

MANİSA
CELAL BAYAR
ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK YÜKSEKOKULU
SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ

S
O
S
Y
A
L
H
İ
Z
M
E
T
S
E
M
P
O
Z
Y
U
M
U
2015

Celal Bayar Üniversitesi
Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi
tarafından (2015/158) desteklenmiştir.

Türkiye'de
Sosyal Hizmet
Uygulamasının 50. Yılı

İnsan
Değer ve Onurunu
Yüceltmek

TAM METİN BİLDİRİLER

 shs2015.cbu.edu.tr

 shs2015@cbu.edu.tr

 [sosyalhizmetsempozyumu2015](https://www.facebook.com/sosyalhizmetsempozyumu2015)

 [shs2015cbu](https://twitter.com/shs2015cbu)

 26-28 Kasım 2015, Manisa

Sosyal Hizmet Sempozyumu 2015

*Türkiye’de Sosyal Hizmet Uygulamasının 50. Yılı:
İnsan Değer ve Onurunu Yüceltmek*

26-28 Kasım 2015

Celal Bayar Üniversitesi
Süleyman Demirel Kültür Merkezi
Manisa

Düzenleyen Kuruluşlar

Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü
Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Manisa Şubesi

Manisa, 2016

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	7
TÜRKİYE PERSPEKTİFİNDEN SİVİL TOPLUM VE SOSYAL HİZMET ÇERÇEVESİNDE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN TOPLUMSAL ÖNEMİ	9
<i>Esra Yağmur Karadağ</i>	
OKUL SOSYAL HİZMETİ AÇISINDAN AKRAN ZORBALIĞI	17
<i>Derya Tanrıverdi</i>	
İNSAN ONURUNU VE DEĞERİNİ YÜCELTME PERSPEKTİFİNDEN ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARİ OLGUSU	22
<i>Meliha Ak</i>	
SOSYAL ÇALIŞMACILAR İLE MÜRACAATÇILARI ARASINDAKİ İLETİŞİMDE HASSASİYETLER VE DENGELER	32
<i>Ümit Uzun</i>	
EKİP ÇALIŞMASI YAKLAŞIMLARINA SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN BAKIŞ ...	38
<i>Nurullah Çalış</i>	
İSLAMIN İNSAN ONURUNA VERDİĞİ DEĞERE HZ. PEYGAMBER'DEN ÖRNEKLER ...	45
<i>Mustafa Karabacak</i>	
OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINA GİDEN İLKÖĞRETİME BAŞLAYACAK FARKLI SOSYO-EKONOMİK ORTAMLARDA AİLESİYLE YAŞAYAN ÇOCUKLARIN OKUL OLGUNLUĞU AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	55
<i>Musa Şahin, Simay Koca</i>	
İNSAN HAKLARI PENCERESİNDEN MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİ	68
<i>Eda Beydili</i>	
İNANÇ VE İNANIŞLARDA KADIN VE KADININ DEĞERİ	74
<i>Elmas Akın</i>	
ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNDE UYGULAMA: ÇOCUKLAR, AİLELER VE SOSYAL HİZMETİN KONUMU	83
<i>Buğra Yıldırım, Ercem Erkul</i>	
ENGELLİLERLE SOSYAL HİZMET DERSİ ALAN ÖĞRENCİLERİN ENGELLİLERE YÖNELİK TUTUMLARINA UYGULAMALI ÇALIŞMALARIN ETKİSİ	92
<i>Yunus Bucuka</i>	
ERGEN GEBELİĞİNİN TAŞIDIĞI RİSKLERLE SİSTEM YAKLAŞIMI ODAĞINDA ÖRNEK BİR VAKA SUNUMU	97
<i>Görkem Kelebek, Fatmağül Gürel</i>	
SUÇ DAVRANIŞININ GENEL GERİLİM KURAMI TEMELİNDE İNCELENMESİ	103
<i>Ebru Tezcan</i>	
EVLAT EDİNME SÜRECİ İÇERİSİNDE YER ALAN AİLELERDE YALNIZLIK.....	111
<i>Lütfi Yıldız, Şuayip Kaya, Ali Can Doğan</i>	
DOWN SENDROMLU ÇOCUĞU OLAN AİLELERDE SOSYAL DESTEK ALGISI VE SOSYAL HİZMET BİLİNCİ DOWN SENDROMLU ÇOCUK	119
<i>Gülşen Taş, Ümrhan Koç</i>	
HAKEMLİ TIBBİ SOSYAL HİZMET DERGİSİ.....	127
<i>Yusuf Öztürk, Elvan Özkan, Uğur Özdemir</i>	
HASTANELERDE TIBBİ SOSYAL HİZMET BİRİMİ: BİLİNİRLİK, İMAJ VE MEMNUNİYET ARAŞTIRMASI	129
<i>Burcu Kılıç Gündüz, Hasan Hüseyin Taylan</i>	

ÇALIŞMA YAŞAMINDA YER ALAN KADININ ROL ÇATIŞMASI VE ROL FAZLALIĞININ AİLEYE ETKİLERİ	138
<i>Ayşenur Özcan</i>	
SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNİN GELECEĞİ: DÜŞÜNCELER ve ÖNERİLER	144
<i>Kamil Alptekin</i>	
SOSYAL HİZMET DEĞERLERİNİN ÖĞRETİMİNDE DUYUŞSAL ÖĞRENMEDEN NASIL YARARLANILMALI?	149
<i>Tarik Tuncay</i>	
SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNİN ETİK YÖNLERİ	156
<i>Tarik Tuncay</i>	
TÜRKİYEDEKİ SURİYELİLER VE SOSYAL HİZMETİN ROLÜ	163
<i>Savaş Gök</i>	
ÇOCUK RUH SAĞLIĞININ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'DE BU ALANDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI	169
<i>Sündüs Sancakoğlu</i>	
'YOK' EDİLEN İNSANLIK: SOYKIRIM SUÇU VE ULUSLARARASI SOSYAL HİZMET ...	180
<i>Demet Akarçay Ulutaş</i>	
DENETİMLİ SERBESTLİK VE SOSYAL HİZMET	189
<i>Gülçin Güvenç, İshak Aydemir</i>	
DEVLET HASTANELERİNDE SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN YERİ	198
<i>Abdulaziz İnan</i>	
BİR DENEME: NURİ BİLGE CEYLAN FİLMERİ ÜZERİNDEN AİLEYE BAKIŞ	209
<i>Uğur Özdemir, İkbal İçer, Selver Çapar, Zühal Şahin</i>	
KORUNMAYA MUHTAÇ STATÜSÜNDEKİ ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK SUNULAN HİZMET POLİTİKASI KAPSAMINDA BİR VAKA SUNUMU	215
<i>Emel Ayşe Üvez</i>	
İSLAMIN İNSAN ONURUNA VERDİĞİ DEĞERE HZ. PEYGAMBER'DEN ÖRNEKLER ..	217
<i>Mustafa Karabacak</i>	
İTİBAR YÖNETİMİ BAĞLAMINDA SOSYAL HİZMET MESLEĞİ	224
<i>Mustafa Çelik, Ali Taşci, Mustafa Oğuz Argon</i>	
KADINA ŞİDDET UYGULAYAN ERKEKLERLE YAPILAN SOSYAL ÇALIŞMA UYGULAMALARINDA BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI YAKLAŞIMIN KULLANIMI	230
<i>İlkay Başak Adıgüzel</i>	
KORUYUCU AİLE BİREYLERİNİN TANITICI ÖZELLİKLERİ ile KORUYUCU AİLE BİREYLERİNİN ÖZGECİLİK DURUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ ...	234
<i>Duygu Yeşilkayalı, Yasemin Özkan</i>	
OKUL SOSYAL HİZMETİ UYGULAMALARI	243
<i>İkbal İçer</i>	
ENGELLİ BİREY VE AİLELERİNDE DAMGALANMA VE SOSYAL KİMLİK İNŞASI	251
<i>Melek Çaylak</i>	
ÖRTÜK BİR ŞİDDET BİÇİMİ OLARAK MOBBİNG VE BAŞETME YÖNTEMLERİ	259
<i>Derya Tanrıverdi</i>	
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR İL MÜDÜRLÜĞÜNDE ÇALIŞAN MESLEK ELEMANLARININ YAŞAM DOYUMU DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: SİİRT ÖRNEĞİ	263
<i>Abdulaziz İnan</i>	

ÖĞRENCİ SORUNLARINA OKUL SOSYAL HİZMETİ BAĞLAMINDA GENEL BİR BAKIŞ	276
<i>Kasım Karataş , Nurullah Çalış , Tahir Emre Gencer, Ahmet Ege</i>	
OKUL SOSYAL HİZMETİ PERSPEKTİFİNDEN LİSE ÖĞRENCİLERİNİN YALNIZLIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (Gemlik Örneği)	287
<i>Ali Rıza Abay, Fikri Keleőođlu</i>	
ORTOPEDİK ENGELLİ BİREYLERİN EĞİTİMDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN EĞİTİM DÜZEYİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ.....	296
<i>Ünsal Uzan, Bilgesu Çüm Cansu Berk</i>	
OKUL SOSYAL HİZMETİ PERSPEKTİFİNDEN EĞİTİM SİSTEMİNİN ELEŞTİREL BİR ANALİZİ: EĞİTİM SORUNLARI VE EĞİTİMDE FIRSAT EŐİŐSİZLİĐİ	308
<i>Tahir Emre Gencer, Görkem Kelebek</i>	
OTİZMLİ BİREYLER VE AİLELERİ AÇISINDAN SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN ÖNEMİ	315
<i>Murat Akbulut, Melek Yılmaz</i>	
PSİKİYATRİK HASTALIĞI OLAN BİREYLERE BAKIM VERMENİN PSİKO-SOSYAL BOYUTU	322
<i>Fulya Akgül Gök, Aslıhan Aykara</i>	
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARI.....	327
<i>Sedanur Bozkurt Erdem, Hasan Hüseyin Taylan</i>	
SOSYAL HİZMETLERİN PLANLANMASINDA HİZMET ALANLARIN KATILIMI.....	334
<i>Çağıl Öngen</i>	
TÜRKİYE'DE TIBBİ SOSYAL HİZMET ALANINDA SOSYAL ÇALIŞMACI İŐTİHDAMI .	341
<i>Seval Bekiroğlu</i>	
TIBBİ SOSYAL HİZMET	352
<i>Elif Gürhan, Yıldız Gümüştekin</i>	
ŞİZOFRENİ HASTALARINDA SOSYAL DIŞLANMA VE SOSYAL HİZMET	359
<i>Yasemin Ertan Koçak, Melih Sever</i>	
ÇOCUK HAKLARI İÇİN OKUL SOSYAL HİZMETİ	366
<i>Emel Yeşilkayalı, Selda Meydan</i>	
SOSYAL HİZMET DİŐİPLİNİ VE MESLEĞİNDE SOSYAL REFAH KURUMUNUN YAŞAMSAL ÖNEMİ.....	372
<i>Taner Artan</i>	
ZİHİNSEL ENGELLİ BİREYE SAHİP AİLELERİN BAŞ ETME STRATEJİLERİNİN HAK TEMELLİ YAKLAŞIM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	380
<i>Aslıhan Aykara, Fulya Akgül Gök</i>	
İNSANİ ERDEMLERİ YÜCELTMEK İÇİN SOSYAL HİZMET	385
<i>Zeki Karataş</i>	
İŞSİZİN BOŞ ZAMANI YOKTUR İŐsüzlük ve Günlük Hayat: (Samsun İli Örneği).....	395
<i>Recep Yıldız, N. Ebrar Karakaya</i>	
ÖZ – FORM - DEĞER ÜÇGENİNDE ENGELLİ ("SORUN VE BEKLENTİ" PARAMETRELERİYLE AKRABALIK İLİŞKİLERİ)	407
<i>Recep Yıldız, Yasin Erdurak</i>	
YAŞAM KALİTESİ VE YAŞLILIKTA DEĞER ALGISI.....	419
<i>Canan Bulut, Elif Türkmencil</i>	

TÜRK KÜLTÜRÜNDE SOSYAL HİZMET KODLARI: YALOVA ÖRNEĞİ	423
<i>Musa Şahin, N. Ebrar Karakaya</i>	
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ve KADININ HIV RİSKİ	433
<i>Levent Kıyloğlu</i>	
TOPLUMSAL CİNSİYET İNŞASININ "ÖTEKİ MAĞDURU" ERKEKLER	438
<i>Sedat Akkuş</i>	
TELEVİZYON PROGRAMLARININ ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN SOSYAL HİZMET AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRİLMESİ.....	443
<i>Taner Algan, Hasan Hüseyin Taylan</i>	
SOSYAL HİZMET ARAŞTIRMASINDA KARMA YÖNTEMİN ÖNEMİ.....	453
<i>Melike Tekindalı , Seda Attepe Özden</i>	
AİLE VE ÇOCUK REFAHI ALANINDA SOSYAL VE EKONOMİK DESTEK HİZMETLERİNİN SOSYAL HİZMET DİSİPLİNİ BOYUTUYLA DEĞERLENDİRİLMESİ .	462
<i>Davut Karaman</i>	
ÜSTÜN ZEKALİ ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMET İHTİYACI.....	475
<i>Gamze Zemzem Kılıç</i>	
ROMANLARIN /ÇİNGENELERİN MARUZ KALDIĞI AYRIMCILIK VE ETNİK ÖTEKİLEŞTİRME SORUNLARINA GENÇLERİN BAKIŞ AÇISI.....	481
<i>Hülya Böge</i>	
KIRSAL ALANDAKİ YOKSULLUĞUN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARAŞTIRMA BULGULARI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA	489
<i>Mustafa Çelik, Gamze Zemzem Kılıç</i>	
ÇALIŞAN KADINLARDA ÖRGÜTSEL STRES VE BAŞA ÇIKMA YOLLARI (BİR KAMU KURUMU ÖRNEĞİ)	495
<i>Onur Yaşar</i>	
OKUL SOSYAL HİZMETİ VE OKULLARDA EKİP ÇALIŞMASININ KURGUSAL BİR VAKA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ	505
<i>Ural Nadir</i>	
"VARMİŞ GİBİ GÖRÜNEN YOK" ENGELLİ BİREYLER VE AİLELERİ	512
<i>Arzu İçağasıoğlu Çoban, Ozan Yıldız</i>	
"KİŞİSEL OLAN POLİTİKTİR" ŞİDDET GÖRÜMÜŞ KADINLARINTOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE İLİŞKİN ALGILAMALARI.....	523
<i>Arzu İçağasıoğlu Çoban, Begüm Turğut</i>	

SUNUŞ

Sempozyumumuzun değerli katılımcıları,

1995 yılından bu yana düzenli olarak gerçekleştirilen Sosyal Hizmet Sempozyumları'nın ondokuzuncusu, 26-28 Kasım 2015 tarihleri arasında Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü tarafından Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Manisa Şubesi işbirliği ile düzenlenmektedir. 2015 yılı sosyal hizmet bilim ve meslek alanı için özel bir yıldır. Ülkemizde, 1961 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olarak kurulan "Sosyal Hizmetler Akademisi" ile başlayan sosyal hizmet eğitimi, 1965 yılında ilk mezunlarını vermiştir. Sene 2015, Türkiye'de sosyal hizmet uygulamasının ellinci yılı. Bu özel yılda Sosyal Hizmet Sempozyumunu düzenlemek Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü olarak bize nasip oldu.

"Türkiye'de Sosyal Hizmet Uygulamasının Ellinci Yılı: İnsan Değer ve Onurunu Yüceltmek" ana temalı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2015'in amacı, ülkemizde sosyal hizmet teori ve uygulamalarını bilimsel ve profesyonel boyutları ile tartışmaktır. Bu alanda yer alan tüm uygulayıcıların, akademisyenlerin ve konuya duyarlılık gösterenlerin bilgi ve deneyimlerinin paylaşılması ve tartışılması, çözümler üzerinde çalışabilme açısından büyük önem taşımaktadır. Sempozyum'un, katılan öğrencilere profesyonel kimlik kazanma yönünde yarar sağlayacağı da düşünülmektedir. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2015'in ulaşmak istediği en önemli hedef; Türkiye'de sosyal hizmet meslek ve bilim alanını tarihsel olarak değerlendirmek, uygulama ve bilimsel yaklaşımları tartışmak, bilgi ve deneyimleri paylaşmak, sosyal hizmetin mesleki ve disiplinler gelişimine katkıda bulunmaktır. Sempozyum'un bilimsel programında, konferans, panel, atölye çalışmaları, sözel ve poster bildiri sunumları yer alacak, ayrıca vefat etmiş değerli hoca ve meslektaşlarımızın anılacağı bir oturum da gerçekleştirilecektir. Sempozyumumuzda çeşitli sosyal etkinliklere de yer verilmektedir.

Değerli akademisyenler ve araştırmacılar, sevgili sosyal hizmet uzmanları ve öğrencilerimiz; sizlere, Üniversitemizde düzenlemekte olduğumuz Sosyal Hizmet Sempozyumu 2015'e gösterdiğiniz yoğun ilgi için çok teşekkür ediyorum. Sempozyumumuzda sunulacak bildirimler, tarihsel süreçte sosyal hizmet, kuram uygulama bütünlüğü, sosyal hizmet felsefesi ve etiği, sosyal hizmet örgütleri, ailelerle sosyal hizmet, insan hakları, örgütlerle sosyal hizmet, sosyal hizmet eğitimi, okul sosyal hizmeti, din ve maneviyat, adli sosyal hizmet, toplumsal cinsiyet, yaşlı refahı, engelli refahı, çocuk refahı, sosyal dışlanma, göçmen ve sığınmacılar, tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet, sivil toplum, aile içi şiddet, afet ve krizlerde sosyal hizmet gibi çok çeşitli alanlarda yoğunlaşmaktadır. Toplamda 200'ü aşkın sözel bildiri ve poster bildiri sempozyumumuzda sunulmak üzere kabul edilmiştir. Bu sayı, açıkça, şimdiye kadar gerçekleştirilen sosyal hizmet sempozyumları arasında en yoğun katılıma işaret etmektedir.

Öğrenci olarak 1986 yılında girdiğim sosyal hizmet camiasında 30 yılı tamamlamama çok az kalmış. Samimi olarak, camiamızı güzel Manisa'mızda ağırlamak beni çok heyecanlandırıyor. Bu ağırlamayı layıkı ile yapabilmek, sempozyumumuzun amaçlarını gerçekleştirebilmesi en büyük arzum. Bu çabamızda bize yardımcı olan Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezine, Manisa şubesine, İzmir şubesine, düzenleme kurulumuza içten çabaları için çok teşekkür ediyorum.

En büyük teşekkür ise rektörümüz Sayın Prof. Dr. A. Kemal Çelebi'nin şahsında Üniversitemize. Rektörümüz Sayın Çelebi'nin olurları ve içtenlikli destekleri olmasa idi bu kapsamlı sempozyumu gerçekleştirmek mümkün olamazdı. Kendilerine şahsım ve sosyal hizmet camiası adına içtenlikle teşekkür ediyorum.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Fatih ŞAHİN
Sempozyum Başkanı

TÜRKİYE PERSPEKTİFİNDEN SİVİL TOPLUM VE SOSYAL HİZMET ÇERÇEVESİNDE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN TOPLUMSAL ÖNEMİ

Esra Yağmur Karadağ¹

ÖZET

Günümüz dünyasında toplumsal problemlerin çözümü için sosyal hizmete daha fazla ihtiyaç duyulmakta ve çağın gerektirdiği üzere devlet merkezli çözümün yerini nihayet kısa sürede ulaşılabilir, ihtiyaca göre ve uzun ömürlü olabilecek "toplum merkezli" örgütlenmeler almaktadır. Bu örgütler devletten sürdürülebilirlik ve sosyal politikalar geliştirebilmek için yasa ve uygulamada destek görmeye ihtiyaç duyar, ancak bunun için bile toplumun gönüllü katılımına, kökleşmiş bir 'savunuculuk' anlayışına gereksinim vardır.

Buradan hareketle bildiri; toplumsal katılım, sosyal hizmet ve sivil örgütlenmenin ne kadar iç içe ve birbirine bağımlı olduğu ve gelişmekte olan ülkemizdeki sivil örgütlenmenin yeterliliğine ve verimliliğine dikkat çekmek açısından bununla ilgili yasal düzenlemelerin niteliğinin belirlenmesi, Türkiye'de yaygın olan vakf ve derneklerdeki örgütlenme oranı, faaliyet alanlarının düzeyinin ve sınırlıklarının makro boyutta görülebilmesi, sivil örgütlenmenin topluma katkısı eleştirel bir gözle ortaya koyma amacını taşımaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER

Türkiye, toplum, savunuculuk, sivil toplum, sivil toplum örgütleri, sosyal hizmet

GİRİŞ

Toplum, sürekli büyüyen ve çeşitlenen bireylerden oluşan canlı bir varlıktır. Bu çeşitlenen bireyler zamanla taleplerin ve ihtiyaçların artmasına neden olur. Taleplerin karşılanması, toplumun iyilik halinin devamı, devletin görevidir ve bunu kendi kuruluşlarıyla sağlaması mümkündür, ancak tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi ise zordur. Toplumun modern dünyada oluşan arz-talep dengesizliğini 'yumuşatabilmek' için örgütlenmesi gerekir.

Doğasında çökseslilik barındıran sivil toplum, devlete karşı toplum ihtiyaçları için baskı unsuru oluşturan dayanışmacı ve savunmacı bir anlayıştır. Bu anlayışın meydana getirdiği örgütlenmeler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişen, devletin topluma yönelik sağladığı hizmetlerin yetersiz kaldığı, hatta hizmetleri hiç gerçekleştirmediği ve/veya gerçekleştirmediği noktalarda tampon görevinde yer alır. Bu tür örgütler toplum için kurtarıcı, müdahaleci, iyileştirici, kapsayıcı, düzenleyici ve sosyal anlamda koruyucu gibi birçok rolde işlev görür.

Gelişmiş ülkelerde sivil toplum anlayışı, toplum için çok önemli bir konuma sahip iken gelişmekte olan ülkemizin kadrajından bakıldığında bu anlayışı toplumun ne kadar özümseyebildiği sorusuna cevap aramak önemlidir.

YÖNTEM

Çalışmada sivil toplum örgütlerinin konumu ülke bazında daraltılarak alanyazın taraması yapılmıştır. Veri elde etme yöntemiyle Türkiye'nin sivil toplum örgütleri ile ilgili karnesini, sosyal hizmet alanı çerçevesinde toplumun örgüt olma bilincinin boyutunu cevaplandırarak nitelikte basılı ve basılı olmayan kayna klardan, açık erişim elektronik veri tabanlarından yararlanılarak konuyla ilgili kitap, dergi, tez, makale ve yasa incelenmiştir.

Bildiri, üç ana ve iki alt başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak sivil toplum kavramının tanımlanması ve Türk hukuk mevzuatındaki yeri ortaya konulmuştur. Daha sonra çalışmanın zeminini sivil toplum kuruluşlarından dernekler ve vakıflar oluşturarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın, Ankara Ticaret Odası'nın ve Yaşama Dair Vakf'ın rapor ve istatistiki verileri yer almış, bu veriler grafik ve tabloyla desteklenerek değerlendirilmiştir.

¹ Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Programı Yüksek Lisans Öğrencisi

1. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Sivil toplum ile toplumun ne denli iç içe olduğunu, bir anlamda kültür ile sivil toplum ilişkisini görebilmek açısından bu kavramın doğuşuna ayrıntılı bakmak gerekir.

Kavramlar taşıdıkları anlam ve o anlama atfedilen değer ölçütüne göre sosyal alanda kullanılırlar. Bu anlamda "civil society" kavramının Türk dilinin pratik kullanımındaki karşılığı olan "sivil toplum" kavramı özellikle yakın dönemde toplum ve devlet olguları bağlamında anlamlandırılmış ve çoğunlukla baskıcı otoriter toplumsal ilerlemenin önünde engel olarak olumsuz değer atfedilen devlet olgusu ile çelişen ve zaman zaman çatışan toplum olgusu ile ilişkili olarak Türk kültürünün siyasal ve sosyal tartışma alanlarında ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Kavramın sınırları ve var olma alanı, nesnesi olduğu öznelere düşünsel yetilerine göre sınırlanmış ve tanımlanmış, sosyal olanın tanımlanması noktasındaki görecelik ilkesi doğrultusunda açılımları, alt başlıkları oluşturulmuş ve pek çok sosyal platformda tartışmanın ana sorunsalını teşkil etmiştir. Kavram, öncelikle entelektüel çevrelerce tartışılmış sonrasında Türk kültürünün siyasal yapısına atfen devlet ve toplum ilişkileri çerçevesinde kendisine bir varlık alanı bulmuştur. Ayrıca kavram olarak düşünsel ve sosyal alanda etkileri ve açılımları ile çağımızın popüler kavramlarından biridir. Öncelikle popüler olmasının nedeni kavramın temsil ettiği ve taşıdığı anlamda aranmalıdır. Öyle ki sivil toplum kavramının varlığı ile insanlık tarihi ve toplumlar yeniden değerlendirilmiştir (Demirel, 2009:8).

2. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Sivil toplum kuruluşları, küreselleşme çağının politika oluşturan aktörlerinden biridir. (Talas, 2011:391) Demokratik sistemin güçlü bir unsuru olan sivil toplum kuruluşları, topluma dinamizm kazandırmada, toplumsal gelişimde hayati önemde rol ve işlevlere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Kars, 2002:74-75, alıntılan Özalp, 2008:64).

Sivil toplumun taşıyıcıları olarak örgütlü ve kurumsal yüzünü oluşturan sivil toplum kuruluşlarının temel niteliği; yurttaşların farklı siyasal, toplumsal, insani kültürel vb. ihtiyaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek üzere gönüllü olarak bir araya gelerek kurdukları kuruluşlar olmalarıdır. Sivil toplum kuruluşları, demokrasi kültürünü besleyen sivil değerlerin (saygı, tolerans, karşılıklık vb.) inşasına katkıda bulunan temel aktörlerdir. Kamusal alanın mikro dünyaları olan sivil toplum kuruluşlarında alınan kararların kolektif hale getirilmesi yoluyla demokratik meşruiyetin temeli de sağlanmış olur (Erdoğan Tosun, 2000:54, aktaran Karakurt Tosun, 2007:5).

Türkiye'de sivil toplum, tarihsel çerçevede vakıf gibi bir geçmişe sahip olsa da, Batılı anlamda sivil toplum olgusu, henüz yeni sayılabilecek durumdadır (Çaha 2006, aktaran Talas, 2011:395). Sivil toplum kuruluşlarının önemi, tam anlamı ile 17 Ağustos 1999 depremi ile ciddiyet kazanmış, toplumdan öte, bireylerin çok değişik ihtiyaç ve istekleri ile iç içe olunmuş, böylece sivil toplum kuruluşlarından beklenen, yeni görüşler ve yaratıcılık resimlenebilmiştir (Can, 2013:4-5). Bu sebeple, bugünkü fonksiyonu ile Türkiye'de sivil toplum olgusu yeni ve az gelişmiştir denilebilir (Mağa 2001: 8, aktaran Talas, 2011:395).

2.1. Sivil Toplum Örgütlerinin Günümüz Türk Hukuk Mevzuatındaki Yeri

Hukuk mevzuatımızda "Sivil Toplum Kuruluşu" şeklinde bir hukuki statü yoktur. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarını işlevsel ve niteliksel olarak karşılayabilen iki yasa kalıbı bulunmaktadır. Bunlar Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanunu'dur. 1982 Anayasası Dernek-Vakıf kurma özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler içerirken aynı zamanda temel kanun niteliğinde ki, Türk Medeni Kanunu da, Dernek ve Vakıflarla ilgili olarak düzenlemeler içermektedir (Özalp, 2008:17).

1982 Anayasası'nın 33. maddesinde, 1995 ve 2001 yıllarında geçirdiği değişiklikten sonra 'Dernek Kurma Hürriyeti' (<http://www.mevzuat.gov.tr>), ile ilgili olarak serbest kuruluş rejimini benimsemiş, dernek kurma hürriyetini önceden izin alma şartına bağlamamıştır. Söz konusu madde hükümlerinin ayrıca vakıflarla ilgili olarak da uygulanacağı belirtilmiş ve hakkın yararlanmasında ki şekil şart ve usullerin kanunla düzenleneceği hükmüne bağlanmıştır. Dernek kurma hakkı 1982 Anayasası ile güvence altına alınmış bir hak olarak gözükmektedir (Özalp, 2008:18).

Diğer yandan Anayasamızın 90. maddesi Sivil Toplum Kuruluşlarına temel oluşturan 'örgütlenme özgürlüğü'ne ilişkin birtakım çelişkileri sebebiyle tam anlamıyla güven verememektedir. Bu maddenin birinci ve dördüncü fıkrasında, "*Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak anlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun*

bulmasına bağlıdır. Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkraya hüküm uygulanır.” der iken, 2004 yılında yapılan bir değişiklikle "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”(http://www.mevzuat.gov.tr) der.

Yasaların 'kamu yararı' taşıyan devlet dışı örgütlenmelere dayanak oluşturmasında, onu korumasında, güvence altına almasında kilit rol oynarken bu yasalarda çelişki ve eksikliklerin olması önemsizmesi gereken bir husustur.

2.2. Sosyal Hizmet Çerçevesinde Sivil Toplum Örgütleri

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda belirtildiği üzere, sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde, sistemin önemli bir parçasını oluşturan sivil toplum örgütleri temelde kamu gücü veya zorunluluk olmaksızın gönüllülük esasına dayalı olarak meydana gelen kuruluşlardır. Demokratik sistemin güçlü bir unsuru olan sivil toplum örgütlerinin, topluma dinamizm kazandırmada ve toplumsal gelişmede hayati önemde rol ve işlevlere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Sivil toplum örgütlerinin en belirgin örnekleri dernek ve vakıflardır (http://www.kalkinma.gov.tr). Dernek ve vakıflar, topluma yararlı bir hizmet geliştirmek için, faaliyet alanıyla ilgili, herkese yardım etmek için kurulmuş, yasal topluluklardır. Sivil toplum yaklaşımı, sosyal sorunların çözümü konusunda devlete yardımcı olmak ya da devletin yetersiz, ilgisiz kaldığı durumlarda, gönüllü olarak faaliyette bulunmak için gönüllü organizasyonların gösterdiği çabaları içermektedir. STK'lar da taşıdığı bu misyonla politikalar üretmek ya da baskı oluşturarak, bazı sosyoekonomik hakların elde edilmesinde önemli rol oynamaktadırlar (Yolcuoğlu, 2014:380-382).

Türkiye bazında sivil toplum kuruluşlarının sayısına bakıldığı zaman en çok derneklerin, ikinci sırada da vakıfların faal olduğu göze çarpar:

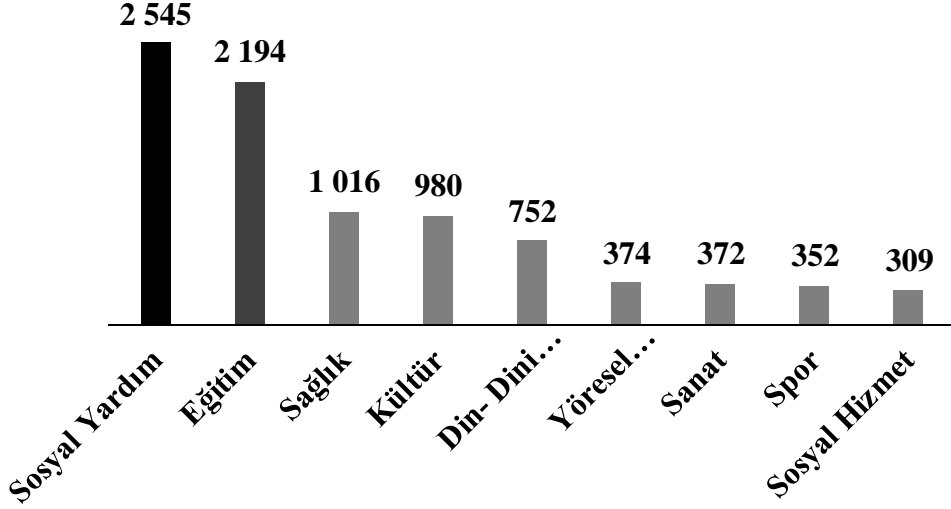
Tablo 1: Türkiye'deki Toplam Sivil Toplum Kuruluşlarının Sayısı (2013, 2014 ve 2015'in son verilerine göre)

DERNEK	VAKIF	SENDİKA	SİYASİ PARTİ	TOPLAM
106 600	5 309	2 428	98	114 435

Kaynak: http://www.dereklar.gov.tr, http://www.vgm.gov.tr

Günümüzde sivil toplum kuruluşları yapı, faaliyet ve tür açısından çok çeşitlilik göstermektedir. Geçmiş dönemlerde sayılarının azlığı ve faaliyetleri konusunda pek bilgi olmadığından STK'lar kamu politikası açısından önemsizdir. Ancak 1980'lerden itibaren STK'lar hızla gelişmiş olmasına karşın günümüzde de bu kuruluşların kamu politikası açısından yeri ve önemi konusu hala tartışılmaktadır. Bir anlamda kar amacı gütmeyen bu kuruluşlar vatandaşların malvarlığı, dinamizmi, etkinliği ve yaratıcılığını gönüllü olarak kamu görevlerine yönlendirmeye yöneliktir. Söz konusu özelliği nedeniyle bu sektöre "vatandaşlar sektörü", "gönüllüler sektörü" ya da "bağımsız sektör" gibi adlarda verilmektedir (Kaya, 2008:23-24). Diğer yandan özellikle dernek ve vakıfların faaliyet alanlarına göre sayısına bakıldığında, 'Grafik 1' ve 'Grafik 2', Türkiye'nin bu kuruluşlara bakış açısını özetler nitelikte denilebilir:

Grafik 1: Yeni Vakıfların Kuruluş Amaçlarına Göre Dağılımı (2013)

Kaynak: <http://www.vqm.gov.tr>

Grafik 2: Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı (2015)

EN FAZLA

EN AZ

Kaynak: <http://www.dernekler.gov.tr>

Ayrıca Türkiye’de STK’ların önemli bir ayağını oluşturan derneklerin, bölgesel olarak sayısına bakıldığında, DERBİS’de verilen rakamlara göre diğer bölgelere göre açık ara farkla Marmara Bölgesi’nde, 36 125 sayıda faal dernek bulunurken, faal dernek sayısının en az olduğu bölge ise 6 191 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi’dir (<http://www.dernekler.gov.tr>).

Bu istatistiki verilerde dikkati çeken konu faaliyet alanlarının niteliği ve yoğunlaşmasıdır. Ayrıca sosyal hizmet faaliyet alanındaki zayıflık görülmektedir. Diğer bir açıdan bakmak gerekirse merkezinde ‘insan’ olan bu kuruluşların sadece belirli alanlara ve faaliyet gösterdiği ülkenin ihtiyaçlarıyla ne kadar paralel gittiği, sorulması gereken bir sorudur.

Kamusal görevleri ülkenin her bir yanına götürmekle yükümlü, toplumun resmi örgütü olan devlet, zaman zaman bu görevini aksatabilmektedir. Oysa kar amacı gütmeyen üçüncü sektör kuruluşları olarak sınıflandırdığımız STK’lar, ihtiyaç duyulan birçok alanda söz konusu hizmetleri kolaylıkla verebilmektedir. Özellikle eğitim, sağlık gibi konularda devletin nitelik ve nicelik olarak hizmet vermediği alanlarda üçüncü sektör kuruluşlarından yararlanılması söz konusudur. Çağımızda yaşanan en büyük değişimlerden biri toplumların tarım toplumundan sanayi toplumuna ve oradan da bilgi toplumuna geçişleridir. Bu durum bütün gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkeler açısından da zorunluluk halini almaktadır. Ancak ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler henüz tarımdan sanayi toplumuna geçişte oldukları ve tam demokratikleşemedikleri için sosyal ağırlık merkezinin bilgiye dayandığı toplumsal özellikler pek görülmemektedir. (Kaya, 2008:24-25)

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA TOPLUMSAL KATILIM VE ÖNEM

Güçlü bir sivil toplum, geniş bir biçimde bilgi yayar; böylece vatandaşların kendi değerlerini ve menfaatlerini kolektif olarak savunmalarına ve izlemelerine olanak tanır (Diamond, s.10, aktaran Akpınar Gönenç, 2001:49). Aynı zamanda Sivil Toplum Kuruluşları, ‘insan’ için çalışır ve bu sebeple gücünü yine ‘insan’dan alır. STK’ları var edebilmek, bununla yetinmeyip etkinliğini ve gücünü artırmak için vatandaşların, toplumsal sorunlara duyarlı, aktivist, savunucu ve gönüllü olarak katılımcı olmaları, bu anlayışa sahip olmaları gerekir.

Tam da bu noktada sivil toplum anlayışının filizlenmesini sağlayan sivil itaatsizliğin öncülerinden Henry David Thoreau’yu anmak yanlış olmayacaktır (Thoreau, a.g.e., s. 36-37, aktaran Gönen, 2011:11): *“İnsanın kendisini kötülüğün yok edilmesine adamak yolunda mutlak bir yükümlülüğü yoktur, hatta bu kötülük çok devasa boyutlarda olsa bile. İnsan kendini uygun biçimde başka şeylere de adayabilir; ancak herkesin haksız bir ilişkinin aracı olmama, konuya kafa yormak istemese bile böyle bir haksızlığa pratik olarak katılmama sorumluluğu vardır.”*

Sivil toplumun demokratikliği toplumsal yapının niteliğinden bağımsız değildir. Toplumun geleneksel ya da modern olması bu kültürün özelliklerini belirler. Dolayısıyla, siyasal kültürün özellikleri siyasal sistemin de mahiyetini oluşturur. Sivil toplum, üyelerinin kendilerini gelişmiş demokratik bir siyasal kültür içinde gördükleri durumda demokratikleşmeye katkıda bulunabilir (Türküne, 2003:54, aktaran Uluç, 2013:404). Demokrasi için katılımın anlamı sadece seçim zamanı oy kullanmak değil, seçim dışı dönemlerde de gösteri ve yürüyüş, protesto ve başka etkinliklerde bulunmaktır. Bu anlamda, demokrasi siyasal etkinlik duygusunun güçlü olduğu bir siyasal kültürü gerekli görür (Uluç, 2013:404).

Ankara Ticaret Odası (ATO), 2004 yılında yayınladığı ‘AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası’ adlı çalışma raporunda Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyaslama yaparak Türkiye’nin sivil toplum örgütlenmesi ve toplumun katılımı ile ilgili bir ‘karne’ çıkarmaya çalışmıştır.

2004 yılı verileri baz alınarak yapılan çalışmanın elde ettiği sonuçlara göre (<http://www.atonet.org.tr>): *“Türkiye’de 80 bin 757 adet dernek faaliyet göstermektedir. Buna göre her 866 kişiye bir dernek düşmektedir. Almanya’da 2 milyon 100 bin, Fransa’da 1 milyon 470 bin dernek bulunmaktadır. Fransa ve Almanya’da her 40 kişiye 1 dernek düşmektedir. Ancak her 10 Fransız’dan 4’ü en az bir derneğin faaliyetine katılmaktadır. Nüfusun beşte biri ise en az iki derneğe üyedir. ABD’de 1 milyon 200 bin dernek bulunmaktadır. Bu ülkede her 15 Amerikalıdan bir tanesi bu tür kuruluşlarda çalışmaktadır. Bu sektör ABD’de bankacılık, teknoloji ve hatta kamu sektörü kadar ağırlığa sahiptir.*

Rapora göre Türkiye’de dernek en az 7 kişi ile kurulmaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının üye sayıları çoğunlukla 10 ile 100 arasında değişmektedir. Zaman zaman üye sayısı

ekseriyete bile düşebilmektedir. Oysa bazı Avrupa ülkelerinde dernek sayısı bizdekinden çok daha az olmasına karşılık üye sayıları binler ve milyonlarla ifade edilebilmektedir. Örneğin İngiltere'de sadece Kuşları Koruma Derneği'nin 1,5 milyona yakın üyesi vardır."

Raporda dikkat çeken bir başka husus da faaliyet alanları ile ilgilidir (<http://www.atonet.org.tr>): "Birinci sırada hemşeri emekli, esnaf, işçi, işveren, memur, mezun, muhtarlar, kadın yardımlaşma dernekleri adı altında faaliyet gösteren 20 bin 51 yardımlaşma derneği bulunmaktadır. Bunu 15 bin 583 adet ile okul dernekleri, 14 bin 403 adet ile cami yaptırma ve kuran kursu dernekleri izlemektedir. Yine Türkiye'de faaliyet gösteren 9 bin 881 spor derneği vardır."

Raporda sonuç olarak, sivil toplum kuruluşlarının ortak problemlerinin başında kurumsallaşamama, profesyonelleşememe ve kaynak sorunu olduğu belirtilmiştir. Para, insan, bilgi ve iletişim kaynaklarını sağlayamayan, kurumsallaşamayan STK'ların bir türlü etkin olamadığı, kurumsallaşamama nedeniyle iç demokratik sistemin işleyemediği, derneklerin yönetimlerinin değişmemesi ebedi başkan sendromunu yarattığı ve Türk insanının örgütlü olmaktan korkması, yeterince katılım olmamasına neden olduğu dile getirilmiştir (<http://www.atonet.org.tr>).

STK'lara katılım ile ilgili 2014 yılında Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında Yaşama Dair Vakıf (YADA)'ın yayınladığı 'Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Algı ve Yaklaşımlar' çalışması verilerine bakıldığında birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre; 2014 yılı itibarıyla Türkiye'deki STK sayısı 100 binin üzerine çıkmıştır. Ancak STK sayılarındaki artışa karşın katılımcı bir toplumdaki söz etmek çok mümkün değildir. Dernek, vakıf, cemaat, grup, inisiyatif ya da platform üyeliği olanların oranı % 15 civarında iken, toplumun yaklaşık %85'lik bir dilimi herhangi bir STK'ya üye olmayı düşünmediğini ifade etmektedir. Bu durum, STK'lara düşük üyelikle birlikte katılımcılığın ve katılımcı değerlerin yeterince içselleştirilemediğini anlatmaktadır. STK'ların mevcut durumları, sahip oldukları üye sayısı kadar aktif üye sayısı ile de ölçülmelidir. STK'ların yaklaşık yarısı (%43,5) 25 kişinin altında üyeye sahiptir, STK'ların üçte ikilik kısmının ise 50 kişinin altında üyeye sahip olduğu görülmektedir (<http://tr.yada.org.tr>).

Ülkemizde eğitim, sağlık, sosyal hizmetler vb. konularda merkezi devletin ağırlığı çok fazladır. Kamu kuruluşlarının sunduğu sosyal nitelikli kamu hizmetlerinin tamamı merkezi yönetimin (Ankara'nın) kontrolünde gerçekleştirilmektedir. Aşırı merkezîyetçilik, hizmetlerin planlanması, yapılması ve gereksinim duyanlara aktarılmasını aksatmaktadır. İlave olarak, finansal kaynak sıkıntısı da bu hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. (Çevik, a.g.e., s. 114, aktaran, Özdemir, Basel ve Şenocak, s.184)

TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmada kullanılan Ankara Ticaret Odası (ATO)'nın 2004 yılında yayınladığı veriler ile Yaşama Dair Vakıf (YADA)'ın 2014 yılında yayınladığı verilerin kıyaslaması yapıldığında geçen on yılda Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili genel tablonun değişmediği açıkça görülmektedir.

Sivil toplum ve örgütlenme, demokrasi, insan hakları, barış, özgürlük ve çok seslilik için bir ihtiyaçtır ama aynı zamanda bu bir kültür ve anlayış meselesidir. Sivil toplumun beslendiği nokta ise tam da buradadır. Çünkü STK'lar devlet merkezli değil, "toplum merkezli"dir. Bu kuruluşlar elbette devletten sürdürülebilirlik ve sosyal politika geliştirebilmek için yasa ve uygulamada destek görmelidir ancak bunun için bile toplumun gönüllü katılımına gereksinim duyar. Çünkü STK'lar toplumun çeşitliliğinden ve ihtiyacından doğar, sadece topluma hizmet eder ve devlete bu sebeple baskı unsuru oluşturma potansiyeline sahiptir. Sivil toplum örgütlenmelerinde gelişmiş ülkelere göre kişi başına düşen STK sayısının az, niteliğinin zayıf, üye oranının düşük olmasının, ihtiyaçlara tam cevap verememesinin altında yatan sebep bu ve bunun gibi birçok etkenin bir araya gelmesiyle toplumda örgütlenme bilincinin bir türlü kökleşememiş olması söylenebilir.

Sonuç olarak sosyal hizmet anlayışıyla değerlendirildiğinde, toplumun vatandaşlık hakkı olarak hizmet talep etmeden herhangi bir hizmete ya da lehine çıkabilecek herhangi bir sonuca ulaşması, hak yoluyla değil ancak 'sadaka' yoluyla söz konusu olabilir.

Sosyal adalet, demokrasi, insan hakları, yaşam kalitesi gibi ideallere ulaşmak, toplumun aktivistliğine, katılımına, işlevselliğine bağlıdır. Bu sebeple örgütlenme anlayışının gelişmesi için, var olan kuruluşların

niteliklerinin artırılması, fayda sağlamayan kuruluşların kapatılarak yerine vatandaşların ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte yeni kuruluşların açılması, çok seslilik için kuruluşlardaki çeşitliliğin artması elzemdir.

KAYNAKÇA

1. **AKPINAR GÖNENÇ**, Ayşenur, Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi, Altkitap Ücretsiz E-kitap Yayınevi, 2001 (<http://www.altkitap.net/sivil-toplum/>)
2. **CAN**, Doç. Dr. Mustafa, Sosyal Hizmetlerde Kamu-Sivil Toplum Ortaklıkları: Değerlendirmeler ve Öneriler, Uluslararası Konferans, İstanbul, 25-26 Nisan 2013 (http://www.siviltoplum-kamu.org/usrfiles/files/Mustafa-Can_Sosyal-Hizmetlerde-Kamu-Sivil-Toplum-Ortakliklari.pdf)
3. **DEMİREL**, Nuri, Kuramsal ve Tarihsel Aşamaları İle Sivil Toplum ve Türkiye, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2009
4. **GÖNEN**, Dr. Yakup, İnsan Haklarının Korunma Yöntemi Olarak Sivil İtaatsızlık, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Sayı: 116, Ekim 2011, www.e-akademi.org
5. **KARAKURT TOSUN**, Öğr. Gör. Elif, Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler, Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, (e-dergi), <http://www.paradoks.org>, ISSN 1305-7979, Yıl:3 Sayı:2 (Temmuz-2007)
6. **KAYA**, Özer, Sivil Toplum Kuruluşları ve Kalkınma, T.C. İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı, Yeterlilik Tezi, Ankara, 2008
7. **ÖZALP**, Ali, Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal ve Siyasal Bakımdan Önemi, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi, Ankara, 2008
8. **ÖZDEMİR**, S., **BAŞEL**, Yrd. Doç. Dr. Halis, **ŞENOCAK** ve Yrd. Doc. Dr. Hasan, Sivil Toplum Kuruluşları(STK)’nın Artan Önemi ve Üsküdar’da Faaliyet Gösteren Bazı STK’lar Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı:56, 2009 www.journals.istanbul.edu.tr
9. **TALAS**, M. Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi, <http://www.tubar.com.tr>
10. **ULUÇ**, A. V. Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2013
11. **YOLCUOĞLU**, İ. G. Bireylerle, Ailelerle, Gruplarla ve Toplumla Sosyal Hizmet, Nar Yayınevi, İstanbul, 2014
12. www.atonet.org.tr
13. www.dernekler.gov.tr
14. www.kalkinma.gov.tr
15. www.mevzuat.gov.tr
16. www.vgm.gov.tr
17. www.tr.yada.org.tr

OKUL SOSYAL HİZMETİ AÇISINDAN AKRAN ZORBALIĞI

Derya Tanrıverdi¹

Akran zorbalığı bir veya birden fazla öğrencinin güçsüz olarak nitelendirdikleri bir başka öğrenciye 'kastlı' bir biçimde zarar verme ve rahatsız etme eylemidir. Olweus (1999)'a göre bir eylemin zorbalık olarak tanımlanabilmesi için şu üç temel ölçütü taşıması gerekmektedir. Bunlar;

- Herhangi bir tahrik olmaksızın, kasıtlı olarak zarar verme amacı taşıyan 'saldırgan' davranışlar olması,
- Bir defaya mahsus olmayan, süreklilik arzeden ve tekrarlanarak yapılan 'sistemik' davranışlar olması,
- Zorba ile kurban arasındaki güç dengesinin (bedensel ya da psikolojik açıdan) eşit olmaması.

Zorbalık konusunda bir çok araştırması bulunan ve bu alanda bir otorite olarak kabul edilen Olweus, zorbalık davranışını ilk başta sadece fiziksel şiddet olarak ele almıştır, ancak zaman içinde yapılan bir çok araştırma ile birlikte zorbalığın birden fazla türünün bulunduğu ortaya çıkmıştır (Crick ve Bigbee, 1998; Olweus, 1991; Austin ve Joseph, 1996; Lee, 2005).

Alikaşifoğlu (2011) zorbalık türlerini, direkt zorbalık ve dolaylı zorbalık başlıkları altında üçe ayırmaktadır. Bunlar;

	Direkt Zorbalık	Dolaylı Zorbalık
Sözel	Ad takma, alay etme, kızdırma, eziyet etme	Dedikodu çıkartma
Fiziksel	İtmek, tekmelemek, eşyalarını çalmak veya zarar vermek vb.	Kendi amacı için arkadaşını başkasına veya başkalarına satışmak üzere kıskırtmak
Sözel/Fiziksel Olmayan	Tehdit etmek, müstehcen hareketler yapmak	Bir gruptan biri(lerini) dışlamak, arkadaşlarını yönlendirmek, tehdit etmek

AKRAN ZORBALIĞININ BELİRTİLERİ

- Okula gitmek istememek
- Yalnızlık
- Uyku bozuklukları
- Yeme bozuklukları
- İntihar girişimleri
- Ödevlerini yapmama
- Konsantrasyon güçlüğü
- Ders çalışmama veya dinlememe
- Okuldan kaçmak veya devamsızlık
- Başarı ve performansta ani düşmeler
- Karakter değişimi (sinir ve ağlama nöbetleri, içe kapanma,
- olumsuz alışkanlıklar edinme vb).

¹ Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

AKRAN ZORBALIĞININ TEMEL NEDENLERİ VE ETKİLERİ

Coloroso (2003) zorbalığın, benlik saygılarının ve öz saygılarının düşük olduğunu ve zorbalık uygulayarak kendi güvensizliklerini zayıf ve güçsüz olarak gördükleri bireylere yansıttıklarını ileri sürmektedir. Coloroso zorbalığın ortaya çıkma sürecinde, hem bireysel özelliklerin hem de çevresel etmenlerin önemli birer rol oynadığını düşünmektedir. Dolayısıyla zorbalığın nedenlerini, karakterden kaynaklanan nedenler ve çevresel faktörlerle ilişkili nedenler olmak üzere iki başlık halinde ele almak gerekmektedir. Olweus (1995) ise, zorbalık davranışının altında yatan ve kısmen birbiriyle ilişkili olan üç psikolojik faktörden bahsetmektedir;

1. Zorbaların güç ve baskınlık kurmaya yönelik güçlü ihtiyaçları bulunmaktadır.
2. Arka plana itilmiş ailelerde yetişmişlerdir ve bunun bir sonucu olarak, çevreye karşı nefret duyguları içerisindedirler.
3. Zorbaca davranışlarının araçsal bileşenleri ya da getirileri vardır (Örneğin: zorbalılar, kurbanlarını para, sigara, içki gibi kendileri için değerli olan şeyleri temin etmeleri için zorlarlar).

Zorbaliğa başvuran çocukların, genellikle baskın bir karakter yapısına sahip, çabuk öfkelenen, kurallara uymakta zorlanan ve şiddetli bir sorun çözme aracı olarak benimseyen çocuklar olduğunu görülmektedir. Yapılan araştırmalara göre, öğrencilerin zorbalığa uğrama sıklığı ile mutsuzluk, anksiyete, karın ağrısı, boğaz ağrısı, soğuk algınlığı ve baş ağrısı gibi belirtiler arasında güçlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (Wolke ve Diğ., 2001; Løhre ve Diğ., 2011). Dolayısıyla zorbalığın bulunduğu okullarda çocuklar okula gidip gelirken ve okulda kendilerini güvende hissetmemekte, bu nedenle okula gitme istekleri ve okul başarılarında düşme görülmektedir (Bilgiç, 2007; Genç, 2007; Sukut, 2009, Yaman ve Diğ., 2010; Jacobson ve Diğ., 2011). West ve Salmon akran zorbalığını bizzat zorbanın kendisi açısından değerlendirmişler ve zorbalık davranışının geç farkına varılması halinde uzun dönemli zihinsel sağlık problemlerine yol açabileceği görüşüne varmışlardır (West ve Salmon, 2000). Nitekim yapılan diğer çalışmalarda, zorbaların yaklaşık üçte birinin dikkat yetersizliği sorunları, %12.5'inin depresyon, %12.5'inin karşı çıkma-kural bozucu davranış problemleri (oppositional-conduct disorder) yaşadıkları bulunmuştur (Kaltiala-Heion ve Diğ., 2000; Kumpulainen ve Diğ., 2001)

AKRAN ZORBALIĞINI ÖNLEMEDE SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ

Okul sosyal hizmeti alanında çalışan uzmanların temel amacı; öğrencinin okula gitme isteği ve okul devamlılığı üzerinde olumsuz etkilere sahip olan, öğrencinin akademik başarısı ve okul performansını düşüren her türlü engel ve sorunların saptanması ve bu sorunları gidermeye yönelik 'etkin' uygulamaların hayata geçirilmesini sağlamaktır.

Akran zorbalığı okul ortamlarında sıkça görülen bir şiddet türüdür ve bu şiddet türünün oluşması ve yaygınlaşmasında zorbalığı gerçekleştiren ve zorbalığa uğrayan öğrencilerin psikolojik durumları ve kişilikleri önemli birer role sahiptir, ancak zorbalık eyleminin oluşmasında okul ve aile temelli sorunların zemin oluşturduğu bilinmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanı akran zorbalığı ile başturmada tüm okul personeli, öğrenci ve aileleri sorunun ve çözümün bir parçası olarak görmeli, etkin ve bütüncül bir yaklaşım gerçekleşmesi açısından bu üç grubu çalışmalarına dahil etmelidir. Zorbalık eylemine, 'zorba', 'zorbanın yardımcısı' ve 'kurban' rolleri ile katılan öğrencilerin sosyal çevreleri ve psiko-sosyal gereksinimleri göz önünde bulundurularak, çocuk ve aile odaklı bir çalışma yürütülmelidir.

Akran zorbalığı vakası ile çalışan uzmanların çalışmaları esnasında; arabulucu, bilgilendirici, savunucu ve eğitici rolleri ön plana çıkmakta, çocuğun yüksek yararını gözetken tutum ve davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanının akran zorbalığı vakalarında öğrenci (kurban/zorba), aile ve okul düzeyinde gerçekleştirebilecekleri uygulamaları aşağıdaki gibi sıralamamız mümkündür. Bu uygulamalar;

Kurban ile Çalışma

- Krize müdahale
- Güçlendirme çalışmaları
- Farkındalık kazandırmak

- ✚ Düzenli 'bireysel' görüşmeler
- ✚ Okul ve sınıf içinde mağdura yardımcı olabilecek destek grubu oluşturmak
- ✚ Öğrenciyi sosyal becerilerini geliştirecek programlara dahil etmek
- ✚ Öğrencinin biyopsikososyal ihtiyaçlarını karşılayacak çözümler geliştirmek

Zorba ile Çalışma

- ✚ Yargılamaktan kaçınmak
- ✚ Davranışlarının sonuçları ile yüzleştirmek
- ✚ İletişim ve empati çalışmaları yapmak
- ✚ Spora yönlendirmek
- ✚ Sorunun gerçek kaynağını bulmak
- ✚ Öğrenciyi dürtülerini kontrol etme becerisi kazandırmak
- ✚ Öğrencinin biyopsikososyal ihtiyaçlarını karşılayacak çözümler geliştirmek

Aile İle Çalışma

- ✚ Tarafların ailelerini zorbalıktan haberdar etme
- ✚ Çözüme odaklanmak
- ✚ Suçlu ve sorumlu aramamak
- ✚ Ailelere yönelik eğitim programları düzenlemek
- ✚ Tarafların ailelerine düzenli aile ziyaretlerinde bulunmak
- ✚ Aile içinde çocuğa yönelik destekleyici tutum ve davranışları teşvik etmek
- ✚ Çocuğa yönelik ihmal ve istismar sözkonusu olması halinde gereken işlemlerin gerçekleştirilmesini sağlamak

Okul Geneline Çalışma

- ✚ Okulu 'Şiddetsiz Güvenli Bölge' ilan etmek
- ✚ Şiddet, dışlama ve ayrımcılığa karşı farkındalık oluşturmak
- ✚ Öfke kontrolü ve çatışma yönetimi eğitimleri
- ✚ Tüm okul personeline yönelik eğitim seminerleri
- ✚ Düzenli sosyometik değerlendirmeler
- ✚ Okul iklimini düzeltmeye yönelik 'etkin' düzenlemeler
- ✚ Öğrenciler arasındaki dayanışmayı teşvik etmek (Örn. Sosyal becerisi ve adalet duygusu güçlü olan öğrencileri yaşça küçük olan veya daha az güçlü olan öğrencileri korumaya yönlendirmek).
- ✚ Sanatın iyileştirici gücünden faydalanmak
- ✚ Anket çalışmaları
- ✚ Ödül sistemleri

SONUÇ

Okul sosyal hizmeti ülkemizde yeni yapılanmakta olan bir çalışma alanıdır ve yurtdışındaki örnekleri incelendiğinde okullardaki sosyal hizmet uygulamalarının çocuk ve gençler üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu görülmüştür. Buna göre akran zorbalığı hem zorbanın kendisi hem de zorbalığa maruz kalan öğrenci açısından 'kısa ve uzun vadeli etkilere sahip' yıpratıcı bir süreçtir ve bu süreci yönetme noktasında okul sosyal hizmeti alanındaki sosyal hizmet uzmanlarının arabulucu, koruyucu, önleyici ve sorun çözücü rollerine ihtiyaç duyulmaktadır

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Akran zorbalığı, Okul sosyal hizmeti, Şiddet

KAYNAKÇA

- Alikaşifoğlu, M. (2011) Akran istismarı. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi* 46, s. 31-34.
- Andreou, E. (2001) Bully/victim problems and their association with coping behaviour in conflictual peer interactions among school-age children. *Educational Psychology* 21 (1), s. 59-66.
- Austin, S. ve Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds. *British Journal of Educational Psychology*, 66, 447-456.
- Bilgiç E. (2007) İlköğretim 1. Kademe Görülen Zorba Davranışların Sınıf Değişkenleri ve Atmosferi Algılamalarına Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Crick, N. R. ve Bigbee, M. A. (1998) Relational and overt forms of peer victimization: A ulitiinformant approach. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 337-347.
- Coloroso, B. (2003) *The bully, the bullied, and the bystander: From preschool to high school*. Harper Collins Publishing, <http://books.google.com/books>.
- Genç G. (2007) Genel Liselerde Akran Zorbalığı ve Yönetimi. Doktora Tezi, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya .
- Gökler, R. (2009) Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 6 (2), s. 511-537.
- Jacobson G., Riesch S. K., Temkin M. B., Kedrowski K. M. and Kluba N. (2011) Students Feeling Unsafe in School: Fifth Graders' Experiences. *Journal School Nursing*, 27(2):149-159.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Rantanen, P., and Rimpela, A. (2000) Bullying at School-An indicator of Adolescents at Risk for Mental Disorders. *Journal of Adolescence*, 23, 661-674.
- Kumpulainen, K. and Räsänen, E. Puura, K. (2001) Psychiatric Disorders and the Use of Mental Health Services among Children Involved in Bullying. *Aggressive Behavior*, 27, 102-110.
- Lee, H. (2005) Behavioral strategies for dealing with flaming in an online form. *The Sociological Quarterly*, 45, 385-403.
- Løhre A, Lydersen S, Paulsen B, Mæhle M, Vatten L.J. (2011) Peer Victimization as Reported by Children, Teachers, and Parents in Relation to Children's Health Symptoms. *BMC Public Health*, 11:278.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. ve Peter- Scheidt, P. (2001) Bullying behaviors among US youth: prevalence and association with psychosocial adjustment", *Jama*, 285 (16), s. 2094-2100.
- Olweus, D. (1995) Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4, 196-200.
- Olweus, D. (1999) Sweden. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (Eds.), *The nature of school bullying: A cross national perspective* (pp.7-27). London and New York: Routledge.
- Pace, B. (April, 2001) Bullying. *JAMA*, 285(16), 2158-2159.
- Sukut, Ö. (2009) Lise Öğrencilerinde Akran İstismarı. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- West, A. and Salmon, G. (2000) Bullying and Depression: A Case Report. *International. Journal of Psychiatry in Clinical Practice*. 4, 73-75.
- Wolke D, Woods S, Bloomfield L, KarstadtL. (2001) Bullying Involvement in Primary School and Mommon Health Problems, *BMJ*, 85:197-201.
- Yaman E, Eroğlu Y, Bayraktar B, Çolak T.S. (2010) Öğrencilerin Güdülenme Düzeyinde Etkili bir Faktör: Okul Zorbalığı. *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 20.

İNSAN ONURUNU VE DEĞERİNİ YÜCELTEME PERSPEKTİFİNDEN ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI OLGUSU

Meliha Ak

ÖZET

Çocuğa yönelik ihmal ve istismar vakaları geçmişten günümüze uzanan geniş bir zamanı kapsamaktadır. Toplumdan topluma değışen kültür etmenlerinin etkisi ile çocuğa yönelik ihmal ve istismar konusunda farklı algılar bulunsa da genel olarak çocuğa yönelik ihmal ve istismarın herkesçe kabul edilen bir çerçevesi bulunmaktadır. Yıllardır çocuklara yönelik ihmal ve istismarla ilgili çalışmalar yürütölmektedir. Genel olarak vakaların gizlenmesi nedeniyle sağlıklı verilere ulaşılammamaktadır. Sağlıklı verilere ulaşılammaması yapılacak çalışmaların da kısıtlanmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmada çocuğa yönelik ihmal ve istismarın çerçevesinden, hukuki boyutundan bahsedilerek, yapılan çalışma örnekleri incelenecektir. Genel bir durum analizi yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İhmal, istismar, çocuk ihmali, çocuk istismarı.

GİRİŞ

Çocuğa yönelik kötü muamele ya da çocuk istismarı insanlık tarihi kadar eski, bir o kadar bilinen ancak ortaya çıkarılan sayısı kadar çıkarılmayanları da olan sosyal ve tıbbi bir sorundur (Ertan ve ark 2003). Çocuk istismarı ve ihmali kavramı tarihsel ve kültürlerarası bağlamda farklılık göstermektedir. Tarihsel olarak çocukların sahip olunan bir maldan bugün hak ve özgürlöklere sahip bireyler olarak kabul edilmelerine doğru bir süreç göze çarpmaktadır (Atamer 2005). Çocuk istismarı ve ihmali evrensel bir sorun olarak görölmesine rağmen, ölkelerarası karşılaştırma yapmak kültürel faktörler nedeniyle oldukça zordur. İstismar ve ihmal kapsamı toplumdan topluma değışkenlik gösterdiğinden, denk tanımlar kullanılarak kültürlerarası geçerli bir tanıma ulaşmak için, öncelikle tanımlardaki varyasyonun sosyal ve kültürel faktörlerden nasıl etkilendiğinin incelenmesi gerekmektedir. Çocuk istismarı ve ihmalinin bir sorun olarak algılanıp algılanmadığı bile toplumdan topluma değışkenlik göstermektedir (Atamer 2005). Çocuk istismarı ve ihmaliinde yapılan davranışın, mutlaka çocuk tarafından algılanması ya da erişkin tarafından bilinçli olarak yapılması gerekli değildir. Bazı ölkelerde çocuk sağlığı ve gelişimi açısından olumlu gelişmeler kaydedilmiş ve dikkati çeken çabalar sarf edilmişse de günümüzde dünyada pek çok çocuğun halen çeşitli istismar ve ihmal biçimleriyle karşılaştığı görölmektedir. Hala çocuklar beslenme, bakım veya gözetim yetersizliğinden yaşamlarını yitirmekte, sakat ya da cılız kalabilmektedir. Bazıları yaşamları boyu doğru dürüst bir eğitim görememektedir. Bazı çocuklar, ana-babaları ya da bazı toplumsal kurumlar tarafından yapılan kötü muameleler sonucu, duygusal ve fiziksel açıdan örselenmektedir. Çocukların bazıları yetişkinlerin cinsel saldırılarına hedef olurken, bazıları da küçük yaşta ağır ve uygunsuz işlerde çalıştırılmakta, hatta bir mal gibi alınıp satılabilmektedir (Gökler 2006).

1.ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI

1.1.Çocuk İhmal ve İstismarı Nedir

Çocuk istismarı sorunu, farklı bilim dallarının araştırma konusunu oluşturmuştur. Bu nedenle de ortak bir tanım yapmak oldukça zordur. Her bilim dalı istismarın farklı boyutlarına odaklanarak tanımlar yapmaktadır. Örneğin bazı tanımlar istismarda çocuğun gördüğü zararın derecesine ağırlık verirken, bazı tanımlarda niyet kavramını vurgulamaktadır. Ayrıca sorunun toplumdan topluma değışen nitelikleri de göz önünde bulundurulduğunda evrensel bir tanımla söylemek mümkündür (Kars 1996). Bir çocuğa karşı yapılan hangi davranışların çocuk istismarı ve ihmali olarak algılanacağını, toplumun değerleri, inançları, benimsedikleri toplumsal normlar, çocuk gelişimi ile ilgili bilgileri ve aile ilişkileri belirlemektedir. Bundan dolayı çocuk istismarı ve ihmalinin tanımını evrensel bir biçimde belirlemek olanaksızdır (Gökler 2006).Çocuk istismar ve ihmali ilk olarak psikolojik kuramlar, sosyolojik kuramlar ve daha sonra sosyal öğrenme kuramları tarafından açıklanmıştır. Bu kuramlar istismar nedenlerine ilişkin bilgi içerse de bireye etkileri ve yapılması gereken müdahaleler konusunda yetersizdirler. Günümüzde ekolojik kuramların çocuk istismar ve ihmali en geniş şekilde açıkladığı düşünölmektedir (Scannapico ve ark 2005).Çocuk ihmali ve istismarı, anne, baba ya da bakıcı tarafından çocuğa yöneltilen, toplumsal ahlak açısından olumsuz bulunan rahatsız edici ve hasar verici olarak tanımlanan, çocuğun gelişimini olumsuz etkileyen ya da

engelleyen davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Yani tanımdan hareketle ihmal ve istismar çocuklara yakını tarafından uygulanmaktadır. Yakını tarafından yönelen davranış çocuk üzerinde onarılması güç gelişimsel ve psikolojik etkiler bırakmaktadır (Bahar ve ark 2009). Çocuk istismarı eski çağlara dayanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü(WHO) çocuk istismarını, bir yetişkin tarafından bilerek ya da bilmeyerek yapılan ve çocuğun sağlığını, fizik gelişimini, psikososyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen davranışlar olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda amaç değil, sonuçlar önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, yetişkinin niyeti önemli değildir, eylemin çocuk üzerindeki etkisi önem taşımaktadır. İstismar fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik istismar gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Çocuk ihmali ise, başta anne ve baba olmak üzere, bakmakla yükümlü kimseler ve diğer yetişkinlerin, çocuğun beslenme, giyinme, barınma, eğitim, sağlık ve sevgi gibi temel gereksinimlerini ihmal etmeleri sonucu, çocuğun bedensel, duygusal, ahlaksal ya da onun sosyal gelişiminin engellemesi olarak tanımlanmaktadır. İhmal ve istismarı birbirinden ayıran en temel nokta, istismarın aktif, ihmalin ise pasif bir olgu olmasıdır. Aral'a göre, çocuk ihmal ve istismarı, ailenin yaşam stresiyle ilgili olup ailedeki ekonomik ve sosyal stresler, ihmal ve istismara yol açabilir. Çocuğun ihmal ve istismar edilmesine neden olan faktörleri iç ve dış stres faktörleri olarak gruplamak mümkündür. Dış stres faktörleri; bazı ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel özellikler ailede sıkıntı yaratarak çocuğun ihmal ve istismarına yol açabilir. Ekonomik yetersizlik aile için en önemli stres kaynaklarından biri olup yoksulluk, işsizlik, borçlanma şeklinde kendini gösterebilir. Aynı zamanda iyi beslenememe, yetersiz ev koşulları, sağlıksızlık gibi sorunları da beraberinde getirebilir. İç stres faktörleri ise anne-babanın kişilik yapısı, çocuğun özellikleri ve çevreye bağlı olarak çocukta gereğinden fazla istekte bulunulması şeklinde gruplandırılabilir (Aral 2001).

1.2. Çocuk İhmal ve İstismar Türleri

Çocuk istismarı, ihmali ve bunların türlerini birbirlerinden kesin bir biçimde ayırmak oldukça zordur. Uygulamada çoğu zaman bir çocuğun birden fazla türde istismar ve ihmale maruz kaldığı, aile içinde çeşitli kötü muamele türlerinin bir arada bulunduğu görülmektedir. Örneğin; fiziksel istismara maruz kalan çocukların duygusal yönden de zedelendiği ve yine birçok yönden ihmal edildiği gözlenmektedir (Kozcu 1991).

1.2.1. Çocuk ihmali

Çocuk İhmali diğer bir deyişle çocuk pasif istismarı, çocuğun bakımı, korunması, güvenliği, beslenmesi, giyim ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, sağlığının korunması ve tıbbi bakımından, gözetiminden ve desteklenmesinden sorumlu kişilerin çocuğun bu temel gereksinimlerini ihmal etmesi ve/ veya karşılayamaması sonucu gelişiminin ve güvenliğinin zarar görmesidir. Çocuğa bakmakla yükümlü kişiler çocuğun ebeveyni veya aile fertlerinden biri, çocuğun bakıcısı, çocuğun bakımını ve sorumluluğunu almış ilgili kurumlar ya da devlet olabilir (Yalçın 2011)

1.2.2. Fiziksel istismar

Fiziksel istismar kavramı, kaza sonucu olmayan ve çocukta fiziksel bir hasara, yaralanmaya ve hatta ölüme neden olabilen tüm erişkin davranışlarını kapsamaktadır (Kozcu 1991). Tercan'a göre, fiziksel çocuk istismarı, ana-baba veya çocuğa bakan kişinin, çocuk ile etkileşiminde, çocuğun canını yakma, sakatlama ve zarar verme amacıyla kısıtlı olarak fiziksel güç kullanılmasıdır. Çocuk ihmal ve istismarı kapsamlı bir olgu olmasına karşın çocuğa yönelik istismar kapsamında fiziksel istismar ön plana çıkmaktadır (Tercan 1995).

Aral (1997) yaptığı çalışmada çocukların % 65.72'sinin anne ya da babası tarafından fiziksel istismara uğradıklarını belirlemiştir. Tokatlama, çimdikleme, ısırma, itme, tekmeleme, boğazına sarılma, eline geçirdiği cisimle saldırama, kemik kırma, evden kovma, terk ve ölüm fiziksel istismar kapsamında yer almaktadır (Tercan 1995).

Fiziksel istismarın taranması ve belirlenmesi diğer istismar türlerine göre daha kolay olmaktadır. Fiziksel istismarın türlerini belirlemek aşağıda sıralanan durumlardan biri ya da bir kaçı ile mümkün olmaktadır. Bunlar (Gökler 2006) ;

- Yanıklar, kırıklar, çıkıklar, kesikler, çürükler, şişlikler, eksik ve koparılmış saç, sigara yanığı, ısırık izi.
- Yaraların tedavi edilmemesi veya geç tedavi edilmesi.
- Yaralanma biçiminin mantıklı biçimde açıklanamaması.

- Nedeni belli olmayan ölümler.
- Zehirlenmeler.
- Kemik ve eklem hasarları.
- Beyin ve göz hasarları
- Gelişme geriliği.

1.2.3. Duygusal istismar

Çocukta yarattığı izler açısından görülüp ölçülebilmesi oldukça zor olan duygusal istismar Dökmen (1995) tarafından şu şekilde tanımlanmıştır; "Bir yetişkinin kendisine ait ekonomik, sosyal veya psikolojik ihtiyaçlarını gidermesi için bir çocuğu araç olarak kullanması ve bu durumun çocuğun zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemesidir". Duygusal istismar çocukların kendilerine bakmakla yükümlü olan kişiler tarafından olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalarak, gereksinim duydukları ilgi, sevgi ve bakımdan mahrum edilmeleridir. Duygusal istismarda fiziksel ve cinsel istismarda olduğu gibi somut fiziksel bulgular olmamasına rağmen, çocuk psikolojik olarak derinden etkilenir. Fiziksel hasarın izleri zamanla ortadan kalkmasına karşın duygusal hasarın etkileri yıllarca devam eder. Duygusal istismar, çocuğun üzerinde güç sahibi olan, genellikle çocuğun yakın çevresinde bulunan kişi ya da kişiler tarafından (ebeveyn, abla, ağabey, öğretmeni vb.) gerçekleştirilir (Taner ve Gökler 2004). Duygusal istismar, ölümle sonuçlanan bir davranış olmamasına rağmen, çocuk üzerinde sanıldığından daha derin izler bırakabilmektedir. Bu izler, çocuğun ruhsal yönünü harap etme, normal kişilik gelişiminin oluşmaması, başarı yeteneğinin azalması, kişilerle ilişkilerde bozukluklar şeklinde görülebilmektedir (Karaman 1993). Duygusal istismar, sözel olmayan ancak çok ağır olan cezalar ya da tehditler içerir. Duygusal ihmalde ise yeterli duygusal destek sağlamamak, ilgi ve sevgi göstermemek ve çocuğun şiddetle karşı karşıya kalmasına izin vermek yer alır (Gökler ve Taner 2004). Duygusal istismar tüm istismar biçimlerini bir şemsiye gibi altında toplayan bir olgudur. Tek başına var olduğu gibi, fiziksel ve cinsel istismarla da birlikte bulunur. Hatta fiziksel ve cinsel istismarın somut hasarı, izleri yok olduktan sonra da duygusal istismar devam etmektedir (Erkman 1999). Beş farklı ülkede yapılan bir çalışmada çocuğa bağırarak % 75-80 oranında en sık görülen duygusal istismar olarak saptanmıştır (Topbaş 2004).

1.2.4. Cinsel istismar

Çocuğun kendisinden en az 4 yaş büyük bir kişi tarafından cinsel haz amacı ile zorla ya da ikna edilerek cinsel etkileşime maruz bırakılmasıdır. Çocuğun rızası olsun olmasın ırzına geçilmesi, cinsel organlarının ellenmesi, müstehcen sözlere maruz bırakılması, yetişkinin cinsel organlarını okşamaya yöneltilmesi veya zorlanması, çocuğun pornografide ya da fuhuşta kullanılması, çocuğa pornografik materyal izlettirilmesi, teşhircilik vb. gibi davranışlara maruz bırakılması "Cinsel İstismardır" (Kurtay 2007). Cinsel istismar diğer istismar türlerinden farklı olarak, çoğunlukla uzun sürelidir ve yıllar boyunca fark edilmeden devam edebilmektedir (Kempe ve Kempe 1980). Çocuğun cinsel istismarı, fiziksel ve duygusal istismar türleri gibi bir süreç olduğu kabul edilmektedir. Bu süreç, sıklığı ve karmaşıklığı açısından farklılıklar gösterir. "Erişkinin cinsel çıkarları doğrultusunda çocuğun kullanılması" olarak tanımlanabilen, çocuk ve erişkin arasındaki bu ilişki türü çağlar boyu süregelmiştir. Bu ilişki türü kamuoyunun ilgi, kaygı ve korku gibi suçluluk duygularına neden olmaktadır (Gökler 2006). Cinsel istismar, sadece çocuğun bir kimse tarafından cinsel maksatlarla kullanılması olarak da görülmemelidir. Böyle bir ilişkinin teşvik edilmesi, buna izin verilmesi veya ilişkiye duyarsız kalınması ya da bundan bir çıkar sağlanması da bir istismardır ve bunu yapan ister tek bir birey, ister bir toplum olsun istismarcı olarak nitelendirilmelidir. Çünkü, cinsel istismara göz yummak, eyleme katılmakla aynı anlama gelir ve bir toplumun ya da topluluğun, akrabaların ve çocuktan sorumlu diğer kimselerin önemli bir görevi de çocukları gelebilecek bu gibi tehlikelerden ve zararlardan korumaktır (Gökler 2006). Çocukların cinsel istismarına, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, bulunulan bölge ve yaşa bakılmaksızın, zannedildiğinden sık rastlanılmaktadır. Her yaş düzeyindeki çocuklar cinsel istismarla karşılaşabileceği gibi, araştırmalar daha çok 4-9 yaş arasındaki çocukların buna maruz kaldığını göstermektedir (Tercan 1995).

Cinsel istismar iki biçimde kümelenmektedir. Bunlar:

Dokunma olmaksızın yapılanlar: Sözel istismar, açık saçı telefon konuşmaları, teşhircilik, röntgencilik, şahit olma.

Dokunmanın yer aldığı cinsel istismar olguları: Müstehcenlik ve fuhuş, tecavüz, öldürme ve enestir (Polat 2001).

1.2.5. Ekonomik istismar

Çocuğun gelişimini engelleyici, haklarını ihlal edici işlerde ya da düşük ücretli iş gücü olarak çalışması ya da çalıştırılması ekonomik istismar olarak tanımlanmaktadır (Yalçın 2011). Çocuklar çocukluklarını yasayacakları, eğitim görecekları yaşlarda, bu haklardan yoksun kalmakta; ekonomik istismar ve sağlıksız koşullarda çalıştırılmaları nedeniyle sağlık sorunları yaşayabilmektedirler. Çocukların küçük yaşlarda, uzun süre ve uygun olmayan çalışma koşullarına sahip işyerlerinde çalışmaları onların gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Bahar ve ark 2009). Günümüzde pek çok ülkede çalışan milyonlarca çocuk, ailedeki işbölümüne katılmaktan çok daha ciddi işgücü istismarı biçimleriyle karşılaşmaktadır. Endüstrileşme sürecinde geniş halk yığınlarının hazırlıksız olarak kırdan kente göçmeleri, kentlerde yoksul kitlelere yeterli geçim olanaklarının sağlanamaması ve etkili toplumsal hizmetlerin götürülebilmesi, çocukların aile dışındaki işgücüne artan oranlarda katılmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu ise, aile korumasından da yoksun kalan, toplumsal haklarının bilincinde olmayan çocuk işgücünün, istismar edilme riskini giderek artırmıştır (Zeytinoğlu 1989).

1.2.6. Akran zorbalığı ve okulda meydana gelen istismar

Zorbalık okulda meydana gelen bir saldırganlık olarak tanımlanmaktadır. Dünya sağlık örgütü 2004 yılında yaptığı araştırmaya göre otuz beş ülkedeki verilere dayanarak; zorbalık %1-50 arasında görülmektedir. Bu paralelde Türkiye özelinde yapılan araştırmalarda aynı düzeyde bir zorbalık seyir görülmektedir. Bu da zorbalığın bir istismar yöntemi olarak dikkate alınması gerektiğine önemli bir vurgu olmaktadır. Zorbalık önceleri okul düzeyinde olması gözden kaçırılmış bir saldırganlıktı. Norveç'te üç çocuğun intihar etmesi üzerine bu konuda yapılan araştırmalar sonucunda okul içerisinde ve okul dışında meydana gelen istismar ahenleşmiştir. İskandinav ülkelerinde yayılan akranın yaptığı zorbalık ve istismar akademik literatürde yerini almaya başlamıştır (Karataş 2011). Gökler zorbalığı saldırganlığın bir alt türü olarak ele almaktadır. Zorbalık, bir grubun veya çocuğun kendini savunmaktan aciz olduğu durumda güçlü olan çocuk veya grup tarafından maruz kaldığı eylemdir. Yani zorbalık, fiziksel, sözel veya dolaylı olarak savunma gücü zorbaya oranla az olana yönelmektedir (Gökler 2009). Zorbalık bir nevi şiddet olmakla birlikte içerisinde farklı eylemler içeren bir saldırı dizgesidir. Bununla birlikte sözel bir takım davranışlar da (Yurtal ve Cenkseven, 2007) ayrıca zorbalık olarak ifade edilmelidir. Pişkin (2002) zorbalığının tanımlanmasında zorbalıların eylemlerini grupla yapabildikleri gibi tek de yapabileceklerini ifade etmektedir. Ayrıca zorbalıların bu eylemleri gerçekleştirdikleri için bir çıkar da elde edebildiklerini söylemektedir (Pişkin 2002). Akran zorbalığı ise akranlar ve arkadaşlar tarafından uygulanan bir tür zorbalıktır. Literatür de kimi zaman akran zorbalığı (bullying) olarak ifade edilmektedir kimi zaman ise akran istismarı (peer abuse) şeklinde ifade edilmektedir. istismarı/zorbalığı yapana zorba (bullying) maruz kalana ise kurban (victim) denmektedir (Kapıcı, 2004). Akran zorbalığının cinsiyet temelli değerlendirilmesinde özellikle erkeklerin öne çıktığı görülmektedir. Cinsiyet bağlamında erkekler hem zorba hem de kurban olmaktadır (Yurtal ve Cenkseven, 2007). Okullarda zorbalığın anlaşılabilmesi için ne sıklıkta ve nerelerde meydana geldiği iyi bilinmelidir. Sağlıklı bir çözüm bulmak açısından problemin kaynağını iyi belirlemek çözüme doğru önemli bir adım olmaktadır. Bu kapsamda okulda meydana gelen akran zorbalığı açısından risk bölgelerinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda; oyun alanları zorbalığın en çok görüldüğü mekanlar olmaktadır. İkinci olarak okul koridorları, üçüncü olarak da sınıflar zorbalığın görüldüğü alanlar olarak sıralanmaktadır. Türkiye özelinde yapılan bir araştırma da ise; oyun alanlarından çok sınıfta zorbalığa maruz kaldıkları ifade edilmektedir. Bunu koridor ve oyun alanı izlemektedir (Pişkin 2002). Okul ve çevresi çocukların yaşantılarının uzun bir dönemini kapsayan mekanlardır. Gelişim ve sosyalleşme dönemine denk gelmesinden dolayı okul ve çevresi çocuklar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bundan dolayı çocukların fiziksel, duygusal ve bilişsel sürecini etkilemektedir. Bu dönemde istismara ve zorbalığa maruz kalması çocuk üzerinde ileriki yaşamında olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Bu bulgulardan hareketle çocukların akran zorbalığına maruz kalması çok yönlü bir değerlendirmeyi gerektirmektedir (Totan ve Yönden 2007).

1.3. Çocuk İhmal ve İstismarı Sonuçları

İstismara maruz kalan çocuklardaki gelişim seyrine bakıldığında, en çok gözlenen bozukluklardan biri, okulöncesi dönemindeki çocuklarda konuşmanın gecikmesidir. Bu sorun yaşı daha büyük olanlarda; dil geriliği ve okul başarısızlığına da yol açabilmektedir (Lynch 1999). Duygusal istismarı incelemeye yönelik klinik olay çalışmaları ve bilimsel araştırma sonuçları derlenerek bu istismar türünün çocuk ve gençler üzerindeki etkilerinin; alt ıslatma, parmak emme, dışkı kaçırma, yeme bozuklukları, yalan söyleme ve çalma, bağımlılık, başarısızlık, duygusal açıdan tutarsızlık ve uyumsuzluk, organik temeli olmayan büyüme bozukluğu, depresyon, güvensizlik, içe dönüklük, intihar, saldırganlık, cinayet, olumsuz benlik kavramı ve düşük benlik saygısı, dış kontrol odaklı olma, her şeye boyun eğme, uyku bozuklukları, mantıksız istekler olduğu görülebilmektedir (Erol 2007). Gözle görünen yara bere veya iz bulunmasa da bir bebeğin şiddetli sarsılması beyin zarı altı kanamasına neden olabilmektedir. Bu tür zararlar bebeğin ölümüne neden olabileceği gibi zeka geriliği, körlük veya felce de neden olabilmektedir. Daha ender görülen diğer bir istismar zararı da çocuğun karnına vurulmasıyla iç organlarına hasar verilmesidir (Lynch 1999). Cinsel istismarın çocuk üzerindeki etkileri kısa ve uzun vadede örseleyicidir. Bu durum çocuğun yaşının küçüklüğü, istismarcının çocuğa yakınlığı ve yaşanma sıklığı gibi etkenlerle daha da artmaktadır. Çocukta güvensizlik, çaresizlik, acizlik ve suçluluk gibi duygular ortaya çıkabilmektedir (Erol 2007). Bu gibi duyguların sonuçlarında yetişkinlik çağına kadar etkisi devam eden, kendini diğer insanlardan soyutlama, samimi ilişkiler kuramama, topluma uymayan davranışlar, madde bağımlılığı ve suça yönelme gibi davranışlar ortaya çıkabilmektedir (Finkelhor 1994). İhmal ve istismarın mağdur ve toplum üzerindeki kalıcı olumsuz etkileri çok kapsamlıdır. İstismar mağduru gençlerin tutuklanma ve şiddet suçları işleme olasılığı daha yüksektir. Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerde intihar depresyon, psikiyatrik bozukluklar, şiddet davranışı, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı ve gelişim engeli olma oranları daha yüksektir (Jain 1999). Sokakta çalışan çocukların, büyük çoğunluğu (% 90) erkek çocuklarından oluşmaktadır. Çocuklar, nüfus sayısı çok ailelerden gelmektedir. Çalışma zorunluluğu, onların zamanla okulu terk etmelerine neden olur. Genel olarak ayakkabı boyacılığı, kâğıt mendil, sakız, su, simit, milli piyango bileti, kırtasiye malzemesi gibi satıcılık, araba camı silme, mezarlıklarda su taşıma, mezarların temizlenmesi, çöp toplama, çiçek, dini kitap ve malzeme satma gibi işlerde çalışmaktadırlar. Yaptıkları işler, genellikle kalabalık şehir merkezlerinde ve tehlikeli ortamlarda bulunmalarını gerektirmektedir. Çocuklar, dengeli ve yeterli beslenememektedir. Bir kısmı geceyi sokakta ya da çöplüklerde geçirmektedir. Çocukların % 72'si yorgunluktan şikâyetçidir. Çoğunluk olarak uzun süre ayakta durmak, ağır yük taşımak, saatlerce yürümek zorunda olmak, sıcak ve soğukta dışarıda kalmak temel şikâyet nedenlerini oluşturmaktadır. Birçoğu halk tarafından kötü muameleye maruz kalmaktadır ve temel eğitimleri aksamaktadır (Polat 2007).

2. ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMAR ALANINDA YAPILAN ÖRNEK ÇALIŞMALAR

Her yıl binlerce çocuk ihmal ve istismara maruz kalmaktadır. Bu ihmal ve istismar vakaları ailede veya yaşanan çevrede meydana gelmektedir. Bu vakaların bir kısmı çalışmalara yansır iken bir kısmı ise ört pas edilmektedir. Yapılan çalışmaların incelenmesi ve sonuçların değerlendirilmesi çocuklara karşı uygulanan ihmal ve istismar konusunda yapılması gereken çalışmalara, giderilmesi gereken eksikliklere ışık tutacaktır.

2.1. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Çocuklardaki Fiziksel İstismar Belirtilerine İlişkin Farkındalıkları (Eskişehir İl Örneği)

2007 yılında Anadolu Üniversitesinden Dilek EROL'UN yapmış olduğu 'Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Çocuklardaki Fiziksel İstismar Belirtilerine İlişkin Farkındalıkları' adlı çalışmadan şu sonuçlar elde edilmiştir; araştırma evrenini 2006-2007 öğretim yılında Eskişehir İl merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ilköğretim okullarında görev yapan 160 okulöncesi öğretmeni oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak 44 sorudan oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular ile öğretmenlerin fiziksel istismarı saptama yetersiz kaldıkları tespit edilmiştir. Fiziksel istismarın belirtileri arasında sayılan çocuğun yüzünde morluk, yara ve bereler, ısırık izleri, yanıklar, çocuğun bileğinde, boynuna ip ve kordon izleri, morluklar, sigara yanığı ve kırıkları öğretmenlerin bir kısmı istismar belirtisi olarak görmemektedirler. Öğretmenlerin fiziksel istismarı saptamada hizmet süreleri ve mezun oldukları okul arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Hizmet süresi

arttıkça istismarı saptama oranı da artış göstermektedir. İstismarı saptama oranı Açıköğretim Fakültesi mezunlarında en yüksek oranda bulunurken bunu sırayla Eğitim Fakültesi mezunları ve Meslek Yüksekokulu mezunları izlemektedir (Erol 2007).

2.2. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesine Başvuran Çocuk İstismarı ve İhmali Olgularının Değerlendirilmesi

2010 yılında Çukurova Üniversitesinden Doktor Özge BALLI' nın yaptığı bu çalışmadan şu sonuçlar ortaya çıkmıştır; araştırma verileri 2006-2009 yılları arasında Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Olguları Değerlendirme Heyetine başvuran cinsel istismara uğramış 3-18 yaş aralığındaki 484 olgunun dosyalarının incelenmesi ile elde edilmiştir. Çalışmadaki 484 vakanın 143'ü (%29.5) erkek, 341'i (%70.5) kızlarda gerçekleşmiştir. Cinsel istismara uğrayan çocukların yaş ortalaması 12,09 olup, kızlar için 13.04 erkekler için 9.85 bulunmuştur. Cinsel istismar şekli vakaların %11,6'sının sürtünme, %24.8'inde genital penetrasyon, %19'unda anal penetrasyon, %1.7'sinde oral penetrasyon, %0.8'inde sözlü istismar, %2.3'ünde öpme, %11,4'ünde dokunma şeklinde olup %28,4'ünde ise bu istismar şekilleri birliktelik göstermektedir. Olguların %54,4'ü tanıdık, %20,3'ü yabancı kimse, %11'i akraba-üvey baba, %8.5', 1.derece akraba, %5,8'i annenin birlikte yaşadığı nikahsız eş tarafından gerçekleştirilmiştir. Olguların %46,4'ü cinsel istismarın tekrarlanması, %29,5'i genital muayene bulgusu, %5,6'sı gebelik ile sonuçlanmıştır. Mağdurun istismara yaklaşımı %23,8'inde gizleme, %72.7'sinde ise yardım arama şeklinde idi. Ailelerin istismara yaklaşımı %11'inde gizleme, %88.4'ünde yardım arama şeklinde iken çocuğa yaklaşım %21.5'inde suçlayıcı-baskılayıcı, %78.3'ünde ise destekleyici-koruyucu idi (Ballı 2010).

2.3. Toplumdaki Bireylerin Çocuk İstismarı ve İhmaline Yönelik Bilgi ve Görüşleri

2011 yılında Hitit Üniversitesinden Cem KOÇAK ve Lale BÜYÜKGÖNENÇ'in 'Toplumdaki Bireylerin Çocuk İstismarına ve İhmaline Yönelik Bilgi ve Görüşleri' adlı çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır; çalışmada Çorum Aile Sağlığı Merkezlerine herhangi bir nedenle başvuran 425 erişkin örneklem olarak seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak Kişisel bilgi formu ve araştırmacılar tarafından hazırlanan erişkinlerin çocuk istismarı ve ihmali hakkındaki görüşlerini belirlemeyi hedefleyen ve 35 ifadeden oluşan form kullanılmıştır. Çalışmada yer alan erişkinlerin %73'nün 18-45 yaş arasında, erkek, üniversite mezunu ve evli oldukları belirlenmiştir. Erişkinlerin çocuk istismarı ile ilgili bilgi alıp almadıkları sorulduğunda % 48.9'u konu ile ilgili bilgilerinin olmadığı belirtilmiştir. Bilgisi olanların %20.7'si televizyon, %17.6'sı seminer, konferans ve okul eğitimleri sırasında bilgi edindiklerini, %65.9'u ise edindikleri bilgiyi yeterli bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Kadınlar çocukların istismar konusunda yalan söylemedikleri görüşüne %73.6 oranı ile erkeklere göre daha fazla katılmaktadırlar. Erişkinlerin eğitim durumlarının çocuk ihmali ve istismarına yönelik algıya herhangi bir etkisi bulunmamıştır. İstismara uğrayan çocukların yaşı küçükse bu olaydan etkilenmeyeceği görüşüne eğitim düzeyi yüksek olan erişkinlerde katılma oranı hiç okula gitmemiş erişkinlerin katılma oranlarına göre çok daha yüksek bulunmuştur (Koçak ve Büyükgönenç 2011).

2.4. Ankara İlinde Görev Yapan Çocuk Asistanları, Uzmanlar ve Pratisyen Doktorların Çocuk İstismarı ve İhmali Konusunda Bilgi Düzeyleri ve Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

2013 yılında Özlem KARA, Deniz ÇALIŞKAN ve Emine SUSKAN'ın yaptığı 'Ankara İlinde Görev Yapan Çocuk Asistanları, Uzmanları ve Pratisyen Doktorların Çocuk İstismarı ve İhmali Konusunda Bilgi Düzeyleri ve Yaklaşımlarının Karşılaştırılması' adlı çalışmada şu sonuçlar elde edilmiştir; araştırmaya Ankara il merkezinde bulunan üniversite ve eğitim araştırma hastanelerinde çalışan 200 çocuk asistanı, 100 çocuk uzmanı ve il sağlık ocaklarında görev yapan 250 pratisyen doktor katılmıştır. Araştırmaya 339 kadın, 221 erkek olmak üzere 550 hekim katılmıştır. Çocuk istismar ve ihmali ile ilgili hekimlerin bilgi düzeyini belirlemeye yönelik öykü, fizik muayene, radyoloji, risk grupları ve belirtiler olmak üzere beş bölümden oluşan bir ölçek hazırlanmış ve veriler bu yolla elde edilmiştir. Çocuk ihmali ve istismarı bilgi düzeyi kadınlarda, evli olanlarda, mezuniyet öncesi ve sonrası eğitim alanlarda, istismar olgu ve şüphesi ile karşılaşarlarda ve bildirimde bulunanlarda diğer gruplara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bilgi düzeyleri karşılaştırıldığında puan ortalaması asistanlarda %12,4 uzmanlarda %13,7 pratisyen doktorlarda ise %13.6'dır. Yaklaşım düzeyleri karşılaştırıldığında çocuk istismarı ve ihmali olgu veya şüphesi ile karşılaşılır ise çocuk asistanlarının %17'si, çocuk uzmanlarının %13'ü ve pratisyen doktorların %14,4'ü bildirimde bulunmayı düşünmediklerinin belirtmişlerdir. Doktorların bildirim yapmama nedenlerinin başında %78.3 ile çocuk istismarı ve ihmali hakkında yeterli bilgisinin olmaması ve % 68.7 ile nereye bildirim yapacağını bilmemek gelmektedir (Kara ve ark 2013).

2.5. Anne Babaların Çocuk İstismarıyla İlgili Tutumlarının İncelenmesi

2014 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinden Hatice YALÇIN, Nurcan KOÇAK ve Gökhan DUMAN'ın gerçekleştirmiş oldukları 'Anne Babaların Çocuk İstismarıyla İlgili Tutumlarının İncelenmesi' adlı çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır; araştırmada okul öncesi kurumlarda ve ilköğretim 1.sınıfta çocuğu öğrenim gören 63 anne ile 44 baba olmak üzere 107 ebeveynden elde edilen veriler kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Anne Baba Sosyo-demografik Özellikler Formu, Çocuk İstismarı Potansiyeli Envanteri, Duygusal İstismar Farkındalık Ölçeği ve Ailelerin Uyguladıkları Disiplin Yöntemlerine İlişkin Görüşme Formu kullanılmıştır. Anne babaların %29.9'nun baskıcı ve itaate dayalı yetişkin merkezli, %55.1'nin eşitlik ve demokrasi anlayışına dayalı, %14.9'nun ise çocuk istismarını dikkate alarak belirli bir disiplin uygulamadığı ortaya konmuştur. Annelerin ortalama istismar puanınının 79.27, babaların ortalama istismar puanınının 104.88 olduğu bulunmuştur. Anne ve babaların çocuk haklarına yönelik tutumlarının cinsiyete göre değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir (Yalçın ve ark 2014).

3. MÜDAHALE, SONUÇ VE ÖNERİLER

3.1. Sosyal Hizmet Müdahalesi

1800'lü yılların sonlarında gönüllü çalışmalarla başlayan ve daha sonra profesyonel bir hizmet modeli haline gelen Sosyal Hizmetler, Sosyal Refah kavramının ortaya atılmasından sonra büyük bir gelişme göstermiştir. Sosyal Hizmetin mesleki etkinliğinin odağı, bireyin toplumsal işlevselliği ve çevresi ile olan etkileşimidir (Dirik 2003). Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (International Federation of Social Workers, IFSW) tarafından yapılan tanıma göre, sosyal hizmet mesleği; "İnsanların refahları için sosyal değişmeye, insani ilişkilerdeki sorunları çözümlenmeye ve insanın güçlenmesi ve özgürleşmesine yardımcı olur. Sosyal hizmet, insan davranışı ve sosyal sistem kuramlarını kullanarak insanların çevreleriyle etkileşimde bulunduğu noktalara müdahale eder. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri sosyal hizmette temeldir" (IFSW, 2000). Tanımlamadan anlaşılacağı üzere sosyal hizmetin müdahalesi bir çok etkeni birlikte kullanmayı gerektirmektedir. Sosyal hizmet müdahalesinde karar verme süreci çok yönlü yaklaşım elzem klmaktadır. Çocuk ihmal ve istismar vakaları da bu kapsamda farklı disiplinlerin bir arada sağaltım sürecine eklenmesini içermektedir. Refah hakları kapsamında çocuk hakları (children rights) temel bir metin olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Beyannamesi'nde yer almaktadır. Metinde, beslenme, tıbbi hizmet, barınma ve eğitim ihtiyaçlarını kapsamaktadır. Bu kapsamda çocuk refahı (children welfare), sosyal hizmet, sosyal yardım ve sosyal sigortalar gibi sosyal güvenlik sistemini içermektedir. Çocuk refahı, koruyucu, önleyici ve iyileştirici hizmetleri içeren çok yönlü müdahaleyi kapsamaktadır. Burada çocuğun yüce menfaati dikkate alınmaktadır. İhmal ve istismar vakaları değerlendirildiğinde çocuk refahı içerisinde önemli bir noktaya işaret etmektedir. Hem birey olarak çocuğu ilgilendirmekte hem de toplumsal iyiliği ilgilendirmektedir. Bundan dolayı sosyal hizmet müdahalesi bireyle, aile ve toplumla çalışmayı gerektiren çok yönlü bir süreç olmaktadır. Çocuk istismar ve ihmali müdahalesi psikiyatrik ve travmatik tedavi yanında çok yönlü bir yaklaşımı içerecek şekilde giderek yaygınlık kazanmaktadır. Çok disiplinli bir müdahale süreci izlemek insanın biyopsikososyal bir varlık olmasının kaçınılmaz bir yönü olarak karşımıza çıkmaktadır. Vakanın geldiği ilk dönem olan kriz dönemi, sağaltım süreci ve sonrasında izleme olarak bir terapi planlanmaktadır. İhmal ve istismarın yakınlardan gelmesinden dolayı sosyal hizmet uzmanı müracaatçı sistemi sayesinde ailenin genel özelliklerini değerlendirerek vakanın çözümlenmesinde terapötik sürece katkıda bulunmaktadır. Planlı değişim süreci ve müdahale içeriği ailenin katılımı ve sosyal hizmet uzmanın eşliğiyle gerçekleştirilmektedir. İstismar ve zorbalık, çocuğa, aileye ya da çevreye ait kimi stres faktörlerinden doğrudan etkilenebilen bir süreci içermektedir. İstismara ve zorbalığa maruz kalma olasılığı olan bu stres etkenleri, ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel özellikler gibi ailede sıkıntıya yol açan dışsal stres faktörleri olabilir. Bundan dolayı bu risk faktörleri değerlendirilerek müdahale planlanmaktadır. Ve sosyal hizmet uzmanı bu kapsamda vakaya dair karar verme sürecini aktif etmektedir (Uluocak ve Çoban, 2011). Çocuk istismarı vakaları kriz müdahalesi ve sağaltım sonrası izlemeyi içermektedir. Bundan dolayı sosyal hizmet müdahalesi ihmal, istismar ve akran zorbalığı vakalarında önemli bir mesleki disiplin olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmet hem bir disiplin olarak hem de bir meslek olarak akademi sahasında yer almasından dolayı çocuklara dair ihmal/zorbalık ve istismar vakalarında büyük bir öneme sahiptir. Uzmanlar, istismara maruz kalan kişilerle ilişkilerinde, sakin ve kabul edici bir tutum içinde, mağdur ve istismarcı hakkında yargıda bulunmaktan titizlikle kaçınan, şaşkınlık, olumsuzluk veya inanmama davranışları göstermeksizin, cezalandırıcı veya suçlayıcı olmadan ve bu yolla

istismar kurbanını tekrar mağdur eden davranışlarda bulunmadan görevlerini sürdürmeye özen göstermelidir (Gökler 2006).

3.2. Sonuç ve Öneriler

Yapılan çalışmalar incelendiğinde çocuk ihmal ve istismar vakalarının arttığı, büyük çoğunluğunun ört pas edildiği ve baskıyla devam ettiği, çocuğun en fazla ailesi ve yakın akrabaları tarafından ihmal ve istismara maruz kaldığını, toplumun çocuğa yönelik ihmal ve istismar konusu hakkında bilgi sahibi olmadığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar çocuğun en fazla aile içinde ihmale ve istismara maruz kaldığını göstermektedir. Oysa ki aile ilişkileri ile çocuğun ruh sağlığı ve uyumu arasında önemli bir ilişki vardır. Sağlıklı ana-baba-çocuk ilişkileri sağlıklı kişiliklerin oluşmasında bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Ana-baba ve çocuk arasındaki ilişkiler çocuğun mevcut davranışlarını etkilerken, gelecekteki davranışlarının belirlenmesinde de önemli bir rol oynar (Akduman ve Cantürk 2004). Bu nedenle ailelere çocuklara uygulanan ihmal ve istismarı net bir şekilde açıklamak ve sonuçlarının nelere mal olacağını farkına varmalarını sağlamak ilk adımda yapılması gerekenlerden biridir. Çocukların refahı alanında, çocukların yaşatılması, korunması ve geliştirilmesi açılarından yeni yaklaşımlar ve standartlar getiren Çocuk Hakları Sözleşmesi çocukların yetiştirilmesinde toplumun, devletin ve ailenin sorumluluklarını, yeni ilke ve standartlarla açıklamaktadır. Bu ilke ve standartlarla "nitelikli insan"ın yetiştirilmesi temel hedef olarak belirlenmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuğun sağlığı, gelişimi, eğitimi ve katılımı temel konular olarak ele alınmaktadır. Temel konular çerçevesinde çocuk ihmal ve istismarı önemli yer tutmaktadır. Türkiye'de oldukça yaygın olan çocuk ihmal ve istismarının çocuk hakları açısından incelenmesi önemlidir (Polat 1999). Önlemek tedavi etmekten daha kolaydır. Bu nedenle çocuklara yönelik ihmal ve istismar önleme çalışmalarının artırılması bize kolaylık sağlayacaktır. Yasal anlamda cezaların caydırıcı nitelikte olması da oranların azalmasını sağlayacaktır. Ayrıca toplumdaki insanların büyük bir kısmı çocuk ihmal ve istismar konusunda bilgi sahibi değildir. Bu nedenle toplumdaki bireylerin bilgi düzeylerini arttıracak eğitim çalışmaları da yapılabilecek çalışmalar arasındadır.

KAYNAKLAR

- Akduman G, Cantürk G, 2004. Ebeveynlerin duygusal istismar olarak kabul edilen davranışları. Adli Psikiyatri Dergisi, 2.
- Aral N, 1997. Fiziksel istismar ve çocuk. Tekışık Veb Ofset Tesisleri, Ankara.
- Aral N, 2001. Çocuk hakları çerçevesinde çocuk ihmâl ve istismarı. Milli Eğitim Dergisi, 151.
- Atamer A, 2005. Çocuk istismarı tarama anketi: geliştirme, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Doktora Tezi, İ.Ü. Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Bahar G, Bahar A, Savaş AH, 2009. Çocuk istismarı ve ihmali: bir gözden geçirme. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 12, s 52-55.
- Ballı Ö, 2010. Çukurova üniversitesi tıp fakültesine başvuran çocuk istismarı ve ihmali olgularının değerlendirilmesi. Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Adana.
- Dirik M, 2003. Aydın'da cinsel suçluların profili. Uzmanlık Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Ana Bilim Dalı, Aydın.
- Dökmen Ü, 1995. Evde, okulda, ekranda çocuklara duygusal istismar. Cumhuriyet Bilim ve Teknik Dergisi, 426.
- Erkman F, 1999. Çocukların duygusal ezimi. Çocukların Kötü Muameleden Korunması 1. Ulusal Kongresi Serbest Bildiriler Kitabı, Pelin Ofset, s 127, Ankara.
- Erol D, 2007. Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin çocuklardaki fiziksel istismar belirtilerine ilişkin farkındalıkları. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Ertan Ü, İşiten N, Öner A, Yılmaz G, 2003. Bir çocuk istismarı vakası. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 4, s 295-298.
- Finkeldor D, 1994. Current information on the scope and nature of child sexual abuse. The Future of Children, 4, s 31.
- Gökler B, Taner Y, 2004. Çocuk istismar ve ihmali: psikiyatrik yönleri, Hacettepe Tıp Dergisi, 35, s 82-86.
- Gökler R, 2006. Eğitimde çocuk istismarı ve ihmaline genel bir bakış. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3, s 48-71.
- Gökler R, 2009. Okullarda akran zorbalığı. Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi, 2, s 517-518.
- IFSW, 2000. <http://www.ifsw.org/4.5.6.pub.html>.
- Kapıcı E, 2004. İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1, s 1.
- Kara Ö, Çalışkan D, Suskan E, 2013. Ankara ilinde görev yapan çocuk asistanları, uzmanları ve pratisyen doktorların çocuk istismarı ve ihmali konusunda bilgi düzeyleri ve yaklaşımlarının karşılaştırılması. Türk Ped Arş, s 58-64.
- Karaman Y, 1993. İlkokul öğretmenlerinin gözlemlerine göre çocukların aileleri tarafından istismarı ve ihmali. Yüksek Lisans Tezi, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karataş H, 2011. İlköğretim okullarında zorbalığa yönelik geliştirilen programın etkisinin incelenmesi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kars Ö, 1996. Çocuk istismarı: nedenleri ve sonuçları. Bizim Büro, s 5, Ankara.
- Kempe SR, Kempe CH, 1980. Child Abuse. Fontana/Open Books Publishing, s 18, London.
- Koçak C, Büyükgönenc L, 2011. Toplumdaki bireylerin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik bilgi ve görüşleri. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, s 89-104.
- Kozcu Ş, 1991. Çocuk istismarı ve ihmali. Aile Yazıları, Başbakanlık A.A.K Yay., 3, Ankara.

- Kurtay D, 2007. Cinsel istismar. Milliyet Blog, Erişim tarihi, 10 Mayıs 2015, Erişim adresi, <http://blog.milliyet.com.tr/cinsel-istismar/Blog/?BlogNo=53912>
- Lynch M, 1999. Child abuse and neglect. Repro Ofset, s 4-6.
- Pişkin M, 2002. Okul zorbalığı: tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. Kuram ve Uygulama Eğitim Bilimleri Dergisi, 2, s 535-547.
- Polat O, 2001. Çocuk ve şiddet. Der Yayıncılık, İstanbul.
- Polat O, 2007. Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı 1: tanımlar. Seçkin Yayıncılık, s 70, Ankara.
- Polat O. Tıbbi açıdan çocuk hakları ve çocuk istismarı. Cumhuriyet ve Çocuk , 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Ankara Üniversitesi Basımevi, s 517-533, 1999, Ankara.
- Scannapieco M, Connell CK, 2005. Understanding child maltreatment: an ecological and development perspective, Oxford University Pres, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2015, Erişim adresi, <http://ebrary.com>.
- Tercan M, 1995. Çocuğun ana-babası tarafından fiziksel istismarı ve ihmali. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Topbaş M, 2004. İnsanın büyük ayıbı: çocuk istismarı. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 4, s 76 80.
- Totan T, Yönden ZD, 2007. Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. Ege Eğitim Dergisi, 2, s 55.
- Uluocak GP, Çoban Aİ, 2011. Çocuk istismarı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları açısından profesyonel karar verme. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 2, s 166.
- Yalçın H, Koçak N, Duman G, 2014. Anne babaların çocuk istismarıyla ilgili tutumlarının incelenmesi. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16, s 137-143.
- Yalçın N, 2011. Türkiye’de çocuk istismarı ve çözüm önerileri. Yüksek Lisans Projesi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yurtal F, Cenkseven F, 2007. İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve doğası. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 28, s 1-13.
- Zeytinoğlu S, 1989. Türkiye’de çocuğun durumu. 1990’ların Çocuk Politikası Kongresi, DPTUNICEF Yay, s 241-252, Ankara.
- Jain MA, 1999. Emergency department evaluation of child abuse. Department of Emergency Medicine, 3, s 575.

SOSYAL ÇALIŞMACILAR İLE MÜRACAATÇILARI ARASINDAKİ İLETİŞİMDE HASSASİYETLER VE DENGELER

Ümit Uzun¹

ÖZET

Sosyal hizmetlerden faydalanma ve destek alma arzusu ile gerekli merkezlere yapılan başvurular, çoğu kez bir alan araştırması zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Başvuru sahibinin yaşadığı, zaman zaman mahrem alanlarında yapılmak zorunda kalınan araştırmalar, başvuru sahibi ya da sosyal çalışmacının, kimi zaman her ikisinin de ortak bir zeminde buluşamaması, daha doğrusu çoğu kez gerçekleşen iletişim kazaları sonucu sekteye uğramakta, savunmasız bir şekilde araştırmaya giden sosyal çalışmacılar zor durumda kalmaktadır. Başvuru sahibinin gerek mevcut sosyal hizmet politikalarına olan tepkisi ve memnuniyetsizliği, gerekse sosyal hizmetlere muhtaç olma durumu ile ilgili yaşadığı mahcubiyet duygusu nedeniyle, sosyal çalışmacıların farklı iletişim teknikleri ve yöntemleri geliştirme ve kişiye özel iletişim çabaları ortaya koyma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Sosyal yaşam içerisinde bireylerin birbiri ile iletişim kurma gerekliliğinden ve öneminden kasıtlı, sosyal hizmetlerde sağlıklı bir işleyiş ve anlayış için, sosyal çalışmacılar ve müracaatçıları arasındaki iletişimde dikkat edilmesi gerekenler, hassasiyetler ve dengeler söz konusu çalışmada ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İletişim, Sosyal Hizmetlerde İletişim, Sosyal Hizmetler

1. SOSYAL HİZMETLER VE İLETİŞİM

Sosyal hizmetlerde öncelenen temel özne şüphesiz insandır. "Sosyal hizmetlerin en temel özelliği, aileden topluluk ve devlete kadar uzanan bir grubun mensupları olarak bireylerle ilgilenmesidir"(Özdemir, 2008, s.94). İnsanın toplumsal arenadaki yaşam standartlarının iyileştirilmesi, dezavantajlı grup statüsünde yer alan bireylerin eksikliklerinin giderilmesi ve sosyal yaşama adapte olmalarının sağlanması gibi birçok temel yaklaşım sosyal hizmetlerin ilgi alanını oluşturmaktadır. İnsanı ilgi alanının merkezinde konumlandıran sosyal hizmetler, bu yönü ile iletişim disiplinin temel yöntemlerinden ve uygulama süreçlerinden faydalanmak ve sosyal hizmet süreçlerinin içerisinde konumlandırmak durumundadır. Çünkü insanın olduğu yerde iletişim, iletişimin olduğu yerde ise bilgi akışı ve etkileşim söz konusudur. "İletişim her şeyden önce bir ilişkidir, ama öylesine, gelişigüzel bir ilişki değil, amaçlı, niyetli, hatta planlı bir ilişkidir" (Güngör, 2013, s.53). Bu noktadan hareketle sosyal çalışmacılar da geliştirdikleri iletişim yöntemlerini planlı ve sistemli bir şekilde uygulamaya koymak durumundadır. İletişim sihirli bir değnektir. Bu sihirli değnek kimi zaman işlerin yolunda gitmesi ve sorunların bertaraf edilmesi gibi pozitif süreçlere etki ederken, kimi zaman ise iletişim kurulan kişinin duygularını zedelemek, olumsuz sonuçlara yol açmak, başarıyla sonuçlanması arzulanan bir eylemin sekteye uğraması gibi negatif sonuçlara da yol açmaktadır. İletişim dilinin kırıcı ve duyguları zedeleyen bir üslup sergilemesi, insanın değerine ve onuruna yakışmayan bir tutumdur. Zedelenen insan değeri ve onurun yeniden inşası ise oldukça zordur. Hele ki sosyal hizmet birimlerine çeşitli nedenlerle başvuran dezavantajlı gruplara, engelli ve muhtaç bireylere yaklaşım daha hassas ve dengeli olmalıdır. İletişim dilinin samimiyeti ve müracaatçıya karşı geliştirilen tutumun yanı sıra, kişiye özel iletişim yöntemlerinin ortaya konulması iletişim kazalarının önüne geçecek ve sağlıklı bir sürecin tesis edilmesi noktasında belirleyici olacaktır.

2. SOSYAL HİZMETLERDE İLETİŞİM SÜRECİNİ SEKTEYE UĞRATAN NEDENLER

Sosyal çalışmacılar ve müracaatçılar arasındaki iletişim sürecinin sekteye uğrama nedenleri aşağıda başlıkları halinde ele alınmaktadır.

2.1. Müracaatçılar Arasındaki Sosyo- Ekonomik ve Kültürel Farklılıkların Göz Ardı Edilmesi

Sosyal hizmetlerden faydalanma ve destek alma arzusu ile gerekli merkezlere yapılan başvurular çoğu kez bir alan araştırması zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Saha araştırması amacıyla, sokak sokak, cadde cadde, köy köy dolaşan sosyal çalışmacılar, yukarıda da sözünü ettiğimiz iletişim çabalarını planlı bir şekilde uygulamak ve müracaatçının sosyo-psikolojik ve toplumsal çevresinin gerektirdiği koşullarda uygulamaya koymak durumundadır. Ayrıca ilişki kurulan kitlenin algı dayanaklarının farklılık göstereceğini

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Yüksek Lisans Öğrencisi

de göz önünde bulundurulmalıdır. Öyle ki, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ve kültürel değişkenler bakımından farklılaşan iki bölgede yapılacak saha araştırmasında, iletişim dili ve yöntemi de farklılaşmak durumundadır. Bu farklılık kesinlikle bilginin aktarımı ve müracaatçılar arasındaki eşitlik ilkesinin aksinde bir farklılaşma değildir. Farklı kültürel yapılarda yaşayan müracaatçılar, iletişimin kaynağı konumunda olan sosyal çalışmacıların iletişimlerini, anlatılandan farklı olarak algılayabilmekte buda kodaçımında sapmalara neden olmaktadır. Kodaçımında yaşanan sapmalar ise iletişim sürecini olumsuz yönde etkilemekte, bu noktadan sonra sağlıklı bir iletişim zemini ortadan kalkmaktadır.

2.2.Müracaatçının Mevcut Sosyal Hizmet Politikalarından Memnuniyetsizliği ve Tepkisi

21.yy (yüzyıl) içerisinde yaşanan değişim ve dönüşümler, bireylerin kamu kurum ve kuruluşlarından beklentilerinde de kendisini hissettirmektedir. Gün geçtikçe gelişen ve bireysel hakları önceleyen devlet uygulamaları, bireylerde beklenti çitasını yükseltmekte, her geçen gün "daha iyisini" isteyen vatandaş kitlesi kendini göstermektedir. Bu beklenti şüphesiz devletin sosyal hizmet politikalarında da izlenmektedir. Öyle ki mevcut sosyal hizmet politikalarına karşı zaman zaman tepkisel duruşlarda gözlemlenmekte ve bu tepkisel duruşun muhatabı çoğu kez sosyal çalışmacılar olmaktadır. Bu tepkisel duruş kimi zaman politik argümanlarla ortaya konulmakta, kimi zaman ise mevcut sosyal hizmet politikalarının yetersiz olduğu varsayımıyla kendini göstermektedir. Her iki durumda da sosyal çalışmacılar, iletişim kurmak zorunda olduğu müracaatçılar ile iletişimsel anlamda sıkıntılar yaşamakta ve nihai amacın dışında bir iletişim ortamına çekilmektedir. Bu durum ise müracaatçılar ve sosyal çalışmacılar arasında ki sosyal hizmetlerin ulaştırılması amacını önceleyen iletişim sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.

2.3.Araştırmanın Yapıldığı Çevresel Faktörler

Sosyal çalışmacılar saha araştırmalarını gerçekleştirirken, çeşitli tehlike ve engellemelerle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle büyük şehirlerde faaliyet gösteren sosyal çalışmacılar, çeşitli iç dinamikleri olan ve tehlikeli olarak addedilen alanlarda bulunmak ve araştırmalarını gerçekleştirmek durumundadır. Müracaatçının ikametine giderken çeşitli tehlikelerle karşılaşan ve kimi zaman sözlü kimi zaman ise fiziki tacizlere maruz kalan sosyal çalışmacılar, müracaatçılar ile görüşmeleri esnasında bu durumun etkisinde kalarak, iletişimi sağlıklı şekilde yürütmekte zorlanmaktadır. Bu durum kimi zaman görüşmenin gerçekleştirildiği ortamla ilgili de olabilmektedir. Örneğin; görüşme esnasında hanede bulunan azgın bir köpek, çökme tehlikesi olan bir bina, saldırgan davranışlar gösteren bireyler de sosyal çalışmacının ilgisini dağıtabilmekte ve iletişimin dengelerini bozabilmektedir.

2.4. Saldırgan ve "Ben" Merkezli Müracaatçı Profili

Kimi insan profilleri saldırgan, iletişime kapalı, "ben" merkezli özellikler taşımaktadır. Bu tür vatandaşlarla iletişim kurmak ve bilgi alışverişinde bulunmak oldukça zordur. Saldırgan eğilimleri olan vatandaşların bu tür hareketlerinin de çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Ancak her ne nedenle olursa olsun bu tür insanlar sizi dinlemez, konuşmanıza da müsaade etmezler. "Ben" merkezli vatandaşlarda da durum böyledir. Sürekli kendileri konuşmak ve karşısında ki insanları sözleri ile etki altına almak isterler. Tek yönlü bir bilgi akışının olduğu böylesi bir ortamda iletişimden söz etmek de oldukça zordur. Bu tür iletişimsizliğin hâkim olduğu ortamlar, sosyal çalışmacıların saha araştırmalarında sıkça rastlandığı ve sürecin sağlıklı şekilde sonlandırılması amacını sekteye uğratan etkenlerle örüntülüdür.

2.5. Sosyal Çalışmacının Ruh Halindeki Değişikliklerin ve Tükenmişlik Durumlarının Rutin İş Akışına Etkisi

Saha araştırmalarında, sosyal çalışmacılar ile müracaatçılar arasındaki iletişim, müracaatçının sosyo-ekonomik çevresi, müracaatçı profili, müracaatçının sosyal hizmet politikalarına olan tepkisi gibi nedenlerle sekteye uğrayabileceği gibi, sosyal çalışmacıdan kaynaklanan nedenlerle de sağlıklı bir şekilde yürütülememektedir. Sosyal çalışmacıdan kaynaklanan nedenlerden en önemlisi, sosyal çalışmacının ruh halinde ki değişikliklerin rutin iş akışına etkisidir. Sosyal çalışmacıların gündelik yaşantılarında ki dalgalanmalar, psikolojik iyi/kötü oluş durumları gibi faktörler rutin iş akışlarını etkileyebilmekte, müracaatçı ile giriştikleri iletişim sürecinde de bu durum belirleyici olabilmektedir. Müracaatçının tavrı ve sorduğu sorular, sosyal çalışmacıların ruh halindeki dalgalanmalar ve içinde bulunduğu şahsi stres kaynakları nedeniyle farklı algılanıp istenmeyen tepkilere yol açabilmektedir. Durum böyle iken sosyal çalışmacıların ruh halindeki değişiklikler iletişim sürecini de olumsuz etkilemektedir.

Sosyal çalışmacılardan kaynaklanan nedenlerden biri de tüm iş ve hizmet alanlarında yaşanılması muhtemel olan tükenmişlik durumu ile ilgilidir. Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikasının (2012) yapmış olduğu araştırmada; Sağlık çalışanlarının, tükenmişlik açısından en riskli gruplar arasında yer aldığı, en çok doktorluk, hemşirelik, sosyal hizmet uzmanlığı, din adamlığı gibi sosyal yardıma dayalı mesleklerde tükenmişliğin görüldüğü belirtilmektedir. Tükenmişlik durumuna ilişkin en bilinen tanımlama Maslach tarafından yapılmıştır. Maslach'a göre tükenmişlik "İş gereği yoğun duygusal taleplerle karşılaşan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan insanlarda ortaya çıkan fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk çaresizlik ve umutsuzluk hislerinin, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansımaları ile oluşan bir sendromdur" (Maslach & Jackson, 1981:99).

Tükenmişlik hissi ile çalışan sosyal çalışmacının, yaptığı işe, topluma, ilişki kurduğu müracaatçılara, gerekse kendisine karşı pozitif bir katkısının olması mümkün değildir. Böyle bir durumda sosyal çalışmacının, müracaatçılar ile sağlıklı bir iletişim süreci yürütmesi ve bu süreci başarıyla sonuçlandırması da mümkün gözükmemektedir. Sosyal çalışmacıların tükenmişlik düzeylerinin belirlenerek bu noktada çözüm üreten bir anlayışın, gerek sosyal çalışmacılar gerekse müracaatçılar açısından gerekli olduğu şüphesiz bir gerçek olmakla birlikte araştırılmaya değer bir konu olduğu da düşünülmektedir.

3. ETKİLİ BİR İLETİŞİM İÇİN SOSYAL ÇALIŞMACILAR VE MÜRACAATÇILAR ARASINDAKİ İLETİŞİMDE DİKKAT EDİLMESİ GEREKENLER

3.1. İletişim Tarzının ve Üslubunun Belirlenmesi

Birbiri ile iletişim kuran tarafların, toplumsal rol ve statülerinin gerektirdiği çeşitli iletişimsel tarz ve üsluplar söz konusudur. Burada işçi-işveren, öğretmen-öğrenci, çocuk-anne arasındaki iletişim, tarafların rollerinin gerektirdiği şekilde gerçekleşmektedir. Bu iletişim tarz ve üslubu çocuk-anne arasında daha esnek bir tarzdayken, işçi-işveren arasında daha sert ve katı kurallara bağlıdır. Sosyal çalışmacılar ve müracaatçılar arasında gerçekleşen iletişimde de esnek bir tarz olmakla birlikte iletişimin belli kurallar etrafında şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sosyal hizmetlerde iletişim sürecini sekteye uğratan nedenlerden biri olan müracaatçılar arasındaki sosyoekonomik ve kültürel farklılıkların göz ardı edilmesinin, iletişim tarz ve üslubuyla yakından ilişkisi söz konusudur. Öyle ki; "Bireylerin içerisinde toplumsallaştıkları toplumsal ortam, içerisinde yaşadıkları sosyoekonomik ve sosyokültürel koşullar onların kişiliklerinin biçimlenmesinde önemli rol oynamaktadır" (Güngör, 2013, s.128). Çeşitli kişilik yapıları da iletişimin tarz ve üslubuna doğrudan etki etmektedir. Kültürel çevresi ve entelektüel birikimi gelişmiş bir kişiyle, toplumsal çevresi gelişmemiş, eğitimsel anlamda gelişme gösterememiş kişiler arasındaki iletişimsel tarz ve üslubun farklılık göstermesi gerektiği şüphesiz bir gerçektir. Kültürel çevresinin ve eğitimsel gelişmiş düzeyinin düşük olduğu müracaatçılarla gerçekleşen iletişimde, mesleki jargonların, anlaşılması zor kavramların, gereksiz soyutlamaların vb. kullanılması iletişimin kurulmasını zorlaştıracak, müracaatçının kendisini kötü hissetmesine sebep olacaktır. Yine aynı şekilde, kültürel çevresi, eğitim düzeyi ve entelektüel birikimi yüksek müracaatçılarla gerçekleştirilen iletişimde de çok basit bir iletişimsel tarz ve üslup geliştirmek müracaatçıyı olumsuz yönde etkileyecektir. Bu nedenle iletişim kurulan müracaatçının çevresel ve sosyal koşulları ile kişilik yapılarını göz ardı etmeksizin iletişimsel tarzın ve üslubun belirlenmesi gerekmektedir. Aksi durumda iletişim kazalarının yaşanması muhtemel bir sonuç olarak gözükmektedir.

3.2. Müracaatçıya Önemsendiğinin Hissettirilmesi

İnsanlar varoluşları gereği önemsenmek isterler ve kendilerine değer verilmesini arzu ederler. Sağlıklı bir iletişim sürecinin olmazsa olmazlarından şüphesiz en önemlisi de iletişim kuran tarafların birbirini önemsemesi ve değer vermesidir. Birbirini önemsemeyen ve değer vermeyen tarafların iletişimi sağlıklı bir şekilde yürütmesi mümkün değildir. Çünkü "Kale alınmamak, 'adam yerine konmamak' insanı olumsuz etkiler" (Cüceloğlu, 2002, s.89). Ayrıca böyle bir yaklaşım insanın onuruna ve değerine de yakışmayan bir tutumdur. İş insanı olan sosyal hizmetlerde de bu durum son derece önemlidir. Sosyal çalışmacılar müracaatçılara karşı ilgili olmalı, onlara değer verildiğinin ve önemsendiklerinin izlenimini oluşturmalıdır. Bu insanı bir yaklaşım olmakla birlikte ayrıca mesleki bir zorunluluktur. Bağlı bulunulan kurum temsilen müracaatçılarla iletişime geçen sosyal çalışmacılar, müracaatçılara değerli olduklarını ve önemsendiklerini hissettirmelidir.

İletişim sürecinde tarafların birbirlerini önemsediklerinin ve değer verdiklerinin çeşitli emareleri bulunmaktadır. Bunlardan şüphesiz en önemlisi tarafların birbirlerini dinlemeleridir. Müracaatçılarla iletişim kurarken onların konuşmalarına izin vermek ve dikkatlice dinlemek son derece önemlidir. Müracaatçıların konuşmalarına müsaade etmek ve dinlemek onlara değer verildiğinin bir göstergesi olarak önemli ve iletişim sürecinin başarısı anlamında da değerlidir. Muhatabın konuşması esnasında göz teması kurmak, konuşmalarını baş hareketleri ile onaylamak ya da reddetmek, kendisinin dinlendiğini ve önemsendiğini hissettirmesi açısından önemlidir.

3.3. Beden Dilinin Kontrol Altına Alınması

Sözsüz iletişim olarak da adlandırılan beden dili kimi zaman çeşitli vücut duruşları, selamlama, yüz ifadeleri ve işaretlerle tek başına karşı tarafa verilmek istenilen mesajı taşımakta ve iletişim sürecini başlatmaktadır. Kimi zaman ise sözlü iletişimin destekleyicisi ve etkisini artırıcı konumdadır. Beden dili çeşitli mesajları muhabata iletmek için kimi zaman kasıtlı olarak kullanılsa da çoğu kez bilincimizden bağımsız olarak ortaya çıkmakta ve muhatapları etkilemektedir.

Sosyal hizmetlerde de beden dili özellikle müracaatçı ve sosyal çalışmacı iletişimde son derece önemlidir. Örneğin müracaatçının herhangi bir konuda bilgi verdiği, bir durumu anlattığı esnada, sosyal çalışmacının umursamaz bir yüz ifadesi takınması, iletişim çabasında olan müracaatçıya değil de başka bir yöne vücudunu çevirmesi ya da elleriyle oynaması vb, müracaatçının kendisini kötü hissetmesine ve dinlenmediği algısının oluşmasına neden olacaktır. Müracaatçıya bir konuda bilgi verirken de söylemlerle beden dilinin aynı anlamsal üretimi sağlaması gerekmektedir. Örneğin çocuk koruma hizmetleri kapsamında belirlenen adrese ziyaret gerçekleştiren sosyal çalışmacılar, konunun ciddiyetini anlatırken, beden dili de aynı oranda ciddi ve kontrol altında olmalıdır. Aksi durumda yani beden dilinin ve söylemsel ifadelerin aynı anlamsal bütünlüğü oluşturmadığı durumlarda söylemler etkisini göstermeyecek ve amaçlanan iletişim ortadan kalkacaktır.

3.4. Karşılıklı Empatinin Kurulmasını Sağlamak

Sağlıklı bir iletişim sürecinin olmazsa olmazlarından biri tarafların birbirlerini anlamalarıdır. Dinlemek çoğu kez muhabatın anlaşılmasına yetmemekte, karşıdaki kişinin ne düşündüğünü, neler hissettiğini, bu iletişimden nasıl bir beklenti içinde olduğunu bilmek önem kazanmaktadır. Bu noktada psikoloji ve psikiyatride sıkça kullanılan, iletişim disiplini içerisinde de kendisine yer bulan empati kavramı ortaya çıkmaktadır. "Empati, bir insanın kendisini karşısında ki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak algılamasıdır" (Dökmen, 2003, s.135). Empati ile ilgili tanımlama çabalarının en genel ifadeleri bu tanımda ortaya konulmaktadır.

Sosyal çalışmacılar, müracaatçıları ile gerçekleştirdikleri iletişim çabalarında empati kurmalı, müracaatçının yaşam standartlarını, duygularını ve içinde bulundukları koşulları göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin; Evde bakım hizmet modeli kapsamında müracaatçı ile yani resmi bakıcısı ile gerçekleştirilen görüşmede müracaatçının içinde bulunduğu durum göz önünde bulundurulmalıdır. Bir engelliye bakmanın, onun tüm yaşamsal faaliyetlerine destek olmanın yaratacağı psikolojik durum o an için sosyal çalışmacı tarafından hissedilmeli ve iletişimin yönü bu şekilde belirlenmelidir. Ancak empati kurarken "Karşımızdaki kişinin rolüne girerek empati kurduğumuzda, o kişinin rolünde kısa bir süre kalmalı, daha sonra bu rolden çıkarak kendi yerimize geçebilmeliyiz. Aksi halde empati kurmuş sayılmayız" (Dökmen, 2003, s.136). Bu empatide son derece önemli bir konudur. Mesleğin gerektirdiği işlemleri yaparken empatiye sürdürmek yanlış kararlara yol açabileceği gibi, mesleğin profesyonelliği ile de ters düşecektir.

Müracaatçı ile empati kuran sosyal çalışmacı, müracaatçının da empati kurmasını sağlayacak yönlendirmeleri yapmalıdır. Özellikle, saldırgan ve "ben" merkezli müracaatçılar ile mevcut sosyal hizmet politikalarından memnun olmayan ve tepkili müracaatçı profillerinde empati yönlendirmesi muhakkak yapılmalıdır. Karşılıklı gelişen empati süreci, iletişim sürecinin sağlıklı bir şekilde tamamlanmasında etkili olacaktır.

3.5. Önyargılardan Sıyrılmak

Karşılaşılan her kişi, yeni bir karakter, yeni bir kişiliktir. Daha önceki yaşanmışlıklar ve tecrübeler iletişim kurulan kişiye güvenin ötesine geçmemeli, iletişim önyargıların üzerine kurulmamalıdır. İletişimi önyargılar üzerine kurmak, var olan durumun ötesinde bir gerçeklik yaratacaktır. Örneğin gerçekleri gizleyen bir müracaatçıya dayanan geçmiş tecrübeler, yeni müracaatçıya karşı önyargı yarattığında

karşıdaki müracaatçının ötesinde bir gerçeklik yaratmış oluruz ve bu noktadan itibaren ihtimaller üzerinde süreci devam ettiririz. Oysaki karşımızda yer alan müracaatçı, geçmişe dayanan ve tecrübe edilen her müracaatçıdan farklıdır. Kendine özgü özellikleri, yaşanmışlıkları, hafızası ve kişilik yapısı vardır. Bu durumu göz ardı etmek ve iletişimi önyargılar üzerinden yürütmek iletişim sürecini olumsuz etkileyecek, sorunsuz ve etkili iletişimin önüne geçecektir.

3.6. Kendinden Emin Olmak ve Güven

Sosyal çalışanlar ile müracaatçılar arasındaki iletişimde sosyal çalışanlar iletişimin belirleyici ve yönlendirici tarafı olmalıdır. Müracaatçı ile sosyal çalışmacı arasında ki iletişim, yapısı gereği esnek bir özellik sergilese de sosyal çalışanlar otoriteyi elinde bulundurmamak durumundadır.

Saldırgan ve şikâyetçi müracaatçı örneklerinde kendine güvenmek ve dik bir duruş sergilemek son derece önemlidir. Saldırgan tutum sergileyen müracaatçı karşısında sessiz kalmak, saldırının dozunu arttıracaktır. Burada önemli olan saldırgan davranışlara aynı düzeyde tepki vermemek, müracaatçının bu tutumunu kontrol altına almaktır. Ses tonunu ve beden dilini kullanarak bu tür saldırgan davranışları kontrol altına almak ve bertaraf etmek mümkündür. Kimi müracaatçılar ise her şeyi bildiği iddiasını ve güvenini taşırlar. Konuşmanıza izin vermezler ve her fırsatta sözünüzü keserler. Bu tür müracaatçı profiline karşı hazırlıklı olunmalıdır. Sözünüzün kesilmesine her seferinde müsaade etmek, müracaatçının üzerinizde otorite kurmasına zemin hazırlayacağından uygun bir dille bu durumun önüne geçilmelidir. Ancak, karşılıklı bir inatlaşma ve güç yarışı zemini oluşturulmamalı, belli noktalarda müracaatçının hatasını ortaya çıkararak sorular sorulmalıdır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi sosyal çalışanlar konunun uzmanı olarak belirli ve dengeli kullanmak zorunda oldukları gücü elinde bulundurmaktadır. Arzu edilen ve planlanan iletişimin başarı için sosyal çalışanlar kendine güvenmeli ve emin olmalıdır. Bu kendinden emin olma duygusu ise müracaatçıya hissettirilmelidir.

SONUÇ

Sosyal hizmetlerin ilgi alanını ve çalışma çerçevesini belirleyen temel öznenin insan olması, sosyal hizmetlerde iletişime duyulan gereksinimi ortaya koymaktadır. İşi insanla olan tüm meslek gruplarında olduğu gibi sosyal hizmetlerde de durum böyledir. Ancak iletişim plansız ve gelişigüzel bir etkinlik değildir. Özellikle profesyonel anlamda iletişimi meslekleri içerisinde konumlandırmak ve iletişimin tüm yöntemlerine başvurmak durumunda olan sosyal çalışanlar planlı ve sistemli bir iletişim çabası üretmelidir. Karşılaşılan her müracaatçı kendi koşulları içerisinde değerlendirilmeli, müracaatçının çevresel, toplumsal, ekonomik ve psikolojik durumları analiz edilerek bir iletişim yöntemi belirlenmelidir.

Sosyal çalışanlar, müracaatçılarla olan iletişimlerinde müracaatçının duygusal hassasiyetlerinde dikkat etmeli, müracaatçının onurunu kıracak, duygularını zedeleyecek ve insani değerini tahribata uğratacak söylemlerden ve sözsüz ifadelerden uzak durmalıdır. Meslekleri gereği teknik alanlarda çalışan meslek profesyonellerinin hatalarının telafisi, işi insanla ve insan duygularıyla olan meslek profesyonellerinin hatalarının telafisinden çok daha kolaydır. İnsanların duygularını zedeleyecek eylem ve söylem birliği, telafisi zor hatta imkânsız bir sürecin inşası olacağından, sosyal çalışanlarda müracaatçılar ile olan iletişimlerinde son derece dikkatli ve özenli olmak durumundadır.

Sosyal çalışanlar özellikle yüksek öğrenimleri süresince iletişimsel edinimlerle donatılmalı, bu noktada tüm sosyal hizmet ayaklarında farkındalık oluşturulmalıdır. Sosyal yaşamında iletişimsel anlamda sorun yaşayan kişilerin, sosyal çalışmacı kimliği ile mesleği icra etmesi, gerek müracaatçılara, gerek bağlı olduğu kuruma, gerekse devletin sosyal hizmet politikalarına zarar verecektir. Ayrıca sosyal çalışanların mesleki süreçte yaşadıkları olumsuzluklar, psikolojik tahribatlar ve karşılaşılan vakalardan kaynaklı duygusal çöküşlerde iletişim çabalarını sağlıklı bir şekilde ortaya koymalarını engelleyeceğinden, kurumların sosyal çalışanlara yönelik çalışmalar yürütmesi, psikolojik durumlarının analizinin yapılması ve motive edici faaliyetler yürütmesi, tüm sosyal hizmet uygulamalarının ilerleyişi, müracaatçı ve sosyal çalışmacı arasındaki karşılıklı memnuniyetin tesis edilmesi açısından son derece önemli ve devletin sosyal hizmet politikalarına sağlayacağı katkı oranında da değerlidir.

KAYNAKÇA

- CÜCELOĞLU, D. (2002). *'Keşkesiz Bir Yaşam İçin'* İletişim Donanımları. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- DÖKMEN, Ü. (2003). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Güngör, N. (2013). *İletişime Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- MASLACH, Christina, Susan E. Jackson. (1981). The Measurement of Experienced Burnout, *Journal of Occupational Behaviour*, Vol: 2, 99-113.
- Özdemir, Mansur İsmail. (2008). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikası (2012). *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çalışanları Sosyo-Demografik Durum Belirleme ve Tükenmişlik Araştırması*, Ankara: Sağlık-Sen Yayınları

EKİP ÇALIŞMASI YAKLAŞIMLARINA SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN BAKIŞ

Nurullah Çalıř¹

ÖZET

Günümüzün çok daha karmaşık hale gelmiş insani hizmet örgütlenmelerinde ekip çalışması anlayışı giderek önemini artırmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin bütüncül bakış açısı bu mesleğe farklı disiplinlerle işbirliğine yatkın bir nitelik kazandırmaktadır. Nitekim sosyal hizmet uzmanlarının aldığı eğitim farklı disiplinlerden meslek elemanlarının görev aldığı bir ekip oluşturma, ekibin işlevselliğini sağlama, ekipte liderlik rolü üstlenme gibi hususlarda sosyal hizmet uzmanına roller atfetmektedir.

Bu çalışma, sosyal hizmet açısından ekip çalışmasının oldukça önemli olduğunu kabul ederek, ekip çalışmalarının temel karakteristiklerini irdelemektedir. Bu doğrultuda, genelde sosyal bilimler ve özelde sosyal hizmet açısından ekip çalışması yaklaşımlarına dair bir literatür incelemesi sunarak multidisipliner (çok disiplinli), interdisipliner (disiplinler arası) ve transdisipliner (disiplinler üstü) ekip yaklaşımlarını kavramsal boyutta incelemektedir.

ANAHTAR KELİMELEER: Ekip çalışması, sosyal hizmet, multidisipliner ekip, interdisipliner ekip, transdisipliner ekip

GİRİŞ

Ekip çalışması, genel anlamıyla düzenli temas ve koordineli eylem halinde bulunarak işbirliği yapan küçük bir grubu tanımlamaktadır. Günümüzde çok daha kompleks hale gelen insani hizmet örgütlenmelerinde ekip çalışması anlayışı giderek önemini artırmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin bütüncül perspektife dayalı uygulama anlayışı sorunların çok yönlü ele alınmasını vurgularken aynı zamanda farklı disiplinlerle işbirliğine önem vermektedir. Nitekim sosyal hizmetin mesleki bakış açısı, sorunların kapsamlı bir müdahaleye dayalı olarak çözümlenmesini sağlamak üzere ekip çalışması yürütme konusunda sosyal hizmet uzmanına roller atfetmektedir.

Sosyal hizmet açısından ekip çalışmasının oldukça önemli olduğunu kabul ederek üzerinde durulması gereken temel hususlardan biri ekip çalışmasının temel karakteristiklerini irdelemek olacaktır. Bu doğrultuda, ekip çalışması yaklaşımlarına temel oluşturan kavramsal temeli anlamak gerekmektedir. Bu çalışma, sosyal hizmet ve insani hizmet alanlarında çalışan diğer disiplinler açısından ekip çalışması yaklaşımlarına dair bir literatür incelemesi sunmaktadır. Bu bağlamda, multidisipliner (çok disiplinli), interdisipliner (disiplinler arası) ve transdisipliner (disiplinler üstü) ekip yaklaşımlarını ele alarak kavramsal temelde bir gözden geçirme yoluyla sosyal hizmet uygulamalarına yönelik çıkarımlara ulaşmayı amaçlamaktadır.

1. Ekip Çalışması Kavramı ve Ekip Çalışmasının Özellikleri

Ekip kavramı, sözlük anlamıyla, takım kavramının eş anlamlısı olarak *'görev bakımından birbirini tamamlayan kimselerin topluluğu'* şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2015). Bu tanımdan ekibin belirli bir görev odağında oluştuğu anlaşılmaktadır. Mesleki bağlamda bakıldığında, ekip kavramının *"ortak bir amaç doğrultusunda uzmanlıklarını birbirleriyle paylaşmak üzere bir araya gelmiş olan, her biri farklı bilgi ve beceriye sahip üyelerin oluşturduğu grup"* şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Özdemir, 1999; Duyan, 2003; Akt. SYDGM, 2008, s. 155).

Ekip çalışması kavramı ise ekip kavramına dayalı olarak *"ortak bir amaca ulaşmak için organize olmuş bir grubun işbirliği halindeki çabası"* olarak tanımlanmıştır (Kane, 1975. Akt. SYDGM, 2008). Bir başka tanımlamada, ekip çalışması, karşılıklı olarak bağımlı işlev gören uzmanların yaptığı çalışma ve ortak bir amaç için kendine özgü bireysel uzmanlığı olan insanların oluşturduğu grubun ortaklaşa çalışması şeklinde açıklanmaktadır (Duyan, 2003. Akt. SYGM, 2006).

Ekip çalışmaları, insani hizmetlerin yürütülmesi sürecinde, verilen hizmetin niteliğine olumlu katkı sağlayan bir yöntem ve yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. İnsani hizmet örgütlenmelerinde ekip çalışmalarının giderek daha fazla önem kazandığını görmek mümkündür. Nitekim literatürde ekip çalışmalarının sağladığı

¹ Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Araştırma Görevlisi

getirilere ilişkin önemli ipuçlarına ulaşmak mümkündür. Çelen (2011), çalışmasında ekip çalışmasının yararlarına ilişkin olarak şu bilgilere yer vermiştir:

Yaratıcılık: Ekiple birlikte çalışanlar, fiziksel güçlerinin yanı sıra zihinsel güçlerini de kullanmak suretiyle büyük bir yaratıcılık ve enerjinin ortaya çıkmasını sağlar.

İş doyumunu ve motivasyonu: İyi bir ekip ortamı içerisinde çalışan üyeler kendini daha değerli hissederek sorunlarla daha kolay başa çıkabilmekte ve yaptıkları işten memnuniyet duymaktadırlar. Bu durum onlar için önemli bir motivasyon kaynağı haline almaktadır.

Mesleki bilgi kazanımı: Üyeler ekibin yaptığı bütün işler hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Bu de mesleki kazanımlara olumlu etki etmektedir.

Paylaşılan sorumluluk: Ekip üyeleri arasında paylaşılan sorumluluk tek başına çalışan kişinin zorluklarla karşılaştığı zaman yaşadığı panik ve çaresizliği hafifletmektedir. Dolayısıyla, ekiplerde çalışanlar işlerini daha az stresli bulmaktadır.

Hızlı karar verme ve hizmet sunma: Çoğu durumda ekipler karar almada daha hızlıdır çünkü ekip üyeleri genellikle işle ilgili konularda yöneticilerden daha fazla bilgi sahibidirler. Hizmete karar verme ve bunu uygulama noktasında ekip çalışması daha hızlı bir uygulama ortamı ortaya koyabilmektedir.

Verimlilik ve performans artışı: Ekip çalışması ile örgütün sorunlarında azalma ve üretkenliğinde artış gözlenmektedir. Ekiplerin oluşturulması için en önemli neden örgütsel verimliliğin artırılmasıdır. Örgütler bireysel olarak çalışan kişilerin gerçekleştirdiklerinden daha yüksek verimlilik düzeyine ekip performansı ile ulaşmaktadır.

Sosyal hizmet disiplinde ekip çalışmalarına oldukça önem verilmektedir. Sosyal hizmetin hizmet verdiği müracaatçıların sorunlarının çözümünde bütüncül olmaya yönelik bakış açısı eğitim sürecinden itibaren sosyal hizmet uzmanlarının ekip çalışmasına yakınlığını desteklemektedir. Sosyal hizmet uzmanları çalıştıkları alana göre değişmekle birlikte pek çok farklı disiplinden profesyonelle birlikte çalışmaktadırlar. Örneğin bir hastane ortamında hasta için taburculuk planı hazırlayan sosyal hizmet uzmanı, doktordan, hemşireden, fizyoterapistten vb. bilgi alarak hareket etmelidir. Bu çalışma hastanın tedavi sürecine dahil olan bütün profesyonellerin beraber çalışmasıyla da üretilebilir. Öte yandan, tedavi süreci planlanacak bir hastanın hastalığa bağlı psiko-sosyal durumu hakkında yapacağı değerlendirmeyi doktora ve diğer ilgili meslek elemanlarına iletmesi ekip çalışması yoluyla hizmetin etkinliğini artırmaya yardımcı olur. Sosyal hizmet uzmanının tedavi süresince hastanın ailesi ve ilişki içinde olduğu kişiler ile görüşerek hastalığın yapısı, seyri, tedavi süreci ve sonrasında yapılması gerekenler ve izleme çalışmasının hakkında danışmanlık sunması doktorun sunduğu fiziksel tedavinin önemli bir tamamlayıcı unsuru olacaktır (Duyan, 1996; Yılmaz ve diğ., 1997).

Ekip çalışmalarının sosyal hizmet disiplini açısından önemine binaen bir ekibin dinamik olarak görev yapabilmesinde ekip üyelerinin birbirlerine karşı açık ve anlayışlı olmaları, güvenilir biçimde duygu ve düşüncelerini rahatça ifade edebilmeleri ve ekip liderinin bu durumu objektif olarak değerlendirebilmesi gerekmektedir. Bu noktada ekip çalışmasının şekillenmesinde etkisi görülecek önemli hususlardan birisi de ekibin oluşmasına dayanak oluşturan yaklaşımdır. Literatürde ekiplerin çalışma prensiplerine ve ekip içi dinamiklere etki eden farklı yaklaşımlar tanımlanmaktadır. Ekip çalışmalarının temel kavramsal zeminini anlamak bakımından bu yaklaşımları ele almak önemli görülmektedir.

2. Ekip Çalışmalarında Farklı Yaklaşımlar

Ekip çalışması farklı yaklaşımlara dayalı olarak yürütülebilmektedir. Literatürde ekip çalışmasının genel özelliklerini tanımlayan üç yaklaşım olarak multidisipliner, interdisipliner ve transdisipliner yaklaşımların ele alınarak aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulması ekip çalışmalarının felsefesi hakkında daha geniş bir kavrayış sağlamak bakımından bu çalışmanın odağında yer almaktadır.

a. Multidisipliner (Çok disiplinli) Ekip Yaklaşımı

Multidisipliner ekip çalışması kavramı 1970'lerin başında ruh sağlığı alanında çalışan profesyoneller tarafından ortaya konulmuştur. Birden fazla disiplini ilgilendirmesi bakımından 'çok disiplinli yaklaşım' anlamına gelen multidisipliner yaklaşıma (*İng. multidisciplinary approach*) ilişkin literatür bu yaklaşıma

dayanan ekip çalışmasının bazı ayırt edici özelliklerini ortaya koymaktadır. Literatürde, genel olarak, multidisipliner yaklaşım temelde birden fazla disiplinin bütünleştirme yapılmaksızın tek bir konu üzerine odaklanması olarak tanımlanmaktadır (Madge ve Khair, 2000; Piaget, 1972, Meeth, 1978. Akt. Turna ve diğ., 2012). Bu doğrultuda, multidisipliner ekip yaklaşımına dayalı bir ekibin farklı disiplinlerden profesyonellerin ortak bir amaç için becerilerini ve deneyimlerini kullandığı ve her disiplinden üyenin müracaatçıya kendi perspektifinden yaklaştığı bir çalışma sistematiğine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Körner, 2010; Jessup, 2007; National Disability Insurance Scheme, 2013).

Multidisipliner ekipte yer alan her bir ekip üyesi birbirinden bağımsız şekilde müracaatçının sorununa kendi mesleki perspektifi içinde yaklaşmaktadır. Mesleki otonomi düzeyinin yüksek olduğu ve üyelerin formal bir etkileşim içinde çalıştığı bu tür ekiplerde üyeler hasta/müracaatçı/danışan ile ilgili kendi uzmanlık alanına ilişkin değerlendirme, planlama ve uygulama süreçlerini gerçekleştirmektedir. Böylece çoğunlukla birbirinden ayrı devam eden bir dizi değerlendirme ve konsültasyon süreçleri ortaya konulmaktadır (Körner, 2010; Jessup, 2007; National Disability Insurance Scheme, 2013; CNMML, 2015). Bu durum ekip üyelerinin birbirleriyle asgari düzeyde bir etkileşim kurduğu ve bir diğerinin yaptığı çalışmalar üzerinde sınırlı bir farkındalığa sahip olduğu bir çalışma ortamına işaret etmektedir National Disability Insurance Scheme, 2013; CNMML, 2015). Her bir üyenin mesleki uygulaması birbirinden ayrı yürütülse de müracaatçının sorununa ilişkin farklı boyutların eşgüdüm içinde ele alınması 'tek noktada hizmet' anlayışı doğrultusunda birden fazla konsültasyonun tek bir randevuda aynı gün içinde sunulmasını sağlayabilmektedir (Jessup, 2007; CNMML, 2015).

Multidisipliner ekip çalışmasında her bir ekip üyesinin mesleki amaçlarının kendi disiplini ile sınırlı kalan bir perspektifle sınırlı olması ekip liderliği rolünü ön plana çıkarmaktadır. Bu bakımdan ekip içinde yer alan disiplinlerin birbirine paralel olarak açık rol tanımları, belirlenmiş görevler ve otoriteye dayalı hiyerarşik bir çizgide yürütülen profesyonel çalışmaya bağlı kalması gerekmektedir. Dikey hiyerarşik bir görünüm sergileyen multidisipliner ekiplerde ekip lideri 'sorumlu üye' olarak ekip üyelerinin birbirine paralel izleyen çabalarına sürecin sonunda belirli bir biçim verebilir. Ekip liderinin sorumlulukları arasında ekibin çalışma programını izlemek, grup toplantılarını yönetmek, çatışmaların çözülmesini sağlamak, vakaya ilişkin görevleri belirlemek gibi roller bulunmaktadır (CNMML, 2015).

Ekipte lider/koordinatör/sorumlu rolünde bulunan üye her bir meslek elemanı ile iletişim halinde bulunmak durumundadır. Örneğin bir sağlık ekibinde doktor, hastanın tedavi planı ve ekipteki diğer meslek elemanlarının çalışmalarının koordine edilmesinden sorumlu olmaktadır. Ancak diğer ekip üyelerinin birbirleri ile iletişimleri çok düşük seviyede ya da hiç bulunmamaktadır. Bunun sonucunda ekip üyeleri arasında uyum ve örtüşme zayıftır. Multidisipliner ekiplerde üyeler müracaatçı ile ilgili bulguların ve ileriye dönük yön belirlenimin tartışılması için toplantılar gerçekleştirebilmekte ancak çoğu durumda, yalnızca önemli görülen 'sorunlu' vakalar ekip toplantıları yoluyla tartışılmakta ve bu süreçlere çoğunlukla müracaatçılar dahil edilmemektedir (Körner, 2010, CNMML, 2015).

Multidisipliner ekip çalışmasının sağladığı avantajlardan biri birbirlerinden izole biçimde çalışan disiplinlerin sunacağından daha fazla bilgi ve deneyim sağlamasıdır (Jessup, 2007). Bir diğer önemli avantaj ise farklı mesleki disiplinlerden profesyonelin uzmanlık becerilerini mesleki otonomiye bağlı olarak üst düzeyde yansıtmaya olanağı bulmasıdır. Ancak diğer taraftan, otonom halde çalışma her bir üyenin uzmanlık becerilerinin gelişmiş olmasına yönelik ihtiyacı artıracaktır. Üyelerin yaptığı bağımsız çalışmalar arasında koordinasyonun sağlanması ekibin etkiliği üzerinde oldukça önemli olduğundan koordinasyon eksikliği durumunda ekip üyeleri arasında birbiriyle uyumsuz konsültasyon süreçlerinin oluşabilmesi muhtemeldir (National Disability Insurance Scheme, 2013).

Liderin ekiple ilgili kapsayıcı sorumlulukları bulursa da diğer üyeler yalnızca kendi disiplinlerini ilgilendiren çalışmalardan sorumlu hissediler ve ekibin ortak olarak izleyeceği bir programa ilişkin belirli bir sorumluluk duygusu paylaşmaz. Bu durum multidisipliner ekiplerin en önemli dezavantajıdır. Ekip üyeleri yine de birbirleriyle bilgi paylaşımında bulunabilirler ancak bu girişimler ortak bir planı uygulamaktan ziyade üyelerin kendi stratejilerini ve amaçlarını şekillendirmede kullanabilecekleri bilgiler olarak kalmaktadır. Üyelerin bağımsız çalışmalarına dayalı olarak her üye kendi disiplinine ait raporu oluşturur (CNMML, 2015).

Multidisipliner ekip hizmet sunduğu topluluktaki müracaatçılara özellikle üç kilit işlevi yerine getirmektedir (Mental Health Commission, 2006):

Uzun süreli ruh sağlığı sorunu olanlar için ileriye dönük etkin sürekli bakım sağlanması

Kriz durumları öncesinde ve sırasında 24 saat bilgi ve destek, müdahale ve tedavi erişimi sağlanması

Birinci basamak hizmetlerle ilgili taleplere daha organize biçimde cevap verilmesi

Multidisipliner ekip çalışmasının öncelikli amacı ve yararı üyelerinin kendi uzmanlıklarını bağımsız bir biçimde kullanabilmeleri ve ortaya kendi sonuçlarını getirmeleridir. Böylece tek başına çalışan uzmanların ortaya koyduğundan daha etkili ve hızlı hizmet sunumunu sağlamak mümkün olabilmektedir. Öte yandan multidisipliner ekiplerin yukarıda sözü edilen dezavantajları ekip çalışmalarında farklı yaklaşımlara kapı aralamaktadır.

b. İnterdisipliner (Disiplinler arası) Ekip Yaklaşımı

'Disiplinler arası' anlamına gelen interdisipliner kavramı (*ing. interdisciplinary*), iki veya daha fazla disiplini birleştirmek ve kapsamak anlamına gelmektedir. İnterdisipliner yaklaşım bir konuyu, problemi veya deneyi ele almak amacıyla birden fazla disiplinin dilini ve yöntemlerini kullanan görüşü yansıtmaktadır (Cluck, 1980; Kline, 1995; Jacobs, 1989. akt Turna ve diğ., 2012). İnterdisipliner kavramı geçtiğimiz on yıllar içinde sağlık alanında oldukça sık kullanılır hale gelmiştir. İnterdisipliner ve multidisipliner kavramlarına benzer anlamlar yüklenmesi ve iki kavramın anlamı konusunda bazı çelişkilere rastlansa da bu kavramın genel olarak multidisiplinlerden ayrılan önemli yönleri bulunduğu kabul edilmektedir. İnterdisipliner ekip, birkaç disiplinden profesyonelin aynı ortamda ve birbirine bağlı bir şekilde çalıştığı, formal ve informal olarak etkileşim içinde bulunduğu grubu tanımlamaktadır. Bu bakımdan interdisipliner yaklaşıma dayalı ekip çalışmasının belirgin özelliklerinden birisi ekip üyelerinin, vakaya ilişkin birbirinden ayrı değerlendirmeler yapabilese de, ortak bir çalışma programına dayalı olarak çalışmasıdır (CNMTL, 2015).

İnterdisipliner ekip yaklaşımı ayrı disiplinlerden gelen yaklaşımları bütünleştirerek tek bir uygulama biçimi oluşturmaktadır. Müracaatçıdan öykü alma, ön değerlendirmeyi yürütme, teşhisi belirleme, müdahaleyi geliştirme ve uygulama, kısa ve uzun dönem amaçların yönetimi ekip üyeleri tarafından birlikte gerçekleştirilmektedir. Öte yandan müracaatçı kendisiyle ilgili hazırlanan planlama ve uygulama süreçlerine dahil edilerek müracaatçının bakım ve tedavi planı ile ilgili tüm boyutlar ortak bir anlayışla ele alınmaktadır. Bu nedenle interdisipliner ekipler daha fazla müracaatçı odaklı bir yapıya sahiptir (Jessup, 2007).

İnterdisipliner yöntemde ekip üyelerinin birlikte hareket etmesine dayalı olarak üyeler arasındaki uyum daha üst düzeyde gerçekleşmektedir. Böylece birbirini izleyen ve tekrar eden değerlendirme süreçleri ve vaka toplantıları, çelişen uygulamalar veya koordinasyon güçlüklerine dayalı zaman ve maliyet kaybı azaltılabilmektedir. Ekip üyelerinin multidisipliner ekiplere göre daha yakın bir etkileşim halinde bulunması farklı disiplinlerden gelen bireylerin birbirlerine sorular sorma, alternatif yollar keşfetme ve karşılıklı öğrenme konusunda daha teşvik edici olabilmektedir. Böylece ekip üyelerinin konuya bakışları kendi disiplinleriyle sınırlı kalmaması mümkün olabilir (Jessup, 2007).

İnterdisipliner ekiplerde üyeler arasında sürekli bir iletişim bulunması sorunların ekip üyeleri arasında sistematik bir yol izlenerek çözülmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan interdisipliner ekip yaklaşımında da multidisipliner yaklaşımda olduğu gibi mesleki sınırlar korunmakta ve her üyenin ortak çalışmaya katkısı kendi disiplini açısından gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, bu modele dayalı olarak ekip üyeleri kendi disiplinlerine özgü amaçlarını belirlemeye yönelebilirler. Buradaki temel nokta disiplinler arası işbirliği düzeyini karşılıklı iletişim ve etkileşim düzeyine taşıyarak her disiplinin çalışmasını genel bir planın parçası haline getirmektir. Buna dayalı olarak bu tür ekiplerde daha düzenli olarak ekip toplantıları yapılır. Böylece ekip sürecinden beklenen, üyelerin kendi katkılarını oluştururken diğer üyelerin katkılarını da göz önünde bulundurmalarıdır. Bu yaklaşım iletişim ve işbirliğinde kesişen çizgiler oluşturmayı öncelemektedir (Jessup, 2007; Körner, 2010; CNMTL, 2015).

İnterdisipliner bir ekip yaklaşımı benimsendiğinde sorunun geçmişi, kültürel ve sosyal arka planına dair daha iyi bir kavrayış sunulması beklenir. Bu noktada etkili interdisipliner müdahale, farklı disiplinler bileşenlerin birleştirilmesine yönelik istekli olmayı gerektirmektedir. Bu da disiplinler arası ortak alan

oluşturabilmekle mümkündür. Ortak alanın yaratılması noktasında disiplinler arasında ortaya çıkması muhtemel çatışmaları saptamak ve çözmek önem taşımaktadır. Bu nedenle, disiplinler arası bir ekip çalışmasında üyelerin ekiple birlikte çalışma konusunda daha yüksek bir motivasyona sahip olması gerekmektedir (Schoon, 2015).

Interdisipliner ekiplerde ideal olarak yatay hiyerarşik bir yapı ve üyeler arasında yüksek düzeyli bir iletişim ve işbirliği bulunmaktadır (Körner, 2010). Bu tür ekiplerde yaşanabilecek bir güçlük ekip içinde hiyerarşik davranış biçimi ve baskın kişiliklerin yaratabileceği süreci zedeleyici etkidir. Örneğin ekip içinde daha sessiz kalan veya daha deneyimsiz olan üyelerin sindirilmiş ve değersiz hissetmelerine bağlı olarak görüşlerini ifade etmede zorluk çekmeleri ekip içi dinamiğin olumsuz etkilenmesine sebep olabilir. Bu tür durumlar söz konusu olacak ise multidisipliner bir çevre daha iyi sonuç verebilir. Öte yandan bu tür durumlara baş etme konusu grup dinamikleri ve grup süreçleri konusunda bilgili ve becerili bir ekip liderinin yönetimi altında sağlanabilir. İyi tanımlanmış ve saygılı bir iletişim çerçevesi de ekibin işleyişi açısından önem kazanacaktır (Jessup, 2007).

c. Transdisipliner (Disiplinler üstü) Ekip Yaklaşımı

Transdisipliner (disiplinler üstü) yaklaşım, birkaç disiplini aşarak tekil disiplinlerin ötesine geçen meselelerle ilgilenilmesidir. Bu yaklaşımın 'disiplinler üstü' olması bütün alanların aralarındaki sınırların kalkmasını ve alanların ötesine geçilmesini belirtir. Amaç evreni kavramak için gerekli bilgi bütünlüğünü sağlamaktır (Aktan, 2007, Nicolescu, 2000. Akt. Turna ve diğ., 2012).

Ekip çalışmalarına transdisipliner yaklaşımdan bakıldığında bu ekiplerde disiplinler arası çizgilerin daha belirsiz hale gelmeye başladığı görülür. Bu tür ekiplerde ekip üyelerinin kendi bilgi ve uzmanlıklarını ortaya koyma imkanı bulunurken en iyi fikrin veya yaklaşımın belirlenmesi daima kolektif bir çabanın ürünüdür. Transdisipliner ekipte yer alan hizmet sağlayıcılar başlangıçtan en son aşamaya kadar bütün uygulama sürecini yakın işbirliği içinde kurgularlar (Jessup, 2007).

Transdisipliner ekipler temel olarak interdisipliner ekip yaklaşımının benimsediği niteliklere dayanmaktadır. Ekip içi uyum, yakın işbirliği ve iletişim, ekibin ortak amacına hizmet etme gibi özellikler oldukça benzerdir. Transdisipliner ekibin farkını ortaya çıkaran nokta disiplinlere ait sınırların daha fazla kaybolması ve giderek üst üste gelmesidir. Bu bağlamda transdisipliner ekip, üyeler arasında karşılıklı güvene dayalı olarak öğretme ve öğrenmeye bağlılık geliştiren bir ekiptir. Üyeler, yakın işbirliğinin yanı sıra diğer üyelerin mesleki işlevlerini gözetmekte ve diğerinin disiplinine ait sorumlulukları üstlenmektedir. Bu durum disiplinler arası sınırların belirsizleştiği ve üyelerin rol ve işlevlerinin belirli bir dereceye kadar paylaşıldığı bir çalışma ortamını ortaya çıkarmaktadır (National Disability Insurance Scheme, 2013; CNMTL, 2015). Bunun bize ifade ettiği husus transdisipliner ekiplerde farklı disiplinlere mensup uzmanların tek bir noktada birleşerek temelde aynı işi yapmaya başladığıdır. Örneğin, ciddi fiziksel travma sonrası iyileşme sürecinde olan bir bireyin tedavisi gerçekleştirilirken doktorun, terapist ve sosyal hizmet uzmanının travma tedavisi odağında çalışması transdisipliner bir yaklaşımı ortaya koyar. Bu durum transdisipliner ekip üyelerinin travma tedavisi üzerinde bilgi ve beceri sahibi olmalarını gerektirmektedir. Transdisipliner ekip yaklaşımı aynı zamanda her bir ekip üyesinin bir diğerinin çalışma alanına dair bilgi birikimine sahip olduğu bir çalışma alanını ortaya çıkarmaktadır (Kokemuller, 2015).

Transdisipliner ekip çalışması, genel olarak değerlendirildiğinde, uygulaması zor bir model olarak görünmektedir. Nitekim ekibe katılan profesyoneller arasında yüksek bir güven düzeyi, çalışılan sorun odağında bilgi ve beceri birikimi, bilgi paylaşımı ve karşılıklı yönlendirmeye açık olma, rol paylaşımı sağlama konularında uyum ve isteklilik gerektirmektedir. Bu bakımdan bu modele dayalı olarak kurulan ekiplerin deneyimli uygulayıcılardan oluşmuş ve kalıcılığı olan bir yapı arz etmesi fayda sağlama olanağını daha yüksek seviyeye taşımaktadır (National Disability Insurance Scheme, 2013).

SONUÇ

Ele alınan bilgiler ışığında ekip çalışması yaklaşımları açısından multidisipliner ekipten transdisipliner ekibe doğru bir gelişim seyrinden bahsetmek mümkündür. Üç yaklaşımın da değerli ve tercih edilebilir özelliklerinin bulunduğunu hatırla tutarak sosyal hizmetin diğer disiplinlerle gireceği işbirliğinde, yapılacak çalışmanın niteliğini tanımlama ve yer alan ekibin genel karakteristiklerini anlama noktasında kavramsal farkındalığa sahip olmak önem arz etmektedir.

Ekib çalışması her yönüyle sosyal hizmet uygulaması açısından oldukça önemli ve etkili uygulama açısından pek çok faydaya sahiptir. Sosyal hizmet disiplinine mensup profesyoneller olarak sonuca ulaşmada ne tür bir ekip içinde olmanın en iyisi olacağını belirleyecek temel faktör sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temelinden ileri gelecektir. Sosyal hizmet uzmanları farklı ekip çalışması yaklaşımlarını tanıyarak ekip içinde çalışma becerilerini müracaatçı odaklı bir hizmet sunmaya yönelik olarak geliştirmeye odaklanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Duyan, V. (1996). *Tıbbi Sosyal Hizmet: Sağlıkta Psiko-Sosyal Boyut*. Ankara: TDFO Yayıncılık.
- Jessup, R. L. (2007). Interdisciplinary versus multidisciplinary care teams: do we understand the difference? *Australian Health Review*, 31(3), 330-331.
- Kokemuller, N. (2015). What Is the Difference Between a Transdisciplinary Team & a Multidisciplinary Team? 09 01, 2015 tarihinde *Smallbusiness.Chron.com*: <http://smallbusiness.chron.com/difference-between-transdisciplinary-team-multidisciplinary-team-18762.html> adresinden alındı
- Körner, M. (2010). Interprofessional Teamwork in Medical Rehabilitation: A Comparison Of Multidisciplinary And Interdisciplinary Team Approach. *Clin Rehabil*, 745-755.
- Madge, S., & Khair, K. (2000). Multidisciplinary Teams in the United Kingdom: Problems and Solutions. *Journal of Pediatric Nursing*, 15(2), 131-134.
- Mental Health Commission. (2006). *Multidisciplinary Team Working: From Theory to Practice*. Dublin.
- National Disability Insurance Scheme. (2013). *Teamwork in early childhood intervention: Forms of teamwork*. National Disability Insurance Scheme: http://www.ndis.gov.au/sites/default/files/media/teamwork_in_early_child_intervention_services.pdf adresinden alındı
- Schoon, I. (2015). Let's Work Together: Towards Interdisciplinary Collaboration. *Research in Human Development*, 350-355.
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM). (2008). *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Personeli Eğitim Kitabı*. Ankara: SYDGM.
- The Center for New Media Teaching and Learning (CCNMTL). (2015). *Multidisciplinary Team Care*. 10 10, 2015 tarihinde CNMTL: http://ccnmtl.columbia.edu/projects/sl2/mod03_multi_1b.html adresinden alındı
- Turna, Ö., Bolat, M., & Keskin, S. (2012). Disiplinler Arası Yaklaşım: Müzik, Fizik, Matematik Örneği. X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi. Niğde: Niğde Üniversitesi. http://kongre.nigde.edu.tr/xufbmek/dosyalar/tam_metin/tam_metin.htm adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2015). *Güncel Türkçe Sözlük*. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts adresinden alındı
- Yılmaz, S., Kalyoncu, A., Pektaş, Ö., Mirsal, H., & Beyazyürek, H. (1997). Bağımlılık Tedavi Kliniklerinde Sosyal Hizmet Uygulamaları. VI. Anadolu Psikiyatri Günleri, Bilimsel Çalışmalar Kitabı, (s. 309-313). Erzurum.

İSLAMIN İNSAN ONURUNA VERDİĞİ DEĞERE HZ PEYGAMBER'DEN ÖRNEKLER

Mustafa Karabacak¹

ÖZET

Adı "barış ve esenlik" anlamına gelen İslam'ın, insanlığa sunduğu değer ve onurla değil de savaş ve terörle anılması manidardır. Bu anlamda birilerinin ileri sürdükleri âyet/âyetler siyak ve sibaki gözetilmeden, bağlamından koparılmış naslardır. Yine bu anlamda ileri sürülen Hz. Peygamber'in hayatındaki uygulamalar ise kırmızıçizgileri aşmış şahıslar için uygulanan ferdî olaylar olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada, aleyhte ileri sürülen âyet/âyetler ve Hz. Peygamber'in uygulamaları tek tek incelenmeyecektir. Bunun yerine İslam'ın, insan onuruna verdiği değer âyet/âyetler ve Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarından örnekler verilerek anlatılmaya çalışılacaktır. Çalışmada Kur'an ve hadis kitapları ana referans olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İslam, Hz. Peygamber, hadis, onur, değer.

GİRİŞ

Yaratıkların en üstünü ve en güzel şekilde yaratılan insanoğlu, hayatının her anında, değer ve onuru hak etmektedir. Çünkü Allah, insanoğlunu yaratıkların çoğundan üstün tutup ona şan, şeref vermiş aynı zamanda onu yeryüzünde halife kılmıştır. **"Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve deniz de taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yaratıklarımızın çoğundan üstün kıldık."**²

Yaratıklardan üstün tutulan insanlığın değer ve onuru için önemli inanç, can, mal, akıl ve nesil güvenliğini sağlamaya İslâmiyet büyük önem vermiştir. İnsan değer ve onurunu zedeleyen en önemli etkenlerden birisi şiddettir. Şiddet, olağan dengenin dışında kurulmuş olan bir iletişim biçimidir. İnsanın insanla, evrenle, hayvanla, doğayla kurduğu belli türden ilişkilerin bütününe şiddet içeren ve içermeyen edimler denebilir. Şiddet bazen kişiler arasında bazen de gruplar arasında olmaktadır. Grup arasında olana savaş denmektedir. Şiddetin neden ve gerekçeler farklı olsa da ilk insan ve ilk peygamberin çocukları olan Habil ve Kâbil'den beri vardır.³

Şiddet, zaman zaman azalma/ artma eğilimlerine girse de insanoğlu olduğu sürece de olacağı benzenmektedir. Çünkü şiddete karşı insanoğlunun bir meyli vardır. Dinlerin özellikle de ilâhi dinlerin gönderiliş amacı yeryüzünde bozgunculuk yapan insanın şiddetini azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak ve insanın hak ettiği değer ve onuruna kavuşmasını sağlamaktır. Aslında "hiçbir veri olmaksızın bizzat dinin varlığı bile şiddetin insan yaşamından kovulması için yeterli bir nedendir."⁴

İnsanı en güzel şekilde yaratan⁵ Allah, aslında onu başlangıcında değerli yaratmış, yeryüzüne göndermiş ve orada bozgunculuk yapılmamasını istemiştir. Bu ilke genelde bütün ilâhi dinler özelde de İslam Dini için geçerlidir. **"Allah bütün âlemlerin Rabbidir."**⁶ ilâhi gerçeğinin bir gereği olarak İslam düşüncesi, sadece Müslümanlara değil; herkese karşı iyi davranmayı ve herkesin hakkını gözetmeyi temel ilke olarak kabul etmiştir. **"Ye riyüünde fesat çıkarmayın"**⁷ diyen ve fesat çıkarana lanetleyen⁸ ve onları sevgisinden mahrum edeceğini¹ söyleyen bir dinin gayesi yeryüzünde huzuru sağlamaktır.

¹ Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

² İsrâ, 17/70.

³ Mâide, 5/27-30.

⁴ Alpyağıl, Recep, "Şiddet", *Evrensel Mesajlar İslama Giriş*, DİB Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2010, s. 504.

⁵ Tîn, 95/4.

⁶ Fâtiha, 1/1.

⁷ Bakara, 2/60.

⁸ R'ad, 13/25.

Adını "barış ve esenlik" demek olan "es-selam" kelimesinden alan İslam'ın, barıştan, insan onurunun yüceliğini korumasından başka bir şeyi teşvik etmesi mümkün değildir. Çünkü İslam insanlara hem dünyada hem de ahirette huzurlu bir hayat yaşatmak için gelmiştir. Bu dinin temel kaynaklarına bütüncül olarak bakıldığında barış ve iyilikten başka bir şey emretmemektedir. Kur'an şiddeti körüküyor diyenlerin en büyük argümanı "**Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin**"² âyetidir. Bundan önceki âyet³ müşriklerle yapılan anlaşmadan bahsetmektedir. Dolayısıyla devlet teröristlere bir ultimaton vererek "Size dört ay müddet. Ya bu süre zarfında teslim olursunuz ya da görüldüğünüz yerde öldürülürsünüz" demiş olmaktadır.

"**Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün**" âyeti "**Allah bağışlayıcıdır, merhamet edicidir**"⁴ cümlesiyle bitmektedir. Devamındaki âyette ise pişman olurlarsa onların güvenliğini sağlanması istenmektedir. "**Ve eğer müşriklerden biri emân ile sana gelirse, Allah'ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al; sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştır**".⁵

Allah Mü'minlerin kimlerle barış ve savaş halinde olduğunu şu âyetlerle belirtmektedir: "**Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever. Allah ancak, din konusunda sizinle savaşmış, sizi yurtlarınızdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş olanlarla dostluk kurmanızı yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte bunlar kendilerine yazık etmişlerdir.**"⁶

Hz. Peygamber'in hayatında ise aleyhte ileri sürülebilecek delil, O'nun Yahudilere karşı tutumdur. O, Medine'ye hicret ettiğinde ilk yaptığı Yahudilerle vatandaşlık anlaşması yapmak olmuştur. Her iki taraf vatandaşlık anlaşmasına sâdik kaldıkları sürece eşit haklara sahip olarak yaşamışlardır. Ne zaman ki Yahudiler anlaşmaya ihanet ettiler yeni tabirle kırmızı çizgiyi aştılar o zaman haklarında hüküm verilmiş ve ihanetlerinin cezasına katlanmak zorunda bırakılmışlardır.

İslam'ın kitabı bir insanı haksız yere öldürenin bütün insanlığı öldürmüş gibi olacağını⁷, günah ve düşmanlık konusunda değil; iyilik ve takvada yardımlaşmak gerektiğini⁸ bildirmektedir. Bu dinin Peygamber'inin ise "komşusu olan gayri Müslimlerin cenazelerine taziyeye gittiği, onlara ikramda bulunduğu, ikramlarını kabul ettiği, saygılı davrandığı, hatta cenazeleri geçerken ayağa kalktığı"⁹ bilinmektedir.

Hatta bu dinin peygamberinin "Harb" ismini "Barış" diye değiştirdiği gibi insanları isyana götüren "Şi'bu'd Dalâlet" (sapıklık geçidi) ismini "Şi'bu'l-Hüdâ" (Hüdâ geçidi) diye ve "çorak" anlamına gelen "Afire" ismini "Hadire" (Yeşillik)¹⁰ ile "sert yer" anlamına gelen "Hazn" ismini "Sehl" (kolay)¹¹ ile "kesik" anlamına gelen "asram" ismini tohum, ziraat ve verim anlamına gelen "Zür'a" olarak¹² değiştirmiştir. Yine o itaatsiz "kadın

1 Kasas, 28/77.

2 Tev be, 9/5.

3 Tev be, 9/4.

4 Tev be, 9/5.

5 Tev be, 9/6.

6 Mümtehine, 60/8-9.

7 Mâide, 5/32.

8 Mâide, 5/2.

9 İslamoğlu, Mustafa, Yürek Fethi, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.77.

10 Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicstani el-Ezdi, es-Sünen, I-V, İstanbul, 1401/1981, Edeb, 62.

11 Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammet b. İsmail, el-Câmiu's-sahîh, I-VIII, Çağın Yayınları, İstanbul, 1401/1981, Edeb, 107-108; Ebû Dâvûd, Edeb, 62.

12 Ebû Dâvûd, Edeb, 62.

anlamına" gelen "Âsiye" ismini "güzel kadın" anlamına gelen "Cemile" ile değiştirmiştir.¹ O, kendisinin ve Rabbî'nin katında insan değer ve onurun ifade etmek için yeryüzünde en kutsal yer olan Ka'be'nin karşına geçip şöyle demektedir: "*Sen ne kadar hoşsun. Kokun da ne kadar hoş. Ve kadar da azametlisin. Saygınlığın da ne kadar muazzamdır. Fakat Allah katında Mü'minin itibarı senden daha muazzamdır.*"² Yine O, haksız yere bir insanın öldürülmesini dünyanın yok olmasından daha kötü görmektedir. "*Şüphesiz dünyanın yok olması, Allah katında haksız yere bir Müslümanın öldürülmesinden daha ehvendir.*"⁴

Hayatında şiddete ve hatta şiddet çağrışımı yapacak kelimelere dahi izin vermeyen İslam Peygamberi'nin insan onuruna verdiği değere hayatından bazı yansımalar:

1. O, RAHMET PEYGAMBERİDİR

Peygamberini âlemlere rahmet olarak gönderdiğini⁴ bildiren Allah, insanın şiddete karşı meylini dizginlemeye çağırmakta ve akıl başında olanların bu konuda da önderlik yapmasını⁵, yeryüzünde kültürü ve nesli yok etmeye çalışanları sevmediğini belirtmektedir.⁶ Bazı âyetlerde ise insanların yeryüzünde bozgunculuk yaptıkları belirtilerek⁷ bunları yapanlar eleştirilmiştir.

Hz. Peygamber'in uygulamalarından, gönderilmesindeki hikmetin, insan değer ve onurunu yücelterek yeryüzünü islah yani şiddeti önlemek ve insanı yaşatmak olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. "Hicri 6/Miladi 627-628 yılı Hicaz bölgesi için yağmursuz bir yıl olarak kaydedilmiştir. Hz. Peygamber, bir defasında 500 altın dinar tutarında bir meblağı, o zamanki düşmanı Mekke'nin mahrumiyet içinde bulunan insanlarına dağıtmak üzere göndermiştir."⁸

"Hz. Peygamber, askerî konularda çok ileri ve özellikle her iki taraftan da daha az kan akıtılması konusundaki uygulamalarda çok üstündü.⁹ O, savaşlarında her zaman, hem genel bir siyaset, hem de prensip meselesi olarak, düşmanı tümüyle imha etmekteyse, yalnızca onu yenmeyi yeğlemiştir."¹⁰ Onun savaş peygamberi¹¹ olması, savaşta ve savaşın sonra rahmet peygamberi olmasına engel değildir. Onun rahmet peygamberi olduğunu Allah belirlemiştir.¹² Hendek Savaşında öldürülen bir müşrik için diyet teklif edilmesine rağmen bir bedel almadan nâşi teslim etmiş¹³ ve insan onur ve şerefine verdiği değeri göstermiştir. Yine O'nun işkenceler çekerek terk etmek zorunda kaldığı Mekke'ye, yıllar sonra bir fâtih olarak girdiğinde, kendisine ve Müslümanlara en acı eziyetleri yapan Mekke'lilere sergilediği tutum O'nun insan onuruna verdiği değeri en bariz bir şekilde ortaya koymuş ve onlara "*Artık istediğiniz yere gidiniz,*

1 Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kureşî, el-Câmiu's-sahih, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981/1401, Edeb, 14; Ebû Dâvûd, Edeb, 62; Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Servet, es-Sünen, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981, Edeb, 66.

2 Tirmizî, Bir ve Sıla, 85; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, es-Sünen, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981, Fiten, 2.

3 Tirmizî, Diyât, 7.

4 Enbiyâ, 21/107.

5 Hud, 11/116.

6 Bakara, 2/205.

7 Bakara, 2/11-12; Rûm, 30/41; Bakara, 2/205.

8 Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, el-Mebsût, I-XXX, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1414/1993, X, 92. Ayrıca bkz. Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamber'in Savaşları (Tercüme: Nazire Erinc Yurter), A car Matbaacılık, İstanbul, trs., s. 80.

9 Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, s. 66.

10 Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, s. 79.

11 İbn Hanbel, el-Müsned, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982/1402, V, 405.

12 Enbiyâ, 21/107.

13 İbn Hanbel, el-Müsned, I, 271.

hepiniz serbestsiniz, size Yusuf'un (a.s.) kardeşlerine "Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir"¹ dediğini söylüyorsunuz"² diyerek, onların bütün yaptıklarını affetmiştir. Nitekim, Ensâr'ın bayrakları olarak Mekke'ye giren Sa'd b. Ubâde'nin "Gün savaş günüdür" demesi üzerine Hz. Peygamber görevinden azleder ve yerine Zübeyr b. Avvâmî getirir.³ Sa'd b. Ubâde'nin bu sözü üzerine korkuya kapılan Ebû Süfyân "Yâ Muhammed! Kavmini öldürecek misin?" demiş, Hz. Peygamber ise "Bugün merhamet günüdür"⁴ diyerek daha önce yaptığı gibi bundan sonra da medeniyeti merhamet, insan onur ve değeri üzerine kuracağını belirtmiştir.

Hız. Âişe, Hz. Peygamber'e sorar: "Ey Allah'ın Peygamber'i! Uhud'dan daha çetin bir gün yaşadın mı? Hz. Peygamber şöyle cevaplandırır: "Evet, ondan daha çetini Akabe ile biten süreçte yaşadım. O gün bana hepsinden ağır geldi. Taif'e gidip oradaki insanları İslam'a davet etmiştim de onlar reddetmişlerdi. Bunun üzerine çok üzülüm. Nereye gideceğimi bilemez bir halde Karn-i Salib'e gelinceye kadar şaşkın şaşkın yürüdüm. Oraya geldiğimde bir bulutun beni gölgelediğini fark ettim. Bir melek bana "Onların sana ne yaptıklarını Rabbin bilmektedir bundan dolayı beni sana gönderdi. Eğer sen istersen şu iki dağı onların başlarına geçireceğim" dedi. Hz. Peygamber de şöyle cevap vermiştir: "Hayır. Belki Allah'ın soyundan, kendisine şirk koşmayan ve yalnızca ona ibadet eden kimseler getirir."⁵ Taif'liler, Hz. Peygamber'i taşı tutmuşlar, o kadar ki ayakkabısı ayaklarından sızan kanla dolmuş, Peygamber bitab kalarak yere çömeldikçe zorla kaldırarak taşlamaya devam etmişlerdir.⁶ Hz. Peygamber'in bu zor şartlar altında dahi kendisine eziyet edenlerin aleyhlerine değil de islahları için dua etmesi onun ümmetine olan engin sevgisi ve merhametinin bir eseri olduğu kadar insan hayatına verdiği değer de bir göstergesidir. Çünkü O, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.⁷

2. İNSANLARA YARDIM ETMEYİ VE KÖTÜLÜK YAPMAMAYI ÖĞÜTLEMİŞTİR

Hız. Peygamber ilk vahyi aldığı zaman eşi onu şöyle diyerek teselli etmektedir yani peygamberlik vazifesini almadan eşinin gözünde Hz. Peygamber'in durumu şudur: "Allah'a yemin olsun ki, Allah seni mahzun etmez. Sen yakınlarını gözetir, düşkünlere yardım eder, misafire ikram edersin. Hak sahiplerinin hakkını gözetirsin."⁸

Mekkelilerin baskısından yılan Müslümanlar Habeşistan'a sığınmışlardı. Mekkeliler Habeşistan'a bir heyet göndererek kral Necaşi'den sığınmacıların sınır dışı edilmesini istediler. Fakat kral Mekkelilerin bu talebini Hz. Peygamber'in amcaoğlu Ca'fer'in şu konuşmasından sonra şiddetle reddetmiştir. Ca'fer b. Ebû Tâlib'in Habeş kralının huzurunda Mekkelî Müşriklerle Hz. Peygamber'in durumunu karşılaştırması bakımından dikkat çekicidir:

"Ey kral! Biz cahil bir kavimdik. Putlara tapar, murdar et yer, çirkin işler yapardık. Akrabalarla ilişkilerimizi keser, konşuluğun gereklerini yerine getirmezdik: Kuvvetli olanlarımız zavıflarımızı ezerti. İşte biz böyle bir ortamda bulunuyorken Allah bize içimizden soyunu-sopunu, doğruluğunu, güvenilirliğini ve temizliğini bildiğimiz bir peygamber gönderdi. Bu peygamber bizleri Allah'ı bir tanımayaya ve yalnızca O'na kulluk yapmaya davet etti. Bize atalarımızın ve bizim Allah'tan başka tapmakta olduğumuz ilahları bırakmamızı söyledi. Doğru söylemeyi, emanete hıyânet etmemeyi, akrabalık bağlarını gözetmeyi, komşu haklarına riâyet etmeyi, haramlardan ve kan dökmekten kaçınmayı emretti. Bize çirkin işlerin hepsini yasakladı. Bizleri yalancı şahitlik etmekten, yetimlerin mallarını yiyip namuslu kadınlara iftira etmekten alıkoymdu.

1 Yusuf, 12/92.

2 Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Horasânî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 3. Basım, Beyrut, 1424/2003, IX, 199 (hadis no: 18275).

3 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IX, 202 (hadis no: 18281).

4 Ali el-Muttakî, Alauddin Ali el-Muttakî b. Husamuddin el-Hindî, Kenzü'l-ummâl fi's-süneni'l-akvâl ve'l-ahvâl, thk. Bekrî Hayânî- Safvet es-Sekâ, I-XVIII, Mektebetu't-Turasi'l-İslâmî, 5. Basım, Halep, 1401/1981, X, 513 (hadis no: 30174).

5 Müslim, Cihad ve Siyer, 111; Buhârî, Bedi'l halk. 7.

6 Şibli, Mevlana, Asr-ı Saadet (Tercüme: Doğrul, Ömer Rıza), I-V, Toker Matbaası, 1973, I, 185.

7 Enbiyâ, 21/107.

8 Buhârî, Bedyü'l-Vahyi, 3; Müslim, İmân, 252.

Allah'a kulluk yapıp hiç bir şeyi O'na ortak koşmamamızı, namaz kılmamızı, oruç tutmamızı ve zekat vermemizi emretti.¹

Hz. Peygamber'in, kadınlardan aldığı biatta da insan değer ve onurunu koruyan başkasına iftira etmemek, çocukları öldürmemek gibi ilkeler vardır: "Yâ Rasûlellah! Allah'a hiçbir şey ortak koşmayacağımız, hırsızlık yapmayacağımız, zina etmeyeceğimize, çocuklarımızı öldürmeyeceğimize, kendi tarafımızdan yapılmış bir iftirada bulunmayacağımıza, iyiliklerde sana karşı gelmeyeceğimize dair sana söz veriyoruz."²

3. HZ. PEYGAMBER İRKINDAN VE DİNİNDEN DOLAYI İNSANLAR ARASINDA AYIRIM YAPMAMIŞTIR

Kur'an'da ve Hadislerde, insanları ırkına, soyuna, ailesine, sosyal konumuna, servetine, cinsiyetine, fiziksel özelliklerine bağlı bir değerlendirme anlayışı yoktur. Allah katında bütün insanlar doğuştan eşittir. İnsan belli bir bilinci kazandıktan sonra davranış ve düşüncelerinden sorumlu olur ve bunlara göre değerlendirilir. Üstünlük kavramı yalnızca insanın Allah'tan korkup sakınmasıyla (takvasıyla) doğru orantılıdır. Allah bunu Kur'an'da şöyle haber verir: "**Ey insanlar, gerçekten, biz sizi bir erkek ve bir dişiiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi halklar ve kabileler (şeklinde) kıldık. Şüphesiz, Allah Katında sizin en üstün (kerim) olanınız, (ırk ya da soyca değil) ta kvaca en ileride olanınızdır. Şüphesiz Allah, bilendir, haber alandır.**"³ Hattâ insanların dillerinin ve renklerinin ayrı olması bir nimet olarak da görülebilir. "**Göklerin ve yerin yaratılması ile dillerinizin ve renklerinizin ayrı olması, O'nun ayetlerindedir. Şüphesiz bunlarda, bilenenler için dersler vardır.**"⁴

Hz. Peygamber'in insan değer ve onuru konusunda tek kriteri onun insan olmasıdır. Bu konuda o, sadece sözle yetinmemiş bizzat hayatında tatbik etmiştir. Mesela bir Yahûdi cenazesi geçerken ayağa kalkmış ve kendinse onun bir Yahûdi olduğu hatırlatılınca da "*bu bir insan değil midir?*" şeklinde cevap vermiştir.⁵ Ayrıca O'nun, insana verdiği değer ve onuru ifade eden şu hadisleri dikkat çekicidir: "*İnsanlara merhamet etmeyen kimseye Allah da merhamet etmez.*"⁶ "*Rahmet sahiplerine Rahman rahmet eder. Yeryüzündekilere merhamet edin ki, göktekiler de size merhamet göstere.*"⁷

Hz. Safiyye, Hafsa'nın kendisini dininden dolayı ayıplayıp ona "Yahudi kızı" dediği haberi ulaşınca ağlamış, bu vaziyette Rasûlüllah'ın yanına gelmişti. Rasûlüllah, kendisini ağlatanın ne olduğunu sorduğunda, Safiyye, Hafsa'nın kendisine Yahudi kızı dediğini söylemişti. Bunun üzerine Rasûlüllah buyurdu: "Elbette sen bir peygamber kızsın. Senin amcan da peygamberdi ve sen bir peygamberin nikahı altındasın. Hafsa ne ile övünecek?" Hafsâ'ya da "Allah'tan kork ey Hafsa" buyurdu.⁸

4. KAFİRLERE LA'NET EDİLMESİNİ İSTEMEMİŞTİR

"السلام عليكم" "Ölüm sizin üzerine olsun" diyen Yahudilere Hz. Peygamber "عليكم" "Size olsun" demekle yetindi. Aişe dayanamayıp perde arkasından "Ölüm, Allah'ın laneti ve gazabı sizin üzerinize olsun" dedi.

1 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Humeyrî el-Meâfirî, es-Siretü'n-Nebeviyye, Thk. Mustafa es-Sekâ- İbrahim el-Ebyârî- Abdülhafız eş-Şelbî I-II, Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 2. Basım, Mısır, 1375-1955, I, 336.

2 Mâlik b. Enes, Muvatta, İstanbul, 1981, Bey'at, 2

3 Hucurât, 48/13.

4 Rûm, 30/22.

5 Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, es-Sünen, I-V, İstanbul, 1981/1401, Cenâiz, 46.

6 Buhârî, Tevhid, 2; Müslim, Fedâil, 66; Tirmizî, Birr, 16.

7 Ebû Dâvûd, Edeb, 58; Tirmizî, Birr, 16.

8 Tirmizî, Menâkıb, 63. Yine Tirmizî'de aynı yerde ki bir başka rivayette "Yahudi kızı" diyen Hz. Âişe ve Hafsa'dır. Rasûlüllah, Safiyye'ye onlara şöyle deseydin ya demektedir: "Siz benden nasıl hayırlı olursunuz? Eşim Muhammed (s.a.v.), babam Harûn (a.s.), amcam Mûsâ (a.s.)'dır."

Bunun üzerine Hz. Peygamber "Ey Aişe! Böyle yapma, yumuşak ve nazik davran. Sert, kaba ve kötü söz söylemekten sakır!" dedi. Aişe, "Ey Allah'ın Resûlü! Onların ne söylediklerini işittin" deyince Rasûlullah, "Ey Aişe! Benim verdiğim cevabı da işittin. Allah benim duamı kabul etti. Onlarınkini reddetti." buyurdu.¹

Hız. Peygamber, kâfirlerin söylediği sözlere de mislince cevap verilmesi taraftarıdır. Buna göre Rasûlullah, içerisinde dinin uygun görmediği kaba ve kötü sözlere ümmeti tarafından başlanmasına müsaade etmemiştir. Yukarıda verdiğimiz hadislerde Hz. Peygamber böyle yapmıştır. Yahudilere karşı da onların temennilerini onlar için Allah'tan niyaz etmiştir.

İslâm dini Müslümanlar arasında ayrımcılık yapmadığı gibi gayr-i Müslimlere karşı da yapmamıştır. Bu onun insan değer ve onuruna ve verdiği kıymetin ve hoş görünün göstergesidir. İslâm'ın bu hoşgörüsünden yola çıkan Müslümanlar, onları kafir, Hıristiyan, Yahudi vb. gibi değişik isimlerle adlandırma imkanı olmasına rağmen içinde ötekileştirme barındırmayan gayr-i Müslim tabirini tercih etmişlerdir. Müslüman ve gayr-i Müslimlerin bazı haklarını insan olmanın bir gereği olarak görmüş ve bunları güvence altına almışlardır. Bu hakları da Hz. Peygamber Ve dâ Hutbesi'nde insanlığa özet olarak sunmuştur.² Hz. Peygamber'in bu evrensel ilkelerinden yola çıkarak İslâm âlimleri, insanlar arasında hiçbir ayrıma tabi tutmadan her insanın yaşam, özel hayat, mülkiyet, inanç ve düşünme hürriyeti olduğunu belirtmişlerdir. Bunun bir gereği olarak İslâm âlimleri gayr-i müslimleri kastederek "lehimize olan her şey onların da lehine, aleyhimize olan her şey onların da aleyhinedir" demişlerdir.

5. O, SAVAŞTA DÂHİ İNSANLARIN YAŞAMASINI İSTEMEKTEDİR

Allah Teâlâ insan hayatını her şeyin üstünde tutarak onu haksız yere öldürmeyi en büyük günah saymıştır.³ Kişi dokunulmazlığı herkesin en temel hakkıdır.⁴ Rasûlullah (s.a.v.) bir hadislerinde "Kim kasten bir insanı öldürürse bunun hükmü kısastır."⁵

"İslam Peygamber'i Hz. Muhammed'in yönettiği savaşlar, geçmişin ve günümüzün diğer birçok savaşı arasında en çarpıcı, en ileri ve en insanî olanıdır."⁶ Belki bu günkü savaşlarla sadece isim benzerliği dışında bir benzerlik söz konusu değildir. Günümüz modern dünyada bir günde ölen insan sayısı yüzlerle hatta bazen de binlerle ifade edilirken Hz. Peygamber'in hayatı boyunca savaşlarda hayatını kaybeden Müslümanların sayısı 138, diğerlerinin ise 216'dır.⁷

Rasûlullah (s.a.v.), bir ordunun başına bir kumandan görevlendirdiği vakit, takva ile hareket etmesini ve yanındaki Müslümanlara iyi davranmasını tavsiye etmiştir. Savaşta ise, savaşçı erkekler dışında savaşmayan ve düşmana bir şekilde destek vermeyen kadın, çocuk, yaşlı, din adamı vb. kişilerin öldürülmesini yasaklamıştır.⁸ Hiç 8-9. Yıllarda İslam devletine bağlanmayı kabul eden ve teb'a olarak ilk cizye vergisini ödeyen Ehli Kitap Hıristiyan Necrân'lılarla yapılan anlaşmada onlara şu garantörükler verilmiştir: "Onların mallarına, canlarına, dinî hayat ve tatbikatlarına, hazır bulunanlarına bulunmayanlarına, ailelerine, mâbetlerine ve az olsun çok olsun onların mülkiyetinde bulunan her şeye şâmil olmak üzere, Allah'ın himâyesi ve Rasûlullah Muhammed'in zimmeti Necrân'lılar ve onlara bağlı etraftakiler üzerine bir hakır. Hiçbir piskopos kendi dinî mahalli dışına, hiçbir papaz kendi papazlık vazifesini gördüğü kilisenin dışına, hiçbir râhip, içinde yaşadığı manastırın dışında başka bir yere alınıp gönderilemeyecektir... Onların toprakları üzerine hiçbir askerî birlik ayak basmayacaktır... Şayet onlar arasından herhangi biri istikbalde faizli muamelelere girecek olursa benim himâyemin dışında tutulacaktır. Onlar arasında hiçbir kimse, bir başkasının işlediği suç ve yaptığı haksızlıktan sorumlu tutulmayacaktır..."⁹

1 Buhârî, Cihad ve Siyer, 97, Edeb, 35, 38, İstîzân, 22; Müslim, Edeb, 10, 11.

2 İbn Mâce, Menâsik, 84.

3 Nisâ, 4/31, 92, 93; Mâide, 5/32, 45; İsrâ, 17/33.

4 Mâide, 5/32.

5 Ebû Dâvûd, Diyât, 5.

6 Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, s. 12.

7 Bu konuda ayrıntılı bilgiler için bkz. Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, s. 11-14.

8 Müslim, Cihad, 25; Ebû Dâvûd, Cihad, 80, 111; Tirmizî, Diyât, 14, 48; İbn Mâce, Cihad, 38.

9 Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, I-II (Tercüme: Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, 5. Basım, İstanbul, 1411/1990, I, 622.

Bedir esirlerinden Sâib b. Ubeyd ve Ubeyd b. Amr b. Alkame kurtuluş akçelerini ödeyecek malları olmadığı için Hz. Peygamber tarafından karşılıksız serbest bırakılmışlardır.¹

Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Aziz, Hz. Peygamber'in arkadaşlarının insan değer ve onuruna verdiği kıymeti şöyle anlatmaktadır: "Bedir Savaşı'nda esir düşmüştüm ensardan² bir topluluğa teslim edilmişim. Allah Rasûlü de "Esirlere güzel muâmelede bulunun" buyurmuştu. Onun bu emrini yerine getirmek için yanında bulunduğum ensar ailesi, sabah akşam hisselerine düşen ekmeği bana verir, kendileri hurma ile yetinirlerdi. Ben ise haya eder ekmeği onlardan birine verirdim, o da hiç dokunmadan tekrar bana iade ederdi."³

6. İNANIP İNANMADA ÖZGÜR BIRAKAN BİR PEYGAMBER

Her insanın kişi dokunulmazlığı olduğu kadar herhangi bir dine inanma veya inanmama hakkı vardır. "Dinde zorlama yoktur"⁴ ve "De ki: O, (Kur'an) Rabbinizden (gelen) bir haktr. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin..."⁵

Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında yalnızca üç çeşit harpten bahsedilebilir. "Bunlar, müdafaa, cezaî ve caydırıcılıktır. Bizans toprağında İslam elçisinin öldürülmesi münasebetiyle, İmparator Heraklius'la olan meşhur muhârebesinde Hz. Peygamber üç şık teklif etmiştir: İslamı kabul etmek, bu olmazsa cizye vermek, bu da olmazsa teb'ası arasında İslamı kabul etmek arzu edenler bulunursa müdahale etmemek."⁶ Müslümanın bütün gayesi Allah'ın rızasına uygun hayat yaşamak ve O'nun isminin en yüce olması için mücadele etmesidir. Yoksa "insanları zorla İslam dinine sokmak için harp katiyen söz konusu olamaz, böyle bir harp gayri mukaddes bir cihat olur."⁷

Hıristiyan Necrân heyeti hicrî 8-9 yıllarda bir ikindi vakti Medine'ye gelerek Mescid-i Nebî'ye girmişlerdi. Hz. Peygamber ashâbı ile henüz ikindi namazını kıldığı sırada ibadet vakitleri gelen Hıristiyanlar doğuya yönelerek ibadet etmeye hazırlanmışlardı. Bazı sahabiler onların ibadet etmelerine engel olmak istemişler, fakat Hz. Peygamber onların serbest bırakılmasını ve ibadetlerini yerine getirmelerine müsaade edilmesini emretmiştir.⁸ Hayber'in fethinden sonra ganimetler arasında bulunan Kutsal Kitap kopyalarını Yahudilere geri vermiştir.⁹ Tarihte ve bugün yapılan savaşların amacı nesli ve kültürü yok etmek olduğundan ilk yok ettikleri nesli bozmak ve kütüphaneleri yağmalamak olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Hayber kalesi kuşatıldığında Allah Rasûlü: "Yarın sancağı öyle birine vereceğim ki, Allah ve Rasûlü onu sever, onun eliyle fetih müyesser olacaktı" buyurdu. Bunun üzerine ashâb arasından pek çok kişi bu müjdeye nail olabilmek için heyecanla sabahı beklediler. Sabah olunca Rasûlullah (s.a.v.), "Ali nerede?" diye sordu. Hz. Ali gözleri rahatsız olduğu halde geldi. Allah Rasûlü, Ali'nin (r.a.) gözlerine tükürüğünden sürdü ve ona dua etti. Tamamen iyileşen Ali (r.a.), Yâ Rasûlallah! Bizim gibi Müslüman oluncaya dek onlarla savaşacağım dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Ya Ali yavaş ol! Tâki sükûnetle Hayberlilerin sahasına iner, sonra onları İslâm'a davet eder ve üzerlerine vacip olan İslâm esaslarını

1 Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Amr b. Vâkid es-Sehmî, el-Megâzî, Thk. Mârsden Jones, I-III, 3. Basım, Dâru'l-A'lâ, Beyrut, 1409/1989, I, 138.

2 Mekke'den Medine'ye göç eden müslümanlara (muhacir) yardım eden Medine'li müslümanlar.

3 Heysemî, Ebû'l-Hasen Nuruddîn Ali b. Ebû Bekr b. Süleyman, Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, I-X, thk. Husâmüddîn el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1414-1994, IV, 86 (hadis no: 10007); İbn Hişâm, es-Siretün-Nebebiyye, I, 645.

4 Bakara, 2/256.

5 Kehf, 18/29. Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/20; Yunus, 10/99, 108; Nahl, 16/125.

6 Hamidullah, Muhammed, İslama Giriş, Nur Yayınları, 5. Basım, Ankara, 1965, s. 240.

7 Hamidullah, İslama Giriş, s. 240.

8 Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 619, 620.

9 Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, s. 112; İslam Peygamberi, I, 595.

haber verirsin. Ya Ali! Tek bir kişinin senin irşadıyla Müslüman olması, senin kızıl develere sahip olmandan daha hayırlıdır.”¹

7. HOŞGÖRÜLÜ VE AFFEDİCİ PEYGAMBER

Hiz. Peygamber bir hadislerinde “Hoşgörülü ol ki, hoşgörülesin”² buyurmuştur.

Namazda konuşan bir sahabeye karşı diğer sahabilerin aşırı tepkisi ve Hiz. Peygamber’in olay karşısındaki hoşgörüsü hakkında şöyle demektedir: “Annem babam Rasûlullah’a feda olsun! Ne ondan önce ne de ondan sonra Rasûlullah kadar iyi terbiye eden bir öğretmen görmedim. Beni bu hatamdan dolayı azarlamadı, dövmeyi, sövmeyi. Sadece bir kenara çekti ve şöyle uyarıda bulundu: “Namazda dünya kelamı konuşulmaz. Namazda sadece tesbîh, tekbir ve Kur’an okunur.”³

Hiz. Peygamber’in de bulunduğu bir zamanda bedevî, küçük abdesti gelince Mescid’in bir köşesine giderek abdest bozmaya başladı. Bedevînin bu hiç beklenmedik davranışı karşısında ashab telâşa kapıldı. Kimi oturduğu yerden “Yapma, etme!” diye bağırarak, kimi öfkeye kapılıp bedevînin üzerine yürüyerek ona engel olmaya çalıştılar. Duruma hemen müdahale eden Hiz. Peygamber: “Bırakın, adam işini bitirsin!” buyurduktan sonra, bedevînin küçük abdestini yaptığı yere büyük bir kovayla su dökmelerini söyledi. Sonra sahabilere: “Siz kolaylık göstermek için gönderildiniz, zorluk çıkarmak için değil” diyerek yatıştırdı.⁴

Rasûlullah’a tahnîk yapması için çocuklar getirilirdi. O da onlara tahnîk yapardı. Bir gün getirilen bir çocuk (Rasûlullah’ın) elbisesine tuvaletini yaptı. O da su isteyip idrarın buluştuğu yere serpti.”⁵

Hiz. Peygamber’e uzun süre hizmet eden Enes b. Malik, O’nun insan değer ve onuruna verdiği değeri şöyle bir olayla anlatmaktadır: Rasûlullah ahlâk yönünden insânların en güzeli idi. (Ben çocukluğumda kendisine hizmet ettiğim sıralarda) bir gün beni bir ihtiyaç (için bir yere) gönder(miş) idi. Ben de (o günkü çocukluğum verdiği bir sorumsuzlukla): “Vallahi ben (bu işe) gitmem” dedim, oysa içimde Allah’ın Peygamber’inin emrettiği işe gitmek (niyeti) vardı. Derken çıktım (bu iş için yola koyuldum). Sokakta oynayan çocuklara tesâdüf ettim (onlarla birlikte oyuna dalıp işimi unuttum. Bir süre sonra) bir de baktım ki; Rasûlullah arkamdan başımı tutmuş gülümseyip duruyor. (Bana): “Ey Enesçik, sana dediğim yere gitsen ya” dedi. (Ben de): “Evet ya Rasûlullah (şimdi) gidiyorum” dedim. Hiz. Enes (rivâyetine devâm ederek) dedi ki: Allah’a yemîn olsun, ben kendisine yedi ya da dokuz yıl hizmet ettim. Yaptığım bir işten dolayı “niye böyle yaptın?” yapmadığım bir işten dolayı da “niye böyle yapmadın?” dediğini bilmiyorum.”⁶

SONUÇ

Yaratıkların en üstünü ve en güzel şekilde yaratılan insanoğlu, hayatının her anında, değer ve onuru hak etmektedir. Çünkü Allah onu yaratıkların çoğundan üstün tuttuğu gibi ona şan, şeref verdiği gibi yeryüzündeki halifesidir de.

İnsan değer ve onurunu zedeleyen en önemli olaylardan birisi şiddettir. Şiddet, olağan dengenin dışında kurulmuş olan bir iletişimdir. İnsanın insanla, evrenle, hayvanla, doğayla kurduğu belli türden ilişkilerin bütününe şiddet içeren ve içermeyen edimler denebilir. Şiddetin nedeni ve gerekçeleri farklı olsa da ilk insan ve ilk peygamberin çocukları olan Hâbil ve Kâbil’den beri vardır ve zaman zaman azalma/artma eğilimlerine girse de şiddet, insanoğlu olduğu sürece de devam edeceğe benzemektedir. Çünkü şiddete karşı insanoğlunun bir meyli vardır. Bu meyli dizginlemek için de zaman zaman Allah, elçiler vasıtasıyla din göndermiştir. Bu dinlerin gönderiliş amacı da insanın değer ve onurunu koruyarak hem dünyada hem de

1 Buhârî, Cihâd, 102, 143, Menâkıb, 9, Meğâzî, 38; Müslim, Cihâd, 132, Fedâilü’s-Sahâbe, 32,33,34,35; Tirmizî, Menâkıb, 20.

2 İbn Hanbel, el-Müsned, I, 248.

3 Müslim, Mesâcid, 33. Benzer bir rivayet için bkz. Ebû Dâvûd, Salât, 126, 127.

4 Buhârî, Vudu’, 57, 58, Edeb, 80; Müslim, Tahâret, 98- 100.

5 Buhârî, Vudu’, 59; Akîka, 1, Edeb, 21, Deavât, 31; Müslim, Tahâret, 101, 102; İbn Mâce, Tahâret, 77; Nesâî, Tahâret, 189.

6 Müslim, Fedâil, 54; Ebû Dâvûd, Edeb, 1.

ahirette mutlu bir hayat sürmelerini sağlamak ve yeryüzünde fesadı, bozgunculuğu asgariye indirmek veya tamamen ortadan kaldırmaktır. Aslında hiçbir veri olmaksızın bizzat dinin varlığı bile şiddetin insan yaşamından kovulması için yeterli bir nedendir. Âlemlere rahmet olarak gönderilen "Hoş gör ki, hoş görülesir" diyen bir peygamberin hayatı insan değer ve onurunu yücelten örneklerle doludur.

Günümüz modern dünyasında bir günde ölen insan sayısı yüzlerle hatta bazen de binlerle ifade edilirken Hz. Peygamber'in hayatı boyunca savaşlarda hayatını kaybeden Müslümanların sayısı Muhammed Hamidullah'a göre 138, diğerlerinin ise 216'dır. Çünkü O, bir ordunun başına bir kumandan görevlendirdiği vakit, takva ile hareket etmesini ve yanındaki Müslümanlara iyi davranmasını tavsiye etmiştir. Savaşta ise, savaşçı erkekler dışında savaşmayan ve düşmana bir şekilde destek vermeyen kadın, çocuk, yaşlı, din adamı vb. kişilerin öldürülmesini yasaklamıştır. Yine bir insanlık vazifesi olarak insanların dinine bakmadan bir defasında 500 altın dinar tutarında bir meblağı, o zamanki düşmanı Mekke'nin mahrumiyet içinde bulunan insanlarına dağıtmak üzere göndermiştir. Yine O, söylendiği zaman insanlara iyi çağrışım yaptırmayan bazı isimleri değiştirmiştir. Bunların başında da "Savaş" olarak tercüme edebileceğimiz "Harb" ismini "Barış" anlamına gelen "Silm" ile değiştirmiştir.

Sonuç olarak Kur'an'a ve hadislerle bakıldığında bunlardan savaş ve şiddet söylemleri çıkarmak mümkün görünmemektedir. İleri sürülen Kur'anî deliller bakıldığında siyak ve sibakına bakılmadan değerlendirilmiş naslardır. Bu anlama yorumlanabilecek Hz. Peygamber'in hayatındaki uygulamalar ise ya karşı tarafın anlaşmayı bozması sonucunda olmuş veya da devletin kırmızıçizgilerini aşmış kişiler için uygulanan ferdi uygulamalardır. Kur'an'a ve hadislerle bütüncül olarak bakıldığında savaş ve terör söylemleri üretmek mümkün değildir. Bunun en canlı şahidi yaşayan Kur'an olan Hz. Peygamber'in hayatı ve uygulamalarıdır.

BİBLİOGRAFYA

- İbn Hanbel, Ahmed (v. 241/855), *el-Müsned*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982/1402.
- Ali el-Muttakî, Alauddin Ali el-Muttakî b. Husamuddin el-Hindî (v. 975/1567), *Kenzü'l-ummâl fî's-süneni'l-akvâl ve'l-ahvâl*, thk. Bekrî Hayânî- Safvet es-Sekâ, I-XVIII, Mektebetu't-Turasî'l-İslâmî, 5. Basım, Haleb, 1401/1981.
- Alpyağıl, Recep, "Şiddet", Evrensel Mesajlar İslama Giriş, DİB Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2010.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Horasânî (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-XV, Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, Beyrut, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (v. 256/869), *el-Câmiu's-sahih*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (v. 275/888), *es-Sünen*, I-V, İstanbul, 1401/1981.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I-II (Tercüme: Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, 5. Basım, İstanbul, 1411/1990.
-, *İslama Giriş*, Nur Yayınları, 5. Basım, Ankara, 1965.
-, *Hz. Peygamber'in Savaşları* (Tercüme: Nazire Erinç Yurter), Acar Matbaacılık, İstanbul, trs., s. 80.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nuruddîn Ali b. Ebû Bekr b. Süleyman (v. 807/1404), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I-X, thk. Husâmüddîn el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1414-1994.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Humeyrî el-Meâfirî (v. 218/833), *es-Siretü'n-Nebebiyye*, Thk. Mustafa es-Sekâ- İbrahim el-Ebyârî- Abdülhafiz eş-Şelbî I-II, Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 2. Basım, Mısır, 1375-1955.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah b. Yezid el-Kazvinî (v. 273/886), *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.
- İslamoğlu, Mustafa, *Yürek Fethi*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Mâlik b. Enes (v. 179/795), *el-Muvatta*, I-II, ,Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kureysî (v. 261/875), *el-Câmiu's-sahih*, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981/1401.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, (v. 303/915), *es-Sünen*, I-V, İstanbul, 1981/1401.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl (v. 483/1090), *el-Mebsût*, I-XXX, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1414/1993, X, 92. Ayrıca bkz. Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları* (Tercüme: Nazire Erinç Yurter), Acar Matbaacılık, İstanbul, trs.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Servet (v. 279/892), *es-Sünen*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.
- Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Amr b. Vâkid es-Sehmî (v. 207/823), *el-Megâzî*, Thk. Mârsden Jones, I-III, 3. Basım, Dâru'l-A'lâ, Beyrut, 1409/1989.**

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINA GİDEN İLKÖĞRETİME BAŞLAYACAK FARKLI SOSYO-EKONOMİK ORTAMLARDA AİLESİYLE YAŞAYAN ÇOCUKLARIN OKUL OLGUNLUĞU AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Musa Şahin¹, Simay Koca²

ÖZET

Bu çalışma, Metropolitan Okul Olgunluğu kavramında ortaya konulan kelime anlama, cümle, genel bilgi, eşleştirme, sayılar, beceriler ve kopya etme gibi okul olgunluğunu etkileyen ve birbiriyle ilişkili beceriler açısından çocukların seviyelerinde ortaya çıkan farklılıkların kaynağını; ayrıca ailelerin sosyo-ekonomik yapılarında ortaya çıkan farklılıklarının bu eşitsizlikler üzerindeki rolü ile ailelerin ve eğitimcilerin bu eşitsizlikleri en aza indirme yönündeki görevleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Eskişehir'de anaokuluna devam eden 60 çocuğun okul olgunluk seviyelerini ölçmek amacıyla Metropolitan Okul Olgunluğu Testi uygulanmıştır. Uygulanan testin temel amacı; ailelerin sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıklarının çocukların okul olgunluğunu etkileyen ve Metropolitan Okul Olgunluğu kavramında yer alan altı ana faktör üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Yapılan Tek Yönlü ANOVA, Tukey HSD ve çoklu varyans analizlerinin SPSS 20.0 paket programı ile analizi göstermektedir ki, sosyal ve ekonomik açıdan düşük seviyedeki ailelerin çocukları, daha iyi ekonomik ve sosyal koşullara sahip olan ailelerin çocuklarına kıyasla daha düşük bir okul olgunluğu seviyesinde bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Okul olgunluğu, Metropolitan Okul Olgunluğu, Okul öncesi eğitim

ABSTRACT

This study aims to illuminate the sources of the striking inequalities in children's achievement of many interrelated competencies provided in Metropolitan School Readiness concept, such as executive word and number identification, social skills, general competencies addressing numerical, matching and copying skills that affect school readiness. It also put emphasis on the role of socio economical differences on these inequalities and tasks of families and teachers to minimize those inequalities. This article contains a field research based on Metropolitan School Readiness Test (MRT) which is conducted in order to measure the school readiness of 60 preschool children attending kinder garden in Eskişehir province. The main objective of the test is to analyze the effects of parental socio cultural and economic differences on the school readiness of the children in terms of the six dimensions provided in MSR test. The results of One Way ANOVA, Tukey HSD and variance analysis applied in SPSS 20.0 program showed that children of families that suffer social and economic hardship tend to experience lower rates of school readiness compared to more advantaged families.

Key Words: School readiness, Metropolitan School Readiness, Preschool education

GİRİŞ

Okul olgunluğu kavramı, yıllardır tartışılmaktadır. Bu kavramın tanımı, öğretmen ve ebeveyn olarak kimin konuştuğuna bağlı olabilmektedir ve erken çocukluk alanındaki diğer profesyonellerin bu konu ile ilgili farklı görüşleri bulunmaktadır. Bu alt gruplar arasında bile çeşitli farklılıklar mevcuttur. Öğretim yılı tecrübesi, eğitim düzeyi, yaş, gelir ve etnik köken faktörlerinin, olgunluğun nasıl değerlendirildiği ve tanımlandığına ilişkin etkisi gösterilmiştir (Lin, Lawrence, & Gorrell, 2003; Kim, Murdock, & Choi, 2005). Daha önce çoğunlukla iki farklı okul olgunluğu tanımı kullanılmıştır (Scott-Little, ve ark. 2006). 'Öğrenme olgunluğu', çocuğun okulda başarılı olması için sahip olduğu özelliklerin (yani; beceri, bilgi ve/veya nizaç) kapsamı olarak düşünülmüştür (Scott-Little, ve ark, 2006). Bu bakış açısına istinaden, okula tam anlamıyla "hazır" görünmeyen daha küçük çocukların, kişisel gelişimlerinde belirli dönüm noktaları yaşadıklarını gösterene kadar anaokuluna girmek için beklemleri onları okula daha hazır hâle getirebilir. Aksine, yaş

¹ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

² Okul Öncesi Öğretmeni, Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Öğrencisi

faktörünün başarı için gerekli özellikleri göstermesi ve okulların çocuklar için hazır olması gerektiğine dair varsayım kapsamında, çoğu kez sadece çocuğun yaşı , onun "okula olgunluğunu" belirlemek için kullanılmıştır (Scott-Little, ve ark., 2006, Kim, ve ark., 2005).

Okul öncesi dönem, genel itibarıyla çocuğun çevresini tanımaya çalıştığı, iletişime meraklı olduğu, güçlü bir hayal gücüne ve sorgulayıcılığa sahip olduğu, toplumsal değerlere uyum sağlama eğilimi taşıdığı ve kişiliğinin temellerinin atıldığı bir dönemi temsil eder (Kefi ve diğ. 2013: 300).

Anaokulu müfredatı, öğrenme standartları, sınıf içi uygulamalar (örn. Gurubun büyüklüğü), program yapısı (örn. yarım gün, tam gün), olgunluk değerlendirme prosedürleri ve mevcut alternatif yerleştirmeler açısından topluluklar genelinde tutarlık eksikliği, tüm durumlara uygulanabilen ortak bir tanım üzerine fikir birliğine varılmasını zorlaştırmaktadır. Okul olgunluğunun tanımları, yaşadıkları yer neresi olursa olsun kısmen çocuklardan yapmaları beklenen şeylere bağlı görüldüğü için, ebeveynlerin olgunluk ile ilgili fikirleri ve belirli alanlarda öğretmenlerin düşünceleri/okul müfredatı arasındaki denkliliği incelemek önemlidir.

Okul olgunluğu ile ilgili yurt dışında ve yurt içinde yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Yurt dışında yapılan çalışmalar arasında ön plana çıkan çalışmalardan birisi Lin, Lawrence, ve Gorrell (2003) tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışmada araştırmacılar, ana okulu öğretmenlerinin okul olgunluğunu nasıl gördükleri incelenmektedir. İlgili veriler, Erken Çocukluk Boylamsal Çalışma-Anaokulu Grubunun (ECLS-K) bir parçası olarak 1998 yılında kendiliğinden uygulanan anketleri tamamlamış 3.305 anaokulu öğretmeninden edinmiştir. Sosyal beklentiler yapısı ve verinin analizi için kullanılan geri çekilme modelini oluşturan dokuz öge ile birlikte akademik beklentiler yapısını oluşturmak için dört öge kullanılmıştır. ECLS-K'ye katılan öğretmenler, olgunluk açısından sosyal becerileri akademik becerilerden daha önemli olarak derecelendirmiştir. Öğretmenin etnik kökeni, eğitim ve sertifika düzeyi, deneyim yılı ve toplum büyüklüğü gibi diğer kestirim değişkenlerinin, istatistik olarak öğretmenlerin okul olgunluğu görüşleri ile önemli ölçüde ilişkisi bulunmamıştır.

Hair ve ark. (2006) tarafından hazırlanan çalışmada, birinci derece sonuçlarına istinaden okula girişte olgunluk modellerinin kestirim gücü test edilmiştir. ECLS-K'dan alınan çoklu veri kaynaklarını kullanarak 17,000'ün üzerinde anaokulu ilk kez Ulusal Eğitim Hedefleri Paneli tarafından ileri sürülen okul olgunluğu ile ilgili beş boyutun dördüne ilişkin olarak değerlendirilmiştir. Bunlar; 1) fiziksel sağlık, 2) sosyal/duygusal gelişim, 3) dil gelişimi 4) bilişsel gelişim (öğrenmeye yönelik yaklaşım başlıklı beşinci boyut, çalışmanın ilk bölümünde kullanılmamıştır) boyutlarıdır. Okul olgunluğunun bu dört boyutu,, küme analizi kullanılarak tanımlanmıştır. Çocukların yüzde otuzunun "kapsamlı olumlu gelişim" sahibi olduğu görülmüştür. Bu değer, olgunluğun dört boyutuna ilişkin ortalama puanlarının üzerindedir. Sağlık ve sosyal/duygusal gelişim alanlarında ortalama puanların üzerinde fakat dil ve bilişsel boyutlara ilişkin ortalamasının altında puan kazanan çocuklar, katılımcıların %34'ünü temsil eden "sosyal/duygusal açıdan ve sağlık açısından güçlü yönlü" grup olarak tanımlanmıştır. "Sosyal/duygusal risk" grubunun (%13), sosyal/duygusal gelişim göstergesinde önemli ölçüde daha fazla olmasıyla beraber tüm dört boyutta da ortalamasının altında kalmıştır. Son %22,5, sağlık konusundaki önlemler ile ilgili önemli derecede düşük skor kaydetmenin yanı sıra dil ve bilişsellik ile ilgili ortalamasının altında bir skor aldıktan sonra "sağlık riski" modeline ait bir grup olarak tanımlanmıştır.

Hair ve ark. (2006) tarafından yapılan çalışma, sağlık ve sosyal/duygusal risk gruplarını, okul olgunluğu açısından genel risk altında olarak sınıflandırmış ve tüm olgunluk gruplarına yönelik birinci derecede sosyal ve akademik sonuçları araştırmıştır. Ebeveyn ve öğretmen raporlarının yanı sıra doğrudan değerlendirmeler, çocuklar aile ilgili çıktılara yönelik ölçütler olarak kullanılmıştır. Buna ek olarak, çocuğun özgeçmiş özellikleri ile ilgili öğeler (yaş, cinsiyet, ırk/etnik köken, doğum ağırlığı, hane halkındaki ebeveyn türleri ve ev halkı sosyo ekonomik statüsü) ve anaokulu deneyim yılları incelenmiştir. Chi-kare ve mantıksal geri çekilme yöntemi kullanılarak veri analizleri yapılmıştır. Anaokulunda, kapsamlı olumlu gelişim ve sosyal/duygusal açıdan ve sağlık açısından güçlü yönleri olan gruptaki çocukların sosyo-ekonomik dezavantajları olan ailelerinin olması daha az olasıdır. Birinci derecenin sonuna kadar, risk altında olarak sınıflandırılan iki gruptaki çocuklar, tüm sonuç ölçütlerinde en düşük başarıya sahiptir. Bunun aksine, kapsamlı olumlu gelişim gruplarındaki çocuklar tüm sonuçlarda en iyi skoru kaydetmiştir. Bu, ileriki okul başarısına yönelik güçlü bir belirleyici olduğu için çocukların düşük risk gruplarından birine

düşmesi için gerekli beceri ve yetenekler ile birlikte anaokuluna girmesini sağlama yönündeki ihtiyacı desteklemek için bulgularını yorumlamışlardır.

Yurt içinde okul olgunluğu alanında son yıllarda yapılan bazı çalışmalar dikkat çekmektedir. Bunlardan, Ömeroğlu (1986), anaokuluna devam eden 5 ve 6 yaş grubu okul öncesi erkek ve kız çocuklarının yaratıcılık ve zeka seviyeleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu çalışmada çocukların yaratıcılık seviyeleri Torrance Yaratıcı Düşünce Testi, zeka seviyeleri "Stonford Binet Zeka Testi" ile ölçülmüştür. Yapılan değerlendirme neticesinde yaratıcılık ve zeka işlevleri arasında istatistiksel olarak belirleyici olmayan bir korelasyon bulunmuştur. Ayrıca Ömeroğlu (1986)'na göre bu tür bir ilişki ilişki yaş ve cinsiyet değişkenlerinden etkilememektedir.

Kayılı ve Arı (2011), 2009–2010 öğretim yılında Konya ili, Selçuklu ilçesinde bulunan bir anaokulunda eğitim alan 5-6 yaş altı grubu çocuklardan oluşan 50 kişilik bir test grubuna Montessori Yöntemi kullanarak ilköğretime hazır bulunuşluk değerlendirmesi yapmışlardır. Araştırmada anaokulu çocuklarının okul olgunluklarını tespit etmeye Metropolit Olgunluk Testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ulaşılan genel sonuç, anaokulu çocuklarının ilköğretime hazır bulunuşluklarında Montessori Yöntemi'nin olumlu etkisinin mevcut sistemden daha yüksek olduğu yönündedir.

Bu çalışma kapsamında okul olgunluğu testi uygulanan okul öncesi grubu 60 çocuğun ailevi açıdan sosyal ve ekonomik statüleri tespit edilerek her iki değişken arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın amacıyla ilişkili bir şekilde, kişisel ailevi arka planı oluşturan iki temel unsur olan ebeveyn eğitim düzeyi ve gelir seviyesi ile çocukların okul olgunluğunu etkileyen karakteristik becerilerin şekillenmesi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu iki unsurun çocukların okul olgunluğunu belirleyen tüm değişkenler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu değişkenlerden eşleştirme becerisi ve sayısal becerilerin ebeveynlerin sosyo-ekonomik seviyesinden daha az etkilendiği ise diğer bir bulgudur. Bu çalışmanın sonuçları, okul olgunluğu ile ailenin sosyo-ekonomik düzeyi arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın Modeli: Bu araştırmanın veri toplama yöntemi, birincil ve ikincil kaynaklardan oluşmaktadır. İkincil kaynaklardan okul öncesi olgunluk ve Metropolit Olgunluk Testi alanlarında yayınlanan kitaplar ve süreli dergi makaleleri vasıtasıyla faydalanılmış, birincil veri toplama kaynağı olarak ise anket yaklaşımı kullanılmıştır. Bu araştırmada uygulanan yöntem nicel araştırma yöntemidir. Nicel araştırma yönteminin bu çalışmaya en önemli katkısı, okul öncesi çocukların hazır bulunuşluğuna ilişkin belirgin faktörlerin ölçülebilir bir model üzerinden ifade edildiği Metropolit Okul Olgunluğu Testi kullanılarak güvenilir ve istatistiksel olarak anlamlı neticelere ulaşılmış olmasıdır.

Veri Toplama Aracı: Araştırmada veri toplama aracı olarak "Metropolit Olgunluk Testi" anketi kullanılmıştır. 16 sayfalık bir kitapçıktan oluşan testin 6 ayrı alt testi vardır. Toplam 100 maddeden oluşmaktadır. Alt testler ve içeriklerine ilişkin açıklamalar aşağıdaki gibidir:

1. Kelime Anlama (19 madde), dilin anlaşılması ve kavranılması testidir. Öğrencilerden her sıradaki dört resimden sırasıyla söyleneni göstermesi ve işaretlemesi istenir.
2. Cümleler (14 madde), cümlelerin anlaşılıp kavranılması ve uygun resmi işaretlemesi istenir. Öğrencilere işaretlemesi istenen resimle ilgili açıklamalar yapılır, öğrencinin anlatılan resmi işaretlemesi istenir. Öğrencilerin cümleleri kavrayıp resimlerini göstermesi için her açıklamadan sonra 15 saniye verilir.
3. Genel Bilgi (14 madde), çocuğun günlük yaşamda karşılaşılabileceği nesnelere ait resimleri göstermesi istenir. Nesnenin direk ismi söylenmez, nesnenin ne işe yaradığı ile ilgili açıklama yapılır.
4. Eşleştirme (19 madde), bir görsel algılama testidir. Testin ortasında daire içine alınmış geometrik şeklin, hayvanın, nesnenin aynısını bulması ve işaretlemesi istenir.
5. Sayılar (24 madde), sayıları tanıma, basit toplama, sayıları yazma, sayıları sıralama gibi becerilerini ölçmek içindir.
6. Kopya Etme (10 madde), öğrencilerden gösterilen şekli anlayarak doğru olarak kopya etmesi istenir.

Testin puanlanmasında sözlü olarak verilen yönergeye göre öğrencinin işaretlediği veya kopya ettiği resimlerin her doğru yanıtına 1 puan verilir, yanlış yaptıklarına ise puan verilmez. Metropolitan Olgunluk Testinden alınabilecek puanlar ve puanların ne anlama geldiği Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Metropolitan Olgunluk Testi Puanlama Formu

Test 1-4 Okuma Hazırlığı	Test 5 Sayı Hazırlığı	Test 1-6 Genel Hazırlık	Harfle Değ.	Olgunluk Seviyesi
61-66	21-24	90-100	A	Üstün
56-60	16-20	80-89	B	Ortanın üstü
47-55	10-15	65-79	C	Orta
33-46	5-9	40-64	D	Ortanın altı
0-32	0-4	0-39	E	Zayıf tehlike

Evren ve Örneklem: Bu çalışmanın evreni Eskişehir anaokullarına kayıtlı çocuklardır ve toplamda 60 çocuk üzerinde çalışma analizi yapılmaktadır. Örneklem seçilirken rastgele örneklem tekniği kullanılarak araştırmanın güvenilirliği ve genellebilirliğinin artırılması amaçlanmıştır.

Veri Analizi: Veri analiz yöntemi olarak bu çalışma nicel veri analiz yaklaşımını benimsemektedir. Nicel veri analizine konu olan bilgiler Metropolitan Olgunluk Testi çerçevesinde hazırlanan anket sonucunda elde edilmiş, IBM SPSS 20.0 programında analiz edilerek Microsoft Excel veri tabanına aktarılmış ve araştırma analizi bölümünde sunumu yapılmıştır. Verilerin anlamlı bir bütünlük içerebilmesi ve yorumlanabilir sonuçlar doğurabilmesi için nicel güvenilirlik analizleri uygulanmış, sonuç itibarıyla anlamlı ve yorumlanabilir sayısal verilere dönüştürülmüştür. Araştırmada incelenen bireyler nicel araştırma gereklilikleri çerçevesinde kendi koşulları bütününde tanımlanmış, herhangi bir dış etkiye maruz bırakılmamışlar ve gerçekte oldukları biçimde gözlemlenmişlerdir.

Ölçek Güvenirliği: Kullanılan ölçek ve ölçeği oluşturan altı faktör için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach’s Alpha (0,884) ile araştırmanın ölçek güvenilirliği açısından oldukça yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Okul Olgunluğunun Önemi

Okul olgunluğu, çocukların çevresel kaynaklarla doğrudan ve dolaylı etkileşimlerinin bir sonucudur ve çocuklar, akranlar, aileler ve öğretmenler arasındaki bu sosyal ilişkiler aracılığıyla çocuklar, eğitimciler tarafından son derece değerli görülen akademik, dil ve sosyal-duygusal yetkinlikleri edinirler (Mashburn & Pianta, 2006).

Bu dönemde alınan eğitim, çevresine olan merakı sebebiyle düşünmeye ve öğrenmeye güdülenmiş çocuğun bu özelliklerini geliştirme, teşvik etme ve yönetme gibi çok önemli bir görevi üstlenmektedir (Senemoğlu, 1994: 54).

Okul olgunluğu, araştırmacıların son zamanlarda beş temel başlık altında topladığı karmaşık bir kavramdır:

- Fiziksel olarak iyi durumda olma hâli, sağlık gelişimi veya fiziksel gelişim,
- Duygusal olgunluk veya sosyal, duygusal gelişim,
- Öğrenme yaklaşımı olarak da adlandırılan sosyal güven,
- Dil zenginliği veya iletişim

Düşünme ve genel bilgi (Pianta, 2002; Wynn, 2002).

Bu alanların her biri çocukların genel okul olgunluğunun temel parçalarıdır ve pek çok faktörden etkilenmektedir.

Okul olgunluğu kavramı çocuğun zihinsel, sosyal, duygusal ve bedensel anlamda okula hazır halde bulunmasını tanımlamakta, okul eğitimi başarılı bir şekilde tanımlayan gelişim düzeyine erişmesini ifade etmekte ve her çocuk için değişken bir yapı sergilemektedir (Yavuzer, 2010: 45).

Çocuklar okul olgunluğuna erişebilmek için, kendilerine duygusal olarak yatırım yapan tutarlı ve istikrarlı yetişkinlere, güvenilir ve tahmin edilebilir fiziksel bir ortama, düzenli rutin ve ritimdeki faaliyetlere, yetkin akranlara, dünyayı keşfetmeye ve kullanmaya yönelik teşvik uyandıran ve onlara hakimiyet duygusu sağlayacak malzemelere 7 yıllık bir süre boyunca ihtiyaç duymaktadırlar (Pianta & Walsh, 1996: 34).

TÜSİAD (2005) tarafından bu alanda hazırlanan bir rapora göre, okul öncesi eğitimin ömür boyu devam eden etkileri şu şekilde sıralanmaktadır:

Okul öncesi eğitim programları çocukların gelişim ve öğrenme becerileri üzerinde olumlu etkide bulunmaktadır.

Çocukların başarı düzeyini artırmakta ve suçla karşılaşma oranını azaltıcı etki yapmaktadır.

Tüm sosyo- ekonomik sınıfların fayda sağladığı okul öncesi eğitimden en fazla gelir düzeyi düşük öğrencilerin faydalandığı görülmektedir.

Okul Olgunluğu ile İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

Bu alanda kabul görmekte olan kuramlar arasında Bilişsel ve Psikanalitik kuramlar günümüzde geçerliliğini tam anlamıyla sürdüremeyen dönemsel kuramlar iken, Hümanistik ve Sosyal Davranışçı kuramlar ise dönem kuramları değildirler. Adı geçen psikoloji disiplinine ait kuramların yanı sıra, sosyolojik, antropolojik ve ekoloji disiplinlerine ait birçok kuram da yaşam boyu gelişim fikrinden derinlemesine etkilenmişlerdir (Sayıl, 2007: 24).

Çocukların okul eğitimine hazır olup olmadıkları, farklı teorik yaklaşımlar tarafından değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımlar arasından en çok kabul görenleri; olgunlaşmacı yaklaşım, çevresel yaklaşım, sosyal yapılandırıcı yaklaşım ve etkileşimci yaklaşımlardır (Bağçeli-Başal, 2013: 892).

Olgunlaşmacı yaklaşıma göre, çocukların gelişim bakımından hangi aşamada oldukları okul olgunluğunu belirleyen en önemli unsur olarak değerlendirilmektedir. Okula başlangıç aşamasını dikkate alan bu yöntem, çocuğun okula hazır olup olmadığının ölçülmesi ve eğer yeterli fiziksel ve bilişsel olgunluğa erişilmedi ise bir sonraki yıl için hazırlıkların yapılmasının gerektiğini öne sürmektedir (NCREL, 2008).

Arnold Gesell'in "Öğrenime Hazır Bulunuşluk Testi" temel alınarak geliştirilen olgunlaşmacı yaklaşımda okul olgunluğunu belirleyen unsurlar arasında, sağlıklı çocukların okul alfabe ve sayılarla ilişki düzeyinin ileriki süreçte aritmetik ve okuma gibi daha karmaşık süreçlerdeki gelişimini tahmin etmekte kullanılabileceğini ön görmektedir. Çünkü bu yaklaşım, okul olgunluğunun doğal ve kendiliğinden gelişen bir süreç olduğunu, ailelere düşen görevin ise karmaşık görevlerin temeli olan alfabe, rakam bilgisi vb. gibi bilgilerin çocuklara sağlıklı bir şekilde öğretilmesi olduğunu dile getirmektedir (NCREL, 2008).

Çevresel Yaklaşım, çocukların şekilleri bilmesi, renkleri bilmesi, bir kişiye ait ismi hecelemesi gibi belirli amaçları bulunan görev ve becerileri yerine getirip getiremediğinin bilinmesini amaçlanmaktadır. Bu tür beceri ve bilgilerin çeşitlendirildiği farklı "kontrol listeleri"nin değerlendirilmesi yoluyla yapılan ölçümler, çevresel yaklaşımın çocukların okula hazır olup olmadıklarını belirlemede kullandığı ve ölçüm tekniklerinde yer verdiği birincil yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Bağçeli-Başal, 2013: 892).

Skinner ve Bandura gibi teorisyenlerin katkısıyla şekillenen bu yaklaşımda okula hazır bulunuşluğu simgeleyen bireysel özellikler, davranış ve beceri gibi unsurlar çocuğun kendi dışında oluşan koşullara bağlanmaktadır. Çevresel yaklaşım, aile ve eğitimden verilen yönlendirmelere uygun bir öğrenme programının çocuğun okul olgunluğunun ve okuldaki başarısının belirleyicileri olduğunu iddia etmektedir.

Okul olgunluğu alanındaki üçüncü yaklaşım olan Sosyal-Yapılandırıcı Görüş ise bireysel açıdan çocuğa odaklanmamakta, bunun yerine kültürel ve sosyal değişkenleri incelemektedir. Toplumun üyeleri, ebeveynler ve eğitimcilerin ortaya koyacağı ortak çaba çocukların okul olgunluğunun belirlenmesinde

birlikte etkili olmaktadır. Bu yaklaşımda okula hazır bulunmuşluk, toplumsal normlar, beklentiler, gereklilikler ve yerel eğitim politikaları gibi unsurlardan da sıklıkla etkilenmektedir (Güneş, 2013: 290):

Vygotsky'nin Bilişsel Sosyokültürel gelişim kuramı ve Piaget'in Bilişsel Gelişim kuramlarında vurgulandığı gibi, çocuklar gelişim süreçlerinde okul olgunluğuna erişmek için gerekli olan birçok faaliyete aktif biçimde katılmaktadır. Diğer bir deyişle, çevresi ile tatminkar düzeyde ilişki kurabilen ve bu ilişkilerde kendisini belirli standartlarda ifade edebilen çocukların okul olgunluğuna eriştiği ve benzeri ilişkileri üçüncü kişilerde de yürütebileceği varsayılmaktadır (Bağçeli-Başal, 2013: 892).

Okul olgunluğu alanındaki son yaklaşım olan etkileşimci görüş ise hazır bulunmuşluğu ilişkiler seviyesinde ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre ilişki olgusu karşılıklı olarak gelişmekte ve bu gelişim belirli bir sürece yayılmaktadır (Bağçeli-Başal, 2013: 892). Müfredat çerçevesinde yapılacak performans değerlendirmelerinde, gelişim ve öğrenme süreçleri, sınıf arkadaşları ile zamana yayılmış ve materyal merkezli bir etkileşimi sağlamaktadır (Ülkü, 2007: 27).

Okul Olgunluğunu Etkileyen Faktörler

Araştırmacılar, sosyo-ekonomik durumlarına ve etnik kökenlerine bakılmaksızın genel anlamda tüm çocukların eğitimlerinin ilk iki yılında okul olgunluğu göstergelerinde kazanımlar elde ettiğini ortaya koymuştur. Bu göstergeler, okul ile yakın ilişki içerisinde olma, sosyal beceriler, fiziksel sağlık, matematik, okuma ve genel bilgi gibi alanları kapsamaktadır. Ancak, çocukların büyük çoğunluğu bu alanlarda gelişime açık olsa da, bazı alt gruplarda yer alan çocuklar hazırlıksız şekilde okula başlamış ve daha da kötüsü üst sınıflarda aynı yaşta oldukları akranlarına yetişememişlerdir. Bu alt gruplar genel ifadeyle, düşük eğitim ve gelir düzeyine sahip, sosyo-ekonomik seviyesi düşük olan, ırksal veya etnik azınlıklardan gelen ailelerin çocuklarıdır.

Sosyo-Ekonomik Faktörler: Sınırlı eğitim düzeyine sahip, ekonomik açıdan zayıf ailelerden gelen bu çocukların, yetersiz bilgi ve beceriden ötürü okul olgunluğu bakımından yüksek risk taşıdıkları belirlenmiştir (Ramey &Ramey, 2004).

Etnik Yapı: Çocukların okul olgunluğu düzeylerindeki farklılıklar üzerinde etnik yapının önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır (Brooks-Gunn & Markman, 2005). Bu alanda yapılan araştırmalara göre, Amerikan Hint/Alaska Yerlisi/ Siyahi ve Hispanik kökenli ailelerin çocuklarının aksine, Beyaz Amerikalı çocuklar okul olgunluğunu etkileyen bilişsel beceriler alanında daha başarılı olmuşlardır.

Ebeveysel Faktörler: Ebeveynlerin okul olgunluğu alanında aktif olarak etki yapabileceği yedi faktör Brooks-Gunn ve Markman (2005) tarafından şu şekilde tespit edilmiştir: fiziksel veya duygusal açıdan besleme, disiplin, eğitim, dil, izleme, yönetim ve malzemeler.

Okul olgunluğuna ilişkin ebeveynlerin tavır ve tutumları, onların çocuklarıyla olan etkileşimleri ve davranış biçimleri ile ilişkilidir ve bu nedenle ebeveynler çocuklarının okul hayatına başlamaya hazır olup olmadıkları konusunda oldukça etkilidirler. Biyolojik anne-babası ile olmasa bile bir aile içerisinde büyüyen çocukların yetimhanede büyüyen çocuklara göre oldukça farklı (iyi yönden) gelişme gösterdiğine yönelik birçok çalışma bulunmaktadır.

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1.Çocukların Kimlik Göstergeleri

Araştırmada öğrencilerin kimlik göstergeleri ve sosyo ekonomik durumları, cinsiyetleri, ilçe ya da il merkezinde bulunan bir anaokuluna devam etmeleri, ebeveynlerinin sahip olduğu gelir düzeyine ve eğitim seviyesine göre belirlenmiş değişkenler eşliğinde değerlendirilmektedir (Tablo 2.).

Tablo 2. Çocukların Demografik Özellikleri ve Ailelerin Sosyo- Ekonomik Durumları

	Frekans	%
Cinsiyet		
Kız	31	51,7
Erkek	29	48,3
Toplam	60	100
Yerleşim Yeri		
İlçe Anaokulu	33	55
İl Merkezi	27	45
Toplam	60	100
Aile Gelir Düzeyi		
60.000 ve Üstü	17	28,3
36.000 - 59.999	26	43,3
36.000 ve Altı	17	28,3
Toplam	60	100,0
Aile Eğitim Düzeyi		
Yüksek Öğrenim	27	45,0
Lise	27	45,0
Orta Öğrenim	6	10,0
Toplam	60	100,0

Araştırmaya katılan çocukların 29'u erkek, 31'i ise kız çocuklardan oluşmaktadır. Kız çocukların toplam örneklemdaki oranı 51,7, erkek çocukların oranı ise yüzde 48,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu çocuklardan yüzde 55'i ilçe merkezli anaokullarına, yüzde 45'i ise il merkezli anaokullarına devam etmektedir. Ailelerin sosyo-ekonomik durumuna göre, gelir düzeyi 60.000 TL ve üstü olan ailelerin çocukları yüzde 28,3; 36.000 ile 59.999 arasın olan ailelerin çocukları yüzde 43,3; 36.000 TL altı olan ailelerin çocukları ise yüzde 28,3'lük bir orandadır. Anaokuluna devam eden çocukların ebeveynlerinin yüzde 10'u ilk ve orta eğitim seviyesinde iken, lise ve yüksek öğrenim gören ebeveynler yüzde 45'er oranda izlenmiştir

Bu doğrultuda yapılan analiz göstermektedir ki, kız çocukları kelime anlama, cümle anlama, genel bilgi, eşleştirme ve kopya etme becerileri bakımından erkek çocuklarına kıyasla ortalama performans puanı açısından daha yüksek bir başarı sergilemişlerdir. Erkek çocukların daha üst düzey performans sergiledikleri tek alan olarak ise sayılarla ilgili beceriler ortaya çıkmaktadır.

Anaokulunun ve dolayısıyla öğrencilerin yerleşik bulunduğu idari birimin il ya da ilçe olmasına göre, öğrencilerin okul olgunluğunu etkileyen faktörlerde ne şekilde bir performans değişimi gözlemlendiğine yönelik analizin sonuçlarına göre, ilçede bulunan anaokulunun cümle anlama ve eşleştirme becerileri açısından il merkezinde bulunan anaokulunun öğrencilerinden daha yüksek bir performans sergilemişlerdir. Buna karşılık, il merkezinde bulunan anaokulunun öğrencileri ise kelime anlama, genel bilgi ve kopya etme alanlarında yapılan değerlendirmede, ilçede bulunan anaokulunun öğrencilerinden daha yüksek bir başarı grafiğine sahiptirler. Sayılarla ilgili beceriler, her iki grup için de eşdeğer düzeyde analiz edilmektedir.

Ailelerin sosyo-ekonomik durumunu belirleyen ilk önemli unsur olan "aile eğitim düzeyi" yüksek öğrenim, lise ve orta öğrenim başlıkları altında incelenmiştir. Buna göre, öğrenci ebeveynlerinin yüzde 10'u ilk ve orta eğitim seviyesinde iken lise ve yüksek öğrenim gören ebeveynler yüzde 45'er oranda izlenmiştir.

Sosyo-ekonomik faktörlerin ilkinin oluşturan ebeveynlerin eğitim seviyesi ile çocukların okul olgunluğu faktörleri arasındaki ilişkinin araştırıldığı varyans analizinin bütünlük tanımlayıcı sonuçları aşağıdaki Tablo 3. de sunulmaktadır.

4.2.Aile Eğitim seviyesi Okul Olgunluğu İlişkisi

Aile eğitim seviyesini tanımlayan yüksek öğrenim, lise ve orta öğrenim gruplarında her bir okul olgunluğu faktörü ile ilişki düzeyi varyans analizi yapılarak incelenmiştir (Tablo 3.).

Tablo 3. Aile Eğitim Seviyesinin Okul Olgunluğu Faktörlerine Etkisi

		Frekans	Ort.	Std. Sap.	Std. Hata	Güvenilirlik		Min	Max.
						Alt Sınır	Üst Sınır		
Kelime Anlama	Yüksek Öğrenim	27	4,48	0,58	0,112	4,25	4,71	3	5
	Lise	27	3,63	0,688	0,132	3,36	3,9	2	5
	Orta Öğrenim	6	3,67	0,816	0,333	2,81	4,52	3	5
	Toplam	60	4,02	0,77	0,099	3,82	4,22	2	5
Cümle Anlama	Yüksek Öğrenim	27	4,22	0,641	0,123	3,97	4,48	3	5
	Lise	27	3,63	0,629	0,121	3,38	3,88	3	5
	Orta Öğrenim	6	3,33	0,516	0,211	2,79	3,88	3	4
	Toplam	60	3,87	0,7	0,09	3,69	4,05	3	5
Genel Bilgi	Yüksek Öğrenim	27	4,37	0,629	0,121	4,12	4,62	3	5
	Lise	27	3,56	0,801	0,154	3,24	3,87	2	5
	Orta Öğrenim	6	3,33	1,033	0,422	2,25	4,42	2	5
	Toplam	60	3,9	0,858	0,111	3,68	4,12	2	5
Eşleştirme	Yüksek Öğrenim	27	4,48	0,58	0,112	4,25	4,71	3	5
	Lise	27	3,89	0,801	0,154	3,57	4,21	2	5
	Orta Öğrenim	6	4	0,632	0,258	3,34	4,66	3	5
	Toplam	60	4,17	0,74	0,096	3,98	4,36	2	5
Sayılar	Yüksek Öğrenim	27	4,41	0,572	0,11	4,18	4,63	3	5
	Lise	27	3,74	0,903	0,174	3,38	4,1	2	5
	Orta Öğrenim	6	3,33	0,516	0,211	2,79	3,88	3	4
	Toplam	60	4	0,823	0,106	3,79	4,21	2	5
Kopya Etme	Yüksek Öğrenim	27	4,74	0,447	0,086	4,56	4,92	4	5
	Lise	27	4,11	0,577	0,111	3,88	4,34	3	5
	Orta Öğrenim	6	4	0,632	0,258	3,34	4,66	3	5
	Toplam	60	4,38	0,613	0,079	4,22	4,54	3	5

İncelenen 6 okul olgunluğu faktöründe de öğrenci yetkinliğinin ortalamaları değerlendirildiğinde, "yüksek öğrenim" grubundaki ebeveynlerin çocukları genel anlamda gruptaki en yüksek ortalama puanlara

ulaşmış, ayrıca grup ortalamasının üzerinde yer almışlardır. Ebeveyn eğitim düzeyi ile tüm okul olgunluğu faktörleri arasındaki ilişkinin varlığı bu çalışmada ortaya konulmakla birlikte, ilgili hipotezleri test etmek amacıyla uygulanan Tek Yönlü ANOVA istatistiksel anlamlılık testlerinde sadece "**kelime anlama**", "**genel bilgi**" ve "**kopya etme**" faktörleri ile eğitim düzeyi arasında istatistiksel olarak "anamlı" bir ilişki den bahsedilebilmektedir. Ebeveyn eğitim düzeyi ile cümle anlama, eşleştirme ve sayısal beceriler arasındaki ilişki ise aynı test sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde doğrulanmamıştır.

4.3.Aile gelir Düzeyi Okul Olgunluğu İlişkisi

Sosyo-ekonomik faktörlerin ikinci önemli unsuru olarak analiz edilen Ebeveyn Gelir Düzeyi ile okul olgunluğu faktörleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amacıyla yapılan Varyans analizinin sonuçlar aşağıdaki Tablo 4. de sunulmaktadır.

Tablo 4. Aile Gelir Seviyesinin Okul Olgunluğu Faktörlerine Etkisi

		Frekans	Ort.	Std. Sap.	Std. Hata	Güvenilirlik		Min	Max.
						Alt Sınır	Üst Sınır		
Kelime Anlama	60.000 ve Üstü	17	4,53	,514	,125	4,26	4,79	4	5
	36.000 - 59.999	26	3,92	,744	,146	3,62	4,22	3	5
	36.000 ve Altı	17	3,65	,786	,191	3,24	4,05	2	5
	Toplam	60	4,02	,770	,099	3,82	4,22	2	5
Cümle Anlama	60.000 ve Üstü	17	4,41	,618	,150	4,09	4,73	3	5
	36.000 - 59.999	26	3,85	,613	,120	3,60	4,09	3	5
	36.000 ve Altı	17	3,35	,493	,119	3,10	3,61	3	4
	Toplam	60	3,87	,700	,090	3,69	4,05	3	5
Genel Bilgi	60.000 ve Üstü	17	4,41	,712	,173	4,05	4,78	3	5
	36.000 - 59.999	26	3,88	,711	,140	3,60	4,17	3	5
	36.000 ve Altı	17	3,41	,939	,228	2,93	3,89	2	5
	Toplam	60	3,90	,858	,111	3,68	4,12	2	5
Eşleştirme	60.000 ve Üstü	17	4,41	,618	,150	4,09	4,73	3	5
	36.000 - 59.999	26	4,23	,765	,150	3,92	4,54	3	5
	36.000 ve Altı	17	3,82	,728	,176	3,45	4,20	2	5
	Toplam	60	4,17	,740	,096	3,98	4,36	2	5
Sayılar	60.000 ve Üstü	17	4,41	,618	,150	4,09	4,73	3	5
	36.000 - 59.999	26	4,04	,824	,162	3,71	4,37	3	5
	36.000 ve Altı	17	3,53	,800	,194	3,12	3,94	2	5
	Toplam	60	4,00	,823	,106	3,79	4,21	2	5
Kopya Etme	60.000 ve Üstü	17	4,76	,437	,106	4,54	4,99	4	5
	36.000 - 59.999	26	4,35	,629	,123	4,09	4,60	3	5
	36.000 ve Altı	17	4,06	,556	,135	3,77	4,34	3	5
	Toplam	60	4,38	,613	,079	4,22	4,54	3	5

Metropolitan Okul Olgunluğu'na ait altı faktör için de en yüksek gelir seviyesine sahip ailelerin çocuklarının en yüksek performansı sergilediği görülmektedir (Tablo 2). Tek Yönlü ANOVA istatistiksel anlamlılık testlerinde sadece "**kelime anlama**", "**cümle anlama**" ve "**genel bilgi**" faktörleri ile ebeveyn gelir düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bahsedilebilmektedir. Eşleştirme becerileri, sayısal beceriler ve kopya etme yetenekleri açısından çocukların performansları ile aile gelir düzeyi arasında ise bu çalışmada istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki kurulamamaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Genel itibarıyla bu araştırmanın sonuçları göstermektedir ki, ailenin sosyo-ekonomik düzeyini belirleyen eğitim ve gelir seviyesi çocukların okul olgunluğunu belirleyen tüm faktörler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çocukların okul olgunluğunu etkileyen altı faktör arasından sadece eşleştirme becerisi ve sayısal becerilerin hem ebeveyn eğitim hem de gelir seviyesi farklılıkları ile ilişkisi istatistiksel olarak ispatlanamamıştır. Diğer tüm unsurlar en az bir faktör ile istatistiksel uyum göstermektedir.

Ailelerin sosyo-ekonomik düzeylerinin yüksek olmasının çocukların okul olgunluğu seviyesini arttıracığına yönelik yaklaşım doğrulanmakla birlikte, eşleştirme ve sayısal becerilerinin bu iki sosyo-ekonomik değişken açısından da ortak olarak anlamlı bir ilişkiye yol açmamıştır.

Bu çalışmada çocukların cinsiyetleri ve yerleşik buldukları idari birimlerin il ya da ilçe olmasına göre yapılan analiz sonuçları doğrultusunda, bilişsel gelişim potansiyelleri açısından kız çocuklarının sayısal becerileri; erkek çocukların ise daha düşük performans gösterdikleri kelime anlama, cümle anlama, genel bilgi, eşleştirme ve kopya etme becerilerini açısından desteklenmeleri gerekmektedir. Kent merkezlerinde yaşayan çocuklar için ise cümle anlama ve eşleştirme becerileri açısından daha fazla gelişim potansiyeli taşıdıkları ve göreceli olarak düşük performans gösterdikleri için, bu bölgelerde görev yapan anaokulu öğretmenlerinin ve çocukların ailelerinin özellikle bu iki alanda yaratılabilecek potansiyel gelişimi için çaba göstermesi gerekmektedir.

Sosyo-ekonomik düzeyi belirleyici etkisi bulunan ebeveyn gelir düzeyi ve eğitim seviyesinin tespit edilebilmesi çocukların nasıl bir sosyo ekonomik çevreden geldiklerinin anlaşılabilmesi için gereklidir. Burada okul öncesi eğitim kurumlarına ve öğretmenlerine düşen görev, daha düşük bir sosyo-ekonomik çevreden gelen çocukların bilişsel becerilerindeki gelişimin detaylı bir şekilde izlenmesi ve ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesinin sağlanmasıdır.

Bu tür bir yönlendirme yapılırken sosyo-ekonomik açıdan zayıf ailelerin çocukları için öncelikli olarak üzerinde durulması gereken temel gelişim alanları ise bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan kelime anlama, cümle anlama, genel bilgi ve kopya etme alanlarında ortaya çıkmaktadır. Bu alanlarda okul öncesi çocukların genel bilişsel performansları, ebeveynlerinin gelir ve eğitim seviyesiyle doğru orantılı bir şekilde artmaktadır. Bu durumda, öğretmenlerin, politika yapımcıların ve ebeveynlerin ailevi sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan çocukların kelime anlama, cümle anlama, genel bilgi ve kopya etme becerilerini güçlendirecek çalışmalar ve materyallere önem vermesi gerekmektedir.

Sosyal hizmet açısından okul olgunluğu, çocukların gelişim süreçlerinin belirlenerek, buna uygun bir şekilde doğumdan itibaren sürdürülmesi ve takip edilmesi gereken normların sürekliliğini hedef alan bir olgudur. Türkiye’de uygulanan 4+4+4 sisteminde çocukların okula başlama yaşının 66 ay olarak belirlenmesinin yanı sıra, isteyen ebeveynlerin kendi talepleriyle çocuklarını 60 aydan itibaren okula kaydettirebilecek olmaları, okul olgunluğunun doğru tespit edilmesinin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Okul olgunluğu düzeyine erişmemiş bir çocuğun okula başlaması, eğitim ve sosyal yaşantısında çocuğun karşılaşabileceği önemli sıkıntılara yol açabilmektedir. Burada sosyal hizmetlerin rolü, çocuğun duygusal, sosyal ve zihinsel bakımdan gelişiminin belirli bir düzeye ulaşması ve eğitim yaşantısının başından itibaren kendisinden beklenenleri başarılı bir biçimde gerçekleştirmeye hazır olmasıdır. Aksi takdirde 1. Sınıf eğitimine başlayan çocuk duygusal, sosyal ve zihinsel açıdan zorlanarak kendine ve okula karşı olumsuz duygular geliştirecek ve okul motivasyonu olumsuz yönde etkilenecektir.

Bu çalışmada, sosyal hizmetler çalışanlarının okul olgunluğunun tespit edilebilmesinde ve geliştirilmesinde kullanabileceği yöntemler ile ebeveynleri belirli sosyo ekonomik koşullara sahip olan okul öncesi çocukların gelişim alanlarının tespit edilebilmesine yönelik bulgular sunulmaktadır. Böylece, sosyal hizmetler alanında çalışan kişi ve kurumların okul olgunluğunun tespitinde ve geliştirilmesinde temel alacağı sosyo ekonomik değişkenler belirlenerek, farklı sosyo ekonomik ailelerin çocuklarının okul olgunluğuna erişmesi için gerekli beceriler daha etkin bir şekilde geliştirilebilecektir.

KAYNAKÇA

- ASLANARGUN, E. ve F. Tapan; (2011), "Okul Öncesi Eğitim ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, s. 219-238.
- AYVACI, H.Ş.; (2010), "Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilimsel Süreç Becerilerini Kullanma Yeterliliklerini Geliştirmeye Yönelik Pilot Bir Çalışma", *NEF-EFMED Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, S. 1-24.
- BAÇÇELİ, K. P. & H. A. Başal; (2013), "Okula Hazır bulunuşluğu Değerlendirme Testinin Uyarılma Çalışması", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6, Issue 1, s. 889-911.
- BROOKS-GUNN J., & B. Markman; (2005), "The contribution of parenting to ethnic and racial gaps in school readiness", *The Future of Children*, 15, pp. 139-168.
- ÇEPNİ, S., A.P. Ayas, H. Özmen, N. Yiğit; (2006), *Fen ve Teknoloji Öğretimi*, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- GÜNDÜZ, F. ve M. Çalışkan; (2013), "60-66, 66-72, 72-84 Aylık Çocukların Okul Olgunluk ve Okuma Yazma Becerilerini Kazanma Düzeylerinin İncelenmesi", *TurkishStudies*, Vol. 8/8, s. 379-398.
- GÜNEŞ, F.; (2013), "Okuma Yazma Öğrenme Yaşı", *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9 (4), s. 280-298.
- HAIR, E., T. Halle, E. Terry-Humen, B. Lavelle & J. Calkins; (2006), "Children's school readiness in the ELCS-K: Predictions to academic, health, and social outcome in the first grade", *Early Childhood Research Quarterly*, 21, pp. 431-454.
- HAMURCU, H.; (2002), "Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Kullandıkları Öğrenme Stratejileri", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 23, s. 127-134.
- KAYILI, G. ve G. Arı; (2011), "Montessori Yönteminin Anaokulu Çocuklarının İlköğretime Hazır Bulunuşluklarına Etkisinin İncelenmesi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, Sayı11, Güz, 2091-2109.
- KEFİ, S., N. Çeliköz ve Y. Erişen; (2013), "Okulöncesi Eğitim Öğretmenlerinin Temel Bilimsel Süreç Becerilerini Kullanım Düzeyleri", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2 Sayı:2, s. 300-319.
- KESİCİOĞLU, O.S. ve F. Alisinanoğlu; (2009), "60-72 Aylık Çocukların Çevreye Karşı Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, s. 37-48.
- KIM, J., T. Murdock & D. Choi; (2005), "Investigation of parents' beliefs about readiness for kindergarten: An examination of National Household Education Survey", *Educational Review Quarterly*, 29(2), pp. 3-17.
- LIN, H.-L., F. R. Lawrence & J. Gorrell; (2003), "Kindergarten teachers' views of children's readiness for school", *Early Childhood Research Quarterly*, 18, pp. 225-237.
- MASHBURN, A. J. & R. C. Pianta; (2006), "Social relationships and school readiness", *Early Education and Development*, 17(1), pp. 151-176.
- MILLER, P.; (2008) *Gelişim Psikolojisi Kuramları*, (Çev. Zeynep Gültekin), İmge Yayınevi, İstanbul.
- NCREL; (2008), "Theories of Child Development and Learning", *North Central Regional Educational Laboratory*, [Çevrimiçi]
<http://www.ncrel.org/sdrs/areas/issues/students/earlycld/ea7lk18.htm> (Erişim: 28.05.2015).
- OGELMAN, H.G.& H.E. Sarıkaya; (2013), "Okul Öncesi Eğitimi Almış Çocukların Akran İlişkileri Değişkenlerinin 5 ve 6 Yaşta İncelenmesi: İki Yıllık Boylamsal Çalışma", *Turkish Studies*, Volume 8/8, Summer 2013, pp. 1859-1871.
- ÖMEROĞLU, E.; (1986), "Anaokuluna Giden Beş-Altı Yaşındaki Kız ve Erkek Çocuklarının Zeka ve Yaratıcılık Seviyeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" *Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi*. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÖMEROĞLU, E.; (1990), "Anaokuluna Giden 5-6 Yaşındaki Çocukların Sözel İfadelerinin Gelişimine Yaratıcı Drama Eğitiminin Etkisi", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÖMEROĞLU, E. ve İ. Ulutaş; (2004), *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

- PIANTA, R.; (2002), "School readiness: A focus on children, families, communities, and schools", *The Informed Educator Series*, pp. 1-12.
- PIANTA, R. C. & K. La Paro; (2003), "Improving school success", *Educational Leadership*, 60 (7).
- PIANTA, R. C. & D. J. Walsh; (1996), "High risk children in schools", Routledge, New York.
- RAMEY, C. T., & S. L. Ramey; (2004), "Early learning and school readiness: Can early intervention make a difference?", *Merrill-Palmer Quarterly*, 50, pp. 471-491.
- SCOTT-LITTLE, C., S. L. Kagan & V. S. Frelow; (2006), "Conceptualization of readiness and the content of early learning standards: The intersection of policy and research?", *Early Childhood Research Quarterly*, 21, pp. 153-173.
- SAYIL, M.; (2007), Gelişim Psikolojisi Dersi Ek Notu, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara.
- SENEMOĞLU, N.; (1994), "Okul Öncesi Eğitim Programı Hangi Yeterlikleri Kazandırmalıdır?", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10, s. 21-30.
- TÜSİAD, (2005), "Doğru Başlangıç: Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim", *TÜSİAD*, 2005-05. 396.
- ÜLKÜ, B.; (2007), "Anasınıfı ve İlköğretim 1. Sınıfı Devam Eden Çocukların Velileri ve Öğretmenlerinin, Çocukların Okul Olgunluğu Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Okulöncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı, Adana.
- YGOTSKY, L.; (1986), *Thought and Language*, MA. MITPress, Cambridge.
- WESLEY, P. W. & V. Buysse; (2003), "Making meaning of school readiness in schools and Communities", *Early Childhood Research Quarterly*, 18, pp. 351-375.
- WRIGHT, C., M. Diener & S.C. Kay; (2000), "School readiness of low-income children at risk for school failure", *Journal of Children & Poverty*, 6(2), pp. 99-117.
- WYNN, L.; (2002), *School readiness: Starting your child off right*, Wake Forest, Partnership for Children, North Carolina.
- YAVUZER, H.; (2010), *Çocuğun İlk 6 Yılı*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- YILMAZ, S.; (1997), "Erken Çocukluk Gelişiminde Anne Çocuk Eğitim Programının Çocuklarda Yaratıcılığa Etkisi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ZEMBAT, R.; (2005), *Okul öncesi eğitimde güncel konular* (Editör: Ayla Oktay, Özgül Polat Unutkan). Morpa Yayıncılık, İstanbul.

İNSAN HAKLARI PENCERESİNDEN MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİ

Eda Beydilli¹

GİRİŞ

2014 yılı işgücü istatistiklerine göre Türkiye’de çalışan nüfusun % 21,1’i tarım sektöründe yer almaktadır. Bu oran, tarımın ülke ekonomisinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Türkiye’de tarımsal alanlarda oluşan ihtiyacı karşılamak üzere her yıl ülkenin farklı bölgelerine göçler gerçekleşmektedir. 1950’li yıllarda uygulanan politikalar, 1980’lerde başlayıp 1990’larda hız kazanan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde uygulanan zorunlu göç politikaları, bazı tarım ürünlerinin üretiminin sınırlandırılması mevsimlik tarım işçiliğinin ortaya çıkışında ve giderek artmasında etkili olan başlıca faktörler olarak literatürde yerini almıştır. Tarımsal alanlarda insan gücüne sürekli gereksinim duyulmaktadır. Dolayısıyla çalışan kesimin ihtiyaçlarının karşılanması son derece büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada öncelikle mevsimlik tarım hakkında tarihsel bir arka plan verilecek, daha sonra bu alanda çalışan kişilerin sorunlarına değinilerek hak odaklı bakışın gerekliliği tartışılacaktır.

TARİHSEL ARKA PLAN

Mevsime bağlı olarak yapılan göç, o alanda ortaya çıkan talebi karşılamak üzere yapılan bir hareketlilik olarak tanımlanmaktadır (Çınar ve Lordoğlu, 2011:420). Daha çok tarımsal alanda ortaya çıkan bu talebi karşılamak üzere her yıl özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden birçok kişi yer değiştirmektedir. Bu mevsimlik tarım işçileri, aynı şehir içinde olabileceği gibi farklı şehre, çoğu zaman da birden çok şehre doğru yer değiştirmektedir. Tarım işçilerinin kendilerine ait ve ya kiralandıkları arazileri ve üretim araçları olmadığından ücretli işçi olarak çalışırlar (Çınar, 2014: 21).

Mevsimlik işçiliğinin kökeni 1800’lü yıllara dayanmaktadır. Osmanlı’nın son dönemlerinde tımar sisteminin çökmesi sonucu ayan ve derebeyler önemli bir güç faktörü haline gelmiştir. Ayanlar, ekonomik ve politik nedenlerle Kırım ve Balkanlardan gelen kişileri tarımsal alanlarda çalıştırmışlardır. Aynı şekilde Doğu’dan gelen Kürtler ve Lazlar da tarımsal alanda çalıştırılan kişiler olmuştur (Pelek, 2010: 32). Artan savaşlar sonucu ortaya çıkan toprak kayıpları, yöneticilerin baskısı, haksız yere toprağa el koyma, köylüleri yoksullaştırmış bu durum da köylüleri, mevsimlik işçilerde çalışmak üzere farklı geçim kaynaklarına yöneltmiştir (Yıldırım,2014: 65).

1950’li yıllar ve onu takip eden yıllardaki ekonomik ve sosyal gelişmeler, Türkiye’deki kırsal yaşam ve tarımdaki dönüşümde kilit öneme sahiptir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yapılan Marshall yardımları ve çok partili hayata geçiş mevsimlik tarım işçiliğini derinden etkilemiştir (Çetinkaya, 2008: 29). Çünkü bu dönemde tarımsal üretimde makineler yoğun bir biçimde kullanılmış, köyden kente göç yaşanarak tarımsal üretimin seyrini etkilemiştir.

Mevsimlik tarım işçiliğinin yaygınlaşmasında bir diğer önemli faktör, 1980’ler sonrası başlayan özellikle de 1990’larda hız kazanan Doğu ve Güneydoğu’da uygulanan zorunlu göç politikasıdır. Bölgede yaşanan “savaş koşulları” nedeniyle milyonlarca kişi yerinden edilmiştir. Büyük şehirlerde bağlantıları olan kişiler büyük şehirlere göç ederken, böylesi bir desteği olmayanlar Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki şehir merkezlerine göç etmişlerdir. Şehir merkezlerinde çalışılacak iş olanaklarının azlığı onları mevsimlik tarım işçisi olmaya itmiştir (Pelek, 2010: 51-52). Yine literatürde mevsimlik tarım işçiliğinin yaygınlaşmasında vurgulanan bir diğer boyut ise devletin bütün gibi bazı ürünlerin üretiminin sınırlandırması ve rekabetçi piyasa koşullarına ayak uydurmakta güçlük çeken küçük üreticilerin mevsimlik tarım işçiliğine yönelmesidir (Gülsoy, 2013: 38).

Mevsimlik tarım işçileri iki gruba ayrılabilir: İlk gruptaki işçiler tüm yılını yerleşmeden bir şehirden diğerine harcarlar. Diğer gruptakiler ise yılın belirli dönemlerinde bir şehirden diğer şehre giden ve tekrar geri dönen işçilerdir (Özbek, 2007: 41). Geçici ve gezici mevsimlik tarım işçiliği olarak kavramsallaştırılan bu durum çoğu zaman işçileri yaşanan sorunlardan bağımsız kılmamaktadır. İşçiler, ulaşımdan barınmaya, beslenmeden eğitim, sağlık gibi hizmetlere ulaşımaya kadar birçok alanda sorunlarla karşılaşmaktadır.

¹ Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER

Mevsimlik tarım işçiliği meselesi son yıllarda sosyal bilimcilerin giderek dikkatini çekmektedir. Bu konuda hem farklı disiplinlerden gelen sosyal bilimciler hem de çeşitli sivil toplum örgütleri farklı çalışmalar yürütmekte ve bunların sonuçlarını kamuoyu ile paylaşmaktadır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde eğitim oranı düşük, sosyal güvencesi olmayan, yoksulluk sınırının altında yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları güçlükler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Akbrık, 2011:144-151; Benek ve Ökten, 2011: 659-671; Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, 2011; Çınar ve Lordoğlu, 2011:431-442; Çınar ve Lordoğlu, 2010:22-32; Özbekmezci ve Sahil, 2004: 265-271; Yıldırak ve diğ.,2002; Hayata Destek Derneği. 2014).

Ulaşım: Mevsimlik göç genellikle mart-nisan aylarında başlamakta ve kasım ayına kadar sürmekte, bu sürece ailenin hemen hemen tüm üyeleri katılmaktadır. İşçilerin çalışılacak alana ulaşımında sorunlar yaşanmaktadır. Büyük çoğunluğu kamyon kasalarında gerçekleşen bu yolculuklarda birçok mevsimlik tarım işçisi hayatını kaybetmektedir. Çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu bu kazaların en tipik örnekleri yakın zamanlarda yaşanan ve toplamda 22 kişinin hayatına malolan Isparta ve Manisa' daki kazalardır (Bkz. <http://t24.com.tr/haber/manisada-katliam-gibi-kaza-15-tarim-iscisi-hayatini-kaybetti,301951>, <http://www.milliyet.com.tr/flas-isparta-da-mevsimlik-gundem-1962811/>).

Barınma: Mevsimlik tarım işçilerin büyük bir kesimi gittikleri yerde çoğunlukla çalışacakları tarla/bahçe yakınında, çadırlarda kalmaktadır. Kadın-erkek-çocuk tüm aile bireylerinin bir arada kaldığı çadırlardaki yaşam, işçilerin yaşamlarını güçlendirmektedir.

Sosyal Güvenlik: 2925 Sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanununun Uygulanması Dair Yönetmelik ile 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa göre mevsimlik tarım işçilerinin sigortalılık durumu işçilerin isteğine bırakmıştır (Demir, 2015:192). Ancak mevsimlik tarım işçilerinin yaptıkları işin süreklilik arz etmemesi ve işçilerin düşük gelire sahip oldukları düşünüldüğünde işçilerin büyük bir bölümün herhangi bir sosyal güvencesi olmadan çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Eğitim: Mevsimlik işçilerin eğitim oranları düşük olup, kadınlar ve çocuklar bu konuda risk altındaki gruplardandır. Ortalama olarak mart-nisan ayında başlayıp, kasım ayı sonuna kadar devam eden mevsimlik göç sürecinde çocuklar okuldan erken ayrılmakta, geç başlamaları sebebiyle de okula uyum sağlamada zorluklar yaşamakta ve başarısız olmaktadır. Eğitim-Sen (2007) tarafından hazırlanan "Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeniyle Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması" na göre, "çocuklar, okuldan ayrılmakta ve çalışmaya gitmektedir. Okula geç başlayan öğrenciler ruhsal ve bedensel yorgunluk yaşamakta, bu durum derslere olan ilgilerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca ailelerin yoksul olması çocuklarının okul ihtiyaçlarını karşılayamamalarına neden olmakta, çocuklar isteseler bile ailelerinin eğitimin kendileri açısından getirisi olmadığını düşündüklerinden çocukların okulla bağlarının tamamen kesilmesine yol açabilmektedir". Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kız çocukları bu konuda daha çok sorunla karşılaşmaktadır.

Sağlık: Kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere mevsimlik işçileri çalışma ve barınma şartlarına bağlı nedenlerden dolayı hastalıklara karşı savunmasız hale gelmektedir. Yeterli ve dengeli beslenmeme, temiz içme suyuna erişememe, yüksek derecedeki sıcaklığın altında hiçbir koruyucu önlem almadan çalışma, vb. nedenlerle kronik ve bulaşıcı hastalıkların görülme sıklıkları fazladır.

Sosyal Dışlanma: Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları önemli sorunlardan biridir. Hizmetlere ulaşımında, ücret ilişkilerinde, arazi sahiplerinin farklı tutum ve davranışlarına bağlı olarak mevsimlik tarım işçileri birçok ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Bu ayrımcılığın ortaya çıkışında kilit noktalarından biri etnik kökendir. Küçükkarca' ya göre (2012:1) mevsimlik tarım işçiliği etnisite bağlamında ele alınması gereken bir emek türüdür, çünkü mevsimlik tarım işçilerinin büyük çoğunluğu Kürt'tür. Duruz (2012: 32) ise çalışmasında geçici işçilerin çoğunlukla civarda yaşayan Türklerden; gezici işçilerin ise Kürtler, Romanlar ve Araplar olduğunu belirterek meselesinin etnik kökenine vurgu yapmıştır. Etnik köken temelinde ortaya çıkan ayrımcılık şiddete varan boyutlara dönüşebilmektedir. Nitekim eylül ayında Ankara'nın Beypazarı ilçesinde meydana gelen olaylar mevsimlik tarım işçilerinin durumunu özetler niteliktedir

(Bkz. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150908_beypazarı_saldirilar).

Diğer Sorunlar: Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları diğer temel sorunlar iş sağlığı ve güvenliği, ücret ve çalışma ilişkileridir. Bunun yanı sıra son yıllarda özellikle de Suriye'den gelen mültecilerin daha düşük ücret veya ücretsiz olarak tarım alanlarında çalıştığı, istihdam piyasasına girmeleriyle birlikte yereldeki işçi grupları ile aralarında çatışmalar çıkabildiği belirtilmektedir (Hayata Destek Derneği, 2014: 74). Ayrıca mevsimlik tarım işçileri ikamet adreslerinde olamamaları nedeniyle seçme haklarını da kullanamadıklarının altını çizmekte fayda vardır.

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları bu sorunların ortadan kaldırılması bir takım yasal düzenlemeler bulunmaktadır. 4857 Sayılı İş Kanunu, 50'den az işçi çalıştırılan tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işlemlerde bu kanun maddelerinin uygulanmayacağını belirtmektedir. Dolayısıyla bu kanunun mevsimlik tarım işçilerini dışarıda bıraktığının altını çizmek gerekir. 2010 yılında yayınlanan Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi" genelgesi ile ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevre ile ilişkiler, iş ve sosyal güvenlik koşulları bağlamında düzenlemeler öngörülmüştür. Ancak genelgenin uygulan(a)maması nedeniyle Isparta' da elma toplayan işçileri taşıyan kamyonetin devrilmesi sonucu 17 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Meclis Komisyonu kurulmuş ve komisyon çalışmalarını tamamlayarak 2015 yılı Mart ayında raporunu meclise sunmuştur. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen hala benzer sorunlar yaşanmaktadır.

Sosyal hizmet açısından birçok sosyal sorunun iç içe geçtiği mevsimlik tarım işçiliği meselesi ihmal edilen bir alan olmuştur. Oysaki temel hedefi insan hakları ve sosyal adalet olan bir disiplin açısından bu durum tartışılması gerekmektedir. Çünkü mevsimlik tarım işçilerinin yukarıda belirtilen noktalardaki gereksinimleri bulunmaktadır. Gereksinimleri karşılamak için ise meseleyi insan hakları bağlamında ele almak gerekir. Ancak sosyal hizmet bakış açısından hakların nerede durduğu, nasıl uygulandığı meselesi muğlaktır. Bu nedenle insan hakları meselesine sosyal hizmet açısından bakmak yararlı olacaktır.

SOSYAL HİZMET AÇISINDAN İNSAN HAKLARI SORUNSALI

Sosyal hizmet, toplumsal bütünlüğü, toplumsal değişim ve gelişimi, insanların özgürleşmesini ve güçlenmesini destekleyen uygulama temeli olan bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, farklılıklara karşı saygı ve kolektif bir sorumluluk, sosyal hizmetin temelini oluşturur. Sosyal hizmet teorileri, sosyal bilimler, beşeri bilimler ve yerele ilişkin bilgiden yararlanarak iyilik halini geliştirmek ve yaşamlarındaki sorunları çözmek üzere insanlar ve sistemlerle çalışır (<http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>).

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere insan hakları sosyal hizmet disiplinin temelini oluşturmaktadır. İnsan hakları denildiğinde verilen ilk cevap çoğunlukla, insanların insan olmalarından dolayı doğuştan sahip olduğu vazgeçilmez ve devredilmez haklardır şeklinde olmaktadır. Oysaki farklı ülkeler, hakların evrensel olmadığı, kültürden kültüre değiştiğini altını çizerek (Mapp, 2014: 19).

İnsanın sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu ve evrensel olan insan hakları düşüncesi postmodernistler tarafından eleştirilmiştir. Postmodern söylemde bireyler homojen değildir. Haklar, iktidarın bireyi nesneleştirmesinin bir aracıdır. İnsan haklarına temel aramak yerine bu kültüre inanmak ve uygulamak önemlidir. Vatandaş olmakla hak sahibi olmak yakından ilişkilidir bu durumda vatandaş olmayanlar için ne yapılacaktır? (Aykut, 2011: 53).

İnsan haklarına yönelik bu eleştiriler biryana, sosyal hizmet açısından hakların uygulamaya nasıl yansıdığı çoğu zaman söylem düzeyinde kalmaktadır. Oysa önemli olan bu söylemi uygulamaya da aktarmaktır.

Ife' ye göre (2008: 89) sosyal hizmet, insan ihtiyaçlarını değerlendirme ve karşılamak yerine insan haklarını tanımlayan, farkına varan ve garanti altına alan bir alan olarak görülmelidir. Çünkü aslında sosyal hizmet içerisindeki ihtiyaç kavramı aynı zamanda hak kavramına eşdeğerdir. Bu bağlamda ihtiyaçların hakların pratikteki yansıması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İhtiyaçları bir hiyerarşi şeklinde ele alan Maslow' u eleştiren Ife' ye göre ihtiyaçların sıralanması bir anlamda hakların hiyerarşisi anlamına gelir. Oysaki hakların hiyerarşisi konusunda üzerine anlaşılan evrensel bir durum söz konusu değildir (2008: 97). Yani çalışma, yeterli gelire sahip olma, konut edinme vb. gibi sosyal ve kültürel haklar, oy verme, ifade özgürlüğü, mahremiyetin korunması gibi birinci kuşak haklardan daha değerli değildir. O nedenle haklara bütüncül bakmak son derece önemlidir.

Bu noktadan bakıldığında mevsimlik tarım işçilerinin yukarıda da belirtildiği üzere barınmadan sağlığa, eğitimden sosyal güvenliğe birçok ihtiyacı karşılanmadığından hak ihlaline uğradıkları söylenebilir. Hak ihalleri karşısında sosyal hizmet uzmanları ezilen ve ötekileştirilenin yanında olacaktır.

SONUÇ

Tarım, ülke ekonomisinin önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla da bu alanda çalışanlara gereksinim duyulacaktır. Bu nedenle de yapılacak olan düzenlemelerin, mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarını göz önüne alan, katılımlarını sağlayan bir yapıda olması önemlidir. Tarım işçilerinin karşılaştığı güçlükler sosyo-politik bağlamdan bağımsız değildir. Her ne kadar yasal düzenlemeler yapılmaya çalışılsa da yaşanan sorunların devam etmesi etkili bir uygulamanın yapıl(a)madığının göstergesidir. Uygulamalarda sosyal hizmetin temel hedefi olan insan hakları ve sosyal adalet dikkate alınmalıdır.

Sosyal hizmet uzmanlarının yerelin bilgisinden beslenerek bu noktada mevsimlik tarım işçileriyle ile onların haklarına dair eğitimler düzenleyebilir. Böylece işçilerin güçlenmesine katkıda bulunarak farkındalık geliştirmeleri sağlanabilir. Aynı şekilde mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları yerlerde yöre halkı ile aralarında gerilimi ve çatışmayı önleyecek gerek politik gerekse de sosyal çalışmalar yapılması son derece önemlidir. Mevsimlik tarım işçilerinin hangi hizmetleri nereden hangi koşullarla alacaklarına ilişkin olarak sosyal hizmet uzmanlarının danışman, kolaylaştırıcı, savunucu, bağlantı kurucu rollerini aktif bir biçimde kullanması yararlı olacaktır. Verilen ücretler, bölgelere göre değişen uygulamalar insan hakları temelinde adaletli bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Mevsimlik tarımda çalışan kadın ve çocuk sayısı göz önüne alındığında çocukların eğitimlerine devam etmesini sağlayacak, daha küçük yaşta çocukların ise anne ve babaları çalışırken bakım, beslenme, oyun vb ihtiyaçlarının karşılanabileceği alanların oluşturulması hem kadınların bakım yükünü azaltacak hem de çocukların işçiliğini önlemede önemli olacaktır. Ayrıca insan hakları kültürünün benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için tüm eğitim programları içerisinde insan haklarının alınması yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akbiyık N. (2011). Malatya'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Derneği*, 36(10): 132-154.

Aykut, E. (2011). İnsan Hakları: Eleştirel Yaklaşımlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Benek, S. ve Ş. Ökten. (2011). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (Şanlıurfa) Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2):653 -676.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFBA), 2011. Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması. Şanlıurfa.

Çetinkaya, Ö. (2008). Farm Labor Intermediaries In Seasonal Agricultural Work In Adana-Çukurova. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.

Çınar, S. (2014). Öteki "Proleterya": De-Proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri. Ankara: Notabene Yayınları.

Çınar, S. ve Lordoğlu, K. (2010). Mevsimlik Tarım İşçisinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 38.

Çınar, S. ve Lordoğlu, K. (2011). Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine. Sosyal Haklar Sempozyumu, Kocaeli, 419-448.

Duruiz, D. (2012).Mevsimlik Tarım İşçileri: Acınlısı Kurbanlar mı, Kürt Emekçiler mi ? *Perspectives 3*, 32-36.

Demir, M. (2015). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler. *Çalışma ve Toplum*, 1, 177-194.

Eğitim-Sen. (2007). Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeniyle Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması.

Gülsoy, Ö. B. (2013). Bir Yaşam Biçimi Olarak Dışlanma: Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçileri. *Ayşe Buğra (Der.). Sınıftan Sınıfa: Fabrika Dışından Çalışma Manzaları* (sayfa aralığı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Hayata Destek Derneği. (2014).Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014: Araştırma Raporu.

Ife, J. (2008). *Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice*. New York: Cambridge University Press.

Küçükürca, İ. A. (2012). Etnisite, Toplumsal Cinsiyet ve Sınıf Ekseninde Mevsimlik Kürt Tarım İşçileri. *Toplum ve Kuram*, Mart, 6.

Mapp, C. S. (2014). *Human Rights and Social Justice in a Global Perspective: An Introduction to International Social Work*. UK: Oxford University Press.

Özbek, A. (2007). New Actors Of New Poverty: The "Other" Children of Çukurova. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.

Özbekmezci, Ş. ve Sahil, S. (2004).Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19 (3), 261-274

Pelek, D. (2010). Seasonal Migrant Workers In Agriculture: The Cases of Ordu and Polatlı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Yıldırak N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E. ve Kılıç, O. (2002). *Türkiye' de Gezici ve Geçici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları*. Uluslararası Çalışma Örgütü: Ankara

Yıldırım, U. (2014). 1980 Sonrası Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri: Sakarya Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

İnternet Kaynakları:

<http://t24.com.tr/haber/manisada-katliam-gibi-kaza-15-tarim-iscisi-hayatini> kaybetti,301951. Erişim Tarihi:3 Kasım 2015.

<http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>. Erişim Tarihi: 5 Kasım 2015.

<http://www.milliyet.com.tr/flas-isparta-da-mevsimlik-gundem-1962811/>. Erişim Tarihi: 5 Kasım 2015.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150908_beypazari_saldirilar Erişim Tarihi: 6 Kasım 2015.

İNANÇ VE İNANISLARDA KADIN VE KADININ DEĞERİ

Woman and Woman Value in Beliefs and Faith

Elmas Akin¹

"Çocukken kadın olmak istemediğimi söyledim.

Bu kadar acı veriyorsa neden olayım ki?

Ve bu kadar mutsuz ediyorsa...

Ama artık büyüdüm. Kendimle gurur duyuyorum.

Hepimizin iyiliği için KADIN OLMANIN anlamını değiştirelim.."

Waris Dirie

ÖZET

Kadın algısı ve kadının değeri tarih boyunca farklılaşmalar yaşamış; bu farklılaşmalar inançlar ve inanışlar gibi etkenlerle şekillenen toplumsal algılar etrafında silüet kazanmıştır. Bu çerçevede, dünyanın pek çok yerinde kadın; değersizleştirilmiş, insan haklarına aykırı tutum ve davranışlara maruz kalmıştır. İnanç ve inanışlar veya bunların farklı anlamlandırılması ile meşrulaştırılmaya çalışılan toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadının; ekonomik, fiziksel, cinsel ve psikolojik olarak şiddete uğramasına zemin hazırlamakta, sosyal yaşamda var olmasını zorlaştırmaktadır. Değişen toplumsal yapı ve sosyal refah devleti anlayışı ile kadının değeri artmaya ve kadın -görelilik olarak- hak kazanmaya başlamış olsa da, değişimi ufak adımlarla yaşayan inanç ve inanışlar kadını değersizleştirmeye devam etmektedir.

Çalışma, insan değerinin ve onurunun yükseltilmesini kadın odağında ele almayı ve -insanın değer kazanmasını ve insana yaraşır bir yaşam sürmeyi kendine hedef edinmiş- sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından düşünce ve öneriler sunmayı amaçlamıştır. Bu amaç çerçevesinde küçük yaşta sünnet edilen Waris Dirie'nin Birleşmiş Milletler elçiliğine uzanan yaşamını anlatan, İngiltere, Almanya, Avusturya ortak yapımında ve Sherry Horman yönetmenliğinde 2009 yılında beyaz perdeye aktarılan 'Çöl Çiçeği/Desert Flower' ve yönetmenliğini Cyrus Nowrasteh'in yaptığı, recmi konu alan 2008 ABD yapımı 'Soraya'yı Taşlamak/The Stoning of Soraya' filmleri betimsel analiz ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnanç, İnanış, Kadının Değeri, Betimsel Analiz

ABSTRACT

Perception of woman and woman value have become differentiations throughout history. These differentiations are shaped around social perceptions which are shaped by factors such as belief and faith. In this context, woman was trivialized and was exposed to attitudes and behaviours contrary to human rights in many places of the world. Social gender inequality which is tried to be legitimized with beliefs and faith or their interpretation provides a basis to woman violence by type economical, physical, sexual and psychological. It makes difficult to exist in social life. Although woman value has begun to increase and gain right with changing social structure and the social welfare state, faith and beliefs which change with small step continues to trivialize to woman.

This study aims to not only handle to enhancement of human value and human dignity but also provide ideas and suggestions in terms of social work profession and discipline which targets to increase human value and live worthy of human. Within the framework of this objective, United Kingdom, Germany and Austria cooperate production, Dessert Flower which tells through Embassy of United Nations lifestory of Waris Dirie from early circumcision that transferred to big screen in 2009 with the direction of Sherry Horman and 2008 United States production The Stoning of the Soraya with direction of Cyrus Nowrasteh which is related with stonning with descriptive analysis.

¹ Araştırma Görevlisi, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, elmas.akin@karatay.edu.tr.

Keywords: Faith, Belief, Woman Value, Descriptive Analysis

GİRİŞ

İnanç ve inanışların anlamlandırılma şekilleri sonucu gerçekleştirilen ritüellerde genel olarak kadın olmanın değersizleştirildiğini göstermek ve bu değersizleştirilmeye karşın yapılabilecekleri tartışmak amacıyla oluşturulan bu çalışmada; inanç ve inanış kavramlarını anlamak ile başlanması gerektiği düşünülmektedir.

İnanç, bir şeye inanma, güvenme, yaratıcıya ve dine iman etme gibi inanma eylemini ifade ederken, 'inanış' kültürel öğeler barındıran, geleneğe dayalı bir şekilde var olan inanma pratiklerini ifade etmektedir.

Türk Dil Kurumu'na göre (2006) inanç: bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, birine duyulan güven, inanma duygusu, inanılan şey, görüş, öğreti ve bir dine inanma olarak; inanış ise inanılan şey, inanma işi olarak tanımlanmıştır.

İnancın amilleri yalnızca zihin ve irade değildir. Zihin ve iradenin de katkısı ile birlikte toplumsal bir şekilde insan ruhuna yapılan etkilerin tamamıdır. Yani inanç; zihin, irade ve toplum etkisinin bütününden oluşmaktadır (Eroğlu ve Kılıç, 2005, s. 753).

Tarih boyunca bireylerin, grupların ve toplumların izinden gittiği, bağlandığı farklı birçok inanç ve inanışlar, bu inanç ve inanışlar köküne bağlı olarak gerçekleştirdikleri ritüeller olmuştur. Bu çalışmada kastedilen sadece dini temellere dayalı inanma eylemi değil genel bir inanma fiili ve kültürel olarak gerçekleştirdikleri tüm pratiklerdir, inanma eyleminin teolojik yanından ziyade sosyolojik boyutuna değinilecektir.

Mevcut inanç ve inanışların anlamlandırılması cinsiyetler için farklı şekillenmiş, "toplumsal cinsiyet" algısı oluşmuştur. Marshall'ın Sosyoloji Sözlüğü'nde belirttiği üzere (1999, s. 99); cinsiyet, "biyolojik erkek kadın ayrımını" anlatırken; toplumsal cinsiyet "erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünme"ye gönderme yapmaktadır.

Rice'a göre cinsiyet (sex), biyolojik cinsiyete dayalı olarak kadın ya da erkek olmayı ifade ederken; toplumsal cinsiyet (gender), kadın ya da erkek olmaya toplumca yüklenen anlamı, bu anlamlara ilişkin beklentileri içermektedir. Toplumsal cinsiyet, kültürel bir yapıyı karşılayan; bireyi kadını ya da erkeksi olarak karakterize eden psikososyal özelliklerdir. (Dökmen, 2014, s. 19-20).

Bireyleri eril ve dişil olarak ayırmaştırın ve belirlenen statülere ait rolleri bireylerden bekleyen algı; ataerkil toplum yapısı içerisinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini beraberinde getirmiştir.

Cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temeli; biyolojik temelde kadın ve erkek farklılığından ziyade, politik, ideolojik, ekonomik ve kültürel yapılar içerisinde hayat bulmakta ve bu temele dayanmaktadır (Güzel, 2014, s. 187). Buradan hareketle toplumsal cinsiyet eşitsizliği özel ve kamusal yaşamın her alanında cinslerin eşit söz sahibi olamaması, katılımının farklı olması ve görünür olamamasını ifade etmektedir.

İnanç ve inanışların hem sonucu hem sebebi olan bu kavramlar ışığında mevcudiyet bulan yaşam döngüsü içerisinde, kadın çoğu zaman değersizleştirilmiş, insan haklarına aykırı birçok tutum ve davranışa maruz bırakılmıştır.

Değersizleştirilme ile kadınların eğitim, istihdam, sağlık gibi birçok alanda yaşadıkları sorunlar, zaman içerisinde görünür olmaya başlamış ve döngünün kırılması amacıyla söylemler ve uygulamalar gündeme getirilmiştir.

2011 yılında gelişmiş Avrupa Birliği ülkelerinde kadınların işsizlik oranı %8.2 iken (ILO, 2014, s. 35), Türkiye'de işsizlik oranları 2013 yılı için kadınlarda %11,9, erkeklerde %8.7'dir (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2014, s. 28).

TÜİK'in 2012 yılında yayınladığı rapora göre (s. 58), 2011 yılında okuryazar olmayan erkeklerin oranı %1,7 iken kadınların oranı %7,8'dir. 2012 yılında kadın milletvekili oranı %14,4'tir, 25 bakanın ise sadece bir tanesi kadındır (s. 144).

Toplumumuzda kadın ve erkek olmaya ilişkin belirlenen rollerin adil olmaması sebebiyle; eğitim, sağlık, ekonomi, siyasal yaşam gibi birçok alanda, kadınlar daha az katılım gerçekleştirmektedir. Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması sonuçlarına göre (TÜİK, 2012, s. 107) hane işlerindeki görev dağılımında evin günlük

toplanması ve temizlenmesine ilişkin görev %4,4 erkek/baba, %92,4 kadın/anne, %15,6 kız çocuk ve %1,2 erkek çocuk tarafından yerine getirilmektedir. Bir birey olarak günlük yaşama ilişkin temel birçok görev kadına verilmiş, aile içi rollerde adil bir dağılım yoluna gidilmemiştir.

Failerin algıladıkları inanç ve inanışlar çerçevesinde meşrulaştırmaya çalıştıkları kadının değersizleştirilmesi daha birçok rakamla ve uygulama örnekleri ile gözler önüne serilebilmektedir.

KADIN OLMAK

Sadece din kapsamında inanma eylemi olarak değil, genel bir inanma fiili ve herhangi bir temele dayandırılarak gerçekleştirilen pratikler kapsamında ele alınan inanç ve inanışlar, kadın algısının her toplumda farklılaştığını fakat genel olarak kadının değersizleştirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda bazı uygulama örnekleri ve haberler ele alınmış, bu incelemede analizin zenginleştirilmesi için iki film betimsel analiz¹ ile değerlendirilmiştir.

Bu amaçla, küçük yaşta sünnet edilen Waris Dirie'nin Birleşmiş Milletler elçiliğine uzanan yaşamını anlatan, İngiltere, Almanya, Avusturya ortak yapımında ve Sherry Horman yönetmenliğinde 2009 yılında beyaz perdeye aktarılan 'Çöl Çiçeği/Desert Flower' ve yönetmenliğini Cyrus Nowrasteh'in yaptığı, recmi konu alan 2008 ABD yapımı 'Soraya'yı Taşlamak/The Stoning of Soraya' filmleri seçilmiştir.

Bu iki filmin seçilme sebebi; ikisinin de gerçek yaşam öyküsü anlatıyor olması, kadınların insanın değerine ve onuruna yakışmayacak muamelelere maruz bırakıldığını fotoğraflayan kült filmler olmasıdır. Uygulama örnekleri ve film analizleri namus algısı ve beden bütünlüğü olmak üzere iki tema ile şemalandırılmıştır.

Namus Algısı

Kadının değersizleştirilmesi, şiddete maruz bırakılması, sosyal yaşama katılım hakkının az olması gibi birçok kadın sorunsalının temelinde 'namus' kavramı yatmaktadır.

Pitt-Rivers'in tanımına göre namus; bireyin kendi toplumunun gözündeki değeridir. Namus kişinin kendi belirlemesinin yanında toplumun ona biçtiği değerleri de kapsamaktadır. Yani namus, toplumsal norm ve bu normların insanlar tarafından yeniden oluşturulması arasındaki bağı oluşturur (Işık, 2008, s. 4). Toplum içerisindeki değerlere ve etik kurallara bağlılığı ifade eden namus kavramı ve algısı; tarihsel süreçte ve kültürler arasında anlamsal farklılık göstermekte ve bu bağlamda anlamlandırılması zorlaşmaktadır.

Namus algısını fotoğraflayabilecek önemli örnek, aslında tarafıma bildirinin yazılmasına sebep olacak derecede etkileyici bulunan bir haberdir. Dubai merkezli Emirates 24/7, New York Daily News, International Business Times, Metro, Daily Star gibi birçok yayın kuruluşu tarafından aktarılan haber Dubai'de geçmektedir. Dubai Polisi Arama Kurtarma Departman'ından Burqibah'in anlattığına göre bir aile sahilde yüzerken 20 yaşlarındaki kızları akıntıya kapılıp çırpınmaya başlamıştır. 2 cankurtaranın kızını kurtarmasına izin vermeyen baba "kızına yabancı bir erkeğin dokunmasındansa, kızının ölmesini yeğleyeceğini" söylemiştir (Ahmed, 2015).

İnsan hakları, insanın değeri ve onurunun her şeyden yüce olması gerektiği perspektifinden bakıldığında akıl tutulması olarak nitelendirilebilecek bu olay, benzeri birçok uygulamanın sadece bir yansımasıdır.

Waris Dirie'nin yaşamını anlatan Çöl Çiçeği filminde kadın sünneti konu alınmıştır. Waris Dirie Somalide dünyaya gelmiş ve üç yaşında sünnet edilmiştir. Kadın sünneti; kadınların dış genital bölgelerinin kısmi ya da bütün olarak ortadan kaldırılması veya tıp dışı sebeplerle genital organlarının lezyona uğratılmasını içeren bütün süreçlerdir (Unicef, 2013, s. 6).

Unicef'in 2013 raporunda geleneksel davranış kurallarının önemsenmesi ve sosyal norm olarak (s. 14) ifade ettiği kadın sünnetine; Mısır'da 27.2 milyon, Etiyopya'da 23.8 milyon, Nijerya'da 19.9 milyon, Gana ve Somali 6.5 olmak üzere toplam 29 ülkede 125 milyondan fazla kadın maruz bırakılmıştır (s. 22).

¹ Betimsel analiz: görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir şekilde fotoğraflamak amacıyla, elde edilen bulguları düzenleyerek ve yorumlayarak sistematik bir biçimde okuyucuya sunan nitel araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256).

Dirie, menstrüasyon dönemine girdiği ilk günden hemen sonra bir adamın dördüncü eşi olmak üzere evlendirileceğini ve ailesinin buna karşılık para aldığını öğrendikten sonra kaçmış ve Birleşmiş Milletler elçiliğine uzanan yolculuğu başlamıştır. İngiltere'ye geldikten sonra kültüre, yaşama ve anlamlandırmalara ilişkin gördüğü farklılıklara şaşırması, en çok, ev arkadaşının evlenmediği bir erkekle cinsel ilişkiye girmesine şaşırmasıdır. Bu şaşkınlığını "*Namuslu bir kadın böyle bir şey yapmaz, sadece kesik bir kadın iyi kadındır ancak bu şekilde bakire kalınabilir. Yani düğün gecesine kadar...*" şeklinde ifade etmiştir. Arkadaşının bir kadının hem eğlenip hem namuslu kalabileceğini, yapmaktan ve adını telaffuz etmekten korktuğu şeyin sex olduğunu ve ismini rahatça söyleyebileceğini ifade etmesi üzerine çok şaşırmasıdır. Dünyanın birçok yerinde kadınlar öteki olmamak adına çoğu kelimeyi kullanmaktan bile korkmuş ve utanmıştır.

Tarih boyunca, benzer namus algıları ile kadınlara şiddet yöneltilmiş, 'töre ve namus cinayetleri' gibi kavramlar oluşturulmuş; kadınlar, insan olmanın getirdiği haklardan özgürce faydalanamamış, kendilerine biçilen sayısız rolü 'namuslu olarak' gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Sokakta yaşayıp, çöpten bulduklarını yiyerek hayatta kalmayı, tanımadığı apartman görevlisi ile evlenmeyi göze alıp yine de ülkesine dönmek istemeyen Dirie kadın sünnetinin altında yatan namus algısını "*Sünnet ile klitoris alınır, vulvanın iç ve dış dudakları kesilir çünkü otuz yılı aşkın süredir aileler sünnet edilmeyen kızların 'temiz' olmadığına inanır. Bacaklarınız arasındaki şey temiz değildir bu yüzden alınmalıdır. Ayrıca bekaret ve fazilet kanıtı olarak dikilmelidir. Düğün gecesini evlendiğin kişi bir bıçak ile kesecektir. Sünnet olmamış kızlar evlenemez, köyünden sürülür, 'fahişe' muamelesi görür.*" sözleri ile dile getirmiştir.

Kamerun'daki göğüs ütüleme geleneği de namus algısının bir sonucu olarak uygulanmaya devam etmektedir. Bawe'nin raporunda belirttiği üzere (2011, s. 5) sakatlamanın bir yolu olan göğüs ütüleme; yetişkin kadınların göğüslerini düzleştirme yoluyla gerçekleştirilen bir pratiktir. Bu pratik, yaklaşık 8 yaş ve sonrasında göğüsleri gelişmekte olan genç kadınların göğüslerine sıcak bir obje ile vurarak ya da ovarak gelişmelerini engellemeye çalışmayı içermektedir.

Temelde tacizden uzak durmak ve çekici olamamak amacıyla başlatılan bu gelenek bir bezle göğsü sıkıca sarmayı da içine kapsamaktadır. Uygulayıcılar, fiziksel acı ve ciddi sağlık sorunlarına neden olan bu yöntem ile genç kadınların erken yaşta hamile kalmasından da korunmak istemektedirler. Bawe'nin raporuna göre (2011, s. 5); Kamerunlu kadınların %24'ü 9 yaş civarında göğüs ütülemeyle maruz bırakılırken, bunların %58'i anneleri tarafından zorlanmaktadır.

Oluşturulan ve inanılan namus kavramına ihlal yapıldığının düşünülmesi durumunda kadınlara uygulanan insanlık dışı diğer bir uygulama ise recmdir. Yönetmenliğini Cyrus Nowrasteh'in yaptığı, 2008 ABD yapımı 'Soraya'yı Taşlamak/The Stoning of Soraya' filmi recmi konu almıştır. İran'da geçen gerçek yaşamdan alınmış hikâyede Soraya Manutchehr'i'nin eşi Ali, 14 yaşında başka bir kıza evlenmek istemekte, Soraya ise eşinden nafaka almadan boşanmak istememektedir. Eşi boşanmayı kabul etmeyince Ali zina işlediği –aldattığı- iddiası ile Soraya'nın recmedilmesine sebep olmaktadır.

Filmde vurgulanan zina kavramı 'namus' üzerine temellendirilmekte, bu kavramın özellikle kadınlar için daha kolay şekilde ihlal edilebildiği düşünülmektedir.

Filmde Hoca karakteri Soraya'nın eşinden boşanması gerektiğini belirtirken, "Sizin ihtiyaçlarınızı bundan sonra ben karşılayacağım, birbirimizi yakından tanırız. Elbette 'namus'umla birlikte, muta nikahı kıyarız." ifadeleri ile yapmayı düşündüğü fiili algısındaki inanç ile meşrulaştırmaktadır.

Birini taşıyarak öldürme şeklinde gerçekleştirilen recmi gerçekleştirmeye giderken tüm köydeki erkekler taşlara vurarak sabırsızlanmakta, adeta bu vahşi eylemi gerçekleştirmek için iştahlanmaktadır. Soraya'ya iftira atıldığını bilen fakat kendi çıkarlarını düşünen Hoca taşlamayı başlatırken "*Bu kadın köyümüzün haysiyetini lekelemiştir, işlediği günahların bedelini çekmelidir. Kendisine atacağınız her taşla haysiyetinizi tekrar kazanmış olacaksınız.*" ifadelerini kullanmıştır.

Kadının sofrayı güzel kurmak, temizlik yapmak, eşi ne isterse yerine getirmek gibi rolleri olduğunu vurgulayan toplumu konu alan filmde, nafaka almadan boşanırsa hayatta kalmak için geriye kalan tek çaresinin başka bir erkekle evlenmek olduğunu düşünen Soraya, 'güç' olgusunun kadın aleyhine şekillendiğini ve kadının değersizleştirildiğini göstermektedir.

Toplumdaki güç olgusunun nasıl şekillendiğini filmdeki Muhtar karakterinin "Bir kadın kocası tarafında suçlanıyorsa, suçsuzluğunu ispat etmek zorundadır. Bir adam karısı tarafından suçlanıyorsa, karısı adamın suçunu kanıtlamak zorundadır." ifadesi de aşıkaret etmektedir. Yasal olarak her insanın eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu ülkelerde dahi informal şekilde, kültürel değerlere, inanç ve inanışlara dayandırılarak adaletsizlikler yapılmakta, bazı insanlar haksızlığa maruz bırakılmaktadır.

Güç, kültür, namus vb. birçok kavram algılanan inanç ve inanış çerçevesinde şekillenmekte, çoğu zaman ise kadının değersizleştirilmesini sağlayacak şekilde oluşmaktadır. Kadının, insanın değerine ve onuruna yakışır bir yaşam sürmesini engelleyen bu kavramlar zaman zaman verilen örneklerdeki gibi vahşi bir biçimde kendini gösterirken; zaman zaman da şeffaf fanuslar gibi kadını görünmez bir şekilde çevrelemekte ve engellemektedir.

Beden Bütünlüğü

Tarihsel süreçte insan hakları hukuku incelendiğinde lider metinlerden biri olan İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde (m. 3), yaşamının, hür olmanın ve kişi güvenliğinin herkesin hakkı olduğu ifadesine yer verilmiştir. 5. Maddede yer alan "*Hiç kimse işkenceye, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı cezalara ve davranışlara tabi tutulamaz*" ifadesi ile beden bütünlüğüne karşı fiiller önlenmeye çalışılmıştır.

İç hukukumuzda da benzer bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 17. maddesinde "*Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.*" ifadesine yer verilmiş, Türk Ceza Kanunu'nda beden bütünlüğüne zarar verilmesi durumundaki yaptırımlar detaylandırılmıştır.

Kadınların beden bütünlüğü ve kendi bedenleri üzerindeki söz hakları, ellerinden alınabilmekte; bedenleri ve fiilleri üzerine kurulmuş soyut kavramlar ile kadınlar suçlanabilmektedir. Zaman zaman kadın bedeni metalaştırılmakta, estetik kaygılar toplumun zihnine kodlanmakta ve bu uğurda kadınlar istekli olarak ya da olmayarak ya da sadece yaygın algıyı kanıksayarak beden bütünlüğüne zarar verecek eylemlere maruz bırakılmaktadır.

Recmedilen Soraya içinde bulunduğu toplum tarafından eşi ile cinsel ilişkiye girmediği için suçlanmakta; suçlanan Soraya bedenindeki morlukları göstererek "*O hiçbir şeyden mahrum kalmıyor, verebileceğim her şeyi ona veriyorum.*" demekte ve eşinin kendi bedeni üzerinde ne denli söz hakkı olduğunu göstermekte ve bu duruma sessiz kalmaktadır.

Soraya'nın maruz kaldığı kadına yönelik şiddet dünyanın her yerinde meydana gelebilen bir insan hakkı ihlalidir. TÜİK'in İstatistiklerle Kadın raporuna göre (2012, s. 116), Türkiye'de yaşamının herhangi bir döneminde fiziksel veya cinsel şiddete uğrayan kadınların oranı %41,9 iken; BM İstatistik Bölümü verilerine göre 1995-2006 yılları arasında hayatında en az bir kez fiziksel şiddete maruz kalan kadınların oranı Kanada'da %8, İtalya'da %14, Danimarka'da %20, Almanya'da %29'dur (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012, s. 9).

Şiddetin alabileceği en vahşi şekillerden biri olan recm incelendiğinde, 2002'nin başlarında ikisi Nijerya, biri Sudan ve biri Pakistan'da olmak üzere 4 kadına zina suçlaması ile recm hükmü verildiği duyurulmuştur. Son zamanlarda Nijerya'da, bu hüküm zina ve homoseksüellik için verilmektedir (Alasti, 2007, s. 4).

International Committee Against Stoning'ın İran için belirttiği recm rakamları şu şekildedir: 1980 yılında 2'si kadın 7 kişi, 1986' de 2'si kadın 8 kişi, 1989'da 22'si kadın 42 kişi, 1997'de 4'ü kadın 7 kişi iken; 1980-2009 yılları arası toplam 125 kişidir. (Hoseini, 2010, s. 5-8).

"Bunu nasıl yaparsınız? Bizler dosttuk. Bunu bana nasıl razı görürsünüz? BUNU BİR İNSANA NASIL YAPABİLİRSİNİZ?"

(Recm öncesi son söz, Soraya)

Kadının beden bütünlüğüne zarar veren normalleştirilmiş diğer bir uygulama ise 'ayak bağlama/footbinding'dir. Eski Çağ Avrupası'nda ince belli kadınlar güzelliğin sembolü olduğu için öldürücü sıklıkta korseler kullanılması gibi, 10. Yüzyılın ortalarında Çin'de ayak bağlama geleneği uygulanmaya başlanmıştır. Kapanoğlu'nun aktardığına göre (2006, s. 42-45); ayağın büyümesini engellemek amacıyla

yapılan bu gelenekte, ideal ayak ölçüsü 3-4 inç¹ ve kadınlar ortalama 3 yaşında iken ayakları sıkıca bağlanmakta, ayaklarının başparmağı hariç tüm kemikleri kırılmaktadır.

Eski Çin inanç sisteminin bir geleneği olan ayak bağlama, kadını maddi ve manevi açıdan güçsüz ve değersiz kılan bir uygulamadır. Ayağı bağlı olmayan kadının utanç duyması ve evlenememesi gibi manevi baskıların yanında; ayağı bağlı kadın fiziksel olarak da güçsüz kılınmakta, yardımcısız uzağa gidememekte, böylelikle tam anlamıyla erkeğin himayesine girebilmektedir.

Benzer şekilde, Güneydoğu Asya'da yaşayan Kayan (Padaunglar) halkı kadınların boynunu daha uzun göstermek için, boyunlarına taktıkları metal halkalar ile tanınmaktadır (Centers for Disease Control and Prevention, 2010, s. 18). Ortalama 5 yaşında başlayan bu gelenek, birkaç yılda bir yeni halkalar takılması ile devam etmekte, boyunlarının uzunluğu on dört inç kadar olabilmektedir (Theurer, 2014, s. 52).

Oluşturulan güzellik algısı ve metalaşma ile kadınların beden bütünlüğünün zarar görmesi, ağırlı gelenek uygulamalarına maruz bırakılması normalleşmekte, birçok kadın öteki olmamak için bu ağırlara katlanmaktadır.

Tuvallette uzun süre durmak zorunda kalan ve menstrüasyon dönemini aşırı ağırlı geçiren Waris Dirie normalleşen şiddeti "*Kadın olmak böyle bir şey değil mi?*" şeklinde ifade etmiştir. Buldukları inanç ve inanış değerleri içerisinde 'normal' olan kadınlar, farklı kültürler ile karşılaştıklarında kendilerini 'anormal' hissetmekte, yabancılaşma yaşamaktadırlar.

Kayanlar boyunlarından halkaların çıkarılması durumunda yaşamını yitirmekte, ayak bağlama sonucu birçok kadın enfeksiyon geçirmekte ve ayakları çürümekte, Dirie gibi birçok kadın paslı bıçaklar ile sünnet edilmektedir. Benzer birçok uygulamada kadınlar sağlık problemleri yaşamakta iken; Dirie'nin bir kız kardeşi sünnet sonrası kan kaybından, bir kız kardeşi ise karnında bebeği ile doğum esnasında yaşamını yitirmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İnsan haklarının, insan değerinin ve onurunun hiçbir inanç ve inanışın gölgesi altında zarar göremeyeceğinin; tanımında, bireylerin güçlendirilmesinin, özgürleştirilmesinin, sosyal değişim ve adaletin, kolektif sorumluluğun ve farklılıklara saygının vurgulandığı sosyal hizmet bilim ve mesleği kapsamında, tartışılması ve öneriler sunulması gerekmektedir.

İnsan hakları bilinci hiçbir etnik, kültürel, dini, statü bazlı ayrımcılığa fırsat tanımamakta, her insanın temel hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiğini ortaya koymaktadır. İnsanın ve incinebilir grup olarak ele aldığımız kadının onuru ve değeri bu haklar çerçevesinde silüet kazanmaktadır.

Verilen örnekler içinde bulunduğumuz toplumda gerçekleştirilmeyen uygulamalar olsa dahi, aynı altyapıyı yansıtan birçok uygulama toplumumuzda gerçekleştirilmektedir. Yasal olarak kadınların boşanma hakkı olmasına karşın, kültürel ve toplumsal yağı bunu çoğu zaman kabul edememekte, töre ve namus cinayetleri işlenmektedir. İnsan Hakları Başkanlığı'nın raporuna göre 2003-2008 yılları arasında işlenen töre ve namus cinayetlerinin sayısı 1148'dir (2008, s. 9).

Ürkütücü rakamlara rağmen, kadın sorunsalı ile ilgili farkındalık her geçen gün artmakta fakat buna rağmen; kadınlar iş yaşamında, politikada, eğitim alma noktasında erkeklere oranla daha az yer almaktadır.

Toplumsal cinsiyetçi bakış açısını yansıtan birçok söylem ve öğreti kültürümüzde yer almaktadır.

İnanç ve inanışlar ekseninde şekillenen bu söylem ve atasözleri incelendiğinde: "Oğlan atadan öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi.", "Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.", "Kızını dövmezen dizini döver.", "Kadının şamdanı altın olsa mumunu dikecek erkektir." vb. birçok atasözü ve deyim kadını değersizleştirdiği görülmektedir.

Hiçbir inanç ya da inanışın doğru ya da yanlış anlamlandırılması, bir babanın "kızına yabancı bir erkeğin dokunmasındansa, kızının ölmesini yeğleyeceğini" cümlesinin kurulmasına, bir kadını taşla öldürmek için

¹ 1 inç, 2.54 cm'dir.

insanların sabırsızlanmasına sebep olmamalı; insanın yaşam hakkının, değerinin ve onurunun önüne geçmemelidir.

Kadınları değersizleştiren, insana yaraşır bir yaşam sürmelerine engel olan tutum ve davranışlar "gelenek", "kültür", "inanç" ve "namus" gibi kavramlarla meşrulaştırılmaya çalışılmış, "ışkence" sayılabilecek boyutlara uzanmıştır.

Bu noktada; bireylerin sorun çözme kapasitelerini yükseltmek, dezavantajlı gruplar için savunuculuk yapmak, sistemler ve bireyler arasında bağlantı kurmak, sosyal politikaların gelişmesini sağlamak gibi görevleri olan sosyal çalışma bilim ve mesleği gündeme gelmektedir.

Temeli insanın özgürleştirilmesi olan sosyal hizmet uygulaması, sorunlar karşısında bireyin özgürleştirilmesini hedeflerken, insana yaraşır bir yaşam düşüncesi odağında, uygulamasını şekillendirmektedir. Bu nedenle 'insanileştirme' pratiği olarak kavramlaştırılabilen sosyal çalışma (Tuncay ve Akbaş, 2008, s. 46), statükonun korunmasına yönelik hizmetlerin bir parçası olmamalıdır.

İnanç ve inanışlar bireylerin tercihleri kapsamında da ele alınabileceği için bu noktada; kendi kaderini tayin/self determination ilkesi ile dilemma oluşmamalı, bireyin insana yaraşır bir yaşam sürmesi tüm ilkelerin başında gelmelidir.

İnsanların ve birlikte yaratılan toplumsal ruhun kötü doğasını birilerinin göstermesi, yani "kral çıplak" diyebilmesi zorunluluktur (Tuncay ve Akbaş, 2008, s. 48). Bunu demesi gereken bilim ve mesleklerin başında sosyal çalışma gelmektedir. İnsan hakkı ihlallerine karşı sadece söylemsel olarak karşı çıkmayacak, uygulamada da adaletsizliklerle savaşılabilecek alt yapı, sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temellerinde yatmaktadır.

Bu insan hakkı ihlallerini; algılanan inanç ve inanışlar sonucu insanın özellikle de kadının değersizleştirilmesini engellemek odağında, mikro, mezzo, makro uygulama düzeylerinde yapılabilecek birçok uygulama bulunmaktadır. Kadınların bilinçlendirilmesi, eğitime katılımlarının sağlanması; iş edindirme kurslarında, kadın lokallerinde verilen eğitimlerin yanında bilinçlendirme seminerlerinin yapılması, medyanın gücünü kullanarak insanların inanç ve inanışların insani boyutlarının vurgulanması yapılabileceklerden bazılarıdır. Siyasi ve hukuki süreçlerle, insanı değersizleştiren tüm uygulamalar yasaklanmalı, denetim unsuru göz ardı edilmemeli ve zayıf bırakılmamalıdır. Hiçbir inanç ya da inanış temelinde gerçekleştirilen uygulamalar, insanın değerinden ve insana yaraşır bir yaşam sürmesinin önünde engel olmamalı; bu ilke ile gelişmemelidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed, M. (9 Ağustos 2015). *Dad Lets Daughter Die, Rather Than Be Touched By 'Strange' Rescuer*, Erişim: <http://www.emirates247.com/news/emirates/dad-lets-daughter-die-rather-than-be-touched-by-strange-rescuer-2015-08-09-1.599613>, 17.9.2015.
- Alasti, S. (2007). Comparative Study of Stoning Punishment In The Religions Of Islam and Judaism, *Justice Policy Journal*, 4(1), 2-38.
- Bawe, R. N. (24 August 2011). *Breast Ironing: A Harmful Traditional Practice In Cameroon*, Gender Empowerment And Devolopment. Erişim: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CEDAW/HarmfulPractices/GenderEmpowermentandDevelopment.pdf>, 06.11.2015.
- Centers for Disease Control and Prevention. (2010). *Promoting Cultural Sensitivity: A Practical Guide for Tuberculosis Programs Providing Services to Karen Persons from Burma*. Atlanta, GA: U.S.: Department of Health and Human Services.
- Dökmen, Z. (2014). *Toplumsal Cinsiyet-Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Beşinci Basım, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Eroğlu, T. ve Kılıç, H. Ç. (2005). Türk İnançları ve İnanışlar, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 49, 749-770, Erişim: http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/issue/view/1023_000057, 16.09.2015.
- Güzel, E. (2014). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık ve Medyanın Rolü, *Global Media Journal*, 4(8), 185-199.
- Hoseini, F. (2010). *List Of Konwn Cases Of Death By Stoning Seentences In Iran (1980 -2010)*. First Edition, International Committee Against Execution. Erişim: http://stopstoningnow.com/wpress/SList%20_1980-2010_FHdoc.pdf, 10.11.2015.
- International Labor Organization. (2014). *Resource Guide on Gender Issues in Employment And Labour Market Policies: Working Towards Women's Economic Empowerment And Gender Equality*, Erişim: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/in_structionalmaterial/wcms_243015.pdf, 17.09.2015.
- Işık, R. (2008). *The Predictors of Understanding of Honor And Attitudes Toward Honor Related Violence: Ambivalent Sexism And System Justification*, Department of Psychology of Middle East Technical University, Master's Thesis, Ankara.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2012). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015*, Elma Teknik Basım Matbaacılık, Ankara.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2014). *Türkiye'de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi*, Ankara, Duygu Matbaacılık.
- Kapanoğlu, S. (2006). *Çin'de Kadın İmgesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çeviren: Osman Akınhay ve Derya Kömürçü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu. (27 Mayıs 1949). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. 7217 Resmî Gazete.
- Theurer, J. (2014). Trapped In Their Own Rings: Padaungs Womeen And Their Fight For Traditional Freedom, *International Journal Of Gender And Women's Studies*, 4(2), 51-67.
- Tuncay, T. ve Akbaş, E. (2008). İnsan Hakları Düşüncesi ve Sosyal Hizmet Uygulamaları, *Sosyal Hizmet*, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını: Ankara, 1, 44-48.
- Türk Dil Kurumu. (26 Eylül 2006). *Güncel Türkçe Sözlük*, Erişim: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.564b645842e3c7.41632980, 17.11.2015.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *TC Resmî Gazete*, 17844.
- İnsan Hakları Başkanlığı. (25 Haziran 2008). *Töre ve Namus Cinayetleri Raporu*. Erişim: http://www.tihk.gov.tr/www/files/tore_namus_cinayetleri_raporu_06_08_2008.pdf, 22.11.2015.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). *İstatistiklerle Kadın*. TÜİK, Ankara.

United Nations Children's Fund. (2013). *Female Genital Mutilation/Cutting: A Statistical Overview And Exploration Of The Dynamics Of Change*, UNICEF, New York. (Erişim: http://www.unicef.org/media/files/UNICEF_FGM_report_July_20_13_Hi_res.pdf, 02.09.2015).

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Dokuzuncu Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNDE UYGULAMA: ÇOCUKLAR, AİLELER VE SOSYAL HİZMETİN KONUMU

Buğra Yıldırım¹, Ercecm Erkul²

GİRİŞ

10 Aralık 1948 tarihinde yayımlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 26. Maddesi herkesin eğitim hakkının bulunduğunu ve engelli bireylerin de eğitim hakkı olduğunu savunmaktadır (UNIC – Ankara, 2001). Türkiye, bildirgeyi 27 Mayıs 1949 tarihinde 7217 sayılı Resmi Gazetede yayımlayarak kabul etmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabulünden yıllar sonra, 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ile bu nüfus grubunun özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, yaşadıkları çevreyle bütünleştirilmiş ortamlarda, eşitlik temelinde hayat boyu eğitim imkânından ayrımcılık yapılmaksızın yararlandırılacağı ifade edilmiştir. Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim hakkının engellenmeyeceği ve genel eğitim sistemi içinde engellilerin de her seviyede eğitim almasını sağlayacak bütünleştirici planlamalara da yer verileceği belirtilmiştir (Engelliler Hakkında Kanun, 2005).

Engellilik gibi geniş bir nüfus grubunda çocukları ve onların eğitim süreçlerini ayrı bir yerde değerlendirmek gerekmektedir. Bu durumun temel nedeni, çocuklarda fizyolojik ve psikolojik gelişime paralel olarak ortaya çıkan davranış değişikliklerinin, aylara ve yaşlara göre belirli durumlar bağlamında gerçekleşmesidir. Çocuğun algılama, muhakeme, doğru ve yanlış kavrama, arkadaş ilişkileri, anne veya bakım veren kişiye yönelik davranışları da gelişim dönemlerine göre farklılaşmaktadır. Ayrıca çocuğun gelişimi (*fiziksel, psikolojik, tinsel vb.*) akranları gibi olmakla beraber akranları arasında kendine özgü özellikler gösterenler de bulunmaktadır (Aydın, 2010: 3). Bu bağlamda; birkaç yüz yıl önce birçok insan, yaşamın ilk on sekiz yılının ne kadar belirleyici olduğunu, daha sonraki gelişimin ve işleyişin temelini oluşturabileceğini düşünmüyordu. O günlerden beri, çocukları anlama becerisi geliştikçe çocuğun gelişimine (Gander ve Gardiner, 2004: 25) ve eğitimine olumlu katkı sağlayacak programlar da geliştirilmiştir.

Geçmişte engelli öğrencilerin eğitimleri söz konusu olduğunda; bu eğitimin ayrı okullarda olması gerektiği belirtilirdi ve öğrenciler engel gruplarına yönelik açılan ayrı yatılı/ gündüzlü özel eğitim okullarına ya da özel eğitim sınıflarına yerleştirilirdi. Engel durumunda etkilenme derecesi çok fazla olmayan öğrenciler ise hiçbir değerlendirmeye ve ardından da Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (*BEP*) hazırlama sürecine dâhil edilmeden genel eğitim sınıflarında diğer öğrencilerle birlikte eğitim görürlerdi. Bu gruplar, çoğu zaman da akademik ve uyum sorunlarıyla karşı karşıya kalırlardı (Kargın, 2007).

Günümüzde eğitim sistemi içerisinde kaynaştırma, bütünleştirme ve özel eğitim sınıfları dışında kalan çocukların, özel eğitim ihtiyaçlarının kesintisiz sürdürülebilmesi için her türlü kurum ve kuruluşla işbirliği yapılmaktadır (MEB, 1997). Özel eğitim; geliştirilmiş eğitim ve rehabilitasyon programları ve yöntemleri ile çocukların engel ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitim biçimini ifade etmektedir. Özel eğitimin; özel eğitim uygulama merkezleri, özel eğitim iş uygulama merkezleri, özel mesleki eğitim merkezleri gibi farklı formları bulunmasına rağmen bu çalışma özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerini ele alacaktır. Çalışmada, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin ele alınmasının ana unsuru engelli/özürlü birey modülü tanımını kullanmalarıdır. Engelli/özürlü birey modülü, özel eğitim okulu ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden engelli bireyler ile eğitim personeli ve kuruma ait verilerin merkezî bir veri tabanı havuzunda toplandığı ve internet üzerinden güvenilir şekilde yürütülmesi için yapılan yazılım programıdır. Ancak bu modülün yapılandırılmasında ve içeriğinde (*tüm çalışanların ve personelin iş tanımı ile verdikleri eğitimler ve sundukları hizmetler tanımlanmıştır*) sosyal hizmet uygulamaları ve mesleği konumlandırılmamıştır. Dahası, aile ile profesyoneller arasında iletişim sorunlarının bulunması ve işbirliği yaparak bu modülün hazırlanmaması diğer sorunlardır. Bireylerle, ailelerle, örgütlerle ve toplumla çalışırken sosyal hizmet uygulamasından yararlanmamak ve sosyal hizmet uygulamasının dezavantajlı gruplara yönelik yaklaşımını göz ardı etmek, çocuğun ve ailesinin değer ve onurunun yüceltilmesi noktasında önemli bir eksikliğe neden olmaktadır. Bu aşamada çalışmanın amacı,

¹ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü

² Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü

özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yetersiz olan sosyal hizmet uygulamasının ve mesleğinin konumlanmasına yönelik öneriler sunmaktadır.

ÖZEL EĞİTİM SÜRECİ

Engellilik ile ilgili kültürel inançlar, özel eğitim sistemlerine ve politikalarına yansıtılmış ve yerleştirilmiştir. Japon ve Amerikan özel eğitim sistemlerindeki çeşitlilik, engellilik ile ilgili inançlardaki kültürel farklılıkları yansıtmakta ve engelli çocuklara sahip ailelerin deneyimlerinden etkilenmekte, bu durum da profesyonellerle olan ilişkilerine yansımaktadır. Aslında aileler çocukları konusunda hem bakım veren hem de savunucu olmaktadır (Kayama, 2010).

Ailenin, okul öncesi veya sınıf öğretmenlerinin çocuktaki farklılıkları anlamaları ile çocuğun ihtiyaç duyduğu özel eğitim süreci başlamaktadır. Bu sınıflamaya doğum anında veya doğumdan hemen sonra Down Sendromu ya da Serebral Palsi (SP) tanısı almış çocuklar dâhil edilmemektedir. Çünkü bu grupta yer alan çocuklar için yaşama gözlerini açtıkları andan itibaren özel eğitim ihtiyacı söz konusudur. Dolayısıyla çocuğun engel durumu doğum anından itibaren belli ise özel eğitime hemen başlanabilir. Ancak söz konusu özel eğitim nasıl sağlanacaktır? Aile eğitimi programları aracılığıyla aileler eğitilir ve program kapsamında yer alan eğitimciler, ailelerle neyi, nasıl uygulaması gerektiğini anlatır. Türkiye’de kullanılan iki önemli aile eğitim programı “Portage” ve “Küçük Adımlar”dır.

Portage Programı, ilk olarak 1969 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin Wisconsin Eyaletinin Portage kentinde, kırsal kesimde yaşayan ailelerin engelli olan çocuklarına bir takım becerileri öğretebilmeleri için geliştirilmiştir. Programda; Portage Kontrol Listesi, kontrol listesinde yer alan 600 maddenin öğretim yönergelerinin olduğu Portage Eğitim Kartları ve Portage Etkinlik Çizelgeleri ile birlikte yaklaşık 3000 uygulama örneği bulunmaktadır. Dünya genelinde 35 dile çevrilerek 87 ülkede etkinliği kanıtlanmış Portage Programı, 0–4 yaş arası gelişimsel geriliği olan bebekler ve ailelerine yönelik olarak yürütülür (Pinar, 2006). Portage programı, çocuğun temel eğitimcisinin aile olduğu prensibinden yola çıkarak hazırlanmıştır. Ailelerin dil, öz bakım, sosyal, bilişsel ve fiziksel her bir gelişim alanı için çocuklarına hangi egzersizleri yapacaklarını belirtir ve ev ortamında uygulama olanağı sağlar. Aileler tarafından çocukları için kurgulanan ortam; aile sistemi ve günlük yaşantıların içine aktarılır.

Türkiye’de Portage Erken Eğitim Programları ve Erken Eğitim Modeli, ilk olarak 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitim Bölümü tarafından uygulanmıştır. 1999 yılında ise, Türkiye Uluslararası Portage ağına katılmıştır. Günümüzde ise Portage Programı, yine aynı üniversite tarafından uluslararası işbirliği ile yürütülmekte, programlarının tüm materyalleri ise ABD’den sağlanmaktadır (Pinar, 2006). Bununla birlikte 2003 yılında Çocuk Gelişimini Destekleme/Portage Derneği kurularak, Portage Programı çalışmalarının yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (Çocuk Gelişimini Destekleme/Portage Derneği Raporu, 2004).

Küçük Adımlar Programı ise, gelişimsel geriliği olan çocuklara yönelik sekiz ciltlik bir erken eğitim programıdır. Bu program Avustralya’da geliştirilmiş ve Zihinsel Özürlülere Destek Derneği tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Küçük Adımlar, 0–6 yaş arasında normal gelişim sürecinde edinilen becerileri kapsamaktadır. Gelişimsel geriliğin düzeyine ve özelliklerine bağlı olarak, bu yaş dönemindeki ya da daha büyük yaş gruplarındaki çocuklarda da kullanılabilir. Küçük Adımlar Programı, ailelerin kendi kullanımlarına yönelik hazırlanmış olmakla birlikte, çoğu aile, programı anlamada ve uygulamada desteğe gereksinim duymaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de Küçük Adımlar Programı’nın uygulanması, Zihinsel Özürlülere Destek Derneği’nin çeşitli üniversitelerle yaptığı protokoller çerçevesinde, aile rehberi elemanlarının desteğiyle yürütülmektedir. Özel eğitim ya da benzeri bölümü olan çeşitli üniversiteler, öğrencilerini aile rehberi olarak yetiştirerek Küçük Adımlar Programı’nda görevlendirmektedir. İlgili üniversiteler, aile rehberlerinin ailelerle yürüttüğü çalışmaları yakından izlemektedir. Bu programın hem aile ve çocuklarda önemli gelişmelere yol açtığı, hem de, aile rehberlerine meslek deneyimi kazandırdığı da düşünülmektedir (Kırcaali – İftar, 1998). Özel eğitimin bu safhasında aile temelli programlar ile verilen eğitime, erken çocukluk eğitimi adı verilir. Ülkemizde erken çocukluk eğitimi 0–3 yaş arasını kapsamaktadır.

Türkiye’de ise çocuğun özel eğitim ihtiyacı ilerleyen yaşlarda ailesi tarafından farkedildiğinde devreye özel eğitim kurumları girmektedir. Günümüzde çocuğun eğitim ve sağlık sorunları aynı anda söz konusu olunca

birçok aile inkâr, şok, suçlama, karmaşa ve kaçma gibi davranışları tecrübe etmek zorunda kalabilmektedir. Aslında böyle durumlar karşısında ailelerin nasıl davranacaklarını bilememeleri doğaldır. Çoğu aile hastaneye gitmeden öncede özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerini arayabilir, süreç hakkında bu kurumlardan bilgi alabilirler. Daha sonra aileler, kurumların yönlendirmesi ile hastanelere engelli sağlık kurulu raporu için müracaatta bulunmaktadırlar.

Engelli sağlık kurulu raporu alınan ve hali hazırda okula gitmeyen, eğitim yaşantısından mahrum kalan çocuklar için Rehberlik Araştırma Merkezi (RAM)'den randevu alınmaktadır. RAM'lardan alınan randevu taleplerinin en fazla 60 gün içerisinde sonuçlanması gerekmekte ve bu süreç zarfında rapor sahibi olan çocuğun bu merkezlerde akademik ve fiziksel durumu değerlendirilmektedir. Çocuğun destek eğitimine ihtiyacı olduğuna kanaat getirildiğinde ise içerisinde uygun eğitim modüllerinin, programların, amaçların, ihtiyaçların ve kazanımların yer aldığı özel eğitim ve değerlendirme kurulu raporu ile eğitim planı hazırlanmaktadır.

Okula devam eden çocuklar için süreç biraz daha farklıdır. Özel eğitime duyulan ihtiyacın gün yüzüne çıkması eğitim yaşantısına başlamış olan çocukta okul öncesi ya da sınıf öğretmeninin dikkati sayesinde anlaşılmaktadır. Öğretmenler, çocuğun durumunu fark ettiklerinde aile ile iletişime geçmektedirler. Ailelerin durumu öğrendikten sonra çocuklarını başka bir okula nakil ettirmek istemeleri beklendik tepki olabilir.

Bu beklendik tepkinin yerine farklı bir davranış örüntüsü sergilemek ve engelli çocuğun öğretmenlerinin direktiflerini uygulamak isteyen aileler; için okul öncesi, sınıf veya rehberlik öğretmeninden herhangi biri tarafından bireysel gelişim raporu hazırlar. Amaç, özel eğitim imkânlarından ailenin ve çocuğun yararlanmasıdır. Bireysel gelişim raporunda raporu hazırlayan öğretmen, okulun yöneticisi ve çocuğun velisinin ıslak imzası mutlaka yer almalıdır (MEB, 2000). Hazırlanan rapor, RAM'a gönderilir ve eğitimine devam eden çocuğun ailesi hastaneye yönlendirilerek önce engelli sağlık kurulu raporu alınır. Sonrasında ise RAM'dan randevu alınarak özel eğitime ihtiyacı olan çocuk değerlendirilmeye tabi tutulur ve destek eğitimi için özel eğitim kuruluşlarına yönlendirilir.

Destek eğitimden yararlanılabilmesi için çocuğun engelli sağlık kurulu raporunun en az %20 oranında olması gerekmektedir. Özel eğitim kurulu raporu olan her çocuğun destek eğitimi adı altında özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden ayda sekiz saat eğitim görme hakkı bulunmaktadır. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam eden çocuğun bireysel eğitimin dışında yararlanabileceği grup eğitimleri de bulunmaktadır ve aylık dört saat ilave ders anlamına gelir. Ancak çocuğun grup eğitimleri ile ilave dört saat dersten yararlanabilmesi için RAM'dan alınan raporda "bireysel ve grup eğitimine ihtiyacı vardır" ibaresinin yer alması gerekmektedir. Grup eğitimindeki çocuk sayısı; engel durumuna (oranı ve türüne) göre değişmekle birlikte her koşulda en az iki, en fazla altı olması idealdir. Çocukların aldıkları derslerin engel oranı veya türüne göre artma ve azalma durumu söz konusu değildir. Ders süresi 45 dakika uygulama ve 15 dakika dinleme olmak üzere toplam 60 dakikadır (MEB, 2011; MEB, 2012). Yapılan açıklamalara ek olarak, aşağıda Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezlerine ilişkin betimleyici istatistiklere de yer verilmiştir (bkz.: Çizelge-1).

Çizelge -1. 2007-2013 dönemlerine ait Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

	Okul/Sınıf/Kurum	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik	Öğrenci Sayısı/Öğretmen	Öğrenci Sayısı/Derslik
2007-2008	1.708	187.726	10.799	16.963	17,38	11,07
2008-2009	1.656	199.594	9.770	17.613	20,43	11,33
2009-2010	1.591	186.634	11.930	18.447	15,64	10,12
2010-2011	1.605	241.746	13.448	19.433	17,98	12,44

2011-2012	1.692	262818	15.076	19.460	17,43	13,51
2012-2013	1.795	298.794	17.791	21.349	16,79	14,00
2013-2014	1.902	326.081	18.847	27.095	17,30	12,03

Kaynak: Bu tablo MEB İstatistikleri Örgün Eğitim Kitapçıkları kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo-1’de 2007-2013 dönemlerine ait Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine ilişkin betimleyici istatistikler içermektedir. 2007-2008 eğitim döneminde 1.708 okul/sınıf/kurum, 187.726 öğrenci, 10.799 öğretmen ve 19.963 derslik bulunmaktadır. 2013-2014 döneminde 1.902 okul/sınıf/kurum, 326.081 öğrenci, 18.847 öğretmen ve 27.095 derslik bulunmaktadır. Yıllar itibarıyla baktığımızda, okul/sınıf/kurum sayısında, toplam öğrenci ve öğretmen sayısında ve son olarak derslik sayısında artış olduğu gözlemlenmektedir. 2007-2013 dönemine ilişkin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezlerinde artan öğrenci sayısına karşılık (%73) öğretmen sayısı da aynı oranda artırıldığı (%74) söylenebilir.

MEVZUAT: ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİ

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin yasal dayanağı 14.02.2007 tarih ve 26434 sayı ile resmi gazetede yayımlanan 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu’dur (MEB, 2007). Bu kanun referans alınarak hukuki uygulamada özel öğretim ve özel eğitim kurumları yönetmelikleri hazırlanmıştır. Özel öğretim kurumları yönetmeliği, her derece ve türdeki özel öğretim kurumlarının açılış ve işleyişine ilgili usul ve esasları düzenlemekte iken eğitim ve öğretim esaslarını özel eğitim kurumları yönetmeliği ifade etmektedir. Bu nedenle çalışmanın mevzuata ilişkin kısmında Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği ile Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği ele alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği (2011)’ne göre özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde müdür, aynı kurucuya ait birden fazla özel öğretim kurumu bulunması durumunda ise isteğe bağlı olarak genel müdür ve genel müdür yardımcısı, kontenjanı 100’den fazla olan merkezlerde müdür yardımcısı, psikolog veya rehber öğretmen, bakanlıkça belirlenen destek eğitim programlarını uygulayacak zorunlu özel eğitim ve rehabilitasyon personeli ile ihtiyaç halinde başka mesleki personel de görevlendirilebilir. Bakanlıkça belirlenen zorunlu özel eğitim ve rehabilitasyon personeli; işitme – görme – zihinsel engelliler sınıfı öğretmenini, çocuk gelişimi ve eğitimi öğretmenini, psikolog veya rehber öğretmeni, okul öncesi öğretmenini, dil ve konuşma bozuklukları uzmanı – dil ve konuşma terapisti – dil ve konuşma pataloğu – odyoloji ve konuşma bozuklukları uzmanını, eğitim odyoloğunu ve fizyoterapisti içermektedir (MEB, 2011).

Aynı yönetmelikte özel eğitim ve rehabilitasyon, dil – konuşma gelişim güçlüğü ile zihinsel, fiziksel, duyuşsal, sosyal, duygusal ve davranış problemleri olan özel eğitim gerektiren bireylerin engellilik hâlini ortadan kaldırmak ya da etkilerini en az seviyeye indirmek, yeteneklerini en üst seviyeye çıkarmak ve topluma uyumlarını sağlamak, temel öz bakım becerilerini ve bağımsız yaşam becerilerini geliştirmek amacıyla yapılan çalışmaları tanımlamaktadır (MEB, 2011). 2011 yılından itibaren kullanılan bu yönetmelik ihtiyaç halinde görevlendirilmesi gereken başka mesleki personeli de tanımlamakla birlikte 18.05.2012 tarihli ve 28296 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan “Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği” ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği (2012), 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında açılan özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki eğitim ve öğretim, yönetim, engelli bireylere uygulanacak destek eğitim programları, engel grupları ve dereceleri ile özel eğitim okulunun özel eğitim ve rehabilitasyon birimi ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde engelli bireylere uygulanacak destek eğitim giderlerinin karşılanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla hazırlanmıştır (MEB, 2012). Bu yönetmelik ile uygulamada iki önemli kazanım elde edilmiştir. İlk kazanım, hem özel eğitim okulları hem de özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin uygulamaya dönük yasal dayanağının tek çatı altında birleştirilmesidir. İkinci kazanım ise yönetmeliğin özel eğitim kurumlarında personel görevlendirilmesi başlığı altında yer alan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde ihtiyaç halinde görevlendirilmesi gereken mesleki personelin betimlenmesidir. Bu bağlamda sosyal hizmet

uzmanının/sosyal çalışmacının 2012'deki yönetmelikte ihtiyaç duyulduğu takdirde istihdam edilmesi kararlaştırılmıştır. Sosyal hizmet mesleği açısından bu durum bir pirus zaferi olarak nitelendirilebilir çünkü 2012 öncesi sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacı zorunlu mesleki personel olarak istihdam edilmekteydi. Elde edilen kazanımı meşrulaştırabilmek, "özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sosyal hizmet uzmanları neden istihdam edilmelidir?" sorusuna yanıt verebilmek amacıyla engelli çocuğa sahip olan ailelerin sorunlarını tartışmak yerinde olacaktır.

ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN SORUNLARI

Engelli bir çocuğa sahip olmak, engeli ne olursa olsun bir takım özel güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Ailelerin yaşadığı bu güçlükler; psikolojik, ekonomik, eğitim durumu, yaşam tarzı, aile ve sosyal çevre ile ilişkileri, çocuğun engel durumundan etkilenenmektedir (Işıkhan, 2005: 27). Engelliler açısından olumlu bir sosyal çevrenin yaratılmaması, yeterli tıbbi bakım, psikolojik, sosyal ve mesleki rehabilitasyonun sağlanamaması, kendilerine yönelik gelir, barınma ve iş gibi somut kaynakların yeterince sunulmaması, özetle çevresel kısıtlılıkların ortadan kaldırılmaması tecrübe edilen önemli sorunlardır (İkizoğlu, 2001). İletişim sorunları, çocuğa bakım vermek ve çocuğu eğitmek ailelerde özellikle de annelerde yorgunluk ve bıkkınlık gibi durumları ortaya çıkarabilir. Bunun yanı sıra, aile, içinde bulunduğu yakın ve uzak sosyal çevreden de bir biçimde uzaklaşmaya başlayabilir (Işıkhan, 2005: 32).

Engelli çocuğa bakım verende depresyon görülme olasılığı ve psikiyatrik belirtilerden de bahsedilebilir. Aile içi iletişim eksikliklerinin neden olduğu durumlar ve şiddet, mutsuz evlilikler, istismarlar akla gelebilecek diğer sorunlardır. Ancak Sayar ve diğerlerinin (2008: 85 – 86) Malatya ilinde 1717 engelli ile yürütmüş oldukları bir projede elde ettikleri bulgular dikkat çekicidir. Katılımcıların %38,3'ü (658 kişi) okula gitmemekte, %30,9'u (530 kişi) ise özel eğitime devam etmektedir. Tüm örneklem içerisinde engellilerin eğitime devam edip etmemeyi isteme nedenlerine bakıldığında ise sahip olduğu özel durum nedeniyle eğitime devam edemeyecek olduklarını bildirenlerin oranı ise 949 kişi ile %55,3'dür. Engelli bireylerin eğitime devam edememesindeki veya etmek istememesindeki en büyük etkenin, ailenin engel durumuna ve engellilerin eğitime ilişkin yetersiz bilgi düzeyi gösterilebilir.

Eğitim olanaklarından haberdar olmayan ya da olanaklara erişemeyen aile ve engelli çocuğun topluma bütünleşmesinden kolayca söz edilemeyebilir. Ayrıca engellilerin eğitim olanaklarının ülkemizde sınırlı olması ise engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunların başındadır. Mevcut özel eğitim sisteminin bu nüfus grubunun eğitim ihtiyacını karşılayamadığı söylenebilir. Bu duruma örnek olarak, görme engelli çocuklar için ülkemizde liselerin var olmaması gösterilebilir. Ortaöğretime kadar kendilerine özgü okullarda eğitim gereksinimlerini karşılayan görme engelli çocuklar, lise ve üzeri eğitim yaşantısına ya kaynaştırma eğitimine devam ederek ya da ailenin gayretleriyle tutunabilmektedirler.

Eğitim yoluyla yaşama hazırlanmak ve bir meslek sahibi olmak, sağlıklı yaşamak, toplumsal ilişkilere katılmak, istihdam olanağı bulmak, gelir dağılımından dengeli pay almak, sürdürülebilir ve kendini besleyen bir yaşamı gerçekleştirmek ve özel eğitim görekere akranları tarafından dışlanmamak (Cılga, 2001) engelli çocuğun ve ailesinin toplumsal yükünü hafifletecektir. Anayasamızın 61. Maddesinde, "Devlet sakatların korunması ve toplum hayatına intibaklarında gerekli önlemleri alır" denilmektedir. Topluma katılım ve eğitim olanaklarından yararlanma temel sosyalizasyon birimi olan ailenin güçlendirilmesi ile başlayacağından, engelli çocuğa sahip ailelerin her iki konuda da sorun yaşamaları önlenmelidir. Anayasadaki açık hükme rağmen engelli ailelerinin sorunlarının çeşitlilik göstermesi ve eğitim sürecinde gereken desteği görememelerine bir neden, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sosyal hizmetin sorun çözme aracı olarak kullanılmamasından kaynaklanabilir.

ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNDE SOSYAL HİZMETİN KONUMU VE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Sosyal hizmet, insanların psikososyal işlevsellik düzeylerinin ve iyilik hallerinin artırılmasında toplumsal değişimleri etkileyen ve onlara yardım eden uygulamalı bir bilimdir (Barker, 1995: 270). Bu yönüyle sosyal hizmet; toplumsal değişim ve gelişmeyi, toplumsal bütünleşmeyi, insanların güçlenmesini ve özgürleşmesini destekleyen, uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri sosyal hizmetin temelinde yer alır. Sosyal hizmet;

sosyal hizmet kuramları, sosyal bilimler, insani bilimler ve yerel bilgiye dayalı olarak yaşamsal zorluklarla baş etmek ve iyilik halini geliştirmek amacıyla insanlarla toplumsal yapıları ilişkilendirir (IFSW, 2014).

Sosyal hizmet mesleği, her zaman insanların sorunlarına çözüm getirmeyi, ihtiyaçları karşılamayı, sıkıntılarını azaltmayı amaçlamıştır (Turan, 2012: 1). Tüm insanların sosyal işlevselliğiyle ilgilenmesine rağmen önceliği toplumun en hassas kesimlerinin gereksinimlerini karşılamaya vermiştir. Tipik olarak bu hassas kitle ihmalin, sosyal adaletsizliğin, ayrımcılığın ve zulmün kurbanı olmuştur (Duyan, 2010: 14). Toplumun dezavantajlı gruplarına verilen bu öncelik, engelli çocuk ve ailesinin toplumdaki belirli hizmet ve kaynaklardan yararlandırılmasını, endişelerinin azaltılmasını ve sorun çözme mekanizmalarının geliştirilmesini de öngörmektedir.

Erkan (2003)'a göre sosyal hizmet uzmanları engellilerle çalışmalarını, engelli bireyler ve aileleriyle (*mikro*), engelli grupları ve aileleriyle (*mezzo*), engelliler ve ailelerine yönelik toplum düzeyinde (*makro*) sosyal hizmet uygulamaları olmak üzere üç boyutta yürütür. Zastrow (2013: 741 – 742), sosyal hizmet uzmanlarının rehabilitasyon ortamında engelli bireylerle çalışırken onlara ve ailelere danışmanlık sağlamak, vaka yöneticisi olmak, aile ve kurum arasında bağlantı kurmak ve aracılık yapmak gibi rollere sahip olduğunu açıklamıştır. Kısaca sosyal hizmet uzmanlarının engellilere yönelik mesleki uygulaması, ailelerine yardımcı olmayı içerir.

Özbesler (2005: 360 – 363) sosyal hizmet uzmanlarının özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki yapılandırılmış uygulamalarından bazıları şu şekilde özetlemiştir: Koruyucu–önleyici çalışmalarda sosyal hizmet uzmanları, kuruluştaki ve örgütteki diğer bütün meslek elemanlarıyla koordineli çalışarak, çocuğu çevresi ile bir bütün olarak ele alıp çocuk ve ailesini psikososyal ve gelişimsel özellikler yönünden değerlendirebilir. Destekleyici ve tedavi edici çalışmalarda ise sosyal hizmet uzmanları, ailenin sorunlarını çözmek için formal – enformel sosyal destek kaynaklarını belirlemeli ve bu kaynakların aile ile buluşturulmasını sağlamalı, gerektiği durumlarda savunuculuk yapmalı, belirli bir eğitimi tamamlayan çocuğun ilgili meslek okuluna veya işyerine gitmesini desteklemeli ve aileyi konuyla ilgili yönlendirmelidir (Akt.: Antmen, 2010: 55 – 56).

Sosyal hizmet uzmanları, uygulamada, geniş yelpazedeki durumlara ve farklı türden kaygıları olan müracaatçılarla karşılaştıklarından dolayı, bu tür durumlar için geçerli olan basit bir uygulama çerçevesi belirlemek mümkün değildir. Bununla birlikte, müracaatçının kaygısının çevresel bir bağlam içerisinde, örneğin çocukların sorununu aile bağlamı içerisinde değerlendirilmesi ve ele alınması gerekebilir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 106). Engelli çocuğun eğitim sorunu ve durumu aile bağlamı içerisinde ele alınıyorsa, eğitim sürecinde aile ile işbirliği yapmayı ve aileyi güçlendirmeyi ihmal etmemek önemlidir. Bu nedenle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde engelli çocuklara eğitim faaliyetleri sunulurken, rehabilitasyonun bir parçası olan aile ile etkileşime yönelik uygulamalar bulunmamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, çocuğun özel eğitim süreci boyunca aileleri bilgilendirebilirler. Çocuğun gelişimini izlemeye ve aileyi yönlendirmede sosyal hizmet etkili bir araç olabilir. Aile ile işbirliği yapılırken sosyal hizmet uzmanları kurum dışı mobiliteye önem verebilirler, hizmeti ailenin ayağına götürerek ev ziyaretleri ile ailenin sürece dâhil olmasına yardımcı olabilirler. Çocuğun özel eğitiminden üst düzey yarar sağlaması amacıyla aile ile işbirliği yapmak, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden dönen çocuğun ev içinde desteklenmesi ve gerekli tekrarları yapmasına imkan tanımak aileye kazandırılacak beceriler arasındadır. Bu noktada sosyal hizmet uzmanları, engelli çocuk ile ailesi arasında köprü konumunda olabilirler.

Ailelerin yasal sorumlulukları arasında çocuğun temel eğitiminin olanaklarından yararlanmasını da sağlamak yer alır. Bu sorumluluğu karşılamadaki başarısızlık bir bakıma çocuk ihmaline yol açabilir. Çocuğu dinlemek, çocukla oynama, ona saygı duymak, cesaret vermek, onun duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışmak, okuması ve çalışması için zaman harcamak çocuğun gelişimine katkı sağlayan davranışlardandır (Sheafor ve Horejsi, 2014: 537 – 538). Özel eğitim desteği ve hizmeti alan engelli çocukların kaçının ailesi bu davranışları sergilemektedir? Kaçının ailesi çocuğunu ihmal etmemek için sorumluluklarını yerine getirirken insan onuru ve değerini yücelten davranış kalıplarını benimsemiştir? Bu ve bunlara benzer pek çok sorunun yanıtını, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde mesleki uygulamada bulunacak, istihdam edilecek sosyal hizmet uzmanları vermelidir. Engelli çocuğun özel eğitimine ve gereksinimlerine yönelik aile eğitim programları veya grupları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde, sosyal hizmet uzmanları tarafından hazırlanabilir. Engelli çocuğun gereksinimi ailesinin gereksinimi olmakla birlikte, bu

gereksinimi karşılamak, aileyi güçlendirmek ve sorun çözmek anlamına gelmektedir. Bu eğitim programları veya gruplarının bir yönü engelli çocuğa yönelik davranış kalıplarını içermeli, başka bir yönü de aileyi olumsuz yönde etkileyen çevresel koşullara odaklanmalıdır. Böylece sosyal hizmet uygulamasında sosyal grup çalışması yöntemine de yer verilmiş olur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın odağı, ülkemizdeki özel eğitimin gelişim süreci ve uygulamalarına yer vererek, ailelerin yaşadığı sorunlar ve sosyal hizmetin konumudur. Türkiye’de özellikle son on yılda özel eğitime duyulan ilgi artmış ancak sosyal hizmet uygulamaları ve mesleği bu alan içerisinde konumlandırılmamıştır. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin yaygınlaşmasında engelli nüfus grubu ve ihtiyaçları, kamunun, üniversitelerin ve yasaların rolü büyüktür. Öte yandan ülkemizdeki uygulamaların sosyal hizmet özel örneğinde istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir.

Ayrıca farklı ülkelerdeki özel eğitim sistemlerinin başka bir ülkeye uyarlanması; o ülkedeki uygulayıcıların rahatça çalışabileceği ortamların kendi kültürel motiflerine göre yapılandırılmasını gerektirir (Cheng, 1998; Akt.: Kayama, 2010). Bu bağlamda, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sosyal hizmet uzmanı/çalışmacı, kültürel adaptasyon ve toplumun ve uygulayıcıların daha rahat çalışması sürecinden kolaylaştırıcı bir rol üstlenebilirler. Ancak Türkiye’de özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sosyal hizmet uygulamalarının sunumu yetersiz, sınırlı ve kabul görmemektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı’nın işbirliği özel eğitim hizmetlerinde sosyal hizmetin konumlandırılmasını etkileyecektir. Yasal ve politik bağlam göz önünde bulundurulduğunda özel eğitim mevzuatının değiştirilmesi düşünülebilir. Bu konudaki önerilerden ilki mevzuatta özel eğitim kurumları için sosyal hizmet uzmanı istihdamının zorunlu tutulmasıdır. İkinci öneri ise, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine yönelik engelli birey modülü tanımının değiştirilmesidir. Engelli birey modülü tanımlaması yapıldığında bu modülün sadece eğitimden ibaret olmaması gerektiğine yönelik bir algı oluşmaktadır. Tanımlama bu şekilde kalacak ise, içerisinde engelli çocuğun sosyal ve çevresel koşullarını gözetken, ailesini de kapsayan mesleki uygulamalara da yer verilmelidir. Bu şartlar altında ikinci öneri, ilk öneriyi zorunlu kılmaktadır. Tanımlama değişecek ise, engelli birey eğitim modülü açıklaması kullanılmalıdır. Buna ek olarak aile ile özel eğitim personeli arasındaki işbirliğini sağlayacak uygulamaların ve yasaların bir an önce başlatılması önerilebilir. RAM ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan personellerin hem hizmet içi hem de disiplinler arası eğitimlerle bilgilendirilmesi sosyal hizmetin bu alanda konumlandırılmasını kolaylaştıracaktır. Üçüncü öneri, örgün eğitim veren okulların birinci katlarını özel eğitim gören öğrenciler için ayarlanması gerekmektedir. Fiziksel engeli veya görme engeli bulunan bir öğrencinin rahatlıkla bu kata ulaşması sosyal hizmetin bir parçası olarak sunulabilir. Dördüncü öneri ise profesyonellere, öğrencilere ve ailelere engelli hakları, fırsat eşitliliği ve tam katılım düşüncelerinin aktarılması, okullarda çalışacak olan sosyal hizmet uzmanının/sosyal çalışmacının sorumluluğundadır. Son öneri ise, öğrencilerin özel ilgi ve eğitim alması gerekmektedir. Bu nedenle her öğrenciye mümkün ise birebir eğitim alabilecek, dahası bir öğrenciye iki ya da üç öğretmen düşebilecek şekilde eğitimlerin verilmesi gerekebilir. Ancak Türkiye’de 2007 yılında bir öğretmene 17.38 öğrenci düşer iken, 2013 yılında ise 17.30 öğrenci düşmektedir. Bu bağlamda, 2007 yılından 2013 yılına kadar geçen sürede mevcut durum korunmuş ve eğitimin daha da kötüye gitmemesi için sayısal müdahalelerde bulunulmuştur.

Tüm bu öneriler göz önünde bulundurulduğunda, özel eğitim, risk grubunda yer alan çocukların gelişimini desteklemekle kalmayıp ailenin yaşamına ve toplumsal refaha katkı sağlayabilir. Engelli çocuklar, toplumun saygın birer üyesi olarak kabul edildiğinde, özel eğitim kurumları ve müfredatı sosyal hizmet uygulamalarını da kapsayacak biçimde tasarlanabilir.

KAYNAKÇA

- (2005). "5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun", <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>, Erişim Tarihi: 28. 06. 2015.
- Antmen, N. (2010). Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Aile Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Ankara – Yenimahalle Örneği. Yüksek lisans tezi (Yayımlanmamış), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Aydın, B. (2010). Çocuk ve Ergen Psikolojisi (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Barker, L. R. (1995). Social Work Dictionary (3rd. Edition). USA: NASW Press.
- BM Enformasyon Merkezi UNIC – Ankara. (2001). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. <http://www.kktcb.org/upload/pdf/67626.pdf>, Erişim Tarihi: 28. 06. 2015.
- Cıgla, İ. (2001). "Özürümler Yaşam Kalitesi", *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 1 (1), s. 79 – 89.
- Çocuk Gelişimini Destekleme / Portage Derneği Raporu. (2004). Çocuk Gelişimini Destekleme / Portage Derneği Kararları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Duyan, V. (2010). Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri (1. Baskı). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Genel Merkezi.
- Erkan, G. (2003). "Özürümlerle Sosyal Hizmet Uygulamaları," *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi Halk Sağlığı Özel Eki*, 25 (4), s. 34 – 38.
- Gander, J. M. ve Gardiner, W. H. (2004). Çocuk Ve Ergen Gelişimi (5. Baskı). Yayına Hazırlayan: Bekir Onur. Ankara: İmge Kitabevi.
- IFSW. (2014). "Global Definition of Social Work", <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>, Erişim Tarihi: 30. 06. 2015.
- Işıkhan, V. (2005). Türkiye'de Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Sorunları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.
- İkizoğlu, M. (2001). "Yoksulluk Ve Özürümlük İlişkisi", *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 1(2), s. 83 – 94.
- Kargın, T. (2007). "Baş Makale: Eğitsel Değerlendirme ve Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hazırlama Süreci", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 8 (1), s. 1 – 13.
- Kayama, M. (2010). Parental experiences of children's disabilities and special education in the United States and Japan: Implications for school social work. *Social Work*, 55(2), 117-125.
- Kırcaali-İftar, G. (1998). Erken Çocukluk Ve Okul Öncesi Dönemlerinde Özel Eğitim. S. Eripek (Ed.), Özel Eğitim. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı, s. 29 – 35.
- MEB. (1997). "573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111011_ozel_egitim_kanon_hukmunda_kararname.pdf, Erişim Tarihi: 28. 06. 2015.
- MEB. (2000). "Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği", <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/66.html>, Erişim Tarihi: 28. 06. 2015.
- MEB. (2007). "5580 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu", http://mevzuat.meb.gov.tr/html/ozelogretimkanun_1/ozelogrkanun_1.html, Erişim Tarihi: 26. 06. 2015.
- MEB. (2011). "Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği", http://mevzuat.meb.gov.tr/html/27807_0.html, Erişim Tarihi: 26. 06. 2015.

MEB. (2012). "Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120518-27..htm>, Erişim Tarihi: 26. 06. 2015.

Özgür Sayar, Ö., M. Özbulut ve N. Küçükkaraca. (2008). Özürlülerle Toplumsal Bütünleşmeye Bir Adım: Malatya'da Yaşayan Özürlülerin Toplumla Bütünleştirilmesine Yönelik Bilgilendirme, Tespit Ve Veri Tabanı Oluşturma (ÖZVERİ) Projesi Sonuçları. Malatya: Mat Grup.

Pınar, S. E. (2006). "Dünyada Ve Türkiye'de Erken Çocukluk Özel Eğitiminin Gelişimi Ve Erken Çocukluk Özel Eğitim Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 7 (2), s. 71 – 83.

Sheafor, W. B. ve Horejsi, J. C. (2014). Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler Ve İlkeler. (Ed. Durdu Baran Çiftçi). Ankara: Nika Yayınevi.

Turan, N. (2012). Birey Ve Aileler İle Sosyal Hizmet (1. Baskı). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi.

Zastrow, C. (2013). Sosyal Hizmete Giriş. (1. Baskı). Ankara: Nika Yayınevi.

ENGELLİLERLE SOSYAL HİZMET DERSİ ALAN ÖĞRENCİLERİN ENGELLİLERE YÖNELİK TUTUMLARINA UYGULAMALI ÇALIŞMALARIN ETKİSİ

Yunus Bucuka¹

ÖZET

Çalışma, Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünde 2014-2015 eğitim öğretim yılında bahar döneminde okutulan "Engellilerle Sosyal Hizmet" dersini seçmeli olarak alan 140 öğrenci üstünde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada "Engelli Kardeşim" uygulamasının etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. "Engelli Kardeşim" uygulaması, öğrencilerimizin, bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde, eğitim gören engelli öğrencilerden belirledikleri bir engelli kardeş ile üç ay süreyle haftada en az bir görüşmeleri suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Bu uygulamada deneme modeli içerisinde bulunan, kontrol grubu kullanılmaksızın tek grup ön test - son test deneysel desen seçilmiştir. veri toplama aracı olarak Kaner (2010) ve arkadaşları tarafından geliştirilen, "Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği (EYTÖ) kullanılmıştır.

"Engelli Kardeşim" uygulamasını gerçekleştiren öğrencilerimizin engellilere yönelik tutum puanlarının bu uygulamaya katılmayan diğer öğrencilerin tutum puanlarından yüksek olduğu ve aralarında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Engelliler, Öğrenci, Uygulama, Tutum.

GİRİŞ

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme kapsamında engellilik kavramı; "diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılmalarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri" ifade etmektedir. Sözleşmede engelliliğin, toplumsal hayata eşit şartlarda katılımı engelleyen davranışlar ve çevre şartlarının etkileşiminden ortaya çıktığının altı çizilmektedir. Dolayısı ile engelliler toplumsal yaşama katılımda oldukça zorluk çekmekte, ayrımcılık, yoksulluk, istismar ve işsizliği de içeren birçok sorunla mücadele etmektedirler (Bıçkı, Özgökçeler, 210: 241). Sosyal dışlanmayı bütün boyutlarıyla yaşamakta olan engelliler böylece toplumsal hayata daha da yabancılaşılmaktadırlar. "Sakat", "özürü", "deli", "kör", "topal", "sağır", gibi istenmeyen sıfatlarla etiketlenerek toplumdan izole edilmektedirler (Cemalettin, Mengi, 2014: 609).

Engellilere yönelik bu yaklaşımlar sadece hukuksal bir suç değil aynı zamanda etik açıdan da bir suçtur. Bu suç insan onuruna verilen değerden uzaklaşmanın nihai noktasıdır. Bu bağlamda engellilerin toplumsal yaşama etkin katılmalarını sağlama konusunda sosyal ve kurumsal sorumluluğu ön planda olan sosyal hizmet uzmanlarının ilgili konularda ciddi bir eğitime tabi tutulmaları gerekmektedir (Kutluer, 2012).

AMAÇ

Çalışmada, "Engellilerle Sosyal Hizmet" dersini seçmeli olarak alan öğrencilerin ders programı çerçevesinde yaptıkları uygulamalı çalışmaların, engellilere yönelik tutumlarına olan etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Ayrıca fakültelerin sosyal hizmet bölümlerinde okutulan engellilik ile ilgili derslerde verilen eğitimlere katkı sunmak da çalışmanın hedefleri arasındadır.

YÖNTEM

Uygulama, Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünde 2014-2015 eğitim öğretim yılında ikinci sınıf bahar döneminde okutulan "Engellilerle Sosyal Hizmet" dersini seçmeli olarak alan 140 öğrenci üstünde yapılmıştır. Bu uygulamada deneme modeli içerisinde bulunan, kontrol grubu kullanılmaksızın tek grup ön test - son test deneysel desen seçilmiştir. Dersin teorik eğitim programı öğrencilere 14 hafta ve 42 saatte (engelli ve ailelerinin yaşadığı sorunlar, engellilerin rehabilitasyonu, engellilere yönelik sosyal hizmet müdahalesi gibi teorik içerik) aktarılmıştır. Bu teorik ders içeriği yanında öğrencilerimize birçok uygulamalı çalışma da (aile ziyaretleri, engelli dernek ziyaretleri, engellilerle ilgili tanıtım videoları, afişler gibi) yaptırılmıştır. Bu uygulamalı çalışmalardan etkisini ölçmeye çalıştığımız

¹ Öğretim Görevlisi, Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

"Engelli Kardeşim" uygulaması, öğrencilerimizin, bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde, eğitim gören engelli öğrencilerden belirledikleri bir engelli kardeş ile üç ay süreyle haftada en az bir görüşmeleri suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte öğrenciler engelli kardeşleriyle çeşitli etkinlikler, öğretmenlerine eğitim çalışmalarında destekler vermişlerdir. Uygun gördüğünde aileleriyle görüşmeler yaparak engelli kardeşlerinin sosyal faaliyetlere katılmaları sağlanmıştır. Geziler, oyunlar vb. uygulamalar ile öğrenciler elde ettikleri verileri raporlayarak çalışmalarını diğer arkadaşlarıyla paylaşmışlardır.

Çalışmada iki veri toplama aracı kullanılmıştır. İlki 15 maddeden oluşan öğrencilerin demografik ve engellilere ilişkin çeşitli deneyim ve tercihlerini içeren anket formudur. İkinci veri toplama aracımız, Başbakanlık Engelliler İdaresi Başkanlığı'nca "Engellilik Eğitimi: Toplum Engelliliği Nasıl Anlıyor Temel Araştırması"nda kullanılan, Kaner (2010) ve arkadaşları tarafından geliştirilen, altı alt faktörden ve beşli likert tipi sorulardan oluşan "Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği (EYTÖ)"dir. Uygulamalar sonrasında, elde edilen veriler, Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi 20.0 (SPSS) programı ile çözümlenmiştir. Ayrıca yapılan uygulamanın ardından öğrencilerle değerlendirme toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda "Engelli Kardeşim Uygulaması"na katılan öğrencilerin gözlem ve deneyimleri alınarak bulguları destekleyici olarak kullanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Yapılan analizler sonucunda; Öğrencilere uygulanan, engellilere ilişkin çeşitli deneyim ve tercihlerini içeren anket formunda onların; cinsiyeti, ailelerinde engelli birinin bulunup bulunmadığı, her hangi bir sosyal sorumluluk projesine katılıp katılmadığı, engelli arkadaşının olup olmadığı gibi değişkenler açısından tutum puanları karşılaştırılmış, tutum puanlarında artışlar olmakla beraber, herhangi bir anlamlı fark tespit edilmemiştir.

Tablo 1 : Cinsiyet İle Ortalama Tutum Puan Arasındaki İlişki

Öğrencinin Cinsiyeti	Sayı	Ortalama Puan
Erkek	77	217,3
Kadın	63	218,2

Engelliliğe ilişkin tutum puanlarına bakıldığında, öğrencilerimizin cinsiyetinin herhangi bir farklılığa neden olmadığı sonucuna varılmıştır. Kız ve erkek öğrencilerimizin ortalama tutum puanları birbirine oldukça yakın sonuçlar vermiştir.

Tablo 2 : Ailede Engelli Kişinin Varlığı İle Ortalama Tutum Puan Arasındaki İlişki

Ailede Engelli Kişinin Varlığı	Sayı	Ortalama
Var	24	220,3
Yok	116	217,1

Öğrencinin ailesinde herhangi bir engellinin olup olmaması durumuna bakıldığında, ailesinde engelli olan ile olmayan öğrenciler arasında tutum puanları açısından bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar ailesinde engelli bulunan öğrencilerin tutum puanları yüksek olsa da bu fark anlamlı bir fark olarak değerlendirilmemiştir.

Tablo 3 : Engelli Arkadaşa Sahip Olma İle Ortalama Tutum Puan Arasındaki İlişki

Engelli Arkadaşa Sahip Olma	Sayı	Ortalama Puan
Evet	91	219,2
Hayır	49	214,6

Öğrencinin engelli bir arkadaşına sahip olup olmaması durumuna bakıldığında, engelli bir arkadaşına sahip olan ile olmayan öğrenciler arasında tutum puanları açısından bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Engelli bir arkadaşına sahip olan öğrencilerin tutum puanları yüksek olsa da bu fark anlamlı bir fark olarak değerlendirilmemiştir.

Tablo 4: Ders Uygulama Türü İle Ortalama Tutum Puan Arasındaki İlişki

Ders Uygulama Türü	Sayı	Ortalama Puan
Engelli Kardeşim	40	224,2
Diğer	100	215,1

"Engelli Kardeşim" uygulamasını gerçekleştiren öğrencilerimizin puanlarının bu uygulamaya katılmayan diğer öğrencilerin tutum puanlarından yüksek olduğu ve aralarında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin Engellilere Yönelik Ortalama Tutum Puanları

Öğrenci Sayısı	Ortalama Puan	Olumlu Tutum Oranı %
140	217,5	83,6

Gerçekleştirilen, ön test ve son test uygulamaları karşılaştırıldığında, dersi seçmeli olarak tercih eden öğrencilerin tutum puanlarının oldukça yüksek düzeyde olumlu olduğu tespit edilmiş ancak ön-test ve son-test puanları arasında anlamlı bir farka ulaşılmamıştır. Bu sonuç, dersi seçen öğrencilerin konuya duyarlılıklarının yüksek olmasıyla açıklanabilir.

"Engelli Kardeşim Uygulaması"na katılan öğrencilerin yaptıkları gözlemler ve edindikleri deneyimler elde ettiğimiz bulguları destekleyici nitelikte olmuştur. Aşağıda bazı öğrencilerimizin elde ettikleri deneyimleri özetleyen alıntılar bulunmaktadır.

Çalışmaya katılan öğrencilerimiz engelli bireylere ilişkin çeşitli korkuları bulunmaktaydı. Uygulama sürecinde bu korkularının nasıl giderildiği konusunda çeşitli ifadeleri bulunmaktadır. Öğrencilerimizden ikisi bu algıyı şöyle dile getirmektedir:

" Y... otizm hastası beni görünce heyecanlanır ve ellerini çırpardı. Korkmak mı, gereksizmiş çünkü onlar masumiyetin simgesi. Aslında onlarla istersen içten iletişim kurabilirsin, anlaşabilirsin, anlayabilir, anlatabilirsin yeter ki iste ve vakit ayır" (F.K.).

"... Engelliler dersindeki engelli kardeşim projesi çerçevesinde ilgilenmemiz için her birimize bir engelli kardeş uygun gördüler. Önceleri kafamda bin bir soru işareti geçiyordu fakat daha ilk gün bu kaygılarımdan kurtuldum" (S.A.).

Bazı öğrencimiz engellilere yönelik olumlu tutum sahibi olmasına rağmen, onlarla yakınlaşma ve aynı ortamı paylaşma konusunda çeşitli önyargılar sahibi oldukları belirtmiş ve uygulama sürecinde bu önyargılardan nasıl uzaklaştıklarını belirtmişlerdir. İlgili konuda birkaç öğrencimiz şunları dile getirmişlerdir.

"... Üzülerek söylüyorum ki sosyal hizmet uzman adayı olmama rağmen engellilerle yıldızımı barıştırıramamıştım ama bu uygulama sayesinde önyargılarımdan farkına vardım. Şu ana kadar büyük yanlış yapmıştım. Artık o önyargılara sahip değilim. Bize çalışma olarak vermenize rağmen ben onu ödev olarak görmedim ve ziyaretlerimizi devam ettirmek istiyorum. Çünkü onlar bizim gerçekten kardeşlerimiz ve onların bizim ilgisimize ve sevgimize ihtiyaçları var. Keşke tüm insanlar bunun farkında olsa" (B.G.).

"... Kurum ziyaretini gerçekleştirmeden önce engelli bireylere yönelik bir önyargı düşüncesi hakimdi. Engelli bireylerden korkardım açıkçası. Daha çok nasıl bir iletişim kurmam gerektiğini bilmiyordum. Onlarla anlaşamayacağımı düşünüyordum. Hatta ilk ziyaretimizde kurum müdürü ile bir diyalogumuz oldu. Fiziksel olarak zarar vermelerinden korkardım. Onları çok farklı tasvir etmiştim aklımda" (H.D.).

"... Kurum ziyareti ile birlikte tüm önyargılarımdan kurtuldum. Artık gerçek anlamda onlarla birlikte çalışabileceğimi söyleyebilirim. Onların önündeki engeller rahatlıkla kaldırılabilir. Umarım ileriki dönemlerde onlarla çalışma imkanım olur" (H.T.).

Engellilerle bağ kurma iletişim oluşturma ve sürdürmeye ilişkin çeşitli bakışlar sahibi bazı öğrencilerimiz bu konuda şu gözlemlerde bulunmuşlardır.

"... Kendi aralarında yakın bir ilişkileri çok dikkatimi çekti. Öğretmenleri ve bakıcılarıyla olan ilişkileri abla kardeş gibiydi ama sevdikleri öğretmenlerini dinliyorlar sadece" (M.S.K.).

"... Daha önce bir engelliyle karşılaştığımda ne yapacağımı pek bilmiyordum. Yani nasıl bir iletişim kuracağım konusunda tecrübesizdim. Engelli kardeşim projesiyle ilk olarak rehabilitasyon merkezine gittiğimde orada yapabileceklerim konusunda hiç bir fikrim yoktu. Yani ben onlara nasıl davranacağım, onlar beni nasıl karşılayacak konusunda çok tedirgindim. Onlarla nasıl ilgileneceğimi bilmiyordum gerçekten" (A.C.).

"... Oysa onlar çok farklı bir dünyaymış gerçekten. Hiç sandığım gibi değilmiş. Aradaki iletişimi çok rahat kurdum. Hiç tahmin etmediğim bir şekilde kolay gerçekleşti. Çok saf ve temiz duygulara sahip insanlar. Yeter ki karşılarındaki insan onlara zarar vermesin. Onlar her türlü yakınlaşır" (T.T.Ç.).

Bu çalışma doğrultusunda yapılanlar öğrencilerimizde oldukça önemli bakış açıları oluşturmuştur. engellilere karşı daha duyarlı olma, farkındalık ve bilinç geliştirme gibi önemli perspektifler geliştirmiştir.

"... Evet engelli bireyler yürüyemez, göremez, duyamaz ve daha bir çok yapamadıkları şey var. Ama onlarla yakından tanışınca onlardan çok şey öğrenmemiz gerektiğini asıl engelleri bizlerin yarattığını anladım" (M.Ş.Y.).

SONUÇ

Öğrencilerin yaptıkları uygulamalar sonucunda, engellilere ilişkin yeni perspektif geliştirdikleri ve onlara yönelik çok boyutlu analiz yetenekleri elde ettikleri, salt teorik çalışmalar yerine uygulamalarla desteklenen çalışmalarda daha etkin, kalıcı ve nitelikli öğrenmeler gerçekleştirdikleri sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar engelliler konusunda verilen eğitimin teorik ve uygulamalı olarak verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2010). *Toplum Özürlülüğü Nasıl Anılıyor*. Ankara: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı

Çopuroğlu, Ç.- Mengi, A. (2014). "Toplumsal Dışlanma Ve Otizm". *Turkishstudies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 9(5), 607-626.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. (2009). *T.C. Resmi Gazete*, 27288, 14 Temmuz 2009.

Kutluer, İ. (2012). " Engelli Olmak Üzerine Etik Düşünceler ". Mehmet Mazak (Ed.). *Din, Felsefe ve Bilim İşığında Engelli Olmak Sempozyum Bildirileri*, 05-06 Mayıs 2012, (ss.132-146), İstanbul: Sultanbeyli Belediye Başkanlığı.

Özgökçeler, S., Bıçkı, D. (2010). "Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa Ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar". Mesut Gülmez (Ed.). *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyum Bildirileri*, 4-6 Kasım 2010, (ss.217-243), İstanbul: Petrol-İş.

ERGEN GEBELİĞİNİN TAŞIDIĞI RİSKLERLE SİSTEM YAKLAŞIMI ODAĞINDA ÖRNEK BİR VAKA SUNUMU

Görkem Kelebek¹, Fatmagül Gürel²

GİRİŞ

Adolesan dönemi geniş anlamıyla bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimlerle çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi olup adolesan gebeliği de 10-19 yaş arasındaki kızların gebeliği anlamında kullanılmaktadır (Uzun ve Orhon, 2013:19). Adolesan dönemde gerçekleşen gebelikler halen tüm dünyada önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Adolesan yaştaki bireylerde gebeliklerin oluşumunda rol oynayan toplumsal ve bireysel birçok risk etmeni bulunmaktadır. Bu sorunlarla baş etme yollarında bireylerin, ailelerin ve meslek alanında uzmanların(öğretmen, pdr danışmanı, sosyal hizmet uzmanı, psikolog) adolesanlarla olan iletişimi oldukça önemlidir. Adolesanlarla olan sağlıklı iletişim, ergenlik döneminin olumsuz davranışlarını azaltabilir. Bu açıdan multi-disipliner koruyucu, önleyici müdahaleler ergenlik döneminde bulunan bireyleri riskler karşısında uzaklaştırabilmektedir.

Adolesan gebeliklerin sıklığı, ülkenin sosyokültürel durumu ve gelişmişlik düzeyi yanı sıra ailesel ve bireysel faktörler de etkilemektedir. Bu yüzden de ülkeler arasında adolesan gebelik oranları ve nedenleri açısından farklar bulunmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kültürel yapı ve geleneksel tutum nedeniyle erken yaş evlilikleri ve erken gebelikler bu dönemde görülebilmektedir (Klein, 2005:116). Dünya geneline bakıldığında; Sahra Afrika'sı %143 ile en yüksek adolesan gebelik oranına sahipken, Avrupa'da bu oran %20'dir (Treffers, 2003: 147). Adolesan gebelik gelişmişlik düzeyi ve eğitim seviyesi arasında anlamlı bir bağlam oluşturmaktadır. Adolesan annelik, kırsal alanda ve eğitim seviyesi düşük kadınlar arasında daha yüksek oranda saptanmaktadır (Şen ve Kavlak, 2011:37). Bunun nedenine kırsal alandaki düşük eğitim seviyesi, çocuk gelinlerin yaygın olması, cinsel eğitim ve üreme bilgisi hakkında yetersizlikleri genel sebepler olarak gösterilebilmektedir.

Yapılan araştırmaların genelinde, ergen gebeliğinin sebepleri arasında, aile eğitiminin yetersiz olması, ailelerin genellikle ilköğretim mezunu ya da sadece okur yazar oldukları tespit edilmiştir. Ancak aşağıda tanıtılacak olan vakada, ailenin eğitiminin yüksek olduğu annenin lise mezunu olduğu ve genel kültür seviyesinin orta derecede olduğu tespit edilmiştir. Burada karşımıza diğer bireysel faktörler çıkmakta ve sadece tek bir bağımlı değişkene bağlı bir gebelik ortaya çıkmamaktadır. Özellikle boşanmış ailelerin taşıdığı risklerde de bu sorun karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar tüm parçalanmış ailelerde bu tür durumlar olmasa da aile bağlarının zayıf olması, anne ve babanın ayrı yaşaması ve baba ve/veya anne figürünün eksik olması adolesan hamileliğinde en önemli sebeplerden birisidir.

Hills ve diğerleri (2004)'ne göre adolesan gebeliğe etki eden nedenlere bakacak olduğumuzda; ailenin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik durumunun kötü olması, eğitim düzeyinin düşüklüğü, aile içi iletişimin bozuk ve kopuk olması, ailede mental sorunların varlığı, ailede suça eğilimli veya suç işlemiş, madde bağımlılığı olan birey varlığı, ailede cinsel istismar varlığı, anne-babanın boşanmış olması ve aile içi şiddetin varlığı gibi ailesel nedenler bu gebeliklerin oluşumunda önemli risk etmenleridir. Makalede tartışılacak olan vaka ile ilgili olarak ergen gebelikten söz edilmiş ve çocuğun gebelik öncesi ve sonrasındaki sürecinde etkili olan faktörler irdelenecektir. Bu faktörlerin gerçekleşmesi durumunda, ergenlik döneminde göstermiş olduğu olağan davranış kalıplarına ek, ergen olumsuz davranış şekilleri geliştirecektir. Bu dönem içerisinde ergen genç kızlar, cinsel istismara uğrayarak ya da kendi cinsel dürtüleriyle birlikte hamile kalmaktadırlar. Bu çalışma, toplum düzenlerini önemli derecede etkileyen aynı zamanda sosyal bir problem olan ergen gebeliğini ortaya çıkarmaktadır. Ergen gebeliği özellikle evlilik öncesi gebelik, anne-çocuk-aile ve toplum açısından sistemde olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir tehlikedir. Yapılan bu çalışmada ergen hamileliğine sebep olan etmenler bir vaka çalışması ile değerlendirilmiştir. Ana-baba duyarsızlığı ve ilgisizliği, aile sıcaklığından yoksunluk gibi durumlar ergende duygusal yoksunluğa ve uyarımsızlığa neden olmakta ve ergen bu dönemde çok ihtiyaç duyduğu bu sıcaklığı ve sevgiyi, kabülü aile dışında aramaya yönelmektedir. Özdeğer duygusunun tatminini amaçlayan

¹ Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Araştırma Görevlisi

² Sosyal Hizmet Uzmanı

ergen, kendine değer verecek birilerini aile dışında aramaktadır. Aile sistemindeki çözülme ergenin diğer sevgi objelerine yönelerek önemsenme ve ilgi ihtiyaçlarını ikame etme uğraşısına girmesine neden olmaktadır (Barnett, Papini, & Gbur, 1991).

Ergenlik döneminin kendiliğinden olan fiziksel gelişmelerinin yanı sıra davranış kalıplarından düşük özsaygı, kimlik bulma çabaları, cinsel dürtülerinin artması, öfke kontrol problemleri, içe çekilme, düşük benlik algısı, aile ve çevreden sosyal izolasyon gibi olumsuz davranış kalıpları geliştirmişlerken, bir de aile ile ilgili olumsuz şeyler yaşandığında, bu vakada görüldüğü gibi anne ve çocuk arasındaki sevgi ve güven bağının kurulamamış olması, baba yoksunluğu, anne, baba ve çocuklar arasındaki olumsuz iletişim ergeni farklı davranış modelleri geliştirmesine itmektedir.

Yoksul aileden gelen adolesan kızların, zengin aileden gelen kızlara göre daha yüksek oranda ve korunmasız cinsel ilişkide buldukları, gebelik risklerini daha az bildikleri, bunun sonucunda da diğer gebelere göre daha yüksek oranda gebe kaldıkları tespit edilmiştir (Treffers, 2005:147). Ayrıca yapılan birçok çalışmada; ergen gebelerin bebeklerinin ihmal ve istismar açısından da önemli bir risk grubunu oluşturduğu belirtilmektedir. Bu durumun nedenleri arasında; bebeğin istenmeyen gebelik sonucunda doğmuş olması, bebekte premetürite, düşük doğum ağırlığı gibi sorunların varlığı, annenin bebek bakımı konusunda yetersiz olması ve annede depresyon gibi psikiyatrik sorunların varlığı bulunmaktadır (Klein, 2005:281). Yapılan çalışmalar adolesan gebeliklerin oluşmasında, eğitim, iş, sosyo-ekonomik ve evlilik durumu, aile planlaması yöntemleri konusunda bilgi yetersizliği, okul ve aile tarafından cinsel sağlık/üreme sağlığı konusunda yeterli bilginin verilmemesi etkili olmaktadır. Ayrıca bu vaka çalışmasında, vakaya konu olan genç kız, cinsel istismara maruz kalmamış erkek arkadaşıyla cinsel birliktelik yaşamış ve bunun sonucunda hamile kalmıştır. Fakat genç kızın ergin olmamasından dolayı yaşanan olayların farkında olmadığı, karnında bir canlı taşımanın sorumluluğunun farkına varmadığı, bebeğin alınıp alınmaması konusunda sürekli fikir değiştirerek kararsız kaldığı gözlemlenmiştir. Geleceğe yönelik rasyonel hedefler ve planlar geliştirmede yetersiz kaldığı, geleceğe yönelik planları sorulduğunda ise sadece bebeğin doğumu gerçekleştiğinde sevgiliyle evlenme hayalleri kurduğu, duygusal ilişkiler konusunda bağımlı ve bağlı olduğu gözlemlenmiştir. Genç kıza yapılan görüşmelerde, bu birliktelikte korunmadıkları, korunmaya dair herhangi bir bilginin olmadığı, yaşamış oldukları ilk cinsel birleşimde gebe kaldığını ifade etmiştir.

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2013 verilerine göre; ülkemizde nüfusun %26'sı adolesan yaş gurubu olup, 15-19 yaş arası adolesanların %16'sı evli ve anne olma oranı yaşla birlikte hızla artmaktadır. Ülkemizde ise 15-19 yaş arasındaki adolesanların %16'sı evli olup, 19 yaşından sonra %16'sı annedir ya da ilk çocuğuna gebedir (Şolt ve Yazıcı, 2015:241). Ülkemizde on sekiz yaş altında çocukların evli olmadan çocuk sahibi oldukları ve resmi nikah olmadan evlendikleri bilinmektedir. Bu çocukların ise yapılan araştırmalarda bilinçli olarak dünyaya gelmediği belirtilmiştir. Kişisel açıdan bakıldığında ergen gebeliği annenin eğitimini tamamlayamamasına ve gelecekte ekonomik fırsatlarının sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Gebe kalmış ergenlerin ailelerinde belirsiz sınırlar, ailevi rehberlik yoksunluğu, denetimsizlik gibi durumlar ergen tarafından esneklik ve uyum olarak algılanmaktadır.

2012 yılında doğum yapan ergen annelerin %9,5'i hiç evlenmemiş iken %90'ı resmi olarak evlidir. Bu annelerin %22'sinin eşleri ile yaş farkı 4 yıl ve daha az, %53,8'inin eşleri ile yaş farkı 5-9 yıl aralığında, %21,2'sinin eşleri ile yaş farkı 10 yıl ve daha fazladır (Tuik, 2012). Bu da karşımıza ülkemizin kanayan yarası olan 'çocuk gelinleri' ve 'adolesan anneleri' çıkarmaktadır. %9.5 oranında gerek evlilik dışı gerekse imam nikahı ile evlenen kadınlar yeterli düzeyde bilgi-beceri-değer tutumuna erişmeden annelik gibi büyük bir sorumluluğu üstlenmektedirler.

VAKANIN TANITIMI

D.M.Y 16 yaşında, Lise 2.sınıf öğrencisi ve erkek arkadaşı ile kendi istekleriyle yaşanan cinsel birliktelik sonucunda hamile kalmıştır. Çocuğun annesinin emniyete bildirmesi sonucunda çocuk koruma ve bakım altına alınarak Çocuk Destek Merkezi'nde hamilelik süreci sonlanıncaya kadar kalmış ve sonrasında bebek başka bir aileye evlatlık verilmiş ve kendisinin de bakım tedbiri kaldırılarak aile yanına teslim edilmiştir.

Yapılan incelemeler ve değerlendirmelerde, D.M.Y'nin annesi ve babasının beş yıl kadar önce boşandığı, annesinin kendine farklı bir ilde iş bularak çocuklarının anneanne ve dedenin tarafından bakımlarının sağlandığı ve beş yıl sonrasında çocuklarını yanına alarak annenin çocuklarının bakımını sağladığı ifade

edilmiştir. Babanın çocuklarla ilgilenmediği ve çocuklardan farklı bir ilde yaşadığı, çocukların baba yoksunluğu yaşadıkları öğrenilmiştir. Annenin ise ebeveynlik kapasitesinin yeterli düzeyde olmadığı, madde kullandığı ve sürekli farklı arkadaşlarının eve gelerek çocuklarının yanında madde kullandığı öğrenilmiştir. D.M.Y 2 yıl önce bir erkek arkadaş edindiğini ve yaklaşık 8 aydır erkek arkadaşı, annesi, kız kardeşi ve kendisinin aynı evde yaşadığını belirtmiştir. Annenin, D.M.Y ve sevgilisinin aynı yatakta birlikte uyumalarına izin verdiği ve çocuklarıyla yeterli düzeyde ilgilenmediği dikkat çekmektedir. Bu esnada D.M.Y'nin gebe olduğu ve okuldaki öğretmeni tarafından fark edilip gerekli yerlere müracaatı ile süreç başlamıştır.

D.M.Y hakkında gerekli kurumlar tarafından bakım tedbiri kararı alınmış olup, genç kız kurum bakımında kalmıştır. Yaşanan olayların farkında olmadığı, karnında bir canlı taşımının getirdiği yükümlükleri bilmediği, çok rahat tavırlar içerisinde olduğu gözlenmiştir. Çocukla kurumda yapılan görüşmelerde, kendini rahat bir şekilde ifade edebilmiş, dezorganize konuşmalarının olmadığı fark edilmiş, algı düzeyinin ve fiziksel, zihinsel, sosyal gelişiminin akranlarıyla orantılı olduğu gözlemlenmiştir. Etki-tepki becerisinin yeterli düzeyde olduğu, kendini anlama ve anlamlandırma kapasitesinin etkili olduğu tespit edilmiştir. Erkek arkadaşına annesinden çok bağlı olduğu, annesiyle sevgi ve güven bağı kurmadığı, baba yoksunluğu yaşadığı ifade edilmiştir. Geleceğe yönelik rasyonel hedefler geliştirilmesinde desteğe ihtiyaç duyduğu düşünülmüş ve ilişkiler, iletişim kurma gibi konular üzerine bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

D.M.Y'nin 18-20 haftalık hamilelik sürecinde, kendisi 15 yaşını doldurduğu için kendi rızası ile karnındaki bebeği isteyip istemediği öğrenilmeye çalışılmış fakat bebek konusunda kararsızlığı, sürekli fikir değiştirmesi dikkat çekmiş olup, bebeğin alınmaması konusunda karar kılınmıştır.

MÜDAHALE SÜRECİ

15 yaşındaki genç kızın hayli karmaşık olan hamilelik sürecinde, öncelikle çocuk hakkında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 5. maddesinin (c) bendi uyarınca hakkında '**Bakım Tedbiri**' alınmasının, yaşına, gebelik durumuna uygun, annesi ile bağlarının kopmamasının uygun olması nedeniyle, kararın çıkarıldığı ilde çocuk için uygun bir kuruluş olmaması sebebiyle, annesinin bulunduğu yakın bir kuruluşa tertibinin yapılmasının, kuruluşa kalmaya başladıktan sonraki süreçte annesi, babası ve kardeşleri ile kontrollü biçimde telefonla ve/veya kuruluş içerisinde görüştürülmesinin, bu süreç içerisinde, kaldığı kuruluşça, doğumdan sonraki süreci konusunda tekrar değerlendirme yapılmasının, fiziksel ve psiko-sosyal durumu açısından uygun olduğu görüşü oluşmuştur.

Genç kızın farklı bir ile yerleştirildikten sonraki süreçte, bulunduğu ilde annesinin baskıları üzerine, iller arasında gerekli koordinasyonun sağlanmaması ve gerekli bilgilerin alınmaması sebebiyle bebek doğduktan sonra D.M.Y anne yanına döndürülmüştür. Sevgilisinin şikayeti geri alınmış ve sonraki süreçten herhangi bir bilgi sahibi olunmamıştır.

Tüm bu yaşananlarda, D.M.Y'nin diğer genç kız kardeşi çok etkilenmiştir. Annesinin ve ablasının yaşadığı olaylarda çekimsiz davranmış, depresyon belirtileri göstermeye başlamıştır. Kendisi de kurum bakımına alınmak istediğini ifade etmiş ve mahkemenen bakım tedbiri alınmasına rağmen anne çocuğu başka bir şehre kaçırmıştır. Fakat yaşadığı şehirde bakım tedbiri kararı çıkmasına karşın, kaçırıldığı şehirde bu tedbir kararı geçerliliğini kaybetmiş ve o şehirde bulunan sosyal çalışma görevlileri fikir ayrılığında bulunmuşlardır. Bu da meslekte aynı etik değerlere sahip olmadan verilen kararlar etik ikilemi de doğurmaktadır.

Bu vakada, bir genç kızın annesinin ihmali ve babanın yoksunluğu ve anne-baba arasındaki olumsuz iletişimin, annenin boşanma sürecinden sonra çocuklarıyla beş yıl çok fazla görüşmemesi ve çocuklarda oluşan sevgi-güven eksikliğinden dolayı, ergenlik döneminde hamile kaldığı ve bununla baş etme kapasitesinin gelişmemiş olduğu görülmektedir. Ailenin çocuklarıyla kurmuş olduğu etkili iletişim, çocukların gelişim ve ahlak dönemlerini, çocukların geleceğe yönelik hedeflerini, davranışlarını ve tavırlarını özellikle etkilemektedir. Anne-baba ve çocuk arasında kurulan sevgi ve güven bağı çok önemlidir. Aşağıda sistem yaklaşımı üzerinden adolesanların gebelik durumundan ve bunlarla baş etme kapasitelerinden söz edilecektir. Sistem yaklaşımı ile D.M.Y ile çocuk, ailesi ve çevresi hakkında 6 aşamalı planlı değişim süreci ile ergen gebeliğine neden olan etkenler üzerine çalışmalar yapılmıştır.

Her sistemde parçalar birbiriyle ilişkilidir ve işlevlerini sürdürebilmek için birbirine bağımlıdır. Sistemin en önemli özelliği, kendine özgü değişme biçiminin olmasıdır. Daha açık bir deyişle, sistemdeki bir öğenin değişmesi, diğer öğelerin de değişmesine yol açmakta, bu durum da karşılığında ilk değişen öğeyi etkilemektedir (Dallos ve Draper, 2005 akt. Akün, 2013:87). Bu vakada görüldüğü üzere annedeki sapan annelik rolleri ve yanlış rol model olmasından kaynaklı olarak çocuklarında da davranış bozuklukları görülmeye başlanmıştır, kendi eve farklı erkek arkadaşlarını alarak, farklı erkekler ile birlikte olmayı normalleştirmiş ve yeterli düzeyde paylaşımda bulunamamıştır. Aile içinde bulunan her birey diğer bireyi etkilemekte ve sistemsel farklılıklara neden olmaktadır. Aile bir bütün olarak ele alınmalıdır. Her bir parçanın bütünden ayrı bağıllığı, karşılığı ve etkileşimi bulunmaktadır. Sistem kuramında her sistem bir alt sistemlerden oluşmaktadır. Aile içinde kardeş, anne gibi alt sistemleri bulunmaktadır. Her bir değişen olay, alt sistem, birey genel sisteme etki etmekte ve denge kurmaktadır. Sistem kuramının genel bakış açısı değişen yapılara ve çevresel koşullara göre kendini düzenlemektedir. Vakada olduğu üzere, yeni bireyin girdisi, aile farklı alt sistemlere ve rollerine neden olmuş, doğum sonrası ailede yeniden yapılanma söz konusu olmuştur. Bu yüzden, sistem kuramı neden-sonuç ilişkisinden çok karşılıklı ilişkilerin uyumuna odaklanarak çevresi içinde bireyi ele almaktadır.

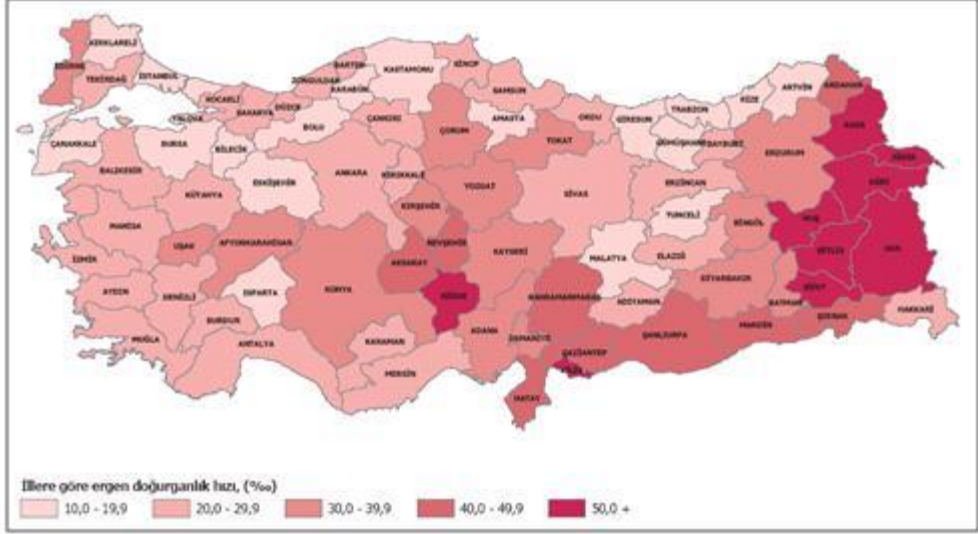
TARTIŞMA

Sürecin tamamına bakıldığında sistem-eko sistem yaklaşımı ile akraba, aile ve sevgilisi ile arasında geçen etkileşimin ve aile yapısından kaynaklı düzene bakıldığında sosyal hizmet uzmanı tarafından aileye, D.M.Y.'nin sevgilisine ve de bireyin kendisine sağlanan sosyo- psikolojik yardım sayesinde aile içerisindeki krizlerin önüne geçilmiştir. Buna ek olarak ergen gebeliğinin risk faktörleri ve ortaya çıkabilecek sorunlar vaka ile görüşülerek süreç hakkında bir bilgilendirme sağlanması bireyin olaylara hakim olması açısından önem arz etmektedir. Burada önemli olan nokta ergenlik döneminde hamile olan bir çocuğun karşılaştığı ve karşılaşacağı problemlere koruyucu-önleyici tedbirler almaktadır.

Genel olarak adolesana cinsel ve psikososyal gelişme, güvenli cinsel yaşam ve güvenli davranışlar konularında bilgileri içeren eğitimlerin verilmesi bu tür gebeliklerin önlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Kentte yaşayan adolesan öğrencilere vereceğimiz bu eğitim, okul sosyal hizmetinin de adolesanlar için ne denli bir değer taşıdığını gösterecektir.

Adolesan gebeliklerin yaygın olmasının başlıca nedenleri arasında; erken yaşta evlilikler, aile planlaması yöntemleri konusunda yetersiz bilgi sahibi olma, ulaşımdaki zorluklar, okul ve aile tarafından cinsel sağlık/üreme sağlığı konusunda yeterli bilgilendirme yapılmamış olması, düşük sosyo-ekonomik durum ve eğitim düzeyinin düşük olması gibi faktörler yer almaktadır. Ülkenin coğrafyasının çok çeşitliliği adolesan gebeliklerinin yoğunluk ve sıklıklarını da aynı zamanda göstermektedir. Kültürel değerlerle ortaya konan çocuk gelin gebeliği kavramı ve adolesan gebeliği kavramı arasında farklar bulunmamaktadır. Yaşadığımız coğrafyanın örf, adet, kültür ve geleneğine göre yapılan evlilikler meşrulaştırılıp, kız çocuklarının hayatları riske atılarak bir insan hakları ihlali de yapılmakta fakat devletin yasal dayanaklarının bu konuda yetersiz olması açısından kız çocukları dezavantajlı süreçler geçirmektedirler. Buna ek olarak evlilik dışı oluşan adolesan dönemlerinde bireyin taşıdığı rol ve sorumluluklar, zorla evlendirilip çocuk sahibi olan kadınla arasında niteliksel farklar doğarsa da hem çocuk hem de anne için erken yaşta doğum biyo-psiko-sosyal açıdan çok boyutlu riskleri de beraber getirmektedir. Kadın hakları açısından feminist sosyal hizmet perspektifinden baktığımızda da kadını doğurganlık ve namus üzerinden kodlayarak eril hegemonya oluşturulmakta fakat her sonuç kadını topluma karşı ikincil plana atmakta ve haklarını talep etmede, gerçek potansiyellerini elde etmede annelik engelini; adolesan sorunu ile takılmaktadırlar. 15-19 yaş arası kız çocuklarının önde gelen ölüm sebeplerinden biri hala doğumdan kaynaklanan komplikasyonlar olmaya devam etmektedir. Kadın sağlığı açısından da istismar edilen bir başka açık karşımıza çıkmaktadır.

TUİK'in ergen doğurganlık hızına baktığımızda ise her coğrafyanın doğusunun yaşadığı ayrımcılık burad da da karşımıza çıkmakta gerek sağlık, gerek istihdam, gerek katılım gerekse eğitim olanaklarından az derece yararlanan kadınlar aktif nüfusun içinde bulunmaktanda eril düzen tarafından 'doğumla pasifleştirilmektedir. Doğuda olan bu ergenlik hızının üzüntü verici tablosu ise; gelenek, görenek, değer, örf ve adete bağlanarak kadınların yaşadıkları risk etmenlerini arttırmaktadır.

(Tuik, 2012) illere göre doğurganlık hızı

ÖNERİLER

Öncelikle, cinsel ve üreme sağlığı hakkında konuşmanın tabu olduğu, düşünce olarak liberal fakat kültürel olarak muhafazakar toplumumuzda, bireyin bedenini tanınması ve cinsellik ve üreme sağlığı hakkında ders, eğitim verilmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, her anne olan birey, buna psiko-sosyal ve bakım anlamında yeterli olamaması durumunda bebeğin ve adolesan gebenin takibini yapmak için bir izleme yapılmalıdır. Ülke politikalarına uygun şekilde yasal mevzuatın düzenlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında adolesan ebeveynlik hakkında roller verilmelidir. Kitle iletişim araçlarının yaygınca kullanıldığı ülkemizde, adolesan gebeliğin taşıdığı riskler, sonuçlar, başvurulacak birimler bilgilendirici şekilde yer almalıdır. En önemli ise, her ülkenin adolesan gebeliği sorunun görmezden gelmekten çok, bunun bir sorun olduğu çıkarsımına varması ve çözümler üretmesi gerekmektedir. Elbette sosyal hizmet uygulaması multi-disipliner boyutta çalışmalıdır. Özellikle okul sosyal hizmet alanında görev yapan sosyal çalışmacılar ile öğretmenler ve aileler arasında bir üçgen koalisyon oluşmalı ve riskli davranışların önlenmesi için sistem perspektifinden bakılmalıdır.

KAYNAKLAR

Akn, E. (2013). Yapısal Aile Sistemleri Kuramı Bağlamında Ergenlik Döneminde Aile Yapısı ve Ergenlik Dönemi Sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(1): 85-116.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2009). TNSA-2008. Erişim:[http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2008/data/TNSA-2008_ana_Rapor-tr.pdf]. Erişim Tarihi:11.10.2015

Hillis S.D., Anda, R. F. ve Dube S. R. (2004). The Association Between Adverse Childhood Experiences And Adolescent Pregnancy, Long-Term Psychosocial Consequences, And Fetal Death. *Pediatrics*.

Kara Uzun, A. ve Şimşek Orhon, F. (2013). Adolesan Gebeliğin Anne ve Bebek Sağlığına Etkileri. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 66(1).

Klein, J.D. (2005). American Academy Of Pediatrics Committee On Adolescence. Adolescent Pregnancy: Current Trends And Issues. *Pediatrics*.

Şen, S. ve Kavlak, O. (2011). Çocuk Gelinler: Erken Yaş Evlilikleri ve Adolesan Gebeliklere Yaklaşım. *Aile Ve Toplum Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran.

Şolt, A. ve Yazıcı, S. (2015). Adölesan Gebelikler. *HSP*, 2(2): 241-248.

Treffers, P. E. (2003). Teenage Pregnancy, A worldwide Problem. *Ned Tijdschr Geneesk*.

World Health Organization. The second decade: improving adolescent health and development. WHO, Department of Child and Adolescent Health and Development, Programme Brochure. Geneva; 1998.

<http://www.bmdergi.org/tr/unfpa-turkiye-ergen-gebeligi-nesiller-boyu-suren-ayrimcilik/>

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13663>

SUÇ DAVRANIŞININ GENEL GERİLİM KURAMI TEMELİNDE İNCELENMESİ

Ebru Tezcan¹

ÖZET

Suç davranışı, sadece hukuki bir sorun olmaktan ziyade sosyolojik, psikolojik ve sosyo-ekonomik pek çok nedenle ilişkili oldukça karmaşık bir toplumsal olgudur. Bu nedenle, suç davranışına farklı açılardan yaklaşan çeşitli kuramsal çerçeveler mevcuttur. Bunlardan Genel Gerilim Kuramı (General Strain Theory) nispeten yeni geliştirilmiş bir teori olmasına rağmen, farklı popülasyonlar ve yöntemler ile yapılan önemli sayıda araştırma, gerilim ile suçluluk arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymuştur.

Genel Gerilim Kuramı, başkaları ile olan negatif ilişkilere açık bir şekilde odaklanan ve suç işlemenin bu ilişkilerin yol açtığı negatif duygulanımdan kaynaklandığını ileri süren bir teori olup, klasik gerilim teorilerinden çok daha geniş kapsamlıdır. Bu çalışmada, suç davranışı Genel Gerilim Kuramı temelinde incelenecek, engellenmiş ekonomik isteklerin ve makro yapısal eşitsizlikten kaynaklı faktörlerin ötesinde, suçun gelişiminde etkili olan mikro sosyo-psikolojik faktörler ve suçun gerilime karşı adaptif bir tepki ortaya çıkabildiği durumlar ele alınacak ve suça yönelmiş bireylere yönelik çalışmalarda göz önünde bulundurulması gereken değişkenler tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Suç, Genel Gerilim Kuramı, Gerilim Kaynakları, Başa Çıkma \ Suça Müdahale

GİRİŞ

Kriminoloji alanındaki en etkili ve en sık test edilen teorik perspektifler arasında yerini alan Genel Gerilim Kuramı, ortaya koyulduğundan (Agnew, 1985, 1992) bu yana, çok sayıda araştırmacı tarafından çeşitli uyumsuz ve antisosyal davranış formları, psikiyatrik ve fiziksel sağlık problemleri, şiddet suçları, şiddet mağduriyeti ve diğer güncel konular ile ilişkilendirilmiştir.

Gerilim teorilerinin dayandığı Merton'un (1938) makro yapısal bir perspektif içeren anomi teorisi, ortak paylaşılan değer yönelimlerine (başarı ve refah arzuları) ve aynı zamanda dikey bir sosyal sınıf yapısı varsayımlarına dayanmaktadır (Agnew, 1992). Merton'un (1938) bahsi geçen makro düzey anomi çerçevesini bireysel analiz düzeyine uygulayan ilk gerilim teorileri, yasa dışı davranışın, engellenmiş ekonomik fırsatlar, orta sınıf statüsüne ulaşamama, üst sınıfın sosyal reddi gibi alt sınıf bireylerin ideallerindeki arzulara ulaşmaya yönelik engellenme kaynaklarına bağlı olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Bao, Haas, Chen ve Pi, 2014). Bu ilk gerilim teorileri, hem büyük düşünmek için teşvik edildikleri hem de sınırlı ödüller için büyük bir rekabetin olduğu bir düzende, alt sınıf bireylerin ekonomik başarı veya orta sınıf statüsü gibi geleneksel hedeflere ulaşmada karşılaştıkları engellere odaklanmıştır (Bao, Haas ve Pi, 2004). Dolayısıyla, suçun alt sınıf dezavantajlılardan, yani yoksullardan kaynaklandığını varsaymaktadır.

Agnew'in (1992, 2006) Genel Gerilim Kuramı ise, gerilim kavramını yeniden tanımlamış, odağı engellenmiş ekonomik isteklerin ötesine genişleterek, makro yapısal eşitsizlikten mikro sosyo-psikolojik faktörlere kaydırmış ve suçun gerilime karşı adaptif bir tepki olarak kullanılabilirdiği bir sürece belirterek araştırmaları yeniden harekete geçirmiştir (Rebellion, Manasse, Van Gundy ve Cohn, 2012).

Agnew (1992), gerilim teorisinde yaptığı modifikasyonlarda, geleneksel kriminolojinin dışında, özellikle medikal sosyoloji ve psikolojideki stres ve agresyon araştırmalarından ve sosyal psikolojideki eşitlik/adalet çalışmalarından yararlanmıştır. Genel Gerilim Kuramı'nın sosyal-psikolojik düzeyde yazılmış bir teori olduğunu belirten Agnew (1992), kuramın temel olarak bireye ve bireyin birincil sosyal çevresine odaklandığını ifade etmiştir.

GERİLİM

Genel Gerilim Kuramı'nda, bireyin diğer bireyler ile ilişkileri temelinde ele alınan gerilim (strain), "hoşa gitmeyen olay ve koşullar" olarak tanımlanmaktadır (Agnew, 1992, 2001, 2006). Buna göre gerilim, diğerleri ile olan negatif ya da ters ilişkilere, bir başka deyişle "bireye diğerleri tarafından arzu ettiği şekilde davranılmadığı" ilişkilere işaret etmektedir (Agnew, 1992). Agnew (2006), gerilim olarak

¹ Psikolog Dr., İzmir 13. Aile Mahkemesi

tanımladığı belirli olay ya da koşulların "ekstrem stresörler" olduğunu, bu stresörlerin rutin aktiviteleri aksattığını ve kişinin en temel hedefleri ile meşgul olmasını riske attığını ve suç olasılığını arttırdığını ifade etmiştir.

Agnew (2001, 2006) objektif ve sübjektif gerilimleri birbirinden ayırmıştır. Objektif gerilimler, verili bir gruptaki çoğu kişi tarafından hoş gitmeyen olay ve koşulları içermektedir. Fiziksel saldırı, parasal sıkıntı ve kriminal mağduriyet gibi çok sayıda stres verici koşul ya da olaylar objektif gerilim olarak düşünülebilir. Sübjektif gerilimler ise, onları deneyimleyen kişiler tarafından hoş gitmeyen olay ve koşullara işaret etmektedir. Agnew (2001)'e göre, bireyler, kişisel özellikler, sosyal kaynaklar veya yaşam koşulları gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak, objektif gerilimleri de farklı şekillerde sübjektif olarak değerlendirebilirler. Bu nedenle, Agnew (2001, 2006) gerilim ve suç arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için, hem objektif hem de sübjektif gerilimlerin ölçülmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Temel Gerilim Türleri

Klasik gerilim teorileri, sadece, bireyin pozitif değerli hedeflere ulaşmasına diğerlerinin engel olduğu negatif ilişki biçimine odaklanırken, Agnew (1985), gerilimin ortaya çıkışında acı verici durumlardan yasal şekilde kaçamamanın da etkili olabileceğini ileri sürmüştür ve iki yeni gerilim kategorisi ekleyerek geleneksel gerilim teorilerini detaylandırmıştır.

Agnew (1992), her biri diğer kişiler ile farklı bir negatif ilişki türüne işaret eden üç temel gerilim kaynağı tanımlamıştır. Buna göre; diğer bireyler (1) kişinin pozitif değerli hedeflere ulaşmasına engel olabilir, (2) kişinin sahip olduğu pozitif değerli uyaranları ortadan kaldıracak veya kaldırmakla tehdit edebilir ya da (3) kişiye aversif ya da negatif değerli uyaranlar sunabilir veya sunmakla tehdit edebilirler. Dolayısıyla, gerilimler, (1) değer verilen hedeflere ulaşamamayı (örn. yüksek notlar, parasal başarı, otonomi, statü), (2) değer verilen uyaranların olası ya da fiili kaybını (örn. romantik partner kaybı, mali kayıp, mutlak ayrıcalıklar) ya da (3) negatif uyaranların varlığını (örn. aile içi çatışma, mağduriyet, sözel veya fiziksel istismar) içerebilir (Sigfusdottir ve ark., 2012).

1. Pozitif Değerli Hedeflere Ulaşamama Şeklinde Gerilim

1.a. Arzu ve Beklentiler/Gerçek Başarılar Arasındaki Fark Şeklinde Gerilim

Bu gerilim türünde, klasik gerilim teorilerinin savını da içerir şekilde, kişilerin gelecekte parasal başarı ve/veya orta sınıf statüsüne ulaşma ve bunların yanı sıra çeşitli aktüel, bugüne dair ideal hedefleri (arzular) ve bu hedeflere ulaşma yönündeki beklentileri (ya da beklenen hedefe ulaşma düzeyi) arasındaki fark açısından incelenmiştir. Klasik gerilim teorilerinden farklı olarak, bu hedeflere ulaşmanın sosyal sınıftan başka çeşitli faktörlere de (zeka, fiziksel çekicilik, kişilik, sportif yetenek, vb.) bağlı olduğu ifade edilmiştir (Agnew, 1992). Buna göre, birçok birey, hedeflerine meşru kanallarla ulaşması için (sadece sosyal sınıfa değil) gerekli özellik ya da beceriye sahip olmamasından dolayı gerilim deneyimleyebilmektedir.

1.b. Beklentiler ve Gerçek Başarılar Arasındaki Fark Şeklinde Gerilim

Bu gerilim türünün odak noktası, beklentiler ve gerçek başarılar (ödülleri) arasındaki farktır. Bu yaklaşımın dayandığı adalet literatürü, beklentilere ulaşamamanın, öfke, gücensizlik, hiddet, hoşnutsuzluk, hayal kırıklığı ve mutsuzluk gibi duygulara yol açabileceğini ortaya koymuştur (Agnew, 1992). Burada, bireylerin, beklenti ve başarılar arasındaki boşluğu azaltmaya güçlü bir şekilde motive olabilecekleri ileri sürülmekte ve sapma da olası bir seçenek olarak sıklıkla anılmaktadır.

Beklentiler, bireyin geçmiş deneyimlerine ve/veya bireye benzer olan referans (ya da genellenmiş) diğerleri ile yaptığı karşılaştırmalara dayanmaktadır. Agnew (1992), arzuların ütopyik bir şeyi barındırdığını, beklentilerin ise gerçeklik temelli olduğunu, dolayısıyla, beklentiler ve gerçek başarılar arasındaki farkın, arzular ve başarılar arasındaki farka nazaran duygusal olarak daha rahatsız edici olacağını ileri sürmüştür. Bu alternatif gerilim kavramı, ayrıca, bireysel hedeflerin (beklentilerin) oluşturulmasında temel bir rol oynadığı için, sosyal karşılaştırmaya merkezi bir işlev yüklemektedir (Agnew, 1992).

1.c. Adil Çıktılar ile Gerçek Çıktılar Arasındaki Fark Şeklindeki Gerilim

Bu gerilim türünde hedef, ulaşılacak istenen spesifik bir çıktı yerine, diğerleri ile etkileşiminin adalet ilkesine uymasıdır (Agnew, 1992). Bir ilişkideki bireyler, kendi girdi ve çıktıların oranını, ilişkideki spesifik diğerlerinin oranları ile karşılaştırırlar. Eğer oranlar birbirine eşitse, çıktıların adil veya adaletli olduğunu hissederler. Eğer girdi/çıkıtı oranları eşit değilse, aktörler durumu adaletsiz olarak algırlar ve bunun

sonucunda rahatsızlık hissederler. Agnew'e (1992) göre, eşitsizlik, eşitliği yeniden sağlama çabasına bağlı olarak, suç işlemeye yol açabilir. Buna göre, eşitsiz ilişkilerdeki bireyler, kendi çıktılarını arttırmak (örn. hırsızlık), kendi girdilerini azaltmak (örn. okuldan kaçmak), diğerlerinin çıktılarını azaltmak (örn. vandallık, hırsızlık, saldırı) ve/veya diğerlerinin girdilerini arttırmak (örn. düzeni bozucu şekilde davranarak) için suça karışabilirler. Yüksek düzeyde eşitliksiz durumlarda bireyler, alanı terk edebilir (örn. evden kaçma) veya diğerlerini alanı terk etmeye zorlayabilirler. Bu sebeplere bağlı olarak Agnew (1992), adaletsiz ilişkiler içindeki bireylerin mevcut durumda ya da gelecekte suça karışmalarının daha olası olacağını öngörmüştür. Bu gerilim kaynağı, bireyin çıktıklarına odaklı önceki gerilim kaynaklarının aksine, bireyin girdilerini de göz önünde bulundurmaktadır. Ayrıca, bireylerin çıktılarının yanı sıra, kendi prosedürleri ile diğerlerinin prosedürlerini karşılaştırmaları, bir başka deyişle, prosedürel adalet ilkelerini karşılaştırmaya temel almaları da olasıdır (Agnew, 1992).

2. Pozitif Değerli Uyarıların Kaybı Şeklinde Gerilim

Bu gerilim, kişinin alışkın olduğu pozitif değerli uyarıların kaybindan kaynaklanır (Bao ve ark., 2004). Agnew (1992), buna dayanarak, pozitif değerli uyarıların gerçek ya da öngörülen kaybının (romantik partner kaybı, bir arkadaş veya akrabasının ölümü ya da ciddi hastalığı, yeni bir okula geçme, ebeveyn ayrılığı/boşanması, okuldan uzaklaştırılma, işyerinde birtakım zorlayıcı koşulların bulunması, vb.), bireyin, bu kaybı önlemeye, kaybedilen uyarıyı geri getirmeye veya ikame etmeye, kayıptan sorumlu olanlardan öç almaya veya kaybın yarattığı negatif duygulanımı yasadışı maddelerle yönetmeye çalışması vasıtasıyla suç işlemeye yol açabileceğini ileri sürmüştür.

3. Negatif Uyarıların Sunumu Şeklinde Gerilim

Agnew'e (1992) göre, zararlı uyarılar (kriminal mağduriyet, fiziksel ceza, ebeveyn ve akranlar ile çatışmalı veya kötü muamele içeren ilişkiler, vb.), kişi negatif uyarılardan kaçınmaya ya da kaçmaya, negatif uyarıların sonlandırmaya veya azaltmaya, negatif uyarıların ya da ilişkili hedeflerin kaynağından intikam almaya ve/veya yasadışı ilaçlar olarak negatif duygulanımı kontrol etmeye çalıştığında suç işlemeye sebep olabilmektedir. Suç/agresyon, özellikle, çocuk ihmal ve istismarı, kriminal mağduriyet, şiddet mağduriyeti, fiziksel cezalandırma, ebeveynler ve arkadaşlar ile negatif ilişkiler, olumsuz okul yaşantıları, sözel tehdit ve aşağılamalar, fiziksel acı, rahatsız edici ün, tiksindirici görüntüler, gürültü, sıcaklık, hava kirliliği, kişisel alanın ihlali, vb. zararlı uyarılar ile ilişkili bulunmuştur (Agnew, 1992). Bu tür uyarıların, bireyin hedeflerinden bağımsız şekilde zararlı olarak deneyimlendikleri varsayılmaktadır.

Yukarıda bahsedilen bu üç temel gerilim türü teorik olarak birbirinden ayrı olmakla birlikte, zaman zaman pratikte örtüşmekte ve farklı gerilim türlerini ayırt etmek güç olabilmektedir (Agnew, 1992). Örneğin, bir öğretmenin aşağılayıcı tavrı, ergenin akademik başarıya ilişkin arzuları ile çatıştığı, dağıtım saladalet veya eşitlik ilkesinin bozulması ile sonuçlandığı veya önceki olumsuz yaşantılara bağlı koşullu bir negatif uyarı olduğu için zarar verici olarak deneyimlenmesi mümkündür.

Son dönemde, Genel Gerilim Teorisi, "temsili" ya da "öngörülen" gerilimleri de içerecek şekilde genişletilmiştir (Agnew, 2002). Temsili gerilimler, aile üyesi ya da arkadaşlar gibi bireyin çevresindeki diğer kişilerce deneyimlenen gerilimlere işaret ederken, öngörülen gerilimler, kişinin mevcut gerilimlerinin gelecekte de devam edeceği ya da yeni gerilimler yaşanacağı yönündeki beklentisine göndermektedir (Agnew, 2006). Agnew (2002), bireylerde negatif duygusal etki yaratacağı ve suç ile bağlantılı baş etmeye yol açabileceği için temsili mağduriyetin de suç ile ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Temsili mağduriyet, ayrıca, bireylerin aynı mağduriyeti gelecekte kendilerinin de yaşayacağından kuşkulılarına yol açabilmektedir (Lin, Cochran ve Mieczkowski, 2011). Çifte mağduriyet ise, doğrudan ve temsili mağduriyetin birleşmesidir. Bu gerilimler de suça karışmaya katkı sağlayabilmekle birlikte, kişinin kendisinin deneyimlediği gerilimler genellikle temsili ya da öngörülen gerilimlere nazaran suç üzerinde daha geniş bir etkiye sahiptir (Agnew, 2006).

GERİLİM VE SUÇ DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Her gerilim türü, suç için bir yatkınlık yaratabilmekte ya da belirli bir suç davranışını başlatan durumsal bir olay olarak işlev görebilmektedir. Yapılan çalışmalar da, çeşitli gerilim türlerine (örn. ebeveyn istismarı, mağduriyet, ayrımcılık, akran zorbalığı, vb.) maruz kalan bireylerin suç davranışına yönelmesinin daha olası olduğunu ortaya koymaktadır (Moon ve ark., 2008; Morris ve ark., 2012).

Agnew (2006), gerilimin suç ya da suç ile ilgili çıktılar ile ilişkili olabileceği üç genel yoldan söz etmiştir. İlk olarak, gerilim bireyde negatif duygular yaratarak ardından suçluluğa yol açabilir. İkinci olarak, gerilim, geçici olarak kişinin sosyal kontrolünü düşürebilir ve dolayısıyla suça karışmayı arttırabilir. Üçüncü olarak, gerilim, suça neden olabilecek bir sosyal öğrenme durumunu geçici olarak arttırabilir.

Suç, mevcut gerilim türü ile ilişkili olarak, pozitif değerli hedeflere ulaşmak, pozitif uyaranları korumak ya da geri almak, negatif uyaranlardan kaçınmak ya da son vermek (istismarcı ebeveynlerden kaçmak, para çalmak, vb), gerilimin kaynağı ya da ilişkili hedeflerden kaçınmak (ör. istismar eden akranlara saldırmak) ya da negatif duyguları yatıştırmak (yasa dışı madde kullanımı yoluyla, vb.), kısaca mevcut gerilimi azaltmak için bir yöntem olabilmektedir (Agnew, 1992; Agnew, 2006; Sigfusdottir ve ark., 2012). Buna göre, suç, bir problem çözme eylemi veya baş etme stratejisi olarak görülmektedir. Agnew (1992, 2006), gerilimden kaynaklanan rahatsız edici negatif duygulardan genellikle kısa vadeli olmakla birlikte, efektif bir rahatlama sağladığı ölçüde, suçun adaptif bir tepki olduğunu ileri sürmektedir.

Agnew (2001, 2006), gerilimin suç ile ilişkiliğini tanımlamaya yardım eden dört özellik belirlemiştir. Buna göre, suça yol açan spesifik gerilimler, genellikle yüksek büyüklüktedir, adaletsiz algılanır, düşük sosyal kontrol ile ilişkilidir ve suça yönelik baskı ya da teşvik içermektedir.

Yüksek büyüklükteki gerilimler, bireylerin gerilimler ile suç içermeyen şekilde baş edebilmeye yönelik davranışsal ve bilişsel becerileri üzerinde önemli negatif etkiye sahiptir (Agnew, 2001). Agnew (2001), gerilimin büyüklüğü veya ciddiyetine ilişkin bireylerin algılarının sıklık, devam süresi, yakın zamanda olma ve gerilimin merkeziliği faktörlerince belirlendiğini ileri sürmüştür. Kronik (evsizlik, akran zorbalığı, işsizlik, vb), sıklıkla ortaya çıkan gerilimler, genellikle yüksek büyüklükte ve birey üzerinde önemli negatif etkiye sahip olarak algılanır. Kronik veya tekrarlayan gerilimler, bireyin yasal biçimde başa çıkma becerisini zorlamakta, yeni gerilimler bireyi bunaltmakta ve güçlü duygusal tepkilere neden olmaktadır (Agnew, 2006). Yakın zamanda olan gerilimlerin de, önceki gerilimlere göre daha güçlü etkisi olduğu varsayılmakla birlikte, Agnew (2001), çocukluk travmaları (ebeveyn reddi, çocuk istismarı, vb.) gibi bazı gerilimlerin suç davranışı üzerinde sürekli bir etkisi olabileceğine dikkat çekmiştir. Gerilimin merkeziliği, bireyin merkezi hedefleri, ihtiyaçları, değerleri ve/veya kimlikleri ile olan ilişki düzeyine göndermektedir. Bireyin gerilimin değer, hedef veya kimliğini tehdit ettiğine ilişkin algısı ne kadar büyükse (örn. ırk/etnisite ve cinsiyete bağlı ayrımcılık), gerilimi o kadar yüksek büyüklükte algılar.

Genel Gerilim Kuramı'na ilişkin son dönem detaylandırmalar (Agnew, 2001, 2006), sevilen birinin ölümünden sokağa çıkma yasağının uygulanmasına kadar, herhangi bir gerilimin adaletsiz algılandığında suça yol açmasının daha olası olacağını ve bunun, adaletsizlik algısının öfkeye yol açmasının daha olası olmasıyla bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. Bir gerilimin, tüm gerilimler gibi kötü/rahatsız edici, fakat aynı zamanda hak edilmiş olarak algılanması, düzeltici eylemde bulunma yönünde baskıyı daha fazla arttırabilen ve meşru baş etme biçimlerine başvurma becerisini azaltabilmektedir (Agnew, 2001, 2006; Broidy, 2001). Örneğin, küçük hatalar için orantısız ya da aşırı ceza alan veya asılsız suçlamalar ile cezalandırılan bireylerin gerilimi hak edilmiş ve adaletsiz algılanması kuvvetle olasıdır. Agnew (2006) tipik olarak adil olmayan ve yüksek büyüklükte görüldüğü için "kriminal olarak viktimize olmanın en ciddi gerilim türlerinden biri olduğunu" ileri sürmüştür.

Gerilimin suça yol açması en olası özelliklerinden biri de düşük sosyal kontrol ile ilişkili olmasıdır (Agnew, 2001). Gerilim, sıklıkla bireyin sosyal kontrol düzeyini düşürmektedir. Agnew (2001) yüksek sosyal kontrolün (örn. ebeveyn süpervizyonu) yol açtığı gerilimlerin, suçun bedelinin yükselmesi, bireyin duygusal ve bilişsel becerilerinin artması ve sosyal ve mali desteğin ulaşılabilirliği sebebiyle, suça yol açmasının daha az olası olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, düşük sosyal kontrol ile ilişkili gerilimlerin (ör. sert ebeveyn disiplini veya istismar, evsizlik), suçun bedelinin düşüklüğü, suç teşkil etmeyen şekilde baş etme becerisinin düşmesi ve sosyal ve mali destek eksikliğine bağlı olarak suça yol açması daha olası görülmektedir.

Son olarak, gerilim, etkili bir baş etme alternatifi olarak suç davranışına yönelik baskı veya teşvik içerdiğinde, suça yol açması daha olasıdır (Agnew, 2001). Örneğin, fiziksel saldırı kurbanları, kriminal modellere maruz kalmakta ve sıklıkla suç lehine birtakım inançlar (örn. "Suç, kişinin kendisini saldırdan koruması için gereklidir.", vb.) geliştirmektedirler (Sigfusdottir ve ark., 2012) veya akran zorbalığı veya istismar gibi belirli gerilimlere maruz kalan bireylerin kriminal davranışı modellemesi veya kriminal baş

etmeye yönelik pozitif bir tutum geliştirmesi olasıdır. Dezavantajlı bireylerin sınırlı baş etme kaynakları olması dolayısıyla, kriminal baş etme bu bireylerce gerilimin üstesinden gelmenin tek yolu gibi görülebilmektedir.

Elbette ki, tüm bireyler gerilime suç ile yanıt vermemektedir. Bununla birlikte, kriminal bir tepki, bireyin baş etme becerileri ve kaynakları zayıf olduğunda, suçun bedeli düşük olduğunda ve birey suça eğilimi olduğunda daha olası görünmektedir (Sigfusdottir ve ark., 2012).

Gerilim ve Suç Davranışı Arasındaki İlişkide Negatif Duyguların Rolü

Genel Gerilim Kuramına göre, gerilim ve sapma arasındaki ilişki her zaman doğrudan değildir. Çünkü gerilim yüklü olaylara maruz kalmak, bireyin bir dizi negatif duygu yaşamasına sebep olabilmekte, öfke başta olmak üzere, hayal kırıklığı, engellenme, depresyon, çaresizlik, içerleme, korku, vb. içeren bu duygular, tipik olarak, düzeltici davranışta (corrective action) bulunmaya yönelik bir baskı yaratmakta; bu da, bireyin kötü duyguyu ve/veya stresli durumu düzeltmek üzere yanıt vermek istemesine yol açmakta, dolayısıyla, bu negatif duygular, gerilim ve suç davranışı arasında aracı bir rol oynayabilmekte (Agnew, 2001; Bao ve ark., 2004; Jang ve Johnson, 2003) ve madde kötüye kullanımı gibi içselleştirici davranışlar ve şiddet ya da hırsızlık gibi dışsallaştırıcı davranışlar da dahil olmak üzere, sapkın ya da kriminal olabilen riskli davranışlar ile sonuçlanan düzeltici faaliyetler ile sonuçlanabilmektedir (Baron, 2004; Mazerolle ve Maahs, 2000). Dolayısıyla, belirli negatif duygular, meşru bir şekilde başa çıkma becerisini düşürebilmekte, suçun bedellerine yönelik ilgiyi azaltmakta ve/veya bireyin suç eğilimini arttırabilmektedir (Mazerolle ve ark., 2000). Negatif duyguların suç işleme üzerindeki etkisi, ergenler üzerinde daha baskın olduğu görülmüştür. Çünkü ergenlerin meşru yollar ile baş etme kaynakları sınırlıdır (Attar, Guerra ve Tolan, 1994), akran baskısı yoğunur ve stres verici veya engellenmişlik yaratan durumlardan kaçma olanakları sınırlıdır (Bao ve ark., 2004).

Belirli gerilimler, bazı duygular ile diğerlerine nazaran daha ilişkili olabilmektedir (Bao ve ark. 2004; Baron, 2004; Broidy, 2001). Örneğin kişi başkalarından kötü davranış gördüğünde öfke, başkalarının adil olmayan tutumu ile karşılaştığında gücensizlik, stres verici sonuçlar için kendisini suçladığında depresyon ve anksiyete hissedebilir, parasal hedeflere ulaşamamak yüksek düzeyde engellenme ve kıskançlık yaratabilir (Bao ve ark., 2004). Düzeltici davranışta bulunma isteği yaratması ve kriminal baş etme stratejilerine karşı sınırlamaları azaltması nedeniyle, aracı bir mekanizma olarak öfke, genel gerilim teorisinde merkezi bir rol oynamaktadır (Agnew, 2006; Bao ve ark., 2004; Rebellon ve ark., 2012). Çünkü öfke, etkili problem çözme becerisini düşürmekte, gerilim yüklü olay(lar)a duyarlılığını arttırmakta, suçun bedellerine ilişkin farkındalık ve kaygıyı azaltmakta, intikam arzusu yaratmakta, suçun meşru olduğu/gereğeldiği inancını güçlendirerek (çünkü suç, "algılanan bir yanışı düzeltmek için" işlenmektedir) ket vurmaya düşürmekte ve bireye eyleme geçmek için enerji vermektedir (Agnew, 2001; Mazerolle ve Piquero, 1998).

SONUÇ

Klasik gerilim teorileri, sadece pozitif değerli uyaranlara ulaşamama şeklindeki gerilime odaklanırken, Genel Gerilim Kuramı, gerilim teorisinin odağını birey ve diğerleri arasındaki tüm negatif ilişki biçimlerini kapsayacak şekilde önemli ölçüde genişletmiş, gerilimin aynı zamanda pozitif uyaranların kaybı ve negatif uyaranların sunulmasını da içerebileceğini iddia etmiştir (Agnew, 1992; Agnew, 2006).

Kurama göre, gerilimin suça sebep olup olmayacağı noktasında, bireylere ulaşılabilir olan başa çıkma seçenekleri önemlidir ve suç davranışı, kişinin gerilime karşı kullandığı bir başa çıkma yolu olarak karışımza çıkabilmektedir (Agnew, 1992). Gerilim, haksız, yüksek büyüklükte (süreklilik, yakın zamanda olma ve merkezilik boyutlarında) ve düşük sosyal kontrol ile ilişkili algılandığı zaman ya da suç gerilim ile etkili bir baş etme alternatifi olarak görüldüğünde, suç davranışına daha fazla sebep olmaktadır ve bu özellikleri daha fazla taşımaları sebebi ile bazı gerilim türlerinin (ebeveyn reddi, çocuk istismarı, ebeveynler ile negatif ilişkiler, evsizlik, suç mağduru olma, zorbalığa uğrama, cinsiyet ya da ırk ayrımcılığı) suça yol açması daha olası görünmektedir. Bireyin gerilimler ile başa çıkma için suçu yoluna başvurup başvurmayacağı, yasal ve yasal olmayan baş etme yollarını kullanma becerilerine, suçun bedellerine ve kişilerin suç eğilimine bağlıdır. Bu faktörler ise, baş etme becerileri ve kaynakları, konvansiyonel sosyal destek, sosyal kontrol, suçlu akranlar ile arkadaşlık ve suça yol açan durumlara maruz kalma da dahil olmak üzere, bir dizi değişkenden etkilenmektedir (Agnew, 2001). Dolayısıyla, cezaevinde bulunan tutuklu

ve hükümlülere stresle başa çıkabilmek için etkili davranış örüntülerinin kazandırılmasının, sorun çözme becerileri, bilişsel yeniden yapılandırma, sosyal beceri eğitimi, vb. programların yürütülmesinin, kişilerin gerek kurum içinde gerekse kurumdaki çıktılardan sonra sağlıklı ve toplumla uyumlu bir yaşam sürdürmelerine katkı sağlaması mümkündür. Genel Gerilim Teorisi perspektifinden, suç işlemenin kimi durumlarda bir baş etme yolu olarak işlev gördüğü de göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu kazanımların tekrar suç işleme eğiliminin önüne geçmeye de yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, suç işlemiş bireyler ile çalışırken, bahsi geçen ortak ve genel konuların dışında, bireyi kendi bağlamı içerisinde ele alan, hayatındaki olumsuz yaşam olayları ile süregelen başa çıkma biçimlerine ve bu sorunlar ile yasal çerçevede alternatif başa çıkma yollarına ilişkin farkındalık kazandıracak bireye özel çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Ayrıca, suça yönelmiş bireylere ilişkin yürütülen çalışmaların, sıklıkla olumsuz davranışların azaltılması ya da ortadan kaldırılmasını hedefleyen müdahalelere odaklandığı görülmektedir. Bu anlayış, önemli kazanımlar sağlamakla birlikte, bu kişilerin problem yaşadığı ve eksik oldukları yanlara odaklanmanın yanı sıra, azaltılan ya da ortadan kaldırılan olumsuz davranışın yerine konulacak, güçlü ve yeterli oldukları kendilerine içkin alanların ve konvansiyonel kaynaklarının da ele alınması ve bu alanların koruyucu ve önleyici bir faktör olarak işlenmesine yönelik müdahale programlarına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Özü itibarıyla, Genel Gerilim Kuramı, çeşitli gerilimlerin bir sonucu olarak deneyimlenen duygusal tepkilere önem atfetmiş ve bireylerin gerilim yüklü olaylardan kaynaklanan duygusal tepkilerin üstesinden gelme yolu olarak kullanabildikleri potansiyel başa çıkma mekanizmalarını belirlemiştir (Morris ve ark., 2012). Dolayısıyla, Genel Gerilim Kuramı'na göre, suç davranışını sadece düşünsel ve davranışsal boyutta değil, aynı zamanda kişilerin yaşamlarındaki adalet algıları ve öfke başta olmak üzere, gerilimin yarattığı duygusal yanıtlar ile ele almak gerekmektedir. Bu nedenle, suç işlemiş bireyler için yürütülmekte olan önleme ve rehabilitasyon çalışmalarında, yaşadıkları olumsuz olayların bireyler üzerindeki duygusal etkilerinin ele alınması, bunlara ilişkin hatalı bilişsel yüklemelerinin değiştirilmesi ve karşılaştıkları gerilim kaynakları ile daha etkin başa çıkma yollarının geliştirilmesine yönelik çalışmalara yer verilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu noktada, mahkemeler, Denetimli Serbestlik Müdürlükleri ve Ceza İnfaz Kurumlarında yer alan sosyal çalışma görevlileri tarafından yürütülen çalışmaların önemi açıktır. Adalet Bakanlığı, psikolog ve sosyal hizmet uzmanı gibi gerekli kadrolara yer vermiş olmakla birlikte, bu kadroların, kurumların ihtiyaçlarına göre sınırlı olduğu ve iş yüklerinin yüksek olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, psikolojik bireysel desteğe erişilebilirlik açısından bir takım düzenlemelerin geliştirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Sosyal çalışma görevlilerinin gözlem ve değerlendirmeleri sonucunda hazırladıkları raporlar ve yürüttükleri çalışmalar, kişilerin adli sistem içerisinde numaralandırılmış bir dosya olmanın ötesinde, öyküsü olan bir birey olarak da görülmesinin sağlanması, suça yönelme nedenlerinin anlaşılması ve tekrar suça yönelmemeleri için uygun, etkili ve uygulanabilir koruyucu ve destekleyici çalışmaların belirlenmesi ve yürütülmesi noktasında büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, çocuk ve yetişkin adalet sistemine ilişkin yargı mekanizmalarının, birlikte çalıştıkları sosyal çalışma görevlilerinin desteğinden etkin şekilde yararlanmalarının önemli olduğu açıktır.

Ayrıca, ceza infaz kurumlarının kendi doğası gereği var olan birçok gerilim kaynağı da göz önünde bulundurularak, onarıcı adalet alanının genişletilmesine, tutuklu yargılanmalara ilişkin yeni düzenlemelere ve özgürlüğün kısıtlanmasına alternatif olabilecek, rehabilitasyona yönelik ceza ve yaptırım seçeneklerinin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu durum özellikle suça sürüklenen çocuklar açısından büyük önem taşımaktadır. Özgürlüğü kısıtlama yönündeki yaptırımların, çocukların karşılaştıkları gerilim deneyimlerini arttırması ve tekrar suça sürüklenme açısından risk oluşturması nedeniyle, son tercih olması gerektiği, özellikle de tutuklu yargılama konusunda özenli davranılmasının önemli olduğu, bunun yerine 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 5. Maddesinde de tanımlanmış olan koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının uygun ve etkin şekilde uygulanmasına özen gösterilmesine ihtiyaç olduğu, bu tedbirlerin uygulanmasında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi diğer paydaşlar ile de koordinasyon ve işbirliğinin elzem olduğu düşünülmektedir.

Suç davranışını salt bireysel özelliklerden kaynaklanan bir problem olarak görüp, sadece kişiyi cezalandırma yoluna gitmenin suçluluğu önleyici bir çözüm oluşturmadığı, kişiyi çevreleyen makro koşulların ve stres faktörlerinin de suç üzerinde etkisi olduğu ortadadır. Suç davranışı, dezavantajlı gruplara ait bir örüntü değildir. Ancak, sosyo-ekonomik düzey, kişilerin karşılaştıkları stres miktarını

etkilediği gibi, aynı zamanda stresle başa çıkma yeteneklerini ve kaynaklarını da belirlemektedir. Stresli yaşam olaylarının demografik gruplara göre dağılımını inceleyen araştırmalar, alt sosyo-ekonomik düzeydekilerin daha fazla yaşam olayına ve stresle bağlantılı çok sayıda çıktıya (düşük sağlık, depresyon, vb.) maruz kaldıklarını (Turner, Wheaton ve Lloyd, 1995) ve bu gerilimlerin bireylerin "algılanan yanlış ya da zarar" hakkındaki eşiklerini düşürdüğünü ve kişinin öfkesinin yoğunluğunu arttırdığını bulgulamıştır (Bernard, 1990). Dolayısıyla, özellikle alt sosyo-ekonomik kesimin birincil elden psikolojik, hukuki ve sosyal alanlarda destek alabilecekleri mekanizmalar ve hizmetlerin yaygınlaştırılmasına ihtiyaç duyulduğu düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- Agnew, R. (1985). A revised strain theory of delinquency. *Social Forces*, 64(1), 151-167.
- Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30, 47-87.
- Agnew, R. (2001). Building on the foundation of general strain theory: Specifying the types of strain most likely to lead to crime and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 38, 319-361.
- Agnew, R. (2002). Experienced, vicarious, and anticipated strain: An exploratory study on physical victimization and delinquency. *Justice Quarterly*, 19(4), 603-632.
- Agnew, R. (2006). *Pressured into crime: An overview of general strain theory*. Los Angeles, CA: Roxbury.
- Attar, B. K., Guerra, N. G., & Tolan, P. H. (1994). Neighborhood disadvantage, stressful life events and adjustments in urban elementary-school children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 23(4), 391-400.
- Bao, W., Haas, A., Chen, X., & Pi, Y. (2014). Repeated strains, social control, social learning, and delinquency: Testing an integrated model of general strain theory in China. *Youth Society*, 46(3), 402-424.
- Bao, W., Haas, A., & Pi, Y. (2004). Life strain, negative emotions, and delinquency: An empirical test of general strain theory in the People's Republic of China. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48, 281-297.
- Baron, S. W. (2004). General strain, street youth and crime: A test of Agnew's revised theory. *Criminology*, 42, 457-483.
- Bernard, T. J. (1990). Angry aggression among the 'truly disadvantaged.' *Criminology*, 28, 73-96.
- Broidy, L. (2001). A test of general strain theory. *Criminology*, 39, 9-35.
- Jang, S. J., & Johnson, B. R. (2003). Strain, negative emotions, and deviant coping among African Americans: A test of general strain theory. *Journal of Quantitative Criminology*, 19, 79-105.
- Lin, W., Cochran, J. K., & Mieczkowski, T. (2011). Direct and victimization violent victimization and juvenile delinquency: An application of general strain theory. *Sociological Inquiry*, 81, 195-222.
- Mazerolle, P., Burton, Jr., V. S., Cullen, F. T., Evans, T. D., & Payne, G. L. (2000). Strain, anger, and delinquent adaptations: Specifying general strain theory. *Journal of Criminal Justice*, 28, 89-101.
- Mazerolle, P., & Maahs, J. (2000). General strain and delinquency: An alternative examination of conditioning influences. *Justice Quarterly*, 17, 753-778.
- Mazerolle, P., & Piquero, A. R. (1998). Linking exposure to strain with anger: An investigation of deviant adaptations. *Journal of Criminal Justice*, 26, 195-211.
- Moon, B., Blurton, D., & McCluskey, J. D. (2008). General strain theory and delinquency: focusing on the influences of key strain characteristics on delinquency. *Crime and Delinquency*, 54, 582-613
- Morris, R. G., Carriaga, M. L., Diamond, B., Piquero, N. L., & Piquero, A. R. (2012). Does prison strain lead to prison misbehavior? An application of general strain theory to inmate misconduct. *Journal of Criminal Justice*, 40(3), 194-201.
- Rebellon, C. J., Manasse, M. E., Van Gundy, K. T., & Cohn, E. S. (2012). Perceived injustice and delinquency: A test of general strain theory. *Journal of Criminal Justice*, 40, 230-237.
- Sigfusdottir, I.D., Kristjansson, A.L., & Agnew, R. (2012). A comparative analysis of general strain theory. *Journal of Criminal Justice*, 40, 117-127.
- Turner, R. J., Wheaton, B., & Lloyd, D. A. (1995). The epidemiology of social stress. *American Sociological Review*, 60(1), 104-125.

EVLAT EDİNME SÜRECİ İÇERİSİNDE YER ALAN AİLELERDE YALNIZLIK

Lütfi Yıldız¹, Şuayip Kaya², Ali Can Doğan³

ÖZET

İnsan değer ve onurunu yüceltme adına çocuğun yüksek yararı perspektifinden hareketle yürütülmekte olan evlat edinme hizmet süreci, kişilerarası anlaşmaya bağlı olanlar haricinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü öncülüğünde, Aile Yanında Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı bünyesinde sürdürülmekte olan bir sosyal hizmet modelidir. Bir ülkenin geleceğini inşa ederek yapılan yatırımların belki de en önemlisi olarak görülen ve bu değeri doğuştan hak eden her çocuk, ana baba hakkı gibi en temel hakkı diğer çocuklar kadar derin ve anlamlı yaşayamamaktadır.

Ana-babasının yanında sağlıklı ve nitelikli gelişimini sürdüremeyen, çeşitli nedenlerle yuvalarda veya yurtlarda yetişmek durumunda kalan çocuklar, sağlıklı ve nitelikli gelişimlerini sürdürebilmek adına söz konusu bu evlat edinme hizmet modelinden yararlandırılmaktadır. Bu sayede doğum ile başlayan hayat sürecinde elinde olmayan nedenlerden dolayı ikinci planda kalan çocuklar yeniden aile ortamı ile buluşmakta, sağlıklı bir şekilde büyüme ve gelişme imkanı bulabilmektedir. Öte yandan mutlu evliliklerini bir çocuk ile taçlandırmak isteyen çiftler ise, çocuk sahibi olmadıklarını öğrendikleri andan itibaren kendilerini suçlu hissetmekte, yalnızlık, depresyon, içe kapanıklık gibi olumsuz duygu-durumlar yaşamaktadır. Gerekli tedavi sürecini vakit kaybetmeden başlatan çiftler tıbben çocuk sahibi olmadıklarını kesinleştirdikleri ana kadar bu tedavi süreci için tüm imkanları seferber etmekte ve imkanlarını sonuna kadar kullanmaktadır. Artık biyolojik olarak kendi çocuklarının olamayacağını anlayan çiftler ise yaşadıkları yalnızlık duygusundan sıyrılarak hayata daha da iyi motive olabilmek için evlat edinme hizmet modelinden yararlanmak istemektedir.

Söz konusu bu çalışma, evlat edinme süreci içerisinde yer alan ailelerin yaşadıkları yalnızlık duygusunun ortaya konulmasını, bu süreçteki ailelerin yaşadığı duyguların açıklığa kavuşturulmasını ve insan değer ve onurunu yüceltme felsefesiyle çocuk-aile ve sosyal hizmet uygulamalarını sağlıklı ve nitelikli bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışma içerisinde öncelikle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nca yürütülmekte olan evlat edinme hizmet modeli hakkında bilgiler verilerek evlat edinme süreci içerisinde yer alan ailelerin yaşadığı yalnızlık duygusu hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Çalışma, çocuk-aile ve sosyal hizmet kapsamında değerlendirme ve sonuç kısmı ile tamamlanacaktır.

Evlat edinme hizmet modeli geniş bir perspektif ile ele alındığında, biyolojik, psikolojik, sosyal ve duygusal değerleri bünyesinde barındırmaktadır. Ülkemizde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı öncülüğünde yürütülen bir kamu hizmeti olan evlat edinme hizmet modeli, söz konusu bu değerler içerisindeki duygusal değerleri de yok sayamayacak kadar önem taşımaktadır. İnsan değer ve onurunu yüceltme olgusu kapsamında eşleri ve aileleri güçlendirme odağına kurulu sosyal hizmet felsefesi de, bir yandan ailelerin yaşadıkları olumsuz duygu-durumları en aza indirmeye çalışırken bir yandan da durumu evlat edinmeye uygun çocukları bir an önce aile ortamına kavuşturmaktadır. Bu kapsamda evlat edinme süreci ile de aileler yalnızlık duygularını en aza indirmekte, duygusal anlamda evlat edinecekleri ya da edindikleri çocukları ile de kendilerini hayata daha olumlu ve daha nitelikli bir şekilde hazırlamaktadır. Tüm bu hususlar göz önüne alındığında ise evlat edinme hizmet modelinin, ailelerin yaşamını değiştirecek nitelikte bir sosyal hizmet modeli olduğu, yalnızlık başta olmak üzere olumsuz birçok duygu-durumu en aza indirdiği anlaşılmakta, söz konusu bu çalışmanın da çocuk, aile ve toplum üçgeninde olumlu bakış açısı kazandıracağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evlat edinme, ailelerle sosyal hizmet, yalnızlık duygusu.

¹ Sosyal Çalışmacı-Konya Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü

² Sosyal Çalışmacı-Kahramanmaraş Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü

³ Selçuk Üniversitesi-Sosyal Hizmet Bölümü Mezunu

GİRİŞ

Toplumların en küçük ve en önemli mihenk taşlarından birisi olup içerisinde yer aldığı sosyal çevrenin özelliklerini bünyesinde taşıyan aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, hukuksal ve benzeri yönleri bulunan sistemli bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Sayın 1990). Gerek ulusal gerekse uluslararası tüm hukuki metinler, aileyi toplumun temel taşı olarak ele almaktadır. Toplumun temeline dayandırılmasıyla ailenin ve aile üyelerinin devamlılığının sağlanması, aynı zamanda toplumun da devamlılığının sağlanması olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda yeni doğan her çocuğun, toplumun temelini teşkil eden bir aile içerisinde büyüme hakkına sahip olduğu gerçeği göz önüne alındığında kimi zaman bu hakkın çocuğun biyolojik anne-babası ile yaşayarak, kimi zamansa çeşitli nedenlerden dolayı bu süreci yaşayamayarak büyüdüğü de herkesçe bilinmektedir.

Toplumsal yaşamda sevgi, koruma, eğitim, sağlık gibi birçok rol ve görevleri yüklenmekte olan aile, bu rol ve görevleri ile bireylerin toplumsal yaşama adaptasyonunu kolaylaştırmakta ve onları hayata hazırlamaktadır. Ancak birçok nedenden dolayı ailenin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirememesi, alternatif bakım hizmetlerini de beraberinde ortaya koymaktadır (Bilican Gökkaya 2014). Söz konusu bu alternatif bakım hizmetlerinden birisi de yukarıda kısaca değinilen ve kişilerarası anlaşmaya ve uzlaşmaya bağlı olanlar hariç günümüzde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü öncülüğünde yürütülen evlat edinme hizmetidir.

Evlat edinme süreci içerisinde; evlat edinmek isteyen çiftlerin yaşı, evlat edinmek istedikleri çocukların temel özellikleri, sosyal çevresi, çocuğun gelişimi konusundaki farkındalıkları, yaşam alanı, ev durumu, ailenin bu konu hakkında görüş ve düşünceleri gibi çok çeşitli hususlar yer almaktadır. Öte yandan evlat edinmek isteyen bireyler ve çiftler çeşitli duygu-durumları çok yoğun bir şekilde yaşamakta ve yaşamları boyunca da bu duygularla yaşamak zorunda kalmaktadır. Söz konusu bu duygu-durumlar arasında, ailenin çocuk sahibi olma isteminin de en temelinde yatan yalnızlık duygusu yer almaktadır. Tüm bu hususlar çerçevesinde hazırlanan bu çalışmada, evlat edinme hizmet modeli sosyal hizmetler perspektifinden incelenerek bireylerin/ailelerin evlat edinme süreci içerisinde yaşadıkları duygu-durumlar arasında yer alan yalnızlık duygusu, çocuk-aile ve sosyal hizmet çerçevesinde değerlendirilecektir. Evlat edinme sürecinin hukuki boyutuna da değinilecek olan bu çalışmadan elde edilen sonuç ve tespitler ile bireylerin/ailelerin yalnızlık duygularının azaltılabilmesine yönelik çeşitli çözüm önerilerinin de sunulacaktır.

1.EVLAT EDİNME VE EVLAT EDİNME SÜRECİ

1.1.Evlat Edinmenin Tanımı

Evlat edinme olgusu ilk kez 17.02.1926 tarihinde kabul edilen 743 sayılı eski Medeni Kanun'un 253-258. maddeleri arasında düzenlenmiş ve bir aile hukuku sözleşmesi olarak kabul edilmiştir. 22.11.2001 kabul tarihli, 08.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan, 4721 sayılı Yeni Türk Medeni Kanunu'nun 305-320. maddeleri arasında düzenlenen evlat edinme hizmet modeli 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren yeni Türk Medeni Kanunu'nun 315. maddesinin 1. fıkrasında yer alan "... mahkeme kararıyla birlikte evlatlık ilişkisi kurulmuş olur." hükmü, evlat edinme hizmetinin taraflar arasında sözleşme ile kurulan bir soy bağı olarak kabul edilemeyeceğini de açıkça göstermektedir (Yılmaz 2013). Bu bağlamda evlat edinme, kanunca belirlenmiş koşullar ve usuller çerçevesinde gerçekleştirilen, evlat edinen ile evlat edinilen arasında soy bağı ilişkisi kuran ve bu soy bağı ilişkisinin de ancak mahkeme kararı ile meydana gelebildiği bir hukuki süreç olarak tanımlanabilmektedir (Kurtuluş Akbulut 2011).

Evlat edinecek eşlere çocuk sevgisini, ana-baba sevgi ve şefkatinden mahrum olan çocuklara da ana-baba sevgisini tattırması gibi nedenlerle de önemli ve anlamlı bulunan evlat edinme sistemi, modern hukuk süreci içerisinde bu özelliklerinin yanında sosyal nedenlerle de önemli kılınmaktadır. Çok sayıda kimsesiz çocuğun bir aileye kavuşmasını sağlayarak çocukların daha refah ortamlarda ve ana-baba-evlat üçlüsü içerisinde büyüme ve gelişme fırsatı yakalaması, yalnız sevgi ve şefkat açısından değil topluma yararlı bireyler yetiştirilmesi bakımında da evlat edinme hizmetinin önemli ve değerli bir yapılanma olduğunu ön plana çıkarmaktadır (Işık 2004).

Kişilerarası anlaşmaya ve uzlaşmaya bağlı olarak gerçekleştirilen evlat edinme işlemlerinin haricinde evlat edinme hizmeti, önceleri Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü bünyesi içerisinde

yer alan sistemli bir uygulama iken, 29.06.2011 tarihinde yeni bir yapılanma olarak işlerlik kazanan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü öncülüğünde Aile Yanında Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı'nca yürütülen bir sosyal hizmet uygulaması olarak uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı olarak yürütülen evlat edinme hizmeti için merkezde söz konusu Bakanlık, taşralarda ise Bakanlık'a bağlı olarak çalışmalarını yürüten İl Müdürlükleri görevli kılınmıştır.

Ülkemizde evlat edinme işlemleri; hukuki işlerlik olarak Türk Medeni Kanunu'nun 305-320. maddeleri, Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, Küçüklerin Evlat Edinilmesinde Aracılık Faaliyetlerinin Yürütülmesine İlişkin Tüzük ile bahsi geçen mevzuat ve işleyişe yönelik olarak hazırlanan genelge ve dağıtımli yazılar çerçevesinde yürütülmektedir. Ülke içi evlat edinme işlemlerinde evlat edinmede aracılık faaliyetleri "aracı kurum" yetkisi ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü öncülüğünde Aile Yanında Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı bünyesinde ele alınmaktadır. Bununla birlikte uluslararası evlat edinme işlemleri ise Lahey Ülkelerarası Evlat Edinme Sözleşmesi gereği ülkelerarası evlat edinme işlemlerini yürütmekten sorumlu tek yetkili merkezi makam olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Aile Yanında Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmektedir (Musayeva 2013).

1.2.Amacı ve Nedenleri Açısından Evlat Edinme

Bedensel, zihinsel ve sosyal açıdan sürekli gelişen ve değişen çocuğun gelişimini sağlıklı bir biçimde sürdürebilmesi ve koruyabilmesi adına, çocuğu yeterli bir şekilde besleyen, seven ve anlayışla eğiten bir aileye ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak yoksulluk, aile içi sorunlar, ana-babada bedensel, ruhsal ya da zihinsel yetersizlikler, annenin ya da babanın ölümü, ihmal ya da istismar gibi pek çok nedenle ebeveynler, anne-babalık görevlerinde yetersiz kalabilmekte ve bu nedenle çocukları korunmasız hale gelebilmektedir. Bu tür durumda çocuklar devlet tarafından koruma altına alınarak büyütülmektedir (Koşar 1992, Erol ve ark 2005).

Yuvalarda ya da yetiştirme yurtlarında büyüyen çocukların gerek fiziksel, zihinsel ve psiko-sosyal, gerekse duygusal alanlarda var olan problemlerinin temel kaynağının çocuğun ilgiden ve sevgiden mahrum kalması, özellikle de anne yoksunluğu çekmesi olarak değerlendirildiği aşikardır. Anne yoksunluğu çocuklarda bir takım davranış problemlerine ve duygu-durum bozukluklarına da yol açabilmektedir. Fiziksel olarak bu problemlerin dışı yansımalarının yanında çocuğun yaptığı resimlerde de kaygı, korku ve sıkıntılar görülebilmektedir. Nitekim Çakmak ve Darıca (2012) da; aile ilişkilerinde, ilgi ve sevgisinden mahrum kalan korunmaya muhtaç çocuklar ile öz ailesi yanında kalmakta olan çocukları, yaptıkları resimler ile duygusal ve zihinsel gelişimleri açısından karşılaştırdığında aradaki farklılıkların bir takım yorumları beraberinde getirdiği ifade etmiş, ana-babanın ve kendisine ilgi gösterebilecek bir yakının olmasının çocuğun nitelikli ve sağlıklı gelişimini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır (Çakmak ve Darıca 2012).

Evlat edinme hizmetinin tarih boyunca gerek eski ve yeni hukuklarda mikro düzeyde bireyler ve eşler, mezo düzeyde gruplar ve topluluklar, makro düzeyde ise toplumlar ve organizasyonlar için kabul görmesindeki nedenler;

-Evlat edinme müessesesi ile ailelere ve atalara ibadetin devamını sağlamak ve aile ile dininin devamlılığını temin etmek gibi amaçların öncelikli olduğu dini nedenler,

-Özellikle eski dönemlerde ailenin ve obanın, kentin, etnik grubun devamını ve kalıcılığını sağlamak, kentin veya sitenin askeri teşkilatını muhafaza etmek gibi amaçların ön planda yer aldığı siyasi nedenler,

- Kimi zaman sadık, güvenilir ve ucuz işçi temin etmek, kimi zaman da var olan mal varlığı için bir şahsı mirasçı kılabilmek gibi önceliklerin hedeflendiği iktisadi nedenler,

-İnsanlar arasındaki dayanışmayı ve yardımlaşmayı kolaylaştıran, ilgiye, korunmaya ve şefkate muhtaç olan kimsesiz çocukların, bir aileye, sıcak bir yuvaya kavuşması ve topluma yararlı insanlar olarak yetiştirilmesini sağlayan sosyal nedenler ile,

-Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun da bir kararında belirttiği üzere, evladı olmayan insanların evlat sahibi olamayışından kaynaklı üzüntülerini gidererek onlara evlat sevgisini tattırmayı öncelikli kabul eden duygusal nedenler olmak üzere beş temel kategoriye ayrılarak değerlendirilmektedir (Sağlam 2006).

1.3.Evlat Edinme Sürecinin Duygusal Boyutu

Ortaya çıkardığı duygusal ve psikolojik boyutları açısından evlat edinme sistemi incelendiğinde, evlat edinme hizmeti ile evlat edinecek kişiye çocuk sevgisini tattırma isteminin öncelikli olarak amaçlandığı söylenebilmektedir. Çocuk özlemini giderme, bir çocuğa ana-babalık yapma, çocuk sevgisini tatma arzu ve isteklerinin insanlık tarihiyle birlikte var olduğu gerçeği göz önüne alındığında, çocukları olmayan çiftler için çocuk sevgisi, şiddetle hissedilen ve aile saadeti bakımından da karşılanması gereken önemli bir ihtiyaç olarak kabul edilmektedir. İşte söz konusu bu evlat edinme hizmeti de, doğal yollardan bu ihtiyacı karşılama imkanından yoksun olan çiftler için bir ümit kaynağı teşkil etmektedir. Ayrıca ana-baba sevgisine muhtaç çocuklara da ana-baba sevgisini tattıran evlat edinme hizmeti, bu sevgiden yoksun kalan veya bu hizmetten çeşitli nedenlerden dolayı yararlandırılmayan çiftler ve çocuklar için ise elem, hüznün, yalnızlık ve değer yitimi gibi çeşitli olumsuz duygulara neden olmaktadır (Canatan ve Yıldırım 2011).

Ailenin yoğun bir duygusal alışverişin gerçekleştiği bir ortam olduğu gerçeği göz önüne alındığında, ailenin içerisinde barındırdığı üyelerin her birine de yeterli derecede psikolojik tatmin sağlamak gibi bir işleve sahip olduğu bilinen bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile üyelerinin yeterli psikolojik tatmine ulaşmaları, hem anne, baba ve çocuklar arasındaki duygusal ilişkiye hem de bu ilişkinin yoğunluğuna bağlıdır. Ailenin kendi üyelerine sağladığı psikolojik tatmin, aile üyelerinin yalnızlık hissinden kurtulmalarıyla birlikte moral yönünden güçlenmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden ki, ailenin psikolojik işlevi modern toplumlarda, diğer bütün işlevlerinden daha önemli hale gelerek ön plana çıkmaktadır. Ailenin bu işlevinin ve en büyük etkisi ve desteğinin, hiç şüphesiz çocuklar üzerine olduğu da görülmektedir (Yaşar ve Dağdelen 2013).

Ailenin çocuk üzerindeki etkisi kendi öz çocuklarını dünyaya getirdikleri andan itibaren başlamakta olup çiftlerin o çocuğa karşı istekli ya da isteksiz oluşu, gerek ruhsal, kültürel; gerekse toplumsal, ekonomik yönden çocuğun gelişimine hazır olup olmadığını, çocuktan beklentilerini, çocuğun yaşantısını, ilk izlenimlerini ve çevresi ile duygusal iletişimini önemli ölçüde etkilemektedir (Yılmaz 2005).

Yukarıda bahsi geçen duygu-durum ve davranış bozukluğu safhalarından, çekilme ve ilişkinin reddini oluşturan son safhaya gelmeden, evlat edinme süreci içerisinde yer alan ailelerin duygu-durumlarının iyileştirilerek aile için gerekli moral motivasyonun uyandırılması ve aileye kazandırılması da gerekmektedir. Söz konusu bu moral-motivasyon süreci içerisinde ailelerin de yer alması ve özellikle de ailenin yaşadığı yalnızlık duygusuna karşı gerekli hassasiyetin gösterilmesi ayrı bir önem arz etmektedir.

2.EVLAT EDİNME SÜRECİNDEKİ AİLELERDE YALNIZLIK

2.1.Yalnızlığın Tanımı ve Yalnızlık Duygusu

İnsanlar geniş sosyal ilişkiler ağı içerisinde yaşamakta olup hayat boyu yaşadıkları değişimlerin -ki bu değişimler taşınma, boşanma, evden ayrılma, ölüm vb. gibi çok çeşitli olabilir- kişisel ve toplumsal değişikliklere yol açtığı düşünülmektedir. Dahası kimi zaman bireylerin sosyal ilişkilerin nitelik ve niceliği konusundaki beklentileri ile gerçekleştirebildikleri arasında önemli farklar da bulunabilmektedir. Bireylerin kişilik özellikleri ile süreç içerisinde yaşadıkları önemli değişiklikler bu farkın giderek açılmasına ve sonuçta yalnızlık adı verilen üzüntü verici, sıkıntılı bir ruh hali yaşanmasına neden olabilmektedir. Yalnızlık bireylerin kendilerini mutsuz, güvensiz, depresif ve tehditlere karşı daha savunmasız hale gelmesine, çoğu zaman çevresine karşı düşmanca tavır takınmasına neden olmakla kalmamaktadır. Yalnızlık aynı zamanda bireyleri sosyal etkileşimden kopardığı gerekçesiyle toplumsal kurumların sağlığını da tehdit eden bir unsur olarak görülmektedir. İnsanlar yalnız olduklarında sosyal yaşamdan faydalanamadığı için toplum izole üyelerden oluşmakta, bu süreç de toplumsal çözümü hızlandırıcı bir etkiye neden olmaktadır. Bu hususlar çerçevesinde yalnızlık birey ve ruh sağlığı ile toplumsal sağlık açısından önemli ve incelenmesi gereken bir olgu olarak da karşımıza çıkmaktadır (Çakır ve Çakır 2011).

2.2.Yalnızlıkla Baş Etme Süreci

Yalnızlıkla baş etmenin en doğru ve en doyurucu yolu yeni ilişkilere ve yeni oluşumlara açık olabilmek şeklinde ifade edilmektedir. Bu kapsamda gerek eşler arası uyumsuzluklarda, gerek bireyin kendisinden kaynaklı sıkıntılarda, gerekse mali, sosyo-kültürel ve iş durumuna bağlı olarak meydana gelen olumsuzluklarda yalnızlık düzeyi artabilmekte olup sorunun çözümünün ise yine bu sayılan nedenlerde yattığı gerçeği yabana atılmamaktadır. Her ne konuda olursa olsun kişinin, eşinin desteğini her zaman yanında hissetmesi, çevresel etkileşimlerini nitelikli ve sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi ile özellikle de çocuklarının kendisiyle birlikte ve kendisinin yanında olduğu düşüncesi, bireylerin bu yalnızlık hislerinin azalması adına oldukça önem arz etmektedir.

3.EVLAT EDİNME SÜRECİNDE YER ALAN AİLELERDE YALNIZLIK

Yalnızlığın zaman içerisindeki sürekliliği, yalnızlığın türlerini belirleme çabalarında önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Young (1982) geçici, durumsal ve kronik yalnızlık türlerini yalnızlığın süresine göre belirlemiş, geçici yalnızlığın, günlük, basit, zararı az olan kısa süreli yalnızlık tipi olduğunu belirtmiştir. Durumsal yalnızlığın ise acı verici, ağır bir deneyim olduğunu ifade eden Young, durumsal yalnızlığın boşanma, ayrılma ya da yeni bir şehre taşınma gibi bazı değişiklikler meydana gelene kadar doyurucu ilişkileri olan kişilerin bu değişiklikler sebebiyle sosyal ilişki ağlarında önemli kayıplar yaşaması ve var olanlardan eskisi kadar doyum elde edememesi ile meydana geldiğini belirtmektedir. Öta yandan kronik yalnızlığın ise, iki yıl ya da daha fazla süre doyurucu sosyal ilişkilerden mahrum kaldığı zaman meydana gelen yalnızlık türü olduğunu söylemiş, durumsal yalnızlığın ise uzun sürdüğü zamanlarda kronikleşebildiğini sözlerine eklemiştir (Çakır ve Çakır 2011).

Evli çiftlerin ve ailelerin yaşamları içerisinde belirli dönemlerde aile üyesi olan bireylerin, belirli davranışlara zorlandığı gözlemlenmektedir. Bu zorlayıcı normatif güçler ve eşlerin bu güçlere karşı verdiği istemli/istemli tepkiler, önemli tutumları da beraberinde getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında en basit şekliyle bireyin davranışlarını açıklamada ailenin etkili olduğu anlaşılabilir ve aile üyelerinin rollerini ve görevlerini bir sonraki üyeye devrettikleri sistemli yapı içerisinde bireylerin aileden farklı kazanımlar elde ettiği de bilinmektedir. Toplumun diğer unsurlarıyla da birlik içerisinde gelişen ve ilerleyen aile kurumu, farklı dönemlerde farklı kişi ve sosyal çevreler ile farklı ilişkiler kurma ihtiyacını da beraberinde hissetmektedir (Özdemir ve ark 2009). Nitekim bahsi geçen bu ihtiyaçlar ailelerin duygusal boyutları çerçevesinde değerlendirildiğinde ise özellikle yalnızlık olgusunun anlamlı ve detaylı bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir.

Evliliğin kadınlar ve erkekler üzerinde zihinsel, fiziksel, sosyal ve kültürel bağlamda koruyucu ve güven verici bir etkisinin olduğu aşikar kabul edilmektedir. Evli bireylerin, evli olmayan bireylere göre ortalama olarak hem daha mutlu hem de daha az yalnızlık duygusuna sahip oldukları görülmektedir. Evlilikteki temel amaçlardan birisinin eşleri ve güvenliklerini koruma duygusu olduğu gerçeği göz önüne alındığında bu bağların, yakınlık, doyum, kimlik ve bakım konularında da eşlere destek sağladığı görülmektedir. Bu nedenlerle evli bireylerin evli olmayan bireylere göre kendilerini daha az yalnız hissettiği gerçeğine ulaşmak çok da zor olmamaktadır. Öte yandan evli bireylerin, eşi ile iletişim kurarak doyum sağladıkları, ev işleri ile ilgilenerek yalnızlıkla başa çıkabildikleri ve evlilik ilişkisini yalnızlıktan korumak ya da yalnızlıklarını azaltmak için kullandıkları gibi sonuçlara da ulaşılmaktadır (Aydiner Boylu ve Öztöp 2003).

Bireyler ve eşler arasındaki duygusal bağın ve etkileşimin azalması çiftlerin yalnızlaşması sürecinde birçok faktör etkin rol oynamaktadır. Bu faktörlerin temelinde ise çocuk sahibi olamama, evlat sahibi olma duygularını eşler olarak yaşayamama ve ilerleyen süreçte kültürel bağlamda bu sebepten ötürü çiftlerin aralarının açılması gibi unsurlar yatmaktadır. Gerek yapılan bilimsel çalışmalarda, gerekse mesleki süreç içerisindeki kanaatimizce ana-babaların çocuklarının gereksinimlerine cevap verememeleri, daha doğrusu çocukların gereksinimine cevap verecek duruma ulaşamamaları ve çocuk sahibi olamamaları duygusal etkileşimi azaltan, çiftleri kendi haline bırakan ve sosyal ilişkilerden uzaklaştırarak onları yalnızlaştıran etmenler olarak değerlendirilmektedir. Duygusal etkileşimin azlığı sadece bireyin duygusal dünyasını etkilemekle kalmama, aynı zamanda onun fizyolojik zihinsel ve toplumsal gelişimlerine de yalnızlaştırmaya neden olmasından dolayı olumsuz etkide bulunmaktadır (Pancar 2009).

Evlat edinme hizmetinden yararlanmak için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı İl Müdürlüklerine başvuru yapan bireyler/aileler, ilk görüşmeden itibaren evlerinde ve yuvalarında kendilerinden daha farklı

bir ses duymak istediklerini beyan etmekte, çocuksuz bir ev ortamının kendileri için tarif edilemez derecede üzüntü verici bir eksiklik olduğunu dile getirmektedir. Bu sebeple çocuk sahibi olabilmek için günümüz teknolojilerini de sonuna kadar kullandıklarını, halen de kullanmaya devam ettiklerini söyleyen çiftler, tıbbi yönden kesinlikle çocuk sahibi olamayacaklarını anladıklarında bir yıkım geçirdiklerini ifade etmektedir. Bu bakımdan her ne kadar evlilik birlikteliğinin bir gereği olup eşler olarak birbirlerine destek olsalar da bunun kendileri için tarif edilemez bir üzüntü olduğunu söylemektedir. Öte yandan evlat edinmek için gerekli şartları taşıyan, sosyal-çevresel bakımdan bir çocuğun yaşamına dokunacaklarını bilen çiftler, bir anlamda bu hüznü dolu yalnızlık duygularını umut ve ümit ile değiştirebilmektedir. Gerek yapılan mesleki süreç içerisinde, gerekse gözlemler, konuşmalar ve diyaloglar çerçevesinde sanki kendi öz çocukları doğacakmış gibi ileriki yaşamlarını hazırlamaya başladıkları, bu kapsamda imkanları dahilinde yaşamlarını evlat edinecekleri çocuğa göre düzenledikleri ve değiştirdikleri de görülmektedir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Gerek bireysel olarak gerekse eşler ile beraber ailevi şekilde yaşanabilen yalnızlık duygusuna çok çeşitli faktörler etki etmekte, bu duygunun yaşanmasında her yönden unsurlar etkili olmaktadır. Bu kapsamda bireyin kendisinden, eşi ve akrabalarından, işi ya da ekonomik durumundan veya direkt olarak dışarıdan kaynaklanan olumsuzluklar, bireylerin hayatı anlamlı bulmalarını engelleyebilmekte, kendilerini karamsarlığa itebilmektedir. Yalnızlık duygunu yaşayan bireylerin ve ailelerin beklentileri, ağırlıklı olarak yaşadıkları bu duygunun tesirinden sınırlanabilmeleri ya da en azında bu duygunun kendilerinde ve birbirlerinde bıraktığı olumsuz etkilerinin hafifletilebilmesi üzerine kuruludur. Bu kapsamda öncelikle bireysel olarak sorunu çözmeye ve kendilerini hapseden bu yalnızlık duygusundan kurtulmaya çalışan kişiler, yalnızlığın boyutunun kendilerini aştığını düşündü durumlarda ise eşlerinden destek alma ihtiyacı hissetmektedir. Fakat söz konusu bu yalnızlık türü ya da yaşanan yalnızlığın nedeni eşlerin her ikisini de ilgilendiriyorsa süreç, içerisinden çıkılmaz bir hale dönüşebilmektedir.

Bu sürece örnek olarak verilebilecek bir olgu olan çocuk sahibi olamama, veya bir diğer deyişle evlat hasreti içerisinde olma, yalnızlık duygusunda çiftlerin her ikisini de ilgilendiren ve yapılan tedavilere ve tıbbi müdahalelere rağmen çözümlenemediği durumlarda ise çifti aşabilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Evliliklerinin akabinde, aradan geçen süreye rağmen çocuk sahibi olamayan çiftler, gerekli tedavi sürecini ve tıbbi kontrolleri bitirdiklerinde, hala çocuk sahibi olamamaları durumunda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde yürütülen ve yukarıda da hakkında detaylı bilgi verilen evlat edinme hizmet modelinden yararlanmak istemektedir.

Tüm bu hususlar çerçevesinde duygusal ve davranışsal sorunların ortaya çıkması ve güvenli bağlanma ilişkisinin gelişmesi açısından evlat edinmenin yalnızlık duygusunu yaşayan bireylerde ve ailelerde koruyucu ve önleyici bir faktör olabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan korunmaya muhtaç çocukların, kurum bakımı yerine aile temelli bakım modellerinde yetişmelerinin olumlu sonuçları araştırmalarla ortaya konulmaktadır (Altınoğlu-Dikmeer ve ark 2014).

Ülkemizde de bu tip bakım modellerine geçilmesinin, evlat edinme sistemlerinin topluma tanıtılıp bu hizmet modeli açısından farkındalık ve duyarlık geliştirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan bu alanlarda çalışan meslek elemanlarına ve ailelere eğitim verilmesinin, daha çok çocuğun gerçek bir yuva ve içten bir aileye kavuşmasında önemli katkılar sağlayacağı ve daha çok bireyin ve ailenin yalnızlık duygusundan arınıp kendilerini mutlu yaşamlarını ise umutlu hissedebileceği kanaatine varılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akıntürk T, 2006. Türk medeni hukuku "aile hukuku". 2. Cilt, 10. Basım, İstanbul.
- Altınöğlü-Dikmeer İ, Erol N, Gençöz T, 2014. Evlat edinilmiş ve biyolojik ebeveyniyle yaşayan çocukların davranışsal ve duygusal sorunları ve bağlanma düzeyleri ile ana babalarının çocuk yetiştirme stillerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. Türk Psikiyatri Dergisi, 25 (4), s. 234-243.
- Altınöğlü-Dikmeer İ, 2009. Emotional and behavioral problems in relation with the attachment securities of adopted vs. non-adopted children and the child rearing practices of their parents. The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, Ankara.
- Aral N, Gürsoy F, Yıldız Bıçakçı M, 2006. Yetiştirme yurdunda kalan ve kalmayan kız ergenlerin yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, ISSN:1304-0278, 5 (15), s. 10-19.
- Atalay K, 2008. 4721 sayılı kanun hükümlerine göre evlat edinmenin şartları. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydiner Boylu A, Öztıp H, 2013. Tek ebeveynli aileler: sorunlar ve çözüm önerileri. Sosyo-ekonomi, 1, s. 207-220.
- Aydos OS, 2000. Yeni medeni kanuna göre evlat edinme. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1 (4), Ankara.
- Bilican Gökçaya V, 2014. The reasons of families for being a protecting family (Sample of Sivas). International Journal of Human Sciences, 11 (1), s.603-620.
- Browne K, 2008. The overuse of institutional care for young children in Europe and its relation to child abandonment and international adoption. Çev. Altınöğlü-Dikmeer.
- Buluş M, 1996. Üniversite öğrencilerinde yalnızlık. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, s. 82-90.
- Canatan K, Yıldırım E, 2011. Aile Sosyolojisi. Açılım Kitap Yayınları, İstanbul.
- Çağdaş A, 2002. Anne Baba Çocuk İlişkisi. Nobel Yayınevi, Ankara.
- Çakır V, Çakır V, 2011. Yalnızlık ve televizyon kullanımı. Selçuk İletişim, 7 (1), s. 131-147.
- Çakmak A, Darıca N, 2012. The "Mother Figure" drawings of 7-11 year-old girls and boys, who grow up in an institution and with his/her family, in terms of emotional development. "Electronic Journal of Social Sciences, 11 (41), s. 147-160.
- Çörekçi E, 2009. Ülkelerarası Evlat Edinme. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Danış MZ, 2009. Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar. Toplum ve Sosyal Hizmet, 20 (1), s.67-83.
- Demir M, 2003. Bazı ülke yasaları ile karşılaştırılmalı olarak evlat edinmenin yasal koşulları. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3 (52), s. 253-274.
- Doğan E, 1998. Evli ve boşanmışlarda yalnızlık, depresyon, benlik saygısı ve denetim odağı inancı. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erol N, Şimşek Z, Üstüner S, 2005. Çiçekli dünyamda elimi yalnız bırakma; dünyada ve Türkiye'de çocuk koruma sistemleri, kurum bakımı, koruyucu aile ve evlat edinme. Ümit Matbaacılık, Ankara.
- Geçtan E, 2004. İnsan olmak. Metis Yayınları, 3. Basım, İstanbul.
- Işık M, 2004. 4721 sayılı kanun hükümlerine göre evlat edinme. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnan AN, 1995. Özel (medeni) hukuk bakımından ana-baba ile çocuk ilişkileri ve çocukların ana babaya karşı korunması. Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu'na Armağan, Ankara, s. 17-37.
- Kalınkara V, 2000. Yaşlılıkta sosyal katılım ve kent hizmetleri. Erkan G. ve Işıkhan V. (ed). Anropoloji ve yaşlılık: Prof. Dr. Vedia Emiroğlu'na Armağan, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, No: 6, Ankara.

- Karataş K, 2007. Türkiye’de koruma sistemi ve koruyucu aile uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 8 (2), s. 7-19.
- Kaya C, 2008. Türk hukukunda evlat edinme. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koşar N, 1992. Sosyal hizmetlerde aile ve çocuk refahı alanı, Yargıçoğlu Yayıncılık, Ankara.
- Köse E, 2009. Yurtta kalan ve ailesiyle birlikte yaşayan lise öğrencilerinin yalnızlık ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kurtuluş Akbulut S, 2011. Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu aracılığıyla evlat edinme ve koruyucu aile kurumu. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mangır M, Aral NÇ, 1990. Türk ailesi ve çocuk eğitimi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1170, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler: 644, Ankara.
- Mullins CL, Woodland A, Putnam J, 1989. Emotional and social isolation among elderly canadian seasonal migrants in florida: An emprirical analysis of a conceptual typology. *Journal of Gerontological Social Work*, 14 (3-4), s. 111-130.
- Musayeva G, 2013. Avrupa Birliği, Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyetleri’nde çocuk hakları. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Otlu A, 2009. Küçüklerin evlat edinilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir Ş, Vatandaş C, Torlak Ö, 2003. Sosyal problemleri çözmeye aile yaşam döngüsünün önemi. *Aile ve Toplum*, 11 (4) ISSN: 1303-0256, s. 7-18.
- Pancar A, 2009. Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin yalnızlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Pinquart M, 2003. Loneliness in married, widowed, divorced, and nevermarried older adults. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20 (1), s. 31-53.
- Rokach A, 2004. Loneliness then and now: Reflections on social and emotional alienation in everyday life. *Current Psychology*, 23 (1), s. 24-40.
- Sayın Ö, 1990 Aile sosyolojisi: Ailenin Toplumdaki Yeri. Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Sağlam O, 2006. İslam hukuku açısından evlat edinme. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Serozan R, 2003. Yeni medeni kanunun çocuklara (soy bağı hukukuna ve çocuk haklarına) ilişkin düzenlenmesi. Ünal Tekinalp’e Armağan, C. II. s. 499-516.
- Tekinay SS, 1990. Türk aile hukuku. Yedinci Baskı, İstanbul.
- Türkeri A, 2007. Türk medeni hukukunda evlat edinmenin hukuki sonuçları. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Unicef Türkiye, 2013. Çocuk haklarına dair sözleşme. <http://www.unicef.org/turkey/crc/cr23c.html> adresinden indirildi.
- Yaşar Ö, Dağdelen N, 2013. The transition from children’s homes and children’s homes in the upbringing of children in need of protection, socio-cultural and psychological development of children, a study on the effect of: An Example of Isparta. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 18 (2) s.199-221.
- Yavuzer H, 2005. Ana-baba ve çocuk. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yılmaz A, 2005. Yetiştirme yurdunda yaşayan çocukların genel ruh sağlığı durumlarının belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Yılmaz K, 2013. Bireylerin evlat edinme ve evlat edinme hizmetine karşı bilgi ve tutumları, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

DOWN SENDROMLU ÇOCUĞU OLAN AİLELERDE SOSYAL DESTEK ALGISI VE SOSYAL HİZMET BİLİNCİ DOWN SENDROMLU ÇOCUK

Gülşen Taş¹, Ümran Koç²

21. kromozomda fazladan bir kromozom bulunması sonucu oluşan Down sendromu, toplumun her kesiminde meydana gelebilme olasılığı taşıyan ve en sık görülen kromozom anomalisidir (Yiğiter ve Kavak, 2006). Down sendromunun kromozom anomalisi olduğu ilk kez 1866'da John Langdon Down tarafından ortaya konulmuştur (Klung vd., 2011: 191). Trizomi 21 olarak da bilinen Down sendromu her 600 ile 800 yeni doğandan birinde görülmektedir (Yiğiter ve Kavak, 2006).

Down sendromu anne ya da babadan gelen genetik bir hastalık değildir. Anne yumurtasının ya da baba spermının kromozom bölünmezliğinden kaynaklanacağı gibi, döllenmeden sonra 21. kromozomun bazı hücrelerde veya bütün hücrelerde fazladan bir tane eşlemesinden kaynaklanabilmektedir. Kesin olan tek veri anne olma yaşının arttıkça bebeğin de Down sendromlu olma olasılığının arttığıdır (Uğur, 2005). Yapılan kromozom analizleri sonucunda hatalı kromozomun anneden mi yoksa babadan mı kaynaklandığı tespit edilmekle birlikte; Trizominin %95 oranında anne yumurtasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bunu destekleyen istatistiksel veri annenin yaşı arttıkça artan Down sendromlu bebek doğurma olasılığıdır. Anne yaşı 30 iken 1/1000 olan risk annenin yaşı 40 olduğunda 1/100'e ulaşmakta, Anne yaşı 45 ve üzeri olduğunda ise 1/50'e kadar yükselmektedir (Klung vd., 2011:192).

Down sendromlu çocukların her birinin kendine özgü karakteristik özellikleri bulunmakla birlikte; Down sendromlu çocuk, Down sendromuna ait 12-14 karakteristik özellikten ortalama 6-8 tanesini taşımaktadır. Bu çocuklar fiziksel benzerlikleri ile dikkat çekmektedirler. Bu benzer özellikler şu şekilde sıralanabilir; gözler üzerindeki epikantik katman, düz yüz, yuvarlak baş, kısa ve geniş eller avuç içindeki tek çizgi, dil yapılarındaki çıkıklık ve kırıklık ve boyunlarının kısa olmasıdır (Klung vd., 2011: 191).

Down sendromlu çocuklar psikomotor, fiziksel ve zihinsel gelişimlerinde normal çocuklara oranla gerilik göstermektedir. Bunların yanında Down sendromlu çocuklarda sindirim ve solunum sistemi bozuklukları, uyku problemleri, lösemi, tiroid problemleri, kalp yetmezliği, işitme ve görmeye çeşitli sorunlar, diş deformasyonu, kulak enfeksiyonları, diyabet, obezite gibi bazı sağlık problemlerine normal çocuklara oranla daha sık rastlanmaktadır. Bağışıklık sistemleri zayıftır, bu yüzden yaşlarına göre daha sık hastalanmaktadır. El göz koordinasyonu zayıftır (Down Sendromu ve Down Sendromlu Bireylerin Yaşam Koşulları Hakkında Bilgilendirme Çalışması-1, 2011:2).

DOWN SENDROMLU ÇOCUĞUN AİLE İLİŞKİLERİ

Engelli bir çocukla yaşamak aile bireylerini sosyal, psikolojik ve ekonomik açılardan etkileyebilen bir durumdur. Anne ve baba karşılaştıkları engelli çocuğa sahip olma durumunda stres yaşamakla birlikte, günlük hayatın gereklerini yerine getirmekte de zorlanmaktadır. Özellikle ebeveynler başta evlilik ve duygusal ilişkiler olmak üzere kişilerarası ilişkilerinde sorunlar yaşayabilmektedir. Çocuğun bakımı için gerekli olan fazla zaman, para, enerji gereksinimi ve bunların beraberinde getirdiği duygusal sıkıntılar anne ve babanın stres yaşamasına neden olmaktadır (Kücüker, 2001: 2).

Uğuz ve diğerleri (2004) engelli çocuğu olan anneler üzerinde yapmış oldukları araştırmada; engelli çocuğa sahip anneler, engelli çocuğa sahip olmayan annelere göre çocuklarının kendilerine daha çok bağımlı olduğunu, engelli çocuğun aile yaşantılarına daha çok sorumluluk getirdiğini dile getirmiştir. Yani engelli bir çocuğa sahip olmanın aileye genel olarak daha fazla zorluk yaşattığı için ailenin stres yaşadığını ifade etmişlerdir.

DOWN SENDROMLU ÇOCUK VE AİLESİNİN SOSYAL DESTEK İHTİYACI

Sosyal destek kısaca, bireyin çevresinden elde ettiği sosyal ve psikolojik destek olarak tanımlanabilirken sosyal desteğin tanımı üzerine birbirinden farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunlardan ilki sosyal desteği,

¹ Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Lisans Öğrencisi

² Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Lisans Öğrencisi

gereksinim duyan bireye yardım edebilecek kişilerin sayısı olarak ele almaktadır. Yani bu bakış açısına göre sosyal destek; bireye son zamanlarda yardım etmiş kişi sayısı olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer görüşe göre sosyal destek, bireyin sosyal ilişkilerinin niceliğinden çok niteliğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre bireyin bağlantı kurabileceği kişilerin sayısından çok, sırlarını paylaşabileceği, güven duyduğu ve kendisi açısından önemli olan biriyle kurduğu yakın bağ sosyal desteği oluşturmaktadır (Yıldırım, 1997). Sosyal desteğe ilişkin başka görüş ise sosyal desteği, elde edilebilirlik algısı açısından tanımlamaktadır. Bu bakışa göre sosyal destek, bireyin ilişkilerinin niceliği ya da niteliğinden çok, gereksinim duyduğu anda yardım alabileceği kişinin var olduğu algısıdır (Ardahan, 2006: 69).

Çengelci (2009: 20) Down sendromlu anneler üzerinde yapmış olduğu çalışmada; Down Sendromlu çocuğu olan annenin çocuğunun bakımı konusunda kendisine yardım eden birinin olup olmasının annelerin duygusal tükenmişlik, motivasyon kaybı ve kaygı puanları üzerinde farklılaşmaya neden olduğunu ortaya koymaktadır. Annenin kendisine yardım eden birinin olması durumunda duygusal tükenmişlik ve kaygı puanlarının daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bakım konusunda yükün başkasıyla paylaşılıyor olması annenin rahatlamasına ve bu da çocuğun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik motivasyonu yüksek tutmasına olanak sağlamaktadır. Bu çalışma Down sendromlu çocuğu olan annenin destek almasının çocuğun ve kendisinin yaşam kalitesini etkileyen önemli bir unsur olduğunu gözler önüne sermektedir.

Sosyal desteğin, hem stres verici yaşam olaylarının oluşumunu hem de strese neden olan olayların ortaya çıkardığı sonuçları etkilediği düşünülmektedir. Sosyal destek; bireyin içinde bulunduğu durum ve bu durumu anlamada ve gösterilen tepkilerde değişiklik meydana getirir. Yaşamında strese yol açacak değişimler yaşayan bireyler strese baş etme mekanizmaları geliştirirler (Ardahan, 2006).

Engelli bir çocuğun aileye katılımı; ailede yaşanan duygusal etkilerin yanında, aile içinde zorunlu değişimlerin yaşanmasına ve ailenin toplumsal yaşama katılımına etki etmektedir (Cangür vd., 2013: 3). Yapılan araştırma ve çalışmalar incelendiğinde engelli bir çocuğa sahip olma durumuna uyum sağlama ile ilgili farklı yaklaşımlar olsa da, genel olarak ailelerin dengeye ulaşma ve uyum sağlamada birçok aşamadan geçtikleri görülmektedir. Engelli bir çocuğun aileye katılımı, aileye önemli sorumluluklar ve bu sorumluluklarla birlikte bir takım sorunlar getirmektedir (Çengelci, 2009: 4). Ekonomik zorluklar, bilgi eksikliği, değişen roller, evlilik ilişkilerinde ortaya çıkan problemler, sosyal aktivitelere katılımda azalma, toplumun algı ve tepkisi gibi birçok değişken ailenin içinde bulunduğu durumu daha da stresli hale getirmektedir (Küçükler, 2001).

Çocuğunun Down sendromlu olduğunu öğrenen aile bireyleri diğer engel gruplarındaki benzer süreçlerden geçmekte ve aileler bu durumla karşı karşıya kaldıklarında birbirinden farklı tepkiler sergilemektedirler. Ebeveynlerin engelli çocuklar karşısındaki tepkileri; şok, inkar, üzüntü, kızgınlık, suçluluk, kaygı, beklenmedik krizler, dış dünyanın tutumuyla yüz yüze gelmekten kaçınma, hayal kırıklığı, kendine güven ve saygı duymada azalma gibi bazı duygu ve tepkiler sergilemektedirler. Ancak Down sendromunun anne karnında tespit edilmesi, başta anne ve baba olmak üzere tüm aile bireylerinin bu süreci erken yaşamasına veya bu sürece hazırlanmalarına imkan sağlamaktadır (Çandır, 2015: 49).

Dereli ve Okur (2008) yaptıkları çalışma sonucunda engelli çocuğa sahip ailelerin; psiko-sosyal desteğe ihtiyaç duyduklarını, bu nedenle ruhsal durumlarının yakından izlenmesi, duygusal paylaşımların ve gerektiğinde psikolojik destek sağlaması konusunda etkin ve planlı hizmet sunumunun gerekli olduğunu ifade ederken; hizmet sunumunda devamlılık ve ekip çalışmasının toplumsal sorunlara çözüm bulmada zaman, para ve güç kazancı sağlayacağına önemini ortaya koymaktadırlar.

Engelli bir çocuğa sahip olmak, çocuğun bakımı konusunda yükü neredeyse tek başına yüklenen annelerin ilişkilerine sınırlılık getirmekte ve onun sosyal çevresiyle olan ilişkilerine zarar vermektedir. Bu açıdan sosyal destek ağlarının sağlıklı kurulabilmesi, annenin engelli çocuğuna bakarken nefes alacak zamanlarının olması açısından oldukça önemlidir. Annelere bu doğrultuda eğitimler verilmesi de onların içinde buldukları durumu ve duyguları doğru ifade edebilmesine ve sağlıklı problem çözme stratejileri geliştirmesine yardımcı olacaktır (Çengelci, 2009: 20).

ARAŞTIRMA BULGULARI VE SONUÇLAR

Özel gereksini olan bir çocuğa sahip olmak aileleri ekonomik, sosyal ve duygusal yönden etkileyen bir durumdur. Down sendromlu çocuğa sahip ailelerde hayatlarının farklı dönemlerinde farklı ihtiyaç ve beklentiler içinde olmaktadır. Aile Down sendromlu çocuk için yoğun bir şekilde emek ve zaman harcamakta bunun sonucunda da hem duygusal hem de fiziksel tükenme yaşayabilmektedirler. Down sendromlu çocukların özel ilgi ve zaman istemesi çocukların gelişimi için çaba sarf eden ailelerin, özellikle annelerin sosyal destek mekanizmalarından daha aktif yararlanmasını gerektirmektedir.

Down sendromlu çocuğu olan ebeveynler çocuğunun Down sendromlu olduğunu öğrendiği andan itibaren stres ve kaygı düzeyi yüksek bir yaşam sürmektedir. Down sendromu konusundaki bilgi eksikliği ebeveynlerde, yakın çevrelerinde ve toplumda önyargılı tutumlara sebep olabilmektedir. Bu tutum ebeveynleri ve Down sendromlu çocuğu doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda aileye sunulacak olan sosyal destek ebeveynlerin stressiz ve kaygılardan uzak, fırsat eşitliğini yakalayabildiği, kendilerini izole etmeden bir yaşam sürmeleri ve Down sendromlu bireylerin gelişimi açısından son derece önemlidir.

Bu çalışmada Yalova ilinde ikamet eden 11 Down sendromlu çocuğa ulaşılmış ve annelerden birinin iki Down sendromlu çocuğu olduğu için 10 anneyle mülakat tekniği ile yaklaşık birer saatlik görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşülen ailelere ve Down sendromlu çocuğa ilişkin bulgular Tablo 1.de gösterilmektedir.

Tablo 1: Down sendromlu çocuk ve ailesine ilişkin bilgiler

Cinsiyet	Down Sendromlu Çocuk	Çocuğun Yaşı	Down Sendromu Türü	Raporun Derecesi	Çocuk Doğduğunda Annenin Yaşı	Çocuk Doğduğunda Babanın Yaşı
Erkek	Çocuk 1	12	Bilinmiyor	%70	21	26
	Çocuk 2	9	Bilinmiyor	%90	50	50
	Çocuk3	5	Mozaik	%60	31	31
	Çocuk4	4	Trizomi21	%50	33	44
	Çocuk 5	25	Bilinmiyor	%60	31	31
Kadın	Çocuk 6	18	Trizomi 21	%60	24	33
	Çocuk 7	13	Bilinmiyor	%65	34	41
	Çocuk 8	12	Translokasyon	%70	39	39
	Çocuk 9	6	Bilinmiyor	%60	28	28
	Çocuk 10	2	Trizomi 21	%50	41	49
	Çocuk 11	6	Trizomi 21	%70	45	53

Araştırma için beşi erkek, altısı kadın olmak üzere 11 Down sendromlu çocuğa ve annelerine ulaşılmıştır. Farklı yaş gruplarında ve farklı engel oranlarına sahip Down sendromlu çocukların cinsiyet, yaş, Down sendromu tipi ve engel oranına ilişkin veriler tabloda tasnif edilmiştir. Araştırma grubundaki Down sendromlu çocukların Down sendromlu tiplerine ilişkin verilere bakıldığında dördünün Trizomi 21, birinin mozaik ve birinin translokasyon tipinde olduğu ancak beş Down sendromlu çocuğun Down sendromu

tipinin bilinmediği görülmektedir. Araştırma grubundaki Down sendromlu çocukların engel oranlarının %50 ve %90 arasında olduğu görülmektedir. Bu durum araştırma grubundaki Down sendromlu çocukların hayatlarını idame ettiren başkasının desteğine ihtiyaç duyduğu kanısının oluşmasına neden olmaktadır.

Ayrıca Down sendromlu çocuk dünyaya geldiğinde anne ve babanın kaç yaşında olduğu Tablo 1.de gösterilmektedir. Araştırma grubundaki annelerin çoğunluğu Down sendromlu çocuğu 30 yaşının üstünde iken dünyaya getirmiştir. Bu durum Down sendromu ile ilgili anne yaşı arttıkça çocuğun Down sendromlu olma ihtimalinin arttığı yönündeki genel kabulü destekler niteliktedir.

Araştırma grubundaki Down sendromlu çocukların 8'inin süregelen hastalığı bulunmazken 3'ünde kalp, tiroid ve solunum problemleri gibi ciddi sağlık sorunları bulunmaktadır. Ayrıca Down sendromlu çocuklar bağışıklık sistemlerinin zayıf olması nedeniyle sık sık hastalanmakta ve iyileşmeleri de bağışık sistemlerindeki zayıflık nedeniyle uzun sürmektedir.

Down sendromu ile ilgili bilginin kim tarafından nasıl verildiği ailenin ihtiyaç duyduğu sosyal destek türü ve düzeyini doğrudan etkilemektedir. Ailelerin Down sendromlu çocuklarının olduğunu öğrendiklerinde tepkilerinin ne olduğu sorulduğunda genelde birbirine benzeyen ve çarpıcı cevaplar alınmıştır.

"İlk öğrendiğimizde şok olduk tabii... Üzüldük... Konduramadık, çünkü doktor bize şüpheleniyorum demişti; kesin dememişti. Şüpheleniyorum falan deyince içimize bir umut oldu belki değildir diye... Şok yaşadık, bilmiyorduk o dönemde, böyle bir rahatsızlıktan bile haberimiz yoktu. Ne olduğunu bilmiyorduk, Karşımıza neyin çıkacağını bilmiyorduk, çünkü kızımız doğduğunda normal bebeklere çok yakın bir bebektir, diri bir bebektir doktor şüphelenirse biz hiçbir şey anlamazdık." Çocuk 6'nın Annesi

"Neden ben'di ilk önce, sonra da inancıma bağlı olarak birçok şeyin çözülebileceğiydi, aslında çok büyük bir tepkim yoktu sadece içime gömdüğüm duygularım vardı... Çünkü bunu dışarı çok yansıtmak istemiyordum etrafımdaki insanlar çok değerli insanlardı; annem, babam eşim, diğer çocuklarım.. Onlarında yıkılmasını istemiyordum çünkü nefes alıyordu herhangi bir sağlık problemi yoktu doğduğunda bir takım sorunlar varsa bile aşılacak sorunlardı bunlar bu yüzden ilk 3-4 ay onlara bir şey hissettirmemeye çalıştım. Ben kendimde 5. Aydan sonra öğrendim zaten çünkü kesin tanı için test falan yaptırmamıştık eşimde kabullenmedi. 5. ayda kesin tanıyı öğrendiğimizde fark ettik ki biz o beş ayda birçok şeyi tolere etmişiz... Daha sonra 'ne yapabiliriz' aramaya başladık." Çocuk 10-11'in annesi

Annelerin yaşadığı bu duygusal yoğunluktan sonra bir uzman desteğine başvurup vurmadıkları sorulduğunda ise yalnızca 2 anne psikolog desteği aldıklarını ifade etmişlerdir.

"Çocuğumun Down sendromlu olduğunu hamile iken öğrendim. Dünyaya ikiz bebek getirdim. Kız normal erkek Down sendromlu olduğu için ne yapabiliriz, ne yapmalıydık dedik ve psikolog desteği aldık. Ailem çok destek olduğu için çabuk tolere ettik." Çocuk 3'ün annesi

Çocuk 2'nin annesi de Down sendromlu çocuğundan 3 yaş büyük olan kızının durumdan çok etkilenecek psikolojisinin bozulduğunu ve kızı için psikoloğa başvurduğunu dile getirmiş ve şunları eklemiştir:

"Küçük kızım 'anne hep onunla ilgileniyorsun bizimle ilgilenmiyorsun' diyorlardı. Okullarına gidemiyordum toplantılarına gidemiyordum üzüyorlardı tabii... Kardeşlerinin yürüyüp konuşamamasına da üzüyorlardı. Bekliyorlardı ne zaman yürüyecek ne zaman konuşacak 9 yaşında yürüdü benim çocuğum, çok geç yürüdü... Küçük kızımın psikolojisi baya bozuldu onun için psikoloğa başvurduk." Çocuk 2'nin annesi

Çocuk 10-11'in annesi de uzman desteği ile ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

"Uzman desteği almadım. Çünkü doktorlar, hemşireler bize işin eksilerinden bahsediyorlar. Sadece bize çocuğumuza en erken eğitim nasıl olursa onun çarelerine bak. Eğitim ailede başlar ben eğitemedikten sonra dışarıdan yapılan eğitimin etkisinin ne düzeyde olacağı muamma... Biz çocuğumuza normal çocuk gözüyle bakıyoruz. Aile bu işi sırtlanınca diğerleri de kendiliğinden geliyor. Anne daha çok sırtlanıyor bu işi aslında... Bu yüzden destek denince ilk akla gelen aile oluyor. Dışarıdaki insanlar daha çok ikinci üçüncü planda kalıyorlar ve aslında çok da bilmiyorlar." Çocuk 10-11'in annesi

Çocuk 6'nın annesi ise uzman desteği yerine :

"Çocuğu Down sendromlu olan ailelerle görüştüğ, onlar ne gibi yol izlediler onları araştırdık, bilgi aldık onların bize rehberliğinde gerekli yerlere gittik. Zaten Doktor teşhisini koydu, bizim için önemli olan ailerdi, ailerde bizi gerekli yerlere yönlendirdiler." diyerek aslında ailelerin ihtiyaç duyduğu grup çalışmasını dile getiriyor. Çünkü aileler uzman kadar bu durumu yaşayan ailelerin deneyimlerinden faydalanmak istiyorlar.

Down sendromlu çocuk sosyal hayatınızı nasıl etkiledi sorusuna Çocuk 8'in annesi şu şekilde cevap veriyor:

"Tek başıma bir mahkum hayatı yaşıyorum, Dışarı çıkmak istiyorum çıkamıyorum kendime özel zaman ayıramıyorum. Dün bir yere gidecektim annem bana bırak dedi kıyamadım bırakmadım. Onunla birlikte hayat geçiriyorum. Hiç şikayetim yok. Ben bir yere gidemiyorum ama herkes bana geliyor. Ancak Çocuğumuz olduktan sonra diğer insanlara engelli bireylere karşı daha duyarlı olduk. "

Çocuk 6'nın annesi ise çocuğun bakımında annelerin daha fazla rol üstlendiğini ve Down sendromlu bir çocuğun aileyi ekonomik yönden de etkilediğini şu şekilde dile getiriyor:

"Çocuğumuzun bakımında eşimin desteği var ama daha çok ben ilgileniyorum... Yük bende... Bunun dışında Down sendromlu çocuğumuzun olması bizi ekonomik açıdan bir hayli zorladı. 1 yaşından on yaşına kadar yani 10 sene boyunca çocuğumuzun eğitim masraflarını ben kendim karşıladım, çünkü o zaman bu özel eğitim kurumları açılmamıştı, özel kişiler vardı oraya ücretli olarak kendimiz götürüyorduk, Devlet özel eğitim kurumlarının masrafını karşılamaya başlayınca da ondan faydalandık."

Çocuk 2'nin annesi ise

"Eşimin ailesinden bir destek görmedim bizi dışladılar ama komşularımız anlayışlı davranıyor. Eşimin ailesi kabullenmedi ben ne yapabilirim Allahtan geldi... Bir gün bir düğüne gittik bütün milletin gözü çocuğumda, o anda hemen düğünü terk ettim, ondan sonra ben düğüne falan götürmedim çocuğumu, çocuğu yiyecek gibi bakıyorlar. Gitmiyorum, götürmüyorum daha iyi" ifadesini kullanarak kendilerini nasıl sosyal yaşamdan izole ettiklerini ifade etmişlerdir.

Bütün bunların dışında ailelerde gelecekle ilgili yoğun kaygı gözlemlenmiştir. Bazı anneler bu düşüncelerini şu şekilde dile getiriyor:

"Ömrümü ona verdim iki tane daha çocuğum var ama bu bir başka düşünüyorum şimdi ben ölürsem o ne olacak. Çocuklarım da üzülüyor diyorlar sana bir şey olsa biz ortada mı bırakacağız kardeşimizi, ama onlar da üzülüyor. Ne kadar ilgilenseler de benim gibi bakamazlar tabii... Çünkü çocuğum bana bağımlı." Çocuk 2'nin annesi

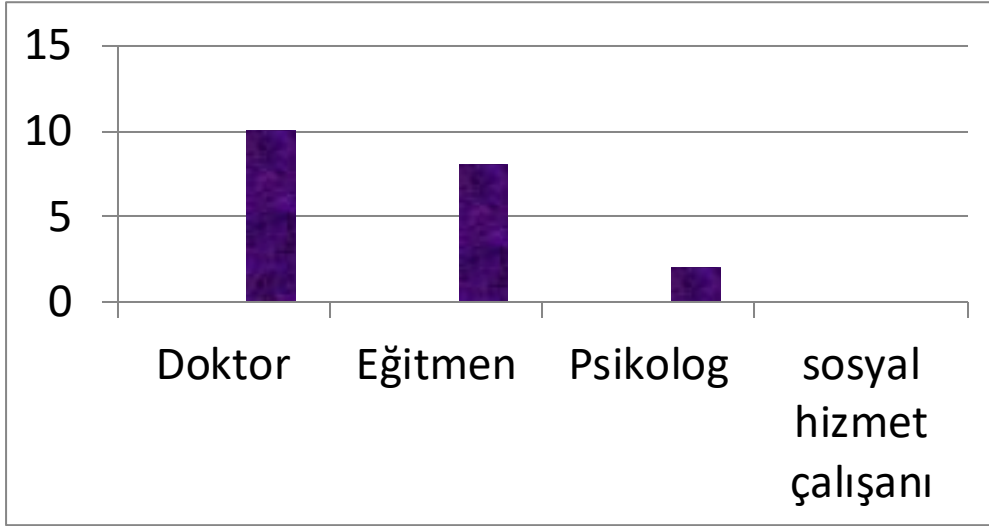
"Çocuğumuz Down sendromlu olduğunu öğrendiğimde tek düşüncem 'Ben ölürsem ona ne olur' oldu. Sonra dedim ki Allah'ım ona da bir kapı açar dedim..." Çocuk 9'un Annesi

"Çocuklarımız verilen eğitim çok yetersiz, yurtdışında mesela böyle bir çocuk, özel sınıfta değil normal sınıfta özel öğretmen eşliğinde okuyor. Bizde aynı bahçede normal çocuklarla teneffüse çıkmıyorlar bile, farklı saatlerde yemeğe çıkıyoruz biz okullarda bile bu ayrımı yaşıyoruz. Bizi devlet bile ayırıyor, bunu bırakın normal insanları... Çocuğumuzun meslek sahibi olmasını isterim çünkü çocuğum yapabilecek bir çocuk ama ne kadar yeterli işveren olur bilemiyorum. Bilgi eksikliği var... 13 senedir çocuğum ile birlikte hizmet veren kurumlara gidiyoruz ancak bir çaba göremiyorum, bu çocuklar belki doktor ya da mühendis olmayacak ama bu çocuklara sosyal yaşam sosyal hayat öğretilmeli, kendilerine yetebilecek duruma gelebilmeliler aldıkları eğitimle en azından kendi başlarına alışveriş yapabilecek düzeye gelmeler. Bizim sıkıntımız bu sosyal hayat öğretilmeli." Çocuk 7'nin annesi

Annelerin ifadelerinde de görüldüğü gibi yalnızca Down sendromlu çocuğu olacağını öğrenme aşamasında değil, çocuğun gelişim aşamasında ve çocukların yapabilecekleri ve yapamayacakları yönünde aileler kaygılı ve stresli dönemler geçirmektedirler. Ayrıca çocuklarının kendi başlarına yaşamlarını idame ettirememeleri ve bir başkasının desteğine ihtiyaç duymaları nedeniyle gelecek kaygısı yaşamaktadırlar.

Down sendromlu çocuğa sahip aileler, özellikle anneler bütün bu süreçlerin üstesinden kendi başına gelmeye çalışmakta, uzman desteğine başvurmamaktadır.

Grafik 1: Down Sendromu ile İlgili Bilgi ve Hizmet Alınan Kişiler

Grafik1.de Down sendromu ile ilgili hizmet ve bilgi alınan kişilerin sıralaması gösterilmektedir. Buna göre ailelerin tamamı Down sendromlu çocuğunun olacağı haberini ve Down sendromu ile ilgili ilk bilginin alındığı kişinin doktor olduğunu ifade etmiştir. Bunun dışında 8'i eğitimci 2'si psikoloğu hizmet ve bilgi sunan kişiler arasında sıralarken sosyal hizmet çalışanın bu sıralamada yer almayışı dikkat çekicidir. Ailelerin sosyal hizmetten habersiz olmaları, onlarda sosyal hizmet adına etkili bir algı uyandıramamaktadır. Bu durum sosyal hizmetin Down sendromlu çocuğu olan ailelerin hayatına dokunamadığı ve sonucunda da hayat standartlarına olumlu yönde müdahale edilemediği anlamına gelebilmektedir. Sosyal çalışmacılar bu ailelerin hayatında daha aktif bir görev üstelenerek, eğitici ve kaynakları harekete geçirici rolleri ile özel gereksinimi olan çocuklar ve ailelerini güçlendirebilir. Sorunlar büyümeye müdahale edilip daha iyi yaşam standartlarına ulaşılabilir.

Annelerle yapılan görüşmelerde destek denildiği zaman akla ilk gelen aile desteği ve parasal yardım olmuştur. Annelerden 9'u bu aşamada uzman desteğine başvurmamıştır. Down sendromu ile ilgili hizmet sunan uzman kişiler sorulduğunda doktor ve eğitimcilerden başka cevap alınmamıştır. Bu durum ailelerin ciddi anlamda sosyal destek ihtiyacı içinde olduklarını ancak bundan yoksun olduklarını göstermektedir.

Down sendromlu çocuklar genetik yapılarındaki farklılık nedeniyle yaşları ile kıyaslandığında birçok bakımdan geriden gelmekte ve yaş ilerledikçe bu fark daha da bariz bir şekilde görülmektedir. Aile, Down sendromlu çocuk ile yaşam sürdürürken çocuğun ve kendilerinin tam iyilik halini sağlamak adına yoğun çaba ve emek harcamakta, farklı dönemlerde birbirinden farklı destek türlerine ihtiyaç duymaktadır. Kimi zaman durumu kabullenmek öncelik kazanırken, kimi zaman sağlık ile ilgili bilgi ve hizmet ihtiyacı ya da ekonomik ihtiyaçlar öncelik kazanmaktadır. Bu durumda Down sendromlu birey ve ailesinin rahat ve huzurlu bir yaşam sürmesi için yol gösterici bir uzman ihtiyacı hayat boyu kendini göstermektedir. Özellikle ailelerle yapılan görüşmelerde Down sendromlu çocuğunun olacağını öğrenilmesi aşamasında tıbbi sosyal hizmet ihtiyacı dikkat çekmektedir. Tıbbi sosyal hizmet, ailelerin bilinçli ve sağlam adımlar atarak, hem kendi hem çocuklarının huzurlu bir yaşam sürebilmeleri için son derece önemlidir. Down sendromu ile ilgili başta Down sendromlu çocuğu olan aileler olmak üzere tüm toplum bilinçlendirilmeli ve farkındalık çalışmaları yürütülmelidir. Gelişimsel geriliği olan birey ve ailelerinin önyargıdan uzak eşitlikçi bir yaşam sürdürmeleri için uzman desteği büyük önem arz ederken; sosyal hizmet ve sosyal destek sistemleri daha da aktifleştirilmelidir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda özetle söylenebilir ki; aileler çocuğunun Down sendromlu olduğunu öğrendiğinde **Duygusal** ve **Bilgisel Desteğe** ihtiyaç duymaktayken, çocuklarının eğitimi ve sağlık sorunları ile ilgili **Araçsal Desteğe**, yorucu rutin günleri için **Yaygın Desteğe**, toplumda farkındalığın artması ve ön yargıdan uzak, eşit ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmek **Takdir Desteğeine** ihtiyaç duymaktadırlar.

KAYNAKÇA

Yıldırım, İbrahim.; (1997), Algılanan sosyal destek ölçeğinin güvenilirliği ve geçerliği, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:13, s.81-87.

Ardahan, Melek.;(2006), Sosyal Destek ve Hemşirelik, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2 .

Cangür, Şengül., Civan , Gülşen. ,Çoban , Seval ., Koç , Mazhar ., Karakoç, Hakan. , Budak, Sezai. , ipekçi, Emre., Ankaralı, Handan.;(2013),Düzce İlinde Bedensel ve/veya Zihinsel Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Toplumsal Yaşama Katılımlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, sayı:3, s.1-9.

Çengelci, Banu.;(2009), Otizm ve Down Sendrom’lu Çocuğa Sahip Annelerin Kaygı, Umutsuzluk ve Tükenmişlik Duygularının Karşılaştırılması, *Ege Eğitim Dergisi*, 10:2: 1–221.

Uğuz, Şükrü., Toros, Fevziye., Yazgan İnanç, Banu., Çolakkadoğlu, Oğuzhan.;(2004), Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi, *Klinik Psikiyatri*,7:42-47.

Yiğiter, Alin Başgül., Kavak, Zehra Neşe.; (2006), Anne Karnında Down Sendromu Tanısına Güncel Yaklaşımlar ve Bir Olgu Sunumu. *Türk Aile Hekim Dergisi*, 2006, 10(4), 178-182

Uğur, Neslihan.;(2005), Down Sendromu, *Pharma Karadeniz* (Eczacı Odası Yayınları), Sayı:5,s.34-36.

Klung,William S.,Cummings,Michael R.,Spencer, Charlotte A.;(2011) Genetik Kavramlar (Cihan Öner., Sami Sümer.,Ay Öğüş., Reyhan Öner., Leyla Açık.,Çev. Ankara: Palme Yayıncılık(TY).

Down Sendromu ve Down Sendromlu Bireylerin Yaşam Koşulları Hakkında Bilgilendirme Çalışmas-1; (2011), <http://www.konyadowner.com> Erişim tarihi:21.09.2015.

HAKEMLİ TIBBİ SOSYAL HİZMET DERGİSİ

Yusuf Öztürk¹, Elvan Özkan², Uğur Özdemir³

GİRİŞ

Günümüzde sağlıklı olmak; sadece hasta olmamakla değil, fiziksel sağlık, ruh sağlığı, toplumsal iyilik, genel sağlık algısı gibi birbiriyle iç içe ve etkileşim halinde olan kavramlarla ifade edilmektedir. (Bloom, 1988 Akt. Okyayuz, 1999). Sosyal Hizmet mesleğinin önemli alanlarından biri olan tıbbi sosyal hizmet uygulamaları 1966-1967 yıllarında hastanelerde sosyal hizmet uzmanlarının görevlendirilmesiyle başlamıştır. Bugün sağlık alanında 975 sosyal hizmet uzmanı görev yapmaktadır. Sağlık Bakanlığınca, sağlık kurum ve kuruluşlarından hizmet alanlar ve/veya yakınlarına yönelik koruyucu-önleyici, geliştirici ve tedavi edici süreçte uygulanacak tıbbi sosyal hizmet müdahalesinin planlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve denetlenmesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

KURULUŞ AMACI

Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi'nin hayata geçmesinin temel amacı sosyal hizmet mesleği ve disiplininin sağlık alanına ilişkin "bilimsel bilgi" üretimini sağlamak ve bilimsel bilginin mesleki uygulamada etkinliğini arttırmaktır. Diğer önemli bir amacı ise bilimsel makale yazma çabalarının desteklenmesidir.

SÜREÇ

Sağlık Bakanlığı tarafından Eylül –Aralık 2012 tarihleri arasında, Sağlık Bakanlığına bağlı kurumlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki bilgi ve deneyimlerinin hizmet içi eğitim kapsamında geliştirilerek uygulamadaki mesleki etkinliklerinin en üst düzeyde gerçekleştirilmesini amaçlayan araştırma, eğitim, danışmanlık ve sürdürülebilir eğitim portalı (e-dergi) geliştirilmesine yönelik bir proje gerçekleştirilmiştir. Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi'nin ilk sayısı da proje özel sayısı olarak Mayıs 2013 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Daha sonraki süreçte Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hasta Hakları ve Tıbbi Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı tarafından hakemli dergiye dönüştürülerek yayın hayatına devam etmiştir. Dergi bünyesinde yer alan çalışmaların sağlığın sosyal boyutuna özgü çalışmalar olması temel koşuldur. Süreli yayın olarak yılda iki kez yayımlanan e-dergi formatındaki dergiye Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü web sitesi üzerinden ya da <http://www.shgm.saglik.gov.tr/belge/1-35506/tibbi-sosyal-hizmet-dergisi.html> linkinden ulaşılabilmektedir.

ÖNEMİ

Hakemli Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi Türkiye'de alanında yayımlanan ilk ve tek hakemli dergi olma özelliğini taşımaktadır. Derginin sağlık alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının akademik bilgilerini geliştirmesi, literatür takibine imkan vermesi, bilimsel çalışma yapmayı teşvik etmesi ve uygulamalarda rehber niteliğinde bir yayın olması bakımından önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

NEYİ HEDEFLİYORUZ

Tıbbi Sosyal Hizmet alanındaki literatüre kaynak sağlamak,

Sağlık alanında tıbbi sosyal hizmetin bilinirliğini sağlamak,

Özellikle çalışanların tıbbi sosyal hizmet alanında ihtiyaç duyabileceği bilimsel bilgiye ulaşabilmesine aracılık etmek,

Sosyal hizmet uzmanlarının bilimsel bilgiyi uygulama alanlarında kullanmalarını sağlamak, uygulama bilgisi ve teorik bilgi arasındaki bağlantıyı sağlamak,

¹ Daire Başkanı, Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hasta Hakları ve Tıbbi Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı

² Sosyal Hizmet Uzmanı, Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hasta Hakları ve Tıbbi Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı

³ Dr, Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü

Tıbbi sosyal hizmet alanında çalışan profesyonellerin, öğrencilerin ve alana ilgi duyan tüm kesimlerin dergiye erişilebilirliğini sağlamak,

Ulusal ve uluslararası düzeyde derginin tanınırlığını sağlamak,

BU GÜNE KADAR YAYIMLANAN BİLİMSEL ÇALIŞMALAR

2013 Mayıs sayısı

1. Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları, Eğitim Projesi, 2012
2. Bireyle Çalışma Raporu (Vaka Çalışması)
3. Sağlık Alanında Şiddet Araştırması
4. BeMekan Hasta (onun evi)
5. Diyaliz Hastalarının ve yakınlarının diyaliz sürecinde yaşadıkları sorunların ortaya konması ve sorunlarla baş edebilme yöntemlerinin grup içinde öğretilmesi

2013 Aralık Sayısı

1. Hasta Yaşam Kalitesinde Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamalarının Önemi
2. Madde Bağımlılığında Ailenin Rolü
3. Çocuk İstismarı ve Çocuk İzlem Merkezleri
4. Sigarayı Bırakma Tedavisinde Sosyal Grup Çalışması: Bir Olgu Sunumu

2014 Haziran Sayısı

1. Hasta Hakları ve Etkili İletişim
2. Sağlık Çalışanlarına Yönelik İşyerinde Şiddet: Nedenler, Politikalar, Öneriler
3. Perimenopozal Dönemdeki Kadınların Aile Planlaması Yöntem Kullanımları
4. Hatay İli Talasemi İle Mücadelesi Makro Çalışma Örneği

2014 Aralık Sayısı

1. Bir Sosyal Hizmet Çalışması: Hemodiyaliz Hastalarının Sosyotropik-Otonomik Kişilik Özelliklerinin Belirlenmesi
2. Evde Sağlık Hizmetlerine Erişilebilirlik: Konya Seydişehir Devlet Hastanesi Evda Sağlık Hizmetleri Birimi Örneği
3. Mobbing; Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri ve Korunma
4. Alzheimer Hastalığını Etkileyen Psiko-Sosyal Faktörleri Saptayarak Alzheimer Hastalarına Yönelik Tıbbi Sosyal Hizmet Müdahaleleri Geliştirme (Adapazarı Örneği)

2015 Haziran Sayısı

1. Metastaz Durumuna Göre Kanser Hastalarının Yaşlılık ve Umutsuzluk Düzeyleri
2. Madde Bağımlılığının Tedavisinde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve İşlevleri: Ankara Numune Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Alkol Ve Madde Bağımlılığı Tedavi Ve Eğitim Merkezi Örneği
3. Organ Naklinde Tıbbi Sosyal Hizmet
4. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeyleri Ve Organ Bağışı Tutumları Arasındaki İlişki

ÇAĞRI:

"Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi" sosyal hizmet disiplini ve mesleği kapsamına giren yazıları yayımlayan disiplinler arası akademik bir dergidir.

Dergi yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayımlanmaktadır.

Aile, çocuk, gençlik, kadın, yaşlılık, engellilik, alkol ve madde bağımlılığı, psiko-onkoloji, AIDS, sığınmacı ve mülteciler, kimsesizler, göç, insan ticareti mağdurları, şiddet mağdurları, ihmal ve istismar vakaları, yoksulluk ve benzeri alanların sağlığın sosyal hizmet boyutunu içeren derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildiriler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, vaka sunumları gibi tüm bilimsel çalışmalara açıktır.

Dergimizde yayımlanmasını istediğiniz çalışmalarınız için tibbisosyalhizmet@saglik.gov.tr adresinden editörlerimize ulaştırabilirsiniz.

HASTANELERDE TIBBİ SOSYAL HİZMET BİRİMİ: BİLİNİRLİK, İMAJ VE MEMNUNİYET ARAŞTIRMASI

Burcu Kılıç Gündüz¹, Hasan Hüseyin Taylan²

ÖZET

Bu çalışmada, İstanbul Üsküdar Devlet Hastanesi örneğinde hastanelerdeki Sosyal Hizmet Birimlerinin bilinirliği/tanınırlığı, bu birimden faydalanılma durumu, birimin algısı ve bu birimden hizmet alanların memnuniyet durumları araştırılmıştır.

İstanbul Üsküdar Devlet Hastanesi'nde hasta ve yakınlarına yönelik yapılan bir alan taramasında (Survey) Tıbbi Sosyal Hizmet Birimi'nin hastalar tarafından çok fazla bilinmediği ortaya konulmuştur. Hastalardan daha çok bakım parası, engelli maaşı alabilmek için rapor almak üzere hastaneye başvuranların bu birimle bir şekilde temas ettiği ve bu sayede fikir sahibi oldukları ortaya konulmuştur.

Bu çalışma tıbbi alanda sosyal hizmet uygulamalarının hastalar tarafından hala net olarak bilinmediğini, bu alanda tanıtım, eğitim ve bilgilendirme eksikliği olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, Tıbbi Sosyal Hizmet, Bilinirlik, Faydalanılma düzeyleri, Kurumsal imaj, Memnuniyet düzeyleri

GİRİŞ

Sosyal Hizmet Mesleği ve Tıbbi Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet mesleği, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini temel alan, sosyal değişimi destekleyen, insanların iyilik durumunun geliştirilmesi için insan ilişkilerinde sorun çözmeyi, güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi amaçlayan ve bunun için insan davranışına ve sosyal sistemlere ilişkin teorilerden yararlanarak insanların çevreleri ile etkileşim noktalarına müdahale eden bir meslektir (IASSW, IFSW, 2001).

Tıbbi sosyal hizmet ise, *4. Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı Sağlık ve Sosyal Hizmetler Komisyonu Raporu*'na göre, "kişi, grup, aile ve toplumun sağlık hizmetlerinden etkin bir biçimde yararlanmaları amacıyla sosyal hizmet uzmanlarınca yürütülecek ekonomik, sosyal, psikolojik ve eğitsel boyutlarda, destekleyici ve geliştirici hizmetlerin sosyal hizmet disiplini ve mesleğinin yöntem ve felsefesiyle birleştirilerek tıp ve koruyucu sağlık hizmetleri çerçevesinde verilen hizmetler bütünü" olarak tanımlanmıştır (Duyan, 1996: 7).

Ayrıca bir başka bakış açısıyla tıbbi sosyal hizmet, ayakta ya da yatarak tedavi gören hastaların, tıbbi tedaviden etkili bir şekilde yararlanması, sosyal sağlığının korunması ve geliştirilmesi, tedavi sürecinde hastanın ailesi ve çevresi ile ilişkilerinin düzenlenmesi, tedavi sürecini etkileyen psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik sorunlarının zamanında çözümlenerek sosyal işlevselliğini yeniden kazanması amacıyla yürütülen sosyal hizmet uygulamasıdır (Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi, 2011).

Neden Tıbbi Alanda Sosyal Hizmete İhtiyaç Duyuldu?

Geleneksel sağlık hizmeti, hastalığın bedensel olarak tedavi edilmesi ve tıbbi patolojinin ortadan kaldırılmaya çalışılmasına dayalıdır. Sağlık hizmetinin temeli bu yapıda, hastanelerin ayaktan hasta takibinin ve tedavisinin sağlandığı poliklinik hizmetleri ile yatarak hasta tedavisinin yapıldığı klinik hizmetleri içerir.

Günümüz sağlık hizmetlerinde ise; kronik hastalıkların sıklığının ve yaygınlığının artması, tıp teknolojisindeki gelişmeler ve ekonomik sistemdeki değişimler gibi nedenlerle yeni eğilimler ortaya çıkmıştır. Klinikte yatarak sürdürülen tedavi yerine, toplum tabanlı sağlık bakımı anlayışı yaygınlaşmaya başlamıştır. Artık koruma ve tedavi hizmetleri yalnızca hastanelerle sınırlı değildir. Zira tıp alanındaki gelişmeler, hastaların hastanelerde yatarak geçirdikleri sürelerin azalması sonucunu doğurmuştur. Hastaneden toplumsal alana doğru genişleyen sağlık hizmeti, sosyal hizmet mesleğinin sağlık bakım alanındaki sorumluluklarını artırmıştır. Hastanın ve ailesinin; hastalığa, tedaviye ve hastalık sonrası

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Üsküdar Devlet Hastanesi

² Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

yaşama psiko-sosyal yönden yeniden uyumunun sağlanması ve sürdürülmesi için sosyal hizmet uzmanlarının aile ve toplum odaklı müdahalelerine gereksinim duyulmaktadır.

Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları Yönergesi: Sosyal Hizmet Birimi

Madde 9- (1) Bünyesinde sosyal çalışmacı olan hastanelerde bu Yönergenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç bir ay içinde; bünyesinde sosyal çalışmacı bulunmayan hastanelerde ise sosyal çalışmacının göreve başladığı tarihten itibaren en geç bir ay içinde sosyal hizmet birimi kurulur. Sosyal hizmet birimi, başhekime bağlı olarak faaliyet gösterir.

Birimin Çalışma Usul ve Esasları

- a) Hastanede görev yapan sosyal çalışmacıların tamamı birime bağlı olarak çalışır.
- b) Sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan hastaların sık görüldüğü acil, psikiyatri, onkoloji, fizik tedavi vb. klinikler-servisler ile diyaliz, çocuk izlem merkezi vb. birimlerde tam veya kısmi zamanlı olarak sosyal çalışmacının gerekli olması halinde, hastanedeki sosyal çalışmacı sayısına göre planlamayı sosyal hizmet birim sorumlusu yapar.
- c) Sosyal çalışmacılar, sosyal hizmet birim sorumlusunun onayı dışında başka bir birim ya da klinik-serviste görevlendirilemez. Söz konusu birimlerde ya da klinik-servislerde sosyal çalışmacıya ihtiyaç varsa Ek-1'deki Sosyal Konsültasyon Formu ile birime talep iletilir.
- ç) Klinikte-serviste veya farklı hizmet birimlerinde, sosyal çalışmacıların mesleki çalışmalarını yürütmesi için gerekli koşullar, ilgili klinik-servis veya birim dahilinde sağlanır.
- d) Hastaneye başvuran ve tıbbi tedavi sürecinde sosyal hizmete ihtiyaç duyan hastalar, hastanın hekimi tarafından Ek-1'deki forma uygun olarak birime havale edilir.
- e) Sosyal çalışmacının mesleki görüşme yaptığı her hasta için Ek-2'deki Hasta Görüşme Formu düzenlenir. Hastayla ilgili yapılan her görüşme süreci bu forma kaydedilir.
- g) Sosyal hizmet müdahalesi kapsamında, gerektiğinde hastanede, hastanın ikametinde, işyerinde, okulunda veya sosyal ortamında sosyal inceleme yapılır.
- ğ) İncelemeyi yapan sosyal çalışmacı, Ek-3'deki Sosyal İnceleme Raporunu düzenler. Sosyal çalışmacı, bu raporun gerekli hallerde, ilgi kurum ve kuruluşlara bir üst yazı ekinde gönderilmesini sağlar. Raporun bir nüshası gizliliğe uygun olarak birimde muhafaza edilir ve bir nüshası hasta dosyasına konur. Hastane dışı kurumlardan hizmet talebi resmi yazı ile yapılır.

Sosyal Çalışmacının Görev ve Sorumlulukları

Madde 12

- b) Hastaneden hizmet alan,
 1. Kimsesiz, terk ve bakıma muhtaç hastalar,
 2. Engelli hastalar,
 3. Sağlık güvencesiz hastalar,
 4. Yoksul hastalar,
 5. Aile içi şiddet mağduru hastalar,
 6. İhmal ve istismara uğramış çocuk hastalar,
 7. Mülteci ve sığınmacı hastalar,
 8. İnsan ticareti mağduru hastalar,
 9. Yaşlı, dul ve yetim hastalar,
 10. Kronik hastalar,
 11. Ruh sağlığı bozulmuş hastalar,
 12. Alkol ve madde bağımlısı hastalar,
 13. Yabancı uyruklu olup tedaviden yararlanamayan hastalar
 14. İl dışından gelen hastalar,

öncelikli olmak üzere tıbbi sosyal hizmete ihtiyaç duyan hastalar için sosyal hizmet müdahalesini planlar ve uygular.

c) Hastalığa ve tedavi sürecine uyumda zorlanan hastaların uyumunu sağlamak için gerekli sosyal hizmet müdahalesinde bulunur.

ç) Hastanede yatarak tedavisi tamamlandığı halde ikametini gidemeyecek derecede düşük ve kimsesi bulunmayan veya aileleri tarafından alınmayan hastaların ikametini nakillerini koordine eder. Bu kapsamda mahalli idarelerle koordinasyonu sağlar.

d) Afetlerde, gerekli sosyal hizmet müdahalesini planlar ve uygular.

e) Tıbbi sosyal hizmetle ilgili konularda hastane personeline, hasta ve hasta yakınlarına yönelik eğitimler yapar.

f) Mesleği ile ilgili kongre, sempozyum, eğitim vb. toplantılara katılır, mesleki projeler planlar ve uygular.

g) Rapor ve kayıtları gizlilik ilkesine uygun olarak tutar.

ğ) Çalışmalarından birim sorumlusuna karşı sorumludur.

h) Tek sosyal çalışmacı olması halinde birim sorumlusunun görevlerini yerine getirir.

ı) Birim sorumlusunca verilen diğer görevleri yerine getirir.

İlk Basamak Yönlendirme ve Sosyal İnceleme

Tüm vakalar Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları Yönergesi Ek-1 Sosyal Konsültasyon Formu ile birime bağlı olarak görev yapan Sosyal Hizmet Uzmanına havale edilir

Uzman konsültasyon formundaki havale sebebine bağlı olarak hasta ya da yakınlarıyla iletişime geçer ve gerekli gördüğü vakalara Sosyal İnceleme yapar.

YÖNTEM

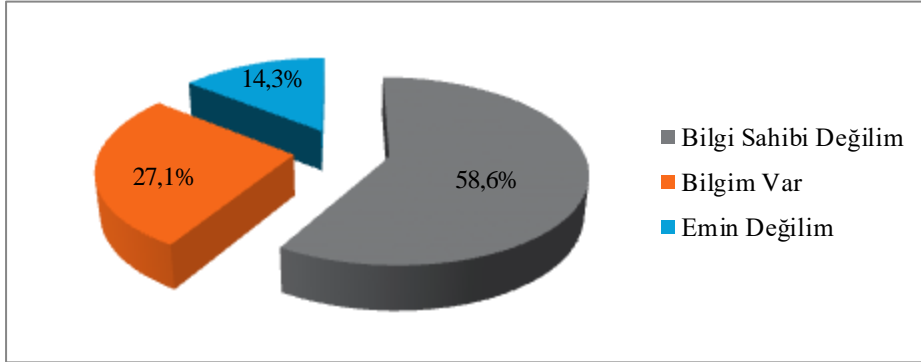
Biz de bu Hastanelerde Tıbbi Sosyal Hizmet Birimi: Tanınırlık, İmaj ve Memnuniyet Araştırması isimli çalışmada, İstanbul Üsküdar Devlet Hastanesi örneğinde hastanelerdeki Sosyal Hizmet Birimlerinin bilinirliği/tanınırlığı, bu birimden faydalanılma durumu, birimin algısı ve bu birimden hizmet alanların memnuniyet durumları araştırılmıştır.

Bu araştırma "tarama model"ini esas alan bir çalışmadır. Bu çalışmada veriler; Üsküdar Devlet Hastanesinden faydalanmak üzere başvuran, gelişi güzel seçilmiş araştırmaya katılmaya gönüllü olan 70 hastadan, araştırmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan soru kağıtları aracılığıyla toplanmıştır. Soru kağıtları doldurulurken hastalarla ayrıntılı görüşme de yapılmıştır.

Araştırmaya katılan gönüllülerin %65,2'si kadın, %34,8'i erkektir. %3'ü Okur yazar olmadığı, %1,5'nin okur yazar olup herhangi bir okuldan mezun olmadığı, %55,2'nin İlköğretim mezunu olduğu, %35,8'inin ortaöğretim mezunu olduğu, %4,5'inin ise yükseköğretim mezunu olduğu tespit edilmiştir. Meslekleri açısından yapılan değerlendirme neticesinde ise; %30,2'sinin Ev hanımı, %4,8'inin emekli olduğu, %1,6'sının işçi olduğu, %6,3'nün öğrenci olduğu, %11,1'inin esnaf olduğu, %19'unun memur olduğu ve %27'sinin diğer meslekler kategorisinde olduğu tespit edilmiştir.

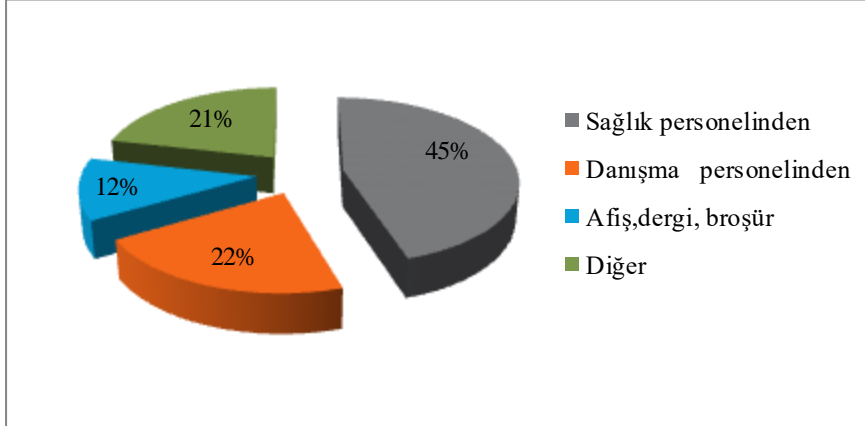
BULGULAR

Hastanemizde "tıbbi sosyal hizmet birimi" diye bir biriminin varlığından haberdar mısınız?

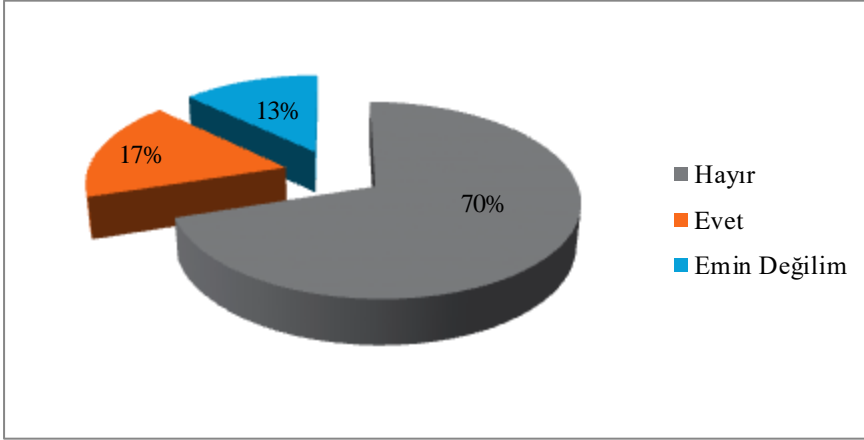
Yapılan araştırmada hastalara "Hastanemizde "tıbbi sosyal hizmet birimi" diye bir biriminin varlığından haberdar mısınız?" sorusu yöneltilmiş alınan cevaplar değerlendirildiğinde hastaların %58,6 sının birimle ilgili bilgiye sahip olmadığı anlaşılmıştır. %14,3 ü ise emin değilim yanıtını vermiştir. Emin değilim yanıtını veren hastalarla yapılan görüşmede Hasta Hakları ile Tıbbi Sosyal Hizmet biriminin aynı birim olduğu algısının yaygın olduğu tespit edilmiştir. %27,1 i ise birimle ilgili bilgiye sahip olduğunu ifade etmiştir.

Eğer bilgi sahibiyse bu bilgiyi nasıl edindiniz?

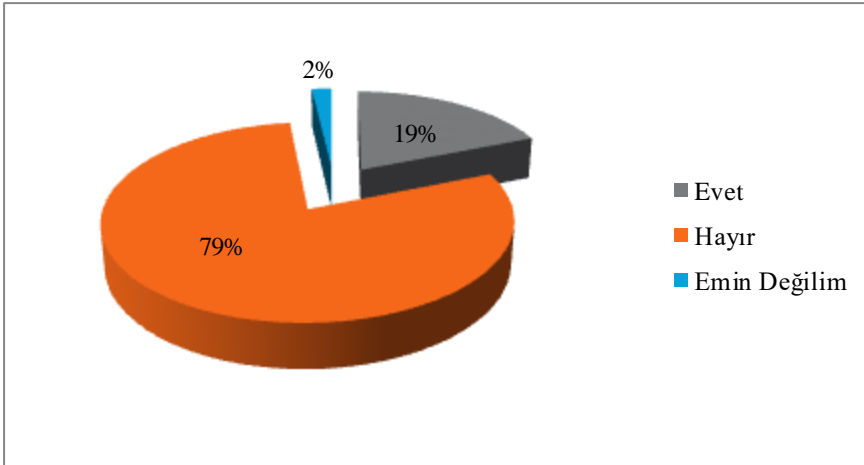
Tıbbi Sosyal Hizmet Biriminin varlığından haberdar olan hastalara bu bilgiyi nasıl edindikleri sorulmuş %45 inin hastanede temas ettikleri herhangi bir sağlık personelinde öğrendiklerini bu personellerin yönlendirmeleri neticesinde birimden haberdar olduklarını iletmışlerdir. %22 sinin ise danışmada görev yapan personele yardım alma amacıyla başvurduklarında bu personellerin vermiş olduğu bilgi sayesinde birimden haberdar olduklarını iletmışlerdir. Hastaların geri kalanlarından sadece %12 si afiş broşür dergi gibi materyaller aracılığıyla bu birim hakkında bilgi sahibi olduklarını ifade etmiştir.

Hastanemizde "Tıbbi Sosyal Hizmet Birimi"nin nerede olduğunu biliyor musunuz?

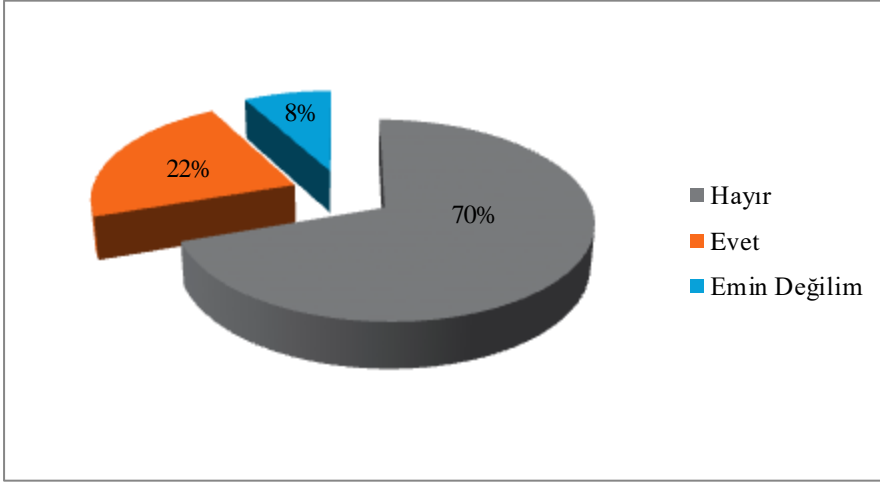
Tıbbi Sosyal Hizmet Biriminin hastanenin neresinde olduğu sorusuna alınan yanıtlar neticesinde hastaların %70'inin bilmiyorum yanıtını verdiği tespit edilmiştir. Bu yanıtın sebebinin hastane içerisinde sabit bir odanın olmaması, sık sık yer değiştirmesi, sosyal hizmet uzmanlarının sabit bir mekan belirlenerek kendi alanlarında çalıştırılmaması gibi sebepler olduğu düşünülmektedir.

Hastanemizde ki "tıbbi sosyal hizmet birimi"nin ne işe yaradığı hakkında bilgi sahibi misiniz?

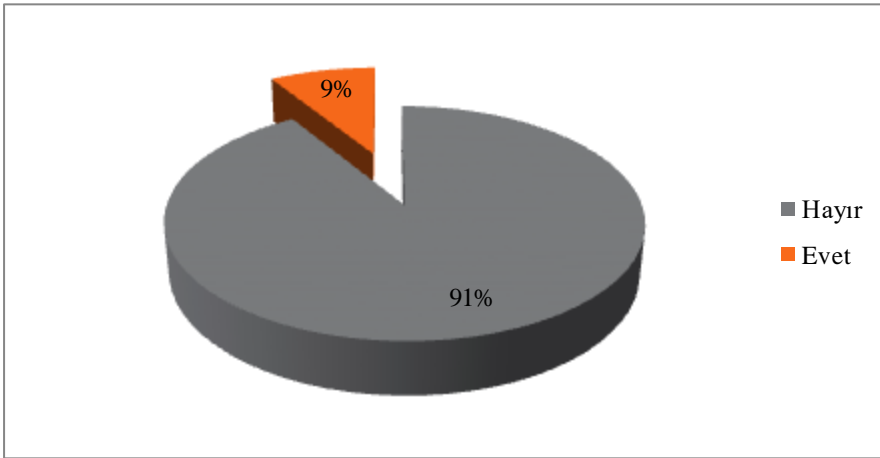
Tablodan da anlaşıldığı gibi hastaların %79'u Tıbbi Sosyal Hizmet Biriminin ne işe yaradığı konusunda bilgi sahibi değildir. %19'u ise alanla ilgili bilgiye sahip olduğunu ifade etmiştir. %2'si ise emin değilim cevabını vermiştir.

Tıbbi sosyal hizmet biriminde temel uygulayıcı olarak kimler çalışıyor, biliyor musunuz?

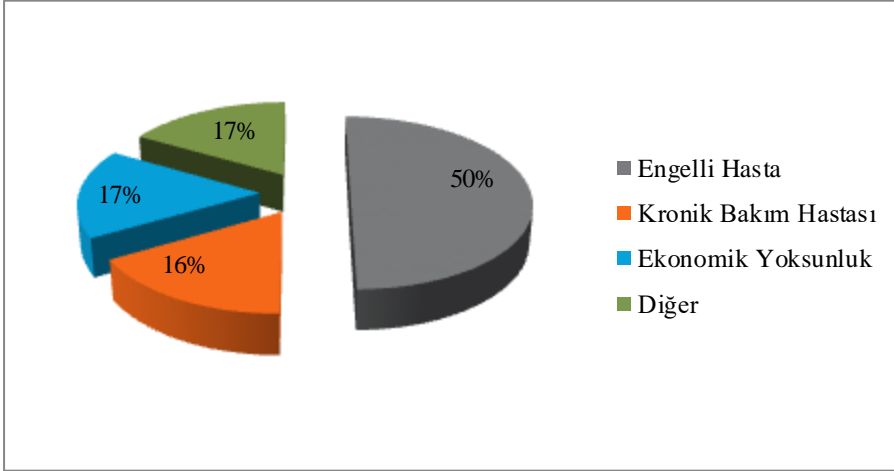
Anket uygulanan hastaların %70'i Tıbbi Sosyal Hizmet alanında kimin çalıştığı, temel uygulayıcıların kim olduklarını bilmediklerini ifade etmiştir. Ankete katılanların sadece %22'si bu bilgiye sahip olduğunu cevabını vermiştir.

Tıbbi sosyal hizmet birimine başvurduunuz mu?

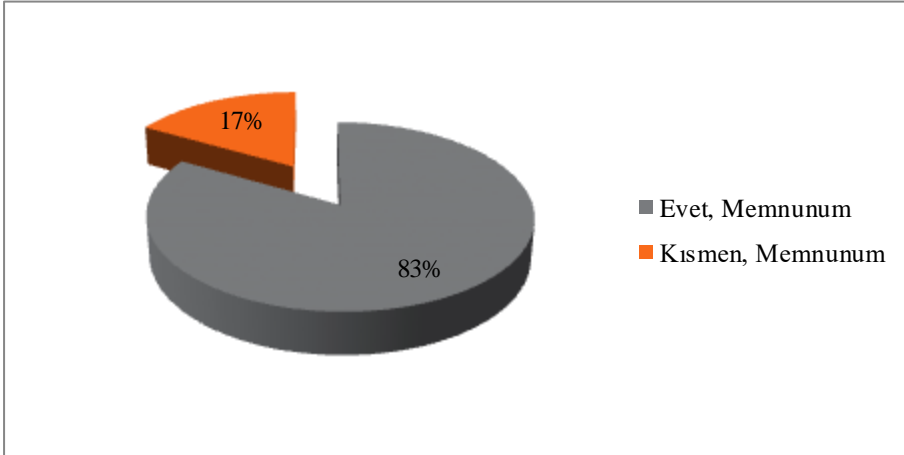
Anket uygulanan hastaların %9'u Tıbbi Sosyal Hizmet Birimine başvurduğunu %91'i ise hiç başvurmadığını belirtmiştir.

Tıbbi sosyal hizmet birimine hangi konuda bilgi sahibi olmak amacıyla başvuru yaptınız?

Tıbbi Sosyal Hizmet Birimine başvuran hastaların %50'si Engelli Hasta yakını olup bu konuda yardıma ya da bilgiye ihtiyaçları olduğu için başvurduğunu ifade etmiştir. Bunun dışında %16'sının kronik bir rahatsızlığa sahip bakıma muhtaç bir hastaya bakmakla yükümlü olan bireyler olduğu, bu alanda bilgi sahibi olmak ya da yardım almak amacıyla birime başvurduklarını ifade etmişlerdir. Hastaların %17'sinin ekonomik yoksunluk sebebiyle birime başvurduğunu belirtmiştir.

Sosyal hizmet uzmanı ile yaptığınız görüşmeden memnun kaldınız mı?

Tıbbi Sosyal Hizmet Birimine başvuran hastalardan %83'ü aldığı hizmetten memnun olduğu, %17'sinin ise kısmen memnun olduğu yanıtını vermiştir. Birimden hizmet alıp memnun kalmayan kimse olmadığı tespit edilmiştir. Bu netice Tıbbi Sosyal Hizmet Biriminin hastaların tedavilerinde olumlu yönde büyük ölçüde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma ile tıbbi alanda sosyal hizmet uygulamalarının hastalar tarafından hala çok bilinmediği, bilgi sahibi olanların ise hastaneye başvurdukları sırada bir takım ihtiyaçlarının ortaya çıkması üzerine sağlık

personellerine danışmaları neticesinde bilgi sahibi olduğu, hastane dışında bu alana dair bilgi sahibi olunabilecek bir kanalın hastalara henüz ulaşmadığı anlaşılmıştır. Bu alan ile ilgili basın ve medya kanallarının ve ilgili kurumların tanıtım, eğitim ve bilgilendirme konusunda eksiklikleri olduğu düşünülmektedir. Sağlık alanında Sosyal hizmet mesleğinin etkililiğinin artması, gelişmesi ve bilinirliğinin artırılması için bu eksiklerin giderilmesi gerektiğine kanaat getirilmiştir.

Sosyal hizmet uzmanı tarafından yapılan değerlendirmelerde hastanın hastalığına ve tedaviye psiko-sosyal uyumu, hastanın sosyal destek kaynakları, bu kaynakların işlevselliği, sürekliliği ve niteliği, hastanın ne tür psiko-sosyal gereksinimlerinin olduğu ve hangi toplumsal kaynaklardan yararlanılabileceği gibi ana boyutlar üzerine odaklanmaktadır. Değerlendirmeyi yapan sosyal hizmet uzmanı, hastanın tedavi hizmetlerinden en uygun biçimde yararlanabilmesi için hastalıkla birlikte gelen sorunlara yönelik bir müdahale planı hazırlar ve bir vaka yöneticisi olarak hasta için gerekli olan hizmetleri belirler. Sosyal hizmet müdahalesi çerçevesinde yapılan psiko-sosyal değerlendirmeler ve profesyonel müdahale planları, hastaların yaşam kalitesi düzeylerinin korunması ve daha üst düzeye yükseltilmesine direkt katkı sağlamada ciddi bir öneme sahiptir. (Özbesler 2013) Bu sebeptendir ki hastaların Tıbbi Sosyal Hizmet Birimi hakkında bilgi sahibi olması, bu birimlere başvurabilmesi oldukça önemlidir.

Tıbbi Sosyal Hizmet Konusunda kamu spotlarının oluşturulması, hasta okulları kurulması, halk eğitimleri düzenlenmesi, muhtar, imam gibi yığınlara ulaşabilen ya da temasta bulunan ilgililerinin bilgilendirilmesi, afiş, broşür, kitapçık metaryelleri oluşturularak halkın ulaşabileceği yerlerde bulundurulması önerilmektedir.

Ayrıca İlkokul, Lise ve Üniversite Eğitim müfredatı içerisinde Sosyal Hizmet Mesleğine yer verilmesinin mesleğimizin tanınması, anlanması ve ihtiyaç sahiplerinin çözüme daha kolay ulaşabilmesi ve mesleğimizin görünür olması açısından kökten bir çözüm sunacağı düşünülmektedir.

Hastaların Tıbbi Sosyal Hizmet Biriminden haberdar olma yollarından birinin de hastane çalışanlarından edinilen bilgi olması, personellerin Tıbbi Sosyal Hizmet birimi ile ilgili bilgi sahibi olmasının hastaları doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu sebeptendir ki yıllık eğitim Planı içerisine Tıbbi Sosyal Hizmet Eğitimlerinin en az iki kez yapılmasının zorunlu hale getirilmesi, hastane oryantasyon eğitimlerine Tıbbi Sosyal Hizmet eğitiminin dahil edilmesi gerekmektedir.

Bakanlık ve Kamu Hastaneleri Kurumları Genel Sekreterlikleri bünyesinde Tıbbi Sosyal Hizmet Birimlerinden sorumlu uzman kişinin mutlaka Üniversitelerin 4 yıllık bölümlerinden mezun Sosyal Hizmet Uzmanı olması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Duyan, V. (1996). Sağlıkta Psiko-Sosyal Boyut (Tibbi Sosyal Hizmet). Ankara: 72TDF0 Ltd

Özbesler, Cengiz (2013). "Hasta yaşı kalitesinde tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının önemi". Tibbi Sosyal Hizmet Dergisi. 2013.12: 3 s. 9- 10

Kuşgözoğlu, T. (2013).Sağlık Alanında Sosyal Hizmet Uygulamaları.

T.C. Sağlık Bakanlığı Tibbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi, Tarih: 16.02.2011

ÇALIŞMA YAŞAMINDA YER ALAN KADININ ROL ÇATIŞMASI VE ROL FAZALIGININ AİLEYE ETKİLERİ

Ayşenur Özcan¹

GİRİŞ

Kadınlar uzun yıllar ekonomik yönden erkeğe bağımlı yaşamıştır. Kadının temel çalışma ortamı evi olurken; erkek, evin geçimini sağlamak amacıyla ev dışında gelir getirici bir işte çalışmaya yönelmiştir. Yani kadınlar ev işi ve çocuk bakımı gibi geleneksel olan ancak ekonomik karşılığı bulunmayan çok sayıda günlük yaşam faaliyeti ile uğraşırken; erkek, ev dışında çalışarak evin geçimini sağlamıştır. Oluşan bu durum zamanla kadını ekonomik anlamda erkeğe bağımlı hale getirmiştir. Kadını da; yaptığı işlerin ekonomik değeri olmaması nedeniyle toplumsal değersizliğe iten bir konumda bırakmıştır.

Toplumsal yapıda meydana gelen değişme, artan sanayileşme ile birlikte kadınlar, ev kadınlığı profilinden çıkarak eğitim almaya ve statü kazanmaya başlamışlardır. Kadınların çalışma hayatına girmesiyle birlikte kadın rolleri de çeşitlilik kazanmıştır. Eskiden kadınlar ev işleri çocuk bakımı, ütü, yemek gibi eve ait işlerle ilgilenirken, çalışma yaşamı ile birlikte ev içi işlerin sorumluluğunun devam ettirildiği görülmektedir. Bu durum özellikle çalışan evli ve çocuklu kadınların rol çatışması yaşamasına neden olmaktadır. Yaşanan bu çatışma şüphesiz toplumsal cinsiyet rolleri ile yakından ilgili olup araştırma bu rollerin değerlendirilmesi açısından önemlidir.

1.1. Rol Kavramı

Rol kavramını sosyal bilimler literatürüne ilk kazandıran bilim adamı Amerikalı antropolog Ralph Lintondur. Linton (1936) rol kavramını statü ile ilişkilendirerek rolü statünün dinamik yönü olarak ifade etmiş ve bir bireyin örgütsel düzlemdeki statüsünün belirlendiği hak ve yükümlülüklerin toplam şeklinde tanımlamıştır (Tunç, 2008:45). Örgütsel açıdan rol, bireyin üstlendiği görevini gerçekleştirmek durumunda olduğu ve kendisinden beklenen davranışlar dizidir (Çimen, 2000:8). Sosyologlar ise rol kavramını, kişiye toplum tarafından empoze edilen bir davranış değil aksine kişinin çevresindeki normları ve değerleri, kendi perspektifinden algılama olarak tanımlamaktadır. Rolü yaratan toplum değil, bireyin kendi ilgi ve algısıdır (Topuz, 2006:7).

1.2. Rol Çatışması

Sosyologlara göre rol çatışması, birbiriyle temelde bağdaşmayan rollerin aynı birey üzerinde toplanmasıdır. Sosyal psikologlara göre ise rol çatışması; iki ya da daha fazla rol paylaşımının (rol partneri) kendi rol tanımlamaları ve karşılıklı rol beklentileri arasındaki uyumsuzluktur (Erkenetli, 2000:32).

Rol çatışmasının örgütsel çatışmanın özel bir çeşidi olduğu söylenebilir. Rol çatışmasının ortaya çıkması için öncelikle bir işletmenin ve bu işletme içinde de çalışanların önceden belirlenmiş iş tanımlarının olması gerekir. Çalışanın iş tanımıyla ters düşmesi rol çatışmasının kaynağı olarak kabul edilebilir (Ünsar ve Oğuzhan, 2009:244).

1.3. Rol Çatışması ve Rol Belirsizliği Sonuçları

Rol belirsizliği yaşayanların, yaşamayanlara oranla işlerinde daha çok strese girdikleri, kendilerini değersiz gördükleri ve kendilerine olan güvenlerinin daha az olduğu ortaya çıkmıştır (Kirel ve Özkalp, 2003:225).

Rol belirsizliği ve rol çatışması, birbirinin devamı olarak ortaya çıkmaktadır. Hangi işin sorumluluğunu, nereye kadar alması gerektiğini bilmeyen bir iş gören, iş tanımı yapılmadığı için bir başka çalışanın sınırlarına müdahalede bulunabilmekte, bu durum da örgütsel çatışmalara neden olabilmektedir. Ayrıca rol belirsizliği, bazı iş görenler boş otururken, bir diğerinin çalışmayan arkadaşının işini de yüklenerek aşırı baskı altında kalmasına zemin hazırlamaktadır (Akbolat vd., 2011:29).

Sonuç olarak rol belirsizliği ve rol çatışmasının yüksek oranda yaşandığında iki türlü etkisinden söz edilir. Birincisi; çalışanların psikolojisini etkilenmektedir. Stres, iş tatminsizliği, gerilim kararsızlık, endişe, aşırı heyecan gibi izler bırakarak psikolojik rahatsızlık vermektedir. İkincisi direkt çalışan kurum üzerinde yaptığı etkidir. Bunlar; verimsizlik, kaynak israfı, iş kaybı, yönetime güvensizlik şeklinde ortaya çıkmaktadır.

¹ Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Mezunlu

2.1. İş Hayatında Çalışan Kadının Roller

Kadınlar dünya kurulduğundan bu yana ilkel toplumlardan gelişmiş toplumlara kadar uzanan toplumsal gelişim süreci içinde, ev içi ve ev dışında ekonomik hayata aktif olarak katılmışlardır. Ev içinde aileye yiyecek, giyecek hazırlama; ev dışında yerine göre tarımsal faaliyetlerde yer alma insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, kadının evinin dışında ücret karşılığı çalışması oldukça yenidir (Gönüllü ve İçli, 2001:2).

Dünyada ve ülkemizde aile içinde kadına atfedilen geleneksel roller ile toplumun kadının çalışmasına olan bakış açısı kadının tüm sektörlerdeki ekonomik faaliyetlere aktif katılımını engellemektedir. Gerçekte başta tarımsal üretim olmak üzere her alanda üretimin içinde bulunan kadınların ekonomiye katkıları aile içindeki kalıplaşmış geleneksel rollerinin gölgesinde kalmaktadır. Ancak günümüzde kadınların ekonomi içindeki önemleri giderek daha fazla kabul edilmektedir (Davaslıgil, 2011:68).

2.1.1. Kadının Aile Roller

Aile biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk yaşandığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı; toplumda oluşan zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir (Özpolat, 2010:15). Aile, birey için önemli bir modelleme aracıdır. Ailede gördükleri modeller üzerinden bireyler annelik, babalık, ağabeylik, ablalık ya da "kadınlık", "erkeklik" davranış kalıplarını öğrenir (Yıldırım, 2005: 93-100). Bireysel bağlamda bakıldığında, ailede özellikle annenin toplumsallaştırıcı etkisinin ailenin diğer bireylerine oranla daha güçlü olduğu görülür. Bu özelliği nedeniyle "anne aynı zamanda informal eğitim bağlamında insanın ilk öğretmenidir" (Özpolat, 2010:15). Bu durum önemli ölçüde anneliğin doğası ve anne ile çocuk arasında daha gebelik döneminde kurulan duygusal etkileşimden kaynaklanır. Aile içerisinde anne faktörünün önemi çocuğun gelişimi için oldukça önemlidir. Kadın kavramının çocuk üzerindeki algısı ilk olarak ailede ve anne figürü model alınarak başlar. Daha sonraki dönemlerde yaşanan çevre toplumsal cinsiyet rollerinin kadına biçtiği kalıpyargılar ile şekillenir.

Ev içinde günlük yaşamı sürdürebilmek için yapılması gereken işler vardır. Yemeğin yapılması, çamaşırların yıkanması, sökükerin dikilmesi, alışveriş yapılması, çöplerin dökülmesi gibi işler vardır. Tabi bu işlerin yapılma sıklıkları evden eve o evi kullanan kişilerin kullanım durumlarına göre değişecektir. Genellikle bizim toplumumuzda aile kararlarının alınmasında baskın olan erkek ev dışı parasal konularda karar verici konumdayken kadın ise, çocuk bakımı ve eve ait işleri üstlenmek durumunda kalmıştır. Kadının çalışma yaşamına girmesi ile de ev kadınlığı rolü değişmemiştir. Çalışma ortamında yaşanan zorluklar ve ev işleri ile çocuk bakımının daha çok kadına kalması, kadının bu iki alanda farklı rolü üstlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Ev işlerine yeterli zaman ayıramadığından çoğu kez iyi bir eş ve anne olamamakla suçlanan kadın, kendisi de dâhil olmak üzere birçok kişi tarafından suçlanmakta, işte ise yine bu ikilemden dolayı yeterince çalışkan ve özverili olamadığı için kariyer ilerlemesinde de sorunlar yaşamaktadır (Yılmaz vd., 2008:95).

Türkiye’de kadınlar ekonomik anlamda etkinlikte bulunsalar dahi öncelikli görevleri ev kadınlığı rolleri birincil görev kabul edilmiştir. Bu durum kadının toplumsal ve ekonomik statüsünü, çalışma yaşamına aktif katılımını, ücretli işlerde çalışmasını olumsuz etkilemektedir (Sungur vd., 2011:45). Ev içinde yapılan işlerde emeğinin ödenmemiş olması ev işlerinin sıkıcı, monoton ve bitmeyen işler olması nedeniyle kadının kişisel gelişimine çoğu zaman engel olmaktadır. Ayrıca kadını ekonomik anlamda eşe bağımlı hale getirmektedir.

2.1.2. Çocuk Bakım Problemleri

Türkiye’de çalışan kadınlar iş ve aile yaşamı arasında sıkışmaktadır. Özellikle de çocuk bakım problemi önemli çatışma nedenidir. Araştırmamızda kadınların ev içi rolleri özellikle "annelik" ve ev işleri üzerinden incelenmiştir. Nitekim araştırmaya katılan kadınların çocuk bakım işini %30’u aile bireyleri , %34’ü kreşler ve çocuk bakım evleriyle çözdükleri %28’nin ücretli bakıcı tuttuğu görülmüştür.

Çalışan kadınlar çocuk sahibi olma konusunda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Çünkü çocuk sahibi olmak bazen çalışma hayatına ara verilmesine bazen de son verilmesine neden olmaktadır. Kadının çocuk sahibi olması da çalışma yaşamı ve aile ilişkileri üzerinde belirleyici olmaktadır. Çoğu toplumda çocukların bakımı ve eğitimi konusunda kadına duyulan ihtiyaç ve anneliğe toplumda atfedilen değerler kadının çalışma yaşamına katılım kararı ve kariyerinde oldukça büyük öneme sahiptir. Araştırmamızda çalışan kadınların çocuk sayılarına ilişkin tablo incelendiğinde;

Tablo 1 :Çalışan Kadınların Çocuk Sayısına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

SEÇENEKLER	FREKANS	YÜZDE
1 Çocuk	32	32
2Çocuk	53	53
3 Çocuk	12	12
4 Çocuk ve üzeri	3	3
Toplam	100	100

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere çalışan kadınların çoğunluğu bir ya da iki çocuk sahibi olmayı tercih etmek durumunda kalmışlardır.

Tablo 2: Çalışan Kadınların Çocuklarına Vakit Ayırma Durumlarını Gösteren Frekans ve Yüzde Dağılımı

SEÇENEKLER	FREKANS	YÜZDE
Evet	26	26
Hayır	35	35
Kısmen	39	39
Toplam	100	100

Örneklem grubundaki çalışan kadınların %26 çocuklarına yeterli vakit ayırdığını, %35'i çocuklarına vakit ayıramadıklarını %39'u kısmen çocuklarına vakit ayıramadıkları görülmüştür.

Kadınların zamanı erkeklerin zamanından farklıdır. Erkekler bir işgünü sonunda kalan zamanlarını kendi isteklerine yönelik olarak ve özgürce kullanabilmektedirler. Buna karşılık, kadınlar bir işgünü sonunda kalan zamanlarını ailelerine harcamak, eve ait işlerle ilgilenmek, çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamak şeklinde devam etmektedir. Bu yükümlülük kadınların çalışma yaşamından soğutmakta ya da ara vermesine sebep olmaktadır. Maddi zorunluluklardan dolayı işi bırakamayan çalışmaya devam eden kadınlar zaman problemi yaşamakta işlerinin birikmesine neden olmaktadır. Ev işleri ve diğer eve ait işler sebebiyle çalışan kadın kendisine, çocuklarına ve eşine zaman ayıramadığından rol çatışması yaşamaktadır.

2.1.3. Kadının İş ve Aile Roller Arası Çatışma

Çalışma yaşamına giren kadın, bir kefesinde iş yaşamının sorumlulukları, öteki kefesinde aile yaşamının getirdiği sorumluluklar olan bir büyük teraziyi dengeleme çabası içerisinde büyük savaşlar vermektedir. Aile yaşamı kefesini lehine denge bozulduğunda, iş yaşamında ikinci sınıf çalışan olma durumunda kalırken, iş yaşamı kefesine ağırlık verdiğinde ise kendisinin de benimsediği geleneksel kutsal görevi olan iyi anne, iyi eş olmaktan ödün vermekte, bu da onu ruhsal çöküntüye itmektedir. Kariyeri ve ailesi arasında kalan kadın, kendini büyük bir çatışmanın içinde bulmaktadır. İki hayatı da birbirinden ayrı yaşayamayacağı için hem çalışma yaşamında oluşabilecek gerginliklerle hem de aile içinde yaşanabilecek gerginlikler arasında büyük sorunlarla karşılaşabilmektedir (Kaya, 2009:72-73).

Tüm toplumlarda kadının rolü çok yönlü ve çok boyutludur. Bu nedenle kadının iş olanaklarını arttırmaya, düzeltmeye yönelik düzenleme ve politikaların başarılı olabilmesi için aynı zamanda aile içi rol ve ilişkilerin yeniden tanınması, yeni koşullara uymayan, gelişme ve uyumu zorlaştıran köhnemiş değer yargılarıyla

mücadele edilmesinin yanı sıra, gerek kadın gerekse erkeğin eğitiminde ve sosyalleşmesinde köklü değişikliklere gidilmesi gerekmektedir (Sağ, 2001:10).

3.1. Araştırmanın Konusu

Sanayi devrimi kadın yaşamı açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Sanayi devriminden önce kadınlar evde oturan, ev işleri ile uğraşan ücretsiz aile işçileriydi. Sanayi devrimi ile birlikte kadınlar ev dışına çıkarak ücretli olarak çalışmaya başlamıştır. Bunun sonucunda kadın artık evde oturan modelinden çıkarak farklı sosyal gruplarla tanışma fırsatı bulmuştur.

Kadının toplumsal rollerinde yaşanan değişimler ile birlikte kadın, çalışma hayatına girerek, ailede sahip olduğu rollerine yeni roller eklenmiştir. Kadın artan rolleri nedeniyle sorumluluklarını yerine getirmede uyum sorunları yaşamaya başlamıştır. Bu çalışmada, kadının artan rolleri nedeniyle iş ve aile ortamında rol çatışması yaşayıp yaşamadıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, geçmişten günümüze kadar tartışmalı bir konu olan "çalışma yaşamında kadın" ve "çalışma yaşamında kadınların karşılaştıkları sorunları" Yalova ilinde kamuda çalışan hemşireler üzerinden incelemektir. Bu nedenle Yalova ilinde çalışan hemşirelerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunları, iş ve aile yaşamında yaşadıkları rol çatışması, ailesine ve çocuklarına vakit ayırma problemleri araştırılmaya çalışılmıştır.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın çalışma evreni Yalova ilinde Kamu hastaneleri Birliğine bağlı (Yalova Devlet Hastanesi, İl Sağlık Müdürlüğü, Verem Savaş Dispanseri, Hemodiyaliz Merkezi, Fizik Tedavi Merkezi, Çiftlikköy Toplum Sağlığı Merkezi) çalışan 318 hemşireden, evli ve çocuklu sayısına ulaşılamamıştır. En az bir çocuklu çalışan annelerden 100 hemşireye anket yapılmıştır. Araştırmada tüm çalışma evrenine ulaşma güçlüğü nedeniyle örneklem alma yoluna gidilmiştir. Araştırmanın örneklemini belirlemek için tesadüfi (random) örnekleme yaklaşımı kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları ve Yorumlar

Araştırmaya katılan kadınların demografik özellikleri incelendiğinde; eğitim durumlarının genellikle üniversite mezunlarından (%8'inin lise mezunu, %38'i önlisans mezunu, %39'u lisans mezunu, %13'ü yüksek lisans mezunu, %2'sinin ise doktora mezun) olduğu görülmüştür. Araştırma katılan kadınların yaş durumlarına bakıldığında; %6'sı 18-25 yaş arası, %23'ü 26-33 yaş arası %40'i 34-41 yaş arası, %27'si 42-49 yaş arası, %4'ü 50 yaş ve üzeri, yaşındaki annelerden oluşmaktadır. %40'i 34-41 yaşındaki annelerin daha fazla olduğu görülmüştür.

3.4.1. Çalışan Kadının Ev İşleri, Çocuk Bakımı ve Ailesine Vakit Ayırma Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kadınların çoğunun ev işleri ile ilgili gereklilikleri kendi sorumlulukları olarak algıladıkları görülmüş olup, kadınlar %13'ü evdeki görevlerini aksattıklarını, %34'ü evdeki görevlerini aksatmadıklarını ve %53'nün ise evdeki görevlerini bazen aksattıklarını söylemişlerdir.

Tablo 3: Çalışan Kadın Eşlerinin Ev İşlerine Yardım Etme Durumunu Gösteren Frekans ve Yüzde Dağılımı

SEÇENEKLER	FREKANS	YÜZDE
Evet	37	37
Hayır	22	22
Kısmen	41	41
Toplam	100	100

Örneklem grubunda yer alan çalışan kadınların %37'si evet eşlerinin ev işlerini yardım ettiğini, %22'si hayır yardım etmediklerini, %41'i ise kısmen yardım ettiğini belirtmiştir.

Çalışan kadınların %42'si çocukların çalışmaktan olumsuz etkilendiğini söylerken, %3'ü çocuklarının olumsuz etkilenmediği, %55'i ise kısmen çocuklarının olumsuz etkilendiğini söylemiştir. Çalışma hayatının çocukları olumsuz etkilediğini düşünen annelerin %54,3'ü çocuklarına yeterli vakit ayıramadıklarını düşünmektedir. Annelerin %45,7'si ise kısmen vakit ayırdıklarını, %59'u ise bazen vakit ayırdıklarını belirtmiştir. Çalışan kadınların %19'u çocukların dersleriyle fazla ilgilenemediklerini, %8'i yiyecekleri konusunda yeterli özeni gösteremediklerini, %12'si çocuklarının sordukları sorulara ayrıntılı cevap veremediklerini, %51'i ise işleri sebebiyle yorgun oldukları için çocuklara tahammül gösteremediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların %51'i ev temizliğini kendilerinin yaptıklarını belirtirken, eşin ev işlerine katılımını ilişkin ise bulgular ise şu şekildedir: %21 ev işlerini ortak yaptığını belirtmiş, %22 çocuk bakımında yardım aldığını, %6'sı ise sadece rahatsızlandığında eşinin yardımcı olduğunu belirtmiştir.

Kadınların %94'ü evlilik ve çalışma hayatının kadına, erkeğe oranla daha fazla yük yüklediğini, %2'si kadına yük yüklenmediğini, %4'ü kısmen kadına yük yüklediğini belirtmiştir. Sonuçtan da anlaşıldığı üzere evlilik hayatı ve beraberinde çocuğunda olmasıyla çalışan kadınları zamanla yıpratmakta evliliğin sorumluluğu ve çocuğun sorunları ile başa çıkarken çalışan kadınlar kendinden tavizler vermektedir.

Çalışma açısından bir başka çarpıcı bulgu ise katılımcıların çalışma hayatını bitirmekle ilgili yanıtlarından oluşmaktadır. Katılımcıların %55'i kesinlikle işi bırakmayı düşünmediğini belirtirken, %15'i eşinin maaşının artması durumunda, %15'i çocuğunun olumsuz etkilenmesi halinde, %9'u iş ve aile hayatını düzenlemekte zorlandıkları halde, %6'sı ise eşlerinin istememeleri halinde işlerini bırakabileceklerini belirtmişlerdir.

SONUÇ

Araştırma bulguları genel olarak ele alındığında çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Çalışan kadınlar ev içi görev ve sorumlulukları kendi görevleri olarak görmekle birlikte, katılımcıların çoğu ev içi işleri kısmen de olsa aksattığını belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların çoğunun bireysel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak kendilerine boş vakit ayıramamaları bir başka önemli bulgu olarak düşünülebilir. Nitekim bu durum, kadınların hem kişisel gelişimleri hem de beden ve ruh sağlıkları için gerekli süreçlerden uzak kaldıkları anlamına gelmektedir. Nitekim araştırmadan ve elde edilen bulgulardan da anlaşıldığı gibi kadınlar çalışma ve aile hayatında yaşanan bu eşitsizliğin farkında olmakla birlikte, yaşadıkları tüm zorluklara rağmen işi bırakmayı düşünmemektedirler.

Kadınların iş ve aile içerisinde yaşadıkları rol çatışmasının sebebi olarak, kadının iş yaşamına dâhil olması değil de ev işlerini kadının vazifesi olarak konumlandırılan toplumsal cinsiyet rolleri görülmelidir. Bu bağlamda çalışan kadınların rol çatışmalarını önlemek için, kadınların iş hayatından uzaklaştıracak formüller yerine, ev işlerini erkeklerin de görev ve sorumlulukları içinde ele alacak ve bu bağlamda cinsiyetler arası eşitliği sağlayacak politikaların oluşturulması gerekmektedir. Çalışan kadın için bir başka problem çocukların bakımıdır. Pek çok kadın iş hayatında yer alabilmek için çocuk sahibi olmayı ertelemekte veya tercih etmemektedir. Çocuk sahibi olanlar için ise mesai saatlerinde çocukların nereye ve kime bırakılacağı sorun haline gelmektedir. Çocuğun bırakılacağı ve kontrol edebileceği kreş ya da oyun alanlarının oluşturulması kurumlar tarafından zorunlu hale getirilmeli; resmi kurumlarda çalışan kadınlara aynı veya nakdi yardım yapılmalı.

KAYNAKÇA

AKBOLAT, Mahmut, Işık O. ve Uğurluoğlu Ö.;(2011), "Sağlık Çalışanlarının Kontrol Odağı, İş Doyumu, Rol Belirsizliği ve Rol Çatışmasının Karşılaştırılması" *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 2, s. 23-48.

ÇİMEN, Mesut; (2000), "*Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Personelinin Tükenmişlik, İş Doyumu, Kuruma Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetlerine İlişkin Bir Alan Araştırması*" Yayınlanmış Doktora Tezi, Genel Kurmay Başkanlığı GATA Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

DAVASLIGİL, Verda; (2011), *Kırsal Kalkınmada Kadın İşgücünün Rolü ve Kadın İşgücünü Etkileyen Faktörler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖNÜLLÜ, Müzeyyen ve G. İçi; (2001), "Çalışma Yaşamında Kadınlar: Aile ve İş İlişkileri " *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, No: 1,81-100.

KAYA, Canan; (2009), *Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü Sorunları ve Örgütlenme Eğilimleri*,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZPOLAT, Abdulvahap; (2010), "*Ailede Demokratik Sosyalleşme*" Aile ve Toplum Dergisi, Ocak- Mart Yayını, s. 9-24.

SAĞ, Vahap; (2001), "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk" *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Doç.Dr. FeramuzAYDOĞAN'ın Anısına,Cilt 2, Sayı 1, s. 9-23.

SUNGUR, Serap, E. Demiray, R. Eşkinat ve E. Ağaoğlu; (2011),*Toplumsal Yaşamda Kadın,Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 5. Baskı.*

TUNÇ, Tülin; (2008), *Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ile Rol Çatışması ve Rol Belirsizliği Arasındaki İlişki: Bir Üniversite Hastanesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOPUZ, Ayşe; (2006), "*Hemşirelerde Rol Çatışması ve Rol Belirsizliği, İş Stresi Ve Aralarındaki İlişkinin Belirlenmesi*" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

ÜNSAR, Sinan ve A. Oğuzhan; (2009), "İmalat Sektöründe Çalışanların Bazı Değişkenler Açısından Rol Çatışması Rol Belirsizliğini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması" *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, Sayı 2, Cilt: 11, s. 243-262.

YILDIRIM, Ergün; (2005), "Bir Modernite Rüyası: Ailenin Sonu mu? -Kütahya Yetiştirme Yurdu Örneği" *Aile ve Toplum, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Yıl: 7, Cilt: 2, Sayı: 8, s. 93-100.*

YILMAZ, Abdullah, Y.Bozkurt ve F. İzci; (2008), "Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İş Görenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2). s. 89-114.

SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNİN GELECEĞİ: DÜŞÜNCELER ve ÖNERİLER

Kamil Alptekin¹

ÖZET

ÇALIŞMANIN TEMELİ

Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi 1961 yılında Sağlık ve Sosyal Yardımlar Bakanlığı’na bünyesinde kurulan Sosyal Hizmetler Akademisi’nde başlamıştır. İkinci okul 1967 yılında Hacettepe Üniversitesi bünyesinde Sosyal Çalışma Yüksekokulu adı altında açılmış, iki yıl sonra bu okul aynı üniversitenin Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi çatısı altında bir bölüme dönüştürülmüş; ancak 1981 yılında kapatılmıştır. 1982 yılında 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kurulu Kanunu çerçevesinde Hacettepe Üniversitesi bünyesinde Sosyal Hizmetler Yüksekokulu kurulmuş, Sosyal Hizmetler Akademisi ile kapatılan Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü bu yeni okul bünyesinde birleştirilmiştir. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu 2002 yılında Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi’ne bağlı Sosyal Hizmet Bölümü’nün açılışına kadar tek okul olarak sosyal hizmet eğitimi sürdürmüştür. Sosyal hizmet bölümleri 2006 yılından itibaren her geçen yıl artmaya başlamış; 2012 yılına gelindiğinde 13 ayrı üniversitede açılan bölüme deyim yerindeyse bir “patlama” yaşamıştır. Sosyal hizmet eğitiminde büyüme trendi 2013, 2014 ve 2015 yıllarında da devam etmiştir ve bir süre daha devam edecek gibi gözükmektedir.

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin başlangıcından bugüne kadar geçirdiği süreçleri gözönünde bulundurup geleceğine dair saptamalarda bulunmak ve bu saptamalara dayalı olarak kontrolsüz büyüme sonucunda pek çok sorunu bünyesinde barındıran sosyal hizmet eğitiminin sağlıklı bir şekilde yoluna devam edebilmesi için alınması gereken önlemlere ilişkin öneriler geliştirmektir. Amaca ulaşıldığı takdirde hiç değilse bugünden sosyal hizmet eğitiminin geleceğine ilişkin bir inisiyatif ortaya konulmuş olacaktır.

TARTIŞMA

Çok değil; 9 yıl kadar önce sadece iki tane olan bölüm sayısı, 2015 yılı Temmuz ayı itibarıyla 41’i aktif, 31’i pasif olmak üzere toplamda 72’ye yükselmiştir. Aktif olan bölümlerin sadece 17’sinde lisans ve/veya lisansüstü sosyal hizmet eğitimi almış öğretim üyesi bulunmakta, toplamda 47 ayrı disipline mensup öğretim üyesi sosyal hizmet eğitiminde görev almakta ve iki tane üniversitede lisans düzeyinde sosyal hizmet eğitimi açkögretim programıyla yürütülmektedir. Bölümler arasında ilişkiler son derece zayıf ve kopuktur. Bu tabloya bakarak günümüzde sosyal hizmet eğitiminde en hafif deyimıyla tam bir savrulma yaşandığı rahatlıkla söylenebilir. Savrulmayı durdurmak üzere Sosyal Hizmet Okulları Birliği’ni kurmak, Mesleki yeterlilik ve standartları oluşturmak, Meslek Kanunu ve Meslek Odası kurma çalışmalarını hızlandırmak, fakülteleşmenin ve uzmanlık alanlarına dayalı eğitimin önünü açmak gibi bir takım önlemlerin alınması gerekmektedir.

SONUÇ

Sosyal hizmet eğitimi içine düştüğü savrulmadan bir an önce kurtarmak son derece önem kazanmıştır. Gelecekle ilgili önlemler alınmadığında mesleğin kaybının büyük olacağı, mesleğin kimliğini yitirme riskiyle karşılaşabileceği öngörülebilir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal hizmet mesleği, sosyal hizmet eğitimi, Türkiye

Giriş: Genel Durum

Türkiye’de ise sosyal hizmet eğitimi 1961 yılında başlamış; 2000’li yılların başına kadar kısmen iki, ama daha çok tek okul olarak sürdürülmüştür. 2000’li yılların başından itibaren iki üniversitede sürdürülen sosyal hizmet eğitimi, 2006 yılından itibaren her yıl artış göstermiş; 2002 yılı itibarıyla sadece iki tane olan bölüm sayısı, 2015 yılı Temmuz ayı itibarıyla 41’i aktif, 31’i pasif olmak üzere toplamda 72’ye yükselmiştir (ÖSYS Öğrenci Seçme ve Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu, 2014, 2015).

¹ KTO Karatay Üniversitesi İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

Ortaya çıkan tabloya sadece sayılar üzerinden bakıldığında bile Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde başlangıcından 2006 yılına kadar süren dönemde “güdük”; 2006 yılı ve sonrasındaki dönemde ise “kontROLSÜZ büyüme”nin hakim olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sağlıksız olduğu her halinden belli olan bu tablonun ortaya çıkış nedenleri, yapısı itibarıyla karmaşık olan eğitim sisteminin kendi iç ve dış sistemleriyle kurduğu veya kurmadığı etkileşim ağında saklıdır.

Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi bugün gelinen nokta itibarıyla son derece dağınık bir görünüm içerisinde. Sosyal hizmet eğitiminde eğitimle ilgisi olmayan meslek grupları da görev almakta; yeni bölümler bu eğitim için alt yapısı uygun olmayan şehirlerin üniversitelerinde üstelik kadrosunda hiçbir sosyal hizmet lisans ve/veya lisansüstü eğitimi almış akademisyen bulunmadan da açılabilir. Açıköğretim modeliyle Lisans düzeyinde ikincisi de yakın zamanda açılmış olan Sosyal Hizmet Programının uygulama dersleri plansız, süpervizyon desteği yetersiz ve kontenjanı da abartılıdır. Açıköğretim Lisans Programından ve peş peşe açılan onlarca bölümden ihtiyacın çok üstünde mezunlar verilmektedir. Bunlara ilaveten Dikey Geçiş Sınavı ile alakasız programlardan bölümlere her yıl en az 500 civarında öğrenci alınarak mevcut kontenjanlar artırılmaktadır (Alptekin, Topuz ve Zengin, 2014: 363).

Bir şey yapmalı!

Sosyal hizmet eğitiminde yaşanmakta olan savrulma kalıcı olmasa da bir süre daha devam edecek gibi gözükmektedir. Halen alanda istihdam açığı olan mesleklerden biri olarak sosyal hizmetin çok yakın gelecekte istihdama doyacağını öngörmek mümkündür. İstihdamın daralmasıyla birlikte bir ölçüde piyasa koşullarının geçerli olması beklenebilir. Bu durum söz konusu olduğunda eğitim kadrosunu hem nicelik hem de nitelik açısından sağlam temeller üzerine kuran (yani rekabet gücüne sahip olan) bölümler büyük bir avantaj elde edecek, altyapısı zayıf bazı bölümlerin ise kapanması gündeme gelecektir. Kişilerin değil eğitimin kontrol altına alınması ve eğitimin uluslararası standartlara göre yapılandırılması acilen gerekmektedir. Bu nedenle işi olurlarına bırakmadan elbette ama elbette bir şeyler yapılmalıdır.

Yapılacak ilk şey belki de bir ironiyi çağırırsa da iyi yönetmek kaydıyla ortaya çıkmış eğitimin kontROLSÜZ büyüme krizini bir fırsata çevirmektir.

Sosyal hizmet eğitiminde baş gösteren kontROLSÜZ büyüme krizini sağlıklı bir şekilde yönetmede bu eğitimi içerden ve dışardan kuşatan pek çok aktörün (sosyal hizmet lisans ve/veya lisansüstü eğitimi almış öğretim elemanları, sosyal hizmet uzmanları, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, YÖK, açık olan tüm sosyal hizmet bölümleri, siyasal iktidar, hizmet sunum sistemi ve sosyal politikalar vb.) ortak çabasına ve desteğine ihtiyaç vardır. Alanda toplumsal sorunların arttığı, çeşitlendiği ve buna dayalı olarak müracaatçı profillerinin giderek zorlaştığı unutulmamalıdır.

Bazı (somut) öneriler

Sosyal hizmet eğitim sistemini etkileyen aktörlerin neler yapabileceği ve eğitimde alınması gereken önlemlerin neler olabileceğine ilişkin bir dizi öneri aşağıda sunulmuştur:

KontROLSÜZ büyümenin baş aktörü olduğundan şüphe duyulmayan YÖK’ün kendisine bir çeki düzen vermesi; bu doğrultuda öncelikle ilkesel ve tarafsız hareket etmesi gerekmektedir. YÖK, sosyal hizmet eğitiminin içerik ve yapısı hakkında bilgi sahibi olmalı, sosyal hizmet eğitiminin özgünlüğünü korumalıdır. Lisansüstü eğitim amaçlı yurt dışına öğrenci göndermede eli açık davranmalıdır. Özellikle son on yıldır sürdürüldüğü plansız bir şekilde bölüm açma ve bu bölümlere abartılı kontenjan verme alışkanlığından da vazgeçmelidir. YÖK sadece lisans ve lisansüstü program açma hususunda kendi koyduğu kriterlere uyum sağlayabilse bugün eğitimde başgösteren pek çok sorun kendiliğinden çözüme kavuşacak, hep söylendiği gibi sosyal hizmet eğitiminin niteliği niceliğe feda edilmemiş olacaktır.

Her şeyden önce YÖK, Uluslararası Sosyal Hizmet Eğitim İske ve Standartlarına (örneğin CSWE 2010 Raporu) göre hareket edip sosyal hizmet eğitiminin ön lisans programı şeklinde yürütülemeyeceğini bilmelidir. Kaldı ki YÖK’ün kendi isteği üzerine Türkiye’de Bologna Sürecinde 2005 yılında başlatılan Yükseköğretimde Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi (UYÇ) oluşturulmasına yönelik çalışmalar kapsamında sosyal hizmet temel alanı yeterlilikleri, Avrupa Yükseköğretim Alanı için Yeterlilikler Çerçevesi (QF-EHEA Qualifications Framework for European Higher Education Area) düzey tanımlayıcıları kullanılarak sosyal hizmet eğitimi 6. (lisans), 7. (yüksek lisans) ve 8. (doktora) düzeyine göre hazırlanmış; ön lisans düzeyine yer verilmemiştir (www.tyyc.yok.gov.tr). Ön lisans düzeyinde bir program açma ihtiyacı duyuluyor ise bu kapsamda alanda ihtiyacı çok hissedilen bakıma muhtaç müracaatçı kesimleriyle (çocuk, yaşlı gibi) yüz

yüze çalışacak veya evrak, yazışma ve diğer büro işlerini yapacak programlar gündeme gelebilir. Yalnız mahiyeti gereği bu programların hiçbirinin adı sosyal hizmetler olmamalıdır, aksi halde hem eğitimde hem de alanda ciddi kargaşa oluşacaktır.

Tıpkı YÖK gibi bünyesinde sosyal hizmet bölümü açmayı düşünen üniversitelerin de sosyal hizmet eğitiminin içerik ve yapısı hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Bu üniversitelerin kendi bünyesinde niçin sosyal hizmet bölümü açılması gerektiğine ve sosyal hizmet bölümünün üniversiteye ne katacağına dair bilinçli olması beklenir. Bu üniversiteler eğitim kadrosunu sadece sınıf içi eğitim için değil, aynı zamanda alan eğitimini de hesaba katarak oluşturmalıdır. Bölümler arası belli ölçülerde rekabet olması beklenir; ancak yardımlaşma ve dayanışma da olmalıdır.

Bünyesinde sosyal hizmet bölümü açmayı düşünen üniversiteler sosyal hizmet eğitiminin uygulamalı bir eğitim olduğunu göz önünde bulundurup yeterli fiziki koşulların sağlanması (drama odası, çok amaçlı gelişim odaları, grup çalışması odası, bireyle görüşme odası vb) durumunda bölüm açmalıdır.

Halen açık olup öğrenci alan tüm bölümler Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) ile Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) tarafından ortaklaşa hazırlanan "Sosyal Hizmet Mesleğinin Eğitim ve Öğretimi için Global Standartlar" (2004) çerçevesinde eğitim-öğretim faaliyetini yürütmelidir. En ideal olanı uzun vadede bütün sosyal hizmet eğitimi veren bölümlerin Avrupa Sosyal Hizmet Okulları Birliği'nin (EASSW) üyesi olmasıdır.

Sosyal hizmet eğitiminde özellikle lisans ve/veya lisansüstü sosyal hizmet eğitimi almış akademisyenlerde amaç ve heyecan yitimi duygusunun ağır bastığı gözlenmektedir. Oysa Türkiye'de kuruluşundan kontrolsüz büyüme dönemine gelinceye kadar eğitimde; üniversite içinde yer almak, bölüm olmak, fakülte olmak, meslek örgütü ve kanunu oluşturmak gibi hep bir amaç geliştirilmiş ve bu amacın peşinden koşturulmuştur. Halihazırda fakülteleşme öteden beridir amaçtır ancak gerçekleştirilememiştir. Bu amaç yeniden öne çıkarılıp olgunlaştırılabilir. Kaldı ki Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi ISCED 97, EUROSTAT & CEDEFOP Eğitim ve Öğretim Alanları sınıflandırmasında sosyal hizmetler 76 alan kodu ile, 'sağlık ve refah' başlıklı genel alanın içerisinde fakülte olabilmenin de önünü açacak bir eğitim ve öğretim temel alanı olarak tanımlanmıştır (www.tyyc.yok.gov.tr). Fakülteleşme aynı zamanda farklı fakülte ve yüksekökol çatısı altında yer almadan doğan dağınıklığı da giderecektir.

Kuşkusuz bir şeyler yapmalı noktasında en büyük iş onca gelişme karşısında ortaya bir irade koyamamış ve sürece bir türlü tesir edememiş eğitimin asıl aktörü olan sosyal hizmet lisans ve/veya lisansüstü eğitimi almış akademisyenlere düşmektedir. Herşeyden önce sosyal hizmet akademisyenleri fildişi kulelerinden çıkıp; artık bir araya gelmeli, yeri geldikçe öz eleştiri de yapıp süreci enine boyuna tahlil etmelidir.

Sosyal hizmet akademisyenleri sosyal hizmet eğitim programlarının evrensel ilkeler çerçevesinde ülkemizin ihtiyaç ve beklentilerine uygun bir şekilde gerçekleştirilmesine, sosyal hizmet eğitim programlarının niteliğinin ve etkililiğinin geliştirilmesi yönünde standart birliğin oluşturulmasına ve sosyal hizmet eğitim kurumları arasında güçlü bir iş birliğinin tesis edilmesine olanak sağlayacak, dernek statüsünde tüzel kişiliğe sahip Sosyal Hizmet Okulları Derneği'ni kurmalıdır.

Sosyal hizmet akademisyenleri tek tipçi, elitist yaklaşımlardan uzak durup hem sosyal hizmet mesleğinin hem de sosyal hizmet eğitiminin gelişmesine katkı sağlayacak ayakları bu topraklara basan yerli sosyal hizmet teori ve uygulama modellerini inşa etmede aktif görev almalı; böylece eğitimde aktarılan bilgi yerine üretilen bilginin ağırlığını artırmalıdır. Özellikle lisansüstü çalışmalar bu beklentileri karşılayacak şekilde yönlendirilebilir.

Sosyal hizmet akademisyenleri bölgesel farklılıklar ve ihtiyaçları dikkate alan uzmanlaşmaya dayalı, sosyal hizmet alanlarına özgü eğitim programlarını geliştirmede öncü olmalı ve programları destekleyici ve özendirici tutum içerisinde olmalıdır.

Sosyal hizmet akademisyenleri sosyal hizmet eğitim çalıştaylarının ve her yıl düzenli olarak yapılmakta olan sosyal hizmet sempozyumlarının devam ettirilmesine çaba sarf etmelidir.

Sosyal hizmet bölümlerinden mezun olup alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları da eğitim için kendilerine düşen görevleri yerine getirmelidir. Eğitimin bizatihi alandan gelecek bilgi ve uygulama örnekleriyle desteklenmesi, öğrencilere uygulama derslerinde süpervizörlük hizmeti sunulması, sosyal hizmet mesleği ve eğitimine yönelik faaliyet gerçekleştiren derneklerin bu faaliyetlerine aktif katılım bahse konu görevler arasındadır.

Doğrudan sosyal hizmet mesleği odağında kurulmuş dernek sayısı bugün itibarıyla 3 tane'dir. Yakın zamanda dernek sayısı biraz daha artabilir. Ders materyallerinin temini, kitap veya periyodik dergi basımı, sempozyum, kongre, panel, konferans, çalıştay gibi akademik faaliyetlerin organizasyonu vb. aktivitelerle dernekler sosyal hizmet eğitimini hem destekleyebilir hem de geliştirebilirler.

Dernekler öğrenci örgütlenmelerini desteklemeli, tüzüklerinde ve bünyelerinde öğrenci komisyonlarına yer vermelidirler.

Mevcut dernekler içerisinde en deneyimli olan Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği kamu kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde mezunlara yönelik hizmetçi eğitim programları geliştirmeli, meslek odası ve kanunun oluşturulmasına önyak olmalıdır.

IASSW and IFSW tarafından birlikte hazırlanan "Sosyal Hizmet Mesleğinin Eğitim ve Öğretimi için Global Standartlar" (Global Standards for the Education and Training of the Social Work Profession) (2004) raporunda eğitim modeli ne olursa olsun tercih edilen eğitim modelinin süpervizyon ve alan uygulaması eğitimini mutlaka içermesi istenmiştir. Aynı raporda uzaktan eğitim modeli ile sosyal hizmet eğitimi vermekte olan bir okulun bu iki kriteri sağlamanın yanı sıra sosyal hizmet eğitiminin amaç ve hedefleri doğrultusunda yeterli altyapıyı (sınıf alanı, bilgisayarlar, tektisler / metinler, görsel ve işitsel ekipmanlar, örgün eğitimle bağlantı) sağlamanın zorunlu olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de açıköğretim modeli bir uzaktan eğitim modelidir ve sosyal hizmet eğitimi açıköğretim modeli şeklinde de verilmektedir. Bu modelde programın örgün bir eğitimle bağlantısı kurulmadan öğrenci kontenjanları 1000'lerle ifade edilmekte, öğrencilere son derece sınırlı bir süpervizyon desteği sunulmakta ve yetersiz bir şekilde alan uygulaması yapılmaktadır. Bu şekilde Açıköğretimde sosyal hizmet eğitiminin sürdürülemediği açıkça ortadadır. Açıköğretim Program Koordinatörlüğü global standartların öngördüğü şekilde revizyona gidip öncelikle kontenjanı 2/3 oranında azaltıp diğer belirtilen ilkelere göre bu programı yeniden yapılandırmalıdır.

Tüm bu önerilen hususlar güçlü bir siyasi irade ile gerçekleştirilebilir. Eğitimin gelişmesi sosyal refah hizmetleri ağının sık örülmesi, hizmet sunum sisteminin iyileştirilmesi, sosyal politika önlemleri çerçevesinde örgütlenmenin ve de örgüte işlerlik kazandıracak insan gücünün etkili bir şekilde oluşturulmasıyla mümkündür. Sosyal hizmeti, çeşitli disiplinlerden mezun olup işsiz kalmış olan yükseköğrenim gençliğinin 'nasıl olsa yaparlar' anlayışı doğrultusunda istihdam alanı olmaktan kurtarmak gerekmektedir.

Kaynakça

Alptekin, K. Topuz, S., Zengin, O. (2014). "Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde mevcut durum: tespitler, analizler ve öneriler". E. Atamtürk ve E. Yaman (yayına hazırlayanlar). (İçinde) *Sosyal hizmet sempozyumu 2013: Türkiye’de çocuğun refahı ve korunması: Kapsayıcı bir yaklaşım arayışı*, ss.353-366. Sempozyum Bildirileri (elektronik basım). Kocaeli.

Global Standards for the Education and Training of the Social Work Profession (2004). Erişim 30.07.2015, http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_65044-3.pdf

ÖSYS (Öğrenci Seçme Ve Yerleştirme Sistemi) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu, (2014). ÖSYM (Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi), Ankara. Erişim: 02.07.2015, <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2014/OSYS/Tercih/2014-OSYSKONTKILAVUZU14072014.pdf>

ÖSYS (Öğrenci Seçme Ve Yerleştirme Sistemi) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu, (2015). ÖSYM (Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi), Ankara. Erişim: 30.07.2015, <http://www.osym.gov.tr/belge/1-23560/2015-osys-yuksekogretim-programlari-ve-kontenjanlari-ki-.html>

Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ). Erişim: 02.06.2015, <http://tyyc.yok.gov.tr/?pid=20>

SOSYAL HİZMET DEĞERLERİNİN ÖĞRETİMİNDE DUYUŞSAL ÖĞRENME DEN NASIL YARARLANILMALI?

Tarik Tuncay¹

ÖZET

Duyuşsal öğrenme sosyal hizmet öğrencisinin kendi duygularını ve gereksinimlerini fark etmesini ve ifade etmesini sağlayan, sosyal koşulların veya çeşitli yaşam deneyimlerinin bireyler üzerindeki etkilerini duyumsamasını mümkün kılan bir öğrenme alt alanıdır. Tanıma bakıldığında duyuşsal öğrenmenin sosyal hizmet mesleğinin misyonuyla ve müdahale süreçleriyle bütünleştiği hemen dikkati çekmektedir. Sosyal hizmet uzmanından istenen, bireylerin yaşadıkları –psikososyal, ekonomik veya politik kaynaklı– sorunları algılaması ve ortadan kaldırmak için analiz etmesidir. İlaveten, hizmet alanlar ile empati kanalıyla bir köprü kurması ve çeşitli sorunların duygusal bağlamını duyumsaması da beklenir. Bugün sosyal hizmet eğitimi ağırlıklı olarak, diğer sosyal mesleklerin eğitimi gibi, öğrenmede “klasik” sayılan bilişsel öğrenme ilkelerine dayalıdır. Bilişsel öğrenmeye duyuşsal öğrenmenin eklenmesiyle sosyal hizmet eğitimi daha etkili ve kalıcı olabilir. Ne var ki sosyal hizmet eğitiminde duyuşsal öğrenme yönteminden nasıl yararlanılabileceği konusunda yaygın bir görüş oluşturulmadığı dikkati çekmektedir. Dolayısıyla bu bildiriye sosyal hizmet değerlerinin öğretimi örneği üzerinden duyuşsal öğrenme yönteminin eğitimde nasıl kullanılabileceği üzerinde genel bir çerçeve sunulmaktadır.

Anahtar sözcükler: sosyal hizmet eğitimi, sosyal hizmet etiği, duyuşsal öğrenme, mesleki değerler

GİRİŞ

Gövdesi bilgi-beceri-değer üçlü sacayağı üzerinde duran sosyal hizmet mesleğinin eğitiminin öğrenmenin üç temel alanında gerçekleşmesi beklenir:

- Bilgi sacayağını bilişsel öğrenme,
- beceri sacayağını davranışsal öğrenme,
- değer sacayağını ise duyuşsal (afektif) öğrenme

ilke ve yöntemleri oluşturur. Sosyal hizmet eğitimcilerinin tümü yalnızca teorik eğitimde kullanılan bilişsel öğrenme veya yalnızca pratik saha eğitiminde başvurulan davranışsal öğrenme yöntemleri ile sosyal hizmet uzmanı yetiştirilemeyeceğini bilirler. Ayrıca duyuşsal öğrenmeye dayalı mesleki değer eğitiminden yoksun bir bütünleşik teori ve pratik eğitimi ile ancak mekanistik çalışabilen sosyal hizmet memurları yetişeceğini de bilirler. Ne var ki pratikte, öğrenmenin bu üç alanı lisans ve üstü müfredatlarda dengeli biçimde dağılmamakta, sosyal hizmet eğitiminin süre ve içerik yönlerinden ağırlığını bilişsel öğrenme ve onun uzantısı olan teorik eğitim oluşturmaktadır. Onu davranışsal öğrenmeye dayalı pratik saha eğitimi izlemekte ve ancak son sırada sınırlı düzey ve içerikte duyuşsal öğrenmeye dayalı değer eğitiminin yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu bildirinin amacı, sosyal hizmet eğitiminde duyuşsal öğrenme üzerinde teorik bir tartışma yürütmek ve sosyal hizmet değerlerinin lisans ve üstü programlardaki eğitiminde duyuşsal öğrenme taksonomisinden nasıl yararlanılabileceğini genel bir çerçevede betimlemektir. Bu sayede duyuşsal öğrenmenin sosyal hizmet eğitimcileri tarafından daha çok fark edilmesine ve kullanılmasına bir katkı sağlanması ümit edilmektedir.

Bilişsel öğrenme alanı, kısaca, bilişsel öğrenme taksonomisine göre (Benjamin Bloom, 1956, 1964) bilginin kavranmasını ve gerektiğinde hatırlanmasını içerir. Davranışsal ya da diğer ifadesiyle psikomotor alan, öğrencinin belirli profesyonel davranışları, becerileri pratik yaparak ustalaşmasıyla ilgilidir. Duyuşsal öğrenme alanı ise bunlara göre çok daha karmaşık ve tartışmalı bir süreci tarif eder. Kökleri öğrencinin duygusal dünyasına uzanan ve öğrencinin inanışlarını, tutumlarını, arzularını, hislerini, kişisel değerlerini, seçimlerini ve ilgilerini yansıtan bir alandır.

Sosyal hizmet eğitimcileri sıklıkla, meslek eğitiminde hayati bileşenlerin, değerler, tutumlar, etik kurallar, empatik bağlantı, özgecilik ve öz-farkındalık olduğu üzerinde dururlar ve bunları öğrencilere kazandırmaya çalışırlar. Burada sıraladığımız kavramların hangi öğrenme alanıyla ilgilidir? Şüphesiz hepsi duyuşla ilgilidir

¹ Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, ttuncay@hacettepe.edu.tr

ve duyuşsal öğrenmenin malzemeleridir. Eğitimde bu malzemeye yoğun vurgu yapılmasına karşın ağırlığın bilişsel öğrenme ilkelerine dayalı olması dikkat çekici değil midir? Belki de sorun, duyuşsal öğrenmenin yeterince –anlaşılır bir çerçevede– kavramsallaştırılmamış olmasıyla ilgilidir.

Ayrıca duyuşla ilgili kavramların tümü hiç şüphesiz bir psikososyal soruna ilişkin bilginin ya da malumatın yalnızca bilişsel olarak kavranması ile değil aynı zamanda uzman tarafından duyumsanması ile anlam ve işlev kazanır. Yine ancak bu sayede uzmanın psikososyal yardım planı hizmet alan sisteminin gerçek ihtiyacını karşılayacak bir kapsam ve içerikte olabilir. Bir de konunun hizmet alan boyutu vardır. Bireyler ancak kendisi tarafından anlaşıldıklarını düşündüklerinde sosyal hizmet uzmanına güven duyar ve onunla işbirliği yaparlar. Bu süreçlerin tümünde, uzmanlık bileşeni olarak karşımıza duyuşsal öğrenme çıkıyor.

DEĞER HAKKINDA

Biz bu çalışmada genel sosyal hizmet eğitiminden ziyade, mesleki değer eğitiminde duyuşsal öğrenmeden nasıl yararlanılabileceği üzerinde duruyoruz. Değerler: Çeşitli olayları ve durumları değerlendirmek için bize bir çerçeve sunar. Genelde bireysel seçimlerimizdir. Kanıtlanması mümkün olmayan inanışlardır. Hiç şüphesiz sosyal hizmetin bir disiplin ve meslek olma özelliğine ayrıca bir sanat olma (sezgisellik) işlevini kazandıran da değerlerdir.

Değer, bazen bir kavram bazen bir fikir bazen de bir ideal olarak zihnimizde şekillenir. Örneğin erdem: Yalın haliyle incelenmesi gereken bir kavram olabilir. Üzerinde akıl yürütebileceğimiz bir fikir zeminine dönüşebilir. Ya da güçlü duygularla bağ kurduğumuz ve peşinden koştuğumuz bir ideal de olabilir. Örnekte gördüğümüz gibi değer sözcük yerine fiil haliyle kullanıldığında bir keşif alanından (bilişle ilgili) hedefe veya ödüle (duyuşla ilgili) dönüşmektedir.

Sosyal hizmet eğitimcileri derslerinde kuramsal tartışmalarının içine mutlaka mesleki değerleri katarlar. Bilgi ve değer bütünlüğünü sağlamaya özen gösterirler. Bununla birlikte eğitim, temelde bilişsel öğrenmeye dayalı olduğu için, yukarıda belirttiğimiz gibi, değerin sözcük haliyle kavramsal olarak çalışıldığı ve tartışma zemini olarak sınırlandırıldığı gözlemlenmektedir.

Örneğin eşitlik ve adillik yalnızca algılanması ve davranışsal olarak uyum sağlanması gereken kavramlar mıdır? Yoksa eşitliğe ve adalete inanmak, güçlü duygularla bağlanmak ve onlar için mücadele etmek de gerekmez mi? Bu sorular duyuşsal öğrenme tanınarak yanıtlanabilir.

DUYUŞSAL ÖĞRENMENİN KUŞATICI ÇERÇEVESİ

Duyuşsal öğrenme esasında, öğrenmenin diğer alanları olan bilişsel ve davranışsal öğrenme ile kesişmektedir (Yorks ve Kasl, 2002; Meyer ve Rose, 2000). Duyuşsal öğrenmenin en çarpıcı özelliği şudur: Düşünmeyi ve davranışı şekillendiren hisler, tutumlar ve değerler duyuşsal öğrenme ile değişir. Değişim önemlidir.

Büyük oranda duyuşla ilgili nitelikler olan, motivasyon, girişkenlik, adanmışlık, empati, dürüstlük, savunuculuk, iyimserlik, saygı ve özgüven mesleki yetkinliği hatta mükemmelliği mümkün kılar. Sosyal hizmet mesleğinin etik ilkesi beynelmil belgesi de sosyal hizmet değerlerinin temeli üzerine inşa edilmiştir. Sosyal hizmet öğrencilerinin eğitimleri sürecinde, hizmet, sosyal adalet, saygınlık ve kişinin değeri, insan ilişkilerinin önemi, bütünlük ve yetkinlikten oluşan altı temel sosyal hizmet değerini benimsemelerini bekliyoruz. Ayrıca eğitimciler olarak bunları mesleki sosyalizasyonun olmazsa olmaz bileşenleri olarak değerlendiriyoruz. Bunlar yalnızca bilişsel öğrenme ile öğrenilebilir mi?

Duyuşsal öğrenmenin iki boyutu vardır. Birincisi, öğrenenin öğrenme ortamı (ilgili malzeme, öğretici vd.) hakkındaki tutumu, motivasyonu ve hisleri ile ilgilidir. Konuyla ilgili araştırmaların çoğunda da bu boyutla ilgili çalışılmış ve duyuşsal öğrenmeyle ilgili olan dışsal faktörlerin motivasyonu ve dikkati nasıl artıracığı üzerinde incelemeler yapılmıştır (Ainley, 2006; Bye, Pushkar ve Conway, 2007). Bu boyut duyuşsal öğrenmenin bizim üzerinde durduğumuz kısmı değildir. Bizi ilgilendiren ikinci boyuttaki öğrenme deneyimiyle bağlantılı olarak hislerin, tutumların ve değerlerin tanımlanması, keşfedilmesi ve düzenlenmesi yer almaktadır.

ÖĞRENME TAKSONOMİLERİ

Öğrenmenin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak yapılan üçlü kompartımantasyonu, öğrencilere bilgi, beceri ve değer öğretimi yaptığımız için, sosyal hizmet eğitiminin yapısıyla tam bir uyum sağlamaktadır.

Öğrenmenin üç alanında da çeşitli taksonomiler vardır. Bu taksonomilerde, her düzeyin kendisinden önceki düzeyde sağlanan başarı ile oluştuğu hiyerarşik bir yapı vardır. Taksonomileri karşılaştırmalı olarak kısaca ele alabiliriz. Öncelikle Bloom'un bilişsel taksonomisine, daha sonra Krathwohl'un (1964) geleneksel duyuşsal öğrenme taksonomisine bakacağız. Doğrusu, Bloom ve meslektaşları –üçüncü öğrenme alanı olan– davranışsal öğrenme alanıyla doğrudan ve ayrıntılı olarak ilgilenmemişlerdir. Eğitim tecrübeleri teorik konularla sınırlı olduğu için bu alanda yeterli inceleme yapamayacaklarını düşünmüşlerdir.

Öğrenme taksonomisi denildiğinde eğitimcilerin aklına öncelikle Benjamin Bloom gelir. Bloom'un taksonomisinde öğrenme çıktılarının hiyerarşisi bilişsel alana göredir. Bu taksonomi kullanan öğrenciler, hatırlama, kavrama, uygulama, sentezleme, eleştirel düşünme ve değerlendirme ile öğrenmenin aşamalarını başarıyla geçerler. 1956 yılında Chicago Üniversitesi profesörü, Bloom'un 'Eğitsel Hedeflerin Taksonomisi' olarak açıkladığı çalışma ile uzun yıllar eğitim sisteminde öğrencilerin algı ve öğrenme yapılarını geliştirerek üst düzeye çıkarılmak üzere yararlanılmıştır. Bloom her öğrencinin algı yapısının farklı olduğunu bilerek okul gibi toplu eğitim verilen yerlerde bu farklılığın etkilerini en aza düşürmek ve bunu çocuk, aile ve toplum için yararlı hale getirmek üzere çalışmalara başlamıştır. Bloom'un modelini oluşturan temel unsur; öğrenciye etki eden kişisel algılaşma farklılıklarını kontrol altında tutarak öğretimin niteliğinin kontrol edilebilmesidir. Bu model ek çaba ve zaman ile her öğrencinin verilmek istenilen bilgiye ulaşmasının mümkün olduğunu göstermektedir. Bunun içinde 3 temel değişken vardır: Öğrenci nitelikleri, öğretim hizmetinin niteliği ve öğrenme ürünleri.

Bloom'un bilişsel taksonomisi zihinsel becerilerin gelişimini içerir. Bloom'a göre öğrencilerin düşünme süreçleri en basitten karmaşığa doğru altı düzeyden oluşmaktadır (1956):

1. Bilgi: Önceden edinilen bilginin hatırlanması ve tanımlanmasını içerir. Tanımlar ve listeler belleğe kaydedilir.
2. Kavrama: Yorumlama, başka sözcüklerle tanımlama, diğer biçimdeki malzeme ve materyallere dönüştürme ve kestirmeler yapılı.
3. Uygulama: Önceden edinilen bir bilgiyi yeni koşullarda kullanabilmek olarak özetlenebilir. Sosyal hizmet müdahale yaklaşımları, örneğin kısa süreli çözüm odaklı terapi, belirli bir danışan grubunda kullanılabilir.
4. Analiz: Elde olan verilerden mantıklı çıkarımlar yaparak çözmek, sonuç odaklı inceleme işlemi yapmak olarak özetlenebilir. Bilgi kümeleri arası ayırt edici özellikleri ortaya çıkartabiliriz.
5. Sentez: Parçaları birleştirerek bütüne ulaşmak olarak özetlenebilir.
6. Değerlendirme: Sorgulama denebilir. Bir bilgiyi doğru kriterleri seçerek gözden geçirmek söz konusudur.

Bloom'un daha sonra Krathwohl tarafından geliştirilen duyuşsal taksonomisi de vardır. Hiyerarşik beş düzey oluşturulmuştur (1964):

1. Alma: Basamağı: Sadece çevredeki uyarıcıların farkında olduğumuz basamaktır. Alma basamağında tepki yoktur. İşlemler zihinde gelişir. Birey önce olgu ya da nesnenin farkına varır. Sonra uyarıcıya açık olur. Daha sonrada algılaşma sürecinde her uyarıcıya değil, istediklerini seçmeye yönelir. Bu basamaktaki hedef cümlelerin sonuna 'farkında oluş, duyarlılık, dikkatli oluş, seçicilik' gibi ifadeler gelir. Örneğin, kadına yönelik şiddetin farkında olma, kırılan grupların gereksinimlerine duyarlılık gösterme gibi.
2. Yanıtlama: Kişi uyarıcılarla ilgilenir, onları arar, isteklidir, hatta zevk duyar. Uyarıcılara bilinçli tepki verilir. Bu basamakta hedef cümlesinin sonuna 'inanma ve gönüllü olma' gibi ifadeler gelebilir. Örneğin tarımda çalışan bireylerin ekonomik istismara uğradığına inanma, baskı altındaki kadınların özgürleştirilmesi çabalarında gönüllü olma gibi.
3. Değer Bıçme: Kişinin uyarıcıya nasıl bir tepki vereceği bu basamakta anlaşılır. Sınırlı bir kararlılıktan geniş ve tutarlı bir kararlılığa; bireysellikten toplumsallığa geçiş vardır. Bir davranış, olay ya da olguya değer bıçme, bir değeri diğerlerine tercih etme ve değere kendini adama şeklinde gerçekleşir. Bu düzeyde hedef cümlesinin sonuna 'süreklilik, adanmışlık, takdir etme, kendine iş edinme,' gibi ifadeler gelebilir. Örneğin, kişinin ezilenlerin haklarının kazanılması çabasına kendini adaması, Sosyal devlet anlayışının koruyucu ve eşitlikçi bir toplumsal model oluşturduğunu takdir etme gibi.

4. Organize Etme: Kişi kendine yeni değerler oluşturur. Eski değerler ile kendince benimsenenleri karşılaştırır, organize eder ve bir sonuca varır. Farklı değerleri, tutarlı bir değerler sistemi oluşturacak şekilde örgütler. Bu basamaktaki hedef cümlesinin sonuna 'kararlı olma, kararlılık' gibi ifadeler gelebilir. Örneğin, adil olmayan sosyal ve kültürel yapıları görünür kılmada kararlılık gösterme gibi.

5. Nitelik (Karakter) Haline Getirme: Bireyin bu basamaktaki davranışları onun genel niteliğini yansıtır, yaşam görüşünü ortaya koyar. Belli değerleri kontrollü bir şekilde geneller. Bunları dünya görüşünün içinde birleştirir. Bireye özgü değerler kurallaşmış, bir karakter görünümü kazanmış ve uyulması zorunlu ilkeler haline gelmiştir. Bu düzeydeki hedef cümlelerin sonuna 'alışkanlık haline getirme, karaktere sahip olma gibi ifadeler gelebilir. Örneğin, bireysel farklılıklara duyarlı olmayı alışkanlık haline getirme, eşitlikçi bir karaktere sahip olma, sosyal adaletçi bir dünya görüşüne sahip olma gibi.

Görüldüğü gibi bilişsel öğrenme ile duyuşsal öğrenme arasında belirgin farklar vardır. Her şeyden önce bilişsel öğrenmede olguyu benimseme, sahiplenme, olguya bütünleşme yer almiyor. Kritik olan yalnızca kavramak, uygulamak ve analiz etmektir. Sosyal hizmet mesleğinin temel değerleri arasında yer sosyal adaleti düşünelim. Sosyal adaleti kapsamı bakımından kavrayıp farklı sosyal alanlara uygulayabilir ve hatta sosyal adaleti coğrafya, kültür gibi çeşitli bağlamlarda analiz edebiliriz. Bunları yapmak için sosyal adaletçi bir dünya görüşü geliştirme zorunluluğumuz olmadığı gibi (duyuşsal öğrenmedeki nitelik, karakter haline getirme) sosyal adaleti organize etme veya sosyal adalet değeri biçme gibi zorunluluğumuz da olmaz. Öyleyse bu noktada şu soruyu sormalyız: Sosyal hizmet mesleğinin uluslararası tanımında yer alan iki temel değerden birisi olan (diğeri insan haklarıdır) sosyal adaleti yalnızca bilişsel öğrenme ilkeleriyle öğrenmek yeterli midir? Duyuşsal öğrenmenin ancak:

1. Alma basamağındaki, farkında olma,
2. Yanıtlama basamağındaki, inanma,
3. Değer Biçme basamağındaki, adanma,
4. Organize Etme basamağındaki, kararlılık gösterme ve son olarak
5. Nitelik (Karakter) Haline Getirme basamağındaki, karaktere sahip olma vasıfları

kişinin bireysel alanında gerçekleştiğinde bir sosyal hizmet uzmanından söz edebiliriz. Bu kişi hem sosyal adaletin zihinsel temsillerini bilir hem de sosyal adalet için güçlü bir mücadele verebilir.

DUYUŞSAL SOSYAL HİZMET DEĞER EĞİTİMİ NASIL YAPILABİLİR?

Duyuşsal öğrenme taksonomisi meslek değerlerinin öğretiminde bir rehber işlevi görebilir. Bu konuya kısa bir çerçeve oluşturabiliriz. Mesleki uygulamalarda insan hakları değerini öğrencilerle çalıştığımız bir ders düşünebiliriz.

1. Alma - Farkındalık

Dersin ilk oturumunda eğitmen tarafından, öğrencilere insan haklarının tanım, kapsam ve önemine vurgu yapan ve bunu yaparken tarihe, kültüre, coğrafyaya diğer ifadeyle çeşitli bağlamlara duyarlı bir insan hakları girişi yapılabilir. Bu oturum öğrencinin insan hakları hakkında zihinsel bir işleme yapmasını ve kavram hakkında farkındalık geliştirmesini mümkün kılar.

2. Yanıtlama - İnanma

İkinci oturumda öğrencilerden insan haklarının onlar için ne anlama geldiği üzerine bir akıl yürütme yapmaları ve kısa bir yazı yazmaları istenir. Ben dili kullanılmasına özen gösterilmesi gerektiği de vurgulanır. "Bana göre insan hakları..." şeklinde bireysel çağrışımlar üzerinde çalışılması gerektiği ve yaşantıya vurgu yapılması beklentisi açıkça ifade edilebilir.

3. Değer Biçme – Adanma

İkinci oturumun ikinci aşamasında öğrencilerden:

- insan haklarının kendileri için ne kadar önemli olduğu,
- hangi hisleri tetiklediği,
- insan hakları olmaz ise neleri kaybedebileceği ve
- insan haklarının geliştirilmesi için neler yapabileceği

üzerinde düşünmesi ve bunları yazması istenebilir. Bu oturumun sonunda öğrenciler grupla deneyimlerini paylaşarak pekiştirecektir. Böylece insan hakları değerine ilişkin bağlılık ve hatta adanmışlık geliştirilmesine katkı verilebilir. Sonraki oturumdan önce öğrencilerin insan hakları ile ilgili –eğitimci tarafından önceden belirlenmiş– bazı metinleri okumaları gerektiği de hatırlatılır.

4. Organize Etme - Kararlılık

Dersin üçüncü oturumunda öğrencilerden önceki oturumlardaki bilgi ve duyu yönelimli süreçleri ve ders dışında kendilerine verilmiş okumaları birleştirerek bir insan hakları tanımı üzerinde çalışmaları istenebilir. Öğrenciler ders sürecinde bireysel olarak kapsamlı insan hakları tanımları yazarlar ve grup çalışmasıyla tanımları üzerinde karşılaştırma ve tartışma yürütürler. Öğrencinin kendi tanımını savunmaya çalışması istenebilir. Eğitimci, gruplarda kolaylaştırıcı rolü üstlenir. Grup dinamiği yalnızca bilişsel aktarımların değil aynı zamanda insan haklarıyla ilgili duyuşsal deneyimlerin paylaşımını da mümkün kılacaktır. Ayrıca grup tartışma, insan haklarının sosyal hizmet mesleği açısından öneminin vurgulanması ile şekillenecektir.

Duyuşsal öğrenmenin son aşaması olan nitelik (karakter) haline getirme'nin, teorik ders eğitimlerinin yanı sıra saha eğitiminin sonunda şekillenmesi beklenir. Öğrencilerimiz mezun olduğunda insan haklarına duyarlı ve insan haklarını savunan bir mesleki kimlik inşa etmiş olmalıdır.

ÖĞRENCİ DEĞERLENDİRMESİ NASIL OLMALI?

Hiç şüphesiz bilişsel veya davranışsal öğrenme alanlarının değerlendirilmesi duyuşsal alana göre çok daha kolaydır. Bilişsel açıklamalar içinde duyuşsal bileşenler bulmak zor olabilir. Davranışı gözlemlemedikçe duyuşsal öğrenmenin kazanıldığından emin olamayız. Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz sözünde olduğu gibi (Tanzimat dönemi Osmanlı entelektüeli Ziya Paşa'ya aittir) bir kişinin yaptıkları sözlerinin yerine konuşur ve gerçeği açıkça gösterir. Karmaşık ve derinlikli bir öğrenme alanı olan duyuşsal öğrenmenin gerçekleşip gerçekleşmediğini de öğrencilerimizin davranışlarından saptayabiliriz.

Ne var ki eğitimde değerlendirme tipik olarak öğrenme çıktılarının öğrenci tarafından eğitimciye yazılı veya sözlü olarak aktarılması ile yapılmaktadır. Öğrenci davranışlarını gözlemek teorik eğitimlerde mümkün olmayabiliyor. Duyuşsal öğrenme çıktılarını değerlendirmek için de öğrencinin yazdıkları içinde "savunma, tartışma, kabul etme, meydan okuma, geliştirme, inanma, çaba harcama, paylaşma" gibi duyuşsal alan kavramlarını ne sıklıkla kullandıklarına bakılabilir.

Anderson ve Krathwohl duyuşsal alanda öğrenmenin değerlendirmesinde dört bileşen önermiştir: Gözlenen duygunun niteliği, katılma isteği, artan otomatik yanıtlar ve son olarak içselleştirme (2001).

Birincisi, öğrencide gözlenen duygusal niteliktir. Öğrencinin sözleri ile ses tonu birbirini tamamlıyor mu? Bir değeri savunduğunda öğrenci o değere yeterince güçlü biçimde sahip çıkıyor mu? Bunun için sınıf içi uygulamalar yapılarak örneğin, bireysel refaha ağırlık veren self-determinasyon değerini savunacak bir grup ile kolektif refaha ağırlık veren sosyal adalet değerini savunacak bir grup arasında münazara yaptırabiliriz. Üçüncü bir öğrenci grubu da gözlemci olarak katılır ve süreç sonunda değerlendirilmede bulunur. Eğitimci öğrenci değerlendirmesini sürecin sonunda değil içinde gerçekleştirmelidir.

İkinci değerlendirme bileşeni katılma isteğidir. Biz buna, değere ilişkin farkındalık ya da hassasiyet de diyebiliriz. Örneğin öğrenci bir diyalogun içinde empatiyi kolaylıkla fark edebiliyor mu? Bu farkındalığı süreklilik de arz etmelidir. Sosyal adalet değerine vurgu yapan bir metin öğrenci tarafından fark edilmeyebilir de.

Üçüncü bileşen artan otomatik yanıtlardır. Bu aşamada, öğrenciler bireysel uygulama şemalarını kavramları ve ilgili becerilerini bütünleştirecek şekilde kurmuşlardır. Artık değer de içselleştirilmeye başlanmıştır. Empatyi bilen ve de empatik tepkileri sıklıkla kullanan bir öğrencinin duyuşsal öğrenmeyi sağladığı görülür.

Dördüncü ve belki de en önemli duyuşsal öğrenme değerlendirme bileşeni içselleştirme. Sözlük anlamı; "bir kanı ya da tutumun kişilik özelliği olacak ölçüde benimsenerek özümsemesidir". Bir kavramı günlük hayatımızda etkin biçimde kullanabilir hale gelmemiz için içselleştirmemiz gereklidir. Sosyal hizmet uzmanlarının tümünün mesleğin etik kurallarını içselleştirmiş olmasını beklemek fazla mıdır? Bize göre profesyonel davranışın beklenen içerikte sergilenmesinin yegane koşuludur; etik kuralları bilmek ve içselleştirmek; bireysel değerler ile meslek değerleri arasında bir bütünlük oluşturmak.

Öğrencilerimizin başarısını not ile değerlendirmek zorundayız. Ayrıca öğrenciler arası gelişim farklarını da onlara verdiğimiz farklı notlarla kanıtlamalıyız. Aksi durumda sosyal hizmetin biricikliğe, özgünlüğe ve çeşitliliğe ilişkin söylemi ile eğitmen olarak eylemimiz arasında bir tutarsızlık oluşturabiliriz. Duyuşsal öğrenmenin karmaşık doğasını göz ardı etmeden bir değerlendirme yaparsak belirli kategoriler oluşturarak öğrencimizin gelişimini ölçebiliriz.

İçine belirli maddeler eklediğimiz ve bunları likert tipinde puanladığımız basit bir yönerge hazırlanabilir (Allen ve Friedman, 2010). Bu yönergede, bilişsel, davranışsal ve duyuşsal öğrenme alanlarıyla ilgili kriterler gözden geçirilebilir.

Değerlendirme Alanları	Beklentileri asgari düzeyde karşılıyor	Beklentileri karşılıyor
	Beklentileri yüksek düzeyde karşılıyor	

Bilişsel kavrayışın niteliği

Davranışa yansıtma

Duyguların yansıtılması

Mesleki etik kurallar ve değerler ile bütünleşme

SONUÇ

Sosyal hizmet mesleğinin uzmanlarının toplumsal statüsünün artmasının önemli bir koşulu hiç şüphesiz topluma sağladığı yararın artmasıdır. Siz topluma katkı sağladıkça toplum size daha çok değer atfeder. Bu durum sosyolojideki karşılıklılık ilkesinin bir sonucudur. Bunun için de analiz etmekle ve çözmekle yükümlü olduğumuz çeşitli psikososyal sorunları hem bilişsel olarak kavramalı hem de duyuşsal olarak fark edip içselleştirmeliyiz.

Duyuşsal öğrenme, sosyal hizmet mesleğinin, kendini bilinçli olarak kullanma, sezgiselliğe başvurma, meslek bilgisini ve değerini iç içe görme anlayışları tam bir tutarlılık gösterir. Sosyal hizmet eğitiminin kapsamının, mesleki yetkinliğin bileşenleri olan bilişsel ve davranışsal öğretim yöntemleri kadar duyuşsal öğretim ile zenginleştirilmesi bir zorunluluk olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ainley, M. (2006). Connecting with learning: Motivation, affect and cognition in interest processes. *Educational Psychology Review*, 18(4), 391-405.
- Allen, K.N. ve Friedman, B.D. (2010). Affective learning: A taxonomy for teaching social work values. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 7(2).
- Anderson, L.W., & Krathwohl, D. (Eds.). (2001). *Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman.
- Bloom, B.S. (Ed.) (1964). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational objectives. Handbook I: The cognitive domain*. New York: McKay.
- Bloom, B.S. (Ed.). (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals by a committee of college and university examiners*. New York: McKay.
- Bye, D., Pushkar, D., & Conway, M. (2007). Motivation, interest, and positive affect in traditional and nontraditional students. *Adult Education Quarterly*, 57(2), 141-158.
- Krathwohl, D. R. (1964). The taxonomy of educational objectives – Its use in curriculum Building. In C. Lindval, (Ed.), *Defining Educational Objectives*. University of Pittsburgh Press, pp. 19- 36.
- Krathwohl, D.R., Bloom, B.S. & Masia, B. B. (Eds.). (1964). *Taxonomy of educational objectives: Handbook II: The affective domain*. New York: McKay.
- Krathwohl's Taxonomy of Affective Domain
<http://classweb.gmu.edu/ndabbagh/Resources/Resources2/krathstax.htm>
- Meyer, A., & Rose, D. W. (2000). Universal design for individual differences. *Educational Leadership*, 58(3), 39-43.
- Yorks, L., & Kasl, E., S. (2002). Toward a theory and practice for whole-person learning: reconceptualizing experience and the role of affect. *Adult Education Quarterly*, 52(3), 176-192.

SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNİN ETİK YÖNLERİ

Tarık Tuncay¹

ÖZET

Sosyal hizmet etiğinin odağında kimler yer alır? Akademisyenlerin de içinde yer aldığı sosyal hizmet uzmanlarının tümü sosyal hizmet mesleğinin etik kurallarını izlemekle yükümlü olsa da, yükseköğretim sisteminde, sosyal hizmet akademisyenleri ile öğrencileri arasındaki güç farklılıklarının etik yönleri üzerinde yeterince inceleme yapılmamıştır. Buna karşın etikle ilgili inceleme ve araştırmalar çoğunlukla sahada çalışan sosyal hizmet uzmanının hizmet alanla mesleki ilişkisinden doğan konular veya sorunlara odaklanmıştır. Bu bildirinin amacı, sosyal hizmet akademisyenleri ve öğrencileri arasındaki çok boyutlu profesyonel ilişkinin etik yönlerini tartışarak daha çok görünür hale getirmektir.

Anahtar sözcükler: sosyal hizmet eğitimi, sosyal hizmet eğitimcisi, sosyal hizmet etiği, ilişki etiği, güç farklılıkları

GİRİŞ

Sosyal hizmet disiplinde akademik kariyer yapmış olan eğitimcilerin, mesleğin toplumsallaşması, korunması, geliştirilmesi ve uzman adaylarına öğretilmesi gibi geniş bir alanda sorumlulukları vardır. Ne var ki bu sorumlulukların hoca – öğrenci ilişkisine etik yansımaları inceleme gerektiren bazı sorunlu yönler içerebilmektedir ve bunların yükseköğretim sisteminin doğası ile yakından bağlantısı vardır. Bu sistem, öğrenci ve hoca arasında belirli konularda kesin sınırlar oluşturmayı vurgulayan, öğrenciyi "not" ile disipline eden hiyerarşik bir güç ilişkisi önermektedir. İlaveten, akademinin sosyal hiyerarşisinde en alt sırada yer alan öğrencinin istismara maruz kalma riski de en yüksektir. Bu açık güç farklılığı istismar edici davranışların tümünün ortak zeminidir. Buna karşın meslek ve mesleğin etik kuralları sürekli bireyin saygınlığına, içtenliğe, eşitliğe, güçlendirmeye ve rol model olmaya vurgu yapmaktadır. Ayrıca, sosyal psikologlara göre insanlar, çevreyle etkileşimlerinde, saldırgan ve zarar verici oldukları kadar destekleyici ve sevgi dolu da olabilirler. Dolayısıyla etik hassasiyetler göz ardı edilmez ise sosyal hizmet eğitimcilerinin kendi aralarında ve kendileriyle öğrencileri arasında istismar edici etkileşimler oluşmayacaktır.

Sosyal hizmet mesleğinin gücün yarattığı istismara ve baskıya meydan okumaya ilişkin tarihsel yatırımı ile eğitim sürecindeki –potansiyel olarak risk oluşturan– güç ilişkilerinin daha hassas bir gözle incelenmesine ihtiyaç vardır. Şu nokta dikkat çekicidir: Sosyal hizmet mesleği planlı değişim sürecinde her zaman ilişkilerin önemine vurgu yapar. Buna karşın, hocaların öğrencilerin mesleki sosyalizasyonu üzerindeki kritik etkisiyle ilgili çok az sayıda ampirik sorgulama yapılmıştır (Baretti, 2004). Eğitimcinin eğitim sistemine giren öğrencisine sosyal hizmet uzmanı kimliği kazandıran temel model olduğunu fark edersek eğitimcilerin ilişkilerinin ve sorumluluklarının daha dikkatli bir gözle incelenmesi gerekecektir.

MESLEĞİN ALTI TEMEL DEĞERİ

Sosyal hizmet mesleğinin tarihsel ve tanımlayıcı bir özelliği, hem sosyal bağlam içindeki bireyin iyilik haline hem de toplumun genelinin iyilik haline odaklanmasıdır. Burada mesleğin altı temel değeri ortaya çıkmaktadır:

1. hizmet,
2. sosyal adalet,
3. saygınlık ve kişinin değeri,
4. insan ilişkilerinin önemi,
5. bütünlük ve
6. yetkinlik.

Bunların tümü birlikte sosyal hizmetin misyonunu inşa etmektedir. Bu misyon ve etik kurallara yalnızca sahadaki sosyal hizmet uzmanlarının değil aynı zamanda akademideki eğitimcilerin de dikkat etmesi gerektiği açıktır. Nitekim Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği tarafından yayınlanan Etik kurallar belgesi

¹ Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, ttuncay@hacettepe.edu.tr

şöyle bir açıklama içermektedir: "Sosyal hizmet uzmanları sosyal adaleti ve sosyal değişimi... ..doğrudan müdahale, toplum örgütlenmesi, süpervizyon (eğitimci rolü), danışmanlık, yönetim, savunuculuk, sosyal ve politik eylem, politika geliştirme ve uygulama, eğitim (eğitimci rolü) ve araştırma yoluyla geliştirir." Görüldüğü gibi süpervizyon ve eğitim vurgusu, sosyal hizmet akademisyeninin de profesyonel davranışını etik kurallara göre şekillendirmesi gerektiğini göstermektedir.

Mesleğin altı temel değeri arasında yer alan hizmet, öğrencilere verilen eğitimle karşılanmaktadır.

İkinci değer olan sosyal adalet de eğitimcinin amacıdır ve mikrodan makroya her sistemik sosyal düzeyde karşılanmaya çalışılmaktadır. Öğrenciler genelde adil olmayan bir sosyal dünya ile başetmeye eğitimcilerin yardımıyla hazırlanmaktadır. sosyal hizmet eğitimcisi olan öğretim elemanları ayrıca yürüttükleri bilimsel araştırmalar yoluyla adil olmayan sosyal yapıları görünür kılarak sosyal adalet değerine hizmet ederler.

Üçüncü olarak, öğrencilerin, ister çabuk kavrayan başarılı öğrenciler olsunlar isterse daha az dikkatli veya düşük motivasyonlu olsunlar, tümünün eğitimcinin gözünde bir saygınlık ve değeri vardır. Burada öğretim elemanı öğrencileri için bir rol model olarak onların kendilik değerlerinin yükselmesine ve mesleki kimliklerinin şekillenmesine yardımcı olur.

Dördüncü sırada yer alan insan ilişkilerinin önemi değeri de diğer değerler kadar temel bir eğitimci rolüne dönüşmektedir. Eğitimci yalnızca bilimsel bilgi repertuarının genişliği ile değil öğrencileri ile kurduğu içten ve destekleyici ilişki yoluyla da temel misyonuna ulaşabilir. Her meslek bilgisini anımsayan çok başarılı öğrenciden daha değerli olan, hiç şüphesiz hizmet edeceği bireyin veya aile sisteminin duyuşsal sürecini fark edebilen ve bunu yansıtabilen öğrencidir. Ancak bu sayede hizmet alanların yaşam yolculuğuna dâhil olunup katkı verilebilir.

Beşinci değer olan bütünlük, eğitimcinin öğrencinin mesleki sosyalizasyonuna ve gelişmesine model olarak yardım sağlamasına işaret eder. Eğer eğitimci, güvenilir değilse, başkalarının ihtiyaçlarından önce kendi kişisel kariyerini önceliyorsa verdiği eğitimin kalitesi hissedilir düzeyde düşecektir.

Altıncı ve son olarak, sosyal hizmet eğitimcileri yetkin olmalıdır. Bu da belirli sosyal hizmet alanlarına odaklanıp bilgi ve beceri repertuarında derinleşme ve uzmanlaşma ile olanaklıdır.

ÖĞRENCİNİN KONUMU VE SORUMLULUĞU

Mesleğin temel değerleri tüm taraflar üzerinde koruyucu bir etkiye sahip olsa da öğrencinin konumu üzerinde daha çok durmak gerekiyor. Mesleğin misyonuna ve beynelmilel eğitimine bakılarak değerlendirildiğinde, sosyal hizmet, özne yetiştirir. Ne var ki akademinin sosyal hiyerarşisinin en altında yer alan öğrenciler için –lisans veya lisans üstü– eğitimde olmak, paradoksal olarak, geliştirici olduğu kadar özne olmayı sağlayan özerkliği ve bireysel kimlik inşasını engelleyici olabilmektedir. Eğitim sisteminin makbul öğrenci ve makbul sosyal hizmet uzmanı profiline öğrencinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak benzemesini sağlamaya dönük bir paradigma olduğu açıktır. Öğrencilerimizin belirli sosyal sorunlar hakkında hangi zihinsel malzeme ile ne düşünmesi, nasıl duyumsaması ve hangi tip davranışları sergilemesi gerektiğini belirleyen bir sistem vardır. Öğrenci, görünümüyle, bilgisi, becerisi, duyuşsal süreçleriyle makbul olan profilden farklılaştıkça eğitimciye göre başarısız kendisine göre de öteki olabilir. Güçler perspektifi ile bakarak, bu durumun öğrenciyi olması gereken özne konumundan uzaklaştırıp nesneleştirdiğinin farkında olmamız gerekmektedir. Öğrencilerimizi siyasi, dini veya etnik yönleriyle ayırmadığımız gibi onların farklılıklarını zenginliğe ve özgünlüğe dönüştürmek elimizdedir. Aksinin etik bir eğitimci tutumuyla ilgisi yoktur. İlaveten, lisansüstü programlara öğrenci alırken özellikle öğrencinin toplumsal cinsiyeti, engel durumunun varlığı, sosyo-ekonomik statüsü ve akademik ortalaması gibi verilerden ziyade sosyal hizmet mesleğinin bilgi, beceri ve değerleri ile uyumunu öncelemek gereklidir.

Toplumun orta sınıfının beklentilerine yanıt veren sosyal hizmet eğitiminin diğer sınıfların beklentilerini karşılayamaması olasılığı da vardır. Örneğin, orta sınıf ailelerin çocukları genelde yalnızca öğrenci rolü üstlenirken orta alt sınıftaki ailelerin çocukları üniversite öğrenimlerini aynı zamanda bir işte çalışarak sürdürürler. Bu çalışan öğrenciler hiç şüphesiz, çalışmayan ve yalnızca öğrenim gören akranları kadar akademik yük taşıırken, onların aldığından daha az maddi aile desteği almakta ve bakış açılarında ve yaşam deneyimlerinde önemli değişimler geçirmektedirler.

Öğrenci çeşitliliğinin eğitimci tarafından fark edilmesi ilişkinin etik bir çerçeveye yerleşmesinin ön koşuludur. Öğrencinin konumuna göre akademik beklentileri şekillendirmek, sosyal hizmet uygulamasında olduğu gibi eğitiminde de müdahalenin sosyal bağlam içinde gerçekleşmesini mümkün kılacaktır.

Öğrenci – eğitimci etkileşimiyle şekillenen eğitim sürecinin öğrenci boyutuna da girmekte yarar vardır. Öğrencilerin lisans ve üstü aşamalarda sosyal hizmet eğitimine girdiklerinde öncelikli olarak mesleğin etik belgesini okumaları ve onaylamaları sağlanmalıdır. Örneğin, belirli hizmet alan grubu ile ilkesel olarak çalışmama gibi bir kişisel tutum sergilenmesi söz konusu olabilir mi? Örneğin bir öğrenci LGBT bireylerle veya yaşlılarla “ilkesel olarak” çalışmak istemediğini hangi saiklerle öne sürebilir? Bu noktada kişisel değerlerle meslek değerleri arasındaki belirgin fark bir meslek kimliği oluşmasına izin verecek midir? Bununla birlikte, eğitimin başından sonuna değin öğrenciler; intihal, yanıltma, hatalı veri sunma, kendisine ait olmayan bir ödevi sunma, sınavda kopya girişiminde bulunma gibi akademik etik ihlalleri yapmanın aynı zamanda mesleğin etik ilkeleri ile bağdaşmadığını bilmelidir.

SINIRLAR NASIL OLMALI ?

Sosyal hizmet eğitiminde, etik ihlallerin ya da ikilemlerin sıklığını, içeriğini raporlayan veya tartışan çalışmalardan ziyade sorunlarla karşılaşmayı önlemek için gerekli olan ilkeler üzerinde tartışma yapan yazılar yer almaktadır. Bu yazılarda, mesleki sınırlar ve ikili roller, gizlilik, adil değerlendirmeye dayalı uygulamalar, mesleki yetkinlik ve süpervizyon gibi alanlarda etik tartışması yürütülmektedir (Strom-Gottfried, 2000).

Akademide, belki de, en çok incelenen etik konuların başında ikili roller ve ilişkiler geliyor. Bu alandaki literatür, öğrencilerle hocalar arasında uygun sınırların geliştirilmesi ve korunması ile ilgili noktalara temas etmektedir (Reamer, 2013; Congress, 1996). Araştırmalar bu alanda hoca - öğrenci arasında en çok duygusal ve cinsel ilişkiyle ilgili etik ihlallerin saptandığını göstermiştir. Şüphesiz, iki taraf arasındaki içkin güç farklılığı nedeniyle mesleğin etik kuralları ve üniversitelerin diğer düzenlemeleri hoca - öğrenci arasında profesyonel ilişkiye paralel yakın herhangi bir ilişkinin varlığını kesinlikle reddeder. Bunun dışında diğer ikili ilişkiler olan, sosyal ilişkiler ya da öğrencinin terapistleğini veya danışmanlığını yapma dahi tartışılabilir. Bunlar da ek ilişkiler olarak birincil ilişki olan hoca - öğrenci ilişkisine etkileri dikkate alınarak düzenlenmelidir. Örneğin, ders almakta olan bir öğrencinin travmatik bir yaşam deneyimine maruz kalması sonrasında ders başarısı da düşebileceği için terapötik yönelimli bir danışmanlık yapmak hocalık rolüne ek olarak üstlenilebiliyor. Ne var ki, eğitimci ve danışmanlık rolleri eş zamanlı olarak üstlenilirken eğitimci rolünün nesnellığı tehlikeye düşebilir. Benzer biçimde, eğitimcinin cinsel veya duygusal bağlantılar içermeyen sosyal ilişkileri dahi, öğrenciye mesleki sınırlar özenle korunmaz ise nesnellığı, diğer öğrencilerin eğitimciye ilişkin “adillik” algısını olumsuz etkiler.

Her ne kadar ikili ilişkilerin etik hassasiyetler oluşturduğunu bilesek de madalyonun öbür yüzüne de bakmalıyız. Eğitimci - öğrenci ilişkisinin ikili ilişkiler nedeniyle zarar göreceğini düşünen kimi eğitimciler kesin sınırlar belirleme ve öğrenciyle hocalık rolünün dışında herhangi bir bağlantı kurmaktan kaçınarak adeta “mekanik” bir ilişki kurma eğilimi gösterebilmektedir. İkili ilişkilere ilişkin kaygılar yüzünden sosyal hizmet mesleğinin temel varsayımları olan, hizmet alan bireyin bulunduğu yerden başlama, onun özgünlüğünü ve biricikliğini fark etme ve bunu ona yansıtma vb. vazgeçilmez davranışlar öğrenciye sergilenememektedir. Bu da rol model olması beklenen eğitimcinin öğrencilerin gözünde “söylemi ve eylemi tutarlı olmayan hoca” algısı yaratabilir. Dolayısıyla ikili ilişkiler etik kırılacakları göz ardı edilmeden eğitimci - öğrenci ilişkisine yansıtılmalıdır.

EĞİTİMCİNİN KORUMA SORUMLULUĞU

Eğitimcilerin, mesleğin korunmasına ilişkin açık bir sorumluluğu vardır ve bu aynı zamanda eğitimin kalitesinin de korunmasını sağlar. Koruma temelde, toplumu korumak için alınan birçok önlemleri kapsayan şemsiye bir kavramdır. Örneğin sosyal koruma enstrümanları ile çalışan nüfusun aile sisteminin işlevliliği geliştirilmekte (çocuk, eş, barınma yardımları vb.) ve özellikle çalışmayan incinebilir grupların –aynı/nakdi sosyal yardımlarla– yaşam idamesi sağlanmaktadır.

Koruma sorumluluğu öğrenciler için de geçerlidir. Eğitim sürecinde zorlanma ve uyum sorunları yaşayan öğrencilerin –güçlü yönlerini görünür kılan ve harekete geçiren– çözüm-odaklı girişimler ile eğitimci tarafından desteklenmesi ve yönlendirilmesi gereklidir. Sosyal hizmet eğitiminin üç temel bileşeni olan

bilgi, beceri ve değerden en az biri ile bağlantılı, örneğin bilgiyi kavrama, değeri benimseme veya beceriyi uygulama gücünü yaşayan öğrenci için sosyal hizmet eğitimcisinin sorumluluğunun sınırları nerededir? Bazı hocalar öğrenciye sürekli "şans verir" ve yüksek bir hoşgörü ile öğrenme sürecinin başarılı olacağını varsayar. Bazıları ise öğrencinin hemen kavramasını, yanıt vermesini, verilen bilgi-beceri-değer öğretiminin profesyonel davranışa dönüşmesini bekler. Aksi durumla karşılaştığında ise eleştirel bir tutum sergiler. Bu durum ilişkinin istismar edici bir hâl almasına zemin hazırlar. Öğrenciye eğitimci tarafından aktarılan olumsuz duygular veya yargılar çoğunlukla zarar vericidir.

Son tahlilde, öğrenciye gösterilen ne çok hoşgörülü ne de çok yargılayıcı tutumun her ikisi de etik değildir. Öğrencinin başarısızlığını görmeme öğrenciyi zorlamak kadar etik bir ihlaldir. Her iki durumda da öğrencinin kendisi için yeni olan karmaşık bilişsel, duyuşsal ve davranışsal öğrenme süreçlerine açıkça ket vurulmaktadır. Hem öğrencilerin hem de eğitimcilerin kişilik ve eğitim tarzına ilişkin farklılıklar göz önüne alındığında öğrencilere dersleri kadar eğitimcilerini de seçme şansı verilmesi uyumlu bir öğrenme sürecine katkı verebilir.

ÖĞRENCİNİN DUYUŞSAL GELİŞİMİ

Öğrencinin duyuşsal gelişimi de eğitimcinin koruma sorumluluğunun önemli bir alanıdır. Eğitime yeni başlayan sosyal hizmet öğrencisi görece yüksek bir anksiyete yaşayabilir. Çünkü öğrenci hem sınıfta hem de sahada kendisinden –birçok beceri içeren ve içinde hem bilişsel hem de duyuşsal unsurlar barındıran– profesyonel davranış sergilemesini bekleyen bir eğitim sistemi ve meslek ile karşılaşmıştır. Öğrenci meslek değerlerini bilişsel, davranışsal ve duyuşsal olarak öğrenir (Otters, 2003). Bunlar içinde kendinin veya başkasının duygusal olarak anlaşılmasını temel alan duyuşsal öğrenme, öğrenmenin en karmaşık olanıdır (Allen ve Friedman, 2010). Özellikle uygulama yapan öğrenci için duyuşsal öğrenme, çatışmaların mesleki değerlerle ele alınması sürecini gerektirir. Burada çatışma ile kastettiğimiz, "mesleki çelişki veya uyumsuzluk"dur. Bu kavramı, "kişinin bireysel değerleri ya da inanışları ile kendisinden beklenen davranışlar arasındaki boşluk olarak tanımlayabiliriz (Taylor, 2007)". Bu tip çatışmalı durumlara karşılaştığında öğrencinin konuyu tartışacağı ve destek alacağı bir süpervizyon ortamı zorunludur. Bu ortamda öğrenci ile hangi tip hizmet alan grubuna kabul etme davranışının sergilenmesinde zorluk yaşandığının çalışılması gerekecektir.

Örneğin, olası bir istismarcı ebeveyn ile mesleki görüşme yapmanın önündeki duygusal engellerin ortadan kaldırılması için o vaka hakkında duyumsanan ve geçmişte benzer biçimde deneyimlenmiş olan olumsuz bireysel süreçlerin profesyonel davranış üzerindeki etkileri öğrenci ile çalışılmalıdır. Burada –içgörüyü vurgu yaparak– aktarımların ve karşı-aktarımların farkında olunması sağlanmalıdır.

SINIF, SAHA VE SÜPERVİZYON

Sosyal hizmet eğitimi hem sınıf içi teorik çalışmalar hem de sahada süpervizyon altında yürütülen uygulamalarla gerçekleşir. Saha eğitimi ikâmesi olmayan kritik bir aşama olarak görülür (Miller & Koerin, 2001). Sosyal hizmet mesleğinin eğitimcileri hem sınıf içinde hem de sahada aktif olarak öğretim ve danışmanlık yaparlar.

Etik duyarlılığı yüksek bir öğretim sürecinin gerçekleşmesi için eğitimci:

- Sınıfta öğrencinin bulunduğu yerden başlayarak en etkili öğretim stillerine başvurmalıdır.
- Sahada ise güncel ve gerçekçi uygulama modelleri ve teorik yaklaşımların önerilmesine özen göstermelidir.

Öğrencinin uygulama yaptığı alanla ilgili yetkinliğinin yanı sıra alana olan ilgisi de eğitimci tarafından izlenmelidir. Öğrenciler her zaman bireysel yeteneklerine ve yönelimlerine uygun olan alanlara yönlendirilmelidir. Her öğrencinin standart olarak her sosyal hizmet alanında veya her müdahale ölçeğinde yetkin düzeyde uygulama yapabildiğini beklemek doğru mudur? Bireysel yaşam deneyimleri belirli kırılğan gruplar ile çalışmasını kolaylaştıracağı gibi zorlaştırabilir de. Profesyonelin karşı-aktarım riskinin psikososyal müdahale içeren mesleklerin tümünde var olduğunu akılda tutmalıyız.

Öğrencinin saha eğitimine ilişkin önemli bir memnuniyet göstergesi, aldığı eğitsel ve destekleyici süpervizyonun kalitesidir. Mesleki kimliğin inşası süpervizyon ile tamamlanır. Süpervizyon, öğrencinin bireysel yaşantıları ile profesyonel karşılaşmaları arasındaki gerilimi azaltmada en etkili eğitim aracıdır. Ne

var ki eğitimci için birden çok işlevi içeren süpervizyonun denetleme işlevi destekleme, danışmanlık ve yönlendirme işlevlerinin önüne geçebilmektedir. Eğitimcilerin saha çalışmalarına ilişkin sorumluluklarını, yalnızca yazılı raporlarla öğrencilerin kuruluş devamlarını ve rutin çalışmalarını denetim altında tuttukları sınırlı bir süpervizyona indirgemekten kaçınmaları gerekir.

Öğrencinin saha eğitimindeki esas sorumlu kuruluş danışmanıdır. Bu danışman öğrenci tarafından model alınmakta, resmi yükümlülüklerini yerine getirirken öğrencinin sürece gözlemciden uygulayıcıya doğru katılmasını aşamalı olarak sağlamaktadır. Ne var ki, eğitim sisteminde kritik bir görev üstlenmiş olan kuruluş danışmanı eğitim sisteminin profesyonel – ücretli çalışanı olmadığı gibi aslında gönüllü bir katılımcısı olarak işlev görmektedir (Sowbel, 2011). Bu kişinin, öğrencinin gelişimi için ayırabileceği yeterli düzeyde zamanı, enerjisi veya bir eğitimi de olmayabilir. Özellikle güncel sosyal hizmet kuramsal yaklaşımları hakkında bilgi ve becerisi olmayabilir. Şu halde, kuruluş danışmanlarının eğitim sistemine aktif katılımlarının sağlanması için bazı tedbirlerin alınması gereklidir. Uygulama danışmanlığı seminerleri veya daha ileri düzeyde uygulama danışmanlığı sertifikasyonu, güncel eğitim yöntemleri, müdahale kuramları ve modelleri ile ilgili sürekli eğitimler geliştirilmelidir.

Saha eğitimi notlarında yüksek bir enflasyon var mıdır? Birçok sosyal hizmet programında öğrencilerin uygulama derslerinden çok yüksek notlar aldığı görülmektedir (Regehr, Bogo, Regehr ve Power, 2007). Notu veren öğretim üyesinin dikotomik düşünerek başarılı veya başarısız kategorileri üzerinden bir değerlendirme yapması mı söz konusudur? İyi veya kötü şeklindeki bir kategori üzerinden öğrencinin uygulamasını değerlendirmek bir tür kolaylık veya daha vahimi bir etik sorun değil midir? Öğrenciler arasındaki mesleki sosyalizasyon farklarını gördüğünü notla kanıtlamayan bir değerlendirme öğrenci için ne kadar yararlı olabilir? Eğer not enflasyonu varsa bu durum sosyal hizmet lisansüstü programlarına giren öğrencilerin görece daha kolay ve hızlı biçimde mezun olmasını da kolaylaştırabilir. Türkiye’de sosyal hizmet lisansüstü programlarına başvuruda bulunan sosyal hizmet mezunu dışındaki öğrencilerin de (sosyoloji, psikoloji, psikolojik danışma, felsefe, hukuk vd.) dahil olmak üzere öğrencilerin sayısal yoğunluğu “uygun görülerek” alınmakta mıdır? Programa kayıtlı öğrencilerin de sayısal olarak büyük yoğunluğu tanımlanmış zaman diliminde “başarılı” görülerek mezun olmakta mıdır? Bu “yoğunluğun” kabul edilebilir bir oranı yansıtıp yansıtmadığı incelenmelidir.

Öğrencinin saha performansını değerlendirmek hiç şüphesiz teorik bir derste yapılan değerlendirmeden daha güç olabilir. Öğrencinin uygulama dersinden başarısız olması durumunda eğitim süresinin en az bir yarıyı uzaması, süpervizyon sürecinin denetleyici işlevle sınırlı yapılması, kuruluşların çeşitliliği nedeniyle ölçülebilir - standart başarı kriterleri geliştirme gibi sorunlar not enflasyonunun sebepleri arasında yer alabilir.

Öğrencilerin eğitimlerinin saha çalışması kısmının değerlendirmesinde niteliksel yöntemlere –alternatif değil– paralel olarak kanıta dayalı modellere dayalı nicel ölçme araçlarına da başvurulmalıdır. Uygulamanın amaçlarına göre tasarlanmış ölçme araçları geliştirilebilir.

Örneğin, yaşlı refahı ve sağlığı alanında sosyal hizmet uygulaması yapmış bir öğrenci, Tuncay ve Duyan (2015) tarafından Türkçe uyarlaması yapılmış olan 40 maddelik “Geriatrik Sosyal Hizmet Yetkinlik” ölçeğini uygulamanın önünde ve sonunda doldurarak gelişim alanlarını saptayabilmektedir.

Nitel değerlendirme öznellik riskini artırabilir ve kimi zamanlarda öğrenciler arasında adil olmayan bir not dağılımı yapıldığı kanısı uyandıran bir etik sorun ortaya çıkartabilir. Öğrencinin tanımlanmış mesleki becerileri ne ölçüde kazandığının incelenmesi saha eğitimi değerlendirme temel ölçütleri arasında yer alabilir.

Saha eğitimine eğitsel yöneticilik yapan öğretim üyesinin uygulama deneyimi diğer önemli bir meseledir. Birçok öğretim üyesi aktif bir uygulama içinde yer almamaktadır. Yükseköğretim sistemi öğretim üyesinden eğitim vermesini ve araştırma yapmasını beklediği için öğretim üyesinin mesai saatlerinin büyük çoğunluğu eğitimci ve araştırmacı rolü için harcanmaktadır. Dolayısıyla felsefede ve düşünce tarihinde de kadim bir sorun olan teori ve pratik arasındaki boşluk ve uyum sağlama güçlüğü daha çok artış göstermektedir. Öğrenciye anlatılan teorik yaklaşım ile bunun sahadaki yansımalarının nasıl olması gerektiği, eğitimci tarafından –teori-pratik boşluğu uygulama deneyimi ile doldurularak– gösterilmelidir. Bu noktada anahtar bir kavram olan eleştirel düşünme becerisi öğrenciye kazandırılmış ise öğrenci

kuramsal yaklaşımları uygulamayla bütünleştirebilecektir (Baretti, 2004). Bunun için de eğitimcinin sıklıkla sahadan güncel vaka örnekleriyle süpervizyon sürecini pekiştirmesi zorunludur.

SONUÇ

Son tahlilde, sosyal hizmet mesleğinin değer yelpazesinde ve onun uzantısı olan etik kurallarında sosyal hizmet eğitimcilerini, en az sahada çalışan sosyal hizmet uzmanları kadar bağlayan bir profesyonel davranış çerçevesi mevcuttur. Bu çerçevenin pratikteki yansımalarının bilimsel olarak incelenmesine ve tartışılmasına açık bir gereksinim vardır. Bildiride sosyal hizmet eğitiminin ayırt edici özelliği olan teorik sınıf eğitimi ve pratik saha eğitim boyutları dikkate alınarak eğitim sürecinin öncelikli etik meseleleri üzerinde durulmuştur. İster sınıfta isterse sahada olsun eğitimcinin öğrenci ile profesyonel etkileşiminde güç farklılıklarının öğrenci üzerinde yaratabileceği baskının farkında olması gereklidir. Etik kurallar belgesinin ışığında bir sosyal hizmet eğitimi verilmelidir. Sosyal hizmet eğitiminin her alanda nitelikli verilmesine de özen gösterilmelidir.

KAYNAKLAR

Allen, K.N. ve Friedman, B.D. (2010). Affective learning: A taxonomy for teaching social work values. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 7(2).

Barretti, M. (2004). What do we know about the professional socialization of our students? *Journal of Social Work Education*, 40(2), 255- 283.

Congress, E. P. (1996). Dual relationships in academia: Dilemmas for social work educators. *Journal of Social Work Education*, 32(3), 329-338.

Miller, J. ve Koerin, B. (2001). Gatekeeping in the practicum: What field instructors need to know. *The Clinical Supervisor*, 20, 1–18.

Otters, R. V. (2013). Social Work Education: Systemic Ethical Implications, *Journal of Social Work Values & Ethics*, 10(2), 58-69.

Reamer, F. G. (2013). *Social work values and ethics*. Columbia University Press.

Regehr, G., Bogo, M., Regehr, C. ve Power, R. (2007). Can we build a better mousetrap? *Journal of Social Work Education*, 43, 327–344.

Sowbel, L.R. (2011). Gatekeeping in field performance: Is grade inflation a given?, *Journal of Social Work Education*, 47(2), 367-377.

Taylor, M.F. (2007). Professional dissonance: A promising concept for clinical social work. *Smith College Studies in Social Work*, 77(1), 89-99.

Tuncay, T. ve Duyan, V. (2015). "Turkish adaptation of the geriatric social work competency scale in a group of social work bachelor students", *Turkish Journal of Geriatrics*, 18(1):60-67.

TÜRKİYEDEKİ SURİYELİLER VE SOSYAL HİZMETİN ROLÜ

Savaş Gök¹

ÇALIŞMANIN TEMELİ

2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta başlayan ve "Arap Baharı" olarak adlandırılan halk hareketleri, Mısır, Libya, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemen gibi ülkelere sıçramış, 2011 yılının Mart ayında da Suriye'de görülmeye başlamıştır. 15 Mart 2011 günü, Deraa'da başlayan eylemlere, Suriye güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu başlayan çatışmalar hızla ülke geneline yayılmıştır.

29 Nisan 2011 tarihinde Suriye'de "Öfke Günü" olarak adlandırılan Cuma günü, yaşanan olaylarda ve gösterilerde ülke genelinde 62 kişinin hayatını kaybetmesi halkı tedirgin etmiştir. Ülkemiz sınırına yakın köylerde yaşayan Suriye vatandaşlarını evlerini terk etmeye zorlamıştır. Can güvenliklerinin kalmadığını düşünen 252 Suriye vatandaşının, Hatay'ın Yayladağı ilçesi Güveççi Köyü yakınlarında ülkemiz topraklarına girmesiyle birlikte Suriye'den ülkemize yönelik ilk nüfus hareketi başlamıştır.

2011 yılında ülkelerinde başlayan iç karışıklıklardan kaçarak aynı yılın Nisan ayında ilk kez ülkemize giriş yapan Suriyeliler 5 yıla yakın bir süredir ülkemizdedir. Başta Suriye sınırındaki illerde olmak üzere Türkiye'nin birçok yerinde yaşayan Suriyeliler birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Ülkemize ilk geldiklerinde Suriye'deki karışıklıkların kısa sürede sona ereceği algısıyla yaklaşan hükümetimiz bu sebepten dolayı geçici bir çözümü içeren bir takım politikalar geliştirmiştir. Ancak Suriye'deki iç karışıklığın şiddetlenerek artması ve bir savaş halini almasıyla birlikte Suriyelilerin ülkemizdeki kalış süreleri de uzamıştır. Hatta söz konusu savaşın hala devam ediyor olması Suriyelilerin kendi ülkelerine ne zaman döneceklerini belirsiz kılmaktadır.

Ülkemizde Suriye sınırına yakın 10 ilde toplam 25 adet geçici barınma merkezi kurulmuştur ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) verilerine göre bu geçici barınma merkezlerinde 06.10.2015 tarihi itibarıyla toplam 263.680 Suriyeli kalmaktadır. (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı ET: 14.12.2015) Yine İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 13.11.2015 tarihli verilerine göre geçici barınma merkezlerinde 262.134, ülke genelinde ise toplam 2.226.117 Suriyelinin bulunduğu görülmektedir. (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ET: 14.12.2015)

Birleşmiş Milletler ülkemizdeki Suriyelileri mülteci olarak tanımlasa da Türkiye 1951 Cenevre sözleşmesine coğrafi çekince koymasa nedeniyle Suriyelileri mülteci olarak kabul etmemektedir. 22/10/2014 tarih ve 29153 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliğiyle Suriyeliler Geçici Koruma Altındakiler olarak tanımlanmış ve bu yönde bir statü geliştirilmiştir.

Mülteci: "Uluslararası hukuka göre vatandaşı olduğu ülke dışında olan ve "ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından ötürü haklı sebeplerle korktuğu" için vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi, sığınmacı" (Açıklamalı Afet Terimleri Sözlüğü, AFAD. 2014)

Geçici Koruma: "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirilmeye alınmayan yabancılara sağlanan korumayı" ifade eder. (Geçici Koruma Yönetmeliği, 29153. Yönetmelik, 2014)

ÇALIŞMANIN AMACI

Verilere bakıldığında yaklaşık 2 Milyon Suriyelinin olduğu düşünülürse bu sayıya verilecek hizmetlerin de çok yönlü olması gerektiği ortadadır. Barınma, beslenme, güvenlik, eğitim, sağlık ve psikososyal destek gibi birçok hizmeti kapsayan bir durumdan bahsedilebilir. Suriyelilerin temel insan hakları çerçevesinde hizmet alabilmeleri ve ulaşılmadıkları hizmetler için toplum kaynaklarının aktif ve verimli kullanılması adına onları yönlendirebilecek, doğru ve yerinde hizmetin arabuluculuğunu yapacak ve yeri geldiğinde sosyal politikalar geliştirecek olan, mesleki görevleri içerisinde toplumsal değişim ajanlığını tanımlayan sosyal hizmet uzmanına birçok açıdan görev düşmektedir. Bu bildiri de sosyal hizmet uzmanının konu ile ilgili görevlerin çerçevesinin ne olduğu üzerinde durulmaktadır.

¹ Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Sosyal Çalışmacı

TARTIŞMA

Savaştan kaçarak birçok travmayla ülkelerini terk eden ve başka bir ülkede hayatta kalmaya çalışan bu kişilere başta temel ihtiyaçların sağlanması olmak üzere psikososyal destek hizmetlerini de içeren, temel insan hak ve özgürlükleri bağlamında verilecek tüm hizmetlerde sosyal hizmet uzmanının görev ve sorumluluğu bulunmaktadır.

Ulusal mevzuatlar ve uluslararası anlaşmalar gereği kişilerin hak ve sorumluluklarının neler olduğu konusunda bilgi sahibi olmaları, bu haklarına nasıl ve nereden ulaşabilecekleri konusunda yönlendirici olarak ve ulaşamadıkları haklar konusunda da oluşturulması gereken politikanın tetikleyicisi konumunda sosyal hizmet uzmanı üzerine düşeni yapmalıdır.

Özellikle de kitlesel akınla gelen bu insanlar içerisindeki dezavantajlı grupların tespiti ve onlara sunulacak artı hizmetlerin planlanması aşamasında geliştirilecek hizmet modelinin baş aktörü sosyal hizmet uzmanıdır. Bu kişilerin nasıl tespit edileceği, bu kişilere uygun ayrıcalıklı hizmetlerin neler olduğu, bu hizmetler verilirken nelere dikkat edilmeli ve tüm bunlar yapılırken hangi toplumsal kaynaklar harekete geçirilecek ve hangi partnerlerle çalışılacak yine tüm bu soruların cevabını sosyal hizmet uzmanının bulması gerekir.

Tüm bu çalışmalar yapılırken önemli bir hususu da atlamamak gerekir ki o da yerel halkın Suriyelilerle yönelik algısının ne şekilde olacağıdır. Yerel halkın zaman içerisinde Suriyelilere yönelik algısı değişiklik göstermektedir. Bunun en önemli nedeni ise Suriye'deki savaşın devam etmesi Suriyelilerin de ülkemizde kalma süresini de uzatması olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle süre uzadıkça uyum ve entegrasyon sürecinin sancılı dönemi başlamaktadır. Bu dönemde yaşanabilecek çatışmaların minimize edilmesi ve yaşananların etkisinin azaltılması yine sosyal hizmetin sorumluluk alanına girmektedir.

Temel İhtiyaçlar

Yaklaşık olarak 2 milyon Suriyelinin ülkemizde olduğu düşünüldüğünde bu kişilerin sınırdan girdiği andan itibaren birçok ihtiyacı söz konusudur. Başta güvenlik olmak üzere barınma, beslenme, giyim gibi temel ihtiyaçların sağlanması gerekmektedir. Bu ihtiyaçların yanı sıra incinebilir grupların tespiti, bu gruplara sunulacak hizmetler kapsamında risk grubuna göre özel ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu ihtiyaçların nasıl ne şekilde karşılanacağı, bu kişilerin hangi toplumsal kaynakla buluşturulacağı sosyal hizmet uzmanının görev ve sorumluluğundadır. Örneğin toplu akınlarla gelen binlerce kişiye ilk etapta nasıl bir hizmet sunulacak. Sınırı aşarak ülkemize gelen Suriyelilerin sınırdan alınırken kayıt olmaları, sağlık taramalarının yapılması ve barınacakları yere sevk edilmeleri gerekmektedir. Bu kişilere bu sürecin bilgilendirilmesi nasıl yapılacak. Toplu akınlar esnasında özellikle incinebilir grupların tespit edilmesi ve onların bu sürece daha kolay dahil edilmesi açısından sosyal hizmet uzmanının önemli bir sorumluluğu vardır.

Psikososyal Destek Hizmetleri

"Psikolojik ya da psikiyatrik tedavi amacı gütmeyen, afet sonrası ortaya çıkabilecek psikolojik uyumsuzlukların, bozuklukların önlenmesi, aile ve toplum düzeyinde ilişkilerin yeniden kurulması, geliştirilmesi, etkilenenlerin 'normal' yaşamlarına geri dönmesi sürecinde kendi kapasitelerini fark etmeleri ve güçlenmelerinin sağlanması, toplumda gelecekte ortaya çıkması muhtemel afet ve acil durumlara başa çıkma, iyileşme/toparlanma becerilerinin artırılması ve yardım çalışanlarının desteklenmesini içeren ve afet döngüsünün her aşamasında yürütülen çok disiplinli hizmetler bütünü" olarak ifade edilebilir. (Açıklamalı Afet Terimleri Sözlüğü, AFAD. 2014)

Yukarıdaki tanıma bakıldığında ülkelerinde yaşadıkları savaştan kaçan ve geride birçok açıdan kayıp bırakan yaklaşık 2 milyon kişinin yaşadığı bu travmadan az veya çok etkilendiğini söyleyebiliriz. Yaşanan savaş travmasının yanı sıra tüm sosyal ağları zarar gören bu kişiler dili ve kültürü farklı bir ülkeye kaçmak, buraya uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Söz konusu travmayı yaşayan bireylerin bu travmadan etkilenme düzeyi elbette farklı olacaktır. İşte sosyal hizmet uzmanının görevi de burada başlamaktadır. Yaşanan bu travmadan kimlerin etkilendiğini, ne düzeyde etkilendiğini tespit etmek temel görevdir. Daha sonra kişilerin etkilenme düzeyine göre eğer gerekiyorsa bu kişilere bireysel görüşmeler veya grup çalışmalarına eğer yeterli değilse en uygun tedavi ve terapi hizmetlerine yönlendirilmek, yönlendirilen kişilerin tedaviye devam edip etmediğini takip etmek, eğer uygulanan tedavi yeterli değilse alternatif

tedavi hizmetlerinin belirlenerek kişilerin buralara yönlendirmesi gibi görevler sosyal hizmet uzmanının temel görevleridir.

MÜLTECİLERİN ÜLKEYE GİRİŞLERİ ESNASINDA SOSYAL HİZMET UZMANININ GÖREVLERİ

Temel Bilgilendirme

Sınır noktalarından toplu akınlara ülkeye giriş yapan Suriyelilere ilk etapta nasıl bir süreci takip edeceklerine dair temel bilgilendirilmenin yapılması gerekmektedir. Örneğin; kişinin üst aramasının yapılacağı, kayıt birimine geçip kayıt işlemlerinin yaptırılması gerektiğini, sağlık kontrollerinin yapılması gerektiği hususunda kişilerin bilgilendirilerek yönlendirilmesi gerekmektedir.

Tespit

Mültecilerin gerek sınır giriş noktalarında gerekse kayıt ve sağlık taramaları kısımlarında takibi yapılmalıdır. Bu birimlerde incinebilir/dezavantajlı grupların tespiti daha kolay ve daha hızlı yapılmaktadır. Engelli bir mülteciyi, refakatsiz bir çocuğu, eşini kaybetmiş yalnız yaşayan bir kadını ve ağır savaş travması yaşamış bireyleri bu aşamadayken tespit etmek gerekir. Bu kişilere sunulacak hizmet modellerinin belirlenmesi ve kişilerin buralara yönlendirilmesi işlemi bu aşamada başlamaktadır.

Psikolojik İlk Yardım

Suriye'deki iç savaştan kaçarak ülkemize gelen mülteciler kendi ülkelerinde çok büyük bir travmayla karşılaşmışlardır. 2011 yılından itibaren süren iç savaşta birçok insan hayatını kaybetmiş ve milyonlarca insan yerinden edilmiştir. Bu savaştan kaçan herkes belli açılardan kayıplar yaşamışlardır. Ve hiç bilmedikleri bir ülkeye girerken de ayrıca psikolojik bir buhran yaşamaları kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle ülkemize girişleri esnasında psikolojik ilk yardıma bulunmak onların ilerleyen süreçte bu travmayla daha kolay baş edebilmelerinde büyük önem taşımaktadır.

Psikolojik Değerlendirme Ve Yönlendirme

Suriyelilerin ülkemize girişleri esnasında o alanda görev yapan sosyal hizmet uzmanı tespit ettiği incinebilir grupların ilk değerlendirmelerini yapabilmeli ve onları gerekli birimlere yönlendirebilmelidir. Örneğin; engelli bir mülteciye veya refakatsiz bir çocuğa sunulacak uygun hizmet modellerine göre bu kişilerin sevk edileceği birimlerin bilgilendirilmesi ve kişilerin bu servislere yönlendirilmesi aşamasında sosyal hizmet uzmanı aktif görev almalıdır. Aksi takdirde bu kişiler ülke sathına dağıldıklarında onlara ulaşılması daha da güç olacaktır.

İzleme ve Değerlendirme

Suriyeli mülteciler ülkeye girdikten sonra iki seçenekle karşı karşıyadır. Barınma hususunda ya geçici barınma merkezlerine gidecek orada kalacaktır ya da bir akrabasının/yakınının yanında veya kendi imkanlarıyla ev tutup hayatına barınma merkezleri dışında devam edecektir. Sosyal hizmet uzmanı ülkeye girişlerinde tespit ettiği ve yönlendirdiği bireyleri izlemeli ve durumlarındaki değişimi takip etmelidir. Yani sosyal hizmet uzmanı herhangi bir birime sevk ettiği engelli, refakatsiz çocuğu, yatağa bağımlı bir yaşlıyı ilerleyen süreç içerisinde takip etmeli ve onlara sunulan hizmetlerin sosyal hizmet mesleği açısından uygunluğunu gözlemelidir.

MÜLTECİLERE HİZMET SUNUMU ESNASINDA SOSYAL HİZMET UZMANININ GÖREVLERİ

Geçici Barınma Merkezleri İçerisindeki Hizmetlerin Planlanması

Ülkemizde daha önce de bahsedildiği üzere 10 ilde toplam 25 adet geçici barınma merkezi bulunmaktadır. Bu barınma merkezlerinde ise 260 bin civarında Suriyeli konaklamaktadır. Öncelikli olarak bu insanlar ciddi bir savaş travması yaşamış durumdalar ve ülkelerini evlerini terk ederek başka bir ülkede kalmaya başlamışlar. Bu durum bile kendi başında birçok psikososyal hizmetin sunulması gerekliliğini doğurmaktadır. Süreci içerisinde çeşitlenen hizmetler ve değişik vakalar da yeni planlamaları beraberinde getirmektedir. Örneğin; hane ziyaretleri ve ihtiyaç tespitleri, bireysel görüşmeler, bilgilendirme faaliyetleri, incinebilir gruplara sunulacak hizmetler gibi birçok başlıkta o barınma merkezi içerisinde bir planlı sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı ihtiyaç sahiplerini belirlemeli, ihtiyaçlarına göre sınıflandırmalı ve gerekli birimlerle işbirliğini kurmalıdır.

Geçici Barınma Merkezleri Dışındaki Hizmetlerin Planlanması

Ülkemizdeki Suriyelilerin yaklaşık olarak %89'u geçici barınma merkezlerinde kalmaktadır. Yaklaşık 2 Milyon Suriyeliye tekabül eden bu sayı düşünüldüğünde hizmetlere erişim noktasında planlama gerektiren birçok husus göze çarpmaktadır. Öncelikle Suriyelilerin Türkiye Cumhuriyetinin kanunlarından ve kurumsal yapılarından haberdar olmaları gerekmektedir. Burada kastedilen mültecilerin hak ve yükümlülükleri hakkında bilgilendirilmesidir. Bir mültecinin günlük hayat içerisinde ne gibi kurallara uyması gerektiğini veya hangi ihtiyacı için ülkemizdeki hangi kuruma başvuracağını biliyor olması gerekir ki sorun yaşamasin ve ihtiyaçları giderilebilsin. Ancak pratikte bu durum pek de böyle gerçekleşmez. Suriyeliler ancak bir sorunla karşılaşp belli mercilere ulaştıklarında kendilerini birkaç farklı kuruma yönlendirilmiş bulurlar. Bu noktada olması gereken farklı dillerde hizmet veren merkezlerin kurulması ve bu merkezlerin şehirlerde yaşayan Suriyelilere ulaşarak gerekli bilgilendirmeyi ve yönlendirmeyi yapması gerekir. Sosyal hizmet uzmanı özellikle de Göç İdaresi Genel Müdürlüğünde çalışan meslek elemanları bu merkezlerin kurulmasında önyak olmalı ve bu birimlerin çalışma usullerinin belirlenmesinde aktif rol almalıdır.

Bilgilendirmenin yanı sıra sosyal hizmet uzmanları geçici barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyeliler içerisindeki incinebilir grupları tespit etmeli ve bunlara yönelik uygun sosyal hizmet müdahalelerini planlamalıdır. Örneğin refakatsiz çocuklar, ihmal istismar mağduru çocuklar ve özellikle dilencilik yapan Suriyeli çocuklara uygulanacak sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çocukların nerede kalacağı, rehabilitasyonları, eğitime erişimleri, var ise sağlık ihtiyaçları gibi konuların sosyal hizmet uzmanı tarafından ele alınması gerekmektedir. Bir başka örnek de fuhuş yaptırılan kadınlar, şiddet mağduru kadınlar, savaşa eşini kaybetmiş ve çocuklarına tek başına bakmak zorunda olan kadınların insan ticareti mağduru olmalarını engelleyecek önlemlerin geliştirilmesi ve eğer bu tür bir muameleye maruz kalmış ise onların tekrar normal hayata dönmesini sağlayarak sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması o ildeki sosyal hizmet kurumlarının ve bu alanda çalışan meslek elemanlarının görevidir.

Sosyal hizmetin alanına giren bir diğer konu da risk grupları ve bu risk gruplarının yerel halkın Suriyelilere dönük algısına etkileridir. Özellikle asayiş suçlarına karışan ve Türklerle çeşitli konularda yasal açıdan ihtilafa düşmüş kişiler, yerel halkın Suriyelilere karşı önyargılı olmasına ve uzun vadede toplumsal çatışmaları da tetikleyen sosyal sorunlara yol açmaktadır. Zaman zaman basılı, görsel ve dijital haber organlarında yer alan haberlerde Suriyelilerle Türklerin çok fazlaca karşı karşıya geldikleri görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanı her iki toplumun daha sık bir araya geleceği ve kardeşçe yaşayabilecekleri projelerin hayata geçirilmesinde aktif rol almalıdır. Her iki toplumun birbirlerini daha yakından tanımaları toplumsal huzur ve barış ortamının sağlanması açısından son derece önemlidir. İşte sosyal hizmet uzmanı da burada değişim ajanlığı rolünü hayata geçirmelidir. Uyum ve entegrasyonun hızlanacağı projelerin uygulanması gerekmektedir.

KURUMLAR ARASI KOORDİNASYON

Sosyal hizmet mesleği kapsamı ve hizmet alanı geniş bir meslektir. Günlük hayatın birçok alanında ulunan ve müracaatçısıyla temas halinde olan bir meslektir. Göç ve mülteçilik alanı da birçok hizmet kuruluşunun içine girdiği bir durumu doğurmaktadır. Mültecilerin kayıt işlemleri, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, barınma ve beslenme hizmetleri, güvenlik ve asayiş durumları gibi birçok hizmeti kapsayan ve birçok disiplini bir araya getiren bir durumdur.

Yukarıda bahsedilen alanların birçoğunda sosyal hizmet uzmanı çalışmaktadır. Başta AFAD ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü olmak üzere Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Valilikler, sivil toplum kuruluşları olmak üzere birçok kurum ve kuruluşta sosyal hizmet uzmanı görev yapmaktadır. Bu yapıların her biri Suriyelilerin başka bir hizmetiyle ilgilenmektedir. Ancak verilen hizmetin daha verimli ve kaliteli olması, mükerrerlikten kaçınılması, tüm herkese ulaşılabilir olması açısından kurumlar arası koordinasyon büyük önem taşımaktadır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne 22/10/2014 tarih ve 29153 sayılı Geçici koruma Yönetmeliğinin 26. Maddesinin 4. Fikrasında "Bu Yönetmelik kapsamında ilgili bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilen hizmetler AFAD koordinasyonunda yürütülür." (Geçici Koruma Yönetmeliği, 29153. Yönetmelik, 2014) ifadesi yer almaktadır. Kanun tarafından bu koordinasyon AFAD'a verilmiştir. Dolayısıyla illerde de İl Afet ve Acil Durum Müdürlüklerinde görev yapan sosyal hizmet uzmanları o ilde

Suriyelilere sunulacak tüm psikososyal hizmetlerin koordinasyonunu yürütmelidir. Ancak bünyesindeki sosyal hizmet uzmanı kadrosu münhal bulunan illerde bu işlerin nasıl ve ne şekilde yürüyeceğine dair bir karışıklık oluşmaktadır. Bu noktada ise yine Geçici Koruma Yönetmeliğinin Sosyal Yardım ve Hizmetler başlıklı 30. Maddesinin 2. Fıkrasında "Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılardan ihtiyaç sahibi olanların, sosyal hizmetlere erişimi Bakanlık ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından belirlenen usul ve esaslara göre sağlanır." (Geçici Koruma Yönetmeliği, 29153. Yönetmelik, 2014) İfadesi yer almaktadır. Yani bu durumda da psikososyal hizmetlerden asıl sorumlu kurum olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesindeki o illerde görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının gerekli koordinasyonu sağlaması gerekmektedir.

SONUÇ

Göç ve göçün getirdiği sorunların aşılarak toplumsal uyum ve entegrasyonun sürecinde sosyal hizmet uzmanı, değişim ajanlığı görevi gereği bu sürecin en hızlı ve en yumuşak şekilde geçirilmesi hususunda kilit bir öneme sahiptir. Mültecilik olgusu, Sosyal hizmetin tüm uygulama modellerinin (Bireyle çalışma, grupla çalışma, toplum organizasyonu, politika geliştirme) kullanılmasını gerektiren bir durumdur.

KAYNAKÇA

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı,

<https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?IcerikID=848&ID=16> (ET: 14.12.2015).

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, <https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/101-2014112716301-sozluk.pdf> (ET: 14.12.2015).

Geçici Koruma Yönetmeliği, (29153 sayılı Yönetmelik), 2014.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (ET: 14.12.2015).

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Suriyeliler, Sosyal Hizmet Uzmanı, Geçici Barınma Merkezi.

ÇOCUK RUH SAĞLIĞININ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'DE BU ALANDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sündüs Sancakoğlu¹

Özet

Toplumun geleceği olarak görüldükleri için çocuk konusu her toplum için büyük bir öneme sahip olmuş; sağlıklı ve toplumun devamı olabilecek nesiller yetiştirmek toplumların amaçlarından olmuştur. 20. yüzyılda çocukların karşı karşıya kaldıkları çok ciddi sorunlar, çocuk konusunu modern toplumda daha bir önemli kılmıştır. Eskiden yetişkinler için söz konusu olan alkolizm, cinsellik, şiddet gibi pek çok sorunları bu dönemde, çocukların da yaşamaları, çocukların kötü muamele görmeleri, ihmal ve istismar edilmeleri, aile içi şiddet, boşanmalar ve benzeri sorunlar çocuk konusunun hukuki, sağlık ve sosyal her açıdan ele alınması gerektiğini gündeme getirmiştir. Bu yüzden, dünyada ve Türkiye'de çocuğun hukuk kuralları ile korunması gündeme gelmiş ve modern çocuk koruma politikaları oluşturulmuştur. Konunun çok boyutlu ele alınması gerekliliği, çocuk ruh sağlığı alanına çok boyutlu bakılan yeni bir yaklaşımın gelişmesini sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle, sağlığı, eğitimi, sosyal hizmetleri, adalet ve güvenliği içine alan çok yönlü bakış açısı ile çocuk konusu ele alınmaya başlanmıştır. Ayrıca, günümüzde daha fazla özgürlük ve demokrasi taleplerinin bir aracı olan sivil toplumun bu alanda daha çok gelişmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın konusunu, bütün bu perspektifleri sunarak çocuk ve çocuk ruh sağlığının önemi, bu konuda çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları ile ilgili değerlendirmeler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk Koruma Politikaları, Çocuk Ruh Sağlığı, Sivil Toplum Kuruluşları

Giriş

Çocuk konusu her toplum için çok büyük bir öneme sahip olmuştur; çünkü çocuklar toplumun geleceği olarak görülür. Toplumların gelecekerinin nasıl seyredeceğini o toplumun yetiştirdiği çocukların belirliyor olması nedeniyle her toplum sağlıklı, sorunlarla mücadele edebilen ve toplumun devamını sağlayabilecek nesiller yetiştirmek için çalışmalar içerisinde olmuştur. Ayrıca, toplumlar, varlıklarının sürdürebilmelerindeki en önemli yatırımı insana/çocuğa yapılan yatırım olarak anlamlandırmalar (Salim, 2011).

Modern toplum ve sanayi toplumu kavramları ile de adlandırılan 20. yüzyıl karmaşık yapısı ile çocuklar için de yeni bir dünya oluşturdu. Eğitim şekillendirildi; çocuklar zamanlarının önemli bir bölümünü eskisi kadar aileleri ile değil eğitim kurumlarında geçirmeye başladılar. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri çocuklar için planlı bir hayatın oluşturulmasıdır (Şenol ve Yıldız, 2013). Modern toplumlarda çocuklardan beklentiler artmıştır; çocuktan okulda, sınavda, sporda, sanatta olabildiğince çok başarı beklenmeye başlanmıştır (Onur, 1994). Postman (1995) çocuğun bu dönemde tüketici olarak görüldüğünü ve yönlendirildiğini belirtir; çocukların büyük bir pazarın tüketicisi konumuna getirildiğini ifade eder.

Bütün bu gelişmelerle birlikte bu dönemde çok önemli sorunlar da meydana gelmiştir. Çocukların yetişkinlerle sınırlarının belirsizleştiği; çocukların yetişkinlerin beslenme tarzlarını ve giyeceklerini kullanmaları gibi durumların yanında eskiden yetişkinler için söz konusu olan alkolizm, cinsellik, şiddet gibi pek çok sorunu bu dönemde, çocuklar da yaşamaya başlamışlardır. Boşanma da giderek artan bir olgu olarak hem boşanan anne baba hem de çocuklar için önemli bir sorun olarak aile içi ilişkileri ve çocuk yetiştirmeyi etkilemiştir (Onur, 1994).

Çocukların kötü muamele görmemesi, ihmal ve istismar edilmemesi, onlara değer verilmesi ve sağlıklı gelişmeleri için imkânlar sunulması günümüz toplumlarının hedefleri arasında olmuştur. Çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimi için eğitimle ilgili plan ve çalışmalar yapılmasının yanında çocuğun aile ve toplum içindeki düzeninin sağlanması için hukuki düzenlemelerin olması da önemli görülmüştür (Akyüz, 2012).

Çocuğun hukuk kuralları ile korunması, çocuğun onuru ve saygınlığı kadar toplumun da yararına olarak değerlendirilmiştir (Akyüz, 2012). Amaç, çocukların her türlü risk ve tehlikelerden korunmasıdır; bu, modern çocuk koruma politikaları ile sağlanmaya çalışılmıştır (Salim, 2011). Bu doğrultuda dünyada ve

¹ Uzman Psikolog, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Doktora Öğrencisi

Türkiye’de çocukların korunması ile ilgili politikaların oluşumu ve gelişimi sadece hukuki açıdan değil aynı zamanda koruyucu ve önleyici ruh sağlığı politikaları ile de gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Günümüzde her alanda bilgi adına ciddi ilerlemelerin olması, insan ve çocuk konusunun insan hakları bağlamında ele alınması, çocuk konusunun çok büyük önem kazanması, çocukluk dönemi sorunlarının daha belirgin şekilde gözükmesi, günümüz toplumlarının çocukları en iyi şekilde yetiştirme motivasyonları çocuk ruh sağlığı alanına çok boyutlu bakılmasını gerekli kılmıştır. Böylece, sağlığı, eğitimi, sosyal hizmetleri, adalet ve güvenliği içine alan çok yönlü bakış açısı ile çocuk-ergen toplum temelli ruh sağlığı modeli geliştirilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2011).

Ayrıca, dünyada ve Türkiye’de, ruh sağlığı ve çocuk ruh sağlığı konusunda, sivil toplum kuruluşlarında hem nicelik hem nitelik bakımından önemli gelişmeler olmaktadır. Günümüzde daha fazla özgürlük ve demokrasi taleplerinin bir aracı olan sivil toplumun (Aslan, 2010) pek çok konuda olduğu gibi ruh sağlığı ve çocuk ruh sağlığı konusunda da çalışmalar yapması şüphesiz kamunun yararına olacaktır.

Bu doğrultuda, çalışmanın konusunu, bütün bu perspektifleri sunarak çocuk ve çocuk ruh sağlığının önemi, bu konuda çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları ve onların çalışmaları ile ilgili değerlendirmeler oluşturmaktadır. Sivil toplumu da içine dâhil ederek bütüncül bir bakış açısıyla çocuk ve ergen ruh sağlığı ile ilgili çalışmalara çok ihtiyaç duyulmaktadır; bu bakımdan bu çalışma, bu alana katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. Çocuğun Tanımı, Günümüzde Çocuk Kavramı ve Dünyada Çocuk Koruma Sisteminin Oluşumu

Çocuk kavramı ile ilgili farklı disiplinlerin farklı tanımlamaları vardır; çocuk nasıl tanımlanır konusu pek çok disiplin için önemli bir araştırma alanı olmuştur (Salim, 2011). En genel anlamıyla çocuk, “insan yavrusu” şeklinde tanımlanır (İnan, 1980); sözlükte ise “bebeklik çağı ile erginlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan” şeklinde ifade edilir (Türk Dil Kurumu).

Çocuk kavramı ile en çok ilgilenen bilimlerden biri olan psikoloji, gelişimi doğumdan yaşlılığa kadar devam eden bir süreç ve çocukluğu ise gelişimin bir dönemi olarak ifade eder (Atkinson ve ark., 1999). Gelişim dönemlerini bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve ileri yetişkinlik şeklinde açıklar; gelişim psikolojisi insanların gelişim özelliklerini ve değişimlerini inceler (Morris, 2002). Gelişim psikolojisi, çocuğun gelişimini doğum öncesi dönem, bebeklik, ilk çocukluk (okul öncesi) ve orta çocukluk (okul dönemi) şeklinde dört dönemde ve ergen gelişimini ise ilk ergenlik ve geç ergenlik olmak üzere iki dönemde ele alır (İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2007).

Sosyolojik analizlerde ve tarihsel değerlendirmelerde ise çocuk kavramı daha farklı açılardan ele alınır; zaman içerisinde çocuk kavramına farklı anlamlar yüklediği konusu üzerinde durulur (Salim, 2011). Örneğin, eski çağlarda çocuğa iyi davranılmadığı (Salim, 2011), orta çağda ise çocukluğun ayrı bir dönem olarak görülmediği, bu nedenle çocukların yetişkinlerle iç içe yaşadığı, aynı giysileri giydiği, aynı yiyecekleri tükettiği belirtilir (Onur, 1994).

Modern çocuk kavramı batı toplumlarında ilk kez Rönesans ile ortaya çıkmış; bu dönemde çocuğa gösterilen ilgi artmıştır (Onur, 1994, Şenol ve Yıldız, 2013). Postman (1995) Rönesans’ın en büyük ve en insani buluşunun çocukluk olduğunu belirtir.

18. ve 19. yüzyılda toplumsal yapının değişimi aile ve çocuk kavramı üzerinde de etkili olmuştur. Ekonomide sanayinin tarımdan daha fazla önem kazanması, aile yapısındaki değişim, çekirdek ailenin ortaya çıkması, tıptaki gelişmeler ve çocuk ölümlerinin azalması, orta sınıfın gelişmesi, orta sınıfta da çocuğa verilen değer artması ile çocukluk dönemine ilgi daha da artmıştır (Şenol ve Yıldız, 2013).

20. yüzyılda, çocuk toplumun geleceğini belirleyen en önemli değer olarak kabul edilmiştir. Okulda, eğitimde, sporda, sanatta çocuklardan ciddi başarılar beklenmeye başlandığı bu dönemde, çocuklar için de yeni bir dünya ve planlı bir hayat oluşturulmuştur (Onur, 1994; Şenol ve Yıldız, 2013).

Çocukların karşı karşıya kaldığı ciddi sorunlar nedeniyle yasal düzenlemeler yapılmış ve çocuğun korunması ile ilgili politikaların geliştirilmesi gündeme gelmiştir (Şenol ve Yıldız, 2013). Çocukların yaşadığı sorunlar ‘Çocuk Hakları’ kavramını gündeme getirmiştir (Yalçın (2011). Çocuk ile ilgili en önemli husus, çocuğun yaşamın ilk yıllarından itibaren korunmaya ve yardıma muhtaç olduğudur. Çocuk ile ilgili genel tanımlamalar yapmak gerekmektedir; örneğin çocuk kimdir, kime denir, sorusunun cevabı önemlidir, aynı

zamanda hangi yaşa kadar çocuk korunmaya muhtaçtır da diğer önemli bir sorudur (İnan, 1980). Ayrıca, çocuğun bakımından kim sorumludur, çocuğu kim koruyacaktır, bu kimin görevidir sorularının da açıklanmaya ihtiyacı vardır (Bıyıklı, 1995).

1989 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde "daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır" (Madde 1) şeklinde çocuk tanımı yapılmaktadır. Türk hukuk sisteminde ise çocuğun tanımı 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile izah edilmektedir; bu kanunda çocuk, "daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişi" (Madde 3) olarak tanımlanmaktadır.

Çocuğun yetiştirilmesinden ise birinci derecede sorumluluk aileye aittir; ailenin bu görevi yerine getirememesi durumunda bu yükümlülük devlete aittir (Bıyıklı, 1995). Amaç, çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden sağlıklı gelişmeleridir; bu, sağlıklı bir aile ortamında mümkün olabilir. Aslında her çocuğun en temel hakkı kendi öz ailesinin yanında, anne babasıyla birlikte, sağlıklı bir ortamda büyümesidir. (Erol ve Şimşek, 2006:5). Ancak yoksulluk, aile içi sorunlar, anne veya babada bedensel ve ruhsal yetersizlikler, annenin, babanın veya her ikisinin de ölümü, ihmal, istismar, ergen evlilikleri ya da evlilik dışı doğum sonucunda çocuğun terk edilmesi gibi pek çok nedenle çocuklar korunmasız hâle gelmektedir (Şimşek ve Ark, 2008: 235). Bu durumda ise çocuk devlet tarafından koruma altına alınır (Bıyıklı, 1995).

Çocukların karşı karşıya kaldıkları bu sorunlar, 20. yüzyıldaki büyük değişimlerle açıklanmaktadır; sanayi devrimi ile ortaya çıkan ekonomik gelişmelerin ve Birinci Dünya Savaşı ile bilimdeki önemli ilerlemeleri kapsayan siyasi, kültürel ve sosyal gelişmelerin aileyi ve çocuğu etkilediği değerlendirilmeleri yapılmaktadır (Şenol ve Yıldız, 2013). Kimsesiz, yoksul, evlilik dışı ve benzeri durumdaki çocuklar (Şenol & Yıldız, 2013) ile çocukların da karşı karşıya kalabildiği suç, cinsellik şiddet gibi sorunlar (Onur, 1994, Postman, 1995) günümüz çocuk koruma politikalarını etkilemiştir.

Akyüz (1987) korunmaya muhtaç çocuk kavramının çok geniş olduğunu belirtir. Akyüz (1987:11)'e göre "kimseli veya kimsesiz, zengin veya yoksul, suçlu veya suçsuz, engelli veya engelli olmayan gibi özellikleri ön plana alınmadan, hukuki bakımdan sağ ve tam doğduğu andan reşit oluncaya kadar, her çocuk korunmaya muhtaçtır".

Çocukların korunması ile ilgili uluslararası kamuoyunda oluşan bilinç ile birlikte yeni düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç olduğu gündeme gelmiş. Bunun sonucunda çocuklar ile ilgili uluslararası pek çok bildiri, sözleşme ve kanun oluşturulmuştur; uluslararası kamuoyu çocuk kavramına zaman içerisinde gittikçe daha özenle yaklaşmaya başlamıştır. Yapılan yasal düzenlemelerde de bu artan önem ve özen görülmektedir. Uluslararası yapılan yasal düzenlemelerin en önemlileri ise şunlardır: 1924 yılında Çocuk Hakları Bildirisi, 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1959 yılında Çocuk Hakları Bildirgesi, 1989'da Çocuk Hakları Sözleşmesi ve 1996'da Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi.

Çocuk hakları ile ilgili uluslararası ilk önemli bildiri 5 maddeden oluşan 1924 yılındaki "Cenevre Bildirisi" de denilen Çocuk Hakları Bildirisi'dir; bu bildiri de ırk, din, dil ve benzeri ayırım gözetmeksizin tüm ulusların çocuklara sahip olduklarının en iyisini vermeye yükümlü oldukları belirtilir (Akyüz, 1980).

10 Aralık 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 30 maddeden oluşur; bireye tanınan hak ve özgürlükleri güvence altına almayı hedefler; bu amaçla insanların temel, medeni, kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal haklarını içerir. Beynamede 25. maddenin 2. fıkrası ile 26. madde özellikle çocuklarla ilgilidir.

Çocuk Hakları Bildirgesi ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 20 Kasım 1959'da kabul edilmiştir. Şenol ve Yıldız (2013), Çocuk Hakları Bildirgesi'nin çocuk haklarının ihlal edildiğinin bir göstergesi olduğunu ifade ederler. Bu bildiri ile çocukların yetişkinlerden farklı fiziksel, fizyolojik, davranış ve psikolojik özelliklerinin olduğu, sürekli büyüme ve gelişme içerisinde olan çocukların bakımının bir toplum sorunu olduğu ve bilimsel yaklaşımlarla herkesin bu sorumluluğu yüklenmesi gerektiği ifade edilir; on ilkedен oluşur. 1959 Çocuk Hakları Bildirgesi'nde açıklanan ilkeler 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'ndeki ilkelerin daha gelişmiş halidir.

Çocukların korunması ile ilgili uluslararası düzenlemelerden biri de 20 Kasım 1989'da Birleşmiş Milletler genel kurulunda kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Türkiye'nin 1990 yılında imzaladığı bu sözleşme, 192 devletin taraf olduğu en geniş ölçüde onaylanmış antlaşmadır (Birleşmiş Milletler

Enformasyon Merkezi, 2012). Sözleşme başka hiçbir uluslararası sözleşmenin görmediği kabulü görmüştür. Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) insan haklarına dair her kategoride, çocuklar için koruma sağlamayı amaçlar. Bu konu ile ilgili olarak İnan (1995) bu sözleşmenin çocuklar için medeni hakları ve kişisel hakları, ekonomik hakları, sosyal hakları ve kültürel hakları içerdiğini ifade eder. Sözleşme, çocuk haklarına saygı, hakların korunması ve yaşama geçirilmesi ile ilgili çok önemli bir yasal dayanak oluşturmuştur; tüm dünyada artan çocuk ihmali ve istismarı sözleşmede önemli bir yer tutmaktadır.

Çocuklarla ilgili uluslararası düzenlemelerden biri de 25 Ocak 1996 tarihinde Strasbourg'da imzalanan Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesidir. Türkiye'nin 1999'da imzaladığı sözleşme özel hukuka ilişkindir. Sözleşme, çocukların adli bir süreçte boşanma, velayet ve şahsî ilişki kurulması gibi kendilerini etkileyen aile hukuku davalarına katılmaları, tercih ve görüşlerini açıklamaları ve bilgilendirme olanağının tanınması, görüş ve arzularının dikkate alınması ile ilgilidir; amaç çocuğun en fazla yararına olabilecek çözümlerin bulunmasıdır.

Kısaca, 20. Yüzyıldan itibaren çocukların çok önemli sorunlar yaşamaya başlaması, eskiden yetişkinlerin yaşadığı pek çok sorunun çocuklar ve ergenler için de söz konusu olması, aile içi sorunların artması ve çocukları etkilemesi, çocukların ihmal ve istismar edilmesi, kötü muamele görmeleri çocukların hukuki olarak korunması gerektiğini gündeme getirmiştir. Ayrıca çocukların her türlü tehlikelerden korunması için koruyucu ve önleyici tedbirler alınmasına çalışılmıştır (Akyüz, 2012; Onur, 1994). Bu konuda, hukuki olduğu gibi sağlık ve eğitim açısından da tedbirler ve düzenlemeler hedeflenmiş; böylece, bu çalışmanın da konusu olan çocuk ruh sağlığı önemli bir gündem konusu olmuştur.

2. Ruh Sağlığı ve Çocuk Ruh Sağlığı

Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlık tanımı çok önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık bedensel, ruhsal ve sosyal olarak tam bir iyilik halidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlık tanımında ruhsal iyilik hali de vurgulanmaktadır; bedensel sağlıklılık ile ruhsal ve sosyal iyilik halinin eşit düzeyde bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2008). Bireyin sosyal, ekonomik, fiziksel, biyolojik, ruhsal ve psikolojik durumu bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ruhsal sorunlar yaşayan kişilerin sorunları çok yönlü ele alınması gerekmektedir; çünkü ruhsal sorunlar yaşayanların sorunları çok boyutludur. Bu nedenle, ruhsal sorunların yalnızca sağlık hizmetleri sunarak çözülmesi mümkün olmamaktadır; konuya çok boyutlu yaklaşılması gerekmektedir (Yılmaz, 2012).

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre ruhsal sorunlar, "anormal düşünceler, duygular, davranışlar ile diğer insanlarla ilişkilerin farklı tür bileşimleri" (Yılmaz, 2012:1) şeklinde tanımlanmaktadır. Ruhsal sorunlar çok geniş bir alanı içermektedir. Depresyon, kaygı bozuklukları, fobiler, şizofreni, demans, alkol ve madde kullanımına bağlı bozukluklar, yeme bozuklukları, uyku bozuklukları, öfke kontrol bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, okul korkusu, tikler ruhsal sorunlara örnek olarak ifade edilebilir (Sağlık Bakanlığı, 2011; Yılmaz, 2012).

Ruhsal sorunların çok farklı nedenleri olabilmektedir; kişinin ailesinin geçmişi de kendi geçmişi de, yaşadığı önemli olaylar da, genetik yapısı da, fiziksel sağlık sorunları veya toplumsal sorunlar da ruhsal sorunlara yol açabilir. Ruh sağlığının tanımını yapmak zor olsa da oldukça önemlidir. Konuya ruh sağlığı iyi olan bireylerin genel özelliklerini tanımlayarak yaklaşmak daha uygun görülmüştür. Sağlık Bakanlığı (2008)'nin Ruh Sağlığı Modülleri çalışmasında ruh sağlığı iyi olan bireylerin genel özellikleri aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:

1. "Kendini ve Çevreyi gerçekçi bir biçimde algılayabilen, gerçekçi olarak değerlendirebilen, kendine güvenen, kendine saygı duyan, kendini seven ve kendisi ile barışık olan,
2. Aynı şekilde başkalarını da anlayabilen, seven ve sayan, çevresine gerçekçi bir biçimde güvenen; kişiler arası ilişkilerden doyum sağlayabilen, gerektiğinde onlara ilişkin sorumluluklar yüklenabilen,
3. Yaşadığı toplumun kültürel, sosyal, ekonomik normlarına uyabilen; uymadığında çevreyi rahatsız etmeden bunu çözmeyi başarabilen,
4. Yaşama hevesi ile yaratıcı olabilen, kendisi için uygun planlamalar yapan, uygun amaçlar belirleyen, olaylara esnek olarak eğilebilen,

5. Başarısızlıklarını, düş kırıklıklarını yani kendinin sınırlı yetilerini olumlu biçimde kabul edebilen; problemlerini çözümlere yönlendirebilen,
6. Değişen durumları değerlendirebilen, yeni seçenekler bulabilen; kendisi ve çevresi için en yararlıyı seçip uygulayabilen,
7. Yeniliklere açık olan, farklılıkları anlayışla karşılayan, esneklik ve saygı gösterebilen,
8. Gerektiğinde çevreyi biçimlendiren, biçimlenmiş çevreye uyum sağlayabilen,
9. Tutum ve davranış eylemleri ile kendisine ve çevresine rahatsızlık değil huzur ve neşe verebilen,
10. Karşı cinsle anlaşma, saygı ve sevgiye dayanabilen; heteroseksüel ilişki kurup onu sürdüren, kendine ve eşine doyum sağlayabilen,
11. Güncel olaylardan zevk alabilen, yaptığından tat alan; gerektiğinde üzülebilen, sevinebilen,
12. Uygun yer ve zamanda gereken kişilere bilgi, duygu, düşünce, inanç ve tutumlarını aktarabilen, Bireyler, ruhsal açıdan sağlıklıdır" (Sağlık Bakanlığı, 2008:19).

Ruhsal sorunlar yaşayan bireyler, Dünya Sağlık Örgütü'ne göre engelli statüsü içerisinde değerlendirilmektedir. Türkiye'nin sosyal politika mevzuatına göre ruhsal sorun yaşayanların sadece kronik sorunlar yaşayanları engelli olarak kabul edilmektedir. Türkiye'deki hukuk kurallarına göre ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin engellilere tanınan haklardan yararlanabilmeleri için psikiyatrik teşhis almaları gerekmektedir (Yılmaz, 2012).

Günümüzde ulusal ve uluslar arası yaklaşımdaki önemli hususlardan biri ise sorunların 'ayrımcılık' ve 'insan hakları' bağlamında ele alınmasıdır. Diğer bir ifadeyle, ruhsal sorunlar yaşayanların hakları vardır ve bu haklar insan hakları kapsamında ele alınmaktadır. Ruhsal sorunlar yaşayan kişilerin bu sorunlarını çözmedeki hedef ise kişileri güçlendirmek ve toplum içinde bağımsız ve üretken bir yaşam sürmelerini sağlamaktır (Yılmaz, 2012).

Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı'nda da belirtildiği gibi Dünya Sağlık Örgütü, "ülkelerin ruh sağlığı politika metinleri olmasının, yeterli ve kaliteli ruh sağlığı hizmeti sunabilmesi için ana ve güçlü bir araç olduğunu vurgulamaktadır" (Sağlık Bakanlığı, 2011:2). Yılmaz (2012), ruh sağlığı politikalarını, "ruhsal sorunların oluşmasını önleyici, iyi olma halini destekleyen ve ruhsal sorunları bulunan bireylerin rehabilitasyonunu ve tedavisini içeren politikalar bütünü" (s.1) şeklinde tanımlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, ruhsal sorunların çözümü ve rehabilitasyonunun yanında koruyucu ve önleyici bir yaklaşımla konunun ele alınmasının gerekliliği belirtilmektedir.

Türkiye'de, 2006 yılında, Sağlık Bakanlığı tarafından, Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Politika Metni yayınlanmıştır. Politika metnindeki temel öneriler ise aşağıdaki şekildedir:

"- Ruh sağlığı sisteminin toplum temelli olması, genel sağlık sistemine ve birinci basamağa entegre edilmesi,

- Toplum temelli rehabilitasyon çalışmalarının yapılması,
- Ruh sağlığı alanına ayrılan paranın artırılması,
- Ruh sağlığı hizmetlerinin kalitesinin artırılması,
- Ruh sağlığı alanı ile ilgili yasaların çıkarılması,
- Damgalamaya karşı hasta haklarının savunulması,
- Ruh sağlığı alanında eğitim, araştırma ve insan gücünün artırılması." (Sağlık Bakanlığı, 2011:4).

Ruhsal sorunlar yaşayan kişilerin sorunları çok yönlü olduğu için ruhsal sorunların çözümünde de bireyin sosyal, ekonomik, fiziksel, biyolojik, ruhsal ve psikolojik durumu bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir; bu nedenle, farklı birimler ve kurumlar ruh sağlığı alanında hizmet sunmaktadır. Bu konuda Sağlık Bakanlığı (2011) Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı'nda ruh sağlığı hizmet yönetimini üç alana ayırarak aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

"1- Psikiyatri hastalarına verilen hizmetler (poliklinik, yataklı tedavi, bakım evleri, korumalı evler vb.),

2- Hasta olmayan kişilere verilen ruh sağlığı alanıyla ilgili hizmetler (şiddete uğramış kadınlara yönelik hizmetler, çocuğun ruhsal gelişimi ve ebeveynlikle ilgili hizmetler, sürücü davranışını geliştirmeye yönelik hizmetler vb.),

3- Ruh sağlığı alanıyla ilgili genel veya kurumsal faaliyetler altında yer alan hizmetler (adli tıp, denetimli serbestlik, medya ve internetin etkileri vb.)” (Sağlık Bakanlığı, 2011:16).

Türkiye’de bu üç alandaki hizmetler farklı aşamalarda farklı kurumlar tarafından verilmektedir. Türkiye’de ruh sağlığı alanında çalışan kamu kurumları, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, RTÜK, belediyeler, Jandarma, Askerlik Şubeleri’dir (Sağlık Bakanlığı, 2011). Kamu kuruluşlarının yanında gönüllü kuruluşlar da ruh sağlığı alanında çalışmalar yapabilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü ruh sağlığı hizmetlerinin koordinasyonunun önemli olduğunu vurgulamaktadır; yürütme veya yönlendirme kurulunun olmasının gerekliliği belirtilmektedir. Türkiye’de de sunulan hizmetlerin çok farklı kurumlar tarafından yürütülüyor olması koordinasyonun gerekli olduğunu göstermektedir. Sağlık Bakanlığı (2011) tarafından çalışma usul ve esasları Başbakanlık tarafından belirlenecek bir koordinasyon kurulunun oluşturulması önerilmiştir. Önerilen kurulun üye kurumları aşağıdaki gibidir:

”Ruh Sağlığı Koordinasyon Kurulu

– Sağlık Bakanlığı

– Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

– Adalet Bakanlığı

– İç İşleri Bakanlığı

– Milli Eğitim Bakanlığı

– Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

– Yükseköğretim Kurulu

– Diyanet İşleri Başkanlığı

– Radyo Televizyon Üst Kurulu

– Meslek Örgütleri ve Sivil Toplum Kuruluşları” (Sağlık Bakanlığı, 2011:20).

Bütün bu bilgiler ışığında çocukluk döneminde görülen ruhsal sorunların değerlendirilmesi gerekmektedir. Çocukluk döneminde görülen ruhsal sorunlar da çok yönlüdür; sorunların çok farklı nedenleri söz konusu olabilmektedir; çözümü için de çok boyutlu düşünülmesi gerekmektedir. Ayrıca, çocukluk döneminde görülen ruhsal sorunların neler olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Psikiyatrik tanımlar uluslararası ruhsal hastalık sınıflandırmaları kullanılarak (Örneğin, DSM Tanı Kriterleri) yapılmaktadır. Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları temel alanları şu şekilde ifade edilmektedir:

”Yaygın Gelişimsel Bozukluklar (Otistik Bozukluk), Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu, Karşı Gelme Bozukluğu, Davranım Bozukluğu, Özgül Öğrenme Güçlükleri (Okuma, Yazılı Anlatım, Aritmetik), Zeka Gerilikleri, Kaygı Bozuklukları (Okul reddi, korkular), Duygu Durum Bozuklukları, Tik Bozuklukları, Dışa Atım Bozuklukları (İdrar ve Kaka Kaçırma), Cinsel Kimlik Bozukluğu ve Cinsel Farklılaşma Bozuklukları, İletişim Bozuklukları (Kekemelik, Konuşma ve Dil Bozuklukları), Uyku Bozuklukları, Yeme ve Yedirme Bozuklukları, Kimlik Sorunu, Kardeş ve Yaşlı İlişki Sorunları, Bebeklik ve Erken Çocukluk Dönemi Ruhsal Sorunları, Aile içi etkileşim sorunları, Aile içi Şiddet, Ergenlik Dönemi Ruhsal Özellikleri ve Sorunları, Korunma Altındaki Çocukların Ruhsal Sorunları, Koruyucu Aile ve Evlat Edinilen Çocuklar ve Ailelerinin Sorunları, Çocuk İstismarı ve İhmal (Fiziksel, duygusal, cinsel), Bedensel Sağlık Sorunu Olan Çocuk ve Ergenlerde Görülen Ruhsal Sorun ve Bozukluklar” (Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı).

Çocuk gelişimindeki aksamaları saptama ve önleme, sağlık hizmetleri verilmesi sırasında yürütülecek faaliyetlerdendir. Sağlık sistemi içinde çocuk ve ergen ruh sağlığı da birinci basamaktan ayrı değildir; hizmetler bir bütün içinde değerlendirilmektedir. Çocuk ve ergen ruh sağlığı hizmetleri, bebek-çocuk-adolesan izlemlerinin bir parçası olarak görülmektedir. Toplum merkezli çocuk ve ergen ruh sağlığı

hizmetlerinin dört başlıkta takip edilmesi planlanmıştır. Çocuk ve ergen ruh sağlığı modeli şematik olarak aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

Çocuk-Ergen Toplum Temelli Ruh Sağlığı Modeli (Sağlık Bakanlığı, 2011:52)

Sağlık sistemi içinde çocuk ve ergen ruh sağlığı hizmetleri nasıl olması gerektiği Sağlık Bakanlığı (2011)'nin Ulusal Eylem Planı'nda da açıklanmış, hedefler belirlenmiştir. Bu Ulusal Eylem Planı'na göre, sağlık sistemi içinde çocuk ve ergen ruh sağlığı hizmetleri, sağlığı geliştirici ve koruyucu ruh sağlığı hizmetleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu konuda, meslek içi eğitim programları yaygınlaştırılarak birinci basamakta çalışan hekimler ve tüm sağlık personeli ruh sağlığı hizmetlerine entegre edilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'de ikinci ve üçüncü basamak sağlık/tedavi hizmetleri genellikle üniversite kliniklerinde ve bazı illerde Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde verilmektedir. Çocuk ve ergen ruh sağlığı alanında bir ekip çalışması içerisinde uzman hekim ile beraber klinik psikolog ve sosyal hizmet uzmanı, mümkünse bir hemşire ve eğitim uzmanının olması hedeflenmektedir. Ayrıca, yaşa, gelişim dönemine ve gereksinimlere uygun, yetişkin birimlerinden ayrı yataklı ve gündüz tedavi birimlerinin önemi vurgulanmaktadır.

Eğitim sistemi, çocuk ve ergen ruh sağlığında çok önemlidir. Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri tarafından da yürütülen psikososyal destek ve önleme çalışmaları, çocuk ve ergenlerin sağlıklı gelişimine ve dolayısıyla topluma önemli hizmetler sunmaktadır. Ruhsal sorunların erken fark edilmesi gibi bir fonksiyona da sahip oldukları için okul çalışanlarının çocuk ve ergen ruh sağlığı konusunda bilgilendirilmeleri çocukların sağlıklı gelişimleri açısından çok önemlidir (Sağlık Bakanlığı, 2011).

Adalet ve güvenlik sisteminin çocuk ve ergen ruh sağlığı konusunda önemi ise Sağlık Bakanlığı (2011)'nin Ulusal Eylem Planı'nda şu şekilde açıklanmıştır.

"Adalet sisteminin hem çocukların güvenliğinin ve bakıma muhtaç olanların koruma altına alınmasının sağlanması gibi işlevleri ve hem de çok önemli bir çocuk ve ergen ruh sağlığı koruma sistemi olan çocuk haklarının takibi yükümlülüğü vardır. Özellikle ergenlik döneminde suça eğilimli ve suç işleyen gençler konusunda adalet ve emniyet teşkilatıyla tedavi kliniklerinin işbirliği içinde olması gerekmektedir" (s.53).

Çocuk ve ergen ruh sağlığı için sosyal hizmet sistemi, ailelerin bilgilendirilmesi, çocukların sağlıklı gelişimi ve hastalıkların erken teşhis ve tedavileri bakımından çok büyük öneme sahiptir. Çalışma alanlarından biri de kronik rahatsızlığı ve/veya engeli olan çocuklar için rehabilitasyon hizmetleridir. Evde hasta bir çocuğun varlığı ebeveynleri ve çocuğun kardeşlerini de etkilediği için rehabilitasyon hizmetlerine ailenin de katılması gerçek faydanın elde edilmesi için gereklidir. Ayrıca toplumda korunması gereken ve devletin bakmak durumunda olduğu çocukların daha sonra yetişkinliğe geçişte bağımsız yaşayabilmeleri için destekler ve düzenlemeler bu çocukların yararına en uygun şekilde planlanmalıdır (Sağlık Bakanlığı, 2011).

3. Sivil Toplum Kavramı, Ruh Sağlığı Alanında Çalışmalar Yapan Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kavramı, tarihsel süreçte devlet ile özdeş olmaktan başlayıp sonuçta günümüzde devlete yardımcı veya dengeleyici bir güç noktasına geldi. Günümüzde, daha fazla özgürlük ve demokrasi taleplerinin bir aracı olan sivil toplum devlet alanı dışında olduğu kabul edilmektedir (Aslan, 2010).

Sivil Toplum ve sivil toplum kuruluşları ile ilgili farklı kavramlar kullanılabilir. Konuyu Güngör (2007) şu şekilde açıklamaktadır:

"Günümüzde Türkçe literatürde gönüllü teşekküller (GT), sivil toplum kuruluşları (STK'lar), sivil toplum örgütleri (STÖ'ler), vakıf, dernek, sendika, oda, kooperatif, kulüp gibi farklı isimler yanında, batı literatüründen iktibas edilen "enciolar" (NGO'lar) tabiri de yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır" (s.2).

Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) ile ilgili yapılan farklı tanımlar incelendiğinde tanımlardan STK'ların ortak özellikleri çıkarılabilmektedir; "gönüllülük, hükümet/devlet dışılık, ortak çıkar, değer ve amaçlar, son olarak kâr amaçlı olmamak" (Güngör, 2007:2) sivil toplumun öne çıkan ortak özelliklerindedir.

Bununla birlikte, şemsiye kuruluş, çatı kuruluş, üst kuruluş gibi kavramlarla ifade edilen (Güngör, 2007) "çıkarcı, değer, yaklaşım ve amaç yakınlığı olan çok sayıda STK'nın bir çatı altında toplanarak meydana getirdiği" (Güngör, 2006) kuruluşlar da günümüzde çok büyük önem kazanmıştır.

Kamu adına çalışmalar yürüten farklı kurum ve kuruluşlar çocuk ve ergen ruh sağlığı alanında hizmet sundukları gibi bu alanda sivil toplum kuruluşlarının varlığı da şüphesiz toplumun yararına.

Bu konu ile ilgili çok detaylı bir araştırmayı Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Başkanlığı'nın kabul ettiği proje ile Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi (ÇOKAUM), Türkiye'de Çocukla İlgili Kurum Ve Kuruluşlar Rehberi (2000) hazırlamıştır. Çocuk ve ergen ruh sağlığı ile ilgili sivil toplum olarak dernek veya vakıflar bu çalışmaya alınarak konu ile ilgili kurumlar bir araya getirilmiştir. Bu sivil toplum kuruluşlarının bazıları yöresel bazıları ulusal olması bakımından farklılık göstermektedir.

Çocuk ve ergen ruh sağlığı ile ilgili olarak bazı sivil toplum kuruluşları çok daha büyük etkiye sahiptir. Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Derneği (<http://www.cocukistismari.org/>), Otizm Dernekleri Federasyonu (www.odfed.org/), Down Türkiye Down Sendromu Derneği (www.downturkiye.com/), Bedensel Engelliler Dayanışma Derneği (www.bedd.org.tr/), Zihinsel Yetersiz Çocukları Koruma Ve Yetiştirme Vakfı (www.zicev.org.tr/) bunlar arasında yer almaktadır.

Birleşmiş Milletler kuruluşu olan UNICEF ise uluslar arası alanda çok büyük etki ve öneme sahiptir. Aşağıdaki şekilde çalışmalarını anlatılmaktadır:

"Küresel düzeyde, UNICEF dünyanın öncü çocuk savunucusudur. Yerel düzeyde ise çocukların refahını artırmak ve tüm kız ve erkek çocuklarına tam potansiyellerine ulaşma olanağını sunmak için çeşitli ortaklarla birlikte çalışır. UNICEF'in çalışmalarının büyük bir kısmı dünyanın en yoksul bölgelerinde ve özellikle de acil durumlarda çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili olsa da, kurum toplam 190 ülkede güçlü bir varlığa sahiptir." (www.unicef.org.tr/).

Ayrıca, bu konudaki meslek örgütlenmeleri olan dernekler de önemli işlevlere sahiptir. Türk Pedagoji Derneği (pedagojiderneği.com), Türk Psikologlar Derneği (www.psikolog.org.tr/), Türkiye Çocuk Ve Genç Psikiyatrisi Derneği (www.cogepder.org.tr/), Türkiye Psikiyatri Derneği (www.psikiyatri.org.tr/), Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (www.shuderneği.org) bu dernekler arasında yer almaktadır.

Sivil toplum adına çeşitli dernek ve kurumların varlığı şüphesiz çocuk ve ergen ruh sağlığı ve toplum adına önemli bir kazançtır. Ancak, Sağlık Bakanlığı (2011) Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı'nda vurgulandığı gibi ülkemizde birçok sivil toplum örgütünün kamu politikaları alanında deneyimi kısıtlıdır ve politika üretme, uygulama ve denetleme kapasiteleri yetersizdir. Diğer bir ifadeyle, Sağlık Bakanlığı, kamu kurumlarının sivil toplum kuruluşlarının sürekli denetimine açık olması gerektiğini ama sivil toplum kuruluşlarının çok azının böyle bir denetimi yapacak kurumsal yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca özellikle önerilen Ruh Sağlığı Koordinasyon Kurulu'na da sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin katılması arzu edilmektedir. Bundan dolayı, sivil toplum kuruluşlarının gelişmelerinin ve koordinasyonlarının önemi vurgulanmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Toplumun geleceği olarak görüldükleri için çocuk konusu tüm toplumlar için her zaman çok önemli olmuştur. Dolayısı ile sağlıklı ve toplumun devamı olabilecek nesiller yetiştirmek hedeflenmiştir; bu yüzden toplumlar, çocuğa, çocuk yetiştirmeye her konuda önemli yatırımlar yapmıştır. Çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişmelerini bir bütün olarak değerlendirecek çalışmalar önemlidir.

Modern toplum ve sanayi toplumu kavramları ile de adlandırılan 20. yüzyılda çocuklar için önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Eskiden yetişkinler için söz konusu olan alkolizm, cinsellik, şiddet gibi pek çok sorun, bu dönemde, çocuklar ve ergenler için de söz konusu olmuştur. Ayrıca, bu dönemde çocukların kötü muamele görmesi, ihmal ve istismar edilmesi gibi ciddi sorunlar da gündeme gelmiştir. Bu sorunların yanında, aile içi şiddet, boşanmalar ve benzeri sorunlar da çocuklar için söz konusu olmuştur.

Bu yüzden, dünyada ve Türkiye'de çocuğun hukuk kuralları ile korunması gündeme gelmiş ve modern çocuk koruma politikaları oluşturulmuştur. Ancak, çocukların sağlıklı gelişimi sadece hukuki değil çok boyutlu ele alınması gerektiği ön plana çıkmıştır. Bu amaçla, çocuk ruh sağlığı alanına çok boyutlu bakılan yeni yaklaşım geliştirilmiştir. Diğer bir ifadeyle, sağlığı, eğitimi, sosyal hizmetleri, adalet ve güvenliği içine alan çok yönlü bakış açısı ile konunun ele alınması gerektiği belirtilmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2011).

Kamu adına Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gibi farklı kurum ve kuruluşlar bu alanda hizmet sunmaktadır. Pek çok alanda olduğu gibi çocuk ve ergen ruh sağlığı konusunda da sivil toplum kuruluşlarının varlığı şüphesiz çok önemlidir. Ancak, Sağlık

Bakanlığının (2011) Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planında vurgulandığı gibi ülkemizde bu alanda çalışmalar yürüten sivil toplum örgütlerinin daha çok gelişmesi ve koordinasyonlarının sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları (2000). Türkiye’de Çocukla İlgili Kurum Ve Kuruluşlar Rehberi, kitaplar. ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/376.pdf Erişim Tarihi: 02.11.2014
- Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı http://cocukruhsaglik.medicine.ankara.edu.tr/?page_id=39, Erişim Tarihi: 02.11.2014
- Aslan, S. (2010). Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 33, s.188-212. [www.esosder.org, 12.12.2014]
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J. ve Nolen-Hoeksema, S. (1999), Psikolojiye Giriş, Çev., Çeviren: Yavuz Alogan, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Akyüz, E. (1980). Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, s.340-364.
- Akyüz, E. (1987). Medeni Kanun İle Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu Açısından Korunmaya Muhtaç Çocuklar, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, s.11-21.
- Akyüz, E. (2012). Çocuk Hukuku, Pegem Akademi, Ankara.
- Bedensel Engelliler Dayanışma Derneği. www.bedd.org.tr/ Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- Bıyıklı, L. (1995). Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve S.O.S Çocuk Köyleri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.
- Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi (2012). İnsan Hakları, <http://www.unicankara.org.tr/today/4.html>, Erişim tarihi: 03.12.2014.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi, 1948, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim Tarihi: 03.12.2014.
- Çocuk İstismarını ve İhmali Önleme Derneği. <http://www.cocukistismari.org/page.php?ID=8> Erişim Tarihi: 02.11.2014
- Çocuk Hakları Beyannamesi, 1959, http://www.cocukhaklari.gov.tr/tr/content/show/25/birlesmis_milletler_cocuk_haklari_bildirisi.htm, Erişim Tarihi: 03.12.2014.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, http://www.unicef.org/turkey/pdf/_cr23.pdf, Erişim Tarihi: 03.12.2014.
- Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, 1989, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/375-384.pdf>, Erişim tarihi:03.12.2014.
- Down Türkiye Down Sendromu Derneği. http://www.downturkiye.com/biz_kimiz Erişim Tarihi: 02.11.2014
- Dünya Sağlık Örgütü Helsinki Toplantısı’nda Avrupa Ruh Sağlığı Eylem Planı Kabul Edildi (2005) Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği. <http://www.psikiyatri.org.tr/news.aspx?notice=32>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- Erol, N. ve Şimşek, Z. (2006). Çocukların Anne Babaları Tarafından Terkedilmelerini Ve Kurumlara Bırakılmalarını Nasıl Önleyebiliriz? Küreselleşen Dünyada; Sosyal Hizmetlerin Konumu Hedefleri ve Geleceği Sempozyum Sunum Kitabı, Antalya, s. 4-9.
- Güngör, F. (2006), “Güç Temerküz Odakları Olarak Şemsiye Kuruluşlar”, Sivil Toplum, sayı: 15.
- Güngör, F. (2007). Türkiye’de STK’ların İmkân ve Kabiliyetleri, Euro Agenda Avrupa Günlüğü (uluslararası altı aylık sosyal bilimler dergisi), yıl: 6, sayı: 12.
- İnan, A.N. (1980). Çocuğun Korunması ve Polis, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 37, Sayı 1.
- İnan, A.N. (1995). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 44, Sayı 1.
- İnanç, B. Y., Bilgin, M. ve Atıcı, M.K. (2007). Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi, Pegem Yayıncılık, Ankara.

- Kuluçlu, E. (2008). Türk Hukuk Sisteminde Normlar Hiyerarşisi Ve Sayıştay Denetimine Etkileri, Sayıştay Dergisi, Sayı: 71, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der71m1.pdf>, Erişim Tarihi: 03.12.2014.
- Morris, C.G. (1996). Psikolojiyi Anlamak, Psikolojiye Giriş, Çev. Edt.: H. Belgin Ayvaşık ve Melike Sayıl, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, İstanbul.
- Onur, B. (1994). Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu, Edt.: Bekir Onur, İstanbul, s.3-4.
- Otizm Dernekleri Federasyonu. www.odfed.org/ Erişim Tarihi: 02.11.2014
- Postman, N. (1995). Çocukluğun Yokoluşu, Çev: Kemal İnal, İmge Yayınevi, Ankara.
- Sağlık Bakanlığı (2008). Ruh Sağlığı Modülleri Eğitimciler İçin Eğitim Rehberi. Ankara.
- Sağlık Bakanlığı (2011). Ulusal Eylem Planı. Ankara. www.saglik.gov.tr/TR/dosya/1.../h/ulusal-ruh-sagligi-eylem-planı.pdf Erişim Tarihi: 02.11.2014
- Salım, M. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları Ve Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu, <http://eprints.sdu.edu.tr/837/1/TS00898.pdf>, Erişim Tarihi: 15.11.2014.
- Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği. www.shudernegi.org/ Erişim Tarihi: 02.11.2014
- Şenol, D. ve Yıldız, S. (2013). Çocuk İhtiyaçları, Çocuk, Anne ve Baba Bakış Açılıyla, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara.
- Tan, M. (1994). Çocukluk, Dün ve Bugün, Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu, Edt.: Bekir ONUR, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu, Bilim ve Sanat Terimleri, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategoriget=terim&kelimeget=%C3%A7ocuk&hngget=md, Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- Türk Psikologlar Derneği. www.psikolog.org.tr/ Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- Türkiye Çocuk Ve Genç Psikiyatrisi Derneği. www.cogepder.org.tr/ Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- Türk Pedagoji Derneği. pedagogjidernegi.com/tag/pedagog/ Erişim Tarihi: 13.12.2014.
- Türkiye Psikiyatri Derneği. www.psikiyatri.org.tr/ Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- UNICEF. www.unicef.org.tr/ Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- Yalçın, N. (2011). Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Çözüm Önerileri (Yüksek Lisans Projesi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://www.drnyalcalin.com/pdfs/10.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- Yılmaz, V. (2012). İnsan Hakları ve Karşılaştırmalı Sosyal Politika Yaklaşımı Işığında Türkiye’de Ruh Sağlığı Politikaları: Tespitler ve Öneriler. [ww.rusihak.org/.../Rusihak_Turkiye_de_Ruh_Sagligi_Politikaları\(3\).p](http://www.rusihak.org/.../Rusihak_Turkiye_de_Ruh_Sagligi_Politikaları(3).p). Erişim Tarihi: 02.11.2014
- 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf; Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 18059, 27 Mayıs 1983, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 24607, 8 Aralık 2001, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- 5187 Sayılı Basın Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 25504, 26 Haziran 2004, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5187.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2014
- 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 25876, 15 Temmuz 2005, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, T.C. Resmi Gazete, 27863, 3 Mart 2011, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6112.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.
- 6284 Sayılı Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, T.C. Resmi Gazete, 28239, 20 Mart 2012, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2014.

'YOK EDİLEN İNSANLIK: SOYKIRIM SUÇU VE ULUSLARARASI SOSYAL HİZMET

Demet Akarçay Ulutaş¹

ÖZET

Toplum olabilmeyen ve insanlık olarak bir arada yaşayabilmeyen bir gereği olarak ahlaki duygu ve değerlerin önem taşıdığı tartışılmaz bir gerçekliği oluşturmaktadır. Sosyal hizmetin varoluş ilkelerinden olan sosyal adalet, eşitlik, insan değeri, onuru, insan hakları gibi temel kavramlar sadece toplum içinde değil toplumlar üstü bir savunuculuğu da gerekli kılmaktadır. Önemli sosyal sorunlardan biri olan soykırım insan hakları açısından bir suç olarak değerlendirilmekte ve sürdürülebilir insan değerinin ve gelişiminin söz konusu olabilmesi için uluslararası sosyal hizmet alanının bir konusu olarak ele alınabilmektedir. Küreselleşme, kapitalizm, modernleşme gibi pek çok faktörden etkilenmiş bir yapı içinde modern toplumlarda, soykırım suçunun işlenerek insan değerinin yok sayılması hem etik açıdan hem de müdahale alanı olarak, özellikle suçun karşılığının ceza yerine meşrulaştırılan sistemler olarak savunulduğu bir yapıda sosyal hizmetin inceleme alanına girebilmektedir. İnsan değerinin ve onurunun yükseltilmesi için soykırım suçu bağlamında uluslararası sosyal hizmet uygulamalarına dikkat çekmeyi amaçlayan bu çalışmada kapsamında, 1993 ABD yapımı ve yönetmeliğini Steven Spielberg'in yaptığı II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin işlemiş olduğu soykırım suçunu konu alan orijinal adı "Schindler's List" ve Türkçe adı "Schindler'in Listesi" olan ve 2004 Kanada, İngiltere, İtalya ve Güney Afrika ortak yapımı ve yönetmenliğini Terry George'nin yaptığı Ruanda'da etnik gruplar arasında çıkan şiddet olayları ile gerçekleşen soykırımı ele alan "Hotel Rwanda- Otel Ruanda" filmleri nitel veri analiz süreçlerinden biri olan betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Dünya haritasında farklı bölgelerde, farklı amaç ve nedenlerle ve farklı tarihsel süreçlerde yaşanan olayların insan değeri üzerindeki olumsuz ortak yönlerinin incelenerek soykırım suçunun daha detaylı bir şekilde değerlendirilmesi amacıyla özellikle bu iki film çalışma kapsamına alınmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Soykırım Suçu, Uluslararası Sosyal Hizmet, İnsan Değeri, Betimsel Analiz

'BEING DESTROYED' HUMANITY: GENOCIDE AND INTERNATIONAL SOCIAL WORK

ABSTRACT

The importance of moral emotions and values that is a necessity for living together as in society and humanity constitutes an indisputable reality. Basic concepts such as social justice, equality, human value, honor, human rights, which are the dasein principles of social work, make essential a supranational advocacy. Genocide as one of the important social problems is evaluated as a crime in terms of human rights and discussed as a field of international social work in order to provide sustainable human value and development. Ignorance of human value by committing genocide crime in modern societies, which are affected by globalism, capitalism, modernization, in terms of both ethics and also response field, constitutes research of social work in a construction that is especially advocated the response of crime as legitimated systems instead of punishment. The movies, "Schindler's List", which is named as "Schindler'in Listesi" in Turkish, about genocide of Nazis during World War II and directed by Steven Spielberg in 1993 and the USA and "Hotel Rwanda- Otel Ruanda", which is about genocide by act of violence between ethnic groups in Rwanda, directed by Terry Georg in 2004 as a co- production of Canada, England, Italy and South Africa were evaluated by descriptive analysis as one of the qualitative data analysis process within this study to highlight international social work practices in the context with genocide due to enhancing human value and honor. Aforesaid movies were especially selected to evaluate as detailed genocide crime by examining negative common sides of cases in different regions on the World map, exhibited by different aims and causes and historical processes over human value.

Keywords: Genocide Crime, International Social Work, Human Value, Descriptive Analysis

¹ Öğr. Gör., Karatay Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, demetakarcay@gmail.com, demet.akarcay@karatay.edu.tr

Soykırım

Soykırım (genocide) kavramı; uluslararası hukuk literatüründe ilk kez Antik Yunan'da kabile veya ırk anlamına gelen "genos" ile Latince'de öldürmek manasına gelen "cide" kelimelerinin Raphael Lemkin tarafından bir araya getirilmesi ile kullanılmıştır (Kocaoğlu, 2010, p. 142). Lemkin'e göre soykırım, bir ulusun üyelerini öldürerek yok etmekten öte tasarlanmış bir plana dayandırılarak çeşitli eylemlerle hedef seçilen ulusun temelini esastan yok edilmesidir (Beşiri, 2013; Çetin, 2010, s. 350). Ayrıca, soykırımla ilişkili olarak çok kültürlülük, farklı grupların bulunduğu, ırkçı eylemlerin olmadığı, etnik ya da kültürel kökenlerin bir arada bulunabildiği toplum yapısını ifade etmektedir. Kymlicka'ya (1998) göre, toplumdaki etik kodlarla da ilişkili olan bu ifade ayrıca, cinsiyet, yaş, din, tercihler, yetenekler, dil, uyruk ve diğer farklılıkların etrafının çevrilmesini anlatmaktadır (Can, 2012). Yeni savaş teknolojilerinin yıkıcı gücü, politikalarının halkı "seçen nesnelere" haline getiren ve nüfusu ulus, ırk gibi sert ve kurgusal düzeyi yüksek kategorilerle tanımayan ideolojilerin varlığı ve yaygınlaşması, modernitenin temel tanımlayıcı özelliklerindedir (Öztürk, 2010, p. 72). Birleşmiş Milletler 'Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'sinin 2. maddesine göre soykırım suçunu oluşturan durumlar; gruba mensup olanların öldürülmesi, grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek, grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak, gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek olarak sıralanmaktadır. Sözleşmede tanımlanan soykırım suçunun işlendiği gruplar millî, etnik, ırki ve dini olarak belirlenmiş, siyasi, ekonomik, kültürel vb. gruplar bu tanımın dışında tutulmuş ve gruplar toplum içinde sayısal olarak belirlenmiştir (Özarslan, 2014, p. 195). Soykırım suçunun oluşabilmesi için yukarıdaki maddede sayılan gruplardan birinin tamamen veya kısmen yok edilmesine yönelik kasıtlı bir niyetin ve eylemin olması gerekmektedir (Kılıç, 2009, p. 630).

Soykırım ve Uluslararası Sosyal Hizmet

Uluslararası sosyal hizmet, insanlığın, demokratik fikirlerin, eşitlik, insanların çeşitliliğine dayanan değerlerin gelişimine katkıda bulunarak insan hakları ve sosyal adaletin desteklenmesini sağlayan sosyal hizmet uygulamaları olarak tanımlanmaktadır (Kreitzer & Jou, 2010, p. 73). Uluslararası sosyal hizmetin kapsamı kültürler arası danışmanlığın geliştirilmesi için kültürlerin incelenmesini, karşılaştırmalı analizlerin yapılmasını ve tarihsel süreçte değişim alanlarının anlaşılmasını içeren bir bilgi donanımından oluşmaktadır (Razack, 2009, p. 10). Sosyal hizmetin uluslararası boyutu incelendiğinde küreselleşme kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Küreselleşmenin kaçakçılık, fuhuş, kadınların ve çocukların kullanılması, ayrımcılık gibi olumsuz etkileri uluslararası sosyal hizmetin çalışma alanını oluşturmaktadır (Healy, 2001, p. 26). Küreselleşme ve ülkelerin birbirine olan bağımlılığı sağlık, güvenlik, ekonomik yapı, kültür, çevre gibi sosyal yapıları etkilemektedir. Küreselleşmenin etkisiyle ülkelerin sosyal sorunlarına ulusal düzeyde çözüm üretememeleri onları uluslararası anlaşmalara itmektedir (Özsuca, 2003, s. 150). Uluslararası sosyal hizmetin temel görevleri sosyal değişimi geliştirmek, bireyler arası ilişkilerde sosyal sorunları çözmek, iyi oluşu geliştirmek için insanların özgürlüğünü desteklemek olarak özetlenebilmektedir. Daha geniş anlamda küresel sosyal adaletin ve insan haklarının genişletilmesi ve küresel kapsamla ulusal uygulamalar arasında bağlantıların kurulması sosyal hizmetin uluslararası boyutunu aktarmaktadır (Healy & Link, 2012, p. 44). Uluslararası alanda sosyal çalışmacının rolleri, siyasi ve ekonomik nedenlere odaklanmak, ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler hakkında bilgi sahibi olmak, bilgiyi iyi kullanabilmek, sosyal adalet, insan hakları, onur ve etik ilkelere dayalı olarak olguları değerlendirmek, küresel gelişmelerle yerel uygulamaları bir arada dikkate almak, soykırım, seks işçiliği, göç gibi olgularda ruhsal sağlığı geliştirici müdahalelerde bulunmak olarak sayılabilmektedir (Lawrence, Lyons, Simpson, & Huegler, 2009). Neoliberal uygulamalar, küreselleşme ve modernitenin toplumdaki eylemleri ve görüntüleri sosyal hizmette kendini insan odaklı, kapsayıcı, baskı karşıtı, güçlendirici yaklaşımlar, empati, sosyal adalet, insan hakları, eşitlik, farkındalık olarak bulmaktadır (Healy & Link, 2012, p. 20). Sosyal hizmetin tanımında yer alan insan hakları ve sosyal adalet kavramlarının ülkeler arasındaki güç mesafeleri nedeniyle evrensel olma özellikleri şüpheli hale gelmesine rağmen, sosyal hizmet bu kavramların ülkelerdeki gerçekleri dikkate alarak ideal durumlarına ulaşmalarını sağlamaktadır (Razack, 2009, p. 12). Sosyal hizmet değerleri ve etik ilkeleri temel olarak baskı karşıtı yaklaşımları destekleyerek toplumdaki farklı grupların marjinalize edilmesini eleştirmektedir (Hatiboğlu, 2011, s. 150). Sosyal hizmet eğitiminde, sosyal adaletin sağlanması renk körü olarak uygulamaların takip edilmesi teori ve uygulamalarda temel

alınmaktadır (Moio & Abrams, 2009, p. 255). Uygulamaların geliştirilmesi için sosyal hizmet uzmanlarının kişileri ve çevrelerini kapsayan bütüncül yaklaşımlara odaklanarak eğitilmesi ve şiddetin önlenmesi noktasında izlenecek ve resmin bütününe gösteren yol için gücün barışa dönüştürülmesi adına takip edilmesi gereken temel ilkeler bireyin kendisine gösterilen saygı, diğerlerinin haklarının ve isteklerinin gözütılması, eyleme geçmeden önce sonuçların düşünülmesi ve şiddet içerikli olmayan yolların tercih edilmesi şeklinde ifade edilebilmektedir (Kreitzer & Jou, 2010, p. 81). Toplumda ırkçılığa karşı eylemlerin önlenmesi noktasında değişimi yaratmak için duygusal ve siyasal destek sağlayarak, müracaatçının gözünden sorunu tanımlayarak ve analiz ederek kurumsal yapıların ve bilincin eleştirilmesi ile sorunun yeniden şekillendirilmesi sosyal hizmetin becerileri arasında yer almaktadır (Moio & Abrams, 2009, p. 256; Koç, 2015). Ayrıca, soykırımı maruz kalan bireylerin güçlendirilmesi, yaşadıkları travmalar ile baş etme stratejilerinin geliştirilerek kendi yaşamları üzerinde kontrol sağlayabilmelerinin sağlanması, toplum içinde kaynaklara erişim noktasında adil fırsat eşitliğinin sağlanması, farklılıklara yönelik ayrımcılıkla mücadele edilmesi şeklinde mikro, mezzo ve makro boyutta da rolleri ve etik sorumluluklar da sosyal hizmetin değerleri arasında yer almaktadır. Soykırımı şahit olan ve kaçabilen insanların bir süre sonra soykırım yaşadıkları ülkelere dönmeleri çeşitli sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlar yaşamışlardır. En büyük ekonomik sorun olarak yaşadıkları işsizlik sorununu çözmek için iş aradıklarında hangi aileden geldikleri yani soy isimleri önlerine engel olarak çıkmıştır. Ayrıca, yaşadıkları soykırım ve kaybettikleri yakınlarını hatırlamaları toplumsal uyum, geceleri uyku sorunu yaşamalarına ve depresif bir ruh haline bürünmelerine neden olmuştur. Psikolojik sorunlarına çözüm bulmak için ruhsal tedavi hizmetlerinin eksikliği ve ulaşım sıkıntılarının yaşanması iyi oluşlarını olumsuz şekilde etkilemiştir (Kabeera & Sewpaul, 2008, p. 326). Ayrıca, Ruanda'daki katliamdan kaçan ve daha sonra geri dönen bir kişi, soykırım suçunu işleyen kişilerle bir arada olmanın nasıl hissettirdiği şeklinde sorulan soruya, bu durumun kendisine fazla geldiğini, yaşadığı yerde sürekli kendi yakınlarını öldüren insanları görmenin zorluğundan bahsetmeleri de (Kabeera & Sewpaul, 2008, p. 327), soykırımı maruz kalan bireylerin psikolojik iyi oluşlarını etkileyen farklı bir yönü de işaret etmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

İnsan değerinin ve onurunun korunması ışığında, dünyanın farklı bölgelerinde ve farklı kültürlerinde işlenen soykırım suçunun ortak noktalarından yola çıkarak sosyal hizmetin rol ve etkilerine dikkat çekmeyi amaçlayan bu çalışmada, 1993 ABD yapımı ve yönetmeliğini Steven Spielberg'in yaptığı II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin işlemiş olduğu soykırım suçunu konu alan orijinal adı "Schindler's List" ve Türkçe adı "Schindler'in Listesi" olan ve 2004 Kanada, İngiltere, İtalya ve Güney Afrika ortak yapımı ve yönetmenliğini Terry George'nin yaptığı Ruanda'da etnik gruplar arasında çıkan şiddet olayları ile gerçekleşen soykırımı ele alan "Hotel Rwanda- Otel Ruanda" filmleri özellikle yaşanan olaylardan alıntılar işlemesinden dolayı değerlendirilerek soykırımın ortak noktaları ve insan üzerindeki etkisi vurgulanmaya çalışılmıştır. Filmlerde geçen kavramların ve fikirlerin incelenmesi noktasında verilerin betimlenmesine ve temaların ortaya konulmasına odaklanan nitel veri analiz sürecinden biri olan betimsel analiz kullanılmıştır. Doğrudan alıntılara sıkça yer verilen bu analiz sürecinde yorumlama, neden- sonuç ilişkisinin değerlendirilerek belli sonuçlara ulaşılması amaçlandığından (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 223-224), filmlerde öne çıkan temalar insan hakları, sosyal adalet ve çevresi içinde birey temel başlıklarıyla çalışma kapsamında sunulmaya çalışılmıştır.

Analiz Sonuçları ve Değerlendirme

İnsan Hakları

Schindler'in Listesi isimli filmde bir askerin "Çok garip bir savaş. Savaş var mı yok mu belli değil!" şeklindeki ifadesi yönetim anlayışındaki keyfilikten ve despotizmden dolayı aynı topraklarda yaşayan ve çeşitli nedenlerle parya olarak yaftalanan bir grubun yok edilmeye çalışılarak tek bir gücün üstünlüğünün vurgulanmasına işaret edebilmektedir. Ruanda'da Başkan'ın Barış Anlaşmasını imzalayacağı sırada öldürülmesi gibi durumlar toplumda ötekileşmeden dolayı yaratılan bir ayrımcılığın devam etmesini ve ötekileştirilen tarafı barışmak yerine o tarafın tamamen ortadan kaldırılması isteği ve niyeti dikkati çekmektedir.

"Roma fırtınası değil, SS ordusunun fırtınası!"

Baskı ve zulme maruz kalan bireylerde bir süre sonra gelişen öğrenilmiş çaresizlik karşı tarafa bir siniklik olarak yansiyabilmektedir. Bu bağlamda, asıl değerlendirilmesi gereken nokta, silahlarla sağlanan bir grup üstünlüğü diğer tarafta savunmasız bireylerin ölümlerine korkutulmasıdır. Ruanda ordusunun taraf seçerek Hutu milislerini silahlandırması da yine aynı şekilde Tutsiler üzerinde bir baskıya ve korkuya neden olmuştur.

“Kanunda din özgürlüğü vardır, herkes istediği gibi hareket edebilir”

“Evrimimize girip bizi oradan kovuyorlar ve sonra da evimiz SS Subaylarına veriliyor”

Bireylerin ülke ekonomisine ve refahına yaptığı katkıya bakılmaksızın sadece Yahudi olmasından dolayı dışlanmaya maruz bırakılması zengin Yahudi ailelerinden kendi mülkleri olan evlerden asker zoruyla çıkarılmaları ve buralarda zengin ve orduya görece yakın olan işadamlarının ve ordu mensuplarının yaşamaya başlaması vatandaşların sahip olduğu mülk hakkının ve mülkün devlet tarafından korunması hakkının ihlal edildiğini ifade etmektedir.

Soykırma maruz bırakılan insanların birer meta olarak görülmesi, özellikle yönetimde baskın rolü olan asker tarafından para karşılığında satışının yapılabilmesi de asıl güç dengesinin para üzerine kurulu olduğunu sembolize etmektedir. Lider tarafından askerlere ve takipçilerine aktarılmak istenilen ideolojik düşünceler ve hedefler özele inildiğinde yani lider tarafından verilen yetkilerle kendi sorumlulukları altındaki bölgelerde tek güç haline gelmelerinden dolayı insanları para karşılığı satarak daha fazlasına erişme isteğini yerine getirmektedirler. Aynı şekilde, Otel Ruanda filminde Paul’un askerlere verdiği rüşvetler sayesinde insanların öldürülmekten kurtulması da insan hayatının parasal karşılığını ifade etmektedir. Peki ya para bittiğinde?

‘Lütfen beni öldürmelerine izin verme, söz veriyorum bir daha Tutsi olmayacağım!’ İnsanların doğdukları aileleri seçme şansları bulunmadığı gibi bu nedenle suçlanmaları ya da yargılanmaları öncelikli olarak insan haklarına aykırı bir durumu yansıtmaktadır.

Güçlü ülkeler tarafından sömürülen Afrika ülkeleri tarihsel süreç incelendiğinde de benzer kaderleri paylaşmışlardır. Bu ülkelerin kaynakları gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmakta, doğal güzellikleri zengin ülkelerdeki girişimcilerin otelleriyle turistlere açılmakta, ancak herhangi bir toplumsal çatışma durumunda bu ülkelerdeki insanlar sadece meta olarak tanımlanmakta bir insan olarak değer verilmemektedir .

Sosyal Adalet

Mills’in ‘İktidar Seçkinleri’ isimli kitabında da öne çıkan noktalardan biri olarak bir işadamı ve asker arasındaki etkileşimin toplum gözünde yaratılabilecek imajı güvenin ve saygınlığın kazanılması açısından önem taşımaktadır. Nazi dünyasında para kazanmak isteyen Schindler komutanlarla birlikte çektiği fotoğraflar sayesinde fabrikasının açılması ve işlemesi noktasında izinleri rahat bir şekilde sağlayabilecek ve olası sorunlarda hükümet desteğini arkasına alarak sorun çözme yoluna gidebilecektir. Daha geniş bakıldığında, güç dengelerini sağlayan bu seçkinler sadece bir toplum içinde olmayabilir, başka toplumlar da bu seçkinlerin bir temsilcisi olabilmektedir. Ruanda’daki soykırma iddia edildiği üzere Fransa’nın Hutu askerlerini destekleyerek Tutsileri öldürmesine olanak sağladığı belirtilmektedir. Fransa’nın kendinden 9 bin kilometre uzakta bir ülke olan Ruanda’daki yönetim üzerinde söz sahipliğinin bulunması başka tartışmalı bir konuyu oluşturmaktadır. Ancak, Ruanda’da tuhaf olabilecek bir nokta, o dönemde Hutu milislerinin yine Hutu askerleri tarafından öldürülmesidir. Para savaşının ve güç dengesizliğinin içinde büyük desteklerin varlığı ile görece daha fazla güce sahip olan bir tarafın oluşması insanları ortak çıkar ve bilinçten de uzaklaştırabilmektedir. Statü, söz, otorite sahibi olmak adına ortak paylaşımlar yıkılabilmektedir.

Yaşamda eşit şans verilmeyen bireylerin varlığı, nedenin ne olduğunun bir önemi olmadan herhangi bir şekilde gücü elinde bulunduran grupları pekiştirerek aralarındaki adalet ve güç mesafesinin daha da açılmasına neden olabilecektir. Nazi Almanya’sında parya olarak değerlendirilen Yahudilerin geçmişten gelen ticaret tecrübeleriyle edindikleri parayı elinde tutmaları, hükümet yanlısı olarak görünen ve yeni bir işe adım atmaya düşünen bir işadamı için önemli bir vurguyu taşımaktadır. Oskar’ın ihtiyacı olan parayı Yahudilerden toplaması dönemin ve şartların bir göstergesini ifade etmektedir.

Nazi Almanyasında yetenekli Yahudilere kadın ve vasıfsız Yahudi işçilerden daha fazla ödenmesi ve ne kadar göreceli olarak karşılaştırıldığında yüksek olsa da yaşam standardının altında imkanlara yeten bu

para miktarının asıl ödenmesi gereken maaşlara göre ortaya çıkan farkı ise Alman ordusunun ihtiyaçlarının karşılanması için ayrılması insan onurunun ve değerinin yok sayılmasını göstermekteydi. Kalifiye işçilerin tanımlanabilmesi için yine bir etiketleme sistemi devreye girerek herhangi bir mesleği veya eğitimi olan Yahudiye 'mavi kart' verilmesi çalışma olanağı sağlayabilmekteydi, ancak kalifiye olmayan ve daha önce herhangi bir yerde çalışmamış bireylere sunulan yaşamlar da başka bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Bu kartlara sahip olan Yahudiler yolda askerlerin istediği anda kimlik kontrolü yapma hakkına sahip olmasından dolayı sürekli yanında taşınması ve etiketini istediği anda göstermesi zorunluluğu bulunmaktaydı.

'Burası bir şirket değil ki burası kimsesizlerin, öksüzleri yuvası, bir cennet...'

Çevresi İçinde Birey

Nazi Almanyasında yaşayan Yahudilerin dışarıda dolaşırken kollarına 'Yahudi yıldızı' adı verilen kolluklarını takmaları yaşadıkları toplumda damgalanan ve dışlanmaya maruz bırakılan bireylerin konumunun tarihsel ve sosyolojik süreçlerdeki etkisini açıklayabilmektedir. Başka bir örnek ise Otel Ruanda filminden verilebilmektedir. Ruanda'da dönemin yönetim politikaları gereği koloniler arasında anlaşılmayı kolaylaştırmak için insanların kimliklerine hangi aileden geldikleri de yazılarak etiketlenmişlerdir.

Damgalanan ve dışlanmaya maruz kalan bireylerde gelişen duygusal ve davranışsal bozuklardan biri olarak değerlendirilebilecek olan öğrenilmiş çaresizlik boyutu da Schindler'in Listesi filminde bir sahnede sembolize edilmektedir. Yahudi muhasebeci Itzhak Stern'in Alman olan Schindler'in odasına geldiğinde, elini uzatan Schindler'in elini sıkmak istememesi ve buna karşılık olarak 'unuttuysanız söyleyeyim ben bir Yahudiyim' demesi Almanlar ve Yahudiler arasındaki güç mesafesinin ne kadar fazla açıldığını ve Yahudilerin bu dışlanmayı ne kadar içselleştirdiğini ifade edebilmektedir.

Almanlara yardımcı olan Yahudilerin ödüllendiriliyor gibi görülmesi de yabancılaşmanın başka bir boyutunu ortaya koymaktadır. Dahil olduğu toplum içinde kabul edilme kaygısı yaşayan Yahudilerin bir kısmı kendilerine yapılan işkence, baskı ve zulmü görmezden gelmek durumunda kalmakta ve Nazi askerlerine diğer Yahudilerin isimlerinin listeye yazılması yani etiketlenmesi noktasında yardımcı olabilmektedir. Bunun karşılığında Nazi Almanyasında 'uslu' olarak isimlendirilen bu Yahudilere para verilmesi karşılıklı bir çıkar ilişkisinin doğmasını sağlamaktadır. Bir inanç sistemine dahil olmalarından dolayı damgalanan Yahudilerin yapılanların büyük resimde görülememesi bir grubun sosyolojik olarak kendi değerlerine ve insan haklarına yabancılaşması ve ilişkinin muhtaç durumda olanlara ödenen parayla kurgulamaya çalışılması ise insanın metalaşması ve değersizleştirilmesine örnek olabilmektedir.

Mülkü, hatıraları, geçmişi ile bir bütün olan insan değerinin aşağılanması ve yok sayılması Nazi Almanyasında başka bölgelere gönderilen Yahudilerin trenlere binerken yanlarına kişisel eşyalarını alamamaları ve vagonlara istiflenerek bindirilen Yahudilerin susuzluk ve açlıkla savaşarak yolculuklarını sürdürmeleri şeklinde kendini göstermektedir.

'Düşeceğimiz kadar düştük, aşağılandık, en aşağı indik!'

'Çocukluğunuzu yaşayamıyorsunuz!'

'Gürültüden beynim şişti!'

Nazi askerleri tarafından öldürülen Yahudilerin sadece birer gürültü olarak nitelendirilmesi bu bireylerin değersizliğini ve Naziler için bir anlam yaratacak karşılıklarının olmadığını da bir göstergesi olmaktadır.

Öldürme imkanının elinde olması, insanların ölüm korkusuyla karşı tarafı 'efendi' olarak adlandırması toplumda korkuya dayalı bir statünün kazanılması kendini başka bir yetenek ve beceriyle ifade edemeyen bireyler için önemli bir fırsat niteliğini taşımaktadır. Bu kimlik kazanma sürecinde başkalarının üzerinde otorite kurma, gücü elinde bulundurma, diğerlerine göre mükemmel olma, en iyiyi düşünebilme ve karar verme yeteneğinin bulunması gibi özellikler bireylere sadece toplumsal bir statü ve kimlik değil, aynı zamanda bir erk ve saygınlık unsuru da kazandırarak seçkinler arasına sokabilmektedir. Filmlerde geçen bazı sahnelerde de görülebildiği üzere, bir cesede silah doğrularak tekrar tekrar ateş etme eyleminde öldürmenin bir amaç uğruna plan dahilinde yapılmasından çok duygusal ve davranışsal olarak var olamamışlığın elde tutulan silah gücüyle karşılanması durumunu da açıklayabilmektedir. Çoğu zaman diğerlerine ders olması için sergilenen bu davranışların altında yatan sadece psikolojik değil sosyal, siyasal ve ekonomik nedenleri de irdelemek bir toplumdaki güç dağılımının daha net açıklanmasına yardımcı

olabilecektir. 'Onları öldürme hakkına sahip olduğumuz için bizden korkuyorlar. Bir suçluyu cezalandırabiliyoruz, hatta kendimiz öldürünce daha mutlu oluyoruz. Aslında buna güç denmez, adalet denir. Güç farklı bir şeydir. Öldürme yetkisine sahip olup da öldürmüyorsanız güçlüsünüzdür.'

Diğer taraftan ölüm olgusunu kendileri yaratan ve öldürme hakkını ellerinde bulduran askerlerin bir insana yapılan şiddet eylemlerine sürekli şahitlik etmeleri duygusal ve davranışsal bozukluklar yaşamalarına neden olmakta ve savaş sonrası dönem için de devam edebilecek ruhsal sorunların işaretçisi olmaktadır. Başka bir taraftan bakıldığında ise, toplum vicdanında suç olarak değerlendirilmeyen bir eylemin ceza karşılığı da olmayacağı için bu tür soykırım olgularında soykırıma maruz bırakılan küçük bir grup bireyin kaderi diğer gruptaki bireylerin vicdanlarına kalabilmektedir. İnsan değerine önem veren ve işkence ve baskıya maruz kalanların yaşadıklarına şahitlik eden bazı bireyler kendi taraflarını karşılığın almak pahasına mağdur tarafın haklarını ve canlarını korumak için fedakârlıklarda bulunabilmektedir. Schindler'in kampta yaşayan bütün Yahudileri yazarak oluşturduğu liste ve savaş sonrasında kaçarken daha fazla insanı kurtarabileceğini ancak büyük paraları boşa harcadığını ifade ederek pişmanlık duygusunu yaşamaya buna örnek olarak verilebilmektedir.

Aynı zamanda, gaz odalarıyla insanlar üzerinde kurulan korku psikolojisi de Schindler'in Listesi filminde dikkati çekmektedir. İnsanların çevrelerindeki insanlara karşı güvenleri azaldığından insan hayatında önemli bir nokta olan sosyal destek mekanizmalarını hissedememektedir.

'Yakında her şey düzelecek. O zaman işimi kaybedebilirim!' Otel Ruanda filminde Paul'un bu ifadesi herhangi bir toplumun üyesi olan bir bireyin sahip olduğu gelir kaynağı sayesinde ve çerçevesinde, toplumdaki refah seviyesi ışığında hayatını ve planlarını kurgulayan normalliğini temsil etmektedir. Dolayısıyla, alışılmadık bir durumda birinin gelir kaynağını kaybetmesi konusunda endişelenmesi duygusal ve davranışsal olarak temelde sağlıklı bir yapı sayılabilmektedir.

'Yardım göndermezlerse yaptıklarına utanmalılar!' Çatışmanın olduğu bir toplumda, çatışmanın taraflarından olmayanların soruna çözüm üretmek yerine oradan ayrıldıkları ve tarafları çatışmanın sonuçlarıyla başbaşa bıraktıkları görülmektedir. Amerika ve Avrupa'dan gelen turistlerin ve işadamlarının Ruanda'yı terk etmeleri, çaresiz olan halkı baskı ve şiddetten korumak için diğer ülkelerin herhangi bir girişimde bulunmaması bunun bir göstergesi olmaktadır. Hatta Otel Ruanda filminde vurgulandığı üzere Birleşmiş Milletlerin bile çatışmayı önleyici bir etkinliğinin olmaması bu kurumun gerçek fonksiyonunun sorgulanmasına neden olabilmektedir.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde en üst seviyede yer alan kendini gerçekleştirme noktası Ruanda'da hiyerarşik olarak pek de sıralı gitmemektedir. Pek çok yazar tarafından bu noktada eleştirilen Maslow'un tezinin beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerin sınırlı olarak karşılanabildiği bu ülkede bazı vatandaşların hiyerarşide en üst düzeyi yerine getirme çabası içinde buldukları görülmektedir. İnsan hayatında doğal olabilecek bu sürece örnek olarak Otel Ruanda filmindeki ana karakterin otel müdürü olmasından dolayı müşteri memnuniyetini sağlama ve hedef kitlenin Avrupalı turistlerden oluşmasından dolayı onların zevkine hitap edebilecek sunumların ve hizmetlerin tercih edilmesi özellikle 'tarz' olarak adlandırılmaktadır. İşinde başarılı olmak isteyen Paul müşterilerin istek ve beklentilerine odaklanarak prestij sahibi olmak istemektedir. Küreselleşmenin ve modernitenin etkisiyle insanların para üzerinden değer kazandığı bir yapının gelişmesi, yaşamın da para üzerinden tanımlanması ve anlamlandırılması sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda, siyaset, ekonomi, hukuk gibi sosyolojik kurumların içi para ve insan değeri ile oluşan denklemin iki tarafının eşitsizliğine ve insanın somut, ölçülebilir sembollerle ifade edilmesine neden olabilmektedir. Parsons'ın ifade ettiği toplumsal sistem içinde toplumla bütünleşme ve uyumun sağlanması noktasında ortaya çıkan sorunlar, ezilen grubun yok edilmesi fikrini meşrulaştırabilmektedir.

Tartışma ve Öneriler

Çalışmanın temelinde bahsedilen sosyal hizmet ilkeleri gereği, soykırımın bir suç olarak önlenmesi bakımından ve bu suça maruz kalan bireylerin değerlerinin ve onurlarının korunması ve yükseltilmesi amacıyla toplumsal uyumun sağlanması ve soykırım suçunun toplumlar üstü bir sorun olarak algılanması noktasında özellikle uluslararası sosyal hizmet uygulamalarının ülkelerarası anlaşmalar, bilimsel toplantılar gibi işbirlikleriyle genişletilmesi gerekmektedir.

Sosyal hizmetin uluslararası boyutu incelendiğinde küreselleşme kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Küreselleşme ve ülkelerin birbirine olan bağımlılığı sağlık, güvenlik, ekonomik yapı, kültür, çevre gibi sosyal yapıları etkilemektedir. Küreselleşmenin etkisiyle ülkelerin sosyal sorunlarına ulusal düzeyde çözüm üretememeleri onları uluslararası anlaşmalara itmektir (Healy, 2001, p. 28). Sosyal hizmet değerleri ve etik ilkeleri temel alarak şiddet karşıtı yaklaşımları desteklemektedir (Kreitzer & Jou, 2010, p. 74). Sosyal hizmet eğitiminde, sosyal adaletin sağlanması renk körü olarak uygulamaların takip edilmesi teori ve uygulamalarda temel alınmaktadır (Moio & Abrams, 2009, p. 255). İnsan değerinin ve onurunun değersizleştirilmeye çalışılması ve insanların meta gibi görülerek onların üzerinden statü, ekonomik gelir ve güç kazanılması fikri sosyal hizmetin savunduğu noktalarla çakışmakta ve engellenmesi gereken bir boyutu temsil etmektedir.

Sosyal hizmetin tanımında yer alan insan hakları ve sosyal adalet kavramlarının ülkeler arasındaki güç mesafeleri nedeniyle evrensel olma özellikleri şüpheli hale gelmesine rağmen, sosyal hizmet bu kavramların ülkelerdeki gerçekleri dikkate alarak ideal durumlarına ulaşmalarını sağlamaktadır (Razack, 2009, p. 12). Toplumda ırkçılığa karşı eylemlerin önlenmesi noktasında değişimi yaratmak için duygusal ve siyasal destek sağlayarak, müracaatçının gözünden sorunu tanımlayarak ve analiz ederek kurumsal yapıların ve bilincin eleştirilmesi ile sorunun yeniden şekillendirilmesi sosyal hizmetin becerileri arasında yer almaktadır (Moio & Abrams, 2009, p. 256).

İnsanın olduğu, insan değerinin, onurunun ve haklarının sosyal adalet ve saygı ilkelerinin dışında kalan eylemlerle tehdit edildiği her yerde sosyal hizmetin rolü, sorumluluğu ve söyleyecek sözü bulunmaktadır. Bu nedenle, sosyal hizmetin sadece ülke sınırları içindeki sosyal adaletin, refahın ve insan haklarının gözetilmesi değil, sınırların dışındaki yerlerde de uygulamaların takip edilmesi ve baskıcı eylemlerin önlenmesi için gerekli girişimlerde bulunması gerekmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle görece iyi olabilecek uygulamalar kadar kötü uygulamaların da meşrulaştırılması için çaba gösteren güç sahiplerinin de etkisiyle her uygulama 'evrensel dünya köyü'nde yaygınlaşabilecek ve olağanlaşabilecektir. Bunun yanında, sosyal hizmet ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal politikaların iyileştirilmesi adına baskıcı politikaların engellenmesi ve bunların yerine çözüm önerisinde bulunabilmelidir.

Kaynakça

- Aksar, Y. (2003a). Uluslararası Adalet Divanı'nın Belçika Tutuklama Kararı Davası (Belgian Arrest Warrant Case) (14 Şubat 2002) ve Uluslararası Ceza Hukuku. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(4), 131- 146.
- Aksar, Y. (2003b). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(2), 125- 139.
- Alpkaya, G. (2011). BM'de Irksal Ayrımcılık Yasağı Erken Uyarı ve Soykırım Suçunun Önlenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), 1-27.
- Berberer, H. M. (2007). *Soykırım Suçu. (Yüksek Lisans Tezi), Çağ Üniversitesi, Adana.*
- Beşiri, A. (2013). Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslararası Mekanizmalar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(108), 179-210.
- Can, İ. (2012). Kymlicka'nın Çokkültürlülüğe İlişkin Liberal Yorumu Çokkültürlü Yurttaşlık/Azınlık Haklarının Liberal Teorisi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 133-144.
- Çakmak, C. (2009). İsrailin Gazze Saldırısında İşlenen Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Yargı İmkânı. *Akademik Orta Doğu*, 4(1), 59-79.
- Çetin, M. (2010). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin Durumu. *Ankara Barosu Dergisi*(3), 335-360.
- Ertan, T. F. (2000). Lozan Konferansı'nda Ermeni Sorunu. *KÖK Araştırmalar KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 209-225.
- Hatiboğlu, B. (2011). Sosyal Hizmet Etiğinde Radikal Yansımalar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(1), 147-163.
- Healy, L. M. (2001). *International Social Work Professional Action in an Interdependent World*. New York: Oxford University Press.
- Healy, L. M., & Link, R. J. (2012). *Handbook of International Social Work: Human Rights, Development, and the Global Profession*. New York: Oxford University Press.
- Kabeera, B., & Sewpaul, V. (2008). Genocide and its aftermath: The case of Rwanda. *International Social Work*, 51(3), 324-336. doi: 10.1177/0020872807088079
- Karal, E. Z., & Aydoğan, E. (1996). Ermeni Meselesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6, 201- 215.
- Kılıç, A. Ş. (2009). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(3), 615- 657.
- Koca, M. (2010). Türk Ceza Kanununda Soykırım Suçu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(1), 1-27.
- Kocaoğlu, S. S. (2010). Suçların Suçu: Soykırım (Genocide). *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(90), 139- 163.
- Koç, S. Ç. (2015). *Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sorun Çözme Becerileri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kreitzer, L. M., & Jou, M. K. (2010). Social work with victims of genocide: The Alternatives to Violence Project (AVP) in Rwanda. *International Social Work*, 53(1), 73-86. doi: 10.1177/0020872809348954
- Lawrence, S., Lyons, K., Simpson, G., & Huegler, N. (2009). *Introducing International Social Work*. Glasgow: Bell and Bain Ltd. .
- Moio, J. A., & Abrams, L. S. (2009). Critical Race Theory and the Cultural Competence Dilemma in Social Work Education. *Journal of Social Work Education*, 45(2), 245-261. doi: 10.5175/jsw.2009.200700109
- Özarslan, B. B. (2014). Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 187-214.
- Özsuca, Ş. (2003). Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(2), 133-152.
- Öztürk, E. Ç. (2010). *Modern Devlet, Biyoiktidar ve Soykırım: Ruanda Örneği*. İstanbul: Adres Yayınları.

Razack, N. (2009). Decolonizing the pedagogy and practice of international social work. *International Social Work*, 52(1), 9-21. doi: 10.1177/0020872808097748.

Şimşek, H.; Yıldırım, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, 9. Baskı, Ankara.

Temelat, N. (2011). Kanunlar ve Hafıza: Fransa Parlamentosunda Kabul Edilen 2012 Soykırım İnkârı Yasası Üzerine. *Yasama Dergisi*(19), 5-36.

Yakış, Y. (2011). Fransa'da Soykırım Çelişkisi. *Ermeni Araştırmaları*(40), 65-84.

DENETİMLİ SERBESTLİK VE SOSYAL HİZMET

Gülçin Güvenç¹, İshak Aydemir²

GİRİŞ

Denetimli Serbestlik Sisteminin genel amacı; toplumun huzur ve mutluluğunu sağlamak, suç işleyen insanları ıslah ederek yeniden üretken bireyler olarak toplum arasındaki onurlu yerini almasına yardım etmektir. Bunu yapmak için de öncelikle toplumu suçlulardan korumak ve suçluyu ıslah etmek gerekmektedir. Suçluları dört duvar arasına kapatarak özgürlüğünden yoksun bırakmanın suçlulara ve topluma ne kadar faydalı olduğu tartışılmaktadır. Bu bakımdan Türk denetimli serbestlik hizmetleri, toplumun huzur ve mutluluğunu sağlamak için, suç işleyen veya şartla tahliye olan insanların yeniden suç işlemesini önlemeyi, cezaların toplum içinde rencide olmadan çekmelerini sağlamayı ve onlara her konuda rehberlik yaparak topluma kazandırılmalarında katkıda bulunmayı amaç etmiştir. Sosyal hizmet uzmanının, ceza adaleti sistemi ile karşı karşıya gelen bireylere sunulan rehabilitasyon ve destek hizmetlerinde, disiplinler arası ekipte önemli bir yeri vardır. Bireyler ve aileleriyle yürütülen çalışmalarda sosyal hizmet uzmanlarının toplum kaynaklarını harekete geçmesi ve kurum kaynaklarını kullanarak sorun çözme odaklı çalışmaları gerçekleştirmektedir.

1. Denetimli Serbestlik ve Sosyal Hizmet

1.1. Denetimli Serbestlik Kavramı ve Tanımı

Avrupa Birliği'ne (AB) uyum yasaları çerçevesinde adalet sisteminde yeni düzenlemeler yapılmıştır;

- * 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK),
- * 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK),
- * 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGİK),
- * 20 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK)
- * 5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu (DSYMKK) ile ülkemizdeki infaz ve ceza adalet sistemine geçmiştir.
- * 5237 sayılı TCK'yla getirilen en önemli yeniliklerden biri Denetimli Serbestlik (DS) kurumudur.

Denetimli serbestlik kavramı, Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği'nin 4. maddesinin 1. fıkrasının h bendinde; "Mahkemece belirtilen koşullar ve süre içinde, denetim ve denetleme planı doğrultusunda şüpheli, sanık veya hükümlünün toplumla bütünleşmesi açısından ihtiyaç duyduğu her türlü hizmet, program ve kaynakların sağlandığı toplum temelli bir uygulamadır" olarak tanımlanmaktadır.

Müftüoğlu (2009, s.2) denetimli serbestliği, ceza yargılamasının parçası ve bir ceza infaz yöntemi olarak ifade ederek; alternatif bir infaz sistemi olan denetimli serbestlikte esas olanın, kişinin ıslahı ve topluma yeniden kazandırılması olduğuna işaret etmiştir.

Kamer (2007, s.4), denetimli serbestlik uygulamalarının ceza mahkemelerinde görülen bir hizmet olduğunu, suçluluğu tespit edilen bireyin sistemden yararlanmasıyla toplum içinde denetiminin sağlandığını, suçlunun sorunlarının uygun bir şekilde çözümlenmesine engel olan zorlukların giderildiğini, suçlunun çevresine uyumunu sağladığını belirtmektedir.

Resmi Gazete'nin 20/07/2005 tarihli ve 25881 sayısı ile yürürlüğe giren 5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu çerçevesinde, ilgili mahkemece hakkında mahkumiyet kararı verilmiş olup cezaları ertelenen, salıverilen ve haklarında hapis cezası dışında herhangi bir tedbire hükmedilen çocuk, genç ve yetişkin; şüpheli, sanık veya hükümlü için yine mahkemece belirtilen koşullar ve süre içinde, denetim planı doğrultusunda kişilerin ceza infaz kurumları yerine toplum içinde izlenmesi, iyileştirilmesi, psiko-sosyal sorunlarının çözülmesi, salıverme sonrası korunması, toplum ile bütünleşmesi ve buna benzer her türlü ihtiyaç alanlarında program ve kaynak sağlama, bilgilendirme, yönlendirme konusunda rehberlik ve yardım hizmetlerini kapsayan toplum esaslı bir uygulamadır.

¹ Turgut Özal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

² Doç. Dr., Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

DS'yle ilgili tanımlara bakıldığında temel unsurlar şöyle sıralanabilir:

1. Mahkumiyetin ertelenmesi,
2. Yeniden toplumsallaşma süreci,
 - Mahkemece suçluya yüklenmiş uyulması gereken koşulların gözlemi ve
 - DS süresince suçluya süper vizyonun sağlanmasıdır.

1.2.Denetimli Serbestliğin Amacı, Önemi ve İlkeleri

Ceza adalet sisteminin 4 aşamasında - soruşturma, kovuşturma sonrası ve salıverme sonrası - "insan onuruna saygı ve dürüstlük", "tarafsızlık", "gizlilik", "çocuğun yüksek yararı" temel ilkeleriyle hizmet veren denetimli serbestlik uygulamasıyla ceza infaz kurumlarına alternatif bir sistem oluşturulması hedeflenmiştir. (T.C. Adalet Bakanlığı, Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu, 2005).

Bu sistemde nihai amaç; hükümlüler açısından hürriyeti bağlayıcı cezalar yerine, seçenek yaptırımlar uygulanması suretiyle hükümlüyü suça iten sebeplerden başlayarak, suçun tekrarlanmasını önlemek amaçlı eğitim verme ve rehberlik ve sosyal destekler ile hükümlülerin ceza evlerinde "tüketen" kişiler olmalarından, toplum içinde "üreten" kişiler olması, suç işleyenin dışlanması önlenmesi ve yeniden topluma kazandırılması, koşullu salıverme kurumunun amacına daha uygun kullanılması ve bu şekilde infaz rejiminin etkinliğinin sağlanması, şüpheli ve sanıklar açısından ise, tutuklama tedbirine seçenek olan adli kontrol uygulaması ile haksız tutuklamaların sebep olduğu insan hakları ihalleri ve ekonomik külfetin ortadan kaldırılmasıdır (Karadağ F., Can.Y., Altıntoprak E, 2008).

Tüm dünyada geçerli olduğu üzere denetimli serbestliğin dört ana amacı vardır ;

- 1) Hükümlülerin iyileştirilmesi,
- 2) Toplum veya mağdura verilen zararın onarılması,
- 3) Faillerin cezalandırılması,
- 4) Toplumun korunması.

Her ülke bu dört ana şartı kendi şartları doğrultusunda dengelemektedir.

Denetimli serbestlik, sadece ceza kanunu reformcularının ideallerinden güç alarak oluşturulmuş bir hizmet değildir; daha çok hükümlünün toplum içerisinde denetim altına alınması, hapis cezasının maliyetinin yüksekliği, suç tekrarını azaltmada başarısızlığı ve hatta suç oranını artırması gibi pratik sebeplerden dolayı da tercih edilmektedir. Denetim altındaki her hükümlünün uymakla yükümlü olduğu temel hukuki kurallar bulunmaktadır. Her adli birimde bu kurallara uyulup uyulmadığını denetlemekle yükümlü olan denetim memurları bulunmakta, kurallara riayet edilmediği takdirde hükümlü tekrar mahkemeye çıkarılmaktadır. Ancak, bu aşamaya kadar hükümlünün kanunları ihlal etmesine sebep olan davranışını değiştirmesine yardımcı olacak birçok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalar kişiyi suça iten problemlerin tespiti ve detaylı değerlendirilmesiyle başlar. Daha sonra, hükümlü ve görevlinin problemleri gidermek suretiyle kişinin suç tekrarını engelleyebilmek için bir eylem planı hazırlanır. Bu eylem planı düzenli aralıklarla incelenerek güncellenir. Hükümlünün davranışlarında bir iyileşmenin tespit edilmesi için plan, program sonunda yeniden değerlendirilir.

Denetimli serbestlik sisteminin önemi genel olarak üç baslık altında incelenebilir ;

1.2.1.Ceza Adalet Sistemine Katkısı :

Denetimli serbestlik sistemi, denetim süresi boyunca oluşturulan ve sürecin devamını ve sonrasının planlandığı raporlama hizmetleri ile ceza adalet sistemine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Denetim planı ve denetim raporu gibi aşamalar sisteme yaptığı en önemli katkılardan biridir. " Sosyal Araştırma Raporları" denetim altına alınma sürecinde hazırlanan form, plan ve raporlara temel teşkil edecek bilgileri kapsamaktadır. Bu nedenle raporlama hizmetleri içinde sanık veya şüpheliler için hazırlanan sosyal araştırma raporları ayrı bir öneme sahiptir. Sosyal Araştırma Raporları çok yönlü bir değerlendirme sistemini kapsamaktadır; Bunlar; sanık veya şüphelinin suç öyküsü, psikolojik durumu ve psiko-sosyal değerlendirmesi, hakimın kişi için verilebilecek en uygun cezanın ne olması gerektiği ve ayrıca bu tedbir veya cezanın kişiyi hangi yönde etkileyebileceğine dair uzman görüşüdür. Sosyal araştırma raporları

sayesinde, hakimler sanıkları tanıyabilmekte, onlara en uygun ceza veya tedbiri belirleyebilmektedirler (Kamer, 2008-b).

1.2.2.Ceza İnfaz Kurumlarının Yoğunluğunun Azaltılmasına Etkisi :

Bir yıl veya daha az süreliğine mahkum olan kişilerin hapis cezalarının denetimli serbestlik sistemi içerisinde infaz edilmesi, hapishanelerdeki hükümlü yoğunluğunun azaltılmasına katkı sağlamıştır. "Kısa süreli hapis cezası yerine verilen kamu yararına çalışma cezası yaptırımı, cezanın toplum içinde çektirilmesi, hükümlünün topluma verdiği manevi zararı onarması ve infaz gerçekleşirken hükümlünün sunduğu hizmet ile kamunun ve toplumun bir parçası olduğunu tekrar hatırlaması gibi faydaları olduğundan, ceza adalet sisteminde ayrı bir yere sahiptir"(Kamer, 2008-b).

Ayrıca, toplum içinde yasayan hükümlüler, kendi evlerinde yasarken ailelerine destek olabildikleri için denetim programının maliyeti hapis cezalarından daha az olmaktadır (T.C. Adalet Bakanlığı Yayını, 2005-a).

1.2.3.Suç İşleme Oranının Azaltılmasına Etkisi :

Denetimli serbestlik sisteminde, hem madde kullanımı olan hükümlülerin hem de suça sürüklenen çocukların, verilen hizmetler aracılığıyla yeniden suç işleme olasılıkları azaltılmakta ve bu yolla toplumun korunmasına katkıda bulunmaktadır.Denetimli serbestlik hizmetleri kapsamında, madde bağımlılarının tedavisi gerçekleştirildiğinden madde kullanımının sebep olduğu suçlarda azalmalar görülmektedir. Aksi takdirde, madde kullanımı sorununa çözüm getirilemeyen bireyler, madde ile bağlantılı diğer suçları da işlemeye devam ettiklerinden, madde kullanımlarıyla birlikte suç işleme oranlarında da artış gözlenmektedir (Kamer, 2008-b). Denetimli serbestlik sistemi içerisinde suç oranının azaltılması konusunda yapılan çalışmalar, sadece madde bağımlılarının tedavisi ile sınırlı değildir. Aynı zamanda, hapis cezası ertelenen hükümlüler ve suça sürüklenen çocuklara rehberlik hizmetleri de sunulmaktadır. Bu çalışmalarda kişilerin suç işleme sebepleri araştırılır, hayatlarını zorlaştıran problemlerin çözümü konusunda yardımcı olunur, ayrıca yaşam kalitelerinin artırılması konusunda onları motive edici görüşmeler yapılır. Böylelikle kişileri sorunlarla basa çıkmaları konusunda eğitip, benzer durumlarda kaldıklarında yeni stratejiler geliştirip, tekrar suça yönelmeleri önlenmektedir (Kamer, 2008-b)

2.Denetimli Serbestliğin Tarihsel Gelişimi

Suç niteliğindeki eylemler karşılığında klasik bir yaptırım biçimi olarak insanlık tarihi boyunca kullanılan bedensel ve hürriyeti bağlayıcı cezaların; suçluların ıslahı, iyileştirilmesi, yeniden topluma kazandırılması gibi, yaptırımlardan beklenen modern amaçları gerçekleştirmediğinin 19. yüzyılın ortalarında anlaşılması üzerine, alternatif yaptırım biçimleri aranmaya başlanmıştır. Denetimli serbestlik, bu arayışın bir sonucu olarak İngiliz ve Amerikan hukuku'nda ortaya çıkarak gelmiş ve ilk zamanlarda, kişi hakkında yapılan yargılamanın, verilen hükmün açıklanmasının veya hapis cezasının ertelenmesi ve denetim süresi içinde kişiye bir takım yükümlülükler yüklenerek, resmi veya gönüllü bir görevlinin denetimi ve gözetimi altında bu sürenin geçirilmesinin sağlanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Sonraki süreçte ise kavramın anlamı ceza adalet sürecinin her hangi bir aşamasında ilgilinin, bir tedbir veya yaptırımın yerine getirilmesi sürecinde hapsedilmek yerine belirli şartlar altında serbest bırakılması ve bu şartların yerine getirilmesi hususunda psiko-sosyal yardımlarla desteklenerek denetlenmesi şeklinde genişlemiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren cezanın amaç ve nitelikleri hakkında yeni görüşler ve uygulamalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Hürriyeti bağlayıcı cezaların önem kazandığı bu tarihlerde geleneksel cezaların uygulamada iyi sonuç vermediği, suçluları uslandırmak bakımından yeterli etkiyi yapmadığı anlaşılmış ve infaz rejimlerinde, suçluların iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması amacı ile değişiklikler yapılması ihtiyacı doğmuştur. Suçlu, salt bir haksız eylemin faili olmaktan çıkartılıp; sosyal, psikolojik ve psikiyatrik sebeplerin bir kurbanı olarak ele alınmaya başlanmış, bunun sonucunda da suç niteliğindeki eylemler karşılığında uygulanacak yaptırımların insanileştirilmesinin yolları aranmıştır.

Modern Anlamda Denetimli Serbestliğin İlk Örnekleri Amerika Birleşik Devletleri vatandası olan ve denetimli serbestliğin babası olarak bilinen John Augustus tarafından ortaya konulduğu görüşü hakimdir. Augustus'un denetimli serbestliğe öncülük yaptığı şüphesizdir. O, dünyadaki ilk denetimli serbestlik görevlisi olduğu gibi bu uygulamanın Amerika'daki yerel babası olarak da bilinmektedir. 19. yüzyılın başlarında Amerika'daki hukukçular, ceza adaletini insanileştirmek için mücadele veriyorlardı. John

Augustus, iste böyle bir dönemde güçlü kanıların, hummalı çalışmaların ve sınırsız bir sefkatin adamı olarak ortaya çıkmıştı. Augustus 57 yaşında iken mahkemelerde suçlularla ilgilenmeye başladı. Augustus, bu ilgisinin ortaya çıkmasına sebep olan olayı birkaç yıl sonra yayımlanan küçük bir dergide şu şekilde anlatmıştır: "1841 yılının Ağustos ayında, kilimli odanın kapısı açılıp perisan ve bitkin görünen ve daha sonra mahkûmlar için ayrılan sıraya oturan bir adam tarafından takip edilen görevli içeri girdiğinde mahkemede idim. Adamın görünüşünden, suçunun alkole duyduğu zaaf olduğunu tahmin ettim ve birkaç dakika içinde kâtabin, sarhosluk suçlamasını içeren iddianameyi okumasıyla tahminlerimde haklı olduğumu anladım. Oturum açık bir şekilde yürütüldü, ama ceza kararlaştırılmadan önce onunla birkaç dakika konuştum ve kurtulma umudunu henüz kaybetmemiş olduğunu fark ettim. Eğer cezaevinden kurtarılsa bir daha asla alkol almayacağını söyledi ve ses tonunda öyle bir dürüstlük, bakışlarında öyle kesin bir çözüm arayışı vardı ki, ona yardım etmeye karar verdim ve mahkemenin onayıyla ona kefil oldum. O tarihten üç hafta sonra ceza için mahkemede bulunmasına karar verildi. Taahhütnameyi imzaladı ve kendisine hâkim olan bir insan haline geldi; duruşma salonunda ona refakat ettim. Hakim, sıradan bir ceza olan hapis cezası yerine verilen taahhütten memnun kaldığını belirtti ve suçluyu pesin olarak ödenen ve toplamda 3.76 dolara mal olan bir para cezasına mahkum etti. Süphesiz bu tedavinin sonucu olarak, adam, kendisine hâkimiyetini korudu ve gayretini sürdürdü, sarhosluk probleminden kurtuldu". Bu paragraftaki kullanımı ile Augustus, "denetimli serbestlik" kavramına ceza adalet sistemi çerçevesinde islev kazandıran ilk kişi olmuştur.

Denetimli serbestlik, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar baska gönüllüler tarafından sürdürüldü. Ancak ne Augustus, ne de hemen ardından onu takip edenler mahkemelerin resmi temsilcileri değildi, dolayısıyla bugünkü denetimli serbestlik görevlilerinin sahip olduğu otorite ve destekten yoksunlardı. 1869'da Massachusetts'te, yargılanan çocuklar hakkındaki isnadları araştırmak üzere bir görevlinin Eyalet Islah Meclisi'nde çalışmasını sağlayacak bir kanun kabul edildi.

19. Amerika'da çocuk yargılamasının bir parçası olarak ortaya çıktığını söyleyebileceğimiz denetimli serbestliğin gelişimini hızlandıran, çocuk mahkemeleri hareketi olmuştur. Gelişimi uzun zaman almış olsa da, 1950'lerde her eyaletin en azından belirli mahkemelerinde hem çocuk hem de yetiskin suçlular hakkında denetimli serbestlik uygulanması yetkisini tanıyan kanun yürürlüğe girmisti.

3. Türkiye'de Denetimli Serbestlik

Ülkemizin denetimli serbestlik ile tanışması, 22 Ocak 1965 tarihinde, Türkiye'nin de üye olduğu Avrupa KONSEYİ Bakanlar Komitesi'nin üye devletlere tavsiye ettiği kararı kabul etmesiyle olmuştur. Bu tarihten itibaren ulusal mevzuatımız içerisinde denetimli serbestlik hizmetlerine benzer düzenlemeler yapılmıştır. Son olarak 13/12/2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun "Denetimli serbestlik ve yardım merkezleri ile koruma kurulları" başlıklı 104. maddesi ile bu kurum yargı sistemimize katılmıştır. Böylelikle madde kullanımı, hırsızlık, dolandırıcılık, imar suçu ve yaralama gibi suçlardan, bir yıl veya daha az süreliğine mahkum olan kişilerin hapis cezalarının denetimli serbestlik sistemi içerisinde infaz edilme imkanı doğmuştur. Ülkemizde kısa sayılabilecek geçmişinde denetimli serbestlik konusunda önemli mesafeler alınmış ve iyi bir noktaya gelmeye çalışılmıştır. Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetleri, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir Daire Başkanlığı ve buna bağlı 134 Denetimli Serbestlik Müdürlüğünden oluşmaktadır. Her müdürlüğün bünyesinde, kişilerin tekrar suça yönelmelerini önlemek ve psikososyal destek ve danışmanlık yoluyla kişinin suça yönelmesine neden olan toplumsal ve bireysel sorunların çözülmesi amacıyla, hakkında denetim tedbiri olan kişilerle birebir ilgilenen, onlara kişisel olarak uygun "denetim planı" hazırlayan uzmanlar bulunmaktadır. Bu uzmanlar, aldıkları eğitimler sonucunda denetim planlarını oluşturarak, kişilerin topluma uyumunu sağlamak amacıyla periyodik olarak görüşmeler yaparlar. Bu uzmanlar denetim planının gidışatını belli periyodlarla mahkemelerine "denetim raporu" aracılığıyla rapor ederler.

Uzmanlar ayrıca mahkeme kararları gerektiriyorsa, kişiye devam edebileceği uygun bir eğitim kurumu bulma ve eğitime devamının sağlanması konusunda çalışır ve cezaevinden tahliye olmuş kişilere "Koruma Kurulları" aracılığıyla uygun meslek edinmelerine yardımcı olurlar.

Denetimli serbestlik müdürlüklerinde çalışan uzman personel ise, Sosyal Çalışmacı, Psikolog, Sosyolog ve Öğretmen olarak Adalet Bakanlığı tarafından istihdam edilmişlerdir. Ceza Tevkifevleri Genel Müdürlüğü

bünyesinde 263 sosyal hizmet uzmanı çalışmakta ve bu uzmanlardan 84'ü Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde istihdam edilmektedir.

4.Sosyal Hizmetin Denetimli Serbestlikteki İşlevselliği

Her toplumda anti-sosyal davranışlarda bulunan, toplumsal ya da hukuku yaptırımlara konu olan bireyler var olmuştur. Toplumsal olarak çözümlenemeyen problemler, suçun hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Toplumsal yapıdaki değişimlerle birlikte suçluyu cezalandırma anlayışında farklılaşma yaşanmış; rehabilitasyon temelli uygulamalarla, bireydeki suçlu davranışın ortadan kaldırılmasına yönelik mesleki uygulamalar ceza sistemi içine dahil edilmiştir. Sosyal hizmet uygulamalarını temel alan bu yaklaşım, Türkiye'de denetimli serbestlik sisteminin oluşumu ile ortaya çıkmıştır.

İyileştirme temelli uygulamanın denetim odaklı yaklaşımına bulunduğu bu noktada, sosyal hizmet uzmanlarına önemli görevler düşmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin en temel yaklaşımlarından biri olan 'çevresi içinde birey' yaklaşımından hareketle; mesleki müdahalelerde sosyal hizmet uzmanları savunuculuk ve arabuluculuk rolleri ile tedbir altındaki bireylerin kişisel ve çevresel kaynaklarını harekete geçirmede, birey ve ailesinin mahkeme- hastane -denetimli serbestlik müdürlüğü ve diğer resmi destek sistemleri ile ilişkilerini sağlamada; bireyin sosyal ağı içindeki destek sistemlerini harekete geçirmede; bireyin ve ailesinin etkilendiği psiko-sosyal sorunların çözümlenmesinde önemli görevleri bulunmaktadır. Bireyler, sosyal destek sistemlerinin harekete geçirilmesi ile yalnız olmadığını, kabul edildiğini, fark edildiğini ve önemli olduğunu hissederek; ihtiyaçlarının karşılanmasında onlara destek verecek bireylerin, grupların, kurum ve kuruluşların var olduğunun farkında olarak problemlerle baş etme becerilerini güçlendirecektir. Bu bağlamda denetim süreci içinde gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarında müracaatçının etkileşimde bulunduğu sosyal destek sistemlerinin işlevsel hale getirilmesi ve psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanması önemlidir. Denetimli serbestlik hizmetleri kapsamında gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalesi hem suçluluk hem de psikiyatrik sosyal hizmet uygulamalarından alınan bakış açısıyla yerine getirilmektedir. Sosyal hizmet müdahalesini içinde barındıran denetimli serbestlik hizmetlerinde amaçlar, toplumun korunması; suçun önlenmesi; suçlunun toplum içinde cezalandırılması; suç davranışı ile mağdura ve topluma verilen zararın etkilerinin farkına varmasının ve suçluların rehabilitasyonunun sağlanmasıdır (Smith, 2005; aktaran: Aslan, 2012).

İngiltere'de 1970'lerden 1990'lara kadar denetimli serbestlik hizmetleri sosyal çalışma olarak görülmekte ise de, 1994'de hükümet sosyal hizmetleri tamamen reddederek, yardım etme anlayışından uzaklaşma konusunda ilk adımı atmış; sosyal hizmet uzmanı ünvanı olmayan üniversite mezunlarını kadroya almıştır (Canton, 2005, s. 108; Wall,2011, s. 56; Smith, 2005, s.633; Bhui, 2001; aktaran: Aslan, 2012).

Fransa'da denetimli serbestlik ve yardım hizmetlerindeki uygulamalar halen sosyal çalışma görevlileri tarafından yürütülmektedir. Uygulamalardaki amaç bireylerin tekrar topluma kazandırılmasıdır (Kensey, 2005, s.94-95).

Almanya'daki uygulamada ise, denetimli serbestlik uygulayıcıları ceza sistemi içinde bulunan sosyal hizmet uzmanları veya sosyal pedogoglar arasından seçilmektedir. Seçilen uzmanlara, denetimli serbestlik ve ilgili mevzuat, müdahale yöntemleri ile ilgili eğitim verildikten sonra, denetim görevlisi olarak atanırlar. Sosyal hizmet uzmanlarının en önemli görevi, suçlunun eksikliklerini denetim içinde belirleyerek, hayattan beklentisini yükseltmektir (Mutz, 2005, s. 68).

İsveç'te denetimli serbestlik uygulamaları, mahkemenin bir suçtan dolayı yargılanan birkimse hakkında hüküm öncesi soruşturma istemi ile başlamaktadır.

4.1.Bireylere Yönelik Mesleki Müdahalede Sosyal Hizmet Uzmanının Rol ve Görevleri :

Bireylerle yapılan mesleki çalışmalarda ilk dikkate alınması gereken konu, sosyal hizmet uzmanının müracaatçı grubuna karşı etik sorumluluklarıdır. Buz (2001, s.205), sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının önceliklerini göz önünde tutarak; ırk, renk, yaş, cinsiyet ayrımı yapmaksızın, gizlilik ilkesine saygı duyarak, müracaatçının kendi kararlarını kendisinin almasına olanak sağlayan çalışmalara yön vermesi gerektiğini belirtmiştir. Bireyle çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının gerek rehberlik faaliyetleri kapsamında yürütülen bireysel görüşmelerde, gerekse hastanedeki tedavi sürecinde, müracaatçı ile işbirliği sürecine girmektedir. Denetimli serbestlik tedbiri altında bulunan bireylerle kurulan ilişkide, bireylerin yükümlülükleri nedeni ile gelmelerinden kaynaklı kızgınlık, isteksizlik ve korku gibi duyguları da beraber

getirdiğini, bu duyguların da kurulan iletişimi engellediği, bireyin görüşmelerden sağladığı yararı azalttığını belirtmiştir. Benzer şekilde Scottenfeld (Berk, 2010; aktaran: Aslan, 2012) madde kullanımı ile ilgili, işleyen hukuki süreç dışında bir sorunu olduğunu düşünmeyen, çoğunlukla madde kullanımını bırakmayı gönüllü olarak istemekten çok, tedaviye zorlandığı düşüncesiyle gelen müracaatçı grubunun, tedavi sürecinde bir takım zorluklar yaşadığını; bu kişilerin madde kullanımlarıyla ilgili sorunlarını ayırt edemediklerini, tedaviye zorlandıklarını hissettiklerini, tedavi sürecini tamamlayamadıklarını tespit etmiştir. Bu nedenle bireylerle yürütülen çalışmalarda motivasyon artırıcı görüşme teknikleri kullanılmaktadır.

Görüşmelerde bireylere yönlendirici soru sorulmakta; anlaşmazlıklara girmekten kaçınılmakta; müracaatçının güçlü yönleri ortaya konulmakta; ikilemler ortaya konulmakta; kendini motive ettiği düşünülen ifadeler ayrıntılandırılmakta; dogmatik olmayan bilgi sunulmaktadır (Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2007, s. 54-57).

Bireyler, rehberlik sürecini kabul etmeme veya yükümlülüklerinin gereklerini yerine getirme konusunda bilgi eksikliğinden kaynaklı uyum sorunları yaşayabilmektedir. Bu nedenle yürütülen mesleki çalışmalarda sosyal farklılıkları göz önüne alınarak müracaatçının yararının en üst düzeyde gözetilmesi, sosyal hizmet uzmanının en temel sorumluluğudur. Suçluluk alanında çalışan sosyal hizmet uzmanı çalışmalarını gerçekleştirirken, müracaatçısının tutum ve davranışlarını, o anki bilişsel ve kişilik özelliklerini anlamaya çalışır, gerekli durumlarda müracaatçısının ve kendisinin geliştirme sorumluluğunu yerine getirir. Bu bakımdan sosyal hizmet uzmanı, müracaatçının kurulan mesleki ilişki sayesinde yararlanacağı kaynakları, kurumdaki ve uygulamadaki belirleyici yasal düzenlemeleri, mesleğin etik ilke ve sorumlulukları gibi bilgilerini güncel tutmalıdır.

4.2. Bireylerin Aileleri ve Gruplarla Çalışmada Sosyal Hizmet Uzmanının Rol ve Görevleri :

Sosyal hizmet mesleğinin uygulama yöntemlerinden biri de ailelerle ve gruplarla sosyal hizmet çalışmadır. Aktaş (2001, s. 44-45), grup çalışmaları ile grup üyelerinin birlikteliğinin karşılıklı yardım sistemi haline geldiğini; grup üyelerinin kendi kendine yardım etme durumlarının sağlandığını belirtmiştir. Duyan (1997, s.27), tıbbi bakım kurumlarında oluşturulan destek grupları ile hastaların tedavi sürecinin sıklığına ve tek düzeyine uyum sağladığını; benlik saygısı düzeyini arttırdığını; damgalanmış olma duygusunu azalttıklarını belirtmektedir.

Yurtdışında ceza adaleti sistemi içinde yer alan kurumlarda sosyal hizmet uzmanlarının denetimli serbestlik tedbiri altında bulunan müracaatçı grupları ile gerçekleştirdiği çalışmalarda, daha çok bilişsel yapılandırma gruplarının programlara dahil edildiği görülmektedir. Suçlu bireylerin bilişsel eksikliklerinden ve anti sosyal düşüncelerinden kaynaklanan yeniden suç işleme durumlarının, yapılandırılmış grup çalışmaları ile engellenebileceği düşünülmektedir (Goodman,1997, s.54). Toplumun suçtan korunması prensibi ile denetimli serbestlik programlarına dâhil edilen gruplar, suçlu bireylerin gönüllü katılımı esas alınmadan oluşturulan, önceden yapılandırılmış, üyelerin bireysel katılımının düşük seviyede tutulduğu çalışmalardır.

Üyelerin ilk oturumlarından sonra gruba uyumlarının ve grup çalışmalarına katılım konusunda isteklilik hallerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Suçluluk ve psikiyatrik sosyal hizmet uygulamalarında yararlanılan 'iyileştirme grupları'nda asıl amaç, bireylerde sağlanan davranış değişikliği ile problem çözme kapasitesini arttırarak, sosyal ve bireysel problemlerle daha etkili baş edebilir hale gelmesini sağlamaktır.

Bağımlılara yönelik yapılandırılan bu gruplarda, grup liderlerinin grup sürecinden önce müracaatçı ile yaptığı görüşme ile, üyelerin grup uygulamasından yararlanma potansiyeli tespit edilmektedir.

Grup yaklaşımı, bireye yardım araçlarından yalnızca birisidir ve hedefi kişilerin çevrelerine daha uyumlu hale gelerek hem kendileri hem de çevreleri açısından fonksiyonel bireyler olarak yaşamlarını sürdürmelerine yardımcı olmaktır.

Hakkında denetimli serbestlik tedbiri kararı verilen bireylerle gerçekleştirilen rehberlik çalışmalarında da hedef kişinin olumlu davranışlarının pekiştirilmesidir. Denetimli serbestlik müdürlüklerinde gerçekleştirilen rehberlik amaçlı bireysel görüşmelerin yanı sıra grup çalışmalarının etkin hale getirilmesinin sisteme katkı sağlayacağı; destek sistemlerini oluşturmada; karşılıklı yardım sistemlerinin oluşmasında, kişilerin uyum yeteneğini sarsan uyuşturucu ve/veya uyarıcı madde kullanımının ortaya çıkardığı psiko-sosyal sorunların çözümünde etkili olacağı düşünülmektedir. Bireylerle yürütülen mesleki çalışmalarda, sosyal destek

sistemi öğelerinin harekete geçirilmesinin önemi büyüktür. Aile tedavisi yaklaşımı ele alınarak gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalesinde ise tedavi biriminin aile olduğu kabul edilerek, bireysel tedavi sürecine aile bireylerinin de katılımı sağlanmaktadır. Aile, kişinin değişebileceği uygun ortamdır ki; aile içindeki iletişim kalıpları değiştiği zaman bireyin uyumsuz davranışlarının kendiliğinden değişmesi mümkün olmakta ve bu değişimin etkisi ile aile dışındaki sosyal sistemler de olumlu bir şekilde etkilenmektedir (Aslan, 2012). Bireylerle gerçekleştirilen rehberlik faaliyetlerinde, sorun çözüme sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için aile üyelerinin sürece dahil edilmelerinin; denetim planının hazırlanması sürecinde tedavi sürecinin, amacının, izlenecek yolun, sosyal hizmet uzmanının ve aile üyelerinin sorunun çözümündeki fonksiyonlarının, muhtemel sonuçlar hakkında ailenin bilgilendirilmesinin önemi büyüktür. Suç işlemiş olan bireyin suçunun nedenlerinin anlaşılmasında, ailesinin yapısal özelliklerinin, iletişim ve etkileşim kalıplarının ve ailenin diğer üyelerinden alınan geri bildirimlerin önemi büyüktür. Bireylerin ailelerine yönelik sosyal hizmet müdahalesinde, madde kullanımı olan bireylerin aileleri, tedavi sürecine alınan çocukları ile ilgili sırası ile çaresizlik, rahatlama, kızgınlık, korku ve kabul duygusunu yaşar. Bu süreçlerde ailelerin bilgilendirilmeye ve aile içinde yaşanabilecek problemlerin üstesinden gelmeye ihtiyaçları vardır. Bireylerle yürütülen sosyal hizmet çalışmalarında en önemli sosyal destek sistemlerinden biri olan aileye yönelik yapılan çalışmalarda, işbirliği sürecinin önemini, aile ile yapılan mesleki çalışma koşullarının açıklanması gerekmektedir.

4.3. Denetimli Serbestlik Sisteminde Görev Yapan Sosyal Hizmet Uzmanının Topluma Karşı Rol ve Görevleri:

Denetimli serbestlik sistemi içinde görev yapan sosyal hizmet uzmanının görevlerinden birincisi birey ve ailesine yönelik gerçekleştirilen çalışmalara gönüllü katılımını sağlamaktır.

Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Yönetmeliği'nin 129. maddesinde açıklanan gönüllülerin verecekleri hizmet alanlarına yönelik programların hazırlanması, takibi ve değerlendirilmesi idarenin görevlendirdiği uzmanın rehberliğinde yapılmaktadır.

Sosyal hizmet mesleğinin temelinde bulunan gönüllü çalışmalar, kurum açısından değerlendirildiğinde personel ihtiyacının karşılanmasında; müracaatçı açısından ise çeşitli alanlarda hizmet alma yönünden katkı sağlamaktadır. Türkiye'de ilgili mevzuatta belirlenen gönüllü katılım koşullarının sağlanması kaydı ile sosyal hizmet müdahalesinde, bireyin ailevi, ekonomik, psikolojik, fizyolojik, sosyal durumlarının iyileştirilmesi sürecinde gönüllü katılımının sağlanması, gönüllüler açısından da suçluluk alanında yapılan mesleki müdahalelerin cazip hale getirilmesigerekmetedir.

Denetimli serbestlik sistemi içinde görev alan sosyal hizmet uzmanının ikinci önemli görevi ise toplumun korunmasına ve bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yürütmektir. Uyuşturucu ve uçucu madde kullanımının genellikle genç nüfus içerisinde yaygınlık gösterdiği bilmektedir. Karataş (2011, s.159), madde bağımlılığı gibi zararlı alışkanlığı olan gençlere sağlanacak koruyucu sağlık eğitimleri ile önleyici çalışmaların yapılmasının, eğitim sürecinde konu ilgili tüm kurum ve kuruluşlarla işbirliği sürecine girilmesinin; müdahalelerde tıbbi, ruhsal, sosyal hizmet ve yardımların bir arada bulunmasının önemini vurgulamaktadır. Suç işleyen gençlerin suça iten nedenlerinin bilinmesi, eğitimden istihdama, serbest zamanı değerlendirme olanaklarından sosyal hizmet ve yardımlardaki yeterliliğe, yoksulluktan, siyasal yapı ve tutumlara kadar pek çok etkenin değerlendirilmesi gerekmektedir. Tutuklama, yargılama ve infaz aşamalarında çağdaş bir anlayışla hareket edilmesi gerekmektedir (Karataş, 2011, s.159). Geleneksel ceza yöntemlerinden farklı bir anlayışla ortaya çıkan ve çağdaş bir uygulama olarak görülen denetimli serbestlik sistemi hakkında toplumun bilgilendirilmesi, suçun faili durumunda bulunan birey ile mağdur sıfatındaki kişi arasındaki arabuluculuğun sağlanmasında sosyal hizmet uzmanının önemli bir görevi vardır. Sosyal hizmet uzmanının yaptığı mesleki çalışmalarda, kurumlar arası işbirliğinin sağlanması aşamasında rehabilitasyon hizmetleri ile suçlu birey için sağlanan yardımın aslında toplum yararına ve toplumun suçtan korunmasına karşı yapıldığı vurgulanmalıdır.

Sonuç olarak, sosyal hizmet uzmanları bireylerin ve ailelerinin, güçlerinin ve yeterliliklerinin farkında olan kişidir. Farklı konularda güven ve yeterliliğe sahip bireyler, farklı dinamiklere sahip sosyal sistemler içinde yer alabilir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları bireyi bir bütün olarak ele alarak, bireyle birlikte çalışmalar yürütür.

KAYNAKÇA

- Aktaş, A.M. (2001). "Sosyal Grup Çalışmasından" Gruplarla Sosyal Hizmet Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları (Prof. Dr. Nihal Turan'a Armağan). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, 8, 40-49.
- Aslan, N. (2012). Tedavi ve Denetimli Serbestlik Tedbiri Altında Bulunan Bireylerin Aile Yapıları ve Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Berk, G. (2010). Denetimli Serbestlik Tedbiri ve Tedavi Kararlarında Uygulanacak Bağımlılık Programının Etkinliğinin Değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, İzmir.
- Bhui, H.S. (2001). New Probation: Closer to the End of Social Work. British Journal of Social Work, 31, 637-639. Erişim tarihi: 12 Aralık 2011, Oxford Journals Online, 637.
- Berk, G. (2010). Denetimli Serbestlik Tedbiri ve Tedavi Kararlarında Uygulanacak Bağımlılık Programının Etkinliğinin Değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Buz, S. (2001). Sosyal Hizmette Etik Kurallar ve Çelişkiler. Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları (Prof. Dr. Nihal Turan'a Armağan). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, 8, 203-208.
- Canton, R. (2005). Denetimli Serbestlik Hizmetlerinin Yasal Temeli ve Teşkilatı: Birleşik Krallık. N. Nursal, D. Öztürkmen (Haz.). Uluslar arası Denetimli Serbestlik ve Yardım Konferansı.: 14-16 Kasım 2005 – İstanbul: Bildiriler (s. 50-53). Ankara: Ceza Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı.
- Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Yönetmeliği. (2007). T.C. Resmi Gazete, 26497, 18 Nisan 2007.
- Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu. (2005). T.C. Resmi Gazete, 25881, 20 Temmuz 2005.
- Duyan, V. (1997). Sosyal Grup Çalışması Uygulamasının Ortopedi Hastalarının Kişisel ve Sosyal Uyum Düzeylerine İlgisi. Ankara: Aydınlar Matbaacılık.
- Goodman, H. (1997). Social Group Work in Community Corrections. Social Work With Groups, 20 (1) 51-64. Erişim tarihi: 12 Aralık 2011, Informaworld, J009v20n01_05.
- Kamer, V.K. (2007). Denetimli Serbestlik Kararının İnfazı. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Kamer, V. K. (2008-a). Ceza Adalet ve İnfaz Sistemi İçinde Denetimli Serbestlik Sisteminin Önemi, Adalet Dergisi ,31 (3). T.C. Adalet Bakanlığı Yayını, Ankara. (www.yayin.adalet.gov.tr 12/08/2008) .
- Kamer, V.K. (2008-b). Denetimli Serbestlik Sisteminin Önemi, Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetlerinden Sorumlu Daire Başkanlığı E-dergi, Sayı: 2, Sayfa:4-6 ,T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kensey, A. (2005). Denetim ve Sosyal Yardım: Doğru Dengeyi Nerede Sağlamalı? N. Nursal, D. Öztürkmen (Haz.). Uluslar arası Denetimli Serbestlik ve Yardım Konferansı.: 14-16 Kasım 2005 – İstanbul: Bildiriler (s.94-97). Ankara: Ceza Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı.
- Karataş, K. (2001). Gençlik ve Sorunları Üzerine. Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları (Prof. Dr. Nihal Turan'a Armağan). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, 8, 151-161.
- Karadağ, F., Can, Y., Altıntoprak, E. (2008). Türkiye Psikiyatri Derneği Alkol Madde Kullanım Bozuklukları Bilimsel Çalışma Birimi Denetimli Serbestlik Uygulamalarının Standardizasyonu Görev Grubu Raporu. Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni 11(1), s.47-55.
- Müftüoğlu, D. (2009). Denetimli Serbestlik Sürecindeki Hükümlülerin Uyumsal Süreçlerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

- Mutz, J. Denetimli Serbestlik Hizmetlerinin Görev ve Sorumlulukları: Almanya. N. Nursal, D. Öztürkmen (Haz.). Uluslar arası Denetimli Serbestlik ve Yardım Konferansı. : 14-16 Kasım 2005 – İstanbul: Bildiriler (s. 66-68). Ankara: Ceza Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı.
- Müftüoğlu, D. (2009). Denetimli Serbestlik Sürecindeki Hükümlülerin Uyumsal Süreçlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Smith, D. (2005). Probation and Social Work. British Journal of Social Work, 35, 621-637. Erişim tarihi: 12 Aralık 2011, Oxford Journals Online, 621.
- T.C. Adalet Bakanlığı Kartal Cumhuriyet Başsavcılığı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Şube Müdürlüğü Yayınları, 2007.
- T.C. Adalet Bakanlığı Yayını, (2005-a). Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezi ile Koruma Kurulları Uygulama Becerileri Personel El Kitabı , Yayın No: 6, bölüm:1, s.1-8, Ankara.
- T.C. Adalet Bakanlığı Kartal Cumhuriyet Başsavcılığı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezi ile Koruma Kurulları Şube Müdürlüğü Yayını. (2007). İstanbul.
- Yavuz, H.A. (2011). Ceza Adalet Sisteminde Denetimli Serbestlik. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wall, D.S. (2001). Policy Networks in Criminal Justice. (1. bs.). Newyork: Polgrave Press.

DEVLET HASTANELERİNDE SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN YERİ

Abdulaziz İnan¹

Özet

Son yıllarda sağlık alanında yaşanan yoğun gelişmeler sonrası sosyal hizmet mesleği sağlık alanında önemli yer edinmiştir. Duygusal problemleri olan hastalarda hastalığın şiddetini azaltmak ve tıbbi bakımın etkisini artırmak için sosyal hizmet mesleği uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanları sağlık alanında birçok birimde tıbbi sosyal hizmet sunumunda daha aktif olarak yer almıştır. Bu çalışmanın amacı, ülkemizde son yıllarda hızlı bir dönüşüm geçiren sağlık alanında sosyal hizmet mesleğinin vardığı yerin tespiti ve sosyal hizmet mesleği uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanların çalıştığı birimler ve bu birimlerdeki görev ve sorumluluk alanlarının tespitidir. Bu çalışma ile sosyal hizmet mesleğinin sağlık alanında nasıl gelişim gösterdiği ve son mevzuat çalışmalarında nasıl yer aldığı tartışılacaktır.

Son yıllarda sağlık alanında yaşanan bir takım değişim ve gelişmeler karşısında geri kalmayan ve bu değişim ve gelişim içinde önemli bir yer edinen fakat mesleğin uygulama aşamasında birçok sorunla karşı karşıya kalan sosyal hizmet mesleğinin, uygulama alanında daha görünür olmasının sağlanması, farkındalığın artırılması ve yerini sağlamlaştırması için sosyal hizmet uzmanlarının mesleki ve kişisel çabaları doğrultusunda hakkettiği yere gelmesinin sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Hastane, sağlık, sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanı.

1. GİRİŞ

Türkiye’de “ülke çapında sağlık politikalarını geliştirmek, uygulamak ve sağlık hizmetlerini sunmak resmi olarak Sağlık Bakanlığı’nın görevidir. Sağlık Bakanlığının yana sıra diğer kamu kuruluşları ve hükümet dışı kuruluşlar da bazı sağlık hizmetlerinin yürütülmesine katkıda bulunmaktadır” (Sargutan, 2006). Ülkemizde, pratik ve bilimsel olarak geçerli yöntemlerle temel sağlık hizmetlerine erişimin kolay olması gerekmektedir. Temel sağlık hizmetleri içinde yer alan sosyal hizmetin önemi yadsınamaz.

ABD’ de sosyal hizmetlere ilişkin önemli gelişmelerin 19.yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen ekonomik kriz sonrası başladığı görülmektedir. 1890 yılında hayırsever ve gönüllü organizasyonların ekonomik krizden etkilenen ailelere yardım amacıyla yaptıkları çalışmalar, sosyal hizmet mesleği ve bilimin gelişmesine ön ayak olmuştur. ABD’de gönüllü organizasyonların liderleri ve bilim insanları sosyal hizmetlerin daha etkili ve verimli bir şekilde nasıl sunulabileceği konusunda bir takım çalışmalar başlatmışlardır. Bu çalışmaların neticesinde 1898 yılında ilk sosyal hizmet yaz kursu New York’ta COS (The Charity Organisation Society) tarafından New York Times gazetesine verilen ilanla duyurulmuştur (Austin 1997; Akt. Artan 2011).

Sosyal hizmet mesleği, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini temel alan sosyal değişimi destekleyen, insanların iyilik durumunu geliştirilmesi için insan ilişkilerinde problem çözmeyi, güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi amaçlayan insan davranışına ve sosyal sistemlere ilişkin teorilerden yararlanarak insanların çevreleriyle etkileşim noktalarına müdahale eden bir meslektir (Duyan 2003).

Sosyal hizmet mesleğinin sağlık alanındaki uygulaması şeklinde olan tıbbi sosyal hizmetin odak noktasında, psiko-sosyal işlevselliği azalan hasta ve ailesi ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle hasta ve ailesinin psiko-sosyal açıdan desteklenmesi önem kazanmaktadır. Sağlık ortamlarında hasta ve sosyal hizmet uzmanı ilişkisinin temeli olan hasta savunuculuğu, hastaların tedavi sürecinde daha katılımcı olmalarını desteklemektedir (Aydemir ve Işıkhan 2013).

Tıbbi sosyal hizmet; Hastalığı ve tedavisi sırasında hastayı etkileyen sosyal ve duygusal sorunların çözümü ile uğraşmak amacıyla sosyal kişisel çalışma, sosyal grup çalışması yöntemlerini kullanan sosyal hizmet mesleğinin uygulama alanıdır. Tıbbi sosyal hizmetin amacı hasta ve ailelerine sosyal hizmet sunmaktır (Songül 2008).

Modern tıbbi sosyal hizmet kavramının kökeni, diğer sosyal hizmet alanlarında olduğu gibi, oldukça eskiye dayanmaktadır. Formal profesyonel organizasyonlar oldukça yeni olmasına rağmen bunların gelişimi

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

oldukça gerilerdedir. Tıbbi sosyal hizmetin modern profesyonel organizasyonunu hazırlayan 5 çeşit hizmeti bulunmaktadır. Bunlar;

1. Organize olmamış hizmetler,
2. Lady almonerler,
3. Hastaların taburcu olmasından sonra izlenmesi,
4. Ziyaretçi hemşireler,
5. Tıp öğrencilerinin eğitimi şeklinde sıralanabilir (Duyan 2003).

Tıbbi sosyal hizmet alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının en temel görevi; sağlık hizmetlerinden faydalanan hasta ve yakınlarının karşılaştıkları sorunların belirlenmesi, çözülmesi ve psiko-sosyal ve ekonomik destek sağlayarak tıbbi tedavinin etkinliğinin artırılmasıdır. Sosyal hizmet uzmanı, nakil bekleyen hastaların tedavi sürecinde yol, konaklama ve ulaşım gibi konularda karşılaştıkları sorunları çözmek ve bu konuda onların gerekli toplumsal kaynaklarla buluşmasına yardımcı olur (Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi Sayı: 5 2015/6).

Sosyal hizmet uzmanları, 2000'li yılların başlarından itibaren hemodiyaliz, gerontoloji, organ nakli ve transplantasyon, fizik tedavi ve rehabilitasyon, sosyal pediatri ve onkoloji gibi tıbbin uzmanlaşmış alanlarında çalışmaya başlamıştır. Bu günün bilgi birikimi ve koşullarında tıbbin uzmanlaşmış alanlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının tedavi ekibinde yer alması profesyonel uygulamalar yapmasına olanak sağlamıştır (Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi 2013).

Sağlık Bakanlığı Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi'ni 2011 yılında yayınlamıştır. Bu yönerge ile Bakanlığa bağlı çalışan sosyal hizmet uzmanlarına ilişkin görev tanımları ve çalışma prosedürleri tanımlanmıştır. Sağlık Bakanlığı verilerine göre 2011 Mart ayında ülkemizde sağlık alanında aktif olarak çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sayısı 613'tür. Bu kişilerden 529'u Sağlık Bakanlığında 71'i üniversitelerde ve 13'ü de özel sektörde hizmet vermektedir. 2010 yılı itibarıyla ülkemizde 10 üniversitede 678 sosyal hizmet kontenjanı vardır (Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı/2011-2023 2011).

2. TARTIŞMA

2.1. Hastane Tıbbi Sosyal Hizmette İlişkin Sağlık Mevzuatı ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalıştığı Birimlerdeki Görev Alanları

Ülkemizde sağlık alanında yaşanan deneyimler neticesinde sağlığın yalnızca bedensel ve zihinsel hastalıklarla ilgili olmadığı ilgili araştırmacılar tarafından anlaşılmış olup 1961 yılında 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun Yürürlüğe girmiştir.

224 sayılı kanun (1961)' un 1. maddesinde " İnsan Hakları Evrensel Beyannameinde bir hak olarak tanınan sağlık hizmetlerinden faydalanmanın sosyal adalete uygun bir şekilde ifasını sağlamak maksadıyla talabet ve talabetle ilgili hizmetler bu kanun çerçevesinde hazırlanacak bir program dahilinde sosyalleştirilecektir." Aynı kanuna göre sağlık: " yalnızca hastalık ve maluliyetin yokluğu olmayıp bedenen ve ruhen ve sosyal bakımdan tam iyilik halidir." şeklinde tanımlanmıştır. Sağlık hizmetleri ise şöyle tanımlanmıştır: " İnsan sağlığına zarar veren çeşitli faktörlerin yok edilmesi ve toplumun bu faktörlerinin tesirinden korunması, hastaların tedavi edilmesi, bedeni ve ruhi kabiliyet ve melekeleri azalmış olanların işe alıştırılması (rehabilitasyon) için yapılan tıbbi faaliyetler sağlık hizmetidir."

Ülkemiz (1982) Anayasasının 56.maddesinde :

- Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.
- Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşın ödevidir.
- Devlet herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimini artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.
- Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlardan yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

• Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir denilmektedir.

Tıbbi sosyal hizmet alanında öne çıkan mevzuatlardan bir diğeri de Sağlık Bakanlığının yayınlamış olduğu 1983 tarihli "Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği"dir. İlgili yönetmelikte sosyal hizmetlere olan vurgu şöyledir:

Madde 5- e) Eğitim ve Araştırma Hastaneleri: Öğretim, eğitim ve araştırma yapılan uzman ve yan dal uzmanlarının yetiştirildiği genel ve özel dal sağlık kurumlarıdır.

Yataklı tedavi kurumlarındaki poliklinik hizmetlerine halkın kolay ulaşabilmesi, hastane polikliniklerindeki yığılımların önlenmesi amacıyla hastanelere bağlı olarak semt poliklinikleri kurulabilir. Semt polikliniklerin açılması, hizmetin verilmiş şekli, poliklinik ve acil servis hizmetlerinin çalışma usul ve esasları ile burada görevli personelin, görev, yetki ve sorumluluklarına dair usul ve esaslar Sağlık Bakanlığınca çıkarılacak bir yönerge ile belirlenir.

M – Sosyal Hizmetler :

Madde 35 – Standardında sosyal hizmet uzmanı bulunan yataklı tedavi kurumlarında bir sosyal servis kurulur. Birden fazla sosyal hizmet uzmanı bulunduğu takdirde, içlerinden baştabip tarafından görevlendirilen bir tanesi bu servisin amirliği görevini de yürütür.

Sosyal servis, yataklı tedavi kurumlarına müracaat eden, yatan ve kurumdan çıkan hastaların sosyal ve ekonomik sorunlarının saptanması, çözümlenmesi, hastanın çevresi ve ailesiyle ilişkilerinin sağlanması, kurumun halka ilişkiler işlerinin yürütülmesi ile görevlidir. Ayrıca kurum personelinin karşılıklı ilişkilerinde ve sosyal sorunlarında danışma ve yardım sağlama görevini de yapar.

L- Sosyal Hizmetler Şefinin Görev ve Yetkileri:

Madde 125 - Sosyal hizmet uzmanı; Sosyal hizmetler akademisi veya muadili fakülte mezunu, kişilerle iyi ilişkiler kurabilecek ve kuruluşlar arasında iletişimi sağlayacak yetenekte sağlık personeldir. Birden fazla sosyal hizmet uzmanı bulunan kurumlarda içlerinden biri baştabiplikçe sosyal hizmetler şefi olarak görevlendirilir.

M – Sosyal Hizmetler Uzmanının Görev ve Yetkileri :

Madde 126 – Hastaların kişisel ve ailevi sorunlarının çözümlenmesinde ailesi ve yakın çevresi (Hastane iş, okul v.b.) ile işbirliği yapar, posta ve halkla ilişkiler hizmetlerini yürütür. Bunun için kuruma müracaat eden hasta sahibi ve ziyaretçilerin müşküllerinin çözümlenmesinde, aranan hastaların kolayca bulunmasında gerekli görülen her türlü tedbirleri alır ve aldırır.

Hastaların gerektiğinde sosyo-ekonomik durumlarının tetkikini yaparak hastane harcamalarına katılıp katılmayacağını araştırır ve değerlendirir. Aldığı sonucu Bakanlıkça saptanan bir forma doldurarak hasta evraklarının arasına ekler. Maddi yetersizliği olanlara diğer dış kurumlardan sürekli veya geçici destek sağlanmasına yardımcı olur. Uzun süre yatacak hastaların boş zamanlarını değerlendirici faaliyetler düzenler moral gücünün artırılmasını sağlar.

Kurum ile diğer sosyal hizmetler ve sağlıkla ilgili kurumlar arasında baştabibin izni ile işbirliğini sağlayarak kurumun gelirini arttıracak program ve çabalara katılır ve teşhis, tedavi hizmetleri bakımından diğer yataklı kurumlarla koordinasyon ve yardımlaşmayı sağlar.

Kurum içinde bulunan gönüllü kişilerin çalışmalarını düzenler, yoksa bu tip çalışmaların kuruma yönelmesini sağlar. Öncelikle kurum personelinin ve olanaklar oranında, yatan hastaların çocukları için kreş ve gündüz bakımevi açılmasına yardımcı olur. Kurum sonrası oluşacak kişisel ve toplumsal ve ekonomik koşulların yeniden düzenlenmesine yardımcı olur.

Ayrıca yönetmeliğin hemşirenin görev ve yetkileriyle ilgili maddesinde hemşirelere, hastaların sosyal ve ruhsal durumları ve beslenmeleri ile ilgili olarak fizyoterapist, sosyal hizmet uzmanları, diyetisyenler ve psikologlarla işbirliği yapma ve bunların servislerdeki çalışmalarını kolaylaştırma sorumluluğu verilmiştir.

2.2. Hastanelerde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalıştığı Birimler:

2.2.1. Hasta İletişim Birimi:

Sağlık Bakanlığının, sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması hastaların sağlık hizmetlerinden daha iyi yararlanabilmesi ve hak ihlallerinin önlenmesi amacıyla 01.08.1998 tarihinde resmi gazetede Hasta Hakları Yönetmeliği yayınlanmış ve devamında 2003 yılında bazı pilot hastanelerde hasta hakları uygulaması başlatılmış bu çerçevede hasta hakları birimleri kurulmuştur.

08.05.2014 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren " Hasta Hakları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile Hasta Hakları Birimi Hasta İletişim Birimi olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu birim hastanelerde, Hasta İletişim Birimi, Hasta Hakları Birimi yönetmeliği ve ilgili mevzuat çerçevesinde görev vermektedir.

1998 tarihinde yürürlüğe giren Hasta Hakları Yönetmeliğinde, ayrıntılı olarak hasta haklarıyla ilgili temel ilkelere yer verilmiştir. Sağlık hizmetlerin sunulmasında aşağıdaki ilkelere uyulması şartı koşulmuştur:

- Bedeni, ruhi ve sosyal yönden tam iyilik hali içinde yaşama hakkının, en temel insani hakkı olduğu, hizmetin her safhasında daima göz önünde bulundurulur.
- Herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına haiz olduğu ve hiçbir merci veya kimsenin bu hakkı ortadan kaldırmak yetkisinin olmadığı bilinerek, hastaya insanca muamelede bulunulur.
- Sağlık Hizmetinin verilmesinde, hastaların, ırk, dil, din ve mezhep, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç ve ekonomik ve sosyal durumları ile sair farklılıkları dikkate alınmaz. Sağlık hizmetleri, herkesin kolayca ulaşabileceği şekilde planlanıp düzenlenir.
- Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, rızası olmaksızın kişinin vücut bütünlüğüne ve diğer kişilik haklarına dokunulmaz.
- Kişi, rızası ve Bakanlığın izni olmaksızın tıbbi araştırmalara tabi tutulamaz.
- Kanun ile müsaade edilen haller ile tıbbi zorunluluklar dışında, hastanın özel hayatının ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.

Yukarıda sıralanan ve insan hakları perspektifini yansıtan temel ilkeler çerçevesinde kişilerin sağlık hizmeti alma süreçlerinde sahip oldukları haklar aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

- Sağlık hizmetlerinden faydalanma hakkı
- Bilgi isteme hakkı
- Sağlık kuruluşunu seçme ve değiştirme hakkı
- Personeli tanıma, seçme ve değerlendirme
- Öncelik sırasının belirlenmesini isteme
- Tıbbi gereklere uygun teşhis, tedavi ve bakım
- Tıbbi gereklilikler dışında müdahale yasağı
- Ötenazi yasağı
- Tıbbi özen gösterilmesi
- Sağlık durumu ile ilgili bilgi alma hakkı
- Kayıtları inceleme
- Kayıtların düzeltilmesini isteme
- Bilgi vermenin usulü
- Bilgi verilmesi caiz olmayan ve tedbir alınması gereken haller
- Bilgi verilmesini yasaklama
- Mahremiyete saygı gösterilmesi
- Rıza olmaksızın tıbbi ameliyeye tabi tutulmama
- Bilgilerin gizli tutulması

- Hastanın rızası ve izin
- Tedaviyi reddetme ve izin
- Tedaviyi reddetme ve durdurma
- Küçüğün veya mahcurun tıbbi müdahaleye iştiraki
- Alışılmış olmayan tedavi usullerinin uygulanması
- Güvenliğin sağlanması
- Dini vecibeleri yerine getirebilme ve dini hizmetlerden faydalanma
- İnsani değerlere saygı gösterilmesi ve ziyaret
- Refakatçi bulundurma
- Hizmetin sağlık kurum ve kuruluşu dışında verilmesi.

Sağlık Bakanlığının 06.11.2014 tarihli 2014/32 sayılı genelgesine göre: Hasta iletişim birimi sorumlusu öncelikli olarak hasta hakları konusunda eğitimi bulunan sosyal hizmet uzmanı, psikolog, iletişim fakülteleri mezunları ya da müfredatında iletişim, hakla ilişkiler dersi olan bulunan fakülteler olmak üzere en az lisans mezunu kişiler arasından sağlık kuruluşunun teklifi, varsa sağlık kuruluşunun idari olarak bağlı olduğu ildeki üst kuruluşunun ve sağlık müdürlüğünün uygun görüşü, Valiliğin onayı ile görevlendirilir. Görevine aynı usulle son verilir.

2.2.2. Tıbbi Sosyal Hizmet Birimi:

Sağlık Bakanlığı Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi (2011)'nde Tıbbi Sosyal Hizmet: Ayakta ya da yatarak tedavi gören hastaların tıbbi tedaviden etkili bir şekilde yararlanması, sosyal sağlığın korunması ve geliştirilmesi, tedavi sürecinde hastanın ailesi ve çevresi ile ilişkilerin düzenlenmesi, tedavi sürecini etkileyen psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik sorunlarının zamanında çözümlenerek sosyal işlevselliğini yeniden kazanması amacıyla yürütülen sosyal hizmet uygulamasını kapsar şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı yönergede Sosyal Hizmet Birimi 9.Madde'de ve Sosyal Çalışmacının görevleri ise 12. madde'de açıklanmıştır.

Sosyal Hizmet Birimi

Madde 9- (1) Bünyesinde sosyal çalışmacı olan hastanelerde bu yönergenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç bir ay içinde; bünyesinde sosyal çalışmacı bulunmayan hastanelerde ise sosyal çalışmacının göreve başladığı tarihten itibaren en geç bir ay içinde sosyal hizmet birimi kurulur. Sosyal hizmet birimi, başhekime bağlı olarak faaliyet gösterir.

Sosyal çalışmacının görev ve sorumlulukları

Madde 12-(1) Hastaneye başvuran hastaların psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik sorunlarını tespit eden, sorunlarıyla ilgili sosyal hizmet müdahalesini planlayan ve uygulayan, üniversitelerin dört yıllık sosyal hizmet bölümlerinden mezun sağlık personelidir.

(2) Sosyal çalışmacının görev ve sorumlulukları şunlardır:

1. Mesleki çalışmalarını ilgili mevzuata uygun olarak yürütür.
2. Hastaneden hizmet alan,
3. Kimsesiz, terk ve bakıma muhtaç hastalar,
4. Engelli hastalar,
5. Sağlık güvencesiz hastalar,
6. Yoksul hastalar,
7. Aile içi şiddet mağduru hastalar,
8. İhmal ve istismara uğramış çocuk hastalar,
9. Mülteci ve sığınmacı hastalar,
10. İnsan ticareti mağduru hastalar,
11. Yaşlı, dul ve yetim hastalar,

12. Kronik hastalar,
13. Ruh sağlığı bozulmuş hastalar,
14. Alkol ve madde bağımlısı hastalar,
15. Yabancı uyruklu olup tedaviden yaralanamayan hastalar,
16. İl dışından gelen hastalar öncelikli olmak üzere tıbbi sosyal hizmete ihtiyaç duyan hastalar için sosyal hizmet müdahalesini planlar ve uygular.

Tıbbi sosyal hizmet alanında öne çıkan mevzuatlardan bir diğeri de Sağlık Bakanlığının yayınlamış olduğu "Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği"dir. İlgili yönetmelikte sosyal hizmetlere olan vurgu şöyledir:

Madde 5- e) Eğitim ve araştırma hastaneleri: Öğretim, eğitim ve araştırma yapılan uzman ve yan dal uzmanlarının yetiştirildiği genel ve özel dal sağlık kurumlarıdır.

Yataklı tedavi kurumlarındaki poliklinik hizmetlerine halkın kolay ulaşabilmesi, hastane polikliniklerindeki yığılmaların önlenmesi amacıyla hastanelere bağlı olarak semt poliklinikleri kurulabilir. Semt polikliniklerin açılması, hizmetin verilmiş şekli, poliklinik ve acil servis hizmetlerinin çalışma usul ve esasları ile burada görevli personelin, görev, yetki ve sorumluluklarına dair usul ve esaslar Sağlık Bakanlığınca çıkarılacak bir yönerge ile belirlenir.

M – Sosyal Hizmetler :

Madde 35 – Standardında sosyal hizmet uzmanı bulunan yataklı tedavi kurumlarında bir sosyal servis kurulur. Birden fazla sosyal hizmet uzmanı bulunduğu takdirde, içlerinden baştabib tarafından görevlendirilen bir tanesi bu servisin amirliği görevini de yürütür.

Sosyal servis, yataklı tedavi kurumlarına müracaat eden, yatan ve kurumdan çıkan hastaların sosyal ve ekonomik sorunlarının saptanması, çözümlenmesi, hastanın çevresi ve ailesiyle ilişkilerinin sağlanması, kurumun halkla ilişkiler işlerinin yürütülmesi ile görevlidir. Ayrıca kurum personelinin karşılıklı ilişkilerinde ve sosyal sorunlarında danışma ve yardım sağlama görevini de yapar.

L- Sosyal Hizmetler Şefinin Görev ve Yetkileri:

Madde 125 - Sosyal hizmet uzmanı; Sosyal hizmetler akademisi veya muadili fakülte mezunu, kişilerle iyi ilişkiler kurabilecek ve kuruluşlar arasında iletişimi sağlayacak yetenekte sağlık personeldir. Birden fazla sosyal hizmet uzmanı bulunan kurumlarda içlerinden biri baştabiplikçe sosyal hizmetler şefi olarak görevlendirilir.

M – Sosyal Hizmetler Uzmanının Görev ve Yetkileri :

Madde 126 – Hastaların kişisel ve ailevi sorunlarının çözümlenmesinde ailesi ve yakın çevresi (Hastane iş, okul v.b.) ile işbirliği yapar, posta ve halkla ilişkiler hizmetlerini yürütür. Bunun için kuruma müracaat eden hasta sahibi ve ziyaretçilerin müşküllerinin çözümlenmesinde, aranan hastaların kolayca bulunmasında gerekli görülen her türlü tedbirleri alır ve aldırır.

Hastaların gerektiğinde sosyo-ekonomik durumlarının tetkikini yaparak hastane harcamalarına katılıp katılmayacağını araştırır ve değerlendirir. Aldığı sonucu Bakanlıkça saptanan bir forma doldurarak hasta evraklarının arasına ekler. Maddi yetersizliği olanlara diğer dış kurumlardan sürekli veya geçici destek sağlanmasına yardımcı olur. Uzun süre yatacak hastaların boş zamanlarını değerlendirici faaliyetler düzenler moral gücünün artırılmasını sağlar.

Kurum ile diğer sosyal hizmetler ve sağlıkla ilgili kurumlar arasında baştabibin izni ile işbirliğini sağlayarak kurumun gelirini arttıracak program ve çabalara katılır ve teşhis, tedavi hizmetleri bakımından diğer yataklı kurumlarla koordinasyon ve yardımlaşmayı sağlar.

Kurum içinde bulunan gönüllü kişilerin çalışmalarını düzenler, yoksa bu tip çalışmaların kuruma yönelmesini sağlar. Özellikle kurum personelinin ve olanaklar oranında, yatan hastaların çocukları için kreş ve gündüz bakımevi açılmasına yardımcı olur. Kurum sonrası oluşacak kişisel ve toplumsal ve ekonomik koşulların yeniden düzenlenmesine yardımcı olur.

2.2.3. Toplum Ruh Sağlığı Merkezi:

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki bilgi ve becerilerini kullanarak katkı sağladıkları çalışma alanlarından biri de psikiyatridir. Psikiyatri hizmetleri içinde özellikle kronik ruhsal bozukluğu olan hastalara yönelik etkili bir hizmet sunma modeli olan ruh sağlığı hizmetleri ülkemizde yeni gelişmektedir. Resmi gazetede yayınlanan 06.03.2014 tarih ve 9453 sayılı Bakan onayı ile yürürlüğe konulan " Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge" de yönergenin amacı, kapsamı, tanımları ve görev alan personelin sorumluluklarına dair maddeler yer almaktadır.

Bu yönergenin amacı: Ağır ruhsal bozukluğu olan hastalara, toplum temelli ruh sağlığı modeli çerçevesinde psiko-sosyal destek hizmetlerinin verilmesi, takip ve tedavilerinin gerektiğinde evde sağlık uygulamasına entegre bir şekilde yaşadıkları ortamda sunulabilmesi için, Sağlık Bakanlığına ait yataklı sağlık tesislerine bağlı olarak faaliyet göstermek üzere toplum ruh sağlığı merkezlerinin kurulması ve işleyişi, asgari fiziki şartları ile bulundurulması gereken araç, gereç ve personel standardının ve ilgili personelin görev, yetki ve sorumlulukları ile uygulamanın denetimine ilişkin usul ve esasların belirlenerek hizmetin etkin ve ulaşılabilir bir şekilde sunulmasını sağlamaktır.

Yönergeye göre merkezde en az 1 ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı, 1 sosyal hizmet uzmanı, 1 psikolog, 2 hemşire 1 sağlık memuru, 1 tıbbi sekreter, 1 idari ve teknik personel ve ihtiyaç duyulan temizlik elemanı, güvenlik görevlisi ve iş uğraş terapisti gibi diğer unvanlarda yeteri kadar personel ilgili mevzuata uygun olarak hastane yöneticisi tarafından görevlendirilir. Yönergede ayrıca personelin görev ve sorumlulukları belirtilmiştir. Her meslek grubu ortak görev ve sorumlulukları dışında, merkezdeki çalışma prensiplerine göre mesleğin gereği olan görevleri yerine getirir. Sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve hemşirenin ortak görev ve sorumlulukları şunlardır:

- Merkeze başvuranlara, merkezin amacı ve çalışmaları hakkında bilgi vermek,
- Merkeze kayıtlı hastalara bakım planı doğrultusunda bireysel danışmanlık hizmeti vermek,
- Hizmet alanlara ve ailelerine yönelik psiko-sosyal müdahaleleri yürütmek,
- Gezici ekip faaliyetlerine katılmak,
- Yatarak tedavi görmesi gereken hastanın ilgili kliniğe nakline destek vermek,
- Veri formlarını doldurmak ve ölçekleri (skala) kullanarak hastaları izlemektir.

Yönergenin 11. maddesinde hizmetin kapsamı şu şekilde ifade edilmiştir: Ağır ruhsal bozukluğu bulunan hastalara ait kayıt ve istatistiklerin tutulması, kayıtlı hastaların güçlendirilmesini, ve toplumla bütünleştirilmesini hedef alan rehabilitasyon, psiko-sosyal beceri kazandırma ve desteklemeye ilişkin plan, program ve çalışmaların yapılması, hastalık durumlarının değerlendirilmesi, tedavi edilmesi ve izlenmesi, topluma, hasta yakınlarına, sağlık personeline ve diğer ilgili personele ağır ruhsal bozukluklar alanında eğitim verilmesi esastır. Hizmetin gerektirdiği durumda üniversiteler, psikiyatri hastaneleri, psikiyatri klinikleri ve ilgili diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılabilir.

2.2.4. Evde Sağlık Hizmetleri:

Bakıma gereksinim duyan bireylerin tıbbi ve psiko-sosyal ihtiyaçlarının ev ortamında karşılanmasını öngören evde bakım hizmetleri, ülkemizde sağlık hizmetleri kapsamında gerçekleştirilen önemli değişimlerden bir tanesidir.

Sağlık Bakanlığı tarafından 10.03.2005 tarihinde "Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik" çıkarılmıştır. Bu yönetmeliğin amacı; kişilerin ve toplumun sağlığını korumak amacıyla, evde bakım hizmeti veren sağlık kuruluşlarının açılması, çalışması ve denetlenmesi ile bunları işleten kurum ve kuruluşların, özel hukuk tüzel kişilerinin ve gerçek kişilerin uyması gereken usul ve esasları düzenlemek olarak belirlenmiştir. Yönetmeliğin kapsamı; bağımsız işyerleri şeklinde veya tıp merkezi, dal merkezi, poliklinik ve özel hastane bünyesinde evde bakım hizmeti sunmak amacıyla açılan sağlık kuruluşları ile bu sağlık kuruluşlarının sahip ve işletenlerini ve evde bakım faaliyetlerini kapsar.

Evde bakım hizmeti veren merkez veya birimin hizmet sunacağı alanla ilgili olarak psikolog, fizyoterapist, diyetisyen, sosyal hizmet uzmanı gibi hekim dışı sağlık personeli bulunabilmektedir. Ayrıca bunlara yardımcı olmak üzere bakım destek personeli çalıştırılabilir.

Evde bakım hizmetlerine ilaveten 2011 yılında "Sağlık Bakanlığınca Sunulan Evde Bakım Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge" yürürlüğe girmiştir.

Yönerge kapsamında verilecek evde sağlık hizmetleri ile bakıma ihtiyaç duyan bireylere, eşitlik ve hakkaniyet ilkesi çerçevesinde, ev ortamında etkin, verimli ve insan merkezli bir sağlık hizmeti sunulması ve tedavi birimlerinin kalitesinin artırılması amaçlanmıştır.

Yönergede evde sağlık hizmeti: Çeşitli hastalıklara bağlı olarak evde sağlık hizmeti sunumuna ihtiyacı olan bireylere evinde ve aile ortamında sosyal ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin sosyal devlet anlayışı ile etkin ve ulaşılabilir bir şekilde uygulanmasını sağlamaktır.

Yönergeye göre görevlendirme ve sosyal hizmet uzmanının rolleri: Evde sağlık hizmetleri biriminde görevlendirilecek sorumlu tabip veya sorumlu dış tabibi ve diğer personel ile ilgili kurum amirince belirlenir. Mevcut olması halinde 1 fizyoterapist, 1 diyetisyen, ihtiyaç halinde bir psikolog bulunmaması halinde ise sosyal hizmet uzmanı veya her ikisi birden bu ekibe dahil edilebilir. İşin yoğunluğu veya ihtiyaca göre birden fazla evde sağlık hizmeti ekibi oluşturulabilir ve bu ekiplere ilave personel görevlendirmesi yapılabilir.

Evde sağlık hizmetleri ekibinde yer alan fizyoterapist, diyetisyen, psikolog ve sosyal hizmet uzmanı, evde sağlık bakım hizmeti verilen kişi ve aile bireylerine müdavi tabip ve sorumlu tabibin belirlediği tedavi planı doğrultusunda, mesleklerinin gerektirdiği beslenme, rehabilitasyon hizmetleri ile sosyal ve psikolojik destek hizmeti verilir.

Yapılan başvurular ilgisine göre, birim sorumlusu tabibe veya dış tabibine havale edilir. Başvurular kayıt altına alınarak en kısa zamanda duruma göre, tabip veya dış tabibi, hemşire veya sosyal hizmet uzmanı tarafından ikametne gidilerek vaka yerinde değerlendirilir. Evde sağlık hizmeti almak için başvuran kişi veya aile bireylerine değerlendirme sonucu konusunda, menfi veya müspet olup olmadığına bakılmaksızın, en kısa sürede bilgi verilir. Başvurusu olumsuz neticelenenler sebepleri konusunda ayrıntılı olarak bilgilendirilir. Hastanın evde sağlık hizmetine kabul edilip edilmediği koordinasyon merkezine ve kayıtlı olduğu aile hekimine de bildirilir.

2.2.5. Yanık Tedavi Merkezi:

Sağlık Bakanlığı makamının 19.01.2010 tarih ve 2202 sayılı oluru ile yürürlüğe giren "Yataklı Sağlık Tesislerinde Yanık Tedavi Birimlerinin Kurulması ve İşleyişi Hakkında Yönerge" ile 23.02.2011 tarih ve 8601 sayılı makam onayı ile yürürlüğe giren " Yataklı Sağlık Tesislerinde Yanık Tedavi Birimlerinin Kurulması ve İşleyişi Hakkında Yönergede Değişiklik Yapılmasına Dair Yönerge" yanık tedavi merkezi, personelin görevlendirmeleri, işleyişi, usul ve esaslarını kapsamaktadır.

Yönergenin amacı: Yataklı sağlık tesisleri tarafından verilmekte olan yanık tedavi hizmetlerinin günümüz ihtiyaç ve beklentilerine uygun olarak sunulması maksadıyla yanık tedavi hizmeti verilen acil travma birimlerinin personel ve hizmet kıstaslarını, fiziki şartlarını, araç, gereç ve tıbbi donanım standartlarını belirlemek, yanık merkezi, yanık ünitesi ve odalarının kurulmasına, mevcutların yeniden yapılandırılmasına ve bu birimlerin işleyiş ve denetimi ile buralarda görev yapacak personelin eğitimlerine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

Bu yönerge Sağlık Bakanlığınca ait, bünyesinde yanık tedavi merkezi, yanık ünite veya odası bulunan ve kurulması planlamaya alınan sağlık tesisleri ile buralarda görev yapan personeli kapsar.

Yanık Tedavi Merkezi: Eğitim ve araştırma hastanelerinin idari ve tıbbi bütünlüğü içerisinde yer alan, ancak diğer birimlerden izole edilmiş veya müstakil binası olan, tüm yanık vakalarının kabul edildiği, (çocuk sağlığı ve hastalıkları hastaneleri bünyesindeki yanık tedavi birimlerine sadece çocuk hastalar kabul edilir.) ilk şok tedavilerinden rehabilitasyonlarına kadar olan tüm tedavi süreçlerinin gerçekleştirilebildiği, sterilizasyon koşullarının en yüksek seviyede sağlandığı, giriş ve çıkışlarının enfeksiyon kontrolü bakımından denetimli olduğu merkezlerdir.

Yanık tedavi birimlerinde görev yapacak sorumlu uzman tabip ve diğer personelin görevlendirmesi sağlık tesisi baştabibi tarafından yapılır. Yanık tedavi hizmetleri ekip anlayışı içerisinde yürütülür ve ekibe işin yoğunluğu veya ihtiyaca göre sorumlu tabibin talebi, baştabibin onayı ile ilave personel görevlendirmesi yapılabilir.

Yanık tedavi birimlerinde psikolojik destek, rehabilitasyon ve beslenme hizmetleri ihtiyaç halinde baştabip tarafından belirlenecek 1 psikolog veya sosyal hizmet uzmanı, 1 fizyoterapist veya yanık tedavi konusunda deneyimli bir diyetisyenin sorumluluğunda yürütüleceği yönergede belirtilmiştir.

Yanık ekibinde yer alan fizyoterapist, diyetisyen, psikolog ve sosyal hizmet uzmanı, yanık tedavi hizmeti verilen hastaya ve gerektiğinde hastanın yakınlarına müdavi tabip ve sorumlu tabibin belirlediği tedavi planı doğrultusunda, mesleklerinin gerektirdiği beslenme, rehabilitasyon hizmetleri ile sosyal ve psikolojik destek hizmetleri verilir. Bu hizmetlerin verilmesi sırasında tıbbi deontoloji, toplumsal etik ve ahlaki kurallara uyulması hasta hakları mevzuatına uygun olarak hareket etmesi zorunludur.

2.2.6. Diyaliz Merkezi:

Diyaliz hastaların normal yaşam düzeni büyük ölçüde bozulmuş ve bedensel, psikolojik, sosyal ve ekonomik birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Fakat teknolojik gelişmeler her alanda olduğu gibi tıpta da kendini hissettirmiş ve üretilen sağlık hizmetlerinin bir öncekinden daha nitelikli olduğu görülmüştür.

Sağlık Bakanlığı, 18.06.2010 tarih ve 27615 sayılı "Diyaliz Merkezleri Hakkında Yönetmelik" ile diyaliz merkezlerinin amacı, kapsamı dayanak ve tanımlarına ilişkin yönetmeliği yayınlamıştır. Bu yönetmeliğin amacı: akut ve kronik böbrek yetmezliği bulunan hastaların tedavilerini diyaliz yoluyla tedavi ettirmede, böbrek nakline hazırlanmalarına ve gerekli diğer tıbbi durumlarda diyaliz yöntemlerini uygulayacak merkezlerin, planlamalarına, açılmalarına, faaliyetlerine, denetlenmelerine, merkezde ve merkezin denetiminde görev alacak sağlık personelinin eğitimi ve sertifikalandırılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

Bu yönetmelik; üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından diyaliz hizmeti sunmak amacı ile açılan tesisler ve diyaliz hizmeti ile ilgili faaliyetleri kapsamaktadır.

Yönetmelik diyaliz ve hemodiyalizi aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

Diyaliz: Böbrek yetmezliği veya başka sebeplerle insan vücudunda biriken toksit maddelerin ve fazla sıvının vücuttan uzaklaştırılması amacı ile uygulanan diyaliz yöntemlerinin genelidir.

Hemodiyaliz: Hemodiyaliz cihazı vasıtasıyla yatay membran kullanılarak diyaliz merkezlerinde veya evde yapılan standart, hemodiafiltrasyon ve diğer alternatif diyaliz yöntemlerine denir.

Her diyaliz merkezi, hastaların programlı diyalizin başlangıcında ve daha sonra uzman hekimin denetiminde olmak üzere bir diyetisyenle danışmanlık hizmeti almak üzere sözleşme yapar ve ücreti hasta adına merkez tarafından karşılanmak kaydıyla satın alır. Yeni açılan merkez, faaliyet izin belgesi tarihinden itibaren en fazla üç ay içerisinde diyetisyenle sözleşme yapar veya hizmet satın alır. Diyaliz merkezleri, ihtiyaç duymaları halinde psikiyatri uzmanı, psikolog, sosyal hizmet uzmanı haiz personeli, mesleklerine uygun görevlerde istihdam edebilir veya bunlardan satın alabilir.

2.2.7. Hasta ve Çalışan Güvenliği:

Dünyada hasta ve çalışan güvenliğine ilişkin gelişmeler gittikçe önem kazanmaktadır. Hasta bakım kalitesinin artırılması, tıbbi hatalardan kaynaklanan kayıpların en aza indirilmesi için, hasta ve çalışanları tehdit eden olayları kontrol altında tutmak için ülkemizde de sağlık hizmetlerinin sunumuna dönük bir dizi çalışma yapılmaya başlanmıştır.

06.04.2011 tarih ve 27897 sayılı "Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik" yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmeliğin amaç ve kapsamı; kamu, üniversite ve özel sektör ikinci ve üçüncü basamak sağlık kuruluşlarında, hasta ve çalışan güvenliği için güvenli hizmet sunumu ve güvenli bir ortam sağlanmasına, hizmet sunumunda kalitenin artırılmasına, sağlık kurumunda hasta ve çalışanlar için muhtemel risklerin belirlenmesine ve hizmet içi eğitimler ile güvenli hizmet sunumu ve güvenli çalışma ortamının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik usul ve esasları düzenlemektir.

Yönetmelikte yer alan usul ve esasların kesintisiz ve etkin bir şekilde uygulanması, uygulama sırasında tespit edilen sorun ve aksaklıkların giderilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, uygulamanın takip edilmesi ve değerlendirilmesi, ilgili sağlık kurumunun en üst amirin sorumluluğundadır.

Sağlık Bakanlığı tarafından 14.05.2012 tarih ve 2012/23 sayılı genelgesine göre, Çalışan Hakları ve Güvenliği Birimi Görevlendirmeleri; Kamu Hastanelerinde mevcut olan Tıbbi Sosyal Hizmet Birimi ve Hasta Hakları Birimlerindeki (Hasta İletişim Birimi) personel hariç tutularak, fakültelerin ilgili bölümlerinden en

az dört yıllık lisans mezunu sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve hakla ilişkiler uzmanının görevlendirilmesi uygun görülmüştür.

3.SONUÇ ve ÖNERİLER

Son yıllarda sağlık alanında yaşanan bir takım değişim ve gelişmeler karşısında geri kalmayan ve bu değişim ve gelişim içinde önemli bir yer edinen fakat mesleğin uygulama aşamasında birçok sorunla karşı karşıya kalan sosyal hizmet mesleğinin, uygulama alanında daha görünür olmasının sağlanması, farkındalığın artırılması ve yerini sağlamlaştırması için sosyal hizmet uzmanlarının mesleki ve kişisel çabaları doğrultusunda hakkettiği yere gelmesinin sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinin hak ettiği yere gelmesi ve mesleğin uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanların istenen mesleki değere sahip olabilmesi için; sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet mesleğinin kapsam ve çerçevesini iyi bilmeli, mevzuata hakim olmalı, mesleki bilgi ve becerilerini doğru kullanmalı ve meslekle ilgili olmayan faydasız diğer görevlerden kaçınmalı, mesleğin tanımlanmasını doğru yapmalı ve mesleği ön plana çıkaracak çalışmalarda yer almalıdır. Sağlık sektöründe sosyal hizmetin görünürlüğünün artması sosyal hizmet uzmanlarının mesleki çaba ve yetenekleriyle doğru orantılı olduğunun bilincinde olunmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Artan T, 2011. Yeni Yerel Yönetim Yapılanmasında Sosyal Hizmetler; İstanbul Örneği. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
2. Aydemir İ, 2015. Organ Naklinde Tıbbi Sosyal Hizmet. Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, 5, 24-32.
3. Aydemir İ, Işıkhan V, 2013. Hasta Hakları Birim Sorumlularının Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Toplum ve Sosyal Hizmet, 24(1), 7-24.
4. Duyan V, 2003. Hastaların Karşılaştığı Sorunlar ve Çözümleri Odağında Tıbbi Sosyal Hizmet. C.Ü.Tıp Fakültesi Dergisi, 25(4), 30-44.
5. Özbesler C, 2013. Hasta Yaşam Kalitesinde Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamalarının Önemi. Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, 12 (2), S. 6-12.
6. Resmi Gazete, 12.01.1961. 10705 sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun". S. 3597.
7. Resmi Gazete, 07.11.1982. 2709 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası". M. 56.
8. Resmi Gazete, 13.01.1983. 17927 sayılı "Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği".
9. Resmi Gazete, 01.08.1998. 23420 sayılı "Hasta Hakları Yönetmeliği".
10. Resmi Gazete, 10.03.2005. 25751 sayılı "Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik".
11. Resmi Gazete, 18.06.2010. 27615 sayılı "Diyaliz Merkezleri Hakkında Yönetmelik".
12. Resmi Gazete, 06.04.2011. 27897 sayılı "Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik".
13. Resmi Gazete, 08.05.2014 28994 sayılı "Hasta Hakları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik".
14. Sağlık Bakanlığı, 19.01.2010. 2202 sayılı Makam Onaylı "Yataklı Sağlık Tesislerinde Yanık Tedavi Birimlerinin Kurulması ve İşleyişi Hakkında Yönerge".
15. Sağlık Bakanlığı, 16.02.2011. 7465 sayılı "Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi".
16. Sağlık Bakanlığı, 23.02.2011. 8601 sayılı Makam Onaylı "Yataklı Sağlık Tesislerinde Yanık Tedavi Birimlerinin Kurulması ve İşleyişi Hakkında Yönerge".
17. Sağlık Bakanlığı, 24.02.2011. 8751 sayılı Makam Onaylı "Sağlık Bakanlığınca Sunulan Evde Bakım Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönergede Değişiklik Yapılmasına Dair Yönerge".
18. Sağlık Bakanlığı, 2011. Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı: 2011-2023, Ankara, S. 14.
19. Sağlık Bakanlığı, 14.05.2012. 2012/23 sayılı "Çalışan Güvenliğinin Sağlanması Hakkında Genelge".
20. Sağlık Bakanlığı, 06.03.2014. 9453 sayılı Makam Onaylı "Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge".
21. Sağlık Bakanlığı, 06.11.2014. 2014/32 sayılı "Hasta Hakları Uygulamaları Genelgesi".
22. Sargutan A.E, 2006. Karşılaştırmalı Sağlık Sistemleri. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara,
23. Songül A, 2008. Sağlıkta Psiko-Sosyal Boyut (İhmal Edilen Boyut). Erişim Tarihi, 25.08.2015. Erişim adresi, <http://blog.milliyet.com.tr/saglikta-psikososyal-boyut-ihmal-edilen-boyut-/Blog/?BlogNo=99585>.

BİR DENEME: NURİ BİLGE CEYLAN FİMLERİ ÜZERİNDEN AİLEYE BAKIŞ

Uğur Özdemir¹, İkbâl İçer², Selver Çapar³, Zühal Şahin⁴

ÖZET

Bu çalışmada Nuri Bilge Ceylan'ın uzun metrajlı filmleri olan Kasaba(1997), Mayıs Sıkıntısı(1999), Uzak(2002), İklimler(2006), Üç Maymun (2008), Bir Zamanlar Anadolu'da(2011), Kış Uykusu(2014) adlı filmleri aile kavramı ile özellikle parçalanmakta olan ya da parçalanmış olan aile kavramında incelenecektir. Sinemanın toplum yapısı üzerindeki etkisi ve çok geniş alanlarda ne denli etkili olduğu gerçeği yadsınamaz bir gerçektir bu noktadan yola çıkarak film içeriklerinin günümüz meseleleriyle, sosyal bilim araştırmalarıyla ve sosyal hizmet ile ilişkilerini inceleyip mütalaa etmek hedeflenmektedir. Neden Nuri Bilge Ceylan filmleri seçtiği noktasında ise Nuri Bilge Ceylan 'ın 1990 sonrası oluşmakta olan yeni kuşak Türk sinemacılarının arasında kendi anlatım dilini oluşturmayı başarmış ve sanatına yansıtmış yönetmenlerin başında gelerek ulaştığı seyirci kitlesi ve aldığı ödüller(yurt içinde ve dışında) bakımından Türk Sinemasında önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Ek olarak Nuri Bilge Ceylan'ın filmlerinde işlediği konular, işlediği karakter ve olayların içinde bulunduğumuz toplumdaki bağımsız olmayıp toplumda yaşanan olayların filmlerinde kareler ve replikler olarak karşımıza çıktığı filmlerin içerikleri düşünüldüğünde sorunun cevabı bulunmuş olacaktır. Bu çalışma ile sosyal hizmetlerin çalışma alanlarından biri olan aile konusunu altın Palmiye ödüllü yönetmen, senarist ve fotoğraf sanatçısı gözünden anlatmanın sosyal hizmetlerde yeni ve farklı bir bakış açısı oluşturacağı düşünülmektedir. Nuri Bilge Ceylan, bir bakıma yer yer kendi otobiyografik özelliklerini taşıyan, yalın performans (amatör oyuncu), kronolojik belirsizlik, ses ve görüntü ayrılığı, imgenin anlatı üstünde önceliği taşıyan saf sinemanın temel estetik ilkelerini kendi sinemasına uyarlayarak, bu yeni 'yönetmen sinemasının' özgün bir halkasını oluşturmaktadır (Akbulut: 2005, 44). Ceylan'ın sinemasında imge ve görüntü anlatıdan önce gelmektedir. Çalışmanın odak noktasını; Nuri Bilge Ceylan filmlerindeki görüntü ve imgeler arasında kadının değerini topluma mal olmuş bir sanatçı gözünden değerlendirmek, aile yapısını oluşturan dinamikleri belirlemek, toplumsal rollerin aile içinde bireyselleşmesi ile 1997 den günümüze kadar aile yapısının toplumsal süreç analizi yöntemi ve sosyal hizmet perspektifi ile değerlendirebilmek oluşturmaktadır.

1.NEDEN BÖYLE BİR ÇALIŞMA YAPMA GEREKSİNİMİ HİSSEDİLDİ?

Mesleki olarak kullanılan pek çok kavram, olgu, olayı tanımlayabilmek ve onunla çalışabilmek için görgül alanlarımızı genişletme ihtiyacı ve toplumsal değişim ve gelişime farklı boyutlarda bakma ihtiyacından ötürü bu çalışma ortaya çıkmıştır. Bu noktadan hareketle topluma mal olmuş bir yönetmenin gözünden çalışma odağımız olan aile ve kadın algılarının birey, grup ve toplum temellerinde nasıl işlendiği merakı bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur.

Hayatımızı kolaylaştırmak için evimize hayatımıza aldığımız üstümüze giydiğimiz bunca şey varken bizi hatta aynı anda izleyen milyonları etkileyen bir sanat alanını görmezden gelmek olmazdı diye düşünüyoruz. İnsanı anlatan, insanı kullanan, hayallerini süsleyen bu alanı gerçekten görmezden gelmek olmazdı. Hayatımızın bir parçası sinema, edebiyat, kitaplar, müzik ve daha sayamadığımız birçok farklı alandan bir tanesi, anlattıkları ile anlatacakları ile merak uyandıran gizemleri ile beklenmedik sonuçları ile şaşırtan bir alan çok büyük etki alanıdır.

Hepimiz için hayatın bir parçası olan, konusu, kurgusu, müzikleri, yer ve zaman örüntüsüyle izledikten uzun bir süre sonra bile hayatımızın bir dönemine dokunduğunu hissettiğimiz, üzerinde oturup saatlerce konuşup yorum yaptığımız sinemanın; insanı, insan davranışlarını anlamlandırma konusunda etkili bir araç olduğu bilinmektedir. Biz bu çalışma ile insanı tek düzeyde ele almayı yukarıda bahsedilen kavramların en azından birini farklı kurgularıyla ele almış ve bizlere sonsuz düşünce kapısı açıp insanı anlamamız

¹ Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi

² Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Bütünleşik Doktora Programı Öğrencisi

³ Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

⁴ Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

konusunda değişik yollar sunan NBC filmlerini, uygulamada sürekli karşılaştığımız hayatımızın bir parçası olan insan profillerini yalın bir gerçeklikle ele alması bakımından anlamlandırmaya çalıştık.

Yaptığımız çalışma, bireyi, aileyi, toplumu anlama noktasında kavramlara ulaşabilmede, sanatsal süreçleri anlamlandırma çalışmasındaki ilk deneme olup geliştirilmeye ihtiyacı vardır. Sosyal hizmet uygulayıcılarının ve planlayıcılarının bireyi anlama noktasında sinemanın etkisini vizyonunda tutması önemlidir ve yapılacak çalışmalarda sinemanın alternatif bir çalışma alanı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

2.SİNEMANIN VE EDEBİYATIN YAPTIĞI NEDİR?

Sinema duyguların dışavurumunu en sağlıklı ve doğal yolla yapmanın yöntemidir. Her sanat gibi hayal gücüne dayanır elbette, ancak gözlemin ve düşünce dünyasının sinemaya kaynaklığı da yadsınamaz. Bireyin düşünceleri sinemayı etkiliyorsa, toplum hayatı birinci elden sinemayla etkileşim içinde demektir. Bireyin bilim insanı objektifliğine sahip olduğunda bile toplumundan etkilenmemesi mümkün değildir. Hele ki sanatçı karakterindeki üreten insanın toplumundaki iyi, güzel, ya da aksayan yönleri belirtmeden durması söz konusu olamaz.

Edebiyat, duygu ve düşüncelerin güzel ve etkili bir biçimde anlatılması biçimi, duygu ve düşünceleri anlatma sanatıdır.

Sinema ve edebiyat görünmeyi görünür kılan birer iletişim aracıdır. Söylenemeyeni satır ve replik aralarında işleyen bir anda birçok kişiye ulaşarak görünen aynı şeyi farklı belleklerde farklı anlamlandırmalara ulaştırır. Görüleni, duyulana, hayalleri, hissedilenleri, anlaşılana paylaşılabilmeyen yollarından biri olan sinema ve edebiyat bize bizi anlatmanın, gördüklerimizi anlatabilmeyen etkili yollarından biridir

Sinema ve edebiyat insana ne yapmaktadır boyutunu düşündüğümüz zaman, birçoğumuzun aklına unutamadığı bir şiirin dizeleri, sevdiği kitapların altını çizdiği noktaları, bir filmin replik replik dakika dakika akıldan silinmeyen anları akla gelmektedir.

İnsan, var olduğu günden bu yana sürekli olarak içinde yaşadığı dünyayı ve evreni tanımaya ve anlamaya çalışmasına rağmen bu çabası içinde en az kendini tanıyabilmiştir. Bu nedenledir ki insanın kendini anlama ihtiyacında ve kendinden bir parça hissetme konusunda sinema ve edebiyatı baş tacı yapması kaçınılmazdır.

İnsan, bam teline dokunulmasından, gördükleri ve duyduklarıyla kendine, yaşadıklarına ve hissettiklerine anlam yormasından haz duyan bir varlıktır. Bu nedenledir ki ' bu şiir tam da beni anlatıyor, ' bu sahneyi defalarca izleyebilirim' şeklindeki cümlelerimiz sinema ve edebiyatın bu haza ulaşma konusunda vazgeçilmez bir aracı statüsündedir.

Bu çalışmada sinemanın (NBC filmlerinin) "Aslında ne diyor?", "Neden böyle anlatıyor?" gibi satır ve replik aralarındaki soruların yanıtını araştırdığını düşünüyoruz. Simgelerle uğraşp, göndermelere güvenerek filmin çekildiği zamandan başlayıp mekana, konuya, yazana, oynayana, ne giyindiklerine ve nasıl aydınlatıldıklarına kadar her veriyi incelemektedir.

Böylece 'temel anlam' düzeyinden başlayıp, 'yan anlam' düzeylerine ulaşmaktadır. Sonuçta her karesine gerekli özeni gösterip filmi çözümlüyor insanlara şunu demektedir: "Öyle her gördüğünüze inanmayın. Bu film aslında 'bunları, bunları' söylüyor! 'bunları' da 'bunun' için söylüyor ve sizi haince aldatıyor". Bunları yaparak tam olarak bizi bir konuya, başlangıca ya da sona doğru sürüklediğini düşünüyoruz. Ve bunu yaparken bir amaç uğruna yapmakta olduğundan işte tam da bu nokta da bizde topluma mal olmuş filmi birçok alanda ödülleri alan NBC'nin bize aslında ne anlatmaya çalıştığına bakacağız. Çünkü görünüşe bakılırsa bir elmanın 30 saniye boyunca suda yuvarlanmasının bir nedeni olabilir diye düşünmeden edemiyor, elmayı izlerken uyusuyor ya da sevişme sahnesinde uyarılıyor olabiliriz. Bu noktadan hareketle de sinemanın ve edebiyatın kiminde bir uyuşturucu kiminde de bir uyarıcı etkiye sahip olduğunu söylemeden edemiyoruz.

3.BİR SİNEMA DEĞERLENDİRMESİ AÇISINDAN NBC KİMDİR VE NEDEN BU ÇALIŞMADA NBC FİMLERİ KULLANILMIŞTIR?

Nuri Bilge Ceylan 'ın 1990 sonrası oluşmakta olan yeni kuşak Türk sinemacılarının arasında kendi anlatım dilini oluşturmayı başarmış ve sanatına yansımış yönetmenlerin başında gelerek ulaştığı seyirci kitlesi ve

aldığı ödüller(yurt içinde ve dışında) bakımından Türk Sinemasında önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Ek olarak Nuri Bilge Ceylan'ın filmlerinde işlediği konular, işlediği karakter ve olayların içinde bulunduğumuz toplumdaki bağımsız olmayıp toplumda yaşanan olayların filmlerinde kareler ve replikler olarak karşımıza çıktığı filmlerin içerikleri düşünüldüğünde sorunun cevabı bulunmuş olacaktır. Bu çalışma ile sosyal hizmetlerin çalışma alanlarından biri olan aile konusunu altın Palmiye ödüllü yönetmen, senarist ve fotoğraf sanatçısı gözünden anlatmanın sosyal hizmetlerde yeni ve farklı bir bakış açısı oluşturacağı düşünülmektedir

Nuri Bilge Ceylan 26 Ocak 1959'da Yenice'de doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Elektrik-Elektronik Mühendisliği bölümünden mezun olduktan sonra Mimar Sinan Üniversitesi'nde iki yıl sinema eğitimi gördü. Boğaziçi Üniversitesi'ndeki eğitimi sırasında üniversitenin fotoğrafçılık (BÜFOK), dağcılık ve mağaracılık kulüplerine katılarak, doğa etkinlikleri ile ilgilendi. 1980'lerde kimi portföyleri Gergedan gibi dönemin nitelikli kültür ve sanat dergilerinde yayınlanan Ceylan, yaptığı dört filmin de, yönetmenliğini, senaryo yazarlığını ve yapımcılığını üstlendi. Ayrıca bir çok filminde anne ve babasını kendisinin oynadığı bu filmlere dahil etmiştir.

Sinemaya Koza adlı kısa filmiyle adımını atan Ceylan bu filmiyle, Cannes Film Festivali'nin ilgili bölümüne katılma başarısını gösterdi. Ceylan 1997'de ilk uzun metrajlı filmi olan ve başta Berlin Film Festivali olarak pek çok dünya festivalinde gösterilen üç bölümlü, otobiyografik ve pastoral Kasaba filmi, 1999 yılında da bir meta-film olan ve ilk iki filmdeki otobiyografik izleği sürdüren ve büyük başarı kazanan Mayıs Sıkıntısı'nı çekti. Film, Berlin Film Festivali'nin yarışmalı bölümünde gösterilmişti.

56. Cannes Film Festivali'nde yarışan ve favori filmler arasında gösterilen Nuri Bilge Ceylan'ın 2002 yapımlı dram filmi Uzak, Altın Palmiye'den sonra festivalin ikinci önemli ödülü olan 'Büyük Jüri Ödülü'nü ('Grand Prix') aldı. Filmde yalnız ve yabancılaşmış iki kuzeni oynayan film başrol oyuncularını Muzaffer Özdemir ve film tamamlandıktan hemen sonra bir trafik kazasında ölen Mehmet Emin Toprak da 'En İyi Erkek Oyuncu Ödülü'nü paylaşarak Türk sinema tarihinin en parlak başarılarından birine imza attılar.

Ceylan'ın dördüncü uzun metrajlı filmi olan İklimler, 2006 Cannes Film Festivali'nin yarışma bölümüne kabul edildi. Ceylan'ın o güne kadar çektiği en büyük bütçeli eser olan film, dijital görüntü teknolojisiyle kotarıldı ve görüntü yönetmenliğini Ceylan'ın kendisinin üstlenmediği ilk filmi olma özelliğini kazandı. Filmin bir diğer önemli özelliği ise, Nuri Bilge Ceylan'ın bu kez kamera önüne de geçerek, eşi Ebru Ceylan'la başrolleri paylaşmış olmasıdır.

2008 Cannes Film Festivali'nde küçük zaafaların büyük yalanları doğurmasıyla parçalanmış bir ailenin, gerçeklerin üzerine örterek bir arada kalma çabasını anlatan Üç Maymun filmiyle "En İyi Yönetmen Ödülü"nü aldı. Ödülü aldıktan sonra yaptığı teşekkür konuşmasında "Bu ödülü birisine adamak istiyorum: Tutkuyla sevdiğim, yalnız ve güzel ülkeme..." dedi. 64. Cannes Film Festivalinde Bir Zamanlar Anadolu 'da filmiyle Büyük jüri ödülüne layık görüldü.

Nuri Bilge Ceylan'ın "Kış Uykusu" isimli filmi 2014 yılında 67. Cannes Film Festivali'nde büyük ödül olan Altın Palmiye'ye layık görüldü. Böylece Yılmaz Güney'in Yol filminin ardından ikinci kez bir Türk filmi bu ödülü kazanmış oldu.

NBC toplumu anlama bağlamında yeni bir sinema dilini oluşturarak zihinsel enerjisinden toplumu anlayabileceğimiz biridir ve filmlerinde yer verdiği karakterlerde her kesimden ve her şeyden olayı anlatırken sadece durumu durum olarak anlatan abartıya kaçmayan ve Türkiye'de yeni bir sinema dilini oluşturmaya çalışan bir yönetmendir.

4.NBC FİMLERİNDE TOPLUM NEDİR? AİLE NEDİR? BİREY NEDİR?

Nuri Bilge Ceylan filmlerinde karakterler özellikle toplumu yansıtan kişilerden seçilmiştir. Filmler kronolojik bir düzende sıralandığına NBC'nin yaşanan toplumsal olgu ve olaylara uzak kalmadığı göze çarpmaktadır. Ceylan'ın yarattığı sinema söyleminin önemli bir parçası ta toplumsal temsile "taşra" açısından yaklaşmasıdır. Burada anlatılan taşra geçmiş değil toplumun ta kendisi olarak ifade edilir. Bu bakımdan genelden özele gitmek gerekirse toplum nedir diye sorduğumuzda karşımıza toplum, insanı etkileyen gerçek ilişkiler bütünüdür demek yerinde olacaktır. Belli bir toprak üzerinde yaşamak, ortak bir politik iradeye bağlı olmak ve kültürün ortaklığının olması ile karakteristiktir. Bu tanımdan yola çıkarsak NBC filmlerinde toplum Anadolu'nun farklı kent ve kasabalarında farklı kültürel birikimlere sahip olan insanlarını

farklı zamanlarda farklı şekillerdeki etkileşimlerinin, ilişkilerinin, değişimlerinin anlatıldığı bir insan topluluğu olarak ifade edilebilir. Bir başka deyişle burada toplum simgeleştirilmiş bir biçimde baktığımızda bir inanca ve düşünceye sahip olan bazen birbiri ile çatışan insan grupları olarak ifade edebiliriz.

Halkanın ikinci noktası olan aileye tarzından, hayata ve sinemaya bakış açısından ödün vermeyen yönetmen Nuri Bilge Ceylanın gözünden ve onun yarattığı karakterlerin gözünden bakmaya çalışacağız. Filmlerinde birçok yönüyle diğer yönetmelerden farklılaşan oyuncu seçimi, seçtiği hikâyeler ve kamera bakış açılarıyla aslında tam bizi Anadolu'yu, taşrayı, bizim ailelerimizi, bizim muhtarını, bizim polisi, bizim milletvekili adayını, bizim kocası cezaevine girince geride kalan kadını ve çocuğunu, bizim âşık olduğu adam tarafından aldatılan görmezden gelinen kadını anlattığı için biz bu filmlerde aileyi ve kadını aramaya çalıştık: belki bulduk belki de bulamadık! Çalışmamızın da temelini oluşturan NBC filmlerinde aile aslında tam bir kalıba konulamayan günümüzün klasik tanımlarına uymayan bir seyir izlemektedir. Toplumsal değişimle bir arada olamayan iki arada bir derede olan ailenin bu liminal pozisyonunu anlamlandırabilme kaygısındaız. Özellikle filmlerin kronolojik sıralaması da düşünüldüğünde ailenin ilk filmlerde çocuk ve anne babadan oluşan bir grup olduğu düşünülürken özellikle 2000li yıllara gelindiğinde kavramın değiştiği aileyi oluşturan ilişkilerin değiştiği farklı mekanizma ve süreçlerin aile denilen kavrama dahil olduğu ayrışma ve çatışmaların çoğaldığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halkanın en dar kesimi olan bireye baktığımızda da NBC filmlerinde her bir karakter yalınlığı ve toplumun içinden oluşuyla hem değişime direnen hem de değişimle birlikte sürüklenen bireylerdir.

NBC'nin ilk filmlerinde daha yalın yaşantılara sahip insan hayatlarını ve bunların bağımsızlıklarını görürken yine kronolojik düzende filmlerinin gelişimine bakıldığında bireyin iç dünyasında çıkmazlara doğru bir yolculuk başladığı ve zamanla bu çıkmazların daha karmaşık ev etki alanının bağımsız bir şekilde çevresine yayıldığı görülmüştür. Birey yalnızlaşırken bireyin iç dünyasında mutsuzluklara ve gelgitlere yol açtığı yönünde izlenimler oluşmuştur.

Yine filmlerin genel olarak seyrine bakıldığında özellikle son iki filmi olan Bir Zamanlar Anadolu'da ve Kış Uykusunda bireyin görsel olarak izleyiciye anlatılmasından öte anlatılmaya başladığı ve filmdeki bireysel olarak insan karakterlerinin izleyiciye direkt gösterilmek yerine bir başka karakter tarafından anlatılmaya başlandığı belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Ve bireysel dünyaların bireyde ne kadar büyüdüğü ve etrafa yayıldığı insanın nasıl ayrıştığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Ceylan'ın filmlerinde kadının varlığı da tartışmalıdır. Toplumsal yapının genel tezahürü, kadın kimliğinin özellikle taşrada görünmez olması ya da kötülükle, şeytanlıkla ilişkilendirilmesidir. Ceylan'ın bu yapıyı yalnızca gerçekçi bir bakış açısıyla yansıtmak niyetinde olduğunu kabul etmekle birlikte, farklı kesimlerden hikâyelerini anlattığı kadınlarda da (İklimler filminde olduğu gibi), onu öncelikli bir noktaya koymaktan geri durur. Bir Zamanlar Anadolu'da filmi bu temsile geçerli bir örnektir. Yusuf Güven de, filmde kadın karakterlerin merkezde yer almadığından bahsetmektedir; "Kadın ana karakterlerden biri olarak görünürde yoktur ama aslında merkezde erkeklerin geçmişinde, vicdanlarında ya da gündelik yaşamlarında vardır. Muhtarın kızında olduğu gibi erkekleri büyüleyen melek ya da şeytandırlar. İçeride otopsi yapılan kocası için hastane koridorunda topuklu ayakkabısını sallarken görülür, komiseri gece yarısı telefonda arayarak paylarken duyulur, aldatan kocasını cezalandırmak için intihar eden bir kadın olarak hikâyesi anlatılır. Bu memleketin bir gerçekliği gerekçesiyle egemen erkek bakışı kadının adı geçtikçe yeniden üretilir. Nerede bir karı- şıklık var ise orada bir kadın vardır diyen polisin deneyimini, büyüğün sözünü doğrulayan bir cinayet işlenmiştir sonuçta filmde" (Güven 2011: 24)

5.SONUÇ:

Bazen bildiğimiz gördüğümüz şeylerde anladığımızı düşündüğümüz her şeyi farklı bakışlarla algılamak ihtiyacı duyarız. NBC sinemasında da çok tanıdık olan bunca yaşanmışlığın izlerini farklı bir bakış açısıyla görüyoruz NBC nin filmlerinde kullandığı her şeyin bir şeyi anlatma amacı taşıdığını ve özel bir yerinin olduğunu hissediyoruz. Her insan her birey her ilişki değerli aslında ve kendi içinde özeldir. Görmediklerimiz de değerli belki de ya da gördüklerimiz de başka değerler içeriyor. Biraz kafa yormak gerekiyor sanki yoksa öylesine geçmiyor insanlar hayatımızdan öylesine birleşmiyor filmin kareleri ve her şeyin bir anlamı vardır diye düşünüyoruz. Siz ne dersiniz merak ediyoruz. Ve biz yaşamla sanatla iç içe

olan ,sosyal ,hizmet mesleğini düşünöyoruz. Bu noktada bir önerimiz var aslında; sosyal hizmet algısı genişlerken sosyal hizmet ilgisinin de genişlemesini istiyoruz. SON

KAYNAKÇA

- <http://akademikperspektif.com/2012/10/03/sinema-ve-toplum/> (Erişim: 13.11.2015).
- <http://www.derindusunce.org/2011/06/08/nuri-bilge-ceylan-sinemasini-okumak-aciklayici-bir-tercume/> (Erişim: 13.11.2015).
- <http://esragulle.weebly.com/neden-sinema.html> Erişim tarihi: 13.11.2015
- <https://mutlaktoz.wordpress.com/tag/nuri-bilge-ceylan/> Erişim tarihi: 13.11.2015
- http://www.nbcfilm.com/uzak/press_yenisinemanecla.php Erişim tarihi: 13.11.2015
- <http://www.radikal.com.tr/hayat/nuri-bilge-ceylan-kimdir-1194473/> [Erişim: 12.11.2015]
- <http://www.sanatlog.com/etiket/sinema-sosyolojisi/> [Erişim: 12.11.2015]

KORUNMAYA MUHTAÇ STATÜSÜNDEKİ ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK SUNULAN HİZMET POLİTİKASI KAPSAMINDA BİR VAKA SUNUMU

Emel Ayşe Üvez¹

GİRİŞ

Sosyal hizmet kapsamında dezavantajlı çocuklara yönelik hizmetlerin sunulmasında çeşitli kanun, kanun hükmünde kararname, tüzük, tebliğ, yönetmelik, yönerge, genelge ve protokoller bulunmaktadır. Ülkemizde çocuğa sunulan hizmetlerde en temelde 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununu ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununu görmekteyiz. Bu kanunların yanı sıra Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu vb. kanunlar ve diğer mevzuatlar da etkin rol almaktadır. Mevzuatlar çerçevesinde yapılan uygulamalarda çeşitli aksaklıklar görülmektedir. Görülen aksaklıkların giderilmesi ve bazı hususlara açıklık getirilmesi amacıyla ilgili Bakanlıklar tarafından konu hakkında genelgeler yayınlanmaktadır. Çocuğa yönelik sunulan hizmetleri düzenlemek, denetlemek ve yürütmek amacıyla 633 Sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından, çocuklara yönelik sosyal hizmetin sunulmasında uygulamadan kaynaklanan aksaklıkların giderilmesi için bazı hususlara açıklık getirilmesi amacıyla Çocuk Hizmetlerine İlişkin 2012/15 Sayılı Genelge yayınlanmıştır. Genelge 20 maddeden oluşmakta olup genelgede 7 alt başlık daha bulunmaktadır. 2012/15 sayılı Genelgenin 11. maddesinde Korunmaya Muhtaç Çocuk Statüsünde olan engelli çocuklarımız için hizmetlerin yürütülmesinde dikkat edilecek kimi hususlara değinilmektedir. Bu maddede "**Engelli çocukların yaş, cinsiyet ve gelişim özelliklerine uygun hizmet veren kuruluşlara nakil işlemlerinin ivedilikle yerine getirilmesi, özgül öğrenme güçlüğü veya hafif derecede zihinsel engelli vb. çocukların umut evleri/çocuk evleri hizmetlerinden yararlandırılması,**"na yönelik bilgi ve gereği sunulmuştur. Bu vaka sunumu Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı kuruluşlarda sunulan sosyal hizmetin sağlıklı yürütülmesi ve yürütmeye aksaklıkların yaşanmaması amacıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından düzenlenen genelgelerin uygulanmadaki önemine vurgu yapacak nitelik taşımaktadır.

VAKANIN TANITIMI

Hafif Mental Retardasyonu olan M.Ç., 0-18 yaş kız çocuklarının ve 0-12 yaş erkek çocuklarının koruma ve bakım altında kaldığı Sevgi Evleri, Çocuk Yuvası ve Kız Yetiştirme Yurdunda koruma ve bakım altında kalmaktadır. M.Ç.'nin koruma ve bakım altına alınma süreci incelendiğinde, öncelikle ailenin engelli çocukları M.Ç. ve H.G. için evde bakım ücreti verilmiş ve aile üyelerine sağlıklı bir ortam oluşturulması amacıyla yönlendirmeler yapılmıştır. Süreç içerisinde yapılan takiplerde ailenin koşullarında değişim olmaması nedeniyle çocuklar hakkında bakım tedbir kararı alınmıştır. Çocukların kurum bakımına alınması sonrasında çocukların annesi evi terk etmiş ve başka bir yerde başka bir kişiyle gayri resmi olarak evlenmiştir. Çocukların babasının Hafif Mental Retardasyonun bulunmaktadır. Traktör kazası geçiren babanın bacaklarından rahatsızlığı olup kendi öz bakımını zorla gerçekleştirmektedir. Babanın yaşamakta olduğu evin koşulları olumsuz durumdadır. Olumsuz koşullar ve babanın zihinsel düzeyinin çocuk bakım ve denetimini sağlamaya yeterli olmadığı gerekçesi ile çocuklar hakkında aile yanına dönüş kapsamında iş ve işlem yapılamamıştır. Çocukların akrabalarının M.Ç. ve/veya diğer kardeşlerin bakımını üstlenme yönünde taleplerinin bulunmaması nedeniyle çocuklar Akriba Modelli Koruyucu Aile Hizmet Modelinden faydalandırılmamıştır. M.Ç.'nin yaşamakta olduğu ilde üç kardeşi daha bulunmakta olup yaşça büyük olan iki ağabeyi Çocuk Evleri Hizmet Modelinden faydalandırılırken yaşça küçük olan bir kız kardeşi Koruyucu Aile Hizmet Modelinden faydalanmaktadır. M.Ç.'nin hafif düzeyde zihinsel engelinin bulunması ve yaşı itibarı ile uygun bir koruyucu aile bulunamaması nedeniyle Koruyucu Aile Hizmet Modelinden faydalandırılmamıştır. M.Ç. (13 yaş) özel alt 5. sınıfa ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezine gitmektedir. Zihinsel durumu nedeniyle akademik olarak yaşlarının gerisinde olmasına rağmen gitmekte olduğu özel alt sınıfta iyi seviyededir. Kuruluş bünyesinde yapılan desteklemeler, gitmekte olduğu özel alt sınıf öğretmeni ile Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinin desteği sayesinde sürekli gelişme göstermektedir. Yeni girdiği ortamlarda ortama alışma sürecinde oldukça heyecanlı ve hareketli olmasına

¹ Psikolog, Sakarya Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

rağmen alışma sonrasında kurulan etkili iletişim ile kurallara uyum gösteren, ev işlerinde yardımcı, kuruluştaki ve okuldaki arkadaşlık ilişkilerinde olumlu, duyarlı, paylaşımcı, oyun oynamayı seven, sevgisini davranışlarıyla gösterebilen ve iletişime açık bir çocuktur.

MÜDAHALE SÜRECİ

Engelli birey M.Ç.'nin 13 yaşına gelmesi ve kalmakta olduğu Sevgi Evleri, Çocuk Yuvası ve Kız Yetiştirme Yurdunun 0-12 yaş erkek çocuklarına hizmet vermesi nedeniyle yaş ve cinsiyetine uygun bir hizmet modelinden faydalandırılması için çocuk evine nakli yapılmıştır. M.Ç., naklinin yapıldığı çocuk evine teslimi sonrasında yeni bir ortama girmesi nedeniyle kalmakta olduğu kuruluştaki sergilemediği davranışlar sergilemiştir. Yeni girdiği ortamda davranış kontrolünü sağlayamayan M.Ç. ile personeller de kısa sürede etkili iletişim kuramamıştır. Bu olumsuzluklar nedeniyle ilgili meslek elemanları tarafından çocuk evinde kalan M.Ç.'nin Çocuk Evlerine uyum sağlayamadığı kanaati ile Erkek Yetiştirme Yurduna nakli yapılmıştır. M.Ç., Erkek Yetiştirme Yurduna naklinden kısa bir süre sonra korunmaya muhtaç çocuk statüsünde bulunan, aynı kuruluştaki koruma ve bakım altında kalmakta olan kendisinden birkaç yaş büyük bir çocuk tarafından cinsel istismara maruz kalmıştır. Cinsel istismar mağduru engelli birey M.Ç. için uygun hizmet modelini belirlemek amacıyla yeniden çalışmalar yürütülmüştür. Yapılan çalışmalar sürecinde M.Ç.'nin aile yakınlarının aynı ilde olması nedeniyle il dışına nakli ile yeniden örselenebileceğinden il dışına nakli uygun bulunmamıştır. M.Ç.'nin zihinsel durumunun Hafif Mental Retardasyon olması ve olumlu kişilik özelliklerine sahip olması nedeniyle Engelsiz Yaşam Bakım ve Rehabilitasyon Merkezine nakli de uygun bulunmamıştır. M.Ç.'nin bulunduğu ilde 2012/15 Sayılı Genelgenin 11. Maddesinde yer alan yaş, cinsiyet ve engel durumuna uygun umut evinin bulunmaması nedeniyle Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Çocuk Hizmetlerine İlişkin 2012/15 Sayılı Genelgenin 11. maddesi kapsamında yeniden çocuk evi hizmet modelinden faydalandırılması için Çocuk Evlerine nakli yapılmıştır. Çocuk Evine nakli sonrasında, Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin Uygulanması Hakkındaki 2011/2 sayılı Genelgenin 4. Maddenin b bendinde yer alan "Çocuk evlerine kabulü yapılan çocukların, ağır ruhsal veya zihinsel özürli olmasına, sürekli bakım ve tedavi gerektiren sağlık sorununun bulunmamasına dikkat edilir. Kabulü yapıldıktan sonra bu tür sorunları ortaya çıkan çocukların yararlanabileceği hizmetin niteliği ve kapsamı koordinasyon merkezince belirlenir. *Kabulü yapılan çocuklardan uyum sorunu yaşayan çocuklar ile ilgili olarak gerektiğinde psikolog/psikiyatrist desteği alınarak ve mesleki çalışma yapılarak, çocuğun eve uyum sağlaması yönünde mesleki çalışma yapılır. Hiçbir şekilde uyum sağlayamayan çocuklar için kuruluş bakımı tekrar değerlendirilebilir.*" ibaresi kapsamında uyum sürecinin sağlanması amacıyla mesleki çalışmalar yapılmıştır. Ev yaşamında aktif rol alması, okul yaşamında etkinliklere katılımının devamlılığının sağlanması, ağabeyleri ile birlikte aynı çocuk evinde kalması ve alışma sürecine kadar heyecanlı ve hareketli davranışlarında personellerin etkili iletişim kurmasının sağlanması gibi mesleki çalışmalar yapılarak eve uyumu sağlanmıştır.

TARTIŞMA

Vaka örneğimizde görüldüğü üzere, ilk süreçte vakaya yönelik sunulan hizmet politikasında Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan ilgili genelge ve yönetmelikler kapsamında işlem yapılmıştır. Bunun sonucunda korunmaya muhtaç çocuk statüsündeki engelli birey olan M.Ç. cinsel istismar mağduru olarak örselenmiştir. Örselenme sonrasında M.Ç. için en uygun hizmet modelin belirlenmesi amacıyla genelgeler kapsamında çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde Çocuk Hizmetlerine İlişkin 2012/15 Sayılı Genelgenin 11. maddesi kapsamında yeniden Çocuk Evlerine nakli yapılmıştır. Nakli sonrasında Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin Uygulanması Hakkındaki 2011/2 sayılı Genelgenin 4. maddesinin b bendi kapsamında uyum çalışmaları yapılmıştır. Yapılan uyum çalışmaları neticesinde M.Ç., çocuk evi yaşamına uyum sağlamamıştır. Bu şekilde M.Ç.'nin yeniden örselenmesi engellenmiştir. Sonuç olarak, sosyal hizmet çerçevesinde sunulan hizmetlerde genelgelerinin daha işlevsel kullanılmasının önemi bir kez daha vaka örneğimiz ile gösterilmiş ve tartışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Korunmaya Muhtaç Statüsü, Zihinsel Engelli Birey, Hizmet Modeli, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Genelge

İSLAMIN İNSAN ONURUNA VERDİĞİ DEĞERE HZ PEYGAMBER'DEN ÖRNEKLER

Mustafa Karabacak¹

ÖZET

Adı "barış ve esenlik" anlamına gelen İslam'ın, insanlığa sunduğu değer ve onurla değil de savaş ve terörle anılması manidardır. Bu anlamda birilerinin ileri sürdükleri âyet/âyetler siyak ve sibaki gözetilmeden, bağlamından koparılmış naslardır. Yine bu anlamda ileri sürülen Hz. Peygamber'in hayatındaki uygulamalar ise kırmızı çizgileri aşmış şahıslar için uygulanan ferdî olaylar olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada, aleyhte ileri sürülen âyet/âyetler ve Hz. Peygamber'in uygulamaları tek tek incelenmeyecektir. Bunun yerine İslam'ın, insan onuruna verdiği değer âyet/âyetler ve Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarından örnekler verilerek anlatılmaya çalışılacaktır. Çalışmada Kur'an ve hadis kitapları ana referans olarak kabul edilmiştir.

GİRİŞ

Yaratıkların en üstünü ve en güzel şekilde yaratılan insanoğlu, hayatının her anında, değer ve onuru hak etmektedir. Çünkü Allah, insanoğlunu yaratıkların çoğundan üstün tutup ona şan, şeref vermiş aynı zamanda onu yeryüzünde halife kılmıştır. "Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve deniz de taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yaratıklarımızın çoğundan üstün kıldık."

Yaratıklardan üstün tutulan insanlığın değer ve onuru için önemli inanç, can, mal, akıl ve nesil güvenliğini sağlamaya İslâmiyet büyük önem vermiştir. İnsan değer ve onurunu zedeleyen en önemli etkenlerden birisi şiddettir. Şiddet, olağan dengenin dışında kurulmuş olan bir iletişim biçimidir. İnsanın insanla, evrenle, hayvanla, doğayla kurduğu belli türden ilişkilerin bütününe şiddet içeren ve içermeyen edimler denebilir. Şiddet bazen kişiler arasında bazen de guruplar arasında olmaktadır. Gurup arasında olana savaş denmektedir. Şiddetin neden ve gerekçeler farklı olsa da ilk insan ve ilk peygamberin çocukları olan Habil ve Kâbil'den beri vardır.

Şiddet, zaman zaman azalma/ artma eğilimlerine girse de insanoğlu olduğu sürece de olacağı benzermektedir. Çünkü şiddete karşı insanoğlunun bir meyli vardır. Dinlerin özellikle de ilâhi dinlerin gönderiliş amacı yeryüzünde bozgunculuk yapan insanın şiddetini azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak ve insanın hak ettiği değer ve onuruna kavuşmasını sağlamaktır. Aslında "hiçbir veri olmaksızın bizzat dinin varlığı bile şiddetin insan yaşamından kovulması için yeterli bir nedendir."

İnsanı en güzel şekilde yaratan Allah, aslında onu başlangıcında değerli yaratmış, yeryüzüne göndermiş ve orada bozgunculuk yapılmamasını istemiştir. Bu ilke genelde bütün ilâhi dinler özelde de İslam Dini için geçerlidir. "Allah bütün âlemlerin Rabbidir." ilâhi gerçeğinin bir gereği olarak İslam düşüncesi, sadece Müslümanlara değil; herkese karşı iyi davranmayı ve herkesin hakkını gözetmeyi temel ilke olarak kabul etmiştir. "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" diyen ve fesat çıkarırları lânetleyen (R'ad, 13/25) ve onları sevgisinden mahrum edeceğini söyleyen bir dinin gayesi yeryüzünde huzuru sağlamaktır.

Adını "barış ve esenlik" demek olan "es-selam" kelimesinden alan İslam'ın, barıştan, insan onurunun yüceliğini korumasından başka bir şeyi teşvik etmesi mümkün değildir. Çünkü İslam insanlara hem dünyada hem de ahirette huzurlu bir hayat yaşatmak için gelmiştir. Bu dinin temel kaynaklarına bütüncül olarak bakıldığında barış ve iyilikten başka bir şey emretmemektedir. Kur'an şiddeti körüküyor diyenlerin en büyük argümanı "Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin" âyetidir. Bundan önceki âyet müşriklerle yapılan anlaşmadan bahsetmektedir. Dolayısıyla devlet teröristlere bir ultimaton vererek "Size dört ay müddet. Ya bu süre zarfında teslim olursunuz ya da görüldüğünüz yerde öldürülürsünüz" demiş olmaktadır.

"Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün" âyeti "Allah bağışlayıcıdır, merhamet edicidir" cümlesiyle bitmektedir. Devamındaki âyette ise pişman olurlarsa onların güvenliğinin sağlanması istenmektedir. "Ve

¹ Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

eğer müşriklerden biri emân ile sana gelirse, Allah'ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al; sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştır.”

Allah Mü'minlerin kimlerle barış ve savaş halinde olduğunu şu âyetlerle belirtmektedir: “Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever. Allah ancak, din konusunda sizinle savaşmış, sizi yurtlarınızdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş olanlarla dostluk kurmanızı yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte bunlar kendilerine yazık etmişlerdir.”

Hz. Peygamber'in hayatında ise aleyhte ileri sürülebilecek delil, O'nun Yahudilere karşı tutumdur. O, Medine'ye hicret ettiğinde ilk yaptığı Yahudilerle vatandaşlık anlaşması yapmak olmuştur. Her iki taraf vatandaşlık anlaşmasına sâdik kaldıkları sürece eşit haklara sahip olarak yaşamışlardır. Ne zaman ki Yahudiler anlaşmaya ihanet ettiler yeni tabirle kırmızı çizgiyi aştılar o zaman haklarında hüküm verilmiş ve ihanetlerinin cezasına katılmak zorunda bırakılmışlardır.

İslam'ın kitabı bir insanı haksız yere öldürenin bütün insanlığı öldürmüş gibi olacağını , günah ve düşmanlık konusunda değil; iyilik ve takvada yardımlaşmak gerektiğini bildirmektedir. Bu dinin Peygamber'inin ise “komşusu olan gayri Müslimlerin cenazelerine taziyeye gittiği, onlara ikramda bulunduğu, ikramlarını kabul ettiği, saygılı davrandığı, hatta cenazeleri geçerken ayağa kalktığı” bilinmektedir.

Hatta bu dinin peygamberinin “Harb” ismini “Barış” diye değiştirdiği gibi insanları isyana götüren “Şi'bu'd Dalâlet” (sapıklık geçidi) ismini “Şi'bu'l-Hüdâ” (Hüdâ geçidi) diye ve “çorak” anlamına gelen “Afire” ismini “Hadire” (Yeşillik) ile “sert yer” anlamına gelen “Hazn” ismini “Sehl” (kolay) ile “kesik” anlamına gelen “asram” ismini tohum, ziraat ve verim anlamına gelen “Zür'a” olarak değiştirmiştir. Yine o itaatsiz “kadın anlamına” gelen “Âsiye” ismini “güzel kadın” anlamına gelen “Cemile” ile değiştirmiştir. O, kendisinin ve Rabb'inin katında insan değer ve onurun ifade etmek için yeryüzünde en kutsal yer olan Ka'be'nin karşına geçip şöyle demektedir: “Sen ne kadar hoşsun. Kokun da ne kadar hoş. Ve kadar da azametlisin. Saygılığın da ne kadar muazzamdır. Fakat Allah katında Mü'minin itibarı senden daha muazzamdır.” Yine O, haksız yere bir insanın öldürülmesini dünyanın yok olmasından daha kötü görmektedir. “Şüphesiz dünyanın yok olması, Allah katında haksız yere bir Müslümanın öldürülmesinden daha ehvendir.”

Hayatında şiddete ve hatta şiddet çağrışımı yapacak kelimelere dahi izin vermeyen İslam Peygamber'inin insan onuruna verdiği değere hayatından bazı yansımalar:

1. O, RAHMET PEYGAMBERİDİR

Peygamberini âlemlere rahmet olarak gönderdiğini bildiren Allah, insanın şiddete karşı meylini dizginlemeye çağırmakta ve akıl başında olanların bu konuda da önderlik yapmasını , yeryüzünde kültürü ve nesli yok etmeye çalışanları sevmediğini belirtmektedir. Bazı âyetlerde ise insanların yeryüzünde bozgunculuk yaptıkları belirtilerek bunları yapanlar eleştirilmiştir.

Hz. Peygamber'in uygulamalarından, gönderilmesindeki hikmetin, insan değer ve onurunu yücelterek yeryüzünü ıslah yani şiddeti önlemek ve insanı yaşatmak olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. “Hicri 6/Miladi 627-628 yılı Hicaz bölgesi için yağmursuz bir yıl olarak kaydedilmiştir. Hz. Peygamber, bir defasında 500 altın dinar tutarında bir meblağı, o zamanki düşmanı Mekke'nin mahrumiyet içinde bulunan insanlarına dağıtılmak üzere göndermiştir.”

“Hz. Peygamber, askerî konularda çok ileri ve özellikle her iki taraftan da daha az kan akıtılması konusundaki uygulamalarda çok üstündü. O, savaşlarında her zaman, hem genel bir siyaset, hem de prensip meselesi olarak, düşmanı tümüyle imha etmektense, yalnızca onu yenmeyi yeğlemiştir.” Onun savaş peygamberi olması, savaşta ve savaşta sonra rahmet peygamberi olmasına engel değildir. Onun rahmet peygamberi olduğunu Allah belirlemiştir. Hendek Savaşı'nda öldürülen bir müşrik için diyet teklif edilmesine rağmen bir bedel almadan nâşi teslim etmiş ve insan onur ve şerefine verdiği değeri göstermiştir. Yine O'nun yıllar önce işkenceler çekerek terk etmek zorunda kaldığı Mekke'ye, yıllar sonra bir fâtilh olarak girdiğinde, kendisine ve Müslümanlara en acı eziyetleri yapan Mekke'lilere sergilediği tutum O'nun insan onuruna verdiği değeri en bariz bir şekilde ortaya koymuş ve onlara “Artık istediğiniz yere gidiniz, hepiniz serbestsiniz, size Yusuf'un (a.s.) kardeşlerine “Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir” (Yusuf, 12/92) dediğini

söylüyorum” diyerek, onların bütün yaptıklarını affetmiştir. Nitekim, Ensâr’ın bayraktarı olarak Mekke’ye giren Sa’d b. Ubâde’nin “Gün savaş günüdür” demesi üzerine Hz. Peygamber görevinden azleder ve yerine Zübeyr b. Avvâmî getirir. Sa’d b. Ubâde’nin bu sözü üzerine korkuya kapılan Ebû Süfyân “Yâ Muhammed! Kavmini öldürecek misin?” demiş, Hz. Peygamber ise “Bugün merhamet günüdür” diyerek daha önce yaptığı gibi bundan sonra da medeniyeti merhamet, insan onur ve değeri üzerine kuracağını belirtmiştir.

Hız. Âişe, Hz. Peygamber’e sorar: “Ey Allah’ın Peygamber’i! Uhud’dan daha çetin bir gün yaşadın mı? Hz. Peygamber şöyle cevaplandırır: “Evet, ondan daha çetinini Akabe ile biten süreçte yaşadım. O gün bana hepsinden ağır geldi. Taif’e gidip oradaki insanları İslam’a davet etmişim de onlar reddetmişlerdi. Bunun üzerine çok üzüldüm. Nereye gideceğimi bilemez bir halde Karn-i Salib’e gelinceye kadar şaşkın şaşkın yürüdüm. Oraya geldiğimde bir bulutun beni gölgelediğini fark ettim. Bir melek bana “Onların sana ne yaptıklarını Rabbin bilmektedir bundan dolayı beni sana gönderdi. Eğer sen istersen şu iki dağı onların başlarına geçireceğim” dedi. Hz. Peygamber de şöyle cevap vermiştir: “Hayır. Belki Allah’ın soyundan, kendisine şirk koşmayan ve yalnızca ona ibadet eden kimseler getirir.” Taif’liler, Hz. Peygamber’i taşla tutmuşlar, o kadar ki ayakkabısı ayaklarından sızan kanla dolmuş, Peygamber bitab kalarak yere çömeldikçe zorla kaldırarak taşlamaya devam etmişlerdir. Hz. Peygamber’in bu zor şartlar altında dahi kendisine eziyet edenlerin aleyhlerine değil de islahları için dua etmesi onun ümmetine olan engin sevgisi ve merhametinin bir eseri olduğu kadar insan hayatına verdiği değer de bir göstergesidir. Çünkü O, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.

2. İNSANLARA YARDIM ETMEYİ VE KÖTÜLÜK YAPMAMAYI ÖĞÜTLEMİŞTİR

Hız. Peygamber ilk vahyi aldığı zaman eşi onu şöyle diyerek teselli etmektedir yani peygamberlik vazifesini almadan eşinin gözünde Hz. Peygamber’in durumu şudur: “Allah’a yemin olsun ki, Allah seni mahzun etmez. Sen yakınlarını gözetir, düşkünlere yardım eder, misafire ikram edersin. Hak sahiplerinin hakkını gözetirsin.”

Mekkelilerin baskısından yılan Müslümanlar Habeşistan’a sığınmışlardı. Mekkeliler Habeşistan’a bir heyet göndererek kral Necaşî’den sığınmacıların sınır dışı edilmesini istediler. Fakat kral Mekkelilerin bu talebini Hz. Peygamber’in amcaoğlu Ca’fer’in şu konuşmasından sonra şiddetle reddetmiştir. Ca’fer b. Ebû Tâlib’in Habeş kralının huzurunda Mekkelî Müşriklerle Hz. Peygamber’in durumunu karşılaştırması bakımından dikkat çekicidir:

“Ey kral! Biz cahil bir kavimdik. Putlara tapıyor, murdar et yeyip çirkin işler yapıyorduk. Akrabalarla ilişkilerimizi kesiyor, komşuluğun gereklerini yerine getirmiyorduk: Kuvvetli olanlarımız zayıflarımızı eziyordu. İşte biz böyle bir ortamda bulunuyorken Allah bize içimizden soyunu-sopunu, doğruluğunu, güvenilirliğini ve temizliğini bildiğimiz bir peygamber gönderdi. Bu peygamber bizleri Allah’ı bir tanımaya ve yalnızca O’na kulluk yapmaya davet etti. Bize atalarımızın ve bizim Allah’tan başka tapmakta olduğumuz ilahları bırakmamızı söyledi. Doğru söylemeyi, emanete hıyânet etmemeyi, akrabalık bağlarını gözetmeyi, komşu haklarına riâyet etmeyi, haramlardan ve kan dökmekten kaçınmayı emretti. Bize çirkin işlerin hepsini yasakladı. Bizleri yalancı şahitlik etmekten, yetimlerin mallarını yiyip namuslu kadınlara iftira etmekten alıkoydu. Allah’a kulluk yapıp hiç bir şeyi O’na ortak koşmamamızı, namaz kılmamızı, oruç tutmamızı ve zekat vermemizi emretti.”

Hız. Peygamber’in, kadınlardan aldığı biatta da insan değer ve onurunu koruyan başkasına iftira etmemek, çocukları öldürmemek gibi ilkeler vardır: “Yâ Rasûlellah! Allah’a hiçbir şey ortak koşmayacağımıza, hırsızlık yapmayacağımıza, zina etmeyeceğimize, çocuklarımızı öldürmeyeceğimize, kendi tarafımızdan yapılmış bir iftirada bulunmayacağımıza, iyiliklerde sana karşı gelmeyeceğimize dair sana söz veriyoruz.

3. HZ. PEYGAMBER İRKINDAN VE DİNİNDEN DOLAYI İNSANLAR ARASINDA AYIRIM YAPMAMIŞTIR

Kur’an’da ve Hadislerde, insanları ırkına, soyuna, ailesine, sosyal konumuna, servetine, cinsiyetine, fiziksel özelliklerine bağlı bir değerlendirme anlayışı yoktur. Allah katında bütün insanlar doğuştan eşittir. İnsan belli bir bilinci kazandıktan sonra davranış ve düşüncelerinden sorumlu olur ve bunlara göre değerlendirilirler. Üstünlük kavramı yalnızca insanın Allah’tan korkup sakinmasıyla (takvasıyla) doğru orantılıdır. Allah bunu Kur’an’da şöyle haber verir: “Ey insanlar, gerçekten, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi halklar ve kabileler (şeklinde) kıldık. Şüphesiz, Allah Katında sizin en üstün (kerim) olanınız, (ırk ya da soyca değil) takvaca en ileride olanınızdır. Şüphesiz Allah, bilendir,

bulunmayanlarına, ailelerine, mâbetlerine ve az olsun çok olsun onların mülkiyetinde bulunan her şeye şâmil olmak üzere, Allah'ın himâyesi ve Rasûlullah Muhammed'in zimmeti Negrân'lılar ve onlara bağlı etraftakiler üzerine bir haktır. Hiçbir piskopos kendi dînî mahalli dışına, hiçbir papaz kendi papazlık vazifesini gördüğü kilisenin dışına, hiçbir râhip, içinde yaşadığı manastırın dışında başka bir yere alınıp gönderilemeyecektir... Onların toprakları üzerine hiçbir askerî birlik ayak basmayacaktır... Şayet onlar arasından herhangi biri istikbalde faizli muamelelere girecek olursa benim himâyemin dışında tutulacaktır. Onlar arasında hiçbir kimse, bir başkasının işlediği suç ve yaptığı haksızlıktan sorumlu tutulmayacaktır..."

Bedir esirlerinden Sâib b. Ubeyd ve Ubeyd b. Amr b. Alkame kurtuluş akçelerini ödeyecek malları olmadığı için Hz. Peygamber tarafından karşılıksız serbest bırakılmışlardır.

Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Aziz, Hz. Peygamber'in arkadaşlarının insan değer ve onuruna verdiği kıymeti şöyle anlatmaktadır: "Bedir Savaşı'nda esir düşmüştüm ensardan bir topluluğa teslim edilmiştim. Allah Rasûlü de "Esirlere güzel muâmelede bulunun" buyurmuştu. Onun bu emrini yerine getirmek için yanında bulunduğum ensar ailesi, sabah akşam hisselerine düşen ekmeği bana verir, kendileri hurma ile yetinirlerdi. Ben ise haya eder ekmeği onlardan birine verirdim, o da hiç dokunmadan tekrar bana îade ederdi."

6. İNANIP İNANMADA ÖZGÜR BIRAKAN BİR PEYGAMBER

Her insanın kişi dokunulmazlığı olduğu kadar her hangi bir dine inanma veya inanmama hakkı vardır. "Dinde zorlama yoktur" ve "De ki: O, (Kur'an) Rabbinizden (gelen) bir haktır. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin..."

Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında yalnızca üç çeşit harpten bahsedilebilir. "Bunlar, müdafaa, cezaî ve caydırıcılıktır. Bizans toprağında İslam elçisinin öldürülmesi münasebetiyle, İmparator Heraklius'la olan meşhur muhârebesinde Hz. Peygamber üç şık teklif etmiştir: İslamı kabul etmek, bu olmazsa cizye vermek, bu da olmazsa teb'ası arasında İslamı kabul etmek arzu edenler bulunursa müdahale etmemek." Müslümanın bütün gayesi Allah'ın rızasına uygun hayat yaşamak ve O'nun isminin en yüce olması için mücadele etmesidir. Yoksa "insanları zorla İslam dinine sokmak için harp katiyen söz konusu olamaz, böyle bir harp gayri mukaddes bir cihat olur."

Hiristiyan Negrân heyeti hicrî 8-9 yıllarda bir ikinci vakti Medine'ye gelerek Mescid-i Nebî'ye girmişlerdi. Hz. Peygamber ashâbı ile henüz ikinci namazını kıldığı sırada ibadet vakitleri gelen Hiristiyanlar doğuya yönelerek ibadet etmeye hazırlanmışlardı. Bazı sahabiler onların ibadet etmelerine engel olmak istemişler, fakat Hz. Peygamber onların serbest bırakılmasını ve ibadetlerini yerine getirmelerine müsaade edilmesini emretmiştir. Hayber'in fethinden sonra ganimetler arasında bulunan Kutsal Kitap kopyalarını Yahudilere geri vermiştir. Tarihte ve bugün yapılan savaşların amacı nesli ve kültürü yok etmek olduğundan ilk yok ettikleri nesli bozmak ve kütüphaneleri yağmalamak olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Hayber kalesi kuşatıldığında Allah Rasûlü: "Yarın sancağı öyle birine vereceğim ki, Allah ve Rasûlü onu sever, onun eliyle fetih müyesser olacaktır" buyurdu. Bunun üzerine ashâb arasından pek çok kişi bu müjdeye nail olabilmek için heyecanla sabahı beklediler. Sabah olunca Rasûlullah (s.a.v.), "Ali nerede?" diye sordu. Hz. Ali gözleri rahatsız olduğu halde geldi. Allah Rasûlü, Ali'nin (r.a.) gözlerine tükürüğünden sürdü ve ona dua etti. Tamamen iyileşen Ali (r.a.), Yâ Rasûlallah! Bizim gibi Müslüman oluncaya dek onlarla savaşacağım dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Ya Ali yavaş ol! Tâki sükûnetle Hayberlilerin sahasına iner, sonra onları İslâm'a davet eder ve üzerlerine vacip olan İslâm esaslarını haber verirsin. Ya Ali! Tek bir kişinin senin irşadıyla Müslüman olması, senin kıslı develere sahip olmaktan daha hayırlıdır."

7. HOŞGÖRÜLÜ VE AFFEDİCİ PEYGAMBER

Hz. Peygamber bir hadislerinde "Hoşgörülü ol ki, hoşgörülesin" buyurmuştur.

Namazda konuşan bir sahâbiye karşı diğer sahabilerin aşırı tepkisi ve Hz. Peygamber'in olay karşısındaki hoşgörüsü hakkında şöyle demektedir: "Annem babam Rasûlullah'a feda olsun! Ne ondan önce ne de ondan sonra Rasûlullah kadar iyi terbiye eden bir öğretmen görmedim. Beni bu hatamdan dolayı azarlamadı, dövmedi, sövmeydi. Sadece bir kenara çekti ve şöyle uyarıda bulundu: "Namazda dünya kelamı konuşulmaz. Namazda sadece tesbih, tekbir ve Kur'an okunur."

Hız. Peygamber'in de bulunduğu bir zamanda bedevî, küçük abdesti gelince Mescid'in bir köşesine giderek abdest bozmaya başladı. Bedevînin bu hiç beklenmedik davranışı karşısında ashab telâşa kapıldı. Kimi oturduğu yerden "Yapma, etme!" diye bağırarak, kimi öfkeye kapılıp bedevînin üzerine yürüyerek ona engel olmaya çalıştılar. Duruma hemen müdâhale eden Hız. Peygamber: "Brakın, adam işini bitirsin" buyurduktan sonra, bedevînin küçük abdestini yaptığı yere büyük bir kovayla su dökmelerini söyledi. Sonra sahibilere: "Siz kolaylık göstermek için gönderildiniz, zorluk çıkarmak için değil" diyerek yatıştırdı.

Rasûlullah'a tahnik yapması için çocuklar getirilirdi. O da onlara tahnik yapardı. Bir gün getirilen bir çocuk (Rasûlullah'ın) elbisesine tuvaletini yaptı. O da su isteyip idrarın bulaştığı yere serpti."

Hız. Peygamber'e uzun süre hizmet eden Enes b. Malik, O'nun insan değer ve onuruna verdiği değeri şöyle bir olayla anlatmaktadır: Rasûlullah ahlâk yönünden insânların en güzeli idi. (Ben çocukluğumda kendisine hizmet ettiğim sıralarda) bir gün beni bir ihtiyaç (için bir yere) gönder(miş i)di. Ben de (o günkü çocukluğum verdiği bir sorumsuzlukla): "Vallahi ben (bu işe) gitmem" dedim, oysa içimde Allah'ın Peygamber'inin emrettiği işe gitmek (niyeti) vardı. Derken çıktım (bu iş için yola koyuldum). Sokakta oynayan çocuklara tesâdüf ettim (onlarla birlikte oyuna dalıp işimi unuttum. Bir süre sonra) bir de baktım ki; Rasûlullah arkamdan başımı tutmuş gülümseyip duruyor. (Bana): "Ey Enescik, sana dediğim yere gitsen ya" dedi. (Ben de): "Evet ya Rasûlullah (şimdi) gidiyorum" dedim. Hız. Enes (rivâyetine devâm ederek) dedi ki: Allah'a yemin olsun, ben kendisine yedi ya da dokuz yıl hizmet ettim. Yaptığım bir işten dolayı "niye böyle yaptın?" yapmadığım bir işten dolayı da "niye böyle yapmadın?" dediğini bilmiyorum."

SONUÇ

Yaratıkların en üstünü ve en güzel şekilde yaratılan insanoğlu, hayatının her anında, değer ve onuru hak etmektedir. Çünkü Allah onu yaratıkların çoğundan üstün tuttuğu gibi ona şan, şeref verdiği gibi yeryüzündeki halifesidir de.

İnsan değer ve onurunu zedeleyen en önemli olaylardan birisi şiddettir. Şiddet, olağan dengenin dışında kurulmuş olan bir iletişimdir. İnsanın insanla, evrenle, hayvanla, doğayla kurduğu belli türden ilişkilerin bütününe şiddet içeren ve içermeyen edimler denebilir. Şiddetin nedeni ve gerekçeleri farklı olsa da ilk insan ve ilk peygamberin çocukları olan Hâbil ve Kâbil'den beri vardır ve zaman zaman azalma/artma eğilimlerine girse de şiddet, insanoğlu olduğu sürece de devam edeceğe benzermektedir. Çünkü şiddete karşı insanoğlunun bir meyli vardır. Bu meyli dizginlemek için de zaman zaman Allah, elçiler vasıtasıyla din göndermiştir. Bu dinlerin gönderiliş amacı da insanın değer ve onurunu koruyarak hem dünyada hem de ahirette mutlu bir hayat sürmelerini sağlamak ve yeryüzünde fesadı, bozgunculuğu asgariye indirmek veya tamamen ortadan kaldırmaktır. Aslında hiçbir veri olmaksızın bizzat dinin varlığı bile şiddetin insan yaşamından kovulması için yeterli bir nedendir. Âlemlere rahmet olarak gönderilen "Hoş gör ki, hoş görülesin" diyen bir peygamberin hayatı insan değer ve onurunu yücelten örneklerle doludur.

Günümüz modern dünyasında bir günde ölen insan sayısı yüzlerle hatta bazen de binlerle ifade edilirken Hız. Peygamber'in hayatı boyunca savaşlarda hayatını kaybeden Müslümanların sayısı Muhammed Hamidullah'a göre 138, diğerlerinin ise 216'dır. Çünkü O, bir ordunun başına bir kumandan görevlendirdiği vakit, takva ile hareket etmesini ve yanındaki Müslümanlara iyi davranmasını tavsiye etmiştir. Savaşta ise, savaşçı erkekler dışında savaşmayan ve düşmana bir şekilde destek vermeyen kadın, çocuk, yaşlı, din adamı vb. kişilerin öldürülmesini yasaklamıştır. Yine bir insanlık vazifesi olarak insanların dinine bakmadan bir defasında 500 altın dinar tutarında bir meblağı, o zamanki düşmanı Mekke'nin mahrumiyet içinde bulunan insanlarına dağıtılmak üzere göndermiştir. Yine O, söylendiği zaman insanlara iyi çağrışım yaptırmayan bazı isimleri değiştirmiştir. Bunların başında da "Savaş" olarak tercüme edebileceğimiz "Harb" ismini "Barış" anlamına gelen "Silmi" ile değiştirmiştir.

Sonuç olarak Kur'an'a ve hadislerle bakıldığında bunlardan savaş ve şiddet söylemleri çıkarmak mümkün görünmemektedir. İleri sürülen Kur'anî deliller bakıldığında siyak ve sibakına bakılmadan değerlendirilmiş naslardır. Bu anlama yorumlanabilecek Hız. Peygamber'in hayatındaki uygulamalar ise ya karşı tarafın anlaşmayı bozması sonucunda olmuş veya da devletin kırmızı çizgilerini aşmış kişiler için uygulanan ferdî uygulamalardır. Kur'an'a ve hadislerle bütüncül olarak bakıldığında savaş ve terör söylemleri üretmek mümkün değildir. Bunun en canlı şahidi yaşayan Kur'an olan Hız. Peygamber'in hayatı ve uygulamalarıdır.

BİBLİOGRAFYA

İbn Hanbel, Ahmed, el-Müsned, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982/1402.

Ali el-Muttakî, Alauddin Ali el-Muttakî b. Husamuddin el-Hindî (975/1567), Kenzü'l-ummâl fi's-süneni'l-akvâl ve'l-ahvâl, thk. Bekrî Hayânî- Safvet es-Sekâ, I-XVIII, Mektebetu't-Turasî'l-İslâmî, 5. Basım, Haleb, 1401/1981.

Alpyağıl, Recep, "Şiddet", Evrensel Mesajlar İslama Giriş, DİB Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2010.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Horasânî (458/1066), es-Sünenü'l-Kübrâ, I-XV, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 3. Basım, Beyrut, 1424/2003.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, el-Câmiu's-sahîh, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, es-Sünen, I-V, İstanbul, 1401/1981.

Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, I-II (Tercüme: Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, 5. Basım, İstanbul, 1411/1990.

....., İslama Giriş, Nur Yayınları, 5. Basım, Ankara, 1965.

....., Hz. Peygamber'in Savaşları (Tercüme: Nazire Erinç Yurter), Acar Matbaacılık, İstanbul, trs., s. 80.

Heysemî, Ebû'l-Hasen Nuruddîn Ali b. Ebû Bekr b. Süleyman, Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, I-X, thk. Husâmüddîn el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1414-1994.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Humeyrî el-Meâfirî, es-Siretü'n-Nebebiyye, Thk. Mustafa es-Sekâ- İbrahim el-Ebyârî- Abdülhafiz eş-Şelbî I-II, Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 2. Basım, Mısır, 1375-1955.

İbn Mâce, Ebû Abdullah b. Yezid el-Kazvinî, es-Sünen, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

İslamoğlu, Mustafa, Yürek Fethi, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Mâlik b. Enes (179/795), el-Muvatta, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kureşî, el-Câmiu's-sahîh, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981/1401.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, (303/915), es-Sünen, I-V, İstanbul, 1981/1401.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, el-Mebsût, I-XXX, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1414/1993, X, 92. Ayrıca bkz. Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamber'in Savaşları (Tercüme: Nazire Erinç Yurter), Acar Matbaacılık, İstanbul, trs.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Servet, es-Sünen, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Amr b. Vâkıd es-Sehmî (v. 207), el-Megâzî, Thk. Mârsden Jones, I-III, 3. Basım, Dâru'l-A'lâ, Beyrut, 1409/1989.

İtibar Yönetimi Bağlamında Sosyal Hizmet Mesleği

Mustafa Çelik¹, Ali Taşcı², Mustafa Oğuz Argon³

ÖZET

İtibar, saygı görme, değerli, güvenilir olma durumudur. Bir kişi ya da kurumun saygınlığını ifade eden bir kavramdır. Bireylerin toplumda söz sahibi olmak için, eğitim hayatından sosyal hayatına kadar birçok alanda etki eden bu kavram, modern toplumda önem kazanmıştır.

Toplumdaki bireylerin yaşamına etki eden bu kavram günümüzde işletmelerin ticari kültürlerine de etki etmektedir. Kuruluş amaçlarının ilk aşaması kar elde etmek olan işletmelerin, karı sürekli hale getirme süreci itibar kavramı ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda kısa süreli karın uzun süreli kara tercih edilmemesi gerektiğini savunan Robert Bosch: "İnsanların güvenini kaybetmektense para kaybetmeyi tercih ederim" sözüyle örgüt itibarının işletmelerin sosyal ve ekonomik faaliyetlerini doğrudan etkilediğini savunmuştur.

İtibarın bu geniş kavram çerçevesi çeşitli disiplinlere de etki etmiştir. Bireyin hayatında olumlu değişim sağlamayı hedefleyen sosyal hizmet disiplini de uygulama alanında itibar kavramına ihtiyaç duymaktadır. Bireylerdeki planlı değişim sürecinde güven kavramı, sosyal hizmet mesleği ve sosyal çalışmacı açısından ancak itibar kavramı ile mümkün olabilecektir. Mesleki ilişki sürecinde itimada ihtiyaç duyan sosyal çalışmacı, bu amacına sosyal hizmet mesleğinin itibarının yükseltilmesi ile ulaşabilecektir. Bu da mesleki alanda planlı bir itibar yönetimi ile mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelime: İtibar, Kurumsal İtibar Yönetimi, Sosyal Hizmet

1. GİRİŞ

"İtibar kavramı açısından değerlendirilen kişi, kurum, kuruluş, toplum, ülke vb. birçok örnek, girdi olarak farklı parametreler kullanabilmektedir." Bu da literatürde itibarın tanımlarında bazı farklılıklar ortaya koymaktadır (Ergenç, 2010:3).

Sosyal çalışmacılar toplumu geliştirmek için azami katkıda bulunacaklarsa, daha olumlu bir imaj yaratmalıdır. Toplumda diğer meslekler kadar gündemde olmayan sosyal hizmet mesleğinin; gerek insanlar tarafından bilinmemesi, gerekse de yanlış politikalar sebebiyle gün geçtikçe itibarını kaybettiği düşünülmektedir. Saygınlığını yitiren bir mesleğin amaç ve hedefleri doğrultusunda uygulama yapması oldukça zor olabilmektedir. Bu çalışmada itibar yönetiminin sosyal hizmet açısından önemi ve mesleki süreçteki etkisi tartışılmıştır.

2. KURUMSAL İTİBARIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Sosyal hizmette önemi bahsedilen kurumsal itibarın sosyal hizmet kurumlarında da yönetilmesi gereken bir olgu olduğundan hareketle kavramsal çerçeve incelenmiştir. Bundan hareketle kavramı itibar, kurumsal itibar ve kurumsal itibar yönetimi kavramları başlığında incelemek mümkündür.

2.1 İtibar Kavramı

Türk Dil Kurumu'nun güncel sözlüğünde itibar kelime anlamı itibariyle, "saygı görme", "değerli", "güvenilir olma durumu", "önem verme" ve "prestij" olarak tanımlanmaktadır (tdk.gov.tr).

İtibar kavramı, paydaşların geçmiş ile bu gün arasındaki oluşturdukları kanı hakkında köprü görevi görmektedir. İtibar, bir örgütün nasıl görüldüğünün ölçüsüdür. Bu kavram kişi, kurum ve kuruluşların geleceğini ciddi derecede etkileyecek bir kavramdır. Kişi ya da kuruluşun tanıdığı günden bu güne yapmış olduğu davranışların, paydaşlar üzerinde oluşturduğu kanı olarak da nitelendirilebilecek itibar kavramı, bahsi edilen taraflar üzerinde oluşturulmuş, geçmişten günümüze oluşturduğu etkidir. İtibar kavramının temeli gerçeklik ile algı arasındaki mesafedir. Bu mesafe ne derece uzaksa itibar kavramı düşük, ne derece yakınsa itibar kavramı yüksek olacaktır. (Esen,2011:290).

¹ Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Öğrencisi

² Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Lisans Öğrencisi

³ Dumlupınar Üniversitesi İşletme Yüksek Lisans Öğrencisi

İtibar, kamuoyunun örgütle ilgili olumlu veya olumsuz yöndeki izlenimleridir (Karaköse,2007:2). İtibar arttıkça güven ve saygı da doğru orantıda artış gösterir. İtibar kavramı, işletme ve kuruluşlar için, iç müşteri olarak tanımlanan çalışanlar ve dış müşteri olarak adlandırılan müşterilerin gözünde bulunulan konumdur. Bu konunun yüksek olması, iç müşterinin kurumsal aidiyet duygusunu arttıracak gibi, müşterilerin de kurum ve kuruluşu olan sadakatini arttıracaktır.

İtibar, müşterilerin algısı ile ilgili bir kavramdır. Kurumla etkileşimde bulunan herkes itibarı etkileyici ve yorumlayıcı güce sahiptir. İtibar kavramı en çok iç ve dış müşterinin algısını yansıtır. Bir işletmenin iç ve dış müşterisinin algısı, kurum hakkındaki itibar algısını daha net şekilde ortaya koymuş olacaktır.

İtibar kavramı zor elde edilen, zor yönetilen ancak bu durumun aksine çok çabuk yitirilen bir kavramdır. Bu yüzden itibarı elde etme başarısını kazanan kuruluşlar, farkındalık oluşturarak itibarlarının sürdürülebilir olması için çalışmalar yapmalıdır.

2.2.Kurumsal İtibar

Bilimsel çalışmalarda incelenen kavram veya olgunun, ortaya konulabilmesi ve anlaşılması açısından bir tanımlamaya ihtiyacı duyulmaktadır. "Ancak sosyal bilimlerde çok az sayıda kavram/olgu, üzerinde herkesin uzlaştığı/uzlaşabileceği bir tanımlamaya sahiptir". Kurumsal itibar içinde benzer bir durum söz konusudur. Bu kavram içinde birçok farklı tanım ortaya konulmuştur (Akbulut, 2011:93).

Kurumsal itibar kavramı literatürde, "örgütsel saygınlık", "örgüt kredibilitesi", "örgütsel duruş" ve "iyi niyet", "kimlik", "imaj" ve "marka" gibi kavramlarla ifade edilmektedir (Eryılmaz, 2008:158).

Kurumsal İtibar stratejik potansiyele sahip bir kavramdır. Rakipler tarafından kopyalanması zor olan değer oluşturma kapasitesi olarak da tanımlanan soyut kavramdır (Argon ve Dilekçi. 2014:165).

İtibar konusu ile ilgili önemli çalışmalar yapmış olan Fombrun (1996) itibarı, "kurumların paydaş temsilci gruplarına değerli sonuçlar sağlama yeteneğine ilişkin kolektif değerlendirmedir" şeklinde tanımlamıştır. İşletmelerin, geçmiş ve şimdiki eylemlerinin paydaşlar tarafından nasıl algılandığıyla ilgili bir süreci kapsamaktadır. İşletmelerin soyut değerlerine ilişkin algıların toplamını ifade etmektedir. Fombrun(1996)'ya göre kurumsal itibar; "kuruluşun geçmiş deneyimlerinin ve gelecek beklentilerinin algısal bir sunumudur ve rakipleriyle karşılaştırıldığı zaman kuruluşun başvurduğu tüm anahtar bileşenlerdir." Kurumlar; rekabet piyasasında rakipleriyle karşı karşıya geldiklerinde itibar karşılaştırması sayesinde avantaj sağlamaktadır. Bu durum kurumsal itibarın önemini ortaya koyar niteliktedir (Fombrun,1996:72).

Ayrıca Fombrun (1996) kurumsal itibarın nasıl oluştuğuna dair dört temel noktayı işaret etmektedir (Fombrun, 1996:72):

- Paydaş algıları itibarın şekillenmesinde temel teşkil eder.
- İtibarı değerlendiren birçok paydaş ve grup vardır; itibar bahsi geçen algıların toplamını ifade etmektedir.
- Paydaş algılarının "göreceli doğası" gereği itibar, rakiplerle olan kıyaslamalarla ortaya çıkmaktadır.
- İtibar, kurumun son eylemleri veya yakın zamandaki eylemlerini değil, geçmişte yapılan eylemlerinin birikiminden oluşmaktadır.

Sonuç olarak; itibarın kurumlar açısından oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır. Paydaş algılarının bir toplamı olduğu ifade edilen bu soyut kavram, hedef ve amaçlara yönelik istenilen sonuçların elde edilmesinde temel bir araç konumunda bulunmaktadır. Bu bağlamda kurumsal itibarın kavramsal çerçevesinin iyi belirlenmesi ve ona göre adımların atılması gerekmektedir.

2.3 Kurumsal İtibar Yönetimi

Kurumsal itibar yönetimi; paydaşların kurum hakkındaki algılamalarını şekillendirmesi ve yönetmesidir. İtibar yönetimi özellikleri; farklılık, odaklanma, tutarlılık, kimlik ve şeffaflıktır. Paydaşlarla kurulacak samimi ve şeffaf iletişim, kurumsal anlamda itibarı etkilemekte, güçlendirmektedir. Başarılı şekilde yürütülen kurumsal itibar mevcut durumunu kurumsal itibar yönetiminin başarısına borçludur (Gezmen,2014:35). İtibar kavramı yavaş yavaş oluşan ve hızlı bir şekilde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir kavram olduğu için itibar yönetimi kavramının değeri ortaya çıkmaktadır. Paydaşlara yansıtılan olumlu itibar algısı bu olgunun başarılı yönetilmesi sürecine bağlı olacaktır.

İtibar yönetimi, örgütün var olma sebebi olan hedeflerine ulaşmak için hedef kitle konumundaki tüm paydaş gruplarının örgüte ilişkin düşünce ve beklentilerini belirleme ve bunları hedefler doğrultusunda kanalize etme girişimlerini içermektedir. Bunun yanında itibar yönetimi kurumların paydaşlara imaj sağlama amacı dışında hedeflenen adımlar dışına çıkılması durumunda kurum sürecini de revize etme amacı gütmelidir (Karaköse, 2007:10).

İtibar anlayışı kişiden kişiye ve kuruluşların bulunduğu sektörlere göre değişebilmektedir. Kişilerin algıları önemli ölçüde farklılık gösterebilmektedir. Kuruluşların önceliklerini paydaşlarında olumlu kanı bırakmak olmalıdır. Olumlu kanı için gerekli adımlar, kuruluşların iç dinamikleri ve sundukları ürün ya da hizmetlerin kalitesi ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda atılan adımlarda oluşturulan olumlu yargılar paydaşlar tarafında kalıcılık yaratmalıdır. Bunun temeli kurumları temsil eden logolar ile süreklilik sergileyebileceği söylenebilir (Kostak,2011). Kurumsal itibar kavramının başarılı şekilde ilerlemesi için yapılması gerekenlerin belirlenmesi yani sırasıyla araştır, planla, uygula, denetle, sürekli gelişir. İtibarın başarı ile yönetilmesinin altın anahtarlarıdır (Gezmen,2014:35).

Sonuç olarak kurumsal itibar yönetimi kurumların paydaşlar tarafından sağlıklı algılanması süreci olarak değerlendirilebilir. Sağlıklı algının oluşturulması kadar bu sürecin 'bir yanan ateş misali' sönmemesi ve sağlıklı algının daim olması için yapılan çalışmalar bütünüdür.

3.SOSYAL HİZMET MESLEĞİ

Toplumların geçirdiği değişimler bireylerin risklere karşı kendilerini korumalarında değişimlere yol açmıştır. Sanayi inkılabı sonrasında hızla artan nüfus ve kentleşme bireylerin sosyal destek sistemlerini azaltmış ve sosyal korumayı zorunlu kılmıştır.

Bireylerin ailede ve toplumda karşılaştığı sorunları profesyonel olarak çözüme kavuşturacak bir mesleğin gerekliliği sosyal hizmeti ortaya çıkarmıştır. Engelli, çocuk ve yaşlı gibi dezavantajlı gruplar başta olmak üzere tüm bireylerin sorunlarının çözüme kavuşturulmasında sosyal hizmet mesleği etkin rol oynamaktadır.

Uluslararası Sosyal Çalışmacılar Federasyonu'nun tanımına göre sosyal hizmet; "sosyal adalet ve insan haklarını temel alarak insanların daha iyi yaşam koşullarına ve refaha kavuşmaları için güçlendirilmelerini ve özgürleştirilmelerini sağlamaya çalışan, insan ilişkilerinde sorun çözmeye ve toplumsal değişime yaratmaya çalışan bir meslektir"(IFSW, 2008).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere sosyal hizmet mesleği tüm insanlara hizmet sunmayı amaçlayan ve insan hakları savunucusu olan bir meslektir. Bunu yerine getirirken de insanları bağımsız kılmayı amaçlayan ve güçlendiren hizmetler sunmaktadır.

Sosyal hizmet bireyi psikososyal bir varlık olarak görmekte ve buna özgün müdahale yöntemleri geliştirmektedir. Buna uygun ilke ve değerlere sahip olan sosyal hizmet bireylerin güçlenmesini amaçlamaktadır (Kut, 2001).

Bireyi bir sistem içinde ele alan ve çevresel faktörleri önemsemesi, insanı çok boyutlu bir varlık olarak görebilme onur kırmadan hizmet verme hedefini taşımaktadır.

Sosyal hizmetin temel sorunu, insanın ve toplumun gelişmesidir. Bu anlamda sosyal hizmet bir sistematik ve çok yönlü çalışma yürütmektedir. Sorunlara yol açan etkenleri bularak, bu etkenlere sebep olan değişkenlere karşı çözüm stratejisi geliştiren bir meslektir (Cılga, 2004).

Temel amacı insan olan sosyal hizmet mesleğinin insanı ve toplumu geliştirme hedefini yerine getirebilmesi için bireylerin bu meslek ve mesleği icra eden sosyal çalışmacı ve sosyal hizmet kurumlarına güvenmesi; hayatında olumlu değişim yapabileceği inancına sahip olması gerekmektedir.

4.İTİBAR YÖNETİMİ BAĞLAMINDA SOSYAL HİZMET

Kurumsal itibar ile ilgili yapılmış çalışmalara bakıldığında pek çoğunun kar amacı güden kurumlarda yapıldığı görülür. Ancak son zamanlarda itibarlı olmanın yalnızca kar amacı güden kurumlarda değil; kar amacı gütmeyen kurumlarda da önemli olduğu anlaşılmıştır. (Oktay ve Çarıkçı, 2012:128-129). Sosyal hizmet mesleğinin ve kurumlarının ihtiyaç duyduğu itibar, kar güdüsünün ötesinde, bireylerin beklentilerini karşılamada bir araç olarak kullanılmaktadır.. Çünkü bireylerin değişimine ve gelişimine doğrudan katkı

sağlamayı amaç edinen sosyal hizmet mesleğinin itibarı, hizmet alıcıların sosyal hayatta ihtiyaç duydukları itibarın sağlanması temeline incelenmektedir.

Maslow'un da "ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidi'nde" belirttiği gibi, temel gereksinimlerin karşılanmasının ardından, bireylerin "takdir görme, beğenilme, sevilme, saygınlık kazanma" gereksinimleri gelmektedir (Sağiroğlu, 2013:1). Sosyal hizmet kurumlarından hizmet talep eden bireylerin bu ihtiyaçları, mesleğin ve uygulayıcısının itibarının ne derece olduğuna bağlı olarak karşılanabilecektir. Aksi takdirde saygı duyulmayan, güvenilmeyen sosyal çalışmacılardan bu hizmet talep edilmeyecektir. Bunun sonucunda da mesleğin itibarından söz etmek mümkün olmayacaktır.

"İnsanlar seçme hakları olduğunda kötü itibarları olan kuruluşlardan ve profesyonellerden hizmet almaktan kaçınacaklardır". Sosyal hizmet kurumlarında veya özel uygulamalarda, insanlar hizmet verecek olan kişi veya kurumun itibarını göz önünde bulundurarak seçim yapmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2014:40). Sosyal hizmet kurumlarına yönelik itibar algıları kurum çatısı altında hizmet veren meslek elemanını da doğrudan etkilemektedir. İtibarlı bir kuruma yönelik eleştiriler bir anlamda sosyal hizmet uygulayıcılarına ve mesleğine yönelik eleştiriler olarak düşünülmektedir.

Sosyal çalışmacının sadece beceri ve ehliyetlerini işine taşıması ile her şeyin tatmin edici ve etkin bir uygulama için yerine oturacağını basitçe varsayması, yeterli değildir. Sosyal çalışmacılar öncelikle müracaatçıya, iş arkadaşlarına ve toplumdaki diğer kurumlara kendisinin güvenilir ve yeterli olduğunu kanıtlamalıdır. Bunun sağlanmasıyla sosyal çalışmacı doğal olarak itibar kazanacak ve bu durum hizmet alanlar açısından bir güven teminatı olacaktır. Sokrates'inin bu konuyla ilgili olarak, "iyi bir itibar kazanmanın yolu, görünmeyi arzu ettiğiniz şekilde çaba harcamaktır" şeklindeki ifadesi bu durumu açıklar niteliktedir (Sheafor ve Horejsi, 2014:40).

Sosyal çalışmacının kendi için sağlayacağı itibar sonucunda hizmet alıcılar meslek elemanının verdiği hizmetten memnun ve bunu çeşitli şekillerde ifade edecektir. Bunun sonucunda sosyal çalışmacı üstünden sosyal hizmet kuruluşları ve mesleği de itibar kazanacaktır.

Bir mesleğin uzun vadede planlanmış amaçlarına ulaşabilmesi ve toplum nezdinde arzu ettiği saygınlığa kavuşabilmesi için paydaşların gözünde etkin bir itibarının olması gereklilik kazanmaktadır. Bundan hareketle itibarın yönetilmesi gereken bir olgu olduğu düşünülmektedir. Bu da ancak kurumun paydaşlarının kuruma ilişkin beklentilerin doğru tespit edilmesi ve bu beklentilerin karşılanmasıyla mümkün olabilecektir.

Sosyal hizmet bazı mesleklerin aksine hiçbir zaman maddi getirisini yüksek olan bir meslek olmamıştır, sosyal hizmet uzmanının kazanma gücü, tecrübe ve yeti kazandıkça hızlı ve sürekli olarak yükselmez. Bundan hareketle sosyal hizmet para kazanmak için değil itibar elde etmek için yapılan bir meslektir denilebilir. Yani sosyal hizmetin bir itibar mesleği olduğu ifade edilmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014:40).

Sosyal hizmet uzmanının itibar elde etmek için yaptığı tüm çalışmalar, aslında bu hizmetten faydalanan bireylere de doğrudan etki edecektir. Hizmetin verildiği kurum ve meslekte benzer şekilde bu etki sonucu itibar kazanacaktır. Tüm bu sürecin sonunda itibarlı bir meslek elemanı, sosyal hayatta itibarını kazanmış bir hizmet alıcı, insanların mesleğe yönelik olumlu itibar algıları sonucu mesleğin itibarı ve sosyal hizmet kurumlarının kazandığı itibar, doğal olarak ortaya çıkabilecektir.

5. SONUÇ

Sonuç olarak; itibar kavramının literatür tanımlamaları ve felsefesinden yola çıkarak bireylerin, mesleklerin ve kurumların bu kavrama ihtiyaç duydukları görülmektedir. İtibar kavramı, saygınlık, güvenilirlik ve benzer soyut değerleri bünyesinde barındırmaktadır.

Sosyal hizmet mesleğinin hedef kitesini oluşturan müracaatçılara ulaşılması için yapılan tüm uygulamalar bir anlamda mesleğin itibarlı olmasını gerektirmektedir. Çünkü bireyler, saygınlığı olmayan bir meslekten hizmet almaktan kaçınacaklardır.

Bireylerdeki planlı değişim sürecinde güven kavramı, sosyal hizmet mesleği ve sosyal çalışmacı açısından oldukça önemlidir. Çünkü karşılıklı itimat sonucunda birey sosyal çalışmacının kendisiyle ilgili kararlarını ve uygulamalarını dikkate alacaktır. Aksi halde yaptığı mesleğe ve uygulayıcısına güvenmeyen, saygı duymayan birey, meslek elemanının sağladığı hizmetten yararlanmak istemeyecektir.

Sosyal hizmet politikalarının uygulanabilirliğinin ve bireylere ulaşılabilirliğinin sağlanması bireylerdeki itibar algısının yönetilmesiyle mümkün olabilecektir. Özellikle sosyal hizmetin halkla ilişkiler çalışmalarında bu kavrama gerektiği öneme vermesi ve bu olguyu yönetmesi gerekmektedir.

Literatür taraması sonucunda sosyal hizmet mesleğinde itibar kavramına gereken önemin verilmediğinden ya da bu olgunun farkına varılmadığından hareketle bu çalışmanın yapılacağı umut edilen diğer çalışmalara ışık tutabileceği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- Argon, T ve Dilekçi, Ü; (2014). "Öğretmenlerin Okul Müdürlerinin Yönetim Tarzları Ve Kurumsal İtibara Yönelik Algıları Arasındaki İlişki, "TurkishStudies - International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkicVolume 9/2 Winter 2014, s:161-181, ANKARA-TURKEY
- Cılga, İ; (2004), Bilim ve Meslek Olarak Türkiye’de Sosyal Hizmet, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Gözmen,A; (2014), Kurumsal İtibar Yönetimi Ve Kurumsal İtibar Algısının Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma:Türkiye Büyük Millet Meclisi Örneği. Türk Hava Kurumu Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- IFSW(2008),InternationalFederatio of SocialWorkers, <http://www.ifsw.org/en/f38000138.html> (Erişim: 22.09.2015).
- Karaköse, T;(2007), 'Örgütlerde İtibar Yönetimi'AKADEMİK BAKIŞ Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN:1694 – 528X Sayı: 11
- Kostak, F; (2011), Kurumsal İtibar Yönetimi', Etika Kurumsal Yönetim ve Kalite Danışmanlığı, <http://www.etikadanismanlik.com/fky11.htm> Erişim Tarihi: 15 Aralık 2015.
- Kut, S;(2001), "İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksekokulu Yayınları, Ankara.
- Oktay, Ö F ve Çarıkçı, İ H; (2012), Farklı Paydaşlar Açısından İtibar Algılamaları: Süleyman Demirel Üniversitesi'nde Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2012/1, Sayı:15.
- Sağiroğlu, Y; (2013), Kurumsal İtibar Yönetiminde Ekonomi Basınının Yeri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sheafor, Bradford W ve Horejsi, Charles J; (2012), Sosyal Hizmet Uygulamaları , Kitap Editörü:Durdu Baran Çiftci, Nika Yayınevi-9, Ankara.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C4%B0T%C4%B0BAR, Erişim Tarihi:20 Kasım 2015.

KADINA ŞİDDET UYGULAYAN ERKEKLERLE YAPILAN SOSYAL ÇALIŞMA UYGULAMALARINDA BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI YAKLAŞIMIN KULLANIMI

İlkay Başak Adıgüzel¹

GİRİŞ

Erkeğin kadına uyguladığı şiddet, kadının insan onuruna yakışır şekilde yaşama ve gelişme hakkını elinden alan bir insan hakları ihlalidir. Ataerkil toplumsal yapının kültürel pratikleriyle ve kurumsal uygulamalarla beslenen eşitsizlikler, erkeklerin üstünlüklerini pekiştirerek şiddet davranışını meşrulaştırmaktadır. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için erkeğin toplumsal olarak nasıl kurgulandığını anlamaya ve erkeklerin bu baskıcı tutumlarının sorumluluğunu almalarını sağlayacak çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle karakterize olmuş ataerkil toplumsal yapıyı, eril biliş dönüştürücü çalışmalara gereksinim vardır. Tutum ve davranış değişiminde etkili bir yaklaşım olduğu düşünülen bilişsel davranışçı yaklaşımın teknikleriyle yapılandırılmış çalışmaların, kadına yönelik şiddet uygulayan erkeklerin eşitsizlik temelli toplumsal cinsiyet algısının değiştirilmesi ve eşitlikçi davranışların öğrenilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Çalışmada öncelikle; bilişsel davranışçı yaklaşıma ilişkin bilgiler verilecek, ardından kadına yönelik erkeğin uyguladığı şiddet tartışılacak ve feminist yaklaşım temelinde kurgulanmış bilişsel davranışçı yaklaşımın kadına yönelik şiddet uygulayan erkeklerle çalışmada kullanımına ilişkin içerik paylaşılacaktır. Bu çalışmanın temel amacı, bilişsel davranışçı yaklaşımın yapılandırılmış sosyal çalışma uygulamalarının eşine şiddet uygulayan erkeklerle çalışmada işlevselliğini tartışmaktır.

1. Bilişsel Davranışçı Yaklaşım ve Tarihsel Arka Planı

Gözlem ve deneye dayalı olan davranışçılığın bilimsel bir yöntem olarak kabul edilmesi 20. Yüzyılın başlarında gerçekleştirilmiştir. Davranışçı terapiler 1900'lerin başlarında Adler ve Watson'ın çalışmalarıyla başlamış, 1940'ların ortalarında Skinner'in çalışmaları bu çalışmaları izlemiştir. 1950'li yıllara kadar psikanaliz baskınken sonraları davranış ve öğrenme teorileri daha baskın hale gelmiştir. Davranışçılık, bireyin yaşamının çevresi tarafından biçimlendirildiğini, doğru yönlendirmeler yapılırsa insanların hiçbir sorunu olmayacağını savunmaktadır. Davranışlar manipüle edilebilir. Davranışçı yaklaşımların öncüsü 1890'larda klasik koşullanmayı keşfeden Rus fizyolog Ivan Pavlov (1849-1936)'dur. (Türkçapar ve Sargın, 2012: 7; Miller, 2012: 99). Davranışçı yaklaşımı benimseyen diğer bir bilim adamı, John Broadus Watson (1878-1958), düşüncelerin insanın anlayışından bağımsız olan dış gerçeklikler tarafından yönlendirildiğini savunmaktadır (Watson, 1920; akt. Türkçapar ve Sargın, 2012: 8) Davranışçılığı insan psikolojisini bütüncül olarak açıklayan bir kuram haline getiren Skinner (1904 - 1990)'dır. Skinner'a göre davranışlar dış etkenler tarafından belirlenmektedir (Cüceloğlu, 1994; akt. Türkçapar ve Sargın, 2012: 8).

Ruhsal tepkilerde bireyin algı, anlamlandırma ve bilişleri rol oynamaktadır. Birey zihinsel uyarımları alıp işleme sokmakta, bir kısmını depolamakta, sonrasında bunları yeniden üretim için kullanmaktadır. Bu keşiflerle deneysel psikoloji alanında bilişsel yaklaşımlarla daha çok ilgilenilmeye başlanmıştır (Türkçapar ve Sargın, 2012: 9). Biliş, "özne-nesne gerilimine dayalı zihinsel yapı değişikliği" (Akpınar, 2011: 356)'dir. Durumları algılayış biçimi, inançlar ve zihinsel tutumlar bu yapı içerisinde yer alır. Bu yaklaşım, birçok ruhsal bozukluğun altında işlevsel olmayan çarpıtılmış düşünce biçimlerinin olduğunu savunmaktadır. Bilişsel terapiler, bireylerin işlevselliğinde etkisi olan, ruh halinde ve duygularda istenmedik değişimler yaratabilecek düşünme süreçleriyle ilgilenmektedir.

Bilişsel davranışçı yaklaşım, 1970'li yılların ortasında davranışçı yaklaşım ve bilişsel yaklaşımın birleşiminden doğmuştur (Miller, 2012: 99). Bu yaklaşım davranış değiştirme tekniklerini kullanmasının yanı sıra uyumsuz düşünceleri değiştirme tekniklerini de kullanmaktadır. Danışman duygusal tepkilerini denetlemesi, etkin yorumlama ve düşünme tarzı geliştirmesi konusunda danışana yardımcı olur. Yaklaşımına göre bir bireyin davranışlarında değişiklik yaratmak için onun inançları değiştirilmelidir (Atkinson ve diğ. 2006: 583, 584).

¹ Araştırma Görevlisi. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü basakadiguzel@hacettepe.edu.tr

Bilişsel davranışçı yaklaşım, içerdiği danışan kitlesinin çeşitliliği bakımından birçok gereksinime yanıt vermektedir. Sosyal çalışmanın çevresel bağlamının dışında bireyi; duygusal, düşünsel ve davranışsal özellikleriyle ele almakta, bireyin işlevselliğine odaklanmaktadır. İşlevselliği sağlamanın yolu, uygunsuz bilişsel örüntüleri uyumlarıyla değiştirmektir. Bunun için zihinde işlenmiş bilgilerin farkındalık düzeyine çıkarılması gerekir. Terapötik görüşme, bilişsel davranışçı değerlendirme, sokratik diyalog kurma, yeni anlam atfetme gibi bilişsel davranışçı yaklaşım teknikleri bu konuda kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Bireyin duygu, düşünce ve davranışlarına ilişkin farkındalığının artması, işsel ve çevresel sorunlarını kendi gücüyle çözmesini sağlayacaktır.

Yaklaşım danışanı "Yaşamının bazı noktalarında belirli stres etkenleriyle karşılaşınca tepki olarak hastalık semptomlarını çıkaran kişi" (Sungur ve Yalnız, 1999: 165) olarak tanımlamaktadır. Bilişsel davranışçı yaklaşım sorunu bireyin kendisiyle ilişkilendirmek yerine, duygular ve davranışlarla ilişkilendirmektedir. Bu, değişim motivasyonunu güçlendiren bir tutumdur. Bu bakımdan yaklaşım, sosyal çalışmanın bireyin yaşamında değişim yaratma amacına ulaşmasında etkili bir araç olarak değerlendirilebilir.

2. Bilişsel Davranışçı Yaklaşımın Temel İçerikleri

Bu bölümde bilişsel davranışçı yaklaşımın temel içeriklerine ilişkin bilgilere yer verilecektir. Bu içeriklerin şiddet davranışının nasıl ortaya çıktığını anlamada ve bu davranışı değiştirmede anahtar bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

Nesneler ve olaylarla ilgili anılar, özgün algıların basitleştirilmiş yeniden yorumlarıdır. Bunlar şemalardır. Hafızaya gelen verilerle en tutarlı şemayı araştırma sürecine şematik işleme denilmektedir. Şematik işleme, geçmiş deneyimlerle bağlantılı olarak birey farkında olmadan, hızla gerçekleşir. Şemalar bilgiyi etkin biçimde kullanmamızı sağlamaktadır (Fiske, 1993; Fiske ve Taylor, 1991; akt. Atkinson, 2006: 613). Birey edindiği bilgilere göre bilişsel şemalarını oluşturup davranışlarını yapılandırdığı için aldığı ilk verilerin önemi büyüktür. Bilgi birey için işlevsizse uygunsuz davranışlar ortaya çıkabilir.

Otomatik düşünceler birdenbire ortaya çıkan varsayımlara dayalıdır. Bunlar tehdit edici ya da olumsuz durumlara verilen tepkilerdir. Otomatik düşünceler, bilişsel şemalara bağlı olarak oluşur ve her bireyde mevcuttur. Ancak otomatik düşüncelerin sıklığı ve bunların bireyin işlevselliğini etkileme düzeyine bağlı olarak patolojik durumlardan söz edilebilir. Ne kadar olumsuz varsayımlar otomatik düşünce olarak ortaya çıkarsa, birey o kadar duygusal ve davranışsal sorun yaşıyor demektir ve çok fazla sayıda stresör de bunu tetikler (Miller, 2012: 103, 104).

Bilişsel çarpıtma, olayları olduğundan daha farklı algılama, değerlendirme ve yorumlamadır. Bazı yaşam deneyimleri kabul edilirken bazıları yok sayılır. Bu da bize "gerçeklik nasıl yapılandırılır?" sorusunu sorgular. Baskın sosyal söylemler deneyimleri nasıl süzgeçten geçirir de bazılarını kabul edip bazılarını dışlar? Bilişsel şemalar çocuklukta bütünleştirilemezse yetişkinlikte bu durum davranışları etkiler (Miller, 2012: 106). Gerçekliğin, danışan açısından, neye göre tanımlandığının görülmesinin bilişsel çarpıtmanın anlaşılmasında önemli bir rolü vardır. Böylece gerçeklik üzerine yeniden düşünülebilir, yararsız ya da zarar veren varsayımlar değiştirilebilir.

3. Kadına Yönelik Erkeğin Uyguladığı Şiddet ve Şiddet Uygulayıcısıyla Çalışma

Ataerkil toplumsal değer, tutum ve normlar erkeğin kadına uyguladığı şiddeti normalize ederek erkeğin diğer nüfus grupları (kadınlar, çocuklar) üzerindeki egemenliğini sürekli olarak yeniden üretmektedir. Kadınlar nesneleştirilmekte, erkeklerin saldırgan davranışları onaylanmakta, özel alan ve kamusal alan cinsiyetleştirilmekte, böylece toplumsal cinsiyet eşitsizliği güçlendirilmektedir.

Kadına yönelik erkeğin uyguladığı şiddet, 2015 yılında 303 kadının yaşamını kaybetmesine neden olmuştur. Kadınların %78'i kendi yaşamına dair karar almak istediği için öldürülmüştür. Cinayetlerin faileri ise başta eş olmak üzere tanıdığı biri, erkek arkadaş, eski eş, oğul, eski erkek arkadaş ve babadır (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Yıllık Raporu, 2016). Türkiye Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün yapmış olduğu Kadına Yönelik Şiddet Araştırması (2014) sonuçlarına göre Türkiye genelinde kadınların yaşamlarının herhangi bir döneminde % 36'sının fiziksel şiddete, %12'sinin cinsel şiddete, %30'unun ekonomik şiddete ve %44'ünün duygusal şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Geleneksel, ataerkil özellikler taşıyan birçok toplumda olduğu gibi Türkiye'de de şiddet olguları bildirilmemektedir.

Özgürleşme hareketlerinin ortaya çıkışından bu yana erkeğin egemenliğine dayalı toplumsal yapının kadın ve toplum yaşamı üzerindeki olumsuz etkileri üzerine düşünülmekte, bu olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Ancak araştırmalarda toplumsal ilişkilerin cinsiyet farklarını nasıl oluşturduğu üzerinde durulmamaktadır. Bu durumda kadınların ikincilleştirilmekten kaynaklı yaşantılarını öğrenmek kadar erkeklerin iktidarlarını nasıl kurduklarını ve sürdürdüklerini öğrenmek de önem kazanmaktadır. Bu analiz, toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerine bütüncül değerlendirme yapabilmek ve uygun mikro-mezzo-makro müdahaleler geliştirmek için gerekli görülmektedir.

İnsan hakları ve insan onuru ile sosyal adalet, sosyal çalışma meslek ve disiplininin temel iki değeridir. Sosyal çalışmacılar yaptıkları her mesleki uygulamada bu iki değer doğrultusunda hareket eder. Bu değerlere bağlılık; bireyi çevresi içinde bütüncül olarak ele almayı, güçlendirme ile değişim yaratmayı ve negatif ayrımcılığa meydan okumayı gerektirir. Bu bağlamda baskı, ayrımcılık ve dışlanmanın kaynağı olan cinsiyet eşitsizliklerine meydan okumada; koruyucu-önleyici, iyileştirici-rehabilitasyon edici, değiştirici-geliştirici nitelikleri içinde barındıran toplumsal cinsiyet bakış açısıyla temellendirilmiş, duygu-düşünce-davranış etkileşimlerini yüzeye çıkararak farkındalık yaratan mesleki uygulamalara gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca bu gereksinim, uluslararası hukuk kurallarıyla bağlayıcılığı olan bir gerekliliğe dönüşmüştür. Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin 16. Maddesi; "ev içi şiddet faillerinin daha fazla şiddet eyleminde bulunmalarını engellemek ve şiddet içeren davranış kalıplarını değiştirmek üzere kişiler arası ilişkilerinde şiddet içermeyen davranış benimsmeleri için failleri eğitmeyi hedefleyen programların oluşturulması veya desteklenmesi için gereken yasal veya diğer tedbirleri alır." demektedir.

Ataerkil düzende kadınlar ve erkeklerin sosyal yaşamları belirli alanlarla sınırlandırılmıştır. Rol ve sorumlulukları da bu konulara göre biçimlenmiştir. Kadın ev içinde, bakım sorumluluğu ile sarmala nırken erkek güç sahibi olmak, başarmak, hükmetmek üzere erkeklik arenasında yerini alır. Sisteme katılan her yeni üye benzer sosyalizasyon süreçlerinden geçer ve cinsiyetlerin eşitsiz toplumsal varoluşları bu döngü içerisinde normalleşir.

Kandiyoti (1997: 194)'nin "erken yaş güçsüzlüğü" kavramsallaştırmasında, erkek çocuğun gelişim sürecinin ilerleyen aşamalarında kendisine bakım ve koruma sağlayan kadından uzaklaşarak erkeklerin dünyasında kendisine yer açmaya çabalarken yetersizlik duygusuyla tanışmasından ve bu duygudan kurtulabilmek için duyumsadığı olumsuzlukları başkalarına dayatmasından söz eder. Yetersizlikten, başarısızlık korkusundan kurtulma çabası şiddete dönüşebilmektedir (Demren, 2004). Böylece kadınların kusurluluk, eksiklik, dayanıksızlık, başarısızlık, kendini feda etme vb. şemaları oluşurken; erkeklerin güvensizlik, yetersizlik, duygusal yoksunluk, cezalandırıcılık, kuşkuculuk vb. şemaları oluşur. Bu gibi olumsuz şemaların oluşumu, otomatik düşüncelerin yoğunlaşmasına neden olur. Şemaların bütünleştirilememesi ise yukarıda söz edildiği gibi şiddet uygulama davranışının ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu nedenle davranışa etki eden gelişimsel özelliklerin ve yaşam deneyimlerinin, bu özelliklerin ve deneyimlerin biçimlendirdiği bilişsel şemaların ve bilişsel çarpıtmaların ve şiddet davranışının ortaya çıkmasına neden olan olumsuz otomatik düşüncelerin bilgisine sahip olmanın duygu-düşünce-davranış etkileşimlerini ortaya koyarak, şiddet uygulayan bireyde farkındalık yaratarak davranış değişimi sağlayacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Bilişsel davranışçı yaklaşıma göre geçmiş yaşam deneyimleri, öğrenilmiş tutum ve davranışlar bugünkü benliği ve bireyin işlevselliğini etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve şiddetin meşruiyetine ilişkin algılar da bilişsel ve toplumsal olarak yapılandırılmıştır. Bu bakımdan bilişsel davranışçı yaklaşım temelli mesleki uygulamaların, kadınlara şiddet uygulayan erkeklerin toplumsal cinsiyet ve şiddet uygulamaya ilişkin bilişsel şemalarını, bu şemalar içerisinde yer alan otomatik düşüncelerini ve bilişsel çarpıtmalarını ortaya çıkararak toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı tutum ve davranış geliştirmeleri amacıyla hizmet edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akpınar, B. (2011). Biliş ve üstbiliş (metabiliş) kavramlarının zihin felsefesi açısından analizi. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/4, 353-365.

Atkinson, R. L.; Atkinson, R. C.; Smith, E.E.; Bem, D. J.; Nollen Hoeksema, S. (2006). *Psikolojiye giriş* (3.bs). Arkadaş Yayınevi: Ankara.

Demren, Ç. (2004). Erkeklik, ataerkillik ve iktidar ilişkileri. Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi. <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/erkek.htm>

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (01, 2016). Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2015 Yılı Raporu. Erişim: 24.02.2016. <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/2551/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2015-yili-raporu>

Miller, L. (2012). *Counselling skills for social work* (2nd Edt.). Sage Publication: London.

Sungur, M.Z. ve Yalnız, Ö. (1999). Şizofreni tedavisinde bilişsel-davranışçı yaklaşımlar. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2, 160-166.

Türkçapar, M. H. ve Sargın, A. E. (2012). Bilişsel davranışçı psikoterapiler: tarihçe ve gelişim. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*. 1(1), 7-14.

KORUYUCU AİLE BİREYLERİNİN TANITICI ÖZELLİKLERİ İLE KORUYUCU AİLE BİREYLERİNİN ÖZGECİLİK DURUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Duygu Yeşilkayal¹, Yasemin Özkan²

ÖZET

Koruyucu aileler ile ilgili seçim kriterleri çok önemli olmasına rağmen, belirlenen kriterlerin çok temel oldukları, koruyucu aile adaylarının ebeveynlik yapmaya hazır olup olmadıklarını tam olarak belirlemediği düşünülmektedir. Çocuk refahı açısından koruyucu ailenin seçim kriterlerinin oluşturulmasında, kriterin aileler üzerinde çeşitli ölçekler aracılığı ile denemesi, oldukça zor bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda bir başlangıç oluşturma ve seçim kriterlerinden bazılarını deneme amacı ile bu ailelerin sosyo-demografik özellikleri ile özgeci değerleri arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Araştırma kapsamında araştırmacı tarafından hazırlanmış olan kişisel bilgi formu ve Özgeciliğin Ölçeği (Akbaba, 2001) kullanılarak; kota örnekleme yöntemi ile İstanbul, İzmir, Denizli, Sivas ve Kayseri illerindeki 101 koruyucu ailenin ile çalışılmıştır.

Verilerin girişi, analizi ve sınıflandırılmasında SPSS 15.00 programı kullanılmış ve değişkenlerin niteliğine göre yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki ve anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi için t ve F istatistiksel analizleri kullanılmıştır.

Koruyucu aile bireylerinin aile ve sorumluluk özgeciliğin alt ölçek boyutlarının çocuk sayısına göre farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koruyucu Aile, Özgeciliğin.

1. GİRİŞ

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde, çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki, bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliği baştan kabul edilmektedir. Bu nedenle, devlet koruması altına alınan çocuklar için sunulan bakımlardan söz edilirken, kurum bakımı en sona bırakılarak, koruyucu aile bakımı, kefalet, evlat edinme gibi çocuğun aile yanında bakımını gerektiren hizmet modelleri öncelikle belirtilmektedir (Madde 20).

Çocuk koruma sisteminin tarihi incelendiğinde de, 1950'lerden itibaren, kurum bakımının çocuğun psiko-sosyal gelişimine olumsuz etkileri tartışılmaya başlandığı ve koruyucu aile yanında bakımın tüm dünyada yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir (Gökçearslan Çiftçi, 2009; Üstüner, Erol ve Şimşek, 2005; Yörükoğlu, 2004).

Koruyucu aileler, biyolojik ailenin çeşitli nedenlerle çocuğun bakım, koruma ve yetiştirme sorumluluğunu yerine getiremediğinde, devlet denetiminde biyolojik ailenin görevini üstlenen kişi ve ailelerdir. Bu kişi ve aileler, çocuğun yalnızca fiziksel bakımını ve korunmasını değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal olarak da sağlıklı bir gelişim göstermesi için gerekli aile ortamını sağlamakla yükümlüdürler.

Çocuklar bakımlarından sorumlu olan kişilerle olumlu ilişkiler yaşamaya ihtiyaç duymaktadırlar. Yakın bakım sağlayan kişilerle olumlu ilişkiler geliştirilmediğinde çocuklar saldırgan, bağımlı davranışlar sergileyebilmekte ve özgüvenleri düşük düzeyde olabilmekte; kendine güvensiz, düşük benlik saygısına sahip ve aynı zamanda depresyon, anksiyete gibi psikolojik sorunları da beraberinde getiren bir psikolojik yapıya sahip olabilmektedir (Önder ve Gülay, 2007; Cebe, 2005).

Çocukluk gelişimi üzerinde koruyucu faktörler arasında, çocuğun en azından kendisiyle ilgili bir kişiyle iyi ilişkileri, ailenin olumlu sosyal ilişkileri (Lauth ve Heubeck, 2010) sayılmaktadır.

Yapılan araştırmalar, anne-babaları ile sağlıklı iletişim içinde olan çocukların, diğerlerine göre daha az endişeli tavır sergiledikleri ve arkadaş ilişkilerinde daha başarılı olduklarını göstermiştir (Çağdaş, 2012).

Sağlıklı, güçlü bir aile için, aile üyelerinin sahip olması gereken bazı beceriler bulunmaktadır. Glick ve Kessler'e göre, (1985) kişilerarası ilişkilerin güçlü olması, üyelerin birbiri ile açık bir iletişim içinde olması,

¹ İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü A.Ş. Gör.

² Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Prof. Dr.

aileyi ilgilendiren konuların birlikte konuşulup çözüm bulunması bu becerilerden bazılarıdır. Özgecillik ise, hem insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmayı hem de belirtilen bu iletişim becerilerini destekleyen bir kavramdır.

Boehm'e göre (1979), özgecillik bilinçli olarak ve içtenlikle ilgisini başkasına yönelten ve özveride bulunan bireyleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır (akt. Onatır, 2008; Boehm, 1979). Freedman, Sears ve Carlsmith'e (1987) göre ise özgecillik; herhangi bir biçimde ödüllendirilme beklentisi (belki iyi bir şey yapmanın vermiş olduğu duygu dışında) olmaksızın bir başkasına yardım etme davranışdır. Bir diğer deyişle, size bir çıkar sağlayabileceği düşüncesiyle başışta bulunmak için para yardımı yaparsanız, söz konusu olan gerçek anlamda bir özgeci davranış değildir. Tüm bu tanımlardan anlaşıldığı gibi, özgecillik yardım etme, sorumluluk üstlenme, başışta bulunma gibi birçok olumlu sosyal davranışı içermektedir. Ancak, her olumlu sosyal davranışa özgeci davranış denemez. Örneğin, karşılık beklenerek yapılan yardım ya da kar amacı güdümlerle yapılan iş birliği prososyal davranış (olumlu sosyal davranış) olmalarına rağmen özgeci davranış değildir (Akbaba, 1994; akt. Onatır, 2008; Boehm, 1979). Olumlu sosyal davranış (prosocial davranış) kavramı, tüm yardım etme davranışlarını içeren bir kavramdır ve "antisosyal davranış" kavramının zıddı bir kavram olarak kullanılmıştır. Hoffman'ın gelişimsel teorisi olumlu sosyal davranışın kısmen empatik yeteneklerin gelişiminin bir fonksiyonu olduğuna işaret etmektedir.

Ülkemizde halen 4664 çocuk, koruyucu aile yanında bakılmaktadır (<http://www.cocukhizmetleri.gov.tr> 13.01.2016). Bu çocukların, 'korunmaya muhtaç çocuk' tanımı içinde yer almaktadır ve bu tanıma giren çocukların, diğer çocuklara göre daha fazla duygusal ve davranışsal sorunlar yaşadığına ilişkin çeşitli araştırma sonuçları bulunmaktadır (Üstüner, Erol ve Şimşek, 2005). Bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, koruyucu aile bakımında olan çocukların, sağlıklı iletişime, duyarlı bir şekilde anlaşılma ve bunu hissetmeye diğer çocuklardan da fazla ihtiyaç duyacakları açıktır. Bu durum, koruyucu ailelerin sağlıklı iletişim becerilerine, delayısı ile bu becerilerden biri olan özgeciliğe sahip olmalarını daha da önemli hale getirmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, koruyucu aile olan bireylerin tanıtıcı özelliklerinin özgecillik durumu açısından incelenmesidir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1- Koruyucu aile bireylerinin,

a) sosyo-demografik durumuna ilişkin özelliklerini (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, biyolojik çocuğu olup olmama, biyolojik çocuk sayısı)

b) ekonomik özelliklerini (çalışma durumu, algılanan gelir durumu, sosyal güvence türü, konut mülkiyeti durumu),

c) koruyucu aile olma sürecine ilişkin özelliklerini (kurumdan ödeme alma durumu, koruyucu aile olma süresi, koruyucu aile olmadan önce kurum dışından rehberlik hizmeti alma durumu, koruyucu aile olmadan önce kurumdan rehberlik hizmeti alma durumu, danışmanlık hizmeti almaya ihtiyaç duyma durumu, çocuk ile ilgili bir problem yaşandığında bu problemi çözme şekli, bakım altına alınan çocuğun biyolojik ailesi ile ilgili bilgi sahibi olma durumu),

d) koruyucu ailesi oldukları çocuğun tanıtıcı özelliklerini (cinsiyet, şimdiki yaş, koruma altına alındığı yaş, biyolojik aile ile görüşme durumu, biyolojik aile ile görüşme sıklığı, biyolojik akrabalar ile görüşme durumu, biyolojik çocuk ile arkadaşlık/kardeşlik durumu) belirlemek.

2- Koruyucu aile bireylerinin sosyo-demografik durumunun, ekonomik durumunun, koruyucu aile olma sürecine ilişkin özelliklerinin ve koruyucu ailesi oldukları çocuğun tanıtıcı özelliklerine ilişkin özelliklerinin özgecillik durumu üzerindeki etkisini belirlemek.

Bu çalışmadan elde edilecek verilerin, koruyucu ailelerin özgeciliğini etkileyen durumları belirleyeceği göz önünde bulundurulduğunda, koruyucu aile hizmetlerinin ve uygulamalarının kalitesinin yükseltilmesine önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

2.3. Araştırma Evreninin Saptanması ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evrenini Türkiye genelindeki koruyucu aileler (4664 kişi) oluşturmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığından gerekli izinler alınarak çalışmaya başlanmıştır. Araştırmanın örnekleme kartopu

örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi, özellikle bir çerçevenin mevcut olmaması ya da oluşturulmasının güç olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Bu yöntemde, örnekleme süreci tanımlanan evrende yer alan bir bireyin, genellikle rassal olarak seçilmesiyle başlar. Belirlenen bu birey örnekleme giren birinci birimdir. Temas kurulan birimin yardımıyla ikinci birime, ikinci birimin yardımıyla üçüncü birime gidilir. Bu şekilde, sanki bir kartopunun büyümesi gibi örnekleme büyüklüğü genişler (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004:45). Bu süreç araştırmacı tarafından belirlenen hacimli örnekleme oluşturuluncaya kadar sürdürülmüştür. Bu araştırmada örneklem; araştırma sırasında ulaşılabilen ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 101 koruyucu aileden oluşmaktadır. Veri toplama araçları, araştırmaya katılımı kabul eden koruyucu aile bireyi ile yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak uygulanmıştır.

2.4. Veri Toplama Yöntem ve Araçları

Araştırmadaki veri toplama araçları iki bölümden oluşmaktadır. İlk olarak araştırmacı tarafından hazırlanmış olan kişisel bilgi formu ve Akbaba (2001) tarafından geliştirilmiş olan Özgecillik Ölçeği, kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel analizi ve değerlendirilmesi sırasında ilk olarak; çalışmada tüm değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Analiz sürecinde amacıyla bağımsız t-testi ve tek yönlü Varsans Analizi kullanılmıştır. Tek yönlü varyans analizi uygulanırken verilerin bu analize ait varsayımları sağlayıp sağlamadıkları kontrol edilmiş ve özellikle gruplar arası varyans homojenliği varsayımının sağlanmadığı durumlarda Welch Testi kullanılmıştır. Çalışmada analiz için α değeri 0.05 olarak belirlenmiştir ve istatistiksel analizler SPSS 15.0 versiyonunda yapılmıştır.

2.4.1. Kişisel Bilgi Formu

Uygulamaya katılan 101 koruyucu aile bireyinin empatik becerilerini etkilediği düşünülen; sosyo-demografik durumlarını (yaş, cinsiyet, eğitim), sosyo-ekonomik durumlarını (çalışma durumu, geçim kaynakları); ailelerine ilişkin tanıtıcı bilgilerini (ailenin biyolojik çocuklarının olup olmadığı, var ise mevcut çocuk sayıları, koruma altına alınan çocuk sayısı) ve koruyucu ailesi oldukları çocuklara ilişkin tanıtıcı bilgilerini (çocuğun kaç yaşında aileye katıldığı, şu anda kaç yaşında olduğu, korunma ihtiyacı olan çocuğun biyolojik ailesi ile görüşme sıklığı) belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

2.4.2. Özgecillik Ölçeği

Ölçek, koruyucu ailelerin özgecillik düzeylerini ölçmek amacıyla kullanılacak olup, 1968 yılında, Perry London ve Robert K. Bower tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması Akbaba tarafından 1994 ve 2001 yıllarında yapılmıştır. Özgecillik ölçeği aile, sosyallik, yardımseverlik ve sorumluluk olarak dört alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçekte 20 madde bulunmaktadır. Ölçeğin aile boyutuna ait 5 (1-5) madde, sosyal boyutuna ait 5 madde (6-10), yardımseverlik boyutuna ait 5 madde (11-15), sorumluluk boyutuna ait 5 madde (16-20) bulunmaktadır. Aile boyutundan elde edilen puanın yüksek olması, bireylerin ailesini, akrabalarını ve kendilerini yardımsever olarak algıladığı, puanın düşük olması ise kişinin ailesini ve akrabalarını yardımsever olarak görmediğini ve geçmişte kendisinin de aileye karşı sorumluluk taşımadığını gösterir. Sosyal boyuttan yüksek puan alınması kişinin sosyal faaliyetlere katıldığını ve bu faaliyetlerde görev ve sorumluluk üstlendiğini gösterirken, düşük puan alınması bireylerin sosyal yanının zayıf olduğunu göstermektedir. Kişinin yardımseverlik boyutundan yüksek puan alması başkalarına karşı yardımsever olduğunu, düşük puan alması ise yardımseverlik özelliğinin gelişmediğini göstermektedir. Sorumluluk boyutundan elde edilen puanın düşük olması, bireyin sorumluluk üstlenme oranıyla başkalarının sorumluluk üstlenme oranlarına olan inancının az olduğunu; puanın yüksek olması ise hem kişinin sorumluluk alma oranının yüksek olduğunu hem de başkalarının sorumlu davranacaklarına olan inancını göstermektedir. Dört boyutun tümünden elde edilen puanların toplamı özgecillik düzeyini belirleyen puandır. Beş dereceli Likert tipi ölçekte, 1 en azı, 5 ise en fazlayı ifade etmektedir. İşaretlenen dereceler toplanarak toplam puan elde edilir Bir kişi en fazla 100, en az 20 puan almaktadır. Puan yüksekliği; özgecillik düzeyinin yüksek olduğunu, düşüklüğü ise özgecillik düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir (Akbaba, 1994).

3. BULGULAR

Bu araştırmada elde edilen bulgular üç ana bölümde ele alınmaktadır. Birinci bölümde, koruyucu aile bireylerinin tanıtıcı özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. İkinci bölümde, koruyucu aileye sahip olan çocukların tanıtıcı özelliklerine ilişkin bulgular, son bölümde ise koruyucu aile bireylerinin ve koruyucu

aileye sahip olan çocukların tanıtıcı özellikleri ile özgeçelik durumları arasındaki ilişkiye dair bulgular yer almaktadır.

3.1. Koruyucu Aile Olan Bireylerin Tanıtıcı Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Araştırmanın bu bölümünde koruyucu aile bireylerinin

- a) sosyo-demografik durumuna ilişkin özellikleri (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, biyolojik çocuğu olup olmama, biyolojik çocuk sayısı),
- b) ekonomik özellikleri (çalışma durumu, algılanan gelir durumu, sosyal güvence türü, konut mülkiyeti durumu),
- c) koruyucu aile olma sürecine ilişkin özellikleri (kurumdan ödeme alma durumu, koruyucu aile olma süresi, koruyucu aile olmadan önce kurum dışından rehberlik hizmeti alma durumu, koruyucu aile olmadan önce kurumdan rehberlik hizmeti alma durumu, danışmanlık hizmeti almaya ihtiyaç duyma durumu, çocuk ile ilgili bir problem yaşandığında bu problemi çözme şekli, bakım altına alınan çocuğun biyolojik ailesi ile ilgili bilgi sahibi olma durumu),
- d) koruyucu ailesi oldukları çocuğun tanıtıcı özellikleri (cinsiyet, şimdiki yaş, koruma altına alındığı yaş, biyolojik aile ile görüşme durumu, biyolojik aile ile görüşme sıklığı, biyolojik akrabalar ile görüşme durumu, biyolojik çocuk ile arkadaşlık/kardeşlik durumu) ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

3.1.1. Sosyo-Demografik Özellikler:

Araştırmaya dahil olan koruyucu aile bireylerinin büyük çoğunluğu (%82.18) kadındır. Tamamına yakının (%87,13) evlidir. Koruyucu aile bireylerinin %41,6'sı 36-46 yaş, %37,6'sı 47-57 yaş grubundadır. Katılımcıların yaşları 25-77 arasında değişmektedir. Ortalama yaş 47.03'tür. Eğitim seviyeleri ilköğretim (%39.60) olarak belirlenmiştir. Çoğunluğunun (%64.36) biyolojik çocuk sahibi olduğu ve biyolojik çocuk sahibi olanların da çoğunluğunun (%37,6) 2 çocuk sahibi olduğu belirlenmiştir.

3.1.2. Ekonomik Özellikler:

Koruyucu aile olan bireylerin büyük çoğunluğunun (%78.22) çalışmıyor olduğunu belirlenmiştir. Tamamına yakınının (%90.10) gelir düzeylerini orta halli – orta üstü olarak değerlendirmektedir. Tamamına yakının (%92,1) sosyal güvenceleri SGK'dır. Büyük çoğunluğu (%76,24) kendilerine ait bir evde ikamet etmektedir.

3.1.3. Koruyucu Aile Olma Sürecine İlişkin Bilgiler:

Koruyucu aile bireylerinin büyük çoğunluğu (%84,1) yalnızca 1 çocuğun, daha sonra sırası ile 2 çocuğun (%13,9), 3 çocuğun (%1) ve 4 çocuğun (%1) bakımını üstlenmektedir. Tamamına yakını (%99.01), koruyucu aile oldukları için kurum tarafından yapılan ödemeyi kabul etmiştir. Yarisından fazlası (%63,4) koruyucu aile olmadan önce koruyucu ailelik ile ilgili kurum dışı profesyonel destek almadığını, yarisından fazlası da (%68.32), koruyucu ailelik ile ilgili danışmanlık almaya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Koruyucu aile olan bireylerin %23,8'i koruyucu ailesi oldukları çocuk ile ilgili herhangi bir problem yaşadıklarında kurumdan destek alarak çözmeyi tercih etmektedir. %74.3'ünün konuşarak kendisinin çözümü tercih etmektedir. %17.8'i ise dışarıdan profesyonel destek alarak çözümü tercih etmektedir. Koruyucu aile bireylerinin yarisından fazlası (%64.36) bakımı altındaki çocuğun biyolojik ailesi ile ilgili bilgi sahibidir. Katılımcıların tamamına yakınının (%98) koruyucu ailesi oldukları çocuk ile herhangi bir kan bağıntısının bulunmamasıdır.

3.1.4. Koruyucu Ailesi Olunan Çocukların Tanıtıcı Özelliklerine İlişkin Bilgiler:

Koruyucu aile bakımı altında olan çocukların çoğunluğu (%67,3) kız, yaklaşık dörtte biri (%35) erkektir. Koruyucu ailesi olunan ilk çocukların araştırma yapıldığı sıradaki yaş dağılımı sırası ile 9-15 (%42,6), 4-8 (%24,8), 0-3 (16,8) ve 16 yaş ve üzerindedir (%15,8). Yaş ortalaması 9,58'dir. Koruyucu ailesi olunan ilk çocukların koruma altına alındıkları yaşları sırası ile 0-3 (%50,5), 4-8 (%38,7) ve 9-15 yaş (%10,9) gruplarıdır. Koruyucu aile bakımı altındaki çocukların çoğunluğu (%62,4) biyolojik ailesi ile görüşmektedir. Yarisına yakını (%44,4) ayda 1 kez, daha sonra sırası ile 3 ayda bir kez (%28,6), yılda 1 kez (%17,5) ve 6 ayda 1 kez (9,5) biyolojik ailesi ile görüşmektedir. Çoğunluğu (%69.03) diğer akrabaları ile görüşmemektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%83,1), biyolojik çocukları ile bakımı altında olan çocuklarının arkadaşlık/kardeşlik durumlarını "iyi" olarak değerlendirmiştir.

3.2. Koruyucu Aile Olan Bireylerin Tanıtıcı Özellikleri İle Özgeçilic Durumu Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

3.2.1. Koruyucu Aile Olan Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri İle Özgeçilic ve Özgeçilic Alt Ölçek Boyutları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Koruyucu aile olan bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, biyolojik çocuğa sahip olma durumu, biyolojik çocuk sayısı ile özgeçilic ve "aile", "sosyal", "yardımseverlik" ve "sorumluluk" özgeçilic alt ölçek boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0.05$).

Cinsiyete göre koruyucu aile bireylerinin özgeçilic düzeyleri incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmamakla ($p>0.05$) birlikte, toplam özgeçilic düzeyi ortalamasının koruyucu annelerde, babalara göre daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir.

Koruyucu aile bireylerinin cinsiyetine göre özgeçilic alt ölçek boyutlarına ilişkin ortalamaları farklılaşmaktadır ancak, istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p>0.05$). Nitelik koruyucu annelere ait sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk alt ölçeği boyutu ortalamalarının koruyucu babaların özgeçilic alt ölçek düzeylerine göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, koruyucu annelerin koruyucu babalara göre daha fazla sosyal faaliyetlere katılıp sorumluluk ve görev aldığı; daha yardımsever olduğu; genel olarak daha fazla sorumluluk alıp, başkalarının da sorumlu davranacaklarına daha fazla inandıklarını gösterdikleri şeklinde yorumlanmaktadır.

Koruyucu aile bireylerinin yaşı ile özgeçilic düzeyi arasındaki ilişki incelendiğinde, en yüksek toplam özgeçilic düzeyi ortalamasının 58 ve üstü yaş grubunda, en düşük ortalamasının ise 47-57 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Ancak, bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu durumun, Aktaş ve Güvenç (2005)'in de çalışmasında tespit ettiği üzere, olumlu sosyal davranışların (özgeçilic) yaşa bağlı gelişiminden çok, kişilerarası duyarlılık düzeyi ile ilişkili olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunun yanında, yukarıda da belirtildiği üzere, koruyucu aile olan bireylerin genel olarak özgeçilice değer veren ailelerde yetişmesinin, özgeçilic düzeyinin yaşa bağlı olarak değişmemesi sonucu üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Koruyucu aile bireylerinin eğitim durumu ile özgeçilic düzeyi arasındaki ilişki incelendiğinde, aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk özgeçilic alt ölçek boyutları ve toplam özgeçilic düzeyleri ile koruyucu aile bireylerinin eğitim durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

Biyolojik çocuk sahibi olma durumuna göre koruyucu aile bireylerinin özgeçilic düzeyleri incelendiğinde, biyolojik çocuğu olmayan koruyucu aile bireylerinin toplam özgeçilic düzeyi ortalamasının, biyolojik çocuğu olanlardan daha fazla olduğu belirlenmiştir. Ancak, bu bulgu istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p>0.05$). Bu sonuç, beklenenin tersine olarak yorumlanabilir. Biyolojik çocuk sahibi olma durumuna göre özgeçilic alt ölçek boyutları incelendiğinde ise, aile, sosyal, sorumluluk ve yardımseverlik özgeçilic alt ölçek boyutu ortalamaları koruyucu aile bireylerinin biyolojik çocuğa sahibi olma durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Ancak, aile alt ölçek boyutu ortalamalarının biyolojik çocuk sahibi olan ve olmayan koruyucu aile bireylerinde, diğer özgeçilic alt ölçek düzeyleri ortalamalarına göre en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgu hem koruyucu anne hem de koruyucu babanın aile özgeçilic alt ölçek boyutunu daha fazla önemsendiği bulgusu ile tutarlılık göstermekte ve bireyin, kendisini, ailesini ve akrabalarını yardımsever olarak algıladığı şeklinde açıklanmaktadır.

Koruyucu aile bireylerinin sahip oldukları biyolojik çocuk sayısı ile özgeçilic düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde, çocuk sayısı ile sosyal, yardımseverlik özgeçilic alt ölçek boyutu ortalamaları ve toplam özgeçilic düzeyi ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$). Ancak, aile ve sorumluluk alt ölçek boyutları tek çocuk sahibi olanlar lehine istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p<0.05$). Bu maddenin yorumlama şekline göre, bu sonuç, tek çocuk sahibi koruyucu aile bireylerinin birden fazla çocuk sahibi olan koruyucu aile bireylerine göre, ailesini ve akrabalarını daha çok önemsendiği, onlara karşı daha çok sorumluluk duygusu taşıdığı ve onların da kendisine karşı sorumlu davranacaklarına inandığını göstermektedir.

Koruyucu aile bireylerinin çalışma durumu ile özgeçilic düzeyleri arasındaki ilişki özgeçilic alt ölçek boyutlarına göre ayrı ayrı incelendiğinde; koruyucu aile bireylerinin çalışma durumuna göre, aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk alt boyutlarındaki puanlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Toplam özgeçilic düzeyi ortalamaları incelendiğinde de, çalışmayan koruyucu aile

bireylerinin ortalamasının daha yüksek olduğu ancak bu sonucun istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir.

3.2.2. Koruyucu Aile Olan Bireylerin Ekonomik Özelliği İle Özgeçilim ve Özgeçilim Alt Ölçek Boyutları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Koruyucu aile bireylerinin çalışma durumuna göre aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk özgeçilim alt ölçek boyutları ve toplam özgeçilim düzeyi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$). Bunun yanı sıra, çalışma durumuna göre koruyucu aile bireylerinde en düşük özgeçilim düzeyi ortalaması özgeçilim sosyal alt ölçek boyutunda görülmektedir ($X_{\text{çalışıyor}}=15.14$, $X_{\text{çalışmıyor}}=16.89$). Toplam özgeçilim düzeyi ortalamaları incelendiğinde ise, çalışmayan koruyucu aile bireylerinin ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir ($X=71.10$).

3.2.3. Koruyucu Aile Bireylerinin Koruyucu Aile Olma Sürecine İlişkin Özellikleri İle Özgeçilim ve Özgeçilim Alt Ölçek Boyutları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Koruyucu aile bireylerinin koruyucu aile olmadan önce kurum dışı rehberlik hizmeti alma durumu ile aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk özgeçilim alt ölçek boyutu ortalaması ve toplam özgeçilim düzeyi ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$). Bunun yanı sıra, koruyucu aile olmadan önce kurum dışından rehberlik hizmeti alan koruyucu aile bireylerinin özgeçilim alt ölçek düzeyi ortalamaları ($X_{\text{sorumluluk}}=18.59$, $X_{\text{aile}}=18.22$, $X_{\text{yardımseverlik}}=17.78$, $X_{\text{sosyal}}=16.84$) rehberlik hizmeti almayanlara ($X_{\text{sorumluluk}}=17.56$, $X_{\text{aile}}=18.19$, $X_{\text{yardımseverlik}}=17.06$, $X_{\text{sosyal}}=16.31$) göre daha yüksektir.

Koruyucu aile bireylerinin koruyucu aile olmadan önce kurumdaki rehberlik hizmeti alma durumu ile aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk özgeçilim alt ölçek düzeyleri ortalaması ve toplam özgeçilim düzeyi ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$). Ancak, toplam özgeçilim düzeyi ortalamasının kurumdaki rehberlik hizmeti alan koruyucu aile bireylerinde ($X=72.06$), almayanlara göre daha yüksek olduğu ($X=69.01$) görülmektedir.

Koruyucu aile bireylerinin danışmanlık hizmeti almaya ihtiyaç duyma durumu ile aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk özgeçilim alt ölçek boyutları ortalaması ve toplam özgeçilim düzeyi ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$).

Koruyucu aile bireylerinin çocukla ilgili herhangi bir problem yaşandığında kurumdaki destek alma durumu ile aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk özgeçilim alt ölçek boyutları ortalaması ve toplam özgeçilim düzeyi ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$).

Koruyucu aile bireylerinin çocukla ilgili herhangi bir problem yaşandığında konuşarak çözme durumu ile aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk özgeçilim alt ölçek boyutları ortalaması ve toplam özgeçilim düzeyi ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$). Bunun yanı sıra, sorumluluk özgeçilim alt ölçek boyutu ortalaması konuşarak çözen ailelerde ($X=18.25$), konuşarak çözme tercih etmeyenlere ($X=17.04$) göre daha yüksektir.

Koruyucu aile bireylerinin çocukla ilgili herhangi bir problem yaşandığında bu problemi profesyonel destek alarak çözme durumu ile aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk özgeçilim alt ölçek boyutları ortalaması ve toplam özgeçilim düzeyi ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$).

Koruyucu ailesi olunan çocukların biyolojik ailesi ile ilgili bilgi sahibi olma durumu ile aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk özgeçilim alt ölçek boyutu ortalaması ve toplam özgeçilim düzeyi ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$).

3.3. Koruyucu Ailesi Olunan Çocukların Tanıtıcı Özellikleri ile Koruyucu Aile Bireylerinin Özgeçilim ve Özgeçilim Alt Ölçek Boyutları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Koruyucu ailesi olunan çocukların cinsiyeti ile aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk özgeçilim alt ölçek boyutları ortalaması ve toplam özgeçilim düzeyi ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$). Ancak, aile, sosyal, yardımseverlik, sorumluluk özgeçilim alt ölçek boyutu ortalamalarının ($X_{\text{aile}}=19.00$, $X_{\text{sosyal}}=17.03$, $X_{\text{yardımseverlik}}=18.42$, $X_{\text{sorumluluk}}=18.48$) ve toplam özgeçilim düzeyi ortalamalarının ($X=73.06$) erkek çocuk koruyucu ailesi olan bireylerde, kız çocuk koruyucu ailesi olanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Koruyucu ailesi olunan ilk çocukların yaşı ile aile, sosyal, yardımseverlik ve sorumluluk özgeçicilik alt ölçek boyutları ortalaması ve toplam özgeçicilik düzeyi ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Koruyucu aile olan bireylerin özelliklerine ilişkin taniıcı bulgular, tartışma kısmında literatürdeki ilgili kaynaklar ışığında ele alınmıştır. Özetlenecek olursa, araştırmaya dahil olan koruyucu aile bireylerinin %82.18'i kadın, %17.82'si erkektir. Bunun yanında, tamamına yakın evli, çoğunluğunun orta yaş grubunda olduğu ve eğitim düzeylerinin de ilkököl olduğu belirlenmiştir. Koruyucu aile bireylerinin çoğunluğunun biyolojik çocuk sahibi olduğu ve biyolojik çocuk sahibi olanların da çoğunluğunun 2 çocuk sahibi olduğu saptanmıştır.

Koruyucu aile olan bireylerin ekonomik özellikleri incelendiğinde ise, büyük çoğunluğunun çalışmıyor olduğu görülmektedir. Gelir düzeylerini orta halli – orta üstü olarak değerlendirdiklerini ve tamamına yakın sosyal güvencelerinin SGK olduğunu, büyük çoğunluğunun da kendilerine ait bir evde ikamet ediyor olduklarını belirtmek mümkündür.

Araştırma sonuçlarına göre, koruyucu aile bireylerinin çoğunluğu, koruyucu ailelik ile ilgili rehberliğe ihtiyaç duyduğunu belirtmesine rağmen koruyucu aile olmadan önce koruyucu ailelik ile ilgili olarak kurum tarafından herhangi bir rehberlik hizmeti almamıştır. Bu durum koruyucu aile bireylerinin kurum tarafından yeterli rehberlik hizmeti almadığı gibi, bu hizmeti alabilecekleri konusunda da bilgilendirilmediklerini düşündürmektedir. Bu nedenle:

- Koruyucu aile adaylarına kurum tarafından koruyucu ailelik ile ilgili rehberlik hizmeti verilmelidir. Bu rehberlik; koruyucu aile hizmetinin amacını ve işleyişini, çocuğu mağdur eden etmenlere dair farkındalık kazandırılmasını, çocuğun kurum bakımına alınmadan önce yaşadığı travmalar ve kuruluş bakımının olumsuz etkileri nedeniyle yaşayabileceği uyum ve davranış problemlerini, ailelerin bu problemler ile baş etme yöntemlerini, çocuğun yaşına ve durumuna uygun koruyucu aile tutumunun nasıl olması gerektiğini, çocuğun biyolojik ailesinin çocuğa etkisini ve biyolojik aile ile iletişimin nasıl olması gerektiğini, çocuğun koruyucu aileden ayrılma sürecinin nasıl yönetilmesi gerektiğini içermelidir. Koruyucu ailelerin herhangi bir sorun durumunda meslek elemanının desteğini alabileceğini bilmesi ve güvenmesi, sorun durumlarında erken müdahalede bulunulması açısından çok önemlidir. Bu bilgilendirme ve rehberlik çalışmalarının her koruyucu aile için özel olarak yapılması gerekmektedir. Böylece, koruyucu ailelerin bakımları altında olan çocuk ile ilgili karşılaşılabilecekleri olası davranış problemlerini kendi başarısızlıkları olarak algılamalarının, kendilerini çaresiz hissetmelerinin ve çocuğu kuruma geri vermek istemelerinin önüne geçilebileceği düşünülmektedir.

- Koruyucu ailelere, çocuk yanlarına yerleştirdikten sonra belirli aralıklarla grup eğitimleri de verilmelidir. Koruyucu aileler grup eğitimlerinde, meslek elemanlarının profesyonel bilgi ve önerilerinden yararlandıkları gibi, birbirlerinin benzer sorunlarına getirdikleri farklı çözümleri de paylaşma ve benzer problemleri diğer koruyucu ailelerin de yaşadığını göyerek rahatlatma ve diğerlerinin sunduğu farklı çözüm yollarından yararlanma olanağı da bulacaklardır.

Koruyucu aile bireylerinin büyük çoğunluğunun, koruyucu ailesi oldukları çocuk ile ilgili herhangi bir problem yaşadıklarında bu problemi kurumdan destek alarak çözmek yerine, çocuk ile konuşarak çözmeyi tercih ettikleri saptanmıştır. Bu durumun yukarıda da belirtildiği gibi, rehberlik hizmeti alabilecekleri konusunda bilgilendirilmemelerinden ve aynı zamanda, kurumdaki meslek elemanlarının yaşanan sorunlara çözüm getirebilecek yeterlilikte olmadığı inancından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle:

- Alanda çalışan uzmanların hizmet içi eğitimler ile konu ile ilgili bilgi ve becerilerinin artırılması ve hizmet alanlarında branşlaşmaları sağlanmalıdır. Hizmeti içi eğitimlerin çocuğa özgü, aile merkezli ve toplum temelli olacak şekilde yapılandırılması gerekmektedir. "Çocuk ve aile ile ilgili ileride sorun yaratabilecek çok boyutlu riskler ancak, bu konuda eğitimi ve bilgisi olan profesyoneller tarafından fark edilebilir." (Özbesler, 2009).

Araştırmanın sonuçları, koruyucu aile adaylarının en fazla 0-3 yaş grubundaki çocukların koruyucu ailesi olmayı tercih ettiğini göstermektedir. Bu nedenle,

- Koruyucu aile adaylarına, koruyucu aileliğe uygunluklarının değerlendirildiği süreçte aynı zamanda her çocuğun eşit derecede sıcak bir aile ortamında büyümeyi hak ettiği farkındalığı kazandırılmalıdır. Aile yanına çocuk yerleştirilmeden önce koruyucu ailelere verilecek eğitimlerde bu konu sıklıkla vurgulanmalıdır.

Araştırmanın sonuçları, koruyucu aile bakımı altında olan çocukların çoğunluğunun 9-15 yaş gurubunda olduğunu göstermektedir. Bu nedenle:

- Acilen, aile-çocuk ilişkilerinde en yoğun problemlerin yaşandığı ergenlik dönemi ve özellikleri konusunda koruyucu ailelere 13-19 yaş Anne-Çocuk Eğitimi Programından yararlandırılmalıdır.

Bu araştırma bağlamında, araştırmacılara yönelik öneriler de aşağıda yer almaktadır.

- Araştırmanın bulgularına göre, araştırma örneklemine dahil olan koruyucu aile bireylerinin %82.18'i kadın, %17.82'si erkektir. Bu nedenle konuyla ilgili olarak, her iki cinsiyetteki koruyucu aile bireylerinin eşit katıldığı başka araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

- Bu araştırmada, koruyucu ailelerin özgecilerik davranışları, kendi aralarında karşılaştırılmıştır. Koruyucu aile olanlarla olmayanların özgecilerik durumlarının karşılaştırıldığı araştırmalar yapılmasının daha net ve anlamlı sonuçlara ulaşmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- AKBABA, S. (1994). Grupla psikolojik danışmanın sosyal psikolojik bir kavram olan özgecilik üzerindeki etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- AKTAŞ, V. ve GÜVENÇ, G. (2006). Kız ve erkek ergenlerde saldırgan ve olumlu sosyal davranışlar ile yaş, ilişki bağlam ve kişilerarası duyarlılık arasındaki ilişkiler. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23 (2), 233-264.
- CEBE, F. (2005). Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yetiştirme yurtlarında barınan çocukların "benlik saygısı", "depresyon" ve "kaygı" skorlarının ailesi yanında kalan çocuklarla karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- ÇAĞDAŞ, A. ve ŞAHİN SEÇER, Z. (2011). Anne Baba Eğitimi. Ankara: Eğiten Kitap.
- FREEDMAN, J., L., SEARS, D., O. ve CARLSMITH, J., M. (1987). Özgecilik ve olumlu sosyal davranış (Çev. A. DÖNMEZ). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 20 (1), 117-142. (Orjinal makalenin yayım tarihi, 1976).
- GLİCK, I. D. ve KESSLER, D. R. (1980). Marital and Family Theraphy. New York: Grune Stratton Inc.
- GÖKÇEARSLAN ÇİFTÇİ, E. (2009). Türkiye’de ve dünyada korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerin tarihsel gelişimi. Aile ve Toplum Dergisi.53-65.
- LAUTH, G.W. ve HEUBECK, B. (2010). Anne Baba Eğitim Programı. (Çeviren: Suna Kaymak Özmen). Ankara: Kök Yayıncılık.
- ONATIR, M. (2008). Öğretmenlerde özgecilik ile değer tercihleri arasındaki ilişki. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖNDER, A. ve GÜLAY, H. (2007). Annelerin kabul red düzeyi ile çocukların empati becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 22 (2), 23-30.
- ÜSTÜNER, S., EROL, N. ve ŞİMŞEK, N. (2005). Koruyucu aile bakımındaki çocukların davranış ve duygusal sorunları. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 12 (3), 130-140.
- YAZICIOĞLU, Y. ve ERDOĞAN, S. (2004). Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Detay Yayıncılık: Ankara.
- YÖRÜKOĞLU, A. (2004). Korunma Altındaki Çocuklar ve Hakları. Koruma Altındaki Çocuklar; Prof.Dr. Mualla Öztürk Anısına XVII. Sempozyum Sunuları- 23-25 Şubat 2004 (Yayına hazırlayan Rana Uslu), Ankara Üniversitesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı.

OKUL SOSYAL HİZMETİ UYGULAMALARI

İkbal İçer¹

BÖLÜM 1

1.1.OKUL SOSYAL HİZMETİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE KAPSAMI

'Ziyaretçi Öğretmenler Hizmeti' şeklinde ve okulda problemi olan veya okul çevresinde güçlük çeken çocukların ailelerini ziyaret ederek bu problemlerin kaynağını bulmaya yönelik başlayan ve sonrasında da başlangıçta problemi olan her çocuğa ayrı yardım ederek onların okul şartlarına uymalarını sağlarken okul sosyal çalışması (school social work) başlamıştır. (Friedlander, 1966, 394)

Okul sosyal hizmetinin ilgi odağı olan sorunlar psiko-sosyal nedenlerden kaynaklanabileceği gibi kültürel uyum ve ekonomik nedenlerden de kaynaklanabiliyordu. Bu ve buna benzer nedenlerle okul6

Sosyal hizmet, kapsamında ilk ve orta dereceli okullarda eğitim gören gençlerin karşılaştıkları psiko-sosyal ihtiyaç ve sorunlarına yönelik olarak çalışmalar yapılmaktadır. Okul sosyal hizmeti, öğrencilerin içinde buldukları gelişim dönemleri, aile koşullarını esas alarak çocuk ve gençlerin yaşadıkları çeşitli sorunların çözümü, ihtiyaç duyulan hizmetlerden yararlanmaları ve böylece eğitim etkinliklerini başarılı bir şekilde sürdürebilecekleri bir duruma gelmelerini sağlama gibi birçok hizmeti yürütmek üzere okullarda yer alan sosyal çalışmanın mesleki uygulama alanlarından birini oluşturmaktadır (Duman, 2001, 91-102).

Bir başka açıdan okul sosyal hizmeti; okul öğrencilerinin okuldaki sosyal ilişkilerinin bozuk, derse ilgilerinin yetersiz, başarı düzeylerinin düşük olduğu durumlarda gerek öğrenciyle, gerek onun arkadaş çevresiyle gerekse aile çevresiyle çalışma yaparak öğrencinin ruhsal, sosyal ve eğitsel sorunlarının çözümü, derslere ilgisinin ve okuldaki başarısının artmasını amaçlayan, sosyal çalışmanın öğrencilere yönelik biçimidir. Eğitim kurumlarındaki öğrencilerin eğitimle ilgili ya da eğitimlerinin başarısını engelleyen eğitim dışı sorunlarının çözümüne yönelik sosyal hizmeti uygulamasıdır. Türkiye'de aynı amaca hizmet etmek için düzenlenmiş, rehber öğretmen kurumu bulunmaktadır.) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığının protokolü ile 2016 yılının sonuna kadar her okulda bir sosyal hizmet uzmanı kadrosunun verileceği üzerine çalışmalar sürmektedir.

Şeker'e göre okul sosyal hizmeti(school social work) Batı'da her ne kadar yaygın olsa da Türkiye'de henüz bir aşama kaydedememiştir. Çocukların dönemsel özellikleri, aile ile ilişkiler ve sosyal çevre gibi değişkenlerin çocuğun üzerindeki etkisi bilinmektedir. Sosyal uyum / sosyal destek vb. mesleki faaliyet türü sosyal çalışmalar bu alanda gereksinim olarak hissedilmektedir. Ne yazık ki sosyal hizmet uzmanları etkin hizmetler verebilecek nitelikte bilgi ve beceri ile donanmış sosyal meslek elemanları olduğu halde Türkiye'nin eğitim sistemi içerisinde sosyal hizmet mesleği yeterince değerlendirilememektedir (Şeker, 2008, 157).

Oysaki öğretim ortamlarında şiddete, suça yönelme, istismar, çeteleşme, aile içi sorunlar, farklı gelişimsel özellikler gibi çok boyutlu sorunların ele alınmasında profesyonel yaklaşımlara ekip çalışmasına gereksinim vardır. Bu durumda, okul ortamlarında farklı disiplinlere de yer verilmelidir. Özellikle öğrencilere ve ailelerine ekip çalışması anlayışında daha iyi hizmet verilebilmesi için mesleki etkinlik odağı, çevresi ya da farklı yaşam durumları içinde birey olan sosyal hizmet disiplininin okul ortamlarında yer alması bir gereksinimdir.

1.2.OKUL SOSYAL HİZMET UZMANININ ROL VE GÖREVLERİ

Okul ortamlarında sosyal hizmet uzmanları, arabuluculuk (mediator), savunuculuk (advocator), olgu yönetimi (case management) gibi rolleri sıklıkla kullanan profesyonellerdir (Turner 2005: 332; Jonson-Reid ve diğ. 2004: 6). Sosyal hizmet uzmanlarının, gençlerin biyopsikososyal gelişimlerini destekleyecek sosyal aktivite programları hazırlama, ebeveynlerin çocuklarını daha etkili ve uygun tutumlarla ele alabilmelerini sağlamaları açısından beceri kazanmalarına yönelik çalışmaları yürütme gibi rolleri vardır. Bu rollere ek olarak, öğrencilerin akademik başarısızlıklarını önleme, okula düzenli olarak devamlarının sağlanması, desteklenmesi ve erken yaşta okulu terk etmenin, dolayısıyla yoksulluğun önlenmesi, istismar

¹ Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Bütünleşik Doktora Programı Öğrencisi/MEB İngilizce Öğretmeni

durumları, özkiyim girişimleri yönünde ailelerle ve öğrencilerle çalışma gibi roller de sayılabilir (Kurtz 1988: 451).

Bugün okulların neden bir sosyal hizmet uzmanına ihtiyacı vardır? diye sorulduğunda toplumsal güçlerin öğrenci rollerini giderek olumsuz yönde etkilediği bir düzende olduğunu ve aynı zamanda ailenin de durağanlaşmak yerine kendi iç dinamikleriyle birlikte değişim içinde olduğunu, hangi formatta olursa olsun çocukların karşılanmayan fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını öğrenmek ve okula uyumlarını sağlama noktasında böyle bir ihtiyacın yadsınamaz olduğunu söylemek pek de yanlış sayılmaz. Okul sosyal hizmet uzmanları ilköğretim okulundan üniversite öğrencilerine kadar, öğrencilerin psikolojik ve sosyal refahını ele almaktadır. Bunlar bilgi ve danışmanlık sağlamak ve iletişim ve diğer kaynaklara sevk sağlayarak sorunları çözmek için öğrenciler, veliler ve okul personeli ile birlikte iş birliği ile çalışır. Okulda sosyal çalışma, sosyal hizmet mesleğinin geniş alanda özel bir uygulama alanıdır. Okul sosyal hizmet uzmanları, okul sistemi ve öğrenci hizmetleri ekibine bilgi ve beceri kazandırmayı hedefler. Okul Sosyal Hizmet uzmanları ruh sağlığı uzmanları olarak eğitim görmüş, aynı zamanda ruhsal sağlıkla ilgili kaygılarla başa çıkma, davranışsal kaygılar, olumlu davranış desteği, akademik başarı ve sınıf kaygıları ile öğretmenler, veliler ve yönetimle birlikte danışıklı olarak bireysel ve grup psikolojik danışma/terapileri yöntemleriyle sorunların çözümünde etkili rollere sahiptir., Okul sosyal hizmet uzmanları, öğrenme için uygun bir ortam sağlamak için okulların misyonunu sürdürmek ve aynı zamanda okulun güvenli ve yetkin bir eğitim öğretim faaliyet alanı olarak misyonunu sürdürebilmesi adına etkin rollere sahiptir. Okul sosyal hizmet uzmanları ev, okul ve toplum işbirliği ile öğrenci başarısını elde etmede anahtar görevinde olup özellikle okulun , akademik misyonunu karşılamak için yetenekleri geliştirici görevleri vardır.

Danışmanlık (grup, bireysel ve / veya aile), Aile, okul ve toplum kaynaklarını harekete geçirilmesi çocuğun eğitim programında etkin bir şekilde dahil olmasını sağlamada, olumlu davranış müdahale stratejilerinin geliştirilmesinde yardımcı olma noktalarında görevler üstlenir. Krize müdahale sağlanması, akademik başarıyı artırmak için müdahale stratejilerinin geliştirilmesi, çatışma çözümü ve öfke yönetimine yardımcı olmak, çocuk uygun sosyal etkileşim becerilerini geliştirmek için yardımcı olmak, çocuğun anlaşılması ve kendini kabul noktasında destekleme hizmetlerinde bulunmak öğrencilere yönelik görevlerden birkaçıdır. Veli ve aileler için yapılabilecek hizmetler kapsamında veliler ile çalışma çocuklarının okul ile uyumunu sağlama noktasında destek tedariği, aile stresini hafifletme, çocuğun okul ve toplum içinde daha etkin görevler alabilmesine katkı sağlamak, özel ihtiyaçlara sahip annelere yardım hizmetleri, ve ebeveynlerin okul ve toplum kaynaklarını kullanarak çocuklarına etkin erişimlerini sağlamak sayılabilir. Bilgi beceri ve yetenekler bağlamında bir okul sosyal hizmet uzmanı doğrudan ve dolaylı müdahalelere ilişkin her türlü grup ya da aile temelli yönetici, öğretmen, veli ve okul programları ile ilgili ağ toplulukları ile birlikte öğrenci sorunlarının çözümünde olumlu davranış geliştirme yöntemleri ile birlikte uygun değişim stratejileri için gerekli hizmetleri sağlamak; mesleki etik kurallar çerçevesinde hareket etmek okul sosyal hizmet uzmanının yükümlülükleri arasındadır.

Okul personeline yönelik hizmetler kapsamında personelin temel bilgi erişiminin koordine edilmesi, öğrenci davranışlarını etkileyen toplumsal, kültürel, ekonomik ve ailevi kaynaklı faktörleri anlama noktasında yardımcı olmak, personel hizmet içi eğitim programları düzenlemek ve davranış yönetimi esaslı öğretmen destek programları oluşturmak okul sosyal hizmet uzmanının görevleri arasındadır. Toplumsal açıdan öğrencinin toplum kaynaklı ihtiyaçlarının koordine edilmesi, etkin bir sistem çerçevesinde bu ihtiyaçlara yardımcı olacak mekanizmaları harekete geçirmek de okul sosyal hizmet uzmanlarının toplumsal kökenli görevleri arasındadır.

Okul ortamında çalışan sosyal hizmet uzmanları, çocuk ve gençlerin ruh sağlığı gereksinimlerini karşılama, depresyon, okulu reddetme, anksiyete bozuklukları, sınav kaygısı, benlik saygısı, öfke yönetimi, şiddet eğilimi vb. sorunların uygun biçimde ele alınması için okulda psikolojik danışmanlar ve öğrencilerin öğretmenleriyle, okul dışında da ruh sağlığı uzmanları ile işbirliği yaparak sorunları ele alırlar. Davranış bozuklukları olan çocuklara yönelik, kendini tanıma, grup bütünlüğü oluşturma, problem davranışların farkına varma, değiştirme vb. gibi bireysel ve grup çalışmaları yaparlar. Öğretmenlerin çocukların duygusal ve öğrenme gereksinimlerini karşılayabilmesini sağlamaya yönelik işbirliği çalışmaları, dikkat eksikliği ve hiperaktivitesi olan çocuklarla medikal tedavinin yanında psikososyal çalışmalar yapma, çocuklarda sosyal beceri geliştirme çalışmaları gibi destekleyici uygulamaları yürütürler. Aile içi sorunlar

nedeniyle, uygun biçimde ele alınamadıkları için çeşitli psikososyal sorunları olan çocuklar, gençler ve onların aileleriyle çalışırlar. Kendine, çevreye zarar veren, davranım bozukluğu, karşı gelme karşı olma bozukluğu görülen, beden imgesine ilişkin sorunlar yaşayan gençler ve çocuklarla çalışırlar. Okula devamsızlık yapan öğrencilerle sosyalleştirici, sorun çözücü sosyal grup çalışmaları yaparlar. Okul ortamında diğer sosyal hizmet uygulamaları, risk, koruma ve güvenlik üzerine odaklanır. Çocuğun aile ortamında ya da diğer sosyal çevrelerde kötüye kullanımı söz konusu ise sosyal hizmet uzmanı bu durumu inceler ve değerlendirir. Farklı gelişimsel özellikleri nedeniyle öğrenme sorunları olan öğrenciler ve aileleri okul ortamlarında ciddi sorunlarla karşılaşabilmektedirler (Turner 2005: 332). Sosyal hizmet uzmanları, farklı gelişimsel özellikleri olan çocukların okul ortamında sosyal kabullerinin sağlanması ve korunması için aile, okul ve hastane işbirliğini sağlar. Sosyal hizmet uzmanları, okulda davranım sorunları olan öğrenciler, aile içi sorunların öğrenciyeye yansıdığı durumlar, boşanma, akran grupları arasında çeteleşmeler, madde bağımlılığı gibi kriz durumlarının tedavisinde de hastane, aile ve gerektiğinde adli kurumlarla işbirliği yaparak sorumluluk alabilmektedir. Okul ortamları kendi kendine yardım, karşılıklı destek ve dayanışma ortamlarıdır. Bu nedenle okul ortamında çalışan sosyal hizmet uzmanı, öğrenciler ve aileleri arasında kendi kendine yardım gruplarını (self-help groups) kullanarak spesifik yaşam durumlarında birbirlerine destek olmalarını sağlar.

BÖLÜM 2

2.1.YÖNTEM

Şiddet eğilimi olan ergenlerin özelliklerini ve benlik saygılarını belirlemek amacıyla yapılan bu çalışma niceliksel bir çalışmadır. Bu bölümde araştırmaya katılan bireyler, araştırmada kullanılan veri toplama araçları ve değerlendirme üzerine bilgiler yer almaktadır.

2.2.ARAŞTIRMAYA KATILAN BİREYLER

Araştırmaya katılan bireyler 15-16 yaş grubundan Doğu Anadolu,Güneydoğu Anadolu, Marmara, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgelerinden 52 erkek 48 kız öğrenciden oluşmaktadır.

2.3.VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada bireylerin şiddet eğilimlerini ölçmek amacıyla Şiddet Eğilim Ölçeği, Benlik Algılarını ölçmek amacıyla Rosenberg Benlik Saygısı Envanteri ve Psiko-sosyal-gelişimsel-kişisel problemlerini belirlemek amacıyla MEB-RAM Problem Tarama Testi uygulanmıştır.

2.4.ŞİDDET EĞİLİM ÖLÇEĞİ

Ölçek Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı tarafından geliştirilen 20 maddeden oluşan her bir maddesinde sosyal ilişkilerle ilgili duygu veya düşünce belirten bir durum sunulmakta ve bireylerden bu durumu ne sıklıkta yaşadıklarını dörtlü (Likert tipi) ölçek üzerinde belirtmeleri istenmektedir. Olumlu yöndeki ifadeleri içeren maddeler, hiç yaşamam: 4, nadiren yaşarım: 3, bazen yaşarım: 2, sık sık yaşarım: 1 şeklinde, olumsuz yöndeki ifadeleri içeren maddeler bunun tam tersi olarak, hiç yaşamam: 1, nadiren yaşarım: 2, bazen yaşarım: 3, sık sık yaşarım: 4 şeklinde puanlanmaktadır. Bireyin tüm maddelerden aldığı puanlar toplanarak, her birey için bir toplanmış ölçek puanı elde edilmektedir

2.5.ŞİDDET EĞİLİMİ ÖLÇEĞİ DEĞERLENDİRMESİ

Katılımcıların likert tipi ölçek üzerinde belirttikleri duygu durumlarında aldıkları puanların toplamı sonucu her bir bireyin eğilim puanı hesaplanır. 0-30 puan arası az, 30-50puan arası orta, 50-70puan arası yüksek,70-100puan arası çok yüksek şiddet eğilimi puanı şeklinde değerlendirilmektedir.

2.6.ROSENBERG BENLİK SAYGISI ENVANTERİ PUANLAMA VE DEĞERLENDİRME ŞEKLİ

Rosenberg Benlik Saygısı Envanteri, D-1 (Benlik Saygısı) ; D-2 (Kendilik Kavramının Sürekliliği) ; D-3 (İnsanlara Güven Duyma) ; D-4 (Eleştiriye Duyarlılık) ; D-5 (Depresif Duygulanım) ; D-6 (Hayalperestlik) ; D-7 (Psikosomatik Belirtiler) ; D-8 (Kişilerarası İlişkilerde Tehdit Hissetme) ; D-9 (Tartışmalara Katılabilme Derecesi) ; D-10 (Ana-Baba İlgisi) ; D-11 (Babayla İlişki) ve D-12 (Psşik İzolasyon) olmak üzere toplam 12 bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin hangi soru maddelerini kapsadığı ve bu maddelerin alacağı puan değerleri aşağıda açıklanmıştır:

Değerlendirme : Görüldüğü gibi "Benlik Saygısı" alt ölçeği hariç diğer tüm ölçeklerde doğru yanıtlar '1' puan almakta; "Benlik Saygısı" alt testinde ise yanıtlar 0-6 puan ile değerlendirilmektedirler.

"Benlik Saygısı" alt testinde 0 –1 puan alanların "yüksek"; 2–4 puan alanların "orta" ve 5–6 puan alanların "düşük" benlik saygısına sahip oldukları kabul edilir.

"Kendilik Kavramının Sürekliliği" alt testinde "puanın yüksek" olması sürekliliğin "az" olduğuna; "0-2" puan alındığında kendilik kavramının sürekliliğinin fazla, "3-5" puan alındığında ise kendilik kavramı sürekliliğinin az olduğuna işaret eder.

"İnsanlara Güven Duyma" alt testinde "yüksek puan" , güvenin "az" olduğuna; "0-1" puan alanların insanlara olan güvenlerinin çok olduğu, "2-3" puan alanların insanlara orta düzeyde güven duydukları ve "4-5" puan alanların ise insanlara az güven duydukları söylenebilir.

"Eleştiriye Duyarlılık" alt testinde "yüksek puan" , "fazla" duyarlılığa; "0-1" puan eleştiriye az duyarlılığa, "2-3" puan eleştiriye çok duyarlılığa işaret eder.

"Depresif Duygulanım" alt ölçeğinde "yüksek puan" , depresyon düzeyinin "yüksek" olduğuna; "0" puan depresif duygulanımın olmadığına, "1-2" puan depresif duygulanımın az olduğuna, "3-4" puan depresif duygulanımın orta düzeyde yaşandığına ve "5-6" puan ise depresif duygulanımın yüksek düzeyde yaşandığına işaret eder.

"Hayalperestlik" alt ölçeğinde "yüksek puan" , hayalperestliğin "fazla" olduğuna; "0-1" puan hayalperestliğin az olduğunu, "2-3" puan orta düzeyde olduğunu ve "4" puan hayalperestliğin üst seviyede olduğunu belirtir.

"Psikosomatik Belirtiler" alt testinde "yüksek puan" , belirtilerin "fazlalığına"; "0-2" puan belirtilerin az olduğuna, "3-4" puan orta düzeyde psikosomatik belirti yaşandığına ve "5" puan belirtilerin fazla olduğuna işaret eder.

"Kişilerarası İlişkilerde Tehdit Hissetme" alt testinde "yüksek puan" , "kolaylıkla tehdit" edilme duygusuna; "0" puan tehdit hissedilmediğini, "1" puan az hissedildiğini, "2" puan orta düzeyde hissedildiğini ve "3" puan ise kişilerarası ilişkilerde yüksek düzeyde tehdit hissedildiğini gösterir.

"Tartışmalara Katılabilme Derecesi" alt ölçeğinde "yüksek puan" , tartışmalara katılabilmenin "yüksek" oluşuna; "0" puan tartışmalara katılma derecesinin az, "1" puan orta, "2" puan çok olduğuna işaret eder.

"Ana-Baba İlgisi" alt testinde "yüksek puan" , ilgi "azlığına"; "0-2" puan ilginin çok olduğunu, "3-4" puan orta düzeyde ilgi olduğunu ve "5-7" puan ise ana-baba ilgisinin az olduğunu gösterir.

"Babayla İlişki" alt ölçeğinde "yüksek puan" , babayla ilişkinin "fazla" oluşuna; "0-2" puan babayla ilişki azlığına, "3-4" puan orta düzeyde bir ilişkiye, "5-6" puan da babayla ilişkinin fazla olduğuna ve

"Psikişik İzolasyon" alt testinde ise "yüksek puan" , psikişik izolasyonun "fazlalığına"; "1" puan izolasyonun az olduğuna, "2" puan izolasyonun çok olduğuna işaret eder.

2.7.MEB RAM PROBLEM TARAMA TESTİ VE DEĞERLENDİRMESİ

MEB'e bağlı Rehberlik Araştırma Merkezleri tarafında geliştirilen 25 problemlilik ifadeden kendine uygun olanın başına çarpı işareti koyarlar. Değerlendirme yapılırken her bir madde için seçilme oranları belirlenir.

BÖLÜM 3

3.ŞİDDET VE OKUL SOSYAL HİZMETİ UYGULAMALARI

Türkiye'de okullarda öğrenciler arasında şiddetin giderek yaygınlaştığına ilişkin araştırmalar yapılmakta; okullarda yaşanan bazı şiddet olayları gündelik basının ana konularından birini oluşturmaktadır. Okullarda şiddeti önlemeye, güvenli bir okul ortamı yaratmaya yönelik Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından "Okullarda şiddetin önlenmesi strateji ve eylem planı" isimli beş yıllık bir çalışma başlatılmıştır. MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı genelgeye (MEB, 2006, sayı: 1324) göre, okullarda şiddet, zorbalık ve saldırganlık olayları artmaktadır.

Ayrıca, Avrupa Konseyi'nin Okullarda Şiddetin Önlenmesi ve Şiddetle Mücadele İçin Yerel Ortaklıklar Konferansı Sonuç Bildirgesi'ne göre, okulda şiddet yeni bir olgu değildir; ancak son yıllarda özellikle okulların kendilerini genelde toplumu, özelde okulların içinde yer aldığı yerel toplumları etkileyen zorluk ve gerilimlerden uzak tutamamaları nedeniyle, şiddetin içeriğinin kayda değer bir biçimde arttığı görülmektedir (Gittins, 2005).

Milli Eğitim Bakanlığının "Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi ve Azaltılması Strateji ve Eylem Planı (2006-2011+)" nin oluşturulma gerekçeleri arasında, Türkiye'nin çeşitli illerinde gerçekleştirilen araştırmalarda, eğitim ortamlarında yaşanan şiddetin göz ardı edilemeyecek boyutlarda olduğu yer almaktadır (TBMM Araştırma Komisyon Raporu, 2007). Türkiye'de şiddete bağlı ölümlerin değerlendirilmesine bakıldığında, il ve ilçelerden bildirilen rakamlara göre erkek ve kadınlarda 15-24 yaş arası intihar ve cinayet nedenli ölümlerin diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu gözlenmektedir (TÜİK, 2001). Ulusal Hastalık Yüklü Çalışması sonuçlarına göre, Türkiye genelinde 15- 59 yaş grubunda ölüme neden olan ilk 10 hastalık dikkate alındığında, sözü edilen yaş grubu için her 100 kişiden 1,7'sinde şiddet, ölüm nedeni olarak gözlenmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2004).

Çuhadaroğlu'nun (2006) yaptığı araştırmaya göre, ergenlerin % 75'i şiddete tanık olmakta veya maruz kalmaktadır. Ergenlerin sırasıyla en çok okulda, medyada ve evde şiddete tanık oldukları ve sırasıyla en çok evde, okulda ve mahallede şiddete maruz kaldıkları gözlenmiştir.

Eğitim kademelerine göre şiddet olaylarının dağılımına bakıldığında, ilköğretim okullarında şiddet görülen okul sayısının toplam okul sayısına göre oranı % 2,0 iken, ortaöğretim okullarında bu oran % 15,5'i bulmaktadır. Ülkemizde çocuk ve ergenlerde görülen şiddet 15-16 yaşları arasında en yüksek seviyeye ulaşmakta ve bu yaş grubu risk faktörü olmaktadır (Kılıç, 2007). Bu nedenle, orta öğretim öğrencilerinin şiddet eğilimi açısından öncelikle ele alınması gereken bir grup olduğu düşünülmektedir. Buldukları gelişimsel dönemin ergenlik dönemi olduğu da göz önünde bulundurularak ergenlerin pek çok nedenle öfke yaşayıp şiddet kullanmaya eğilim gösterdikleri, özellikle fiziksel veya toplumsal etkinlikleri kısıtlandığında, toplumsal yaşantı fırsatı sağlayan olanaklar konusunda engellendiklerinde öfke yaşadıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca eleştiri, küçümsenme ve reddedilme durumlarında benliklerine, toplum içindeki konularına yönelik bir tehdit hissetmeleri de öfkelenmelerine neden olur (İnanç ve diğerleri, 2005).

Ergenlerin karşılaştıkları bireysel ve toplumsal engellenmeler ile bu engellenmelerle baş edememe sonucunda ortaya çıkan yoksunluk ve engellenmişlik duygusu şiddet davranışlarının önemli bir nedeni olarak görülmektedir (Gözütok, 2008). Yoksunluk ve engellenmişliğe ergenlik dönemindeki bireylerin toleranslarının düşük olması şiddet eğilimini ortaya çıkaran bir tetikleyici olarak düşünülebilir.

Bunlarla birlikte, ergenlik döneminde şiddete yönelmede iletişim becerilerinin yeterince gelişmemesi baskın bir etken olarak görülmektedir. Ergenler, çevreleriyle, arkadaşlarıyla, aileleriyle, öğretmenleriyle etkili bir şekilde iletişim kuramadıklarında şiddete başvurabilmektedirler (Çuhadaroğlu, 2006).

Gordon (1999), kızgınlık, öfke gibi duyguların daha çok ikincil duygular olduğu, kırılma, alınma, gücenme, anlaşılma, reddedilme, engellenme, korku, kaygı, hayal kırıklığı, yalnızlık gibi acı veren temel duygulara ikincil olarak oluştuğunu belirtmektedir. Ergenler, özellikle engellenme ve anlaşılma karşısında tepkisel davranabilmekte ve otorite figürlerini düşmanca algılayabilmekte ve böylece şiddet eğilimi gösterebilmektedirler.

Bu noktada, Ankara'nın Gündül ilçesinde buluna yatılı bir lisenin öğrencilerinden lise birinci sınıf 15-16yaş grubu karma öğrenci grubuna uygulanan Şiddet Eğilimi Ölçeğine göre öğrencilerin şiddet eğilimleri ölçüm sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Yaş	Cinsiyet	Sayı	Az	Orta	Yüksek	Çok Yüksek
15-16	Kız					
	48	% 16.6	47.9	33	2	
15-16	Erkek	52	% 1	9	75	15

Yapılan ŞEÖ'ye göre, hedef okulda yüksek şiddet eğilimi diliminde bir yığılma söz konusudur. Bu öğrencilerle bireysel görüşmeler yapılmış ve öğrencileri enerjilerini ve bu kötü eğilimleri dikkate alınarak güreş sporuna yönlendirilmiş ve okulun kız ve erkek güreş takımı oluşturulmuştur. Bu noktada şiddet eğilimi yüksek olan bu öğrenciler güreş sporu ile bu eğilimlerini olumlu bir şekilde şekillendirmelerine yardımcı olunmuştur.

Şiddet eğilimi yüksek olan bu öğrencilerin Rosenberg Benlik Saygısı Envanterine göre D1 Benlik saygılarında anlamlı bir yükselme; aynı zamanda D12 Psikik İzolasyonlarının az olduğu saptanmıştır. D4 Eleştiriye Duyarlılıklarının yüksek puanlarının fazla duyarlılığı; D9 Tartışmalara Katılabilme Derecesine bakıldığında ise tartışmalara katılabilmenin yüksek olduğu; D8 Kişilerarası Tehdit Hissetmelerinde ise yüksek puanla kolaylıkla tehdit edilme ve orta düzeyde hissedildiği gözlemlenmiştir.

Şiddet eğilimleri az ve orta olan grup için iki hafta süreli araştırmacı tarafından "Öfke Kontrolü ve Şiddet Eğilimi" başlıklı seminer programı uygulanmış katılımcı öğrencilerle role-playing-yaratıcı drama-ve altı şapka- duygudaşlık geliştirme yöntemleri ile şiddet yönelimi eğitimi verilmiştir.

Seminer programına 57 öğrenci katılmış olup bunlardan 32 si kız; 25i erkektir. Seminer esnasından öncelikle şiddet eğiliminin kavramsal boyutu hakkında bilgi verilmiş daha sonra öyküleme yöntemiyle katılımcılar kendilerini açmaları konusunda teşvik edilmiştir. İlk 8 dk içinde tek kız öğrencinin kendini açması ile birlikte yavaş yavaş önce kız öğrenciler olmak üzere toplam 18 öğrenci kendi hikâyesini anlatmış ve yalnız olmadığını aynı problemi yaşayan akranlarının da olduğunu fark ederek kendi kendilerine bir anlamda yardım etmişlerdir. Daha sonra araştırmacı katılımcılarından birkaç şiddet içerikli ifade üzerinde altı şapkalı düşünme tekniği yöntemiyle ifadeler üzerinde düşünmeleri ve şapka renklerine göre tutum belirlemeleri istenmiştir. Altı şapkalı düşünme tekniğinde her şapkanın bir tutumu vardır ve onu yansıtır. Teknik, farklı yaklaşımların tanımlanması ve bu yaklaşımların nasıl kullanılabileceğinin öğretilmesi durumunda, insanların bu yaklaşımları kullanarak çok daha üretken olabileceğini teorisine dayanır.

Kırmızı şapka (Ateş-sübjektif): Duygusal şapkadır. Görüşülen konu ile ilgili olarak, kişilere hiçbir dayanağı olmadan sezgi, fikir ve duygularını söyleme fırsatı verir. Siyah şapka (Yargıç küppesi-objektif): Kötümser şapkadır. Eleştiri, olumsuz görüşler ile görüşülen konunun riskleri, gelecekte doğuracağı problemler ortaya çıkar. Yeşil şapka (Bitki-spekülatif): Yenilikçi şapkadır. Konuyla ilgili alternatifler ve yeni yaklaşımlar araştırılır. "Bana her şey uyar" mantığı güdülür. Sarı şapka (Güneş- objektif): İyimser şapkadır. O işin avantajları ortaya konulur. Övgü, olumlu görüşler söylenir. Beyaz şapka (Boş sayfa-objektif): Tarafsız şapkadır. Görüşülen konu ile ilgili net bilgi ve raporlar ortaya konur. Mavi şapka (Gökyüzü-gözden geçirme): Serinkanlı şapkadır. Düşünce sistematize edilir. İdareci şapka veya Meta şapka olarak da adlandırılır. Düşünmenin düşünülmesi ve "Büyük resim" üzerine odaklanır. Tüm süreç gözden geçirilir. Bu teknik en başta ergenler arasında yaratıcılığın gelişmesini sağlayıp; karar verme becerisini geliştirir. Düşüncelerin ve duyguların belli bir düzene sokulmasını ve sistematikleşmesini sağlar. Bireylere düşünme yollarını öğretir. Tek bir düşünme türüne takılıp kalmalarını ve gereksiz tartışmalara girmelerini önler. Katılanlar bilgi ile duygu, duygu ile avantajı riski, yaratıcı fikirleri ayırt eder. Kendisini, karşındakinin yerine koyabilmeyi oynayarak öğretir. Empatim (duygudaş) olabilmeyi sağlar. Uygulama esnasında katılımcılar arasında olumlu bir hava gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, literatür incelendiğinde ergenlik döneminin şiddet eğilimi açısından risk taşıdığı görülmektedir. Ergenlik döneminin en önemli özelliği olan kimlik arayışı sürecinde ergen kendini güçlü ve etkili hissedebilmek için şiddete başvurabilmektedir. Özellikle ergenlik döneminde görülen zayıf dürtü kontrolü, ani duygusal değişimler ve engellenmeye toleranssızlık, benmerkezcilik gibi özelliklerin şiddet eğiliminde etkili olduğu görülmüş ve bu eğilimi denetim alma konusunda öğrencilerin gelişimsel dönemi esas alınarak sportif faaliyetlere yönlendirilerek müdahale edilmiştir. Öğrencilerde şiddet eğilimi bitmemekle birlikte azaldığı gözlemlenmiş ve okul idaresine kavga ya da anlaşamama konulu gelen müracaat sayısında azalma görülmüştür. Öğrenciler arasında çok yönlü düşünmebilme ve hızlı karar alabilme becerilerinde gelişme kaydedilmiştir. Tüm bu gelişmelerden aileler telefonla aranarak bilgilendirilmiş ve ailelerin çocuklarına yönelik yapılan bu çalışmalardan duyduğu mutluluğu ifade etmeleri araştırmacının da çalışma performansına olumlu katkısı olmuştur.

Hedef okulda uygulanan bir başka envanter de RAM Problem Tarama Testidir. Test sonuçlarına göre;

- Görme sıkıntısı yaşayan öğrencilerin olduğu tespit edilmiş ve çeşitli Göz Hastaneleri aranarak okulda ücretsiz göz taraması yapılması için girişimlerde bulunulmuş ve okula özel bir göz hastanesinin mobil göz tarama aracında öğrencilerin görme kusurlarına müdahale edilmiştir.

Yapılan göz taramasına toplam 242 öğrenci ve 13 öğretmen katılmıştır. Kusurlu göz tespiti yapılan 54 öğrenci için optik reçete edilmiş, 12 öğrenci için alerjiye yönelik göz damlası uygulaması başlatılmıştır.

- Etkili ders çalışma ve yöntemleri konusunda öğrencilerin yetersizlikleri olduğu; sınav stresi, gelecek kaygısı ve motivasyon eksikliği saptanmış ve okulda bir dizi araştırmacı tarafından "Etkili Ders Çalışma Yöntemleri, Sınav Stresi ve Motivasyon" başlıklı seminerler düzenlenmiştir. Seminerler sonrasında öğrencilerin yazılı notlarında ortalama 14-26 puanlık bir artış gözlemlenmiştir. Katılımcı her bir öğrenciye ders çalışma programı düzenlenmiştir ve bu programa uyulup uyulmadığını kontrol amaçlı bir devre üst sınıftan her bir katılımcıya bir koç atanıp çalışmaların düzenli takibi yapılmıştır. Her bir koç düzenli olarak araştırmacıya geri bildirimde bulunmuştur. Bu sistem okul idaresi tarafından benimsenip diğer tüm öğrenciler arasında uygulanmaya başlanmıştır. Her lise birinci sınıf öğrencisinin lise ikinci sınıftan; her lise ikinci sınıfın üçüncü sınıftan ve son olarak da üçüncü sınıfın da dördüncü sınıftan bir eğitim koçu vardır. lise son sınıf öğrencilerin de eğitim koçları öğretmenleri olmuştur. Eğitim koçlarının görevi öğrencinin çalışmalarının düzenli takibini sağlamak, eğitsel ya da öğrenmeye yönelik sorunlarını kendi aralarında çözebilmelerine yardımcı olmak ve ergenler arasında iletişimi sağlamaktır.
- Yatılı okul olması sebebiyle öğrencilerde %92 oranında aile özlemi konusunda sıkıntı yaşadıkları gözlemlenmiş ve bunun için okulda boş bir sınıf basit bir kamera ve bilgisayar sistemi ile günde bir 20 dk görüntülü konuşabilmeleri için düzenlenmiş ve bu yöntemden sonra öğrencilerin gülümseme oranlarında artış gözlemlenmiştir. Görüntülü konuşma odasına Mart ayı içerisinde toplam 112 öğrenci giriş yapmış ve aileleriyle görüşmüşlerdir. Bu uygulamaya okul mevcudunun 242 olduğu göz önüne alındığında katılımın az olmasının sebebi bir grup öğrenci velisinin evlerinde internet düzeneklerinin olmamasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. 112 öğrenci ailesinin de hepsinde internet bağlantısı yoktur bir kısmı bu durumu internet cafeler aracılığıyla çözmüşlerdir.

SONUÇ

Bir yatılı okul örneğinde yapılan bu çalışmada öğrencilerin karşılaştığı sorunların ele alınmasında, sosyal çevrelerinin değerlendirilmesi, okul içinde öğretmenler ve psikolojik danışmanlar ile okul dışında da öğrencinin ailesi, tedavi kurumları, sosyal hizmet ve sosyal yardım kurumları ile işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasında ekolojik perspektifi iyi kullanan sosyal hizmet disiplininin göz ardı edilmeyecek önemli rollere sahip bir disiplin olarak ön plana çıkmıştır.

Genel olarak öğrencinin okul başarısının artırılması, ailenin öğrencinin eğitim sürecine katılımının ve işbirliğinin sağlanması, öğrencinin eğitsel performansına uygun olarak eğitim hizmetlerinden maksimum düzeyde yararlanmasına katkı sağlamak amacıyla öğrenciler arasında Şiddet eğilimi ölçeği, Rosenberg benlik saygı envanteri ve Rehberlik Araştırma Merkezi Problem Tarama testleri uygulanmış ve alınan sonuçlara göre çözüm yolları üretilmiştir. Sunulan çözüm yollarının basit nitelikli fakat fark yaratan niteliktedir.

Okullarda şiddetin fiziksel boyutu kadar duygusal boyutu konusunda da farkındalık kazandırılması, şiddet uygulayan ve şiddete uğrayan çocuklara gerekli yardımların sağlanması ve öğrencilerin benlik gelişimlerini destekleyici her türlü farkındalık oluşturmak, etkinlik ve müdahalelerde okul sosyal hizmet uzmanının önemli rolleri vardır. Bu noktada okul- aile-öğrenci işbirliğini sağlamak okul sosyal hizmet uzmanının en önemli rolüdür.

KAYNAKÇA

- Allen-Meares, P. (1991). The contribution of social workers to schooling. *School Social Work*, (Ed.)
- Allen-Mears, P., Washington, R. O., ve B. L. Welsh (1996). *Social work services in schools*. 2nd ed. Boston: Allyn & Bacon.
- Chavkin, F. (1985). School social work practice: A reappraisal. *Social Work in Education*. 8, 3-13.
- Costin, L. (1982). Pupil diversity, parent involvement, and the common school. *Social Work in Education*. 4,2-3.
- Culbert, J. F. (1921). The visiting teacher. *Annals of the American Academy of Policy and Social Science*.98,80 – 88.
- Duman, N. (2000). Ankara liselerinde çeteye katılma potansiyeli olan öğrenci grupları ve okul sosyal hizmeti. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Duyan, V., Duyan, G. Ç., Gökçearslan Çiftçi E., Sevin, Ç. Erbay, E. ve M.İkizoğlu (2008). Lisede okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. 33, 28-41.
- Frey, A. ve N. George-Nichols (2003). Intervention practices for students with emotional and behavioral disorders: Using research to inform school social work practice. *Children and Schools*. 25, 97-102.
- Kurtz, D. P. (1988). Social work services to parents: Essential to pupils at risk. *Urban Education*. 22, 444 - 459.
- Lynn - C. J. ve M. K. McKay (2001). Promoting parent-school involvement through collaborative practice models. *School Social Work Journal*. 26, 1-14
- Hare, I. (1988). School social work and effective schools. *Urban Education*. 22, 413 - 428.
- Nazlı, S. (2003). Öğretmenlerin kapsamlı/gelişimsel rehberlik ve psikolojik danışma programını algılamaları ve değerlendirmeleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6, 131-147.
- Nazlı, S. (2007). Psikolojik danışmanların değişen rollerini algılayışları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü Dergisi*. 10, 1-17.
- Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği. Resmî Gazete: 17.4.2001/24376 Tebliğler Dergisi :MAYIS 2001/2524
- Tan, H. (2000). Psikolojik Danışma ve Rehberlik Teori ve Uygulama. Öğretmen Kitapları Dizisi. 3. Baskı.MEB. İstanbul.
- Turner, F.J. (2005). *Encyclopedia of Canadian Social Work*. Waterloo, ON, CAN: Wilfrid Laurier University Press.

ENGELLİ BİREY VE AİLELERİNDE DAMGALANMA VE SOSYAL KİMLİK İNŞASI

Melek Çaylak¹

ÖZET

Engelli bireylere yönelik sosyolojik açıklamalar daha çok engelli bireylerin kimlik algılaması/algılanması ve engelli bireyin engelli olmayan bireylerle olan sosyal etkileşimi bağlamında şekillenmektedir. Bu açıdan engelli bireyler sahip oldukları engelleri sebebiyle toplum tarafından dezavantajlı konumunda olup, dolayısıyla baskı altında bulunmaktadır. Bu baskı engelli bireylerin kendi kimlik oluşumlarına, sosyalleşmelerine ve sosyal organizasyonların içerisine katılmaları konusunda kısıtlayıcı bir sorun olarak görülmektedir. Bu kısıtlanmışlık durumu engelli bireylerin sosyal ilişkilerini inşası konusunda engelli bireylere ve ikincil olarak da ailelerine sorun oluşturmaktadır. Özellikle damgalanma/ etiketlenme durumu engelli bireylerin toplumsal hayata entegre olmalarına ket vururken, toplumsal hayattın normal-anormal kavramları çerçevesinde düzenlenmesi hakim ideoloji tarafından damgalanmasına ve dışlanmasına maruz bırakılmaktadır. Bu açıdan engelli birey ve ailelerinin kimlik inşası meselesinde damgalanma etkin bir rol oynamaktadır.

GİRİŞ

Sosyolojik perspektifle "engellilik", "engelli birey olma", "engelli ailesi olma" gibi tanımlamalar ve açıklamalar sosyal kimlik oluşum sürecinde ağırlık kazanmaktadır. Bu anlamda engellilerin sosyal kimlik inşasına öncelikle sosyal kimlik söylemi içerisinde değerlendirilmektedir. Bu açıdan Engelli birey olmanın sosyal kimlik söyleme çerçevesinde değerlendirilmesi engellilik kavramının dönüşümüne neden olmaktadır (Burcu,2015:13).

Engelliliğin kavramsal dönüşümü "ben sakatım" dan "ben engelliyim"e doğru dönüşüm göstermektedir. Yani var olan durumda sakatlıktan /fiziksel bozukluktan sıyrılıp, engellilik /sosyal engellenmişlik durumuna doğru evrilmektedir. Bu dönüşümde özellikle Engellilere yönelik yaklaşımlarda Medikal modelin sakatlığı ve problemi bireyin kendisinde bulurken, Sosyal modelin engelliliğe bireyin dışında, sosyal ve fiziksel çevreden kaynaklandığı vurgusuyla yaklaşarak engelli bireylerin sosyal kimlik oluşumuna pozitif bir imkan sağlanmaktadır.

Engelli bireylerin kimlik inşası süresi benlik, ayna ben, kendini tanıma, sosyalleşme, kavramlarından bağımsız düşünülmemektedir. Bu bağlamda kimlik ve dolayısıyla engelli kimliği tanımı da bu kavramlar ışığında gerçekleşmektedir. Diğer taraftan Kimlik oluşumunda etki eden ve özellikle engellilik kimliğinin oluşumunda olumsuz Sosyal karşılaştırma sosyal kategorizasyon, ötekilerin rolü, engellilik statüsü, sosyal damga(n)lama ayrımcılık kavramları çerçevesinde engelli bireyin kimlik inşası tartışılacaktır.

SOSYAL KİMLİĞİN GELİŞİM SÜRECİ

Kimlik Kavramı

Kimlik kavramı ,psikolojik düzeyde bir kişinin kendini o kişi olarak tanımlaması olarak nitelendirilmektedir. Kısacası kimlik kendimiz hakkında sahip olduğumuz çeşitli temsilleri (görüşleri, tanımları, imajları, bilgeleri,vs.) kapsamaktadır. Bu açıdan kimlik insanın kendini kavrayışının bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişinin kendi bilincine varması diğerleriyle etkileşim içerisinde öğrenilen, geliştirilen bir kavrayıştır.(Bilgin2014; 96)

Bireyin kim olduğunun belirlenmesi için birey hakkında oluşturulan nitelemeler, her şeyden önce bireyin bir sosyal bağlamda, diğerleriyle etkileşim içerisinde olmasına bağlıdır. Bu anlamda bireyin kendini tanımlamasında çeşitli öğeler karşımıza çıkmaktadır. Bu öğeler kimlik inşasında bireyin dışındaki diğerinin varlığının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu öğeler;

I. Ayna ben öğesi; diğerlerinin bireye yansıttığı özellikler. «Ben»in kendini tanımlaması için diğerlerinden yararlanılma söz konusudur.

¹ Üsküdar Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Sosyal Hizmetler Programı Öğretim Görevlisi, melek.caylak@uskudar.edu.tr

II. Karşılaştırma ; bireyin kendisini tanımlamayı diğerleri ile karşılaştırarak yapması durumunu ifade etmektedir.

III. Grup aidiyetlerini dile getirmek; birey olarak tekil özelliklerden ziyade grubu öne çıkarmak söz konusudur.)

IV. Sosyal statü; bireyin kendine ilişkin tanımlaması sosyal statüsüne göre ilişkilendirdiğimiz, yüklediğimiz, zamanla ciddiye aldığımız rollerden kaynaklanmaktadır. (Bilgin,2014;84-85)

Engelli bireylerde kimlik oluşumu öncelikle benlik oluşumuyla başlayıp, kendi içinde ayna benlik ile diğerlere yansıttığı durumu göz önüne almaya başlar daha sonra diğerleri ile kendini karşılaştırma sürecine giren engelli birey kendi konumunu oluşturmaya, içinde bulunduğu grup aidiyetlerini tanımlamaya başlar bu anlamda kendini engellilik çerçevesinde şekillendirdiği bir sosyal statü edinimiyle kimlik oluşumunu desteklemektedir. Bu durum açısından kimlik oluşumunda öncelikle benlik, ayna benlik kavramları üzerine durulması gerekmektedir.

Benlik

Kimlik kavramı benlik kavramından bağımsız düşünülmemektedir. Kimliği oluşturan bir alt yapı olan benlik, kişinin kendini tamamlamadaki en önemli araçtır. Benlik, kişinin geniş bir toplumun parçası olarak ,kendini farklı bir birey olarak görmesidir. Yani kendi varlığının bilincinde olmasıdır.(Veysel Bozkurt,2013;119).

Benliğin gelişimini Mead, bireyin kendisi için bir obje olma kapasitesinin gelişimi olarak görmüştür. Ona göre birey, diğerlerinin rolünü alabileceği ölçüde, kendine, diğerleri açısından cevap vermeye ve dolayısıyla, kendisi için bir obje olmaya doğru gitmektedir. Bu anlamda birey sosyal grubunu, kendi davranışlarını yöneten normaları, tutumları, amaçları örgütlenmiş bir topluluğu olarak algılar. Grubun tutumları, onun benliğinin bir parçası haline gelir (Bilgin,2014;97).

İnsan toplumunu kendine has bir şekilde oluşmasına sağlayan şey benliktir. Bireyin diğer bireylerle ilişkisi de kendisi hakkında düşünebilme yetisi olarak görülmektedir. Bu bağlamda benlik kavramının 3 Öge ile açıklanmaktadır; (Bilgin,2014; 101)

I. Bir diğeri için bizim dış görünüşümüzün neyi ifade ettiği hakkındaki düşüncelerimiz,

II. Bu görüş hakkında onun yargısına ilişkin fikrimiz,

III. Benliğimize ilişkin duygularımız.

Ayna Benlik

Benliğin oluşum süreci sosyal gelişimi, diğer insanların değerlerini ve çıkarlarını dikkate almakla mümkündür. Çünkü benlik kavramı kişiler arası ilişkiler içerisinde oluşmakta korunmakta ve değişimi söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda benlik kavramı, bizim kendi mutlak değerlerimizden çok, diğerlerinin bizim hakkımızdaki çıkarımlarına bağlıdır. Kendimiz hakkındaki çıkarımın en önemli kısmı sosyal etkileşim sonucu ortaya çıkmaktadır. Sosyal referanslar, bizim benliğimizin le ilgili diğeri tarafından bizi sunulan fikirleridir. Buna «sosyal ben», «yansıyan ben», veya «ayna ben» olarak ifade edilmektedir (Bilgin,2014;101). Kısaca kişinin kendi benliğini başkalarının ona ilişkin düşünceleri, değerlendirmeleri ve tepkileri temelinde algılaması sürecidir. (budak so.sözlüğü-kağıt notlarından alıntı)

Diğerlerinin benden beklentilerini içselleştirerek onun benim hakkımdaki imgesini anlam ile "ben" im şekillenmektedir. Benim "ben" olmam, diğerlerinin tutumunu almamla mümkün olacaktır; ona ilişkin beklentilerime dayanarak onun benim davranışma karşı tepkilerini kestirmem anlamına gelmektedir. Bu açıdan kişi toplumun bir başka üyesiyle belirli bir ilişkiye girerek «sosyal benlik» kazanımı elde etmektedir. Benliğin sosyal gelişimi, diğer insanların değerlerini ve çıkarlarını dikkate almakla mümkün olmaktadır.(Bilgin,2014;100).

Diğerleriyle etkileşimimiz, kendimize ilişkin duygularımız ve öz-saygımızı etkilemektedir. Benlik kavramının gelişiminin önemli bir kısmı toplumsal katılım sayesinde öğrenilen rollere bağlanmaktadır. İç değerlilik duygumuz, sosyal rollerin yerine getirilmesiyle ilgilidir (Bilgin,2014;102). Bu bağlamda toplumsal rollerin çerçevelenmesi açısından sosyal kimlik kavramı üzerinde durmak gerekmektedir.

Sosyal Kimlik

Sosyal kimlik, bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba yada gruplara üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır. Tajfel'e göre (1982: 2). Kendilerini aynı sosyal sınıfın üyeleri olarak algılayan yada aynı sosyal kimliği paylaşan iki yada daha fazla kişi sosyal grup olarak tanımlanmaktadır.

Sosyal kimlik, beğenilse de beğenilirse de bireyin kişiliğine özgü algılanan tutumlarını ve bir sosyal grup tarafından algılanan karakteristiklerini kapsamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, sosyal kimlik, toplum - birey ilişkisi bağlamında bireyin üyesi bulunduğu grup ve grubun toplumdaki diğer gruplarla ilişkileri çerçevesinde "kendi kimliğini" edinmesi sürecidir. (Tajfel,H. (1931).aktaran; Burcu,2014; 14)

Cameron,(1998:74-75) sosyal kimlik sürecini 3 aşamalı olduğunu belirtmektedir.

I. Sosyal sınıflandırma/kategorileştirme ; "Engelli olan" ve "Engelli olmayan" iki gurubun varlığını tanıma ve kabul etme aşamasıdır. Tarihsel anlama insanların fikri ürünüdür. Fiziksel bozukluklara göre oluşturulan bir sınıflama süreci değildir.

II. Sosyal kimikleşme; bireyin kendi gözünde ve diğerlerinin gözünde bir kimlik edinme sürecidir. Grup üyeleri engelli olmamandan çok engelli olaya ilişkin düşünce ve bilgiye sahiptir.

III. Sosyal karşılaştırma; Engelli olan bireyin kendine olan saygısını ,engelli olmayanlara karşı geliştirdiği duygular çerçevesinde geliştirdiği «ben-sen» karşılaştırması. «kimlik ile aidiyet arasında kişisel ve kültürel bir denge sağlar.» Benlik doğrulaması, benlik değerini yüceltme, öz-geçerlilik ihtiyacı kavramlarıyla ilişkilidir (Bilgin,2014;132). Kendimizi, diğer insanlara ve genel olarak , dünyaya ilişkin algılarımızdan emin olabilmek için, sosyal karşılaştırma sürecine sokmaya güdülenmişizdir.

Kişiliğin pozitif anlam kazanması, bireysel trajik bakış açısından, yani medikal model yaklaşımından engelli olmaya ilişkin yaklaşımlardan sosyal modele doğru hareketlilikle mümkün olacaktır (Cameron,1998:74). göre Bu bağlamda Engelli bireylerin pozitif kimlik oluşumunun gerçekleşmesi bireyin kendine olan güveninin sağlanmasına, öz saygısının artmasına yardımcı olmakta aksi durumda engelli bireylere yaklaşımda normallik-anormallik vurgusu içerisinde hakim söylemlerle oluşturulan negatif kimlik edinimi söz konusudur (Burcu;2015:15).

Sosyal inşa sürecinde engelli kimliği hakim ideoloji tarafından yapı-güç ilişkisi içerisinde değerlendirilmekte. Ve normallik vurgusunun hakim ideoloji tarafından oluşturulan engelli olmanın kişisel olarak kimiklendirilmesinde "istenilmeyen olarak" görülmektedir. Buda diğer taraftan engelli olan bireyin engelli olmaya karşı bir tepki oluşturmakta ve reddedilen kimikleşme süreci kendi içinde karmaşıklık oluşturmaktadır (Burcu, 2006:72). Bu anlamda engelli bireylerde kimlik oluşum sürecinde "kendi kendini cezalandırma, inkar/yadsıma, intihar" olarak üç tür tepki karşımıza çıkmaktadır(Cameron,1998:75). Reddedilen kimikleşmenin engelli birey üzerine yüklediği olumsuz değer algısı diğer bireyler tarafından engelli bireye yüklenen anlamlar diziniyle ilintidir. Engelli olmayan bireylerle karşılaşma ve kendilerini onların var olan durumlarına göre konumlandırma, kendi dışındakilerin kendi üzerindeki etkisi engelli bireylerin kimlik oluşumunda ötekileri meşru bir zemine oturtmaktadır. Bu anlamıyla her kimlik bir başka kimikle karşılaşma ve birliktelikle kendisini ifade etme alanı bulacak ve kendi sosyal kimlik tanımını yapmaktadır.

SOSYAL KİMLİK OLUŞUMUNDA ÖTEKİNİN ROLÜ

Hegel'in "Köle-Efendi Diyalektiği"nde dile getirdiği, "Özbilinç, bir başka özbilinç için var olduğu ölçüde ve ondan dolayı kendine ve kendisi için var olur; yani o, ancak kabul edilmiş varlık olarak vardır." (Bumin,2010:9) cümlesi, genellendiğinde, insanın var olabilmesi için, başka bir insanın varlığı ve başkaları tarafından kabul edilmesi gerekli görülür. İnsan, ancak başka insanlarca kabul edildiğinde kendi varlığının gerçekliğine varır.

Hegel'e göre insan, ben olmayandan öze farklı, radikal biçimde karşıt bir ben olarak kendini ortaya koyar. Ben'in olumlu hali, olumsuzlama ile açığa vurularak kendini telakki edecek ve isteğin yöneldiği şeyin mahiyeti, ben'in de mahiyetini belirleyecektir (Kojève,2000:80). "Ben" ancak "ben olmayanlarla" kendi varlığını belirleyecek ve böylece kendini ortaya koyacaktır.

Kimlik oluşumu davranışların, aslında sosyal inşa süreci içinde şekillenmektedir. Bu anlamda farklı söylemlerin karşılaşması ile ya da belirli söylemlerin yalnızca diğer söylemlerle ilişki içerisinde olmasıyla

anlam bulmaktadır (Derrida,1978). Buda aslında kimliğin ne olup olmadığına ilişkindir. Engellilik kimliğini Davis (1995) engelli olma ve engelli olmama karşısındaki durumuna göre anlam kazandığını belirtmiştir. Engellilik kimliğinin bu mana da anlam kazanması diğeri tarafından algılanması ve anlamlandırılması sonucu oluşum göstermektedir (Burcu,2015:19). Young'a (1990) göre Engelli kimliği «biz» ve «öteki» olmanın kavramsal dikotomisi içerisinde değerlendirilmektedir. Burada biz ve öteki ayrımı iyi ve kötü ayrımıyla özdeşleştirilmekte, engelli olmak ve olmamak hiyerarşisi içerisinde engelli olan «öteki-kötü» kimliğine maruz kalmaktadır (Burcu,2006:72). Diğerleriyle etkileşimimiz, kendimize ilişkin duygularımız ve öz-saygımızı etkilemektedir. Benlik kavramının gelişiminin önemli bir kısmı toplumsal katılım sayesinde öğrenilen rollere bağlıdır. İç değerlilik duygumuz, sosyal rollerin yerine getirilmesiyle ilgilidir.

Goffman'ın deyişyle, 'dış sosyal görünüşler, belirli ölçüde kurumsallaşma göstermektedir.' Bireyin oynadığı rol ile diğerlerinin rol beklentileri, bir sosyal norma dönüştüğünde, rol dışı davranışlar, bizim rolümüze indirgenmiş bir aktör olarak, bu rol dışı davranışlarda tanınmamamıza, var olmamamız anlamına gelmektedir(Goffman,2015;104).

Sosyal kimlik ve benlik kavramları üzerine önemle eğilen John Turner'a göre "bir birey'in benlik kavramı ve dolayısıyla da benlik saygısı, onun sosyal sınıf üyeliğine, yani algıladığı sosyal kimliğine demirlenmiştir. 'Olumlu bir benlik saygısı gereksinimi' temel bir insan güdüsüdür ve bazı koşullarda, sosyal kimlik belirginleştğinde bu gereksinimi gidermek sosyal kimliğe düşmektedir. Bireyler öz-saygılarını korumak ve yüceltmek istemekte ve benlik imgesine ulaşmaya çalışmaktadır (Bilgin, 2014;168).

Sosyal kimlik, kişinin kim olduğunu tanımlamakta, bunun kişi için ne ifade ettiğini ve ne kadar değerli olduğunu da anlatmaktadır. Engelli bireyler için sosyal kimlik oluşumu olumlu benlik saygısı gereksinimi karşılama konusunda tam tatmin sağlayamamaktadır. Bunda engelli birey ve ailelerinin diğer insanlar tarafından algılanan benlik algısı ve kendilerinde oluşturdukları imaj etken olmaktadır (Nuri,2014;107).

NORMALLİK VURGUSU VE ENGELLİ KİMLİĞİ

Engelli Kimliği

"Engelli olma" sürecinin ortaya çıkışı, normların dışında/karşısında bir kimlik edinimi sürecidir(Burcu,2015:14). Bio-fiziksel görünümündeki farklılıktan dolayı baskı altında olan/damgalanan bir engelli birey, bu damgalanma ve baskılanma sonucu kendini farklı görme duygusu ile bütünleşir, toplumda daha düşük değere sahip bir gruba kendini ait hissetmesi engelli birey için kimliğin kendi bildirimine sebep olmaktadır(Corker,1997:47). Bu kimlik oluşum süreci engelli olmayan 'diğerleri' tarafından engelli bireyler için oluşturulan normallik vurgusu içerisinde sıkıştırılmakta ve kendilerini kimlik algılarını normallik vurgusu bağlamında değerlendirilmektedir. Toplum tarafından engelli bireylere karşı "normallığe" yakın olmak konusunda baskılar söz konusudur. Normallik kalıbı içerisinde olmaya iten bu baskılanma sürecinde kimlik edinimi iki taraflı yaşanmaktadır. Bir yanda engelli bireyin kendisinin kabulü olurken diğer taraftan da toplumun baskıları söz konusudur (Burcu,2015:14). Bu çerçevede Cameron (1998) 'un da belirttiği gibi, hem kişisel olarak hem de toplumsal olarak "özürlü" etiketlemesinin ve "kimlik" ediniminin anlamının tartışılması önemli gözükmektedir. Pristley (1999:94), kimliği, kendimiz hakkında konuşarak, kendi bilimiz çevresinde öğrendiğimizi belirtir. Bu biçimde biz kimlik edinme sürecinin hem içinde oluruz hem de bunu kendimiz oluştururuz (Burcu,2006:66).

Cameron'a (1998) göre kişiliğin pozitif hal alması, kişisel trajik bakış açısından, yani medikal model yaklaşımından engelli olmaya ilişkin yaklaşımlardan sosyal modele doğru hareketlilikle mümkün olacaktır. Bu bağlamda Engelli bireylerin pozitif kimlik oluşumunun gerçekleşmesi bireyin kendine olan güveninin sağlanmasına, öz saygısının artmasına yardımcı olmakta aksi durumda engelli bireylere yaklaşımda normallik-anormallik vurgusu içerisinde hakim söylemlerle oluşturulan negatif kimlik edinimi söz konusudur (Burcu,2006:66). Bireyin sosyal kimliğinin negatif ve pozitif olup olmaması içinde bulunduğu grubun öznel konumuna ve yapısına bağlıdır. Engelli birey sosyal inşa sürecinde hakim ideoloji tarafından normallik vurgusu çerçevesinde kimlik oluşturulması, engelli olmanın kişisel olarak kimlik edinimde "istenilmeyen olarak" görülmektedir. Buda diğer taraftan engelli olan bireyin engelli olmaya karşı bir tepki oluşturmakta ve reddedilen kimikleşme süreci kendi içinde karmaşıklık oluşturmaktadır(Burcu,2016:72). Bu anlamda engelli bireylerde kimlik oluşum sürecinde kendi kendini cezalandırma, İnkâr/yadsıma, intihar olarak üç tür tepki karşımıza çıkmaktadır(Cameron,1998:38).

Hakim ideolojiye (normallere) göre oluşturulan engelli kimliği ortak payda da bir hiyerarşi oluştururken aynı zamanda fiziksel özelliklere göre de kategorize edilmektedir. Fakat medikal modelce sunulan bu kategorize etme anlayışıyla engellilik üzerine vurgu yapılmakta ve yetersizlik, eksiklik ve değersizlik algısı karşımıza çıkmaktadır.

Bu anlamda Foucault'a göre engellilik bir sosyal kategoridir, güç yapı ilişkisi merkezlidir (Gregory,1996:360). Güç yapı merkezi tarafından şekillenen engelli kavramı engelli bireylerin hakim güç/normal bireyler karşısında konumlanmaları ve bir sınıflamaya tabi olmalarına sebep olmaktadır. Bu açıdan egemen güç kavramı, engelli bireylerin genetik, ırki, bedensel özelliklerine göre kurumsallaştırılmaktadır (Barnes,1998:36). Bu kurumsallaşma, egemen güç oluşturan normaller, kendi gibi olmayanlar ve kalıplaşmış yargılar dışındakileri anormal olarak adlandırmaktadır. Bu anlamda anormallikten kurtulmak normalliğe ne kadar yakın olduğuyla ilintili bir durumdur. Bedenlerinin biçimsel özelliklerinden dolayı engelli bireylerin otorite pozisyonu içerisinde yer almakta ve onların rızası ile gücün kullanılmasına bağlamaktadır (Thomsan,1997:8). Hem fiziksel hem de davranışsal ve tutumsal olarak "tam" bir insan olamama durumunda olanların, yoksunluklarının, eksikliklerinin ve yetersizliklerinin, tedavi, tedbir, rehabilitasyon, terapi gibi uygulamalarla ,bu durumda olanlara karşı varsayılan sosyal tepkileri uzaklaştırmak ve tam birey olma yolundaki adımlar olarak meşrulaştırma göstergesidir (Esra,2015:20).

Normallik algısı hakim ideoloji bağlamında değerlendirmesi engellilere yönelik yaklaşımlarda özellikle medikal modelin engelli bireye yüklemiş olduğu algı çerçevesinde müdahale bireye yöneliktir, hedef bireydir, bireyin fonksiyonlarını optimum seviyeye getirmektir. Medikal modelin engelin bireyin kendine ait olduğu ve kendi içinde yer aldığı nesnel koşullara bağlamaktadır. Bu nesnelleştirme sürecidir ve bireyin insanlık dışı kalmasını zemin hazırlamaktadır(Burcu,2015:89).

Oliver'in (1999:165) "normalleştirme teorisi" olarak adlandırdığı medikal modele göre, "değersizleştirme, evrensel zihinsel bir süreçtir ve mevcut ekonomik ve toplumsal koşullarda değersizleştirme, sadece değersizleştirilenlerin kendi sorunlarıymış gibi görülür."

Özürülülük olgusu, ekonomik dönüşümün keskinleştirdiği "normal olan-normal olmayan", "üretken olan-üretken olmayan" ve "güçlü olan-zayıf olan" ikilikleri temelinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Sistemin kendi işlerliği ve gereksinimi açısından uygun gördüğü "normal", "üretken" ve "güçlü" olanın seçilmesi, "güçsüz", "zayıf", "anormal" ve "üretken olamayacak olan"lar arasından düzeltilebilecek olanların tıp biliminin tüm araçları ve olanakları kullanılarak düzeltilmesi, rehabilite edilmesi ve normal olana yaklaştırılması hedeflenmiş, "hiç işe yaramayacak olan"ların ise kurumlara kapatılması düşünülmüştür.

Sosyal modelin sosyal hak kavrayışı, bireyci modelden sosyal olana doğru radikal bir dönüşümü ifade etmektedir. Özürülülerin toplumsal yaşamda eşitlik ilkesi temelinde var olmalarını öngören sosyal model yaklaşımı, tarihsel gelişim sürecinde, temelde özürülülerin ekonomik yetersizliklerine vurgu yaparak; çalışma, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi sosyal hakların sağlanması ve bu haklara ulaşabilmeleri açısından gerekli yasal, politik ve idari önlemlerin alınmasına odaklanmaktadır(Burcu,2015:95).

Sosyal model ön yargı ve kişilerin, iş aktivitelerinin esnek olmayan şekilde organize edilmesi, erişilemez bilgi, binalar, taşıma ,bariyerlerin engellilerin günlük hayata katılımını engellediğini göstermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda engelli bireylerin medikal modelin engelli haklarını ve toplumsal konumlarının marjinalleştirmeye başlamasıyla gelişen ve engelliliği etkileşimler çerçevesinde ele almaya çalışarak insanlarda engellilik algısının yeniden tanımlanmasına öncülük eden yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tanımla ile engelliliğin kabul edilmesi, inkar ve reddedilmemesi gerekir. Engellilik olgusunu toplumun dışında tutmak mümkün olmadığı, bazı insanların diğerlerinden farklı özelliklere sahip olduklarını göz ardı etmeden önceliklerinin farkında olarak, engelli bireyin konumunu politik yönden de güçlendirecek bir rehber olma anlamı taşımaktadır.

DAMGALA(N)MA VE KİMLİK OLUŞUMU

Goffman damgayı "itibarsızlatıran bir özellik" olarak tanımlar ve bu özellik birini diğerinden farklı kılan bir özelliktir. "O ki bundan ötürü düşüncemizde bütün ve olağan birinden lekelenmiş ve değeri düşürülmüş birine indirgenir." Böylece biz damgası olan bir kişinin tam bir insan olmadığına inanırız. Kusurlarının temel

alınması ile geniş bir kusur yelpazesi yakıştırma eğilimine girilir. Bu varsayım üzerinden, onun yaşam şanslarını azaltacağımız bir ayrımcılık uyguluyoruz. Bu anlamda damganın hayat bulduğu zemin önyargıdır. Damga ve önyargının neden olduğu ayrımcılık ise; toplumdaki kişi ya da grupların bazı hak ve menfaatlerden yoksun kalmasına yol açmaktadır(Goffman,2014;29-31). Önyargı zemininde şekillenen damgalama bireylerin kimlik oluşumuna olumsuz veyahut olumlu katkı sağlayacaktır. Damgalama sonucu daha çok olumsuz imaj oluşturulması ile sosyal kimlik edinimi negatif bir mana taşımaktadır.

Damga, kişinin "görünen sosyal kimliği" (bir kişinin toplum tarafından nasıl karakterize edildiği) ile "gerçek sosyal kimliği" (bir kişinin gerçekten sahip olduğu özellikler) arasında bir ayrışmadan oluşur veya bu ayrışmayı yaratır. Goffman'a göre damga kendinde gerçekliğe sahip bir şey değildir. O ancak toplumsal ilişkiler ile karşımıza çıkmaktadır(Goffman,2014:51).

Damga üzerine oluşan literatürde iki farklı damgadan bahsedilmektedir. Birincisi, damgalanmış bireyler tarafından deneyimlenen ayrımcılığa işaret eden etkin damga (enacted stigma), diğeri ise hissedilen damga'dır (felt stigma). Hissedilen damga Goffman'ın courtesy stigma olarak ifade ettiği veya affiliate stigma olarak da adlandırılan ikincil/dolaylı bir damga'dır. Bu ifade ile engelli bireye yönelik damgalamanın aile üyelerine de yayılarak onları olumsuz yönde etkilediği anlatılmaktadır(Goffman,2014:63). Engelli ailelerinin kişisel kimlik oluşumu yine aynı şekilde damgalanmaları ile ilintili olmaktadır. Dolaylı damgalama sonucu sosyal anlamda normal statüye sahip olamama, düşürülen sosyal kimliği, yalnızlaşmasına, toplumdaki uzaklaşmasına sebep olmakla birlikte, tam tersi etkilerde kendini gösterebilmektedir. Damgayı değeri düşürülmüş, gözden düşürülmüş, itibarsızlaştırılmış bir sosyal kimlik olarak tanımlanmaktadır(Goffman,2014;32).

Damgalı birey kimliğe ilişkin biz nelere inanıyorsak onlara inanma eğilimindedirler. Kişinin kendisinin ne olduğu ilişkin en derin duyguları; "normal", yani herkes gibi bir birey olduğu, dolayısıyla adilane bir şansa ve muameleye kendisinin de hakkı olduğu algısına tekabül etmektedir. Damgalı birey çoğu zaman tam anlamıyla normal statü elde edemez, bu anlamda benlik, belirli bir defoya sahip olma durumundan, belirli bir defoyu düzeltme durumuna geçme ihtiyacı hissetmektedir. Damgalı birey, belli koşullar sebebiyle kendisi gibi engelli olanlara kapalı olduğu düşünülen etkinliklerde yetkinleşme/uzmanlaşma çabası göstererek durumunu dolaylı olarak düzeltme çabası içerisinde girmektedir. Bu anlamda engelli birey, gerçeklik denen şeyden kopup, toplumsal kimliğinin mahiyetine ilişkin yeni bir yorum getirmeye girişmektedir. Engelli birey damgalama sürecinde defosuz, "normal", sıradan insanların bile hayatlarının o kadar mükemmel olmadığı düşüncelerine ve engelli olan durumunun olumsuzlaşma durumuna karşı gard almaktadırlar. Gündelik hayat içerisinde karşılaştığı durumlar, kurduğu ilişkilerde olumlu karşılık almaktan yoksun kalan ve kendini sosyal ilişkiler bağlamında geri çeken kişi; daha çok şüpheli, bunalımlı, hasmane, endişeli ve ne yapacağını bilmez şaşkın birey haline gelir. Bu bireyler kendilerini olumlu yönde diri tutmaktan ziyade daha çok olumsuz vurgular neticesinde toplumsallaşmadan uzaklaşma, sosyal dışlanma gibi pek çok olumsuz süreci de yaşamaktadırlar(Goffman,2014:39-43). Bu açıdan Damgalı birey, normal insanların kendisine ne olarak tanımlayıp, nasıl bir kimlik atfettiği ve onu nasıl karşılanacağı konusunda güvensizlik hissi içerisinde bulunurlar. Bu güvensizlik hisse damgalı bireylerin karşısındaki "ötekilerin" kendileri hakkında gerçekten ne düşündüklerini bilmemek gibi belirsizlik hissine neden olmaktadır. Bu belirsizlik hissi engelli bireylerin sosyal kimlik oluşumunu olumsuz yönde etkileyerek, benlik gelişim, kendini gerçekleştirme ve sosyalleşmeleri konusuna ket vuran süreç içerisinde itilmektedir.

Engelli bireylerin acınan, yetersiz, yardıma muhtaç vs. gibi kimliklerle etiketlenmeleri de yine engelli bireylerin sosyal anlamda kimlik inşası üzerinde olumsuz bir neden oluşturmaktadır.

SONUÇ

Engelli bireyler itibarsızlaştırılan, değeri düşürülen söylemler ve etiketlemeler sonucu aciz, acınacak, yük, korumaya muhtaç bireyler olarak algılanmakta ve kendi sosyal kimliklerini bu kavramlar çerçevesinde şekillendirmektedir. Bu durum sosyal kimliğin oluşumunda engelli bireyi olumsuz yönde etkilerden, yaşadıkları toplumdaki soyutlanmalarına, soyutlanmalarına, kendini gerçekleştirme yolunda engellerle karşılaşmaktadırlar. Buna karşı engelli bireyler kendilerine karşı oluşan ayrımcılığa karşı duran, aciz acınacak, yük, korunmaya muhtaç vs. gibi etiketlemelerden sıyrılmaya çalışmakta, bunun için ise kendi grupları ve hakları için başkalarının değil kendilerinin mücadele etmesi yönünde uğraşan bir durum sergilenmektedir.

Engelli bireylerin damgalanma konusunda özellikle medikal model yaklaşımının, bireylerin var olan noksanlıkları üzerine odaklanması, engelli bireylerin çeşitli durumlardan dolayı tasniflenmesi/kategorileştirilmesi, sorun odaklı yaklaşım, sorunun iyileştirilmesi meselesine odaklanması ve "normal birey" olabilmek için gayretinin içerisinde engellilere yaklaşımın engellileri daha fazla ötelendiği, engellilik durumunun daha görünür kılınmasına, engelli bireylerin damgalanmasına, sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Sosyal model ise bireyin sosyal yönlerine odaklanarak var olan süreci bireyin lehine çevirme eğilimi taşıyan, insani yönünün ertelenmediği, sosyal çevrenin ve fiziki şartların engelli bireylere uygun hale getirilmesi durumunda söz konusu bir engelin olmayacağı üzerine durmaktadır. Bu anlamda sosyal model engelli bireylerin kendini gerçekleştirme yönündeki adımları atmasını destekleyici olurken, damgalanmalarını da önleyici, sosyalleşmesi konusunda destekleyici, toplumda birer birey oldukları vurgusunu daha baskın olarak yapmaktadır. Bu yönüyle sosyal model perspektifi ile Engelli bireyler pozitif-güçlü bir kendilik imajı oluşturmakta, öz saygılarını yükseltmekte, kendilerine olan güvenlerini artırmakta ve kendi aralarındaki dayanışmayı geliştirmektedirler.

Engelli birey için öz saygısını korumak ve yükseltmek, pozitif bir benlik oluşumu açısından önem taşımaktadır. Bu kimlik oluşumunun damgalama sonucunda olumsuz ve olumlu nitelik taşıması söz konusu olmaktadır. Damgalamanın engelli birey ve ailesinin sosyal kimlik inşası açısından oluşturduğu olumsuz imajlar; bireylerin ve ailelerinin toplumdaki soyutlanma, nefret, kin gibi duyguları taşımalarına sebep olurken, tam tersine engelli bireyin normal birey standartlarına erişme adına olumsuz yanlarının aksine olumlu yanlarına vurgu yaparak belirli konularda yetkin olmasını, toplumsal aidiyetinin düşünülmesine sebep olabilmektedir.

Engelli bireylerin sosyal kimlik oluşumunun pozitif şekilde temellenmesi aynı zamanda hak temelli yaklaşım ile yadsınan vatandaşlık durumları gözden geçirilmeli, eğitim, çalışma, aile, yerleşim hakları ile yoksulluğa karşı, ayrımcılığa karşı, sosyal güvenlik konusunda korunma hakları gibi haklardan mahrum edilmemesi, bu hakların desteklenmesi sağlanarak bireyin sosyal hayata adaptasyonu desteklenmeli, toplumsallaşma sürecine katkı sağlanmalıdır. Ayrıca toplumdaki itibar ve saygınlık durumlarının iyileşmesi açısından eğitim ve çalışma fırsatının tanınması, yardıma muhtaç duymayan, vergi ödeyen, yük getirmeyen aslında normal bir vatandaştan beklenen sorumlulukların yerine getirebilen bağımsız bireyler olarak desteklenmesi engelli bireylerin sosyal kimlik inşası sürecinin pozitif bir zeminde şekillenmesinin yegane sonucu olacaktır.

KAYNAKÇA

- Barnes,C., (1998).“The Social Model Of Disability:A Sociological Phenomenon Ignored Bu Sociologists?,İn.The Disability Reader:Social Science Perspectives , Ed. T. Shaekespeare, New York: Cassell Pub.
- Bilgin, N.,(2014).Kimlik İnşası. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.
- Bozkurt, V.,(2013), Değişen Dünyada Sosyoloji, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Bumin, T.,(2010), Hegel/Bilinç Problemi,Köle-Efendi Diyalektiği, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Burcu, E.,(2006), Özürülük Kimliği Ve Etiketlenmenin Kişisel Ve Sosyal Söylemleri, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,23(2):61-86
- Burcu, E.,(2015), Engellilik Sosyolojisi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cameron, C.(1998), Choking:The Intrusion Of 'Otherness' İnto Actor Networks, Paper Presented To Consumption Of Mass Conference,28 Nov,Centre For Social Theory And Technology, Keele - University:Cstt Publications,27-39.
- Corcer, M.(1997), Deaf And Disabled Or Deafness Disable : Toward A Human Right Perspective, Buckingham: Open University Press.
- Derrida, J.,(1978), Of Grammatology, G.C.Spivak (Trans.), Baltimore, Md:Johns Hopkins Universty Press.
- Goffman,, E.,(2014), “Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar”, Çev.Ş. Geniş, L.Ünsaldı,S.N.Ağırnaslı, Ankara: Heretik.
- Gregory, S.,(1996), “The Disable Self”,İn. İdentities, Groups And Social Issues, (Ed.) M.Wetherell, London: Sage Pub.,352-362.
- Kojeve, A.(2000), Hegel Felsefesine Giriş ,(Çev. S. Hilav,). İstanbul: Yapıkredi Yayınları.
- Tajfel, H.(1931), Human Groups And Social Categories,Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H.(1982), "Social Psychology Of İntergroup Relations", Annual Revieio Of Psychology, 33,1-39
- Thomsam, Posemarie G. (1997), Extraordinary Bodies: Figuring Physical Disability İn American Culture And Literatüre, New York: Columbia University Press.

ÖRTÜK BİR ŞİDDET BİÇİMİ OLARAK MOBİNG VE BAŞETME YÖNTEMLERİ

Derya Tanrıverdi¹

GİRİŞ

Mobbing kavramı ilk olarak 1960'lı yıllarda Avusturyalı bilim adamı Konrad Lorenz tarafından hayvan davranışlarını tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Lorenz, bir grup küçük hayvanın yalnız ve büyük bir hayvana saldırmalarını mobbing olarak adlandırmıştır (Lorenz, 1963). Mobbing teriminin günümüzdeki anlamı ile kullanılmasını sağlayan kişi ise aynı zamanda Uluslararası Anti-Mobbing hareketinin de kurucusu olan Heinz Leymann'dır. Leymann'a göre mobbing, "bir veya birkaç kişi tarafından bir diğer kişiye yönelik, sistematik bir biçimde yapılan, düşmanca ve etik dışı uygulamalardır". (Leymann, 1990, 2015). Mobbingi sataşma, nezaketsizlik, kabalık gibi rencide edici diğer davranışlardan ayıran en temel özelliği mobbing uygulayıcısı ile mobbing mağduru arasında bulunan güç dengesizliğidir. Zira mobbing güçlü biri veya birileri tarafından güçsüz birine uygulanan devamlı, odaklı, zarar verici, ancak fazla belirgin olmayan ve etkisi hemen görülmeyen örtük bir şiddet biçimidir. Leymann, bir kişiye karşı uygulanan kötü muamelelerin mobbing sayılabilmesi için en az altı aylık bir süre boyunca ve en az haftada bir kere tekrarlanması gerektiğinden bahsetmektedir (Denenberg ve Braverman, 2001). Ancak bazı araştırmacılar bu görüşe katılmamaktadır. Buna göre, çok şiddetli biçimde uygulanan ve altı aydan kısa bir sürede mağdurun kurbanına dönüşmesine, pes etmesine veya işten ayrılmasına neden olan eylemlerinde mobbing olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Somers, 2009).

Genellikle taraflar arasında oluşan bir anlaşmazlık sonucunda başladığı görülen mobbing, tek bir nedene bağlı olarak ortaya çıkmamaktadır. Bazı durumlarda mobbing mağdurunun yetenekleri, dürüstlüğü, etik kurallara uygun davranışları, kurumdaki yanlışların ve kötü yönetimin farkına varması, mobbing sürecini başlatabilirken (Zapf, 1999), bazı durumlarda ise; mobbing uygulayıcısının bulunduğu 'güçlü' konumu istismar etmesi, örgüt içinde herhangi bir denetleme mercinin bulunmaması, mobbingin baskı ve kontrol aracı olarak kullanılması, birine acı çektirmekten haz duymak, rekabet, kıskançlık ve ayrımcılık gibi çeşitli nedenlere bağlı olarak mobbing uygulanabilmektedir. Ancak mobbingin güç istismarına dayalı 'etik dışı' uygulamalardan oluşması, (örgütlerde genellikle yönetici konumunda bulunan) mobberlerin hastalıklı kişilikleri, örgüt kültürü ve ikliminin mobbingin ortaya çıkmasının en temel nedenleri arasında olduğu görülmektedir.

Tınaz (2011) mobbing sürecinin başlatılması ve sürdürülmesinde önemli birer role sahip olan ve karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen üç grup insandan söz etmektedir. Bunlar:

- Mobberler /Mobbing uygulayıcıları: Buldukları pozisyonu ve güçlerini kendisine boyun eğmeyi reddeden kişilere gözdağ vermek, terbiye etmek amacıyla kullanan, etik dışı hareket etmekte herhangi bir sakınca görmeyen hastalıklı kişilikler.
- Mobbing mağdurları /kurbanları: Mobbinge uğrayan, mobbinge karşı çeşitli stratejiler geliştirerek mücadele eden veya işinden ayrılmak zorunda kalanlar.
- Mobbing izleyicileri: İş arkadaşı, amir, yönetici, hoca vb. şeklinde mobbinge tanıklık eden, bundan etkilenen ancak olaya doğrudan müdahil olmayanlar.

Daha evvel de değinildiği gibi mobbingin temellerinde düşmanca tutumlar ve güç dengesizliği yatmaktadır ve tüm bu olumsuzluklar zaman içerisinde belli tekrar ve sıklıkta uygulanan davranışlar olarak kendini göstermektedir. Rayner ve Hoel, (1997) mobbing davranışlarını beş farklı başlık altında toplamışlardır. Bunlar:

- Çalışanın mesleki durumuna ve profesyonelliğine yönelik tehditler: Kişinin görüşlerini duymazdan gelmek ya da küçümsemek, başkalarının yanında aşağılamak, çaba göstermediğine dair ima ya da suçlamalarda bulunmak.
- Bireyin kişiliğini hedef alan ve imajını zedelemeye yönelik tehditlerde bulunmak: Yaşına uygun olmayan biçimde davranmak, isim takmak, taklit etmek, gururunu kırmak, alay etmek, küçük düşürmek, tedirgin etmek vb.

¹ Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

- Dışlama: Fiziksel ve sosyal ortamlarda dışlama, bilgi sahibi olmasını engellemek, içinde bulunduğu grubun, topluluğun ya da ailenin bir parçası olmasına müsaade etmemek.
- Aşırı iş yükü: Kişiyi gücünün çok üstünde sorumluluklar yüklemek, aşırı baskı yapma, gereksiz engeller koyma vb.
- Dengesizlik: Kişiyi hak ettiği değeri göstermeme, sorumluluklarını azaltmak veya çoğaltmak şeklinde ani değişiklikler yapma, anlamsız görevlere atama, başarısız olmasına neden olacak koşullar ve şartları oluşturmak.

MOBBİNG DAVRANIŞININ AMACI VE ETKİLERİ

Mobbing davranışlarının amacı mobberin niyeti ve psikolojisi doğrultusunda değişiklik göstermektedir. Mobberin niyeti hedef bireye eziyet etmek, boyun eğdirmek, işinde yükselmesini engellemek veya işten ayrılmasını sağlamak olabildiği gibi asıl mesele gücün kimde olduğunu göstermektir. Nitekim mobber açısından bir güç gösterisi olarak tezahür eden bu davranışlar, mağdurun iş, aile, sosyal yaşamının yanında, ekonomik durumu, ruh ve beden sağlığı üzerinde yıkıcı etkilere sahiptir.

Yapılan araştırmalara göre, mobbing mağdurlarının %75'inde travmatik rahatsızlıklara rastlanmaktadır. Söz konusu bireylerde özellikle Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve bunları takiben depresyon, anksiyete tükenme sendromu ve öğrenilmiş çaresizlik olduğu gözlenmiştir (Mikkelsen ve Einarsen, 2002). Davenport vd. mobbingin mağdurlar üzerindeki etkilerini; Olumsuz benlik algısı, içe kapanma, mutsuzluk, yalnızlık, iş kaybı, uyku bozukluğu, itibar kaybı, intihar, madde ve alkol bağımlılığı riski, özgüven kaybı, sosyal izolasyon, iş kazaları, psikosomatik şikayetler, erken emeklilik, terapi masrafları ve çaresiz kalma acısı şeklinde pek çok yönden sıralamışlardır (Davenport ve Diğ., 2014)

Mobbing örtük bir şiddet türüdür, kişinin sosyal imajına, becerilerine ve özel hayatına yönelik psikolojik saldırılar şeklinde gerçekleşmektedir ve bu yönü mobbingi aynı zamanda kanıtlanması zor bir olguya dönüştürmektedir. Mobbing mağduru mobbinge uğradığını farkeder etmez ilk olarak olayın yerini, zamanını, gelişimini ve hissettiklerini içeren bir günlük tutmalı ve zaman kaybetmeden ruh sağlığı alanında çalışan bir uzmana başvurmalıdır. Bu durum mobbing mağdurunun psikolojik olarak güçlenmesine yardımcı olmakla birlikte, hukuksal bir süreç başlatıldığı takdirde delil teşkil etmesi açısından da önemli bir adımdır. Mobberler mobbing eylemlerini başkalarının yanında mağdura iyi ve kibar davranarak maskeleyebilmektedir, mağdurun bunun bilincinde olması, mobber ile yalnız kalmamaya özen göstermesi gerekmektedir. Tutar'a göre, mobbing ile bireysel mücadelede mağdurun öncelikle mobbingin kendisinden kaynaklanan ve olağan bir durum olmadığını kabul etmesi gerekmektedir. Mağdur kişisel mücadele gücünü ve benlik saygısını koruyarak mobbere hiç bir şekilde boyun eğmemeli, olanlardan örgüt yönetimi haberdar etmeli ve hukuksal açıdan kendisini zor durumda bırakmayacak şekilde tepkiler vermelidir (Tutar, 2015). Davenport vd. mobbing konusunda bilinçli olan mağdurların; yaşadıklarına anlam vermeleri, saldırılara korkmadan cevap vermeleri, uzun süre mücadele etmeye hazır olmaları, yaratıcılık ve enerjilerini ilgi alanlarına aktarmalarından ve gerektiğinde işten ayrılmayı göze alarak mobbing ile baş edeceklerinden söz etmektedir (Davenport ve Diğ., 2014). Mobbingin bireyler üzerinde düşük özgüven, yalnızlık ve başarısız hissetme gibi psiko-sosyal etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla mobbing mağdurlarının öncelikli olarak kendileri ile olan iletişimlerine dikkat etmeleri, kendilerini yargılamaktan kaçınmaları, olumlu bir iç konuşması geliştirmeleri, çalışma ortamlarında veya dışında onlara destek olacak 'güvenilir' kişilerle paylaşımında bulunmaları gerekmektedir. Araştırmacılar mobbing ile mücadele bireysel mücadelenin zorunluluğundan bahsetmektedir, ancak tüm bunlar mobbingi durdurmada tek başına yeterli gelmemektedir. Mobbing her ne kadar mobber ile mağdur arasında gelişen kişisel birer sorun gibi gözüksede aslında mevcut örgüt kültürü ve ikliminden kaynaklanmaktadır. Örgüt yönetimi mobbingi iş ahlakına aykırı 'kabul edilemez' davranışlar olarak görmediği ve mobbingi önleyici tedbirler almadığı müddetçe mobbing çalışma hayatının sorunlu bir gerçeği olarak varlığını sürdürecektir.

SONUÇ

Sonuç olarak, mobbing ile başetmede bireysel direnç ve dirayet önemlidir, ancak mobbing sürecinin sonlandırılması mobbingi tetikleyen faktörlerin saptanması ve tamamı ile ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Bu bağlamda mobbing sürecine dahil olan ancak çeşitli neden ve korkulardan ötürü müdahale etmeyen iş arkadaşı, ast veya üst konumundaki izleyicilere önemli görevler düşmektedir. Zira

mobbing tek başına ispat edilmesi güç olan örtük bir şiddet türüdür ve mobberlerin bir çoğu bu durumun bilincindedir. Dolayısıyla mobbing sürecine şahitlik eden izleyicilerin bu davranışın aynı zamanda bir insan hakları ihlali olduğunu, kişilerin duygusal refahının yanında akıl sağlığında hedef alındığını ve bir sonraki kurban adayının kendileri olduğunun bilincinde olması ve sessiz kalmaması gerekmektedir. Örgüt içinde mobbinge karşı kolektif bir biçimde gerçekleştirilen mücadelelerin mobbingi sonlandırmada son derece başarılı olduğu görülmektedir. Aksi halde baskı, şiddet, dışlama ve itibarsızlaştırma gibi 'etik dışı' davranışların 'hayatta kalma stratejisi' olarak benimsenmesi, bir güç ifadesi olarak kabul görmesi ve 'normalleşmesi' sözkonusu olacaktır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Mobbing, Mobbing ile Başetme, Örtük Şiddet, Güç

KAYNAKÇA

Davenport, N., Elliot, G. P. ve Schwartz, R.D. (2014) Mobbing: İşyerinde Duygusal Taciz. (Çeviri: Osman Cem ÖnerToy). Ray Yayıncılık, İstanbul.

Denenberg, R., & Braverman, M. (2001). The violence prone workplace, new approaches to dealing with hostile, threatening, and uncivil behavior. Ithaca, NY: ILR Press, Cornell University.

Leymann, H. (1990) Mobbing and Psychological Terror at Workplaces, Springer Publishing Company, Violence and Victims, C. 5, No: 2, ss. 119-126.

Leymann, H. (2015) The Mobbing Encyclopaedia. Prof. Leymann's Homepage. Reviewed, <http://www.leymann.se/English/frame.html>

Lorenz, K. (1963) Das Sogennante Böse. Dr. G. Borotha-Schoeler Verlag, Wien.

Mikkelsen, E. G. ve Einarsen, S. (2002) Nasic Assumptions of Post Traumatic Stress smong Victims of Bullying at Work", European Journal of Work and Organizational Psychology, 11(1).

Rayner, C., ve Hoel, H. (1997) A Summary Review of Literature Relating to Workplace Bullying. Journal of Community & Applied Social Psychology. C. 7, No: 3, ss.181-191.

Somers, M. J. (2009) The combined influence of affective, normative andcontinuance com Tınaz, P. (2011) İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing). Beta Basım Yayın, İstanbul.mitment on employee withdrawal. Journal of Vocational Behavior, 74,75- 81.

Tutar, H. (2015) Mobbing (Nedenleri ve Başa Çıkma Stratejileri; Kuramsal Yaklaşım). Detay Yayınları, Ankara.

Zapf, D. (1999) Organizational, Work Group Related And Personal Causes Of Mobbing/Bullying at Work. International Journal of Manpower, 20(1/2), 1999, ss. 70-85.

AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR İL MÜDÜRLÜĞÜNDE ÇALIŞAN MESLEK ELEMANLARININ YAŞAM DOYUMU DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: SİİRT ÖRNEĞİ

Abdulaziz İnan¹

Özet

Sosyal hizmet kuruluşlarında çalışan meslek elemanlarının yaşam doyumu, çalışma yaşamlarını ve müracaatçılara sunulan hizmetin kalitesini etkileyebilmektedir. Bu araştırmanın amacı, Siirt Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünde çalışan meslek elemanlarının (Sosyal Çalışmacı, Hemşire, Psikolog, Sosyolog, Çocuk Gelişimcisi, Öğretmen) yaşam doyumlarının incelenmesidir. Bu araştırma tarama modelinde ilişkisel olarak yapılan bir araştırmadır ve 02-14 Aralık 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya, Siirt Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünde ve bağlı kuruluşlarında (Sevgi Evleri, Engelsiz Yaşam Merkezi, Sosyal Hizmet Merkezi, Kadın Konukevi, Çocuk Evleri) çalışan 29 meslek elemanı katılmıştır. Araştırmada, Siirt Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünde çalışan meslek elemanlarının yaşam doyumlarını ölçmek amacıyla, Diener ve arkadaşları tarafından 1985 yılında geliştirilen Yaşam Doyumu Ölçeği-YDÖ (The Satisfaction With Life Scale-SWLS) ve meslek elemanlarının demografik özelliklerini içeren "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Veriler birebir görüşmeler şeklinde toplanmıştır. Araştırmanın sonuçları SPSS 17.0 programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Veriler betimsel istatistikler ve parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların % 37,93'ü (n=11) kadın, % 62,07'si (n=18) erkektir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda kadınların ($\bar{X}=17,32$) yaşam doyumunun erkelere ($\bar{X}=13,58$) oranla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yaş düzeyinin arttıkça yaşam doyumun azaldığı saptanmıştır. Meslek elemanlarının yaşam doyumu düzeylerinin ($\bar{X}=14,96$) yüksek olduğu ve yaşam doyumlarının cinsiyet ve çalıştıkları birimlere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet, meslek elemanı, yaşam doyumu, yaşam doyumunu etkileyen faktörler.

1. GİRİŞ

Son yıllarda dünyada mal ve hizmet üreten işletmelerin sayısının artması, yabancı işletmelerin de yerli pazara girerek faaliyete bulunması ile beraber girişimciler, rekabet ortamında minimum maliyetle üretilen kaliteli mal ve hizmet ile müşteri memnuniyetini sağlayabileceklerini anlamışlardır. Bu durumu sağlayabilmek için etkin bir insan kaynakları yönetimi gerekmektedir. Nitelikli çalışanlardan oluşan bir insan kaynakları oluşturmak için öncelikli olarak onların işletme ve işe yönelik beklenti ve arzularını karşılamak gerekmektedir. Çalışanlar beklenti ve arzuları karşılığında doyum sağlamış olmaktadır (Çavuş ve Cumaliyeva 2013: 1).

Diğer taraftan yaşam doyumunun öznel olmasının ya da bu sonuç üzerinde etkili olması olasıdır. Yani psikolojik sorunu olan kişilerin yaşamı daha az doyum verici algılamaları muhtemeldir. Beck'in depresyon bilişsel kuramına göre; depresyondaki kişi kendini, dünyayı, yaşantıları ve geleceği olumsuz algılamaktadır. Kişi kendini değersiz, yetersiz görmekte, geçmişte yaşanan olaylardan kendini sorumlu tutmakta ve başkaları tarafından beğenilmediğini düşünmektedir. Görüldüğü gibi depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklarda, bilişsel yargılama ve değerlendirme bozulmaktadır. Böylece yaşamı öznel bakımdan değerlendirmeye dayanan yaşam doyumu tepkilerinin psikolojik rahatsızlıkları olan kişilerde olumsuz olması daha çok olasıdır (Annak, 2005: 122).

Günlük yaşamda insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmak zorundadırlar. Ancak çalışan insanın günlük yaşamının önemli bir kısmını geçirdiği iş ortamında sorunlar ortaya çıkmaktadır. Özellikle hizmet sektöründe insanlara doğrudan hizmet veren ve yüzyüze ilişki içinde sıklıkla bulunan çalışanların işleri ile ilgili yaşadıkları olaylar onların genel yaşam doyumunu etkilediği bilinmektedir (Keser, 2005 Akt. Şeker ve Zirhioğlu, 2009: 2-3).

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Bireylerin yaşam doyumlarını çalışma ortamı, kişilerarası ilişkiler ve iş doyumunu gibi pek çok değişken etkileyebilir. İnsanların sürdürdükleri yaşamda mutlu olabilmeleri ve hayatlarının anlam kazanabilmesi için temel unsurların başında yaşam doyumunu kavramının geldiğini söyleyebiliriz (Yiğit ve Diğer.,2011: 1-3).

Çalışan, çalışma hayatı süresince işle ilgili bilgi ve becerisini geliştirmenin yanında yaşadığı mutluluk, üzüntü ve endişe vb. duyguları açısından da gelişme sağlamaktadır. Kişinin iş yaşamında elde ettiği bu deneyimlerin tümü ya da deneyimlerin sadece bir kısmı işe ilişkin olumlu ya da olumsuz bir tutum geliştirmesine neden olmaktadır (Eğimli, 2009: 49).

Yaşam doyumunu bir çok değişken etkilemektedir. Kişisel etkenler, kişinin doğuştan itibaren getirdiği çeşitli özellikler ile birlikte yaşamı boyunca elde ettiği deneyimler temelinde belirlenmektedir. Bu bağlamda kişinin yaşı, cinsiyeti, çalıştığı alan/ birim de kişinin içinde bulunduğu mevcut durumunun değerlendirilmesini doğrudan etkilemektedir (Eğimli, 2009: 38).

Sosyal hizmetler alanında çalışan meslek elamanlarının yaşam doyumunu, bireylerin çalışma yaşamı üzerinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet çalışanlarının yaşam doyumlarını etkileyen değişkenlerin belirlenmesi ve yaşam doyumlarının artırılmasına yönelik bu çalışma önem taşımaktadır.

1.1. YAŞAM DOYUMU

1.1.1. YAŞAM DOYUMU HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Yaşam doyumunu, bireyin kendi belirlediği kriterlere uygun biçimde tüm yaşamını pozitif olarak değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır. Yaşam doyumunu, öznel iyi olma düşüncesidir ve bireyin kendi kriterleri ve yaşam koşullarını algılayışı arasındaki karşılaştırmaları, dolayısıyla yaşamı hakkında değer biçmesini içermektedir. Yaşamın bütününe kapsayan yaşam doyumunu, kişinin nasıl bir ruh sağlığı içerisinde olduğunu gösteren önemli bir göstergedir (Çeçen, 2008 Akt. Çayır, 2013: 2). Yaşam doyumunu denildiğinde belirli bir duruma ilişkin doyum değil, genel olarak tüm yaşantıdaki doyum anlaşılır (Tambağ, 2010: 17).

Yaşam doyumunu yaşamın genelini ilgilendiren bir konudur. Araştırmalarda yaşam doyumunu ile ilgili incelenen unsurlar (iş doyumunu, motivasyon, serbest zaman doyumunu vb.) ise yaşam doyumunun bir parçası gibidir. Dolayısıyla hangi unsurun yaşam doyumuyla ne kadar ilişkili ya da etkili olduğunu bulmak araştırmaların dikkatini çekmiştir (Gökçe, 2008: 1).

Yaşam Doyumunu bireyin psikolojik durumunu etkileyen çok önemli olgulardan birisidir. Kişinin yaşamı, bu yaşamdan ne kadar tatmin olduğu, başına gelen pozitif ya da negatif olaylar bireyin yaşam kalitesini, dolayısıyla davranışlarını etkilemektedir. Yaşam doyumunu ile ortaya çıkan bu durumlar kişilik özellikleri ile de birleştiğinde bireylerin yaşamlarında önemli tutum ve davranış değişikliklerine yol açabilmektedir (Özkan, 2013: 28).

Yaşam doyumunu, kişinin hayata karşı genel tutumudur ve iş dışı yaşamı hakkındaki duygusal tepkisidir. Yaşam doyumunu kavramını tek bir kelimeyle sınırlı açıklamak doğru olmamaktadır. İyi yaşama, mutlu olma, moral gibi bir çok yargı kişilerin kendi yaşamları üzerindeki değerlendirmelerine kalmaktadır. İnsanlar yaşamlarının istekleri ve beklentileri doğrultusunda şekillenmesini arzu ederler. Bu nedenle yaşam doyumunu kavramı yıllar boyunca birçok alanın ilgi odağı olmuştur. Yaşam doyumunu ile ilgili yapılan çalışmalar 1950'li yıllara dayanmaktadır (A. Arasan, 2010).

Yaşam doyumunu kavramı ve yaşam doyumunu etkileyen değişkenler günümüzde hala bir çok alanın ilgi odağında yer almaktadır. Goalball sporunun görme engeli çocukların fiziksel performanslarına kendilerinin ve ailelerinin yaşam doyumunu ve umutsuzluk düzeyine etkisi Ayça (2013) tarafından araştırılmış ve goalball sporunun görme engelli öğrencilerin ve ailelerinin yaşam doyumunu düzeylerinin artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Ayça, 2013). Yaşam doyumunu, kişinin bütün yaşamını ve bu yaşamın bütün boyutlarını içerir. Yaşam doyumunu kavramı, mutluluk ve öznel esenlik gibi kavramlarla da ifade edilmektedir (A.Arasan, 2010). Örkün (2011) yaptığı çalışmanın sonucunda: mavi yaka çalışanlarda iş doyumunu en çok yordayan değişken duygusal tükenme, sonraki iki değişken ise sırasıyla yaşam doyumunu ve duyarsızlaşma olduğunu saptamıştır (Örkün, 2011).

Yaşamın hazla ve olumlu duygularla renklenmesi , zenginleşmesi hemen her bireyin istediği bir duygudur. Öte yandan yaşamın acı, keder, elem, yoksunluk, engelleme, gerilim gibi pek çok olumsuz duygu yüklü

öğeleri de barındırdığı bilinmektedir. Birey kendi yaşamına ilişkin olarak üç ayrı değerlendirmede bulunmaktadır. Bunlar olumlu duygular, olumsuz duygular ve yaşam doyumdur (Annak, 2005: 45).

Keser (2005) çalışmasında: cinsiyet ve işgücü niteliği değişkenlerinin farklılık gösterdiğini saptamıştır. Cinsiyet değişkeni değerlendirildiğinde, kadın yaşam doyumunun, erkek yaşam doyumundan daha yüksek olduğu görülmüştür (Keser, 2005).

1.1.2. TANIMI

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre yaşam kalitesinin kapsamında, insanların fiziksel fonksiyonları, psikolojik durumları, aile içinde ve dışındaki sosyal ilişkileri, çevreyle etkileşimleri ve inançları vardır (Özgür ve Diğer., 2010).

Yaşam doyumu bir anlamda bireyin belirlediği hedeflere ulaşma derecesidir. Bireysel hedeflere ulaşma düzeyinin artması, yaşam doyumunu artırır. İş ya da çalışma zamanı bireyin yaşamı içinde önemli yer tutar (Örkün, 2011: 3).

Yaşam Doyumu, kişinin iş, serbest zaman ve diğer iş dışı zaman olarak yaşam gösterdiği duygusal tepki olarak açıklanmaktadır. Bir diğer yaklaşıma göre, yaşam doyumu, kişinin yaşamında yer tutan olgulara dayanarak, öznel iyi olma (öznel gönenc) ve yaşam kalitesi hakkında ulaştığı yargıları temsil eder (Vara, 1999 Akt. Gökçe, 2008: 25).

Yaşam doyumu, genel olarak kişinin tüm yaşamını ve bu yaşamın çeşitli boyutlarını içerir. Yaşam doyumu denildiğinde, sadece belirli bir duruma ilişkin doyum değil, genel anlamda tüm yaşantılardaki doyum anlaşılır. Mutluluk, moral vb. gibi farklı yönlerden iyi olma halini ifade eder. (Vara, 1999 Akt.Özgen, 2012).

Yaşam doyumu ilk kez 1961 yılında Neugarten tarafından ortaya atılmış olup daha sonraki yıllarda araştırmacılar için yol gösterici olmuştur. (Yiğit ve Diğer., 2011). Yaşam doyumunu bir bütün olarak yaşamın kalitesinin, pozitif olarak gelişiminin derecesi olarak tanımlarken, yaşam doyumunun belirleyicilerini yaşamdaki değişimler yani toplumun kalitesi, bireyin toplumdaki yeri, kişisel yetenekleri; yaşam olaylarının gidışı, tecrübeli olmak, gelişimin içsel ilerlemesi, duyguların temelindeki anlamları sorgulamak, yaşam doyumunu ve doyum alanı arasındaki ilişkiyi ifade etmek olarak belirtmektedir.(Veenhoven, 1996. Akt. Özgen, 2012: 6).

1.1.3. YAŞAM DOYUMUNU ETKİLEYEN BAZI DEĞİŞKENLER

Yaşam doyumunun, demografik özelliklerle ilgisi oldukça fazla araştırmaya konu olmuştur. Bu özelliklerde en çok araştırılanlardan biri yaş ve yaş gruplarının yaşam doyumunu açısından karşılaştırılmasıdır. Yaşam doyumunu konusunda bazı çalışmalarda cinsiyetler arasında önemli farklılıklar bulunmazken bazılarında önemli farklılıklar bulunmuştur. Cinsiyet tek başına yaşam doyumunda etkili olmazken, diğer demografik değişkenlerle birlikte ele alındığında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır (A. Arasan, 2010: 16-17).

Bu çalışmada, sosyal hizmet alanında çalışan meslek elemanlarına ait yaş, cinsiyet ve çalıştığı birim değişkenlerinin yaşam doyumunu üzerindeki etkisi belirlenecektir.

2.YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünde meslek elemanı olarak çalışanların yaşam doyumunu puanlarının yaş, cinsiyet ve çalıştığı birim değişkenleri açısından anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığını tespit ederek aralarındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Ayrıca sosyal hizmet alanlarında çalışan meslek elemanlarının yaşam doyumuna yönelik sosyal hizmet müdahale modelinin geliştirilmesine katkı sağlamaktır.

2.2. ARAŞTIRMANIN YERİ VE TANIMI

Siirt Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Siirt ilinde kurum ve kuruluşları ile birlikte koruyucu aile, özürli evde bakım hizmeti, evlat edindirme, kadına ve çocuklara yönelik sosyal hizmetler, sosyal ve ekonomik destek, psikososyal destek, danışmanlık gibi konularda vatandaşa hizmet sunan önemli bir kamu kurumudur. İl müdürlüğü bünyesinde ve il içinde farklı alanlarda kurulmuş beş birimden oluşan sosyal hizmet kuruluşları mevcuttur.

2.3. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evreni, Siirt Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünde ve 5 kuruluşlarında (Sevgi Evleri, Engelsiz Yaşam Merkezi, Sosyal Hizmet Merkezi, Kadın Konukevi, Çocuk Evleri) çalışan çeşitli meslek gruplarından oluşan 33 meslek elemanından oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise müdürlükte çalışan tüm meslek elemanlarına ulaşılması ile elde edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan anket çalışmasında 2 meslek elemanın izinli olması ve 2 meslek elemanının da ankete katılmaması nedeniyle toplam 29 meslek elemanı ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan sayı anket örneklemini için yeterli olarak görülmüştür.

2.4. ARAŞTIRMANIN ÖLÇEĞİ

2.4.1.Yaşam Doyumu Ölçeği

Araştırmada, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünde çalışanların yaşam doyumlarını ölçmek amacıyla, Diener ve arkadaşları tarafından 1985 yılında geliştirilen YDÖ- The Satisfaction With Life Scale (SWLS) kullanılmıştır.

Nugarten yaşam doyum ölçeğine göre

1. Düşük yaşam doyum düzeyi 7 ve altında puan alma
2. Orta yaşam doyum düzeyi 8-12 puan alma
3. Yüksek yaşam doyum düzeyi 13 üzerinde puan alma olarak kabul edilmiştir (Yılmaz ve Sayıl, 1996: 206).

Ölçek likert tarzı 7 dereceli, 5 maddeden oluşmaktadır. Diener ve arkadaşları orijinal çalışmalarında ölçeğin güvenilirlik değerini $\alpha = .87$ olarak, ölçüt bağımlı geçerliliğini ise $.82$ olarak bulmuşlardır. (Özgen, 2012).

Araştırmada örneklemini oluşturan bireylerin demografik özellikleri ile ilgili bilgi elde etmek amacıyla hazırlanan cinsiyet, yaş ve çalıştığı birim bölümlerinin yer aldığı " Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

2.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma Siirt Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünde ve 5 kuruluşunda (Sevgi Evleri, Engelsiz Yaşam Merkezi, Sosyal Hizmet Merkezi, Kadın Konukevi, Çocuk Evleri) çalışan çeşitli meslek gruplarından (Sosyal Çalışmacı, Hemşire, Psikolog, Sosyolog, Çocuk Gelişimcisi, Öğretmen) oluşan toplam 29 meslek elemanı çalışmanı ile sınırlandırılmıştır.

2.6. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAM TEKNİĞİ VE ARACI

İl Müdürlüğünde çalışan meslek elemanları ankete gönüllü olarak katılmışlardır ve anketteki alanların doldurulması hakkında bilgi verilmiştir. Araştırma verileri anket yöntemiyle toplanmıştır. Anketler birebir görüşme şeklinde yapılmıştır. Araştırmada "Yaşam Doyum Ölçeği Formu" kullanılmıştır (EK -1).

2.7. ARAŞTIRMANIN VERİLERİN ANALİZİ

Bu araştırmanın verileri; Yüzdelerik frekans, standart sapma, Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis H testi cinsinden SPSS 17.0 for Windows ve Excel programları ile analiz edilmiştir.

2.8. ARAŞTIRMANIN SÜRESİ

Araştırma ile ilgili olarak planlanan anket uygulama süresi 2 hafta olarak belirlenmiştir. Anketler 2-14 Aralık tarihleri arasında uygulanmıştır.

3.TARTIŞMA

3.1. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 1. Katılımın çalışılan birime göre sayı ve yüzde değerleri

Çalıştığı Birim	N	%
Sosyal Hizmetler Merkezi	10	34,5
Engelsiz Yaşam Merkezi	4	13,8
Çocuk Evleri	4	13,8
Sevgi Evleri	9	31,0
Kadın Konuk Evi	2	6,9
Toplam	29	100,0

Çalışmaya, Sosyal Hizmet Merkezi biriminden 10, Engelsiz Yaşam Merkezi biriminden 4, Çocuk Evleri biriminden 4, Sevgi Evleri biriminden 9, Kadın Konukevi biriminden 2 kişi olmak üzere toplam 29 kişi katılmıştır. Çalışılan birimlere göre katılım yüzdeleri; Sosyal Hizmet Merkezi biriminde % 34,5, Engelsiz Yaşam Merkezi biriminde % 13,8, Çocuk Evleri biriminde % 13,8, Sevgi Evleri biriminde % 31,0, Kadın Konukevi biriminde % 6,9 olmuştur.

Tablo 2: Katılımcıların yaş ve cinsiyete göre dağılımları

		Cinsiyetiniz		Toplam
		Erkek	Kadın	
Yaşınız?	22-25	1	2	3
	26-29	7	3	10
	29+	10	6	16
Toplam		18	11	29

Araştırmada örneklem grubunu oluşturan 29 kişiden 18'i erkek 11'i kadındır. 22-25 yaş aralığında 3 kişi, 26-29 yaş aralığında 10 kişi, 29+ yaş aralığında ise 16 kişi araştırmaya katılmıştır.

Tablo 3: Katılımcıların Birimlere göre cinsiyet dağılımları

Çalıştığı Birim	Cinsiyetiniz		Toplam
	Erkek	Kadın	
Sosyal Hizmetler Merkezi	7	3	10
Engelsiz Yaşam Merkezi	2	2	4
Çocuk Evleri	3	1	4
Sevgi Evleri	6	3	9
Kadın Konuk Evi	0	2	2
Toplam	18	11	29

Araştırmaya Sosyal Hizmet Merkezinde çalışan 3' ü kadın toplam 10 kişi, Engelsiz Yaşam Merkezinde çalışan 2'si kadın 2'si erkek toplam 4 kişi, Çocuk Evlerinde çalışan 1'i kadın toplam 4 kişi, Sevgi Evlerinde çalışan 3'i kadın toplam 9 kişi, Kadın Konukevinde çalışan 2'si de kadın olmak üzere toplam 29 kişi katılmıştır.

3.1.2. Katılımcıların Yaşam Doyumuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 4: Yaşam Doyum Ölçeği sorularına verilen cevapların çalışılan birimlere göre dağılımı

(Kruskal- Wallis H Testi)

Sorular	Çalıştığı Birim	N	Ortalama
Hayatım birçok yönden idealimdekine yakın	Sosyal Hizmetler Merkezi	10	14,55
	Engelsiz Yaşam Merkezi	4	19,00
	Çocuk Evleri	4	10,50
	Sevgi Evleri	9	15,50
	Kadın Konuk Evi	2	16,00
	Toplam	29	
Hayat şartlarım mükemmel	Sosyal Hizmetler Merkezi	10	16,75
	Engelsiz Yaşam Merkezi	4	20,63
	Çocuk Evleri	4	13,13
	Sevgi Evleri	9	13,28
	Kadın Konuk Evi	2	6,50
	Toplam	29	
Hayatımdan memnunum	Sosyal Hizmetler Merkezi	10	16,15
	Engelsiz Yaşam Merkezi	4	19,88
	Çocuk Evleri	4	12,13
	Sevgi Evleri	9	13,33
	Kadın Konuk Evi	2	12,75
	Toplam	29	
Hayattan şimdiye kadar istediğim şeyleri elde ettim	Sosyal Hizmetler Merkezi	10	17,30
	Engelsiz Yaşam Merkezi	4	20,00
	Çocuk Evleri	4	6,00
	Sevgi Evleri	9	13,11
	Kadın Konuk Evi	2	20,00
	Toplam	29	
Eğer hayata yeniden başlasaydım hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.	Sosyal Hizmetler Merkezi	10	15,35
	Engelsiz Yaşam Merkezi	4	18,50
	Çocuk Evleri	4	17,25
	Sevgi Evleri	9	12,39
	Kadın Konuk Evi	2	13,50

(Kruskal- Wallis H Testi)

Sorular	Çalıştığı Birim	N	Ortalama
Hayatım birçok yönden idealimdekine yakın	Sosyal Hizmetler Merkezi	10	14,55
	Engelsiz Yaşam Merkezi	4	19,00
	Çocuk Evleri	4	10,50
	Sevgi Evleri	9	15,50
	Kadın Konuk Evi	2	16,00
	Toplam	29	
Hayat şartlarım mükemmel	Sosyal Hizmetler Merkezi	10	16,75
	Engelsiz Yaşam Merkezi	4	20,63
	Çocuk Evleri	4	13,13
	Sevgi Evleri	9	13,28
	Kadın Konuk Evi	2	6,50
	Toplam	29	
Hayatımdan memnunum	Sosyal Hizmetler Merkezi	10	16,15
	Engelsiz Yaşam Merkezi	4	19,88
	Çocuk Evleri	4	12,13
	Sevgi Evleri	9	13,33
	Kadın Konuk Evi	2	12,75
	Toplam	29	
Hayattan şimdiye kadar istediğim şeyleri elde ettim	Sosyal Hizmetler Merkezi	10	17,30
	Engelsiz Yaşam Merkezi	4	20,00
	Çocuk Evleri	4	6,00
	Sevgi Evleri	9	13,11
	Kadın Konuk Evi	2	20,00
	Toplam	29	
Eğer hayata yeniden başlasaydım hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.	Sosyal Hizmetler Merkezi	10	15,35
	Engelsiz Yaşam Merkezi	4	18,50
	Çocuk Evleri	4	17,25
	Sevgi Evleri	9	12,39
	Kadın Konuk Evi	2	13,50
	Toplam	29	

Araştırmada " Hayatım birçok yönden idealimdekine yakın" sorusuna verilen cevapların 19,00 ile Engelsiz Yaşam Merkezinde en yüksek düzeyde görüldüğü, Çocuk Evlerinde ise 10,50 ile orta düzeyde olduğu

saptanmıştır. " Hayat şartlarım mükemmel " sorusuna verilen cevapların 20,63 ile en yüksek düzeyde Engelsiz Yaşam Merkezinde, 6,50 ile düşük düzeyde Kadın Konukevinde olduğu saptanmıştır. " Hayatımdan memnunum " sorusuna verilen cevapların 19,88 ile en yüksek düzeyde Engelsiz Yaşam Merkezinde, 12,13 ile orta düzeyde Çocuk Evlerinde olduğu saptanmıştır.

Araştırmada " Hayattan şimdiye kadar istediğim şeyleri elde ettim " sorusuna verilen cevapların 20,00 ile en yüksek düzeyde Engelsiz Yaşam Merkezi ve Kadın Konukevinde, 6,00 ile düşük düzeyde Çocuk Evlerinde olduğu saptanmıştır. " Eğer hayata yeniden başlasaydım hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim " sorusuna verilen cevapların 18,50 ile en yüksek düzeyde Engelsiz Yaşam Merkezinde, 12,39 ile orta düzeyde Sevgi Evlerinde olduğu saptanmıştır.

Tablo 5: Yaşam Doyum Ölçeği sorularına verilen cevapların cinsiyete göre dağılımı

(Mann-Whitney U Testi)

YDÖ Soruları	Cinsiyetiniz	N	Ortalama
Hayatım birçok yönden idealimdekine yakın	Erkek	18	13,61
	Kadın	11	17,27
	Toplam	29	
Hayat şartlarım mükemmel	Erkek	18	14,31
	Kadın	11	16,14
	Toplam	29	
Hayatımdan memnunum	Erkek	18	13,89
	Kadın	11	16,82
	Toplam	29	
Hayattan şimdiye kadar istediğim şeyleri elde ettim	Erkek	18	13,56
	Kadın	11	17,36
	Toplam	29	
Eğer hayata yeniden başlasaydım hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.	Erkek	18	12,53
	Kadın	11	19,05
	Toplam	29	

Araştırmada "Hayatım birçok yönden idealimdekine yakın" sorusuna verilen cevapların ortalaması erkeklerde 13,61, kadınlarda 17,27 dir. " Hayat şartlarım mükemmel " sorusuna verilen cevapların ortalaması 14,31, kadınlarda 16,14 dir. " Hayatımdan memnunum " sorusuna verilen cevapların ortalaması erkeklerde 13,89, kadınlarda 16,82 dir. " Hayattan şimdiye kadar istediğim şeyleri elde ettim " sorusuna verilen cevapların ortalaması erkeklerde 13,56, kadınlarda 17,36 dir. " Eğer hayata yeniden başlasaydım hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim " sorusuna verilen cevapların ortalaması erkeklerde 12,53, kadınlarda 19,05 dir.

Tablo 6: Yaşam Doyum Ölçeği sorularına verilen cevapların yaş düzeylerine göre dağılımı (Kruskal- Wallis H Testi)

	Yaşınız?	N	Ortalama
Hayatım birçok yönden idealimdekine yakın	22-25	3	17,67
	26-29	10	17,45
	29+	16	12,97
	Toplam	29	
Hayat şartların mükemmel	22-25	3	12,33
	26-29	10	16,30
	29+	16	14,69
	Toplam	29	
Hayatımdan memnunum	22-25	3	17,17
	26-29	10	16,25
	29+	16	13,81
	Toplam	29	
Hayattan şimdiye kadar istediğim şeyleri elde ettim	22-25	3	12,33
	26-29	10	14,75
	29+	16	15,66
	Toplam	29	
Eğer hayata yeniden başlasaydım hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.	22-25	3	19,33
	26-29	10	16,95
	29+	16	12,97
	Toplam	29	

Araştırmada " Hayatım birçok yönden idealimdekine yakın" sorusuna verilen cevaplarda en yüksek ortalamanın 17,67 ortalama ile 22-25 yaş düzeyinde, en düşük ortalama ise 12,97 ortalama ile 29+ yaş düzeyinde olduğu görülmüştür. " Hayat şartların mükemmel " sorusuna verilen cevaplarda en yüksek ortalamanın 16,30 ortalama ile 26-29 yaş düzeyinde, en düşük ortalamanın 12,33 ile 22-25 yaş düzeyinde olduğu görülmüştür. " Hayatımdan memnunum " sorusuna verilen cevaplarda en yüksek ortalamanın 17,17 ortalama ile 22-25 yaş düzeyinde, en düşük ortalamanın 13,81 ortalama ile 29+ yaş düzeyinde olduğu görülmüştür. " Hayattan şimdiye kadar istediğim şeyleri elde ettim " sorusuna verilen cevaplarda en yüksek ortalamanın 15,66 ortalama ile 29+ yaş düzeyinde, en düşük ortalamanın 12,33 ile 22-25 yaş

düzeyinde olduğu görülmüştür. " Eğer hayata yeniden başlasaydım hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim " sorusuna verilen cevaplarda en yüksek ortalamanın 19,33 ile 22-25 yaş düzeyinde, en düşük ortalama ise 12,97 ortalama ile 29+ yaş düzeyinde olduğu görülmüştür.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmaya katılanların %34,5'i Sosyal Hizmet Merkezi'nde, %13,8'i Engelsiz Yaşam Merkezi'nde, %31'i Sevgi Evleri'nde ve %6,9'u Kadın Konukevi'nde çalışmaktadır. Araştırmaya 22-25 yaş aralığında 3 (% 10,34) kişi, 26-29 yaş aralığında 10 (% 34,49) kişi, 29+ yaş aralığında 16 (% 55,17) kişi olmak üzere 29 meslek elemanı katılmıştır. Katılımcıların % 37,93'ü (n=11) kadın, % 62,07'si (n=18) erkektir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda kadınların ($\bar{X}=17,32$) yaşam doyumunun erkelere ($\bar{X}=13,58$) oranla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yaş düzeyinin artıka yaşam doyumu azaldığı saptanmıştır. Meslek elemanlarının yaşam doyumu düzeylerinin ($\bar{X}=14,96$) yüksek olduğu ve yaşam doyumlarının cinsiyet ve çalıştıkları birimlere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı saptanmıştır.

Araştırmada Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ve bağlı kuruluşlarında çalışan meslek elemanlarının yaşam doyumunun yüksek olduğu görülmüştür. Yaptığı işten doyum almak bireylerin yaşam doyumunda önemli bir etkiye sahiptir. Çalışanların, sosyo-ekonomik düzeylerinin iyi olmasının, iş yaşantılarındaki ilişkilerin sağlıklı olmasının, çalıştıkları birimlerde mesleki doyum sağlamalarının yaşam doyumlarını yükselteceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Yiğit, R. ve Diğerleri. (2011). İş ve Yaşam Doyumu: Konya Emniyet Müdürlüğü Alan Araştırması, Polis Bilimleri Dergisi, Sayı: 13 (3), 1-3.
- Eğİnli, A.T. (2009). Çalışanlarda İş Doyumu: Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarının İş Doyumuna Yönelik Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(3), 35- 49.
- Şeker, B.D.; Zırhloğlu, G. (2009). Van Emniyet Müdürlüğü Kadrosunda Çalışan Polislerin Tükenmişlik, İş Doyumu ve Yaşam Doyumları Arasındaki Değişkenlerin Değerlendirilmesi, Polis Bilimleri Dergisi, 11 (4).
- Çavuş, Ş.; Cumaliyeva, D. (2013). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Özel Güvenlikte Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 37, Temmuz-Ağustos.
- Annak, B.B. (2005). Sosyal Destek, Sosyal Ağ, Yaşam Kalitesi ve Yaşam Doyumu: Duygu-Durum ve Anksiyete Bozukluğu Tanısı Olan Kişiler ve Düzenli Hemodiyaliz Gören Hastalar Açısından Bir Karşılaştırma, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, yüksek lisans tezi.
- Özkan, Ö. (2013). İnternet Kullanımıyla İlgili Değişkenlerin Cinsiyet, Kişilik Özellikleri, Yaşam Doyumu ve Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Örkün, Ü. (2011). Tekstil Sektörü Mavi Yaka Çalışanlarının Yaşam Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyumu Tarafından Yordanması, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Ayça, M. (2013). Goalball Sporunun Görme Engelli Çocukların Fiziksel Performanslarına Kendilerinin ve Ailelerinin Yaşam Doyumu ve Umutsuzluk Üzerine Etkisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- A.Arasan, B.N. (2010). Akademisyenlerde Yaşam Doyumu İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Tambağ, H. (2010). Huzurevindeki Yaşlılara Sağlıklı Yaşam Biçimi ve Yaşam Doyumu Geliştirmeye Yönelik Verilen Psikoeğitimin Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Hemşireliği Programı, Doktora Tezi.
- Gökçe, H. (2008). Serbest Zaman Doyumunun Yaşam Doyumu ve Sosyodemografik Değişkenlerle İlişkinin İncelenmesi, Pamukkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sporda Psiko-Sosyal Alanlar Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Çayır, M. (2013). Miyokard Enfarktüsü Geçiren Bireylerde Yaşam Doyumu ve Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Özgen, F. (2012). Ç.O.M.Ü. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Mezuniyet Tezi.
- Özgür, G. ve Diğerleri. (2010). Evde ve Yurtta Kalan Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumu. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 1 (1), 25-32.
- Yılmaz, Ç. Sayıl, I.(1996). Değişik Ortamlarda Yaşayan Yaşlılarda Psikiyatrik Semptomatoloji ve Yaşam Doyumu. Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi Mecmuası, 49 (4), 205-209.
- Keser, A. (2005). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu: Otomotiv Sektöründe Bir Çalışma. Çalışma ve Toplum Dergisi, 2005/4.

EKLER

EK-1: DİENER YAŞAM DOYUM ÖLÇEĞİ

Sayın Katılımcı

Aşağıda 5 cümle ve her bir cümlenin yanında da cevaplarınızı işaretlemeniz için 1'den 7'ye kadar rakamlar verilmiştir. Her cümlede söylenenin sizin için ne kadar çok doğru olduğunu veya olmadığını belirtmek için o cümlenin yanındaki rakamlardan yalnız bir tanesini daire içine alarak işaretleyiniz. Bu şekilde 5 cümlenin her birine bir işaret koyarak cevaplarınızı veriniz. Sizce doğruya en yakın olan rakamı işaretleyiniz.

DEMOKRAFİK BİLGİLER

YAŞINIZ

A) 18-21

B) 22-25

C) 26-29

D) 29+

CİNSİYETİNİZ

A) ERKEK

B) KADIN

ÇALIŞTIĞI BİRİM

A) SOSYAL HİZMET MERKEZİ

B) KADIN KONUKEVİ

C) ÇOCUK EVLERİ

D) SEVGİ EVLERİ

E) ENGELSİZ YAŞAM MERKEZİ

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Kararsızım	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1.	Hayatım bir çok yönden idealimdekine yakın	1	2	3	4	5	6	7
2.	Hayat şartlarım mükemmel.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Hayatımdan memnunum.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Hayattan şimdiye kadar istediğim önemli şeyleri elde ettim	1	2	3	4	5	6	7
5.	Eğer hayata yeniden başlasaydım hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.	1	2	3	4	5	6	7

ÖĞRENCİ SORUNLARINA OKUL SOSYAL HİZMETİ BAĞLAMINDA GENEL BİR BAKIŞ

Kasım Karataş¹, Nurullah Çalıř², Tahir Emre Gencer³, Ahmet Ege⁴

ÖZET

Bireyler, eğitimlerine devam ederken, biyo-psiko-sosyal ve kültürel gelişimlerini sürdürmekte ve bir yandan da içinde yaşadıkları aile ve toplumun etkisiyle farklı sorun ve gereksinimlerden etkilenmektedir. Kuşkusuz bu sorunlar çözülebildiği, gereksinimler karşılanabildiği ölçüde çocuğun/gencin gelişimi sağlıklı ilerleyecektir. Günümüzde öğrencilerin gerek okul ortamlarında gerekse yaşamlarının diğer alanlarında pek çok sorunla karşılaştıkları görülmekle birlikte Türkiye’de bu alanda sunulan hizmetlerin yeterli ve kapsayıcı olmaması önemli bir eksikliktir.

Bu çalışma kapsamında, öğrencilerin eğitim yaşamlarını olumsuz etkileyen sorunlar üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, düşük akademik başarı, okula uyum problemleri, okula devamsızlık ve okul terki, ihmal ve istismar, yoksulluk, sokakta yaşayan ve sokakta çalıştırılan çocuklar, akran zorbalığı, madde kullanımı, engellilik, bilişsel ve psikolojik temelli sorunlar irdelenerek, bu sorunların çözümüne yönelik sosyal hizmet bakış açısını ortaya koymak ve okul sosyal hizmetine olan gereksinimi vurgulamak amaçlanmaktadır.

GİRİŞ

Çağımızı niteleyen en önemli sıfatlardan biri “bilgi çağı” nitelemesidir. Bilginin güç olarak kullanıldığı bu çağda eğitim, toplumsal gelişme ve kalkınmanın en önemli aracı durumdadır. Bununla birlikte eğitim, birey ve çevre etkileşiminde de oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu ve benzeri sebeplerle eğitime yönelik etkin politikalar geliştirmek ve sürdürmek, çağdaş toplumların başlıca hedefidir.

Çağdaş eğitim anlayışı bireyi, biyo-psiko-sosyal (ve kültürel) açılardan değerlendirir ve bütüncül bir yaklaşımla geliştirmeyi (desteklemeyi) öngörür. Bu anlayışın amacı kendini tam bir iyilik hali içinde gerçekleştiren, benlik saygısı yüksek, kültürel donanıma sahip, farklılıklara ve insan haklarına saygılı, çevresiyle ve kendisiyle uyum için de olan bireyler yetiştirmektir. Hiç kuşku yok ki bu da bireyi çevresi içerisinde ele alan, bu amaçla sosyal destek sistemlerini etkin kullanan, yaratıcı ve sorun çözücü bir eğitim anlayışıyla olanaklıdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile tek tek bireylere ve tüm topluma sunulan eğitim hizmetlerinin niteliği arasında doğrudan bir ilişki olduğu bilinmektedir. Kalkınmasını tamamlamış (görece gelişmiş) ülkeler incelendiğinde toplumsal gelişme ve kalkınmanın akılcı, etkili ve bütüncül sosyal politikalar (ve o arada eğitim politikaları) aracılığıyla sağlandığı görülmektedir.

Toplumsal değişim, yeni sorunları ve gereksinimleri beraberinde getirirken yeni toplumsal kaynaklara da gereksinim duyulur. Değişen sorunlar ve gereksinimler, özellikle eğitim kurumunun örgütlenmesine, amaçlarına, kullandığı araçlara yansır. Toplumsal değişimin, bir toplumsal kurum olan eğitimde etkin bir karşılık bulamaması, eğitime yüklenen rol ve işlevlerin yerine getirilmesini engeller. Değişen sorunlar ve gereksinimler karşısında yetersiz kalan eğitim, değişimin bir aracı olmaktan çok onu sınırlayan bir hal alır. Böylece değişimden kaynaklanan yeni sorunları çözmekten, yeni gereksinimleri karşılamaktan uzak düşen eğitim, kendisinden beklenen rolü yerine getiremez.

Çağın gerektirdiği niteliklerle donanmış bireylerin varlığı, sağlıklı bir biçimde kurgulanmış; farklılıklara saygı duyan; barış, demokrasi, eşitlik ve (sosyal) adalet idealine bağlı; insan hak ve özgürlükleri temelinde yapılandırılmış bir eğitim kurumuna bağlıdır. Bireyler, ağırlıklı olarak, biyo-psiko-sosyal ve kültürel gelişimleri devam ederken eğitim ortamlarında bulunurlar. Bu süreçte, başta gelişimsel temelli olmak üzere, çeşitli nedenlere dayalı pek çok sorun ve gereksinimle karşılaşır. Bu sorunların çözümü ve gereksinimlerin karşılanmasında eğitim kurumuna, aileye ve sosyal refah kurumlarına büyük sorumluluklar düşer. Öğrencilerin eğitim ortamlarında yaşadıkları ya da eğitim ortamına yansıyan sorunlarının çözümünde, gereksinimlerinin karşılanmasında “okul sosyal hizmeti” (school social work) önemli bir işleve

¹ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

^{2,3,4} Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal Hizmet Bölümü

sahiptir. Bir öğrencinin, eğitim sürecini etkin ve verimli bir biçimde tamamlayabilmesi, okuldan, aileden ve sosyal refah kurumlarından gerekli desteği sağlayabilmesine bağlıdır. Bu desteğin etkin bir biçimde sağlanabilmesi de tüm eğitim ortamlarında okul sosyal hizmetinin örgütlenmesine bağlıdır.

ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM SÜRECİNDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

İnsan, yaşamın her evresinde, farklı sorunlar ve gereksinimlerle karşılaşır. Bu sorunlar, gelişimsel olarak içinden geçilen dönemin özelliklerinden etkilendiği gibi, içinde yaşanılan sosyal, ekonomik ve kültürel çevrenin özelliklerinden de etkilenir. Öğrenciler de bir yandan çocukluk ve gençlik çağı özelliklerinden etkilenen sorunlarla başa çıkmaya çalışırlar, bir yandan da içinde yaşadıkları aile ve toplumun etkisiyle farklı sorun ve gereksinimler ile karşılaşır. Kuşkusuz bu sorunlar çözülebildiği, gereksinimler karşılanabildiği ölçüde çocuğun / gencin gelişimi sağlıklı ilerleyecektir. Buna karşılık çözülemeyen sorunlar, karşılanamayan gereksinimler giderek çoğalacak ve daha karmaşık sorunların alt yapısını oluşturacaktır.

Aşağıda, öğrencilerin eğitim yaşamlarını olumsuz etkileyen sorunlardan bir bölümüne değinilmektedir. Düşük akademik başarı, okula uyum sorunları ve okul terkleri, çocuk ihmali ve istismarı, yoksulluk, çalışan çocuklar, akran zorbalığı, ergenlik sorunları ve madde kullanımı ele alınan sorunlardan bazılarıdır. Bu başlıklar altında ele alınan sorunlar ve gereksinimler örnek niteliğindedir. Burada amaç sorunların çözümüne sosyal hizmet bakış açısıyla yaklaşmak ve okul sosyal hizmetine olan gereksinimi vurgulamaktır.

Düşük akademik başarı

Akademik başarı, bir eğitim-öğretim kurumunda, belirli bilgi ve becerilerin kazanılması ve çeşitli ölçme - değerlendirme yöntemleri ile ifade edilmesi olarak tanımlanmakta ve eğitim-öğretim sürecinin en önemli ölçütlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Altınkurt, 2008). Eğitim - öğretim sürecinde akademik başarının yüksek olması genelde istenen bir durumdur. Bu nedenle düşük akademik başarının nedenleri, sonuçları ve nasıl geliştirileceği üzerinde dikkatle durulmalıdır. Düşük akademik başarı, öğrencinin kişisel özelliklerinin yanı sıra yaşam koşulları ve sosyal etkileşimlerinden de etkilenebilmektedir. Alanyazında akademik başarı ile başarıya dönük algılayış, kendine güvenme, motivasyon, ruh sağlığı sorunları, ebeveynin eğitim durumu, ebeveynin zararlı alışkanlıkları, ebeveyn desteği, ailenin ekonomik düzeyi gibi pek çok değişken arasında ilişkiden söz edilmektedir (Keskin ve Sezgin, 2009; Yıldırım, 2000). Okulda, akademik açıdan zorlanan birçok öğrencinin yaşamının diğer alanlarında da öğrenme süreçlerini zorlaştıran risk etmenleri bulunmaktadır. Bu bakımdan öğrencinin karmaşık ve zorlayıcı yaşam koşulları ile mücadelesi, öğrenme üzerine odaklanmasını engellemektedir (Openshaw, 2008, s. 284).

Eğitimsel, akademik başarı konusunda zekâ ya da entelektüel kapasiteden çok öğrencilerin öğrenmeye olan ilgisinin az, başarı güdüsü ve başarı algısının düşük olmasından ileri gelen sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle, derse ve okula karşı ilginin asıl belirleyicileri arasında çocuğun etkileşim halinde bulunduğu sistemlerin destekleyici olması önemli bir yer tutmaktadır (Selçuklu Rehberlik ve Araştırma Merkezi, 2012). Söz gelimi, aile içinde yeterli sevgi görmeyen, uygun disiplin anlayışıyla karşılaşmayan, arkadaş ortamından dışlanan veya yalnızlık duygusu ile boğuşan, öğretmeni tarafından gerektiği şekilde desteklenmeyen bir öğrencinin akademik başarı konusunda yüksek bir güdüye sahip olması gerçekçi değildir.

Okula Uyum Sorunları ve Okul Terkleri

Çocukların okula uyumunda bireysel ve çevresel etmenler ön plana çıkmaktadır. Bireyin doğuştan getirdiği eğilimlerin, kişilik özelliklerinin yanı sıra çevresel etmenlerin de önemli bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda özellikle aile ve okul ortamı öne çıkar. Ailenin yapısı ve aile içi ilişkiler çocuğun davranış örüntüleri üzerinde ciddi bir paya sahiptir. Ailesi içinde temel gereksinimleri karşılanan, sevgi ve güven ortamında büyüyen, tutarlı davranışlarla yönlendirilen, olumlu davranışları takdir gören... çocukların uyum konusunda daha becerili oldukları görülürken; uyumsuz çocukların, aileleri içinde gereksinimlerinin yeterince iyi karşılanmadığı, reddedici veya aşırı korumacı, eleştiren, cezalandıran, sevgi verilmeyen bir ortamın var olduğu görülmektedir (MEGEP, 2007). Bilindiği gibi ana-baba tutumu ve davranışları çocuğun ruhsal gelişiminde önemli bir etmendir.

Benzer şekilde okul ortamı bir bütün olarak öğrencinin uyum güçlüğü yaşamasında oldukça önemli rol oynamaktadır. Örneğin, okuldaki disiplin uygulamalarının tutarsız (aşırı katı ya da gevşek) oluşu, okul içi

etkinliklerin her öğrencinin bireysel farklılıklarına, ilgi ve gereksinimlerine duyarlı bir biçimde hazırlanmaması bir sistem olarak okulda her öğrenciden aynı düzeyde başarı beklenmesi gerçekçi olmadığı gibi öğrencilerin ve ailelerinin eğitim ortamına uyum sağlamasını da güçleştirir (MEGEP, 2007).

Okula uyum sorunu kadar okula devamsızlık ve okul terkleri de önemli bir eğitim sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Okula devamsızlık nedenleri arasında okul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin katı ve yapıcı olmayan tutumları, anne-babanın çocuk yetiştirme tarzı, aile parçalanması, akran baskısı, yerleşim yerinin okula uzak olması, düşük akademik ilgi ve başarı, düşük motivasyon, psikolojik sorunlar gibi pek çok etkenden söz etmek olanaklıdır (Altinkurt, 2008). Okula devamsızlık, çoğu zaman okul terklerinin habercisi durumundadır. Okula devamsızlıkla başlayan süreç zamanında müdahale edilmediğinde pek çok öğrencinin okuldan kopmasına kadar ilerlemekte ve böylece bireyin yaşamını olduğu kadar yakın toplumsal çevresinin ve genel olarak toplumun yaşamını da olumsuz etkilemektedir.

Çocuk ihmali ve istismarı

Çocuk ihmali ve istismarı tüm dünyada çocukların karşı karşıya kaldığı en ciddi sorunlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Çocukların bedensel, zihinsel ya da ruhsal sağlığına zarar veren, gelişimlerini engelleyen tutum ve davranışlar olarak bu olgunun farklı boyutları bulunmaktadır.

Fiziksel, cinsel, duygusal ve ekonomik boyutları bulunan çocuk istismarı olgusu, çoğu zaman çocuk ihmali sorunu ile iç içe yaşanmaktadır. Çocuğa şiddet uygulamak, çocuğu cinsel eylemlere dâhil etmek, korku ve aşağılamaya maruz bırakmak, çocuğu çalıştırmak veya çocuğun bakımını, eğitimi ihmal etmek biçiminde geniş bir çerçeveye oturan çocuk istismarı ve ihmali sorunu, eğitim yaşamını sürdüren çocukların da sıklıkla karşılaştıkları bir durumdur ve onların iyilik halini temelden sarsmaktadır.

Çocukluk döneminde istismara uğrama riskinin önlenmesinde eğitim kurumlarının çok önemli bir rolü vardır. Çocuk istismarının ve ihmalinin önlenmesinde, okul ortamında, aileye ve topluma dayalı risk etmenleri üzerinde çalışılması gerekmektedir. Bu etmenler arasında aşağıda verilenlerin önemli bir ağırlığı olduğu açıktır (Fraser ve Jenson, 2006; Akt. Yolcuoğlu, 2010):

- Stres yüklü aile ortamı, aile içi çatışmalar, şiddet, psikolojik sorunlar, yanlış anne-babalık anlayışı, dürtü kontrolü zayıflığı, öfke ve öfkeyi kontrol edememe vb.
- Sosyal destek zayıflığı ve sosyal izolasyon, düşük sosyoekonomik statü, işsizlik vb.
- Ataerkil toplum yapısı, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, cinselliğin tabu olması, çocuk yaşta evlilikler.
- Toplumsal bilgi ve bilinç eksikliği, yasal yaptırımların yetersizliği.

Yoksulluk

Yoksulluk dünyanın hemen hemen her ülkesinde temel bir sosyal sorundur. Bu sorunun çocukları etkileyen özel bir yanı bulunmaktadır. Literatürde çocuk yoksulluğu olarak ele alınan konu, çocukların yaşama, büyüme ve gelişme açısından gereksinim duydukları olanaklardan yoksun kalmalarına, yaşamsal ve toplumsal sorunlarla karşı karşıya gelmelerine neden olan yoksulluk biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztürk, 2008).

Yoksulluğun öncelikle çocukları etkilediği bilinmektedir (Butler ve Weatherley 1992). Yoksulluğun neden olduğu açlık, dengesiz ve yetersiz beslenme koşulları ve hastalıklar, çocukları daha da savunmasız yapmaktadır. Yoksulluk bir aileye ulaştığında bundan en çok zarar gören kişi yaşam, büyüme ve gelişme hakları riske atılan o ailenin en küçük bireyleridir (UNICEF 2001, s. 32). Sonuç olarak kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, tek ebeveynli aileler, parçalanmış aileler, yıkım olaylarıyla (depresyon vb) karşılaşanlar, göç edenler, mülteciler, işsizler, alkol ve madde bağımlısı olanlar... yoksulluğun en çok etkilediği nüfus kesimlerini oluşturmaktadır. Bu kesimlerin, yoksullukla mücadele programlarında ve sosyal yardım uygulamalarında öncelikli olarak ele alınması gereklidir (Karataş, 2003).

TÜİK verilerine göre (2014), Türkiye nüfusunun % 15'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Sürekli yoksulluk riski altında bulunanların oranı ise % 13 olarak belirlenmiştir. Öte yandan hane halkı yoksulluğuna ilişkin TÜİK tarafından yayımlanan 2008 Yoksulluk Çalışması'na göre (2009), 1-2 kişilik ailelerin yoksulluk oranı % 11, 3-4 kişilik ailelerin yoksulluk oranı % 9, 5-6 kişilik ailelerin yoksulluk oranı % 21 ve 7'den fazla kişinin bulunduğu ailelerin yoksulluk oranı % 38'dir. Buna göre Türkiye'de kalabalık ailelerin yoksulluk içinde bulunma ihtimali oldukça yüksektir. Kalabalık bir ailede yetişen çocuğun

yoksulluk riskinin daha fazla olduğunu söylemek olanaklıdır. Öte yandan çocuk yoksulluğuna etki eden başka etmenleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Türkiye’de yoksulluk riski altında kalan çocuklar şu şekilde belirtilebilir (UNICEF, 2006):

- Gelirinin bir kişi tarafından sağlandığı büyük ailelerde yaşayan çocuklar
- Geçim kaynaklarının sınırlı olduğu kurak, dağlık, kırsal alanlarda yaşayan çocuklar
- Aileleri yakın bir dönemde kırdan kente göç etmiş olan çocuklar
- Kayıt-dışı, geçici ve düşük kazançlı işlerde çalışan veya işsiz ebeveynle sahip çocuklar
- Eğitim düzeyi düşük, mesleki becerileri zayıf olan ve bu nedenle iş bulamayan ya da vasıfsız işçi olarak çalışan ebeveynin çocukları
- Anne-babası engelli veya engelli kardeşe sahip olan çocuklar

Ciddi bir sosyal sorun olan yoksulluk, diğer pek çok sosyal sorunun da kaynağı niteliğindedir. Çocukların fiziksel, sosyal, zihinsel ve ruhsal gelişmelerini engelleyen yoksulluk, onların gelecek yaşamlarına zarar vermektedir. Çocuk için yoksulluk, yetersiz beslenme, giyecek, eğitim ve sağlık hizmetleri ve uygun olmayan barınma koşulları demektir. Yoksulluk koşulları altında yaşayan çocuklar, eğitimleri için gerekli araç-gereçlere sahip olmazlar, eğitim yerine ulaşmada ciddi sorunlar yaşarlar. Bununla birlikte, yoksulluk koşullarında yaşayan aile için çocuğun eğitimi ikincil plana düşebilmekte ve aile bütçesine katkı yapması için çocuğun çalışması gündeme gelebilmektedir. Çocuk çalışmaya bile yoksulluğun getirdiği sorunlar nedeniyle aileler, çocukların eğitimine gerekli desteği veremeyebilmektedir. Bu koşullar altında çocukların eğitim hakları ciddi ölçüde zarar görmekte, düşük akademik başarı, okula devamsızlık, okul terkleri gibi sorunlar yaşanmaktadır.

Çalışan çocuklar

Türkiye’nin önemli sosyal sorunlarından biri de çalışan çocuklar olgusudur. Okul çağında çocukların çalıştırılmasının, doğrudan eğitim sisteminden kaynaklanan ve eğitim sistemine yansıyan özellikleri üzerinde durulması gerekir. Nitekim henüz gelişme çağında olan bir çocuğun sağlıklı gelişiminde eğitimin yeri tartışılmazdır. Böyle kritik bir dönemde çocukların çalışmak zorunda kalması pek çok sıkıntıyı beraberinde getirmektedir.

Gelir elde etmek veya meslek edinebilmek için herhangi bir iş alanında çalışan on sekiz yaşını geçmemiş kişiler çocuk işçi olarak tanımlanmaktadır. TÜİK, 2012 yılı için çocuk işçi sayısını 893 bin olarak vermektedir. Bu çocukların 292 bini 6-14 yaş grubunda iken, 601 bini ise 15-17 yaş grubunda yer almaktadır. Yasal olarak çalışması yasaklanmış olan 15 yaşından küçük çalışan çocuk sayısına ilişkin resmi veriler düşündürücü boyutlardadır. Resmi veriler, çalışan çocukların %49,8’inin aynı zamanda okula devam ettiğini, %50,2’sinin ise hiç okula devam etmediğini göstermektedir (TÜİK, 2013). Bu durum, çocuk işçiliğinin, eğitimi sürdürmek açısından önemli bir engel olduğunu düşündürmektedir.

Çocuklar çok değişik nedenlerle, çok değişik sektörlerde ve koşullarda çalışmaktadırlar. Bir çocuğun çalışmak zorunda kalmasının en önemli nedenlerinden biri, ailesinin onun gereksinimlerini karşılayabilecek gelirden yoksun olmasıdır. Üretimde çocuk emeği kullanımı birçok nedenden dolayı Türkiye’deki sosyal politikaların öncelikli konuları arasında yer almaktadır. Yukarıda verilen sayılardan da anlaşıldığı üzere önemli sayıda çocuk erken yaşlarda işe başlamaktadır. Bu çocukların pek çoğu da sömürü ve istismara son derece açık (ağır ve tehlikeli işlerde) işlerde çalışmaktadırlar. Uzun saatler, düşük ücretlerle çalıştırılan, yeterli beslenemeyen, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişemeyen çocukların bir bütün olarak gelişimleri ve o arada eğitim hakları risk altındadır.

Türkiye’de çalışan çocukların azımsanamayacak bir kesimi de sokakta çalışmaktadır. Sokakta çalışan çocukların en yaygın örnekleri simit, mendil gibi küçük yiyecek ve kullanım eşyası satan çocuklar ile ayakkabı boyayan, araba camı silen çocuklardır. Bu çocukların içinde buldukları sokak koşullarının ağır, tehlikeli ve istismara açık olması, dikkatleri özellikle de son yıllarda bu çocukların yaşadığı sorunlara çekmektedir. Ayrıca, aile ilişkisi zayıf olan kimi çocukların tümüyle “sokakta yaşayan çocuk” olma riski altında olması da kamuoyunun konuya ilişkin duyarlılığını arttırmaktadır.

Akran zorbalığı

Akranlar arasında güç ilişkilerinin istismarı olarak tanımlanan akran zorbalığı, akran istismarının okullarda yaygın olarak görülen şeklidir. Akran zorbalığı, güç kullanımına dayalı, kasıtlı ve sürekli eylemlerle zarar veren bir dışa dönük davranış problemidir.

Okul ortamında karşılaşılan akran zorbalığı olgusu sosyal, duygusal, cinsel boyutta farklı şiddet ve zorbalık türlerini içermektedir. Tekme atma, tokat vurma, itme, çekme, sataşma, alay etme, kızdırma, hoşa gitmeyen isim takma, küçük düşürücü sözler söyleme, dedikodu ve söylenti çıkarıp yayma, para ya da diğer eşyalarını zorla alma veya almakla tehdit etme, eşyalarına zarar verme, arkadaş grubundan dışlama, yalnızlığa terk etme, rahatsız etme vb. davranışlar bu kapsamda yer almaktadır (Pişkin, 2002; Öğülmüş, 2006).

Diğer pek çok sorunda olduğu gibi, zorbalık ve saldırganlık davranışları üzerinde anne-baba tutumlarının önemi büyüktür. Otoriter anne baba tutumunun bireyin kendini gerçekleştirmesini engellediği, korkulu bağlanmaya yol açtığı, intihar ve diğer sapmış davranışlara yönelttiği, umutsuzluk, depresif mizaç ve olumsuz kendilik algısına neden olduğu, sigara kullanma davranışını arttırdığı, sosyal kaygı düzeyini yükselttiği ve özellikle erkek çocuklarda saldırganlık düzeyini arttırdığı ileri sürülmektedir (Sezer, 2010).

Zorba davranışların gelişiminde dört etkenin önemli olduğu belirtilmektedir (Day, 1996. Akt. Krieger Grossi ve Mendes dos Santos, 2012):

- Çocuğun ailesi veya bakım vereni tarafından çocuğa yönelik olumsuz tutumlar,
- Çocuğun veya gencin saldırgan davranışlarına yönelik toleranslı ve izin verici tutum,
- Çocuğu/genci denetleyebilmek için güç kullanımı ve şiddete dayanan otoriter ebeveynlik tarzı,
- Çocuğun veya gencin zorlayıcı olmaya dönük doğal eğilimi.

Buradan anlaşılacağı üzere zorbalığa dönük davranışlar bireysel eğilimleriyle ilişkili olsa bile daha çok bireyin sosyal çevresi ile etkileşiminden gelen kazanılmış davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim okuldaki zorbalığın toplumun genelinde görülen şiddet davranışlarından bağımsız olduğu söylenemez. Akran zorbalığı bir şiddet ve saldırganlık türü olarak çocuklar ve gençler üzerinde odaklansa da zorbalık aslında yaşam boyu pek çok biçimiyle (taciz, saldırı, istismar, ayrımcılık, cinsiyetçilik vb.) devam etmektedir.

Çocukluk ve gençlik dönemlerinde karşılaşılan bu tür sorunlara yönelik hizmetlerin planlı bir biçimde geliştirilmesi, bu çağlarda karşılaşılabilecek diğer bağlantılı sorunların önlenmesine yardımcı olacağı gibi, ileriki yaşlarda karşılaşılabilecek şiddet örüntülerinin ortadan kaldırılması açısından da yararlı olacaktır (Krieger Grossi ve Mendes dos Santos, 2012).

Ergenlik sorunları

Yaklaşık olarak 11-12 yaşlarında başlayıp 20-21 yaşlarına kadar devam eden ergenlik, bireyin yaşamında fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden hızlı bir değişimin ve gelişmenin olduğu önemli bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Oldukça hızlı ve dikkat çekici biçimde yaşanan bu dönem, birey ve çevresi için şaşırtıcı ve uyum sağlanması güç bir süreç olarak yaşanabilmektedir (Ertem ve Yazıcı, 2006).

Türkiye’de yaşayan bireyler için ergenlik dönemi esas itibarıyla ortaöğretim yıllarında yaşanmaktadır. Bedensel büyüme ve gelişme ergenlik döneminde hızlanmakta, bireyin psikolojisi ve düşüncesi değişmekte, benlik imgesi sorgulanmakta, cinsel kimliğin kazanımı hızlanmakta, alışkanlıklar ve öncelikler değişmekte, değişken ruh hali ile farklı deneyimlere yönelme gözlenmektedir. Ericson’a göre bu dönem, gencin “kendini ve toplumdaki rollerini tanıdığı” dolayısıyla “rol karmaşası” yaşadığı bir dönemdir. En yoğun stres yaşadığı durumlar ise beden imgesi, okul başarısı, aile, kardeş, arkadaş ilişkileri; mali sorunlar, meslek seçimi ve geleceği ile ilgili kararsızlıklardır (Öktem ve diğerleri, 2000). Ergenlik dönemi içerisinde bulunan lise öğrencileri arasında, özellikle endişe ve korku, yalnızlık, utangaçlık, yas tutma, depresyon ve intihar eğilimi gibi fark edilmesi güç duygusal ve ruhsal sorunlara sıklıkla rastlanır.

Yetişkinliğe geçişte, biyo – psiko - sosyal açıdan önemli bir evrede bulunan ergenin, bu dönemi rahat ve zarar görmeyen atlatabilmesi için anne, baba ve öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Programı, yöneticileri ve öğretmenleriyle özellikle okulun bu hususta çok önemli bir rolü vardır. Okul, ergen bireyin içinde bulunduğu duruma uyum sağlama ve karşılaşılan güçlükleri çözmede üstlendiği görevlerin yanı sıra

öğrencinin aile ve arkadaş çevresi ile olumlu ve yapıcı ilişkiler geliştirmesine de katkı sağlar (Mavi Martı Psikoloji, 2015).

Madde kullanımı

Madde kullanım bozukluğu, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de insanları olumsuz etkileyen biyolojik, ruhsal ve sosyal boyutları olan bir sağlık sorunudur. Bu sorun, ülkemiz açısından önemli bir çocuk ve gençlik sorunu olarak karşımızda durmaktadır. Madde bağımlılığı çocukluk ve gençlik döneminde yaşanan başlı başına bir sorun olmakla birlikte, çoğunlukla diğer psiko sosyal sorunlardan bağımsız değildir.

Çocuk ve gençler arasında gözlemlenen madde bağımlılığının pek çok sebebi olabilmektedir. Bu çerçevede üç temel kategori öne çıkmaktadır: bireysel, ailesel ve sosyal nedenler. Düşük benlik saygısı, özgürlük ve özerklik isteği, bir gruba ait olma gereksinimi, çocukluk döneminde yaşanan stres ve travmalar *bireysel nedenlere* örnek verilebilir. Aşırı koruyucu veya ihmâl edici ebeveyn tutumları, sevgi eksikliği, çatışmalı aile ortamı, ailede madde kullanımı gibi etkenler *ailesel nedenler olarak* sayılabilir. Arkadaş çevresinde madde kullanımı veya akran baskısı, maddeye ulaşılabilirliğin kolay olması, çocuk işçiliği, sorumluluklara bağlı olmayan yaşam çevresi, medyanın etkisi, kamu görevlilerinin duyarsız kalması gibi nedenler de *sosyal nedenler* olarak değerlendirilebilir. Okul ile ilgili sorunları da sosyal nedenler arasında değerlendirmek olanaklıdır (Aksoy, 2006, s. 69-70). Yukarıda verilen bireysel, ailesel ve sosyal nedenler, madde bağımlılığına karşı okullarda önleyici, koruyucu çalışmaların ne denli önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Ergenlik dönemi, özellikle madde bağımlılığı açısından riskli bir dönemdir. Biyo-psiko-sosyal değişim ve bir kimlik inşası sürecinin yaşandığı bu dönem, çeşitli sorunları ve riskleri de beraberinde getirmektedir (Alikaşifoğlu & Ercan, 2006).

Çocuk ve gençlerde görülen madde kullanımı genel olarak olumsuz duygularla baş edebilmek ve hoş giden duygular yaşayabilmek için gerçekleşse de sonuç olarak önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunun tek bir nedeninin olmadığına dikkat çekmek gerekmektedir. Bu bakımdan sorunun çözümü de çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

ÖĞRENCİ SORUNLARINI BÜTÜNCÜL BAKIŞ AÇISIYLA GÖRMEK

Yukarıda özetle ele alınan başlıca öğrenci sorunlarını birbirlerinden bağımsız sorun kümeleri olarak ele almak, doğru olmayacaktır. Bu sorunlar arasında çok çeşitli bağlantıların var olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Bu sorunlardan bazıları diğerleri için bağımsız değişken konumunda olsa da genelde karşılıklı etkileşim ilişkisinden söz etmek gerekir. Yoksulluğun çocuk işçiliği üzerindeki etkisi bilinmektedir. Çocuk işçiliği, ergenlik ve akran zorbalığı gibi konular arasında da karşılıklı belirleyicilik etkisinden söz etmek olanaklıdır.

Değişkenler arası etkileşimin varlığı meselenin sistem kuramı ile ele alınmasına uygun bir temel oluşturmaktadır. İnsan davranışını, ihtiyaçlarını ve sosyal sorunları değerlendirmede sosyal hizmet mesleğine önemli katkılar sunan sistem yaklaşımı, hizmet alanının yaşam koşullarının karmaşıklığına, sorunların altında yatan ve birbirleri ile ilişki içinde bulunan etmenlerin göz önünde bulundurulmasına vurgu yapmaktadır. Buna göre bir sorunun açıklanmasında etkili tüm değişkenlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bütüncül bakış açısını destekleyen önemli bir sosyal hizmet yaklaşımı da ekolojik perspektiftir. Sistemlerin birbirleri ile olan bağlantılarına dayalı olarak ortaya çıkan ekolojik yapı, doğa süreçlerine benzer olarak, insan ilişkilerini açıklamakta da kullanılmaktadır. Bu bağlamda bireyin çevresiyle olan etkileşimlerini geniş bir bakış açısıyla ele almak önemlidir. Eğitim ortamında multidisipliner bir ekip içerisinde çalışmalarını yürüten sosyal hizmet uzmanı, ekolojik perspektif ile öğrencileri, onları çevreleyen sistemleri göz önüne alarak inceler ve okul, aile ve toplum düzeyinde etkinlikler gerçekleştirir (Özkan ve Kılıç, 2014a; Özkan ve Kılıç, 2014b).

Uygulama temelli bir meslek ve disiplin olan sosyal hizmet, okul sosyal hizmeti uygulamalarıyla çocuk refahı alanına önemli katkılar sunma olanağına sahiptir. Sosyal hizmet mesleği, 'çevresi içinde birey' kavramsallaştırması ile bireyin yaşamının pek çok sistemle etkileşim halinde bir bütün oluşturduğu gerçeğine vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda sosyal hizmet üç odağa yönelik olarak çalışmalarını yürütür: Bireyin gelişimsel kapasitesini artırmak, bireyin etkileşim içinde olduğu sistemlere odaklanarak gereksinim

duyulan kaynak ve hizmetlere erişimi temin etmek ve sistemlerin bireyin gereksinimlerini karşılayabilecek biçimde değişmesini sağlamak (Duyan ve diğ., 2008).

Öğrencilerin karşılaştıkları sorunları ele alırken (çözülürken) ve bu sorunlara çözümler üretirken bütüncül bakış ve kavrayışın önemi ve değeri ortadadır. Bunun yanında eğitimi sürdüren bir öğrencinin yaşamını çevreleyen koşullar arasında genellikle olumlu – olumsuz, yapıcı - yıkıcı etmenler bir aradadır. Bunun anlamı, insan ihtiyaçlarını ve sorunlarını odağına alan sosyal hizmet mesleği, öğrencinin içinde bulunduğu güçlü ve güçsüz yönlerin birlikte değerlendirilmesi gereğidir.

OKUL ORTAMLARINDA SOSYAL HİZMET

Eğitim hizmetleri sosyal hizmetin büyük önem ve öncelik verdiği alanların başında gelmektedir. Bu önem ve öncelik Batılı ülkelerde "okul sosyal hizmeti" denilen bir sosyal hizmet uygulama alanının gelişimini sağlamıştır. Eğitim alanında sosyal hizmetin çok geniş bir uygulama perspektifi ve pratiği vardır. Okullarda çocuklara/gençlere, ailelere ve okulların içinde yer aldığı sosyal çevreye yönelik olarak sorunların çözümü, gereksinimlerin karşılanması ve hizmetlere katılımı artırıcı çalışmalar yürütülür. Ayrıca özel eğitim kurumları, yaygın eğitim kurumları, rehberlik araştırma merkezleri, yatılı bölge okulları gibi "özelliği" olan pek çok eğitim kuruluşu sosyal hizmet uygulaması için öncelik taşıyan yerlerdir (Karataş, 1999a, s. 17).

Okul sosyal hizmeti veren sosyal hizmet uzmanları, öğrenciye hizmet veren ekibe ve okul sistemine kendi özgün bilgi ve becerisi ile katılırlar. Sosyal hizmet uzmanları, okulların amaçlarının yaşama geçirilmesinde önemli katkılar sunarlar. Bunlar yeterli ve güvenli eğitim-öğretim ortamı sağlamak, akademik başarıyı yükseltmek, okul terklerini önlemek, okula etkin davama sağlamak, akran zorbalığı ile baş etmek, madde bağımlılığı ile mücadele etmek gibi uzun bir liste oluşturmaktadır. Bu amaçların başarılmasında öğrenciler, okul yönetimi, öğretmenler, aile ve sosyal çevre (toplum) işbirliğinin sağlanmasının vaz geçilmez bir önemi bulunmaktadır. Oysa bu gün ülkemizde bu alanlarda kayda değer hiçbir olumlu adım atılmamış, yukarıda özetle değinilen pek çok sorun giderek yapısal bir nitelik kazanmıştır.

Sosyal hizmet uzmanları eğitim ekibinin bir parçasıdır. Onlar öğretmenler, eğitim yöneticileri, danışmanlar, psikologlar, hemşireler gibi çeşitli meslek ve disiplinlerle bir arada, sistemin birer parçası olan öğrenci, ailesi, okul ve toplumla çalışırlar. Okul sosyal hizmetinin temel amacı, öğrencinin okula sosyal, duygusal, davranışsal uyumlarını işlevsel olarak sağlayabilecek müdahaleleri gerçekleştirmektir.

Başlangıçta, okul sosyal hizmeti, olanakları kısıtlı öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları yoksunluklarla, sorunlarla, gereksinimlerle ilgilenmek üzere gelişmiştir. 20. Yüzyıl başlarında ABD'de bazı toplum merkezleri (settlement house=semt evleri), kendi programlarından yararlanan bazı öğrencilerin eğitim durumları ile ilgilenmek üzere onların okullarına, evlerine ve öğretmenlerine ulaşmak amacıyla ziyaretler yapmaya başladılar. Çocukları eğitim ortamlarında güçlendirmek amacıyla çalışmalar, özellikle çocuğun evi ve okul arasındaki uyumu sağlamak amacıyla sürdürüldü. Düşük gelirli ve kültürel açıdan yoksunluk içindeki evlerden gelen çocuklar için yeni eğitim yöntemleri geliştirmek ve böylece okul devamsızlığını ve öğrenme güçlüklerini azaltmak bu çalışmaların odağına yer aldı (Karataş, 1999b).

Özellikle eğitim sistemi dışında kalan çocukların belirlenerek, sistem içine çekilmeleri ya da okula kayıtlı ancak devam sorunları olan çocukların yakından izlenerek devamı olumsuz etkileyen etmenlerin tanımlanması ve ortadan kaldırılması çalışmaları, okul sosyal hizmetinin başlıca görevleri arasında yer almıştır. Okullarda sosyal hizmet uzmanlarının temel görevi ev, okul, toplum ilişkisini ve işbirliğini sağlamaktır. Değişen toplum yapısı içerisinde okul temelli sorunlar değişse de okul sosyal hizmetinin yukarıda adı geçen sistemler arasında bağ kurma işlevi değişmemiştir.

Eğitim ortamlarında, ekibin bir üyesi olarak görevli sosyal hizmet uzmanı, bir profesyonel olarak öğrenciler, aileleri, öğretmenler ve okul yönetimiyle çalışır. Bunun yanında okulun içinde bulunduğu sosyal çevreyi geliştirmeye yönelik hizmetler de verir. Sosyal hizmet uzmanının başta gelen amacı öğrencinin akademik performansını en üst düzeye çıkarabileceği koşulları oluşturmak ve sosyal işlevselliğini bir bütün olarak sürdürmesini sağlamaktır.

Sosyal hizmet uzmanları okullarda, ailelerde ve yerel toplumda öğrencinin gelişimi açısından riskli ve zarar verici olan koşulların ortadan kaldırılması için de çalışır. Çünkü bilmektedir ki pek çok sorunun çözümü için bireyi değiştirmenin yanı sıra bireyi (çocukları, gençleri vb.) çevreleyen sistemlerde de değişim sağlamak gereklidir (Allen-Meares, 2004, s. 75-76). Okul sosyal hizmeti, yaşanan sorunların çözümü için

salt öğrenci üzerinde durmak yerine bu sorunun / durumun ortaya çıkmasında etkili alan bütün etmenleri dikkate alan bir yaklaşımı benimsemektedir. Öğrencinin eğitim sürecinde karşılaştığı olumsuzlukların çoğu, kendisini çevreleyen sistemlerle yakında ilişkilidir. Yoksulluk, yetersiz beslenme, akran zorbalığı, çeteler, alkol ve madde kullanımı gibi pek çok sorun, sistemsel yaklaşımı zorunlu kılan özellikler taşımaktadır. Dolayısı ile okul sosyal hizmeti sorunların çözümüne bütün paydaşları dahil etme eğilimindedir.

Okul sosyal hizmeti, eğitim ortamlarında çoklu düzeyde müdahaleler gerçekleştirmektedir. Mikro, mezzo ve makro düzeyde gerçekleştirilen müdahalelerin odağında öğrenci, öğretmen, okul yönetimi, diğer profesyoneller, aileler ve topluluklar yer alır. Bolley (2015), okullarda sosyal hizmet uzmanlarının sunduğu hizmetleri şu şekilde sıralamaktadır:

- Okul yönetimi, öğretmenler, psikolojik danışman ve ailelerle konsültasyonda bulunma
- Öğrenciler için bireysel danışmanlık ve sosyal destek sağlama
- Öğrenci aileleri için aile danışmanlığı ve sosyal destek sağlama
- Öğrencilerle grup çalışmaları yapma
- Aile ve okul personelinin eğitimi (öğrencinin eğitimine katkı sunma yönünde)
- Aile ve okul arasındaki olumlu ilişkileri geliştirme
- Toplumsal kaynaklara yönlendirme
- Topluluğu geliştirme yönünde çalışmalar yürütme
- Topluluğa ilişkin programlarla işbirliğinde bulunma
- Öğrencilerin bireysel olarak gereksinim duyduğu hizmeti biçimlendirme

Okul sosyal hizmet uzmanı çoklu sorunların etkisi altındaki çocukları öncelikli olarak ele almaktadır. Bu kapsamda okul sosyal hizmet uzmanı, okula uyum güçlüğü yaşayan, okul devamsızlığı olan, akademik başarıları düşük olan, gelişim sorunu yaşayan, okulda ya da sosyal yaşamında sosyal, duygusal ve davranışsal güçlükler yaşayan, bağımlılık sorunu bulunan, ihmal ve istismar mağdur, yoksul, ekonomik nedenlerle çalışmak zorunda bırakılan öğrencilerle sıklıkla çalışmaktadır. Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanı yalnızca çeşitli sorunlar yaşayan öğrencilerle çalışmaz, bir bütün olarak eğitim ortamında olumlu iklim yaratmayı amaçlayan çalışmalar da yaparlar; bütün öğrencileri destekleyen ve gelişimlerine katkıda bulunan etkinlikler yürütürler.

Sosyal hizmet, çocuğu çevresi içerisinde ele alan sistem ve ekolojik yaklaşımın sağladığı bütüncül bakış açısı ve bu doğrultuda geliştirdiği etkinlikler ve çoklu düzey uygulamaları ile çocuğun yüksek yararını ve tüm yönleriyle çocuk haklarını gözetten bir eğitim anlayışının geliştirilmesine de anlamlı katkılar sunmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın sınırları içinde özetle ele alınan, öğrenci odaklı ve okul temelli sorunlar, etkili çözümler üretilmesini beklemektedir. Ülkemizde zorunlu öğretim çağı, çocukluk ve ergenlik döneminde yaşanmaktadır. Bu dönem karşılaşılan sorunların etkili bir biçimde çözülmesi, gereksinimlerin zamanında karşılanması, gelişimsel görevlerin başarıyla yerine getirilmesi bakımından da büyük önem taşımaktadır. Kapasitesi ile uyumlu bir akademik başarının, bireyi geleceğe hazırlamada olduğu kadar onun sosyal işlevselliği açısından da ne denli önemli olduğu tartışılmaz.

Okul, öğrencilerin oldukça yoğun zaman geçirdikleri önemli bir sosyal kurumdur. Okulu, çocuğun / gencin yetişmesinde, gelişmesinde ve korunmasında aile ile birlikte en etkili kurum olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Okulda geçirilen süre, öğrencinin gerek okul gerekse diğer sosyal sistemlerle ilgili yaşadığı sorunların belirlenmesi, değerlendirilmesi için iyi bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Bu, yaşanan, yaşanabilecek olan ciddi çocuk hakları ihlallerinin önüne geçecektir.

Okul sosyal hizmetinin amacı öğrencilere sağlıklı bir sosyal destek sistemi sunarak onları korumaktır. Bu, öğrencilerde, ailelerinde ve içinde yaşadıkları sosyal çevrede değişim yaratarak olanaklı olacaktır. Okul, çocukların, gençlerin ve ailelerinin durumlarının değerlendirilmesi ve gerekli müdahalelerde bulunulması için kendiliğinden doğal bir ortam sunmaktadır. Her ne kadar çocuğu odağına alsın da okul sosyal hizmeti,

çocuğu çevreleyen diğer yapıları da etkileyerek daha ciddi sosyal sorunları önlemenin, çözmenin bir yolu olabilmektedir.

Okul sosyal hizmetinin çocuğa / gence ve çevresine yönelik müdahaleleri bireyin kendini gerçekleştirmesi ve topluma anlamlı katkılar sunması açısından yaşamsal değerdedir. Bireyin çevresiyle etkileşiminden doğan sorunlar bütüncül bakış açısıyla değerlendirilmekte, mesleğin farklı düzeylerdeki müdahaleleri ve katılımcı bir anlayışla ele alınmaktadır. Bu anlayış, meselelerin, eğitimi de içine alan sosyal politikalarla ilişkisi çerçevesinde ele alınıp kavranmasını gerekli kılmaktadır.

Bugüne kadar okul temelli yaşanan pek çok sorunun çözümüne dönük hazırlanan programların istenen sonuçları vermemesi, eğitimin sosyal boyutunun göz ardı edilmesinin bir sonucu olarak görülebilir. Eğitim - öğretim sürecinin daha çok "pedagojik" bir çaba olarak görülmesi, öğretmenlerin yeni programların gereklerine uygun olarak yetiştirilmemesi, kaynak ders kitaplarının yetersizliği, bilgilerin teoride kalması, okullaşma oranı, fiziksel koşulların yetersizliği, teknolojinin okullara yansıtılmaması ve rehberlik etkinliklerinin istenilen şekilde yürütülememesi gibi sorunlara (Demirel, 2004a) sosyal boyutun dışlanması da eklemek olanaklıdır.

Eğitim sistemine ilişkin bu sorunlar, eğitim sürecinin niteliğini olumsuz etkilemektedir. Öğrencilerin çeşitli sorunlarına cevap verebilen bir mesleki uygulama alanı olarak okul sosyal hizmeti, iyi kurgulanmış eğitim sistemlerinin temel unsurları arasında yer almaktadır. Nitekim Spencer'in belirttiği gibi, eğitimin temel amacı, tüm yaşam için hazırlıktır. Eğitim programlarının ve ortamlarının da buna göre düzenlenmesi gerekmektedir (Demirel, 2004b).

Gelişmiş ülke modellerinde okul bünyesinde yer alan psiko-sosyal servislerde rehber öğretmen ve okul psikoloğu ile birlikte çalışma olanağı bulan okul sosyal hizmet uzmanları, yer aldıkları profesyonel ekip içinde öğrencilerle etkin çalışmalar yürütebilmektedir. Ülkemizde sosyal hizmet uzmanlarının okul bünyesinde aktif çalışma olanağına henüz sahip olmaması ciddi bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Bu eksikliğin giderilebilmesi için okul sosyal hizmeti uygulamalarına ağırlık verilmesi, okul-aile-toplum odaklı çalışmalar yapılması, öğrencilere yönelik ekonomik ve sosyal desteğin artırılması ve toplumsal duyarlılığı artırıcı çalışmaların gerçekleştirilmesi, üzerinde öncelikli olarak durulması gereken konular arasında gelmektedir. Nitekim ekolojik perspektife dayalı etkili bir sosyal hizmet müdahalesi ile öğrencilerin sorunlarının ele alınması, sosyal çevrelerinin değerlendirilmesi ve diğer toplumsal kurumlarla etkili işbirliği ve eşgüdümün sağlanması bireyler için olduğu kadar toplum yararına da önemli kazanımları beraberinde getirecektir.

Bu bilgiler ışığında, farklı sosyoekonomik düzeydeki ailelerden gelen öğrencilerin karşı karşıya kaldığı sorunların ve risklerin ortadan kaldırılmasında, her bireyin özgün gelişimsel, ailesel, sosyal ve ekonomik özelliklerini göz önüne alan, çok boyutlu profesyonel yaklaşımlara ve ekip çalışmasına gereksinim olduğu açıktır. O halde, Türkiye'de okul sosyal hizmeti uygulamalarına olanak verecek düzenlemelerin ve yönetsel adımların daha fazla zaman yitirmeden atılmasında büyük yarar vardır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, K. (2006). Lise Öğrencilerinin Bağımlılık Yapan Maddelere İlişkin Tutumları ve Bu Tutumlara Etki Eden Değişkenlerin İncelenmesi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Alikaşifoğlu, M., & Ercan, O. (2006). Ergenlerde Madde Kullanımı. Türkiye Klinikleri J Pediatri Dergisi, 5(2), 76-83.
- Allen-Meares, P. (2004). Social Work Services in Schools. Boston: Pearson Education Inc.
- Altınkurt, Y. (2008). Öğrenci Devamsızlıklarının Nedenleri ve Devamsızlığın Akademik Başarıya Olan Etkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(20), 129-142.
- Bolley, B. (2015). Social Work Practice in Schools. 02 15, 2015 tarihinde Canadian Association of Social Workers: <http://www.casw-acts.ca/en/social-work-practice-schools> adresinden alındı
- Butler, S., & Weatherley, R. A. (1992). Poor Women at Midlife and Categories of Neglect. Social Work, 37(6), 510-514.
- Demirel, O. (2004a). Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Demirel, O. (2004b). Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Sanatı (7 b.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dupper, D. R. (2013). Okul Sosyal Hizmeti: Etkin Uygulamalar İçin Beceri ve Müdahaleleri. (Y. Özkan, & E. Gökçeşlan-Çitçi, Çev.) İstanbul: Kapital Yayınları.
- Duyan, V., Özgür Sayar, Ö., & Özbulut, M. (2008). Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
- Ertem, Ü., & Yazıcı, S. (2006). Ergenlik Döneminde Psiko-Sosyal Sorunlar ve Depresyon. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Aile, Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi, 3(9).
- Karataş, K. (1999a). Eğitimde Sosyal Hizmet ve Öğretmenevleri. Öğretmen Dünyası Dergisi, Özel Dosya: Öğretmenevleri(235), 16-17.
- Karataş, K. (1999b). Toplum Merkezleri Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi. K. Karataş içinde, Çağdaşlaşma Sürecinde Toplum Merkezlerinin Yeri ve İşlevleri. Ankara: Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı.
- Karataş, K. (2003). Yoksullukla Mücadele: Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Yardımlar. 5. Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı Bildirileri: Yoksulluk ve İnsan Hakları. Ankara: İnsan Hakları Derneği ve İnsan Hakları Vakfı Ortak Yayını.
- Keskin, G., & Sezgin, B. (2009). Bir Grup Ergende Akademik Başarı Durumuna Etki Eden Etmenlerin Belirlenmesi. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 4(10).
- Krieger Grossi, P., & Mendes dos Santos, A. (2012). Bullying in Brazilian Schools and Restorative Practices. Canadian Journal Of Education, 35(1), 120-136.
- Mavi Martı Psikoloji. (2015, 2 15). Ergenlik Dönemi Sorunları. 02 15, 2015 tarihinde Mavi Martı: <http://mavimarti.net/ergenlik-donemi-sorunlari/> adresinden alındı
- MEGEP-Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi. (2007). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi: Uyum Güçlüğü Gösteren Çocuklar. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Openshaw, L. (2008). Social Work Practice with Children and Families: Principles and Practice. New York: The Guildford Press.
- Öğülmüş, S. (2006). Okullarda Şiddet ve Alınabilecek Önlemler. Eğitime Bakış, 2(7), 16-24.
- Öktem, F., Kadayıfçı, O., Beyazova, U., Cılga, İ., Sungur, M. Z., Şatıroğlu, H., ve diğ. (2000). Ergenlik Döneminde Değişim: Öğretmen Yardımcı Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık İşleri Daire Başkanlığı.
- Özkan, Y., & Kılıç, E. (2014a). Okul Sosyal Hizmet Uygulamalarında Ekolojik Yaklaşımın Önemi. V. Işıkhana içinde, Doç. Dr. Şener Koçyıldırım'a Armağan: Sosyal Hizmet ve Toplumla Çalışma (s. 74-81). Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Derneği.

- Özkan, Y., & Kılıç, E. (2014b). Çocuk ve Aile Odaklı Sorunların Çözümünde Okul Sosyal Hizmet Uzmanlarının Önemi: Uzmanların Çocuk ve Ailelerle Çalışmada Sahip Oldukları Beceriler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*(183), 397-412.
- Öztürk, A. B. (2008). Çocuk Yoksulluğunda Yaşama, Sağlık ve Beslenme Hakları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(2), 67-80.
- Pişkin, M. (2002). Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 531-562.
- Selçuklu Rehberlik ve Araştırma Merkezi. (2012). Başarı Algısı İle Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Konya: Selçuklu RAM.
- Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-19.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2014). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2013. TÜİK Haber Bülteni: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16083> adresinden alınmıştır
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2009). 2008 Yoksulluk Çalışması. TÜİK Haber Bülteni: http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=hb_x adresinden alınmıştır
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2013). Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012. TÜİK Haber Bülteni: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659> adresinden alınmıştır
- UNICEF-Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu. (2001). Dünya Çocuklarının Durumu Raporu. UNICEF.
- UNICEF-Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu. (2006). Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi. Ankara: UNICEF.
- Yıldırım, İ. (2000). Akademik Başarının Yordayıcısı Olarak Yalnızlık, Sınav Kaygısı ve Sosyal Destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(18), 167-176.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2010). Çocukların İhmal-İstismara Uğramasında Aile ve Çocuklara Yönelik Risk Faktörleri ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(1), 73-83.

OKUL SOSYAL HİZMETİ PERSPEKTİFİNDEN LİSE ÖĞRENCİLERİNİN YALNIZLIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (Gemlik Örneği)

Ali Rıza Abay¹, Fikri Keleşoğlu²

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, lise kademesindeki öğrencilerin yalnızlık düzeylerini bazı değişkenler açısından anlamlı bir fark olup olmadığını incelemektir. Ayrıca, yalnızlık sorunu yaşayan öğrencilere bu değişkenler dikkate alınarak okul sosyal hizmeti olarak neler sunulabilir bunu tartışmaktır.

Bu araştırma, 2013-2014 eğitim öğretim yılında Bursa ili Gemlik ilçesinde bulunan M.E.B.'e bağlı 7 tane ortaöğretim (lise) kurumunda öğrenim gören, her sınıf kademesinden random yöntemi ile seçilerek oluşturulmuş toplam 665 kişilik öğrenci örneklem grubu ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak, geçerlik ve güvenirlik çalışması Demir (1989) tarafından yapılmış UCLA Yalnızlık Ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanmış Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 21.0 istatistik programı kullanılmış, elde edilen bulgular için tablolar oluşturulmuş ve yorumlanmıştır.

Analiz sonucunda, yalnızlık düzeyi ile cinsiyet, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, ailenin aylık gelir durumu ve okul türü arasında anlamlı farkın olduğu görülmüştür. Öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile ailede engelli birisi olup-olmama durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Anahtar Kelime: Akademik Başarı, Yalnızlık, Sosyal Destek, Okul Sosyal Hizmeti.

GİRİŞ

Yalnızlık, yaşam sürecinde, belli bir zamanda, her insanın yaşayabileceği bir deneyimdir. Bu durum bazen önemli bir kişinin kaybı, bazen evden ayrılma gibi nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Yalnızlığı tamamen önlemek mümkün olmamakla birlikte, başarılı bir şekilde yönetme imkanı vardır (Rokach&Brock, 1988; akt. Duyan vd., 2008: 31)

Jung'a (2012) göre yalnızlık, insanın çevresinde insan olmaması demek değildir. İnsan kendisinin önemsemediği şeyleri başkalarına ulaştıramadığı ya da başkalarının olanaksız bulunduğu bazı görüşlere sahip olduğu zaman kendisini yalnız hisseder (Jung, 2012: 322-323) Seyyar ve Genç'e (2010) göre, kişinin tek başına yaşaması sonucunda veya toplumla, sosyal çevre ile birlikte yaşamasına rağmen psikolojik olarak kendisini yalnız hissetmesidir. Kişinin, yaşadığı psiko-sosyal mahrumiyete karşı pasif olarak gösterdiği sessiz, hissi bir tepkidir (Seyyar ve Genç, 2010; 834). Kutlu, yalnızlığı, "tüm yaştaki insanları etkileyen, çoğu insanların tanıdığı ve yaşadığı evrensel bir olgu ve duygu" olarak tanımlamaktadır (Kutlu, 2005: 90). Yalnızlığı "sosyal izolasyon" olarak da tanımlamak mümkündür. Çoğu yalnız kişi sosyal olarak izole olmuş, sosyal olarak izole olmuş çoğu kişi de yalnızdır (Gierveld vd., 2006: 485).

Alan yazını tarandığında bu konuda yapılmış birçok araştırma görülecektir:

Duru'nun (2008) yapmış olduğu araştırma sonuçları; arkadaş desteği, aile desteği, özel insan desteği ve sosyal bağlılığın, yalnızlıkta olumsuz (negatif) ilişkili olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin sosyal bağlılık, arkadaş desteği, aile desteği ve özel insan desteği arttıkça yalnızlık azalmaktadır. Yalnızlık-sosyal ilişki değişkenleri üzerine yapılan pek çok çalışma, yalnızlık yaşantısında diğer insan veya gruplarla oluşturulan sosyal bağların önemli olduğunu göstermektedir. Liselerde okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarının, sosyo-demografik özellikler eğitim yaşamına ilişkin özellikler ve sosyal destek durumu açısından incelenmesini amaçlayan bir çalışmada cinsiyete göre, erkeklerin kızlardan daha yalnız olduğu; annenin ve babanın eğitim durumunun öğrencilerin yalnızlık düzeyini etkilediği; kardeş sayısı arttıkça, yalnızlık puanının arttığı; gelir arttıkça yalnızlığın azaldığı; sınıfta kalan öğrencilerin kendilerini daha yalnız hissettiği ve öğrenci başarılı oldukça, yalnızlık durumunun azaldığı belirlenmiştir (Duyan vd., 2008: 39). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu düzeylerini cinsiyet, algılanan akademik başarı, algılanan ekonomik durum, algılanan anne-baba tutumu, gelecekte beklenen, dini inanç ve yalnızlık değişkenlerine göre inceleyen

¹ Prof.Dr. Yalova Üniversitesi İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi, alirizaabay@gmail.com

² Doktora Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü, fikrikelesoqlu55@gmail.com

başka bir araştırma sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerinin yaşam doyum düzeyleri cinsiyet, algılanan akademik başarı, algılanan ekonomik durum, gelecekte beklenen, dini inanç ve yalnızlık değişkenlerine göre farklılaşmaktadır (Dost, 2007: 132). Yine lise öğrencilerinin okul öfkesi boyutları (öfke yaşantısı, düşmanlık, yıkıcı ifade ve olumlu başa çıkma) ve yalnızlık düzeyleri, cinsiyet ve sınıf düzeylerine göre incelenmiştir. Bu araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular, lise öğrencilerinin yalnızlık düzeylerine göre okul ortamındaki öfke yaşantısı ve düşmanlık düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığını ancak öfkenin yıkıcı ifade biçimi ve öfke ile olumlu başa çıkma düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir (Çivitci, 2011: 18). Karaca, Yılmaz ve Yılmaz (2008) tarafından 339 öğrenci üzerinde yapılan ve bu öğrencilerin sosyal destek ve yalnızlık düzeylerinin incelediği çalışmada sosyal destek ile yalnızlık düzeyleri arasında anlamlı fakat negatif yönde bir ilişki çıkmıştır (Karaca vd., 2008; akt. Kızıldağ, 2009:31)

Bu araştırmanın amacı, lise kademesindeki öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelemesidir. Bunun yanı sıra, yalnızlık sorunu yaşayan öğrencilere bu değişkenler dikkate alınarak okul sosyal hizmeti olarak neler sunulabilir bunu tartışmaktır.

Yalnızlık, tüm insanlık için her zaman var olan ve gelecekte de var olacak bir süreçtir. Her öğrencinin yaşayabileceği bu deneyim sırasında, okul sosyal hizmet hizmeti son derece önemli bir işlev üstlenmektedir. Okul sosyal hizmetinin bu işlevini yerine getirecek olan okul sosyal çalışmacısının okullarda sosyal destek sistemindeki yerinin ve gerekliliğinin ortaya konması açısından araştırma, önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Problem Cümlesi

Lise kademesindeki öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri arasında;

- Cinsiyete göre anlamlı bir fark var mıdır?
- Anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir fark var mıdır?
- Baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir fark var mıdır?
- Ailenin aylık gelir durumuna göre anlamlı bir fark var mıdır?
- Okul türüne göre anlamlı bir fark var mıdır?
- Ailede engelli birisi olup-olmama durumuna göre anlamlı bir fark var mıdır?

Araştırmanın Modeli

Araştırma, Bursa ili Gemlik ilçesindeki okullarda eğitim gören öğrencilerin görüşlerini betimlemeye yönelik olduğundan tarama modelindedir.

Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Tarama modelinde çalışmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2005; akt., Bahçetepe, 2013:86).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın çalışma evreni, Gemlik ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı yedi ortaöğretim kurumlarında okuyan lise öğrencilerinden oluşmaktadır. Çalışmada tüm çalışma evrenine ulaşma gücü nedeniyle örneklem alma yoluna gidilmiştir. Çalışmanın örneklemini belirlemek için tesadüfi (random) örnekleme yaklaşımı kullanılmıştır.

Her lisenin 9.,10.,11. ve 12. sınıfların her birinden tesadüfi yöntem ile seçilen sınıflardan toplam 665 öğrenciden, araştırma yapmak için örneklem grubu oluşturulmuştur. Örneklem grubuna alınan okul türleri ve isimleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Gemlik Celal Bayar Anadolu Lisesi
- Gemlik İmam Hatip Lisesi
- Gemlik Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi
- Gemlik Kız Meslek Lisesi
- Gemlik Ticaret Meslek Lisesi
- Gemlik Umurbey Sağlık Meslek Lisesi

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, öğrencilerin yalnızlık düzeylerini ölçmek için güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları Demir (1989) tarafından yapılan *UCLA Yalnızlık Ölçeği* kullanılmıştır. Demografik bilgilerin öğrenilmesi için, araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan *Kişisel Bilgi Formu* kullanılmıştır.

Bireyin genel yalnızlık derecesini belirlemek amacıyla geliştirilen UCLA Yalnızlık Ölçeği onu düz, onu ters yönde kodlanmış 20 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçeğin her bir maddesinde sosyal ilişkilerle ilgili duygu veya düşünce belirten bir durum sunulmakta ve bireylerden ne sıklıkta yaşadıklarını dördü (Likert) ölçek üzerinde belirtmeleri istenmektedir. Kuramsal olarak her bir madde için puanlama 1 ile 4 arasında değiştiği için ölçekten alınabilecek en yüksek puan 80 en düşük puan 20'dir. Puan arttıkça yalnızlık düzeyi artmaktadır. Yüksek puan yalnızlığın daha yoğun yaşandığının göstergesi olarak kabul edilmektedir (Demir, 1989: 15).

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 21.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlar (Sayı, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) kullanılmıştır.

Niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki grup arasındaki farkı Mann Whitney-U, ikiden fazla grup durumunda parametrelerin gruplararası karşılaştırmalarında Kruskal Wallis testi ve farklılığa neden olan grubun tespitinde Mann Whitney-U testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Öğrencilerin demografik özelliklerine göre frekans ve yüzde oranları "Tablo1 'de" verilmiştir.

Tablo1. Öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız	389	58,5
	Erkek	276	41,5
	Toplam	665	100
Sınıf Kademesi	9	195	29,3
	10	162	24,4
	11	175	26,3
	12	133	20
	Toplam	665	100
Okul Türü	Celal Bayar Anadolu Lisesi	101	15,2
	İmam Hatip Lisesi	121	18,2
	Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	100	15
	Kız Meslek Lisesi	83	12,5
	Ticaret Meslek Lisesi	88	13,2
	Sağlık Meslek Lisesi	103	15,5
	Hisar Anadolu Lisesi	69	10,4
	Toplam	665	100
Anne Eğitim Düzeyi	Okur-yazar Değil	20	3
	Okur-yazar	18	2,7
	İlkokul	294	44,2
	Ortaokul	141	21,2
	Lise	155	23,3
	Yüksekokul	30	4,5
	Lisans ve üstü	7	1,1
Toplam	665	100	
Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul	201	30,2
	Ortaokul	155	23,3
	Lise	212	31,9
	Yüksekokul	79	11,9
	Lisans ve üstü	18	2,7
	Toplam	665	100
Ailenin Aylık Gelir Düzeyi	Ortalama		
	1-750 TL	50	7,5
	751-1500 TL	265	39,8
	1501-2500 TL	210	31,6
	2501-3500 TL	93	14
	3501 TL ve üstü	47	7,1
Toplam	665	100	
Ailede Olup-Olmama Durumu	Engelli		
	Engelli yok	630	94,7
	Anne	2	0,3
	Baba	10	1,5
	Kardeşim	4	0,6
	Diğer	19	2,9
Toplam	665	100	

Öğrencilerin Yalnızlık Düzeylerinin Cinsiyet Açısından İncelenmesine Yönelik Bulgular

Tablo 2. Öğrencilerin cinsiyete göre yalnızlık düzeylerinin incelenmesi

	Grup	N	Ort	Ss	MW	p
Yalnızlık Düzeyi	Kız	389	37,280	10,077	53 042,000	0,793
	Erkek	276	36,924	9,662		

Öğrencilerin yalnızlık düzeyi puanları ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney -U testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır (Mann Whitney U=53 042,000; p=0,793>0,05).

Öğrencilerin Yalnızlık Düzeylerinin Anne Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesine Yönelik Bulgular

Tablo 3. Öğrencilerin anne eğitim düzeyine göre yalnızlık düzeylerinin incelenmesi

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p	Fark
Yalnızlık Düzeyi	O kur-yazar Değil	20	42,750	8,360	14,763	0,022	1 > 3 1 > 4 1 > 5 1 > 6 1 > 7
	O kur-yazar	18	38,722	11,302			
	İlkokul	294	37,636	9,361			
	Ortaokul	141	36,766	10,256			
	Lise	155	35,748	9,534			
	Yüksekokul	30	37,267	13,871			
	Lisans ve üstü	7	33,286	8,577			

Araştırmaya katılan öğrencilerin yalnızlık düzeyi puanları ortalamalarının anne eğitim düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur (KW=14,763; p=0,022<0.05).

Öğrencilerin Yalnızlık Düzeylerinin Baba Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesine Yönelik Bulgular .

Tablo 4. Öğrencilerin baba eğitim düzeyine göre yalnızlık düzeylerinin incelenmesi

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p	Fark
Yalnızlık Düzeyi	İlkokul	201	37,955	9,765	15,026	0,005	1 > 4
	Ortaokul	155	38,142	10,250			1 > 5
	Lise	212	36,892	9,668			2 > 4
	Yüksekokul	79	34,747	10,286			2 > 5
	Lisans Ve üstü	18	32,556	6,573			3 > 4 3 > 5

Araştırmaya katılan öğrencilerin yalnızlık düzeyi puanları ortalamalarının baba eğitim düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur (KW=15,026; p=0,005<0.05).

Öğrencilerin Yalnızlık Düzeylerinin Ailelerinin Aylık Ortalama Gelir Durumu Açısından İncelenmesine Yönelik Bulgular

Tablo 5. Öğrencilerin ailelerinin aylık ortalama gelir durumuna göre yalnızlık düzeylerinin incelenmesi

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p	Fark
Yalnızlık Düzeyi	1-750 TL	50	40,820	9,739	41,449	0,000	1 > 3
	751-1500 TL	265	38,351	9,545			1 > 4
	1501-2500 TL	210	37,276	10,079			1 > 5
	2501-3500 TL	93	33,237	8,748			2 > 4
	3501 TL ve üstü	47	33,404	10,406			2 > 5
							3 > 4
							3 > 5

Araştırmaya katılan öğrencilerin yalnızlık düzeyi puanları ortalamalarının ailelerinin aylık ortalama gelir durumu değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur (KW=41,449; p=0,000<0.05).

Öğrencilerin Yalnızlık Düzeylerinin Okul Türü Açısından İncelenmesine Yönelik Bulgular

Tablo 6. Öğrencilerin okul türüne göre yalnızlık düzeylerinin incelenmesi

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p	Fark
Yalnızlık Düzeyi	Celal Bayar Anadolu Lisesi	101	35,188	12,272	36,327	0,000	3 > 1
	İmam Hatip Lisesi	121	35,926	9,676			4 > 1
	Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	100	37,170	8,333			5 > 1
	Kız Meslek Lisesi	83	37,771	6,990			4 > 2
	Ticaret Meslek Lisesi	88	41,852	10,227			5 > 2
	Sağlık Meslek Lisesi	103	36,990	10,724			5 > 3
	Hisar Anadolu Lisesi	69	35,464	7,992			5 > 4
						4 > 7	
						5 > 6	
						5 > 7	

Araştırmaya katılan öğrencilerin yalnızlık düzeyi puanları ortalamalarının okul türü değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur (KW=36,327; p=0,000<0.05).

Öğrencilerin Yalnızlık Düzeylerinin Ailede Engelli Birisi Olup-Olmama Durumu Açısından İncelenmesine Yönelik Bulgular

Tablo 6. Öğrencilerin ailede engelli birisi olup-olmama durumuna göre yalnızlık düzeylerinin incelenmesi

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Yalnızlık Düzeyi	Engelli yok	630	36,986	9,922	4,716	0,318
	Anne	2	41,000	4,243		
	Baba	10	36,500	6,381		
	Kardeşim	4	41,500	15,330		
	Diğer	19	41,000	9,649		

Araştırmaya katılan öğrencilerin yalnızlık düzeyi puanları ortalamalarının, ailede engelli birisi olup-olmama durumu değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır (p>0.05).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularına yönelik sonuçlar ortaya konmuş ve bu sonuçlara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Sonuç

Araştırmanın ilk alt problem cümlesi, öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına yöneliktir. Tablo 2'den yola çıkılarak yapılan istatistiki analize göre, cinsiyet ile yalnızlık düzeyleri arasında anlamlı bir bulunmamıştır. Buna göre kız ve erkeklerdeki yalnızlık düzeyini, cinsiyet farkı manidar olarak etkilememektedir.

Araştırmanın ikinci alt problem cümlesi, öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile anne eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına yöneliktir. Tablo 3'den yola çıkılarak yapılan istatistiki analize göre, anne eğitim düzeyi ile yalnızlık düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur. Buna göre, anne eğitim düzeyi düştükçe, öğrencinin yalnızlık düzeyinin arttığı ortaya çıkmıştır. Duyan (2008) ve arkadaşlarının, Yılmaz'ın (2012) ortaöğretim öğrencileri üzerinde yapmış oldukları araştırmaların sonuçları, elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Araştırmanın üçüncü alt problem cümlesi, öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile baba eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına yöneliktir. Tablo 4'den yola çıkılarak yapılan istatistiki analize göre, baba eğitim düzeyi ile yalnızlık düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur. Buna göre, baba eğitim düzeyi düştükçe, öğrencinin yalnızlık düzeyinin arttığı ortaya çıkmıştır. Duyan (2008) ve arkadaşlarının, Yılmaz'ın (2012) ortaöğretim öğrencileri üzerinde yapmış oldukları araştırmaların sonuçları, elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Araştırmanın dördüncü alt problem cümlesi, öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile ailelerinin aylık ortalama gelirleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına yöneliktir. Tablo 5'den yola çıkılarak yapılan istatistiki analize göre, öğrencilerin ailelerinin aylık ortalama gelirleri ile yalnızlık düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur. Buna göre, öğrencilerin ailelerinin aylık ortalama gelir düzeyleri düştükçe, yalnızlık düzeylerinin arttığı ortaya çıkmıştır. Parcell ve Dufur'ın (2001: akt. Polat, 2008), Kutlu'nun (2005), Yılmaz'ın (2012), Dost'un (2007) yalnızlık değişkenleri üzerine yapmış oldukları araştırmaların sonuçları, elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Araştırmanın beşinci alt problem cümlesi, öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile okul türleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına yöneliktir. Tablo 6'dan yola çıkılarak yapılan istatistiki analize göre, okul türü ile yalnızlık düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur. Buna göre, okul türlerinden Ticaret Meslek Lisesi'nin yalnızlık düzeyinin en yüksek olduğu, Celal Bayar Anadolu Lisesi'nin en düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Aktan'ın (2012), Gökdağ'ın (2012), Parcel ve Dufur'ın (2001; akt. Polat, 2008) yalnızlık üzerine yaptıkları araştırma sonuçları, elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Araştırmanın altıncı alt problem cümlesi, öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile ailede engelli birisi olup-olmama durumu arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına yöneliktir. Tablo 7'den yola çıkılarak yapılan istatistiki analize göre, ailede engelli birisi olup-olmama durumu ile öğrencilerin yalnızlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0.05$). Buna göre, ailede engelli birisi olup-olmaması, öğrencilerin yalnızlık düzeylerini manidar olarak etkilememektedir.

Öneriler

Sosyal Hizmet Uygulamalarına Yönelik Öneriler

Yapılan bu çalışmada, öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile, anlamlı düzeyde ilişkileri olan birçok değişkenin olduğu ortaya çıkmıştır. Okullarda yaşanan, sosyal bir sorun olarak da nitelendirilebilecek 'yalnızlığa' sağlıklı bir sosyal müdahale ve sosyal destek süreci için okul sosyal çalışanların istihdam tartışılmalı ve gündeme alınmalıdır.

Bireysel problemlerin okul yaşantısını etkilediği, okul problemlerinin de bireysel yaşantıların belirleyicisi olduğu düşünüldüğünde, bir amacı insanı mutlu kılmak olan sosyal çalışma mesleğinin ve sosyal çalışanların okullarda sosyal refahı sağlamak adına sorumluluk almaları önemlidir.

Okullarda öğrencilerin yaşadığı sorunlara müdahale şekli, daha çok öğrenci veya velisi ile bireysel görüşme boyutunda sınırlı kalmakta, bu da sorunun çözümünde yeterli olmamaktadır. Sorunu sistem

yaklaşımı ile ele alan bir sosyal çalışmacı, probleminin kaynağına inip, sorunu tüm unsurlarıyla ele alarak yaptığı bir mesleki müdahaleden, daha istendik sonuçlar alacaktır.

Bireyin yüksek iyilik halini hedeflemiş olan bu önemli meslek ve disiplin Türkiye’de yeteri kadar tanınmamaktadır. Bu sahada yapılacak her çalışma, mesleğin tanınmasına da ayrıca hizmet edecektir.

Ulaşılan Sonuçlara Yönelik Öneriler

Bu araştırmada, başarılı ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin genel yalnızlık düzeyleri diğer kurumlardaki öğrencilere göre daha düşük olduğu gözlenmiştir. Yalnızlık problemleri kurumlar arası farklılık gösterdiğinden okul idareleri, öğretmen, veli ve uzman işbirliğiyle, çocuklardaki yalnızlık duygusunun sağaltımı için sosyal tedbirler almalıdır.

Anne ve babaların eğitim düzeyleri arttıkça öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin düştüğü görülmüştür. Aile eğitimlerine yönelik yapılacak faaliyetler bu perspektiften tekrar ele alınarak, bu konuda ebeveynler bilinçlendirilmelidir.

Ailelerin aylık ortalama gelir düzeyleri düştükçe, öğrencinin yalnızlık düzeyleri artmaktadır. Sosyal adaletin sağlanması ve eşitsizliklerin giderilmesi adına öncelikle yetkililer sorumluluk almalıdır. Ayrıca okul sosyal çalışmacısının da eşlik ettiği bir ekiple, ailelerin yaşam alanları ziyaret edilmeli, muhtaç ve gerekli görülenler için yetkili mercilerle işbirliğine gidilmeli, çocuklar için gerekli sosyal ve ekonomik tedbirlerin alınması sağlanmalıdır.

Tüm öğrencilerle, iletişim becerilerini geliştirici, akran desteğini güçlendirici, özgüven aşılayan ve motivasyon yüklü gruplarla sosyal çalışmaya ağırlık verilmelidir. Yalnızlığın sağaltımı için, öğrencinin sosyal çevresinden gördüğü destek artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, S. (2012), "Öğrencilerin Akademik Başarısı, Özdüzenleme Becerisi, Motivasyonu ve Öğretmenlerin Öğretim Stilleri Arasında İlişki", Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- BAHÇETEPE, Ü. (2012), "İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarıları İle Algıladıkları Okul İklimi Arasındaki İlişki", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇİVİTÇİ, N. (2011) *Lise Öğrencilerinde Okul Öfkesi ve Yalnızlık*, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi Dergisi. 4. (35), s. 18-29.
- DEMİR, A. (1989) *Ucla Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliliği*, Psikoloji Dergisi, 7. (23), s. 14-18.
- DOST, M. T. (2007) *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2. (2), s. 132-143.
- DURU, E. (2008) *Yalnızlığı Yordamada Sosyal Destek ve Sosyal Bağlılığın Rolü*, Türk Psikoloji Dergisi, 23. (61), Haziran s. 15-24.
- DUYAN, V., DUYAN, G. Ç., ÇİFTÇİ E. G., SEVİN Ç., ERBAY E. ve İKİZOĞLU M. (2008) *Lisede Okuyan Öğrencilerin Yalnızlık Durumlarına Etki Eden Değişkenlerin İncelenmesi*. Eğitim ve Bilim Dergisi, 33. (150), s. 28-41.
- GIERVERD, J. J., TILBURG T. ve DYKSTR, P. A. (2006) *Loneliness and Social Isolation*, Cambridge Handbook of Personal Relationships, Cambridge University Press, s. 485-500.
- GÖKDAĞ, M. (2004), "Sosyal Bilgiler Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme, Öğrenme Stilleri, Akademik Başarı ve Cinsiyet İlişkileri", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- JUNG, C. G. (2012) *Anılar, Düşler, Düşünceler* (Çev. İris Kantemir), Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- KIZILDAĞ, S. (2009) "Akademik Başarının Yordayıcısı Olarak Yalnızlık, Boyun Eğici Davranışlar ve Sosyal Destek", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KUTLU, M. (2005) *Yetiştirme Yurdu Yaşantısı Geçiren Lise Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri*, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3. (24), s.89-109.
- POLAT, S. (2008) *Akademik Başarının Yordayıcısı Olarak Yalnızlık, Sınav Kaygısı ve Sosyal Destek*, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 7. (25), Kış, 2008-2009, 46-61.
- SEYYAR, A. ve GENÇ, Y. (2010) *Sosyal Hizmet Terimleri*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- YILMAZ, M. G. (2012) "Ortaöğretim Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri İle Utangaçlık Düzeyleri Arasındaki İlişki", Yüksek Lisans Tezi", Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ORTOPEDİK ENGELLİ BİREYLERİN EĞİTİMDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN EĞİTİM DÜZEYİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Ünsal Uzan¹, Bilgesu Çüm² Cansu Berk³

ÖZET

Dezavantajlı gruplar günümüz toplumlarında birçok sorunla karşılaşmaktadır. Bu sorunların önemli bir bölümü de eğitim ortamlarında ortaya çıkmaktadır. Ortopedik engelli bireyler kendi doğalarına ilişkin fiziki yetersizliklerin oluşturduğu zorlukların yanı sıra eğitim ortamlarının erişilebilirliği noktasında da birçok engelle karşılaşmaktadırlar. Amacı insan onur ve değerini yüceltmek olan sosyal hizmet disiplini, mesleki tutum, karar ve eylemlerinde sosyal adaletsizlikle mücadele eder. Sosyal hizmet faaliyetlerini yürüten sosyal çalışmacı, özellikle incinebilir, baskı altındaki birey ve gruplarla birlikte ya da onlar adına toplumsal değişmeyi sağlamak için çaba gösterir. Bu nedenle ortopedik engelli bireylerin eğitim noktasında yaşadığı sorunlar ve bu sorunların çözümü sosyal çalışmacının görev ve sorumluluğudur. Bu sorumluluk dâhilinde Yalova ilinde bulunan 3 ortopedik engelli derneği ile görüşülerek, dernek üyelerinin eğitimde karşılaştıkları sorunların eğitim düzeyleri bağlamında tespit edilmesi ve incelenmesi amaçlanmıştır.

1.Ortopedik Engellilik

Engelli kavramı çok geniş bir kesimi ifade eder. Bu yüzden engellilik kavramının tanımlanması oldukça güçtür. En basit ifade şekli ile doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu, bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişiler 'engelli' olarak tanımlanmaktadır (Sabah, 2011; 26).

Engelliler ile ilgili ulusal mevzuatta, "doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu ortopedik, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olup; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişi" olarak bahsedilmektedir (Mevzuat, 2014).

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından Devlet İstatistik Enstitüsü'ne yaptırılan "Türkiye Özürlüler Araştırması" ile ülkemizdeki engellilik profili geniş kapsamlı olarak araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, engelli olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29'dur. Dünyadaki engellilik durumuna bakacak olursak; Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gelişmiş ülkelerde nüfusun %10'unu, gelişmekte olan ülkelerde ise %12'sini engellilerin oluşturduğunu kabul etmektedir (WHO, 1981, akt; Kaya,2010; 12).

2010 dünya nüfus tahminlerine göre ise, bir milyardan fazla insanın veya dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 15'inin bir tür engellilik ile yaşadığı tahmin edilmektedir (Dünya Engellilik Raporu, 2011; 1).

Ortopedik engelli ise, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası dönemde herhangi bir nedenle, iskelet (kemik), kas ve sinir sistemindeki bozukluklar sonucu, bedensel yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlanmaktadır (Aile Eğitim Rehberi,2007; 9).

Ortopedik engelliler; kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlardır. tekerlekli sandalye kullanan, yürüme güçlüğü çeken veya yardımcı yürüme araçları kullanan kişileri kapsamaktadır. Türkiye' de 857 bin 632 kişi ortopedik engellidir (T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü, 2004).

Felçiller, serabral palsi, spastikler ve sipina bifida, omurga eğrilikleri olanlar, eklem sertliği olanlar, cüceler bu gruba girmektedir. Ortopedik engellerin büyük kısmı ileriki yaşlarda ortaya çıkmaktadır. Trafik ve meslek kazaları, deprem, yangın, nükleer kaza gibi toplumsal felaketler, felçler, lepra, verem, kalp ve damar hastalıkları ile romatizma hastalıkları, süregelen kemik ve eklem iltihapları, çocuk felci ortopedik

1 Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü lisans öğrencisi

2 Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü lisans öğrencisi

3 Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü lisans öğrencisi

engel oluşmasına neden olur. Doğuştan olan ortopedik engeller ise; kalça çıkıklığı, ayak çarpıklığı, el-kol ya da ayak-bacak eksikliği, omurga sorunları ve felçlerle meydana gelebilir (Öztürk, 2007;25).

Ortopedik engel üç düzeyde görülmektedir(Muhcu, 2015; 24):

Hafif Düzeyde Ortopedik Engel: Bireyin yeme, içme, giyinme, temizlik gibi kendi öz bakımını ve toplumsal yaşama katılımını bir başkasının yardımına ihtiyaç duymadan yerine getirebilmesi ya da kısmen ihtiyaç duyarak yerine getirmesi durumudur.

Orta Düzeyde Ortopedik Engel: Bireyin, günlük hayatın alışılmış tekrar eden gereksinimlerini yerine getirmede az da olsa bir başkasının yardımına ya da yürüme cihazı, koltuk değneği, vb. gibi yardımcı aletlerin desteğine ihtiyaç duyması, vücudun fonksiyonlarını yerine getirmesine engel teşkil eden duyu-algi bozuklukları bulunması durumudur.

Ağır Düzeyde Ortopedik Engel: Bireyin, günlük hayatın alışılmış tekrar eden gereksinimlerini yerine getirmede bir başkasının yardımı olmadan devam ettiremeyecek düzeyde düşkün bulunması, tamamen yatağa bağımlı ya da tekerlekli sandalye gibi araçlara bağımlı durumda bulunan vücudun fiziksel yapısının fonksiyonlarını yerine getirememesi durumudur.

2.Ortopedik Engelli Bireylerin Eğitimde Karşılaştıkları Sorunlar

Eğitim; okullar, kurslar ve üniversiteler vasıtasıyla bireylere hayatta gerekli olan bilgi ve kabiliyetlerin sistematik bir şekilde verilmesidir. Eğitim, temel bir insan hakkı olarak evrensel ölçekte kabul görmektedir(tr.wikipedia.org). Anayasamızın 42. maddesinde, "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılmaz." ifadesi yer almaktadır.

Ülkemizde engelliler fiziksel çevreyi gereksinimlerini karşılayacak biçimde kullanamamaktadırlar. Fiziksel düzenleme gerektiren kentsel alanlarda (meydanlar, oto ve yaya yolları, geçitler ve yeşil alanlar) ve kentsel kurguyu oluşturan binalarda (girişler, sirkülasyon, ıslak hacimler) kullanıcı olarak engelliler göz ardı edilmektedirler. engelliler eğitim öğretime örgün olarak katılma noktasında zorluklar yaşamaktadır. Ortopedik engelliler, hareket edebilme yeteneğinde kısıtlama olan veya hareket edebilmek için yardımcı bazı araç ve gereçlere gereksinim duyan kişilerdir. Kullandıkları ekipmanlar, yer değiştirmeyi zorlaştırmaları ve gerektirdikleri hareket alanı açısından fiziksel mekanlarda düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. Engellilerin topluma kazandırılmasında ve toplumun engelli bireylerle bir arada yaşamasını sağlamak için eğitim binaları ve temel eğitim okulları, düzenleme açısından öncelikli mekanlar olmalıdır(Yılmaz ve Aydın, 2006:2).

Ortopedik engelliler, eğitime katılım noktasında birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Engelliler, Türkiye' de dezavantajlı gruplara yönelik yapılan ayrımcılıktan en çok etkilenen kişilerdir. Ortopedik engelli bireyler sahip oldukları fiziksel engel nedeniyle, toplum içerisinde bütünleşememekte ve bu bireylerin önüne çıkan ekonomik, sosyal ve eğitim engelleri bu bireyleri toplumdan uzaklaştırmaktadır. Engelli bireylerin, toplumun olumsuz tutumundan dolayı eğitim alamamaları ve bunun neticesinde ekonomik hayata katılmamaları onların sosyal hayattan dışlanmasına sebep olmaktadır.

3.Türkiye'de Engellilik İle İlgili Yasal Düzenlemeler

2002 yılında yapılan "Özürlüler Araştırması" göstergelerine bakıldığında Türkiye'de genel nüfus ile engelli nüfusun eğitim oranları arasında büyük farklar gözlemlenmektedir. Genel nüfusta okuma yazma bilmeyenlerin oranı %13 iken engelli nüfusu içinde bu oran %36'dır. Engellilerin yaklaşık %41'i ilkökul mezunudur, yüksekokula devam eden engelli oranı ise %2.24'tür. Eğitim düzeyi doğrudan yaşam kalitesini etkileyen, İnsani Gelişmişlik İndeksi'nin bir ölçütüdür. Sağlık, çalışma durumu, gelir ve sosyal yaşama katılma düzeyi ile eğitim düzeyi doğru orantılıdır. Eğitim düzeyi arttıkça çalışma durumu ve sosyal yaşama katılma düzeyi artmaktadır. Engelli olmak eğitim yaşamına katılmayı zorlaştırmaktadır. Eğitim seviyesi engelliler için oldukça önemlidir. Engellilerin eğitim seviyesinin düşük olması onlar için hazırlanan istihdam politikalarının düzgün işlememesine sebep olmaktadır. Bu öneme rağmen eğitim oranlarının düşük olması, yasalara ve yasaların yaptırım gücü üzerine bir araştırma yapma ihtiyacı doğurmuştur (T.C Devlet İstatistik Enstitüsü, 2004).

Engelli bireylerin sosyal uyum konusunda yaşadıkları güçlükler özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sorun olarak devam etmektedir. Özürlüler İdaresi Başkanlığı'na göre (2007) ise

Engelli hakları Türkiye’de başta Anayasamız olmak üzere çeşitli yasalar ve uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. Engellilik ve engelli konusu disiplinler arası konuma sahip olduğundan pek çok alanı ilgilendirmektedir. Bu sebeple engellilik alanıyla ilgili mevzuat çeşitlilik arz etmektedir (Özürülüler İdaresi Başkanlığı, 2007).

Türkiye’nin de imzasının bulunduğu Engelli İnsanların Hakları Hakkında Antlaşma 13 Ocak 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından resmi olarak kabul edilmiştir. Antlaşmayı kabul eden ülkeler engelli bireylere yönelik ayrımcılığı önlemek ve engelli insanların eşit haklara ve yaşam koşullarına sahip olmasını sağlamak için yeni kanun ve politikalar uygulamayı ve antlaşmaya ters düşen uygulamaları yürürlükten kaldırmayı kabul etmişlerdir. “Anlaşmaya katılan ülkeler engelli insanların anlaşmada tanınan haklarını korumaya yönelik politikalar ve kanunlar izleyeceklerini ve ayrımcılık teşkil eden kanun, kural, ve eylemleri yürürlükten kaldıracaklarını beyan ederler.” (Dünya Engellilik Raporu, 2011).

Ülkemiz tarafından 4 Nisan 2007’de imzalanan bu anlaşmaya göre “eğitim” ve “erişilebilirlik” ile ilgili aşağıdaki maddeler yer almaktadır.

Madde 9- Erişilebilirlik: Taraf Devletler, engellilerin bağımsız yaşamaalarının ve toplumun tüm alanlarına tam katılımının sağlanması ve engellilerin diğerleriyle eşit şekilde fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisi ve sistemi dâhil bilgiye ve iletişime, hem kırsal hem de kentsel bölgelerde halka açık olan veya halka sunulan diğer tesislere ve hizmetlere erişiminin sağlanması için uygun tedbirler almalıdır. Bu tedbirler erişime yönelik engellerin tespitini ve ortadan kaldırılmasını da içermelidir.

Madde 24- Eğitim: Taraf Devletler, engellilerin eğitim hakkını tanırlar. Taraf Devletler, bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için, eğitim sisteminin her seviyede engellileri de içine almasını ve ömür boyu öğrenim imkânı sağlamalıdır (Subaşıoğlu,2008:410).

Ülkemizde ise, 2005 yılında yürürlüğe giren, “Özürülüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” engellilere yönelik mevzuattaki eksiklikleri, yüzlerce yasa, tüzük ve yönetmeliğe dağılmış cümleleri bir araya toplamak ihtiyacı ile oluşturulmuştur. 5378 sayılı kanunun geçici ikinci maddesin de “ Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmi yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım veya yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürülülerin erişilebilirliğine uygun duruma getirilir” hükmü yer almaktadır (Darıyemez, 2012:56). Fakat bugün dahi bu hükümlerin tamamen veya çoğunlukla yerine getirilmediği görülmektedir. Bu durumun yasaların yaptırım gücünün zayıflığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Türkiye’de engellilerin eğitimi ile ilgili maddelerin yer aldığı kanun, KHK, yönetmelik ve genelgelerden bazıları şunlardır:

1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
2. Büyükşehir Belediyesi Kanun
3. İlköğretim ve Eğitim Kanunu
4. Karayolları Trafik Kanunu
5. Mesleki Eğitim Kanunu
6. Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun
7. Milli Eğitim Temel Kanunu
8. Büyükşehir Belediyeleri Özürülü Hizmet Birimleri Yönetmeliği
9. Yapılarda Özürülülerin Kullanımına Yönelik Proje Tadili Komisyonları Teşkilî, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr>)

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı ortopedik engelli bireylerin eğitim hayatlarında yaşadıkları problemleri ve ortopedik engelli bireylerin eğitim düzeyleri ile problem yaşama durumu arasında bir bağlantı olup olmadığını tespit etmeye yöneliktir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma ortopedik engelli bireylerin eğitimde karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların eğitim düzeyleri bağlamında farklılıklar doğurup doğurmadığını bulmaya çalışan, ortopedik engelli bireylerin sorun yaşama durumlarının bireysel, çevresel veya toplumsal değişkenlere göre incelenmesini içeren nitel bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini Yalova ilinde bulunan Biz De Varız Engelliler Derneği, Yalova Ortopedik Engelliler Spor Kulübü ve Yeni Yaşam Engelliler Derneği oluşturmaktadır. Araştırma bu üç kuruluşa üye 42 ortopedik engelli bireyle anket yapılarak tamamlanmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Demografik Bilgiler

	Seçenekler	Frekans	Yüzde(%)
CİNSİYET	Kadın	14	33,3
	Erkek	28	66,6
YAŞ	18 ve altı	14	33.33
	19-26 yaş	6	14.28
	27-34 yaş	8	19.02
	35-42 yaş	7	16.66
	43-50 yaş	3	7.14
	51 ve üzeri	4	9.52
Eğitim Düzeyi	O kur-yazar Değil	4	9.52
	O kur-yazar	6	14.28
	İlköğretim	17	40.42
	Lise	8	19.04
	Önlisans-Lisans	6	14.28
	Lisansüstü	1	2.38
TOPLAM		42	100

Tablo 1'deki verilere bakıldığında araştırma kapsamında yapılan anket sonuçlarına göre, ankete katılanlar kadınların sayısı 14(%33.3), ankete katılan erkeklerin sayısı 28(%66,6) olmak üzere toplam 42 kişidir. Ankete katılanların 14(%33,33)'ü 18 yaş ve altındaki yaş, 6 (%14,28)'sı 19-26 yaş, 8 (%19,02)'i 27-34 yaş, 7 (%16,66)'si 35-42 yaş, 3 (%7,14)'ü 43-50 yaş, 4 (%9, 52)'ü 51 ve üzeri yaş grubunu temsil etmektedir.

Ortopedik engelli bireylerin eğitim alırken karşılaştıkları sorunlar, eğitim düzeyleri bağlamında ele alındığı için, ankete katılan bireylerin eğitim düzeyleri önem arz etmektedir. Elde edilen verilere göre, okur-yazar olmayan bireylerin sayısı 4 (%9, 52), okur-yazar olan bireylerin sayısı 6 (%14,28), ilköğretim mezunu olanların sayısı 17 (%40,42), lise mezunu olanların sayısı 8 (%19,04), ön lisans ve lisans olmak üzere üniversite mezunu olanların sayısı 6 (%14,28), Lisansüstü eğitim görenlerin sayısı ise 1 (%2, 38)'dir. Anket uygulanan 42 kişiye göre bakıldığında görülmektedir ki ortopedik engelli bireylerin büyük bir kısmı lisans ve lisansüstü eğitimlerine devam edememektedir.

Tablo 2: Eğitim Noktasında Engelle Karşılaşma Durumu

Seçenekler	Frekans	Yüzde/(%)
Evet	21	50
Hayır	14	33,33
Kısmen	7	16,66
TOPLAM	42	100

Araştırma kapsamında ortopedik engelli bireylerin eğitim alırken herhangi bir engelle karşılaşmış olup olmadığını bakıldığında tablo 2'deki verilere göre, ortopedik engelli bireylerden 21 (%50)'i eğitim alırken çeşitli engellerle karşılaştıklarını söylerken, 14 (%33,33)'ü karşılaşmadıklarını ve 7 (16,66)'si kısmen karşılaştıklarını söylemiştir.

Tablo 3: Eğitim Düzeyleri ve Engelle Karşılaşma Durumu

Engelle karşılaşma	Eğitim Düzeyi	
	İlköğretime kadar	Lise ve üstü
Evet	40,74 (11)	66,66 (10)
Hayır	44,44 (12)	13,33 (2)
Kısmen	14,81 (4)	20 (3)
Yüzde (Toplam)	100 (27)	100 (15)

Araştırmada, ortopedik engelli bireylerin eğitim alırken karşılaştıkları sorunlar eğitim düzeyi bağlamında değerlendirileceği için, ilköğretim düzeyine kadar eğitim görmüş bireyler ile lise ve üstü eğitim görmüş bireylerin ayrı ayrı herhangi bir sorunla karşılaşmış olup olmadığını öğrenilmiştir. Elde edilen verilere göre, tablo 3'de görüldüğü gibi ilköğretim seviyesine kadar eğitim görmüş bireylerin, 11 (%40,74)'i eğitim alırken sorunla karşılaştığını belirtirken, lise ve üstü seviyesine kadar eğitim görmüş bireylerin 10 (%66,66)'u eğitim alırken sorunla karşılaştığını belirtmiştir. Lise ve üstü seviyede eğitim görmüş bireylerin eğitim alırken engelle karşılaşma oranları fazla iken, ilköğretim seviyesine kadar eğitim görmüş bireylerden az olmasının nedeni ankete katılan bireylerin ilköğretime kadar eğitim görenlerin sayısının, lise ve üstü eğitim görenlerin sayısından fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Ankete katılanlardan ilköğretim seviyesine kadar eğitim görenlerin 12 (%44,44)'si herhangi bir engelle karşılaşmadığını belirtirken, lise ve üstü seviyesinde eğitim görenlerin 2 (%13,33)'si herhangi bir engelle karşılaşmadığını belirtmiştir. İlköğretim seviyesine kadar eğitim görmüş kişilerin 4 (%14,81)'ü kısmen bir engelle karşılaştıklarını söylerken, lise ve üstü seviyesinde eğitim görenlerden 3 (%20)'ü kısmen karşılaştıklarını söylemiştir. Anket sonuçlarına göre görülmektedir ki eğitim düzeyi arttıkça, eğitim alırken karşılaşılan engellerde de artmaktadır.

Tablo 4: Kanunlardan Haberdar Olma Durumu

Seçenekler	Frekans	Yüzde/(%)
Evet	18	42,88
Hayır	15	35,71
Kısmen	9	21,42
TOPLAM	42	100

Engelli bireyler ile ilgili eğitim ve erişilebilirlik ile ilgili kanunlar yasalarda ve mevzuatlarda yer almaktadır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre tablo 4'te de görüldüğü gibi, ortopedik engelli bireylerin 'eğitim ve erişilebilirlik' ile ilgili olan kanunlardan haberdar olma durumlarına bakıldığında kanunlardan haberdar olanların sayısı 18 (%42,88), haberdar olmayanların sayısı 15 (%35,71), kısmen haberdar olanların sayısı ise 9 (% 21, 42)'dir. Araştırma sonuçlarından elde edilen veriler ortopedik engelli bireylerin kendileriyle ilgili var olan kanunlardan haberdar olduklarını göstermektedir.

Tablo 5: Yasaların Yaptırım Gücünü Yeterli Bulma Durumu

Seçenekler	Frekans	Yüzde(%)
Evet	5	11.90
Hayır	27	64.28
Kısmen	10	23.80
TOPLAM	42	100

Elde edilen verilere göre tablo 5'te de görüldüğü gibi kanunlarda yer alan yasaların yaptırım gücünü yeterli bulanların sayısı 5 (%11,90), yeterli bulmayanların sayısı 27 (%64,28), kısmen yeterli bulanların sayısı 10 (%23,80)'dur. Yapılan anket, ankete katılan kişilere göre kanunların var olmasına rağmen uygulanmadığını ve yaptırım gücünün de yeterli olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 6: Toplumun Engellilere Yönelik Bilgisini Yeterli Bulma Durumu

Seçenekler	Frekans	Yüzde(%)
Evet	3	7.14
Hayır	27	64.28
Kısmen	12	28.57
TOPLAM	42	100

Tablo 6'ya göre ankete katılan ortopedik engelli bireylerden toplumun 'engellilere' yönelik bilgisini yeterli bulanların sayısı 3 (%7,14), yeterli bulmayanların sayısı 27 (%64,28), kısmen yeterli bulanların sayısı ise 12 (%28,57)'dir. Elde edilen veriler göstermektedir ki ankete katılan ortopedik engelli bireylerin yarısından fazlası toplumun 'engellilere' yönelik bilgisinin yeterli olmadığını düşünmektedir.

Tablo 7: Eğitim Düzeyi ve Toplumun Engellilikle İlgili Bilgisini Yeterli Bulma Durumu

Toplumun engellilikle ilgili bilgisi	Eğitim Düzeyi	
	İlköğretime kadar	Lise ve üstü
Evet	7.40 (2)	6.66 (1)
Hayır	74.07 (20)	53.33 (8)
Kısmen	18.51 (5)	40.0 (6)
Yüzde (Toplam)	100 (27)	100 (15)

Tablo 7'ye bakıldığında eğitim düzeyi ilköğretime kadar olan bireyler ile eğitim düzeyi lise ve üstü olan bireylerin toplumun engellilikle ilgili bilgisini yeterli bulma oranları görülmektedir. Eğitim düzeyi ilköğretime kadar olan bireylerden toplumun engellilikle ilgili bilgisini yeterli bulanların sayısı 2 (%7.40), yeterli bulmayanların sayısı 20 (%74.07), kısmen cevabını verenlerin sayısı ise 5 (%18.51) dir.

Ankete katılan ortopedik engelli bireylerden eğitim düzeyi lise ve üstü olanların, toplumun engellilikle ilgili bilgisini yeterli bulma durumuna bakıldığında ise 1 (%6.66) kişinin yeterli bulduğu, 8 (%74.07) kişinin yeterli bulmadığı ve 6 (%40.0) kişinin de kısmen cevabını verdiği görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında eğitim düzeyi ilköğretime kadar olan bireyler ve eğitim düzeyi lise ve üzeri olan bireylerin çoğunun toplumun engellilerle ilgili bilgisini yeterli bulmadığı söylenebilir.

Tablo 8: Eğitim Noktasında İhtiyaç Duyulan Desteğin Öncelik Sırası

Seçenekler	Frekans	Yüzde(%)
Maddi Destek	18	42.85
Sosyal Destek	14	33.33
Psikolojik Destek	10	23.80
TO PLAM	42	100

Tablo 8’de ortopedik engelli bireylerin eğitim noktasında ihtiyaç duyduğu desteğin öncelik sırası görülmektedir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında öncelikle maddi desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtenlerin sayısı 18 (%42.85), öncelikle sosyal desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtenlerin sayısı 14 (%33.33) ve öncelikle psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtenlerin sayısı ise 10 (%23.80) dur.

Araştırma bulgularına bakıldığında bireylerin çoğunun öncelikli olarak maddi desteğe ihtiyacı olduğunu belirtmesinde; eğitim, ulaşım, sosyal hayat vb. alanlarda maddiyatın önemli bir ölçüt olmasının etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Tablo 9: Karşılaşılan Fiziki Engeller

Seçenekler	Frekans	Yüzde(%)
Rampa Eksikliği	28	66.66
Rampa Eğimlerinin Uygun Olmaması	16	38.09
Kurumlarda Asansör Olmaması	20	47.61
Ulaşım İmkanlarının Yetersiz Olması (Toplu taşıma araçları, yollar, kaldırımlar vb.)	33	78.57
Okul ve Sınıfların Ortopedik Engellilere Uygun Şartlarda Olmaması	19	45.23
TO PLAM	42	100

Tablo 9’da ortopedik engelli bireylerin eğitim noktasında karşılaştıkları fiziki engel türleri görülmektedir. Rampa eksikliği ile karşılaşan bireylerin sayısı 28 (%66.66), rampa eğimlerinin uygun olmaması engeliyle karşılaşanların sayısı 16 (%38.09), kurumlarda asansör olmaması engeliyle karşılaşanların sayısı 20 (%47.61), ulaşım imkanlarının yeterli olmaması engeliyle karşılaşanların sayısı 33 (%78.57), okul ve sınıfların ortopedik engelli bireylere uygun şartlarda olmaması engeliyle karşılaşanların sayısı 19 (%45.23) dur. Araştırma bulgularına bakıldığında bireylerin çoğunun ulaşım imkanlarının yetersiz olması sebebiyle sorunlar yaşadığı görülmektedir.

Tablo 10: Destek Alınan Kişiler

Seçenekler	Frekans	Yüzde(%)
Anne	29	69.04
Baba	20	45.60
Kardeş	8	19.04
Diğer	8	19.04
TO PLAM	42	100

Tablo 10’da araştırmaya katılan bireylerin destek aldığı kişiler görülmektedir. Ankete katılan bireylere bakıldığında annesinden destek alanların sayısı 29 (%69.04), babasından destek alanların sayısı 20 (%45.60), kardeşinden destek alanların sayısı 8 (%19.04) dir. Diğer cevabını verenlerin sayısı ise 8 (%19.04) dir. Diğer cevabını veren bireylerin 4’ünün eşinden 2’sinin dayısından diğer iki katılımcının ise arkadaşından destek aldığı belirtilmiştir.

Tablo 11 : Desteği İstemen Kişiler

Seçenekler	Frekans	Yüzde(%)
Anne	5	11.90
Baba	13	30.95
Kardeş	6	14.28
Diğer	7	16.66
TOPLAM	42	100

Tablo 11'de ise ortopedik engelli bireylere desteğini istedikleri kişiler sorulduğunda annesinden destek isteyenlerin sayısı 5 (%11.90), babasından destek isteyenlerin sayısı 13 (%30.95), kardeşinden destek isteyenlerin sayısı ise 6 (14.28) dir. Diğer cevabını verenlerin sayısı da 7 (%16.66) dir. Diğer cevabını veren bireylerin

Tablo 12 : Destek Alınan Kurumlar

Seçenekler	Frekans	Yüzde(%)
Belediyeler	12	28.57
Rehabilitasyon Merkezleri	19	45.23
Gönüllü Kuruluşlar	17	40.47
ASPB	7	16.66
Diğer	-	0
TOPLAM	42	100

Tablo 12'de ankete katılan bireylerin destek aldığı kurumlar görölmektedir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında belediyelerden destek alanların sayısı 12 (%28.57), rehabilitasyon merkezlerinden yardım alanların sayısı 19 (%45.23), gönüllü kuruluşlardan yardım alanların sayısı 17 (%40.47), ASPB'den destek alanların sayısı 7 (%16.66) dir. Diğer cevabını kimse vermediği için bireylerin bu kurumlar dışında herhangi bir kurumdan destek almadığı söylenebilir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında bireylerin çoğunun rehabilitasyon merkezlerinden, daha sonra gönüllü kuruluşlardan destek aldığı görölmektedir.

Tablo 13: Desteği İstemen Kurumlar

Seçenekler	Frekans	Yüzde(%)
Belediyeler	17	40.47
Rehabilitasyon Merkezleri	2	4.76
Gönüllü Kuruluşlar	9	21.42
ASPB	30	71.42
Diğer	6	14.28
TOPLAM	42	100

Tablo 13'te bireylerin desteğini istediği kuruluşlar yer almaktadır. Bakıldığında belediyelerden yardım isteyen bireylerin sayısı 17 (%40.47), rehabilitasyon merkezlerinden destek isteyenlerin sayısı 2 (%4.76), gönüllü kuruluşlardan destek isteyenlerin sayısı 9 (%21.42), ASPB'den destek isteyenlerin sayısı 30 (%71.42) dur. Diğer cevabını verenlerin sayısı ise 6 (%14.28) dir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında ortopedik bireylerin çoğunun ASPB'nin daha sonra belediyelerin desteğini istediği görölmektedir.

SONUÇ

Engellilik, doğuştan gelen ya da sonradan geçirilen hastalık veya kazalar sonucu ortaya çıkan bir durum olabilir. Engelliliğin bireylerin kararlarından ve arzularından bağımsız olarak gerçekleşmesi, engel ile yaşama ve toplumla adaptasyon süreci oldukça güç bir durumdur. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre engellilik durumu %85 oranında doğumdan sonra gerçekleşmektedir. Bu durum ise bize her bireyin birer engelli adayı olduğunu göstermektedir. Araştırma ortopedik engel ile yaşayan bireylerin eğitimde yaşadığı

problemleri ortaya koymak adına yapılmıştır. Yapılan diğer araştırmalar göstermektedir ki eğitim düzeyi ile sağlık ve yaşam koşulları arasında doğrusal bir orantı mevcuttur. Bu açıdan düşünüldüğünde engelli bireylerin eğitim sorunlarının bilinmesinin ve eğitim düzeyinin artırılmasının, toplumsal kalkınma için bir gereklilik olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre ortopedik engelli bireylerin yaşamış olduğu eğitim problemlerinin başında maddi problemler gelmektedir. Maddi imkanları yetersiz olduğu için bireyler eğitime devam edememiş veya hiç başlayamamıştır. Maddi sorunlardan sonra ise toplumsal ve çevresel sorunlar ikincil eğitim problemini oluşturmuştur. Görüşülen ortopedik engelli bireylerin birçoğu toplumsal baskı ve 'yapamazsın' algısı yüzünden eve kapanmak zorunda bırakıldıklarını ve toplumsal dışlanmaya maruz kaldıklarını aktarmıştır. Ortopedik engelli bireyler için en az öneme sahip problem olarak bireysel problemler öne çıkmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde ortopedik engelli bireyler eğitim almayı istemekte fakat maddi ve çevresel problemler ortopedik engelli bireylerin eğitim düzeyinin düşük olmasında en önemli engeli teşkil etmektedir.

Araştırmaya katılanların %50' si eğitimle ilgili problemlerle karşılaştıklarını belirtirken ilköğretim düzeyine kadar eğitim alan katılımcılarda bu oran %40,74 iken lise ve üzeri düzeyde eğitim alan katılımcılarda %66,66 oranında gerçekleşmiştir. Bu durum ise ortopedik engelli bireylerin eğitim düzeylerini arttırdıkça eğitim hayatlarında daha fazla problemle karşılaştığını ve bu durumun eğitim hayatına devam etmeyi zorlaştırdığını göstermektedir.

Katılımcıların genelinen engellilikle ilgili kanunlardan haberdar olmasına rağmen yasaların yaptırım gücünü yeterli bulmamaları, toplumsal hayata, iş hayatına ve eğitim hayatına yeterli katılım gösterememelerinin bir nedeni olduğu düşünülmektedir. Son yıllarda erişilebilirlik ve eğitim teşviki konusunda yasal düzenlemelere gidilmesine rağmen uygulamada eksik kalınması bu durumun ortaya çıkmasında etmen olduğu söylenilebilir. Ortopedik engelli bireyler ulaşım problemleri(yaya kaldırımları, dolmuşlar vb.), çevre düzenlemeleri, rampaların olmaması veya eğiminin uygun olmaması, asansör olmaması gibi problemler yüzünden eğitim aldıkları kuruma erişimde önemli problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu konudaki yasal sorumluluk yerel yönetimlere ait olmasına rağmen yerel yönetimlerin sorumluluklarını tam olarak yerine getirmediği görülmektedir.

Ankete katılan bireylerin %64,28'i toplumun engellilikle ilgili bilgisinin yeterli olmadığını belirtmesi toplumsal dışlanmanın nedenini gözler önüne sermektedir. Yapılan görüşmelerde ve anket sonuçlarında ortopedik engelli bireyler toplumun engelliğe yönelik algısını eksik ve yanlış bulmaktadır. Sosyal problemlerin ortopedik engelli bireylerin eğitiminde ikincil sorun teşkil etmesinin nedeni toplumun bu alandaki bilgisinin oldukça kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır. Engelli bireyler engelsiz bireylerin onlara karşı olan tutumunun engeli olmayan bireylere karşı tutumundan farklı olmasından dolayı rahatsızlık duyduklarını ve bu sebepten toplumla bütünleşmekte zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Ortopedik engelli bireylerin en önemli destekçilerinin anneleri olduğu, en çok desteği istenen kişilerin ise babaları olduğu görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında bakım hizmetlerinde kadının daha çok yer alması ve erkeğin bu konudaki sorumluluğunu kadına yüklemesi olduğu düşünülmektedir. Bir başka açıdan bakılacak olursa özellikle engelli ailelerde engelli bireyin ihtiyaçları anne tarafından karşılanırken evin maddi yükünün baba tarafından yürütülmesi en büyük destekçiyi anne yapmıştır. Eğitimde duyulan öncelikli ihtiyacın maddi olması ve genellikle ailedeki maddi sorumluluğun babaya ait olması en çok desteği istenen kişinin baba olmasını açıklar niteliktedir.

Araştırmanın kurum bazındaki destek alma, desteğini isteme sorusuna verilen cevaplara göre ortopedik engelli bireyler en fazla desteğin rehabilitasyon merkezlerinden alındığı en fazla desteğin ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığından istendiğini belirtmişlerdir. Yapılan görüşmeler de ve anketlerde rehabilitasyon merkezlerine giden bireylerin çoğunlukta olması bu durumun ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Diğer bir açıdan ise bireyler Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kendilerine en yakın kurum bulmuşlar kurum yetkililerin ortopedik engelli bireylere yönelik bir programın olmamasını bir eksiklik görmüşlerdir. Bu sebeplerden bireyler en fazla desteği Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığından beklemektedir.

Sonuç olarak ortopedik engelli bireyler eğitim noktasında birçok farklı problem yaşamaktadır. Maddi ve sosyal problemler asıl problemleri oluştururken erişilebilirlik noktasında yaşanan eksiklikler ortopedik

engelli bireylerin eğitim ortamlarından uzaklaştıran diğer nedenlerdir. Eğitim düzeyinin arttıkça eğitimde yaşamında engellerin de artması lise ve üzeri düzeydeki eğitim ortamlarının ortopedik engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamadığı sonucunu doğurmaktadır. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki eğitim konusunda bireyleri ve aileleri teşvik eden, uygulamada güçlü kanunlara ihtiyaç vardır. Bunun haricinde topluma yönelik engelli eğitimleri ve uygun sosyal politikalar sorunun çözüm noktasını oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Darıyemez Merve, (2012), " Sosyal Dışlanma Bağlamında Engellilerin Çalışma Hayatından Soyutlanması: Antalya Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi.

Fatoş Subaşıoğlu, (2008), Bilgi Dünyası, Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri'nin "Engellilik Farkındalığı" Üzerine Bir Araştırma, 9(2):399-430

Kaya, A. (2010). Isparta İlinde Engellilere Yönelik Hizmet Veren Kamu Ve Özel Eğitim Kurumlarında Çalışan Meslek Gruplarında Tükenmişlik Düzeyi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta. Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 2014.

Muhcu, S. (2015). Ortopedik Engellilik ve Dini Başa Çıkma (Trabzon Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çorum. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZİDA. (2007). Stratejik Plan 2008-2012. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara.

Öztürk, M. (2007). Hayata Renk Katanlar 'Engelli Gruplar'. Ağrı: Ağrı İstanbul Çeçen Üniversitesi Yayınları.

Sabah, E., (2011), Engelli Çocukların Ağız ve Diş Sağlığının Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Ege Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Pedodonti Anabilim Dalı.

T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2007). Aile Eğitim Rehberi: Ortopedik Özürlüler. Ankara

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2002), <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 10.11.2015 23:55)

Yılmaz, B. ve Aydın, D. (2006). Ortopedik Engelliler İçin Eğitim Mekanları Tasarımında Malzemenin Önemi. Ss.1-11

İnternet Kaynakları

Dünya	Engellilik	Raporu	Yönetici	Özeti
http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687-1328710754698/Yoneticiozeti.pdf				

Dünya Engellilik Raporu, (2011), <http://siteresources.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 10.11.2015 23:46)

Engelliler Hakkında Kanun, (2014), <http://www.mevzuat.gov.tr>.

<http://www.mevzuat.baskanlik.gov.tr>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Egitim> (Erişim tarihi: 09.11.2015)

EK- 1: ANKET SORULARI

Bu anket Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü 4. sınıf öğrencileri Ünsal UZAN, Bilgesu ÇÜM ve Cansu BERK tarafından "ORTOPEDİK ENGELLİ BİREYLERİN EĞİTİMDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN EĞİTİM DÜZEYİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ" adlı bildiri çalışması için yapılmaktadır. Anketin amacı ortopedik engelli bireylerin eğitim sorunlarının tespit edilmesidir. Araştırma bilimsel bir nitelik taşıdığından derlenen kişi ve aile bilgileri gizli tutulacaktır.

Lütfen soruları tam olarak okuduktan sonra kendinize en uygun olan cevabı işaretleyiniz. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

1. Cinsiyetiniz:

Kadın () Erkek ()

2. Yaşınız:

18 ve altı () 19-26 yaş () 27-34 yaş () 35-42 yaş () 43-50 yaş () 50 üzeri ()

3. Eğitim Düzeyiniz:

Okur-yazar değil () Okur-yazar () İlköğretim () Lise ()

Ön Lisans/Lisans () Lisansüstü Eğitim ()

4. Eğitim noktasında bugüne kadar herhangi bir engel ile karşılaştınız mı?

Evet () Hayır () Kısmen ()

5. Engellilerin eğitim hakkı noktasında yasalarda yer alan kanunlardan haberdar mısınız?

Evet () Hayır () Kısmen ()

6. Yasaların yaptırım gücünü yeterli buluyor musunuz?

Evet () Hayır () Kısmen ()

7. Toplumun engellilere yönelik bilgisini yeterli buluyor musunuz?

Evet () Hayır () Kısmen ()

8. Eğitim noktasında ihtiyaç duyduğunuz desteği öncelik sırasına göre işaretleyiniz

Sosyal Destek () Psikolojik Destek () Maddi Destek ()

9. Eğitim sürecinde karşılaştığınız fiziki engelleri işaretleyiniz:

Rampa Eksikliği ()

Rampa eğimlerinin uygun olmaması ()

Kurumlarda asansör olmaması ()

Ulaşım imkânlarının yetersiz olması(Toplu taşıma araçları, yollar, kaldırımlar vb.) ()

Okul ve sınıfların ortopedik engellilere uygun şartlarda olmaması ()

10. Eğitim noktasında ailenizde ve çevrenizde sizi destekleyen kişiler:

A. Anne () Baba () Kardeş () Diğer ().....

11. Eğitim noktasında ailenizde ve çevrenizde desteğini istediğiniz kişiler:

Anne () Baba () Kardeş () Diğer ().....

12. Eğitim noktasında desteğini aldığınız kurumlar:

Belediyeler () Rehabilitasyon Merkezleri () Gönüllü Kuruluşlar ()

ASPB(Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) () Diğer ().....

13. Eğitim noktasında desteğini istediğiniz kurumlar:

Belediyeler () Rehabilitasyon Merkezleri () Gönüllü Kuruluşlar ()

ASPB(Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) () Diğer ().....

14. Yukarıda belirtilen sorular haricinde eğitim noktasında söylemek istediğiniz bir şey var mı?

OKUL SOSYAL HİZMETİ PERSPEKTİFİNDEN EĞİTİM SİSTEMİNİN ELEŞTİREL BİR ANALİZİ: EĞİTİM SORUNLARI VE EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTSİZLİĞİ

Tahir Emre Gencer¹, Gökem Kelebek²

ÖZET

Eğitim sisteminde sıkça karşılaşılan sorunlar, akademik başarıya etki etmesinin yanında bir çok alanda da olumsuzluk yaratmaktadır. Sıkça vurgulanan pek çok sorunun arka planında ise ekonomik problemler ve sermaye kaygısı yatmaktadır. Neoliberalizmin eğitime bu noktadaki en büyük darbesi, eğitim sisteminin odağında yer alması gereken öğrencileri özne konumundan çıkarıp sermayenin ve ideolojinin birer nesnesi konumuna getirmesidir. Eğitim sistemleri, öğrenci ihtiyaçlarına ve gelişmişliğe cevap verecek bir uygulama sürecini gerektirirken sermayenin ve gücün gizil uzantılarıyla kuşatılmıştır. Sermaye, güç ve ideolojik uzantılı amaçlarla donatılmış bir eğitim sisteminde, sermayeden ve farkındalıktan yoksun bir öğrenci kuşkusuz birçok fırsat eşitsizliğine maruz kalmaktadır. Engelli, Suriyeli, çalışan, mevsimlik tarım işçisi ve yoksul çocuklar gibi gruplar içerisinde yer alan öğrenciler, eğitim süreçlerinde güçsüzler ya da dezavantajlılar kategorisinde yer almakta ve eğitim sisteminde ikinci plana atılmaktadırlar. Sosyal hizmetin ana unsuru olan sosyal adaletin sağlanmadığı bir toplumda eğitim ve fırsat eşitliğinden söz etmek mümkün değildir. Eğitimin, para ile ulaşılabilir bir metadan farklı olarak, anayasamızın 42. Maddesinde, "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılmaz" ifadesiyle, temel bir anayasal hak ya da hizmet olduğu bir kez daha hatırlanmalıdır. Eğitimin giderek ticarileşmesi, ideolojikleşmesi ve öğrenci gereksinimlerinden uzaklaştırılması doğrudan çocuğu, dolaylı olarak aileleri ve toplumu yoksullaştırmakta ve zincirleme sorunlara itmektedir. Okul sosyal hizmeti, sadece öğrenme bariyerleri ve öğrenci sorunları üzerinde durmaktan öte, öğrenci lehine eleştirel ve özgürleştirici bir tutum sergileyerek, sorunların (kültürel, ekonomik, politik) arka temellerine inmeli ve mesleğin çoklu becerilerini kullanarak öğrenciyi ve eğitim sistemlerini kuşatan tüm sorunlar için etkin politikalar üretmelidir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER Okul Sosyal Hizmeti, Fırsat Eşitsizliği, Eleştirel Sosyal Hizmet, Öğrenci Sorunları, Neoliberalizm

GİRİŞ

Günümüz eğitim sistemlerinin kalitesi, verimliliği, başarısı ve sorunları sıkça tartışılan bir konudur. Bu durum, ülkelerin eğitim vizyonlarına ve gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak olumlu ve olumsuz farklılıklar gösterebilmektedir. Etkin sosyal politikaların, gelişmiş refah sistemlerinin, modern toplumların ve bilim dünyasının temel yapı taşı olan eğitim, insanlığın bireysel, toplumsal, çevresel, kültürel, bilişsel ve psikososyal açıdan başarıya ulaşmasında; barış, özgürlük, demokrasi, sosyal adalet, eşitlik ve evrensel değer gibi ideallerine erişmesinde temel araçtır. Eğitim tarihimize bakıldığında ise durumun pek de bu idealler doğrultusunda gerçekleşmediği görülmektedir. Bu noktalarda, çoğunlukla yasal mevzuatın ve düzenlemelerin kağıt üzerinde neredeyse eksiksiz yapıldığı, uygulama aşamalarında ise aynı ciddiyet ve istikrarın sağlanmadığı dikkat çekmektedir. Bu aşamada, karşımıza çıkan en önemli problemlerden biri, mevcut eğitim sisteminin bahsi geçen değerleri kazandıracak alt yapıya sahip olup olmadığıdır.

Okullarda sık karşılaşılan; derslere ilgisizlik, dikkat dağınıklığı, başarısızlık, iletişim kopukluğu, sınav kaygısı, devamsızlık, anksiyete, adaptasyon sorunu, gelişimsel dönemlerden kaynaklı sorunlar, psikolojik sorunlar, ailevi sorunlar, yalnızlık, ekran zorbalığı, saldırganlık, suça sürüklenme, yoksulluk, ihmal ve istismar, madde bağımlılığı ve farklılıkların (cinsel yönelim, etnisite, engellilik vb. durumlar açısından) dışlanması gibi sorunlar, eğitim sürecinde ciddi olumsuzluklara neden olmaktadır.

Eğitim süreçlerinde sorun yaşayan ve zorluklarla karşılaşan öğrencilerin, akademik başarılarının düştüğü, öğrenmelerinin zorlaştığı ve gelişimsel dönemlerde sorunlar yaşadıkları bilinmekle beraber, süreç içinde yaşanan sosyal ve duygusal zorluklar, öğrencilerin hayatlarındaki diğer alanlara da yayılabilmektedir (Openshaw, 2008: 284). Bu belirgin risk faktörleri bireylerin gelişimlerini ve eğitim süreçlerini olumsuz

¹ Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Araştırma Görevlisi

² Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Araştırma Görevlisi

etkilemektedir. Bu noktalarda, okul sosyal hizmeti, koruyucu, önleyici, sorun çözücü ve tedavi edici unsurlarını kullanarak eleştirel bir tutumla gerekliliğini ortaya koymalıdır.

Okullarda yaşanan öğrenci sorunları kapsamında çokça vurgulanan öğrenci sorunlarının yanında bu sorunların temellerinde ve arka planlarında yer alan küresel, yapısal ve sistemsel kaynaklı aktörleri ve sorunları görünür kılmak resmi bir bütün olarak görme açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma, eğitim sistemi sorunlarının bu yönünü görünür kılmaya odaklanmaktadır. Bu noktada, bireyler, aileler ve toplumlar üzerindeki ekonomik, sosyal ve siyasal etkilerin değişmesi; sermaye hareketliliğinin artması; ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların oluşması; farklılıkların göz ardı edilmesi ve eğitimde fırsat eşitsizliğinin ortadan kalkması önem arz eden problemler arasında yer almaktadır.

Eğitimin Sermaye Odaklı Olduğunu Gösteren Bulgular;

Eğitim Reformu Girişimi, 2014-2015 eğitim-öğretim yılı raporunda, okul öncesi eğitimde 1.935, ilköğretimde 215.400, ortaöğretim düzeyinde ise yalnızca 41.770 çocuğun özel eğitim hizmetlerinden yararlandığı ifade edilmiştir. Özel gereksinimli çocukların özellikle okul öncesi eğitime ve ortaöğretime erişimlerinin kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu çocukların eğitime katılımlarının düşük olmasının nedenleri, sosyal hizmetin koruyucu, önleyici ve sorun çözücü bakışıyla ele alınmalı ve eğitimde fırsat eşitliği yaratabilme amacıyla müdahalelerde bulunulmalıdır. Ortaöğretim çağındaki engelli çocukların % 35'inin örgün ortaöğretime erişebildiği verisi ise eğitimde fırsat eşitsizliği sorununu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Buna ek olarak, engelli bireylerin eğitim materyallerine ulaşmada da erişim sıkıntısı yaşadıkları görülmektedir.

Eğitime erişimde sorun yaşayan bir diğer grup ise çalışan çocuklardır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) Çalışan Çocuklar 2012 araştırması, 6-17 yaş arasındaki 15.247.000 çocuğun, 893 bininin ekonomik faaliyetlerde, 7.503.000'inin ev işlerinde çalıştığını belirtmektedir. Bu konuda raporda yer verilen bir diğer konu ise çalışan çocukların, akranlarına göre daha fazla dezavantaja karşı karşıya kaldığı, iş yükleri nedeniyle derslerine ve sosyal etkinliklere diğer akranları kadar zaman ayıramadıkları gerçeğidir. Okula düzenli bir şekilde devam edemeyen öğrencilerin, okulu terk etme olasılıklarının daha yüksek olduğu bilinmekle beraber, okuldaki başarılarının çalışmayan akranlarına göre daha düşük olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda Meder'in (2007:205) yaptığı araştırmalarda belirttiği üzere sokakta çalışan/çalıştırılan çocukların cinsiyet yoğunluğu %95 erkek, %5 kız çocuklarıdır. Görüldüğü üzere, bu noktada cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı bir eğitime erişememe durumu da söz konusudur. Bu çocukların genel olarak okula devam edememelerinin en önemli nedeni ise kuşkusuz ekonomi temellidir.

Bu konuda bir diğer örneğin ise mevsimlik tarım göçüne katılan ailelerin çocukları olduğu dikkat çekmektedir. Tarımda çalışan 18 yaş ve altı çocukların % 50'sinin eğitimlerini terk ettiği, eğitimine devam eden çocukların ise % 57'sinin okula düzenli devam edemediği belirtilmiştir. Ayrıca çocukların yaşlarının arttıkça eğitimi terk etme olasılıklarının da arttığı ve bu durumun erkek çocuklara kıyasla kız çocuklarında her yaş grubunda daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır.

Türkiye'deki Suriyeli çocukların, çoğunun eğitime erişemediği belirtilmiştir. T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) raporu 2014 verilerine göre, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısının 1,7 milyonu (2015 kasım ayı itibarı ile 2 milyonu) geçtiği ve Suriyeli sığınmacıların yaklaşık yarısını çocukların oluşturduğu ve okul çağındaki çocukların % 70'inin okula devam edemediği belirtilmektedir. Çalışan çocuklar sorunu kümesi içinde yer alan Suriyeli çocukların eğitim gereksinimlerinin de göz ardı edildiği görülmektedir. Bildiğimiz üzere, sosyo-ekonomik düzeyi düşük Suriyeli aileler, çocuklarının eğitim masraflarını karşılayabilecek yeterli ekonomik özgürlüğe sahip değildirler. Eğitim masraflarının bu denli yüksek olması, eğitimde ana dil sorununun yanında sığınmacıların eğitim sistemine katılamamasının bir nedeni olarak gösterilmektedir.

"4+4+4" sistemine geçişin üçüncü yılı itibarıyla okulöncesi eğitimin sektöre uğradığı da görülmektedir. 2014-15 eğitim-öğretim yılı için 4/5 yaş grubunda net okullulaşma oranının %41,6 olduğuna yer verilmiştir. PISA 2012 yılı sonuçlarına göre ise Türkiye'de 15 yaş öğrenci örnekleminde okul öncesi eğitim alan çocukların oranı diğer ülkelere göre oldukça düşüktür. Değerlendirmeye katılan 65 ülke içinde, hiç okul öncesi eğitim almamış olan öğrencilerin oranının en yüksek olduğu ülke % 70,1 ile Türkiye'dir. Türkiye aynı zamanda, %8,6 ile bir yıldan fazla okul öncesi eğitim almış olan öğrencilerin oranının en düşük olduğu ülkedir.

PISA raporundaki bir diğere önemli konu ise yoksul ailelerden gelen çocukların mevcut durumudur. Yoksul çocukların, niteliğı daha düşük okullarda eğitim gördüğü belirtilmiş olup eğitim sisteminin, toplumda var olan eşitsizlikleri gideremediğinden hatta daha derinleştirdiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca, sosyo-ekonomik seviyesi düşük olan mahalle ve semtlerde, çocukların okula katılım oranı düşmekle beraber, derslerdeki başarılarının da düştüğü belirtilmektedir. Bunun yanı sıra yoksul ailelerin bulunduğu çevrelerde, okuldan uzaklaştırıcı alışkanlıkların/hareketlerin sıklığı (Ör:Ankara/Çin Mahallesi), özellikle adolesan dönemde çocuğı daha çok içine çekerek okulaşmayı sabote etmektedir. Yoksul ailelerde, ailedeki bireylerin çalışma gereksinimi, yine erkek çocuklara (geleneksel boyutta) yüklü roller biçmekte ve bu ev dışı çalışma için erkek çocuklar ortaöğretim sonrası eğitimlerini bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Aynı zamanda kız çocuklarının okulaşma oranı da (toplumsal) cinsiyet rolleri kapsamında bir düşüşe uğramaktadır. Örneklerden de anlaşılacağı üzere, yoksul ailelerde eğitim göremeyen çocuklar, çok boyutlu yoksunlukla karşı karşıya kalmaktadırlar. Ailenin ekonomik durumuna bağlı olarak, çocukların çalışmaya itilmesi, okula devam için engelleyici bir faktörü oluşturmaktadır. Okula devamsızlık durumunun ortaokula geçişle imre kazandığı bilinmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri ise öğrencilerin iş gücüne katkı verebilecek olgunluğa eriştikleri düşüncesidir. Ayrıca, araştırmada, e-Okul verileri üzerinden yapılan inceleme, ilkokul düzeyinde düşük gelir grubundaki ailelerin çocuklarının, orta ve yüksek gelir gruplarına kıyasla daha fazla devamsızlık yaptığına işaret etmektedir (Eğitim Reformu Girişimi 2014-2015 izleme raporu, 2014).

Bunlara ek olarak, raporda çocukların öğrenmek ve gelişmek için akademik desteğe olduğu kadar, güvenli ve donanımlı okul ortamına gereksinim duyduklarından ve bu durumun yarattığı direk ve dolaylı yoksunluklardan bahsedilmektedir. Bu noktalarda, pozitif bir okul iklimi yaratılabilmek için kurumsal ve güven verici bir yasal sürecin yanında istikrarlı bir uygulama süreci gereksinimi dikkat çekmektedir. Yukarıda bahsedilen fırsat eşitsizliklerinin ve pek çok öğrenci sorunlarının arka planında, sermaye ya da ekonomik temelli eşitsizliğin yer aldığı görülmektedir.

Okul sosyal hizmetinin üzerinde durduğu ve eğitime erişimin önemli bir göstergesi okula devam oranlarıdır. Okula devamın en temel belirleyicilerinden biri ise ailenin ekonomik durumudur. Bununla birlikte, Eğitim Reformu Girişimi (2014-2015) raporunda öğrencinin evinde konuşulan dilin Türkçeden farklı olması, öğrencinin on günden fazla devamsızlık yapma olasılığını artıran bir başka etmen olarak ifade edilmiştir. Devamsızlığı etkileyen diğere etmenlerin ise cinsiyet, akran zorbalığı ve engellilik durumları olduğu belirtilmiştir. Yukarıda bahsedilen araştırmalardan ve ifade edilen mevcut öğrenci sorunlarından anlaşılacağı üzere, gelir dağılımındaki eşitsizlikler hayatın her yerine yayılabildiğı gibi öğrenciler içinde büyük bir risk faktörü oluşturmakta ve çocukların eğitime katılımına engel olan en temel sorunlar arasında yer almaktadır.

Eğitim Sorunlarına Eleştirel Bir Bakış ve Okul Sosyal Hizmeti Gereksinimi

Çocukların sosyalleşmesinde aile ve okul en temel iki toplumsal kurumdur. Bu önemli iki toplumsal kurumun ideal etkiyi yaratabilmesi ise kaynaklarla donatılmış güvenli bir çevre ile mümkündür. Dolayısıyla, çevre, okul ve aile etkileşiminin doğru müdahalelerle harekete geçirilmesi ve öğrencinin yüksek yararı için işbirliği çalışmalarının sağlanması son derece önemlidir. Okullarda karşılaşılan mevcut sorunlara yönelik çözüm üretebilecek ve öğrencilerin psiko-sosyal gelişmelerine destek verebilecek ekip (sosyal çalışmacı, psikolog, çocuk gelişimci, hemşire, psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğretmeninin) çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Öğrenciyi aile-çevre-okul üçgeninde (bütüncül olarak) değerlendirip tüm ihtiyaçları ve tüm yönleriyle ele alan sosyal hizmet mesleğinin bu ekip çalışması içindeki yeri ve önemi ise hayati bir boyuttadır. Okullarda ihtiyaç duyulan sosyal, psikolojik ve eğitsel ekip çalışmalarının önemli çıktıları bulunmaktadır. Bunların bir kısmını sıralamak gerekirse, çocukların hem eğitsel hem de sosyal hayatındaki başarıları, hayatlarının her alanını ve tüm gelişim süreçlerini olumlu yönde etkileyecektir. Bunun yanında, okullar, koruyucu ve önleyici hizmetlerin gerçekleştirilebileceğı uygun bir potansiyele sahiptirler. Bu özellik sayesinde, sorunlar ortaya çıkmadan ve yayılmadan daha sorunsuz bir eğitim sitesi ve daha bilinçli bir toplum yaratmak mümkündür. Bu süreçlerde gerçekleştirilecek kapsayıcı hizmetler, okul-aile ve çevre üçgeni arasında etkin bir işbirliği gerçekleştirilerek okulların ve dolayısıyla da toplumun kapasitesini arttıracaktır.

Eğitim süreçlerini olumsuz biçimlerde etkileyen ve öğrencilerin tüm gelişimsel dönemlerini sekteye uğratan öğrencilerin karşılaştığı sorunlar karşısında, sosyal hizmet uzmanlarının nasıl bir bakış açısı ile ne tür müdahalelerde bulunacağı, okul sosyal hizmeti kapsamında tartışılması gereken güncel bir konudur.

Okul ortamlarında sosyal hizmet, eğitim-öğretim süreçlerinde öğrenme bariyerlerini ortadan kaldıran, öğrencilerin biyopsikososyal gelişimlerini destekleyen, okul-aile ve çevre etkileşimindeki engelleri minimize ederken akademik başarı ve okula devam oranlarını ise maksimize eden öğrenci odaklı ve hak temelli faktörler üzerine odaklanmaktadır.

Öğrencinin bireysel farklılıklarını ve potansiyellerini temel almayan, öğrenciyi evrensel değerler doğrultusunda yetiştirmeyi amaç edinmeyen ve eğitimi bir özgürleştirme aracı olarak göremeyen eğitim sistemleri, her zaman için ciddi çıkmazlara neden olmuştur. Bu durum, örgün eğitimin kurumsal yuvası olarak görülen okulların, dikkatli olunmadığında sadece eğitim ve öğretimin değil aynı zamanda bireysel ve toplumsal sorunların da merkezleri haline geldiklerini göstermektedir. Eğitim sisteminiz genel olarak bir 'tek tipleşme' üzerine kurulmuştur. Bourdeiu okullarda verilen eğitimin egemen kültürün ideolojisini ve kültürel kodlarını içerdiğine dikkat çekmektedir (Şentürk, 2008: 94).

İçinde bulunduğumuz eğitim sistemi, geleneksel eğitim sistemine yakın bir yerde yer almaktadır. Friere'ye (1981) göre geleneksel eğitim kapsamında öğretmen tahakkümünün hakim olduğu öğrenci pasif bir alıcı ve itaatkar olarak yetişmektedir (İnal, 2009:4). Bu eğitim sistemi kapsamında çocukların istek ve arzuları tam olarak hesaba katılmamakla beraber, geleneksel roller ve eski bilgiler yeni kuşaklara kısır bir döngü yaratarak aktarılmaktadır. Ülkemizde uygulanmış geleneksel eğitim anlayışı öğrenciyi edilgen bir duruma sürüklemiş ve eğitim ortamı ile öğrenci arasına mesafe koymuştur. Modern eğitim ise geleneksel eğitimin tersine, öğrenciyi (fizyolojik ihtiyaç temelli) geleneksel çocukluk algısı ile değil (sosyal ve kültürel ihtiyaçlarında değerlendirildiği) modern çocukluk paradigması ile ele alarak deneyimsel öğrenmeyi vurgulamakta ve öğrencilerin (ihtiyaçlarını ve gelişimini temel alan) aktif bir katılım içerisinde olmasını sağlamaktadır.

1980'lerin başından itibaren, eğitimin amaçları piyasanın taleplerine yönelik reformlar üretmeyi zorunlu kılmış ve neoliberalizmin yayılması ile de devlet, piyasa ve toplumun eğitim içerisindeki rolleri yeniden sorgulanmaya başlanılmıştır (Sayılan, 2006: 44). Batı ve Kuzey ülkelerinde, özellikle Avusturyaya, ABD, İngiltere, Kanada gibi ülkelerde neoliberal politikaların uygulanmaya konması ile birlikte ekonomik ve sosyal alanlarda şirketleşme, piyasalaşma ve özelleştirme söylemleri kamu yönetimi politikalarında önemli değişimlere neden olmuş ve kamu hizmetleri giderek özelleştirilmiştir. Bu uygulamaları gerçekleştirmek için IMF ve Dünya Bankası, sağladıkları fonlar üzerinden, gelişmekte olan ülkelere neoliberal politikaların uygulanmasını dayatmaktadırlar. Bu neoliberal kökenli yaptırımların, gerçekleştirilen bütçelerle topluma görece yoksulluk olarak yansıdığı görülmektedir (Uçkaç, 2010:423-424). Oysa gelişmiş ülkelerin en önemli kalkınma dinamiklerinin devlet kanalıyla gerçekleştiğini; gelişmiş ülkelerde özellikle ekonomi politikalarının temel amacının salt firma kazançlarının olmadığı; aksine sosyal ihtiyaçların giderilmesinde sosyal devlet anlayışı yaklaşımının önem taşıdığını belirtmek gerekmektedir. Sosyal dengesizliğin giderilmesinde kamu sektörünün, gelişmiş ülkelerde tarihsel olarak önemli bir yere sahip olduğu bilinmekle beraber ayrıca bu ülkelerde kamu sektörünün toplumsal kalkınma için önem taşıyan eğitim, sağlık ve kültürel hizmetlerin geliştirilmesinde temel yapılanma unsuru olduğu dikkat çekmektedir (Herber, 1967:10-11). Eğitim ve sağlık hizmetlerinin küçültülmesi ve yatırım harcamalarının azaltılması bütçenin sermaye dışı kesimden uzaklaştırıldığını göstermektedir. Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının azaltılması gerekliliğinin dayatılmasına karşın; tarihsel süreç içinde gelişmiş ülkelerde sosyal devlet anlayışı kamusal harcamalarda artışı gerekli kılmıştır (Uçkaç, 2010:423-424). Eğitim de, bu konuda bir meta olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Neoliberal ekonomistler, eğitim sisteminde rakabetin var olması nedeniyle kamu yararı niteliğine sahip olmadığını belirtip özelleştirmeyi desteklemişlerdir.

Kamu devlet okullarında bir bütçe kısıtlamasına gidilmesinden kaynaklı eğitim sürecini oluşturan bir çok faaliyetin maddi boyutu ailelere yüklenmiştir. Bu durum, bireye sunulması gereken eğitim ve öğretim hakkının ihlalini, eğitimde fırsat eşitliği kivesi altında sosyal adaletsizlikle harmanlamıştır. Yasal düzenlemelerde ve teorikte eğitim herkese sunulan eşit bir hak gibi durur iken uygulamada pek de öyle olmadığı, ailelerin ve bireylerin omuzlarına yüklenilmiş maddi bir yük olduğu görülmektedir.

Harita 1: Ortaöğretimde illere göre net okullulaşma oranları, 2014-15 (Eğitim Reformu Girişimi 2014-2015 izleme raporu, 2014)

Kaynak: MEB, 2015b.

Bu bulgular, eğitimde okullar arasındaki eşitsizliğin iller arasındaki eşitsizlikten daha büyük boyutta olduğunu ve okullaşma azlığı ile başarısızlığın, Doğu-Güneydoğu illerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Öyleyse, eğitimdeki düşük kalite ve okullar arasındaki eşitsizlikler gibi sorunların nedeni araştırılırken öncelikle eğitime yeterli kamusal finans kaynağının ayrılıp ayrılmadığı; ayrılan bu kaynakların her bölgeye ve her bireye/öğrenciye ne düzeylerde ulaştığı (ulaşmıyorsa neden ulaşmadığı); kaynakların ise (sosyal hizmetin temel hedefi olan) eşitlik ve sosyal adalet kavramlarını temel alan bir felsefeyle homojen bir biçimde dağıtılıp dağıtılmadığı perspektifiyle analiz edilmelidir. Bu noktada akla gelen bir diğer soru ise ortaya çıkan bu fırsat eşitsizliği ve sosyal adaletsizlik sorunları karşısında sosyal çalışmacıların sistem içerisinde nasıl konumlandı(rıldı)ğı sorusudur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bourdieu'ye (1990) göre, alt sınıfa mensup olanlar, eğitim süreçlerinde doğrudan bir engelleme aracı ile karşılaşmasa da, eğitim, modern toplumda bütün eşitlikçilik iddialarına rağmen aslında bir eleme ve ayırıştırma işlevi taşımaktadır. Toplumun tüm gruplarına aynı eğitim olanakları sunulsa bile, alt sınıfların içinde buldukları yetersiz sosyo-ekonomik koşullar ve karşılaştıkları alt kültür baskısı yüksek bir eğitim seviyesine ulaşmalarını engellemektedir. Bu durum aynı zamanda, eğitim kurumlarına atfedilmiş eşitsizlikleri bir kuşaktan diğerine yeniden üreterek nasıl aktardığını da göstermektedir.

Pek çok ülkede eğitim hala devlet tarafından sunulan ve denetlenen bir sosyal hak alanı olarak kabul edilmesine karşın birçok ülkede ticarileştirilen ve fırsat eşitsizliği yaratan bir hal almıştır. Eleştirel eğitim teorisi, informal eğitimde ya da formal eğitimde cinsiyet, etnik, sosyo-ekonomik sınıf ve fiziksel/mental yetersizlikler gibi sosyal eşitsizliklerin belirginleştirilmesini eleştirmektedir (Denizel Güven, 2005:7). Neoliberalizmin kendisi ise eşitsizliklerin kaynağının toplumsal yapı, politika ve kamu anlayışları değil, bireysel yetersizlikler olduğunu ileri sürmektedir (Şentürk, 2008:76). Oysa, bireyi yetersizlikle suçlayan bu bakış açısı, sosyal hizmet felsefesi açısından son derece yanlıştır. Bireylere, sunulamayan kaynakların asıl sorumlusu, mevcut sistemin ve çevresel faktörün kendisi iken; bu yapısal sorunun, kişiye ve bireysel yetersizliklere yüklenilmesi, neoliberal politikaların ve ona destek veren mekanizmaların durumu meşrulaştırma çabasıdır.

Görüldüğü üzere, eğitim öğretim süreçlerinde, görünür olan okul ve öğrenci sorunlarının yanında, sermaye ve ideolojik kökenli gizil sorunlar öğrencilerin eğitime erişimi ve devamı için ciddi riskler barındırmaktadır. Bu süreçlerde, öğrencilerin sosyal işlevselliğini arttıran, onlara psiko-sosyal destek sağlayan, akademik başarılarını düşürebilecek engelleri ortadan kaldıran ve her türlü öğrenci sorununa karşı koruyucu, önleyici ve sorun çözücü müdahaleler geliştiren ve onları, sistemlerin tüm olumsuz amaçlarına karşı savunan, profesyonel ekip çalışmalarına gereksinim vardır. Bu ekip çalışması ise kuşkusuz, okul sosyal hizmetinin katkısıyla mümkün olabilecektir. Özellikle sosyal hizmet mesleğinin de

pay aldığı refah sistemlerindeki dönüşüm sonrasında, hizmet sağlayan tarafların da çoğalmasi ile sosyal hizmetin sosyal sermaye geliştirme rolü daha da ön plana çıkmaktadır (Polat, 2012:32). Sosyal çalışmacılar, bu noktada önemli bir sermaye kaynağı için köprü görevi görmektedir.

Türkiyede yaşayan tüm bireyleri ve bu bireylerin gereksinimlerini karşılayabilecek kapsayıcı ve yapılandırılmış bir eğitim sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırma (PISA) verileri incelendiğinde ise okullaşma/okula katılım oranı artmasına rağmen eğitim kurumlarının niteliğinde kayda değer bir artışın olmadığı gözle çarpılmaktadır. Buna ek olarak ise okul öncesi eğitime önem verilmemekte ve çocukların gelişimsel süreçleri göz ardı edilmektedir.

Okullar, küreselleşme sürecinde erdem ve değer aktarma, dünyayı ve toplumları tanıma ve anlamının bir aracı olmak yerine; piyasanın üretim gücü ve tüketicisi olan insanı (bir amaç değil bir araç olarak) yetiştirmek üzere tasarlanmak istenmektedir (Çınar, 2009: 16). Ne yazık ki, eğitim kurumları da piyasanın talepleri doğrultusunda yeniden yapılanarak, uluslararası kalite sembolü olarak görülmeye başlanmıştır (Sayılan, 2006:44). Bu bağlamda insanlığın talepleri, piyasanın taleplerine kurban edilmektedir. Türkiye’de eğitimden beklentilerin ve eğitim sistemine müdahalelerin, daha çok günlük ve dönemsel sayılabilecek şekilde kısa vadeli olarak ele alındığı görülmektedir. Buna, dönem dönem yapılan eğitim şuralarındaki kararlar ile bu kararların sürdürülemez olmaları arasındaki ilişki örnek verilebilir.

Bourdeiu’ya (1990) göre modern eğitimin temel amacı bütün eşitlik iddialarına rağmen aslında bir eleme işlemi yerine getirmektedir. Eğitim alanları gittikçe ekonomik durumlara göre ayrılan bir gelişmeyi göz önünde bulundurmaktadır. Bu noktada, neoliberal siyaset, insanın ihtiyaçlarıyla ve insan yaşamının değeriyle ancak ve ancak onun ekonomik getirisi ölçüsünde ilgilenmektedir (Şentürk, 2008: 93). Görüldüğü üzere, bilgi, iktidarın güç üretme aracıdır ve bilgiye (engelsiz ve nitelikli bir biçimde) erişebilen kişiler sermayeye sahip kişilerdir.

Eğitim sistemine eleştirel bir perspektiften bakıldığında, sermayenin, siyasal ve ideolojik emellerin, kronikleşmiş sorunların, yapısal eksikliklerin ve pek çok sorun sarmalının arasına sıkışmış bir öğrenci profili gözle çarpılmaktadır. Bu bağlamda, öğrencileri ve ihtiyaçlarını merkeze alan, onları güçlendiren ve her türlü haksızlığa karşı savunan, gelişmelerini destekleyen, bireyi çevresi içinde ele alan, farklılıklara saygı duyan ve ihtiyaç duyulan kaynakları hayatın her noktasına yaymaya çalışan bütüncül ve multi-disipliner bir sosyal hizmet yaklaşımına gereksinim duyulmaktadır. Eğitimde dönüşümü sağlayacak bir durum ise, Freire ve eleştirel pedagoğlara göre, ancak ve ancak bireylerin (ezilenlerin) bilinçlendirilmesi ve güçlendirilmesiyle gerçekleşecektir. Bu bilinçlendirme (farkındalık kazandırma) ve güçlendirme ise insanı ve ihtiyaçlarını bütüncül bir perspektifle ele alan sosyal hizmet müdahale ve uygulamaları ile mümkündür.

Okul sosyal çalışmacıları sadece temel ihtiyaçlar ya da ortaya çıkan sapan davranışları değil aynı zamanda çocuğun kapasitesini arttıracak şekilde, diğer okul çalışanları ve toplum kurumları aracılığıyla da öğrencilerin akademik çıktılarını için çaba göstermelidir (NASW, 2012: 5). Okul sosyal çalışmacıları, tüm bunların yanında, eğitim sistemlerinin değerini arttırıcı, sosyal eşitliği, sosyal adaleti, insan onurunu ve değerini yüceltici, sermayenin kuşattığı eğitim sistemi içerisindeki öğrenciyi ise özgürleştirici ve yeteneklerine göre yönlendirici hizmetler ve politikalar sunmalıdır.

Son olarak, öğrenci-aile-okul-toplum ilişkilerinden kaynaklanan pek çok sorununun çözümünde, öğrencileri, biyo-psiko-sosyal açılardan tüm yönleri ile (psikososyal servis bünyesindeki ekip çalışanları ile beraber) destekleyecek; öğrenciyi ve okulu, tüm sistem ve bileşenleri ile mikro, mezzo, makro açılardan bütüncül olarak ele alacak; savunuculuk yapacak, işlevsel eğitim politikaların sürdürülebilirliğini, risklerini ve uygulanabilirliğini denetleyecek; koruyucu, önleyici ve sorun çözücü rolleriyle öğrenci sorunlarını minimize edecek bir meslek olarak, okul sosyal hizmetinin eğitim sistemi içerisinde etkin biçimlerde yer alması ile mümkün görünmektedir. Bu noktalarda, eğitim sisteminin yarattığı sorunların çözüm arayışları ise yerellere ve belli mücadele alanlarına sıkıştırılmayıp eğitim politikalarına yön veren neoliberal politikaların ve eğitimi ideolojik bir araç olarak kullanabilen egemen güçlerin amaçları ile birlikte düşünülmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bourdieu, P. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publication, London.
- Çınar, İ. (2009). Küreselleşme, Eğitim ve Gelecek. *Kuramsal Eğitimbilim*, 2(1): 14-30.
- Denizel Güven, E. (2005). Eğitim Üzerine Yenilenen Eleştiriler, Alternatif Öneriler. *Pivolka*, 4(17).
- Eğitim Reformu Girişimi 2014-2015 İzleme Raporu: http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/EIR2014_04.09.15.WEB.pdf
- Freire. P. (1991). *Ezilenlerin Pedagojisi*. Çev: D.Hattatoğlu ve E.Özbek. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Herber, B. P. (1967), *Modern Public Finance*, Richard D. Irwin, Inc., USA.
- İnal, K. (2009). Eleştirel Pedagoji: Ezilenler için Eğitim. *Eleştirel Pedagoji Eğitim Dergisi*, 1(1): 2-25.
- Köse, A., Üçkardeşler, E. ve Dinçer M. A. (2014). Devam Oranlarının Artırılması Teknik Destek Projesi: Şanlıurfa-Mardin-Van-Muş illerinde devamsızlık durum analizi. MEB İlköğretime Devam Oranlarının Artırılması Teknik Destek Projesi kapsamında hazırlanmış, yayınlanmamış durum analizi raporu.
- MEB, (2010), "Ortaöğretime ve Yükseköğretime Geçiş Sisteminde SBS ve Yeni Bir Model", <http://rdb.meb.gov.tr/yayinlar/SBS%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporu.pdf>
- MEB, (2011), "Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2010- 2011", http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikle_ri_orgun_egitim_2010_2011.pdf
- National Association for Social Workers (2012). *NASW Standarts For School Social Work*. NASW.
- Öz, S. (2012), Türkiye'de Eğitim Harcamaları ve Eğitim Reformu, Ekonomik Araştırma Forumu, Nisan 2012.
- Polat, G. (2012). Madde Bağımlısı Ergenlerin Tedavi Sonrası Toplumla Yeniden Bütünleşme Deneyimleri ve Sosyal Sermaye Yaklaşımı Temelinde Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi.
- Sayılan, F. (2006). Küresel Aktörler ve Eğitimde Neo-Liberal Dönüşüm. *Haber Bülteni*, 4: 44-51.
- Steger, M. B. (2004), *Küreselleşme*, Çev: Abdullah Ersoy, Dost Yayınları, Ankara.
- Şentürk, İ. (2008). Pierre Bourdeiu'nun Neoliberalizm Eleştirisi Bağlamında Eğitim Yöntemini Yeniden Düşünmek. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2).
- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) (2012). Ankara.
- Uçkaç, A. (2010), Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikaları Ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları, *Maliye Dergisi*, sayı:158, s.432-430
- Urman Lyons, N. (2015). İlköğretim Kurumlarına Devam Oranlarının Artırılması Projesi. MEB İlköğretim Kurumlarında Devam Oranlarının Artırılması Projesi Yürütme Kurulu toplantısı, 27.03.2015, Ankara.

OTİZMLİ BİREYLER VE AİLELERİ AÇISINDAN SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN ÖNEMİ

Murat Akbulut¹, Melek Yılmaz²

ÖZET

Otizm yaşamın erken dönemlerinde başlayan ve yaşam boyu süren sosyal etkileşim, iletişim, davranış ve bilişsel gelişimde gecikme ve sapmayla belirli gelişimsel bir bozuktur. Otizm geniş bir yelpaze üzerinde yer almaktadır. Bu yelpaze içerisinde otistik bozukluklar en ileri boyuttan en hafif boyuta kadar uzanmaktadır. Sosyal etkileşim bozukluğu, iletişim ve hayal gücü gelişiminin yokluğu ya da bozukluğu kendi içerisinde kendi içerisindeki farklılıklara rağmen tüm otizmlilerde ortak olarak görülmektedir. Otizmin net bir tedavi bulunmamaktadır. Otizmlilerde eğitim süreci ve sosyal destek ile (özellikle küçük yaşlarda başlanırsa) önemli kazanımlar elde edilmektedir. Aile içerisinde bulunan otizmliler için bütünü bir aileyi etkilemektedir. Özellikle otizmliler için anneleri (bilhassa ileri boyutlarda ise) psikolojik ve sosyal olarak etkilemektedir. Aile alt sistemlerinde ve ailenin sosyal ilişkilerde sıkıntılar yaşanmasına yol açmaktadır. Ayrıca ailelerde (özellikle annelerde) sık sık tükenmişlik görülmektedir. Çok boyutlu bakış açısıyla hareket eden sosyal hizmet mesleği otizmliler ve ailelerinin psiko-sosyal destek ve kaynaklarla buluşturma (özellikle eğitim, spor vb. alanlarda) katkılarında bulunmaları gerekmektedir. Otizm yaşam boyu süren bir gelişimsel bozuktur. Uygun destek çalışmaları otizmliler ve özellikle ailelerinin yaşamına önemli katkı sağlamaktadır. Bu noktada çalışmamız sosyal hizmet mesleğinin otizmliler için aileleri açısından önemi ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Otizm Spektrum Bozuklukları, Sosyal Hizmet Mesleği, Bütüncül Yaklaşım.

Giriş

Dünyada son yıllarda otizm spektrum bozukluğuna sahip çocuk sayısı hızla artmaktadır. 1980'lerde otizm spektrum bozuklukları yaygınlık oranı 10.000'de 2-5 iken, 2009 yılında her 150 çocuktan birinde görülmeye başlanmıştır. Amerika'da 2014 yılında yapılan araştırmaya göre her 88 çocuktan birinde otizm spektrum bozukluğu bulunmaktadır. Bu durum konunun önemini belirtmektedir. Otizm yaşam boyu süren bir gelişimsel bozuktur. Tedavisi net olarak bulunmamaktadır. Ancak otizmin birey üzerindeki etkilerini eğitim, spor, tıbbi tedavi çalışmaları gibi yöntemlerle hafifletmek mümkündür. Ancak bunu gerçekleştirmek önemli bir ekonomik yükümlülüğü beraberinde getirmektedir. Her otizmliler için kendine özgü ayrı bir dünya olması yapılan çalışmaların etkisinin kişiden kişiye farklılık göstermesine yol açmaktadır. Otizmi sadece otizmliler yaşamaktadır. Otizmden otizmliler için ailesi de etkilenmektedir. Bu etki otizmin derecesine göre değişebilmektedir. Otizmin tanınırlığı birçok film (özellikle Rain Man) önemli oranda artmıştır. Ancak otizmin tanınırlığı ve toplumsal olarak yeterli düzeyde kabullenme bulunmamaktadır. Bu durum özellikle otizmliler ve aileleri için yaşanan güçlükleri arttırmaktadır.

Meslek olarak sosyal hizmet bireysel ve toplumsal bazdaki sorun ve ihtiyaçlar nedeniyle oluşan sosyal işlevsellikteki aksamları gidermek için çalışmalar yürütmektedir. Bu çerçevede sosyal hizmet mesleği birey, grup, aile ve topluluklarla çalışmaktadır. Birey, aile ve grupların kapasitelerini arttırmak ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Refah düzenine uygun toplumsal koşulların oluşmasına çabalamaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin tüm bunlar için çeşitli rol ve işlevleri bulunmaktadır. Otizmliler ve aileler sosyal hizmet mesleğinin mesleki rol ve işlevlerini uygulayarak önemli kazanımlar edindirebileceği bir dezavantajlı gruptur. Otizmliler için sayısının artması ve çarpan etkisiyle birlikte sosyal işlevsellikte sorun ve ihtiyaçlarının ve birey sayısının fazlalığı sosyal hizmet mesleğinin konuyu daha etkin bir biçimde ele alınmasını gerektirmektedir.

1. Otizm Spektrum Bozuklukları

Otizm hakkında gerçekleştirilen çalışmalar en fazla zeka seviyesine bağlı olarak yapılan gruplandırmaları desteklemektedir. Bu gruplandırmaya göre normal ve üstün zekalı olanlar bir alt grubu, zeka geriliği bulunanlar başka bir alt grubu oluşturmaktadır. Bunun yanında konuşma özelliklerine göre de

¹ Sakarya Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

² Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

sınıflandırmalar yapılmıştır. Bir diğer sınıflandırma ise nedeni belli olan gelişimsel bozukluklar ve beyinde hasar tespit edilenler bir grupta yer almış, nedeni belli olmayan gelişimsel bozukluklar ve yapılan tüm tetkiklerin normal sonuçlandığı çocuklar yer almıştır(Korkmaz, 2000:38). Otizm spektrum bozukluğu gelişimin farklı evrelerinde önemli hasarlar oluşturabilmektedir. Otizm spektrum bozukluğu terimi yerine yaygın gelişimsel bozukluk terimi de kullanılabilir. DSM V’te Otizm spektrum bozukluğu başlığı altında; otistik bozukluk, asperger sendromu, çocukluk dezente gratif bozukluğu ve atipik otizm(başka türlü adlandırılmayan) sınıflandırılmıştır. Otizm Yunanca autos kelimesinden türemiştir. Autos kelimesi Türkçe’de kendi anlamına gelmektedir. Otizm kelimesi 1912 yılında American Journal of Insanity(Amerikan Ruhsal Hastalıklar Dergisi) adlı yayında ortaya konulmuştur (Alpaytaç, 2007:15). 1943 yılında Leo Kanner, kliniğinde incelediği on bir çocuğun şizofreniden farklı olduğunu saptamıştır. Bu çocukların davranış modelini erken çocukluk otizmi olarak ortaya koymuştur (Özeren, 2013:58). Kanner çocukların davranışlarını detaylı bir biçimde betimlemeyip bazı özellikleri tanı için çok önemli görmüştür. Kanner’a göre otizmliler çocuklar (Wing, 2005:13):

- İnsanlarla duygusal temasta derin eksikliği bulunan,
- Kendi seçtikleri, genellikle tuhaf ve yineleyici düzenlerin aynı kalmasında ısrarcılık,
- Konuşmama ya da belirgin konuşmada anormallik,
- Nesnelerin oynatılması karşısında büyülenme ve bu konuda büyük bir ustalığa sahip olma,
- Başka alanlarda öğrenme zorluklarına karşılık, yüksek düzeyde görsel ve uzamsal beceriler ya da ezber belleği,
- Çekici, dikkatli ve zeki bir dış görünüme sahip olma olarak belirlenmiştir. Kanner ilerleyen zamanlarda ilk iki özelliğin otizm tanısı koymak için yeterli olduğunu ileri sürmüştür. Aynı zamanda otizmin ya doğuştan var olduğunu ya da yaşamın ilk 30 ayında ortaya çıktığını vurgulamıştır.

Otizm en çok görülen temel alt gruptur. Sosyal etkileşim, hayal gücü ve iletişim alanlarının gelişiminde yoksunluk veya bozukluk bulunma durumu, etkinlik ve ilgi alanları dar, katı ve tekrarlayıcı olan ve yaşamın ilk 3 yılı içerisinde ortaya çıkan gelişimsel bozukluğa otizm denilmektedir (Wing, 2005:24, Korkmaz, 2000:21). Otizm alanındaki zihin teorisine göre otizmliler başka insanların planları, düşünceleri ve bakış açıları olduğunu idrak edemezler (Dr. Simon Baron-Cohen, 1985; akt. Aydın, 2003:19). Çocukken oynanan oyunlar (özellikle çocuğun bir başkasıymiş gibi davrandığı ve sosyal oyunlarda bir başkasının rolünü üstlendiği oyunlar) çocuğun başka insanların düşünceleri ve duyguları olduğu bilgisinin geliştirilmesine bağlı olarak oynanmaktadır. Bu bilgi çocuğun içinde doğuştan vardır ancak ortaya çıkması zaman almaktadır. Bu bilginin çocukta kendini göstermesiyle birlikte taklit oyunları, toplumsal yaşamda yer almak adına gerekli olan diğer insanları anlama becerisinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Söz konusu beceriler beyin işlevselliğine bağlı olduğu kadar, diğer gelişimsel becerilere de bağımlıdır. Otizmliler çocuklar da bu beceriler ya yoktur ya da ciddi bir biçimde bozukluk göstermektedir. Otizm durumu bulunan çocuklar ister Kanner’ın veya Asperger’in belirttiği özelliklere uysunlar veya her ikisinin bileşeni olsunlar hepsinin ortak noktası, sosyal etkileşim bozukluğu, iletişim ve hayal gücü gelişiminin yokuşu ya da bozukluğu olduğu bulunmuştur. Otizmliler insanlar dünyayı anlamlandırmayı başaramazlar. Ayrıca daha önceki yaşantılardan ders çıkarmakta oldukça zorlanmaktadır. Zaman ve bağlama uyumluluk göstermekte sıkıntı yaşamaktadır (Wing 2005:24). Tüm bu durumlar bir noktada otizmliler insanların hayatı algılayış biçimlerinin farklılığını göstermektedir.

Otizmi bir tanım etrafında özetlemek gerekirse; otizm yaşamın erken dönemlerinde başlayan ve yaşam boyu süren, sosyal ilişkiler, iletişim, davranış ve bilişsel gelişimde gecikme ve sapmayla belirli, nöropsikiyatrik bir bozukluk olarak kabul edilmektedir(Aydın, 2003:17). Bir başka tanımda ise otizm sendromu değişik edinsel ve gelişimsel nedenlere bağlı olarak, 3 yaş öncesi çocuklarda ortaya çıkan, sözel sözöl olmayan iletişim, sembolik etkinlik, oyun ve sosyal ilişki alanlarında bozukluk ve stereotipler ile karakterize olan bir bozukluktur (Nörobiyolojik Bilimler Dergisi, 1996:13(1-2):61-62, akt Aydın, 2003:18).

2. Otizmliler Bireylerin Özellikleri

Otizmliler bireylerde genel olarak görülen özellikler şu şekilde sıralayabiliriz (Simons vd., 1987:3-200; akt., Aydın, 2003:25):

- Otizmliler bireyler genellikle göz kontağı kuramazlar,

- Otizmlilerde çocuklarda huzursuz bir görüntü hâkimdir.
- Sözel veya sözel olmayan (yüz ifadesi gibi) birtakım ifadelere tepki vermeyebilirler.
- Zihinsel birtakım engelleri bulunmaktadır. IQ seviyesi çoğunda 50'nin altında, çok azında ise 50-70 veya 70'in üstündedir.
- Etraftaki bir takım değişikliklere stresli bir tepki gösterirler.
- Bazı otizmliler kimi ses, koku, ışık veya dokunuşa aşırı hassastır.
- Bazıları ise sıcak soğuk veya herhangi bir acıya karşı oldukça hassastır.
- Bazı otizmliler ev veya oda düzenlerinin bozulmasına karşı aşırı tepki gösterebilirler. (Örneğin, evdeki eşyaların yerleri değiştirilmişse, eşyalar yerlerine konulana kadar kendilerini yerden yere vurup ağlayabilirler.)
- Rutin olarak görmeye ve yapmaya alıştıkları şeyleri severler. Zihinlerinde yaşadıkları ortamın haritasını gezdirirler ve yapılan her küçük değişiklik daha fazla stres yaşamalarına neden olabilmektedir.
- Bazı çocuklar çok saldırgan olabilmektedir. Kendilerine, başkalarına ya da eşyalara zarar verebilirler.
- Tehlike ve korku duygusu hissetmeyebilirler. (Örneğin, korkusuzca trafiğe çıkabilir, ateşe oynayabilir.)
- Yemek yeme bozuklukları vardır.
- Bazıları yenilemeyecek şeyleri yemekten hoşlanabilir. (Örneğin katran, cam vb.)
- İletişim için konuşmayı kullanmazlar.
- Kullandıkları kelimeler çok sınırlıdır ve genellikle etraflarında sık duyulan sözleri tekrar ederler.
- Bazen de konuşulanları papağan gibi tekrarlayabilirler.
- Sosyal ve duygusal açıdan kendilerini izole ederler. (Örneğin, birilerini önemsemezler, ya da birileri yerlerini işgal ettiğinde veya zorunlu bir aktivite yapmak durumunda kalınca, istenmeyen bir obje gibi orayı terk ederler.)
- Çoğunlukla insanları değil de objeleri ve cansız varlıkları tercih etmektedirler.
- Diğer çocuklar üzerinde etkili olan birtakım motive ediciler, bu çocuklar üzerinde aynı etkiyi yapmaz.
- Yaşadıkları duygular genellikle anında ve kesindir. İhtiyaçları önceliklidir.

3. Otizmin Yaygınlığı

Otizmin yaygınlığı tanınması ve üzerine yapılan araştırmaların artmasıyla dönemsel farklılıklar göstermiştir. Bu konuda birbirinden farklı birçok araştırma mevcuttur. Otizm ilk zamanlarda ruhsal problemlerin çok sık görülmeyen şekli olarak tanımlanmıştır. Birçok araştırmada vaka orana 5/10.000 olarak belirtilmiştir. 1986 yılında Wing ve Ulusal Otistik Çocuklar Derneği'nin bildirisinde 15/10.000 olarak açıklanmaktadır (Darıca vd. 2002:22).

Otizm yaygınlığının yıllar içerisindeki değişimine bakacak olursak; 1960-1980 yılları arasındaki çoğu çalışmada otizm spektrum bozukluğu yaygınlığını 10.000'de 2 ile 5 arası, 2000'lerin başlarında yayımlanan çalışmalarda ise 10.000'de 30 ile 60 arası yaygınlık oranı bulunmaktadır (Çitir, 2013:7). Amerika'da 2009 yılında OSB sıklığı genel olarak 1/150 olarak bildirilirken 2014 yılında yaklaşık olarak her 88 çocuktan birinin OSB etkisi olduğu saptanmıştır. OSB erkeklerde (18.4/1000) kızlara (4/1000) göre daha sık görülmektedir ve kızlarda otizmin etkileri daha ağır şekilde ortaya çıkmaktadır (Kondolot, 2014:6).

4. Otizmlilerin Ailelerinin Yaşadıkları Güçlükler

Otizmlilerin aileleri diğer gelişim bozukluklardan daha fazla stres yaşamaktadır. Otizmlilerin tanı süreci karmaşıktır. Otizmin nedenlerinin belirsizliğinden tanı süreci uzamaktadır. Ricks (1983), otistik bir çocuğu olan ailede görülen problemleri açıkladığı çalışmada, problemlerin yavaş yavaş ortaya çıktığını belirtmektedir. Çocuk doğduğunda normal görünüme sahip olmasına rağmen, zamanla ailenin beklediği bebekten daha farklı olmaya başlar. Anne- babalar çeşitli yönlerden ortaya çıkan ve sebebini anlayamadıkları bu değişimlerle nasıl başa çıkacaklarını bilemezler. Otizmliler çocukların normal bir görünüme sahip olup ailelerin beklemediği davranışlar sergilememesi ailenin stres düzeyini arttıran bir diğer etkidir. Ayrıca çocuğun eğitim, bakım ve güvenlik ihtiyaçlarının diğer çocukların ihtiyaçlarından daha farklı olması aileyi maddi ve manevi olarak zora sokmaktadır (Yüksel ve Eren, 2007:199).

Otizm tanısı konulan çocukların aileleri ilk öğrendiklerinde farklı duygusal tepkiler vermektedir. Otizmlilerin aileleri şok, reddetme, acı çekme, suçluluk duyma, kızgınlık duyma, utanma ve mahcup olma,

pazarlık etme ve uyum sağlamadan oluşan duygusal tepkiler sürecinden geçmektedir. Top'un (2009) yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına göre ailelerin çocuklarına otizm tanısı konulma sürecinde hissettikleri duyguların başında üzüntü gelmektedir. İkinci sırayı ise hayal kırıklığı almaktadır. Diğer hissettikleri ise nasıl bir durumda olduklarını bilmedikleri için korku yaşamaları olmuştur. Aileler tanı konulduğundan itibaren sosyal desteğe ve sosyal danışmanlığa ihtiyaç duymaktadır.

Otistik çocuğu olan birçok aile çocuklarına karşı neler yapacaklarını ya da çocuğun kendi yaşantılarını ne yönde etkileyeceğini bilmemenin endişesini taşımaktadır. Genellikle çok özel gereksinimleri olan bu çocuğun aile yaşantısına uyumunun sağlanabilmesinde bazı sıkıntılar yaşanmaktadır. Bütün bu endişelerin temelinde ailelerin bilinmeyene karşı duydukları korku yatmaktadır (Darica, 2000:146).

Otistik bireylerin ebeveynlerinin otizm ile ilgili bilgi gereksinimleri bulunmakta olup, yapabilecekleri hakkında yönlendirilmeye ihtiyaçları bulunmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşiminin, ailenin yapısının, işlevlerinin, duygusal güçlerinin, problem çözme becerilerinin, kaynaklarının ve gereksinimlerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Varol (2005)'e göre, aile gereksinimlerini belirlemeye yönelik yapılan araştırma bulguları, ailelerin bilgi gereksinimi, destek gereksinimi, çocuğunun durumunu başkalarına açıklayabilme, toplumsal servisler, maddi gereksinimler, ailenin işleyişi ile ilgili gereksinimler ve çocuğunun eğitimine yönelik gereksinimleri olduğunu göstermektedir.

Top'un (2009:41) yapmış olduğu araştırmanın aile yaşamına ilişkin bulgulara bakıldığında ailelerin çoğunluğunun en fazla bir çocuğa sahip olduğu ve aile işlevlerinin de değişime uğradığı görülmüştür. Bu durum çocuğun eğitim, tedavisinin uzun sürmesi nedeniyle ailelerin bu süreçte zamanlarının büyük çoğunluğunu otistik çocuğa ayırmaları, onunla ilgilenmeleri başka çocuk istememelerine ya da az sayıda çocuk tercih etmelerine neden olabilir.

Siklos ve Kimberly (2006)'nın yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre otistik çocuğa sahip ailelerin; terapi ve tedavi gereksinimi, çocuklarının bakımı için iyi bir eğitim gereksinimi, çocuğu yardıma gereksinim duyduğunda ailenin uygulayabileceği profesyonel öneriler veya danışma servisleri, çocuğun bakımı için ailenin diğer üyelerinden yardım alabilme durumu, çocuğundaki farklılıklar ve çocuğunun yaşadığı zorluklar hakkında konuşma gereksinimi, diğer çocuklarıyla zaman geçirebilme gereksinimi, çocuğu problem davranışlar sergilediğinde yapması gerekenlerin gösterilmesi, çocuğunun eğitimsel ve terepatik ilerlemeleri hakkında bilgi alma gibi alanlarda gereksinimleri olduğu ortaya konulmuştur (Yıkılmış ve Özbey, 2009:126).

Lord ve McGee (2001)'e göre aile içinde anneler, ailenin diğer bireyelerine göre çocuklarının yetiştirilmesi ve eğitilmesi ile ilgili daha yakından ilgilenmektedir (Yıkılmış ve Özbey, 2009:126). Çopuroğlu ve Mengi'nin(2014:618) araştırmasında katılımcılara yöneltilen "Otizmli çocuğunuzla sosyal ortamlarda ne tür sorunlar yaşadınız?" sorusuna verilen cevaplar 15 alt kategoride sunulmaya çalışılmıştır. Bunlar:

- Strese yol açma (ebeveynlerin sosyal ortamlarda strese girmesine yol açma)
- Ayıp nedir bilmeme (sosyal ortamlarda olumsuz davranışlar sergileme)
- Sosyal kurallara uymama
- Dışarıda ağlayarak isteklerini dayatma
- Otizmli çocuk sosyalleşmediği için aileleri de asosyalleştirme
- Sosyal ortamlarda hoşlanmama ve aykırı davranma
- Tek başına vakit geçiremememe
- Misafirlikte sorun çıkartma
- Bütün dünyası annesi, onun dışına çıkamama
- Misafirleri eve kabul etmememe
- Yapılan planın dışına çıkamama
- Arkadaş görüşmesini engelleme
- Kalabalık ve gürültülü ortamlara girmeme
- Büyüdükçe sosyal alanı daralmakta ve gereksiz korkular taşımaktadır.

Yukarıdaki araştırmaların verileri ışığında ailelerin çocuklarıyla olan ilişkilerinde yönlendirilmeye ve desteklenmeye, danışabilecekleri sosyal servislere, çocukları hakkında bilgi gereksinimlerinin

karşılanmasına ihtiyaç duydukları sonucuna ulaşmaktadır. Otizmlî bireyin sorunları ele alınırken bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

5. Sosyal Hizmet Mesleği ve Kapsamı

Sosyal hizmet, sosyal işlevselliği artırmak, kapasiteyi yenilemek, güçlendirmek ve özlenen amaçlara uygun toplumsal koşulları yaratmak üzere bireylere, gruplara, ailelere ve topluluklara yardımcı kapsayan mesleki bir çalışmadır. Sosyal hizmet en temelde, sosyal işlevselliği aksaklığa uğratan bireysel veya toplumsal sorun ve ihtiyaçlar ile bireysel ve toplumsal özelliklerin etkileşiminden doğan sorun ve ihtiyaçlar ile uğraşır (Barker, 2003:408).

Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu (2004), sosyal hizmet mesleğini sosyal değişimi, insan ilişkilerinde problem çözmeye ve güçlenmeye yardımcı olan ve bireyin iyilik halini geliştirmek için özgürleşmesini sağlamaya çalışan bir meslek olarak tanımlamıştır (Cilga ve Hatipoğlu, 2012:13).

Sosyal hizmet, insanlar ve çevreleri arasındaki birçok karmaşık ilişkiyi inceler. Sosyal çalışmacılar uygulamalarını sosyal hizmetin ilkeleri, değerleri ve etik kuralları çerçevesinde yürütür. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkelerinin yanı sıra eşitlik, bireysellik, gizlilik, insan onuru ilkelerini göz önünde bulundurur ve insanların karşılaştığı ayrımcılık ve önyargılara karşı meydan okur (Duyan, 2010:25).

Sosyal Hizmet Uzmanları Ulusal Birliği ve Sosyal Hizmet Konseyi, sosyal hizmetin amacını şöyle belirlemiştir (Zastrow, 2004; akt. Duyan vd., 2008:39)

- İnsanların problem çözme, baş etme ve gelişimsel kapasitelerini artırmak,
- İnsanlar ile onlara kaynak, hizmet ve fırsat sağlayan sistemleri arasında bağlantı kurmak,
- İnsanlara hizmet veren sistemlerin uygulamalarını geliştirmek,
- Sosyal politikaları geliştirmek,
- İnsanların iyilik halini geliştirmek ve yoksulluk, eşitsizlik gibi sosyal adaletsizlik biçimlerini azaltmak,
- Savunuculuk ve sosyo-politik eylemler yoluyla sosyal ve ekonomik adaleti sağlayan politika, hizmet ve kaynakların devamını sağlamak,
- Sosyal hizmet uygulamasını güçlendirecek araştırma, bilgi ve becerilerin geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlamak,
- Farklı kültürler bağlamında uygulamaları geliştirmek ve uygulamaya geçirmek olarak belirlemiştir.

Sonuç olarak sosyal hizmet, bireylerin, ailelerin, grupların ve toplumların sosyal işlevselliklerini artırmayı, problem çözme kapasitelerini geliştirmeyi, toplumsal kaynaklara ulaşmalarını sağlayan bir disiplindir.

6. Sosyal Hizmet Uzmanının Otizmlî Birey ve Ailelere Yönelik Roller

Otizmlî bireylerin aileleri yüksek stres düzeyine sahiptir. Otizmlî bireylerin erken tanı ve eğitim ile davranışlarının geliştirilebilmektedir. Ancak bu süreçte aile birçok uzmanla irtibata geçmeli, çocuğun gelişimi ev içerisinde eğitime ve sosyal yönden otizmlî birey desteklenmelidir. Maddi ve manevi yönden bu süreç aileleri zorlamaktadır. Ailelerin psikososyal desteğe ve çocuklarının gelişimi için stratejiye ihtiyacı vardır. Otizm sadece bireyi etkilememekte aile içi ilişkiler ve toplumsal etkileşim sürecinde de etkilemektedir. Bu nedenle otizme yönelik çalışmalarda bütüncül bakış açısıyla yaklaşılmalıdır. Otizmlî bireylerin ve ailelerinin güçlü yanlarını ve yeteneklerini ortaya konulmalıdır. Otizmlî bireylerde genellikle belirli bir alanlarda(kısıtlı sayıda alanda) oldukça yeteneklidir. Ancak bu yeteneklerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Sosyal hizmet mesleği uygulamalarında sosyal hizmet uzmanının belirli rol ve işlevler gerçekleştirmektedir. Burada değinmek istediğimiz konu sosyal hizmet uzmanının rollerinin otizmlî bireyler ve etkilediği sosyal çevreye uygulamasıdır. Sosyal hizmet uzmanı ailenin otizmi anlamasına yardımcı olmalıdır. Tanı konulduktan sonra aileler otizm konusunda ya çok az bilgiye sahip olmakta ya da herhangi bir bilgisi bulunmamaktadır. Otizmin nedenleri, tedavisi gibi konularda bilimsel olarak net bir açıklama bulunmamaktadır. Bu da ailelerin stres düzeyini arttırmaktadır. Otizm tanısı ile birlikte aile kendini bir belirsizlik düzleminde bulmaktadır. Daha önce karşılaşmadığı davranışlarını çocuğunda görmektedir. Belirsizlik ailenin korku ve endişe yaşamasına yol açmaktadır. Duygusal tepki sürecinin erken aşılması otizmlî çocuğun gelişimi için elzemdir. Bu nedenle aileye yönelik bilgilendirme ve danışmanlık çalışmalarının sosyal hizmet uzmanı tarafından yapılması gerekmektedir. Otizmlî bireylerin eğitim ve rehabilitasyonu sürecinde birçok uzmanla takım çalışması yapılmalıdır. Ailenin tek başına tüm bu

yükümlülüklerin altından kalkmamaktadır. Otizmlı bireyler genellikle ailesinden her daim ilgi beklemektedir. Otizmlı bireyin yaşamını ailesi üzerinden sürdürmektedir. Bu durum ailenin sürekli otizmlı bireye odaklanmasına ve sosyal olarak sorunlar yaşamasına yol açmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin en temel esası bireyin kendi kendine yetebilirliğini sağlamaktır. Otizmlı bireylerde de uygun eğitim ve sosyal destek koşullarında kendi kendilerine yaşama becerilerini(kısmide olsa) kazanabilmektedir. Bu nedenle otizmlı bireyin gelişim sürecinde sosyal hizmet uzmanının koordinatörlüğünde ekip çalışması yapılmalıdır. Otizmlı bireylerin ve ailelerine yönelik çalışmalarının işlevselliği açısından sosyal öykülerinin kaydı tutulmalıdır. Böylelikle otizmlı bireylere yönelik yapılan çalışmalarda farklı disiplinlerin yaklaşımları belirli bir düzen ve program içerisinde takip edilecektir. Otizmlı bireylere yönelik yapılan çalışmalarda en önemli eksiklik plan ve program yetersizliğidir. Sosyal hizmet uzmanı koordinatörlük rolünü kullanarak bu sürecin etkin işlenmesini sağlamaktadır. Tüm bu süreçler ailenin maddi açıdan zorluklar yaşamasına yol açmaktadır. Otizmlı bireylere yönelik çalışmalarda sosyal hizmet uzmanı toplumsal kaynakları sağlayıcı konumdadır. Sosyal hizmet uzmanı otizmlı bireylere yönelik farklı kurumlar, örgütler ve tesislerin sunduğu hizmetleri koordine etmelidir. Ancak toplumumuzun şu anki koşullarda yeterli olarak kaynakları bulunmamaktadır.

Otizmlı bireylere yönelik genellikle yalnızca özel eğitim çalışmaları yapılmaktadır. Ancak aileye yönelik psikososyal destek ve otizmlı bireye yönelik sosyal destekte oldukça önemlidir. Sosyal hizmet uzmanı otizmlı bireyler ve aileleri ile çalışırken vaka yöneticisi konumdadır. Danışmanlık, eğiticilik, örgütlenme, koordinatör ve planlayıcı olarak hizmet sunmaktadır. Otizmin tedavisini bulunmaması ve yaşam boyu sürmesi otizmlı bireyler ve ailelerine yönelik hizmet sunanlardan birinin vaka yöneticisi olmasını gerekli kılmaktadır(Zastrow,2013).

Sonuç ve Öneriler

Otizm yaşam boyu süren bir gelişimsel bozukluktur. Otizmlı bireylerin içinde bulunduğu durumdan aileleri de aynı oranda etkilenmektedir. Otizmin erken tanı, uygun eğitim ve rehabilitasyon programlarıyla davranışlardaki etkisi hafiflemektedir. Otizmlı bireylerde genellikle belirli alanlarda yüksek düzeyde yetenekleri bulunmaktadır. Bu yeteneklerin geliştirmesi yani otizmlı bireylerin güçlü yönlerinin farkına varılması sosyal ve iletişimsel bağlamda otizmlı bireyi geliştirmektedir. Bu çalışmada otizmlı bireylerin ve ailelerinin sosyal hayatta yaşadıkları sorunlar alan yazınında araştırmalar derlenerek ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmalarda ailelerin otizm tanısı konulmasından itibaren sosyal destek sistemlerine ihtiyaç duydukları, problem çözme becerilerini artırma gereksinimlerine ihtiyaçları olduğu sonucuna varılmıştır.

Top(2009)'un araştırmasında belirttiği gibi aileler çocuklarının gelecekte durumlarının nasıl olacağı, nerede kalacakları, bakımlarını kimlerin yapacağı ve nasıl yaşamlarını sürdürecekleri konusunda endişeleri bulunmaktadır. Ailelerin gelecekteki endişelerini en aza indirmeye yönelik çocuklarının gelecekte sosyal hizmet uzmanlarının özel eğitim merkezleri, çocuk psikiyatri kliniklerinde sayılarının artırılması gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının daha etkili olması için sosyal hizmet uzmanının çalıştığı kurumlarda gruplarla, ailelerle, toplumla çalışmalar sürdürülmelidir.

Otizmlı birey ve aile ile çalışılırken meslekler arası interdisipliner yaklaşım ile çalışılmalıdır. Bu da sosyal hizmet uzmanına otizmin eğitim, tıp, psikoloji gibi alanlarda bilgi sahibi olmasını gerektirmektedir. Ailenin çocuğu hakkında gelişimi ile ilgili bilgi alabileceği öğretmenin, otizmlı birey ve diğer aile üyeleri arasındaki ilişkileri danışabileceği aile danışmanının, otizmin tıbbi yönlerini danışabilecekleri doktorların, kurumlar arası koordinatörlüğünü yapacak olan ve ailenin maddi ve sosyal destek sistemlerini harekete geçirecek sosyal hizmet uzmanlarının içinde bulunduğu bir işbirliği olmalıdır. Otizmlı bireyin bakımını üstlenen annenin güçlendirilmesi adına grup terapileri yapılmalı, okul dışında annelerin çocuklarını bırakabilecekleri merkezler artırılıp annenin kendine zaman ayırmasını sağlayacak kurumlar yaygınlaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alpaytaç, Sema; (2007), Otizm Üzerine Türkiye'den Örnek Bir Vaka İncelemesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atasoy, Selin; (2008), Yüksek Fonksiyonlu Otistik Çocuklarda Çeşitli Bilişsel Özellikler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Aydan; (2003), Otizmde İlk Adım, 1.Baskı, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- Barker, Reginald Lomond ; (2003), The Social Work Dictionary. New York: NASW Press.
- Cılga, İbrahim; Hatipoğlu, Burcu; (2012), Sosyal Bilimler ve Sosyal Hizmet, Sabev Yayınevi, Ankara.
- Çıtır, Sila; (2013), Yaygın Gelişimsel Bozukluğu Olan Bireylerde Otizm Spektrum Anketinin (OSA) Geçerliliğinin Gösterilmesi, Yayınlanmış Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Çopuroğlu, Y. Cemalettin; Mengi Abdurrahman ; (2014), Toplumsal Dışlanma Ve Otizm, Turkish Studies , Literature and History of Turkish, Cilt:9 Sayı:5, Sayfa: 607-626.
- Darıca, Nilüfer; (2000) Otizm ve otistik çocuklar, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Duyan, Veli; (2010), Sosyal Hizmet Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri, 1. Baskı, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Ankara.
- Kondolot, Meda; (2014), Otizm Spektrum Bozukluklarının Tanısında M-Chat (Modified Checklist For Autism İn Toddlers) Tarama Testinin Geçerlilik-Güvenilirliği, Kayseri'de 18-24 Aylık Çocuklarda Otizm Spektrum Bozukluklarının Sıklığı Ve Etiyolojide Bazı Çevresel Faktörlerin Rolü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Korkmaz, Barış; (2000), Otizm Nedir, 2. Baskı, Doğan Yayınları, İstanbul.
- Top, Fadime ; (2009), Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar İle Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi: Niteliksel araştırma, Çocuk Dergisi Cilt:1 Sayı:9, Sayfa 34-42.
- Varol, Nihal; (2005), Aile Eğitimi, Kök Yayıncılık, Ankara.
- Wing, Lorna (2005), Otizm El Rehberi, Çev., Semra Kunt, Doğan Yayınları, İstanbul.
- Yıkılmış, Ahmet; Ozbey, Fidan Yeliz; (2009), Otistik Çocuğa Sahip Annelerin Çocuklarının Devam Ettiği Rehabilitasyon Merkezlerinden Beklentilerinin ve Önerilerinin Belirlenmesi, International Online Journal of Educational Sciences, Cilt:1 Sayı:1, Sayfa 124-153.
- Yüksel, Müge Yukay; Eren, Serap Bostancı ; (2007), Otistik Çocuğa Sahip Ailelerle Yapılan Grupla Psikolojik Danışma Çalışmasının Ailelerin Depresyon Ve Problem Çözme Becerileri Üzerine Etkisi, VI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bildiri Kitapçığı, Sayfa 197-210.
- Zastrow, Charles; (2013), " Bölüm 8", Sosyal hizmete Giriş, 1. bs., çev., Burcu Yakut Çakar, Nika Yayınları, İstanbul.

PSİKİYATRİK HASTALIĞI OLAN BİREYLERE BAKIM VERMENİN PSİKO-SOSYAL BOYUTU

Fulya Akgül Gök¹, Aslıhan Aykara²

ÖZET

Psikiyatrik hastalıklar, hasta ve hastanın çevresi üzerinde çok boyutlu etkilere neden olmaktadır. Aileler ve bakım verenler, hem hastalığın doğası ve seyri hem de hastalıktan kaynaklı olarak sosyal çevrenin olumsuz etkileriyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Türkiye’de psikiyatrik hastalara verilen hizmetlerin hastalığın medikal yönüne ağırlık vermesi ve psikiyatrik hastalıklarda önemli bir boyut olan “bakım verme” boyutunun ihmal edilmesi, bakım veren bireylerin yaşadıkları psiko-sosyal sorunların sosyal hizmet bakışıyla değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu çalışmanın temelini, bakım veren bireylerin psiko-sosyal sorunlarının belirlenmesine ve bu doğrultuda sosyal hizmet bakışıyla çözüm önerilerinin geliştirilmesine dair gereksinim oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Psikiyatrik hastalık, bakım verme, psiko-sosyal boyut

GİRİŞ

Türkiye’de psikiyatrik hastalara verilen hizmetlerin hastalığın medikal yönüne ağırlık vermesi ve tedavi sisteminde olan aksaklıklar, hastaya bakım veren bireylerin hastalıktan kaynaklı olarak yaşadıkları sıkıntıları artırmaktadır. Gülseren ve diğ. (2010) ve Aydın ve diğ. (2009) yapmış oldukları çalışmalarda hastalığın süresi, bakım verme süresi, ailelerin hastalıkla ilgili bilgi düzeyleri ve ailelerin psikolojik, sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerinin bakım veren bireylerin sorunlar yaşamalarına neden olduğunu belirtmişlerdir.

Sosyal hizmet mesleğinin nihai amaçları arasında gereksinim içinde bulunan bireylerin iyilik hallerinin korunması ve artırılması, sosyal işlevselliklerinin artırılması, güçlendirilmesi ve sorunlar karşısında baş etme becerilerinin artırılması yer almaktadır. Bu noktada bakım veren bireylerin yaşadıkları sorunlara ve gereksinimlere yeterli ilginin gösterilmemesi ve bu bireylerin ihtiyaçlarının istenen düzeyde karşılanamaması konunun sosyal hizmet bakışıyla ele alınıp değerlendirilmesini gerektirmektedir.

BAKIM YÜKÜ KAVRAMI BAKIM YÜKÜNÜN ORTAYA ÇIKARDIĞI VE BAKIM YÜKÜNE ETKİ EDEN PSİKO-SOSYAL SORUNLAR

Psikiyatrik hastalıklar, hasta ve hastanın çevresi üzerinde çok boyutlu etkilere neden olmaktadır. Bu etkiler hastayı ve hastaya bakım veren kişiyi psikolojik ve sosyal olarak etkilemektedir. Bu kişiler, hem hastalığın doğası ve seyri hem de hastalıktan kaynaklı olarak sosyal çevrenin olumsuz etkileriyle karşı karşıya kalmaktadır. Yaşanan sıkıntı ve güçlüklerin bakım veren üzerinde oluşturduğu sosyo-ekonomik, fiziksel ve psikolojik etkiler “yük” kavramını ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Zarit ve diğ. (1980) bakım yükü kavramını, bakım sunarken yaşanan psiko-sosyal ve ekonomik etkileri ifade etmede kullanılan bir kavram olarak; Platt ise bakım veren bireylerin hayatını etkileyen olumsuz durumlar, zorluklar ya da problemlerin varlığı olarak (Platt, 1985, akt. Lowyck ve diğ., 2004, 395) tanımlamıştır. Bakım verenin yaşı, etnik kökeni, cinsiyeti, hastaya olan yakınlığı, bakım vermeye gönüllü olup olmaması, eğitim durumu, ekonomik durumu, hastalığının olup olmaması, baş etme becerileri, inançları, sosyal desteği, yaşadığı toplumun kültürel özellikleri bakım verenin yük algısını etkileyen faktörler olarak belirtilmektedir (Arslantaş ve Adana, 2011).

Hastanın bakımından birinci derecede sorumlu olan anahtar kişi, birinci derecede bakım veren kişi olarak tanımlanmaktadır. Birinci derecede bakım veren birey, hastanın bakımını yapmak ya da gözlemlemekten sorumludur. Bakım veren kişi tıbbi tedavi ile psiko-sosyal iyileştirme sürecinde bir köprü olarak belirtilmektedir (Kuşçu, 2000).

Yapılan çalışmalar, psikiyatrik hastalığı olan bireylere bakım verenlerin daha çok kadınlar olduğunu göstermektedir (Akin ve Demirel, 2003; Stone ve diğ., 1987). Bu durumun nedenleri arasında, geleneksel

¹ Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

² Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

toplum yapısı içinde kadına atfedilen roller, ev işleri ve aile içindeki özel alanların kadınların işi olarak görülmesi yer alabilir. Bunun yanı sıra yine toplumda kadının daha duygusal ve duyarlı olduğuna ilişkin kadın tarafından da içselleştirilen inançların bu durum üzerinde etkisinin olabileceği söylenebilir.

Bakım yükü nesnel ve öznel yük olarak sınıflandırılmıştır. Nesnel yük bakım veren kişinin yaşamının bazı kısımlarındaki değişiklikleri ve aksaklıkları (Montgomery ve diğ.,1985); hastanın rahatsız edici davranışları ya da hastalığın yol açtığı ekonomik zorluklar, günlük yaşam ve sosyal faaliyetlerdeki kısıtlanmalar gibi yükün gözlemlenebilir yönünü (Arslantaş ve Adana, 2011) ele alırken; öznel yük bakım veren kişi için bakım yükünden kaynaklanan duygusal tepkiler (Montgomery ve diğ.,1985) olarak tanımlanmaktadır.

Hastalığın ortaya çıkması, kabullenilmesi, hastalık belirtilerine verilen tepkiler, düzenli ilaç kullanımının ve kontrollerin sağlanması bakım veren kişinin ve ailenin hayatını sekteye uğratabilmektedir. Bunun yanı sıra bakım veren kişinin sürekli hastanın yanında kalarak ihtiyaçlarını gidermek istemesi, eskiden yaptığı faaliyetlerinin sekteye uğraması, kendine ayırdığı özel saatlerin azalması, bakım veren bireyde ve genel olarak ailede psikolojik ve sosyal sıkıntılara neden olmaktadır.

Psikiyatrik hastalıklar, bireylerde bilişsel zararlarla birlikte, yeti yitimi, sosyal ve ekonomik kayıplara neden olmakta, hastalar aile içinde, toplumda kendilerinden beklenen rolleri yerine getiremedikleri için zorluk yaşamakta ve sürekli olarak aile bakımı ve desteğini almak zorunda kalmaktadır (Saunders, 2003). Benzer süreçler psikiyatrik rahatsızlığı olan bireylerin aileleri için de geçerlidir. Bu bireyler psikolojik ve sosyal açıdan birçok sorunla karşılaşabilmektedir.

Psikiyatrik rahatsızlığı olan bireyler psikiyatri kliniklerinden tedavi gördükten sonra genellikle ailelerinin yanlarında yaşamlarına devam etmektedirler (Schenk ve diğ., 2008). Bu bağlamda psikiyatrik rahatsızlığı olan bireylerin duygusal, toplumsal, ekonomik ve davranışsal sorunları, birlikte yaşadıkları bireyler üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Magliona ve diğ. (1998) aile üyelerinin psikiyatrik rahatsızlığı olan bireylerle birlikte yaşamlarını sürdürmekte olduğunu ve bu durumun yaşadıkları süre boyunca sıkıntılı bir durum olarak devam ettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte bu bireyler hastalıkla ve hastalığın ortaya çıkardığı sorunlarla baş etmede kendilerini büyük ölçüde yalnız hissetmektedir. Bu durum ailedeki tüm bireylerin yaşamlarına etki etmekte ve yaşam seyrini değiştirebilmektedir.

Psikiyatrik rahatsızlığı olan bireyler ve ailelerinin karşılaştıkları önemli sorunlardan olan damgalanma sorunu da ailelerin yaşam seyrine etki etmektedir. Damgalanmanın içselleştirilmesiyle birlikte olumsuz kalıp yargılar psikiyatrik hastalığı olan birey ve ebeveynleri için de geçerli "gerçekler" haline gelmekte ve bireyde utanç duygusuna yol açmaktadır (Ersoy ve Varan, 2007). Psikiyatrik hastalıklara yönelik damgalamanın nedenleri bireysel, toplumsal ve politik olabilmektedir. Özellikle psikiyatrik rahatsızlığı olan bireyler karşı hissedilen korkunun damgalamaya neden olan en büyük etkenlerden biri olduğu belirtilmektedir. Toplum tarafından bu hastalar, toplum tarafından; tehlikeli, dengelerinin tamamen bozuk, ne zaman ne yapacakları belli olmayan, çevresindekilere zarar veren ve iletişim sorunu olan kişiler olarak düşünülmektedir. Diğer bir etken ve en önemlisi olarak gösterilen nedenlerden biri de psikiyatrik hastalıkların hastalık olarak algılanmamasıdır (Taşkın, 2007). Tüm bu nedenlerle bağlantılı olarak psikiyatrik hastalıklarla ilgili toplumdaki bilgi ve bilinç eksikliği toplumun bu bireylerden korkmasına, onları dışlamasına ve bu bireylerin günlük yaşamda daha az rol almasına yol açabilmektedir. Toplumdaki bu tutum ve davranışlar kuşkusuz psikiyatrik rahatsızlığı olan bireylerin ailelerini de etkilemektedir. Bunun sonucu olarak aile üyeleri ve bakım verenler hastalığı saklama ve hastalıktan utanma eğilimi gösterebilmektedir. Bu durum bakım veren bireylerin ve aile üyelerinin bu süreçte onlara fayda sağlaması beklenen sosyal destek sistemlerinden yararlanamamalarına yol açabilmektedir. Tüm bu tutum ve davranışlar ise bakım veren birey ve aile üyelerinin psikolojik ve sosyal sorunlarla baş etme konusunda kişisel ve tinsel kaynaklara başvurma yoluna gitmelerine sebep olabilmektedir. Ancak psiko-sosyal sorunlar karşısında kişisel başa çıkma yöntemlerinin de yetersiz kalması sonucunda bu bireyler hastalığın ve bakımın ortaya çıkardığı yükü daha fazla hissetmekte ve sonuç olarak kendilerine, ailelerine ve topluma yabancılaşabilmektedir. Bu bağlamda damgalama ruhsal hastalıkların tedavisinde önemli bir sorun oluşturmakta; hasta ve hasta yakınlarının sosyal yaşantılarını ve psikolojik süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Lundberg ve diğ., 2008). Bu anlamda bakım veren bireylerin ve ailelerin damgalanma sorunundan kaynaklanan sıkıntılarının giderilmesi ve çözüme ulaşması adına psikiyatrik hastalıklarla ilgili toplumu bilgilendirici ve bilinçlendirici faaliyetlerin yapılması son derece önemlidir.

Dünya Sağlık Örgütü sağlığı sadece bir rahatsızlık ya da güçsüzlük durumunun olmayışı olarak değil; fiziksel, mental ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda psikiyatrik hastalıkların bütüncül bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde psikiyatrik rahatsızlığı olan bireylere hizmet veren sağlık kurumlarında hastalığın medikal yönüne daha fazla ağırlık verildiği görülmektedir. Bu durum hastalığın bir diğer boyutu olan aileye verilen hizmetlerin yetersiz kalmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla hasta yakınlarının ve özellikle hastaya bakım veren bireylerin hastalık ve hastalık süreci hakkında bilgi eksiklerinin ve gereksinimlerin giderilememesine ve bakım veren bireyin hissettiği ve yaşadığı yük algısının artmasına neden olmaktadır. Saunders (2003) ve diğerlerinin yapmış olduğu bir çalışmada psikiyatrik hastalığı olan bireylerin ailelerinin suçluluk, utanç, çaresizlik, stres ve depresyon gibi duygular yaşadığı ifade edilmektedir.

Gerek hastayı ve bakım verenleri kuşatan sosyo-kültürel, psikolojik ve ekonomik bağlam gerekse bakım veren bireylerin hastalık ve hastalık süreciyle ilgili bilgi eksiklikleri bakım veren bireylerin bakım sırasında güçsüzlük ve çaresizlik hissi yaşamalarına neden olmaktadır. Chadda (2014)'nın da belirttiği üzere bakım vermenin getirdiği stres bakım verenin psikolojik durumunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Psikiyatrik hastalığı olan bireylerde kaygı yaratan bir diğer durum da bakım veren bireylerin bakım verdikleri yakınlarının gelecekleri ile ilgili endişeleridir. Chien ve diğerlerinin (2007) yapmış oldukları bir çalışmada, bakım veren bireylerin, bakım verdikleri bireylerle ilgili olarak gelecek kaygısı ve iyileşme durumu ile ilgili olumsuz duygular yaşayabileceklerini belirtmişlerdir.

Bakım veren bireylerin yaşadıkları tüm bu psikolojik ve sosyal süreçler bakım veren bireylerde suçluluk, kızgınlık, reddedilme ve utanç duygularının ortaya çıkmasına ve zamanla bu bireylerin kendilerini toplumdan izole etmelerine, yalnızlaşmalarına ve günlük rutinlerinden ve aktivitelerinden vazgeçmelerine neden olmaktadır. Bundan dolayı bakım veren bireylerin zorlu süreçlerden geçerken ihtiyaç duydukları psikolojik gereksinimlerin karşılanabilmesi adına yeterli sosyal desteği almaları son derece önemlidir. Nitekim Chien ve diğerleri (2007) bakım veren bireylerin yeterli sosyal desteği alamamalarının bu bireylerin algılanan bakım yükü derecesinin artmasına neden olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla bakım veren bireylerin sosyal destek ağlarının güçlü olması bu bireylerin hastalık ve bakım vermenin meydana getirdiği sıkıntıların daha kolay üstesinden gelebilmelerini sağlamaktadır.

Bakım veren bireylerin ve ailelerinin yaşadıkları psiko-sosyal sorunların en alt düzeye indirilmesi ve çözümlenebilmesi adına bu bireylerin hastalıkla ve süreçle ilgili bilgilendirme çalışmalarının yapılması, aileye destek programlarının ve kendi kendine yardım gruplarının oluşturulması, psikiyatrik hastalığı olan bireylerin toplum içindeki tüm alanlarda yer alabilmesi amacıyla toplumu bilgilendirici çalışmaların yapılması gerekmektedir.

SONUÇ

Psikiyatrik rahatsızlığı olan bireylerin ailelerinin ve bu bireylere bakım verenlerin hastalığın ne olduğu ve bakım verme sürecinde hangi durumlarla karşılaşılacağı bilgisine ve bu bireylerin etkili sosyal destek sistemlerine sahip olmaları ve bu sistemlerden yararlanmaları, toplumun bu hastalıklara olan olumsuz bakışının değişmesi ve ailelerin sosyo-ekonomik durumları bakım verme yükünün derecesini belirleyen etkenler arasında yer almaktadır.

Bakım veren bireyler çoğu zaman bakım verme rolünü herhangi bir destek almadan yerine getirmektedirler. Bu durum bakım veren bireylerde nesnel ve özellikle öznel bakım yükünün artmasına neden olabilmektedir. Özellikle bu bireylerin hastalığın ne olduğu ve yaşanacak süreçler hakkında bilgi sahibi olmaları, hastalığı yakın çevre, aile ve arkadaşlarıyla paylaşmaları ve destek almaları oldukça önemlidir.

Psikiyatrik hastalıklar, bakım veren bireylerin günlük aktivite ve rutinlerinin değişmesine ve sıklığının azalmasına neden olabilmektedir. Bunun nedenlerinden biri, bakım veren bireylerin, hastanın tüm ihtiyaçlarını eksiksiz karşılayabilme zorunluluğunu kendilerinde görmeleridir. Bir diğer neden ise hastalıkla ilişkili utanç, çaresizlik ve korku gibi duygulardan kaynaklı olarak bakım veren bireylerin hastalığın yakın çevre, arkadaş ve hatta aileden saklanma eğiliminde olunmasıdır. Bu durum bakım veren bireylerin sosyal destek sistemlerini kullanmalarına ve neticede yaşanan psiko-sosyal sorunlardan dolayı kendilerine ve topluma yabancılaşmalarına neden olabilmektedir.

Bakım veren bireylerin yaşadığı psikolojik ve sosyal sorunların bir diğer nedeni ise toplumun psikiyatrik hastalıklara olan olumsuz bakışıdır. Bu olumsuz önyargıların ortadan kaldırılabilmesi amacıyla toplumu bilgilendirici ve bilinçlendirici çalışmalara ağırlık verilmesi önemli bir gerekliliktir.

Özellikle hastalığa ve hastalık sürecine ilişkin bilgi ve bilinç eksikliğinin getirdiği sıkıntılar, bakım veren bireylerde sosyal ve psikolojik sıkıntılar yaşanmasına neden olabilir. Bu durum da bakım veren bireylerin çaresizlik, öfke, korku, suçluluk ve yalnızlık gibi duygular yaşamalarına neden olabilir. Bu bağlamda önemli sosyal desteklerden olan kurum ve kuruluşların, ailelerin ve bakım verenlerin psikolojik, sosyal ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanabilmesi adına koruyucu-önleyici ve rehabilite edici faaliyetlerde bulunmaları gerekmektedir. Ayrıca ailelerin ve bakım veren bireylerin hastalıkla birlikte yaşamayı öğrenme ve günlük rutinlerini yerine getirebilmeleri amacıyla kurum ve kuruluşların ailelere yönelik uygulamaların artırılması yönündeki çalışmalara ağırlık vermeleri gerekmektedir.

Özetle;

- Bakım veren bireylerin bakım verme sürecinde yaşadıkları sosyal, psikolojik ve toplumsal sorunlara yönelik koruyucu-önleyici, geliştirici ve tedavi edici hizmetlerin planlanması gerekmektedir.
- Bakım veren bireylerin ihtiyaçlarının ve yaşadıkları sorunların anlaşılması ve buna yönelik hizmet programlarının oluşturulması gerekmektedir.
- Bakım veren bireyler hastalık, hastalık süreci ve hastalığın seyri ile ilgili tıbbi personel tarafından bilgilendirilmelidir.
- Psikiyatrik hastalıklarda ihmal edilen aile boyutu tedavi sürecinin önemli bir parçası haline getirilmeli ve bakım veren bireyler bilgilendirme, aile terapileri gibi eylemlerle güçlendirilmelidir.
- Sosyal hizmet mesleğinin nihai amaçlarından biri de bireylerin sosyal işlevselliklerinin artırılması ve baş etme stratejilerinin geliştirilmesine yardım etmektir. Bu noktada bakım veren bireylerin sosyal işlevselliklerinin ve baş etme yöntemlerinin artırılarak bakım yükünü hafifletmeleri sağlanmalıdır.
- Tedavi planıyla ilgili olarak bakım veren bireyler bilgilendirilmez.
- Kamu spotları, kitaplar ve broşürlerle toplumun psikiyatrik hastalıklarla ilgili bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır.
- Bakım veren bireyler ve aileler için kriz yönetimi ve sürekli destek birimleri oluşturulmalıdır.
- Politika ve programlar geliştirilerek makro düzeyde damgalamayla mücadele çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akın, A. ve Demirel, S. (2003). Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (4): 73-82.
- Arslantaş, H. ve Adana, F. (2011). Şizofreninin bakım verenlere yükü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2), 251-277
- Aydın, A., Eker, S.S., Cangür, Ş., Sarandöl, A., Kırılı, S. (2009). Şizofreni Hastasına Bakım Verenlerin Külfet Düzeyinin Sosyo-Demografik Değişkenler ve Hastalığın Özellikleri ile İlişkisi. *Nöropsikiyatri Arşivi Dergisi*, 46: 10-14.
- Chadda, R.K. (2014). Caring fort he family caregivers of persons with mental illness. *Indian Journal of Psychiatry*, 56(3): 221-227
- Chien, W.T., Chan, S.W. ve Morrissey, J. (2007). The perceived burden among Chinese family caregivers of people with schizophrenia. *Journal of Clinical Nursing*, 16(6): 1151-1161.
- Ersöz, M.A. ve Varan A. (2007). Ruhsal rahatsızlıklarda içselleştirilmiş damgalanma ölçeği Türkçe formunun güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(2): 163-171.
- Gülseren, L., Çam, B., Karakoç, B., Yiğit, T., Danacı, A. E., Çubukçuoğlu, Z., Taş, C., Gülseren, Ş. ve Mete, L. (2010). Şizofrenide ailenin yükünü etkileyen etmenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21: 203-212.
- Kuşçu, M.K. (2000). Rehabilitasyon Süreci ve Bakım Vericilik: Zedeleyen mi yoksa İyileyen mi?. *3P Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 8: 30-34.
- Lowyck, B., De Hert, M., Peeters, E., Wampers, M., Gilis, P. ve Peuskens, J. (2004). A study of the family burden of 150 family members of schizophrenic patients. *European Psychiatry*, 19, 395-401.
- Lundberg, B., Hansson, L., Wentz, E. ve Björkman, T. (2008). Stigma, discrimination, empowerment and social networks: A preliminary investigation of their influence on subjective quality of life in a Swedish sample. *International Journal of Social Psychiatry*, 54(1): 47-55.
- Magliano, L., Fadden, G., Economou, M., Xavier, M., Held, T., Guarneri, M., Marasco, C., Tosini, P. ve Maj, M. (1998). Social and clinical factors influencing the choice of coping strategies in relatives of patients with schizophrenia: results of the BIOMED I study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 33(9): 413-419.
- Saunders, J.C. (2003). Families living with severe mental illness: A literature review. *Issues in Mental Health Nursing*, 24(2): 175-198
- Schenk, S. A., Lippincott, R. C., Bennett, C. ve Steigman, P. J. (2008). Improving knowledge about mental illness through family-led education: the journey of hope. *Psychiatric Services*, 59: 49-56.
- Stone, R., Cafferata, G. L., & Sangl, J. (1987). Caregivers of the frail elderly: A national profile. *The Gerontologist*, 27(5): 616-626.
- Taşkın, E.O. (2007). *Stigma Ruhsal Rahatsızlıklara Yönelik Tutumlar ve Damgalama*. 1. Basım. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Zarit SH, Reeve KE, Bach-Peterson J. (1980). Relatives of the impaired elderly: correlates of feelings of burden. *Gerontologist*, 20: 649-655.

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARI

Sedanur Bozkurt Erdem¹, Hasan Hüseyin Taylan²

ÖZET

Araştırma Sakarya Üniversitesi öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma Sakarya Üniversitesinde eğitim gören 393 öğrencinin katılımı ile yürütülmüştür.

Araştırmada Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği ve Sosyo-demografik Soru Formu kullanılmıştır. Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği: Engellilere yönelik bir ölçek geliştirmek amacıyla Dökmen (2000) tarafından geliştirilmiştir. 43 maddeden oluşan ölçek, "tamamen katılıyorum" 5; "katılıyorum" 4; "kararsızım" 3; "katılmıyorum" 2; "hiç katılmıyorum" 1 olarak puanlanan 5 basamaklı likert tipi bir tutum ölçeğidir. Ölçeğin 1, 5, 7, 8, 9, 11, 16, 17,18, 20, 22, 23, 28, 33, 37, 39, 40, 42, 43 maddeleri ters çevrilerek puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 215 ve en düşük puan 43'tür. Söz konusu ölçeğin güvenirlik katsayısı ise 93,1'dir.

Araştırmada elde edilen veriler, SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik olumlu tutumlarının olduğu söylenebilir. Üniversite öğrencilerinin olumlu tutumlarının daha da geliştirilmesi konusunda üniversite bünyesinde çalışmalar yapılabilir.

Anahtar kelimeler: Engelli, Engel türleri, Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği

1. GİRİŞ

Türkiye'de 2002 yılında yapılan bir araştırmaya göre 8 milyon civarında engelli olduğu tahmin edilmektedir (Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002). Türkiye'de Ulusal Özürlüler Veri Tabanına kayıtlı engellilerin %29,2'si zihinsel engelliler, %25,6'sı süregelen hastalığı olan engelliler, %8,8'i ortopedik engelliler, %8,4'ü görme engelliler, %5,9'u işitme engelliler, %3,9'u ruhsal ve duygusal engelliler, %0,2'si dil ve konuşma engelliler ve %18'i birden fazla engele sahip olanlardır. Kayıtlı engellilerin, %58,6'sı erkek, %41,4'ü kadındır (TÜİK, 2011).

Çeşitli kuruluşlar ve ülkeler engelli kavramını farklı şekillerde yorumlamaktadırlar. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Bildirgesi'nde, "Kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri (bedensel ya da sonradan olma) herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar" engelli olarak tanımlanmaktadır (<http://www.eyh.gov.tr/>).

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre (WHO), işitme, konuşma ve fiziksel engelleri fiziksel sakatlıkları ile normal fonksiyonlarını yerine getiremeyen ve bu özellikleriyle diğerlerinden ayrı kişi olarak tanımlanmaktadır.

Ülkemizde ise Engelliler Kanununun 3. maddesi engelliği, "doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda engelli bireyin yaşadığı sorunlar ve bu doğrultuda gereksinim duyduğu ihtiyaçlar üzerinde durulmuştur. Engelli özel ihtiyaçları bulunan birey kapsamında değerlendirilmiştir.

Engelli bireyler sosyal hayata katılım konusunda en çok zorlanan ve hemen hemen bütün boyutlarıyla önyargılara ve olumsuz tutumlara maruz kalan bir kesimdir. Engelli bireylere sunulan hizmetlerin amacına ulaşması için toplumun tutum ve davranışları önemlidir.

Tutum, bireyin kendine ya da çevresindeki herhangi bir nesne, toplumsal konu, ya da olaya karşı attığı zihinsel, duygusal ve davranışsal bir eğilimdir. Tutumlar bireyin deneyim, bilgi, duygu ve güdülerine dayanarak ortaya çıkar (İnceoğlu, 2010: 13). Tutumlar gözle görülen bir davranış değil davranışa hazırlayıcı bir eğilimdir.

¹ Sakarya Üniversitesi, Engelli Öğrenci Birimi, Sosyal Çalışmacı

² Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Öğretim Üyesi

Engelli bireylerin toplumla bütünleşmeleri ve kendilerine sunulan hizmetlerden faydalanabilmeleri için sadece yasal düzenlemeler değil, diğer bireylerin engeli bulunan bireylerle etkileşimleri sırasında onlara karşı tutumları önemli ölçüde belirleyici özelliğe sahiptir (Kula, 2006: 514).

Bireylerin engellilere yönelik tutumlarını çeşitli değişkenler açısından inceleyen çalışmalar bulunmaktadır.

Sezer (2012), engelli bireylere yönelik olumlu tutum kazandırmak amacıyla yapılan "Engelli Bireylere Karşı Olumlu Tutum Geliştirmeye Yönelik Önlüycü Rehberlik Çalışması; Deneysel Bir Uygulama" çalışmasında rehberlik faaliyetlerinin engellilere yönelik olumlu tutum oluşturmada önemli bir etkisi olduğunu saptamıştır.

Altınparmak, Bektaş ve Sarı'nın (2010) hemşirelik öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yapmış oldukları çalışma sonucuna göre hemşirelik öğrencilerinin engelli bireylere yönelik olumlu tutumlarının olduğu görülmüştür. Çalışmada, cinsiyetin engelli bireylere yönelik tutumları etkilediği görülmüştür. Literatürde çocuklar arasında (Civelek, 1990; Şenel, 1995; Kargin ve Baydik, 2002; Nowicki ve Sandieson, 2002); üniversite öğrencileri arasında (Kaner, 2000; Tervo, Palmer ve Redinius, 2004); öğretmenler arasında (Parasuram, 2006) ve pediatristler arasında (Dindar, 1995) cinsiyetin tutum farkı yaratmadığı çalışmalar bulunduğu gibi cinsiyet farkından söz eden çalışmalar da bulunmaktadır (Avcioğlu, Sazak-Pınar & Öztürk, 2005; Avramidis & ark., 2004, Findler, Vilchinsky & Werner, 2007; Hergenrather & Rhodes, 2007; Kaner, 2000; Laws & Kelly, 2005; McDougal ve ark., 2004; Meegan & MacPhail, 2006; Nabors & Lehmkühl, 2005; Nowicki & Sandieson, 2002; Popovich ve ark., 2003; Pruett ve ark., 2008; Wolman ve ark., 2004; Yazbeck, McVilly & Parmenter, 2004; Yıldırım & Dökmen, 2004; akt. www.eyh.gov.tr)

Gürsel ve Akbuğa'nın (2007), yapmış olduğu çalışmada engelli bireylerin aile ve toplumsal yaşantıları ve eğitimlerine ilişkin sorunlarının yazılı olduğu panel metninin Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'na devam eden 1 ve 2. sınıf öğrencilerince okunmasının engelli kişilere yönelik tutumlarını değiştirmede etkililiğini değerlendirmiştir. Direkt sorunu yaşayan kişinin ağzından gerçekleri duyması, öğrencilerin tutumlarının olumlu değişmesine katkıda bulunmuş olabileceği saptanmıştır.

Ülkemizde engellilere yönelik tutumların ölçülmesine dair yapılmış en kapsamlı çalışma ise Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yaptırılan "Toplum Özürlülüğü Nasıl Anılıyor" isimli araştırmadır. Çalışmaya göre engellilere yönelik toplumsal tutumların olumlu olduğu, genç yaştaki bireylerin olumlu tutumlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonuç, engellilere yönelik tutumların olumlu yönde değişmekte olduğunu göstermektedir (www.eyh.gov.tr).

Araştırmanın temel amacı, Sakarya Üniversitesi öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarını belirlemek ve ortaya çıkan sonuç doğrultusunda öğrencilerin engelli bireylere yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağlamaktır. Çünkü engeli bulunan bireylerin benlik saygılarının oluşmasında, topluma entegre olmalarında engeli olmayanların onlara karşı tutumları ve davranışları oldukça belirleyicidir. Dolayısıyla engeli olmayanların engeli olanlara karşı tutumları, bireyin yaşamında önemli bir etkiye sahiptir.

2. YÖNTEM VE TEKNİK

Araştırma, Sakarya Üniversitesinden seçilen 393 lisans öğrencisiyle soru formu aracılığıyla yüz yüze görüşme yoluyla yürütülmüştür.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada engellilere yönelik tutum ölçeği ve sosyo demografik soru formu kullanılmıştır.

Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği, beş dereceli likert türü bir ölçektir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı ise 93,1'dir. Katılımcılar, ölçekteki her bir maddede yer alan ifadeye ne derece katıldıklarını veya katılmadıklarını belirtmek için, "tamamen katılıyorum" (5), "katılıyorum" (4), "kararsızım" (3), "katılmıyorum" (2) "kesinlikle katılmıyorum" (1) seçeneklerinden birini işaretleyerek cevap vermektedirler. Ölçekteki olumsuz maddeler ters çevrilerek puanlanmaktadır.

EYTÖ'den yüksek puan almak, özürlülere yönelik olumlu tutumları ifade etmektedir. EYTÖ'den hem her bir alt ölçek için hem de ölçeğin tümü için puan elde edilebilmektedir. EYTÖ'nin tümünden alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlar 43 ile 215 arasında değişmektedir.

Sosyo-demografik Soru Formunda yaşı, cinsiyeti, ailesinin aylık geliri, anne ve babasının eğitim durumu, okuduğu bölümü, sınıfı, yakınları arasında engelli birey bulunma durumu, komşularında engelli birey bulunması durumu gibi tanımlayıcı özellikleri içeren sorular yer almıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler 2013-2014 öğretim yılı bahar döneminde, öğrencilerden soru formunu doldurmaları istenmiştir. Başlangıçta öğrencilere soru formunun içeriği ve nasıl doldurulacağı konusunda bilgi verilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS 16.00 paket programı ile analiz edilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Sosyo-Demografik Bilgiler

Bu bölümde, katılımcıların demografik özelliklerine (cinsiyet, ailenin ortalama aylık geliri, ailede, komşuları ve akrabaları arasında engelli olma durumu) ilişkin sayı ve yüzde dağılımlarına yer verilmektedir.

Çalışmaya katılan kişilerin hemen hemen yarısı kadın (%54,5), yarısı erkektir (%45,5). Bu verilere göre araştırmaya katılan kişiler cinsiyet açısından dengeli bir dağılım göstermektedir.

Araştırmaya katılanların yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, ilk sırayı %47,8 ile 18-20 yaş grubunun aldığını, bunu %46,1 ile 21-23 yaş ve en düşük oranın ise %6,1 ile 24 yaş ve üstü yaş grubuna ait olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %92,6'sının evinde ailesinde engelli bir kişi bulunmamaktadır. Buna karşın %7,4'ünün ailesinde, evinde engelli biri vardır.

Katılımcıların 55,8'inin komşu ya da akrabaları arasında engelli bir birey bulunmaktadır. Buna karşın %44,2'sinin komşu ya da akrabaları arasında engelli bir birey bulunmamaktadır.

Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinden (EYTÖ) Elde Edilen Bulgular

Bu bölümde, Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğine verilen cevapların yüzdeleriyle ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Engellilerin Eğitimi İle İlgili Görüşler

Katılımcıların %84,5'inin engellilere sadece evlerinde eğitim verilmesine karşı oldukları belirlenmiştir. Diğer bir deyişle, engellilerin akrabalarıyla birlikte, toplumdan soyutlanmadan eğitimlerine devam etmeleri gerektiğini belirten katılımcılar çoğunluktadır.

"Engelli olmayanlar bile yeterli eğitimi alamazlarken engellilere eğitim vermek gereksizdir" düşüncesine katılımcıların tamamına yakını (%93,0) karşı çıkmaktadır.

Engellilerle Kurulacak İlişkiler Konusundaki Görüşler

Katılımcıların %88,1'i engelli biriyle aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duymayacağını, %7,1'i engelli biri ile aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duyacağını belirtmiştir. Kararsızların oranı ise %4,8'dir.

Katılımcıların çoğunluğu (%82,3) engelli biriyle birlikte olduğunda, başkalarının rahatsız edici bakışlarına aldırmadığını belirtirken, %8,8'i rahatsız olacağını belirtmiştir ve %9'u kararsız kalmıştır.

Katılımcıların %91,3'ü engelli bir kişiyle aynı ortamda bulunduğundan onunla sohbet etmekten çekinmeyeceğini belirtirken katılımcıların %2,6'sı çekineceğini belirtmiştir. Kararsızların oranı ise %6,1'dir.

Katılımcıların %89,3'ü insanların engellilere gözünü dikip bakmasına üzüldüğünü belirtirken %5,7'si üzülmediklerini belirtmektedirler. Bu konuda kararsız kalanların oranı ise %5,1'dir.

Katılımcıların %81,9'u engelli bir kişiyle yalnız kalmaktan çekinmeyeceğini belirtmekte iken %4,8'i engelli bir kişiyle yalnız kalmaktan çekineceklerini belirtmektedir. Kararsız olanların oranı ise %13,3'tür.

Katılımcıların tamamına yakını (%92,6) evine engelli biri misafir gelirse rahatsızlık duymayacağını; %3,6'sı ise böyle bir durumdan rahatsız olacaklarını belirtmiştir. Kararsızların oranı %3,8'dir.

Katılımcıların %tamamına yakını (%92,3) kişinin engelinin onunla arkadaş olmasına engel olmayacağını belirtirken; %3,6'sı kişinin engelinin olmasının onunla arkadaş olmasını engelleyeceğini belirtmektedir. Kararsızların oranı %4,1'dir.

Katılımcıların %91,1'i engellilerle dostluk kurmaktan kaçınmayacağını belirtirken %5'i engellilerle dostluk kurmaktan kaçınacağını belirtmiştir. Kararsız kalanların oranı ise %3,8'dir.

Katılımcıların %83,2'si engellilere çeşitli hizmetler veren bir işte çalışmaktan kaçınmayacağını belirtirken; %6,6'sı çalışmaktan kaçınacağını belirtmiştir. Bu konuda kararsız kalanların oranı ise %10,2'dir.

Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılmaları İle İlgili Görüşler

Katılımcıların %86,6'sı engeli bulunan kişilerin yasal zorunluluk olmasa bile istihdam edilmesi gerektiği düşüncesine katılırken %4,6'sı bu düşünceye katılmamaktadır. Bu konuda kararsız olanların oranı ise %8,7'dir.

Katılımcıların %87,7'si iş yerlerinde engelliler için kontenjan ayrılması gerektiğini doğru bulurken, %7'si ise kontenjan uygulamasını yanlış bulmaktadır. Kararsızların oranı ise %5,2'dir.

Katılımcıların %78,1'i bir iş yerinde engelli kişilerin çalışmasının mal ya da hizmet alanları huzursuz etmeyeceği görüşündedir. Katılımcıların %9,7'si ise engellilerin iş yerinde çalışmasının, mal ya da hizmet alanları huzursuz edeceğine inanmaktadır. Kararsızların oranı %12,2'dir.

Katılımcıların %67,1'i engellilerin çalışmasının işverene maddi yük getireceğine inanmamaktadır. Katılımcıların %15,3'ü ise engellilerin çalışmasının, işverene maddi yük getireceğini düşünmektedir. Kararsızların oranı %17,6'dır.

Katılımcıların %79,2'si engellilerin diğer çalışanlar kadar verimli olabileceğine inanırken %3,6'sı buna inanmamaktadır. Kararsız kalanların oranı ise %17,2'dir.

Katılımcıların %83,5'i engellilerin çalıştıkları yerin verimliliğini düşüreceğini düşünmezken; %6,9'u bu fikre katılmaktadır. Kararsızların oranı %9,7'dir.

Katılımcıların %58,2'si engellilerin çalışmak yerine yardım almayı tercih ettikleri görüşüne karşı çıkarken %11,5'i engellilerin yardım almayı tercih ettiklerine inanmaktadır. Kararsızların oranı ise %30,3 ile azımsanamayacak düzeydedir.

Katılımcıların %85,6'sı engellilerin çalışmalarına gerek olmadığı fikrine katılmazken %5,4'ü engellilerin çalışmalarına gerek olmadığını düşünmektedir. Kararsızların oranı %9'dur.

Engellilerin Aile Yaşamı İle İlgili Görüşler

Katılımcıların %38'i ailenin maddi durumu iyi olsa bile, engelli birinin varlığının, ailenin sosyal yaşamını kısıtlayacağını düşünürken, %34,5'i bu görüşe katılmadığını belirtmektedir. Kararsızların oranı ise %27,5'tir.

Katılımcıların %47,8'i ailedeki engelli bireyin varlığının ailenin günlük yaşamını olumsuz etkilemeyeceğine inanırken; %25,4'ü ailedeki engelli kişinin varlığının ailenin günlük yaşamını olumsuz etkileyeceğini düşünmektedir. Kararsız olanların oranı ise %26,7'dir.

Katılımcıların %78,8'i Engellilerin aileleri için bir yük olduğu düşüncesine katılmadıklarını belirtirken, %8,1'i bu düşünceyi desteklemektedirler. Kararsızların oranı ise %13'tür.

Engellilerin Kişisel Özellikleri İle İlgili Görüşler

Katılımcıların %68'i engellilerin genellikle her şeyden şikayetçi olduklarını düşünmediğini belirtirken %9,1'i ise bu görüşe katıldıklarını belirtmektedirler. Kararsızların oranı ise %22,9'dur.

Katılımcıların %50'si engellilerin diğer insanlara güvenmedikleri görüşüne katılmazken %10,6'sı engellilerin diğer insanlara güvenmediklerini düşünmektedirler. Kararsız olanların oranı ise %38,8'dir.

Katılımcıların tamamına yakını (%93,6) engellilerin can sıkıcı olmadığını düşündüklerini belirtmektedirler.

Katılımcıların 86,7'si engellilerin temiz olduklarını düşünmekte, %5,4'ü ise onların temiz olmadıklarını düşünmektedirler. Kararsız olanların oranı %7,9'dur.

Katılımcıların yarıdan fazlası (%68,5) engelliler öfkeli ve saldırgandır ifadesine katılmamaktadır. Bu ifadeye katılanların oranı ise %10,4'tür. Kararsızların oranı ise %21,1'dir.

Katılımcıların %83,8'i engellilerin kendilerinden başkasını düşünmediklerini belirtirken; %5,7'si ise bu ifadeye katılmadıklarını belirtmişlerdir. Kararsızların oranı ise %10,6'dır.

Katılımcıların 87,5'i engellilerin görünüşlerini rahatsız edici bulmadıklarını belirtirken; %6,9'u bu ifadeye katılmadıklarını belirtmişlerdir. Kararsızların oranı %5,6'dır.

Yetkinlik ve Bağımsız Yaşamla İlgili Görüşler

Katılımcıların 74,3'ü engellilerin herkes gibi kendi yaşamlarıyla ilgili karar verebileceklerini düşünürken, %6,1'i ise bu düşünceye katılmamaktadır. Kararsızların oranı ise %19,6'dır.

Katılımcıların %42,2'si engellilerin iyi birer ebeveyn olacaklarına inanırken %13,9'u ise bu düşünceye inanmamaktadırlar. Kararsız olanların oranı ise %44 ile çoğunluktadır.

Katılımcıların %87,7'si engellilerin diğer insanlar gibi pek çok şeyi öğrenebileceğine inanmakta, 2,8'i ise bu görüşe inanmamaktadır. Kararsızların oranı ise %9,5'tir.

Katılımcıların %84,7'si engellilerin herkesi gibi kendi düşüncelerini ifade edebileceğini düşünürken %3,9'u bu görüşe katılmamaktadır. Kararız kalanların oranı ise %11,5'tir.

Katılımcıların %73,9'u engellilerin çoğunun engelli olmayan insanlar gibi bir yaşam sürdürebileceğine inanırken bu görüşe inanmayanların yüzdesi %11'dir. Kararsızların oranı ise %15,1'dir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%90,9) engellilerin sporcu olabileceklerine inanırken %2,5'i engellilerin sporcu olabileceklerine inanmamaktadırlar. Bu konuda kararsız kalanların oranı %6,6'dır.

Katılımcıların tamamına yakını (%94,6) engellilerin hayatta çok başarılı olabileceğini düşünmektedir. %2,5'i engellilerin hayatta başarılı olabileceğine inanmamaktadır. Kararsızların oranı %2,8'dir.

Katılımcıların %90'i engellilerin de herkes gibi hayalleri ve amaçları olacağını düşünürken, bunun aksi düşünceye sahip olanların oranı ise %2,8'dir. Kararsızların oranı %6,6'dır.

Katılımcıların çoğu (87,2) engellilerin de herkes gibi meslek sahibi olabileceğini düşünürken; %4,9'u bir meslek sahibi olabileceklerini düşünmemektedir. Kararsızların oranı %8'dir.

Katılımcıların %67,5'inin hayranlık duyduğu engelli kişiler bulunmaktadır; %11'i hayranlık duyduğu engelli kişilerin olmadığını belirtmektedirler. Kararsızların oranı ise %21,5'tir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulgularının analizi sonucunda, Sakarya Üniversitesi öğrencilerinin çoğunun engelli bireylere yönelik tutumlarının olumlu olduğu bulunmuştur. Bu araştırma ile ortaya çıkan genel sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Katılımcıların engellilerin eğitimi ile ilgili ifadelerine verdiği cevaplar incelendiğinde; çoğunluğunun engellilere eğitim verilmesinin gerektiğini, bu eğitimin de akranlarıyla birlikte, toplumdan soyutlanmadan verilmesi gerektiğine inandıkları belirlenmiştir.

Kişilerarası ilişkiler ile ilgili maddelerde katılımcılar engelli biriyle aynı ortamda bulunmaktan, onlarla ilişkiye girmekten, arkadaşlık etmekten rahatsızlık duymadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak, bu maddelerde engel türleri dikkate alınmamış, katılımcıların tüm engel gruplarını dikkate alarak maddeleri yanıtlamaları beklenmiştir.

Araştırmada katılımcıların çoğunluğunun engellilerin istihdama katılmasından ve engelliler için kontenjan ayrılmasından yana görüşte oldukları görülmektedir. Ayrıca katılımcılar engelli çalışanların diğer çalışanlar kadar verimli olacaklarına inandıklarını, çalışan engellilerin işverene maddi yük getirmeyeceğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

İleride engelli bireylerin karşısına işveren olarak çıkabilecek üniversite öğrencilerinin engellilerin çalışma yaşamıyla ilgili olumlu tutumlara sahip oldukları görülmüştür.

Katılımcıların yarısına yakını (%47,8), aile içinde engelli bireyin olmasının ailenin günlük yaşamını olumsuz etkileyeceğini; azımsanmayacak bir oran (%38) ise ailenin maddi durumu iyi olsa dahi engelli bireyin varlığının sosyal yaşamı sınırladığını düşünmektedir. Bu olumsuz tutumlara rağmen engellilerin aileleri için bir yük olmadığını düşünen katılımcıların oranı %78,8'dir. Ailesinde engelli olan ve olmayanların bu konudaki düşüncelerini de kıyaslamak gerekmektedir.

Katılımcıların çoğu engelli bireyleri can sıkıcı bulmadıklarını, herkes gibi temiz olduklarını, görünüşlerini rahatsız edici bulmadıklarını, kendilerinden başka kimseyi düşünmedikleri görüşüne inanmadıklarını

belirtmişlerdir. Bu konularda olumlu tutum içerisinde olan katılımcıların azımsanmayacak bir kısmı engellilerin diğer insanlara güvenmediklerini, öfkeli ve saldırgan davranışlar sergilediklerini, engellilerin genellikle her şeyden şikayetçi olduklarını belirtmeleri dikkat çekicidir.

Engellilerin herkes gibi bağımsız yaşamlarıyla ilgili ifadelerine verilen cevaplar incelendiğinde katılımcıların çoğunun engellileri herkes gibi meslek sahibi olabilen, başarılı olabilen, aile kurup çocuklarına iyi ebeveynlik yapabilen, spor yapabilen, hayalleri ve amaçları olan kişiler gibi gördükleri, bir başka deyişle engeli olanların engelli olmayanlar kadar kendi hayatlarında yetkin ve söz sahibi olabileceklerine inandıkları görülmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, Sakarya Üniversitesinde eğitim gören engeli bulunan öğrencilerin toplumsal yaşama tam katılmalarını sağlama yönünde hazırlanacak plan, program, stratejilerin oluşturulmasına kaynak sağlayacaktır.

Engellilerin toplumda etkin bireyler olarak yer alması için tüm öğrenci ve personele yönelik engelliler hakkında bilgilendirici, farklı engel gruplarının tanıtıldığı, engel gruplarının ihtiyaçlarına yönelik farkındalık ve duyarlılığın artırılmasını amaçlayan programlarla önyargıların azaltılması ve ortadan kaldırılması ile ilgili çalışmalar sürdürülmelidir.

Engelli olarak dünyaya gelmek veya sonradan engelli olmak kimsenin tercihi değildir. Engelli bireylere yönelik tutumların olumlu olması bu bireylerin psikolojik ve sosyal gelişimleri için önemli olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

AKBUĞA, B. ve GÜRSEL F. (2007), "Bilgilendirme Yoluyla Beden Eğitimi Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Değişen Tutumları", *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1.

ALTIPARMAK, S., BEKTAŞ, M., SARI, H. (2010), "Hemşirelik Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi", *Yeni Tıp Dergisi*, Sayı:27.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2008), *Toplum Özürüllüğü Nasıl Anlıyor Temel Araştırması*, Ankara.

GÜNAYER Ş., H. (1995), "Yetersizliğe Sahip Kardeşi Olanlarla Olmayanların Yetersizliğe Yönelik Tutumları ve Kaygı Düzeyleri Yönünden Karşılaştırılması", *Özel Eğitim Dergisi*, Cilt:2 Sayı:1.

İNCEOĞLU, M. (1997), *Tutum Algı İletişim*, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

KULA, M. N. (2006), "Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar ile Dini Tutumlar arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 19, Sayı:3.

SEZER, F. (2011), *Engelli Bireylere Karşı Olumlu Tutum Geliştirmeye Yönelik Önleyici Rehberlik Çalışması; Deneysel Bir Uygulama*, 20. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı.

TÜİK (2011), *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması*, 2010, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 71, 7 Nisan 2011, 10:00.

www.eyh.gov.tr

www.sosyalhaklar.net/2011/bildiri/aslan-seker.pdf

SOSYAL HİZMETLERİN PLANLANMASINDA HİZMET ALANLARIN KATILIMI

Çağrı Öngen¹

ÖZET

Sosyal hizmetlerin planlanmasında hizmet alanların katılımı, hizmet alanların yararlanacakları hizmetlere ilişkin görüşlerini duyurabilmelerini, bu hizmetlerin kendi tercihleri ve gereksinimleri doğrultusunda geliştirilebilmesini ve daha nitelikli bir hale gelebilmesini sağlayan güçlendirici ve işbirliğine dayalı bir yaklaşım sunmaktadır. Hizmet alanlar, hizmetlerin planlanmasında söz sahibi oldukça hem kendi hayatları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olabileme fırsatını bulabilmekte, hem de kendi deneyimlerinden doğan fikirlerinin, kendileriyle benzer deneyimleri yaşayan bireyler için olumlu çıktılar yaratabildiğini görebilmektedirler.

Ancak hizmet alanların katılımını ve bu katılımın niteliğini etkileyen birçok etmen bulunmaktadır. Zaman ve mali kaynak yetersizlikleri, iletişim engelleri, yasal ve idari engeller, örgütsel ve mesleki engeller hizmet alanların katılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle de seslerini en çok duyurmaya gereksinim duyan hizmet alanların katılımı, kağıt üzerinde kalabilmekte ve gerçek amacına ulaşamamaktadır. Etkin ve gerçek bir işbirliği sürecini içerecek bir katılım yaratmak için gereken çaba ve özveri sağlandığında ise, hem daha nitelikli hizmetler üretilebilecek hem de hizmet alanlar bu hizmetlerin üretiminin bir parçası olabildikleri için daha da güçleneceklerdir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal hizmetler, hizmet alan katılımı, katılım

GİRİŞ

Sosyal hizmetlerin planlanmasında, geliştirilmesinde ve sunulmasında hizmet alanların katılımının sağlanmasının gerekliliği son yıllarda dünya sosyal çalışma alanyazınında üzerinde durulan önemli kavramlardan biridir. Hizmet alanların yaşayarak deneyimlediklerini, gereksinimlerini, mevcut hizmetlere ilişkin görüşlerini, bu hizmetlerin eksikliklerini, güçlü ve zayıf yanlarını, politika geliştiriciler, uygulayıcılar ve kurum yöneticilerine iletebilmeleri ve uygulamaya geçirilecek politika ve programlarda söz hakkına sahip olabilmeleri anlamını taşımaktadır. Hizmet alanların katılımının sağlanması, onların gereksinimlerine daha iyi yanıtlar verebilen ve nitelikli hizmetlerin geliştirilebilmesi ve sunulabilmesini sağlayan önemli bir etmendir.

Katılım bağlamında, sosyal politikaların üretilmesi, hizmetlerin planlanması ve düzenlenmesine ilişkin görüşleri alınacak bireyler yalnızca bu hizmetlerden yararlananlar değil, aynı zamanda da hizmet alanların yakınlarıdır. Bu bireyler çoğunlukla ailedeki engelli, hasta veya yaşlı bireye bakım veren aile bireyleridir. Hizmet alanların ve yakınlarının doğrudan deneyimledikleri olgular, bu alanda üretilecek hizmetlerin nasıl daha nitelikli olabileceğine ilişkin önemli ipuçları sağlayacaktır. Hafford-Letchfield (2009), hizmet alanların yaşam deneyimlerinden getirdikleri uzmanlığın paylaşılmasının, meslek elemanlarının kendi rollerini tanımlayabilmeleri, gereksinim duyulan desteğin ve hizmetlerin belirlenebilmesi ve bu hizmetlerin hesap verebilir olabilmesi açısından büyük önem taşıdığını belirtmektedir (2009: 62). Hizmet alanların katılımının sosyal hizmetler açısından sağladığı yararlar genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Islington Community Board, 2009: 9):

- Hizmet alanlara, onlara sunulacak hizmetlerde söz sahibi olabilmeleri için olanak sağlamak,
- Sunulacak hizmetlerin hizmet alanların ve yakınlarının gereksinimlerini daha iyi karşılayabilecek hale getirebilmek,
- Hizmetlerin nitelikli, adil ve faydalı olmasını garanti altına almak,
- Sunulan hizmetlerin, insan onurunu zedelemeyen ve bireylerin bağımsız hareket etme kapasitelerini engellemeyen biçimde olmasını garanti altına almak,
- Sunulan hizmetlerin, hizmet alanların isteklerini karşılamasını garanti altına almak,
- Sunulan hizmetlerin niteliklerinin sürekli olarak geliştirilmesine katkıda bulunmak.

¹ Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Araştırma Görevlisi

Hizmet Alanlarının Katılımının Tarihsel Kökleri

Sosyal çalışmanın tarihine bakıldığında, hizmet alanlarla karşılıklı bir ilişki kurmak ve bu ilişki içerisinde bilgi ve becerileri paylaşmak mesleğin ilk yıllarından beri merkezi bir yere sahip olmuştur. Mesleğin ilk uygulayıcıları her ne kadar dost ziyaretçiler (*friendly visitors*) olarak mesleki çalışmalarını yürütmüşlerse de, hizmet alan ve meslek elemanı arasındaki ilişki eşit bir ilişki olmamış ve paternalist bir kararlar kurulmuştur. Uzun bir süre, mesleki ilişkide, sosyal çalışmacı "uzman kişi" rolüne sahip olmuştur (Payne, 2005, Cree ve Myers, 2008; Akt. Gallagher ve Smith, 2010: 4). Sosyal çalışmacılar, hizmet alanların gereksinimlerinin neler olduğu ve nasıl karşılanacağına ilişkin esas uzmanlardır. Hizmet alanlarla gerçekleştirilecek müdahaleyi belirleyen onlardır. Bu süreçte hizmet alanların asıl karar verici olan sosyal çalışmacıların kararlarına uymaları beklenmektedir.

Sosyal çalışmacılar ve hizmet alanlar arasındaki mesleki ilişkinin doğasını etkileyen en önemli etmense radikal sosyal çalışmanın ortaya çıkışıdır. 1930'lu yıllarda ABD'de yaşanan ekonomik bunalım, radikal sosyal çalışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan önemli etkenlerden biridir. Ancak radikal sosyal çalışmanın en çok önem kazandığı dönem 1970'li yıllar olmuştur. Radikal sosyal çalışma, hizmet alanlar ve sosyal çalışmacılar arasındaki mesleki ilişkinin daha eşitlikçi ve işbirliğini öne çıkartan bir yapıya evrilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, hizmet alanların katılımı kavramına ilişkin ilginin köklerinin 1970'li yıllara kadar uzandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ilgiyi ortaya çıkartan diğer önemli gelişmelerden birkaçı ise, engelliliğin sosyal modeli ile engelli hareketinin yanı sıra çeşitli toplumsal grupların yürüttüğü hareketler, eşit hakların, toplumsal içermenin, farklı grupların ve kimliklerin katılımının (azınlık gruplar, feminist ve LGBTİ hareketleri) sağlanması ve sosyal dışlanmanın önüne geçilmesine ilişkin artan vurgular şeklinde sıralanabilir (Taylor, 1996, Croft ve Beresford, 1996; Akt.: Beresford, 2012: 24-25). Engellilikte sosyal model, hizmet alanların katılımı tartışmasının önünü açan temel kavramlardan biridir. Sosyal model, sosyal bakım hizmetlerinden yararlanan ve destek alan bireylerin yalnızca bu hizmetlerin yararlanıcıları değil aynı zamanda bu hizmetlerin nasıl yapılandırılacağına ve geliştirilebileceğine ilişkin görüş bildiren aktif vatandaşlar olarak görülmelerine dayanmaktadır (Carr, 2004). Engelliliğin sosyal modeli, engelliliği ve engellilerin yaşadıkları sorunları bireyin sağlık durumuyla açıklayan ve çözüm üretmeye çalışan medikal modelin aksine, engelliliği ve engellikle ilgili sorunları topluma ilişkilendiren ve toplumsal nedenlerin engellileri ayırıştırın, izole eden ve dışlayan noktalara dikkat çeken bir modeldir. Özellikle engellilere yönelik konularda onlar adına karar verilmesine karşı çıkmakta, engellilerin kendilerine ilişkin konularda söz hakkına sahip olmalarını önemsemekte ve bunun koşullarının oluşmasına öncülük etmektedir.

Beresford (2002), hizmet alanların katılımı tartışmalarının ortaya çıkışının kuramsal temelinde iki ana yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşımlar tüketimci ve demokratik yaklaşımlardır. Tüketimci yaklaşım, hizmet alanların katılımı konusunu daha çok hizmetlerin kârlılığı ve etkililiği üzerinden tartışın ve bunları sağlamak üzere hizmet alanların katılımını gerekli gören yaklaşımdır. Demokratik yaklaşımın esas amacı ise, hizmet alanların yararlandıkları hizmetler üzerinde daha fazla söz sahibi olabilmeleri ve bu sayede kendi yaşamları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olabilmeleridir. Bu nedenle demokratik yaklaşım, hizmet alanların katılımı konusunu güç ilişkileri ve kolektif eylemle birlikte tartışmaktadır (Beresford, 2002: 97-98). Tüketimci yaklaşım, var olan güç ilişkilerini değiştirmeye odaklanmazken, demokratik yaklaşım hizmet alanların deneyimlerini ve görüşlerini yüksek sesle dile getirerek, kolektif eylemlerin bir parçası olmalarına vurgu yapmaktadır.

Hizmet Alanların Katılımının Önündeki Engeller

Hizmet verenler tarafından yönetilen ve yönlendirilen hizmet sunumu anlayışının hizmet alan katılımı ve hizmet alan odaklı bir hale evrilmesi sürecinin başlamasıyla, hizmet alanların daha çok planlama sürecine dahil olmaları gerçekleşmiştir. Bu sayede yukarıdan aşağıya gerçekleşen paternalist yaklaşımlardan uzaklaşarak daha hizmet alan merkezli hizmet sunumları olanaklı olmuştur (Beresford, 2012: 23). Bamford (2001), hizmet alanların katılımının etkin bir biçimde gerçekleştirilebilmesinin iki koşula bağlı olduğunu belirtmektedir. Birinci koşul, örgüt yöneticilerinin, bunun sorumluluğunu üstlenmeleri, ikinci koşul ise bu katılımı gerçekleştirecek zaman ve kaynak gereksinimlerinin süreç içerisinde karşılanmasıdır (2001: 42). Yapılan çalışmalar da buna paralel olarak, hizmet alanların fikirlerini almak üzere bir araya gelmenin ve onları dinlemek üzere çaba göstermenin önünde çeşitli engellerin olduğunu göstermektedir. Bu engeller arasında en çok rastlananlar, zaman ve mali kaynak bulamama şeklindedir (Beresford, 2014). Hizmet alanların katılımının önünde duran bu tür engeller, kaynak bulunarak, örneğin ulaşım maliyeti

nedeniyle katılım gösteremeyen bireylerin ulaşım gereksinimleri karşılanarak kaldırılabilir. Ancak Beresford (2014), zaman ve mali kaynak yetersizliğinin önüne geçilse dahi, çeşitli sınırlıklar ve engeller nedeniyle etkin ve gerçekten anlamlı bir katılım gerçekleşemeyebileceğinin altını çizmektedir (Beresford, 2014).

Hizmet alanlarının katılımlarını sınırlayan diğer engellerse, politik/yasal, idari, mesleki ve yapısal engeller ile iletişim engelleri olarak sıralanabilir. Politik/yasal engeller, hizmet alanların katılımını sağlayabilecek yasal düzenlemelerin ya hiç olmaması ya da yetersiz olması nedeniyle gerçekleşebilmektedir. İdari engellerse, özellikle bürokrasinin ve örgüt içi hiyerarşinin oldukça katı olduğu kurumsal yapılarda ortaya çıkmaktadır. Hizmet alanlar katılım şansı bulsalar dahi, katılımları yüzeysel ve kağıt üzerinde kalabilmektedir (Munday, t.y., 20-21). Değişime direnen ve değişimlerin yavaş gerçekleştiği örgütlerde, hizmet alanların katılım çok daha sınırlı olabilmektedir (Branfield ve Beresford, 2006, XV). Özellikle, geleneksel ideolojilere sahip örgütlerde sahip olunan gücün hizmet alanlarla paylaşımında zorluklar ve çatışmalar yaşanabilmektedir (Carr, 2007: 267). Bunun sonucunda da, hizmet alanlar sahip oldukları bilgi ve deneyime gerçekten ilgi gösterilmediğini düşünmektedirler (Branfield ve Beresford, 2006, XV). Mesleki engeller, özellikle kuruluşlarda görev yapan uygulayıcıların, gücün paylaşılması noktasında hassasiyet gösterdiklerinde gerçekleşebilmektedir (Carr, 2004). Gücün kullanılması kritik bir önem taşımaktadır. Çünkü bu güç hizmet alanların gereksinimlerini karşılamak üzere üretici ve koruyucu bir nitelik taşıyabilirken, aynı zamanda hizmet alanın kendi durumu üzerinde kontrol sahibi olabilmesi noktasında sınırlayıcı da olabilmektedir (Charnley, Roddam ve Wistow, 2015: 244-245). Toplumsal yapıdaki eşitsizliklerin varlığı ise her bireyin eşit katılım gösterme şansı bulamamasına neden olmaktadır. Cinsiyet, etnisite, kültür, inanç, cinsel yönelim, yaş, engellilik ve sınıfsal farklılıklar bireylerin katılımını etkileyebilmektedir. Beresford (2014), azınlık gruplarının, evsizlerin, cezaevinde olan bireylerin, mülteci ve sığınmacıların katılım olanağı açısından en dezavantajlı bireyler arasında yer aldığını belirtmektedir. Bu bireyler aynı zamanda seslerini duyurmaya en çok ihtiyaç duyanlardır. İletişim engelleriyse, işitme ve görme engelli hizmet alan bireylerin katılımda olumsuz rol oynayan etmenlerdir. Bu bireylerin katılımını sağlamada iletişim araçlarının maliyetli oluşu da dezavantaj yaratmaktadır. Ana dilin farklı oluşu da yine bir iletişim engeli oluşturmaktadır.

Branfield ve Beresford (2006), hizmet alanların katılımının her zaman amacına uygun ve etkili bir biçimde gerçekleşmediğini, kimi zaman hizmet alanların katılımının göstermelik etkinliklere sahne olduğunu belirtmektedirler. Bunun sonucunda da hizmet alanlar, bu katılımın gerçekten hakkı verilerek gerçekleştirilmediğini, görüşleri, sahip oldukları bilgi ve deneyimlere yeteri kadar değer verilmediğini düşünmektedirler (Branfield ve Beresford, 2006, XV). Oysa etkin bir biçimde katılım gösterdiğini ve fikirlerinin dikkate alındığını düşünen hizmet alanlar bir fark yaratabilmenin parçası olduklarını hissetmektedirler. Gerçekten dinlendiklerine inanmayanlarsa bir süre sonra vazgeçerek, katılım etkinliklerini bırakmaya eğilimli olmaktadır. Yeteri kadar fikirleri sorulmayan ve dinlenmediklerini düşünenler dışlanmış hissettiklerini belirtmekte ve bunun onları daha çok güçsüzleştirdiğini ifade etmektedirler (Beresford, 2014). Oysa, Barnes ve Wistow (1991), hizmet alanların katılımının temel amacının hizmet alanların gereksinimlerine daha etkin yanıt vermenin yanı sıra hizmet alanların güçlenmelerine de olanak vermek olduğunu belirtmektedir (Akt: Lewis, 2012: 278). Hizmet alanların katılımının kağıt üzerinde kalmaması ve gerçekten etkin olmasını sağlamak üzere temel ilkeler şu şekilde sıralanabilir (Munday, t.y.: 33):

1. Katılım hem bir hak hem de bir sorumluluktur. Bu ilke, hizmet alanların katılımının temel bir hak olduğunun altını çizmekte ve bu hakkın önündeki her türlü engeli aşmak için sorumluluk yüklenilmesi gerektiğini ifade etmektedir.
2. Katılım örgütler için temel bir sorumluluktur. Bu sorumluluk birinci derecede sosyal hizmet örgütlerine aittir.
3. Sosyal hizmetlere erişim esastır. Bu ilke ayırım gözetilmeksizin herkesin sosyal hizmetlere erişim hakkı olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır.
4. Kanıt dayalı politika ve uygulama esastır. Hizmet alanların deneyimlerinden gelen bilgiye dayanan politikalar ve uygulamalar hizmet alanların yararlanacakları hizmetlerin daha etkili ve nitelikli olmasını sağlayacaktır.
5. Hizmet alanlar hem hizmetten yararlanıcılar hem de hizmetlerin eş üreticileridir. Hizmet alanların katılımlarının nihai hedefi, yararlandıkları hizmetlerin üretiminde aktif bir rol üstlenebilmeleridir.

6. Hizmet alanların ve bakım verenlerin çevrelerindeki bireylerin görüşleri de dikkate alınmalıdır: Hizmet alanlar kadar, onlara bakım verenler ve onlarla beraber yaşayanların deneyimleri ve gereksinimleri önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu nedenle bu bireylerin katılım sürecinden dışlanmaları gerekmektedir.

Hizmet Alanların Katılımını Etkinleştirmek

Hizmet alanların katılımının gerçekten etkin olabilmesi ve hizmet alan birey ve gruplarla bir araya gelmenin önündeki engelleri kaldırmak için, yaratıcı yollar, stratejiler keşfetmeye çalışmak, onları değerlendirmek ve izlemek gerekmektedir. Hizmet alan bireylere ulaşmayı kolaylaştıracak, etkin katılımın önünde duran engelleri kaldıracak yeni yollar üretmek önemli olacaktır (Beresford, 2014). Hizmet alanların katılımının etkin bir biçimde sağlanması, politikalar ve uygulamalar arasında bir köprü kurulmasını sağlayacaktır. Bu, geliştirilen hizmetlerin, hizmet alanların tercihleri ve koşulları doğrultusunda yapılandırılmış olması anlamına gelecektir. Bu bağlamda katılım, hizmet alanların güçlenmelerini ve hayata geçirilen politika ve programları sahiplenmelerini sağlayan önemli bir araç görevi görmektedir (Driffill ve Ferguson, 2014). Bu nedenle de, etkin katılımı gerçekleştirebilmek için her türlü engelin kaldırılması için politika geliştiricilerin, örgüt yöneticilerinin ve uygulayıcıların sorumluluklarını kabul etmesi gerekmektedir. Beresford (2014) katılımı sağlamanın en iyi yolunsa, uygulayıcıların, hizmet alanların kendilerine gelmelerini beklememesi, bunun yerine uygulayıcıların onlara gitmesi olduğunu altını çizmektedir (Beresford, 2014). İngiltere Genel Bakım Konseyi (The General Social Care Council), hizmet alanların katılımını etkinleştirmek üzere rehberlik sağlayacak kuralları şu şekilde sıralamaktadır (2007: 1-12):

1. Hizmet alanların katılımlarına ilişkin amaç ve hedefler konusunda netlik sağlamak: Hem hizmet alanlara, hem hizmet veren kuruluşa, hem de genel olarak sunulan hizmetlere ilişkin neler hedeflendiği netleştirilmelidir. Katılımın etkililiğini sınırlayabilecek zaman ve mali kaynak gibi yetersizliklerin öngörülebilmesi ve buna yönelik çözümler üretilmesi önemlidir.

2. Hizmet alanlarla birlikte çalışmak: Politika geliştiriciler, yöneticiler ve uygulayıcıların hizmet alanlarla bir araya gelebilecekleri bir paylaşım ortamı yaratılmalıdır. Bu sayede hizmet alanlar hem planlama hem de değerlendirme süreçlerinde yer alabilmelidirler. Hizmet alanların gereksinimlerini özgürce ifade edebilmeleri ve bu fikirlerin gerçekten dinlendiği ve dikkate alındığı garanti altına alınmalıdır.

3. Hizmet alanların nasıl katılım sağlayacaklarını kendilerinin belirlemelerine saygı göstermek: Hizmet alanlar katılım sürecinin nasıl işleyeceğine ilişkin bilgilendirilmelidirler. Katılımın etkili olmasının önündeki engellerin nasıl aşılacağına dair yaratıcı öneriler için hizmet alanların görüşleri önemlidir. Katılım süreçlerine ilişkin daha esnek ve açık fikirli olmak yararlı olacaktır.

4. Katılım sürecinin çıktıları üzerine geri bildirimleri paylaşmak: Etkili bir geri bildirim için gerekli araçlar planlanmalıdır. Hizmet alanların katılımları sayesinde ortaya çıkan kazanımlar hakkında bilgi sahibi olabilmeleri sağlanmalıdır.

5. Katılım sürecini olumsuz etkileyen engellerin farkında olmak ve bu engelleri aşmak için gerekli çabayı göstermek: Erişim, ulaşım ve güvenliğe ilişkin fiziksel ve çevresel engelleri kaldırmak için çaba harcanmalıdır. Hizmet alanları dışlayan prosedürel engeller, tutum ve değer yargılarının farkında olmak ve bunları aşmak için çalışmak önemlidir.

6. Katılım fırsatını olabildiğince geniş kesimlere yayabilmek: Sesini en az duyurabilen bireylerin (cezaevinde olan, evsiz ya da mülteciler gibi) de katılım sağlayabilecekleri olanaklar yaratılmalıdır. İletişim engelleri nedeniyle katılım olanağı bulamayanlar için (küçük çocuklar, yaşlılar, öğrenme güçlüğü olan bireyler gibi) yaratıcı çözümler geliştirilebilir. Dışlandığını ve yeteri kadar katılım gösteremediğini düşünen katılımcıların nasıl daha etkin katılım sağlayabileceklerine ilişkin farklı yöntemler düşünülmelidir.

Farklı ırk, etnik köken, sosyo-ekonomik ve kültürel yapıdaki, farklı din, dil, cinsiyet ve cinsel yönelime sahip bireylerin ve azınlıkta olan grupların seslerinin de dahil edildiğinden emin olunması gerekmektedir (Carr, 2014). Eto (2004), Butt ve diğ. (2005), özellikle azınlık gruplarıyla çalışırken, eşit katılım sağlamada duyarlılığın önemli bir etmen olduğunu altını çizmektedirler. Duyarlılık, kültürel öğelere dikkat göstermenin yanı sıra bu grupların yaşamış oldukları deneyimlere ilişkin daha açık fikirli ve daha politik bir anlama çabasının gerekliliğini vurgulamaktadırlar (Akt.: Hafford-Letchfield, 2009: 68).

7. Fikirlerine ve görüşlerine başvuru alan bireylerin ayırdıkları emek ve zamana değer vermek: Katılım sürecinin hizmet alanlar üzerinde yaratabileceği maddi yükün karşılanması yanı sıra, hizmet alanların paylaşımlarının başarılı sonuçlara ulaşmadaki etkisinin önemi ve değeri vurgulanmalıdır.

8. Katılım sürecinden bilgileri daha iyi sonuçlar yaratmak üzere kullanmak: Hizmet alanlardan sürece ilişkin değerlendirmeleri ve önerileri alınmalıdır. İzleme ve değerlendirme sürecinde de katılım gösterebilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca süreçten edinilen deneyim ve bilgiler diğer kurum ve kuruluşlarla da paylaşılmalıdır.

Hizmet Alanların Gözünden Katılım

Hizmet alanların katılım sağlayabilmelerinin kendileri için ne anlama geldiği üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Katılım fırsatı bulan hizmet alanlar, ileride sosyal hizmetler alanında görev yapacak meslek elemanlarının eğitim sürecine dahil olduklarında diğerkamlik hissettiklerini (Brown and Macintosh, 2006, Haffling and Hakansson, 2008), kendilerine değer verildiğini, görüşlerinin önemsendiğini ve saygı duyulduğunu hissettiklerini (Costello and Horner 2001, Brown and Macintosh 2006, Jones 2006, Taylor 2006, Simpson ve diğ. 2008, Branfield, 2009, Skinner 2010), kendilerine güvenlerinin arttığını (Stevens ve Tanneri 2006, Taylor 2006) belirtmişlerdir (Akt: Chambers, 2012: 15-16). Başkalarının daha nitelikli bir hizmet alabilmelerine yardımcı olabildikleri ve onlar adına savunuculuk yapabildikleri için kendilerinin bu süreçte daha fazla yarar gördüklerini ve güçlendiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, geçmişte yaşadıkları olumsuz deneyimlerden öğrendikleri sayesinde başkalarının daha kolay bir süreç geçirebilmelerine yardımcı olmanın kendilerini iyi hissettirdiğini dile getirmişlerdir (Lewis, 2012: 284).

İngiltere, İrlanda, Amerika Birleşik Devletleri gibi çeşitli ülkeler, hizmet alanların katılımının sağlanması için çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Ancak katılımın yalnızca yasalarda kalmaması ve hayata geçirilmesini sağlamak üzere birçok proje de uygulamaya konmuştur. Shaping Our Lives projesi de öne çıkan bu katılım projelerden biridir. Bu proje kapsamında, sunulacak hizmetlerin planlanmasında katılım sağlayan hizmet alanlar özellikle iki noktanın önemini vurgulamışlardır. Bunlar değişim için beraber çalışma olanağı ile deneyimlerinin ve görüşlerinin önemli kabul edilmesidir (Branfield ve Beresford, 2006). Hizmet alanlar, kendi görüşlerine önem verilmediği ve seslerini gereken yerlere duyuramadıkları zaman sunulan hizmetlerde aksayan noktaların düzeltilemeyeceğini vurgulamaktadırlar:

"İnsanlar bizim tek yapmayı bildiğimiz şeyin sızlanmak olduğunu düşünüyorlar. Ama bizi dinlemiyorlar ki. Oysa nelerin değişmesi gerektiğini, neyin işe yaramadığını biz biliyoruz. Biliyoruz, çünkü 7 gün 24 saat bunu yaşayan biziz (Shaping Our Lives projesinden bir hizmet alan)."

Hizmet alanlar, değişimin hangi noktalarda olması gerektiğini bilen ve yaşadıkları deneyimle uzmanlaşan bireylerdir. Bu nedenle deneyimlerini ve görüşlerini paylaşabilecekleri, hizmetlerin planlanması sürecinde birlikte çalışılacak bireyler olarak yer almayı önemsemektedirler. Beresford (2012), bu bağlamda katılımın güç kavramıyla doğrudan ilişkili olduğunu altını çizmektedir. Hizmet alanların katılımı, özellikle güçsüzlüğü deneyimlemiş bireylerle çalışırken çok önemlidir. Bu bireyler değişimi yaratmada bir etkileri olmasını istemekte ve bunun kendileri için güçlendirici bir deneyim olduğunu vurgulamaktadırlar (Beresford, 2012: 29).

"Bağlantılar kurdukça daha çok güçleniyoruz. Bir araya geldikçe sesimiz daha gür çıkıyor. Birbirimizden öğreniyoruz. Bir araya geldikçe dinlenmesi gereken bir ses oluyoruz. (Shaping Our Lives projesinden bir diğer hizmet alan)"

SONUÇ

Sosyal hizmetlerin planlanmasında hizmet alanların katılımı, geliştirilecek hizmetlerin, hizmet alanların tercihleri ve gereksinimleri doğrultusunda yapılandırılmış olmasını ve bu sayede politikalar ve uygulamalar arasında bir köprü kurulmasını sağlamaktadır. Ancak hizmet alanların katılımı, basitçe hizmet alanların memnuniyetlerini sorgulamaktan ya da görüşlerini almaktan çok daha fazlasıdır. Hizmet alanların, politika geliştiriciler, örgüt yöneticileri ve uygulayıcılarla bir araya gelerek deneyimlerini ve fikirlerini paylaşabilmelerini sağlayacak bir katılım ortamı yaratılmasını içermektedir. Katılım hem var olan hizmetlerin daha nitelikli hale getirilmesi, hem de bireylerin gereksinimlerine daha iyi yanıt verebilecek yeni hizmetlerin geliştirilebilmesini mümkün kılmaktadır. Böylelikle hizmetlerin etkililiği garanti altına

alınırken, deneyimlerini paylaşan hizmet alanların da, hem kendi hayatları üzerinde, hem de yararlandıkları hizmetler üzerinde kontrol sahibi olabilmelerine olanak tanınmaktadır.

Ancak, hizmet alanların katılımını olumsuz yönde etkileyen zaman ve mali kaynak yetersizlikleri, iletişim engelleri, yasal ve idari engeller, örgütsel ve mesleki engeller gibi birçok etmen yukarıda sözü edilen kazanımlara ulaşılmasını sınırlandırmaktadır. Katılım sürecinin bir parçası olamayan bireyler, seslerini duyuramadıkları oranda dışlandıklarını hissetmekte, hayatları üzerindeki güç ve kontrolü yitirdiklerini düşünmektedirler. Bu nedenle, hizmet alanların yararlandıkları hizmetlerin onların gereksinimlerine uygun ve çözüm odaklı üretilebilmesini garanti altına alabilmek üzere samimi bir çaba temel ilke olmalıdır. Ancak bu sayede hizmet alanlar, hayatlarını dönüştürebilecek hizmetlerin eş üreticisi olabilecekler ve bu üretim sürecinde yer alabilmenin sağladığı olanakla güçlenebileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Banford, Terry. (2001). *Commissioning and Purchasing*. London: Routledge.
- Beresford, P. (2014). How Can Social Care Providers Involve Service Users? *The Guardian*. Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2015, <http://www.theguardian.com/social-care-network/2014/may/22/social-care-providers-involve-service-users>
- Beresford, P. (2012). The Theory and Philosophy Behind User Involvement. Peter Beresford and Sarah Carr. (Eds.) *Social Care, Service Users and User Involvement* London: Jessica Kingsley.
- Beresford, P. (2002). User Involvement in Research and Evaluation: Liberation or Regulation. *Social Policy and Society*, 1(2), 95-105.
- Branfield, F. ve Beresford, P. (2006). Making User Involvement Work: Supporting Service User Networking and Knowledge. York: Joseph Rowntree Foundation Publications.
- Carr, S. (2007). Participation, Power, Conflict and Change: Theorizing Dynamics of Service User Participation in the Social Care System of England and Wales. *Critical Social Policy*, 27(2), 266-276.
- Carr, S. (2004). SCIE Position paper 3: Has service user participation made a difference to social care services? Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2015, <http://www.scie.org.uk/publications/positionpapers/pp03.asp>
- Chambers, M. (2012). Service User Involvement in the Design and Delivery of Education and Training Programmes Leading to Registration with the Health Professions Council. London: Kingston University Faculty of Health and Social Care Sciences. Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2015, <http://www.hpc-uk.org/assets/documents/10003a08serviceuserinvolvementinthedesignanddeliveryofapprovedprogrammes.pdf>
- Charnley, H., Roddam, G. ve Wistow, J. (2015). Hizmet Alanlar ve Bakım Verenlerle Çalışma. R. Addams, L. Dominelli ve M. Payne (Ed.). *Sosyal Hizmet Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Driffill, R. ve Ferguson, L. (2014). How Should You Give Your Clients a Say in the Design of Mental Health Services? *The Guardian*. Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2015, <http://www.theguardian.com/social-care-network/2014/feb/25/cqc-guidance-mental-health-services>
- Gallagher, M. ve Smith, M. (2010). Engaging with Involuntary Service Users in Social Work. Literature Review 1: Context and Overview. Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2015, http://www.socialwork.ed.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0016/44224/review_1_context_and_overview.pdf
- Hafford-Letchfield, T. (2009). *Management and Organizations in Social Work*. Exeter: Learning Matters Inc.
- Islington Community Board. (2009). Involvement Strategy for People Who Use Social Care and Support Services in Islington. Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2015, [http://www.islington.gov.uk/publicrecords/library/Health-and-social-care/Business-planning/Strategies/2010-2011/\(2011-03-07\)-User-Involvement-Strategy.pdf](http://www.islington.gov.uk/publicrecords/library/Health-and-social-care/Business-planning/Strategies/2010-2011/(2011-03-07)-User-Involvement-Strategy.pdf)
- Lewis, L. (2012). 'It's People's Whole Lives': Gender, Class and the Emotion Work of User Involvement in Mental Health Services. *Gender Work and Organization*. 19(3), 276-305.
- Munday, B. (t.y.). User Involvement in Personal Social Services. Erişim Tarihi: 20 Eylül 2015, http://www.hiproweb.org/fileadmin/cdroms/Kit_Formation_Services/documents/Additional/G-Users_involvement/G-5_Munday_User_involvement_in_personal_services_UK.doc
- The General Social Care Council. (2007). Eight Principles for Involving Service Users and Carers. Erişim Tarihi: 20 Eylül 2015, http://www.user-involvement.org.uk/documents.php?name=item_130.pdf

TÜRKİYE'DE TIBBİ SOSYAL HİZMET ALANINDA SOSYAL ÇALIŞMACI İSTİHDAMI

Seval Bekiroğlu¹

ÖZET

Dünyada 1905'den beri, Türkiye'de ise 1967'den beri sağlık alanında istihdam edilen sosyal çalışanlar sağlığın psiko-sosyal boyutunun önem kazanması ile sağlık alanında önemi artan meslekler arasında yerini almıştır. Ancak Türkiye'de Tıbbi sosyal hizmet alanında verilen hizmetlerin kapsamı hızlı bir şekilde genişlemesine rağmen hala uygulamalar açısından meslek elemanları, hastaneler ve iller arasında farklılıklar bulunduğu, uygulamaların kişilere, kurumlara ve illere göre değiştiği bilinmektedir. Uygulamada yaşanan bu farklılıkların önlenmesi noktasında sosyal çalışmacı istihdamının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye'de tıbbi sosyal hizmet alanında sosyal çalışmacı istihdamının niceliksel yönden mevcut durumu incelenerek, sosyal çalışmacı istihdamının nasıl bir görüntü çizdiği analiz edilmeye çalışılmış, yapılan analizler doğrultusunda öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonrasında ise etkin tıbbi sosyal uygulamalarının gerçekleştirilmesinde sosyal çalışanların istihdamına değinilerek, istihdamda iller ve hastaneler arası farklılıkların giderilmesi, insan kaynağı planlamalarında yatak sayısı, hastane rolü gibi kriterlerden ziyade sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirildiği özellikli birimlere (sosyal hizmet birimleri, AMATEM, ÇİM, TRSM vb.) göre planlamanın yapılmasının önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Tıbbi sosyal hizmet, sosyal çalışmacı, istihdam

GİRİŞ

Dünyada hastalıkları doğru teşhis ve tedavi etmek amacıyla yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlarla, hastaların tedavisini yalnızca fiziksel ve tıbbi (bio), boyutta sınırlandıran medikal modelin terkedilmesi, hastalıkları açıklarken sosyal çevrenin hem bozucu hem de iyileştirici etkisini vurgulayan biyopsikososyal modelin hakim olmaya başlaması ile sosyal hizmet mesleği sağlık alanında önemi artan meslekler arasında yerini almıştır. Nitekim Türkiye'de de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı merkez teşkilatı içerisinde, 7355 sayılı yasayla, sosyal hizmetin de ilk resmi örgütlenişi olan Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulması ile tıbbi sosyal hizmet, sosyal hizmetin ilk ve en eski uygulama alanı olarak var olmuştur (Duyan, 2003, s.40).

Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesine (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011) göre tıbbi sosyal hizmet; "ayakta ya da yatarak tedavi gören hastaların tıbbi tedaviden etkili bir şekilde yararlanması, sosyal sağlığının korunması ve geliştirilmesi, tedavi sürecinde hastanın ailesi ve çevresi ile ilişkilerinin düzenlenmesi, tedavi sürecini etkileyen psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik sorunlarının zamanında çözümlenerek sosyal işlevselliğini yeniden kazanması amacıyla yürütülen sosyal hizmet uygulamaları" olarak tanımlanmaktadır. Sosyal hizmet müdahalesi ise "bireyle, grupla, aileyle, toplumla sosyal hizmet ve sosyal hizmet araştırması yöntemlerinin kullanıldığı ve başvuru, inceleme, müdahale, değerlendirme, uygulama, sonuçlandırma ve izleme aşamalarının gerçekleştirildiği tıbbi sosyal hizmet uygulaması" olarak tanımlanmaktadır.

Dünyada 1905 yılında, Türkiye'de ise 1964 yılından beri hastanelerde verilen tıbbi sosyal hizmetlerin uygulayıcısı olan sosyal çalışanlar² hastaların ve ailelerinin sağlığını ve tedavisini etkileyen sosyal, çevresel ve psikolojik sorunlarını değerlendirmesi ile sağlık çalışanlarının ve hasta bakım personelinin fonksiyonlarının tamamlayıcısıdır. Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğinin (National association of social worker [NASW]) üyelerinin % 52'sinin birincil çalıştığı alanın sağlık alanı olduğu bilinmektedir (Cowles, 1999, s.41). Türkiye'de ise Sağlık Bakanlığından alınan verilere (2015) göre 918'i

¹ Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Doktora Öğrencisi.

Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, İnsan Kaynakları Planlama ve İstihdam Geliştirme Daire Başkanlığı, Sosyal Çalışmacı

² Sağlık Bakanlığı'nda sosyal hizmet mesleğinin uygulayıcıları "sosyal çalışmacı" kadrosunda istihdam edildiğinden ve ilgili mevzuatlarda da sosyal çalışmacı olarak geçtiğinden bu çalışmada kavram karmaşasına sebep olmama adına sosyal hizmet uzmanı yerine "sosyal çalışmacı" ifadesinin kullanımının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerde, 75'i üniversite hastanelerinde, 14'ü özel hastanelerde olmak üzere toplam 918 sosyal çalışmacı tıbbi sosyal hizmet alanında aktif çalışmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle, Türkiye'de tıbbi sosyal hizmet uygulamalarına yer verildikten sonra 2015 yılı Kasım ayı itibariyle tıbbi sosyal hizmet alanında sosyal çalışmacı istihdamının niceliksel yönden mevcut durumu incelenmiştir. Yine tıbbi sosyal hizmet alanında sosyal çalışmacı istihdamının nasıl bir görüntü çizdiği analiz edilmeye çalışılarak, yapılan analizler doğrultusunda öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları

Türkiye'de atamaların yapıldığı 1967 yılından itibaren sağlık alanında yürütülen sosyal hizmet uygulamalarının, 2000'li yıllara kadar ilgili sağlık politikaları ve kaynaklar çerçevesinde belli sınırlarda kaldığı görülmektedir. Bu yıllarda, hastanelerde yürütülen uygulamaların daha çok hastaların sosyal ve ekonomik durumlarının değerlendirilmesi, sosyal güvencesi olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin ilgili toplumsal kaynaklardan karşılanması, tedavi ekibine hastanın psiko-sosyal durumu ile ilgili bilgi verilmesi biçiminde olduğu bilinmektedir. Ayrıca hastaların sosyal sorunlarının çözülmesi ve boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla da eğlence aktivitelerinin düzenlenmesi gibi uygulamaların ön planda olduğu bilinmektedir (Özbeşler ve İcağasıoğlu, 2010, s.34).

2000'li yıllardan itibaren Avrupa Birliğine uyum süreci kapsamında yürürlüğe konan Sağlıkta dönüşüm programı (SDP, 2003) çerçevesinde ise tıbbi sosyal hizmet alanında verilen hizmetlerin kapsamı hızlı bir şekilde genişlediği görülmektedir. Bu yıllardan itibaren hasta iletişim birimi, alkol ve madde bağımlılığı merkezi (AMATEM), evde sağlık birimi, tıbbi sosyal hizmet birimi, toplum ruh sağlığı merkezi (TRSM), çocuk izlem merkezi (ÇİM), nöromüsküler hastalıklar merkezi gibi hastanelere bağlı veya hastane bünyesinde yer alan özellikli birimler kurulmuş ve sosyal hizmet uzmanları buralarda da görev almaya başlamışlardır.

2020'li yıllara yaklaşırken Türkiye'de biyopsikososyal modele geçilmeye çalışılmasına rağmen hala medikal modelin belirgin özelliklerinin egemen olduğu düşünülüyor sağlık sisteminde, sosyal hizmet mesleğinin Sağlık Bakanlığı merkez teşkilatında ve bağlı Kurumlarında (Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu) daire başkanlığı düzeyinde, Kuruluşlarında ise (İl Genel Sekreterlikler, İl Halk Sağlığı Müdürlüğü, İl Sağlık Müdürlüğü) koordinatörlükler ve şube müdürlüğü nezdinde temsil edilmesi mesleği güçlendiren ve gelişmesine katkı sağlayan önemli gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Nitekim 2010 yılından beri yapılan çalışmalar (yönerge yayımlanması, sosyal hizmet birimlerinin sayıca hızlı bir şekilde artması, yönetmelik hazırlığının yapılması, hizmet içi eğitim projesinin gerçekleştirilmesi) mesleğin alanda daha görünür olmasına ve gelişmesine katkı sağladığı düşünülmektedir.

Mevcut durumda Türkiye'de tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının; birinci basamak sağlık hizmetleri yani temel sağlık hizmetleri, evde bakım hizmetleri ve ikinci basamak sağlık hizmetleri yani hastanelerde olmak üzere sağlığın üç alanında da verildiği görülmektedir (Şekil 1'e bakınız). Ancak tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının en çok hastanelerde yoğunlaştığı, temel sağlık hizmetleri ve evde bakım hizmetleri alanında tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının oldukça yetersiz olduğu söylenebilir.

Şekil 1: Türkiye’de tıbbi sosyal hizmet uygulamalarında mevcut durum ve ilgili kuruluşlar

Tıbbi sosyal hizmet alanında verilen hizmetlerin kapsamı hızlı bir şekilde genişlemesine rağmen, hala uygulamalar açısından meslek elemanları, hastaneler ve iller arasında farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim Özdemir (2012, s.9) liderliğinde Sağlık Bakanlığı tarafından alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarına yönelik yapılan eğitim projesinde de sosyal hizmet uygulamaları açısından meslek elemanları, hastaneler ve iller arasında farklı uygulamaların olduğu, uygulamaların kişilere, kurumlara ve illere göre değiştiği görülmüştür. Bu durum alanda mesleğin uygulama standartlarının oluşturulması ihtiyacına ilişkin önemli bir ipucu vermektedir. Mesleğin Bakanlık yapılanması içerisinde temsili birimleri olması ve alanda uygulamalara ilişkin mevzuat çalışmalarının olmasına rağmen uygulamada yaşanan bu farklılıkların önlenmesi adına yapılacak düzenlemelere önemli derecede hala ihtiyaç vardır.

Türkiye’de Tıbbi Sosyal Hizmet Alanında İstihdam

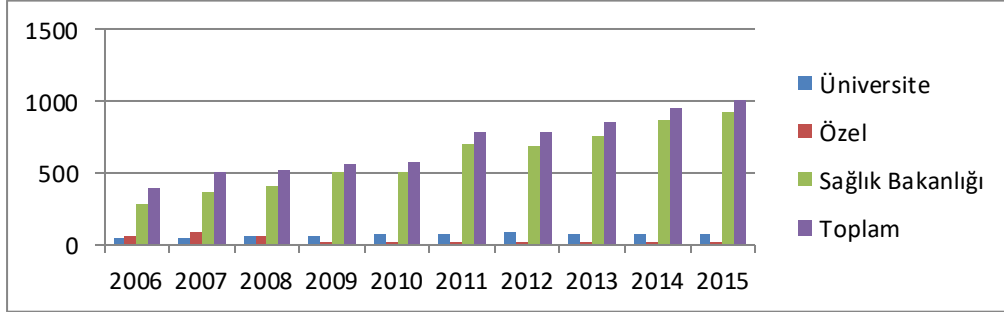
Türkiye’de 1967’den beri tıbbi sosyal hizmet alanında görev alan sosyal çalışanların sayısı, 1973 yılına kadar yataklı tedavi kurumlarında 20 civarında iken, sağlığın psiko-sosyal boyutunun önem kazanması ile artan ihtiyaçları karşılamak üzere bu sayı artmıştır. Sağlık Bakanlığının 1989 istatistiklerine göre tıbbi sosyal hizmet alanında görev yapan 94 sosyal çalışanı bulunurken bu sayı 1994 yılında 162, 2002 yılında 168 (Kol, 2009, s.33), günümüzde ise 918’e ulaşmıştır.

Tablo 1. Türkiye’de 2006-2014 Yılları Arası Kurumlara Göre Tıbbi Sosyal Hizmet Alanında Aktif Çalışan Sosyal Çalışmacı Dağılımı

Kurum	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Üniversite	45	50	54	60	65	74	82	78	78	75
Özel	60	85	63	8	7	11	21	18	16	14
Sağlık Bakanlığı	283	366	403	499	500	698	687	757	862	918
Toplam	388	501	520	567	572	783	790	853	956	1007

Bugün Türkiye’de tıbbi sosyal hizmet alanında; 918’i Sağlık Bakanlığına bağlı kurum ve kuruluşlarda, 75’i üniversite hastanelerinde, 14’ü özel hastanelerde olmak üzere toplam 1007 sosyal çalışmacı **aktif**¹ çalışmakta olup, sosyal çalışmacılar en çok (**918**) Sağlık Bakanlığına bağlı kurum ve kuruluşlarda çalışmaktadır (Tablo 1’e bakınız).

Şekil 2’de Türkiye’de tıbbi sosyal hizmet alanında sosyal çalışmacı istihdamının son 10 yıl içerisinde kurumlara göre dağılımı incelendiğinde ise; toplam sosyal çalışmacı sayısında, Sağlık Bakanlığında ve üniversitelerde yıllara göre artış göstermekle birlikte en belirgin artışın Sağlık Bakanlığında gerçekleştiği görülmektedir. Özel sağlık kurumlarında ise sosyal çalışmacıların en az istihdam edilmelerinin yanı sıra günümüze kadar yıllara göre gittikçe azalan oranda istihdam edildikleri görülmektedir.

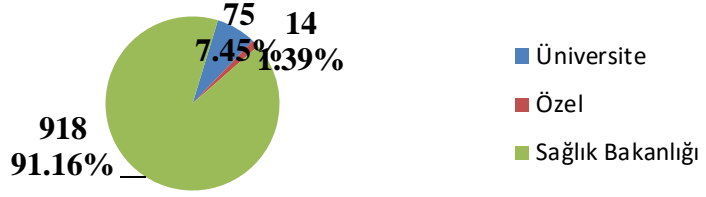
Şekil 2. Tıbbi Sosyal Hizmet Alanında Sosyal Çalışmacıların Yıllara Göre Dağılımı

Sağlık Bakanlığı sosyal hizmet birimlerinden hizmet alan müracaatçı verilerine (2014) göre sosyal çalışmacıların en çok hizmet verdiği müracaatçı grubu sırasıyla sosyal endikasyonlu ve dezavantajlı grupta yer alan hastalar, özürli hastalar, il dışından gelen hastalar, yoksul, yaşlı, kronik bakım hastalarıdır. Bu hasta gruplarının özele müracaatının düşük düzeyde olabileceği gibi olmamasının da mümkün olmayacağı düşünülmektedir. Yine toplum içerisinde ileri tedavi için sıklıkla başvuru alan üniversite hastanelerinde sosyal çalışmacı sayılarının oldukça yetersiz olduğu söylenebilir. Özürli, kanser, kronik bakım hastalarının ve ailelerinin sıklıkla başvuruda bulunduğu üniversite hastanelerinde etkin sosyal sosyal hizmetlerin sunumunda bu sayının oldukça yetersiz olduğu söylenebilir.

Şekil 3’de de görüleceği gibi tıbbi sosyal hizmetlerin sunumunda, Sağlık Bakanlığının temsil ettiği kurum ve kuruluşların etkin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüzde tıbbi sosyal hizmetlerin sunumunda özel ve üniversiteye bağlı sağlık kuruluşlarının payı oldukça düşüktür. Bu durum özel ve üniversiteye bağlı sağlık kuruluşları tarafından verilen sağlık hizmetlerinde hastalıkların psiko-sosyal boyutlarının göz ardı edildiğini düşündürmektedir. Üniversite ve özelerde etkin tıbbi sosyal hizmetlerin sunumunda sosyal çalışmacı istihdamının artırılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Özel ve üniversiteye bağlı sağlık kuruluşlarında çalışan sosyal çalışmacıların hangi birimlerde çalıştığı bilinmemekle birlikte, hasta haklarına ilişkin mevzuatta (SB, 2014) yapılan son değişikliklerle Türkiye’deki tüm sağlık hizmeti veren kurum ve kuruluşlarda hasta haklarının yaygınlaştırılması amacıyla “Hasta İletişim Birimlerinin” kurulmasının zorunlu hale getirilmesi ve bu birimlerde tercihen sosyal çalışmacıların istihdam edilmesi belirtildiğinden sosyal çalışmacıların özel sağlık kuruluşlarında bu birimlerde veya halkla ilişkiler birimlerinde idareci pozisyonunda çalıştığı tahmin edilmektedir.

¹ Aktif çalışan mevcut durumda fiilen çalışan sosyal hizmet uzmanlarını ifade etmektedir. Bu sayıya; 1 aydan fazla sağlık raporuna sahip olma, doğum izni, ücretsiz izin gibi nedenlerle kadrosu Sağlık Bakanlığında olmasına rağmen şu anda fiilen/aktif çalışmayan meslek elemanları dâhil değildir.

Şekil 3. Tıbbi Sosyal Hizmetlerin Sunumunda Kurumlara Göre Sosyal Çalışmacı Profili

Sağlık Bakanlığı'nda Sosyal Çalışmacı İstihdamı

663 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Sağlık Bakanlığı yeniden yapılanmış, sosyal çalışmacıların istihdam edildiği kurumlar en temelde Sağlık Bakanlığı Merkezi Teşkilatı, Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu olmak üzere üç farklı kurum olmuştur (Bakınız tablo 2). Bu kurumlar ayrı ayrı personel alımını gerçekleştirmektedir. Kurum değiştirmek isteyen, yani TKHK' a atanmış, ancak ilerleyen süreçte THSK'da çalışmak isteyen meslek elemanları, her iki kurum Sağlık Bakanlığına bağlı kurum olsa da, kurumlar arası geçiş işlemlerine tabi olarak muvaffakiyet olarak geçiş yapabilmektedirler.

Sosyal çalışmacılar bu kurumların merkez birimlerinde ve kendilerine bağlı Kuruluşlarında istihdam edilmektedir. Ancak sosyal çalışmacıların çoğunlukla hastane hizmetlerinin verildiği (820) Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumuna bağlı kuruluşlarda istihdam edildikleri görülmektedir. Temel sağlık hizmetlerinin verildiği THSK'da ise sosyal çalışmacı istihdamının oldukça az olduğu görülmektedir. Bu tablodaki veriler Türkiye'de tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının daha çok hastanede verilen sağlık hizmetlerinde yoğunlaştığını, temel sağlık hizmetlerinde yeterince gelişmediğini gösteren önemli bulgu olarak değerlendirilmektedir.

16 Şubat 2011 tarihli Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesinde tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının il genelinde yürütülmesi, koordine edilmesi ve denetlenmesi ile bu hususta Bakanlıkça verilecek görevlerin yerine getirilmesinden sorumlu olacak İl Sağlık Müdürlükleri bünyesinde en az 1 sosyal çalışmacının görevlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak Tablo 2' incelendiğinde 81 ilde bulunan İl Sağlık Müdürlüklerinde sosyal çalışmacı PDC'si hiç bulunmamasının yanı sıra çalışan sayıları da oldukça yetersizdir.

Tablo 2. Sağlık Bakanlığı Sosyal Çalışmacı Dağılımı¹

Çalışılan Yer	Std	PDC	Çalışan
İl Sağlık Müdürlüğü	101	0	40
Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu	1504	3313	820
Türkiye Halk Sağlığı Kurumu	747	128	153
Toplam	2352	3441	1013

Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu'nda Sosyal Çalışmacı İstihdamı

663 Sayılı KHK'nın 29. Maddesi ile Sağlık Bakanlığına bağlı, Bakanlık politika ve hedeflerine uygun olarak, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerini vermek üzere hastanelerin, ağız ve diş sağlığı merkezlerinin ve benzeri sağlık kuruluşlarının açılması, işletilmesi, faaliyetlerinin izlenmesi, değerlendirilmesi ve denetlenmesi, bu hastanelerde her türlü koruyucu, teşhis, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerinin verilmesini sağlamakla görevli Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu (TKHK) kurulmuştur. Kuruma bağlı ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumlarının il düzeyinde işletilmesi için de KHK'nın 30. Maddesi ile Kamu

¹ Bu sayılar, Tablo 1'de yer alan aktif çalışan sayıları ile karıştırılmamalıdır. Bu sayılar, mevcut durumda aktif/ fiilen çalışma durumuna bakılmaksızın bu birimlerde istihdam edilen, yani kadrosu bu birimlerde olan, kadrolu toplam sosyal çalışmacı sayısını ifade etmektedir.

Hastaneleri Birlikleri kurulmuştur. Böylelikle çoğunlukla hastanelerde verilen tıbbi sosyal hizmet uygulamaları, TKHK'nın sorumluluğunda, il düzeyinde Kamu Hastaneleri Birlikleri yöneticiliğinde verilmektedir. Birlikler; bünyesindeki sağlık kurumlarında etkili ve verimli hizmet sunumunu sağlamak için kaynak ve personel ihtiyaçlarını tespit etmek, istihdam planlaması yapmak ve personel hareketlerini gerçekleştirmekten sorumludur.

TKHK'ya bağlı hastanelerin 610'unda sosyal çalışmacı standart kadrosu, 459'ünde sosyal çalışmacı PDC'si, 326'sında sosyal çalışmacı kadrosu, 314'ünde olmak üzere toplamda 754 aktif çalışan sosyal çalışmacı bulunmaktadır. Hastanelerde çalışan sosyal çalışmacılar; sosyal hizmet birimlerinde öncelikli olmak üzere; hasta iletişim birimleri, çalışan güvenliği birimleri, evde sağlık birimleri, nöromüsküler hastalıklar merkezleri, çocuk izlem merkezleri (ÇİM), toplum ruh sağlığı merkezleri (TRSM), alkol ve madde bağımlılığı tedavi merkezleri (AMATEM) gibi hastanelere bağlı veya hastane bünyesinde kurulan özellikli birim ve merkezlerde, ilgili yönergeler kapsamında çalışmaktadır. Yine sosyal çalışmacılar bu birimler ve merkezlerin yanı sıra acil, diyaliz, psikiyatri, onkoloji, fizik tedavi, kadın doğum gibi yataklı servislerde çalışmaktadır.

TKHK'da çalışan sosyal çalışmacıların dağılımının gösterildiği Tablo 3'ün daha anlaşılır olması için öncelikle Tabloda belirtilen Personel Dağılım Cetveli (PDC) ve Standarttan (Std) kast edilenin ne olduğuna dair ve bu çalışmada neden yer verildiğine ilişkin kısa bir bilginin verilmesinde fayda vardır. Bu bilgi Sağlık Bakanlığınca yapılan insan kaynağı planlamalarında kullanılan tekniğin anlaşılması açısından önemlidir.

Sağlık Bakanlığı insan kaynağı planlama çalışmaları; Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşları Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği (2013) ve Sağlık Bakanlığı Taşra Teşkilatı Yatak ve Kadro Standartları Yönetmeliği (2011) kapsamında belirlenen kriterlere göre kurum ve birim bazında belirlenen personel dağılım cetveline (PDC) ve standartlara göre yapılmaktadır. Buna göre PDC; Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarının taşra teşkilatında iller ve birimler itibarı ile sağlık ve yardımcı sağlık hizmetleri sınıfında çalışacak mevcut personelin sayısını belirlemeye yönelik planlama çalışması olup belirlenen ilkeler (ulaşım, nüfus, hekime başvuru sıklığı, hastane rolü/büyüklüğü, hastane yatak sayısı vb.) doğrultusunda yılda en az bir defa yenilenen, unvan ve branşlar itibarıyla bulunması gereken personel sayısını gösteren cetveldir.

Standart ise (sınıf, tip, yatak ve ayakta veya yatarak tedavi edilen ortalama yıllık hasta sayısı vb.) kriterlere göre Sağlık Bakanlığınca bağlı kurum ve kuruluşlarda bulunması gereken azami unvan ve branş bazında kadro sayıdır. Toparlamak istersek eğer sağlık hizmetinin etkin verilmesi için PDC, elde var olan insan kaynağı havuzuna göre etkin sağlık hizmetinin gerçekleştirilebilmesi için mevcut sağlık insan gücünün optimal fayda sağlayacak şekilde kurum ve kuruluşlara dağılımdır. Standart ise, etkin sağlık hizmetinin verilebilmesi için gerekli olan azami personel sayısını ifade etmektedir. Türkiye'de sağlık insan gücü yetersiz olduğundan Sağlık Bakanlığı insan kaynağı planlamalarında belirli kriterlere göre belirlediği bu PDC (PDC doluluk oranına bakılmakta) ve standart oranlarını kullanmaktadır.

Tablo 2'de TKHK'da çalışan sosyal çalışmacıların dağılımını incelediğimizde, sosyal çalışmacıların standardının, PDC'sinin ve çalışan sayılarının en fazla devlet hastanelerinde olduğu, ağız ve diş sağlığı merkezlerinde ise standarttı ve PDC'sinin olmadığı görülmektedir. Burada en önemli bulgu sosyal çalışmacının çalıştığı tüm Kuruluşların standart, PDC sayılarına göre aktif çalışan sayılarının oldukça az olduğudur. Yani çalışması gereken sosyal çalışmacı sayısı ile çalışan uzman sayıları arasında önemli oranda farklılık vardır. Bu aslında tıbbi sosyal hizmet alanında sosyal çalışmacı sayısının yetersizliğine ilişkin önemli bir bulgudur. Bunun çeşitli sebepleri vardır. İlk olarak 2006 yılına kadar sosyal hizmet eğitiminin 2 üniversitede verilmesinin, çalışma alanı geniş, ancak mezun sayısı az olan sosyal hizmet alanında yetersiz insan kaynağına neden olduğu söylenebilir. Nitekim mezun sayısı arttıkça istihdam oranı da artış göstermiştir (Bakınız Tablo 1'de yıllara göre sosyal çalışmacı istihdamında artış gözlemlenmektedir.)

Tablo 3. Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu Sosyal Çalışmacı Dağılımı

Çalışılan Kuruluş	Std	Pdc	Çalışan	PDC İhtiyaç	Std ihtiyaç
Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi	0	0	1	-1	-1
Lepra Hastanesi	2	0	0	0	2
Entegre İlçe Hastanesi	3	0	0	0	3
Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi	3	0	1	-1	2
Spastik Çocuklar Hst. ve Rehabili.Mrk.	3	1	1	0	2
Onkoloji Hastanesi	6	3	1	2	5
Meslek Hastalıkları Hastanesi	6	3	3	0	3
Kemik Hastalıkları Hastanesi	8	3	1	2	7
Göğüs Hastalıkları Hastanesi	24	7	6	1	18
Çocuk Hastalıkları Hastanesi	29	14	9	5	20
Fizik Ted. ve Rehabilitasyon Hastanesi	38	14	4	10	34
Ruh Sağlığı Hastalıkları Hastanesi	62	34	19	15	43
Kadın, Doğum ve Çocuk Hast. Hastanesi	90	43	29	14	61
Eğitim Hastanesi	724	489	316	173	408
Devlet Hastanesi	2315	893	429	464	1886
Toplam	3313	1504	820	684	2493

YÖK (2015)'ün yayınladığı istatistiklere göre şu anda 1'i açıköğretim olmak üzere 55'i devlet, 17'si vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 72 üniversitede lisans düzeyinde sosyal hizmet bölümü açılmış durumdadır. Bölüm sayıları ve bu bölümlerden mezun olan sosyal çalışmacıların sayısı her geçen gün artmaktadır. YÖK (2015)'ün yayınladığı istatistiklere göre 2014-2015 öğrenim döneminde sosyal hizmet lisans düzeyine yeni kayıt yaptıran toplam 4905 öğrenci bulunmakla birlikte eğitime devam eden toplam kayıtlı öğrenci sayısı 14 301'dir. Ancak Sağlık Bakanlığının özellikle son yıllarda yaptığı personel alımları incelendiğinde, sosyal çalışmacı alımının ihtiyaca ve artan mezun sayısına paralel bir şekilde artması beklenirken azaldığı görülmektedir. Sağlık Bakanlığı alımların azaltılmasını, Maliye Bakanlığı tarafından her yıl Sağlık Bakanlığına ayrılan kadro vize sayılarının kısıtlı olması, bu kısıtlı olan sayıların da hastanelerin ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda belirlenen, ihtiyacın en fazla olduğu düşünülen unvan ve branşlara (ki bunlar çoğunlukla hekim ve hemşiredir) dağılımının yapılması ile açıklamaktadır. Hastanelerin ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda yapılan planlamalarda sosyal çalışmacıların hastanede yaptıkları mesleki çalışmalarının hastaneye ekonomik getirisi olmadığından ve hastanelerin en çok ekonomik getirisi olan unvan ve branşları talep etmelerinden ötürü sağlık yöneticilerine göre hekim ihtiyacı ile sosyal çalışmacı ihtiyacı aynı değildir. Bu durumun aktif çalışan sosyal çalışmacı sayısının az olmasına rağmen Bakanlık insan kaynağı planlamalarında sosyal çalışmacılara ayrılan sayının oldukça az olmasını açıklar nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3 tekrar incelendiğinde; sosyal çalışmacıların çalıştıkları kuruluşlara göre orantılı istatistiksel dağılımın olmadığı görülmektedir. Özellikle ruh sağlığı alanı gibi özellikli sosyal hizmet uygulamasına ihtiyaç duyan birimlerde PDC ve standartta göre %100 doluluk oranında sosyal çalışmacının çalışması beklenirken istihdam edilen uzman sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. Dengeli dağılımın olmamasının, sosyal çalışmacı planlamasının, yani sosyal çalışmacı PDC ve standardının Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliğinin 35. Maddesinde belirtilen "her 100 yatağa 1 sosyal çalışmacı planlaması yapılır" ibaresine göre yapılıyor olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Benzer şekilde Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesinde de "A ve B grubu hastanelere her 100 yatağa 1 sosyal çalışmacı planlaması yapılır" ibaresinden ötürü PDC ve standart bu kriterlere göre belirlenmiştir. Aslında bu durum Türkiye'de sosyal hizmet mesleğine ve sağlığın psiko-sosyal boyutuna verilen önemin hangi seviyede olduğuna dair bize önemli bir ipucu vermektedir. Sosyal çalışmacı planlaması yapılırken yatak sayısından ziyade özellikli

sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirildiği birim (sosyal hizmet birimi, hasta iletişim birimi vb.) ve merkezlere (AMATEM, ÇİM, TRSM vb.) göre planlama yapılması büyük önem taşımaktadır.

Sağlık Bakanlığı Bilgi Toplama Formuna, 2015 Kasım ayı itibari ile bilgi girişinde bulunan 312 hastane verilerine göre sosyal çalışanlar çoğunlukla (%45,9) sosyal hizmet biriminde çalışmaktadır (Tablo 4'e bakınız). Tıbbi Sosyal Hizmet Yönergesi yayımlanmadan önce sosyal çalışanların en çok Hasta İletişim Biriminde çalıştıkları gerçeğinden yola çıkarak sosyal çalışanların çoğunluğunun sosyal hizmet biriminde çalışması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliğinin 35. Maddesi ve Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi (2011) kapsamında A ve B grubu hastanelerde sosyal hizmet birimlerinin kurulması zorunlu olmasına rağmen, Sağlık Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda çalışan sosyal çalışan sayısının yetersizliği, kurumların yönetimlerinin mevzuat ve mesleği ilişkin bilgi düzeylerinin yetersizliği, sosyal hizmet mesleğinin sağlık alanında tanınma sorunu olması gibi çeşitli nedenlerle çoğu hastanede sosyal hizmet biriminin kurulamadığı ve aktif bir şekilde çalışmadığı bilinmektedir.

Yine Tablo 4 incelendiğinde, sosyal çalışanların sosyal hizmet biriminden sonra sırayla (%13,4) Hasta İletişim Biriminde ve Çalışan Hakları ve Güvenliği Biriminde (%7,1) çoğunlukla çalıştıkları, tam zamanlı çalışması beklenen TRSM, ÇİM ve AMATEM'lerde çalışan sosyal çalışan sayılarının oldukça az olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Hastanelerde Çalışan Sosyal Çalışanların Fiili Çalıştıkları Birimlere Göre Dağılımı

Çalışılan Birim	Sayı	%
Sosyal Hizmet Birimi	335	45,9
Hasta İletişim Birimi	98	13,4
Çalışan Hakları ve Güvenliği Birimi	52	7,1
İdari Birim (Depo (1), Halkla İlişkiler(5), Hasta Kabul(1) Müdür(1), İstatistik (1), Kres(2), Sivil Savunma (2)Diğer İdari Birimler (36)	49	6,7
Poliklinik (Aile Hekimliği(1), Diğer (18), Genel (1), Semt(4))	24	3,3
Yataklı Servis (Psikiyatri (19), Fizik Tedavi (2), Genel (2)	23	3,2
TRSM	17	2,3
Diğer Birimler (Adli Tıp, Halk Sağlığı, Kalite)	11	1,5
Çocuk İzlem Merkezi	8	1,1
AMATEM	2	0,3
Evde Sağlık Hizmetleri	1	0,1
Organ Nakli	1	0,1
Bilinmiyor	108	14,8
Toplam	730	100

2015 Kasım ayı itibari ile TKHK'ya bağlı 114 TRSM hizmet vermektedir. TRSM'de çalışan sosyal çalışan verileri (17- %2,3) incelendiğinde; etkin toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin sunumundan en önemli meslek elemanı olan sosyal çalışanların ilgili yönergede (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2014) belirtildiği üzere, her merkezde en az bir sosyal çalışmacının tam zamanlı çalışması gerekirken sadece 17 sosyal çalışmacının bu merkezlerde çalışması, bu merkezlerde sosyal çalışmacı istihdamının yetersiz olduğu hususunda önemli bir ipucu vermektedir. Benzer şekilde 2015 Kasım ayı itibari ile TKHK'ya bağlı 20 AMATEM'in hizmet verdiği düşünüldüğünde, ilgili yönergede (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2013) belirtildiği üzere, 10'dan 39 yatağa kadar 1, 40 ve üzeri yatak sayısına 2 sosyal çalışmacı planlamasının yapılmasının belirtilmesinden hareketle, mevcut sosyal çalışmacı verilerine (%0,3) bakılarak sosyal çalışmacı istihdamının bu merkezlerde de yetersiz olduğu söylenebilir. Yine TKHK'ya bağlı 4 ÇEMATEM'in

bulunmasına rağmen sosyal çalışmacıların çalıştıkları birimler içerisinde bu merkezlerin yer almaması da oldukça dikkat çekicidir.

Sosyal hizmet mesleğinin mevzuatlarla görev alanı belirlenemediği dönemlerde uzmanların idarecilerin insiyatifine veya mesleğin tanınma derecesine göre farklı birimlerde çalıştırıldıkları bilinmektedir. Ancak mevcut durumda uzmanlar gerekirse mevcut mevzuatları idarecisine göstererek mesleği ile ilgili birimlerde çalışma isteğini belirtmesi halinde idareciler tarafından bu talebin yasal dayanağı olduğundan geri çevrilemeyeceği düşünülmektedir. Ancak Tablo 4 incelendiğinde, mesleki birçok mevzuat olmasına rağmen hala sosyal çalışmacıların mesleği ile ilgisi olmayan birimlerde (Depo, Hasta Kabul, kreş vb) istihdam edilmesi, olmaz ise olmaz meslekler arasında yer aldığı merkezlerde tam zamanlı ve yüksek oranda çalışması beklenirken çok düşük oranlarda çalışılması, hatta ÇEMATEM gibi merkezlerde hiç çalışılmaması oldukça dikkat çekicidir. Bu durum Özbeşler ve İçağasioğlu'nun belirttiği gibi (2010, s.42) hastanelerde yürütülecek sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin yasal bir düzenleme olmasına karşın, sosyal çalışmacıların bağlı olduğu ve çalıştığı birimlerin bir mesleki uygulama standardının oluşturulması ve uygulanması yönünde daha çok desteğine gereksinimin varlığı ile açıklanabilir. Denilebilir ki; hastane yönetiminin ve hastanede çalışan sağlık personelinin konu hakkında yeterli bilgisinin olmaması, yıllar öncesinden bunun sağlanamaması da günümüzde sosyal hizmet uygulamalarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu'nda Sosyal Çalışmacı İstihdamı

663 Sayılı KHK'nın 26. Maddesi ile Sağlık Bakanlığına bağlı, Bakanlık politika ve hedeflerine uygun olarak temel sağlık hizmetlerini yürütmekle görevli Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (THSK) kurulmuştur. THSK da TKHK gibi kendi Kurum personelinin atama, nakil, özlük, ücret, emeklilik ve benzeri işlemlerini kendisi yürütmektedir. İl düzeyinde temsilcisi ise Halk Sağlığı Müdürlükleridir.

Aile Hekimliğinin Pilot Uygulandığı İllerde Toplum Sağlığı Merkezleri Kurulması ve Çalıştırılmasına Dair Yönerge kapsamında THSK'ya bağlı açılacak olan Toplum Sağlığı Merkezlerinde T1 den T7 ye (T1:6,T2:16, T3:29, T4:24, T5:30, T6:25, T7:72) kadar sosyal çalışmacı istihdamının yapılması belirtilmiştir. Ancak Tablo 5 incelendiğinde, THSK'da çalışan sosyal çalışmacıların çoğunlukla müdürlükte çalıştıkları (118), TSM'lerde çalışanların (32) az olduğu gözlemlendiğinden hareketle TSM'lerde sosyal çalışmacı istihdamının artırılması gerektiği düşünülmektedir. Yine bu verilere bakılarak, temel sağlık hizmetlerinde tıbbi sosyal hizmetlerin yeterince anlaşılamadığı, gelişemediği veya yetersiz olduğu, sosyal çalışmacıların tıbbi sosyal hizmetlerin sunumundan çok idareci pozisyonda çalıştıkları söylenebilir.

Tablo 5. Halk Sağlığı Kurumu Sosyal Çalışmacı Dağılımı

Çalışılan Kuruluş	Std.	PDC	Çalışan
Halk Sağlığı Müdürlüğü	141	128	118
Merkez Teşkilatı	0	0	3
Toplum Sağlığı Merkezi	606	0	32
Toplam	747	128	153

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de tıbbi sosyal hizmet, sosyal hizmet mesleğinin en eski uygulama alanlarından biri olarak sosyal çalışmacı istihdamının da ilk yapıldığı alandır. Bu yönüyle Sağlık Bakanlığı da sosyal hizmet mesleğinin ilk icra edildiği bakanlık olmasının yanı sıra sosyal çalışmacı istihdamının da ilk yapıldığı bakanlıktır. Ancak Sağlık Bakanlığında kuruluş tarihinden bugüne sosyal çalışmacı istihdamı yapılmasına rağmen, istihdamın oldukça yetersiz olduğu, sosyal çalışmacıların hastanede çalıştığı birim veya servislerin hastaneden hastaneye çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bu noktada mesleğin Bakanlık yapılanması içerisinde temsili birimleri olması ve alanda uygulamalara ilişkin mevzuat çalışmalarının olmasına rağmen uygulamada yaşanan bu farklılıkların önlenmesi adına yapılacak düzenlemelere önemli derecede hala ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda hastanelerde çalışan sosyal çalışmacı sayısının ciddi oranda artırılması, toplum temelli ruh sağlığı uygulamalarının yaygınlaştırılmaya başlandığı günümüzde, özellikle ruh sağlığı alanında çalışan sosyal çalışmacı sayısının önemli derecede artırılması gerektiği düşünülmektedir. Sosyal çalışmacıların mesleğini icra edebilecekleri mevzuatlarla da belirlenen çalışma alanlarının/çalışması

gereken birim, merkez veya servislerde çalışmasının önceliğine ve gerekliliğine dikkat ederek Sağlık Bakanlığı tarafından yapılacak personel alımlarında ve mevcut insan kaynağının dağılımlında ihtiyacın en st düzeye olduğu birimler öncelikli olmak üzere personel planlamasının yapılmasına dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Cowles, L.A. F. (1999) .*Social Work in The Health Field*. New York: The Haworth Press.
- Duyan, V. (2003) Hastaların karşılaştıkları sorunlar ve çözümleri odağında tıbbi sosyal hizmet. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 39-44.
- Kol, E. (2009). *Türkiye’de sağlık işletmelerinde sosyal hizmet uygulamaları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- National Association of Social Workers (2005). *NAWS Standards of Social Work Practice in Health Care Settings*, Washington: DC: Author. Erişim: Erişim 17 Ekim 2015, <http://www.socialworkers.org/practice/standards/NASWHealthCareStandards.pdf>
- Özbesler, C. ve İçağasioğlu, Ç. A. (2010). Hastane ortamında sosyal hizmet uygulamaları: Ankara örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 21 (2), 31-46
- Özdemir, U. (2012). Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları Eğitim Projesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi* (e dergi), 1, 6-13. Erişim 17 Ekim 2015, <http://www.saglik.gov.tr/SHGM/TSH/files/dergi%20v3.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (1973) Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği. Resmi Gazete: 13.01.1983 tarih ve 5319 sayı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (1997). Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri Yönetmeliği. Resmi Gazete, 06.02.1997 tarih ve 22900 sayı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2003). Sağlıkta Dönüşüm Programı, Erişim 17 Ekim 2015, <http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-2906/saglikta-donusum-programi.html>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2005). Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik. Resmi Gazete, 25751 sayı .
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2005). Yataklı Tedavi kurumları İşletme Yönetmeliği, Resmi Gazete, 01.04.2005 tarih ve 8720 sayı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2011), Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönergede Değişiklik Yapılmasına Dair Yönerge, Erişim Tarihi 10 Kasım 2015, <http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-12133/saglik-bakanliginca-sunulan-evde-saglik-hizmetlerinin-u-.html>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2011). Taşra Teşkilatı Yatak ve Kadro Standartları Yönetmeliği. Resmi Gazete, 21 Eylül tarih ve 28061 sayı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2011). Türkiye Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi. Erişim Tarihi 10 Kasım 2015, <http://www.saglik.gov.tr/TR/dosya/1-71513/h/img071372.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2011). 663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Resmi Gazete, 02.11.2011 tarih ve 28103 sayı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2012). *Bakanlık Merkez Teşkilatı ve Bağlı Kuruluşlar Tanıtım Kitapçığı*. Sağlık Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2013). Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezleri Yönetmeliği. Resmi Gazete, 29.12.2013 tarih ve 28866 sayı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2014). 2014-32 Sayılı Hasta Hakları Genelgesi, Erişim Tarihi 17 Kasım 2015, <http://www.tkhk.gov.tr/Dosyalar/05783aa748c14bf2a226b8024c146450.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2014). Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge, Erişim Tarihi 17 Kasım 2015, http://www.tkhk.gov.tr/DB/9/1789_toplum-ruh-sagligi-m
- Yükseköğretim Kurumu (2015). 2014-2015 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri Öğrenci Sayıları. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, Erişim Tarihi 17 Kasım 2015, https://istatistik.yok.gov.tr/yuksekoğretimIstatistikleri/2015/2015_T17.xlsx.

TIBBİ SOSYAL HİZMET

Elif Gürhan¹, Yıldız Gümüştekin²

SOSYAL HİZMETİN TANIMI

Tıbbi sosyal hizmet sosyal hizmetin alanlarından biridir. Tıbbi sosyal hizmeti daha iyi anlamak için sosyal hizmete genel bir çerçeveden bakmak gerekmektedir.

Sosyal hizmet kişilerin, grupların ve toplumların sosyal işlevselliğini arttırmayı, problem çözme kapasitelerini geliştirmeyi toplumsal kaynaklara ulaşmayı sağlayan bir disiplindir.

Tomanbay'a göre sosyal hizmet, endüstri toplumunda özel gereksinim gruplarının bakım ve korunmalarının toplumun sorumluluğu ve görevi olduğundan hareketle resmi, yarı resmi ve gönüllü etkinliklerle bu tür nüfus gruplarının bakımlarını korunmalarını iş edinen, insanların yardımsız çözemedikleri bireysel ve toplumsal sorunların çözümü için geliştirilen sistemli, düzenli ve sürekli faaliyetlerdir (Tomanbay, 1999: 237).

Sosyal hizmet sürekli değişen ve karmaşık hale gelen bir toplum için vazgeçilmez bir meslektir. Bununla birlikte kolay bir şekilde tanımlanıp açıklanamadığından kısmen olduğu kadar sıklıkla da yanlış anlaşılabilir meslektir. Sosyal hizmet uzmanları birçok farklı insanla birlikte çalışmanın yanı sıra, çok farklı mekan türlerini kapsayan geniş bir faaliyet alanı içerisinde işlev görür. Kimileri yoğun olarak birey ve ailelerle, kimileri de küçük gruplar, örgütler ve toplumlarla çalışır. Kimileri çocuklarla, kimileri de yoksullara barınma ve sağlık hizmetlerinin nasıl sağlanacağı üzerinde durur. İşte bu sebepler sosyal hizmeti mücadele gerektiren ve uyaran yapar (Duyan, 2003b: 1).

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) kuruluş yasasında sosyal hizmetler; "kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunlukların giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür" şeklinde tanımlanmaktadır (SHÇEK Kanunu, 1983, m.3). Amerikan Sosyal Hizmet Uzmanları Ulusal Derneği (NASW, 1973), sosyal hizmeti bireylerin, ailelerin, grupların ya da toplumların sosyal fonksiyonelliği için yetkinliklerinin artırılması ya da düzeltilmesi veya bu amaçla uygun olarak sosyal koşullar yaratılmasına yardım eden profesyonel bir faaliyet olarak tanımlanırken, Barker (1999) bütün insanların daha iyi yaşam koşulları için psikolojik fonksiyonelliğin etkili bir seviyeye ulaşması ve etkili sosyal değişimleri gerçekleştirmeleri için insanlara yardım eden uygulamalı bir bilim olarak tanımlamıştır.

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW, International Federation of Social Workers) sosyal hizmeti, "insanların daha iyi yaşam koşullarına ve refaha ulaşmaları için güçlendirilmeleri ve özgürleştirilmelerini amaçlayan, insan ilişkilerinde sorun çözmeye ve toplumsal değişimi oluşturmaya çalışan bir meslek olarak tanımlamaktadır (IFSW, 2008: 9).

TIBBİ SOSYAL HİZMETİN TANIMI

Barker (1999) Sosyal Hizmet Sözlüğü'nde tıbbi sosyal hizmeti, hasta ve ailesinin hastalıkla birlikte ortaya çıkan psiko-sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesi amacıyla hastanelerde ve diğer sağlık kurumlarında yürütülen sosyal hizmet uygulamaları olarak tanımlamaktadır (Barker, 1999: 85).

Tıbbi sosyal hizmet; hastalığı ve tedavisi sırasında hastayı etkileyen sosyal ve duygusal sorunların çözümü amacıyla bireyle sosyal çalışma ve bazen de grup çalışması kullanılan sosyal hizmet mesleğinin bir uygulama alanıdır (Friedlander, 1963:156).

Tıbbi sosyal hizmet hastaneye yatan her hastanın uygulanan tedaviden en etkili şekilde yararlanması amacıyla sosyal hizmet personeline görülecek ekonomik, sosyal, eğitsel ve destekleyici hizmetler yanında, hastanın ailesi ve çevresi ile ilişkilerinin düzenlenmesi, hastaneden çıktıktan sonra kişisel ve aile

1 Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Lisans Öğrencisi

2 Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Lisans Öğrencisi

sorunlarının çözülmesi gibi hususların tümü tıbbi sosyal hizmet olarak adlandırılır (Resmi Gazete 1973).

2011 Tıbbi Sosyal Hizmet Yönergesinde **tıbbi sosyal hizmet**, ayakta ya da yatarak tedavi gören hastaların tıbbi tedaviden etkili bir şekilde yararlanması, sosyal sağlığının korunması geliştirilmesi, tedavi sürecinde hastanın ailesi ile çevresiyle ilişkilerinin düzenlenmesi, tedavi sürecini etkileyen psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik sorunlarının zamanında çözülerek sosyal işlevselliğini yeniden kazanması amacıyla yürütülen sosyal hizmet uygulaması olarak tanımlanmıştır.

Tıbbi sosyal hizmetin başlangıcını oluşturan çalışmalar:

- 1) örgütlenmemiş hizmetler,
- 2) ilk tıbbi sosyal hizmet uzmanları olan "lady almoner"lerin çalışmaları,
- 3) hastaların taburcu olduktan sonra izlenmesi,
- 4) ziyaretçi hemşireler ve
- 5) tıp öğrencilerinin eğitimi, şeklinde sıralanabilir (Duyan, 2000:42).

Genel olarak önleyici, tedavi edici ve izleyici fonksiyonu olan tıbbi sosyal hizmet, sosyal hizmetin sağlık kuruluşlarında uygulanan bir alandır. Türkiye'de farklı statüye sahip olan tedavi kurumlarında (Üniversite eğitim hastaneleri, devlet hastaneleri ve vakıf hastaneleri gibi) sosyal hizmet birimlerinin kurulması, sosyal hizmetin bu alanda yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Tıbbi sosyal hizmetin mesleki ve teknik yönden örgütlü bir şekilde yürütülmesi Sağlık Bakanlığında, Tıbbi Sosyal Hizmetler Bölümünün faaliyete başlamasından sonra olmuştur. Bu tür kurumlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının faaliyetleri, daha çok ekonomik sorunlara çözüm aramakla sınırlı kalmıştır. Ancak hastanelerde çalışan sosyal hizmet uzmanı sayısının yetersizliği; alanın göreceli olarak yeni tanınıyor olması ve mezuniyet sonrasında bir uzmanlaşmaya gidilememesi, bu alanda çalışan kişilerin etkinlik alanını sınırlamıştır (Atauz, 1991: 187).

TIBBİ SOSYAL HİZMETİN KAPSAMI VE ÖNEMİ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlığı, bireyin, fiziki, ruhi ve sosyal açıdan tam iyilik hali olarak tanımlamaktadır. Yani bireyin sağlıklı olarak tanımlanabilmesi için biyo-psiko-sosyal açıdan tam fonksiyonel bir halde olması gerekmektedir. Bireyin fizik, ruh veya sosyal açıdan fonksiyonelliğinin azalması veya yok olması ise hastalık olarak tanımlanmaktadır. Hastalık, bireyin psiko-sosyal ve fiziksel fonksiyonelliğini azaltan veya yok eden bir durumdur. Bu nedenle fonksiyonelliği azalan veya yok olan birey, yardıma ihtiyaç duyabilir, sağlıklı bir ilişki kuramayabilir ve bağımlı hale gelebilir. Hastalık nedeniyle hastada, başvurma, hastaneye yatma, bilinen çevreden uzaklaşma, bilinmezlik korkusu gibi sorunlar ortaya çıkabilir. Bu sorunlar sonucunda hasta hafif veya yoğun bir anksiyete yaşar. Anksiyeteyi azaltmak, hastanın fiziksel ve ruhsal sağlığını korumak için, hastalığa ve hastaneye uyumu sağlayacak psiko-sosyal desteğin sağlanması gerekir. İşte bu noktada sosyal hizmet mesleğinin sağlık alanındaki uygulaması olan tıbbi sosyal hizmetin temel odağı, psiko-sosyal fonksiyonelliği azalan hasta ve ailesi ön plana çıkmaya başlar (Aydemir ve Işıkhan, 2003: 8).

İnsan sağlığının fiziksel, duygusal, sosyal ve psikolojik boyutları vardır. Bu sebeple hastalıkların tedavisinde çok boyutlu bir yaklaşım benimsenmektedir. Tıbbi bakım ve tedavi kurumlarında hastaların tedavisini sadece tıbbi boyutla sınırlandırmak, hastalığı kısmen tedavi etme, yalnızca hastalığın semptomlarının görülmesine engel olmaktadır. Bu kapsamda tıbbi sorunlara bütüncül bir şekilde yaklaşmak önem teşkil etmektedir. Birbirleriyle etkileşimde olan fiziksel, duygusal, sosyal ve psikolojik boyutların dengeli bir şekilde gelişimini sağlamak tıbbi sosyal hizmetin sağlık alanında işlevselliğini ortaya koymaktadır. Tıbbi bakım kurumlarında hizmet veren sosyal hizmet uzmanları tedavi etkinliklerindeki görevleriyle birlikte idareci, planlama yapan, kaynak geliştiren, eğitim veren, savunuculuk rollerini de üstlenerek etkili bir sağlık ve hizmet politikasının geliştirilmesini sağlamaktadırlar. Tıbbi sosyal hizmetin sağlık alanındaki bir diğer işlevsel tarafı ise tıbbi bakım ve tedavi sisteminin daha insancıl ve daha etkili bir şekilde hizmet vermesine yardımcı olmak yer almaktadır (Duyan: 1996).

Tıbbi bakım ve tedavi kurumlarında sosyal hizmetin temel görevi hastalara ve ailelere sosyal hizmet sağlamaktır. Tıbbi sosyal hizmetin temel amacı ise;

-Hastanın tıbbi bakım ve tedaviyi kabul etme ve bakımında etkili bir şekilde kullanılmayı kolaylaştırma,

-Sağlık problemleri sebebiyle hasta ve ailesinin yaşadığı stresi azaltma ve
-Hastanın hastalığı ve içinde bulunduğu koşullar nedeniyle ortaya çıkan sorunları
çözümlemedir (Estes,1984; akt. Duyan, 1996: 21).

Sağlık kurum ve kuruluşlarından hizmet alan hastaların, tedavi sürecinde karşılaştıkları psiko- sosyal ve sosyo-ekonomik sorunlarının zamanında çözülmesi ve tıbbi tedavinin etkinliğinin artırılması amacıyla yayımlanan 16.02.2011 tarih ve7465 sayılı "Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi" gereğince hastanelerde sosyal hizmet birimlerinin kurulması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yönergeye göre tıbbi sosyal hizmet uzmanını; hastaneye başvuran hastaların psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik sorunlarını tespit eden, sorunlarıyla ilgili sosyal hizmet müdahalesini planlayan ve uygulayan, üniversitelerin dört yıllık sosyal hizmet bölümlerinden mezun sağlık personeli olarak tanımlamıştır.

Yönergeye göre Sosyal Hizmet Uzmanının görev ve sorumlulukları şunlardır:

- a) Mesleki çalışmalarını ilgili mevzuata uygun olarak yürütür.
- b) Hastaneden hizmet alan,
 1. Kimsesiz, terk ve bakıma muhtaç hastalar,
 2. Engelli hastalar,
 3. Sağlık güvencesiz hastalar,
 4. Yoksul hastalar,
 5. Aile içi şiddet mağduru hastalar,
 6. İhmal ve istismara uğramış çocuk hastalar,
 7. Mülteci ve sığınmacı hastalar,
 8. İnsan ticareti mağduru hastalar,
 9. Yaşlı, dul ve yetim hastalar,
 10. Kronik hastalar,
 11. Ruh sağlığı bozulmuş hastalar,
 12. Alkol ve madde bağımlısı hastalar,
 13. Yabancı uyruklu olup tedaviden yararlanamayan hastalar
 14. İl dışından gelen hastalar, öncelikli olmak üzere tıbbi sosyal hizmete ihtiyaç duyan hastalar için sosyal hizmet müdahalesini planlar ve uygular.
- c) Hastalığa ve tedavi sürecine uyumda zorlanan hastaların uyumunu sağlamak için gerekli sosyal hizmet müdahalesinde bulunur.
- c) Hastanede yatarak tedavisi tamamlandığı halde ikametini gidemeyecek derecede düşkün ve kimsesi bulunmayan veya aileleri tarafından alınmayan hastaların ikametini nakillerini koordine eder. Bu kapsamda mahalli idarelerle koordinasyonu sağlar.
- d) Afetlerde, gerekli sosyal hizmet müdahalesini planlar ve uygular.
- e) Tıbbi sosyal hizmetle ilgili konularda hastane personeline, hasta ve hasta yakınlarına yönelik eğitimler yapar.
- f) Mesleği ile ilgili kongre, sempozyum, eğitim vb. toplantılara katılır, mesleki projeler planlar ve uygular.
- g) Rapor ve kayıtları gizlilik ilkesine uygun olarak tutar.
- ğ) Çalışmalarından birim sorumlusuna karşı sorumludur.
- h) Tek sosyal hizmet uzmanı olması halinde birim sorumlusunun görevlerini yerine getirir.
- ı) Birim sorumlusunca verilen diğer görevleri yerine getirir.

TIBBİ SOSYAL HİZMETİN FAALİYET ALANLARI

Sosyal hizmetin bir alanı olan tıbbi sosyal hizmet, günümüzde genellikle hastaneler olmak üzere dispanser, sağlık merkezi, ana-çocuk sağlığı merkezi gibi kuruluşlarda tıbbi tedavi, rehabilitasyon ve halk sağlığı programlarına paralel olarak uygulanmaktadır. Tıbbi sosyal hizmet, Turan (1985)'in ifade ettiği gibi sosyal hizmet felsefesi ve yöntemlerinin tıp ve halk sağlığı alanlarına uyarlanarak sağlık programları kapsamında uygulanmasıdır. Bu uygulamalarda temel amaç; hasta, ailesi ve toplum sağlığı için tehlike oluşturabilen, hastalıklara neden olan ya da hastaların tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinden en verimli biçimde yararlanmalarını engelleyen psiko-sosyal sorunları çözmektir (Turan, 1985: 49).

Zastrow'a göre(2013:711) tıbbi sosyal hizmet alanında sosyal hizmet uzmanları şu etkinliklerde bulunurlar:

- Ölümcül hastalara yardım ve ailelerine başa çıkabilmeleri için yardım
- Mastekomi (göğüs ameliyatı) geçiren kadınlara yardım
- Kocası kalp ameliyatı geçirirken uzak bir bölgeden gelen düşük gelirli karısına bölgede kalacak yer temin etmek
- İntiharı düşünecek kadar depresyona girmiş insanlara danışmanlık yapmak
- Geleceğini planlaması için yeni anne olmuş bekar bir kadına yardım etmek
- Bilişsel engeli olan bir çocuk doğurmuş genç bir çiftte genetik danışmanlık sağlamak
- Büyük bir şirketin yöneticisine ağır bir kalp hastalığı sonrasında gelecek planları yapmasında yardımcı olmak
- Düşük veya ölü doğum sonrası bir kadına duygusal tepkileri konusunda danışmanlık yapmak
- Hastaneye kaldırılmış AIDS 'li bir kişiye, onun arkadaşları ve akrabalarına destek olmak
- Hastanede bulunmasına gerek kalmayan insanlara bazı tıbbi hizmetleri sunabilecek yaşam düzenlemeleri bulmak
- Alkoliklere ve uyuşturucu bağımlılarına danışmanlık yapmak veya başka kurumlara uygun sevkleri yapmak
- Ameliyat korkusu olan hastalara danışmanlık yapmak
- Aniden sürekli bir engele maruz kalan kişilere uyum sağlamaları ve gelecek için plan yapabilmeleri için yardımcı olmak
- Hastaların akrabaları ve arkadaşlarıyla tıbbi durumun doğasını yorumlamak ve belki de iyileşmeyi sağlamak için tedavi planının geliştirilmesinde onların yardımını talep etmek
- Amfizem hastası olan birine sigarayı bırakma konusunda danışmanlık yapmak
- Tecavüz kurbanı olan birine psikolojik tepkileri konusunda danışmanlık yapmak
- Yeni ciddi bir araba kazası geçirmiş birinin akrabalarını tıbbi durumu hakkında bilgilendirmek

Tıbbi sosyal hizmet alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları sağlık ocaklarında, verem savaş dispanserlerinde, ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezlerinde, ruh sağlığı kliniklerinde, diyaliz merkezlerinde, polikliniklerde, devlete, üniversitelere ve özel şahıslara ait hastanelerde; hastanın hastalığı ve tedavisi ile ilgili olabilecek, sosyal, ekonomik ve duygusal faktörleri anlamasına yardımcı olmak, hastanın ve ailesinin moralini desteklemek, onlara güven duygusu vermek, hastanın ve ailenin yararına toplum kaynaklarını harekete geçirmek amacıyla hizmet verirler (Duyan, 2000: 43).

Sosyal hizmet birimleri, hastalar ile bireysel olarak çalışan, yönlendiren, kaynak sağlayan, hastalıkları ile ilgili danışmanlık hizmeti veren, onların hastalıkları ve kusurları ile ilgili olarak çevresel, duygusal ve sosyal sorunlarını aileleri ile birlikte ele alan, hasta ve ailesine yönelik psiko-sosyal hizmetlerin eşgüdümünü sağlayan birimlerdir (Cowles, 1999:130).

Tıbbi sosyal hizmet uygulamaları; hastaların psiko-sosyal ve fiziksel iyilik hallerinin artırılmasını, hastaların bakım hizmetlerinden uzun veya kısa sürede en yüksek düzeyde yardım almalarının sağlanması ve temel koşullarının iyileştirilmesini, hastaların ruhsal veya fiziksel hastalıklardan korunmasını, hastaların psiko-sosyal ve fiziksel fonksiyonlarının artırılmasını, kusur veya hastalığın duygusal sosyal etkilerinin azaltılması ve etik sorumluluğun geliştirilmesi ve yerleştirilmesini amaçlamaktadır (Duyan, 2003b: 43).

Ülkemizde Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerin kaçında sosyal hizmet biriminin olduğu bilinmemektedir. Ayrıca Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerdeki sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarına yönelik yeterli veriye rastlanılmamaktadır.

Sağlık Bakanlığında tıbbi sosyal hizmet uygulamaları genel, eğitim ve araştırma, çocuk, kadın hastalıkları ve doğum, rehabilitasyon merkezi gibi hastanelerde uygulanmaktadır.

Hastanelerde sosyal hizmet uygulamaları genellikle sosyal hizmet birimlerinde veya bu birimlerin olmadığı hastanelerde ise doğrudan başhekimliğe ya da kliniklere bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Hastanelerde sosyal hizmet ile ilgili çalışmalar mülakat odasında, toplantı odasında, doktor odasında, hemşire odasında ve hastaodasında da yapılmaktadır (Aydemir, 2003:17).

SİSTEM YAKLAŞIMI

Dünya üzerindeki problemlerin sadece klasik bilim anlayışı(neden sonuç ilişkisi) ile çözülemeyeceği anlaşıldıktan sonra problemlere çözüm oluşturma adına ortaya çıkan yaklaşımlardan biri de sistem yaklaşımı olmuştur. Sistem Yaklaşımı, genel bir bakış açısıyla problem ile ilgili tüm yönleri hesaba katan, problemin (veya olayın) farklı parçaları arasındaki ilişkilere odaklanan bir problem çözme yaklaşımı olarak ifade edilebilir. Bu yaklaşım bir problemi çözmek için neler yapılması gerektiği, problemin ortaya çıkışı ile birlikte hangi iç ve dış unsurların dikkate alınması gerektiği, bileşenler arasındaki ilişkilerin probleme etkileri gibi unsurları dikkate alarak her türlü probleme nasıl yaklaşılması gerektiğini kendi bakış açısı ile ortaya koyar (TECİM, 2004: 5).

Sistemler yaklaşımının birleştirici ve bütünleştirici özelliği dünyayı anlamamızı kolaylaştıran bir bakış açısı sunar. Bu yaklaşım, sistemin parçalarının bir bütün oluşturmak üzere ne şekilde birbirleriyle etkileştiklerini incelemektedir. Tek tek parçalar üzerinde durmak yerine, bütün bu parçalar arasındaki bağlantılar, karşılıklı etkileşimler ve bağımlılıklar üzerine odaklanmaktadır. Bir başka deyişle, Sistem yaklaşımında parçalar tek başlarına düşünülmeden, aralarındaki etkileşim ele alınır ve bütünü görölmesi önerilir. Sistem yaklaşımı, sistemin bir bileşeninde ortaya çıkan değişimin, diğer bileşenleri nasıl etkilediğini ve bu etkinin yine baştaki bileşene ne şekilde yansıdığını görmeye olanak verir (Anderson ve Sabatelli, 2006; akt. Yalın, Oral, Gökler ve Yılmaz, 2007).

Sistem yaklaşımının iki genel varsayımı bulunmaktadır. Birincisi, bir sistemin herhangi bir zamanki durumu, bu sistemle, bu sistemin içinde işlediği çevre arasındaki etkileşimin bir sonucudur. Örneğin, ailenin yapısı, hem aile kurumunun, hem ailenin ekonomi, politika, din gibi diğer kurumlara olan ilişkisinin hem de toplumun genel durumunun bir sonucu olarak şekillenir. İkincisi, her sistemde, her zaman değişim ve çatışma bulunmaktadır, bireyler hem çevrelerinden etkilenir, hem de çevrelerini etkilerler. Değişimi ve ilerlemeyi oluşturan, bu karşılıklı etkileşim sürecidir. Bu noktadan hareketle sosyal hizmet uzmanları ailenin, toplumun, sosyal, ekonomik ve politik unsurların bireyleri ve sorun sahiplerini nasıl etkilediğini ve onlar tarafından nasıl etkilendiğini görebilirler. Böylece sistem kuramı, insanlarla çevreleri arasındaki ilişkiyi görmemizi kolaylaştırır (Gönç, 2009a; akt. Kol, 2009: 42).

SİSTEMİN SINIRLARI

Her sistemin önemli bir tarafını "sınır" kavramı oluşturmaktadır. Bu sistem hemen hemen her şey olabilir, fakat tanımlanmasıyla, genellikle bir sistemin sona erip bir başkasının başladığı bir nokta veya bazı sınır çeşitleri olarak kabul edilmektedir. Sistemin çevresi bu sınırın ötesinde her şeyi kapsamaktadır. Mesela; insan vücudu bir sistem olarak derisiyle bir sınır teşkil etmektedir. Farklı vücut alt sistemleriyle geniş sistemin daha küçük unsurları bu sınırın (derinin) içinde yer almışlardır. Buradaki her bir parça sistemin bütününe dahildir. Sistem bütünlüğü içerisinde yer alan her bir bütünü tıpkı insan vücudundaki deri gibi bir sınırı vardır (Yıldırım, 2008: 124).

Sosyal hizmet açısından örneklendirecek olursak bir hastane sistemi hastaları, hastane çalışanlarını kapsayabilmektedir. Biz bu sistemin sınırlarını genişletmek istersek hastanın çevresini, çalışanların çevresini, sağlık alanındaki diğer kuruluşları bu sisteme dahil edilebilmektedir. Sağlık sistemi, ekonomi sistemi, eğitim sistemi, ... gibi daha geniş sistemler kurarak onların etkileşimleri ve birbiri arasındaki ilişkiye de bakabilmelidir. Tanımladığımız ve koyduğumuz sınırlar sisteme bakış açımızı etkilemektedir.

AÇIK VE KAPALI SİSTEMLER

Sistem yaklaşımında sınırların ne kadar geçirgen olduğunu araştırmak için uygun görülen noktalarda sınırların çizilmesi uygun görülür. Bazı sistemler sistemdeki ve bunların dışındaki birimler arasındaki sınırlara kolayca yayılmaktadır. Buna açık sistem adı verilmektedir (Yıldırım, 2008: 126).

Sistem teorisine göre bütün canlı varlıklar açık sistemlerdir. Buhar kazanı, dinamo, pil, fotoğraf makinesi gibi objeler kapalı sistem örnekleri olup fizik biliminin konusuna girerler. Sosyal bilimlerde, yaşayan ve canlı sistem olarak kabul edilen insanlar çevrelerinden sürekli şekilde besin alır, enerji tüketir, bilgi alışverişinde bulunurlar (Payne,1991:83-136;akt.Turan,1999:278).

Açık bir sistemin çevresiyle karşılıklı uyum içinde olması önemlidir. Böyle bir sistem çevreden gelen istek ve baskılara karşı yapısal bütünlüğünü ve iç düzenini koruyabiliyorsa bu faktörlerle baş etme gücüne sahip demektir. Bunun için kendi bünyesinde bazı değişiklikler yapmasına gerek vardır. Örneğin kendi içinde alt sistemlere ayrılır. Bu alt sistemler birbirini etkiler ve bu etkinin sonucu yine en üstteki sisteme yansır. Açık bir sistemdeki her bir elemanın ya da alt sistemin ne zaman hangi görevleri yerine getirebileceği önceden belirlenmiştir. Dış çevredeki koşulları değişmesi durumunda sistem çevreden gelecek yeni baskılarla baş edebilmek için , bünyesindeki alt sistemlerin fonksiyonlarında bazı değişiklikler yapabilir. Çevre ile iletişimlerini kontrol eder, alt sistemlerin birbiri ve dış çevre ile ilişkilerini izleyip, gerektiğinde müdahale ederek, düzenin sürekliliğini sağlamaya çalışır (Payne,1991:83-136;akt.Turan,1999:278).

Kapalı sistemlerde de, alt birimler, alt sistemler ve bunların arasında etkileşim vardır. Örneğin, tavana asılı bir avizenin hacmi, tavana uzaklığı ve avizeyi tavana asan yayın gerginliği arasında ilişki mevcuttur. Kapalı sistemler durağan statik oldukları için, elemanların yapısı aralarındaki ilişki uzun süre değişmez, sabit kalır. Yayın gerginliği ya da kütle hacmi hava koşullarından etkilenerek değiştiğinde aralarındaki ilişki de değişecektir.

Sosyal hizmeti içine alan tüm kuruluşlarda hizmet alan ve veren bireyleri birer sistem elemanı olarak düşündüğümüzde bunların çevrelerini mezzo düzeyde kapalı sistemler olarak düşünebiliriz.

KAYNAKÇA

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.17051&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=aile%20he>

Üstün, M.E. - Karadeniz, G.; "Hemodiyaliz Tedavisi Gören Hastaların Yaşam Kalitesi ve Bilgilendirici Hemşirelik Yaklaşımının Önemi", *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, C.1, S.1, Elazığ, 2006

Karabulutlu, E. - Tan, M. - Erdem, N.- Okanlı, A.; "Hemodiyaliz Hastalarında Stresle BaG Etme ve Sosyal Destek", *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, C.8, S.3, 2005, <http://e-dergi.atauni.edu.tr> (08/06/2014)

Neu, S.- Kyellstrand, C.M.:(1986), "Stopping Long Term Dialysis", *NEJM*, Massachusetts,s.314

ERBAY, Ercüment; (2013), "Sağlık Alanındaki Kurum ve Kuruluşlar",*Sosyal Hizmet Kuruluşları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir s. 110-136

TECİM, Vahap; (2004), "Sistem Yaklaşımı ve Soft Sistem Düşüncesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Cilt:19, s.75-100

YALIN,A., ORAL,N., GÖKLER,I.,&YILMAZ,B.(2007), "Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları", s.917-932

KOL,Emre;(2009), "Türkiye'de Sağlık İşletmelerinde Sosyal Hizmet Uygulamaları", Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Friedlander, Walter (1963): *Introduction to Social Welfare*, New Jersey: Prentice Hall Inc. , 1963

___ *Introduction to Social Welfare*. İngilizceden çeviren: Resan Taşçıoğlu. Ankara: Şenyuva Matbaası, 1966.

Resmi Gazete , 26 Kasım 1973 ve 14724 sayı, 1973

Barker, R. (1999). " *Social Work Dictionary*", NASW

DUYAN, Veli; (2000), "Tıbbi Sosyal Hizmet" , *Sağlık ve Toplum Dergisi*, Sayı:1 s. 42-49

___ (2003), "Sosyal Hizmetin İşlev ve Rollerini" , *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 14, Sayı 2 s. 1-22

___ (2003b) "*Hastaların Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümleri Odağında Tıbbi Sosyal Hizmet*" , C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, Sayı:4 Cilt:21 s. 39-44

ATAUZ, Sevil; (1991), " *Türkiye'de ve Almanya'da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük*", Selvi Yayınları, Ankara

Zastrow, Charles. *Sosyal hizmete Giriş*. Nika Yayıncılık. Ankara(2013)

AYDEMİR,İshak,İŞIKHAN,Vedat;(2003), *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Sayı 1, Cilt 24

Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi, (2011)

Turan, N. (1985) "*Ankara Onkoloji Hastanesinde Yatan Kanseri Hastalarla Karşılaştırmalı Mediko-Sosyal Bir Araştırma*" , Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Y. O. Yayınları

Tomanbay, İlhan; (1999), *Sosyal Çalışma Sözlüğü*, Selvi Yayınevi, Ankara

Cowles, Lois A. Ford; (1999), *Social Work in The Health Field*,

Churchman, C. W. ; (1979), *The Systems Approach*, 2nd ed, Dell, New York.

ŞİZOFRENİ HASTALARINDA SOSYAL DIŞLANMA VE SOSYAL HİZMET

Yasemin Ertan Koçak¹, Melih Sever²

ÖZET

Sosyal hizmetin en temel hedeflerinden olan sosyal adaletin gerçekleştirilmesinin önündeki önemli engellerden biri sosyal dışlanma olgusudur. Sosyal hizmet mesleği sosyal dışlanmaya karşı sosyal içermeyi sağlamak için bilimsel yöntem ve teknikleri kullanır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan gruplardan biri olarak şizofreni hastalarına yönelik ayrımcılık ve kötü muamelenin önlenmesi için mikro, mezzo ve makro düzeyde sosyal hizmet müdahalelerinin geliştirilmesi ve uygulanması önem kazanmaktadır.

Türkiye’de özellikle şizofreni hastalığına dair yanlış bilgi ve tutumlar kamuoyunda genel kabul görmektedir. Bu tutumlar, hastaları sosyal yaşamdan uzaklaştırmakta ve hasta ailelerini dayanılması güç bir baskı altında bırakmaktadır. Şizofreni hastalarının sosyal özgüven ve beceriler yoluyla güçlendirilmesi, yaşam kalitelerinin artırılması ve hasta ailelerinin toplumun bakışına ve tutumuna karşı bilinçlendirilmesi, toplumun da sağlıklı bir bilince kavuşması noktasında sosyal hizmetin görev, sorumluluk ve uygulamalarını değerlendirmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Şizofreni, Sosyal Hizmet, Sosyal Dışlanma, Sosyal İçerme, İnsan Değer ve Onuru, Sosyal Adalet.

GİRİŞ

Şizofreni genellikle 18-25 yaş arasında tetikleyici bir olayla ortaya çıkan bir beyin hastalığıdır. Şizofreni algılama, düşünme, duygulanım ve davranış alanlarında bozulmaların görüldüğü klinik bir sendrom, bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Şizofreni hastalığının pozitif (halüsinasyonlar, hezeyanlar, düşünce bozukluğu vb.) ve negatif belirtileri (duygu ifadesinde donukluk, motivasyon kaybı, toplumdan geri çekilme, vb.) vardır ve her hasta için bu klinik süreç farklı bir seyir gösterebilmektedir. Şizofreninin neden ortaya çıktığı ile ilgili ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, nedenler tam olarak hala bilinmemektedir. Bilinen nedenler arasında aşırı stres, uyuşturucu kullanımı, ağır kazalar ve genetik yatkınlığın olduğu belirtilmektedir. Uygun tedavinin ve ilacın bulunmasına kadar oldukça yıpratıcı bir süreç olan şizofreni hastalığı birey ve aile için zorlayıcı olabilir ve şizofreni kelimesini ve tanısını kabul etme noktasında bile psikolojik engeller ortaya çıkabilir.

Şizofreninin algılanışı ve yapısından dolayı hem hastalar hem de yakınları için yaşam zorlu hale gelebilmektedir. Bu zorlu süreçte hasta ve hasta yakınlarının karşılaştığı en önemli güçlüklerden biri de sosyal dışlanma olgusudur. Çalışmanın ilk bölümünde şizofreni ve özelliklerine, ikinci bölümünde sosyal dışlanma olgusuna ve şizofreni hastalarının sosyal dışlanma yaşadıkları alanlara, üçüncü ve son bölümde sosyal dışlanma ve sosyal hizmet ilişkisine değinilecektir.

1.ŞİZOFRENİ VE ÖZELLİKLERİ

Şizofreni kişinin düşünce, algılama, duygulanım ve davranışları ile iş, kişilerarası ilişkiler ve kendine bakım gibi önemli işlevsellik alanlarında bozulmaya yol açan, kronik bir psikiyatrik bir bozukluktur (World Organization Health, 2014; Soygür, 1999).

Şizofreni sosyo-ekonomik faktörler ve refahtan bağımsız olarak tüm toplumlarda görülebilen ruhsal bir bozukluktur. Hastalığın sıklığı % 0.04–0.07 arasında değişirken, yaşamboyu hastalığa yakalanma riski %1 civarındadır (Öztürk, 2001). Kadın ve erkeklerde hastalığın başlama yaşı ve ilerleyiş süreci değişiklik göstermektedir. En sık ortaya çıktığı yaş dönemi erkeklerde 15-25, kadınlarda ise 25-35’dir. Dünyada 21 milyondan fazla insan şizofreni hastası olduğu bilinmektedir (WHO, 2015). Buna göre ülkemizde en azından 500 bin şizofreni hastası olduğu tahmin edilmektedir (Türkiye Psikiyatri Derneği, 2014).

Şizofreni, tedavi edilebilir bir hastalıktır ancak hastalığın bazı belirtilerinin zor anlaşılması ya da toplumda var olan olumsuz yargılar nedeniyle tedavi olanaklarına ulaşmak zor olabilmektedir. Şizofreninin sürengelik göstermesi ve bir beyin hastalığı olması, tedavi edilemediği yargısına neden oluyor gözükse de

¹Hacettepe Üniv ersitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü Araştırma Görevlisi

² Hacettepe Üniv ersitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü Araştırma Görevlisi

bu tam anlamıyla doğru gözükmemektedir. Türk Psikiyatri Derneği'ne göre (2014) "süreçlilik gösteren pek çok bedensel hastalıkta olduğu gibi, şizofrenide de hastadan hastaya farklı düzeyler göstermekle birlikte iyileşme mümkündür. Şizofreni tedavisinde kullanılan ilaçlar, sürekli bir ilerleme ve gelişim göstermektedir". Erken tanı ve tedavi ile birlikte toplum temelli bir tedavi anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilen psikoterapi uygulamaları sosyal içerme için oldukça önemlidir.

Dünya genelinde şizofreni hastaları için uygun tedavilerin gerçekleştirilme oranı yüzde %50'lerde iken Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelere bu oranın daha da düştüğü ifade edilmiştir (TPD 2014). Şizofreni tedavisinde ilk olarak ilaç tedavisi uygulanmalıdır ve bunun yanı sıra birincil bakım verici olan ailelerin eğitilmesi, sosyal beceri eğitimleri, gündüzlü bakım hizmetleri gibi hizmetlerin olması gerekmektedir (Attepe Özen, 2015:12). Köroğlu (2010) şizofreninin tedavisinde ilaç tedavisinin yanı sıra bireyin zorlanmalarının azaltılmasını, bu bağlamda aile ilişkilerinden kaynaklanan gerginliklerin azaltılmasını; bireyin baş etme becerilerinin ve sosyal desteğinin artırılmasının önemini vurgulamıştır.

Şizofreni kavramının günümüzde sıklıkla etiketleme yapmak için kullanılması, medyanın bu hastalıkla ilgili özellikle olumsuz haberleri ön plana çıkarması, hastalık hakkındaki yaygın bilgi eksikliği ve ön yargılar bu bireylerin sosyal olarak damgalanmasında ve dışlanmasına neden olmaktadır. İnsan onur ve değerini zedeleyen bu bakış açısının toplumda yaygın kabul görmesi, konuşma dilinde şizofreni kelimesinin aşağılayıcı ve onur kırıcı bir anlamda kullanılması hastalığın zaten olumsuz olan imajını daha da pekiştirmektedir. Sosyal olarak destek göremeyen şizofreni hastaları ve hasta yakınları toplumun etiketleyici ve dışlayıcı tutumuna karşı izolasyonu ve çeşitli bağımlılıkları tercih edebilmektedir.

Şizofreni hastalığının tedavisinde önemli gelişmeler (bireysel ve grup tedavileri, gündüz hastaneleri, psikoeğitim grupları kulüp ev ortamları ve uğraşı terapisi) olduğu belirtilse de, hastalığın bütüncül bir yaklaşımla ele alınması sosyal yönünün göz ardı edilmemesi önemli görülmektedir.

2.SOSYAL DIŞLANMA VE ŞİZOFRENİ

Sosyal dışlanma karmaşık ve çok boyutlu yapısı nedeniyle tanımlanması zor olan bir kavramdır. En genel ifadeyle "bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan ve bireyin kendi geleceğini oluşturmasında fırsatların tam olarak erişimini engelleyen temel gereksinimlerden yoksun kalması, toplumla olan bağlarının kopması, sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal yurttaşlık haklarından yoksun olma/bırakılma durum ve süreçlerdir" (Sapancalı, 2005:53).

Sosyal dışlanma psikolojik açıdan bir tür şiddete uğramadır ve dolayısıyla önemli bir stres faktörüdür. Çünkü varoluşa fiziksel, sosyal ve psikolojik bir tehdit durumudur"(Major ve Eccleston, 2004; akt. Hisli Şahin, 2009:27). Sosyal dışlanma aynı zamanda "bireylerin temel ihtiyaçlarından olan ait olma ve kendini gerçekleştirme ihtiyacını tehdit eden bir unsurdur"(Williams ve Zadro, 2005, akt. Perry ve diğ., 2010:338).

Sosyal dışlanma ayrımcılık ve damgalamayla yakından ilişkili bir kavramdır. Link ve Phelan (2001)'e göre sosyal dışlanma dört aşamada gerçekleşir: İlk aşamada insan davranışları etiketlenir ve ayırt edilir (Aktaran:Sousa ve diğ., 2012:187). Bu durum tek başına sosyal dışlanmaya yol açmaz. İkinci aşamada baskın kültürel inanışlar insanları etiketlemektedir. Örneğin mental hastalığı olan insanları tehlikeli, yetersiz ve tahmin edilemez olarak tanımlamak ve etiketlemek kültürel inanışların bir ürünüdür. Üçüncü aşamada ise etiketlenen veya damgalanan insanlar farklı kategorilere yerleştirilir. Onlar ve biz kavramsallaştırılması yapılır. Dördüncü ve son aşamada ise damgalanan ve ötekileştirilen insanlar statü kaybı, ayrımcılık ve sosyal dışlanmaya maruz kalırlar.

İngiltere'de şizofreni hastaları hakkında görüşme yapılan 1725 yetişkinin yarısından fazlası şizofreni hastalarının tahmin edilemez, iletişim kurulamaz ve diğerleri için bir tehlike unsuru olduğu görüşündedir (Crisp ve diğ., 2005). Dickerson ve arkadaşlarının 74 şizofreni ile yaptığı araştırma sonucunda ise, şizofreni hastalarının hayatlarında en az bir defa dışlanma yaşadığını görmüştür.(Akt: Perry ve diğ., 2010: 340).

Sosyal dışlanma teorisi temel olarak bireylerin sahip oldukları sosyal haklar ve eşitsizlikler üzerine kuruludur. David Gordon ve meslektaşları tarafından yapılan "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma" konulu araştırma sosyal dışlanmayı yeterli kaynak ve gelirden yoksun olmaya bağlı dışlanma; iş piyasasından dışlanma, sosyal ilişkilerden dışlanma ve sosyal hizmetlerden dışlanma olmak üzere dört boyutta incelemiştir (Köten ve Erdoğan,2014:22).Sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin temel özelliklerine bakıldığında ise düşük geliri olduğu, aile-içi çatışma yaşadığı, velayet altında bulunduğu, okul problemleri

yaşadığı, hüküm giydiği, etnik azınlık içinde yer aldığı, kentsel/kırsal alanlarda çevresel (komşuluk) ilişkiler(in)den mahrum bırakıldığı, akıl ve ruh sağlığıyla ilgili problemler yaşadığı, yaşlı ve özürli olduğu bulunmuştur (Huxley ve Thornicroft, 2003; Özgökçeler ve Bıçkı, 2010).

Sosyal dışlanmaya bu anlamda en fazla maruz kalan gruplar arasında ruhsal hastalıklara sahip olanlar ve şizofreni hastaları gelmektedir. Şizofreni hastaları birçok alanda sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu alanların başında yasal düzenlemelerde eksiklikler, tedavi, eğitim, rehabilitasyon, medya, genel tutum, mesleki eğitim, istihdam, barınma ve bağımsız yaşama gelmektedir (Karakuş, 2009:403). Örneğin, 2005 yılında çıkarılan "Özürülüler Kanunu"nda psikiyatrik teşhis almış bireylerin duygusal ve ruhsal olarak özürli sayılması, tıbbi kurumlarda çalışan bireylerin şizofreni tanısı almış kişiler hakkındaki yargılamaları damgalama göstergesidir. Çoğu hizmetin ruhsal açıdan sağlıklı insanlar için planlanıp uygulanması şizofreni hastalarının topluma bütünleşmesini engellemektedir. Sağlık, eğitim gibi temel haklardan mahrum bırakılan şizofreni hastalarına yönelik olumsuz tutum ve davranışların yanında hizmetlerden yararlanma noktasında da dışlanma yaşadıkları görülmektedir.

Medyanın şizofreni hastalarının topluma bütünleşmesi ve toplumsal bilincin sağlıklı bilginin yayılması anlamında rol oynaması önemlidir. Ancak kitle iletişim araçlarında şizofreni hastalarına yönelik "tehlikeli", "akıl hastası", " ruh hastası", "deli" gibi birtakım damgalayıcı ifadelerin kullanılması sosyal dışlanmayı arttırmakta toplumsal algının, olumsuz imajın pekişmesine ve güçlenmesine neden olmaktadır. Türkiye'de şizofreni hastalarının medyaya yansımalarına bakıldığında olumlu destekleyici sosyal içerme bir yaklaşım neredeyse görmek imkânsızdır (Bilge ve Çam, 2010). Şizofreni hastası olmanın herhangi bir cinayeti açıklamaya yeter bir tablo verdiğini iddia eden haberler toplumda şizofreni kelimesi ve hastalığına ve hastalarına bakışta çok olumsuz bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

Tüm bu ayrımcılık, damgalama ve sosyal dışlanmaya şizofreni ailelerinin de maruz kaldığı gerçeği mevcut dışlanmaların yoğunluğunu arttırmaktadır. Damgalama ve ayrımcılık tedavi olanaklarını ulaşılmaz kılabilirken uygun olmayan ve yetersiz tedavi ve hastalığın gidişinin kötü olması da damgalamayı ve ayrımcılığı bir nevi kendi kendine meşrulaştırmaktadır (Kıvırcık ve ark. 2004).

Toplumsal olarak damgalanan birey tam olarak iyileşse bile önyargılardan ve basit tutumlardan kaçamayabilir. Özellikle iş bulmakta ve evlenmekte toplumsal engeller sürekli önüne çıkarılabilir ve hastalığın "lekesi" ömür boyu üzerinden çıkmayan bir damgayla dönüşebilir. Bu şizofreni hastalarının yüzleştiği ve toplumsal psikolojik bariyerleri aşamadığında karşılaştığı bir sorun olarak önümüze çıkmaktadır.

3.SOSYAL HİZMET MESLEĞİ VE SOSYAL DIŞLANMA İLİŞKİSİ

NASW (National Association of Social Workers) tarafından sosyal hizmet, "bireylerin, grupların ve toplulukların kapasitelerini arttırmak, yaşam kalitesini yükseltmek, toplumla birey arasındaki karşılıklı yararları gözetken dengeyi sağlayacak hareketleri tesis veya restore etmek için sosyal koşulları bu amaç doğrultusunda değiştiren mesleki aktiviteler" olarak tanımlanmaktadır (Russel, 1988:975; aktaran: Ergüden, 2008:37)

Sosyal hizmet mesleği, bireylerin çevre koşullarından doğan maddi, manevi ve sosyal yoksunlukların giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunların önlenmesi ve çözülmesine yardımcı olunması ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür.

Sosyal hizmet mesleğinin amacı, insanların sosyal rollerini yerine getirmeleri ve karşılaştıkları sorunlar ile baş edebilmeleri için yeteneklerini geliştirmek ve ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak veren çevresel imkânların artırılmasıdır. Sosyal hizmetin hedeflediği gruplar, toplumla bütünleşmesi engellenen, bu nedenle topluma üretken bir unsur olarak katılamayan, başka bir deyişle, toplumsal işlevselliğini yerine getiremeyen ya da yerine getirebilmek için zorlanan nüfus gruplarıdır.

Sosyal hizmet mesleğinin amacı, bireylere, gruplara ya da topluma sosyal işlevsellik kazandırabilmektir. Sosyal hizmet dışlanmış grupların sorunlarına çözüm ararken birey ve grupların toplum ve diğer sistemlerle ilişkilerini güçlendirmekte ve tüm birey, aile ve toplumun yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Sosyal hizmet mesleğinin doğuşu, değişim ve sosyal dışlanmalarla bağlantılıdır.

Sosyal hizmet insan hakları ve sosyal adaletin sağlanması için toplumda var olan eşitsizliklerin giderilmesi ve bunun için de sosyal olarak dışlanan grupların toplumla bütünleşmesini sağlamak adına uygulamalar yapar. Genel olarak sosyal dışlanmaya engellilerin, suçluların, yaşlıların, bağımlıların, işsizlerin, kadınların ve ruhsal hastalığı olanların maruz kaldığı söylenebilir. Ruhsal hastalığa sahip bireyler arasında sosyal dışlanmaya en fazla maruz kalan gruplardan birisi de şizofreni hastalarıdır.

Sosyal hizmet uzmanı, geneli yaklaşıma göre, aile ve bireyle çalışırken mikro ölçekli sistemlerle, organizasyon ve resmi kurumlarla çalışırken mezo ölçekli sistemlerle, toplumlar ve topluluklarla çalışırken makro ölçekli sistemlerle ve sosyal hizmet mesleğinin kendi sistemiyle bir bütün olarak çalışmaktadır (Miley, O'Mella, Dubois, 1999:10-11; akt.Ergüden, 2008: 40).

Sosyal hizmet müdahalesinde bireylerde patoloji ve yetersizlik aramaktan ziyade; güçlü yanları öne çıkarmak ve geliştirmek temel amaçlardandır. Bu amaçla Erkan (2004:37)'in belirttiği gibi sosyal hizmet uzmanları; "engelliğin nedenlerini önleyici çalışmalar yapma ve bu konuda toplumu ve kamu görevlilerini bilinçlendirme, engelliler ve ailelerinin aktif bir yardımlaşma içinde bulunmaları, birlikte daha bilinçli ve etkin bir mücadele vermeleri için örgütlenmelerini teşvik etme, onları dernek ve vakıf kurmaları için özendirme, engelliler ve aileleri ile çalışmak isteyen gönüllü kişilere yönelik özel organizasyonlar geliştirme ve yürütme, engellilere yönelik yanlış anlayış ve önyargıların değiştirilmesine yönelik çalışmalar yapma, bu bağlamda açık oturumlar, paneller düzenleme; broşür hazırlama; sergiler açma; basın ve kitle iletişim araçlarını harekete geçirme eylemlerinde bulunma, kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği içinde bulunma ve bu kuruluşlarla birlikte toplumdaki bireyleri duyarlı kılabilecek etkinlikler düzenleme, engellilik alanında araştırmalar yapma ve bu araştırmaların sonuçlarını ilgili hizmet birimlerine bildirme, bu yolla hizmet birimlerinin politikalarını etkilemeye çalışma, engelli bireylerin içinde yaşadıkları toplumsal ve çevresel koşulların, toplumsal tutumların, eşitlik temelinde günlük yaşama girmelerini önlemesi durumunda engelli kıldıklarını kabul etme gibi rol ve sorumlulukları" gerçekleştirmektedir.

Şizofreni hastaları hastalığın getirdikleri ve toplumun dışlayıcı ve etiketleyici tutumu nedeniyle sosyal hayattan uzaklaşmakta, sosyal işlevini yerine getiremediği için gitgide kendini değersizleştirmekte ve yalnızlaşmaktadır. Şizofreni hastaları hastalığın bazı yönleri nedeniyle de tahammülsüzlük, sözel ve fiziksel şiddete de maruz kalmaktadır. Şizofreni hastalarını ayırmadan, dışlamadan, yok saymadan, ne kadar zor olsa da önyargısız bir tutumla hareket etmek, hastalık hakkında doğru bilgilerle yargılayıcı olmadan iletişim kurmaya açık olmak, şizofreni hastalarına önemli katkılar sağlar.

Bu anlamda sosyal hizmet uzmanları Dünya'da ve Türkiye'de çeşitli kurumlarda ruh sağlığı alanında hizmet vermekte ve şizofreni hastaları ile çalışmaktadır.Ekip çalışması içinde sosyal hizmet uzmanları şizofreni hastası aileleri ile doğrudan görüşmeler, bilgilendirme, havale ve arabulucu görevlerini yerine getirebilir.

Şizofreni hastaları ile ergoterapi çalışmaları yapabilir. Yerel belediye ve dernek veya vakıf vb. örgütlerle işbirliği yapılarak hizmetler sunabilir ve kurumsal kalıcı hizmetler şizofreni hastaları için ulaşılabilir hale getirilebilir. Toplumsal farkındalığın artması için eğitimler, sempozyumlar ve konferanslar düzenleyebilir.

Özelde şizofreni hastaları genelde ise ruhsal hastalıklara sahip bireylerin sosyal dışlanışlık ve damgalanma hallerine dikkat çekmek için politika yapıcılar ile görüşmeler yapabilir, bu bireylerin haklarını ve eşitsizliklerin giderilmesi gerektiğini savunabilir. Koruyucu ruh sağlığı anlayışı içerisinde ruhsal bozuklukların ortaya çıkmasını önlemek için gereken tedbirlerin alınması ve bu anlayış içerisinde ruh sağlığı yasası ve politikaları oluşturulmasını gündeme getirebilir. Sosyal içermeyi sağlayıcı ve toplumun doğru bilgilendirilmesini sağlayıcı etkinliklerin yapılması yönünde yetkilileri bilgilendirebilir.

Türkiye'de özellikle ruh sağlığı alanında daha yerinden ve etkili uygulamalar yapmak amacıyla 2011 yılında Toplum ve Ruh Sağlığı Merkezleri (TRSM)'ler kurulmuştur. Ruhsal bozuklukları olan hastalar ve özellikle şizofreni hastalarının sosyal işlevlerini artırmak ve genel yaşam kalitelerini yükseltmek için yapılan bazı uygulamalar TRSM'ler tarafından yürütülmektedir ve bu uygulamaların hastaların yaşam kalitesini artırdığı bulunmuştur (Ensari ve ark., 2013). TRSM'lerde yürütülen etkinliklerin etkililiği bilimsel olarak yayımlı ve yaygınlaştırılmalıdır.

Çeşitli dernekler ve federasyonlar şizofreni hastaları ve aileleri için psiko-sosyal eğitim faaliyetleri, uğraş atölyeleri, sempozyum ve konferanslar düzenlemekte, toplumsal değişimin, farkındalığın artması için

çalışmaktadır.Şizofreni Dernekleri Fedarasyonu'nun yapmış olduğu çalışmalar bu anlamda damgalanan bireylerin toplumla bütünleşmesi ve sosyal hayata katılmasını hedefleyen çalışmalar olarak örnek gösterilebilir. En başarılı örneklerden sayılabilecek olan Mavi At Kafe Ankara'da dernek bünyesinde görev alan şizofreni hastalarının aktif olarak çalıştıkları halka açık bir işletme olarak Şizofreni Dernekleri Federasyonu tarafından projelendirilmiş bir sosyal içerme çalışmasıdır (Şizofreni Dernekleri Federasyonu, 2015).Ayrıca dernek şizofreni aileleri ve hastaları ile grup çalışmaları, tiyatro, şiir gösterileri, spor faaliyetleri yürütmektedir. Toplumda benzeri dernek ve örgütlerin kanıta dayalı uygulamaları yayması toplumun ve hastaların uyumunu ve yaşam kalitelerini artırma yönünde rol oynayabilecektir.

SONUÇ

Şizofreni hastalarının toplum içindeki popülasyonu ve hastalığın zorluğu düşünüldüğünde gerek dünyada gerekse Türkiye'de mesleki açıdan yeterli çalışmaların ve müdahalelerin varlığı tartışma konusudur. Şizofreni hastalarının dışlanmasını engelleme ve toplumla bütünleşmesini sağlama noktasında sosyal hizmet mesleği önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda sosyal hizmet mesleğini icra edenlerin sosyal içermeyi destekleyecek ve toplumdaki algıları değiştirecek farklı uygulamaları planlaması, geliştirmesi, yaygınlaştırması ve var olan uygulamaları gözden geçirmesi gereklidir.

Kanıta dayalı uygulamaların TRSM ve diğer ruh sağlığı kurumlarında yayılması ve şizofreni hastalarının toplumla içiçe yaşamalarını destekleyecek projelerin artması önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarının politika üreticilerini bilgilendirmesi ve bu anlamda sempozyum, konferans ve çalıştayların düzenlenmesinde rol oynaması mesleğin görünürlüğünü artıracak ve toplumsal bir sorunun tartışılmasını sağlayacaktır. Şizofreni hastalarının ve ailelerinin sosyal dışlanmaya maruz kalmadığı ve toplumsal hayatta rol oynayabildiği, damgalamanın olmadığı bir toplum sosyal hizmet uzmanlarının bilinçlerinde de yer alması gereken bir ideal olarak gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Bilge, A. ve Çam, O. (2010). Ruhsal Hastalığa Yönelik Damgalama ile Mücadele. *TAF PrevMedBull* 2010; 9(1):71-78.

Crisp, A., Gelder, M., Goddard, E., & Meltzer, H. (2005). Stigmatization of people with mental illnesses: A follow-up study within the Changing Minds campaign of the Royal College of Psychiatrists. *World Psychiatry*, 4, 106–113.

Deniz Ergüden, A. (2008). *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara

Ensari, H., Gültekin, B. K., Karaman, D., Koc, A. & Beskardes, A. F. (2013). Bolu Toplum Ruh Sağlığı Merkezi Hizmetlerinin Şizofreni Hastalarındaki Yaşam Kalitesi, Yetiştirimi, Genel Ve Sosyal İşlevsellik Üzerine Etkisi: Bir Yıllık İzlem Sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14 (2), 108-114. doi:10.5455/apd.36380

Erkan, G. (2003). "Özürlülerle Sosyal Hizmet Uygulamaları". *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi Özel Eki*. 25(4). 34-38, Sivas.

Huxley, P., & Thornicroft, G. (2003). Social Inclusion, Social Quality And Mental Illness. *British Journal of Psychiatry*, 182, 289–290. doi:10.1192/bjp.182.4.289.

Karakuş, D. (2009). Türkiye’de Psikiyatrik Teşhis Almış Bireylere Yönelik Ayrımcılık, Damgalama ve Sosyal Dışlanma. *Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet Sempozyumu* (403-410), Başkent Üniversitesi, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, 12-14 Kasım, 2009, Ankara.

Kıvrıkcı Akdede B.B., Alptekin K., Topkaya ŞÖ., Belkız B., Nazlı E., Özsin E., ve ark., (2004). Gençlerde Şizofreniyi Damgalama Düzeyi. *Yeni Symposium*. 2004; 42(3): 113-117.

Köten, E. ve Erdoğan, B. (2014). *Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Özgökçeler., S., ve Bıçkı., D., (2010). Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa Ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar. *Pamukkale Üniversitesi 2. Sosyal Haklar Sempozyumu*. sf:217-243.

Öztürk, M. O. (2001). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Nobel Tıp Kitapları Yayınevi, İstanbul.

Perry, Y., Henry, J., Sethi, N. ve Grisham R.J. (2010). The Pain Persists: How Social Exclusion Affects Individuals With Schizophrenia. *British Journal of Clinical Psychology* (2011), 50, 339-349.

Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu Ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*. 2005/3. 51-106.

Sousa. D.S., Marques, A. Curral, R. Cristina, ve Queirós, C. (2012). Stigmatizing attitudes in relatives of people with schizophrenia: a study using the Attribution Questionnaire AQ-27. *Trends Psychiatry Psychother.* 34(4) – 186-197.

Şahin, N.H. (2009). Sosyal Dışlanma: Psikolojik Açıdan. *Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet Sempozyumu*, (27-34), Başkent Üniversitesi, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, 12-14 Kasım, 2009, Ankara.

Soygür H. (1999). Şizofreni Tedavisine Genel Bir Bakış. *Psikiyatri Dünyası*, 3, 83-90.

Şizofreni Dernekleri Federasyonu, (2015). Mavi At Kafe’de 6. yılımızı kutladık, <http://sizofrenifederasyonu.org/etkinlik/mavi-at-kafede-6-yilimizi-kutladik/>.

Erişim tarihi 29 Şubat 2016.

Türkiye Psikiyatri Derneği, (2014). Türkiye Psikiyatri Derneği Ve Şizofreni Dernekleri Federasyonu Dünya Ruh Sağlığı Günü Basın Açıklaması "Şizofreni İle Yaşamak", <http://www.psikiyatri.org.tr/news.aspx?notice=1300>, erişim tarihi 25 Kasım 2015.

World Health Organization, (2015). Schizophrenia. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs397/en/>, erişim tarihi 20 Ocak 2016.

World Health Organization, (2014). Schizophrenia. <http://www.who.int/topics/schizophrenia/en/>, erişim tarihi 15 Ocak 2016.

ÇOCUK HAKLARI İÇİN OKUL SOSYAL HİZMETİ

Emel Yeşilkayalı¹, Selda Meydan²

ÖZET

20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların her türlü sömürü ve diğer kötü davranışlardan uzakta kendi potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirebilecek şekilde yetiştirilmelerini öngörmektedir. Çocukların eğitim hakkının sağlanması, Sözleşmede yer alan tüm çocuk haklarının uygulanması, yaygınlaştırılması, geliştirilmesi ve korunmasında önemli bir koşuldur. Bu koşul hakkın gerektiği gibi sağlanması, ancak hak temelli bir yaklaşımla gerçekleştirilebilecektir. Hak temelli eğitim yaklaşımında ise, çocukların yalnızca okula kayıt olmaları eğitimden eşit bir şekilde yararlanmaları için yeterli olmamaktadır. Bu yaklaşımda, eğitim sistemine giriş yapan tüm çocukların aynı zamanda sistemde kalmaları ve tüm potansiyellerinin en üst seviyede geliştirilmesi gerekmektedir. Bu gereklilik, aynı zamanda okul sosyal hizmetinin amacıdır. Okul sosyal hizmetinde eğitimsel düzenlemelerde ayırım gözetmeksizin tüm öğrencilerin potansiyellerinin en üst seviyesine ulaşmalarını amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmanın önündeki her türlü engel okul sosyal hizmetinin konusu ve müdahale alanına girmektedir. Bu bağlamda, bu makalenin amacı da, okul sosyal hizmetinin, hak temelli eğitim yaklaşımının uygulanmasındaki rolüyle, çocuk hakları sözleşmesinin hayata geçirilmesindeki önemini tartışmasıdır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Çocuk hakları, eğitim hakkı, okul sosyal hizmeti.

GİRİŞ

"Tüm çocuklarımızın sağlık, barış ve haysiyette onların tam potansiyelinin farkına vararak büyüyecekleri bir dünya inşa etmekten daha önemli hiçbir görevimiz yok" (Annan, 2001). Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 1990 yılındaki Çocuklar İçin Dünya Zirvesi Toplantısı'nda Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin amacına atıfta bulunduğu bu sözü, Allen-Meaes ve Montgomery'e (2014) göre, okul temelli sosyal çalışmacıların misyonunu yansıtmaktadır.

Okul sosyal hizmetinde eğitimsel düzenlemelerde ayırım gözetmeksizin tüm öğrencilerin potansiyellerinin en üst seviyesine ulaşmaları amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmanın önündeki her türlü engel okul sosyal hizmetinin konusu ve müdahale alanına girmektedir. Hak temelli eğitim yaklaşımında ise, çocukların yalnızca okula kayıt olmaları eğitimden eşit bir şekilde yararlanmaları için yeterli olmamaktadır. Bu yaklaşımda, eğitim sistemine giriş yapan tüm çocukların aynı zamanda sistemde kalmaları ve tüm potansiyellerinin en üst seviyede geliştirilmesi gerekmektedir. Hak temelli eğitim yaklaşımının uygulanması, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan diğer hak maddelerinin hayata geçirilmesinde koşuldur. Bu bağlamda, bu makalenin amacı da, okul sosyal hizmetinin, hak temelli eğitim yaklaşımının uygulanmasındaki rolüyle, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin hayata geçirilmesindeki önemini tartışmasıdır.

Bu nedenle bu makalede, öncelikle çocuk hakları içinde "eğitim hakkı"nın ne ifade ettiği ve önemi üzerinde durulmuş; daha sonra okul sosyal hizmetinin eşit ve kaliteli eğitimin sağlanmasındaki rolünün, çocuk haklarının gerçekleştirilmesini sağlamadaki yeri ve önemine vurgu yapılmıştır.

ÇOCUK HAKLARI İÇİNDE EĞİTİM HAKKININ ÖNEMİ

Çocuk hakları anlayışı, hem çocuk ve çocukluk kavramı hem de insan hakları anlayışının tarihsel gelişimine uygun olarak gelişmiştir. 'Çocukluk' yaşlarının gerçek yaşama hazırlanılan bir dönem olarak benimsenmesiyle, çocukların yaşamın her alanında tüm insan haklarına sahip olabilmeleri için özen gösterilmiş ve hukuksal düzenlemeler yapılmıştır. Bu nedenle çocuk hakları Kepenekçi'nin de (2008, s. 205) belirttiği gibi, çocuğun hem insan olmasından hem de bakıma ve korunmaya muhtaç olmasından kaynaklanan ve çocukların bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal olarak gelişebilmesi için hukuk kuralları ile korunan haklardır.

¹ Yrd. Doç. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul.

² Arş. Gör. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul.

Ancak "çocuk hakları" kavramı başlangıçta, kendi içinde kesinlikten yoksun ve sloganal bir söylem içermekteydi. Bu nedenle uzun bir süre tanımını arayan bir kavram olarak kalmıştır (Doğan, 2000, s. 180).

Bugün Çocuk Hakları Sözleşmesinde belirtilen haklar genel olarak, 'Koşul Hakları', 'Korunma Hakları' ve 'Katılım Hakları' olarak üç kategoriye ayrılmaktadır ve bu sınıflamada eğitim hakkı, koşul hakları içinde yer almaktadır (UNICEF, 2009, s. 16-32).

Eğitim hakkının koşul hakları içinde yer alması, diğer haklara ulaşmada ve uygulamada önemli rol oynamasındandır. Örneğin: Geleceğin anneleri olan kız çocuklarının okullaşma oranındaki 10 puanlık bir artış sonunda bebek ölüm hızı binde 4,1 azalmaktadır (UNICEF, 1999, s. 7). Bu veri, çocuğun en temel hakkı olan yaşama hakkı ile eğitim hakkı arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir. Benzer şekilde kaliteli eğitim olanaklarından yararlanamayan bireylerin yaşam standartlarını yükseltecek iş olanaklarından daha az sahip olmaları, yoksulluk oranlarının daha yüksek olacağı açıktır. Yoksulluk içinde yaşayan çocukların okula devam oranlarının, okul yaşantısı sürelerinin ve akademik başarılarının düşük, yetersiz okullaşma ile birlikte okulların donanımının yetersiz olduğu görülmektedir (O' Donnell ve diğ., 1997). Ayrıca araştırmalar, aile yoksulluğunun genellikle ebeveynlerin eğitim düzeylerinin düşüklüğü ile birlikte gerçekleştiğini; hem yoksul hem de eğitim düzeyi düşük olan ailelerin okulla işbirliği yapmada, çocuklarının ev ödevlerine yardımcı olma ve çocuklarına eğitim desteği sağlamada daha yetersiz olduğunu göstermektedir (Sarılar, 1985; Finders ve Lewis, 1994; O' Donnell ve diğ., 1997; Pehlivan, 1997; UNICEF, 2012). Dolayısıyla eğitimden dışlanma toplumdaki dışlanmanın ilk adımı olan (Blyth and Milner, 1993; aktaran, Barr ve Kilpatrick, 1998), etkileşimli bir süreçtir. Eğitimin, hem bireyin bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişiminin sağlanmasında, hem de geleceğine güvenli ve nitelikli bir şekilde hazırlanmada yani "tam potansiyelini" kullanmada önemi açıktır. Bu nedenle, eğitim bir haktır. Ancak günümüz dünyasında bile, bu haktan yararlanamayan ve çeşitli nedenlerle eğitimin dışında kalan önemli bir grup bulunmaktadır. UNESCO'nun 2013 yılı istatistiklerine yansımış verilere göre; tüm Dünya'da temel eğitim çağındaki 59 milyon çocuk okul dışındadır (UNESCO, 2013).

Dünya genelinde devletler, dezavantajlı konumda olan gruplar açısından eşit kaliteli eğitime erişim fırsatları sunma sorumluluğunu yerine getirmede sorunlar yaşamaktadır. Yapılan araştırmalar, eşit- kaliteli eğitime erişim fırsatlarında risk yaratan faktörler olarak daha çok yoksulluk, engellilik ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin ön plana çıktığını göstermektedir (O'Donnell ve diğ., 1995).

Türkiye'de de kız çocukların (TÜİK, 2014, 2015) düşük gelir düzeyine sahip hanelerde yaşayan çocukların ve özel eğitim gereksinimi olan çocukların daha yoğun olarak okul dışında oldukları görülmektedir (UNICEF, 2012, s. 13).

Tüm bu veriler, Dünya'da ve Türkiye'de dezavantajlı bazı grupların okul dışında kaldığını ve eğitimden dışlandığını göstermektedir. Eğitimden dışlanmanın sosyal dışlanmayı da beraberinde getirdiği ve bunun etkileşimli bir süreç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, okul dışında kalan grupların çocuk haklarından da yararlanma açısından risk altında olduğu bir gerçektir.

Ancak "eğitim hakkı" söz konusu olduğunda her çocuğu eğitim sistemine dâhil etmek yeterli değildir. Eğitim sistemine dâhil olan her çocuğun, aynı zamanda okula devamlarının sağlanması, sınıf tekrarlarının önüne geçilmesi, kaliteli eğitime erişimde de eşit fırsatlara sahip olması gerekmektedir. Bu gereklilik, çocukların eğitimden yararlandırılmasında hak temelli bir yaklaşımın benimsenmesiyle yerine getirilebilir. Böylece, çocukların tüm potansiyellerinin gerçekleştirilmesi yani Çocuk Hakları Sözleşmesinin tümüyle hayata geçirilmesi söz konusu olabilir.

Bu noktada, eğitimsel düzenlemelerde çocukların potansiyellerinin en üst seviyesine çıkarılmasının önünde engel oluşturan her türlü konu ve sorunu çalışma ve müdahale kapsamına alan okul temelli sosyal hizmet uygulamalarının; eğitimin hak temelli yaklaşıma göre düzenlemesindeki katkısıyla, çocuk haklarının uygulanmasında önemli bir rolü ve önemi bulunmaktadır. Okul sosyal hizmetinin bu rolünü ve bu rolün önemini eğitimsel bağlamda açıklığa kavuşturabilmek için, okul sosyal hizmetinin ne olduğu, hangi konu ve sorunların okul temelli sosyal hizmet uygulamalarına girdiğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

OKUL SOSYAL HİZMETİ VE ÇOCUK HAKLARI

Okul sosyal hizmetinin çocuk haklarının korunması, sağlanması ve geliştirilmesindeki rolünü ve önemini anlayabilmek için hangi ihtiyaçtan kaynaklandığını bilmek gerekmektedir.

Okul temelli sosyal çalışmacıların bir meslek olarak kabul edilip edilmeyecekleri bir yüzyıl önce Amerika Birleşik Devletleri'nde (Allen-Mearns, 2010) tartışılmaya başlanmış, son 20 yılda uluslararası varlığında önemli bir büyüme gerçekleşmiştir. Halen 49 ülkede uygulanan (International Network for School Social Work, 2015) okul temelli sosyal çalışma, Gana, örneğinde olduğu gibi çoğu ülkede, özellikle dezavantajlı çocukların kaliteli eğitime erişimini sağlamak misyonuyla başlamıştır. (Government of Ghana, 2012).

Okul sosyal hizmet birimlerinin gelişimi, çocukların zorunlu okula katılımı ve devamıyla ilgili yasal düzenlemelerden; çocuğun bireysel farklılıklarının eğitimciler ve diğer hizmet sağlayıcılar tarafından tanınmasından ve çocuk ve gençlerin yaşamında okulun stratejik öneminin toplumsal gerçeklik olarak kabulünden etkilenmiştir (Costin, 1969; aktaran, Allen-Mears, 1996).

19. yüzyılın sonunda, Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle göçle gelen yeni halkın yarattığı benzeri görülmemiş dilsel, kültürel ve ırksal çeşitliliğin yarattığı kentleşmeye geçiş süreci sorunlarıyla baş edebilmek için, çocukların okula kayıt ettirilmesi ve devamının sağlanması gerekli görülmüştür. Ancak eğitimciler, özellikle göçle gelen yeni halkı eğitime dâhil etmek ve devamını sağlamada başarısız olduklarında baskılarla karşılaşmışlar ve okul sosyal hizmeti, bu baskılara cevap olarak ortaya çıkmıştır. Öğretmenlik ve sosyal çalışmacılığı bir arada yapan ziyaretçi öğretmenler, 1890'larda resmi okul temelli ilk sosyal hizmet sağlayıcıları olmuştur (Broom ve Trowbridge, 1926, s. 655; aktaran, Phillippe ve Blosser, 2013).

Costin (1978; aktaran, Corbin, 2005), ziyaretçi öğretmenlerin çift yönlü iki rolü olduğunu vurgulamaktadır. Bu roller, çocuklarının okula devamının önemi hakkında aileleri eğitmek ve desteklemek ile çocukların sınıftaki deneyimleri ve koşulları hakkında eğitimcilere bilgi sağlamaktır.

1920'lerin başlarında eş zamanlı olarak başlatılan Çocuk Suçluluğunu Önleme Genel Refah Programı ile (Phillippe ve Blosser, 2013), Ruh Sağlığı Hareketi de, okullardaki sosyal hizmet sağlayıcıları için terapötik rolün başlangıcı olmuştur (Allen-Mears, 1996). Bu rol, ziyaretçi öğretmenlerin vurgusunun, sosyal reformdan, önlemeye ve psikolojik uyumsuzluk tedavisine kaymasına ve okul sosyal hizmetinin, okul ortamındaki konuları tanımlamadan daha çok bireyleri tedavi etme üzerine odaklanan mesru bir kimlik edinmesine neden olmuştur.

1930'lardaki büyük buhran sırasında muhtaç ailelere yiyecek ve barınak hizmeti sağlanmasında (Allen-Mearns, 1996) okul sosyal çalışmacılarının kaynak sağlayıcılık ve aracılık rolleri öne çıkmaya başladı. Böylece, 1918'deki zorunlu okula devam yasaları ile sadece öğrenim çağındaki çocukları eğitime katma ve okul devamını sağlama amacıyla başlayan okul sosyal hizmeti uygulamaları, 1930'larda "öğrencilerin ailelerini de içine alarak" (Richard ve Sosa, 2014) yeni bir yön kazandı.

Okul sosyal hizmeti ile ilgili yukarıda yer verilen gelişmeler, okul sosyal hizmetinin çocukların zorunlu okula katılımı ve devamıyla ilgili yasal düzenlemelerden ve çocuk ve gençlerin yaşamında okulun stratejik öneminin toplumsal gerçeklik olarak kabulünden etkilendiğini gösteren gelişmelerdir.

1965'de İlköğretim ve Ortaöğretim Yasası, 1975'de Tüm Engelli Çocukların Eğitimi Yasası, çocukların geçmişlerine, sosyal çevrelerine, farklılıklarına bakılmaksızın her çocuk için eşit eğitimsel fırsatlar yaratmayı amaçlamıştır (Allen-Mears, 1996). Böylece, okul sosyal hizmeti çocukların bireysel farklılıklarının kabulünden etkilenerek gelişmiştir.

1990'lara gelindiğinde, okul sosyal hizmeti, eğitimin daha fazla çeşitlilik ve dezavantajlı öğrenci içermesiyle birlikte büyüyerek, uygulama için standartların ve okul sosyal hizmeti uygulamaları için yeterlilik gereksinimlerinin oluşturulması zorunlu hale gelmiştir. Bu noktada halen National Association of Social Workers (NASW)'ın 2002 ve 2012 yıllarındaki okul sosyal hizmeti için belirlediği ulusal standartlar referans alınmaktadır (Richard ve Sossa, 2014).

Okul sosyal hizmetinin tarihsel gelişiminin, hak temelli eğitim yaklaşımına uygun olarak gerçekleştiği açıkça görülmektedir. Çocukların haklarını elde edebilmeleri ve tüm potansiyellerini en üst seviyede geliştirebilmeleri için, eğitim hakkından yararlanmaları bir koşuldur. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, eğitimden dışlanma etkileşimli bir süreçtir ve yalnızca okula kayıt yaptırmak yeterli olmamaktadır. Hak temelli bir yaklaşımda çocukların okula devamlarının sağlanması, okul başarılarının ve kaliteli eğitime erişimlerinin önünde engel olan yoksulluk ve yoksulluktan kaynaklı sorunların çözümü, bireysel farklılıkları dikkate alınarak uygun eğitim ortam ve olanaklarının sağlanması gerekmektedir. Okul sosyal hizmeti de

bu gereklilikleri sağlamak üzere gelişimini sürdürmüş ve bir anlamda eşit ve kaliteli eğitime erişimin önündeki engelleri kaldırmayı amaçlamıştır.

Bu bağlamda, okul ortamlarında sosyal hizmet uygulaması, eğitimsel düzenlemelerde öğrencilerin potansiyellerinin en üst seviyesine ulaşmalarını sağlamak için, okul, aile ve topluluk yaşamında öğrenciye destek sağlamayı içerir (Constable, 2009; aktaran, Richard ve Sosa, 2014) ve okul sosyal çalışmaları (OSÇ) okul, ev ve toplum arasında bir köprü görevi görür (NASW, 2012).

Okul sosyal çalışmalarının görev tanımları arasında, okul iklimini geliştirmek, özel ihtiyaçları olan öğrencilere hizmet sağlamak, öğrenciler için savunuculuk yapmak, ebeveyn katılımını sağlamak ve toplum kaynaklarıyla öğrencileri bağlantılandırmak için yardım sağlamak (Alvarez ve diğ., 2013) bulunmaktadır.

Okul sosyal çalışmaları, okuldan kaçma (Dube ve Orpinas, 2009), risk altındaki çocuklar ve aileleri (Duyan ve diğ., 2008, s. 32), sokakta yaşayan çocuklar (Canfield, 2014), özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler (Sabatino, 2009), LGBT öğrencilerin sorunları (McCormick ve diğ., 2015), dini-etnik, azınlık ve mülteci konumundaki öğrencilerin sorunları (Greenberg, 2013), kuruluş bakımı altında olan çocukların sorunları (Day ve diğ., 2015), istismar mağduru çocuklar ve sorunları gibi, çok geniş bir yelpazede hizmet sağlamaktadır.

Okul sosyal hizmeti uygulamasını diğer okul temelli mesleklerden ayıran vurgu, marjinalize olmuş ve ezilen popülasyona hizmet olduğu kadar, alan uygulamasının teoriksel temelini ekolojik sistem perspektifi üzerine oturtmasıdır (Richard ve Sosa, 2014).

Ekolojik yaklaşım, okulu hem kompleks bir sosyal sistem olarak hem de daha büyük bir toplumun küçük parçası olarak görmek için yararlı bir araçtır. Bu yaklaşımda dikkat, herhangi bir parça, sistem ya da öğrencinin durumundan çok, önemli sistemler ya da bireylerin tümüne yönelir. Odak, öğrenciler ve onların farklı çevreleri arasındaki ilişki ve etkileşimlerin sosyal süreci üzerinedir. Bu analitik araç diğer vurgusu, uygulayıcıların rollerinin bireyler, çevreleri ya da her ikisindeki değişiklikleri etkilemesidir (Allen-Meares, 1996). Sosyal çalışmacının çalışma odağı, bireysel düzeyde "sorun" çocuk değil, okul ortamı içinde ortaya çıkan sistemlerdeki sosyal etkileşim türleridir (Clancy, 1995, s. 40-43). Sosyal çalışmacı çocuğu, bir sınıf, okul, okul bölgesi, aile ve topluma iç içe olarak görmeli, incelemeli; bu sistemlerin her birinin da ha büyük sosyal ve tarihsel bağlamını göz önünde bulundurmalıdır (Richard ve Sosa, 2014).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Okul sosyal çalışmalarının, marjinalize olmuş ve ezilen, ayrımcılığa, dışlanmaya maruz kalmış popülasyonla, ekolojik sistem perspektifini temel alarak çalışmaları; hak temelli eğitim yaklaşımının ruhuna uygun olarak, çocukların, diğer tüm haklarından da yararlanmalarının önünü açmakta ve tüm potansiyellerinin en üst seviyesine ulaşmalarını sağlamada okul sosyal çalışmalarını anahtar konuma getirmektedir.

Bu nedenle, okul sosyal hizmet birimlerinin özellikle yoksul, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yoğun olarak yaşandığı, özel eğitim ihtiyacı olan çocuk sayısının fazla olduğu okullar ve okul bölgelerinden başlamak üzere ivedilikle hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Allen-Meares, P. (1996). Social work services in schools: A look at yesteryear and the future, *Social Work in Education*, 18(4), 202-208.
- Allen-Meares, P. (2010). Social work services in schools, *Allyn & Bacon*.
- Allen-Meares, P. ve Montgomery, K. L. (2014). Global trends and school-based social work, *Child & School*, 36(2), 105-112.
- Alvarez, M. E., Bye, L., Bryant, R. ve Mumm, A. M. (2013). School social workers and educational outcomes, *Children & Schools*, 35(4).
- Annan, K. A. (2001). *We the children: meeting the promises of the world summit for children*, New York: UNICEF, pp. 1-102.
- Barr, A. ve Kilpatrick, R. (1998). Exclusions from school: the why and wherefore, *Child Care in Practice*, 4(3), DOI: 10.1080/13575279808413117, pp. 229-239.
- Canfield, J. P. (2014). Examining perceived barriers and facilitators to school social work practice with homeless children, *Children & Schools*, 36(3).
- Clancy, J. (1995). Ecological school social work: the reality and the vision, *Social Work in Education*, 17(1), pp. 40-47.
- Corbin, J. N. (2005). Increasing opportunities for school social work practice resulting from comprehensive school reform, *Children & Schools*, 27(4), pp. 239-246.
- Day, A. G., Somers, C. S., Darden, J. ve Yoon, J. (2015). Using cross-system communication to promote educational well-being of foster children: recommendations for a national research, *Children & Schools*, 37(1), pp. 54-62.
- Doğan, İ. (2000). *Akıllı küçük çocuk kültürü ve çocuk hakları üzerine sosyokültürel bir inceleme*, İstanbul: Sistem Yayınevi.
- Dube, S. R. ve Orpinas, P. (2009). Understanding excessive school absenteeism as school refusal behavior, *Children & Schools*, 31, pp. 87-95.
- Duyan, V., Duyan Çamur, G., Gökçearslan Çifçi, E., Sevin, Ç., Erbay, E. ve İkizoğlu, M. (2008). Lisede okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi, *Eğitim ve Bilim*, 33, s. 28-41.
- Finders, M. ve Lewis, C. (1994). Why some parents don't come to school, *Educational Leadership*, 51(8), pp. 50-54.
- Government of Ghana, 2012.
- Greenberg, J. P. (2013). Determinants of after-school programming for school-age immigrant children, *Children & Schools*, 35(2), pp. 101-111.
- International Network for School Work. (2015). <http://internationalnetworkschoolswork.htmlplanet.com/School%20social%20work.html>
- Kepenekçi, Y. K. (2008). *İnsan hakları ve vatandaşlık*, Ankara: Ekinoks Yayınevi.
- McCormick, A., Schmidt, K. ve Clifton, E. (2015). Gay-straight alliances: understanding their impact on the academic and social experiences of lesbian, gay, bisexual, transgender, and questioning high school students, *Children & Schools*, 37(2), pp. 71-77.
- National Association of Social Workers (NASW). (2012). NASW Standards for School Social Work Services. <http://c.ymcdn.com/sites/www.sswaa.org/resource/resmgr/imported/naswschoolsocialworkstandards.pdf>.
- O'Donnell, J., Hawkins, J. D., Catalano, R. F., Abbott, R. D. ve Day, L. E. (1995). Preventing school failure, drug use, and delinquency among low-income children: long-term intervention in elementary schools, *The American Journal Orthopsychiatry*, 65(1), pp. 87-100.
- O' Donnell, J., Michalak, E. A. ve Ames, E. B. (1997). Inner-city youths helping children: after-school programs to promote bonding and reduce risk, *Oxford Journals*, 19(4), pp. 231- 241.

- Pehlivan, İ. (1997). Okula aile katılımı, *Yaşadıkça Eğitim*, s. 53.
- Phillippo, K. L. ve Blosser, A. (2013). Specialty practice or interstitial practice? A reconsideration of school social work's past and present, *Children & Schools*, 35(1), pp. 19-31.
- Richard, L. A. ve Sosa, L. V. (2014). School social work in louisiana: A model of practice, *Children & Schools*, 36(4), pp. 211-220.
- Sabatino, C. A. (2009). School social work consultation models and response to intervention: A perfect match, *Children & Schools*, 31(4), pp. 197-206.
- Sarılar, A. (1985). Ailenin eğitim düzeyinin ilköğretim programlarının uygulanmasına etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2015). İstatistiklerle Kadın, 2014, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18619> (15.10.2015).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2014). İstatistiklerle Kadın, 2013, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16056> (15.10.2015).
- UNESCO (2013). Institute for statistics, education: number of out-of-school children of primary school age, <http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?queryid=121> (10.01.2016).
- UNICEF (1999). The state of the world's children, s. 4-131.
- UNICEF (2009). The state of the world's children- special edition, NY: USA, s.1-94.
- UNICEF (2012). Okul dışındaki çocuklar küresel girişimi- Türkiye Ülke Raporu, s.3-99.

SOSYAL HİZMET DİSİPLİNİ VE MESLEĞİNDE SOSYAL REFAH KURUMUNUN YAŞAMSAL ÖNEMİ

Taner Artan¹

Giriş

Karmaşık bir hale gelen toplumsal düzlemde geleneksel kurumlar olan aile, komşuluk, dini kurumlar vb. unsurlar birey ve toplum gereksinimlerini karşılayamaz duruma gelince, ortaya çıkan "sosyal sorunlar", birey-aile-toplum kapasitelerinde bozulmalar, toplumun yapısı ve yaşam biçimleri üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır. Modern devletlerde, bireylerin daha geniş sosyal hizmetler olanaklarına gereksinim duyduğu, buna paralel olarak kamunun da yurttaşların refahı için daha fazla sorumluluk alması gerektiği düşüncesi kabul görmüştür.

Ancak modern anlamda ilk refah devleti anlayışı ve uygulamaları, 1601 yılında Kraliçe I. Elizabeth döneminde çıkartılan "Yoksullar Yasası" (Poor Law)'dır. Bu yasanın öneminin büyüklüğü ve devrim niteliği, "kamunun, yoksul bireylere yardım ve destek görevi sorumluluğunun kabul edildiği" ilk resmi belge olmasından ileri gelmektedir. Buna göre, her idari birim ve kilise, kendi bölgesindeki yoksullara sahip çıkmak zorunda olup, ihtiyaç duyulan finansman, mülk sahiplerinin ve zenginlerin vergilerinden sağlanmıştır.

"Sosyal refah kurumunun"; toplumun, kendini meydana getiren üyelerine yardım etmedeki kolektif sorumluluğunu ifade eden, karşılıklı dayanışma mekanizmaları üzerine kurulu bir yapı olduğu açıkça görülmektedir. Gerçekten de "sosyal refah" kurumu aile, din, ekonomi, politika gibi geleneksel kurumların yanında, daha sonra yer alan sosyal bir örgütlenmedir (Kut, 1998: 5).

Kurumsal sosyal refah yaklaşımı temelde üç varsayım üzerine dayanmaktadır; birincisi, bir ülkenin vatandaşı olarak herkesin hizmetlerden ve toplum olanaklarından eşit olarak yararlanma hakkına sahip olduğuna işaret eden, sosyal haklar düşüncesidir. İkincisi "evrensellik" kavramında bütün vatandaşların eğitim, sağlık, yaşlılık ödemeleri gibi temel hizmetlerden; sınıf, gelir, eğitim gibi ayırım yapılmaksızın yararlanma hakkına sahip olduğudur. Diğer bir ifadeyle sosyal refahın bütün ülke vatandaşları arasında "eşitlik ve karşılıklılık" esasına göre yapılması düşüncesidir. Üçüncüsü ise sosyal refah hizmetlerinde ulusal minimum standartları belirleyerek, temel ihtiyaçlar bakımından, hiçbir vatandaşın altına düşmeyeceği belirli bir yaşam standardına ulaşmayı amaçlar (Şahin, 2000).

Bu bildiriye ilk olarak sosyal refah kurumunun tarihsel gelişim süreci üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise sosyal refah kurumu ve sosyal hizmet arasındaki ilişki ele alınmaya çalışılmıştır.

Sosyal Refah Kurumunun Gelişimi

Avrupa'da sanayi devrimi öncesi feodal sistemin sorun çözme mekanizmasını oluşturan geniş aile, kilise ve lonca sistemi yaşlılara, yoksullara, düşkünlere vb. ihtiyaç sahiplerine yönelik yardımlarda bulunmaktaydı. Sanayi devrimi ile başlayan süreç, üretim ilişkilerinin değişmesine feodal sistemin kapitalizme dönüşmesine yol açmıştır. Feodalizmin ortadan kalkması, sistemin sorun çözme mekanizmalarının da sona ermesine ya da biçim değiştirmesine neden olmuştur. Sanayileşme ile birlikte "serflik" sisteminin de çökmesi, kırsal bölgelerden kentsel alanlara kitlesel göç hareketlerinin yaşanmasına ve yeni sorun alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Güler, 2006:30, 31).

16. yüzyıldan itibaren tarımın ticarileşmeye başlaması ile kırsal alanda geçimini sağlayamayan mülksüzleştirilenlerin şehirlere yönelmeleri ve şehirlerdeki istihdam olanaklarının düzensizliği, yoksulluğun daha önceki dönemlerden farklı nitelikler taşımasına ve toplumsal algılanışının nitelik değiştirmesine yol açmıştır (Buğra' 2008:25).

Genel olarak sosyal devletin kökeni 1601 yılında I. Elizabeth döneminde çıkarılan "Yoksulluk Yasasına" dayandırılmaktadır. Yasa, toplumsal bir sorun haline gelen yoksulluğun ortadan kaldırılması için alınması gereken önlemleri içermektedir. Ancak yasayı sosyal devletin gelişimi açısından önemli ve farklı kılan

1 Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

nokta, yoksulluğun önlenmesinde kamunun sorumluluk üstlenmesi yani yerel yönetimlere sorumluluk yüklemesidir (Denney, 1998:6).

Tarihin her döneminde ve her toplumda var olan yoksulluk olgusu, 16. yüzyılda liberalizmin etkisiyle sosyal bir sorun olarak algılanmaya başlanmış ve günümüz tartışmalarına konu olan biçimiyle tarih sahnesindeki yerini almıştır. 1601'de çıkarılan "Yoksulluk Yasası" temelde kentsel yaşamı tehdit eden yoksullardan kentleri koruyabilmek amacı ile yerel düzeyde alınması gereken kamu önlemlerini kapsamaktadır. Ayrıca bu yasanın çıkarılmasında sermayenin yoksulları yedek ve ucuz iş gücü olarak görmesi de etkilidir. Her iki amacın da gerçekleştirilebilmesi için yoksulların Darülaceze benzeri bakım merkezlerinde "Workhouse" toplanarak kontrol altına alınmaları, çalışma gücü olanların çalıştırılmaları sağlanarak, ahlaki çöküşlerinin ve tembelliklerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Buğra²⁰⁰⁸: 25, 26).

Bu yasal düzenleme, yardım miktarının çalışanlar tarafından alınabilecek en düşük ücretten bile düşük olmasına özen göstererek kamusal sorumluluğu "Parish" denilen yerel yönetim birimlerine bırakmıştır. Bu yasa, yoksulları temelde üç farklı gruba ayırmıştır. İlk grupta yer alanlar görme engelliler ve fiziksel engelliler gibi elinde olmayan nedenlerle işsiz kalan insanları kapsamaktadır. Bu grupta yer alan insanların bakım merkezlerinde bakılmaları uygun görülmekte ve toplum tarafından genel kabul görmektedir. İkinci grupta yer alanlar ise çalışmalarında herhangi bir engel olmadığı halde işsiz olan yoksullardır. Üçüncü grupta ise korunmaya ve bakıma muhtaç olan ve kimsesiz olarak adlandırılan çocuklar yer almakta olup bu çocukların bakımının yetimhanelerde yapılması öngörülmektedir (Gül, 2000:55, 56).

19. yüzyıla gelindiğinde dönemin hakim sistemi olan kapitalizmin ideolojisine uygun olarak hazırlanan 1834 "Yoksulluk Yasası", 1601 tarihli yasadan oldukça farklı düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Yeni düzenlemenin yerel yönetimlerin yoksullukla ilgili sorumluluğunu ortadan kaldırarak yoksulları 1601'den önceki dönemde olduğu gibi sadaka kültürüne terk ettiği söylenilebilir. Yoksullar ve çalışanlar açısından oldukça olumsuz unsurlar içeren yeni "Yoksulluk Yasası" özellikle Sosyal Darwinizm'den etkilenecek şekilde hazırlanmıştır. Sosyal Darwinizme göre yoksulun yoksul olma, zengin de zengin olma sorumluluğu bütünüyle kendi beceri ya da beceriksizliğine dayanmaktadır. Bu bakış açısının yasadaki yansımaları ise çalışanların gelirlerindeki yetersizliklerin ya da sistemden kaynaklanan sorunların yoksulluğun gerekçesi olarak gösterilemeyeceği düşüncesidir. Yoksulluğun her koşulda kişiselleştirildiği bu yasa ile ücretlere ve serbest piyasa koşullarına ilişkin alanlara müdahil olmaktan vazgeçildiği de ortaya konulmaktadır (Garvin ve Tropman, 1992:7, 8).

Bu yasa, Sosyal Darwinizmin yanı sıra Adam Smith başta olmak üzere liberal yazarların devletin elini piyasadan çekmesi, "görünmez el" olan piyasa mekanizmasının kendiliğinden sorunları çözüp tam istihdam ve zenginlik sağlayacağı fikrine de dayanmaktadır.¹

1834 tarihli Yoksulluk Yasası "laissez- faire" bırakınız yapsınlar anlayışıyla çalışmayacak durumda olan yaşlı ve özürülülere çok düşük düzeylerde yardım sağlamayı ve işgücü piyasasını korumayı amaçlamıştır. Çalışabilecek durumda olan yoksulların ise "workhouse" (atölye) denilen çalışma evlerinde toplanarak oldukça düşük ücretlerle ve uzun saatler çalıştırılmaları öngörülmektedir. Yeni düzenleme, yerel yönetimlerde yaygınlık kazanmış olan yolsuzluk ve rüşvet sorunlarından dolayı bu alandaki sorumluluğu da merkezileştirmiştir. Ayrıca merkezileştirmenin diğer bir önemli nedeni de işgücü piyasası açısından işsizleri bölgeler arasında dengeli dağıtabilmek ve ucuz iş gücü piyasasını koruyabilmektir. Yeni düzenleme liberalizmin yoğun etkisi altında yoksullar için çok daha zor koşulları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde çalışma evleri (workhouse) insanlık dışı zor koşullara sahip mekânlar haline gelirken hizmetlerden yararlanma isteği de onur kırıcı bir davranış haline getirilmiştir (Gül, 2000:56).

Özellikle İngiltere'de 1600'lerde sanayileşme süreci ile başlayan köylülükten çıkış ve demografik dönüşüm, kentsel alanlarda giderek yoksulluğun yaygınlaşmasına yol açmıştır. Kentlerde yaşayan insanların büyük çoğunluğunun bulaşıcı hastalıklar, açlık, barınma, eğitim, sağlık ve güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalması ve çıkarılan yoksulluk yasalarının bu sorunları çözmekten uzak oluşu, mevcut sistemi

1 *Biographies. Adam Smith (1723-1790)*. 2011. <http://www.biopete.com> (17 Mayıs 2011). Adam Smith tarafından 1776'da piyasaya çıkarılan "Ulusların Zenginliği" adlı kitabında ekonominin büyümesi için "görünmez el" tarafından her ne kadar denetimsiz gözükse de doğru olanın yapılacağı öngörülmektedir.

sürdürülemez hale getirmiştir. İşsizlerin ve sokakta yaşayanların dışında, çalışanların da iş güvencesi, düzenli ve yeterli bir gelir hakkından yoksun bırakılması, barınma vb. sorunlar yeni reformların yapılmasını zorunlu hale getirmiştir (Denney, 1998:6, 7). Dönemin sosyal ve ekonomik koşulları içerisinde reformların oluşmasında itici güç olarak sendikal hak mücadelesi ve sosyalist siyasi akımların etkisi oldukça fazladır.

Bilhassa Marks ve Engels'in işçi sınıfı üzerindeki etkisi de yaşanan bu süreçte önemli bir role sahiptir.¹ 1905 ve 1909 yılında kurulan Kraliyet Komisyonu yeni gelişmeler ışığında yoksullukla ilgili yeni düzenlemelerin yapılmasını sağlayarak sosyal hakların artırılmasını, çalışanlar arasındaki ücret farklılıklarının azaltılmasını, doğrudan gelire orantılı vergi sistemi ile çalışanların durumunun iyileştirilmesini ve kapitalizmin nimetlerinden çalışan kesimin daha fazla yararlanmasını sağlamayı amaçlayan düzenlemeleri yapmıştır (Marshall, 2006: 29, 30).

Çıkarılan yoksulluk yasaları bütün yetersizliklerine rağmen sosyal devletin gelişimi açısından önemlidir. İngiltere'deki bu gelişmeleri önemli kılan diğer bir unsur da bu yasal düzenlemelerin Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi için model teşkil etmiş olmasıdır (Garvin ve Tropman, 1992:8).

Bu gelişmelerin yaşandığı süreç, liberal ideolojinin temel felsefesi olan her şeyin piyasada görünmez bir el tarafından düzenlenebileceği yaklaşımına olan inancın koşulsuz olarak kabul edildiği bir döneme işaret etmektedir. Bireyleri doğuştan eşit haklara sahip varlıklar olarak gören liberal sistem, 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi ile yeni bir aşamaya girmiştir (Koray, 2008:8). Liberal devletten sosyal devlete geçiş aşaması olarak da nitelendirilen bu dönemde, emek gücünün meta haline gelmesi, iş güvenliğinin yeterince sağlanamaması, kadın ve çocuk emeğinin işverenler tarafından sömürülmesi, sağlık ve eğitim alanlarında yaşanan yetersizlikler liberal devlet anlayışının sorgulanmasına neden olmuştur. Yaşanan bütün bu gelişmeler, liberalizmin temel varsayımı olan doğuştan eşit haklara sahip olma anlayışının geçerliliğinin olmadığını göstermiştir (Mütevelliöğlu, 2006: 28).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında liberalizmin sosyal sorunları çözme noktasında yetersiz kalması, liberalizme karşı genel bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu tepkiler dönemin koşulları içerisinde, "liberalizmin düşüşü", "kolektivizmin gelip çatması" ve "sosyalizmin yükselişi" gibi ifadelerde yer bulmuştur. Bu üç başlık altında ifade edilen düşüncelerin gelişimi ise 19. yüzyılın başında "kapalist anarşi" olarak adlandırılan "bırakınız yapsınlar" anlayışının sosyal ve ekonomik yapıda meydana getirmiş olduğu kaosun bir yansıması olarak da görmek mümkündür (Briggs, 2009:210-213).

1850'li sonrası süreçte önce Fransa'da daha sonra ise diğer sanayileşen Batı toplumlarında değişik sosyalist teori ve akımların varlığı söz konusu olmuştur. Ancak bu teoriler içerisinde en etkili olanı Marks'ın ortaya koyduğu sosyalist teoridir. Bu yaklaşım, toplumsal sınıflar arasındaki "ekonomik ilişkilere" uyumsuzluk açısından yaklaşmaktadır. Sermaye sahipleri "burjuva" ile çalışan işçi kesimi "proletarya" arasındaki ekonomik çıkar çatışmasından kaynaklı sınıf mücadelesinin sonucu sosyalizmin kurulacağı felsefesine dayanmaktadır. Marksist sosyalizm, ilk önce üretim araçlarının kolektif mülkiyetinin devlete ait olduğu işçi sınıfının egemenliğinde bir devlet yapılmasına daha sonra ise sınıfsız ve devletin var olmadığı komünizme geçileceğine işaret etmektedir (Şenkal' 2007:56).

Marksist sosyalist felsefe devrimin kapitalizmin zor şartları içerisinde bilinçlenecek olan "proletaryanın" "işçi sınıfının" ve sistemin iç evrimi sonucu sosyalist devrimin oluşacağı görüşüne dayanmaktadır. Bu konuya ilişkin olarak Marks ve Engels, 1848 yılında çıkardıkları "Komünist Manifesto"da sosyalist devrime ilişkin yaşanması muhtemel süreci yapılandırmışlardır. Bu süreç üretim araçlarının ve bunun sonucu olarak da siyasi yapının merkezileşeceği ve nihayetinde sistemin sosyalist devrimle ortadan kaldırılacağı görüşüne dayandırılmaktadır (Karsan, 2009:45, 46).

Marksist bakış açısı, sosyal devletin ortaya çıkma sürecine ilişkin olarak da farklı bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Marksist bakış açısına göre sosyal devlet liberal sistemin devamı olarak (proletarya)"işçi

1 Friedrich Engels, **İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu (1845)**, Oktay Emre (çev.), İstanbul: Sosyalist Yayınları, 1994, s. 347. Engels'in İngiliz işçi hareketi üzerine yazmış olduğu yazılar dönemin koşulları içerisinde etkin bir konuma sahiptir. Özellikle 1842 Çartist Hareketinden, 1890 Sekiz Saat Hareketine kadar İngiliz işçi sınıfının her mücadelesine fiilen destek vermiştir. "Adil Bir İşgünü İçin Adil Bir Ücret", "Ücret Kanunu", "İşçi Sendikaları I ve II", ve "İşçinin Partisi" yazıları dönemin koşullarına ilişkin yazılmış önemli yazılardır.

sınıfı”, “burjuvazi” ve “siyasi seçkinler” arasında oluşan bir uzlaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Bu uzlaşmanın temeli ise üretilen mal ve hizmetlerden belirli ölçülerde yararlanabilme felsefesine dayanmaktadır. Sosyal devletin gelişmesinde sosyalist bakış açısının diğer bir katkısı da “reformcu sosyalist” sosyal demokrat hareketin gelişmesidir. Bu yaklaşım kapitalizmin olumsuzluklarının azaltılmasını, artan sosyalist devrim hareketlerin önlenmesini sağlamak amacıyla 1872 yılında “Alman Siyaset Derneği” adı altında örgütlenmiştir. Sosyal demokrat yaklaşım devletin toptan çatışma ile değiştirilmesi yerine süreç içerisinde sosyal ve ekonomik sorunlara yönelik reformların yapılması ile değiştirilmesi görüşüne dayanmaktadır. Bu bakış açısının gelişimi sosyal devletin önemli varlık nedenlerinden birisi olarak da değerlendirilebilir (Özdemir, 2007:58).

Sosyal devletin gelişmesinde etkili olan diğer bir unsur da dünya savaşlarıdır. Dünya savaşları, ulusların cinsiyet ve sınıflar arasındaki çatışmaları bir tarafa bırakarak birlikte ulusal düşmana karşı geldikleri bir dönemdir. Ayrıca savaşlar boyunca kitleler halinde yaşanan ölümler, sosyal ve ekonomik yıkımlar acı tecrübelerle şekillenmiş bir sosyal devletin oluşumuna yol açmıştır. 1942 yılında yayınlanan Beveridge Raporu da sosyal devletin gelişimi açısından oldukça önemlidir. Uzun süren savaşta umutsuzluğa kapılan insanlara, savaşın bir gün biteceğini hatırlatan bir belge niteliği de taşıyan rapor, tam istihdam, iş güvencesi, sosyal sigorta, sosyal hizmet ve yardım önerileriyle savaş sonrası kurulacak sosyal devletin ilanı niteliğindedir (Denney, 1998:8, 9). Ayrıca sosyalizm tehdidi, 1917 devriminin etkileri, 1929 buhranı ve yarattığı sonuçlar ve Keynesyen düşüncenin hakim olmaya başlaması da savaş sonrası süreçte vatandaşlık ve insan haklarının anayasa ve yasalarla devlet güvencesi altına alınmasına yol açarak sosyal devletin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur (Gül ve Gül, 2007:5). Modern anlamda sosyal devlet kavramının 19. yüzyılın ortalarında İngiltere ve Almanya’daki uygulamalarla başladığı, daha sonra ise Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’ya yayıldığı görüşü genel kabul görmektedir. Sosyal devlet ya da diğer bir ifade ile refah devleti sistemi, günümüzdeki anlamıyla ilk kez İngiltere’de 19. yüzyılda çıkarılan “temel eğitim” yasasına kadar götürülmektedir. Yine sosyal devletin diğer bir başlangıç noktası olarak 1883 yılı Bismark Almanya’sında uygulanmaya başlanan prim esasına dayalı çalışanları kapsayan sosyal sigorta sistemi kabul edilmektedir.

Sosyal devlet kavramı kimi yazarlara göre ilk kez 1934 yılında Oxford’lu Alfred Zimmern tarafından kullanılmıştır. Ancak Başpiskopos Temple tarafından 1940 yılında “Citizen and Churchman” adlı kitabın yazılmasıyla kavramın 1941 yılından itibaren Temple tarafından popüler bir şekilde kullanıldığı vurgulanmaktadır. Kavramın yaygın hale gelmesi ise 1942 yılında Beveridge Raporu ile gerçekleşmiştir. Ekonomik kriz ve savaş yıllarında geliştirilen sosyal devlet kavramı bütün siyaset bilimciler ve halk tarafından yaygın bir şekilde kullanılır hale gelmiştir. Geniş bir kavramsal tanımlamaya sahip olan sosyal devlet olgusu her ülkenin içinde bulunduğu sosyal refah rejimine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak genel felsefesi, sosyal sorunlara temel insan hakları çerçevesinde yaklaşarak yoksulluğu, eğitimsizliği, sosyal güvencesizliği ortadan kaldırmaktadır. Sosyal devletin anayasal düzeyde ilk kabulü, 1848 Fransız Anayasası’nda klasik hakların yanında sosyal ve ekonomik haklara da yer verilmesiyle gerçekleşmiştir. Yine 1919 yılında Almanya’da Weimar Anayasası sosyal devletin gelişimi açısından önemli bir belge olarak nitelendirilebilir. Benzer sürecin II. Dünya Savaşı sonrası 1947 İtalyan, 1949 Alman, 1958 Fransız anayasalarında devam ettiği görülmüştür. Türkiye’de 1961 ve 1982 anayasalarında sosyal hukuk devleti kavramı yer almıştır (Özdemir, 2007:16-18).

Esping Andersen’e göre sosyal devlete ilişkin yapılmış olan çalışmalarda genel olarak bir kavram kargaşası söz konusudur. Sosyal devlet kavramı “sosyal politika” veya “refah rejimleri” kavramlarıymış ve aynı niteliğe sahipmiş gibi kullanılabilmektedir. Burada kavramlarla ilgili üzerinde asıl durulması gereken nokta, sosyal politikanın insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi olmasına rağmen, sosyal devlet kavramının yeni ortaya çıkmış olmasıdır. Sosyal politika uygulamaları sosyal devlet olmadan var olabilir, ancak aynı durum sosyal devlet için söz konusu değildir. Sosyal devlet yaklaşımı genel olarak “sosyal politika paket”inin ortaya çıkmasına dayandırılacak kadar basit bir kavram değildir. Ayrıca unutulmamalıdır ki sosyal politika uygulamalarının mevcut olduğu her devlet, sosyal devlet olarak ifadelendirilemez. Bu duruma 1920’lerdeki Nazi Almanya’sı uygulamaları, İngiltere ve 1960’lardaki Franko İspanyası en iyi örnektir. Bütün bu örnekler “sosyal devlet” kavramının ve içeriğinin sosyal politikalarından farklı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Andersen, 2006: 35, 36).

Sosyal devlet kavramı yeni bir sürece işaret etmekte olup mevcut liberal düzenin savaş sonrası devamı anlamına gelmemektedir. T.H. Marshall'ın da ifade ettiği gibi yurttaşlık hakları başta olmak üzere siyasi ve sosyal hakların gelişimi "sosyal sınıf sisteminden" kaynaklanan eşitsizlikleri giderebilmek için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. 19. yüzyılın sonlarında yurttaşlık haklarının sosyal eşitsizliğin azaltılmasında yeterince etkili olamadığı görülmektedir. Ancak 20. yüzyıla yol gösterici özelliği, bu süreci tarihsel anlamda önemli kılmaktadır. Bu süreçte sosyal devlet, diğer bir ifadeyle düzenleyici ve dengeleyici devlet yapısı ufuklarda gözüküyordu. Ancak 19. yüzyılda yurttaşlık haklarının dışında siyasi hakların da gündeme gelmesi, liberal devlet yapısına karşı potansiyel bir tehlike olarak algılanmıştır. Çünkü siyasi iktidarlara nüfuz edebilmenin yolu siyasal olarak seçme ve seçilme haklarına sahip olmaktan geçmektedir. Siyasi hakların elde edilmesi de sosyal hakların geliştirilmesi açısından vazgeçilmezdir. Bu hakların geliştirilmesi ile yurttaşlık temelinde eşitliğin sağlanması, liberalizmin kendi iç yapısından kaynaklı sosyal eşitsizliklerin giderilebilmesini kolaylaştırması açısından önemlidir. Sonuç olarak bütün bu gelişmeler sosyal devleti ortaya çıkaran yapısal dönüşümlerin arka planına işaret etmektedir (Marshall, 2006:27, 28).

Sosyal devleti ortaya çıkaran, liberal devlet anlayışının arka planında ise doğal hukuk öğretisinin faydacılık felsefesi vardır. Doğal hukuk öğretisi insanların doğuştan gelen bir takım dokunulmaz haklara sahip olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu hakların başında ise mülkiyet hakkı gelmektedir. Liberal devlet anlayışının çağdaş temeli de, mülkiyet haklarına dayalı bir hukuk sistemine dayanmaktadır. Liberal devlet anlayışı mülkiyet ve ekonomik kalkınmayı hedeflerken insani boyutu göz ardı edilmektedir. Sosyal devlet ise liberal devletten farklı olarak ekonomik gelişmenin mümkün olduğu ölçüde en asgari insani kayıplarla karşılanması gerekliliğini temel amaç olarak benimsemektedir. Sosyal devlet anlayışı sosyal ve ekonomik dengenin sağlanmasını ve günün gereksinmelerine göre insanların ihtiyaçlarının karşılanmasını hedefleyen bir anlayışa sahiptir. Sosyal devlet, bireysel ve toplumsal yapının devamlılığını ve kuşaklar arası dayanışmayı hedeflemektedir (Koçdemir, 2002: 248, 249).

İngiliz İktisatçı Briggs'e göre;

"Refah devleti, kişilere ve ailelere, sahip oldukları mülklerin piyasa değerine bakmaksızın minimum bir gelir garantisi ederek kişisel ve ailevi krizlere yol açabilecek hastalık, yaşlılık, işsizlik gibi belirli sosyal riskleri karşılayabilecek güce kavuşturmak suretiyle kişiler ve aileler için güvensizlik alanını daraltarak ve nihayet statü ya da sınıf ayrımı yapmaksızın tüm vatandaşlara belirli sosyal hizmetleri en iyi standartlarda sunmayı garanti ederek piyasa güçlerinin işleyişini değiştirmek amacıyla devlet erkini politikalar ve idare yoluyla bilinçli olarak kullanan devlettir..." (Briggs, 2003).

Sosyal devlet içerisinde sosyal hizmetlerin örgütlenmiş olması devletin sisteme kasıtlı müdahalesi anlamına gelmektedir. Sosyal devlet, bireyleri ve aileleri karşılaşma olasılığı yüksek sosyal risklere (işsizlik, hastalık, yaşlılık, gibi olumsuzluklara) karşı korumak ve bu riskleri en aza indirmeye yönelik çalışmaları yapmakla yükümlüdür. Bu sorumluluğun bir sonucu olarak toplumun bütün kesimleri arasında eşitliğin ve hakça paylaşımın oluşmasının önündeki engelleri de kaldırmakla görevlidir. Ayrıca sosyal devlet vatandaşlarına asgari düzeyde bir gelir ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olma olanaklarını da sağlamalıdır (Briggs, 2009: 210-213).

Sosyal devlet kavramının yaygın olarak kullanımı II. Dünya Savaşı sonrası 1945 - 1975 yılları arasında olmuştur. Sosyal devlet kavramına ilişkin çok çeşitli tanımlamalar söz konusu olmasına rağmen bu tanımlamaların ortak prensiplerinin Glennerster tarafından (2000) iyi bir özetlenmesi yapılmıştır. Sosyal devletin temel prensipleri:

- Tam istihdamın ve iş güvenliğinin sağlanması,
- Bir ulusal asgari gelir güvencesinin oluşturulması ve devletin bu sorumluluğu üstlenmesi,
- Toplumun oluşturan bütün sınıflara sağlık ve eğitim hizmetlerinin ücretsiz ve eşit olarak sunulması,
- İstenilen amaçlara ulaşmada devletin düzenleyici ve kontrol edici merkezi bir rol üstlenmesi,
- Devletin sosyal güvenlik olanaklarını yasal olarak sağlaması ve her türlü tehdide karşı vatandaşını koruması şeklinde özetlenebilir (Glennersters, 2006, 7).

Sosyal Refah Kurumunun ve Sosyal Hizmet Mesleğinin Dönüşümü

Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği'ne göre; "Sosyal hizmet: sosyal değişimi ve kalkınmayı, sosyal içermeyi, insanların güçlenmesi ve özgürleşmesini hedefleyen, uygulama temelli bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmet için temeldir. Sosyal hizmet, sosyal bilimler, insani bilimler, sosyal hizmet bilgisi ve yerel bilgiyi kullanarak, yaşam mücadelesine işaret etmek ve refahı yükseltmek için insanları ve yapıları bir araya getirir." "The International Association of Schools of Social Work" (IASSW) (2014).

Sosyal hizmet mesleği bilindiği üzere önceleri batı toplumlarında sosyal refah hizmetlerinin sunumuyla sınırlı düşünölmüştür. Meslek bu kapsamda oldukça dar bir alanla sınırlandırılmıştır. Ancak ilerleyen süreçte "değişirme yöntemini" kullanan bir mesleğin yalnızca örgütlü kamusal hizmetlerden eşit yararlandırılmayı sağlamakta sınırlandırılmasının doğru olmadığı görölmüştür. Bu görüşün ortaya çıkması ve genel kabul görmesinde, sosyal hizmet mesleğinin toplumda var olan çelişkilerin çözümünü amaçlarken bunu ancak farklı sosyal hizmet alanlarında çalışarak yapabileceği savının kabul görmesiyle sağlamıştır. Böylece sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanı yalnızca mevcut hizmetlerin sunumunda rol almak değil bir noktada planlama, uygulama, yaygınlaştırma, adil dağıtım ve bireylerin maksimum düzeyde bu hizmetlerden yararlandırılmalarını sağlamayı kapsamaktadır (Kongar, 2007:35).

Sosyal hizmetler doğrudan insanın korunması ve geliştirilmesine yönelmiş faaliyetleri kapsamaktadır. Bu kapsamda sosyal hizmet mesleği ile sosyal refah kurumunun gelişimi arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur (Kongar, 2007:34).

Yine sosyal refah kurumunun ve sosyal hizmet mesleğinin gelişimi, özellikle 1950'lerden sonra kentleşmenin "hiper-kentleşmeye" doğru evrilmesiyle de yakından ilişkilidir. Dünya genelinde hızlı kentleşme uzamsal düzeninde ekonomik, ekolojik, politik ve toplumsal açılardan önemli değişimlerin yaşanmasına neden olabilecek kadar artmıştır. Küresel ölçekte kentlerde yaşayanların oranı son 30 yılda ikiye katlanmıştır. Bu durum dünya kentleri ve kentsel sistemlerin doğmasına neden olmuştur. Yine toprağa bağımlı devletlerin durumunda değişimler söz konusu olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise devletin rolünün değişime uğramasıdır. Özellikle finans ve para piyasalarını kontrol edebilme noktasında sıkıntılar ortaya çıkmaya başlaması en önemli göstergelerden birisidir. Devletler kadar bazen de onlardan daha güçlü ulus üstü şirket ve kuruluşların (IMF, Dünya Bankası, AB, NAFTA vb.) ortaya çıkmış olması devletlerin rol ve fonksiyonları üzerine etki etmeye başlamıştır. Dolayısıyla yapısal reform politikaları ve kemer sıkma politikaları tüm dünya da yeni kurallar ortaya çıkarmıştır. Devletin rol ve fonksiyonları sınırlandırılmaya ve bir ölçüde devlet, uygun iş ortamı yaratmaya çalışan bir kuruma indirgenmeye çalışılmıştır (Harvey, 2008:87, 88).

Küreselleşme süreci yeni siyasi ve çevre sorunlarının artmasına yol açmış gözükmektedir. Bu durum nüfus ve kaynaklar arasındaki dengesizliğin daha fazla artmasına ve toplumsal sorunların patlama noktasına gelmesine dolayısıyla "tabiri caizse Malthus'un hortlaması" kavramını gündeme getirmiştir. Ekonomik kalkınma, ekolojik sorunlar, iklim değişikliği, göç, kaynakların kullanımı ve atık madde yönetimine ilişkin mevcut durumun sürdürülebilirliğine ilişkin sıkıntılar giderek artacağı öngörülmektedir. Yine kültürel çeşitlilik, kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklı sorunlar, yoksulluk, kamunun sosyal harcamalara ayırdığı oranların yetersizliği, etnisite ve din temelli ayrışmalar, eşitsiz coğrafi gelişmeler yaşanan ve yaşanması muhtemel diğer sosyal sorun alanlarına işaret etmektedir (Harvey, 2008:89-92).

1980'lere geldiğinde dünya küresel sermaye ve post fordist üretim kavramlarıyla tanışmıştır. Bu durum aynı zamanda endüstriyel toplumların sosyo-ekonomik yapılarının derinden etkilenmesine neden olmuştur. Bu süreç fordist üretiminin çözölmüne, serbest piyasa ve özelleştirmelerin desteklenmesine ve en önemlisi kamu hizmetlerinin azaltılmasına olanak sağlayan ideolojik değişimin yaşanmasına yol açmıştır. Bütün bu yaşanan dönüşüm ve değişimlerin bir sonucu olarak sosyal dışlanmanın daha belirgin hale geldiği görölmüştür; Toplumsal bütünleşmeyi tehdit eden, sürekli işsizlik, varoşların yaygınlaşması ve aile yapısında yaşanan değişimler vb, yeni sosyal sorun alanlarına işaret etmektedir (Yunucu:11).

Diğer taraftan sosyal adalet kavramına günümüzde daha geniş bir çerçeveden bakma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Sosyal adaletin sadece kişi başına düşen servetin karşılığı olarak parasal değerle ölçölmüne ilişkin yetersizlik günümüzde daha belirgin hale gelmiştir. Sosyal adalet kavramına parasal boyutun yanında (bebek ölüm oranları, doğumdan ölüm beklentisi, hasta başına düşen doktor sayısı) sağlık boyutu

ve (okur yazarlık oranları, okullaşma oranları, kişi başına tüketilen kitap miktarı vb,) eğitim boyutunun eklenmesi sosyal adaletin yalnızca iktisadi bir süreç olarak algılanmasını önemli ölçüde değiştirmiştir. Uzunca süre ekonomik kalkınmanın kendiliğinden yoksulluğu azaltacağı hatta yeneceği öngörülmüş ancak ekonomik kalkınmanın tek başına yoksulluğu ortadan kaldıramayacağı anlaşılmıştır. Yine gelişmekte olan ülkelerde tarımdan sanayiye geçiş kentlerde varoşların ve gecekonduların oluşmasına dolayısıyla formel sektöre oranla enformel sektörün gelişmesine neden olmuş ve sosyal adalet tartışmalarına yeni bir boyut eklemiştir (Adaman ve Keyder, 4, 5).

Modern dünya sisteminin "kurumsal refah yaklaşımı"na göre sosyal refah; "kişilerin, ailelerin ve grupların verim kabiliyetlerini, potansiyellerini geliştirebilmeleri, gereksinimlerini karşılayarak refaha ulaşabilmeleri, doyurucu bir yaşam sürerek sağlık standartlarına sahip olabilmeleri ve bütün bunların yanında, bireysel ve sosyal ilişkilerini dengeli ve iyilik halini korunarak devam ettirebilmelerini sağlamak amacıyla sosyal hizmetler ve sosyal kurumların organize edilmiş bir sistemidir"(friedlander, 1961:4; Akt, Yolcuoğlu, 2012:14).

Ülkemizde ise sosyal refah yaklaşımı ve uygulamaları öteden beri, "tortusal refah" kapsamında yapılmaktadır. Hakların evrenselliğinden daha çok sunulan hizmetler ve yardımlar dağınık ve kısa sürelidir. Buradaki temel amaç; toplumda var olan sosyal kurumların; aile, eğitim, din, politika, sosyal güvenlik kurumlarının yetersizliği ya da işlevsizliği durumlarında sakatlık, ailesizlik, (parçalanmış aile), hastalık, işsizlik ve yaşlılık gibi durumlarda ihtiyaç sahibi kişilere yönelik mevcut toplumsal imkanlar dahilinde hizmet sunumunu kapsamaktadır (Yolcuoğlu, 2012:14).

Sonuç olarak Türkiye'deki sosyal politikanın gelişim süreci incelendiğinde, sosyal güvenlik sisteminin iki parçalı bir yapı oluşturduğu görülmektedir. "Bismarck tipi" sosyal güvenlik sistemine dahil olanlar ve diğer taraftan prim ödeyemediği için sistem dışında kalan "risk gruplarının" varlığı ve bunlara yönelik ötekileştirici sosyal hizmetler ve sosyal yardım uygulamaları Türkiye'deki toplumsal dayanışma rejiminin "Cemaatçi Muhafazakar Refah Modeli" (Korporatist) kapsamında değerlendirilmesini olanaklı kılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Sosyal devlet sosyal ve ekonomik yapıyı düzenleyici bir role sahiptir. Vatandaşları arasında doğumla ya da farklı nedenlerle ortaya çıkan eşitsizlikleri dengeleyici politikaları oluşturan ve uygulayan bir sistemi ifade etmektedir. Sosyal devlet; eğitim, sağlık, işsizlik gibi sosyal sorunların ortadan kaldırılması noktasında sosyal hizmet politikaları geliştirerek profesyonel müdahalelerde bulunan; ayrıca vatandaşlarına günün yaşam koşullarına uygun standartları sağlamayı ve bunu geliştirmeyi hedefleyen bir devleti ifade etmektedir.

Sosyal devlet kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için sosyal devletin sosyal risk önleme araçları olan sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler üzerinden incelenmesi gerekmektedir (Çengelci, 1993: 22).

21. yüzyılın ilk çeyreğinde bile, ülkemiz ve birçok ülke, eğitim, altyapı, sağlık, konut, çevre, işsizlik, yoksulluk gibi sosyo-ekonomik ve sosyo-politik sorunları çözebilme konusunda başarısız durumdadır. Az gelişmiş ülkelerin sosyo-politik sorunlarını çözmeye yetersiz kalmalarının nedenleri arasında çağdaş yönetim bilimine aykırı kamu yararından uzak uygulamalar, ülkeyi oluşturan halka yeterince yatırım yapılmaması ve aşırı dış borçlanma sayılabilir.

Devletin, sosyal refah devleti düşüncesine yönelmesi ve mikro düzeyde insana yatırım ve eğitimle yola çıkarak, mağdur kitlelerin gereksinimlerini karşılaması ve bireylerin iyi olma halinin desteklenmesi yoluyla, insani gelişmeye yönelmesi gerekmektedir. Ancak bu kararlılıkla, yoksunluklar içerisinde yaşam mücadelesi veren çaresiz bireyler, sosyal işlevselliğini sağlayarak, insan onuruna yakışır bir yaşam sürdürebilecek ve toplumun saygın bir üyesi olarak hak ettiği insani düzeye erişebilecektir.

Kaynakça

Adaman, F. ve Keyder Ç. Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Raporu.

Andersen, G. E. (2006). "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri", Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (Ed.), Sosyal Politika Yazıları, içinde, (33-52), İstanbul: İletişim Yayınları.

Briggs, A. (2009). "The Welfare State in Historical Perspective", European Journal of Sociology, 1962, Published online by Cambridge University Press, s.210-213.

Buğra, A. (2008). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çengelci, E. (1993). "Sosyal Refahın Gerçekleşmesinde Sosyal Yardımların Rol ve Önemi", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt.11, Sayı. 1-2-3 .

Denney, D. (1998). Social Policy and Social Work. New York: Oxford University Press Inc.

Engels, F. (1994). İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu (1845), Oktay Emre (çev.), İstanbul: Sosyalist Yayınları, 1994.

Garvin, C. D. ve Tropman, J. E. (1992). Social Work in Contemporary Society. New Jersey: A Simon& Schuster Company, 1992.

Glennersters, H. (2000). British Social Policy since 1945. Oxford: Blackwell, 2000.

Gül, H. ve Gül, S. S. (2007). "Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar", Anne İdaresi Dergisi, Cilt.40, Sayı.3.

Gül, S. S. (2000). "Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri." Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt.40, Sayı.3-4.

Güler, B.A. (2006). "Sosyal Devlet ve Yerelleşme." Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, Sayı.2.

Harvey, D. (2008). Umut Mekanları, İstanbul: Metis Yayıncılık.

Karsan, G. (2009). "Marsizim-Leninizm, Ulusalçılık ve Türk Sol Entelijansiya", Akademik Araştırma Dergisi, Sayı. 40.

Koçdemir, K. (2002). Küreselleşme Koordinatları Okumak. İstanbul: Ötügen Neşriyat. Asa Briggs, (Gough, NP, 895) "Sosyal Devlet Kavramı", C. Can Aktan ve Özlem Özkıvrak, (çev.) Canaktan WEB Sosyal Devlet. 2003. <http://www.canaktan.org>,

Koray, M. (2008). Sosyal Politika, Ankara: İmge Kitabevi, 2008.

Kut, Sema. (1988). Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri, Temel Unsurları ve Müdahale Yöntemleri, Ankara.

Marshall, T.H. (2006). "Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf", Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (Ed.), Sosyal Politika Yazıları içinde, (19-32), İstanbul: İletişim Yayınları.

Mütevelliöğlu, N. (2006). "Sosyal Devlet Bireysel Özgürlükleri Sınırladı mı?" Anne İdaresi Dergisi, Cilt. 39, Sayı. 3.

Özdemir, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, 2007.

Şahin, F. (2000). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Refah Politikası Süreçlerine Katılımı. H. Ü. Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Şenkal, A. (2007). Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politikalar, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2007.

Yunucu, L. D. İki Yoksulluk Yaklaşımı: A.Sen'in Yapabilirlikten Yoksulluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırılması, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Formu, Araştırma Raporu. İstanbul: Bebek.

"The International Association of Schools of Social Work" (IASSW) (2014). www.iassw-aiets.org/

ZİHİNSEL ENGELLİ BİREYE SAHİP AİLELERİN BAŞ ETME STRATEJİLERİNİN HAK TEMELLİ YAKLAŞIM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Aslıhan Aykara¹, Fulya Akgül Gök²

ÖZET

Engelli bir üyeye sahip olmak, aileler açısından baş edilmesi gereken birçok sorun ve gereksinimi de ortaya çıkarmaktadır. Bu aileler, hem engelli bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya ve sorunlarını çözmeye yönelik yardım ve hizmetlere, hem de engelli bir bireyin bakımından sorumlu olmanın getirdiği sorunlarla baş edebilmelerini sağlayacak kendilerine yönelik yardım ve hizmetlere gereksinim duymaktadırlar. Bu bireylerin ve ailelerinin baş etme stratejilerinin geliştirilmesinde hak temelli bir bakış açısına gereksinim duyulmaktadır. Bu bakış açısı ile geliştirilemeyen yardım ve hizmetler, bu bireylerin sorun ve gereksinimlerini giderememekte, dolayısıyla kendi çözüm yollarını üretmek durumunda kalmaktadırlar. Bu çalışmada, zihinsel engelli bireye sahip ailelerin baş etme stratejileri, hak temelli yaklaşım açısından ele alınmış, sorun ve gereksinimlerinin giderilmesine yönelik bu baş etme stratejilerinin etkinliği tartışılmış ve çözüm yolları geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, baş etme, hak temelli yaklaşım

GİRİŞ

İnsan hakları, insanların salt "insan" oldukları için sahip oldukları haklardır. Bu hakların temelinde insan onuruna saygı ve eşitlik kavramları yatmaktadır. Hem devlet, hem toplumu oluşturan bireyler, hem de tüm kurum ve kuruluşlar bu hakları korumakla yükümlüdür. Ulusal ve uluslararası birçok yasal düzenleme ile insan hakları güvence altına alınmıştır.

Engelli bireyler ve aileleri, hem sırf insan olmalarının getirdiği haklara, hem de engel durumunun getirdiği bazı özel haklara sahiptirler. Engelli bireylerin hakları ile ilgili yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bu düzenlemelerde, engelli bireylere ve ailelerine yönelik olarak, onlara karşı ayrımcılığın önlenmesi, sorun ve ihtiyaçlarının karşılanması, tüm haklardan eşit biçimde yararlanmalarının sağlanması gibi konulara yer verilmektedir.

Türkiye’de ise, birçok alanda olduğu gibi, bedensel engelli bireylere yönelik yasal düzenlemeler ve bunların uygulanması konusunda da eksiklikler bulunduğu görülmektedir. Her ne kadar yasal düzenlemelerde birçok sorun ve ihtiyaç göz önünde bulundurulmuş olsa da, bu düzenlemelerin temellendirilme biçimlerine ve uygulamalarına bakıldığında, önemli eksikliklerin olduğu görülmektedir.

Sosyal hizmet, tüm mesleki faaliyetlerini insanların ihtiyacı olduğu için değil insanları haklı olduğu için gerçekleştirir (Şahin, 2002, s. 145). Sosyal hizmet mesleğinde önemli olan, engelli olan ve olmayan tüm bireylere, yalnızca gereksinimleri olduğu için değil, zaten hakları olduğu için hizmet vermek ve yardım etmektir. Engelli bireylere ve ailelerine yönelik uygulamalar açısından da aynı durum söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında, zihinsel engelli bireye sahip ailelerin baş etmeleri açısından sosyal hizmetin ve hak temelli bakış açısının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

ZİHİNSEL ENGELLİ BİREYE SAHİP AİLELERİN BAŞ ETME STRATEJİLERİ

Zihinsel engelli bireye sahip ailelerin baş etme stratejilerini anlayabilmek için öncelikle baş etme kavramının tanımına ve türlerine yer vermekte yarar görülmektedir. Lazarus (1990)’a göre baş etme, stresli olarak değerlendirilen içsel ve dışsal durumların üstesinden gelebilmek için insanların kullandığı düşünce ve davranışlardır (akt. Kırıcı, 2010). Bununla birlikte baş etme stratejileri, birey tarafından stres kaynaklarını değerlendirmek ve bu kaynakların etkilerini azaltmak için kullanılan davranışlar ve bilişsel süreçler olarak da tanımlanabilir (Margalit, Raviv ve Ankonina, 1992). Baş etme stratejileri ile ilgili olarak literatüre bakıldığında, farklı gruplandırmalar olduğu görülmektedir. Bunların ortak noktaları ise, bu baş etme stratejilerinin kendi çözüm yolları üretmeleriyle ortaya çıkan veya profesyonel yöntemlerle çözüme ulaşmayı amaçlayan stratejiler olarak iki sınıfta ele alınmalarıdır. Bu açıdan, bu çalışmada baş etme

¹ Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

² Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

stratejileri duygusal odaklı baş etme stratejileri ve problem odaklı baş etme stratejileri olmak üzere iki sınıfta ele alınmaktadır (Folkman ve Moskowitz, 2004; Sheafor ve Horejsi, 2012).

Problem odaklı baş etme stratejileri, bireylerin sorunlarını çözüme ulaştırabilmek için bireylerin profesyonel anlamda yararlanabildikleri yolları kapsamaktadır. Bu çalışma açısından sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanabilme durumları, bu bireylerin problem odaklı baş etme stratejilerini oluşturmaktadır. Engelli bireyler ve aileleri açısından bu yardım ve hizmetler daha çok maddi yardımlar, eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri, sağlık hizmetleri, bakım hizmetleri, sosyal ve psikolojik hizmetler gibi uygulamaları kapsamaktadır. Aykara (2015)'nın da belirttiği gibi, bu bireylerin yararlandıkları sosyal yardım ve hizmetler yaşadıkları güçlüklerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olamamaktadır ve bu nedenle kendi baş etme stratejilerini geliştirmek durumunda kalmaktadırlar. Böylelikle duygusal baş etme stratejileri konusu ön plana çıkmaktadır. Sarısoy (2000, s. 23)'ün da belirttiği gibi, Türkiye'de engelli çocuklar ve bireyler için bazı hizmetler bulunmakta, ancak engelli çocuğa sahip ebeveynlere sunulan destek hizmetleri oldukça yetersiz olduğu için bu bireyler, karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilmek açısından bireysel olarak mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar.

Duygusal odaklı baş etme stratejileri ise, bireylerin kendilerinin ürettikleri ve somut çözüme ulaştırmaktan ziyade daha çok rahatlama sağlamaya yönelik olarak geliştirebilmiş oldukları baş etme stratejileridir. Engelli bireye sahip ailelerin duygusal odaklı baş etme stratejileri örneğin Aykara (2015)'nin yaptığı çalışmada dini inanç, olumlu düşünme becerisi, özgüven, engelli bireye duyulan sevgi, sosyal destek kaynakları, eğitim durumu olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, engelli bireye sahip aileler karşılaştıkları sorunlarla baş etmeye çalışırken çoğunlukla yalnız kalmaktadırlar ve bu nedenle de sahip oldukları sosyal destekler onların hayatında önemli bir yere sahiptir. Smith, Majeski ve McClenny (1996) de benzer şekilde, sosyal desteğin bu bireylerin yalnızlık duygularını azalttığını ve umutlarını arttırabildiğini belirtmişlerdir.

ZİHİNSEL ENGELLİ BİREYE SAHİP AİLELERİN BAŞ ETME STRATEJİLERİ VE HAK TEMELLİ YAKLAŞIM

Zihinsel engelli bireye sahip aileler, pek çok sorun ve gereksinim ile baş etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu sorun ve gereksinimlerle baş etmelerinde en önemli unsurlardan biri de sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanabilme durumlarıdır. Ancak bu konuya ilişkin olarak yapılmış çalışmalara bakıldığında, sosyal yardım ve hizmetlerin, bu bireylerin baş etmelerini sağlayan önemli etkenlerden olmadığı görülmektedir. Bunun temel nedeni ise, bu yardım ve hizmetlerin geliştirilmesinde, engelli bireylerin ve ailelerinin kendi görüşlerine başvurulmasıdır. Kendilerine yönelik yardım ve hizmetlerin oluşturulmasında, acıyıcı bir tutumun baskın olduğunu düşünen bu aileler, yaşadıkları güçlüklerle baş etme konusunda dolayısıyla yalnız kalmakta, bu nedenle de kendi baş etme yollarını geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu noktada hak temelli yaklaşım konusu ön plana çıkmaktadır.

Karataş ve Oran (2007, s. 9)'ın da belirttiği gibi, toplumun adil olabilmesi, bütün toplumsal sınıflar ve kesimler tarafından eşit olarak yönetilmesi ve bütün toplumsal sınıflara ve kesimlere gereksinim duydukları hizmetlerin ayırım gözetmeksizin sunulması gerekmektedir. Dolayısıyla, engelli bireye sahip ailelere yönelik yardım ve hizmetlerin düzenlenmesinde, onları acıyan bir bakış açısından ziyade, sorun ve gereksinimlerini anlamaya ve ortadan kaldırmaya çalışan bir bakış açısının benimsenmesi gerekmektedir.

Zihinsel engelli bireye sahip ailelerin en temel gereksinimlerinden biri, toplumun engellilik konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesidir. Toplumun bilinçsiz tutumları nedeniyle bu bireyler toplumdan dışlandıklarını hissetmektedirler. Zaten var olan sorunlarının ve en temel gereksinimlerinin bile karşılanamaması durumunun üzerine, bir de toplumsal nedenlerle yaşadıkları sorunların eklenmesi, bu bireylerin insan haklarının ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Bunların yanı sıra, eğitim hizmetleri, maddi yardımlar, sağlık ve bakım hizmetleri gibi konularda da bu bireylerin sorun ve gereksinimleri bulunmaktadır. Örneğin, Dereli ve Okur (2008); Kaner (2004) gibi araştırmacılar, engelli çocuklar ve aileleri açısından, engelli çocuğun bakım ve eğitim gereksinimlerine bağlı olarak giderek artan ekonomik maliyet, engelliye ilişkin toplumsal tutum ve yargılar, şu andaki ve gelecekteki yaşamına ilişkin belirsizlik gibi önemli stres kaynaklarının vurgu yapmışlardır. Söz edilen bu sorunlar açısından bakıldığında da yine, yardım ve hizmetlerin bunların giderilmesine yönelik olarak düzenlenmediği görülmektedir. Örneğin, Türkiye'de, gelişmiş ülkelerin aksine maddi yardımların düzenlenmesinde ailelerin gelir düzeyleri göz

önünde bulundurulmakta, engelli bireyin engeline ilişkin durumlar göz ardı edilmektedir. Bu durumda ise, bu ailelerin gereksinimleri aslında tam olarak karşılanmış olamamaktadır.

Yaşanan tüm bu eksikliklerin temelinde ise, hak temelli bakış açısının eksikliği yatmaktadır. Bireylere ve ailelere, ihtiyaç algısı ile yardım ve hizmet sunulması, sorunların giderilmesi ve gereksinimlerin karşılanmasında işlevsel bir yol değildir. Engelli çocuğa sahip ailelere yönelik olarak sunulan yardım modellerinin gelişmiş ülkelerde çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bireysel danışmanlık, grup danışmanlığı, sağlık ve bakım hizmetleri gibi pek çok hizmetten söz edilebilir. Bu hizmetlerin sağlanmasında ise doktor, hemşire, sosyal hizmet uzmanı, psikolog gibi meslek elemanları bir ekip çalışması içerisinde işbirliği ile yer almaktadır. Türkiye’de ise yardım ve hizmetlerin sağlanmasında henüz bu düzeye ulaşılabilmemiş değildir.

Engelli bireye sahip aileler psikolojik, sosyal, fiziksel, ekonomik birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Örneğin Allen ve Cowdery (2005, s. 167-168), engelli ailelerinin yaşadıkları güçlükleri şöyle sıralamaktadırlar: -Uzun süre tekrar eden, pahalı, sancılı veya yaşamdan yıldıran tıbbi tedavi ve/veya hastaneye yatırma durumları, -sağlık harcamalarından daha fazla, örneğin; özel yemekler ve çeşitli araçların getirdiği ekonomik yük, -engelli çocuğun günlük fiziksel bakımına ilişkin olarak yaşanan sorunlar, -diğer çocuklar için bakımına yeterince zaman ayıramama, -engelli çocuk için danışma ve tedavi randevuları nedeniyle işten zaman ayrılma ya da düzenli olarak bir işte çalışmama, -sürekli yorgunluk ve uykusuzluk nedeniyle diğer aile üyelerinin gereksinimlerini karşılayamama, -boş zamanlarda yapılacak aktiviteler için fırsatlarının çok az olması ya da hiç olmaması, -birden fazla sağlık veya davranış sorunu olan engelli bir çocuğa bakmakta istekli olan, oturduğu yere yakın ve kaliteli bakıcı bulmanın güçlüğü ve maliyeti, -kişisel bakım için zamanın bulamama, -engelli çocuğun, ailenin dikkatini ve kaynaklarını ele geçirdiğine inanan sağlıklı kardeşlerin kıskançlığı ve engelli kardeşi reddetmeleri, -ekonomik sorunlar, yorgunluk, engelli çocuğa yaklaşımı yönünden eşini reddetme duygusunun artması ve buna bağlı olarak gelişen evlilik sorunlarıdır.

Traustadottir (1991)’a göre engelli çocuk ailelerinde anneler, çocuklarının bakımıyla çok fazla ilgilendikleri için sahip oldukları diğer rollerden vazgeçmekte, sosyal aktivitelere katılımda ve sosyal yaşamlarında bir azalma meydana gelmekte ve bu durumda kalan anneler stresin etkilerini, psikolojik ve duygusal sorunları daha fazla yaşamaktadırlar. Bu durum da yine engelli çocuğa sahip annelerin, toplumu oluşturan diğer bireylerle eşit haklardan yararlanamadıklarını, onların sorun ve gereksinimlerinin giderilmesine yönelik yardım ve hizmetlerin yetersizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, engelli çocuğa sahip anneler, işsizlik sorunuyla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Annenin, engelli çocuğun gereksinimleri nedeniyle sık sık izin kullanmak durumunda kalması işsizlik oranını artıran nedenler arasında yer almaktadır.

Zihinsel engelli bireye sahip ailelerin yaşadıkları sorunlarla baş etme stratejilerinde, sosyal yardım ve hizmetlerin ne yazık ki önemli bir yere sahip olamayışı, hak temelli bir bakış açısının benimsenememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılabilmesine yönelik olarak bazı çözüm yolları geliştirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Zihinsel engelli bireye sahip ailelerde, baş etme stratejilerine genel olarak bakıldığında, bu bireylerin ve ailelerin sosyal yardım ve hizmetlerden gereğince yararlanamadıkları, bunun temel nedeninin hak temelli bakış açısının eksikliği olduğu ve bu nedenle de bu bireylerin ve ailelerin kendi baş etme stratejilerini geliştirmek durumunda kaldıkları görülmektedir. Sosyal yardım ve hizmetler açısından bakıldığında, bunların çoğunlukla maddi yardımlardan ve engelli bireyin sağlık ve eğitime yönelik temel hizmetlerden oluştuğu görülmektedir. Oysa, engelli birey dışında kalan aile bireylerinin doğrudan kendilerine yönelik olarak sunulacak yardım ve hizmet modellerine gereksinimleri bulunmaktadır. Örneğin, Ceylan (2004, s. 125), Çapa (2009, s. 141), Göktepe (2002) gibi araştırmacılar, yapmış oldukları çalışmalar sonucunda, engelli çocuğa sahip anne babaların, çocuklarını kabul düzeyine ulaşmaları ve uyum sağlamaları için aile eğitime ve psikolojik danışma hizmetlerine gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir.

Engelli bireye sahip ailelere ilişkin literatür çalışmalarına bakıldığında, bu ailelerde büyük ölçüde psikolojik sıkıntıların yaşandığı ve psikolojik destek almaya gereksinim duydukları görülmektedir. Bu nedenle tüm aile bireylerine yönelik olarak yaşadıkları psikolojik sorunlarla baş etmelerine yardımcı olacak psikolojik

destek hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir. Bu tür destek hizmetleri ile aile bireyleri, gereksinim duydukları konularda bilgi edinebilecek, duygusal paylaşımlarda bulunabilecek ve yalnız olmadıklarını hissedebileceklerdir.

Engelli bireylerin ailelerinin yalnızlık duygularına yönelik önemli bir baş etme yolu ise sosyal destekleridir. Problem odaklı baş etme stratejileri açısından bakıldığında, sosyal yardım ve destek veren meslek elemanları, kurum ve kuruluşlar önemli sosyal desteklerdendir. Bu kurum ve kuruluşlarda, sosyal hizmet uzmanlarının da içinde yer aldığı uygulamalarla, engelli bireylere ve ailelerine yönelik rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanması, aile bireylerinin sosyal etkinliklerde yer alabilmelerine ve topluma bütünleşebilmelerine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi önem taşımaktadır. Özellikle de engelli bireyin ve diğer aile bireylerinin birbirlerinden bağımsız olarak zaman geçirebilmelerine, farklı sosyal etkinliklerde yer alabilmelerine yönelik çalışmalar, bu bireylerin yaşadıkları sorunlardan uzaklaşmalarını sağlayabilecek hizmetlerdendir. Yalnızca sorunların çözülmesine yönelik hizmetler, bu bireylerin toplumla bütünleşmesini sağlamayacaktır. Bu nedenle hak temelli yaklaşımdan da yola çıkılarak, toplumdaki diğer tüm bireyler gibi, engelli bireye sahip aile üyelerinin de toplumla iç içe zaman geçirebilecekleri etkinliklere katılımlarının sağlanması büyük bir gerekliliktir. Bunun yanında, aile üyelerinin toplumsal katılımını sağlayabilecek bir diğer hizmet ise, engelli bireyin bakımını sağlanmasına yönelik, güvenilir ortamların sağlanmasıdır.

Ancak, engelli bireylerin ve ailelerin toplumla bütünleşme sorunlarının altında yatan en temel nedenin, toplumsal önyargılar olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Öncelikle engelli bireylere ve ailelerine yönelik acıyıcı ve aşağılayıcı tutum ve davranışların ortadan kaldırılabilmesine yönelik toplum bilinçlendirme çalışmalarına ağırlık verilmesi önemli bir gerekliliktir. Bu çalışmaların ardından ise sözü edilen diğer hizmetlerle birlikte, engelli birey ve ailelerinin toplumla bütünleşme sorunları azaltılabilecektir.

Zihinsel engelli bireye sahip ailelerde yaşanan bir diğer sorun ise kardeş ilişkilerine yöneliktir. Ebeveynlerin tüm ilgisinin engelli birey üzerinde olması, engeli olmayan kardeş üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Bu da aslında bu kardeşlerin hak ihlaline uğraması anlamına gelmektedir. Şenel (1995, s. 34)'in de belirttiği gibi, anne-babanın ölümünden sonra bu kardeşlerin bakımının tamamen kendilerine kalacağı gerçeği bu bireyler için kaygı yaratan önemli bir özelliktir ve bu bireyler gelecek planlarını çoğunlukla kardeşlerinin gereksinimlerine göre ayarlamak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum ise, kaçınılmaz olarak onlar üzerinde stres yaratmakta ve onları çeşitli baş etme stratejileri bulmaya yöneltmektedir. Ailedeki tüm kardeşlere eşit davranılabilmesi ve böylelikle olumsuz duygulara kapılmalarının önüne geçilebilmesi açısından destek veren meslek elemanlarının önemli görevleri bulunmaktadır. Ailelerin engelli olmayan çocuklarına karşı nasıl bir tutum ve davranış biçimi benimsemeleri gerektiği konusunda bilgilendirilmeye ve bilinçlendirmeye gereksinimleri bulunmaktadır.

Zihinsel engelli bireye sahip ailelerin yaşadıkları sorunlardan bir diğeri ise, hem engelli bireyin hem de diğer aile üyelerinin eğitimine ilişkin sorunlardır. Ebeveynlerin eğitim almış olmaları, engelli olan ve olmayan çocuklarına yönelik tutum ve davranışlarında etkili olmaktadır. Bu nedenle aile üyelerinin engellilik konusunda bilgilendirilmesine yönelik eğitim programlarının düzenlenmesinde sosyal hizmet uzmanlarına önemli görevler düşmektedir. Benzer şekilde, zihinsel engelli bireylere yönelik eğitim hizmetleri veren kurum ve kuruluşların eğitim programlarının, bu bireylerin gereksinimlerini göz önünde bulundurması önemli bir gerekliliktir. Bu noktada, bireyselleştirilmiş eğitim programlarının önemi büyüktür. Bireyin bulunduğu yerden başlama ve her insanın biricik olduğu ilkeleriyle hareket ederek, engelli bireylere yönelik eğitim programları yeniden ele alınmalı, ailelerin gereksinimlerinin bu açıdan karşılanması sağlanmalıdır. Ancak bu şekilde hak temelli yaklaşım açısından bu yardım ve hizmetlerin oluşturulduğu ve geliştirildiği düşünülebilir.

Söz edilen tüm bu sorun, gereksinim ve çözüm önerileri açısından bakıldığında, engelli bireylere, ailelerine ve tüm topluma, her insanın değerli olduğu ve sırf insan olduğu için haklarının bulunduğu konusunda bilgi ve bilinç kazandırılmasının önem taşıdığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Allen, K. E. ve Cowdery, G. E. (2005). *The exceptional child: Inclusion in early childhood*. Albany, NY: Delmar.
- Aykara, A. (2015). Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları güçlüklerin sosyal rol kuramı açısından değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26 (2), s. 87-104. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.
- Ceylan, R. (2004). *Entegre eğitime katılan ve katılmayan engelli çocukların annelerinin depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çapa, B. (2009). *Zihin engelli ve otistik çocuğu olan ailelerin toplumsal hayata katılmada yaşadıkları güçlüklerin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dereli, F. ve Okur, S. (2008). Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 25 (3), s. 164-168.
- Kaner, S. (2004). *Engelli çocukları olan anababaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumlarının incelenmesi*. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Projesi, Proje Numarası: 2001-0901-007.
- Folkman, S. ve Moskowitz, J. T. (2004). Coping: Pitfalls and promise. *Annual Review of Psychology*, 55, s. 745-774.
- Göktepe, E. (2002). *İşitme engelli çocuğu olan annelerin stres ve aile içi uyum düzeylerinin incelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karataş, K. ve Oran, B. (2007). Engelliler: Siyasetin periferinde kalanlar. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 7 (2), s. 4-19.
- Kırcı, S. (2010). *Zihinsel engeli ya da gelişimsel bozukluğu olan çocukların ebeveynlerinde psikolojik işlevsellik düzeylerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü.
- Margalit, M., Raviv, A. ve Ankonina, D. B. (1992). Coping and coherence among parents with disabled children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 21 (3), s. 202-209.
- Sarısoy, M. (2000). *Otistik ve zihinsel engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin evlilik uyumları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. R. (2012). *Techniques and guidelines for social work practice*. 9th Edition. Pearson.
- Smith, G. C., Majeski, R. A. ve McClenny, B. (1996). Psycho-educational support for groups for aging parents: Developmental and preliminary outcomes. *Mental Retardation*, 34, s. 172-179.
- Şahin, F. (2002). İnsan hakları ve sosyal hizmet ilişkisi. *Değişen Türkiye'de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler*. Editör: Kasım Karataş, SHU Derneği Yayınları.
- Şenel, G. H. (1995). Yetersizliğe sahip kardeşi olanlarla, olmayanların yetersizliğe yönelik tutumları ve kaygı düzeyleri yönünden karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 2 (1), s. 33-39.
- Traustadottir, R. (1991). Mothers who care gender, disability, and family life. *Journal of Family Issues*, 12 (2), s. 211-228.

İNSANİ ERDEMLERİ YÜCELTMEK İÇİN SOSYAL HİZMET

Zeki Karataş¹

ÖZET

İnsan davranışını anlamaya ve açıklamaya çalışan disiplinler genellikle insanın ve toplumun hastalıklı, sorunlu ve yetersiz yönleri üzerinde daha çok durmuşlardır. Medikal yaklaşım olarak adlandırılan bu bakış açısı günümüzde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Ruhsal bozuklukların ve hastalıkların teşhis ve tasnifinde kullanılan uluslararası ölçütler de insanda yanlış olanı bulmaya yönelik düzenlenmiş olup "*insanda doğru olan nedir?*" sorusuna yer vermemiştir. Sosyal hizmet disiplini de bireyin sosyal işlevsizlikleri üzerine yoğunlaşarak iyileştirme çabalarına ağırlık vermiştir. Matematiksel ifadeyle; hayat doğrusu üzerinde negatif yönde olan insanı nötrleştirmek için hizmet modelleri sunmuş ve bunda da kısmen başarılı olmuştur. Ancak insan manevi boyutu olan bir varlık olduğu için bu boyutu güçlendirilmeden uzun süre nötr kalarak yaşaması mümkün değildir. Bu nedenle insanın temel erdem ve güçlerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın temelini sosyal hizmet uygulamalarında insani erdemlerin nasıl ele alınması gerektiği konusu oluşturmaktadır. Affedicilik, yardımseverlik, şükür ve alçakgönüllülük gibi dört temel erdem insanın sosyal işlevselliği üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir.

Sosyal hizmet uygulamaları, insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri temel alınarak yerine getirilir. Sosyal hizmet uzmanları müraacaatçıları ile çalışırken insan onurunu koruma ve yüceltme adına insan davranışlarına ve sosyal sistemlere ilişkin bilgi ve değer temelinden hareketle özgürleştirme ve sosyal değişim becerilerini ortaya koyarlar. İnsan davranışına dair fikirler ortaya koyan yaklaşımlar insanı bir kaç boyutuyla ele alarak tanımlamış, çoğu zaman insanın manevi erdemler boyutunu ihmal etmişlerdir. Hayatı yaşamaya değer kılan erdemler insanda iyi olana vurgu yapması bakımından, sosyal hizmet disiplini güçlendirme yaklaşımına farklı bir boyut kazandıracaktır. Psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarla mücadele eden insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında iyi olan yönlerinin desteklenip geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bildirinin temel amacı; sorunları nedeniyle benlik saygısı ve kendilik değeri düşük olan risk grubu bireylerin insani erdemlerinin geliştirilmesi sayesinde yeniden işlevsel bir yaşama kavuşmalarına yardımcı olacak uygulamalara zemin hazırlamaktır.

Anahtar Sözcükler: İnsan onuru, erdemler, sosyal hizmet, güçlendirme

GİRİŞ

Sosyal hizmet; risk grubu birey, grup ve toplulukların sosyal işlevselliklerini yeniden kazanmaları için insan davranışına ve sosyal sistemlere ilişkin bilgilerden yararlanarak sorunlara müdahale eden beceri ve değer temeli olan bir meslektir. Sosyal hizmet mesleği tüm insanların onurunun eşit olduğu gerçeğinden hareket ederek insan haklarını sağlamak ve sosyal adaleti hâkim kılmak için çalışır, politika ve programlar geliştirir. Bireyin yaşadığı sorunların temelinde sosyal çevre ve bireyi kuşatan sistemlerdeki yetersizlikler olduğunun bilincinde olan sosyal çalışanlar, bireyin etkileşim içinde olduğu sistemlere de müdahale eder. Sosyal çalışanlar bir yandan sorunlarla uğraşırken diğer yandan da bireyin güçlü yönlerine vurgu yaparak insanın özünde var olan karakter güçlerin ve erdemlerin geliştirilmesi konusunda da çalışmalar yaparlar.

Sosyal hizmet insan davranışına ilişkin eklektik telakkisini ağırlıklı olarak psikoloji disiplininden aktarır. Ancak psikolojinin tanımladığı insan, psikanaliz ve davranışçılık yaklaşımın savunduğu gibi sadece uyaranlara pasif tepkiler veren bir varlık konumunda değildir. İnsan tercihte bulunan, karar veren etkin bir varlıktır. Hatta olumsuz koşullarda ve yardımsız kaldığında bile özgür iradesiyle tercihte bulunmaktadır. Zorluklar içinde de olsa insanın temel hedefi anlamlı bir hayat yaşamaktır. İnsanın anlamlı ve huzurlu bir hayat sürebilmesi manevi boyutta bazı erdemlere sahip olmasıyla mümkündür. Erdemler ile sağlık ilişkisini araştıran çalışmalarda, erdemlerin umutsuzluk ve depresif eğilimleri azaltabileceğine dair bulgular elde edilmiştir. Örneğin Seligman, Rashid ve Parks (2006) bu konuda yaptıkları araştırmalarda cömertlik, şükür, alçakgönüllülük ve yardımseverlik gibi erdemlerin depresyonu ve umutsuzluğu anlamlı bir şekilde azalttığını ve mutluluğu arttırdığını bulmuşlardır. Seligman'a (2007) göre bencilliğin artması ve değerlerden uzaklaşılması insanı işlevsizleştirmektedir. Erdemlerin geliştirilmesi sonucu bireyin prososyal

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Görevlisi

davranışlarda bulunması psikolojik dayanıklılığı ve başa çıkma gücünü arttırmaktadır. Özellikle korunmaya muhtaç ve suça sürüklenen çocuklar, şiddet mağduru kadınlar, bakıma muhtaç engelliler gibi risk grubu bireylerle çalışılırken erdemlerin iyileştirici gücünden yararlanmak sosyal hizmet uygulamalarını daha etkili kılacaktır.

Bencilliğin ve bireyselliğin ön plana çıktığı günümüzde insani erdemlere duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da artmaktadır. Affedicilik, yardımseverlik, alçakgönüllülük ve şükür gibi temel erdemlerin geliştirilmesi sayesinde insanın daha anlamlı bir yaşam süreci geçeceği sosyal hizmet uygulamalarında erdemlere yer verilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

ERDEMLER İNSANLIK ÂLEMİNİ TERK Mİ EDİYOR?

İnsanlık âlemi, küreselleşme ve neoliberal politikalarla hızlı bir dönüşüm yaşamakta ve geleneksel olan ne varsa modernlik adı altında yok oluşa doğru sürüklenmektedir. 1980'lerde gündeme gelen neoliberal küreselleşme politikalarının 35 yıllık uygulama dönemi, iki ana sonuç üretmiştir: Birincisi, gelir dağılımındaki adaletsizliğin dünya genelinde artması ve toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizlik ve gelişmelerin derinleşmesidir. Küreselleşme sürecinde sermayenin giderek tekelleşmesi, mülksüz, işsiz ve geçim araçlarından yoksun bırakılan kitlelerin çoğalmasına ve yaşam koşullarının daha da ağırlaştırılmasına neden olmuştur. Sermaye birikim sürecinin doğasında yatan zenginliğin merkezileşmesi ile yoksulluğun yayılması arasındaki bu ters orantı, toplumsal sınıfların evrensel düzeyde yeniden üretildiğine; sermaye sınıfının daralmasına karşılık, emeğinden başka geçim aracı olmayan kesimlerin genişlediğine işaret eder. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı ikinci sonuç ise, uluslararası bağımlılık ve sömürü ilişkilerinin derinleştirilmesidir. Bu ise, küreselleşmenin bağımlı ülkelerin halkları için bir anlamı daha olduğunu; bunun uluslararası bağımlılık ve sömürü ilişkilerinin yeniden yapılandırılması demek olduğunu; küreselleşmenin aynı zamanda bir yeniden sömürgeleştirme süreci olduğunu ortaya koyar. Küreselleşmenin bu her iki sonucu da, onun bir sermaye stratejisi olmasıyla ve emperyalist bir karakter taşımasıyla bağlantılıdır (Özdek, 2012).

İnsanlığa refah ve demokrasi getirme iddiasında bulunan küresel güçlerin, gelişmekte olan ülkelere yönelik politik ve ekonomik müdahaleleri sonucunda; Dünya nüfusunun % 46'sı; 2,5 milyar insan, günlük 2 doların altında bir gelirle yaşamak zorunda kalmıştır. UNICEF verilerine göre, dünyada yoksulluk yüzünden her gün 34 bin çocuk hayatını kaybetmektedir. Dünyanın en yoksul 48 ülkesinin gayr-i safi milli hasılası dünyanın en zengin 3 insanının servetlerinin toplamından daha azdır. Gelişmiş ülkelerdeki nüfusun % 20'si dünyadaki malların % 86'sını tüketmektedir. Dünyada her yıl silahlara harcanan paranın % 1'inden daha azı ile bütün çocuklar okula gitmesi sağlanabilirdi (Arpacioğlu & Yıldırım, 2011). Bu ve buna benzer istatistikler, modern dünyada insanlığın geldiği son aşamayı göstermesi bakımından ibret vericidir.

3 Eylül 2015 tarihinde Suriye kökenli üç yaşındaki Aydan bebeğin cesedinin Türkiye'de Bodrum Sahil'i'nde kıyıya vurması insani değerlerin nerede olduğunun bir kez daha sorgulanmasına neden olmuştur. Ortadoğu'da Arap Baharı olarak başlayan değişim eğiliminin iç savaşa dönüşmesi ülkelerini terk etmek zorunda kalan milyonlarca insanı mülteci ve sığınmacı konumuna getirmiştir. Küreselleşmenin güçlü aktörleri olarak kabul edilen Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri özellikle Ortadoğu'dan akın eden mülteci sorunu karşısında duyarsız davranmış ve Türkiye yaklaşık 2,5 milyon Suriyeli mülteciye tek başına ev sahipliği yapmak zorunda kalmıştır. Mülteciler ve daha pek çok konuda gelişmiş ülkelerin duyarsız kalması insan hakları ve insani değerler konusunda medeni ülkelerin konumunun bir kez daha gözden geçirilmesi gerektiğini göstermiştir. Türkiye ise kadim bir medeniyet geleneğinin temsilcisi olarak insani erdemlerin bu coğrafyada hala daha yaşadığının müşahhas örneğini mütevazı uygulamalarıyla tüm dünyaya göstermeye devam etmektedir. Bu nedenle insani erdemlerin daha da güçlendirilmesi için sistematik sosyal hizmet çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bildiride ele alınan insani erdemler kavramının sosyal hizmetle ilişkisi ortaya konularak, daha sonra yapılacak çalışmalara yol gösterici olması umut edilmektedir.

İNSANİ ERDEMLER VE SOSYAL HİZMET İLİŞKİSİ

Erdem (fazilet), asırlar boyunca din ve felsefenin ana konularından birisi olmuş ve insanın iyi olma halini etkileyen unsurların ne olduğu üzerine din adamları ve filozoflar görüşlerini dile getirmişlerdir. Tarihsel süreçte pek çok düşünür erdemın insanın bireysel ve sosyal hayatı için taşıdığı değere işaret etmiştir.

Erdeme dayalı bir yaşantının bireysel iç huzuru ve sosyal uyumu arttırdığı vurgulanmıştır. Erdemlerin sistematik olarak ilk tanımının Doğu dünyasında Konfüçyüs tarafından M.Ö. 500'lü yıllarda yapıldığı belirtilmektedir. Batı dünyasında ise erdemlerden açık bir şekilde ilk bahseden kişi Platon (M.Ö. 427-347) olarak kabul edilir. Platon Cumhuriyet adlı kitabında ideal şehrin özelliklerinden bahsederken hikmet, cesaret, itidal (ölçülülük) ve adaletin idari sistemde olması gereken temel unsurlar olduğunu dile getirmiştir. Bundan dolayı erdem, insan için en iyi olanın gerçekleştirilmesidir (Ayten, 2014; Ocak, 2011). Erdemlerden ilk bahseden olmasa da Aristo, erdemleri güçlü bir şekilde vurgulayan, sınıflandıran, derecelendiren ve mutlulukla bağlantısını kuran filozofların başında gelmektedir. Aristo'ya göre; istemli bir davranış olan ve akıl tarafından belirlenen erdem ifrat (aşırılık) ve tefrit (yüzeysellik) arasında orta yolu bulabilme becerisidir. Aristo erdemleri karakter ve düşünce erdemleri olarak iki ana kategoride değerlendirmiştir. Karakter erdemleri olarak cesaret, itidal, cömertlik, sükûnet, adalet, doğruluk gibi değerleri; düşünce erdemleri olarak da bilgelik, akli başında olma, anlayış ve doğru karar alma gibi vasıfları ön plana çıkarmıştır. Aristo bu fikirleri ile kendisinden sonra gelen Doğu ve Batı düşünürlerini etkilemiştir (Aristoteles, 2014).

İslam felsefe tarihinde Farabi, İbni Sina ve İbni Miskeveyh gibi filozoflar, el-İsfahanî ve Gazali gibi mutasavvıflar erdem-erdemlilik konusuyla ilgilenmişler, erdemleri kemale erme süreciyle ilişkilendirmişlerdir. Hikmet, iffet, cesaret ve adalet gibi erdemler üzerinde duran İslam düşünürleri erdemlerin eğitim ve tecrübe yoluyla kazanıldığına vurgu yapmışlardır. Gazali (1058-1111) erdem, nefsin güçlerini orta düzeyde (sırat-ı müstakim), dengeli kullanma durumu olarak görmüştür. Örneğin Gazali'ye göre; öfke gücünün fazlalığı atılganlığı, eksikliği korkaklığı ve kararında kullanılması ise cesareti ortaya çıkarır (Corbin, 2013).

Aydınlanma döneminde Spinoza (1632-1677) Etika isimli ünlü eserinde başta sevgi olmak üzere diğerkâmlık, alçakgönüllülük, cömertlik, cesaret, şükran ölçülülük, affedicilik, insanlık gibi erdemlere yer vermiştir. Erdem ve mutluluğu kişinin tabiatına uygun davranmasıyla bağlantılandıran Spinoza'ya göre erdem bizatihi amaçtır ve insan için en faydalı şeydir. Kişi kendisine faydalı yani erdemli oldukça başkalarına da yararlı olur. Spinoza'nın görüşleri erdem üzerine çalışan 20. yüzyıl psikoloji düşünürlerini de etkilemiştir (Ayten, 2014).

Günümüzde erdemleri yeniden psikolojinin konusu yapan pozitif psikoloji ekolü temsilcileri olmuştur. Pozitif psikolojinin öncülerinden kabul edilen Cristopher Peterson ve Martin Seligman; değerden ve insana dair olumlu olandan uzaklaşan, insanı kusurlu bir varlık olarak gören ana akım psikolojinin mantıklı pozitivist anlayış tarafından yönlendirildiğini belirtmiştir. Gerçek ile değer arasında keskin bir ayırım yapan psikoloji, din ve felsefenin konusu olduğu gerekçesiyle değerler üzerinde yeterince durmamaktadır. Psikologlar "*hayatı yaşamaya değer kılan şeyle*" ilgilenmek yerine daha çok patolojik durumlar ve yetersizlikler üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu görüşü ispatlamak için Myers (2000), 1887'den bu yana elektronik veri tabanlarında psikoloji alanında yayınlanan makalelerin özetlerini inceleyerek bir değerlendirme yapmıştır. Bu değerlendirmeye göre, öfke üzerine 8.072, kaygı üzerine 57.800, depresyon üzerine 70.856 makale yazılmasına rağmen neşe üzerine 851, mutluluk üzerine 2.958, hayat memnuniyeti üzerine 5.701 çalışma yapılmıştır. Bir başka ifadeyle, psikolojide yaklaşık 14 olumsuz konuya karşılık, 1 olumlu konu çalışılmıştır. Bu verilerden de anlaşıldığı üzere, tarihsel süreçte psikologlar daha çok olumsuzluklar üzerine yoğunlaşmış hayatın olumlu tarafını ihmal etmişlerdir. Seligman'a göre üzüntü konusundaki 100 makaleye karşılık mutluluk konusunda sadece 1 makale bulunmaktadır. Özellikle iki büyük dünya savaşı sonrasında insanın olumsuz yönüne, hastalıklarına ve çözüm yollarına odaklanan psikoloji daha çok ruh hastalığının tedavisine yoğunlaşmış, insanda iyi olanın ve potansiyelin bulunup geliştirilmesi şeklindeki diğer bir amacını ihmal etmiştir (Ayten, 2014).

Psikolojide yaşanan bu gelişmelerin bir benzeri sosyal hizmet alanında da yaşanmıştır. Başlangıçta sosyal hizmet alanında; medikal model olarak adlandırılan ve ağırlıklı olarak psikanalitik yaklaşımdan etkilenen, sadece sorunların teşhisi ve tedavisiyle uğraşan bir anlayış benimsenmiştir. Mary Richmond'un 1917 yılında yayımlanan Sosyal Teşhis adlı kitabı sosyal hizmetin ilk yöntem kitabı olarak kabul edilmektedir. Mary Richmond (1861-1928) kitabında sosyal teşhisi; "*müracaatçının durumu ve kişiliği ile ilgili olabilecek en kesin tanımlamayı yapmaya çalışmak*" olarak kavramsallaştırmıştır. Medikal yaklaşımda insanların

yaşadıkları koşullara ve çevrelerine uyum sağlayamamalarının nedeni olarak bireysel ve içsel yetersizlikler görülmüştür (Zastrow, 2013).

1960'lı yıllarda sosyal çalışmacılar medikal yaklaşımın yararlılığını sorgulamaya başlamış ve müracaatçıların sorunlarında çevresel faktörlerin de en az içsel faktörler kadar önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Bu paradigma değişiminden sonra sosyal hizmette reform anlayışı hâkim olmaya başlamış ve güçlendirme yaklaşımı gündeme gelmiştir. Güçlendirme yaklaşımıyla birlikte sosyal çalışmacılar sadece problemleri tespit etme ve tanımlama ile kalmayıp, müracaatçıların yeterli oldukları alanları ortaya çıkartma ve sosyal aksiyon öğelerini de içeren çözümler bulmaya başlamışlardır. Yardıma muhtaç ve güçsüz durumda olan müracaatçının güçlendirilmesinin temel amacı, onun hayatının kontrolünü kendisinin sürdürdüğü inancını ve var olan potansiyellerine güvenme hissini geliştirmesine yardımcı olmaktır. Erdemler de insanda potansiyel olarak var olan ancak eğitim ve deneyim yoluyla geliştirilmesi gereken özellikler olduğu için sosyal çalışmacılar bazı müracaatçı gruplarıyla çalışırken bu boyutu dikkate almak durumundadırlar (Teater, 2015).

Sosyal çalışmacılar sıklıkla kendilik değeri ve benlik saygısı düşük bireylerle çalışmaktadır. Bireyden ve/veya sosyal çevreden kaynaklanan nedenlerle uzun süre risklere maruz kalmak, insani ve ahlaki değerlerde aşınmalara neden olmakta, insan onuru zedelenmektedir. Risklerle kuşatılmış bir hayat yaşamak bir süre sonra umutsuzluğa neden olmakta ve öğrenilmiş çaresizlik durumunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle suça sürüklenen ya da sistematik şekilde şiddete maruz kalan bireyler kendilerine ve başkalarına olan güvenlerini yitirmekte, topluma yabancılaşmaktadır. Bu insanları yeniden işlevsel hale getirmek, sosyal çevreyle birlikte bireyde planlı değişim sürecini başlatmakla mümkündür. Bireyin insani erdemlerini ortaya çıkarma ve geliştirme çalışması bu planlı değişim sürecinin temel hedeflerinden birisidir.

GÜÇLENDİRME ÇALIŞMALARINDA ERDEMLERİN ETKİSİ

"*İnsanda iyi ve doğru olan nedir*" sorusuna cevap arayan pozitif psikoloji yaklaşımı temsilcilerinden Peterson ve Seligman 2000 yılında Aksiyonda Değerler Enstitüsü (Values in Action Institute) bünyesinde bir proje geliştirdiler. Bu proje kapsamında insanın temel erdem ve güçlerini belirleyen araştırmacılar, iyi bir hayatı mümkün kılan altı temel erdemi oluşturan yirmi dört karakter gücünü tespit ettiler. Peterson ve Seligman'a göre erdemler, insan varlığının temelini oluşturur ve iyi bir hayat için istikamet belirler. Erdemler binlerce yıldır Sokrates, Platon, Aristoteles, Augustine, Aquinas, Kindî, Farabi, İbni Sina ve İbni Rüşd gibi filozofların dile getirdiği, bireyi iyi insan yapan temel karakter özellikleridir. Hikmet/bilgelik (wisdom), cesaret (courage), insanlık (humanity), adalet (justice), ılımlık/itidal (temperance), aşkınlık (transcendence) altı temel erdemdir. Karakter güçleri ise erdemleri görünür kılan ve tanımlayan psikolojik içeriklerdir. Örneğin; hikmet erdemine üreticilik, merak, öğrenme arzusu, açık fikirlilik gibi güçler görünürlük kazandırmaktadır. Bu şekilde yirmi dört tane olan karakter güçlerini birey elde eder, yönlendirir ve hayatında onlara sık sık başvurur. Peterson ve Seligman tarafından pek çok kadim dinî ve felsefi gelenek taranarak hazırlanan bu erdem ve güçler listesi, psikolog, eğitimci ve sosyal çalışmacılara aile, toplum, okul/kurum ve iş yaşamında insanların geliştirilebilecek yönlerinin belirlenmesi ve bu potansiyellerin keşfedilip geliştirilerek olası patolojilerin ve olumsuzlukların önlenmesi için bir rehber niteliğindedir (Peterson & Seligman, 2004; Ayten, 2014).

Sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan insanların temel özelliklerinden birisi de içinde buldukları durum ve başlarına gelen olaylar nedeniyle yaşamlarının olağan akışının bozulmuş olmasıdır. Yaşamları üzerindeki kontrolü kaybeden ve istemedikleri bir yaşamı sürdürmek zorunda kalan müracaatçıların önem atfettikleri ve bağlandıkları anlamlar zarara uğrar. Çoğu zaman "*neden ben?*" sorusunu sorarak başına gelenleri anlamlandırmaya, yaşadığı acı ve stresle başa çıkmaya çalışırlar. İnsanın acıda da anlam bulabileceğini belirten Viktor E. Frankl, insanın anlam arayışının, içgüdüsel itkilerin ikincil bir ussallaştırması olmadığını aksine yaşamın temel bir güdüsü olduğunu vurgular. Çünkü anlam hedefler, inançlar, iyi oluş, tatmin olma gibi pek çok psikolojik yapıyı içine aldığı için bireyin sosyal yaşama uyum sağlamasında, aidiyet duygusunu hissetmesinde ve öz denetimini gerçekleştirmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Frankl, 2009; Paloutzian & Park, 2013).

Bireyin olağanüstü durumlarla karşılaştığı dönemde sergilediği başa çıkma çabasında erdemlerin önemli bir fonksiyonu vardır. Pek çok psikolog iyimserlik, umut, hikmet, affetme, şükür, alçakgönüllülük,

yardımsızlık ve mizah gibi erdemlerin başa çıkma sürecinde olumlu bir etkisinin olduğunu savunmuştur. Örneğin Peterson ve Seligman (2004) umut gücüne sahip iyimserlerin seçenekler arasındaki en iyisini ümit ettikleri için olumsuzluklarla karşılaştıklarında, pes etmeksizin hedeflerine ulaşmak adına yeni bir yol arayışına girdiklerini vurgulamıştır. İyimser kişi olumsuzluklarla karşılaştığında bu durumu genellemez, kişiselleştirmez ve dışsal nedenlerle açıklama eğilimi gösterir. Kötümser ise olayı geneller, içsel nedenlerle açıklar ve kalıcı olduğunu düşünür (Ayten, 2014).

Sosyal hizmet alanında müracaatçılara içinde bulunduğu durumun değişeceği konusunda umut aşımak ve iyimser bir bakış açısı kazandırmak sorunun çözümü açısından avantaj sağlamaktadır. Örneğin daha önce madde bağımlılığı tedavisini denemiş ancak başarısız olmuş bir gencin yeniden tedavi sürecine dâhil olabilmesi için umut ve iyimserlik içerikli motivasyonel görüşmelere ihtiyacı vardır. Aynı şekilde aile içi şiddet nedeniyle kadın konukevine yerleşmek talebiyle başvurmuş müracaatçıların alışkın oldukları sosyal çevreden ayrılmaları nedeniyle yaşadıkları korku ve belirsizlik durumundan kurtulabilmesi için umuda ve iyimserliğe ihtiyaçları vardır.

Sorunlarla başa çıkmada affetme, alçakgönüllülük, şükür ve yardımsızlık gibi erdemlerin kültürel şartlara bağlı olarak etkili olduğuna dair araştırmalar yapılmıştır. Örneğin Pargament ve Rye (1998) tarafından affetme erdeminin, olumsuz durumun üstesinden gelme ve ötekiyle olan ilişkinin tamiri sürecinde özellikle anlamın kaybolduğu bir aşamada başa çıkma sürecine katkıda bulunduğu dile getirilmiştir. Başa çıkma sürecinde şükürün de rolü olduğuna dair pek çok araştırma yapılmıştır. Robert Emmons (2009); depremzede ve hastalar üzerindeki gözlemlerine dayanarak olumsuz durumunu, daha kötü durumda olan başkalarıyla kıyaslayarak şükredenlerin sorunlarıyla başa çıkmada daha pozitif olduklarını vurgulamıştır. Başkalarına yardım etme ise özellikle kişi zor durumda kaldığında ortaya çıkan bir erdemdir. Birey zorluklarla karşılaştığında kaygısını gidermek ve daha büyük belalardan uzak olmak amacıyla yardım etme davranışında bulunabilmektedir. İnsanlar yaşamda zor zamanlar yaşadıkları, anlam ve kontrol duygusunu kaybettikleri, teselli arayışına girdikleri dönemlerde erdemlerden önemli ölçüde destek almaktadırlar (Ayten, 2014).

SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA DÖRT TEMEL ERDEM

Sosyal hizmet; insan onurunu yücelterek insanların iyi olma hallerini geliştirmeye, bireyi güçlendirmeye ve özgürleştirmeye çalışan, bu nedenle insanların çevreleriyle etkileşim noktalarına müdahale eden bir meslektir. Sosyal hizmet müdahalesi uygulanırken, insan davranışına ilişkin bilgi temeli ağırlıklı olarak psikoloji ekollerinden yararlanılarak sosyal hizmetin temel yaklaşımları çerçevesinde birey-sosyal çevre ilişkisinden kaynaklanan sorunlara çözüm bulunmaya çalışılır (Duyan, 2012). Son yıllarda pozitif psikoloji ekolü; insanın olumlu yönlerine vurgu yaparak insanda potansiyel olarak var olan erdemlerin başa çıkma sürecinde nasıl bir katkı sağladığı konusunu araştırmaya başlamıştır. İnsanın işlevsel yönüne odaklanan bilimsel bir çalışma alanı olarak pozitif psikoloji, insanın negatif yönüne dair özellikle davranışçılık, psikanaliz ve diğer yaklaşımlarda vurgulanan görüşler ile insanın olumlu yönleri arasında bir bütünleşme kurarak, psikoloji alanında gerek kavramsal çerçevede gerekse terapi süreçlerinde uzun yıllar süregelen dengesizliği onarma çabası içindedir (Ayten, 2014).

Psikolojinin hümanist eğilimine paralel olarak sosyal hizmet disiplini de ekolojik sistem yaklaşımı yanında güçlendirme yaklaşımından yararlanarak bireyin pozitif yönüne vurgu yapmıştır. Bu paradigma değişimiyle birlikte sosyal çalışmacı bireyi hastalığı, yetersizliği ve eksikliği olan yardıma muhtaç birisi olarak görmeyi ötesinde, iyi olma halini geliştirme potansiyeli olan ve kendi kararlarını alabilecek kapasiteye sahip insan olarak görmeye başlamıştır. Güçlendirme yaklaşımının erdemlerle desteklenmesi her müracaatçının özünde var olan iyi olma halinin geliştirilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. İnsan özünde iyi bir varlıktır ve yeterince desteklenirse fabrika ayarlarına dönme konusunda çaba sarf edecek potansiyelindedir.

Sosyal hizmet uygulamalarında erdemlerden yararlanma iki şekilde olabilir: Birincisi koruyucu-önleyici hizmetler kapsamında bireyin yılmazlık (resilience) özelliğinin geliştirilmesi açısından erdemlerden destekleyici psikolojik faktörler olarak yararlanılabilir. İkincisi ise müdahale aşamasında bireyin ruh sağlığının yeniden işlevsel duruma gelmesi ve kendisiyle ilgili pozitif düşünceler geliştirmesi için erdemlerin iyileştirici etkisinden istifade edilebilir.

Bu bölümde; örnek olması açısından affedicilik, şükür, yardımseverlik ve alçakgönüllülük gibi erdemlerin güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde nasıl ele alınabileceği tartışılmaktadır. Sosyal hizmetin bireyle ve grupla çalışma yöntemleri kullanılarak bireyin olağandışı durumlara uyum sağlaması noktasında bu dört temel erdemden yararlanılabileceği düşünülmektedir. Aşağıda bu erdemlerle ilgili tanımlara ve açıklamalara yer verilerek erdemlerin sosyal hizmet uygulamalarına nasıl aktarılabileceğiyle ilgili öneriler sunulmaktadır.

Affedicilik

Affetme başkasının yararına yapılan prososyal davranışlar çerçevesinde, 1960'lı yıllardan itibaren sosyal psikoloji alanında bilimsel çalışma konusu yapılan erdemlerden birisidir. Genel olarak affetme, kişinin kendisine ve çevresine zarar veren olumsuz duygulardan gönüllü olarak vazgeçmesi, bu duyguların nötrleşmesi, hatta olumlu duygulara dönüşmesi olarak tanımlanmaktadır. Affetmeyle ilgili yapılan çalışmalarda üzerinde durulan temel konu; kişinin kin, nefret ve öfke gibi olumsuz duygularını kontrol etmesi sonrasında başkasını düşünerek prososyal bir tutum içerisinde bulunmasıdır. Psikolog Rye ve Pargament (2002) affetmeyi şu şekilde tanımlamıştır: *"Bireyin kendisine karşı yapılmış haksızlığa cevap olarak, suçluya hak etmediği halde merhamet ederek, düşmanlık gibi negatif duyguları, intikam almayı düşünme gibi olumsuz durumları ve küfretme, sözle öfke gibi olumsuz davranışı terk etmesidir."* Bu anlamda affetme adaletten vazgeçme anlamında olmayıp, kişinin içinde büyüttüğü kin, nefret ve öfke gibi olumsuz duygulardan vazgeçmesidir. Bu açıdan affetme öncelikle kişinin kendi ruh sağlığına iyi gelmektedir. Davary'e (2006) göre affetme; suçluyu suçlu olmaktan ve sorumluluktan kurtarmaz. Affetme kırgınlık yaşayan ve suçluya karşı olumsuz duygulara sahip kişinin, hak etmediğini düşünse de bu olumsuz duygularını suçlu lehine terk etmesidir (Ayten, 2014; Çapan & Arıcıoğlu, 2014).

Affetmenin kişi içi (intrapersonel), kişilerarası (interpersonel) ve duruma yönelik olmak üzere üç yönü bulunmaktadır. Kendine yönelik affedicilik, yapılan yanlışlardan sonra kişinin kendini sevmesi ve saygı duyabilmesidir. Diğerlerine yönelik affedicilik, kendine zarar veren kişiye yönelik olumsuz duygulardan vazgeçebilmesi olarak tanımlanırken, duruma yönelik affedicilik ise yaşanan durumların bireyin kontrolünde olup olmamasına bağlı olarak olumsuz duygulardan vazgeçilebilmesi olarak ifade edilmektedir (Çapan & Arıcıoğlu, 2014). Kendini affetme kişinin zihninde ve gönlünde olumlu bilişsel, duyuşsal değişiklikler gerçekleştirilmesi anlamındadır. Sosyal hizmet alanında sıklıkla istismar mağduru bireylerle çalışılmaktadır. İstismar mağduru bireyler çoğu zaman istismarda kendi sorumlulukları da olduğunu düşünerek içe dönük suçluluk duygusu hissederler. Bazen bu duygu nedeniyle cinsel istismar mağduru çocuklar istismara uğradığını dile getiremezler. Affedicilik erdemi bu gibi durumlarda bireyin kendine dönük hissettiği suçluluk, kirlenmişlik gibi yıkıcı duygulardan kurtulması için önemli bir araç olma özelliği taşımaktadır.

Smedes (1998) affetme sürecini dört aşamalı bir modelle açıklamıştır. Birinci aşamada uzaklaşma vardır. Kişi sevdiği ve güven duyduğu birisinden beklemediği bir davranışla karşılaştığında ondan uzaklaşır. İkinci aşamada affetme yer alır. Kişi kendisine karşı kusurlu davranandan uzaklaştığında onunla ilgili olumsuz duygu ve değerlendirmelere sahiptir. Kişi affetme aşamasında bu olumsuz duygulardan kurtularak suçludan intikam alma eğilimini terk eder. Uzlaşma üçüncü aşamadır. Affeden affettiği kişiyle olan ilişkilerini normalleştirmek için çaba sarf eder. Son aşama ise ümittir. Affetme, kişiyi geçmiş hatalarına bağlanıp kalmaktan kurtarır ve özgürleştirir. Kişiyi umut duygusunu kazandırır. Bu sayede affetmeyle normalleşen ilişkiler, umut duygusuyla istikrar kazanmaktadır (Ayten, 2014).

Affetmenin insanlar arasındaki ilişkilerin korunması, aile içindeki çatışmaların çözülmesi ve sosyal uyumun sağlanması gibi pek çok sosyal sonuçları bulunmaktadır. Ostendorf'a (2000) göre affedicilik, psikolojik sağlamlığı etkileyen önemli kişilik özelliklerinden biridir. Faison (2007) ve Ostendorf'un (2000) araştırmalarında da, affedicilik ve psikolojik sağlamlık arasında olumlu ilişki bulunmuştur. Literatür, affetmenin insan hayatında olumlu sonuçlar oluşturduğunu belirtmektedir. Affetme, öfke, saldırganlık, kaygı, suçluluk, korku ve depresyon gibi olumsuz duyguların azalmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda affetme, olumsuz duyguların azalmasının yanında olumlu duyguların artmasına da yol açmaktadır. Affetme sonucu umut, kendilik algısı gibi olumlu özellikler de artmaktadır. Maltby, Day ve Barber (2005), affediciliğin, uyumu hızlandırmak için bir başa çıkma yolu olarak kullanıldığını, kişisel hayal kırıklıkları, stres, olumsuz duygular ve anksiyete gibi psikolojik travmalara karşı bireyi koruyucu bir tampon olarak

hizmet ettiğini vurgulamaktadırlar. Affedici kişiler, olumsuz duygularından sıyrılıp olumlu duygulara odaklanmakta kendilerine ve hayata daha olumlu bakmaktadırlar. Olumluya odaklandıkları için bu kişiler, karşılaştıkları riskli durumlarla, daha sağlıklı baş edebilmekte ve yeniliklere uyum sağlamaları da daha kolay olmaktadır. Dolayısıyla affedici kişilerin psikolojik sağlımları da artmaktadır (Çapan & Arıcıoğlu, 2014).

Şükür

İslam düşünürlerinden İsfahani'ye göre şükür; "kendisine nimette bulunan kimsenin bu nimet üzerinde düşünmesi ve bunu açığa vurması" olarak tanımlanmıştır. Spinoza'ya göre şükür, "bize iyilik yapan bir kimseye iyilik yapmaya çalışmamızı ve onun hakkında aynı suretle sevgi ile karşılık vermemizi sağlayan duygu durumu"dur. Peterson ve Seligman (2004) ise şükürü, "iyiliği düşünemilme ve takdir etme" olarak değerlendirmiştir. Tanımlardan da anlaşıldığı üzere şükürün temelinde öz farkındalığın olduğu görülmektedir. Bu, kişinin sahip oldukları, bulunduğu konum, yaşadığı hayat, başarı, mutluluk, sağlık ve sıhhati için başka kişilerin varlığına bir şeyler borçlu olduğuna dair bir farkındalıktır. Şükür insanın yaşamında sahip olduklarında ve başarılarında Allah'ın ve başta ailesi ve yakınları olmak üzere başka insanların katkılarının farkına varması ve bu katkıları bilişsel, duygusal, davranışsal olarak ifade edebilmesidir. Burada kişinin kendi çabasını inkâr etmesi söz konusu değildir; kendi gayretinin yanına başkalarının katkısını da ilave etmesidir (Ayten, 2014). İslam düşünürlerine göre şükretmenin göstergesi; israftan uzak bir yaşam sürmek, elindekilerle yetinmeyi bilmek, sahip olduklarına memnun olabilmek ve başına gelen yaşam olaylarına rıza göstermektir.

Şükür erdemi kişinin sahip olduğu imkânlar, kendilik değeri hakkında olumlu değerlendirmeler ve bireyi motive eden olumlu duygular barındırdığından ve kişinin aşkın güçle olan bağlarını güçlü tutarak maneviyatını arttırdığından hem ruh sağlığıyla hem de dolaylı olarak fiziksel sağlıkla ilişkilidir. Şükür ve ruh sağlığı bağlamında yapılan araştırmalarda şükür ile mutluluk, iyi oluş ve yaşam memnuniyeti ilişkisi incelenmiştir. Araştırmalarda şükürün hem mutluluğu hem de kişinin kendisine yönelik olumlu değerlendirmeleri ve hoşnutluğunu artırdığını gösteren sonuçlara ulaşılmıştır. Peterson ve arkadaşları (2007) yaklaşık 13 bin kişilik büyük bir örnekte, erdemlerle yaşam memnuniyeti ilişkisini ele alan bir araştırma yapmışlardır. Araştırmaya İsviçreli ve Amerikalı katılımcılar dâhil edilmiştir. Araştırmada Amerika örneğinde şükürün, Avrupa örneğinde ise azmin yaşam memnuniyetinin en güçlü belirleyicisi olduğu anlaşılmıştır. Pozitif psikoloji anlayışını benimseyen psikologlar, şükür gibi erdemlerin depresif eğilimleri azaltacağını düşünerek çalışmalarında şükürün geliştirilmesine yer vermişlerdir. Bu çerçevede araştırmacılar, pozitif psikoloji müdahaleleri içerisine şükür günlüğü tutma, minnet duyulan kişiye mektup yazma gibi şükürün geliştirilmesini de içeren ödevler dâhil etmişlerdir. Lambert, Fincham ve Stillman (2012) tarafından 3 bin kişilik örneklem üzerinde yapılan 8 farklı araştırmada, depresif eğilimler ile şükür arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırmada, şükürün depresif eğilimleri azalttığı tespit edilmiştir (Ayten, 2014).

Günümüzde seçeneklerin ve imkânların çok olması karşısında insanların tercih etmekte zorlanması ya da tercih edilen şeyle birlikte reddedilen seçeneklere karşı pişmanlık duyması, kaygı düzeyini arttıran temel unsurlardan birisi haline gelmiştir. Özellikle medyanın etkisiyle tüketim kültürü yaygınlaştırılmaya çalışılmakta ve insanın tüketebildiği kadar mutlu olabileceği imajı dayatılmaktadır. Bu durum sosyo-ekonomik açıdan yeterli imkâna sahip olmayan insanlarda hayal kırıklığına ve umutsuzluğa neden olmaktadır. Kapitalist kültürün sürekli tüketimi teşvik ettiği bu ortamda şükür erdemi bireyin psikolojik sağlık özelliğini geliştirmesi açısından önemli bir etkiye sahiptir.

Yardımsaverlik

Seligman ve Peterson (2004) yardım etmeyi "*insanlık*" erdeminin ortaya çıkışını sağlayan bir güç olarak ele almışlardır. Bu kapsamda yapılan araştırmalarda, yardımsaverliğin insan ilişkilerinde yapıcı yönü ve insanın mutluluğu, huzuru, iyi oluşu ve ruh sağlığına katkıları ele alınmıştır. Yardımsaverlik, bir erdem olarak daha çok karşılık beklemezsiniz, herhangi bir çıkar ilişkisine girmeksizin başka bir kişiye, kuruma veya gruba zaman, emek, mal, para ve enerjiden fedakârlık yaparak verebilme ve bağışlama durumudur. Yardımsaverliğin ortak kimliğinin güçlenmesi, biz bilincinin gelişmesi, sosyal dayanışmanın yaygınlaşması gibi pek çok olumlu toplumsal katkıları bulunmaktadır. Seligman'a (2007) göre bir arkadaşına yardım

etmek, ötekinin hayatını olumlu şekilde etkileyebilecek herhangi bir çaba içerisinde bulunmak gibi düşünceli ve prososyal davranışlar mutluluk konusunda daha kalıcı bir etki oluşturmaktadır (Ayten, 2014).

Bireyselliğin ve bencilliğin yaygınlaştığı günümüzde insanların refah düzeyleriyle birlikte kaygı ve doyumuzluk düzeyleri de artmıştır. Benötesi psikoloji yaklaşımını benimseyen Psikiyatrist Mustafa Merter, kaygı depresyon gibi psikolojik rahatsızlıkların giderilmesinde cömertlik ve yardım erdemini içeren "*hayır (iyilik) terapisi*"nin etkili olabileceğini belirtmiştir. Bu terapi kapsamında kişi zamanından, malından, bilgisinden vererek muhtaç birinin ihtiyaçlarını diğerkam bir motivasyonla karşılık beklemeksizin giderir. Yardım içeren her türlü davranış, içten ve samimiyetle yapıldığı takdirde insanın yaşamının güzelleşmesi, kişinin kendini daha iyi hissetmesi açısından katkı sunmaktadır (Merter, 2006).

Özmete (2011) yardımseverlik ve gönüllülük gibi erdemlerin bir ülkenin "*sosyal kapitali*" olduğuna dikkat çekerek, sosyal hizmet açısından önemli olan sosyal dayanışma ve sosyal destek sistemlerini güçlendirmek için sosyal kapitalin yapılandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Sosyal kapitali yapılandıran sosyal iletişim ağı, yardımseverlik ve gönüllülük gibi esaslar, bireyler arasında duyulan güveni, etkili ve güçlü iletişimi, ortak değerleri, aidiyet ve aynılık duygusunu belirlemektedir. Sosyal kapitalin, toplumu oluşturan bireylerin ortaklaşa hareket edebildikleri ve iş yapabildikleri kültürel düzeyi hazırlayan bir birikim olduğu söylenebilir. Bu açıdan sosyal kapital, "*insanlar arasında bağlantı kuran, kurumlar, ilişkiler, tutumlar ve değerlerin ekonomik ve sosyal gelişmeye yaptıkları katkılar*"dır. Bu noktada, Michael Woolcock (2001) sosyal kapitalin güçlendirilmesi için ilişkiler esasına dayanarak sosyal kapitalin üç farklı boyutu arasındaki bağlantıyı şu şekilde açıklamıştır: Bunlar;

Aile, yakın arkadaş veya komşular gibi benzer gruplardaki bireyler arasındaki bağları gösteren bağ kuran sosyal kapital,

Farklı sosyo-ekonomik statü, farklı kuşak ve farklı gruplardan gelen, aralarında mesafe bulunan bireyler, arkadaşlar ve dostlar arasındaki ilişkiler gibi insanların daha uzak bağlarını çevreleyen köprü kuran sosyal kapital,

Özel alan dışında, yakın çevrenin ötesinde daha geniş formal kurumlardan kaynak, fikir ve bilgi alışverişinde bulunan birey ve toplulukların birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan sosyal kapitaldir (Özmete, 2011).

Yardımseverliğin toplumda yapılandırılmış ve organize edilmiş bir şekilde yaygınlaştırılması sosyal hizmetin temel uğraşı alanı olan yoksulluk sorununun azaltılması açısından önemlidir. Özellikle Türkiye gibi kolektif bilince sahip Doğu toplumlarında manevi değerlerden kaynaklanan yardım etme motivasyonu iyi yönlendirilemezse yardım tekrarlarına ve istismarlara neden olabilmektedir. Bu açıdan sosyal hizmet bireylerde var olan yardımseverlik erdemini toplumsal sınıflar arasında barışı ve kardeşliği tesis edecek şekilde profesyonel sosyal yardım ilişkisine dönüştürme misyonu üstlenecek tecrübeye sahip bir meslektir. Sosyal çalışmacılar sosyal yardım amacı güden sivil toplum kuruluşlarında aktif görev alarak toplumun yardımseverlik özelliğinin doğru yönlendirilmesine yardımcı olmalıdır.

Alçakgönüllülük

İsfahani'ye göre alçakgönüllülük, "*kişinin üstünlük ve makam bakımından hak ettiği mertebenin altında kalmaya rıza göstermesidir.*" Ona göre alçakgönüllülük, bilim adamları ve yöneticilerde daha fazla görünürlük kazanabilir. Kibir ile düşkünlüğün ortasında bir haldir. Düşkünlük kişinin kendi hakkını yitirerek acınacak duruma düşmesiyle, kibir kişinin kendisini hak ettiği durumdan daha üst bir yerde görmesidir (Ayten, 2014).

1990'lı yıllardan itibaren psikologlar alçakgönüllülük erdemiyle ilgilenmeye başlamışlardır. Bu konuda kapsamlı çalışmaları olan June Tangney'e (2002) göre alçakgönüllülük; "*kişinin karakteristik özelliklerine dair sahici bir değerlendirmesi, sınırlarını kabullenebilmesi ve enaniyetini unutabilmesi yeteneğidir.*" Başka bir ifadeyle alçakgönüllülük, kişinin ne olduğunu ve ne olmadığını bilmesidir. Peterson ve Seligman (2004) alçakgönüllülüğü ölçülü olma (itidal) erdeminin türevi olan bir güç olarak değerlendirmiştir. Onlara göre alçakgönüllülük, takdir beklememe, yaptıklarını abartmama, başarılı olmayı nasipli olmakla ilişkilendirme ve hatalarını, kusurlarını kabul edebilme durumudur.

Alçakgönüllülük, ötekine ilgi ve alaka bağlamında affetme, yardımlaşma ve dürüstlük gibi prososyal kavramlarla ilişkilidir. Alçakgönüllü insan herkesin kusurlu olabileceğinin ve hata yapabileceğinin bilincinde

olduğundan affetme ve yardım etme konusunda daha istekli olur. Alçakgönüllü olan kişi gerçekçi bir özsaygıya sahiptir ve narsizimden uzak durur. Tangney, narsizmi alçakgönüllülüğün tersi olarak değerlendirmiştir. Kendine hayran olma olarak tanımlanan narsizmde yeteneklerini ve başarılarını abartma durumu vardır. Alçakgönüllülükte sınırlarını bilme ve kendini olduğu gibi kabullenme söz konusudur (Ayten, 2014).

Tangney (2002), bireyin kendine aşırı yoğunlaşmasının depresyon, kaygı ve sosyal fobi gibi bazı sorunlarla ilişkilendirilebileceğini dile getirmiştir. Bu çerçevede bazı psikologlar, narsistik kişilik bozukluğunun tedavi sürecinde alçakgönüllülüğü terapi süreçlerine dahil etmişlerdir. Varoluşsal ve bilişsel terapilerde, kişinin eksikliklerini ve güçlü yönlerini daha doğru bir şekilde bilmesi ve kişinin kendisiyle ilgili daha gerçekçi algılamasının gelişebilmesi yönünde yönlendirmeler de yapılmaktadır (Ayten, 2014).

Sosyal kontrol mekanizmaların yetersiz kaldığı, kibir ve gösterişin had safhada olduğu günümüzde öz farkındalık bilinci olmayan insanlar öz denetimden uzak yaşamakta ve dürtüsel hareket etmektedirler. Dürtü kontrolünde zorlanan birey kolaylıkla suça yönelmekte, madde kullanmakta ya da suç mağduru olabilmektedir. İnsanlara çocukluk yıllarından itibaren alçakgönüllülük erdemleriyle birlikte öz denetim öğretilmeli, kendi yetenekleriyle ilgili gerçekçi bir farkındalık geliştirmeleri sağlanmalıdır.

SONUÇ

Son yıllarda psikolojide ve sosyal hizmet disiplinde bireyin iyi olma haline yapılan vurgu sayesinde, insanda iyi olan yönlerin geliştirilmesi için güçlendirilmesi gerektiği anlayışı uygulamalarda yol gösterici olmaya başlamıştır. Güçlendirme ve pozitif psikoloji yaklaşımı insanın özünde var olan potansiyel karakter güçlerin ve erdemlerin bilimsel açıdan ele alınarak araştırılması ve bireyin başa çıkma sürecinde bu güçlerden nasıl yararlandığının ortaya konulmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle risk grubu bireylerle çalışırken kendilik değerinin ve benlik saygısının gerçekçi bir şekilde algılanabilmesi için insani erdemlerin müracaatçı grubuna yeniden hatırlatılması gerekmektedir. İnsan çok ağır travmalar ve acılar yaşamış olsa da tabiatında var olan onur ve değerinden bir şey kaybetmeyeceğini bilmelidir. Bu noktada affedicilik erdeminden yardım alınarak; kişi kendi iradesi dışında oluşan şartların da etkisiyle yaşadıkları konusunda kendine yönelik affedici tutum sergilemesi konusunda desteklenmelidir.

Koruyucu-önleyici sosyal hizmet uygulamaları kapsamında psiko-eğitim modeli olarak erdemlerin kullanılması birçok müracaatçı grubunun öznel iyi oluş düzeyine katkı sağlayacaktır. Güçlendirme yaklaşımıyla birlikte sorun merkezli yaklaşımdan daha çok insanın sahip olduğu güç ve erdemlerin kullanılarak sağlıklı ve mutlu bir hayatın sağlanması ve olası psikolojik sorunların engellenmesi anlayışı daha öncelikli duruma gelmiştir. Suça sürüklenen çocuklar, madde bağımlıları, suç mağdurları gibi risk grubu bireylere yönelik sosyal hizmet müdahalesi uygulanırken affedicilik, şükür, alçakgönüllülük ve yardımseverlik gibi erdemlerden yararlanılması bu bireylerin sosyal işlevselliklerini yeniden kazanmalarına yardımcı olacaktır.

İnsanın biyo-psiko-sosyo-kültürel yönü olan manevi bir varlık olarak tanımlandığı günümüzde, erdemlerin sadece felsefenin konusu olduğu iddiası artık geçerliliğini yitirmiştir. Erdemler; psikolojinin de, sosyal hizmetin de temel konuları arasında yer almaya başlamıştır. İnsani erdemler ve karakter güçlerin sağlıklı ilişkisinin araştırıldığı pek çok çalışmada, bireyin yaşam memnuniyeti ve iyi oluş hali ile erdemler arasında pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. Sosyal hizmet alanında da bu tarz ampirik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin; affedicilik erdeminin şiddet mağduru çocukların içe dönük suçluluk, kirlenmişlik ve değersizlik gibi olumsuz duygulardan arınmalarına ne ölçüde katkı sağladığı belirlenmelidir. Aynı şekilde affedicilik, alçakgönüllülük, şükür ve yardımseverlik gibi erdemlerin psiko-eğitim yoluyla risk grubu bireylere öğretilmesinin yaşam kalitelerine etkisinin ne olacağı gibi konuların araştırılması gerekmektedir.

Bu çalışmada özet olarak ele alınan insani erdemlerin sosyal hizmetin müracaatçı gruplarının psiko-sosyal yapıları dikkate alınarak psiko-eğitim ve grup çalışması şeklinde yapılandırılmasının olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KA YNAKÇA

- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a Etik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Arpacıoğlu, Ö., & Yıldırım, M. (2011). Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğın Analizi. *Niğe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 60-76.
- Ayten, A. (2014). *Erdeme Dönüş: Psikoloji ve Mutluluk Yolu*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Corbin, H. (2013). *İslam Felsefesi Tarihi* (9. b., Cilt I). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çapan, B. E., & Arıcıoğlu, A. (2014). Psikolojik Sağımlığın Yordayıcısı Olarak Affedicilik. *Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 70-82.
- Davary, B. (2006). Forgiveness. O. Leaman içinde, *The Qur'an: An Encyclopedia*. New York/London: Routledge.
- Duyan, V. (2012). *Sosyal Hizmet Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri*. Ankara: SHUD Yayınları.
- Emmons, R. A. (2009). *Teşekkür Ederim*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Farnkl, V. E. (2009). *İnsanın Anlam Arayışı*. İstanbul: Okyan Us Yayınları.
- Lambert, N. M., Fincham, F. D., & Stillman, T. F. (2012). Gratitude and Depressive Symptoms: The Role of Positive Reframing and Positive Emotion. *Cognition and Emotion*, 26(4), 615-633.
- Merter, M. (2006). *Dokuz Yüz Katlı İnsan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Myers, D. G. (2000). The Funds, Friends and Faith of Happy People. *American Psychologist*, 55(1), 56-67.
- Ocak, H. (2011). Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlkçağdan Ortaçağa Evrimi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(11), 79-101.
- Özdek, Y. (2012). *Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kışkırcısında İnsan Hakları*. www.sendika8.org: <http://sendika8.org/arsiv/yoздеk1-2009-04-12.pdf> adresinden alındı
- Özmete, E. (2011). Sosyal Kapitali Yapılandırmak: Sosyal İletişim Ağı ve Yardımseverlik-Gönüllülük. *Aile ve Toplum Dergisi*, 6(22), 83-104.
- Paloutzian, R. F., & Park, C. L. (2013). *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Pargament, K. I., & Rye, M. (1998). Forgiveness as a Method of Religious Coping. E. Worthington içinde, *Dimensions of Forgiveness Psychological Research Theological Perspectives*. London: Templeton Foundation Press.
- Peterson, C., & arkadaşları. (2007). Strengths of Character, Orientations to Happiness and Life Satisfaction. *Journal of Positive Psychology*, 2(3), 149-156.
- Peterson, C., & Seligman, M. (2004). *Charekter Strength and Virtues: A Handbook and Classification*. New York: Oxford University Press.
- Rye, M. S., & Pargament, K. I. (2002). Forgiveness and Romantic Relationships in College: Can it heal the wounded hearth? *Journal of Clinical Psychology*(58), 419-441.
- Seligman, M. E. (2007). *Gerçek Mutluluk: Kalıcı Doyum Potansiyelinizi Gerçekleştirmek İçin Yeni Olumlu Psikolojinin Kullanılması*. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Seligman, M. E., Rashid, T., & Parks, A. C. (2006). Positive Psychotherapy. *American Psychologist*, 774-778.
- Semedes, L. (1998). Stations on the Journey from Forgiveness to Hope. E. Worthington içinde, *Dimensions of Forgiveness: Psychological Research Theological Perspectives*. London: Templeton Foundation Press.
- Tangney, J. P. (2002). Humility. C. R. Snyder, & S. J. Lopez içinde, *Handbook of Positive Psychology*. New York: Oxford University Press.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmet Giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.

İŞSİZİN BOŞ ZAMANI YOKTUR

İşsizlik ve Günlük Hayat: (Samsun İli Örneği)

Recep Yıldız¹, N. Ebrar Karakaya²

ÖZET

Boş veya serbest zamanların akıllıca ve verimli kullanımı çalışma hayatının doğurduğu bir uygarlık sorunudur. Çalışma bir çabayı, zahmeti gerektirirken, boş zaman çabasızsızdır ve zevk vericidir. Çalışma varsa boş zaman vardır ki o nedenle işsiz boş zamanı yoktur. Bu bakımdan çalışanların boş veya serbest zaman arzularına karşın işsizliğin bireysel ve sosyal bir sorun olmasının nedenlerinin ortaya konması ve işsizlikle mücadelede sosyal hizmet aracılığıyla işsizlere yönelik sosyal destek sürecinin etkin hale getirilmesi mesleki müdahalede açısından önem arz eder.

Anahtar Sözcükler: Boş Zamanlar, Çalışma, İşsizlik, Günlük Hayat, Sosyal Destek

1. GİRİŞ

İşsizlik sorunu dünyanın olduğu gibi Türkiye’de de gündemde ilk sıralarda yer alan bir sosyal sorundur. Örneğin, Konsensus Araştırma ve Danışmanlık Şirketi’nin, 18-28 Mayıs 2011 tarihleri arasında toplam 3.000 kişi ile yüz yüze anket yöntemi uygulayarak gerçekleştirdiği araştırmada; bireylere ‘Sizce şu an Türkiye’nin çözülmesi gereken en önemli sorunları nelerdir?’ sorusu yöneltilmiştir. İşsizlik birinci sırada (%83,6) yer almıştır (<http://www.konsensus.com.tr/news/396/turkiyenin-en-onemli-uc-sorunu.html>). Yine (BBC Dünya Servisi için 23 ülke ve 11.293 kişinin katılımıyla, 2011 yılı Temmuz ve Eylül ayları arasında) Globescan adlı araştırma kuruluşunun yaptığı "Dünya Konuşuyor" başlıklı çalışmasında; katılımcılara, kendilerini en çok kaygılandıran sorunu ne olduğu ve hangi sorunu günlük yaşamlarında yakın çevreleriyle sıklıkla konuştukları sorulmuştur. Türkiye’de işsizlik iki gündem maddesinden biridir. (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/12/111211_bbc_poll.shtml).

İşsizlik emek gücünün bir kısmının kullanılmayarak daha az üretim yapılması anlamına gelmektedir. "Üretim faktörlerinden biri olan emek faktörünün tam kullanılmaması durumu" (Işığöç, 2012, 81) veya "İktisadi anlamda emek talebinin emek arzını karşılamaması" (Güney, 2009, 136)* anlamına gelen ve çalışma istek ve zorunluluğu ile orantılı olarak istihdam imkân ve şartlarının sağlanamaması sonucunda ortaya çıkan işsizlik, hem bireysel hem de sosyal bir problemdir. İşsiz kavramı da "çalışma isteği ve yeterliliği olmasına karşın, düzenli ve sürekli gelir sağlayabilecek bir işi bulunmayan 15 yaş üstü yetişkin kişileri" (Işığöç, 2012, 82) nitelendirmektedir. İşsizlik, iş dışı hayatın ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli gelirden yoksunluk/ gelir kaybı kadar; diğer toplum üyeleriyle/ aktörlerle bütünleşme imkânlarından mahrum olmaktır da. O nedenle bireyin/ aktörün toplumdaki fonksiyonelliğine ket vururken, sosyal ilişkilerini de zedeleyen bir olgudur.

İşsizliğin anlam değiştirip bir sermaye stratejisi olmaktan çıktığını ileri süren Baudrillard günümüz işsizliğini; "bir tür yapay uydudur; bir durgunluk uydusu, negatif bile olmayan bir elektrikle, statik elektrikle yüklü bir kitle, donmuş toplumun giderek büyüyen bir kesimi" (Baudrillard, 2004, 38) ifadeleriyle dile getirmektedir. İnsanı, 'seni, beni, onu' diye ayırma sokmaksızın en güçlü ve en etkin hitap şekli - insan- ile adlandırmak insan olmanın doğru tanımı olacaktır (Benazus, 2011, 256); insanlık asfı sıfattır, bütün dünyevi farklılıklar, zenginlik, başarı, bir iş sahibi olmak gibi farklı konular ve vasıflar arızidir, sonradandır. Devlet başkanı ile vatandaş, işçi ile işsiz... önce kardeştir. Dini ifadeyle eğer mümin ise din kardeşi, değilse insan kardeşidir (Köse, 2013, 122). Kardeşlik bağlarından dolayı da insanlar, pozitif grupların üyesi olmak, kendi mevcut gruplarının saygınlığını korumak ya da artırmak için çaba harcarlar (Hoggve Graham, 2006, 154) -iş ortamı gibi-. Eğer bireysel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak olan bu

¹ Yrd. Doç. Dr. Yalova Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

² Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

* Ancak emek arzının emek talebine eşit olması tek unsur olarak işsizlik olgusunu ortadan kaldırmaz. Zira istihdamın gerçekleşebilmesi için emek arzı ile talep edilen işçi niteliklerinin örtüşmesi gerekir. Örneğin, firmalarca istihdam için gazetelere verilen eleman ilanları ile iş arayan insanların aynı anda varlığı buna delildir; istihdam gerçekleşmemektedir.

grup üyeliğine istediği halde dâhil olamazsa birey -işsiz-, hem kendi öz-saygısını hem de yaşadığı toplumdaki saygınlığını kaybetmekte, sosyal ilişkilerden kaçınmakta, yabancılaştırılmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, işsiz günlük hayatın, akrabalarıyla-komşularıyla ilişkilerine, ulusal veya toplu grup organizasyonlarına katılım, bilimsel, kültürel ve sportif etkinliklere katılım değişkenleri açısından incelemektir. Böylelikle işsizliğin bireysel yönünden çok sosyal bir sorun oluşuna dikkatleri çekmek; dezavantajlı gruplar içinde yer alan işsiz birey ve ailelere belirtilen değişkenler nezdinde sosyal hizmet olarak neler yapılabileceğini tartışmaktır.

Amacı doğrultusunda araştırma, Samsun ilindeki okullarda eğitim gören işsiz aileye mensup öğrenciler aracılığıyla kendilerine ulaşılan velilerin günlük yaşam tarzlarını betimlemeye yönelik olduğundan anket tekniği kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın çalışma evreni, Samsun ilinde yaşayan işsiz aileler oluşturmaktadır. Araştırmada, tüm çalışma evrenine ulaşma güçlüğü nedeniyle örneklem alma yoluna gidilmiştir. Araştırmanın örneklemini belirlemek için okullardaki çocukları aracılığıyla işsiz ailelere ulaşılmıştır. 15 adet ilköğretim/ ortaokulda/ lisede okuyan çocukları vasıtasıyla işsiz ailelere ulaşılan semt ve ilçeler şunlardır: İlkadım, Canik, Atakum. Her okulun ilköğretim: 1-2-3-4. sınıf, ortaokul: 6-7-8. sınıf, lise. 1-2-3. sınıflarından tesadüfi yöntem ile seçilen şubelerinden toplam 315 işsiz aile, araştırmanın örneklem grubu oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanmış -kişilik bilgilerinin istenmediği- bir Anket Formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) Windows 21.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlar (Sayı, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) kullanılmıştır. Niceliksel veriler frekans tabloları alınarak analiz edilmiş ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. İŞSİZLERİN GÜNLÜK HAYATI VE BOŞ ZAMANLAR

Bir insan bir şeyi yapmak zorunda ise; o şey iştir. Fakat onu yapmaya ihtiyacı/ zorunluluğu yoksa o, bir iş değil belki bir eğlence, dinlenme veya bir zevktir. Geremediği halde araba kullanması bir insan için zevk, eğlence iken; geçimini araba kullanmaktan kazanan birisi için bir iştir. Bu da boş veya serbest zamanlar ile haz ilkesinin karşıtı olan çalışma-iş ilişkisini irdelemeyi zorunlu kılmaktadır. Şöyle ki;

"Çalışma, gerginlik, çaba, gayret ve zahmet içerir, oysa boş zaman çabasız, rahat ve zevk vericidir. Çalışma, zorlama ve zorlukla yapılır, oysa boş zaman zorlamasız ve varoluşu sürdürmek için zorunlu değildir. Çalışma bir amaca yönelik görülür, oysa boş zaman kendi içinde bir amaç olarak kabul edilir. Çalışma diğerleri için harcanmış bir zamandır. Oysa boş zaman insanın kendi zamanıdır. Çalışmanın toplumsal olarak yararlı ve toplum için zorunluluk olduğuna inanılır, oysa boş zamanın tadı bireysel olarak çıkarılır. Çalışma, ödüllendirilir, oysa boş zaman kendi kendinin ödülüdür ve kendi kendini tatmin eder. Çalışma sıklıkla rutin ve yeknesaktır, öte yandan boş zaman bir özgürleşme veya tatildir, rutinden özgürleşmeye ve kendi içinde seçim yapmaya imkân sağlar. Endüstriyel çalışma başkalarının örgütlenir, sıkı sıkıya programlanmış ve saatler tarafından düzenlenmiştir, oysa boş zamanda, insan işyerinden, zamanlamalardan, programlardan ve sistematikleştirmelerden kurtulmuştur. Çalışmayı oyun ya da sanat gibi başka hoş giden uğraşlardan ayırt etmenin en iyi yolu, zorunluluk ilkesidir." (Bozkurt, 2000, 17)

Boş zamanı değerlendirme, kişilerin mesleki, ailevi ve toplumsal görevlerini yerine getirdikten sonra, özgür iradesiyle dinlenme, eğlenme ihtiyaçlarını karşılamak için başvurdukları etkinlikler bütünü olup bir dizi uğraşları içerdiğine göre, kişilerin yaşam bağlarını güçlendirmesi ve sağlıklı kişi durumuna gelmesi beklenir.

Özgürlük vurgusunu özünde taşıyan boş zaman kavramı, esasen yaşam kalitesini artıran bir unsurdur; onu içerdiği değerlerle algılamak gerekir. Teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı boş zaman, dünyada endüstrileşmiş toplumların sahip olduğu ve değerlendirdiği bir zaman olarak kendisini ifade etmektedir. Modern toplumlarda insanlar, iş streslerinden uzaklaşarak serbest zamanda yapılan faaliyetlere ve huzurlu olmaya da ihtiyaç duymaktadır. İnsanlar iş yaşamlarını devam ettirirken, aynı zamanda boş zamanlarını değerlendirir, üretkenliklerini ve kendilerini ifade edebilecekleri aktivitelere de katılmak isterler. Bu yönüyle de boş zaman, bireyin çevreyle olan maksimum ilişki durumunu ifade ederken (Ağaoğlu, 2010, 34) genellikle bireyin üyesi olduğu ailenin ekonomik düzeyi ile de yakından ilgilidir.

Tülin Şener (2007, 33), Larson ve Verma'nın boş zaman etkinliklerini iki ana kategoriye ayırdığını bildirmektedir. Birincisi TV izleme, okuma ve müzik dinlemeyi içeren medya kullanımıdır; ikincisi de oyun oynama, konuşma ve atletik etkinlikleri içeren aktif boş zamandır. Günlük hayatın bir bölümü belli grup ve organizasyonların içinde geçer. Bu gruplar, zorunlu olmamakla beraber, bir ölçüde insanların paylaşılan ortak çıkarlarından oluşur. Aynı genelleme geniş ölçekli kültürler için de geçerlidir. Genellikle hayatın çoğu 'bize benzer' öteki insanlarla geçirilir (Arslan, 2013, 55). Toplumdaki sosyal ve kültürel faaliyetler, kültür bileşenlerinden etkilenir. Toplumda tercih edilen sosyo-kültürel faaliyetler arasında; akraba, arkadaş ziyareti, kitap okuma, sinemaya gitme, tiyatroya gitme, piknik yapma, spor yapma, gazete-dergi okuma, konferans, seminere katılma, gezi organizasyonlarına katılma, milli bayramlara katılma vb. sayılmaktadır. Yapılan bu etkinliklerin birey açısından artıları dikkat çekicidir. Bireylerin kişiliklerini kazanmalarında, güvenlerinin artmasında, üretken, kendine güvenen bireyler olarak yetişmelerinde kuşkusuz bu tür etkinlikler önemi haizdir.

Toplumsal ilişki ve işlerde farklı rolleri üstlenmiş olan bireyler, içinde bulunan toplumsal yapı/ şartlara ve rolleri/ konumlarına göre boş zaman aktivitelerinde de farklılıklar gösterirler. Günümüzde sosyal amaçlı gönüllü derneklerin ve yerel yönetimlerin düzenlediği çeşitli aktiviteler bu kapsamda ele alınabilir. Boş zaman değerlendirme anlayışı kentlerin alt kültür grupları çerçevesinde de ele alınmaktadır. Boş zamanın kullanımı özellikle sosyal sınıf ve sosyal sınıfın sahip olduğu alt kültür sistemi içinde şekillenmektedir. Örneğin; üst ve orta sosyal sınıf, sıklıkla, kütüphanelere giderek, konferans, açık oturum, sosyal içerikli toplantılara katılarak, bahçe ve dekorasyon işleriyle uğraşarak, tatile çıkarak, spor yaparak vb. boş zamanlarını değerlendirmektedirler. Alt sosyal sınıflar ise genellikle, parkları, oyun alanlarını, popüler müziğin yer aldığı eğlenceleri, kahvehane ve kafeteryalarda sohbeti, akraba, eş ve dost ziyaretlerini, televizyon izlemeyi tercih etmektedirler (Sezal, 2010, 344-345; Türkkahraman, 2006, 251). Yine örneğin, Türkiye'de çocuğun hangi etkinliği seçeceği, genellikle aileyi oluşturan kişilerin ortak dileklerine bağlı olmakla birlikte, kısmen de anne ya da babanın yetkili olarak karışması biçiminde oluşmaktadır. Bununla birlikte, kentsel alanlarda bireyin bu eylemleri özgür olarak seçişi yaygınlık kazanmaktadır (Tezcan, 2010, 134).

Ancak işsizlik söz konusu olunca boş zaman anlamını yitirebilmektedir. Zaman çalışma zamanı ve çalışma dışı zaman olarak iki grupta ele alınabilir. Çalışma zamanı, bireyin para kazanmak ve geçimi sağlamak için iş yerinde geçirdiği, çalışma için yaptığı hazırlık, işe gidis-geliş süreleri ve kendi işi veya çalıştığı ikinci bir işle ilgili yapması gereken mesleki uğraşları kapsar. Çalışma dışı zaman, insanın yaşamını idame ettirmesi için gerekli olan temel fizyolojik ihtiyaçlardan beslenme ve uykuya ayırdığı zaman ve boş zamandan oluşmaktadır.

Boş zaman ve serbest zaman farklı kavramlardır. Serbest zaman veya çalışma dışı zaman; boş zamanı da kapsayan, daha geniş bir zaman dilimini ifade eden bir kavramdır. Serbest zaman; uyku, zorunlu bireysel faaliyetler ve işten arta kalan zaman olarak tanımlanmaktadır. Boş zaman ise kişinin mesleki, ailesel ve toplumsal ödevlerini ve hayatını devam ettirebilmesi için zorunlu olan faaliyetleri yerine getirdikten sonra, özgür iradesiyle yapabileceği dinlenme, eğlenme, bilgi ve becerilerini geliştirme, toplumsal yaşama gönüllü olarak katılma gibi uğraşları gerçekleştirebileceği zaman dilimidir. Bir zaman dilimini ifade eden boş zaman, içinde yapılabilecek aktivite veya aktivitelerle (rekreasyon), iş /çalışma için dinlenme ve yenilenme ise işsizler için geçerliliğinden söz edilemez. Elbette, yalnızca gelir durumu çok iyi olanların veya miras, başkalarının ona çalışması gibi nedenlerle çalışmaya ihtiyacı olmayanların (bir sınıfın) tekelinde olan bir zaman da değildir. Eğlenmek, rahatlamak, bilgi toplamak gibi aktiviteleri kapsıyor olsa da salt bunlara da indirgenemez. Çalışma ve uyku, yemek, kişisel bakım gibi ihtiyaçlar dışında kalan zaman olarak tanımlamak uygundur ki genel kabul gören bu görüşü savunanlara 'Yükümlülük Dışı Zaman Olduğunu Savunan Görüş' denmektedir. Böylelikle üç temel fonksiyonu -dinlenme, eğlenme ve geliştirme- içermektedir (Sevil, 2012, 3-5). Bu yaklaşımlara ilaveten; Baudrillard'ın eleştirisini de eklemek meseleye açıklık kazandıracaktır: "İşin tuhafı işsiz kaldıklarında "aileleriyle daha fazla zaman geçirmeye" hazırlanmaktan duydukları tatmini açıkça ilan etmelerine izin verilenler, sadece üst düzey politikacıdır" (Baudrillard, 2004, 141).

Tanım ve temel fonksiyonlar dikkate alındığında işsiz için boş zaman söz konusu edilebilir mi? Yaptığı etkinlikler yoğun çalışma yükünün etkilerinden bedenî, ruhî sağlığını korumak ve aynı zamanda zevk-haz almak amacıyla, boş zaman içinde, isteğe bağlı ve gönüllü olarak ferdi veya grup içinde seçerek yapılan etkinlikler -rekreasyon- ile aynı şartları haiz mi? İşsiz tanımı gereği arzu edilmeyen bir zaman, boş zaman olabilir mi? İşte o nedenle makale, boş zaman açısından işsizlerin günlük hayatını irdelemek amaçladır. Aynı eylem veya etkinlikler çıkarılanlar için boş zaman aktiviteleri veya rekreasyon içinde iken işsizlerin faaliyetleri nasıl değerlendirilmelidir? Rekreasyon insanın bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını gidermek için; işsiz için katkısı nedir? Bireye ve topluma bir değer katması beklenen boş zaman etkinliklerinin, araştırmada işsiz için anlamı veya anlamsızlığı ortaya koymak istenmektedir?

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Demografik Yapı

Tablo 1: Cinsiyet, Yaş ve Eğitim Düzeyi

		Sayı	Yüzde %
Cinsiyetiniz	Kadın (Anne)	109	34,6
	Erkek (Baba)	206	65,4
	Toplam	315	100,0
Yaşınız	34 yaş altı	89	28,2
	35-44	181	57,5
	45-54	45	14,3
	Toplam	315	100,0
Eğitim Durumunuz	Okur-yazar	31	9,8
	İlkokul	197	62,5
	Ortaokul/Lise	66	21,0
	MYO / Fakülte	0	
	Okur-Yazar Değil	21	6,7
Toplam	315	100,0	

109 kadın-anne- işsiz (%34,6) ile 206 erkek- baba- işsizden (%65,4) oluşan işsiz aileler içinde hiç üniversite mezunu yoktur. Okuryazar olmayan (%6,7), okuryazar olan (%9,8) ve ortaokul/ lise mezunlarının oranı ise %21,0'dir ki geri kalan büyük kesim (%62,5) ilkokul mezunudur. Yoğun yaş grubu ise 35-44 yaş aralığındadır (%57,5).

Tablo 2: Ekonomik Durum

		Sayı	Yüzde %
Aylık Toplam Geliriniz	Hiç yok	83	26,3
	500 TL'den az	231	73,3
	501-1500 TL	1	,3
	Toplam	315	100,0
Geçiminizi Sağlıyorsunuz	Nası Anne-Baba Yardımıyla	155	49,2
	Akrabalar Yardımıyla	48	15,2
	Devlet Kurumlarının Yardımıyla	60	19,0
	Diğer (yevmiyeli işle, dernek yardımıyla, ...)	52	16,5
	Toplam	315	100,0

İşsiz ailelerin gelirleri, yalnız bir (1) aile hariç, 500 TL'den azdır (%73,3). Geri kalan aileler ise (%26,3) hiç geliri olmayanlardan oluşmaktadır. Ailelerin yarısı anne-baba (%49,2) ve diğer yarısı ise ya devlet kurumlarının (%19) ya da akrabalarının yardımlarıyla (%15,2) geçimlerini sağlamaktadır. Ankete katılan işsiz ailelerin gelir durumlarının ülke şartlarına göre oldukça düşük bir rakam ifade ettiği görülmektedir. Toplumun kültürel ve tarihsel yapısına atıf yapılabilecek şekilde, gerekli *yardım ve destekler aile ve akrabalarından* gelmektedir. *Ailenin fonksiyonları itibarıyla de en temel birim* oluşu bir kez daha ortaya

çıkılmaktadır. Öte yandan devlet kurumlarının yardımıyla geçimini sağlayan işsiz ailelerin oranı devlet yardımı konusunda yeterli düzeyde olunmadığını ancak *sosyal devlet anlayışında az da olsa adımlar atıldığını* göstermektedir. Zira en zor durumda olup diğer seçeneğini işaretleyerek geçimlerini kendi çabaları ile sağlamaya çalıştıklarını belirten işsiz ailelerin varlığı (%16,5) *daha atılacak adımların gerekliliğini* ortaya koymaktadır. Bu grup içerisinde %73,3 oranında işsiz ailenin 500 TL'den az gelirin olması, onların, günümüz ülke şartlarında geçimlerini oldukça zor sağladıklarını göstermektedir. Üstelik *devlet yardımı alabilecek iken devlet yardımı almayan veya alamayan aileler bulunmaktadır* ki ya onların yardım alabilme konusunda bilgilendirilmesi ya da onlara ulaşmada titiz çalışmaların gerektiği düşüncesini doğurmaktadır.

3.2. Aile ve Akraba İlişkileri

Sosyal temasın ve yardımlaşmanın/ desteğin en yoğun yaşandığı ilişkilerden biri akrabalık ilişkileridir. Akraba bağlarının güçlü olduğu toplumlarda gizli bir sigorta sistemi mevcuttur; bu aynı zamanda bir aile sigortasıdır. Ailede birisi sıkıntıya girdiği zaman aile bireyleri veya yakın akrabalar -ağabey, abla, dede, nene, amca, dayı, teyze, hala- yardım edip sıkıntıyı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. (Tabloda görüldüğü üzere, katılımcıların %64,4'ü aile ve akrabalarının yardımlarıyla ayakta kalabilmektedirler.) Yaşanan en küçük sıkıntıda bireyselci yaklaşımların ötesinde özümseyici, birleştirici, yardım ve paylaşımı önceleyen anlayış devreye girmektedir. Bu nedenle yakın akraba ilişkilerinin stresi azaltan bir etkisinin olduğundan söz edebiliriz (Tarhan, 2010, 121).

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nce yapılan araştırmada, akraba ziyaretlerinin rutin bir faaliyet olmadığından yapıma sıklığı daha az gerçekleştiği; ancak ailelerin bu ziyaretleri birlikte yaptıkları sonucu çıkmaktadır. Akrabalarıyla birlikte piknik yapma ve tatile gitme ise mevsim, ekonomik durum ve zaman gibi unsurları da içerdiğinden sıklık dereceleri düşüktür. Türk ailesi birlikte en az sinemaya ve tiyatroya gitmektedir. Sinema-tiyatro izleme alışkanlığının azlığı da bu sonuçta etkindir. Akrabalarla görüşmeler daha çok bayramlar, törenler, toplantılar gibi özel günlere ve özel zamanlara denk getirilmektedir ki görüşmenin de yolunu aralamaktadır. En azından bu günlerin görüşme günü olarak değerlendirilmesi de dikkate değer bir husustur. Özellikle büyük şehirlerde yaşayan insanların, şartların yerinde olmamasından ötürü özel günlere daha bir önem verdikleri görülmektedir. Akraba ilişkileri kişiye bir güven aşlamakta, kimi sorunların çözümünde destek sağlamaktadır. Aynı zamanda kişiyi güçlü kılan bir husus olarak da öne çıkarılmaktadır ki dayanışma ve yardımlaşmanın en üst düzeyde yaşandığı akrabalık ilişkisi, şehir hayatının da temel unsuru, hamuru haline gelebilmektedir (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010, 241-243). Bu anlamda işsiz ailelerin anne-baba, akraba, hasta ziyaretleri, törenlerde bir araya gelme ve piknik yapma faaliyetleri de aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo 3: Aile ve Akraba Ziyareti, Düşün ve Cenaze -Özel Günlere- Katılım ve Piknik

Aile ve Akraba Ziyaretleri	Sayı	Yüzde %
Ziyaret Etmeyiz, Bağlar Kopuk	57	18,1
Seyrek Ziyaret Ederiz	98	31,1
Sık Ziyaret Ederiz. Bağlar Sıkı	160	50,8
Toplam	315	100,0
Düşün ve Cenaze/ Özel Günlere Katılma	Sayı	Yüzde %
Hiç veya Çok Nadir	93	29,5
Bazılarına Katılır, Bazılarına Katılmayız	77	24,4
Genellikle / Mümkünse Hepsine	145	46,0
Toplam	315	100,0
Hasta Ziyareti	Sayı	Yüzde %
Hiç veya Çok Nadir	70	22,2
Bazılarını Ziyaret Ederiz, Onların da Bazıları Bizi Ziyaret Eder	92	29,2
Genellikle / Mümkünse Hepsine	153	48,6
Toplam	315	100,0
Aile ve Akrabalarla Piknik Yapma	Sayı	Yüzde %
Böyle Bir Talebimiz Yok	206	65,4
Bazen veya Davet Edilince Katılıyoruz.	67	21,3
Kıt İmkânlarla da Olsa Sık Piknik Yapmaya Çalışırız.	42	13,3
Toplam	315	100,0

Tabloya göre işsiz ailelerin yarısının (%50,8) aile ve akraba bağları sıkıdır ve sık ziyaretler gerçekleştirilmektedir [Tablo 2'de verildiği üzere zaten büyük bir çoğunluğu (%64,4) anne-baba ve akraba yardımları veya gelir desteği ile yaşamaktadır]. Bağların kopuk olduğunu ve bu nedenle karşılıklı ziyaretlerin yapılmadığını bildirenlerin oranı ise %18,1'dir. Düşün ve cenaze gibi özel günlere katılmada %46'sı hepsine ve %24,4'ü bazılarına katılıp bazılarına katılmadıklarını bildirmektedirler. %29,5 ise hiç katılmadıklarını bildirmişlerdir. İşsiz ailelerce benzer veya yakın oranlar, hasta ziyareti için de belirtilmiştir. Bu üç temel parametre -bağları kopuk olan %18,1'i hariç- işsiz ailelerin, aile ve akraba ilişkilerinin yakınlığını ve ziyaretlerinin sıklığını, aradaki bağların kuvvetli olduğunu ve destek /yardım gördüklerini ortaya koymaktadır. Ancak birlikteliklerin ev ve hasta ziyaretleri ile belirli özel zaman ve törenlerle sınırlı kalması, temel ihtiyaçların ve dolayısıyla ekonomik imkânların ilişkinin çerçevesini belirlediği sonucuna ulaştırmaktadır. Zira birlikte piknik yapma etkinliğinde yalnızca %13,3'ü kıt imkânlarla da olsa gibi bir ifade ile olumlu görüş bildirmiş, %65,4'ü ise böyle bir taleplerinin bulunmadığını ifade etmişlerdir.

3.3. Organizasyonlara Katılım

İhtiyaçları karşılamak için ortaya çıkmış olan gönüllü kuruluşlara -en yaygın olan derneklere- üye olmak ve hizmette bulunmak boş zamanları değerlendirme yollarından birisidir. Yarı resmî örgütlenmiş ve üyelerinin kendi istekleriyle katıldığı, nispeten sürekli bir topluluk olan gönüllü dernekler, amaçlarına göre üye olacaklarda belirli nitelikler ararlar. Yazılı bir tüzüğü, düzenli aralıklarla toplanma günleri, belirli yayınları (kitap, dergi, broşür gibi) vardır.

Kentleşme, örgütlü boş zaman değerlendirme hizmetleri sağlayan kamu veya gönüllü kuruluşlara ihtiyacı doğurmuştur. Gönüllü kuruluşlarla birey, aynı çıkarları ve aynı fikirleri olan gruplarla kendini özdeşleştirip kaynaştırarak yığın içerisinde yalnızlığını giderir. Böylece toplum, bir ölçüde çözümlerden kurtulmuş olur. Dernek biçiminde bir gruba giren birey kendini ve çıkarlarını topluma karşı kolay ve güvenle korur. Gönüllü dernek üyelerinin çoğu, tüm ülkelerde orta ve yukarı sınıflara mensuptur (Tezcan, 2010, 143-144). Gerekli hizmetleri yapmak ve grup içinde yerine getirilmesi gereken görevlerin bulunması boş zamanı da gerektirir.

İşsiz ailelerin bir işi olmadığı nedeniyle araştırma, işsiz ailelerin gönüllü derneklere üyelikleri ve etkinliklere ve yine aynı nedenlerle Milli Bayram törenlerine katılmalarını da ortaya koymak amacını taşımaktadır. Zira

tören, bazı bireylerin yeteneklerini sergilemesine, hünerlerini göstermesine ve eğlenmesine imkân veren, çoğunlukla toplum üyelerinin psikolojik sermayesini güçlendiren ve toplumda dayanışmayı pekiştiren (Tolan, 2005, 30) bir toplu davranış türüdür. Yalova'nın Kurtuluşu, İstanbul'un Fethi, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, Kurban Bayramı gibi tarihsel ve dini bir nitelik taşıyan bir olaya toplumca atfedilen kültürel önemi sürekli kılmak, bazen belirli bir grubun ideolojisini sağlamlaştırmak ve belli ritüellerle bireyleri etkilemek için belirli zaman ve mekânlarda düzenlenen siyasal olaylarda veya spor müsabakalarındaki kutlama, karnavallar, eğlenceler, şenlikler gibi çeşitli biçimlerde ortaya konmaktadır. Yine bir kutlama, eğlence ve benzeri nedenlerle organizasyonu -bir araya gelmeyi- gerektiren törenler, boş zamanı gerekli kılmaktadır. Ancak aşağıdaki tabloda görüleceği üzere işsizler söz konusu olunca *çalışma dışında ve uyku, beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanmasından arta kalan boş zaman anlamını yitirmekte ve eğlenilen veya haz alınan zaman olmaktan çıkmaktadır*. Zira boş zaman anlamını, çalışılan zaman ile kazanmaktadır ki bu bağlamda *işsiz boş zamanı yoktur*.

Topluca gerçekleştirilen tüm organizasyon veya etkinliklere katılımın oldukça düşük, uzak duruşun ise yüksek olduğu görülmektedir. Herhangi bir derneğe üye olmadığını (%81,3); gönüllü faaliyetlerin ilgisini çekmediğini (%81), gezi organizasyonlarının kendilerini sıkıldığını (%85,4) ve huzurevi ziyaretlerine hiç katılmadığını bildiren (%80,7) katılımcıların oldukça yüksek düzeylerde bulunması *topluluktan, insanlardan uzak kalmanın tercih edildiğinin* delilidir. Yalnızca (ara sıra veya her zaman) Milli Bayramlara katılma oranı (%43,8) yarıya ulaşmaktadır ki işsiz olursa da *milli değerlere bağlılığın kaybolmadığını* ve hatta işsizliğin bireysel değil *sosyal bir sorun olduğunu* düşünme yorumuna da götürebilmektedir.

Tablo 4: Toplu Organizasyonlara Katılım

Herhangi Bir Derneğe Üyelik	Sayı	Yüzde %
Hiç Üye Olmadım	256	81,3
Üye Oldum Ayrıldım	26	8,3
Üye Değilim Ama Bazen Uğranım	15	4,7
Uyeyim, Genellikle Uğranım	10	3,2
Uyeyim Sık Sık	8	2,5
Toplam	315	100,0
Gönüllü Faaliyetlere Katılma	Sayı	Yüzde %
İlgimizi Çekmiyor	255	81,0
Fırsatımız Olunca, Ara sıra	34	10,8
Tüm Etkinliklerde Görev Almaya Çalışırım.	26	8,3
Toplam	315	100,0
Gezi Organizasyonlarına Katılma	Sayı	Yüzde %
Gezmek Bizi Sıkıyor	269	85,4
İsteriz Ama İmkânımız Az Oluyor, Bazen	33	10,5
Ücretsizse Her Zaman	13	4,1
Toplam	315	100,0
Milli Bayramlara Katılma	Sayı	Yüzde %
Hiç	177	56,2
Bazen	53	16,8
Her Zaman veya Sık Sık	85	27,0
Toplam	315	100,0
Huzurevi Ziyareti	Sayı	Yüzde %
Hiç Gitmem	254	80,7
Nadiren, Toplam Birkaç Kez Gitmişliğim Var	27	8,6
Bazen Uğranım	25	7,9
Genellikle, Fırsat Buldukça Giderim	8	2,5
Sık Ziyaret Ederim	1	0,3
Toplam	315	100,0

3.4. Kültürel, Bilimsel Faaliyetlere Katılım ve Spor

Spor, kişiliğin mücadele gücünü arttıran; bilgi, beceri, yetenek kazandırarak çevreye uyumunu, sosyalleşmeyi sağlayan; ferdin tabii çevresini beşerî çevre hâline çevirirken elde ettiği kabiliyetleri geliştiren; kendine ve başkalarına saygı, sevgi ve güven ile başkalarını kabul etme duygularını geliştiren; kişiler, toplumlar ve uluslararası dayanışma, kaynaşma ve barış için ilgili ögeler-kuruluşlar-gruplar arasında koordinasyonu sağlayan; belirli kurallar altında araçlı veya araçsız, ferdi veya toplu olarak, serbest/boş zaman faaliyeti kapsamı içinde ele alınan rekabetçi, dayanışmacı, sosyalleştirici, toplumla bütünleştirici, kültürel, sosyal bir kurum, bir olgu, bir etkinliktir. İnsanların kendilerini ifade edebilme, üretkenliklerini gösterebilme imkânı buldukları aktiviteleri/ etkinlikleri kapsayan spor; oyun, oyalanma, işten uzaklaşma aracı olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Ama günümüzde politikadan ekonomiye, ırkçılıktan millî birliğe, uluslararası barıştan dayanışmaya, propagandadan reklâma, turizmden çevreye, boş zamanları değerlendirmeden iş bölümüne, kısacası, birey-toplum ve toplumlar arası yelpazede çok yönlü etkilere sahiptir. Genelde gelişmiş toplumların serbest zaman kullanımını ifade etmektedir ki serbest zaman yönetimi dünyada endüstrileşmiş toplumların sahip olduğu ve değerlendirdiği bir zaman ifadesidir (Yetim, 2000, 115-118; Ağaoğlu, 2013, 22; Şahin vd, 2010, 6; Erkal, 1982, 119).

Birey iş, okul ve yaşamını devam ettirmek için gerekli olan zamanın dışındaki boş zamanı değerlendirirken spor, -izleyicileriyle, yapıyla- ön sıralarda yer almaktadır. Başka deyişle spor rekreasyonel faaliyetlerin en ilgi çeken, en kapsamlı ve en çeşitli alanını oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar, rekreasyonel amaçlı sportif faaliyetleri tercih eden insanların sayısının, diğer faaliyetlere katılanların sayılarından daha fazla olduğunu göstermektedir. Spor dışında rekreasyon faaliyeti olarak kabul edilen aktivitelere örnek olarak da müzik, resim, tiyatro, sergi ve sinema gibi sanatsal faaliyetler, çeşitli turizm aktiviteleri ve para kazanma amacı güdülmeyen uğraşılacak el sanatları gösterilebilir (Sevil, 2012, 7).

Bir boş zaman uğraşısı olan müzik bir boş zaman etkinliğidir ve günlük yaşamda bir alışkanlık durumuna gelmiştir. Müzik, diğer sanatlarla birlikte kullanılabilen bir türdür. Filmde, tiyatrodaki, operada, çeşitli spor dallarında yer alarak o sanatların daha cazip duruma gelişini sağlayan bir araçtır da. Müzik, enerji, düzenlilik ve güzellikten oluşan bir bütündür ve insan davranışlarında değişiklik meydana getirebilecek psikolojik bir etkiye sahiptir.

Boş zaman etkinlikleri içinde yer alan film, sinema, tiyatro ve televizyon da bir eğlence ve hazzı ifade eder. Film kitle iletişim araçları içerisinde televizyondan sonra en etkin olan dinamik bir sanat dalıdır. Teknolojik gelişmelerin uygulanışıyla görsellik ve efektlerinden gücünü alan film, aynı zamanda yüksek bir anlatım veya duygu ve düşünceleri iletme gücüne sahiptir. Eğlenme, dinlenme, ruhsal boşalma, estetik zevk, kültür aktarma, toplum sorunlarına dikkatleri çekme gibi amaçları taşıyan ve müzik, edebiyat, resim, dans gibi birçok sanat dallarını içeren bir sanat dalı olan tiyatro ise her zaman kitleleri çekmiştir (Sun, 1969, 9; Tezcan, 1977, 111).

Evreni kültür olayları gözler önüne getirerek evren ve doğal/sosyal olayları tanıtmaya imkânı veren televizyon, kişisel deney ve düşünceleri azaltarak tek tip değer inşa etmekle olumsuz; toplumda düşünce ve bilgi beraberliği oluşturmakta da olumlu bir fonksiyona sahiptir. Yayınları seyreden herkes içindir, elit veya alt tabaka vb. ayrımcılık yoktur. Fakat kişiyi kendisine bağlayarak zamanının çoğunu alır. Üstelik kişiyi edilgen duruma getirir; zira sürekli olarak oturup programı izleyenler uzun bir zaman hareketsiz kalırlar (Aziz, 1976, 40). Bir eğlence aracıdır.

Katılımcı işsiz ailelerde *spora ilgi ve alışkanlığın hiç bulunmadığı görülmektedir*. Zira böyle bir ilgi ve alışkanlığının bulunmadığını bildirenler ile (%64,1), sıkça ve daha çok yürüyüş yaptıkları halde bunu spor olsun diye yapmadıklarını (%23,2) dile getirenlere ek olarak yalnızca %12,7 oranında işsiz bireyin gezi maksadıyla ve hareket etmek adına yürüyüş yaptıklarını belirtmeleri esasen bir boş zaman etkinliği (rekreasyon) sayılmaz. Çünkü bir zevk veya eğlence için değil sağlık veya bir nebze can sıkıntısını aşmak gerekçesiyle yürüyüş veya bazı spor aktiviteleri yapılmaktadır.

Tablo 5: Spora İlgi ve Alışkanlık

Yürüyüş, Koşu, Futbol, Yüzme ve benzeri Spor Etkinliği	Sayı	Yüzde %
Böyle Bir Alışkanlığımız Yok	202	64,1
Ara Sıra Gezi Olsun Diye	40	12,7
Sıkça Yürürüz, Ama Bunu Spor Olsun Diye Yapmayız	73	23,2
Toplam	315	100,0

Tablo 6: İnternet, TV Alışkanlık ve İmkânları

	TV Seyretme		İnternet Kullanımı	
	Sayı	Yüzde%	Sayı	Yüzde%
Hiç (TV, İnternet yok)	36	11,4	215	68,3
Bazen, Ara Sıra	20	6,3	37	11,7
Neredeyse Her Gün	259	82,2	63	20,0
Toplam	315	100,0	315	100,0

Tablo 7: Sinema, Tiyatro Alışkanlık ve İmkânlar

	Sinemaya Gitme		Tiyatroya Gitme	
	Sayı	Yüzde%	Sayı	Yüzde%
Hiç	274	87,0	279	88,6
Bazen (Şimdiye kadar 2-3 kez)	41	13,0	31	9,8
İmkân oldukça (Belki yılda 1-2 kez)	0		5	1,6
Toplam	315	100,0	315	100,0

Tablo 8: Kitap, Gazete Okuma Alışkanlıkları ile Bilimsel Etkinliklere Katılım

	Kitap Okuma		Gazete Okuma		Bilimsel Etkinliklere Katılım (Konferans)	Sayı	Yüzde %
	Sayı	Yüzde %	Sayı	Yüzde %			
Hiç, Belki Elime Geçerse	162	51,4	146	46,3	Bize Uzak	256	81,3
Ara Sıra, Nadiren	50	15,9	52	16,5	Haberimiz Olduğunda, Bazılarına Katılırız.	30	9,5
Haftada Birkaç Gün Kez	103	32,7	117	37,1	Hepsine Katılmak İster ve Takip Ederim.	29	9,2
Toplam	315	100,0	315	100,0	Toplam	315	100,0

Öncelikle bildirelim ki hiçbir zaman TV seyretmediklerini bildiren ailelerin televizyonları yoktur (%17,7) ki ancak anne-baba veya akraba ziyaretlerinde seyredabilmektedirler. Tüm katılımcılar içinde her gün televizyon seyredenler çoğunluğu oluşturmaktadır (%82,2). Oranlar, 'ailelerin televizyonu olsa her gün izleyenlerin oranını arttıracaktır' anlamını da içerdiğinden; 'televizyon, işsiz ailelerin belki de sığındıkları, insanlardan kaçtıkları veya yalnızlaşmışlıklarını giderdikleri bir liman halini almaktadır' sonucuna ulaştırmaktadır. *İnternet kullanımı ile konferans, seminer, panel vb bilimsel etkinliklere katılım düşük oranlarda kalmakta iken sinema veya tiyatroya gitmenin ise hayatlarında-neredeyse-yeri yoktur.*

Yine 'boş zamanı bol olduğu için sıkıntılarını okuyarak giderirler' gibi bir düşüncenin geçersizliği de ortaya çıkmaktadır. Çünkü neredeyse hiç kitap okumayanlar (%51,4) iken; hiç gazete okumayanlar yaklaşık (%46,3) yarıyı bulmaktadır. Buna mukabil haftada birkaç kez kitap okuyanlar (%32,7) ile haftada birkaç kez gazete okuyanlar (%37,1) yarıyı bulmamaktadır. Fakat meşguliyet alanları itibariyle *televizyon izlemeden sonra gazete ve kitap okumak*, ikinci ve üçüncü sırayı almaktadır.

4. SONUÇ

Genel sonuç, aile ve akraba ziyaret ve sohbetleri, hasta ziyaretleri, cenaze gibi özel günlere katılım ile televizyon seyretme ve az oranda gazete ve kitap okuma dışında işsiz ailelerin günlük hayatlarında canlılığın söz konusu olmadığıdır. Elbette boş zaman etkinlikleri içinde anılan bazı faaliyetler/ uğraşlar (sinema, tiyatro, internet) için az da olsa bir maddi imkân gerektirdiğinden mümkün gözükmemektedir. Ancak diğer etkinliklerin, ekonomik bir yük getirmediği halde ilgi alanları veya alışkanlıkları içinde yer almaması işsiz ailelerin içinde buldukları ruh hallerini ve toplumla olan sınırlandırıcı, uzaklaşıcı tutumlarını ortaya koymaktadır.

Yalnızlaşan bir işsizden, kendi dışındaki bir soruna yönelebilmesi, yalnızlığından hoşlanması, olumlu gelişmeleri takdir edebilmesi, şikâyetçi değil teşekkür edebilen bir tavır ortaya koyması, esprili olabilmesi beklenemez. Dahası *işsizin* boş zaman etkinlikleriyle (rekreasyon) hayata daha pozitif bakabilmeyi ve yaşamayı edinebilmek için zevk, eğlence anlamını içeren *boş zamanı yoktur* ve hatta o zamandan sıkılmış, bıkmıştır. O nedenle de ağırdan kaçıp yalnızlığına sığınan veya topluma küserek yalnızca ona maddi-manevi destek olanlarla vakit geçirmeyi arzu eden işsizlerden, elbette, kültür, bilim, sanat, spor etkinliklerine katılma, gönüllü organizasyonlarda görev alma beklenemez. Olsa olsa toplumdan kaçışı kolaylaştıran ama kendisini de meşgul eden, oyalayan veya kendisini onda bulmaya çalıştığı televizyon seyretme, müzik dinleme, varsa internette sörf yapma hayatını bir parçası olacaktır; araştırmanın da doğruladığı gibi.

Yine çıkan sonuçlardan biri de işsizlerin bu yalnızlaşma ve toplumdaki sosyal faaliyetlerden kaçışları içinde, aile ve akrabalarla destekleyici ilişkilerinin varlığı onları hayata bağlamakta, tutundurmaktadır. Hoş ve samimi sohbet ve ziyaretlerin, yakından ilgi ve paylaşımların işsizliğin yıkıcı sonuçlarını hafiflettiğidir. Zira işsiz de diğer insanlar gibi kendi değerini görmek ve sosyal hayat içinde o değeri ile vücut bulmak isteyecektir. Ancak çalışmamak nedeniyle kendi değerini ortaya koyamadığını düşünen ve giderek buna inanan işsiz insan, artık hem kendinden hem çevresinden hem toplumdaki kendini tecrit etmeye başlayacak ve araştırmada da ortaya konduğu üzere kendisini televizyona, yaşamadığı ama başkalarının yaşadığı başka bir dünyada yaşamaya yönelecektir. Bunun bir istisnası ise yardım ve destekleriyle kendilerine destek olup onlara değerlerini hatırlatan insanlara, yakın çevresine kapılarını açık tutacaktır. O halde işsizlerin, kendi değerlerini ortaya koymaları için onların çalışma hayatına adaptasyonları toplumsal ve politik bir sorumluluktur. Sosyal hizmet bilim ve mesleği de bu farkındalık için sosyal politika, sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji ile yakından ilgi kurmak durumundadır, kurmaktadır da. Zaten bu yönüyle multidisipliner bir bilim dalı ve meslek olarak anılmaktadır.

KAYNAKÇA

AĞAOĞLU, S. Yavuz, (2010), "Dershaneye Devam Eden Üniversite Öğrencilerinin Okuma Nedenlerinin Ve Serbest Zaman Etkinliklerine Katılımlarının Değerlendirilmesi", **Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi**, Sayı:1, Ocak, Samsun

AĞAOĞLU, S. Yavuz, (2013), "Belediye Başkanlarının Serbest Zaman Yaklaşımları", **Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi**, Sayı:2,Samsun

ARSLAN, Ali, (2013), **Sosyoloji Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek**, Nobel Yayıncılık, Ankara

AZİZ, Aysel, (1976), **Radyo ve Televizyona Giriş**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara

BAUDRİLLARD, Jean, (2004), **Kötülüğün Şeffaflığı**, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

BENAZUS, Hanri, (2011), **Önce İnsan Olmak**, Bizim Kitaplar, İstanbul

BOZKURT, Veysel, (2000), **Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği**, Alesta Basın Yay. Dağ. Bursa

ERKAL, Mustafa, (1982), **Sosyolojik Açından Spor**, Filiz Kitabevi, İstanbul

GÜNEY, AYTEKİN, (2009), "İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri", **Kamu-İş Dergisi**, Sayı: 4,Ankara

HOGG Michael A., Graham M. Vaughan, (2006), **Sosyal Psikoloji**, Çev., İbrahim Yıldız, Aydın Gelmez, Ankara

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/12/111211_bbc_poll.shtml, (19.10.2015)

<http://www.konsensus.com.tr/news/396/turkiyenin-en-onemli-uc-sorunu.html>, (19.10.2015)

İŞİĞİÇOK, Özlem, (2012), "Günümüz Sosyal Politika Sorunları", Editörler: TOKOL, A. ve A. Yusuf, **Sosyal Politika**, Dora Yayınları, Bursa

KÖSE, Saffet, (2013), "İslam Hukukunda İnsan Onuruna Dayalı Bazı Hükümler", **Hz. Peygamber ve İnsan Onuru**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara

SEVİL, Tuba, (2012), "Boş Zaman ve Rekreasyon: Kavram ve Özellikler", **Boş Zaman Rekreasyon Yönetimi**, Editör: KOCAEKŞİ, Serdar, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

SEZAL, İhsan, (2010), **Sosyolojiye Giriş**, Beta Yayınevi, İstanbul

SUN, Muammer, (1969), **Türkiye'nin Kültür-Müzik-Tiyatro Sorunları**, Ajans Türk Kültür Yayınları, Ankara

ŞAHİN, Metin, Halit Saraç, Oktay Çoban ve Zeki Coşkun; (2010), "Taekwondo Antrenmanlarının Çocukların Motor Gelişim Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi", **Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi**, Sayı:1, Samsun

ŞENER, Tülin, (2007), **Çocukların Kültürel Etkinlikleri**, Sebil Yayınları, İstanbul

T.C. BAŞBAKANLIK AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (2010), **Türkiye'de Aile Değerleri**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara

TARHAN, Nevzat, (2010), **Son Sığınak Aile**, Nesil Yayınları, İstanbul

TEZCAN Mahmut, (1977), **Boş Zamanlar Sosyolojisi**, Doğan Matbaası, Ankara

TEZCAN, Mahmut, (2010), **Sosyolojiye Giriş**, Anı Yayıncılık, Ankara

TOLAN, Barlas, (2005), **Sosyoloji**, Gazi Kitabevi, Ankara

TÜRKKAHRAMAN, Mimar, (2006), **Toplum ve Temel Toplumsal Kurumlar**, Alp Yayınevi, Ankara

YETİM, Azmi, (2000), **Sosyoloji ve Spor**, Topkar Matbaacılık, Ankara

ÖZ – FORM - DEĞER ÜÇGENİNDE ENGELLİ ("SORUN VE BEKLENTİ" PARAMETRELERİYLE AKRABALIK İLİŞKİLERİ)

Recep Yıldız¹, Yasin Erdurak²

ÖZET

Özünde (cevher) onurlu/değerli olan insan, yapıp ettikleriyle ve hatta önüne serilen engelleri aşma mücadelesiyle değerini aşikâr eder. Bu yöndeki çabaya düşünce, hissiyat, eylem veya kurallarla engel olan ise mücadele edeni değil kendisini (birey, grup veya toplumsa olanı) değer kaybına sürükler. Engelliye meşgul etmek ona değer biçmek iken; istifade etmek (başka deyişle yeteneklerini açığa çıkarma imkân ve zemini sunmak) ondaki değeri görmek veya açığa çıkarmasına hizmet etmek çabasındır. İlaveten değerini keşfi ve açığa çıkışına hizmet etmek de başlı başına bir değerdir, onurdur. Araştırmanın temel amacı, engellinin medikal modelde ifadesini bulduğu haliyle değil; sosyal boyutuyla değerlendirilmesine bir nebze katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda her insan için geçerli olmak üzere, dezavantajlı gruplar içinde yer alan engellilerin akrabalarıyla ilişkilerinde yaşadığı sorunlar ve beklentileri perspektifinden insan değeri ve onuru öz ve form ilişkisi temelinde ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Engellilik, İnsan Değeri, Onur, Akrabalık İlişkileri

1. GİRİŞ

Schopenhauer'un (2012: 62-63) ifadesiyle, onur, nesnel olarak, başkalarının bizim değerimiz hakkındaki görüşü iken; öznel olarak, bizim bu görüşten korkmamızdır. Bütünüyle bozulmamış her insanda bulunan onurun ve onura verilen yüksek değer kökeni şuradadır: İnsan, kendi başına çok az şey yapabilir ve yalnız bırakılmış bir Robinson'dur; ancak, başkalarıyla topluluk içinde bir şeydir ve çok şey yapabilir. Bu ilişkiyi bilin-ci gelişmeye başlar başlamaz anlar ve toplu-mun yararlı bir üyesi olarak katkıya yetkin olan birisi olarak görülme çabasına girer. Böyle birisi olması için de herkesten her yerde (sonra özellikle kendisinden) istenilen ve beklenen şeyi ciddi bir biçimde yapması gerekir. Ama aynı zamanda burada, kendi gözünde değil, başkalarının gözünde ne olduğunun önemli olduğunu anlar. Başkalarının uygun görüşleri için gösterdiği ateşli çaba ve bu görüşe verdiği yüksek değer onurun iki temel taşıdır. Başkalarının olumlu görüşünün öğrenilmesi ya da bundan emin olunması insanın moralini yükseltir. Çünkü bu görüş, yaşamın kötülük-lerine karşı insanın kendi kuvvetlerinden daha büyük bir korunma duvardır.

Schopenhauer'dan hareketle denilebilir ki; onura yüklenen anlam, bir insanın kendi başına ne yapabileceğinin ve toplumla neyi ne kadar yapabilirliğinin göstergesidir. Böylece bireyler, toplumsal katılım sebebiyle kendilerinin, toplum için önemli bir aktörü olduklarını düşünürler. Yapabilirlik düşüncesi veya yapabilirlik inancıyla insana biçilen değer toplumda benimsendiğinde bireyler harekete geçer. Gerçekleşen başarılı eylemler de toplum tarafından onure edilir. Ancak onure edilmiş, topluluğunun yararlarından pay alma hakkını da beraberinde getirir. Hak ediş ile bireyin toplumdan beklentileri oluşurken; beklentileri doğrultusunda girdiği sosyal ilişkiler ise sorunların zeminini oluşturur. Hele düşüncelerde sınırlandırılan ve dezavantajlı tanımlamasıyla nitelendirilen engelliler, onursal yaklaşımdan uzak kalınarak, söz ve hak sahibi olarak görülmezse; onur, bireylerde ve toplumda utanç duygusuna dönüşür.

Ancak belirtilmelidir ki; başkalarının onayını almak veya saygı duymalarını sağlamak için ahlaki kurallara uygun düşünce ve davranışlar geliştirilmesi kendi değerinin farkında olmaması anlamına gelirken; menfaatçi bir yaklaşımdan çıkıp başkalarının onayını veya saygısını düşünmeden, insanın değeri üzerine kurulu duygu ve düşüncelerle hareket etmek insanın değerini ortaya koysudur. Değer biçme değil, değerlemedir. İnsan başkalarının tasvip ve takdiri sonucunda değil doğuştan, fitraten onurludur. İnsan bu onurla özünde değerlidir, değerlidir.

Her toplum iyi ve kötüyü, güzel ve çirkini, hoş ve nahoşu, ne amaçla yaşanması, neyin uğruna ölünmesi gerektiğini tanımlamaya çalışır. Ahlak, belirli bir grup içerisinde her türlü görelilikten uzak olarak

¹ Yrd. Doç. Dr. Yalova Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

² Arş. Gör. Yalova Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü (ve Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi)

kendisini bireylere zorla kabul ettirse de; toplumsal değerler bir kültürden diğerine, hatta aynı toplum içerisinde bir gruptan diğerine doğal olarak büyük değişiklik gösterebilir, patron ile işçinin, memur ile köylünün değer ve ahlâk anlayışları, zevkleri farklıdır (Tolan, 2005: 233). Ancak söz konusu 'insanın neliği' olunca, yaratılmışların en saygını (eşref-i mahlûkat), varlığın özü (zübde-i âlem) ve onurlu bir varlık oluşu (Görmez, 2013: 7) dile getirilir. İnsan; insan olarak, eşref-i mahlûkat olarak değerlidir, değerlidir. Örneğin uyuşturucu kullanılması veya kadının reklam aracı veya cinsel meta olarak kullanılması; insanın kendi değerinin bilincinde/ farkında olunmaması veya insandaki değer in maddeye, bedene indirgenmesidir. Esasen iki tavır da insandaki değeri görmemek kadar var olan değeri düşür-mektir de. Toplumsal ve bireysel yaşamında kendini gerçekleştirmek, korumak ve geliştirmek her insanın ortak arzusudur. Bir insanın gerçek benliği et, kemik ya da kas yığını oluşunda değil; karşılaştığı durumları anlayabilen ve durumlara göre kendine yeni imkânlar ve fırsatlar üretebilen becerilerini kullanabilmesindedir. İnsan, iki ayak üstünde yürüyen, gözleri gören değil; Aristo'nun ifadesiyle "zoonpolitikon/ sosyal, siyasal veya konuşan canlıdır". İnsan de-ğerini idrak edendir. Ancak, Ali Şeriatî'nin (2203: 32) ifadesiyle "insan denen "bilinmeyen"i bilmek, diğer her türlü bilmeden daha öncelikli ve gereklidir. İnsan türüne... mutluluğu du-yumsatma uğrunda verilen çağdaş, toplumsal ve ideolojik uğraşların yenilgiye uğramasının nedeni, bütün elde edilen bu başarıların, verilen uğraşların konusu olan insanın "bilinmemiş"liği ya da "unutulmuş"luğudur."

Cevher; öz, zât, mahiyet anlamında kullanılan bir kavramdır. Bu anlamda cevher, varlık açı-sından bir şeyin özünü, hakikatini ve onun ne olduğunu gösterir. Cevher, kendisi olmadan bir şeyin var olamayacağı, her ne ise "o" olamayacağı şeydir. O, başka her şeyin, varoluşu bakı-mından kendisine bağlı olduğu, fakat kendisinin varoluşu açısından başka bir şeye ihtiyaç duymadığı kalıcı varlıktır. Cevher, bir şeyi belirleyen, tanımlayan, "o şey" yapan özsel nite-liklerdir. Mantıksal anlamda da cevher, özü ile kaim olan şeydir. Varlığını devam ettirmek için başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Cevher, azalıp çoğalmaya elverişli değildir. Daha az insan, daha çok insan ya da daha az taş, daha çok taş olamaz. Cevherin madde ile bir ilişkisi yoktur. Meselâ taş, niteliklerinden ayrı olarak kendi başına bir cevherdir; rengi, şekli, ağırlığı vb. nite-likleri ise onun arazlarıdır (Uysal, 2009: 160-161; Öner, 1978: 26-27).

Platon için form, nesnelere ayrı ve bağımsızdır. Aristoteles için ise öz'dür ve madde de bu-lunur. Zira var olanın meydana gelmesi, madde ile biçimin bağdaşmasıyla mümkün hale gele-bileceğinden oluşta önce gelen-olan maddedir ve madde var olanın kuvvesi iken buna karşılık, var olanı belirleyen ise biçimdir, biçim maddenin gerçekleşmiş gücüdür" (Duralı, 1995: 39). Aristoteles'te form, belli bir nitelikte bir varlığa işaret eder. Formun belli bir şey üzerine gel-mesiyle meydana gelen belli bir varlık, belli bir niteliğe sahip olan bir varlık olur (Aristoteles, 1985: 342-343). Kant için de form, zihne, kategorize etme imkânı sağlayan 'a priori öğe'dir. "Bir şey, zihin tarafından sağlanan form ya da yapı olmadığında anlamsızdır. Kant'ın deyişle, içeriksiz olan form boş ve formsuz içerik kördür" (Cevizci, 2000: 385).

Bu bağlamda, bedendeki bir eksiklik insanın değerinde bir eksiklik değildir. Beden fiziksel veya fonksiyonel açıdan eksik olsa da insan değeri, insanda -özünde/ cevherindedir, beden de değil. Beden maddedir, arzudur, bir araçtır, emanettir, nimettir ve şükür gerektirir. Ancak öz olmadan o sadece bir et ve kemik yığınıdır. Onu değerli kılan formuna büründüğü özüdür. Bu bağlamda Kuçuradî'nin (2013: 7) ifadesiyle "değerlendirme bazen değerlendirilenin ken-dinde taşıdığı -onun bir yapı özelliği olan- değeri görme, bazen değerlendirilene değer atfetme, bazen da ona değer biçme ola-rak karşımıza çıkar". Ondan dolayı da âşık olunan kişi, âşık için kendi değerini bir ayna gibi kendisinde gördüğü kişidir. Başka deyişle bir kişi sendeki değeri görünce, sana bakışı, davranışı diğerlerinden farklı olur. Böylelikle sen onun bakış ve davra-nışlarında kendi değerini görür ve onu hep görmek istersin. O nedenle esasen insan karşısın-dakine değil kendi değerine âşiktir. Özde her insan değerlidir ve o değeri görmek ister. O değeri kendisine gösterene de maşuk denir. Üstelik Kuçuradî'nin (2013: 44) tespitiyle, "değer taşıyan şeyler onlara aracılık eden şeyleri değerli kılmaz; ancak yararlı kılar." O nedenle insanın varlık âleminde var olan bedeni değil, onun cevheri/özü bir değerdir, değerlidir.

Özgün, bağımsız ve özgür birey değerlidir (Cılga, 2009: 19). İstek, nasıl davranılacağına ilişkin verilen öz-gür kararları ifade etmektedir. Tutku ya da eğilimler, doğrudan bedensel dene-yimlere dayanmakta ve istek üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle tutku ya da eğilimlerin kontrol edilmesi güç-tür. Akl ise, nasıl davranılacağına iliş-kin yol gösterici ilkeleri hesaplayarak, formüle ederek ve istek üzerinde

bas-ki yaparak doğrudan davranışı belirle-yebilmektedir. Bu durumda akıl ve eği-limler arasında kalan istekler, zıt yön-lü baskı altındadır ve bazı durumlar-da akıl tarafından değil tutkular tarafın-dan da yönlendirilir (Garret, 2008; akt. Hatiboğlu, 2011: 149). O nedenle insan tutkularının esiri olmayınca, özgür, bağımsız bireydir ve onurludur, değerlidir, saygıya değerlidir.

Sosyal hizmet için de her in-san, yalnızca insan olmaktan kay-naklanan değere sahiptir, sadece insan olduğu için özünde saygıya değerlidir. Bu anlayış, Özateş'in (2010: 94) belirttiği gibi, sosyal hizmet uygulamalarına insanların kendi tercih-lerini ve kararlarını belirleme yeteneği-ne, farklılıklarına, mahremiyetine saygı duymak, ihtiyaçlarının karşılanmasında sosyal değişimin, sosyal adaletin ger-çekleştirilmesinde yardımcı olmak ve bunu kolaylaştırmak olarak yansır. Toplumsal alanda ağırlıklı olarak de-zavantajlı toplulukları içeren bir top-lumsal yapıda her bireyin say-gın, değerli ol-duğu bilincinin yaygınlaştırılması da sosyal adalet ve hakkaniyetin temel çıktıları olarak görülebilir (Tuncay ve Erbay, 2006: 57). Üstelik bireylerin, grup-ların ve toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözüm-lenmesine odaklanan sosyal hizmet mesleği, bu temel ih-tiyaçlarının giderilmesi ve sorunların çözülmesinin insanlar açısından bir hak olduğu düşüncesinden hareket eder; insanların ihtiyacı olduğu için değil (Aydemir ve Özhan, 2011: 86).

2. YÖNTEM

Araştırma Yalova ilinde yaşayan, çalışan, tedavi gören, rehabilitasyon merkezlerine devam eden, yatağa bağımlı olup dışarı çıkamayan, engelli ve bakımını üstlenen aile bireyleriyle sınırlıdır. Bu aynı zamanda evrenimizi belirlemektedir. Evrenin tamamına ulaşma imkânı yoktur. Bunun iki nedeninden biri, sayının tam olarak bilinemeyişidir, diğeri de çeşitli nedenlerle bazı engelli bireylere (örneğin zihinsel engellilere anket uygulayamayıp sadece ve mecburen bakımını üstlenen aile bireylerine anket yapabilmek gibi) anket uygulama imkânının bulun-mayıdır. Araştırmada elde edilen bulgular, kaynak taraması yanında Yalova'da yaşayan en-gelli ve bakımını üstlenen aile bireylerinin geliştirilen anket sorularına verdikleri cevaplardan oluşmaktadır.

Araştırma, çalışma evrenini oluşturan, anket uygulamaya imkân veren ve ulaşılabilen tüm engelli ve bakımını üstlenen aile bireyleriyle gerçekleştirilmiştir. Zira hem engelliye hem de onun aile ferdine doldurulan anket sayısı iki elin parmaklarını geçmemektedir. Araştırma problemine cevap bulmak, gerekli verileri toplamak ve engelli ile aile bireylerinin görüşlerini saptamak için veri toplama aracı -taslak anket-geliştirilmiş ve uygulanmıştır.

Anketlerin uygulanmasından sonra verilen cevaplar bilgisayar ortamına aktarılmış, frekans ve yüzde dağılımları alınmıştır. Tabloların yorumlanmasında Pearson Chi-Square testi uygulanmış ve araştırmada kullanılan istatistiksel çözümlenmelerde ,05 anlamlılık düzeyi ile sadece anlamlı tablolara yer verilmiştir. Verilerin tüm istatistiksel çözümlenmeleri "SPSS" programı kullanılarak yapılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Değerlendirme, bazen bir şeye değer atfetme yoluyla değer-lendirme olarak anlaşılır. Sevilen bir insandan hediye gelen yirmi beş kuruşluk bir tarak, yalnız hediyeyi alan insan için de-ğerlidir; çünkü o tarağa kendi dışında olan bir nedenden dolayı değer atfedilmektedir. Atfedilen değerden hariç tarağın değeri nedir? Değerlendi-rilen insan olunca, onun kendisine özgü bir değeri vardır. Bir şeyin kendi değerliliğiyle ilgili soru ise "bir şey niçin değerlidir?" sorusuna karşılık verildikten sonra, cevaplandırılabilir bir sorudur (Kuçuradi, 2013: 26-27). Üstelik kişilerle ve kendi-siyle olan ilişkilerinde bir kişi ola-rak var olmanın temelinde değer anlayışı, bunun teme-linde ise insan anlayışı ve insandan/ kendinden bekle-dikleri/ beklentileri bulunur. Bu bağlamda bir teknisyenin bir Rodin'den daha çok "itibar" görmesi, "bilimselliğin" söz konusu olamayacağı alanlarda da "bilimselli-ğin" aranması, bilime ve onun ürünü olan tekniğe en yüksek değer biçildiğini gösterir (Kuçuradi, 2013: 51). İşte bunun gibi örneğin fiziksel engeli bulunmadığı varsayılan bir kişinin, bir fiziksel engelliden daha fazla itibar görmesi, ekonomik, estetik, yarara dayalı vs. gerekçelerle öze/ cevhere değil forma veya bedene yüksek değer biçildiğini gösterir. Bir değeri bulunan akrabalık açısından bakıldığında da insanların bu bağa değer atfettikleri görülmektedir. Atfedilen değer, beklentileri oluşturmakta, beklentilere cevap bulamamak ise insanı hayal kırıklığına ve hatta yargılamaya, değer biçmeye götürür.

Değerlendirmek, çoğu zaman, değerlendirilmesi söz konusu olan şeyin kendi değerini gös-termek değil de, geçerli ilkeler, kurallar, normlar, standartlar, modalar, öl-çülere göre onu nite-lendirmektir. Bu, bir şeye değer biçmektir. Çünkü bu nitelendirme, değer-lendirilmesi söz ko-nusu olan şeyin kendisi hesaba katılmadan yapılır; nitelendirilen, şeyin kendisi değil, kausal görünüşüdür. Kişiler de yaşayan insanların yapı ettiklerine, (eserlerine hatta kendi kendilerine bu değer yargıları tablolarına göre) değer biçerler. Yüklemeleri iyi-kötü, güzel-çirkin, faydalı-zararlı, doğru-yanlış, günah-sevap ve bu gibi sıfatlar olan değer yargıları kurulum ve her şeye buna göre değer biçilir (Kuçuradi, 2013: 28-29). Beklentilere cevap bulunamaması durumunda eyleme ve sonrasında eylemi yapana biçilen değer sorunları doğurmaktadır. Bu değerlendirme veya değerlendirme yanlış da olsa öze dönüktür, bedene değil. Değer yargılarına göre değerlendirmeler yapmak sorunların kaynağını oluştururken; böyle bir değerlendirme yapmak istemeyen kişinin çoğu kez aldığı tavır ise eylemsizlik veya içine kapanmak, mesafe koymak, uzaklaşmaktır.

Ancak bir kişinin bir eyleminin, bir kararının veya bir tutumunun doğru değerlendirilebilmesi, bunu değerlendirenin, o kişinin yapı bütünlüğünü tanımamasını, onun nasıl bir insan olduğunu, bu eylemi yapanın kim olduğunu bilmesini; ayrıca da bunu ne gibi koşullarda, nasıl bir durumda yaptığını bilmesini şart koşar (Kuçuradi, 2013: 28-29). Engelli ile aile bireylerinin akrabalarıyla sosyal ilişkilerinin araştırılması da bu perspektiften değerlendirilmektedir.

3.1. Engelli ile Ailelerinin Akrabalarından Beklentileri

Ankete katılan engelli ile onların bakımı üstlenen aile bireylerinin tümü dikkate alındığında, akrabalarından en çok şu 5 şeyin beklendiği görülmektedir. Sırasıyla; %31,8 ile samimi ve içten davranmaları, %29,1 ile sık ziyaret edip hal hatır sormaları, %20,7 ile de güler yüz, tatlı dil ve neşeli sohbet, %10,6 ile dertleriyle (yemek, temizlik...) yakından ilgilenmeleri ve duygu paylaşımı; son olarak da %7,9 ile de kendilerini güvende hissettirmeleridir. Akrabalardan bir-birlerine çok yakın olan bu beklentiler, temelde aileden sonra en yakın çevrenin akrabalar olması gerçeğini ve gereğini ortaya koymaktadır. Ancak beş maddede dile getirilen beklentiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde (samimiyet, sık ziyaret, güler yüz ile tatlı dil, dertlerle yakından ilgi ve güven) aile tanımını verir gibidir. Beklenti açısından akrabaya yüklenen anlam veya akraba algısının, aileye yüklenen anlamla yakın olması, akrabanın aileden sayıldığını ortaya koymaktadır. Toplumda yer etmiş olan "Teyze anne yarısıdır", "Amca baba gibidir" ve benzeri deyimlerin varlığı da bu düşünce, algı veya değerlendirmeye örtüşmektedir.

Ancak bu beklentilerin, uygulamadaki akrabalık ilişkilerinde gerçekleşmediği/ karşılık bula-madığı için bir talep mi, bir şikâyet mi olduğu ile belirtilen hususlarda yaşanan müspet akra-balık ilişkilerinden hareketle bir akrabalık tanımlaması veya algısı mı olduğu ayrıca belirlen-melidir. Bu konuda ankete dayalı ortaya konan bir araştırma, engelli ve bakımı üstlenen bireylerin %3,3'nün akrabalarıyla hiç görüşmediklerini ve %10,3'ünün de olumsuz anlamda sadece işi düşünce veya ihtiyaç duyunca birbirleriyle buluştuklarını saptamaktadır. Geri kalan %86,4 katılımcının ise akrabalarıyla cenaze, düğün, bayram gibi özel günler atlanmamak kaydıyla her fırsatta veya haftada bir-iki kez görüştiklerini belirlemektedir. Yine aynı araştırma, yaşanan akrabalık ilişkilerinden memnun olmayanların oranının da %19,8 olduğunu sap-tamaktadır (Yıldız ve Özgedey, 2014: 63, 108). Araştırmadan çıkan sonuca göre; özel günler dâhil fırsat buldukça akrabalarıyla görüşen engelli ve bakımı üstlenen aile bireylerinin %86,4'lük oranı ile akrabalık ilişkilerinden memnun olanların %80,2'lik oranları arasındaki fark, akrabalarıyla görüştükları halde bu ilişkilerden memnun olmayanların az olduğunu (%6,2) ortaya çıkarmaktadır. O halde samimiyet, sık ziyaret, güler yüz ile tatlı dil, dertlerle yakından ilgi ve güven temelinde ileri sürülen beklentiler, karşılık bulmadığı için bir şikâyet unsuru değil, yaşanan müspet ilişkilere dayanan bir tanımlamadır.

Engelli ile bakımı üstlenen aile bireyleri, cinsiyet ve çalışma/ istihdam değişkenleri açısından ise çıkan sonuç şudur: Yaş ve engel türleri ile ilişkide anlamlı bulunmamıştır. Ancak engelli bireylerin akrabalarından beklendikleri öncelikle samimi ve içten davranmaları, bakımı üstlenen aile bireylerinin ise az bir farkla sık ziyaret etmeleridir. Ancak engelli bireylerin akrabalarından samimiyet beklentileri aile bireylerinden daha fazla iken; aile bireylerinin güler yüz ve tatlı dil beklentileri engelli bireylerden daha yüksektir. Yine katılımcılar arasında cin-siyet açısından beklentilerde sadece bir fark görünmektedir. Kadınların akrabalarından güler yüz ve tatlı dil beklentileri erkeklerden yüksek iken, erkeklerin samimiyet ve içtenlik beklenti-leri kadınlardan daha yüksektir.

Bir işte çalışma değişkeni açısından ise 4 farklı grup oluşturulmuştur: Çalışıyor/ memur, işçi, esnaf..., çalışacak durumum yok, işsiz ve ev hanımı. Akrabalarından samimi ve içten davranmaları beklentisinde %40,3 ile çalışan engelli ve aile bireyleri diğer gruplardan öndedir. Sık ziyaretle hal hatır sormaları (37,5%) ve derterleriyle ilgilenip duygu paylaşımında bulunmaları (%25,0) beklentisinde işsiz engelli ile aile bireyleri; güler yüz ve tatlı dil (%27,8) beklentisinde ise ev hanımları diğer gruplardan öndedir. Dolayısıyla çalışanların içten davranma, işsizlerin ziyaret ederek derterleriyle yakından ilgi, ev hanımlarının güler yüz ve tatlı dil ve nihayet çalışacak durumu olmayanların ziyaret, sohbet ve içtenlik beklentileri içinde buldukları psikolojik durumları ve hissettikleri ihtiyaçlarını da ortaya çıkarmaktadır. Zira çalışanlar (%7,6) ile ev hanımları (%5,7) kendilerini güvende hissetmede; işsizler güler yüz ve tatlı dil beklentisinde %0,0; çalışacak durumu olmayanlar ise derterleriyle yakından ilgilenme (%9,3) beklentilerini en düşük düzeyde ifade etmişlerdir.

Buradan akrabalara öneri çıkarılabilir: Çalışan engelli ve aile bireyleriyle ilişkilerde samimi ve içten davranmak; işsiz gruptakileri sık ziyaret edip derterleriyle ilgilenmek; ev hanımlarını sıkça ziyaret ederek güler yüz ve tatlı dil hal hatır sormak; çalışacak durumu olmayanlarla da içten ve samimi duygularla sıkça ziyaret etmek beklentileri karşılayan davranış biçimleridir.

Tablo 1: Kime anket yapıldığı * Cinsiyet* Çalışma*Akrabalarınızdan en çok beklediğiniz şey nedir?

		Akrabalarınızdan en çok beklediğiniz şey nedir?					Toplam
		Sık ziyaret edip hal-hatır sormaları	Derterimle (yemek, temizlik...) Yakın ilgi ve duygu paylaşımı	Kendimi güvende hissettirmeleri	Samimi ve içten davranmaları	Güler yüz, tatlı dil, neşeli sohbet	
Bakımı üstlenen aile ferdi	Sayı	50	17	11	47	46	171
	%	29,2%	9,9%	6,4%	27,5%	26,9%	100,0%
Engelli	Sayı	57	22	18	70	30	197
	%	28,9%	11,2%	9,1%	35,5%	15,2%	100,0%
Toplam	Sayı	107	39	29	117	76	368
	%	29,1%	10,6%	7,9%	31,8%	20,7%	100,0%
Kadın	Sayı	62	23	14	58	59	216
	%	28,7%	10,6%	6,5%	26,9%	27,3%	100,0%
Erkek	Sayı	45	16	15	59	17	152
	%	29,6%	10,5%	9,9%	38,8%	11,2%	100,0%
Toplam	Sayı	107	39	29	117	76	368
	%	29,1%	10,6%	7,9%	31,8%	20,7%	100,0%
Çalışacak durumum yok	Sayı	22	7	9	22	15	75
	%	29,3%	9,3%	12,0%	29,3%	20,0%	100,0%
Ev hanımı	Sayı	49	13	9	43	44	158
	%	31,0%	8,2%	5,7%	27,2%	27,8%	100,0%
İşsiz	Sayı	6	4	2	4	0	16
	%	37,5%	25,0%	12,5%	25,0%	0,0%	100,0%
Çalışıyor (memur, esnaf...)	Sayı	30	15	9	48	17	119
	%	25,2%	12,6%	7,6%	40,3%	14,3%	100,0%
Toplam	Sayı	107	39	29	117	76	368
	%	29,1%	10,6%	7,9%	31,8%	20,7%	100,0%

3.2. Akrabalarının, Engelli ile Ailelerinden Beklentileri

Tablo 2: Kime anket yapıldığı * Engel Türü* Akrabalarınızın sizden beklentileri nedir?

		Akrabalarınızın sizden beklentileri nedir?				Toplam
		Onları aramam, ziyaret etmem	Sevgi, saygı göstermem	Akraba cemiyetlerine katılımam	Diğer (memnun olmam, şikâyet etmemem, uzak durmamam...)	
Bakımı üstlenen aile ferdi	Sayı	88	30	20	33	171
	%	51,5%	17,5%	11,7%	19,3%	100,0%
Engelli	Sayı	76	37	31	53	197
	%	38,6%	18,8%	15,7%	26,9%	100,0%
Toplam	Sayı	164	67	51	86	368
	%	44,6%	18,2%	13,9%	23,4%	100,0%
Ortopedik	Sayı	64	27	27	41	159
	%	40,3%	17,0%	17,0%	25,8%	100,0%
Süreğen hastalığı olan	Sayı	47	12	7	18	84
	%	56,0%	14,3%	8,3%	21,4%	100,0%
Zihinsel	Sayı	31	9	11	20	71
	%	43,7%	12,7%	15,5%	28,2%	100,0%
Diğer (görme, işitme ..)	Sayı	22	19	6	7	54
	%	40,7%	35,2%	11,1%	13,0%	100,0%
Toplam	Sayı	164	67	51	86	368
	%	44,6%	18,2%	13,9%	23,4%	100,0%

Esasen engellilerin akrabalarına yöneltilen sorularla, onların akrabası olan engelli ve aile bireyleriyle ilişkilerini inceleyen bir araştırma yapılabilir. Ancak burada sunulan araştırma, akrabalar sorulan değil; engelli ile bakımları üstlenen aile bireylerine sorulan sorularla oluşturulmuştur. Dolayısıyla akrabalarının beklentileri üzerine yine engelli ve ailelerinin düşünce ve görüşleri sorulmuş, "akrabalarınızın sizden beklentileri nedir?" sorusuna engelli ve ailesi perspektifinden cevap aranmıştır. Engelli ve bakımları üstlenen aile bireylerinin tamamına göre; akrabaları kendilerinden, sırasıyla, akrabalarını ziyaret etmelerini (%44,6); halinden memnun, şikâyet etmeyen ve akrabalarından uzak durmayan... gibi ilişkilerin devamını arzulayan bir davranış sergilemelerini (%23,4); sevgi ve saygı göstermelerini (%18,2) ve akraba cemiyetlerine katılmalarını (%13,9) beklemektedirler. Engelli ile bakımları üstlenen aile bireyleri ve engel türü değişkenleri açısından ise çıkan sonuç şudur: Cinsiyet ile anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Katılımcılara göre; akrabaları engelli bireyden çok (%38,6) bakımları üstlenen aile bireylerinden (%51,5) ziyaret etmelerini beklemektedirler. Buna karşın akrabaları, engellilerden, şikâyet etmeden ve memnun olan bir tavırla sosyal ilişkilere girmelerini beklemekte (%26,9) iken; bu beklenti aile bireylerinde daha düşük düzeydedir (%19,3). Kısacası engelli ve ailelerine göre; akrabalar, engelli bireyden daha az şikâyet ve bakımları üstlenen aile bireyinden daha fazla ziyaret beklemektedirler.

Engelli ile aile bireylerine göre; akrabaları tüm engel türlerinden ziyaret beklese de (ortalama %44,6) en çok süreğen hastalığı olan engellilerden beklediklerini (%56,0) ama yine süreğen hastalığı olanlardan düşük, cenaze gibi akraba cemiyetlerine katılımı neredeyse beklemediklerini (%8,3) ifade etmektedirler. Yine akrabalarının en çok sevgi ve saygı beklediğini düşün-dükleri engel türü ise %35,2 ile görme, işitme, konuşma grubu (ortalama %18,2) iken; şikâyet etmemelerini bekledikleri engel türü de yine aynı gruptur (%13,0). Dolayısıyla katılımcılar açısından akrabalar, en çok süreğen hastalığı olanlara "hep evde kalma, bizi bolca ziyaret et" derken onlardan akraba düğün, yaş günü gibi cemiyetlerine katılmalarını

beklememektedirler. Yine en çok görme, işitme, konuşma engellilerden sevgi ve saygı beklerken; diğer üç gruptan ise hallerinden şikâyetçi olmamalarını beklemektedirler.

Yaş gruplarına gelince; tüm yaş gruplarında öncelikle beklenen akrabalarını ziyaret etmeleridir. Ancak ziyaret etmesi beklenen %60,0 ile 55 yaş ve üzeri olanlardır. Yaş küçüldükçe sevgi ve saygı bekleme oranlarında artış veya yaş ilerledikçe düşüş gözlemlenmektedir. Akraba cemiyetlerine katılım ise en çok 10-24 yaş aralığından, en az 55 yaş üstü engelli ve ailelerinden beklenmektedir. 10-24 yaş aralığındakiler hariç diğer tüm yaş gruplarından şikâyet etmemeleri konusunda beklentiler mevcuttur. Bir işte çalışma değişkeni açısından ise 4 farklı grup açısından farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Engelli ile aile bireylerine göre; akrabaları en çok ev hanım-larından ziyaret etmelerini beklerken (%51,9), işsiz grubu açısından olumlu bir sonuç görün-mektedir (%12,5). Her ne kadar her gruptan hallerinden şikâyetçi olunmaması istense de (ortalama %23,4) işsiz gruptan bu beklenti çok yüksektir (%56,2). Sevgi ve saygı beklenen grupta ise ilk sırayı çalışan grup (%23,5) alırken; akraba cemiyetlerine katılım beklentisinde ise gruplar arasında ayırım gözetilmemektedir.

Tüm değişkenler dikkate alındığında; engellilere göre, akrabaların engelli ve aile bireylerinden beklentisinde ilk sırada işsizler hariç ziyaret edilmek varken; işsiz engelli ve aile bireylerinde ilk sırayı hallerinden memnun olup şikâyet etmemeleri yer almaktadır. Süreğen hastalığı olan ve yaşı 55 üzerindeki engelli ile bakımını üstlenen aile bireylerinden düşün, cenaze, doğum günü gibi akraba cemiyetlerine katılım beklentisi çok düşük düzeydedir. 55 yaş üstü olanlardan sevgi ve saygı neredeyse beklenmezken; en çok sevgi ve saygı, işitme, görme, konuşma engellilerden beklenmektedir.

Tablo 3: Yaş* Meslek* Akrabalarının sizden beklentileri nedir?

		Akrabalarının sizden beklentileri nedir?				Toplam
		Onları aramam, ziyaret etmem	Sevgi, saygı göstermem	Akraba cemiyetlerine katılmam	Diğer (şikâyet etmemem, uzak durmamam...)	
10-24	Sayı	18	11	9	3	41
	%	43,9%	26,8%	22,0%	7,3%	100,0%
25-34	Sayı	42	24	12	29	107
	%	39,3%	22,4%	11,2%	27,1%	100,0%
35-44	Sayı	44	20	18	24	106
	%	41,5%	18,9%	17,0%	22,6%	100,0%
45-54	Sayı	21	5	7	15	49
	%	42,9%	12,2%	14,3%	30,6%	100,0%
55 ve üzeri	Sayı	39	5	5	15	65
	%	60,0%	9,2%	7,7%	23,1%	100,0%
Toplam	Sayı	164	57	51	86	368
	%	44,6%	18,2%	13,9%	23,4%	100,0%
Çalışacak durumum yok	Sayı	35	11	9	20	75
	%	46,7%	14,7%	12,0%	26,7%	100,0%
Ev hanımı	Sayı	82	25	22	29	158
	%	51,9%	15,8%	13,9%	18,4%	100,0%
İşsiz	Sayı	2	3	2	9	16
	%	12,5%	18,8%	12,5%	56,2%	100,0%
Çalışıyor (memur, esnaf...)	Sayı	45	28	18	28	119
	%	37,8%	23,5%	15,1%	23,5%	100,0%
Toplam	Sayı	164	57	51	86	368
	%	44,6%	18,2%	13,9%	23,4%	100,0%

3.3. Akrabalarla Yaşanan Sorunlar

Ulaşılan sonuçlarda; yarıya yakın katılımcının hiç sorun yaşamadığı (%46,2) saptanmıştır. Değişkenler açısından da kayda değer bir fark gözükmemektedir. Geri kalan (%53,8) ve sorun yaşadığını bildirenler arasında, ilk sırayı; dedikodu, bencillik, kıskançlıktan kaynaklı sorunlar (%30,7); ikinci sırayı hak-hukuka riayet etmemek (%11,7); üçüncü sırayı diğer sorunlar (ço-cuklar, gürültü, miras, değerli görülmemek... %11,4) oluşturmaktadırlar.

Engelli ile bakımı üstlenen aile bireyleri karşılaştırıldığında, engelliler hak-hukuka riayet etmemek kaynaklı yaşanan sorunlar aile bireylerinden daha fazla sorun ile karşılaştıklarını; aile bireyleri ise diğer sorunları engelli bireylerden daha fazla yaşadıklarını bildirmektedirler. Dedikodu vb. konularda aralarında açık bir fark görülmemektedir.

Ortopedik engelli ve aile bireyleri, diğer engelli türlerinden en az iki kat daha fazla hak-hukuka riayet etmemekten kaynaklı sorunlar yaşadıklarını; zihinsel engelli aile bireyleri de öteki engel türlerinden daha fazla diğer sorunlarla karşılaştıklarını bildirmektedirler. Dedikodu, kıskançlık, bencillikten kaynaklı sorunlar yaşamada ise engel türleri arasında bir fark görülmemektedir. Cinsiyet itibarıyla; hak-hukuka riayet etmemekten kaynaklı yaşanan sorunlarda erkekler, kadınların iki katı daha fazla; kadınlar ise diğer (gürültü ...) sorunlarda erkeklerin iki katı daha fazla sorun yaşamaktadırlar. Dedikodu, kıskançlık ve bencillik kaynaklı yaşanan sorunlarda kadın ve erkek katılımcılar arasında kayda değer fark görülmemektedir.

Tablo 4: Kime anket yapıldığı * Engel Türü* Cinsiyet* Akrabalarınızla en çok karşılaştığınız sorun nedir?

		Akrabalarınızla en çok karşılaştığınız sorun nedir?				Toplam
		Hiç sorun yaşamadım	Hak-hukuka riayet etmemek	Dedikodu, kıskançlıktan kaynaklı sorunlar	bencillik, diğer (çocuklar, gürültü, miras ...)	
Engelli	Sayı	97	28	59	13	197
	%	49,2%	14,2%	29,9%	6,6%	100,0%
Bakımı üstlenen aile ferdi	Sayı	73	15	54	29	171
	%	42,7%	8,8%	31,6%	17,0%	100,0%
Toplam	Sayı	170	43	113	42	368
	%	46,2%	11,7%	30,7%	11,4%	100,0%
Ortopedik	Sayı	66	29	52	12	159
	%	41,5%	18,2%	32,7%	7,5%	100,0%
Süreğen hastalığı olan	Sayı	49	5	23	7	84
	%	58,3%	6,0%	27,4%	8,3%	100,0%
Zihinsel	Sayı	30	4	21	16	71
	%	42,3%	5,6%	29,6%	22,5%	100,0%
Diğer (görme, işitme ..)	Sayı	25	5	17	7	54
	%	46,3%	9,3%	31,5%	13,0%	100,0%
Toplam	Sayı	170	43	113	42	368
	%	46,2%	11,7%	30,7%	11,4%	100,0%
Kadın	Sayı	97	18	70	31	216
	%	44,9%	8,3%	32,4%	14,4%	100,0%
Erkek	Sayı	73	25	43	11	152
	%	48,0%	16,5%	28,3%	7,2%	100,0%
Toplam	Sayı	170	43	113	42	368
	%	46,2%	11,7%	30,7%	11,4%	100,0%

Tablo 5: * Yaş* Meslek* Akrabalarınızla en çok karşılaştığınız sorun nedir?

		Akrabalarınızla en çok karşılaştığınız sorun nedir?				Toplam
		Hiç sorun yaşamadım	Hak-hukuka riayet etmemek	Dedikodu, kıskançlıktan kaynaklı sorunlar	bencillik, diğer (çocuklar, gürültü, miras...)	
10-24	Sayı	21	1	16	3	41
		51,2%	2,4%	39,0%	7,3%	100,0%
25-34	Sayı	46	14	29	18	107
		43,0%	13,1%	27,1%	16,8%	100,0%
35-44	Sayı	36	12	44	14	106
		34,0%	11,3%	41,5%	13,2%	100,0%
45-54	Sayı	27	6	14	2	49
		55,1%	12,2%	28,6%	4,1%	100,0%
55 ve üzeri	Sayı	40	10	10	5	65
	%	61,5%	15,4%	15,4%	7,7%	100,0%
Toplam	Sayı	170	43	113	42	368
	%	46,2%	11,7%	30,7%	11,4%	100,0%
Çalışacak durumum yok	Sayı	37	8	25	5	75
	%	49,3%	10,7%	33,3%	6,7%	100,0%
Ev hanımı	Sayı	79	10	45	24	158
	%	50,0%	6,3%	28,5%	15,2%	100,0%
İşsiz	Sayı	7	1	6	2	16
	%	43,8%	6,2%	37,5%	12,5%	100,0%
Çalışıyor (memur, esnaf...)	Sayı	47	24	37	11	119
	%	39,5%	20,2%	31,1%	9,2%	100,0%
Toplam	Sayı	170	43	113	42	368
	%	46,2%	11,7%	30,7%	11,4%	100,0%

Yaş değişkeninde ise 10-24 yaş aralığındaki katılımcıların hak-hukuk kaynaklı sorun neredeyse yaşamadıkları (%2,4); 55 ve üzeri yaşta katılımcıların da ortalamının tam yarısı (%15,4) oranında daha az dedikodu, bencillik kaynaklı sorunları yaşadıkları görülmektedir. Gürültü, çocuk vb. kaynaklı diğer sorunları ise 25-44 yaş aralığındaki katılımcıların diğerlerinden en az iki kat daha fazla yaşadıkları görülmektedir.

Dedikodu, kıskançlık, bencillik açısından işsiz engelli ile aile bireyleri (%37,5); diğer –gürültü, çocuklar, miras, değerli görülme- sorunlarda ev hanımları ve hak-hukuka riayet etmemekten kaynaklı sorunları yaşamada ise çalışanlar (%20,2) görüş beyan etmektedirler.

Özetle; hak-hukuka riayet etmemekten kaynaklı sorunları; engelli bireyler aile bireylerinden, erkekler kadınlardan, ortopedik engelliler diğer engelli türlerinden, 55 yaş üzeri katılımcılar diğer yaş gruplarından, çalışanlar diğer gruplardan daha fazla yaşamaktadırlar. Dedikodu, bencillik ve kıskançlıktan kaynaklı sorunları; 35-44 yaş aralığındaki grup ile işsiz engelli ve aile bireyleri daha fazla yaşamaktadırlar. Çocuklar, gürültü, miras, ekonomik ilişkiler, değerli görülmemek... gibi diğer sorunlarla ise; bakım üstlenen aile bireyleri engellilerden, kadınlar erkeklerden, zihinsel engelli aile bireyleri diğer engelli türleri içinde yer alan katılımcılardan, 25-34 ile 35-44 yaş aralığındakiler diğer yaş gruplarından ve nihayet ev hanımları işsiz, çalışan ve çalışma durumu olmayanlardan daha fazla karşılaşmaktadırlar.

3.4. Yaşanan Sorun Sonrasında Ortaya Konan Davranış Biçimleri

Tablo 6: Kime anket yapıldığı * Engel Türü* Akrabalarınızla yaşadığınız sorunlardan sonra ortaya koyduğunuz davranış biçiminiz ne olur?

		Akrabalarınızla yaşadığınız sorunlardan sonra davranışlarınızda nasıl değişiklikler olur?				Toplam
		Mesafe koyarım	Konuşmam/ küserim/ kapanırım	İçime	Özür dilerim/ özür beklerim	
Bakımı üstlenen aile ferdi	Sayı	90	27	20	34	171
	%	52,6%	15,8%	11,7%	19,9%	100,0%
Engelli	Sayı	78	43	22	54	197
	%	39,6%	21,8%	11,2%	27,4%	100,0%
Toplam	Sayı	168	70	42	88	368
	%	45,7%	19,0%	11,4%	23,9%	100,0%
Diğer (görme, işitme ..)	Sayı	26	6	8	14	54
	%	48,1%	11,1%	14,8%	25,9%	100,0%
Zihinsel	Sayı	40	11	9	11	71
	%	56,3%	15,5%	12,7%	15,5%	100,0%
Süreçten hastalığı olan	Sayı	36	23	4	21	84
	%	42,9%	27,4%	4,8%	25,0%	100,0%
Ortopedik	Sayı	66	30	21	42	159
	%	41,5%	18,9%	13,2%	26,4%	100,0%
Toplam	Sayı	168	70	42	88	368
	%	45,7%	19,0%	11,4%	23,9%	100,0%

Engelli ile bakımı üstlenen aile bireylerinin akrabalarıyla yaşadıkları sorun sonrasında sıra-sıyla, ya mesafe koymayı (%45,7); ya ilgilenmemek, oluruna bırakmak, başkalarına durumu iletmek gibi başka davranış biçimlerine yönelmeyi (%23,9); ya konuşmamak, küsmek gibi tepkilerle ilişkilerden onu dışlamayı veya kendi içine kapanarak ilişkilerden kendini dışlamayı/ soyutlamayı tercih ettikleri görülmektedir. Özür dilemeyi veya özür beklemeyi tercih edenlerin oranı ise %11,4 ile son sırada yer almaktadır. Anlaşılan odur ki sorunlar karşısında takınılan tavırlar, büyük bir çoğunlukla ilişkileri tamamen koparmaya değil sınırlandırmaya yöneliktir.

Akrabalarıyla yaşadıkları sorun sonrasında bakımı üstlenen aile bireyleri (%52,6) engellilerden (%39,6); zihinsel engellinin bakımı üstlenen aile bireyleri (%56,3) diğer engelli türlerinden (ortalama %45,7) daha fazla ilişkilere veya muhatabına mesafe koymayı tercih etmektedirler. Buna karşın engelliler (%27,4) bakımı üstlenen aile bireylerinden (%19,9) daha fazla ama zihinsel engelli aile bireyleri (%15,5) diğer engelli ve aile bireylerinden daha az (%15,5) ilgilenmemek, oluruna bırakmak, başkalarına durumu iletmek gibi başka davranış biçimlerine yönelmeyi tercih etmektedirler. Özür dileme ve beklemeyi de süreçten hastalığı olan engelli ile aile bireyleri (%4,8) hariç diğer engelli türündeki katılımcılardan daha düşük düzeyde tercih etmektedir.

İlişkilerden akrabasını veya içine kapanarak kendini dışlama tepkisinde ise engelli bireyler (%21,8) aile bireylerinden (%15,8); süreçten hastalığı olanlar da (%27,4) diğer engelli ve aile bireylerinden daha önde oldukları görülmektedir.

Özetle, engellinin bakımı üstlenen aile bireylerinin yaşanan sorun sonrasında engelli bireylerden daha sert veya engelli bireylerin aile bireylerinden daha ılımlı tepki koydukları ortaya çıkmaktadır. Engelli türleri açısından da zihinsel engellinin bakımı üstlenen aile bireylerinin diğerlerine göre özür bekleme veya dilemede yahut oluruna bırakmada ortalamasının çok altında olması, onların münasama sınırlarının çok

düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Zihinsel engelliye değil bakımı üstlenen aile bireylerine anket yapıldığını da hatırlatarak; tüm katılımcılar içinde bakımı üstlenen aile bireylerinin daha çok anneler olduğu dikkate alındığında bu sert tepkinin, bir annelik ve sahiplenme duygusundan kaynaklandığı ileri sürülebilir.

4. SONUÇ

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, 197 engelli ile zihinsel engellinin bakımı üstlenen aile bireyleri dâhil olmak üzere 171 aile bireyi ile toplamda 368 kişiden oluşan katılımcılar için dedikodu, bencillik ve kıskançlık akrabalar arasında en büyük sorunu oluşturmakta; beklentiler arasında da en çok ziyaret edilme isteği dile getirilmektedir. Çalışan engelli ve aile bireyleri akrabalarından samimi ve içten davranmalarını; işsiz gruptakiler sık ziyaret ve dertleriyle ilgilenmelerini; ev hanımları sıkça ziyaret ve güler yüz ve tatlı dil ile hal hatır sormalarını; çalışacak durumu olmayanlar da içten ve samimi duygularla sıkça ziyaret beklemektedirler. Engelli ve ailelerine göre; akrabalar, engelli bireyden daha az şikâyet ve bakımı üstlenen aile bireyinden daha fazla ziyaret beklemektedirler. Akrabalar, en çok süreğen hastalığı olanlara "hep evde kalma, bizi bolca ziyaret et" derken onlardan akraba düğün, yaş günü gibi cemî-yetlerine katılmalarını beklememektedirler.

Hak-hukuka riayet etmemekten kaynaklı sorunları; engelli bireyler, aile bireylerinden; erkekler kadınlardan ve ortopedik engelliler diğer engelli türdeki engellilerden daha fazla yaşamak-tadırlar. Dedikodu, bencillik ve kıskançlıktan kaynaklı sorunları işsiz engelli ve aile bireyleri daha fazla yaşarken; çocuklar, gürültü, miras, ekonomik ilişkiler, değerli görülmemek... gibi diğer sorunlarla da bakımı üstlenen aile bireyleri, engellilerden; kadınlar erkeklerden ve ev hanımları işsiz, çalışan ve çalışma durumu olmayanlardan daha fazla karşılaşmaktadırlar.

Engellisinin bakımı üstlenen aile bireylerinin yaşanan sorun sonrasında engelli bireylerden daha sert veya engelli bireylerin aile bireylerinden daha ılımlı tepki koydukları ortaya çıkmak-tadır. Zihinsel engelliye değil bakımı üstlenen aile bireylerine anket yapıldığını da hatırlatarak; tüm katılımcılar içinde bakımı üstlenen aile bireylerinin daha çok anneler olduğu dikkate alındığında bu sert tepkinin, bir annelik ve sahiplenme duygusundan kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Tüm bu beklenti ve sorunların kaynağı ile tepkileri göstermektedir ki; engelli ve aile bireyleri kendilerine en yakın olarak yine ailesini ve akrabalarını görmektedir. Zira sorun yaşamayanların oranı yarıya yakın ve akrabalarını sahiplenme yüksek oranlardadır. Bu da onların akrabalarınca engelliği nedeniyle dışladığını değil, onların insan değeri içinde değerlendirildiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ARİSTOTELES, (1985), *Metafizik*, Cilt I A-Z, Çeviri: Ahmet Arslan, Ege Üniversitesi Ede-biyat Fakültesi, İzmir.
- AYDEMİR, İshak, Ali ÖZHAN, (2011), "Hasta Hakları Uygulamalarının Hasta ve Yakınları Tarafından Değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22(1): 85-104.
- CEVİZCİ, Ahmet, (2000), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- CILGA, İbrahim, (2009), "Sosyal Dışlanmanın Dinamiği, Bilimin, Mesleğin Dışlanması ve Öngörüler", *Hacettepe Üniversitesi Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(2): 7-26.
- DURALI, Teoman, (1995), *Aristoteles'te Bilim ve Canlılar Sorunu*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- ERBAY, Ercüment, Tarık TUNCAY, (2006), "Sosyal Hizmetin Temel Hedefi: Sosyal Adalet Güçlendirmeyle Retorikten Pratiğe", *Hacettepe Üniversitesi Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 17(1): 53-69.
- GÖRMEZ, Mehmet, (2013), "Sunuş", Hz. Peygamber ve İnsan Onuru, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- HATİBOĞLU, Burcu, (2011), "Sosyal Hizmet Etiğinde Radikal Yansımalar", *Hacettepe Üniversitesi Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22(1): 147-163.
- KUÇURADI, İoanna, (2013), *İnsan ve Değerleri*, Türk Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖNER, Necati, (1978), *Klasik Mantık*, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara
- ÖZATEŞ, Özge S., (2010), "Sosyal Hizmet Etiğinin Felsefi Temelleri", *Hacettepe Üniversitesi Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21(1): 85-97.
- SCHOPENHAUER, Arthur, (2012), *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, Çev. Mustafa Tüzel Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- ŞERİATİ, Ali, (2003), *İnsan*, Çev., Şamil Öcal, Fecr Yayınları, Ankara.
- TOLAN, Barlas, (2005), *Sosyoloji*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- UYSAI, Enver, (2009), "Kindi Felsefesinde Cevher Kavramı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (1): 159-170.
- YILDIZ, Recep, Oktay ÖZGEDEY, (2014), *Engelli ile Bakımını Üstlenen Aile Bireylerinin Akrabalık v Komşuluk İlişkileri (Yalova Örneği)*, Beka Yayıncılık, İstanbul.

YAŞAM KALİTESİ VE YAŞLILIKTA DEĞER ALGISI

Canan Bulut¹, Elif Türkmenli²

ÖZ

Yaşlılık döneminde karşılaşılan sorunlar, yaşlının değer algısını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Yaşlılık döneminde bilişsel, fiziksel ve ekonomik kayıplar meydana gelmektedir. Bu kayıplarla baş etme durumlarına göre yaşlılar, yaşlılık döneminde farklı düzeylerde sosyal uyum sağlamak ve farklı düzeylerde değer algısı geliştirmektedir. Sosyal uyum sorunu denildiğinde; yaşlı bireyin yaşamdan geri çekilmesi, yaşamdan zevk almaması (alamaması), yaşama aktif olarak katılmaması (katılmaması), kısacası yaşamdan doyum sağlayamaması anlaşılır. Birey yaşlandıktan sonra da yaşamında doyum sağlamaya devam edebilmesi için yaşlılıkta değer algısı birey için büyük önem teşkil etmektedir. Yaşlı bireylerde değer algısı ve sosyal uyum ilişkisinin incelenmesi, yaşlıların yaşam kalitesine katkı sağlama konusunda yararlı olacağı düşüncesi ile planlanmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Yaşlılık, Yaşam Kalitesi, Değer Algısı

1. GİRİŞ

Dünya çapında popülasyonun yaşlanması daha fazla gözlenmeye başlanan bir olgudur. 2003 yılındaki Birleşmiş Milletler tahminlerine göre, toplumların en yaşlı grubunun genel yaşlı grubuna oranında dramatik bir artış gözlemleneceği ve 80 yaşından yaşlı insan sayısı 2000 yılında 69 milyon iken, 2050 de beşe katlanarak 377 milyona ulaşacağı düşünülmektedir.

Yaşlı bireylerin yaşam kaliteleri ile yaşlılıkta değer algılarının değerlendirilmesi, yaşam kalitesi ve yaşlılıkta değer algılarının sosyo-demografik özelliklere göre farklılıklarının incelenmesi ve yaşam kalitesi ile yaşlılıkta değer algısı arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Bu konuda yapılacak çalışmalar sayesinde yaşlılık dönemindeki bireylerin değer algılarına yönelik tutumları belirlenerek yeni politikaların ve uygulamaların hayata geçirilmesi konusunda katkı sağlayacağı hedeflenmektedir.

Yaşlılık döneminde karşılaşılan sorunlar, yaşlının değer algısını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Yaşlılık döneminde bilişsel, fiziksel ve ekonomik kayıplar meydana gelmektedir. Bu kayıplarla baş etme durumlarına göre yaşlılar, yaşlılık döneminde farklı düzeylerde sosyal uyum sağlamak ve farklı düzeylerde değer algısı geliştirmektedir. Sosyal uyum sorunu denildiğinde; yaşlı bireyin yaşamdan geri çekilmesi, yaşamdan zevk almaması (alamaması), yaşama aktif olarak katılmaması (katılmaması), kısacası yaşamdan doyum sağlayamaması anlaşılır. Birey yaşlandıktan sonra da yaşamında doyum sağlamaya devam edebilmesi için yaşlılıkta değer algısı birey için büyük önem teşkil etmektedir. Yaşlı bireylerde değer algısı ve sosyal uyum ilişkisinin incelenmesi, yaşlıların yaşam kalitesine katkı sağlama konusunda yararlı olacağı düşüncesi ile planlanmıştır.

Günümüzde yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak küreselleşme ile birlikte yaşlılığı da dönemlere ayırmak gerekli görülmüştür. Aile yapısındaki dönüşüm yaşlılığı geleneksel dönem ve modern dönem yaşlılığı olarak değerlendirmek durumunda bırakmıştır.

2. YAŞLILIK VE İHTİYARLIK KAVRAMI

“Yaşlılık” yaşlı olma kelime anlamı olarak, yetişkinliğin bir uzantısı olarak yaşam süresinin ileriki döneminde fiziksel ve ruhsal değişimlerin görüldüğü bir evre olarak tanımlanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün yaptığı yaş sınıflamasına göre; 45-59 yaş arası orta yaş, 60-74 yaş arası yaşlılık, 75-79 yaş arası ileri yaşlılık, 90 ve üstü ise ihtiyarlık kategorilerine almıştır.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Yönetimi ABD

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD

Yaşlılığın standart bir tanımı olmamakla beraber biyolojik, fizyolojik, sosyolojik veya ekonomik olmak üzere pek çok alanda tanımı bulunmaktadır. Yaş ilerledikçe buna bağlı olarak, vücudun yapı ve işlevlerinde görülen değişimlere göre biyolojik yaşlılık, organlarda meydana gelen değişimlere göre fizyolojik yaşlılık, bireyin kendini ruhsal olarak yaşlı hissetmesine bağlı olarak yaşam algısı ve yaşam şeklinin değişmesine duygusal yaşlılık, toplum içinde aynı yaş grubundaki yaşlı bireylerin kıyaslanmasında işlevlerini devam ettirilmesine fonksiyonel yaşlılık denir.

Yaşlılık sürecinde birbirini takip eden gelişmeler ve değişimler yaşanır. Yaşla beraber kişinin rol ve statüsünde de değişimler olur. Ailede zaman içinde (çocuğun aileden ayrılması, çocuğun evlenmesi, yalnızlık, dulluk ve nihayetinde ölüm) bazı değişim ve geçişler meydana gelir.

"İhtiyarlık" tanım olarak "yaşlılık" ile eş anlamlı kullanılsa da "ihtiyarlık" kavramı ile daha çok ileri yaşın getirdiği toplumsal ve kültürel ilişkiler ifade edilmektedir. Zamanın getirdiği biyolojik ve fizyolojik değişimlerde ise "yaşlılık" kavramı kastedilmektedir.

İhtiyarlık bilgelik ve akıl olmakla eşdeğer anlamlar içerir ve oldukça itibarlı bir konumdur. Bu yüzden "aksakallılar" tarihimizde hep yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Köylerde "ihtiyar heyeti" birimi bulunmaktadır. Bu heyet incelendiğinde orta yaşa bile rastlamak mümkündür.

3.YAŞAM KALİTESİ VE DEĞER ALGISI

Yaşam kalitesi genel anlamda bireyin fiziksel, psikolojik ve sosyal iyilik hali olarak da ifade edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü yaşam kalitesini "kendi amaçları, beklentileri, standartları ve ilgilerini göz önüne alarak bireylerin içinde yaşadıkları kültür ve değerler sisteminde kendi konumları ile ilgili algıları" biçiminde tanımlamaktadır (Gülağız vd 2005:372). Dolayısı ile kalite sözcüğü öznel ve görecelik anlamını da çağrıştırdığı için bireyin algılamaları ile yakından ilişkilidir ve bu bağlamda da sosyo-kültürel bir özellik taşımaktadır (Ersoy vd 2005:380).

Toplumların yaşlanması ve yaşlılığın erken ölümler dışında kaçınılmaz olması "yaşlılıkta yaşam kalitesi" ifadesini ortaya çıkarmaktadır. Doğal etmenler sonucu şekillenen yaşam kalitesi üzerinde yapılan rehabilitasyon çalışmaları sadece hasta kişilerde tedavi ile oluşan gelişmeleri araştırmak için kullanılmamaktadır. Sağlıklı kişilerdeki hayat konforunu ve memnuniyeti saptamak için de kullanılabilir. Bu çalışmalar çeşitli sosyal gruplardaki yaşam kalitesini artırma çabalarına temel oluşturmaktadır. Yaşlılarda yaşam kalitesini etkileyen faktörlerin ve bu faktörlerin yaşam kalitesi üzerine hangi yönde etkili olduklarının belirlenmesi, giderek artan yaşlı popülasyonun toplum içinde daha mutlu, sağlıklı olarak yaşayabilmelerine katkıda bulunulması açısından oldukça büyük önem taşımaktadır (Sözen,2014;2).

Yaşlılık ve yaşam kalitesi kavramlarını yan yana getirmek belki bir noktada uygun görülmeyebilir. Yaşlılık döneminin başında bireyin bedensel işlevlerinin kaybı gelir ve yaşam kalitesinin giderek azaldığı bir duruma işaret eder (Özyurt vd 2007:118). Bu nedenle yaşlılık döneminde kaliteli bir yaşamın önemi bir kat daha artmaktadır. Çünkü yaşam kalitesi, bireylerin içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak deneyimleri sonucu elde ettikleri doyum ve iyilik hali anlamına da gelir (Oktik vd 2004:61)

Öte yandan çok sık birbirine karıştırılan yaşam kalitesi ile yaşam doyumu terimlerinin de birbirinden farklı olduklarını belirtmek gerekir. Hatta yaşam doyumu yaşam kalitesi kavramının içerisinde yer alır. Neugarten'e göre (aktaran Oktik 2004:79) "yaşam doyumu, bir insanın istedikleri ile elde ettiklerinin karşılaştırılması ile oluşan sonuçtur". Bu ifadenin anlamı bireyin beklentilerine ulaşması durumu ile bilişsel değerlendirmesini yapabilesidir. Bu nedenle tüm yaşam sürecini kapsar ve bireyin psikolojik durumu ile ilgilidir. Yaşam kalitesi kavramında ise bireyin "yararlı olma" durumu temel değişken olarak alınır ve yaşının toplumsal konumu, mental ve fiziksel durumuna ilişkin işlevleri yapabilecek konumda bulunması ilk akla gelen faktörler olarak karşımıza çıkar (Koch 2000:419-421). Bu kapsamda yaşam doyumu kavramı psikolojik faktöre denk düştüğü için öznel değerlendirmelerle ilgilidir. Yaşam kalitesinin ise objektif ölçümleri mümkün olmakla birlikte sübjektif yönünün de bulunduğunu belirtmek gerekir.

Yaşam kalitesi ile değer algısı bir arada düşünülmesi gereken kavramlardır. Yaşam kalitesinin öznel yorumu göz önüne alındığında bireyin yaşam kalitesi ile değer algısı paralellik göstermektedir. Yaşlı hayatında kendini ne kadar ne kadar yararlı görüyorsa bir o kadar da değerli hissetmektedir.

4. GELENEKSEL DÖNEMDE YAŞLILIKTA DEĞER ALGISI

Geleneksel dönemin aile yapısına bakıldığında, kompleks bir yapıda olması yaşam ve ilişki bağları arasında yaşlı, aile içindeki konum ve statüsünü güvence altına almıştır. Yaşlı birey, aile içinde en bilgili ve deneyimli kişi olarak; aile içinde saygı gören ve aynı zamanda bakımı üstlenilen bir üyesidir.

Bu dönemde kronolojik yaşın hiçbir önemi yoktur. Bir insanın yaşlı olup olmadığı toplum içinde üstlendiği göreve göre tanımlanır. Artık eski gücünü yitirmiş ve ağır işlerin üstesinden gelemeyen insanlar "yaşlı" olarak kabul edilirler. Kişinin statüsünü belirleyen şey yaşadığı topluma yeni bireyler kazandırabilme yada bu yeteneği kaybetmesidir. Geleneksel dönemde yaşlı olmak "özenilen" bir durumdur. Ayrıca bu dönemde kişinin konumunu yaşı değil, ardından gelen kuşak belirler. Dünyaya gelen her yeni kuşak sayesinde, bir kıdem ileri doğru kayılır. Bir kimsenin arkasında ne kadar fazla nesil bulunuyorsa, kıdemi de o kadar fazladır ve toplum içindeki statüsü buna bağlı olarak artar (Tufan, 2002: 29-31). Bu toplumlarda, yaşlılık yaşanan yıla bağlı olmayıp, gerideki kuşağın sayısı ile tanımlanır.

5. MODERN DÖNEMDE YAŞLILIKTA DEĞER ALGISI

16. ve 17. yüzyıllarda bedensel güç kaybına uğrayan kişilere "yaşlı" denmiş, "yaşlılık" takvimsel yaşla ölçülen bir yaşam dönemi hiç olmamıştır. Kendisini yaşlı gören ve hisseden ve aile içindeki yetkilerini genç kuşaklara deveden yaşlı kabul edilmiştir (Tufan, 2002: 19). Modernleşme ile birlikte meydana gelen toplumsal yapıdaki bazı değişiklikler yaşlı algısının da değişmesine neden olmuştur. Yaşlılık artık doğal bir yaşam dönemi olarak algılanmaya başlamıştır. Yaşlılık algısının kronolojik yaşlılığa dönüşmesi ise emeklilik sigortasının yürürlüğe konmasıyla birlikte meydana geldi ve yaşlılık, takvimsel yaşla belirlenen bir yaşam dönemi haline gelmiştir. (Tufan, 2002: 19- 20).

Teknolojik yeniliklere bağlı olarak toplumsal yaşamın dönüşmesi yaşlılara karşı olan tutum ve düşüncelerde dönüşüme neden olmuştur. Tıp alanında gerçekleşen yenilik ve iyileştirmeler yaşlı sağlığı için olumlu gelişmeler olmakla birlikte modern hayatın getirdiği bazı oluşumlar yaşlıları olumsuz yönde etkilemiştir. Toplumdaki aktif rollerini yitiren yaşlılar en başta statü kaybına uğramışlardır. Bunun nedeni de toplumsal değişimle gelen uzmanlaşmanın yaşlı bireylerin bilgi ve tecrübelerine olan ihtiyacı azaltmış olmasıdır.

Sanayileşme ve kentleşmenin etkilerine bağlı olarak, geleneksel geniş aile yapısının çekirdek aile yapısına evrilmesi sonucu, yaşlı bireyin aile içindeki konumu ve statüsü eski önemini kaybetmiştir.

SONUÇ

Günümüzde hızlı nüfus artışı içindeki azalma trendi genel nüfus içindeki yaşlı nüfus oranının artmasına neden olmakta, bu da dünyamızı giderek demografik yaşlanma sürecine sokmakta ve yaşam kalitesi kavramının önemi artmaktadır.

Yaşlılarda yaşam kalitesini etkileyen faktörlerin ve bu faktörlerin değer algısı üzerinde hangi yönde etkili olduklarının belirlenmesi, giderek artan yaşlı nüfusunun toplum içinde daha sağlıklı, mutlu olarak yaşayabilmelerine katkıda bulunulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Yaşlılarda yaşam kalitesi ve yaşam doyumu, uygun yaşam koşulları, toplumlardan izole olmadan yaşamı sürdürme, kaliteli sağlık hizmetlerine zamanında ve kolay ulaşım, akraba, arkadaş ve komşularla ilişkileri sürdürme, zamanını kendisi ve toplum için anlamlı uğraşlara ayırma ile ilişkilidir.

Türkiye, yaş alma sürecinin hızla yaşadığı ülkelerden biridir. Türkiye’de yaşlılar sağlık problemleri yanında sosyal, politik ve ekonomik sorunlar da yaşamaktadır. Aile yapısındaki geniş aileden çekirdek aileye doğru olan evrilme ve kadının iş yaşamına katılımının artması yaşlının yalnız yaşamasını zorunlu hale getirmiştir. Bu zorunlulukta birlikte yaşlı geniş ailede "değer" olarak görülürken, çekirdek ailelerin artmasıyla yaşlıya olan algının da değiştiği gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

BİLİR, N., (2008). Yaşlanan Toplum Yaşlılıkta Kaliteli Yaşam. Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi (GEBAM). www.gebam.hacettepe.edu.tr (erişim tarihi: 09.08.2015)

ERSOY, A.F. ve diğerleri (2005). Huzurevlerinde yaşayan yaşlıların yaşam kalitesi, III.Ulusal Yaşlılık Kongresi (içinde), Ed. Şenel Ergin, İzmir: YASAD Yayınları.

GÜLAĞIZ, G. ve diğerleri (2005). "Huzurevinde yaşayan yaşlıların yaşam kalitesine ilişkin Görüşlerinin ve yaşam memnuniyetlerinin incelenmesi", III.Ulusal Yaşlılık Kongresi Bildiriler Kitabı (içinde), Ed. Şenel Ergin, İzmir:YASAD Yayınları.

KOCH, T. (2000). Life quality vs the "quality of life" : Assumptions underlying prospective quality of life instruments in health care planning. Social Sciece&Medicine.

OKTİK, N. ve diğerleri (2004). "Huzurevinde Yaşam ve Yaşam Kalitesi: Muğla Örneği", Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.

ÖZYURT, B.C. ve diğerleri (2007). "Manisa Muradiye Bölgesindeki yaşlıların yaşam kalitesini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi", Türk Geriatri Dergisi, 10(3) :117-123.

SÖZEN, F., (2014). "Yaşlılarda Yaşam Kalitesi Ve Yaşlılık Algısı: Başkent Üniversitesi Ankara Hastanesi Örneği" Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Kurumları İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

TUFAN, İ., (2002). "Antikçağdan Günümüze Yaşlılık", Aykırı Yayıncılık, İstanbul.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE SOSYAL HİZMET KODLARI: YALOVA ÖRNEĞİ

Musa Şahin¹, N. Ebrar Karakaya²

ÖZET

Toplumsal yapıyı anlamada sözlü kültürün yansımalarını ortaya koymak için yapılan bu çalışmada araştırmanın kaynağı Yalova'dır. Kaybolmaya yüz tutan sözlü kültürel mirası tespit edip kayıt altına almak amaçlar arasındadır. Kaydedilen bu ürünlere farklı perspektiften bakarak toplum yaşayışındaki etkileri, toplumsal yapının durumu, değişim dinamikleri, somut olmayan kültürün etkisi, bu kültür kodları içinde yer alan toplumsal ve bireysel sosyal hizmet algısı, anlayışı ve uygulamalar tespit edilmiştir. Sözlü kültür ile toplumda varlık bulan, nesilden nesile aktarılan, gelenekler aslında "Kültürel Sosyal Hizmet" diyebileceğimiz kültür ile ilişkisi çerçevesinde örüntülenen uygulamalar olarak değerlendirilmesi önem arz eder.

Anahtar Sözcükler: Sözlü kültür, Kültür Kodları, Kültürel Sosyal Hizmet, Gelenek

1-GİRİŞ

Sözlü kültür; toplumların tarihsel süreç içerisinde yaşantıların izleri ile değişerek, nesilden nesile sözlü olarak aktarılacak meydana gelmiştir. Bu bağlamda ülkemizin yaşadığı tarihsel süreçte geçmişten alınan miras işlenerek kendi sözlü kültürümüzü oluşturmuştur. Efsane, destan, halk hikâyeleri, masallar, tekerlemeler, atasözleri gibi eserler meydana getirilmiştir. Her yörenin kendine has sözlü -yazılı ürünlerinin varlığı dikkat çekicidir. Sosyal hayat içinde komşuluk, aile, köy, şehir, dernek vb. yüzlerce olgu bulunmaktadır. Bunların her biri kendi içinde bir sosyal yapıyı yansıtmaktadır. Bu yapılar bir araya gelerek toplumu oluşturmaktadır. Bu sosyal yapı içinde sözlü kültürün yeri öneme sahiptir. Kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü kültür öğeleri içinde deneyim, nasihat, uyarı, ikaz vb. olguları barındırmaktadır. Toplumun birlik beraberliğine katkı sağlayan sözlü kültür ürünleri elbette ki sağlıklı toplumların var olması, varlığını sürdürmesinde önemli bir etkidir.

Toplumsal yaşam; insanları birbirleri ile sosyal, kültürel, dini ve ekonomik yaşantıları açısından etkileşim içinde olmayı gerekli kılar. Örf, adet ve gelenekler toplumsal dinamizmi oluşturur. Her toplumda kendine özgü tanımlama ve uygulamalar, bireylerin kişisel kimliklerini etkilemekte ve şekillendirmektedir. Toplumda görülen farklı yaşayışların kaynağında; farklı toplumsal tabakaların varlığı görülmektedir. Zaman, mekân ve kişilerin zihin yapıları ve kişisel özellikleri farklı yansımaların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Farklı kültürlerin etkileşimi de farklı formların oluşmasında önemli bir etken oluşturmaktadır.

Sözlü kültür kodları toplumda önemli bir yere sahip olup, toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunmaktadır. İnançlar, adetler, gelenekler toplumsal dayanışmayı güçlendiren araçlardır. Sözlü kültür unsurlarının toplumdaki "dayanışma, yardımlaşma, işbirliği, paylaşma vb." olgulara kazandırdığı işlevleri, Sosyal Hizmetin "Koruyucu-Önleyici / İyileştirici-Rehabilite Edici" işlevleri açısından önemi önemlidir. Toplumda birlik, beraberliği tehdit edici muhtemel olaylar karşısında bu olgular etrafında birleşen bireyler, sorunlar daha ortaya çıkmadan çözüm sağlamaktadır. Öz bir ifade ile bu olguları barındıran sözlü kültür kodları Sosyal Hizmetin işlevleri ile aynı amaca hizmet etmektedirler. Ortaya çıkan odur ki Sosyal Hizmet ve Sözlü Kültür geleneğinin pek çok ortak noktası bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı ve önemi; Sözlü Kültür kodlarının sosyal hizmet işlevlerini açıklamaktır.

Çalışma sırasında: Yazılı kaynaklardan yararlanma yönteminde; İstanbul, Yalova, Samsun şehirlerinde yer alan çeşitli kütüphanelerde; konuyla ilgili süreli ve süresiz yayınlardan, YÖK Dokümantasyon Merkezi'nden yararlanılmıştır.

¹ Doç. Dr. Musa Şahin Yalova Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

² Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Mezunlu.

2. YÖNTEM

2.1. Evren ve Örneklem

Bir alan araştırması olan bu çalışmada, Yalova ve çevre köyleri araştırma alanı olarak belirlenmiştir. 2013 Haziran ayı ile 2014 Eylül ayı arasında toplam 15 ay belli aralıklarla mahalle ve köylerde gözlem ve ziyaretler yapılmıştır.

2.2. Veri Toplama Süreci

Katılımcı gözlem, görüşme, anket ve çok sayıda kaynak kişiden yararlanma yöntemi ile Yalova sözlü kültür kodlarına ulaşmaya çalışılmış; görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmanın son aşamasında Yalova'daki sözlü kültür geleneği konusunda gençlerin bilinç düzeyini tespit etmek amacıyla; açık uçlu, yarı açık uçlu, kapalı uçlu olmak üzere toplam 23 sorudan oluşan bir görüşme formu hazırlanmış ve uygulanmıştır.

Merkez mahalle ve köylerde vakit yettiği ölçüde sosyal kodların görünümü sayılabilecek ritüellere (düğün, dini bayram ziyaretleri v.b.) katılmak suretiyle yaşayan gelenek ve görenekler yerinde incelenmiştir. Alan araştırması sırasında katımlı ve katımsız gözlemlerde bulunulmuştur. Saha çalışması sırasında yörede belli bir mekânda gelişen anlatıları yerinde de görerek teyit edilip, resimleri alınmıştır.

2.3. Veri Analiz Süreci

Saha çalışması sonunda eldeki kayıtlar ana başlıklar altında tasnif edilerek, tasnif edilen kayıt çalışmasının yazım işlemi sağlanmıştır. Ayrıca araştırma Yalova'da şu temel kültür kodları üzerine çalışılmıştır: Gelenek, destan, efsane, halk hikâyeleri, masallar, fıkralar, maniler, atasözleri ve deyimler, dua ve beddualar, bilmece-terkerlemeler, ninniler, anılar, savaş anıları, göç anıları, deprem anıları. Bu kültür kodları içinde yer alan toplumsal ve bireysel sosyal hizmet algısı, anlayışı ve uygulamalar tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Sözlü Kültür Geleneğinde Sosyal Hizmet Kodları

3.1.1. Yardımlaşma

Yaptığımız alan çalışmasında; kırsal ve kent yerleşiminde çeşitli gözlemler ve mülakatlar neticesinde süregelen gelenek, görenek, adet ve örfelere rastlanmıştır. Yardımlaşma olgusu çerçevesinde gerek kent yerleşimi gerekse kırsal alanda birçok gelenekler gözlenmiştir.

Kent yerleşiminde komşuluk ilişkilerine baktığımızda ilişkilerin biraz daha resmi olduğu dikkat çekmektedir. Ancak komşuluk ilişkileri kent yerleşiminde de önemini sürdürmektedir. Düğünlerde olagelen çeyiz hazırlıkları, yemek yapma âdeti kent yerleşiminde de sürdürülmektedir.

Kırsal alanda insanların geçiş dönemleri diye ifade edilen; ölüm, doğum, evlilik gibi süreçlerde birçok uygulama hala varlığını sürdürmektedir. Kent yerleşiminde ise benzer bir uygulama kış hazırlıkları (konserve, salça, tarhana vb.) yapımında görülmektedir. Kent yerleşimine göre kırsaldaki adetler daha çok yaşam bulmaktadır. Kırsal da "meci" adı altında köydeki ortak işlerin yardımlaşarak yapılması âdeti farklı köylerde isim değişirse de içerik olarak aynı gelenek olarak devam etmektedir. Örneğin Geyikli Köyünde bu geleneğin adı "ödünçlendirme" iken, Sultaniye Köyünde "değişik âdeti" adını almaktadır. Yardımlaşma içerikli başka bir adet güney köy de karşımıza çıkmaktadır. Köyde saray evi olarak adlandırılan yerde köye gelen kişilerin karnı doyurulmaktadır.

Bayram, ramazan ve hidrellezde de benzer uygulamalar görülmektedir. Dini bir olgu olarak idrak edilen ramazan ayı, kent yerleşiminde; sadaka, zekât vermek, fakirlere yardım etmek şeklinde devam eden bir uygulamadır. Kırsaldaki ihtiyaç sahiplerine iftar verme âdeti kent yaşamında şekil değiştirerek komşularla akrabalarla birlikte olma adına yapılan bir etkinlik haline gelmiştir. Ramazan farklı etkinliklerle sevinçle karşılanmaktadır. Yenimahalle Köyünde ramazan gelmeden önceki gün ikindi ile akşam arasında gökyüzüne silah atılır. "Ramazan Karşılması" Adeti olarak ifade bulunan gelenek ile ramazan ayının gelmesi kutlanmaktadır. Yine Kirazlı Köyünde benzer bir uygulama ramazan bayramı arifesinde yapılır. Öyle anlaşılmaktadır ki araştırmamızın varsayımları arasında yer alan "Sosyo-kültürel değerler zamana ve mekâna göre değişiklik gösterse de hayatta görülme ihtimali mevcuttur" ifadesi bu bağlamda doğrulanmaktadır. Ramazan ayı boyunca ihtiyaç sahipleri gözetilerek, iftarlar verilmesi; bütün köylünün toplu iftarlar yapması genel olarak tüm kırsallarda görülmektedir. Ramazan ayı boyunca "mukabele" ye katılma âdeti tüm köylerde hala devam etmekte dini bir ritüel olarak varlık sürdürmektedir. Ayrıca

ramazan davulu çalma âdeti de bazı köylerde bireysel bazı köylerde ise köy ihtiyar meclisinin organizesi dâhilinde devam etmektedir.

Hidrellez geleneklerine bakıldığında; kent yerleşiminde kırsaldaki uygulamalara benzer uygulamalar görülmektedir. Küçük mahallelerde şartların uygunluğu ölçüsünde hala ateş yakılmakta, salıncak kurulmaktadır. Dilek dileme ve piknik organizasyonları daha büyük çapta gerçekleştirilmektedir. Benzer uygulamalar şekil değiştirerek tüm kırsalda görülmektedir. Mısır kaynatma ve yeme, ateş yakma ve atlama, piknik yapma, küp içine dilek koyma ve gömme âdeti tüm köylerde varlık bulmakta; dilek tutulan ve dileklerin kabul olacağına inanılan bir gün olarak algılanmaktadır. Bayramlarla ilgili kent yerleşiminde bazı uygulamalar varlık bulmaktadır. Kent yerleşiminde Özellikle Kurban bayramında kurban etinin dağıtım ve toplu kurban kesimi sonunda kurban yerinde kavurma yapılarak yenmesi âdeti uzun yıllardır devam etmektedir. Çok nadir olarak az sayıda aile bayram dönemlerini, tatil amaçlı kullanmaktadır. Bayramlar kırsallarda çok önemli bir gelenek olarak görülmektedir. Tüm kırsallarda bayram namazına mutlaka gidilmekte ve namaz sonrası mezarlık ziyaretleri yapılarak köy meydanında bayramlaşma töreni gerçekleştirilmektedir. Bayramlaşma ve ziyarete çok önem verilir.

Yalova İlinde tespit ettiğimiz **"göç anıları"** içerik olarak farklı ülkelerden göç edenler, savaş dönemi yaşanan göçler ve farklı şehirlerden kente yapılan göçler olarak üç ana kategoride derlenmiştir. Yalova kırsalında birçok köy mübadele köyüdür. Savaş dönemiyle ilgili olarak özellikle kırsalda daha fazla anı tespit edilmiştir. Farklı şehirlerden gelen göç olgusunda kentin sahip olduğu doğa güzellikleri ve iş imkânları etkili olmaktadır. Bunun yanında kentte çok fazla Bulgaristan göçmeni yaşamaktadır. Kent merkezinde tespit edilen göç anılarının %90'ı Bulgaristan göçmenlerinden derlenmiştir. Yaptığımız görüşmelerde göç gelen kişiler bu şehirde yaşamaktan çok memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda kentte yaşamını sürdüren farklı kültürel değerlere sahip bireylerin birlikte uyum içinde yaşamaları sevindirici bir tespittir.

Kent yaşamı ve kırsalda gözlemediğimiz **Deviş ve Atasözlerinde** "Damlaya damlaya göl olur, iyilik eden iyilik bulur" vb. yardımlaşma olgusu dikkat çekicidir.

Sosyal hizmet bağlamında bu verileri değerlendirdiğimizde; Sözlü kültürün toplumun değerlerinin varlık bulması, devamı ve olumlu yaptırımları dikkat çekicidir. Günümüz sosyal hizmet çalışmaları içinde yer alan "yardımlaşma" olgusu sözlü kültür sayesinde nesilden nesile bazen şekil değiştirerek ama sürekli devamlılık göstererek aktarılmaktadır. Tespit ettiğimiz toplumsal uyumu arttırıcı, düzeni sağlayıcı pek çok gelenek, görenek, adet ve örfler Sosyal Hizmetlerin toplum genelinde var olması ve yayılmasını hedeflediği "yardımlaşma" olgusunun varlık bulmasında çok etkin rol oynamaktadır. Kişiler çoğu zaman farkında bile olmadan bu gelenek ve adetleri yaşatmakta, toplum geleceği adına olumlu katkılarda bulunmaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki bir toplumun sahip olduğu gelenek görenek örf ve adetlerin mutlaka muhafazası sağlanmalı ve aktarımı desteklenmelidir.

3.2.2. Dayanışma

Dayanışma; sosyalleşmenin önemli bir göstergesidir. Bireylerin içten birbirine olan bağlılığını yansıtmaktadır. Toplumdan topluma bu bütünleşme derecesi farklılık göstermektedir.¹ Bireyler toplumda benzer görüş ve çıkarlara sahip diğer bireylerle bir arada olmak istemektedirler. Yaşam boyu karşılaştıkları sorunlarla baş edebilmek için dayanışma ve yardımlaşmaya ihtiyaç duymaktadır. Karşılıklı yardımlaşma bireyler arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Değerlerin toplumda birçok işlevi mevcuttur. Toplumsal önemleri belirler, değerleri olan maddi şeylere dikkat çeker, ilgilerini uyandırır, ideal davranış ve düşünce biçimlerini tayin eder, yerine getirilmesinde rehberlik eder. Ayrıca toplumsal dayanışmayı da gerçekleştirir.²

Dayanışma adına yapılan tespitler değerlendirildiğinde; kent merkezinde komşuluk ve akrabalık kavramları çerçevesinde düşün vb. özel günlerde mutlaka ev sahibine destek sağlanmakta olup, merkezde oturduğu halde Yalova'nın bir köyünde yetişmiş ise o köyün adetleri şehir merkezinde olmalarına rağmen devam ettirilmektedir. Yine Yenimahalle Köyünde bayram arifesinde köy yerinde yapılan cevizli lokumlar taş

1 ERKAL, Mustafa, Sosyoloji Toplumbilimi, 6. Baskı(1.Baskı:1991) Der Yayınları, İstanbul, 1995, s.29.

2 TEZCAN, Mahmut, Türk Kişiliği ve Kültür – Kişi İlişkileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s.s. 73-107.

fırınlarda pişirilir. Taş fırını olmayan köylüler, fırını olan diğer köylülerin fırınına sırayla kullanarak dayanışma örneği göstermektedir. Kent yerleşiminde cenazelerle ilgili uygulamaları belediyeler gerçekleştirdiği için kırsaldaki gibi adetler sürdürülememektedir. Ancak manevi destek her zaman önem arz etmektedir. Kırsalda cenazeler için köylü aralarında para toplayarak yıl içinde cenaze olursa o paradan kullanılarak yemekler verir, cenaze masrafları karşılanırdı. Yine cenazelerde manevi destek olunarak bireyler arasındaki dayanışmanın mevcudiyeti korunmaktadır.

Ramazanlarda kent yerleşiminde kumanya dağıtma, yardımlarda bulunma, fitre-zekât verme gibi adetler dayanışma olgusu çerçevesinde canlılığını sürdürmektedir. Kırsal yerleşimde ise Kazimiye Köyünde kapı kapı dolaşarak yaşlıların iftara davet edilmesi dayanışmanın güzel bir örneğidir. Yine Kazimiye Köyünde eskiden hidrellezde yapılan güzel bir adette de şöyledir; köydeki bütün haneler dolaşarak bulgur ve koyun istenir. Toplanan koyunlar ve bulgur pişirilir, köy meydanında hep birlikte yenilmektedir. Yine Sultaniye Köyünde aşure gününde aşure ortak pişirilmektedir. Tam bir dayanışma örneği olan aşure pişirmede her hane evinde ne varsa o malzemeyi verir. Köyün hanımları köy camisi avlusunda aşureyi pişirir. Akşamüstü herkese dağıtırdı. Şu an bu adetler nadir olarak gerçekleştirilse de; görüştüğümüz köylülerin tebessümle anımsayarak bu adetleri bizimle paylaşması eskieye olan özlemlerini beden dilini kullanarak bir kez daha vurgulamıştır.

Dayanışma ile ilgili ilginç bir uygulama Soğucak Köyünde yapılmaktadır. Soğucak Köyü geleneklerine çok bağlı, geleneklerini yaşatma konusunda oldukça bilinçli bir köydür. Köyde; "**Dayanışma Günü**" adı verilen bir gün düzenlenmektedir. Dört senedir devam etmekte olan gün Temmuz ayında yapılmaktadır. Köyden çeşitli vesilelerle ayrılanlar o gün köye gelirler, hasret giderirler. Kafkas bölgesinden bile her yıl ziyarete gelenler olmaktadır. Bu günde amaç; köyden ayrılanlarla hasret gidermek, bağları koparmamak. Bayramlarda gerek kırsal kesim gerekse kentsel yaşamda görülen Büyüklere ziyaret etme, bayramlaşma, el öpmeleri, kabir ziyaretleri toplumsal dayanışmanın varlığı adına yapıcı uygulamalardır. Yine düğünlerde görülen birlikte yemekler yapma, çeyiz hazırlıklarına katılma, misafir ağırlama ritüellerini dayanışma içinde yapılması toplumun birlik beraberliği adına önem arz etmektedir.

Kent yerleşiminde "Birlikten güç doğar, Gel bana bir adım geleyim sana iki adım" deyimleri dayanışmanın gerekliliği ve önemi vurgulanmaktadır. Kırsalda da benzer deyişler görülmektedir. " Bir elin nesi var iki elin sesi var, iyilik eden iyilik bulur". Ortaya çıkan odur ki; Sözü edilen gelenekler, ifadeler toplumda olumlu davranışların görülmesini arttırmakta, doğru davranışlara vurgu yapılarak varsayımlarımız arasında yer alan kültürel unsurların toplumsal uyum ve sosyal bütünlüğün teminini sağlama tezimiz doğrulanmaktadır. Kültürel öğelerin tarihi temelleri olduğu da açıkça görülmektedir. Sosyal dayanışma sosyal hizmette önemli bir değerdir. Modern toplumlarda, ortak ilgi sosyal uyum ve sosyal çaba beraberinde sosyal dayanışmayı getirmektedir. Toplamların sahip olduğu değerler, gelenekler dayanışmayı destekleyici nitelikte olduğu takdir de toplumsal uyum bu süreçten olumlu etkilenecek, refah seviyesi yüksek toplumlara ulaşılacaktır. ¹

İnançla şekil bulan sözlü kültür ürünlerinden olan "**dua ve beddualar**", bireylerin inançlarının bir yansımasıdır. Yüz yüze görüştüğümüz kişilerin % 95'i dini inançları gereği beddua etmenin doğru olmadığını ifade etmiştir. Bildikleri bedduaları söylemeleri konusunda ısrar edildiğinde derlenen beddualara ulaşılmıştır. Kent merkezi ve kırsalda birbiriyle örtüşen dua ve beddualara rastlanmıştır. Nasihat, ikaz, uyarı işlevi içeren dua ve beddualar yöre halkının yaşam tarzının şekillenmesinde olumlu etkilere sahiptir. Bunun yanında duaların verdiği manevi huzur kişileri rahatlattığı, yaptıkları çoğu iş karşılığında dua almanın hayatlarında önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmiştir. En çok tespit edilen dualar: "Allah iyilik güzelliği versin, Allah muradını versin, Allah sağlık, sıhhat versin, Allah Razi olsun" beddualar ise: "Allah bildiği gibi yapsın, Allah belanı versin, Allah kahretsin" dualarıdır.

Sözlü kültürel unsurların toplumdaki "**dayanışma**" olgusuna kazandırdıkları işlevi, Sosyal hizmetin "**Koruyucu-Önleyici**" işlevi açısından önemi haizdir. Toplumda birlik, beraberliği tehdit edici muhtemel olaylar karşısında "dayanışma" olgusu etrafında birleşen bireyler sorunlar daha ortaya çıkmadan çözüm sağlamaktadır. Yine buna paralel olarak Sosyal Hizmetlerin "**İyileştirici-Rehabilite Edici**" işlevi de etkin

¹ CARAS, Ana, Ethics and Supervision Process - Fundamentals of Social Work Practice, ScienceDirect, Procedia - Social and Behavioral Sciences 92, 2013, pp.133-141.

rol almaktadır. Öz bir ifade ile "dayanışma" olgusunu barındıran sözlü kültür unsurları Sosyal Hizmetin işlevleri ile aynı amaca hizmet etmektedirler. Ortaya çıkan odur ki Sosyal Hizmet ve Sözlü Kültür geleneğinin pek çok ortak noktası bulunmaktadır.

3.2.3. İşbirliği

Alan çalışmamızda kırsalda yapılan tüm köy işlerinde "işbirliği" düşüncesini görmek mümkündür. Kentsel yaşamda ise doğal olarak değişen günümüz şartları paralelinde bireyler arasındaki güven duygusunun yerini çıkar ilişkilerine bırakması, işbirliği olgusunun azalmasına neden olmaktadır. Kentsel yaşamda işbirliği gerçekleştirilecek çevre kırsala göre daha küçük bir yelpazede görülmektedir. Bu da akraba ve nadir komşuluk ilişkilerini akla getirmektedir. Kırsal da ise daha geniş bir yelpazede bu olgu varlığını sürdürmektedir. Kırsalda görülen "meci" örneği aslında hem bir yardımlaşma hem de işbirliğinin örneğini sunmaktadır. Köylerde Harman yerine hep beraber su taşımak, ayçiçeği, mısır dövmek işbirliği uygulamalarına birer örnektir.

Soğucak Köyündeki "Haluj" geleneği işbirliğinin devam ettiğinin göstergesidir. Perşembe ve Cuma günleri toplanan köy kadınları hep birlikte haluj (peynirli börek) yaparlar. Özellikle o dönem köyde düğün varsa gelenlere ikram edilir.

Geçiş dönemlerinden "ölüm" olgusu ile ilgili kent merkezi ve kırsaldaki adetleri değerlendirdiğimizde %90 oranında benzerlikler tespit edilmiştir. Tespit edilen benzerlikler şu şekilde sıralanabilmektedir: Cenaze evinde yemek pişirilmemesi, yakınların cenaze evine yemek götürmesi, mevlit okunması, kuran okunması, cenaze evinde helva yapılması sayılabilir. Bunun yanında Kazımiye Köyündeki "Cenaze evine gidilip, ölü toprağa verilmeden çamaşırlarının yardımlaşarak yıkanması" farklı bir adet olarak dikkat çekmektedir. Güneyköy'de cenazelere çok değer verilmektedir. Yedi gün ikindi sonrasına kadar cüz okunmaktadır. İşbirliği içinde herkes bir cüz okur, her akşam 30 cüz biter. Kent yaşamında da bu kadar yoğun bir dua yapılmaya da cenaze evinde okunan dualara iştirak mevcuttur. Anlaşılan o ki bireyler doğup büyüdükleri ortamda mevcut yaşayan gelenek ve görenekleri içselleştirmekte, bunların kabulü kolaylaşmaktadır. Öz bir ifade ile kültür geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurmaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki; Yalova ilinde de tespit edilen ortak inanış ve gelenekler toplumda dayanışmanın tesisini sağlamıştır. Farklı birey ve kültürlerle renkli bir kültür armonisi sağlanmıştır.

Geçiş dönemlerinden bir diğeri olan "düğün" adet ve geleneklerine bakıldığında; kız isteme, nişan töreni, kına gecesi, düğün töreni gibi gelenekler temelde varlık sürdürmektedir. Yaşatılan geleneklerde gerek kırsal ile kent merkezi gerekse kırsal alanda kendi içinde değişiklikler göstermektedir. Gelin evden çıkarken dua okuma, başından buğday saçma, kolunun altına ekmek, tuz sıkıştırma, içi şeker, çerez altın dolu küp kırma gibi adetler yapıla gelen ortak adetlerdendir. Kırsalda "düğün" olgusu daha coşkulu kutlanmaktadır. Örneğin Kadıköy kırsalında merkeze yakın olmasına rağmen düğünlerde sürdürülen "hey hey heradınna" âdeti düğünlere ayrı bir coşku katmakta, unutulmayan adetler arasında yerini almaktadır. Bu gelenek eski zamanlardan beri yapıla gelen bir adet olarak aktarılmıştır. Yine coğrafi konum olarak Kadıköy'e yakın olan Yenimahalle Köyünde de farklı bir adla benzer bir adet tespit edilmiştir. Ancak kent merkezinde böyle bir uygulamaya rastlanmamış, ancak şekil değiştirerek gelin alma sırasında sandık üstüne oturma ya da gelini vermek için çeşitli isteklerde bulunma âdetinin bu gelenekle örtüşen bir yönü olduğu düşünülmektedir. Yine Soğucak Köyünde yapılan düğün törenlerinde daha yöresel adetler yaşatılmaktadır. Çerkez müzikleri çalınarak danslar yapılmaktadır.

"Bayram" ile ilgili araştırma verilerimizde dini bayramlarla ilgili olarak şu benzerlikler tespit edilmiştir: Büyüüklerin ve akrabaların ziyaret edilmesi, bayramlaşma, bayram namazına katılma, kurban kesme, kurban etini dağıtma, mezarlık ziyaretleri yapılması, şeker çikolata ikram edilmesi, bayrama özel tatlılar yapılması, dinimizin emrettiği gereklilikleri yerine getirme. Bu uygulamalar hem kent merkezi hem de kırsalda %90 oranında benzerlik göstermektedir. Uygulanan gelenekler arasında Sultaniye Köyünde "Yumurtaların haşlanıp, soğan kabuğu ve boyalarla boyanarak bayramda çocuklara dağıtılması" âdeti farklı bir adet olarak dikkat çekmektedir. Yine yörede bayramlarda yapılan ikramlar şu şekildedir: Baklava, şekerli ravak, Natuh(Sultaniye Köyü), Pakuk (Güneyköy-Soğucak Köyü), Cevizli lokum, sarma, sütlü börek, Buryan(Safran Köyü). "Milli bayramlara" baktığımızda; kent merkezine nazaran kırsalda bazı kutlamalar tespit edilmiştir. Kızıllı Köyünde "23 Nisan'da çocuklara pilav, kır pidesi, dondurma ikram etme" geleneği hala muhtarlık tarafından devam ettirililmektedir.

"**Hidrellez**" geleneği yörede hala etkisini devam ettiren bir gelenek olarak görülmektedir. Kent merkezi ve kırsalda hidrellez ile ilgili yaşatılan ortak gelenekler şöyledir: Piknik yapma, salıncak kurma, ateşten atlama, dilek dileme gül ağacı altına gömme, dilekleri toprağa çizme. Kırsaldaki hidrellez kutlamaları ile kent merkezindeki kutlamaların en belirgin farkı, Kazimiye Köyünde "**gölle**" olarak adlandırılan mısır haşlama âdetidir. Kent merkezinde böyle bir uygulamaya rastlanmamıştır. Hidrellezde uygulanan farklı âdetler arasında şunları sayabiliriz: "Hidrellez akşamı yeşil soğanların aynı boyda olanlarını ipe birbirine bağlayıp. Birine sefa diğere cefa ismi verilir. Ertesi gün hangi soğanın uzayıp uzamadığına bakılır. Hangisi uzunsa o yılın sefa dolu ya da cefa dolu geçeceğine inanılır.(Gazi Osman Paşa Mahallesi) Kapılarımıza gül asarız.(İsmet Paşa Mahallesi) Hidrellez sabahı zayıf olanlar yer sofrasına sarılırlar, şişmanlasınlar diye. Şişman olanlar ve kısa boylu olanlarda kavak ağacına sarılır zayıflayıp boyu uzasın diye. Yine dilek küpü âdeti; Her hane gönlünden kopan bir hediye verir. Bütün hediyeler bir küpte toplanır. Küpü genç kızlar gömerler. Eğer delikanlılar öğrenirlerse kızlara oyunlar oynarlar. Küpün yerini değiştirirler veya küpü boşaltıp saklarlar türlü türlü şakalar yaparlar. Hidrellez günü küp bir genç kızın başında açılır. Çekiliş olur maniler okunur (Kazimiye Köyü)

Kentte yaşanan 1999 Ağustos depremi yöre halkının hafızasında hala tazeliğini korumaktadır. Gerek kent merkezi gerekse kırsalda "**deprem**" ile ilgili benzer duygu ve düşünceler tespit edilmiştir. Yaşanılan zor günler birlik beraberlik içinde atlatılmış, yardımlaşma ve dayanışma duyguları ile ihtiyaç sahiplerine yardımlarda bulunulmuştur. Yüz yüze görüştüğümüz yöre halkı deprem zamanı herkesin birbirine yardımda bulunduğunu ifade etmiştir. Öz bir ifade ile kent halkı yaşadığı zor günleri birbirine destek olarak atlatmıştır. Yine depremle alakalı olarak bu durumun ülkemiz adına bir ders olduğu, bu sayede bir deprem kültürü oluştuğu düşüncesine varılmıştır.

Kent merkezinde "**efsane**" ürünü olarak iki adet, kırsalda ise 13 adet efsane derlenmiştir. Efsaneler konu olarak yörede yaşanan savaş, önemli şahsiyetleri ve dini ritüelleri içermektedir. Geyikli Köyünde "köyün yakındaki tepede "Beşiktaş dede" denilen bir yatır varmış. Oradan bir taş alınmış İstanbul'a götürmüşler. Yatırın üstünden alınmış taş. Bir gece de taş geri gelmiş.

Görüştüğümüz kişilerle sınırlı kalmak kaydıyla çok az sayıda "**masal**" ürünü derlenmiştir. Kent merkezinde görüştüğümüz kişiler Türk sözlü kültür geleneğinde yer alan "kırmızı başlıklı kız, Bremen mızıkacıları" gibi masalları bildikleri görülmüş, kırsal da ise bir-iki farklı masal tespit edilmiştir. Kırsalda görüştüğümüz köy halkı eskiden köylerde masalçı teyzeler olduğu ve çok değişik masallar anlattıklarından bahsedip, anlatılan masalların unutulmasından duydukları üzüntüleri dile getirmişlerdir. Masalların nasihat ve öğüt verici işlevleri hatırlandığında yörede eksikliğin olması üzüntü verici bir durumdur.

Yörede derlenen **atasözlerini** değerlendirdiğimizde; Toplumda tavsiye edici, uyarı işlevinin kişiler üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Bireyler büyüklerinde duydukları, tavsiye olarak söylenen atasözlerinden büyük bir saygıyla bahsetmektedir. Derlenen atasözleri Türk örf ve âdetleriyle örtüşmekte olup; kent merkezi ve kırsalda ifade edilen atasözleri ortaktır. Konu olarak, aile, akraba, komşuluk, yoksul, yetim, yardımlaşma, dayanışma, işbirliği konuları tespit edilmiştir.

Kent yerleşiminde ve Kırsal da günlük hayatta kullanılan deyimlere baktığımızda; "Birlikten kuvvet doğar, Bir elin nesi var iki elin sesi var, Yalnız taş duvar olmaz" gibi ifadelerle işbirliği olgusuna vurgu yapılmakta, önemi ifade edilmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmetin "**toplumsal sorunların oluşumunu azaltma**" işlevi; sözlü kültürün bir parçası olan atasözü ve deyimlerde görülmektedir. Bireyler ifade edilen deyişleri rehber olarak toplumdaki ilişkilerini düzenlemekte, böylelikle karşılaşılan olumsuzluklar azalmakta, toplumsal işbirliği oluşturulmaktadır. Bu da Sosyal Hizmetlerin "**Koruyucu-Önleyici**" işlevi ile aynı amaca hizmet etmektedir.

Öyle anlaşılmaktadır ki vurgulanmak istenen bir değer hikâye, anı, masal, efsane, atasözü, deyim vb. ile ilişkilendirildiğinde somut bir hale dönüşerek kalıcılık sağlamaktadır. Bu bağlamda sözlü kültür ürünlerinin taşıyıcılık işlevi yanında değer öğretiminde de etkin olduğu ortadadır.

"Tüm bireylerin, grupların ve toplulukların sosyal yaşama katılım, gelişim ve işlevsel olma yeterliliği kazanmaları" amacını güden sosyal hizmetler gibi sözlü kültür geleneğinin de özünde var olan sosyal yaşama katılım, topluma uyum amacına hizmet etmektedir. Toplumda yer alan bireyler farkında olmadan çoğu geleneksel kurallara uymada uymayanlar ise eleştirilmektedir. Sözlü kültür geleneğinin bu işlevi oldukça önem arz etmektedir. Bir bakıma "**Kültürel Sosyal Hizmet**" işlevi gerçekleştirilmektedir.

3.2.4. Danışmanlık/Yaşam Koçluğu

Derlenen veriler ışığında kent kırsalına baktığımızda bireyler arasında bir danışmanlık davranışı gözlenmektedir. Bireyler yaşamlarında bir nevi yol haritası çizerek, yakınlarının sorun ve problemlerinin çözümünde yardımcı olmayı amaçlamıştır. Tespit edilen düğün geleneklerinde; çeyiz sermede düğün hazırlıklarına kadar köylüler arasında bir yardımlaşma görülmektedir. Yemekler yapılarak düğün evine götürme, hazırlıklarda aktif rol alma komşuların ve akrabaların önemli görevidir. Örneğin Geyikli Köyünde görülen “İnge gezme” âdetinde; Ailede bulunan yengeler, hazırlanan telli-pullu ekmecek ile kapı kapı dolaşarak tüm köylüyü kınaya davet etmektedir. Erkek evinde telli, pullu ekmecek yapılır. Bir kına bir ekmecek ile (dilimli ekmecek) köy halkı kınaya davet edilir. Yengeler gezerken özel kıyafetler (yöresel) giyerler. Geyikli Köyündeki “danışık” âdeti dikkat çeken başka bir gelenektir. Düğün öncesi köy kahvesine köy halkı toplanır. Düğüne gelen misafirler hane hane paylaşılır. Bu âdete “Danışık” denmektedir. Ertesi gün sabah davul-zurna ile misafirler evlerden alınır.

Alan çalışmamız sırasında kırsalda ve kent yaşamında Hasta muhakkak ziyaret edilip ona moral verilir. Ölüm hâlinde ise cenaze evine baş sağlığına ve yardıma ilk önce komsular gitmektedir. Bu konudaki söylemler ve ikazlar ile bir nevi danışmanlık yapılarak toplumsal uyum ve beraberlik desteklenmektedir. Yine derlenen halk hikâyelerinde nasihat, ikaz, uyarı temaları yer almaktadır. Bu bağlamda **öğüt verici ve tavsiye işlevi** görülmektedir. Toplumsal düzen ve işleyişi olumlu katkıları olduğu düşünülmektedir.

3.2.5. Destekleme

Alan çalışmamız sırasında düğün olgusunun hazırlık aşamalarından biri olan “Çeyiz Hazırlıkları” tüm mahallelerde hala süregelen bir adettir. Çeyizin yıkanması, ütülenmesi, sergilenmesi düğün sahibinin yakınları tarafından bir şenlik havasında gerçekleştirilmektedir. İşbirliği ve yardımlaşmanın gözlemlendiği bu uygulama sayesinde mahalle sakinleri arasındaki iletişim ve yakınlık artmakta olup, duygusal bağları güçlenmektedir. Bu geleneklerin özünde destekleme işlevi dikkat çekicidir. Yine Kent yerleşiminde mevlit okuma, hediye alma âdeti, doğum yapan anneye yemekler götürme âdeti benzer işlemlerle süregelmektedir. Örneğin; Bir kadın “doğum” yaptığında komşuları hemen anne ve çocuğu için yiyecek-icecek bir şeyler götürerek ziyaret etmek, daha sonra ise çocuğun ihtiyacı olan giyecek eşyaları veya aileye maddi destek sağlayacak hediyeler götürmek önemli bir ritüeldir. “Doğum sürecinde aileye hediyeler getirilmesi bir bakıma aileye maddi destek sağlama isteğinin bir göstergesidir. Bebek doğduğunda mevlit okunması, Akıka kurbanı kesilmesi, lohusa şerbeti hazırlama ortak uygulamalardan bazılarıdır. Benzer bir uygulama çocuğun “sünnet ve düğününde” de görülmektedir. Düğün sahibi de komsularına yemekler ikram eder. Hastalık veya ölüm zamanlarında da komşuluğun gerekleri yapılmaktadır. “Cenaze” evine yemek götürme, Kur’an okuma ve dua etme adetleri devam etmektedir. Kırsalda cenaze törenlerinde, cenaze evine yemekler yapılarak götürülmesi, cenaze sahibinin yapması gereken bütün işleri köylünün üstlenmesi yardımlaşma olgusunun bir yansımasıdır.

Yine benzer bir uygulama Elmalık Köyünde aşure günlerinde görülmektedir. Pişirilen aşurenin yedi eve dağıtılması şarttır. Ket merkezi ve kırsalda yaptığımız alan çalışması sırasında “doğum” adetleri arasında benzerlikler görülmektedir. Doğum, loğusa dönemi, ölüm, düğün gibi önemli günlerde kırsal da tüm köylü birbiriyle yardımlaşmakta, acı ve sevinci paylaşmaktadır.

4- TARTIŞMA VE SONUÇ

Yaptığımız alan çalışması sırasında toplanan veriler ışığında Yalova’da yaşayan geleneklerle toplumsal bir uyumun gerçekleştiği; atasözleri, deyişler, masallar ve halk hikâyeleri ile benzer amaç hedefi yanı sıra “Koruyucu Sosyal Hizmet” dediğimiz işlerlik de görülmektedir. Sözlü kültür ile toplumda varlık bulan, nesilden nesile aktarılan, gelenekler aslında “Kültürel Sosyal Hizmet” diyebileceğimiz kültür ile ilişkisi çerçevesinde örüntülenen uygulamalar olduğu tespit edilmiştir.

Sosyal hizmetin toplumda sosyal kontrolün sağlanması, sosyal barış ve sosyal bütünleşmenin sağlanması ve muhafazasında önemli bir işlevi mevcuttur. Bu bağlamda toplumda var olan sözlü kültür geleneğinin de benzer işlerlik gösterdiği ortadadır. Öz bir ifade ile sosyal hizmetlerin hedef işlevi ile; bir toplumda kendiliğinden var olan ve yaptırım gücü etkin sözlü kültür gelenekleri aynı amaç adına varlık bulduğu sonucu çıkmaktadır.

Elde edilen veriler göstermektedir ki; toplumca kabul gören, tavsiye edilen davranışlar bireylerin sorunlar karşısında nasıl davranacağı, ne gibi çözümler üretebileceği konusunda ışık tutucu, yol göstericidir. Yine Koruyucu- Önleyici Sosyal Hizmet bağlamında sözlü kültürün işlevi öneme sahiptir. Gerek kırsal gerekse kent yerleşiminde görülen bireyler; büyüklerinden kendilerine aktarılan gelenek, atasözü, deyiş vb. önem atfederek dersler çıkardıklarını, onlara göre hayat tarzlarını düzenlediklerini ifade etmiştir. Bu sözlü kültür ürünleri toplumsal dayanışmanın sağlanması, devamı için öneri ve tavsiyeler niteliğindedir. Sözlü kültür geleneğinde görülen hümanist ve hayırseverlik duygusu, Sosyal Hizmetin ruhunda da mevcuttur.

ÖNERİLER

Toplumda bize özümüzü hatırlatan değerler yaşanmaya devam etmekte, halkın ihtiyaç duyduğu güçlü toplumsal yapı için model oluşturmaktadır. Bireylerin kültürel değerlere uygun davranması çevreye uyumunu kolaylaştıracağı için geleneklere ters düşerek uyum sorunu yaşamamak adına bu gelenek, örf ve adetleri istemeyerek de olsa içselleştirilmiş olmaları muhtemeldir. Yine sözlü kültür ürünlerini "büyüklerimizden böyle gördük", "gelenek olarak aktarıldığı için" gibi ifadeler, bu değerlerin gelenekler yoluyla yeni kuşaklara aktarıldığını göstermesi açısından öneme sahiptir. Yaptığımız çalışma ile yöredeki sözlü kültür ürünleri bir nevi fotoğraflanarak daha sonra yapılacak çalışmalara da bir zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. Saha çalışması sırasında halkın konuşma dili olduğu haliyle yansıtma yoluna gidilerek, dil çalışması yapanlar için de bir kaynak oluşturulmuştur.

Çalışma sırasında katılımlı gözlem ve iştiraklerde yapılan gelenek ve göreneklerin kent ve köy halkı arasında birlik ve beraberlik duygularını arttırdığına şahit olunmuştur. Bu bağlamda bu tarz etkinliklerin yapılmasını ve sürekliliğinin teşvik edilmesinin toplumsal barışa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan gerek kırsalda gerek kent merkezinde yardımlaşma, dayanışma, işbirliği konulu bu tür uygulamalar ve geleneklerin teşvik edilmesi, devamının sağlanması adına çeşitli kutlamalar yapılması ve sosyal aktiviteler düzenlenmesi yerinde olacaktır. Bu konuda belediyeler ve kültür müdürlüklerinin daha aktif rol almasının önemli olduğu düşünülmektedir. Gözlemediğimiz meci, ödünçlendirme, hıdrellez piknikleri, ramazan davulu çalma, değişik âdeti vb. **yardımlaşmayı**, danışık, cemal, heradınna âdeti vb. **dayanışmayı**, meci, kabak bayramı, ramazan karşılama âdeti vb. **işbirliğini**, bütünlük ve beraberliği sağlamaktadır. Fakat aynı zamanda gördük ki o yapı yavaş yavaş çözülmeye ve kaybolmaya başlamıştır. İşte bu gerekçeyle dayanışmayı sağlayan bir unsur olarak geleneklerin yaşatılması için devlet erkânı itibarıyla belediyeler, İl Müdürlükleri ve Kültür Müdürlükleriyle bu kuvvetlendirici unsurun çevrülümünün engellenmesi hatta daha da kuvvetlendirilmesi için önerilerimiz şunlardır:

- Toplumsal uyumu artırıcı, düzeni sağlayıcı pek çok gelenek, görenek, adet ve örfler Sosyal hizmetlerin toplum genelinde var olması ve yayılmasını hedeflediği "yardımlaşma, dayanışma, işbirliği" olgularının varlık bulmasında çok etkin rol oynamaktadır. Bu bakımdan gerek kırsalda gerek kent merkezinde bu tür uygulamaların, geleneklerin teşvik edilmesi, devamının sağlanması adına çeşitli kutlamalar ve sosyal aktiviteler düzenlenmesi yerinde olacaktır. Bu konuda belediyeler ve kültür müdürlüklerinin daha aktif ve etkin rol almasının önemli olduğu düşünülmektedir.
- Toplumda birlik, beraberliği tehdit edici muhtemel olaylar karşısında "dayanışma-yardımlaşma- işbirliği" olgusu etrafında birleşen bireyler sorunlar daha ortaya çıkmadan çözüm sağlamaktadır. Burada Sosyal Hizmetlerin Koruyucu-Önleyici işlevi ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda mevcut sözlü kültür ürünleri arasında bu olguları barındıran uygulamaların tespit edilerek; halk arasında farkındalık oluşturularak, kayıt altına alınması, örnek uygulamaların devamının sağlanması sağlıklı toplumlar adına faydalı olacaktır.
- Bireyler toplumda ifade edilen deyişleri rehber olarak toplumdaki ilişkilerini düzenlemekte, böylelikle karşılaşılan olumsuzluklar azalmakta, toplumsal işbirliği oluşturulmaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki saha çalışmaları artırılarak yöre halkı bizi biz yapan değerlere sahip çıkma konusunda bilinçlendirilerek; Sosyal Hizmetlerin Koruyucu-Önleyici işlevi çerçevesinde toplumda "kültürel değerler" bilinci oluşturularak yaşam kalitesi artırılmak suretiyle, istenen toplumsal uyum gerçekleştirilebilecektir.
- Sözlü kültür ürünlerini belgeleme, araştırma, koruma, muhafaza, geliştirme, güçlendirme konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Bu mirasın belgelenmesi ve kaydedilmesine katkı sağlanması, (görüntü ya da ses bantları veya yayımlar yoluyla, v.s.) Tespit edilen sözlü kültürel değerlerin yayılması ve tanınması

sağlanmalıdır. Mevcut sözlü kültür ürünlerinin baskısı gerçekleştirilerek, halk nezdinde önemine vurgu yapılarak, unutulmasının engellenmesi sağlanmalıdır.

- Zengin bir kültür mirasına sahip milletimizin yazıya geçirilememiş sözlü edebiyat ürünleri her geçen gün biraz daha kaybolmaktadır. Unutulmaya yüz tutan sözlü kültürel değerlerimizi, yozlaşmanın etkisi altında kalmamak için bireysel çabalarla, kitle iletişim araçları vasıtasıyla ve yazılı eserlerle milli ve manevi değerlerimizi yaşatmaya özen gösterilmelidir.
- Sosyal hizmet çalışanları olarak; halkın sahip olduğu bu sözlü kültürel değerleri tespit edip, değerlendirildiğinde, hizmet götürülen Yalova halkı daha yakından tanınmış olacak, yapılması gereken proje ve müdahalelerde önemli bir bilgi birikimi sağlanmış olacaktır.
- Konusu insan olan Sosyal Hizmetler, yapılacak olan akademik çalışmalar, projeler ekseninde sözlü kültür geleneğinin ürünlerini kullanarak; birey ve yaşamı konusunda yöre halkının bir nevi haritası çıkarılmış olup, daha zengin bir donanıma sahip olacaktır.

Öyle anlaşılmaktadır ki bir toplumun sahip olduğu gelenek görenek örf ve adetlerin mutlaka muhafazası sağlanmalı ve aktarımı desteklenmelidir. Gereken çalışmalar gerçekleştirilerek şimdiye kadar önem ve fonksiyonu göz ardı edilmiş olan sözlü kültür geleneğine sahip çıkılmalı, yaşatılması ve kuşaklara aktarımında ciddi çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Sonuç olarak, Anadolu'nun neresinde olursa olsun, unutulmaya yüz tutmuş ürünler bir an evvel toplanarak belgelenmeli ve gelecek nesillerin de bu ürünlerden yararlanmaları sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

CARAS, Ana, Ethics and Supervision Process - Fundaments of Social Work Practice, ScienceDirect, Procedia - Social and Behavioral Sciences 92, 2013, pp.133-141

ERKAL, Mustafa, Sosyoloji Toplumbilimi, 6. Baskı(1.Baskı:1991) Der Yayınları, İstanbul, 1995.

TEZCAN, Mahmut, Türk Kişiliği ve Kültür-Kişilik İlişkileri, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ve KADININ HIV RİSKİ

Levent Kiylioğlu¹

ÖZET

Cinsel yolla bulaşan hastalıklar özellikle az gelişmiş ülkelerde toplum bütünlüğünü tehdit eder duruma gelmiştir. Bu çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet rollerinin, kadınların maruz kaldıkları HIV riski ile ne düzeyde ilişkili olduğunu ortaya koymaktır. Kültürel yaklaşım bağlamında derlenmiş olan makalenin alt başlıkları ise risk ve HIV riski; toplumsal cinsiyet rolleri ve HIV riski; değerlendirme ve sonuç şeklinde oluşturulmuştur. Konu çalışılırken daha çok batı ve Afrika ülkelerinde yapılmış araştırmalar incelenmiş, Türkiye’de benzer araştırmalar yeterince yapılmadığından sınırlı olarak çalışmaya katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, HIV/AIDS, Risk

RİSK ve HIV RİSKİ:

Sağlık açısından risk kelimesi yaygın olarak tehlike ile aynı anlamda kullanılmıştır (Peterson ve Wilkinson, 2008). Üzücü sonuçlara yol açma olasılığı yüksek olan davranışların (korunmasız cinsel ilişkiye girme, emniyet kemeri takmadan araba kullanma gibi), bu türden sonuçlara neden olma olasılığı daha düşük olan davranışlarla (kondom kullanarak cinsel ilişkiye girme, emniyet kemeri takarak seyahat etme gibi) kıyaslandıklarında riskli davranışları daha fazla yansıttıkları düşünülmüştür (Brynes, Miller ve Schafer, 1999).

AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome–Kazanılmış Bağışıklık Yetmezliği Hastalığı) ilk olarak 1981 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) bildirilmiş, hastalığa yol açan etken virüs HIV (Human Immunodeficiency Virüs–İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü) olarak adlandırılmıştır.

Sağlık bağlamında genellikle AIDS ve diğer cinsel yolla bulaşan hastalıklara yol açma olasılığı yüksek olan cinsel davranışlar riskli olarak tanımlanmıştır. Bunlar; anal ilişki, tek gecelik ve geçici cinsel ilişki, kendinden büyük birisiyle girilen cinsel ilişki, kondomsuz ilişkiler, birden fazla kişiyle cinsel ilişkiye girme, küçük yaşta cinselliğe başlama, alkol ya da yasa dışı uyuşturucu maddenin etkisinde ilişkiye girme şeklinden sıralanmıştır (Stulhofer, Graham, Bozicevic, Kufirin ve Ajdukovic, 2009). Aşağıdaki bölümde ise kadınlarda toplumsal cinsiyet rollerinin HIV riski ile ilişkisi açıklanmıştır.

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ve KADININ HIV RİSKİ:

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireyin biyolojik cinsiyetine uygun olarak kültürel normlar tarafından belirlenmiş davranış örüntüsü olarak tanımlanmıştır (Sinnoth ve Rabin, 2012). Belirli bir kültürde erkek ve kadınlar için hangi davranış ve tutumların uygun ve doğru olduğu toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi altında belirlenmektedir (Best ve Foster, 2004). Baskın, etkili, karar veren ve güçlü gibi davranış özelliklerine sahip olmak klasik erkeksi cinsiyet rolüyle, duygusallık ve boyun eğme gibi daha edilgen davranış örüntüleri ise kadınsı cinsiyet rolüyle ilişkilendirilmiştir (Bem, 1974; Bandali, 2011).

Toplumsal cinsiyet rollerinin cinsel ilişkiler dâhil kültürel, yapısal ve bilişsel açıdan insan ilişkilerinin birçok alanında kendini gösterdiği bildirilmiştir (Denmark, 2004). Örneğin kadın işçiler ile erkek işverenler, kadın hastalar ile erkek doktorlar, kadın atletler ile erkek antrenörler arasındaki ilişkiler erkeğe kıyasla kadını alt sınıfa koymaktadır (Russo ve Pirlott, 2006). Toplumsal cinsiyet rollerinin katı bir şekilde uygulandığı toplumlarda kadın cinsel açıdan kendisini yeterince ifade edememekte (Rabinowitz, 2004), cinsiyet rolleri erkekleri farklı kadınlarla ilişkiye girmesi için cesaretlendirirken, kadınlardan ise evleninceye kadar bakire kalmalarını beklemektedir (Martel, Hawk ve Hatfield, 2004; Crawford ve Popp, 2003).

Geleneksel cinsiyet rollerinin erkeği cinsel ilişki istemeyen kadını ilişkiye zorladığı, ilişkide kondom kullanmasını engellediği, diğer taraftan alkol ve diğer uyuşturucu maddeleri kullanması yönünde ise baskıladığı iddia edilmiştir (Mane ve Aggleton, 2001). Cinsiyet rollerinden kaynaklanan kadın-erkek eşitsizliğinin (Rosenthal ve Levy, 2010) ve bu durumun sonucu olarak şiddet kullanan eşlerin (Dunkle ve ark., 2004) kadınlarda genellikle HIV riskini artırdığı belirlenmiştir. Bu bölümde, kadınların aldığı HIV

1 Y. Doç. Dr., levent.kiylioglu@gmail.com , Bülent Ecevit Üniv ersitesi

riskini etkileyen etmenlerden ekonomik etmenler, cinsel ilişkiye ve ilişkide kondom kullanmaya karar verme, kendinden büyük birisiyle ilişkiye girme ve eş şiddeti alt bölümlerde açıklanmıştır.

Ekonomik Bağımsızlık:

Cinsiyet rolleri nedeniyle erkekten evini geçindirmek üzere çalışıp para kazanması, kadından ise ev işlerini yapması ve çocuğuna bakması beklenmektedir (Karim, Sibeko ve Baxter, 2010). Sonuç olarak kadın erkeğe ekonomik yönden bağımlı olabilmekte, ekonomik açıdan onun kontrolüne girebilmektedir. Erkeğe ekonomik açıdan bağımlı olan kadın onun kondom kullanmadan ilişkiye girme gibi cinsel isteklerini yerine getirmek zorunda kalabilmektedir.

Ekonomik durumu yetersiz olan kadınların karşılaştıkları bir diğer sorun ise seks işçisi olarak çalışmaya itilmeleridir. Çalışma ve eğitimine devam etme olanakları sınırlı olan bazı kadınların para karşılığı cinsel ilişkiye girerek HIV riski aldıkları bildirilmiştir (Tucker ve Wang, 2009).

Cinsel İlişkiye ve İlişkide Kondom Kullanmaya Karar Verme:

Kadın kondomuna kıyasla, cinsel ilişkilerde yaygın olarak kullanılan kondom erkek kondomudur. Cinsel ilişkide edilgen bir konumda olması ve cinsiyet rolleri nedeniyle daha zayıf olması nedeniyle, kadının ilişkide bulunduğu erkeğe kondom kullanması konusunda yeterince ısrarcı davranamayacağı iddia edilmiştir (Woolf ve Maisto, 2008). Sonuç olarak, güvenli ya da güvensiz yollardan ilişkiye girilmesini büyük oranda erkeğin tercihleri belirlemektedir.

"İyi kızlar" cinsel ilişki başlatmaz inancı nedeniyle ergen kızların ilişki başlatmaktan çekindikleri iddia edilmiştir (Denmark, 2004). Diğer taraftan, ilişkide karar verme özerkliği yüksek olan kadınların fiziksel ve cinsel şiddetle karşılaşma olasılıklarının düşük olduğu tespit edilmiştir (Antai, 2011). Bunun yanında ilişkide yüksek düzeyde erkek kontrolünün psikolojik, fiziksel ve cinsel kötü kullanmayı yordadığı (Grose ve Grabe, 2014) ve kendinde daha baskın erkekle ilişkiye girmesinin ise kadınların güvenli cinselliğe karar vermesini ve eşyle bu durumu tartışmasını zorlaştırdığı belirlenmiştir (Soet, Dudley ve Dilore, 1999).

Kendinden Büyük Birisiyle İlişkiye Girme:

Genç kadınlar kendinden yaşça daha büyük, ekonomik açıdan daha varlıklı ve cinsel açıdan daha tecrübeli erkeklerle ilişkiye girebilmektedirler. Bu erkeklerin geçmiş cinsel yaşantıları nedeniyle cinsel yolla bulaşan HIV gibi enfeksiyonları taşıma olasılıklarının yüksek olmasının, ilişkiye giren kadınları HIV riski ile karşı karşıya bıraktığını bildirmiştir. Diğer taraftan, kendinden büyük erkekle ilişkiye giren kadının, cinsiyet rollerinden kaynaklanan zayıflığı nedeniyle erkeği kondom kullanması konusunda ikna edemediği belirlenmiştir (Krieger, 2003).

Kendinden büyük erkeklerle ilişkiye giren kadınların tüm yaşamları boyunca daha fazla kişi ile ilişkiye girdikleri, cinselliğe daha erken yaşta başladıkları, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlara daha fazla maruz kaldıkları ve erkeklerle kondom kullanma konusunu konuşmada daha isteksiz oldukları belirlenmiştir (Morrison-Beeddy, Xia ve Passmore, 2013).

Eş Şiddeti:

Dünya genelinde yaklaşık olarak her üç kadından birisinin cinsel ya da fiziksel şiddete maruz kaldığı tahmin edilmektedir (Filipovic, 2014). Eş şiddeti temel olarak cinsiyet rolleri arasındaki güç dengesizliğinden kaynaklanıyor olsa da, fakirlik ile artmaktadır (Krishnan ve ark., 2008).

Erkekten kadına HIV bulaşma riskinin, kadından erkeğe bulaşma riskinden 10-18 kat daha yüksek olduğu tahmin edilmiştir (Rabinowitz, 2004). Birleşmiş Milletlerin 2004 yılında yayınladığı bir rapora göre ise 15-24 yaşlarındaki genç kadınlara HIV bulaşma riski, aynı yaşlardaki genç erkeklerden 2 buçuk kat daha yüksektir. Aynı raporda genç kızlara HIV bulaşmasına temel neden olarak evlilik ilişkileri gibi sabit ilişkiler gösterilmiştir (Rotheram-Borus, Swendeman ve Chovnick, 2009). Kadınlara karşı şiddet, özellikle de cinsel ilişkiye zorlamanın HIV'e karşı duyarlılığı artırdığı, kadınların cinsel ilişkideki durumlarını, özellikle de kondom kullanımını (Taşçı ve Saruhan, 2007), ilişkinin zamanlamasını ve sayısını (Chin, 2013) etkileyebileceği iddia edilmiştir.

Fiziksel ve cinsel saldırının genellikle aynı zamanda olduğu (Cavanaugh ve ark., 2013), her iki saldırıya da aynı anda yaşayan kadınların yalnızca fiziksel saldırıya maruz kalan kadınlarla kıyaslandıklarında sağlık durumlarının daha fazla kötüleştiği tespit edilmiştir (Symes, Maddoux, McFarlane, Nava ve Gilroy, 2014).

Evlilik ilişkisinde kötüleşme ve sosyal destekte düşme, cinsel eş şiddetini artıran etmenler olarak gösterilmiştir (Öyekçin, Yetim ve Melih Şahin, 2012).

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ:

Çalışmalar sonucunda kadının toplumdaki konumunu düşüren toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadının daha fazla HIV riskine maruz kaldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu cinsel risk, kadının konumunun daha düşük olduğu az gelişmiş ülkelerde ve HIV/AIDS'in daha yaygın olduğu ülkelerde daha belirgin iken, kadının ekonomik bağımsızlığa, eşit söz söyleme hakkına kavuştuğu ülkelerde ve HIV/AIDS'in daha seyrek görüldüğü ülkelerde daha zayıftır. Toplumdaki HIV sorunu ile mücadelede cinsiyet rollerinin değişimi yalnızca kadınların değişimini değil, aynı zamanda erkeklerin de bu konuda kendilerini yenilemelerini gerektirmektedir. Türkiye'de ve diğer ülkelerde sosyal politikaların ve sosyal hizmetlerin planlanmasında toplumsal cinsiyet rollerinin neden olabileceği riskler dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA:

- Antai, D. (2011). Controlling Behavior, Power Relations within Intimate Relationships and Intimate Partner Physical and Sexual Violence Against Women in Nigeria. *BMC Public Health*, 11, 511-521.
- Bandali, S. (2011). Exchange of Sex for Resources: HIV Risk and Gender Norms in Cabo Delgado, Mozambique. *Culture, Health & Sexuality*, 13 (5), 575-588.
- Bem, S.L. (1974). The Measurement of Psychological Androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42 (2), 155-162.
- Best, D.L., Foster, D.J. (2004). Gender and Culture. C. Spielberger (Editör), *Encyclopedia of Applied Psychology*, Volume 2 (s.51-63). ABD: Elsevier Academic Press.
- Brynes, J.P., Miller, D.C. & Schafer, W.D. (1999). Gender Differences in Risk Taking: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 125 (3), 367-383.
- Cavanaugh, C.E., Messing, J.T., Amanor-Boadu, Y., O'Sullivan, C.S., Webster, D. & Campbell, J. (2013). Intimate Partner Sexual Violence: A Comparison of Foreign-Versus US-Born Physically Abused Latinas. *Journal of Urban Health*, 91 (1), 122-132.
- Chin, Y.M. (2013). Does HIV Increases the Risk of Spousal Violence in Sub-Saharan Africa? *Journal of Health Economics*, 32, 997-1006.
- Crawford, M. & Popp, D. (2003). Sexual Double Standards: A Review and Methodological Critique of Two Decades of Research. *The Journal of Sex Research*, 40 (1), 13-26.
- Denmark, F.L. (2004). Gender, Overview. C. Spielberger (Editör), *Encyclopedia of Applied Psychology*, Volume 2 (s.71-84). ABD: Elsevier Academic Press.
- Dunkle, K.L., Jewkes, R.K., Brown, H.C., Gray, G.E., McIntryre, J.A. & Harlow, S.D. (2004). Gender-Based Violence, Relationship Power, and Risk of HIV Infected in Women Attending antenatal Clinics in South Africa. *The Lancet*, 363 (1), 1415-1421.
- Filipovic, J. (2014). Map Room, The Saddest Kind of Sisterhood. *World Policy Journal*.
- Grose, R.G. & Grabe, S. (2014). The Explanatory Role of Relationship Power and Control in Domestic Violence Against Women in Nicaragua: A Feminist Psychology Analysis. *Violence Against Women*, 20 (8), 972-993.
- Karim, Q.A., Sibeko, S. & Baxter, C. (2010). Preventing HIV Infection in Women: A Global Health Imperative. *Clinical Infectious Diseases*, 50, (S3), 122-129.
- Krieger, N. (2003). Genders, Sexes, and Health: What Are the Connections-and Why Does it Matters? *International Journal of Epidemiology*, 32, 652-657.
- Krishnan, S., Dunbar, M.S., Minnis, A.M., Medlin, C.A., Gerdtts, C.E. & Padian, N.S. (2008). Poverty, Gender Inequalities, and Women's Risk of Human Immunodeficiency Virus/AIDS. *Ann.N.Y.Acad.Sci.*, 1136, 101-110.
- Mane, P. & Aggleton, P. (2001). Gender and HIV/AIDS: What Do Men Have to Do with it? *Current Psychology*, 49, 23-35.
- Martel, L.D., Hawk, S. & Hatfield, E. (2004). Sexual Behavior and Culture. C. Spielberger (Editör), *Encyclopedia of Applied Psychology*, Volume 3 (s385-391). ABD: Elsevier Academic Press.
- Morrison-Beedy, D., Xia, Y. & Passmore, D. (2013). Sexual Risk Factors for Partner Age Discordance in Adolescent Girls and Their Male Partners. *Journal of Clinical Nursing*, 22, 3289-3299.
- Öyekçin, D.G., Yetim, D. & Melih Şahin, E. (2012). Kadına Yönelik Farklı Eş Şiddeti Tiplerini Etkileyen Psikososyal Faktörler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23 (2), 75-81.
- Peterson, A. & Wilkinson, I. (2008). Health, Risk and Vulnerability. A. Peterson ve I. Wilkinson (Editör), *Health, Risk, and Vulnerability*, (s.1-15). London: Routledge.
- Rabinowitz, V.C. (2004). Risk-Taking and Sexual Behavior. C. Spielberger (Editör), *Encyclopedia of Applied Psychology*, Volume 3 (s281-287). ABD: Elsevier Academic Press.

- Rosenthal, L. & Levy, S.R. (2010). Understanding Women's Risk for HIV Infection Using Social Dominance Theory and The Four Bases of Gendered Power. *Psychology of Women Quarterly*, 34, 21-35.
- Rotheram-Borus, M.J., Swendeman, D. & Chovnick, G. (2009). The Past, Present, and Future of HIV Prevention: Integrating Behavioral, Biomedical, and Structural Intervention Strategies for the Next Generation of HIV Prevention. *Annu.Rev.Clin.Psychol*, 5, 143-167.
- Russo, N.F. & Pirlott, A. (2006). Gender-Based Violence. Concepts, Methods, and Findings. *Ann.N.Y.Acad.Sci.* 1087, 178-205.
- Sinnoth, J.D. & Rabin, J.S. (2012). Sex Roles. V.S. Ramachandran (Editör), *Encyclopedia of Human Behavior* (s.411–417). ABD: Academic Press.
- Soet, J.E., Dudley, W.N. & Dilorio, C. (1999). The Effects of Ethnicity and Perceived Power on Women's Sexual Behavior. *Psychology of Women Quarterly*, 23, 707-723.
- Stulhofer, A., Graham, C.A., Bozicevic, I., Kufirin, K., & Ajdukovic, A. (2009). An Assessment of HIV/STI Vulnerability and Related Sexual Risk-Taking in a Nationally Representative Sample of Young Croatian Adults. *Archives of Sexual Behavior*, 38, 209-225.
- Symes, L., Maddoux, J., McFarlane, J., Nava, A. & Gilroy, H. (2014). Physical and Sexual Intimate Partner Violence, Women's Health and Children's Behavioral Functioning: Entry Analysis of a Seven-Year Prospective Study. *Journal of Clinical Nursing*, 23, 2909-2918.
- Taşçı, E. & Saruhan, A. (2007). Cinsiyetin HIV/AIDS Üzerine Etkileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 1-11.
- Tucker, J.D. & Wang, T. (2009). Heterosexual Male STI/HIV Risk in China. J. Tucker & D.L. Posten (Editör), *Gender Policy and HIV in China*, (s.115-123). ABD: Springer.
- Woolf, S.E. & Maisto, S.A. (2008). Gender Differences in Condom Use Behavior? The Role of Power and Partner Type. *Sex Roles*, 58, 689-701.

TOPLUMSAL CİNSİYET İNŞASININ "ÖTEKİ MAĞDURU" ERKEKLER

Sedat Akkuş¹

ÖZET

Toplumsal cinsiyet çalışmaları içinde, kadın çalışmaları daha çok yer alırken, erkek ve erkeklik ile ilgili çalışmalar yeterince yapılmamıştır. Erkeklikle ilgili çalışmalar son yıllarda ivme kazansa da yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Oysa toplumsal cinsiyete dair eşitsizlikleri anlamak için yalnızca kadınlar ve kadınlıkla ilgili akademik çalışmalar yapmakla değil aynı zamanda erkekler ve erklikle ilgili çalışmalar yapmakla mümkün olabilir. Erkeklerin, toplumsal cinsiyet bağlamında erkek olabilmeleri için mevcut bir takım aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Erkek erkekçe var olabilmek için sünnet, askerlik, iş sahibi olma ve evlilik gibi aşamaları tamamlaması gerekmektedir. Bu aşamaları tamamlamayan ya da kazandıkları iktidarlarını koruyamayan erkeklerin, erkeklikleri sorgulanır. Erkekliklerine laf edilen erkek öfkelenmekte ve öfkesini kimi zaman şiddete başvurarak yansıtabilmektedir. Şiddet in hem faili hem de mağduru erkekler toplumsal cinsiyet çalışmalarında kadın odağında ele alınıp incelenmiştir. Bu çalışma toplumsal cinsiyet bağlamında inşa edilen "erkeklik" söyleminin ve toplum tarafından erkeğe biçilen rollerin erkeğin gündelik yaşam deneyimine nasıl yansıdığını ve erkekleri toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin "öteki mağduru" olarak yeniden betimlemeyi amaçlamaktadır. Sosyal hizmet literatüründe toplumsal cinsiyetin "erkek"i temel alarak yeniden inşa edilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle bu çalışma erkekliğin en çok erkeğe zarar verdiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Cinsiyet, Erkeklik, Kadına Yönelik Şiddet

GİRİŞ

Biyolojik cinsiyet doğuştan sahip olunan, toplumsal cinsiyet ise sonradan kadınlara ve erkekere yüklenen roller olarak ifade edilmektedir. Toplum, toplumsal cinsiyet açısından erkek ve kadına yüklediği rollere uyum sağlamasını beklemektedir. Kadın ve erkeğe yüklenen bu roller toplumdan topluma, kültürden kültüre göre değişmektedir.

Cinsiyet, sadece biyolojik kimliğe işaret ederken; toplumsal cinsiyet toplumdan topluma, kültürden kültüre değişen psikolojik, sosyal ve kültürel farklılıklara işaret etmektedir[1].

Mead' in 1930' ların başında Okyanusya yerli kabileleri üzerinde yaptığı araştırmada ki tespitleri, kadınlık ve erkeklik rollerinin kültürel göreliliğine olgusal anlamda hayli erken bir dönemde işaret etmiş olması itibarıyla önemlidir. 1931-32' deki araştırmaları temelinde kaleme aldığı kitabında Mead(1950), kültürel çeşitliliğin nasıl farklı toplumsal cinsiyet inşalarına yol açabileceğini örneklemektedir. Kitapta Mead, Papua Yeni Gine' deki üç yerli topluluk üzerine cinsiyet kimlikleri bağlamında karşılaştırmalı bir değerlendirmeye gider. Bunlardan biri olan Arapesh toplumunda, hem kadınlar hem de erkekler modern Batı' da kadınlardan beklenen tutum ve davranışları sergilerler: yumuşak, hassas, başkalarının istek ve taleplerine duyarlı, işbirliğine açık, saldırganlıktan uzak... İkinci topluluk Mundugumor' da ise kadınlar da erkekler de Batı dünyasında erkeklerden beklenen davranışları sergilemektedirler: şedit, saldırgan ve sert... ama en ilginç üçüncü topluluk olan Tchambuli' de ortaya çıkan durumdur. Burada kadın ve erkek davranışları Batı' da ki (ve tabii ki Türkiye' de ki) beklentinin tam tersidir. Erkekler uysal ve yumuşak olup alışveriş yaparlar, evin ihtiyaçlarıyla ve çocuk bakımıyla haşır- neşir olurlar. Kadınlar ise sert, dominant ve yönetici tavri sergilemektedir[2].

Bu çalışma bize, Dünya'nın her yerinde ve bütün zamanlarda kadın ve erkek rollerinin toplumdan topluma, kültürden kültüre değişebildiğini göstermektedir. Erkeğe yüklenen roller toplumdan topluma, kültürden kültüre değiştiğine göre, Türkiye toplumunda erkeğe yüklenen roller nelerdir? Hangi mekanizmalar bu rollerin yüklenmesinde rol oynamaktadır? Erkekler bu rolleri yerine getirebilmekte midir? Yüklenen bu rolleri yerine getiremeyen erkek nasıl tepki vermektedir? gibi soruların cevaplanması önem taşımaktadır.

Türkiye' de Toplumsal Cinsiyet Bağlamından Kurgulanan Erkeklik

Türkiye' de kadına ve erkeğe çeşitli roller yüklenmiştir. Kadına; annelik, çocuk bakımı, ev işleri, yemek yapma gibi roller yüklenirken aynı zamanda narin, iyi huylu ve sevecen olması beklenmektedir. Erkeğe;

¹ CBÜ Yüksek Lisans Öğrencisi, SHU

sünnet, askerlik, iş sahibi olma, evlilik, babalık, ailesini koruyup kollama, ailesinin ihtiyaçlarını karşılama, ekonomik kazançtan sorumlu tutulma gibi roller yüklenirken; sert, mert, yiğit, tuttuğunu koparan gibi vasıflar taşınması beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerin yüklenmesinde atasözlerinden, Türk Dil Kurumuna ve dinlere kadar çeşitli mekanizmalar görev almaktadır.

Türkiye’de bir erkeğin erkeklik inşasını başarılı bir şekilde tamamlayabilmesi için gereken mevcut bir takım bedensel ve toplumsal olgular norm haline gelmiştir. Bu normlar, toplumsal cinsiyet rolleri düşünüldüğünde, erkeğin karşısına bir görev olarak çıkmaktadır. Erkek, ‘erkekçe’ var olabilmek için bu görevleri yerine getirmek zorundadır. Erkeğin ‘erkeklik’ görevleri çocuk yaşta başlamaktadır. Erkek çocuklarının, bilhassa kız çocuklarına nazaran, daha aktif ve girişken olmaları beklenmektedir. Sokağa çıkıp oynamasında, diğer erkek çocuklarıyla kavga etmesinde, küfürlü konuşmasında veya ‘erkek’ işlerinde babasına yardım etmesinde pek bir sakınca görülmemektedir. Erkek çocuğunun kimlik inşası bu yaşta şekillenmeye başlamaktadır. Ancak Türkiye’de erkek çocuktan beklenen ilk büyük girişim, cinsel organına uygulanacak müdahaleyi anlı şanlı kabullenmesidir. Sünnet, Türkiye’de erkek çocuklarının aşması gereken ilk ciddi bedensel aşama olarak algılanmaktadır[3].

Erkeklik İnşası ve Sünnet

Sünnet de “küçük” erkek çocuğun, “büyük” erkek cemaatine girmesinin bir koşuludur. Bu nedenle sünnet işleminin erkekliğe giriş olarak adlandırılması, sünnetin dinsel işlevinin ötesine geçer ya da bu işlev ikili olarak işler. Erkek çocuğun sünnete ikna oluşu, dinsel, kültürel ya da tıbbi sebeplerden çok, sünnetin ona “erkek cemaatine giriş bileti” olarak sunulmasında yatar[4].

Erkek çocuk doğum itibarıyla biyolojik olarak kadın olmadığını ispatlamaktadır ancak sünnet, askerlik gibi ritüelleri yerine getirerek yeni bir doğum gerçekleştirmektedir. Bir erkek “gerçek” bir erkek olduğunu her daim kanıtlamak zorundadır. Sünnet, erkek olmanın kanıtlanmasında birinci aşamayı ifade eder. Erkeğin bu aşamayı güçlü, ağlamadan, sızlanmadan, kahramanlıkla geçmesi gerekir. Yani kamusalığa açık, ondan aldığı onay ile kadınsı tüm özelliklerin kaybedilerek kazanılan bir erişimdir erkeklik[4].

Erkeklik biletini almak için bir takım aşamalardan geçen ‘oğlan’ çocuk, anlı şanlı düşünlerle, elindeki asası, kafasındaki tacı ile erkeklik iktidarının bir aşamasını tamamlamanın hazı ile cinsel organının sünnet aşamasındaki acı ve korkusu ile bir üst aşamaya geçmeyi hak kazanır. Sünnet aşamasında erkek çocuk; acıya dayanıklı, güçlü, cesaretli gibi sıfatlar ile erkeklik dünyasına katarak biraz daha erkekleştirilerek, erkeklik inşasını oluşturmaktadır. Bu aşamayı başarı ile tamamlayan erkek çocuk, erkekliğinin ispatı için bir sonra ki aşama olan askerlik aşamasına geçer.

Erkeklik İnşası ve Askerlik

Askerlik, erkeklerin erkeklik inşa sürecinde geçmeleri gereken bir diğer adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Askerlik, hayatı boyunca şiddeti bir çözüm aracı olarak görmeyen erkeklerin dahi şiddeti öğrendiği ya da geliştirdiği bir mekanizmadır.

Sandra Whitworth, kitabında askerliğin devlet için ölmeye ve öldürmeye hazır savaşçı erkeklerin (ve bazen de kadınların) yaratıldığı, katı bir düzene sahip, hiyerarşik bir örgütlenme yeri olduğuna vurgu yapmış; askerliğin kısaca başka insanları güç kullanarak yıkıma uğratmakla ve şiddetle ilişkili olduğunu açıklamıştır[5].

Toplumsal kurumlardaki değişimlere ve oluşan yeni seçeneklere rağmen, hâkim erkeklik klişesinin üretildiği mekanizmalardan biri olan ‘askerlik’ sürecinde, ‘baba’ ya da ‘erkek’ olacak erkeğe, savunmak, çatışmak, dayanmak, sorumluluk almak, disiplinli olmak, itaat etmek, hiyerarşi içinde yaşamak ve çalışmak öğretilirken, arka planda ondan, heteroseksüel cinsel ‘iktidar’ beklenir”[6].

Ailesinin ve yaşadığı toplumsal çevrenin koruyucu gücü, yani doğal ordusu olan erkek, askerlikte şiddet araçlarını kullanma yeteneğini geliştiriyor. Bu yetenek, cinsiyet kimliği açısından başat unsurlardan biri sayılıyor[6].

Kur-an’ da nisa süresi 34. ayette “Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır...diye ifade edilmiştir. İslam inancını taşıyan erkekler kadını koruyup kollama görevini kendileri için Allah’ ın emri olduğunu ve buna uyum sağlamanın önemini düşünebilmektedirler. Dolayısı ile erkekler kadınları koruyup kollamayı kendileri için bir görev bilip,

toplumsal düzen içerisinde buna uygun davranışlar geliştirerek şiddet öğrenmektedirler. Bu durumda erkekler şiddeti öğrenerek yaşamlarının bir parçası haline getirebilmektedirler.

Selek şiddetin ve disiplin mekanizmalarının oldukça keskin işlediği savaş koşullarında, erkeklerin, ölme riski ve öldürme zorunluluğunun iç içeliğinin de korkuyu, ağır travmaları, duyarsızlığı ve namus-kahramanlık duygularını birlikte yaşıyorlar. Kutsal sayılan bir varlığın içinde eriyerek yüceceklerini hissediyorlar ama bir yandan da yaşamak istiyorlar. Sünnet deneyiminde olduğu gibi, korku ve çaresizliği kâh eğlenceyle kâh cesaret gösterileriyle bastırılmaya çalışıyorlar[6].

Erkekler böylece yapmak istemedikleri halde yinede kendilerine rağmen şiddeti öğrenerek erkeklik inşalarının bir aşamasını daha tamamlamış olurlar. Erkeklik inşasının sonraki durağı güçlü ekonomi güçlü erkek mantığı ile ilerlemektedir.

Erkeklik İnşası ve Ekonomik Güç(İş sahibi olma)

Aile Yapısı Araştırmaları(2006) verilerinde, kadın ve erkeğe evlenecek kişiden aranan özellikler sorulduğunda; kadınların %95 evleneceği erkeğin bir işinin olmasını isterken bu oran erkeklerde % 35.9 dur. Kadınların %56.7' si evleneceği erkeğin kendinden daha yüksek gelire sahip olmasını isterken, bu oran erkeklerde 13.8' dir[7]. Bu araştırmada da anlaşılacağı üzere ekonomik güç hem kadınlar hem de erkekler tarafından, erkeklere bir görev olarak biçilmiştir. Söz konusu araştırma, toplumsal cinsiyetin toplumsallaştığını gösteren bulgulardır.

Toplum tarafından erkeğe biçilen rollerin Din temelli olduğunu gösterir ayetlerde söz konusudur. Kur-an'ı kerim nisa süresi 34.'cü ayetinin devamında *Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar...* diye ifade edilmiştir. Yine Nisa süresi 4 üncü ayette *kadınlara mehirlerini(İslam da erkek evleneceği kadına vermeyi taahhüt ettiği para veya mal) borcunuzu öder gibi verin...*(Diyanet İşleri) diye ifade edilmiştir. Toplumun özelliklerini yansıtan atasözlerinden de erkek ekonomik kazançtan sorumlu tutulmuştur. "Erkek getirmeyi, kadın yetirmeyi bilmeli." "Erkek sel, kadın göl." "Er olan ekmeğini taştan çıkarır" gibi atasözlerinden de görüldüğü üzere ailenin geçimi, ekonomik kazanç gibi görevler erkeğe yüklenmiştir.

Görüldüğü üzere araştırmalar, dini inançlar ve atasözleri ekonomik kazancı erkeğe yüklemektedir. Bu nedenlerle erkekler, kendilerini ekonomik kazançtan sorumlu tutmaktadırlar ki, diğer iş kollarına göre kısmen daha fazla ekonomik kazanç olarak görülen maden, inşaat vb. gibi ağır iş kollarında çalışmakta ve dolayısı ile iş kazalarında hayatlarını kaybedebilmektedirler. Erkekler ailenin geçimini sağlama görevini yerine getirirken canından olma riski ile ağır iş kollarında çalışarak toplumsal cinsiyetin inşasının mağduriyetini yaşamaktadırlar. Ekonomik olarak bağımsızlığını kazanan erkek ailesinin geçimini sağlama gücüne kavuşarak, artık soyunun devamı açısından babalık, kocalık rolleri için bir sonraki aşamaya geçer. Evlilik.

Erkeklik İnşası ve Evlilik

Erkek iş sahibi de olduktan sonra, ergenlik döneminde başlayan cinsel iktidarını yine karşı cinsinden, bu sefer tek bir kişiyle meşru bir zemine oturtmak ve kocalık, babalık gibi yeni roller üstlenerek elinde bulundurduğu gücü yeni bir düzen içerisinde devam ettirmek zorundadır. Bu son aşamayı da gerçekleştiren her erkeğin artık yapması gereken şey, ulaştığı hegemonik erkeklik konumunu kaybetmemek için hayatı boyunca elde ettiği toplumsal kabul görmüş erkeklik değerlerini korumak ve bu değerleri toplumda yaşatmaktır. Bu değerlere erişmiş erkeğin yapması gereken en kritik görevlerden biri de kendi geçtiği duraklardan geçecek olan yeni nesillere ön ayak olmaktır. Toplumdaki hegemonik erkeklik normlarının sürekliliğini sağlamak ve bunu gelecek nesillere aktarmak, artık bu noktaya erişmiş erkeğin kalıcı görevi olur[3].

Bir kez erkek olmayı hak ettikten sonra erkeğin "erkeklik" ile işi bitmez. Bir tür iğneli fiçı misali, taşıyıcısı olduğu iktidarı her daim hayata geçirmesi, hep yeniden üretmesi beklenir ondan. Bu, bir yönüyle "iktidar"ın ona maruz kalanı değil, onu temsil eden, "taşıyan" ı ezmesi durumudur[8].

Kadınlar erkeklere karşı savaş veririrken, erkekler diğer erkeklere karşı savaş verirler. Erkeklik savaşında erkeğin rakibi kadın değil, öteki erkekler. Ve kurtlukta düşeni yemek nasıl bir kanunsa, erkeklik mücadelesinde de düşen erkeği öteki "kurtlar" yer... Bu, erkek için yaşarken ölmektir. Erkek, bütün bu

olup bitenlerin yanlış olduğunu bile bile sürecin parçası olur. İçi elvermese de erkeğin "racon"unu yerine getirmek için insanlığını ezer[9].

Evlilik aşamasında, erkek toplum tarafından kendisine verilen görevi yerine getirirken, eşine ve çocuklarına daha iyi bir hayat için mücadele etmeye devam eder. Böylece çocuklarına eşit oranda bakmakla yükümlü eşler, görevi tek başına erkek eşe yükleyerek, erkekleri başka bir açıdan toplumsal cinsiyetin görünmez mağduru kılar. Erkek bütün bu aşamaları başardıktan sonra iktidarına kavuşarak, kadınları, çocukları ve kendisinden güçlü olan erkekleri denetim altına almaya başlar. İktidar alanı sarsılan erkek, kriz durumu yaşayarak, kendi iktidarını sağlamlaştırmak için kendisince gerektiğinde şiddet kullanabilmektedir.

Erkeklik İnşasının Çöküşü: Krizdeki Erkeklik

Toplum tarafından kendisine biçilen bu rolleri yerine getirmeyen erkek, hem sorgulanan(sorgulanacak) erkekligi hem de iktidarını kaybetme korkusuyla psikolojik sorunlar ile karşı karşıya kalarak bu durumu kimi zaman şiddet olarak yansıtabilmektedir. Sancar, Arendt(1969)' in şiddetin, eril iktidarın değil, iktidarın kaybedilme korkusunun ya da yokluğunun bir göstergesi olduğu fikrinin doğru olduğunu ifade etmiştir[10]. Bütün bunlara bakıldığında kendisine çeşitli toplumsal roller yüklenen erkek, bu rolleri yeterince yerine getiremediği için, kendi eksikliğini görünmez kılmak ve kendi iktidar alanını sağlamlaştırmak için kadına şiddet uygulayabilmektedir.

Türkiye genelinde yapılan "Türkiye' de Kadına İlişkin Aile İçi Şiddet Araştırma" sonucuna göre yaklaşık olarak her on kadından dördü eşi ya da birlikte olduğu erkek tarafından fiziksel şiddete maruz kalmıştır[11].

Suç türüne göre ceza infaz kurumuna giren hükümlülerin cinsiyetine bakıldığında öldürme vakalarından ceza infaz kurumuna giren hükümlü erkek sayısı 6382 iken bu oran kadınlarda 152' dir. Hırsızlık olaylarında 20876 erkek karışırken bu oran kadınlarda 1467' dir. İcra İflas Kanunu'na muhalefet suçlarında hüküm giymiş erkek sayısı 18036 iken bu oran kadınlarda 665' dir[12].

Cinsiyete göre kasten öldürme olaylarında ölü sayısı % 80.9' unu erkekler oluşturmaktadır. Yine 2009-2014 yılları arasında cinsiyete göre intihar hız oranlarına bakıldığında erkeklerin intihar hız oranları kadınların iki katından fazladır[13].

Şiddet ve ekonomik suçlara bakıldığında büyük bir kısmı erkekler tarafından işlemektedir. Çünkü erkeğin kurgulanışı, erkeğe şiddet öğretilerek oluşturulmakta ve erkek kendisine verilen görevi yerine getirmek için suçlar işlemektedir. Böylece erkekler kadınlara şiddet uygulayarak ceza evleri ile tanışmaya başlarlar.

Yine intihar hız oranlarına bakıldığında sanılanın aksine erkeklerin intihar hız oranları, kadınların iki katından fazladır. Dolayısı ile bütün bu suç türleri ve sonuçlarına bakıldığında, erkekler toplumsal cinsiyetin aynı zamanda öteki mağdurları olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

SONUÇ

Toplum erkeğe ve kadına çeşitli roller yükleyerek, erkek ve kadının bu rollere göre davranmasını beklemektedir. Erkekler bir takım aşamalardan geçerek bu rolleri görev edinmekteler. Bir erkeğin tam erkek olması için sünnet, askerlik, iş sahibi olma ve evlenme gibi bir takım görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Toplum tarafından kendisine verilen görevleri yerine getiremeyen erkek, kriz durumu yaşayarak kurulan erkeklik iktidarının sarsıldığını görüp şiddet uygulayarak tamir yoluna gidebilmektedir. Genelde erkeğe ve kadına şiddet uygulayan erkek hayatının geri kalanını cezaevlerinde geçirmek durumunda kalabilmektedir. Erkek adam ağlamaz inancı ile erkekler duygusal yalnızlığa itilmektedir. Ailenin geçimi gibi roller yüklenmesi nedeniyle ağır sanayi ve maden işlerinden çalışarak iş kazaları sonucunda hayatını kaybetmektedir. Son olarak erkeklerin kadınlardan iki katından fazla intihar hız oranlarına sahip olmalarının tesadüf olmadığı toplumsal cinsiyet ile ilgili olduğu aşikârdır. Erkekler bütün bu nedenlerden tıpkı kadınlarda olduğu gibi toplumsal cinsiyetin öteki mağdurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadına yönelik erkek şiddetinin sonlanması için sorunun kaynağı olan toplumsal cinsiyetin yeniden ele alınarak akademik çalışmalar da yer bulması, hem kadının hem de erkeğin mağduriyetini daha etkili ve hızlı çözmesi için önemli bir basamak olacaktır.

Kaynaklar

1. Zeybekoğlu, Ö., Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu, in Sosyoloji Anabilim Dalı. 2009, Akdeniz Üniversitesi. p. 21.
2. Mead, M., Growing up in New Guinea. 1930.akt. Atay, T. 2004.
3. Barutçu, A., Türkiye'de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları, in Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı. 2013, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi: Ankara. s. 7.
4. Yavuz, Ş., İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihani. Millî Folklor, 2014. **104**: p. 115.
5. Whitworth, S., Men, militarism, and UN peacekeeping: a gendered analysis. 2004: Lynne Rienner Publishers. akt Barutçu, A. 2013: 64.
6. Selek, P., Sürüne Sürüne Erkek Olmak. 2009: İletişim Yayınları.
7. Aile, T.B., S.A.G. Müdürlüğü, and T. TÜİK, Aile Yapısı Araştırması 2006. 2006, Ankara.
8. Atay, T., Erkeklik en çok erkeği ezer. Toplum ve Bilim, 2004. **101**: p. 11-30.
9. <http://www.haberturk.com/yazarlar/elif-key/727776-erkeklik-en-cok-erkegi-ezer>
10. Sancar, S., Erkeklik: imkânsız iktidar: ailede, piyasada ve sokakta erkekler. 2009, İstanbul: Metis Yayınları. 1.
11. Üniversitesi, H., Türkiye' de Kadına İlişkin Aile İçi Şiddet Araştırma. 2014.
12. TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri. 2013.
13. TÜİK, Cinsiyete Göre Kasten Öldürme Olaylarında Ölü Sayısı 2014.

TELEVİZYON PROGRAMLARININ ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN SOSYAL HİZMET AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Taner Algan¹, Hasan Hüseyin Taylan²

ÖZET

Modern dünyanın sorunları, 19. & 20. yüzyılda ve şimdi de 21. yüzyılda temelde aynı olsa da özellikle 1990'lar sonrası yeni teknolojik gelişmeler, dünyaya bakışımızda, sorunları algılamamızda, sosyal sorunların kendisinde ve sorunların çözüm stratejilerinde köklü değişimler meydana getirmektedir. Sosyal hizmet disiplininin ve mesleki alanının merkezi konularından olan sosyal sorunların içerisinde artık günümüzde kitle iletişim araçlarından birisi olan televizyon programlarının ve gelişen medya (özellikle dizi, çizgi film ve reklam) sektörünün çocuklar ve aileler üzerindeki olumsuz ve zararlı etkileri de yerini almaktadır.

Bu çalışmada, günümüzde giderek daha da gelişen ve yaygınlaşan kitle iletişim araçlarından televizyon teknolojisinin içerdiği programların (dizi, çizgi film ve reklamlar vb.), çocuklar (3-14 yaş aralığı) ve aileler üzerindeki olumlu etkileri bir tarafa bırakılarak olumsuz ve zararlı etkilerine değinilmiş; televizyon programlarının çocuklar üzerinde bıraktığı negatif etkileri minimuma indirebilmek adına "sosyal hizmet perspektifi" çerçevesinde birtakım çözümlerinin sunulması amaçlanmıştır. Ayrıca televizyon özelinde medya ve sosyal hizmet ilişkisi irdelenmiş ve bu noktada teorik temelli bir takım analizler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Televizyon, Televizyonun Etkileri, Çocuk, Medya, Sosyal Hizmet

GİRİŞ

Kitle iletişim araçları içerisinde etkin bir konumda olan televizyon, bireyleri giderek etkisi altına almakta ve yaşam tarzlarını şekillendirmektedir. Dünyanın hangi köşesine gidilirse gidilsin, televizyon her yaş grubuna ve her kesime hitap etmekte; aynı zamanda da bilgilendirme, eğitime ve eğlendirme adına önemli bir rol üstlenmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hayatımıza giren televizyon, gittikçe yaygınlaşmış; yaşam tarzımızı belirleyen, algılarımızı yönlendiren, tutum, değer ve davranışlarımızı etkileyen önemli bir güç; temel bir toplumsallaşma aracı ve yaşamımızın önemli bir parçası haline gelmiştir (Taylan, 2011: 1). Öte yandan televizyon, günümüzde (internet ile birlikte) en etkili alternatif bilgi kaynağı konumunu hâlâ sürdürmektedir. Yaşlısından gencine, eğitimlisinden eğitimsizine hemen hemen herkesi kuşatmaktadır. Tam da bu nedenlerle televizyon, teknolojik bir aygıt olmanın ötesinde aynı zamanda sosyal ve kültürel bir iletişim aracı olarak değerlendirilmelidir. Zira söz konusu çok fonksiyonlu bu aracın toplumsal ve kültürel etkileri de mevcuttur (Kırık, 2013: 190).

Aynı zamanda televizyon, yapısı itibarıyla görsel ve işitsel olarak birçok duyu sistemine etki ettiği için de cazip bir sistem haline gelmektedir. Bu bağlamda genelde toplumun özeldense ailelerin en küçük bireyleri konumunda olan çocuklar da, günümüzün en etkin ve en yaygın kitle iletişim araçlarından biri olan televizyon teknolojilerinden etkilenmektedirler. Çocukların; yaş, cinsiyet, gelişim dönemi, aile ve çevre ortamı, izledikleri program içeriklerine bağlı olarak televizyondan etkilenme düzeyleri değişmekle birlikte televizyon; genel olarak çocukların sosyalleşmesini, psiko-motor, duygusal, zihinsel, fiziksel, bilişsel gelişimini ve beslenme alışkanlıklarını etkilemektedir (Büyükbaykal, 2007: 32).

Şimdi biz, ilk ve en yakın öğretmeni, ayrıca çoğumuz için en güvenilir yoldaşı ve dostu televizyon olan ikinci kuşak çocuklarla bir arada yaşıyoruz. Daha açık bir dille ifade edersek, televizyon yeni epistemolojinin kumanda merkezidir. En ufak çocuklar dahi televizyon izlemekten men edilmezler. En berbat yoksulluk bile televizyondan vazgeçmeyi gerektirmez. En yüce eğitim sistemi bile televizyonun belirleyiciliğinden kurtulamaz. Ve en önemlisi, kamuoyunu ilgilendiren hiçbir konu (politika, haber, eğitim, din, bilim, spor) televizyonun ilgi alanının dışında kalmaz. Yani, halkın bu konulara kavrayış biçimi tamamen televizyonun yönelimleriyle şekillenmektedir. Televizyon daha ince yollarla da kumanda merkezidir. Örneğin, diğer medya

¹ Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, talgan@firat.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi, FEF, Sosyal Hizmet Bölümü, htaylan@sakarya.edu.tr

araçlarından yararlanışımız ağırlıkla televizyonun yönlendiriciliğiyle olmaktadır. Telefon sisteminin nasıl kullanılacağını, hangi filmlerin görüleceğini, hangi kitap, kaset ve dergilerin alınacağını, hangi radyo programlarının dinleneceğini televizyondan öğreniriz. Televizyon iletişim ortamımızı, başka hiçbir iletişim aracına gücünün yetmeyeceği tarzlarda bizim adımıza düzenler (Postman, 2014: 91).

Televizyonun çocuklar üzerindeki etkilerinin inceleneceği bu çalışmada konuyla ilgili olan çeşitli kaynaklar taranarak, televizyon programları ve çocuklar üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Ayrıca sosyal hizmet disiplininin tanımı ve içeriği gereği medya konusu ile sosyal hizmet ilişkisine değinilecektir.

1. TELEVİZYON PROGRAMLARININ ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Günümüz toplumunda, her yaş aralığına hitap eden ve birçok kesimin kolay tüketileceği dizi ve filmler yaygınlaşmaya başlamıştır. Dizi ve film sektöründeki bu genişleme ile birlikte yayın içeriklerinde basitliğe ve kolaycılığa kaçılarak gerçeklerden uzaklaşmıştır. Sektördeki dizi ve film temalarının basitliği, içeriğinde tekdüzeliğe ve standartlaşmaya sebep olmuştur. Böylelikle "televizyon toplumu" oluşmuş ve toplum içerisinde yer alan herkes "elektronik birliktelik" sürecinin ister istemez içerisine girmiştir (Kırık, 2013: 190). Benzer durum reklam programlarında da geçerlidir. Akbulut'a göre televizyon yoluyla çocuk, reklamcılarının evdeki temsilcileri olmuştur. İzledikleri çeşitli reklam programları sebebiyle beklentileri, tavırları, aile ilişkileri ve istekleri değişen çocuklar; reklamlarda gördükleri ürünleri ayırt etmeksizin istemektedirler. Nitekim reklamların amacı, çocukları izledikleri ürünleri onlara aldirtmaya yönelik bir şekilde etkilemektir (Akbulut, 2001: 366).

Çocuklar, genelde kendi istekleri doğrultusunda televizyon izlemekle birlikte bazen de yetişkinlerin tercih ettiği programları izlemek durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle çocuklar farklı türlerde medya içerikleriyle karşı karşıya kalmakta ve çocukların maruz kaldıkları bu televizyon programlarından etkilenecek yetişkinlerin çocuklarıyla başa çıkmakta güçlük çektikleri bir endişe durumu oluşmaktadır (Cesur & Paker, 2007: 107). Bu bağlamda diyebiliriz ki; yetişkinler ile çocukların televizyonu kullanma nedenleri farklı olsa bile; televizyonun yapısı gereği ekranın herkese açık olması ve sadece çocuk programlarının değil, aynı zamanda yetişkinlere yönelik programlar, haberler ve reklamlar da çocukların zihinsel dünyasını ve davranışlarını etkilemektedir (İnanlı, 2009: 15-18).

Televizyon programlarının içerdiği konular tek yönlü olarak verilmektedir. Bu nedenle çocuklar izledikleri programların sadece verilerini almakta, olaylara katılmamaktadır. Aileleriyle birlikte vakit geçirmeye, bir şeyler paylaşarak ilişki kurmaya ihtiyaç duydukları bir dönemde televizyon; çocukların bu ihtiyacını engelleyerek ona olan bağımlılıklarını arttırmaktadır. Televizyon başında zamanlarının birçoğunu geçiren çocuklar, dış dünyadan soyutlanarak izledikleri programların içerdiği şiddet yayınlarından korkabilmekte ve bu sahnelerden ciddi bir şekilde etkilenebilmektedir. Yani çocuk için eğlendirici olacağı düşünülen programlar tam tersine çocukta birçok noktada olumsuz olarak tesir etmektedir (Aral & Aktaş, 1997: 100). Bu bağlamda televizyon programlarındaki şiddet içerikli yayınlar ve sahneler çocuğun dünyasını çeşitli yönleriyle önemli oranda olumsuz etkilemektedir.

Okul öncesi dönem; çocukların reel ile sanal yani gerçek ile hayâli –yaşları itibarıyla – ayırt ve tasnif etmede güçlük çektikleri bir dönemdir. Çocukların televizyon izlerken algılama türleri ve kapasiteleri; algılama hızları ve algıladıklarını benimseme iradeleri yetişkinlerden farklı oldukları için doğal olarak televizyondan etkilenme oranları da yetişkinlere göre daha fazla olmaktadır (Kuruoğlu, 2001: 122).

Çocukların aşırı televizyon izlemeleri sonucu beden ve ruh sağlığında ciddi sorunlar da oluşturmaktadır. Şiddet, saldırgan davranışlar, okul başarısında düşüş görülmesi, cinsel davranış sorunları, gece korkuları, öğrenme güçlüğü, huzursuzluk, anksiyete, depresyon ve uyku düzensizlikleri gibi birçok psiko-sosyal sorunlar çocuklardaki televizyon izleme alışkanlıkları sonucu ortaya çıktığı çeşitli araştırmalarla belirlenmiştir¹ (Belviranlı, et al., 2008: 191). Buna göre; televizyon izleyen çocuklarda, fiziksel

1 ABD'de yapılan ve üç yıl süren bir çalışmada 10.000 saate yakın TV programı araştırılmış ve %61'inin şiddet içerdiği saptanmıştır. Her yıl çocukların ve adölesanların 14.000 kadar cinsel ömek, ima ve şaka içeren programlar ve reklamlar izledikleri belirlenmiştir. Yapılan araştırmalar çocuk ve gençlerin sigara ve alkol kullanımında televizyonun etkili olduğunu,

saldırganlığın artması, şiddete başvurma (hırçınlık), şiddete karşı duyarsızlık, ders çalışmaya karşı isteksizlik, dikkatini toplayamama, kendini ifade edememe, izlediği bir kahramandan etkilenip söz konusu kahramanın yerine kendini koyarak gerçek dünyadan uzaklaşma, sosyal ilişkilerin zayıflaması, dili yanlış kullanma, toplumsal ilişkilerde güçlüklerle karşılaşma, göz ve uyku bozukluğu gibi olumsuz etkiler saptanmıştır (Ertürk & Akkor Gül, 2006: 18). Büyükbaykal'a göre ise; uzun süre televizyon karşısında kalan çocuklarda, bir süre sonra çevresine olan ilgisi azalacak; akranlarıyla oyun oynamaya ve aile bireyleriyle iletişim kurma becerileri zayıflayacaktır. Bunun yanı sıra çocuk; resim yapma, sinema ve tiyatroya gitme, spor ve yürüyüş yapma gibi bir takım sosyal aktivitelerden aşamalı olarak uzaklaşacaktır. Televizyonda izlediği her şeyi 'gerçekmiş' gibi kabul edip, yanlış tutumlar sergileme ihtimali artacaktır (Büyükbaykal, 2007: 37).

Televizyonun bir diğer olumsuz etkisi de Aksaçoğlu ve Yılmaz'a göre; öğrencilerin okuma alışkanlıkları üzerinedir. Televizyonun genelde okumayı çok fazla içermeyen daha çok görsel içeriğe sahip olması nedeniyle bireylerde televizyon izleme alışkanlığını arttırdığını ve okuma alışkanlığını azalttığı söylenebilir. Nitekim televizyon izlemenin zaman alıcı özelliği sebebiyle yapılan araştırmalarda çocukların televizyon izlemeye; kitap okuma, müzik, resim etkinliklerine göre daha fazla zaman ayırdıkları görülmektedir. Ayrıca sosyo-ekonomik seviyesi düşük çocukların daha uzun süre televizyon seyrettikleri ve daha az okudukları da bilinen bir gerçektir. Bu nedenlerle televizyon izlemenin çocukların boş zamanlarını azaltması, okuma alışkanlığı üzerinde olumsuz etki bırakmıştır (Aksaçoğlu & Yılmaz, 2007).

Postman, televizyon aracılığı ile çocukların, yetişkin dünyasına ait parasal, toplumsal ve cinsel ilişkilere, kavga, çatışma ve şiddet olaylarına, hastalık ve ölümle ilgili 'sırlar'a maruz kaldığına, bunun ise çocukluğun yok oluşu anlamına geldiğine işaret eder. Yine Postman'a göre, bebekliğin tersine çocukluk biyolojik değil, toplumsal bir inşadır ve bu sosyal gerçekliğe sahip çıkarak çocukların mutluluğunu gözetmek, sağlıklı bir toplum görüşünü savunmak demektir. Öte yandan televizyon haberlerinde ve dizilerde tanık olduğumuz olaylar ve kavramlar, çocuk dünyasına girmesi uygun görülmeyen yetişkin ilişkilerini aksettirmektedir (Cesur & Paker, 2007: 108).

Tokgöz'e göre ise; televizyonun çocuklar üzerindeki etkilerini dört başlıkta toplamak mümkündür: İlki; çocuklar televizyonun büyük tüketicileridir. İkincisi; çocuklar televizyon karşısında çok zaman harcamaktadırlar. Üçüncüsü; televizyon çocukların duygularına yönelmektedir. Sonuncusu ise; televizyon çocuklara bazı bilgiler kazandırmaktadır. Yine Tokgöz'e göre; özellikle ilk iki sonuç bakımından, günümüzde bir genellemeye gidilmiştir: "Günümüzün çocuğunu televizyon izleme mutlu etmektedir." (Tokgöz, 1979: 96-97).

"Çocuklar küçükken, televizyon programlarının arasında en çok beğendikleri yayıncıların çocuk programları diye adlandırdıkları çizgi filmler, kuklalar, hayvan öyküleri, çocuk macera öyküleridir. Çocuk, okul çağına gelince, bu beğeniler yerini çocuk eğlence programları, macera programları, kurgubilim, Western'lere bırakmaktadır. Daha ileri yaşlarda ise, yetişkinlere yönelik gerçekçi komediler, cinayet dizileri, pop müzik programlarına yönelmektedir."..."Çocuklar, çok küçük yaşlardan itibaren yetişkinlere yönelik programları izlemeyi öğrenmektedirler. Aslında, çocuk karşısında duran televizyon alıcısının ekranında programlar devamlı olarak birbirini izlediği için, hangisinin kendisine hangisinin ise yetişkinler için olduğunun pek farkında da olmamaktadır. Bu bakımdan, televizyonu çocuğun izlemesinde onu koşullandıran etkenlere de bakmak gerekmektedir. Çocuğu koşullandıran etkenler arasında ailenin toplumsallaşma etkisi ile

çocukların yasadışı ilaçları ilk kez televizyondan öğrendiklerini göstermektedir. Aşırı TV izleme konsantrasyon problemlerine yol açmaktadır. Medya kullanımının artışıyla dikkat eksikliği bozuklukları ve hiperaktivite arasında bir ilişkinin olduğu düşünülse de bu iki durum arasında nedensel bir ilişki saptanamamıştır. En önemli bedensel sorunlar da yeme bozuklukları ve obezitedir. Televizyon başında geçirilen zamanın artması çocuklarda obezitenin önemli nedenlerinden birisidir. Ayrıca izlenen program çeşidi de TV'nin negatif ya da pozitif etkilerinin çıkmasında belirleyicidir (Bkz. Belviranlı, ve diğerleri, 2008).

ailenin toplumsallaşma etkisinden hiçbir zaman soyutlanamayacak olan çocuğun kişisel ve toplumsal sorunları yer almaktadır (Tokgöz, 1979: 100).

2. KONUyla İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Konu ile ilgili literatür tarandığında, televizyon programlarının çocuklar üzerindeki etkileriyle ilgili bugüne kadar bir hayli çalışma yapıldığı gözlenmiştir. Bunlardan bazıları;

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun 2006 yılında yürütmüş olduğu ilköğretim çağındaki çocukların televizyon izleme alışkanlıkları araştırması 17 ilde 7-14 yaşları arasında ve ilköğretim okullarına devam eden toplam 1719 kız ve erkek öğrenci katılımıyla yapılmıştır. Hafta içi öğrencilerin % 27,4'ünün 2 saat, % 19,5'inin 1 saat, % 19,1'inin 3 saat televizyon izlediği, hafta sonu ise öğrencilerin % 28,4'ünün 5 saat ve üstü, % 20,8'inin 2 saat ve % 18,1'inin ise 3 saat televizyon izlediği tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre ilköğretim çağındaki öğrenciler arasında en çok izlenen program türleri şöyle sıralanmıştır: Çizgi film (% 72.1), yerli diziler (% 70.1), yarışma programları (49.3), filmler (% 45.8) ve çocuk programları (% 44.6). En çok sevilen çizgi filmler Tom ve Jerry (% 22.3), Buggs Bunny (% 17.9), Şiriner (% 9.9) ve Spider Man-Örümcek Adam (% 3.4)'dir. Söz konusu çizgi filmlerin sevilme nedenleri genel olarak komik ve eğlenceli olmaları ile kahramanlarına duyulan hayranlığa bağlanmaktadır (RTÜK, 2006).

Kaya ve Tuna'nın (2008) ulusal televizyonlarda yayınlanan ve popüler kültür ürünü olan yarışma ve magazin programları ile dizilerin ilköğretim çağındaki çocukların sosyalleşme sürecindeki olumsuz etkisini tespit etmek ve bu konuda alınması gereken tedbirler ile ilgili öngörülerde bulunmak amacıyla yürütmüş oldukları çalışmalarına katılan 650 öğrenci, günde ortalama olarak televizyon izleyerek geçirdikleri süre ile ilgili soruya %23'ü 1 saat, %35'i 2 saat ve %22'si 3 saat cevabını vermiştir. Televizyonun en olumlu etkisinin ne olduğu ile ilgili soruya öğrencilerin yaklaşık %39'u "Televizyondan bir şeyler öğreniyorum", %32'si "Eğleniyorum" ve %15'i ise "Bos zamanımı değerlendiriyorum" cevabını vermiştir. Buna göre öğrencilerin, televizyonun "eğitici", "eğlendirme" ve "bos zamanı değerlendirme" fonksiyonuna işaret ettikleri görülmektedir. Televizyonun en olumsuz etkisinin ne olduğu ile ilgili soruya ise öğrencilerin yaklaşık %47'si "Ders çalışmıyorum", %34'ü "Geç yatıyorum" ve %10'u ise "Şiddet içerikli filmlerden korkuyorum" cevabını vermiştir. Buna göre öğrenciler, televizyonun derslerine çalışmasına engel olduğunu, düzenli yasama alışkanlığını bozduğunu ve şiddet içerikli filmlerden etkilendiklerini belirtmişlerdir. Televizyonun çocukların sosyalleşme sürecindeki etkisi bakımından önemli bir göstere olan "Dizi izlerken örnek aldığınız kişiler var mı?" şeklindeki soruya öğrencilerin yaklaşık %34'ü "Evet" ve %66'sı "Hayır", cevabını vermiştir. Bu veriler, öğrencilerin yaklaşık üçte birinin, dizi izlerken dizi kahramanlarından bazılarını gerçek hayatta kendilerine örnek aldıklarını göstermektedir. Bu oran, televizyonun çocukların sosyalleşme sürecinde birçok olumlu etkileri yanında, kişilik gelişimi bakımından pek çok olumsuz etkileri de olduğunu gösteren ve üzerinde durulması gereken önemli bir orandır (akt. Türkent, 2012: 36-37).

Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de bir zamanlar yayınlanan Pokemon adlı çizgi filmde etkilenen çocukların haberlerine sıkça rastlanılmaktaydı. 20 Ekim 2000 tarihli Radikal Gazetesinde "Pokemon Gibi Atladı" başlığı ile yer alan haber şu şekildeydi: Tüm dünya çocuklarının bir numaralı çizgi filmi Pokemon Mersin'de faciaya neden oluyordu. Mezitli Beldesinde yaşayan Ağırbaş Ailesinin 4 yaşındaki oğlu Ferhat, Pokemon çizgi filmdeki kahramanlara özenerek uçmayı denerdi. Oturduğu apartmanın 7. Katından atlayan Ferhat'ın yalnızca sol ayağı kırıldı. Ferhat "Neden düştün?" diye soran doktora "Pokemon'u izledim, Pokemon gibi uçtum." dedi (Türkent, 2012: 38).

Karaca ve arkadaşları; 4-13 yaş çocuk sahibi ailelerin televizyon reklamlarının çocuklar üzerindeki etkilerinin etik açıdan incelenmesine yönelik araştırmasında, ebeveynlerin çoğunluğu; reklamların çocukların hayal gücünü, yaratıcılığını ve tüketim alışkanlıklarını olumsuz yönde etkilediğini, çocukları savurganlaştırdığını, yanlış beslenmeye yönlendirdiğini, onlarda marka bağımlılığı yarattığını ve her gördüğü ürünü almaya teşvik ettiğini düşünmektedir. Ayrıca reklam içeriklerinin çocukların algılama sürecini, psikolojik gelişim sürecini olumsuz etkilediğini ve dilde bozulmalara neden olduğunu düşünmektedir. Araştırmadaki bir diğer bulgu da çocukların çoğunluğunun reklamları sevdiği, inandırıcı bulunduğu ve reklamlardaki çocukların yerinde olmayı zaman zaman istedikleri, reklamlarda gördükleri bir ürünün satın alınması için ısrar ettikleridir (Karaca, Pekyaman, & Güney, 2007: 238-247).

3. TELEVİZYON ÖZELİNDE MEDYA ETKİLERİ, ÇOCUK VE SOSYAL HİZMET

3.1. Sosyal Hizmetin Temel Paradigması

IASSW¹ ve IFSW²'nin sosyal hizmet tanımı çerçevesinde; sosyal hizmet, insanlar ve çevreleri arasındaki birçok karmaşık hareketliliği inceler. "Bireylerin, ailelerin, grupların ve toplumun iyilik halini arttırmak için sosyal değişmeye, insan ilişkilerinde sorun çözmeye, güçlenmeye ve özgürleşmeye katkı sağlayan; insan davranışı ve sosyal sistem teorilerinden yararlanarak da insanların çevreleriyle etkileşim kurdukları noktalara müdahale eden bir meslek" olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal hizmetin amacı, her insanın potansiyelini tam olarak geliştirmesini, yaşamını zenginleştirmesini sağlamak ve işlev bozukluğunu önlemektir. Sosyal hizmet mesleği, sorun çözmeye ve değişime odaklanmıştır. Bir bilim dalı olarak ise; sosyal refahın ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesini hedeflemektedir. Aynı zamanda toplumun vicdanı olarak yoksulluk, yoksunluk gibi birtakım sorunlar yaşayan birey, aile ve toplumun yaşamdaki işlevselliklerini geliştirmeye ve söz konusu kişilerin, ailelerin ve toplumun refahını arttırmaya çalışan bir bilimdir. Sosyal hizmet, krizlere ve acil durumlara olduğu kadar, günlük kişisel veya sosyal sorunlara da yanıt vermektedir. Sosyal hizmet disiplini, karmaşık durumları analiz etmek ve bireysel, örgütsel, sosyal ve kültürel değişimleri kolaylaştırmak amacıyla insan gelişimini ve davranışı ve sosyal sistem kuramlarından yararlanır (akt. Duyan, 2014: 7).

Kut (1988)'a göre teknolojik gelişmeleri insancıl hale getirmeyi ve toplumları sosyalleştirmeyi hedefleyen sosyal hizmet disiplini; ayrıca, bireylerin, gelişmelerine ve değişen toplumsal koşullara uyum sağlamalarına yardımcı olmak, kişinin refahını sağlamak ve sosyal bilinci geliştirmeyi amaç edinmiştir. Sosyal hizmet disiplininin diğer birçok meslek ve disiplinlerde olduğu gibi problem çözme gibi bir misyonu ve işlevi de bulunmaktadır (akt. Erkan Sofuoğlu, 2006: 36-37). Bir başka ifadeyle sosyal hizmetin temel hedefi, bireye yardım etmede, çevresel etkenleri ve bireysel ihtiyaçları göz ardı etmeden sosyal işlevsellik kazandırmaktır. Dolayısıyla, bu işlevleri kazandırabilmek için engellerin/problemlerin ve ihtiyaçların ortadan kaldırılmasına yönelik uygulanacak yöntem ve stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir (Erkan Sofuoğlu, 2006: 37).

3.2. "Medya ve Sosyal Hizmet İlişkisi"³ nin İncelenmesi

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak medyanın etkisinin artması sonucu televizyon programlarının yayılması ve sektör haline gelmesi nedeniyle; medya, günümüzde bireysel ve toplumsal olarak insanların yaşamlarında belirleyici bir noktaya ulaşmıştır.

Televizyon programlarının izlenilme/takip edilme oranlarının artışıyla birlikte "dezavantajlı gruplar"⁴ medyada yanlış/eksik resmedilmesi ya da hiç temsil edil(e)memesi gibi bir takım sorunlar da beraberinde ortaya çıkmıştır. Medyada yoksulların suçlu gösterilmesi, cinsiyet rollerinin (örn: kadına yönelik şiddet gibi) yanlış temsil edilmesi, azınlık gruplarının (Romanlar vb.) "ötekileştirilmiş" bir şekilde resmedilmesi, dizilerde çocukların genelde sorunlu ve suçlu tiplerini oluşturması, reklam programlarında oynatılan çocuk profillerinin - ticari anlamda - istismar ve sömürü olarak kullanılması ve çocuk haberlerinin işleniş tarzı vb. durumlar medyanın insanları temsil konusundaki yanlışlıklarına birer örnek teşkil etmektedir.

Medya genelde her kesimden bir takım grupları etkilemektedir. Buna ek olarak medyada yanlış resmedilen gruplar sosyal hizmet disiplini içinde yer alan "dezavantajlı gruplar"⁴ı oluşturmaktadır. Dolayısıyla sosyal

1 Uluslararası Sosyal Hizmet Ocuları Birliği – International Association of Schools Work (2001).

2 Uluslar arası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu – International Federation of Social Workers (2001).

3 Medya ve Sosyal Hizmet ilişkisi, Türkiye'deki Sosyal Hizmet disiplininde çok fazla kurulmamaktadır. Sosyal Hizmet ve medya ilişkisine dair çok nadir örneklerden biri, H. H. Taylan'ın Sakarya Üniversitesi'nde 2012 yılından beri verdiği "Medya ve Sosyal Hizmet" Lisans dersi ile "Medya Etkileri ve Sosyal Hizmet" Yüksek Lisans dersi'dir.

4 "Boşanmış aileler", "korunmaya yönelik çocuklar", "şiddet gören kadınlar", "yoksullar", "yaşlılar", "engelliler", "azınlık grupları (örn: Romanlar, Çingeneler vb.)" ve "aile içi ilişkiler ve aile içi sorunlar" vb. temalar, sosyal hizmet disiplini temel kapsamına giren konular oluşturmaktadır. Sosyal hizmet literatüründe "Dezavantajlı gruplar" olarak nitelendirilen bu gruplar "sosyal hizmet müdahalesi" gerektiren gruplardır (Altuntaş, 2014).

hizmetin tanımı ve genel çerçevesi içinde yer alan "dezavantajlı gruplar"la ilgili medya ile sosyal hizmet disiplinin etkileşimi/çakışması söz konusudur. Bu noktadan hareket ederek, medyadan etkilenen kesimlerin içinde yer alan bir takım gruplar; aynı zamanda sosyal hizmet biliminin içinde de yer aldığını göz önüne aldığımızda, medya konusunun sosyal hizmet perspektifinden güncel bir analizinin yapılmasının ve medya-sosyal hizmet ilişkisinin yeni bir bakış açısıyla yorumlanmasının gerektiği kanaatini taşımaktayız.

3.3. Medya Etkilerine Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesi

Televizyon programlarında aile ve çocuklara yönelik etkiler söz konusudur. Bu programlarda, birey üzerinde psikolojik, ahlâki, fiziksel etkiler kadar toplumsal ve kültürel etkiler de mevcuttur. Televizyon programlarındaki dezavantajlı grupların yanlış temsili, şiddetin yoğun olarak sunulması ve 'ötekileştirme-ayrımcılık' konularının eksik/hatalı resmedilmesi, çocuklar üzerinde ciddi etkiler bırakmaktadır. Sosyal hizmet, birey ve ailelerin güçlendirilmesini ön gören bir disiplindir. Bu grupların iyilik hallerinin devamının sağlanmasını esas almaktadır. Medya üzerinden söz konusu bu iyilik hallerini bozan yayınlar yapılması, özellikle çocuklar açısından "şiddet içerikli ve korku kültürünün hâkim olduğu" programlar sunulması sonucu, televizyonun çocuk ve aileler üzerinde olumsuz etkiler bırakmasına sebep olmaktadır. Bu iki noktadan hareketle düşüncemiz şudur: Medya etkileri konusu artık sosyal hizmet bilimi içinde kendisine yer bulması gereken bir disiplin olmalıdır. Sosyal hizmetin genel konularının daha önceden oluşturulmuş olması sebebiyle muhafazakâr bir tutum izleyen sosyal hizmet disiplininin; artık modern dönemin güncel konularına da değinmesi gerekmektedir. Ayrıca medya etkilerine yönelik sosyal hizmet müdahalelerinin neler olabileceği değerlendirilmeli ve analiz edilmelidir. Örneğin; ebeveynlere yönelik "çocukların televizyon karşısında (izleme süresi ve izleyeceği programları seçme adına) kontrolünü sağlamak için sosyal hizmet temelli "Güçlendirme - Bilinçlendirme Seminerleri" verilebilir veya "Medya Okuryazarlığı"¹.

"Ebeveyn Aracılığı"² gibi kavramlar, sosyal hizmet yaklaşımları çerçevesinde içerikleri tekrar oluşturulabilir. Sosyal hizmet perspektifinde yeniden oluşturulan bu kavramlar, çocukların televizyondan etkilenme boyutlarını en aza indirebilecek şekilde kullanılabilir. Ayrıca, sosyal hizmet müdahaleleri içinde televizyonun çocuklar üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalar, "genelci sosyal hizmet" yaklaşımı içinde ele alınabilir. Buna göre genelci sosyal hizmet uygulamasının iki temel özelliği vardır: İlki, yöntemden ziyade sorun çözme odaklı³ bir uygulama olmasıdır. İkincisi ise; sorun çözme süresi boyunca uygulamaya holistik bir yöntemle odaklanarak, değerlendirmede "çevresi içinde birey" yaklaşımını kullanmasıdır (Şahin, 2002: 4). Ayrıca genelci uygulama yaklaşımı sadece bireysel ve çevresel etmenleri içeren bireysel ve sosyal işlevsellik üzerinde durmaz; aynı zamanda birey ve çevresi arasındaki etkileşimler ve değişimler üzerinde de durur. Yani, genelci perspektif, hem bireysel problemler hem de problemlere etki eden diğer sosyal problemlerle de ilgilidir (Mumm, Olsen ve Allen, 1998'den akt. Şahin, 2002: 4).

Genelci yaklaşımda sosyal hizmet uzmanının olası problemleri çözme adına mikrodan makroya kadar çeşitli yöntemleri kullanma imkânı bulunmaktadır. Bu uygulama mikro (birey ve ailelerle sosyal hizmet, iletişim ve mülakat), mezo (küçük gruplarla sosyal hizmet, küçük gruplar ve grup dinamiği) ve makro düzeyde (örgütler, sivil kuruluşlar ve topluma yönelik) sosyal hizmet müdahale sistemlerini içermektedir (Erkan Sofuoğlu, 2006: 38). Bu bağlamda konumuzla ilişkili olarak televizyon özelinde medya etkilerinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkisini azaltabilme adına genelci sosyal hizmet uygulamasının mikro ve makro müdahale sistemlerinden faydalanılabilir. Çocuk ve ailesiyle bireysel ve toplu şekilde olmak üzere

1 Medya okuryazarlığı, yazılı ve yazılı olmayan farklı formatlardaki (TV, video, sinema, reklamlar, internet vb.) iletilere erişim, onları çözümlenme, değerlendirme ve iletme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (İnceoğlu, 2005).

2 Bu kavram, ebeveynlerin, çocuk ile televizyon arasındaki ilişkiye, televizyonun etkilerini değiştirici, dönüştürücü ve yönlendirici bir şekilde müdahale etmesi olarak ifade edilmektedir. Bir başka ifadeyle ebeveynlerin, televizyon ve çocuk ilişkisinde aktif rol alması sürecidir. Ebeveyn aracılığı ile, kimi zaman "çocukla birlikte televizyon izleme", kimi zaman "izlenen programların analizini ve tartışmasını yapma" ve kimi zaman da ebeveyn tarafından "kural koyma-sınırlandırma" yöntemleri kullanılmaktadır (Ünal & Durualp, 2012: 100).

3 Bilindiği gibi problem çözme süreci genel olarak; bağlantı kurma, problemin tanımlanması, bilgi toplama ve ön değerlendirme, sözleşme, müdahale, değerlendirme ve sonlandırma aşamalarını içermektedir (Zastrow, 2014: 92-93).

mülakatlar yapılarak "çocuklar, televizyonu en verimli şekilde nasıl kullanabilir?" sorusunun cevabı geneli yaklaşım ile bulunabilir. Aynı zamanda, geneli yaklaşımın makro müdahale sistemi kullanılarak "medyanın ve televizyon programlarının birey, çocuk, aile ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini kamuoyunun ortak değerlerini koruma adına nasıl en aza indirebiliriz?" sorusuna medya patronları, televizyon programcıları, toplumdaki kanaat önderleri ve ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla paydaşlar halinde görüşülerek pratiğe dönük olacak bir şekilde nitelikli cevaplar aranabilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak yapılan araştırmalar ve çalışmalardan anlamaktayız ki; kitle iletişim araçları (özellikle bilgisayar ve televizyon) günlük yaşam pratiklerini etkileme, yönlendirme ve dönüştürme yönünde gücü elinde tutmaktadır. Böyle bir ortamda çocuklar üzerinde kuralcı ve klasik söylemler yoluyla dışarıdan bir denetimle toplumsal kontrolü elimizde tutmak pek mümkün görünmemektedir. Bu durumda en etkili ve pratik yol; çocukları her alanda (sağlık, psikolojik, sosyal, bilişsel, fiziksel, sosyal aktiviteler vb.) güçlendirme hedefi olmalıdır. Buradaki hedef, gerçekçi analizler ve acil önlemler doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Böylece hem çocukları korumuş hem de çocukları kuşatan medyayı sağlıklı kullanabilmeleri için çocukların dünyasında gerekli alt yapı hazırlanmış olur (Cesur & Paker, 2007). Buna ek olarak, medya ve çocuk ilişkisini sadece kayıplar üzerinden değerlendirmek tek düze bir bakış açısı olmaktadır. Bunun yerine Gigli'nin (2004) tabiriyle "fırsatlar" ve "riskler" karşılığındaki tema üzerinden medya ve çocuk ilişkisine baktığımızda; medyanın küresel hale gelmesi çocukların bakış açısını genişletmesi için bir fırsat iken; kültürel değerleri tehdit etmesi bir risk teşkil etmektedir. Yine, teknolojinin ilerlemesi çocuklar arasındaki yetenekleri (örn: paylaşım yaparak) keşfetme ve bilgiye eşit bir şekilde ulaşabilme fırsatı verirken; çocukların yozlaşmasına da neden olabilecek bir riski de barındırmaktadır (akt. Cesur & Paker, 2007: 112).

Gigli'nin önerisi, ailelerin, eğitimcilerin, sosyal bilimcilerin katkılarını bekleyen en gerçekçi öneridir. Nitekim bu amaçla ülkemizde de önemli bir adım atılmış; beş pilot ilde seçilen ilköğretim okullarında, 2006-2007 eğitim öğretim yılından itibaren seçmeli olarak medya okuryazarlığı dersinin okutulması kararlaştırılmıştır¹ (Cesur & Paker, 2007: 112).

Cesur ve Paker'ın de belirttiği üzere medya, vermek istediği mesajların etki gücünü metinler arası bir ilişkide kazanabilmektedir. Televizyon aracılığı ile çocuklara ulaşan ideolojik ya da banal içerikler; daha geniş ölçekte, çocuk ve yetişkin herkesi kuşatan küresel tüketim kültürünün ve ideolojisinin içerikleridir. Bu nedenle "çocuk ve medya etkileri" üzerine kuramsal veya uygulamaya dönük bir projenin ortaya konması için sorunun yani problemin "küresel tüketim kültürü, medya ve çocukluk üçgeni"nde holistik (bütüncül) bir şekilde ele alınması gerekmektedir (Cesur & Paker, 2007).

Televizyon programlarının zararları konusunda, çocuklara yasaklayıcı bir yöntem kullanmaktan ziyade, medya okuryazarlığı kültürünün geliştirilmesi gerekmektedir. Medya okuryazarlığının sağlıklı uygulanabilmesinin yolu da bilinçli ebeveynlerden geçmektedir. Bu konuda başta ebeveynler olmak üzere öğretmenlere, medya yetkililerine ve ilgili tüm kişilere büyük sorumluluklar düşmektedir. Nitekim medya okuryazarlığı aracılığıyla çocuklar bilgiyi yerinde ve gerektiği kadarıyla kullanabilmeyi öğrenmektedir. Burada ebeveynler tarafından çocuğa – televizyonun zararlı etkilerinden korunma adına – farkındalık kazandırması büyük bir önem taşımaktadır. Bu da medya okuryazarlığı aracılığıyla mümkündür. Bu konuda Akbulut'un tespitleri görüşümüzü destekler niteliktedir. Akbulut'a göre çocuk doğduğu anda iletişime geçtiği ilk kişiler anne ve babasıdır. Ebeveynler ne kadar bilgili ve eğitimi ise çocuğun zekâ gelişimi de bir

1 RTÜK Üyesi Prof. Dr. Yerlikaya'ya göre, Türkiye'de, 2006-2007 öğretim yılında beş pilot ilde ilköğretim okullarında Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içerisinde "Medya Okuryazarlığı Dersleri" başlatılmıştır. Yerlikaya'ya göre, bu uygulama 2007-2008 öğretim yılından itibaren bütün Türkiye'ye yaygınlaştırılacaktır. Ayrıca, 23 Nisan 2006 tarihinden itibaren medya programları konusunda uyancı "Akıllı İşaretler Sembol Sistemi" hayata geçirilmiştir (Mora, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/medyacoc.htm>, 12.01.2016). Buna göre ders sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından okutulacaktır. Bu dersin içeriğinde: iletişime giriş, kitle iletişimi, medya, televizyon, aile-çocuk ve televizyon, radyo, gazete, dergi ve internet konu başlıkları yer alacaktır (Erkan Sofuoğlu, 2006: 35).

o kadar iyi olmaktadır. Dolayısıyla anne ve babanın çocuğun gelişimindeki etkisi yadsınamayacak derecede önemlidir (Akbulut, 2001: 364).

Çocuklarımızı televizyonun zararlı etkilerinden korumanın belki de en etkili yöntemlerinden birisi, ebeveynlerin medya konusunda bilinçli olmalarıdır. Bu konuda "Medya Okuryazarlığı" ve "Ebeveyn Aracılığı" önemli uygulamaları oluşturmaktadır. Nitekim Dağ ve arkadaşlarının RTÜK araştırması sonucu ulaştıkları tespitler, bu uygulamaların günümüzde çocuklar için ne derece önem arz ettiğini gözler önüne serecek mahiyettedir. Ayrıca Ertürk ve Gül'ün konuyla ilgili ifadelerinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir:

Bedensel, zihinsel, ruhsal ve toplumsal değişikliklerin çok yoğun ve hızlı yaşandığı dönem çocukluk ve ergenlik dönemleridir. Bu nedenle, çocuk ve ergenlik dönemindeki bireylere televizyondan aktarılabilecek bilgi ve görüntülerin, bu evrelerin gelişim özelliklerine uygun olarak planlanması gerekmektedir. Erken verilen eğitimler anlamama, korkulara yol açma, erken uyarma, gibi olumsuzluklara neden olabilirken, geç verilen eğitimler ise hatalı bilgilerin akınına yol açabilmektedir (Dağ, et al., 2005: 8-9).

Televizyonu çocukla birlikte izlemek, izlenen program hakkında çocukla birlikte yorum yapmak televizyonun etkilerini istenen (olumlu) yönde değiştirmek için önemli bir davranıştır. Böylece çocuk her gördüğüne inanmamayı, tartışarak, kabul etmeyi ve kendi mantık süzgecinden geçirmeyi anne-babasından öğrenecektir. Ailelerin her konuda olduğu gibi televizyon izleme konusunda da çocuklarına iyi bir rol model olmaları önem taşımaktadır (Ertürk & Akkor Gül, 2006).

Çocukların severek ve eğlenerek izledikleri her program onlar için uygun olduğu anlamına gelmemektedir. Bu sebeple aileler, çocukların izledikleri ve izleyecekleri televizyon programlarına dair nitelikleri önceden öğrenmeli, televizyon süreleri ve izleyecekleri program türlerine dair sınırlamalar getirilmelidir. Ebeveynlerin, çocuklarını televizyonun zararlı etkilerinden korumaya yönelik kontrolü sağlıklı bir şekilde sağlamaları için bunları uygulamada kararlı ve tutarlı davranmaları önemlidir (Ünal & Durualp, 2012: 100). Burada ailelerin yaptıkları en büyük hata televizyonu "elektronik bir bebek bakıcısı" olarak görmeleri ve bunu çocuğu oyalamak için sık sık kullanmalarıdır. Ebeveynlerin bu tutarsız davranışları ve uygulamaları, çocukları televizyonun zararlı etkilerinden korumasının aksine onları televizyona daha çok bağlamakta ve "beyaz cam"dan daha fazla olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır (Kalan, 2010: 66).

İnsan ilişkilerini ciddi manada etkileyebilen çeşitli televizyon programları (özellikle diziler), kamuoyunun ortak bilincine katkı sağlayacak ve toplumun genel değerlerine olumsuz etkilerde bulunmayacak bir şekilde özenle ve analiz edilerek hazırlanmalıdır. Bu noktada, Sosyal Hizmet Uzmanları, Psikologlar, Sosyologlar, Çocuk Gelişimi Uzmanları ve Pedagoglar tarafından ortak bir danışma-izleme-değerlendirme ekibi oluşturulmalıdır (Songül, 15.02.2016). Alanında yetkin televizyon programcıları ve RTÜK temsilcileri ile bu danışma-izleme-değerlendirme ekibi koordineli halde çalışarak, sosyal sorunların (çocuk istismarı, kadına yönelik şiddet, çocukların televizyon programlarından etkilenmelerini minimize etmeye yönelik stratejiler vb.) çözülmesine yönelik hakla iç içe uygulamalı televizyon programları ve söyleşiler düzenlenmelidir.

Sosyal Hizmet Uzmanı Songül'e göre, televizyon programlarının tarihsel sürecine baktığımızda yerel ve ulusal bazı yayın yapan televizyon kanallarının hiçbirinde toplumun ihtiyaçlarına ve beklentilerine yönelik sosyal sorunların çözümüne dair bilimsel temelli ve Sosyal Hizmet Uzmanları öncülüğünde hazırlanmış bir televizyon programı bulunmamaktadır (Songül, 15.02.2016). Bu sebeple, çocukların televizyonu bilinçli kullanmasına yönelik Sosyal Hizmet Uzmanları, Psikologlar, Sosyologlar, Çocuk Gelişimi Uzmanları ve Pedagoglar tarafından televizyon programları hazırlanmalıdır. Bu programlar toplumun her kesimine hitap edecek bir seviyede ve çeşitlilikte olmalıdır. Bu yayınlardaki temel amaç; çocukların televizyon programlarından (olumsuz etkilenmelerini asgari düzeye indirerek) olumlu yönleriyle istifade edebilmesini sağlamak olmalıdır. Böylece "çocuk, medya ve ebeveyn" üçgeni arasında sağlıklı bir ilişki geliştirilmiş olur.

KAYNAKÇA

- Akbulut, N. (2001). Televizyon Çocukları. *İÜ, İletişim Fakültesi Dergisi*(11), 363-367.
- Aksaçoğlu, A. G., & Yılmaz, B. (2007). Öğrencilerin Televizyon İzlemeleri ve Bilgisayar Kullanmalarının Okuma Alışkanlıkları Üzerine Etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(1), 3-28.
- Altuntaş, B. (2014). *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Aral, N., & Aktaş, Y. (1997). Çocukların Televizyon ve Diğer Etkinliklere Harcadıkları Sürenin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 99-105.
- Belviranlı, S., Ceritoğlu, K., Bilgin, Ç., Bayraktar, F., Bulut, H., Vaizoğlu, S. A., & Güler, Ç. (2008). Annelerin Televizyon İzleme Konusundaki Davranışları ve Akıllı İşaretler. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 7(3), 191-198.
- Büyükbaykal, G. (2007). Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fak. Dergisi*(28), 31-44.
- Cesur, S., & Paker, O. (2007). Televizyon ve Çocuk: Çocukların TV Programlarına İlişkin Tercihleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 106-125.
- Dağ, İ., Öktem, F., Yazıcı, M., Güvenç, G., Rezaki, M., Özcan Demir, N., . . . Tunçel, M. (2005). *Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri*. Ankara: RTÜK, Özel Çalışma Raporu.
- Erkan Sofuoğlu, A. (2006). *Ergenlerdeki Şiddet Eğilimine Televizyonun Etkisi ve Sosyal Hizmet Müdahalesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ertürk, Y. D., & Akkor Gül, A. (2006). *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İnanlı, M. S. (2009). *Televizyondaki Çocuk Programlarının Beş-Altı Yaş Çocukları İçin Sözel Şiddet ve Antisosyal Sözcükler İçerme Durumunun İncelenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- İnceoğlu, Y. (2005, 06 01). 02 27, 2016 tarihinde Yasemin İnceoğlu: <http://www.yasemininceoglu.com/default.aspx?cat=4&pag=133> adresinden alındı
- Kalan, Ö. G. (2010). Medya Okuryazarlığı ve Okulöncesi Çocuk: Ebeveynlerin Medya Okuryazarlığı Bilinci Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(39), 59-73.
- Karaca, Y., Pekyaman, A., & Güney, H. (2007). Ebeveynlerin Televizyon Reklam İçeriklerinin Çocuklar Üzerindeki Etkilerini Etik Açıdan Algılamalarına Yönelik Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 233-250.
- Kırık, A. M. (2013). Televizyonun Gelişim Çağı Çocukları Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Ebeveynlerin Kontrol Sorunu. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 2(4), 189-198.
- Kuruoğlu, H. (2001). Televizyonun Çocuklara Olumsuz Etkileri. *Karizma Düşünce Dergisi ((Üç Aylık)*7), 122-129.
- Mora, N. (tarih yok). *Medya ve Sosyal Hizmet*. 01 12, 2016 tarihinde www.sosyalhizmetuzmani.org: <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/medyacoc.htm> adresinden alındı
- Postman, N. (2014). *Televiyon : Öldüren Eğlence*. (O. Akinhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- RTÜK. (2006). *İlköğretim Çağrındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları Araştırması*. Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi.
- Songül, A. (2016, 02 15). *Medya ve Sosyal Hizmet*. www.sosyalhizmetuzmanlari.org: http://www.sosyalhizmetuzmani.org/medya_sosyal_hizmet.htm adresinden alındı
- Şahin, F. (2002). *Genelci Sosyal Hizmetin Doğuşunu Hazırlayan Etmenler*. 02 20, 2016 tarihinde www.sosyalhizmetuzmani.org: <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/genelcisosyalhizmetindogusu.doc> adresinden alındı

- Taylan, H. H. (2011). *Televizyonla Yetişmek: Televizyon Şiddetinin Etkileri Üzerine Bir Araştırma*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tokgöz, O. (1979). Televizyon Reklamları ve Çocuklar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 34(1), 93-110.
- Türkkent, E. (2012). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Televizyondan Etkilenmeleri Konusunda Anne Ve Öğretmen Görüşleri*. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ünal, N., & Durualp, E. (2012). Televizyonun Okul Öncesi Çocuklar Üzerindeki Etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 93-104.
- Zastrow, C. (2014). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Nika Yay.

SOSYAL HİZMET ARAŞTIRMASINDA KARMA YÖNTEMİN ÖNEMİ

Melike Tekindalı¹ , Seda Attepe Özden²

Çalışmanın Temeli

Karma yöntem günümüzde sosyal bilimler alanında kullanılmaya başlanan ve önemi gittikçe artan bir yöntemdir. Birçok farklı bakış açısını birlikte değerlendirebilme ve çalışmalarını daha bütüncül kılma çabası içinde olan araştırmacılar hem nitel araştırma yöntemini hem de nicel araştırma yöntemini birlikte kullanmayı tercih etmektedirler.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma karma yöntemin tanımlanmasını ve çeşitlerini açıklamayı; sosyal hizmet bilim ve mesleği için karma yöntemin nerede durduğunu, sosyal hizmet alanında karma yöntemin nasıl kullanılabileceğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Tartışma

Bu kapsamda karma yöntemin kullanımı nitel ve nicel araştırmanın felsefelerinden yola çıkarak, genel anlamda nitel ve nicel araştırmaları birleştirmesi, her iki yaklaşımın sınırlılıklarını minimuma indirmesi nedeniyle tercih edilmektedir. Her iki yaklaşımı da içinde barındıran karma yöntemin yakınsayan, açılıcı, keşfedici sıralı, iç içe, dönüştürücü gibi farklı yöntem araştırmaları bulunmaktadır. "Peki bu çeşitler sosyal hizmet araştırmasında nasıl kullanılabilir?" sorusunun cevaplanmasının, araştırmacılar için hem daha derinden anlayışı kavramak hem de farklı uygulamalar yapabilmek için kolaylaştırıcı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak karma yöntem araştırması; nitel ve nicel verilerden ortaya konulan farklı bakış açılarını karşılaştırması, nicel ve nitel verilerin birlikte analiz ve sentez edilmesi nedeniyle sosyal hizmet metodolojisini güçlendirici niteliktedir.

Anahtar Sözcükler

Karma Yöntem, Sosyal Hizmet Araştırması, Sosyal Hizmet Uygulaması.

KARMA YÖNTEMİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Gün geçtikçe sosyal hizmet araştırmasında ve değerlendirmesinde nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılmasının önemi anlaşılmaktadır (Cowger ve Menon, 2001; Grinnell ve Unrau, 2008; Padgett, 1998, 2008; Yegidis ve Weinbach, 2009). En temelde karma yöntem araştırması da hem nitel hem de nicel yaklaşım ya da yöntemin bir araştırma dahilinde ya da program kapsamında kullanılmasını ifade etmektedir (Tashakkori ve Creswell, 2007: 4). Bununla birlikte sosyal hizmet araştırmasında sadece nitel ya da sadece nicel araştırma yöntemlerinin kullanılmasından dolayı karşılaşılan yanlış anlaşılmanın önüne geçilmesi için karma yöntemin öneminden bahsedilmektedir (Padgett, 1998).

Connelly (2009:31)'e göre karma yöntemin hedefi de hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerini birlikte kullanarak araştırmayı güçlendirmek ve bu yöntemlerin güçsüzlüğünü en aza indirmektir. Sosyal hizmet mesleğinin amacında da yer aldığı gibi karmaşık problemleri anlamak için karma yöntem ile hem genellenebilir sonuçlar üzerinde durabilirken, hem de spesifik durumlardan yola çıkarak öznel yargılara da varabileceğimizi açıklamaktadır (Hopson ve Steiker, 2008).

Creswell ve Plano Clark (2014: 5)'a göre karma yöntem araştırması, felsefi varsayımları olan bir araştırma deseni ve yöntemidir. Bir yöntem olarak karma yöntem araştırma sürecinin birçok aşamasında nitel ve nicel yaklaşımların bütünlleştirilmesi ile veri toplama ve analiz işlemlerinin yönetilmesine rehberlik eden felsefi varsayımları içermektedir. Bir yöntem olarak, tek bir araştırmada veya bir araştırmalar dizisinde hem nitel hem de nicel verilerin toplanmasına, analiz edilmesine ve harmanlanmasına odaklanmaktadır. Temel öncülü, nitel ve nicel verilerin birlikte kullanımı olup, araştırma probleminin tek başına kullanılan

1 Arş. Gör. Dr. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

2 Yrd. Doç. Dr. Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

herhangi bir yöntemden çok daha iyi şekilde anlaşılmasını sağlamaktır (Creswell ve Plano Clark, 2007:5). Bu kapsamda karma yöntem birçok bakış açısını bir arada bulundurmakta ve birçok tanımı da içermektedir. Bu nedenle Creswell ve Plano Clark (2014: 6)'ın yapmış olduğu açıklamalarında karma yöntemin tasarlamaya ve yürütmeye yarayan temel bileşenlerin tanımda açıklayıcı olacağını düşünmektedir. Bu bileşenler kapsamında araştırmacıların özelliklerini de şu şekilde özetlemektedirler;

- Araştırma sorularına dayalı olarak hem nitel hem de nicel verileri ikna edici olarak toplar ve analiz eder,
- Aynı anda iki veri türünü, bu veri türlerinden birini diğerinin içine yerleştirerek veya sırasıyla birini diğerinin üzerine inşa ederek birleştirmek kaydıyla birbirine bağlar.
- Araştırmanın vurgusuna göre veri türlerinden birine veya her ikisine öncelik verir,
- Bu prosedürleri tek bir çalışma içerisinde veya bir çalışma programının birden fazla aşamasında kullanır,
- Bu prosedürleri felsefi dünya görüşleri ve kuramsal bakış açıları kapsamında ele alır,
- Bu işlemleri çalışma yürütme planını yönlendiren özel araştırma deseni ile birleştirir.

Lodico, Spaulding, ve Voegtler (2006: 282)'ye göre "nicel ölçüm aracına bir iki tane açık uçlu soru ekleme"nin karma yöntem olmadığını savunmaktadırlar. Bu kapsamda karma yöntemin nasıl ve nerede ön plana çıktığını anlamak için Creswell ve Plano Clark (2011) dört olası noktayı incelemekte yarar vardır;

- Bu iki yaklaşımın birleşimi ilk olarak araştırmanın tasarımı aşamasında gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu aşamada nicel ve nitel yaklaşımın araştırmadaki yerinin belirlenmesi gerekmektedir. Nitel tekniğin, nicel tekniğe gömülmesi. Örneğin, öntest sontest çalışmalarında olabileceği gibi.
- İkinci olarak veri toplama süreci önem kazanmaktadır. Bu süreçte araştırma sorularının oluşturulması, örnekleme yönteminin belirlenmesi ya da veri toplama araçlarının her ki yaklaşım açısından birbirini tamamlar nitelikte olması gerekmektedir. Örneğin ölçüm aracı geliştirme gibi. Öncesinde derinlemesine görüşme, sonrasında, evrene genelleme çabası.
- Üçüncü nokta ise, veri oluşturma/analiz bölümünde yer almaktadır. Bu aşamadaki birleşim her bir yaklaşım açısından birbirini tamamlar, ya da açıklar nitelikte verilmelidir. Örneğin, nitel verilerin sayısal değere dönüştürülmesi ve nicel yöntemde bağımlı değişken olarak kullanılması gibi.
- Her iki yaklaşımın birleşiminde dördüncü nokta ise, yorumlama aşamasıdır. Bu aşamada, araştırmacı, benzer ya da farklı nitelikteki nitel ve nicel sonuçları birbiriyle kıyaslayarak ele almalıdır.

Karma yöntemin gerekli olduğu durumlar

Karma yöntem hangi durumlarda gereklidir? Diye sorulduğunda da Creswell ve Plano Clark (2014: 9)'a göre bu sorunun tek bir cevabı olmayacağını, sosyal ve sağlık bilimlerinde geniş kullanım alanının olduğunu belirtmektedirler. Bu alanlar kapsamında önemli olanın araştırmanın probleminin önemli olduğunu belirtmektedirler. Bu kapsamda karma yöntem uygun araştırma problemleri;

- Tek bir veri kaynağının yetersiz olduğu,
- Sonuçların açıklanması gerektiği,
- Araştırma bulgularının genelleştirilmesi gerektiği,
- Birinci yöntemi geliştirmek için ikinci bir yöntem ihtiyacı duyulduğu,
- Kuramsal bir durumun kullanılması gerektiği ve genel bir araştırma amacının en iyi şekilde birden fazla aşama veya proje ile ele alınabileceği problemlerdir.

Karma yöntemin avantajları

- Nicel ve nitel verilerin karşılaştırılmasına olanak sağlar.
- Katılımcıların görüşlerini yansıtır,
- Metodolojik olarak rahatlık sağlar,
- Zengin ve içerikli veri toplanmasını sağlar.

Başlıca karma yöntem desenleri

Karma yöntem çalışmalarının örneklerine göre araştırmacı;

- İki veri türünün farklı açılardan benzer sonuçlar ortaya koyup koymadığını görmek için, odak gruplarına göre nicel araçlar ile nitel veri raporları üzerine veri toplar. (Örn. Classen ve diğ. 2007)
- Nicel deneysel işlemleri kullanarak veri toplar ve deneysel sonuçlar üzerindeki puanları açıklamak için araştırmaya deneye katılan birkaç kişi ile yapılan mülakatlara devam eder. (Örn. Igo, Kiewra ve Bruning, 2008).
- Bireylerin bir konuyu nasıl tanımladığını, onlarla mülakatlar yaparak, bilgileri analiz ederek ve bir ölçme aracı geliştirmek için bulguları kullanarak inceler. Sonrasında bulguların bir evrene genelleyip genellemeyeceğini görmek için bu ölçme aracı evren içinde yer alan bir örnekleme uygulanır. (örn. Tashiro, 2002; Mak ve Marshall, 2004).
- Bir müdahalenin sonuç üzerindeki etkisini değerlendirmede kullanılacak nicel ölçümleri içeren deney gerçekleştirir. Deneye başlamadan önce araştırmacı, işleyiş şeklini tasarlamaya yardımcı olması veya alternatif olarak deneye katılımcı bulmak için nitel veriler toplar. (Örn. Heimendinger, Boender, Morin ve Marshall, 2002)
- Kadınların karşı karşıya oldukları sorunları anlamada değişiklik meydana getirmek için kadın sorunlarının anlamını araştırmak için odak grupları ve ölçme araçları vasıtasıyla veri toplar. (Örn. McMahon, 2007)
- Topluma uygulanmış programı değerlendirmek için, hangi sorunların ele alınacağını belirlemek için yapılan ihtiyaç değerlendirmesi için nitel veri toplar. Bunun üzerine programın etkisini ölçmek amacıyla gerekli ölçme aracı geliştirilir. Sonrasında bu araç program öncesinde ve sonrasında bazı sonuçların karşılaştırılmasında kullanılır. Karşılaştırma sonrasında da programın neden işleyip işlemediği belirlenir. (Örn. Farmer ve Knapp, 2008).

Yukarıda belirtildiği gibi yöntem bilimcilerin geliştirdikleri karma yöntem desenlerinin çeşitlerine ilişkin pek çok sınıflandırma bulunmaktadır. Creswell, Plano Clark, Gutmann ve Hanson (2003) bu sınıflamaların çeşitlerini özetlemişlerdir. Yapılan sınıflandırmalar değerlendirme, eğitim, sağlık bilimleri gibi birçok farklı disiplini içermekle birlikte, 1980'in sonlarından itibaren karma yöntem yaklaşımlarına ilişkin akademik çalışmalara yer vermektedirler. Örneğin Tashakkori ve Teddlie (1998) eğitim araştırmaları kapsamında; karma yöntem desenleri, eş değer durum, baskın ve çok düzeyli kullanım olarak incelerken; Sandelowski (2000) hemşirelik alanında; sıralı, eş zamanlı, tekrarlayan, arada kalan olarak belirtmiştir. Creswell, Fetter ve Ivankova (2004) öncelikli tıbbi müdahale alanında araç deseni modeli, üçgenleme deseni modeli, veri dönüştürme deseni modeli olarak incelemişlerdir.

Creswell ve Plano Clark (2014)'ün belirlemiş oldukları karma yöntem desenleri ise altı desende ele alınmaktadır. Bunlar: yakınsayan paralel deseni, açılımlı sıralı deseni, keşfedici sıralı deseni, iç içe karma deseni, dönüştürücü deseni, çok aşamalı karma deseni olarak ele alınmaktadır.

Yakınsayan paralel deseni; araştırmacı nitel ve nicel araştırma sürecini bir araştırmanın benzer sürecinde eş zamanlı olarak kullanılmasını ifade eder. Bu desende her iki yöntem eşit önceliğe sahiptir. Çözümleme ve analiz sürecinde bu iki aşamayı birbirinden ayrı tutar ve sonuçları yorumlama aşamasında birleştirir.

Açılımlı sıralı deseni; bu desende öncelikli olarak problemin açıklanmasına yönelik nicel verilerin toplanması ve çözümlenmesi öncelikli olarak yer almaktadır. Sonrasında nicel aşamanın sonuçlarına göre gerçekleşen nitel aşama (veri oluşturma ve çözümleme) yer alır. Amaç nitel sonuçların nicel sonuçları nasıl açıkladığını yorumlamaktır.

Keşfedici sıralı deseni; öncelik nitel verilerin oluşturulması ve çözümlenmesini içerir. Elde edilen sonuçlar üzerinden nicel aşama uygulanır. Nitel aşamada elde edilen sonuçları test ederek genelleştirir.

İç içe karma deseni; bu desende araştırmacı verilerini geleneksel yöntemlere göre oluşturur. Deneysel nicel araştırmanın içine nitel, durumsal araştırmanın içine de nicel aşama ekleyebilir. Sürecin içine destekleyici aşama, genel deseni geliştirmek amacıyla eklenir.

Dönüştürücü deseni; araştırmacının dönüştürücü kuramsal çerçeve dahilinde şekillendirdiği karma desendir. Etkileşim, öncelik, zamanlama ve birleştirme kararları dönüştürücü kuramsal çerçeve içinde belirlenir. Feminist yaklaşımı, engellilik konusunda bilinç geliştirici yaklaşımlar burada yer alır.

Çok aşamalı karma desen; araştırmacı sıralı ve eş zamanlı aşamaları genel çalışmanın bir programı içinde belirli bir süre boyunca birleştirir. Bu yaklaşım özellikle özel program geliştirme, uyumlu hale getirme, değerlendirmeye destek sağlamak amacıyla nitel ve nicel verilerin bir arada kullanıldığı geniş çaplı programları içermektedir.

Sosyal hizmet için karma yöntemin önemi

Sosyal hizmet bilimi ve mesleği bağlamında karma yöntem araştırması araştırmacının bir problemi çözmeye yönelik var olan tüm yöntemleri kullanabilmesi yönünden "pratik"tir. Bu pratikliğin bir diğer nedeni de tümdengelimli ve tümevarımlı düşünceleri birleştirerek, insanları gözleme ve davranışlarını değerlendirme becerilerini de kullanmayı gerektirmektedir. Bu nedenle bireylerin dünyayı anlamak için karma yöntem araştırmasını tercih etmeleri doğaldır (Chaumba, 2013).

Chaumba (2013)'nin yapmış olduğu araştırma da sosyal hizmet alanında gerçekleştirilen karma yöntemi araştırmaların sistematik taramasını yapmıştır. Yapmış olduğu çalışmanın sonuçlarına göre karma yöntemi araştırmalarda; anket kullanımı ve derinlemesine görüşmeler nitel ve nicel olarak en çok kullanılan veri toplama araçları; nicel verilerin analizinde t testi, nitel verilerin analizinde tematik içerik analizi en fazla kullanılmıştır. Chaumba (2013)'ya göre karma yöntem sosyal hizmet için üç konuda önemli olduğunu savunmaktadır. Bunlar; katılımcıların görünürliğini arttırması, çoklu açıdan konu bağlamında analiz yapılabilmesi, elde edilen sonuçların güvenilirliğini arttırmasıdır. Bu kapsamda sistematik taramada ele aldığı konular arasında eğitim yöntemlerinin değerlendirilmesi (Abel ve Campbell, 2009), göğüs kanseri destek grubunun değerlendirilmesi (Antle ve Collins, 2009), şizofreni tanısı almış bireylerin medikal modele göre tedavisinin değerlendirilmesi (Beecher, 2009), motivasyonel görüşmeyi uygulamaya aktarırken yaşanan zorlukların değerlendirilmesi (Berger, Otto-Salaj, Stoffel, Hernandez-Meier, ve Gromoske, 2009), evlatlık verme programının değerlendirilmesi (Bryan, Flaherty, ve Saunders, 2010), eğitim metotlarının değerlendirilmesi (Chan, Mok, Po-ying, ve Man-chun, 2009; Chan, Chi, Ching, ve Lam, 2010), HIV/AIDS'li kadınların başa çıkma stratejileri (HodgeveRoby, 2010), değerlendirme aracının geçerliliği (Huyck, Ayalon, ve Yoda, 2007), aile destek programının değerlendirilmesi (McAuley, McCurry, Knapp, Beecham, ve Slead, 2006), çocuk adalet sisteminin değerlendirilmesi (McCarter, 2009) vb. birçok alanda karma yöntemin farklı desenlerde kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye'de sosyal hizmet alanında lisansüstü eğitimde yapılan araştırmalar incelendiğinde ise yöntemi karma yöntem olarak tanımlanmasa da yapılmış olan araştırmalar bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Tablo 1'de ele alınmaya çalışılmıştır. Derinlemesine sistematik olarak incelendiğinde farklı araştırmaların da yer aldığı elbette görülecektir.

Öncelikle karma yöntemi araştırmalar, sosyal hizmet araştırmalarına katılımcıların "seslerini" eklemektedir. Katılımcıların deneyimlerini ve görüşlerini anlamak karma yöntemin nitel kısmı için temel oluşturmaktadır. Sosyal hizmet araştırması ve uygulamasında müracaatçıların bakış açılarını anlamak temel odağı oluşturmaktadır. Çünkü bu şekilde sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların savunmak için donanımlı olmaktadır (Fernandez, 2008). Bunlarla birlikte karma yöntemi araştırmalar sosyal hizmet alanında kapsamlı analizler yapılmasını sağlamaktadır. Çünkü hem çıktıların ölçülebilmesi hem de bağlamı, süreci ve katılımcıların görüşlerini alabilmek açısından karma yöntemi araştırmalar sosyal hizmet alanında konunun daha holistik olarak incelenmesini sağlamaktadır. Ayrıca karma yöntemi araştırmalar, sonuçların güvenilirliğini arttırmaktadır (Chaumba, 2013: 326).

Yapılan araştırmalara göre karma yöntemin sosyal hizmet açısından avantajları bulunmaktadır. Öncelikle sosyal hizmet uygulamasının ilkeleri içinde bağlama bütüncül bakmayı, tek kaynağı değil odağa yönelik birçok problemi kullanma açısından, ele alınan konunun, durumun ya da problemin kapsamlı olarak analiz edilebilmesine olanak sağlamaktadır (Cowger ve Menon, 2001, p. 477). Sosyal hizmet mesleğinin savunmasız grupları temsil ettiği düşünülürse, onların deneyimlerini bütüncül şekilde kanıta dayalı olarak gündeme getirmek, hizmet verilen müracaatçı gruplarının özgürleşmesini ve güçlenmesini sağlayacaktır (Fernandez, 2008; O'Cathain vd., 2007). Bu nedenle karma yöntem araştırmasının kullanımı ve öğretimi sosyal hizmet için ayrılmaz parçasını oluşturmaktadır. Nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanılması sosyal hizmet uygulaması için yeni değildir. Fakat karma yöntemin sosyal hizmet içerisinde nasıl ve nerede kullanılabileceğinin öğrenilmesi ve benimsenmesi gerekmektedir.

Tablo 1. Sosyal hizmet alanında karma yöntemli lisans üstü araştırmaları örnekleri

Sıra No	Yazar	Yıl/Tür	Çalışmanın Adı	Konusu
1	Nurdan Duman	2000/ Doktora	Ankara Liselerinde Çeteye Katılma Potansiyeli Olan Öğrenci Grupları ve Okul Sosyal Hizmeti	Ankara'da alt ve üst TED'de bulunan iki lise seçilmiştir. Bu liselerde önce öğretmenlere "Öğretmen Soru Kağıdı" uygulanmıştır. Sonuçta sorunlu davranışlarıyla öğretmenleri tarafından bildirilen öğrencilere "Öğrenci Soru Kağıdı" uygulanmış ve araştırmanın belirlendiği çeteye katılma potansiyeli ile ilgili 5 ölçüt grubu doğrultusunda bu öğrenciler arasından çeteye katılma potansiyeli olan ve olmayan öğrenciler belirlenmiştir. Öğrenci Soru Kağıdı ile aynı zamanda bu öğrencilerin, araştırmanın ilk amacında ulaşmayı hedeflediği demografik ve toplumsal ekonomik durumları, anne-baba ile ilişkileri, okul durumları ve arkadaş ilişkileri konusunda da bilgi toplanmış ve bu bilgiler "ki kare", "t testi" ve "yüzde" gibi basit istatistiklerle yorumlanmıştır. Çeteye katılma potansiyeli olan gençlerle de sosyal grup çalışması uygulaması yapılmış ve sonuçları değerlendirilmiştir.
2	Yüksel Baykara Acar	2004/ Doktora	Cinsel Suçtan Hükümlü Çocukların Yaşam Öyküsü Çalışması ve Grupla Sosyal Hizmet Çalışması	Çocukların suç öncesi ve suç sonrasında ne tür deneyimler yaadediği nitel bir desen içinde yaşam öyküleri yoluyla ele alınmıştır. Yaşam öyküsü görüşmeleri analizi sonucunda cinsel suçtan hükümlü çocukların benlik saygısı, empatik becerileri ve sosyal ilişkileri üzerinde çalışılmaya karar verilmiştir. Ön test- son test kontrol gruplu desenin kullanıldığı çalışmada grubu ile 12 hafta grupla sosyal hizmet uygulaması yapılmıştır.
3	Özlem Cankurtaran Öntaş	2004/ Doktora	Çocuk Hakları ve Sosyal Hizmetin Güçlendirme Yaklaşımı Açısından Suça Yönelen Çocuk-Polis İlişkisi	Araştırmanın çocuk boyutu için tutukevinde bulunan çocuklarla niteliksel araştırma gerçekleştirilmiş, polis boyutu için ise karakol ve çocuk şubesinde çalışan polislerle niceliksel araştırma yapılmıştır.
4	Hakan Acar	2006/ Doktora	Sokak Çocuklarına Yönelik Hizmetlerin Değerlendirilmesi: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Örneği	Araştırma, nicel ve nitel araştırma tasarımlarının bir arada kullanıldığı bir değerlendirme araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın niteliksel boyutunda fenomenolojik yaklaşım temel alınmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda Türkiye'de SHÇEK'e bağlı olarak hizmet veren 42 ÇGM yöneticisinden soru kağıdı aracılığıyla veri toplanmıştır. ÇGM'lerden tamsayım yoluyla veri toplanmıştır. Nitel boyutta ise İstanbul'da hizmet veren 8 ÇGM'de çalışan 13 SHU'dan derinlemesine görüşmeler yoluyla ve bu ÇGM'lerden hizmet alan 55 sokak çocuğuyla da odak grup görüşmeleri aracılığıyla veri toplanmıştır.
5	Bilge Önal Dölek	2011/ Doktora	Türkiye'de Üniversite Hastanelerindeki Geriatri Bilim Dallanna Bağlı Geriatri Ünitelerinde Verilen Hizmetin Sosyal Hizmet Temelinde Değerlendirilmesi	İlk olarak Türkiye'de geriatri hizmeti veren beş üniversitenin geriatri bilim dalı başkanının geriatri hizmetine ve hizmet içerisinde geriatrik sosyal hizmet ihtiyacına ilişkin görüşleri, nitel bir desen içinde derinlemesine görüşmeler yoluyla alınmıştır. İkinci olarak ise, geriatri bilim dallanna bağlı hizmet veren geriatri ünitelerinde çalışan tüm meslek elemanları ile yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.
6	Şeyda Yıldırım	2013/ Doktora	Çocuk Evlerinde Kalan Çocukların İlişki Dinamikleri: İzmir Örneği	Araştırmanın nicel bölümünde İzmir'de çocuk evinde kalan 12-18 yaş arası 101 çocuğa ve kontrol grubu olarak da İzmir'de devlet okulunda eğitimine devam eden 12-18 yaş arasındaki 142 aile yanında yaşayan çocuğa araştırmanın geliştirdiği görüşme formu uygulanmıştır. Araştırmanın nitel bölümünde ise daha önce kurum bakımında da kalmış olan 17 çocukla görüşülmüştür.
7	Özge Sanem Özates Gelmez	2014/ Doktora	Kadının Bakım Emeğinin Evde Bakım Uygulaması Üzerinden Değerlendirilmesi Bir Karma Yöntem Araştırması: Ankara Mamak Örneği	Araştırmanın niceliksel boyutu için Ankara'nın Mamak ilçesinde evde bakım uygulamasından yararlanan haneler arasından sistematik örnekleme yöntemiyle belirlenen 354 hanede, 354 kadın ve 238 erkek ile zaman kullanımı araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın niteliksel boyutunda ise bakım veren kadınlar arasından amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 35 kadın ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

8	Melike Yalçın	2014/ Yüksek Lisans	Aile İçi Şiddet Nedeniyle Kadın Konukevinden Hizmet Alan Şiddet Mağduru Kadınlar İle Kurulmuşta Görev Yapan Meslek Elemanlarının Kadın Konukevi Hizmetlerine İlişkin Değerlendirmeleri: Ankara Örneği	Araştırma bir değerlendirme araştırması olup veriler nitel ve nicel yöntemler kullanılarak elde edilmiştir. Konukevinden hizmet alan kadınlar, düşük sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyine sahip, genellikle eşlerinden şiddet görmeleri nedeniyle konukevi hizmetine ihtiyaç duyan kadınlardır.
9	Melike Tekindal	2015/ Doktora	Engelli Çocuğa Sahip Kadınların Feminist Grup Çalışması Deneyimi: Bir Karma Yöntem Çalışması	Araştırmanın nitel bölümünde grup çalışmasına katılan kadınların yaşam öyküsü alınmış, 11 haftalık feminist grup çalışmasının süreci ve sonrası nitel olarak analiz edilmiştir. Araştırmanın nicel bölümünde engelli çocuğa sahip kadınlarla deney ve kontrol grubu kurularak, öntest ve son test karşılaştırmalı grup özellikleri benlik saygısı ve toplumsal cinsiyet algısına yönelik analiz edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abel, E., ve Campbell, M. (2009). Student-centered learning in an advanced social work practice course: Outcomes of a mixed methods investigation. *Social Work Education*, 28(1), 3-17. doi:10.1080/02615470701844423
- Acar, H. (2006). Sokak çocuklarına yönelik hizmetlerin değerlendirilmesi: sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu örneği. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Antle, B., ve Collins, W. (2009). The impact of a spirituality-based support group on self-efficacy and well-being of African American breast cancer survivors: A mixed methods design. *Social Work ve Christianity*, 36(3), 286-300.
- Baykara Acar, Y. (2004). Cinsel suçtan hükümlü çocukların yaşam öyküsü çalışması ve grupla sosyal hizmet çalışması. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Beecher, B. (2009). The medical model, mental health practitioners, and individuals with schizophrenia and their families. *Journal of Social Work Practice*, 23(1), 9-20.
- Berger, L. K., Otto-Salaj, L. L., Stoffel, V. C., Hernandez-Meier, J., ve Gromoske, A. N. (2009). Barriers and facilitators of transferring research to practice: An exploratory case study of motivational interviewing. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 9(2), 145-162. doi:10.1080/15332560902806199
- Bryan, V., Flaherty, C., ve Saunders, C. (2010). Supporting adoptive families: Participant perceptions of a statewide peer mentoring and support program. *Journal of Public Child Welfare*, 4(1), 91-112. doi:10.1080/15548730903563178
- Cankurtaran Öntaş, Ö. (2004). Çocuk hakları ve sosyal hizmetin güçlendirme yaklaşımı açısından suça yönelen çocuk-polis ilişkisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Chan, E., Chi, S., Ching, S., ve Lam, S. (2010). Interprofessional education: The interface of nursing and social work. *Journal of Clinical Nursing*, 19(1-2), 168-176. doi:10.1111/j.1365-2702.2009.02854.x
- Chan, E., Mok, E., Po-ying, A., ve Man-chun, J. (2009). The use of interdisciplinary seminars for the development of caring dispositions in nursing and social work students. *Journal of Advanced Nursing*, 65(12), 2658-2667. doi:10.1111/j.1365-2648.2009.05121.x
- Chaumba, J. (2013). The use and value of mixed methods research in social work. *Advances in Social Work* Vol. 14 No. 2 (Fall 2013), 307-333.
- Classen, S., Lopez, D.D.S., Winter, S., Awardz, K.D., Ferree, N. ve Garvan, C.W. (2007). Population based health promotion perspective for older driver safety: Conceptual framework to intervention plan. *Clinical intervention in aging*, 2(4): 677-693.
- Cowger, C. D., ve Menon, G. (2001). Integrating qualitative and quantitative research methods. In B. A. Thyer (Ed.), *The handbook of social work research methods* (pp. 473-484). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Connelly, L. M. (2009). Mixed methods studies. *MEDSURG Nursing*, 18(1), 31-32.
- Creswell, J.W., Fetters, M.D., ve Ivankova, N.V. (2004). Designing a mixed methods study in primary care. *Annals of Family Medicine*, 2(1),7-12.
- Creswell, J. W., ve Plano Clark, V. L. (2007). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Creswell, J. W., ve Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Creswell, J. W., ve Plano Clark, V. L. (2014). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi*. (2. Baskıdan çeviri). (Yüksel DEDE ve Selçuk Beşir DEMİR edt.) Ankara: Anı yayıncılık.

- Creswell, J. W., Plano Clark, V. L., Gutmann, M., ve Hanson, W. (2003). Advanced mixed methods research designs. In A. Tashakkori ve C. Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social and behavioral research* (209-240). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Duman, N. (2000). Ankara liselerinde çeteye katılma potansiyeli olan öğrenci grupları ve okul sosyal hizmeti. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Farmer, J., ve Knapp, D. (2008). Interpretation programs at a historic preservation site: A mixed methods study of long term impact. *Journal of Mixed Methods Research*, 2(4):340-361.
- Fernandez, E. (2008). Unraveling emotional, behavioral and educational outcomes in a longitudinal study of children in foster-care. *The British Journal of Social Work*, 38(7), 1283-1301.
- Grinnell, Jr., R. M., ve Unrau, Y. A. (2008). *Social work research and evaluation: Foundations of evidence-based practice* (8th ed.) New York, NY: Oxford University Press.
- Hodge, D., ve Roby, J. (2010). Sub-Saharan African women living with HIV/AIDS: An exploration of general and spiritual coping strategies. *Social Work*, 55(1), 27-37. doi:10.1093/sw/55.1.27
- Hopson, L. M., ve Steiker, L. K. H. (2008). Methodology for evaluating an adaptation of evidence-based drug abuse prevention in alternative schools. *Children ve Schools*, 30(2), 160.
- Huyck, M., Ayalon, L., ve Yoder, J. (2007). Using mixed methods to evaluate the use of a caregiver strain measure to assess outcomes of a caregiver support program for caregivers of older adults. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 22(2), 160- 165. doi:10.1002/gps.1707
- Igo, L.B., Kiewra, K.A., ve Burning, R. (2008). Individual differences and intervention flaws: Asequential explanatory study of college students'copy-and-paste not taking. *Journal of Mixed Methods Reseach*, 2(2), 149-168.
- Lodico, M. G., Spaulding, D. T., ve Voegtler, K. H. (2006). *Methods in educational research: From theory to practice*. San Francisco, CA: John Wiley and Sons.
- Mak, L., ve Marshall, S.K. (2004). Perceived mattering in young adults'romantic relationships. *Journal of social and personal relationships*, 24 (4): 469-486.
- McAuley, C., McCurry, N., Knapp, M., Beecham, J., ve Sled, M. (2006). Young families under stress: Assessing maternal and child well-being using a mixed-methods approach. *Child ve Family Social Work*, 11(1), 43-54.
- McCarter, S. A. (2009). Legal and extralegal factors affecting minority overrepresentation in Virginia's juvenile justice system: A mixed-method study. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 26(6), 533 – 544. doi: 10.1007/s10560- 009-0185-x
- McMahon, S. (2007). Understanding community specific rape myths: Exploring student athlete culture. *Affilia*, 22: 357-370.
- O'Cathain, A., Murphy, E., ve Nicholl, J. (2007). Why, and how, mixed methods research is undertaken in health services research in England: A mixed methods study. *BioMed Central Health Services Research*, 7(85). doi:10.1186/1472-6963-7-85
- Önal Dölek, B. (2011). Türkiye'de üniversite hastanelerindeki geriatri bilim dallarına bağlı geriatri ünitelerinde verilen hizmetin sosyal hizmet temelinde değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Özateş Gelmez, Ö.S. (2014). Kadınların Bakım Eməğinin Evde Bakım Uygulaması Üzerinden Değerlendirilmesi Bir Karma Yöntem Araştırması: Ankara Mamak Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Padgett, D. K. (1998). *Qualitative methods in social work research: Challenges and rewards*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Sandelowski, M. (2000). Combining qualitative and quantitative sampling, data collection, and analysis techniques in mixed method studies. *Research in Nursing ve Health*, 23: 246-255.

- Tashakkori, A., ve Teddlie, C. (1998). *Mixed methodology: Combining qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Tashakkori, A., ve Creswell, J. W. (2007). The new era of mixed methods. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), 3-7.
- Tashiro, J. (2002). Exploring health promoting lifestyle behaviors of japanese college women: perceptions, practices, and issues. *Health Care for Women International*, 23, 59-70.
- Tekindal, M. (2015). *Engelli Çocuğa Sahip Kadınların Feminist Grup Çalışması Deneyimi: Bir Karma Yöntem Araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Yalçın, M. (2014). *Aile içi şiddet nedeniyle kadın konukevinden hizmet alan şiddet mağduru kadınlar ile kuruluştta görev yapan meslek elemanlarının kadın konukevi hizmetlerine ilişkin değerlendirmeleri: Ankara örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yegidis, B. L., ve Weinbach, R. W. (2008). *Research methods for social workers (6th ed.)*. Boston, MA: Pearson/Allyn and Bacon.
- Yıldırım, Ş. (2013). *Çocuk evlerinde kalan çocukların ilişki dinamikleri: İzmir örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

AİLE VE ÇOCUK REFAHI ALANINDA SOSYAL VE EKONOMİK DESTEK HİZMETLERİNİN SOSYAL HİZMET DİSİPLİNİ BOYUTUYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

Davut Karaman¹

GİRİŞ

Yoksulluk son yıllarda ülkemizde ve dünya da hissedilebilir bir sosyal sorun olarak varlığı sürdürmektedir. Yoksulluğun çocuklar üzerinde şimdi ve geleceğe dair etkilerinin olduğu bilinmektedir. Yetişkin bireylerin yoksullukla ilgili travmaları çocuklara göre tolere etme becerilerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Yapılan bu çalışmayla yoksulluğun çocuk üzerindeki etkisi değerlendirilecek ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca yürütülen yoksullukla mücadele de çocuk odaklı sosyal yardım uygulaması spesifik olarak incelenecektir. Çocuklar adına yürütülen sosyal yardım uygulamalarının sosyal hizmet disiplini paralelinde yürütülmesi gerektiği uluslararası kabul gören bir anlayıştır. Avrupa Sosyal Şartı ile sosyal refah alanında üretilecek hizmetlerde sosyal hizmet yöntemlerinin kullanılması uluslararası anlamda kabul görmüştür. Bilindiği gibi ülkemiz bu sözleşmeye taraf olmuş ve kendi iç hukuku düzenlemelerini bu sözleşme hükümlerince yapmayı taahhüt etmiştir.

Sosyal hizmet disiplininin varlığı ile yürütülen sosyal yardım uygulamalarının hak temelli bir anlayışla yoksul bireyler ulaştırılması ve insan onurunun gereken özeni görmesi hedeflenmiştir. Disipliner bir anlayışın dışına çıkan sosyal yardım uygulamaları politikanın aracı haline gelmekte ve çoğunlukla insan onuru bu uygulamalardan zarar görmektedir. Ayrıca tek başına nakdi ya da aynı yardımlar şeklinde yapılan bu tür sosyal yardım uygulamaları sosyal yardım bağımlılığı ile yoksul bireyin özgürleşmesinin önünde bir engel olarak durmaktadır. Bu çalışma yoksulluk tanımı ve yoksulluk teorileri ile yoksulluğu genel anlamda tanımamızı kolaylaştıracaktır. Yoksulluk ve sosyal yardım ilişkisi üzerinde durarak yoksullukla mücadele yöntemleri gözden geçirilecektir. Yoksulluğun çocuk üzerindeki etkileri değerlendirilecek. Çocuk refahı alanında çocuk yoksulluğunu doğrudan engellemeye yönelik Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı aracılığıyla yürütülen, ekonomik gerekçelerle korunma ihtiyacı olan çocuk durumunda değerlendirilen ve sosyo-ekonomik destek ile ailesi ya da yakınları ile yaşamına devam etmesi sağlanan çocuklar için uygulanan sosyal yardım uygulaması Avrupa Sosyal Şartı ve sosyal hizmet disiplini açısından genel anlamda değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sosyal Yardım, Korunma İhtiyacı Olan Çocuk, Aile ve Çocuk Refahı, Sosyal Hizmet, Avrupa Sosyal Şartı

2. YOKSULLUĞA GENEL BİR BAKIŞ

Son yıllarda sosyal bilimcilerin araştırma gündemlerinin üst sıralarında yer almaya başlayan yoksulluk konusu, aslında insanlık tarihi kadar eski bir konudur. Hatta bir bakıma insanlık tarihi yoksullukla mücadele tarihidir. Yoksulluğu yenmek ve yoksulların refah düzeylerini arttırmak, her dönemde kamu politikalarının başlıca amacı olmuştur. Tarihsel süreçte kapsamı ve içeriği değişmekle birlikte, yoksulluk konusu gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerin ortak sorunu olmaya devam etmektedir.

İnsanlar topluluklar halinde yaşamaya ve üretim ilişkilerinde bulunmaya başladığından bu yana yoksulluk ve yoksul var olmuştur. İkel kabilelerde savaşlar, üretimin elinden ürünü almak için yapılmıştır. İlk ve ortaçağ toplumlarında güçsüz, korunmaya ve bakıma muhtaç insanların sorunları geleneksel ve dini yöntemler çerçevesinde çözülmeye çalışılmış; ancak bu sorunlar Sanayi Devrimi ile birlikte büyük boyutlara ulaşmıştır.

Ortaçağda gerçekleştirilen üretimde esas alınan, küçük topluluklar ve üretimdir. İşbölümü vardır; ancak ilkel düzeydedir. Hastalık, yaşlılık, sakatlık gibi durumlarda, sistem geleneksel yardımlaşmalar ve dini yaklaşımlar ile bu sorunları çözebilmektedir. Makineleşme ile birlikte üretimdeki denge bozulmuştur. İlk olarak İngiltere de geniş yığınlar, üretim araçlarının yoğunlaştığı kentlere göç etmeye başlamışlardır. Siyasal açıdan feodaliteden kurtulan ve özgürleştiğini düşünen yığınlar, bu defada ekonomik ve sosyal güçlüklerle ve ağır bir yoksulluk tablosuyla karşılaşmışlardır. Bundan sonra geleneksel yardımlaşma yöntemleri yetersiz kalmaya başlamış ve yoksulluk kitlesel bir sorun haline gelmiştir. (Gündoğan, 2008)

¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığında Sosyal Hizmet Uzmanı

Günümüzde yoksulluk tartışmaları ağırlıklı olarak iki temel ekseninde gelişmektedir. Bunlardan ilki, yoksulluğun kavramlaştırılması ve ölçülmesi çabaları, bir diğeri de yoksullukla mücadeledir. 90'lı yıllardan itibaren yoksulluğun küresel bir sorun olarak algılanmaya başlanmasıyla, hem bu kavramlaştırma ve ölçme çabalarına hem de yoksullukla mücadele stratejilerinin geliştirilmesine uluslar arası kuruluşların da yoğun bir biçimde katkı vermeye başladıkları gözlenmektedir.

Yoksulluk nedir? Sorusuna verilebilecek birçok yanıt bulunabilir. Yoksulluk; "açlıktır", "eğitimsizliktir", "barınacak bir evinin olmamasıdır", "hasta olmak ve tedavi olamamaktır", "hiçbir işinin olmaması ya da iyi bir işe sahip olamamaktır", "kirli suyun sebep olduğu hastalık nedeniyle çocuğunu kaybetmektir", "gelecek korkusuyla yaşamak ve çocuklarının geleceğinden endişe duymaktır", "umutsuzluktur", "eşitsizliktir", "özgür olamamaktır", "siyasal yaşama katılamamaktır".

Yoksulluk çok yönlü ve karmaşık yapısı sebebiyle tanımlanması güç olan bir kavramdır. Bunun yanında, her dünya görüşünün yoksulluk olgusuna farklı yaklaşması, yoksulluğun tanımı konusunda bir uzlaşma sağlanmasını da güçleştirmektedir. Literatürde farklı yoksulluk türlerini ifade eden, mutlak yoksulluk (*absolute poverty*), görelî yoksulluk (*relative poverty*), insani yoksulluk (*humanpoverty*) gibi çeşitli tanımlamalara rastlamak mümkündür.

Mutlak yoksulluk, yaşamını sağlamaya yönelik geçimin veya temel ihtiyaçlarını (beslenme, giyinme, barınma vb) karşılayamama durumudur. Daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülür. Mutlak yoksulluğun ölçülmesinde, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan asgari tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekir. Ulusal bir yoksulluk sınırı belirleyen gelişmekte olan ülkeler, bunu belirlerken genellikle gıda yoksulluğu metodunu kullanırlar. Gıda yoksulluğunu ölçmede ise, temel ihtiyaçların maliyeti, gıda enerjisi ve gıda paylaşımı gibi üç farklı yaklaşımdan söz edilebilir (Gündoğan, 2008)

Görelî yoksulluk ise belirli bir toplumun tüm üyelerinin yaşam standartları ile ilişkili olarak belirlenebilen, bir kesimin yaşam standardının, diğeriinkine göre daha düşük olduğu farz edilen ve gelir eşitsizliğine dayanan bir sonuçtur. Buna göre yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme meselesi değildir. Yoksulluk, kişi ya da hane halkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile alakalı bir konudur. Bu nedenle görelî yoksulluk kavramı farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanır. Bu gün Avrupa Birliği üyesi ülkelerde, görelî yoksulluk seviyesi, ortanca gelirin yüzde ellisinin altındaki geliri kapsamaktadır. Söz konusu olan ortanca gelir, ulusal gelirin nüfusa bölünmesiyle ortaya çıkan gelirdir. Burada somut kişi değil, tüketici birim hesabına dayanarak hane halkı ele alınmaktadır. "Hane halkı üyesi başına eşdeğer kullanılabilir gelir" in hesaplanmasında amaç, hane halkı üyelerinin bir arada yaşamaktan elde ettikleri ölçek ekonomilerini çözümlenmeye dahil etmektir. Ayrıca göreceli yoksullukta toplumun yarattığı ortalama gelirin yarısı yoksulluk düzeyi olarak alınmakta, bu düzeyin altına düşen hane halkı yoksul olarak varsayılmaktadır. (Gündoğan, 2008)

Yoksulluk genel olarak niceliksel çalışmalar bazında iki kavram ile değerlendirilir; mutlak ve göreceli yoksulluk. Her iki kavram da, sayısal bir sınırı göstermektedir ve bu sınırı belirlemek için de, gelir seviyesi kavramı kullanılmaktadır. Bu nedenle bunu "gelir yoksulluğu" şeklinde tanımlamak mümkündür. Gelir yoksulluğu, yaşamın idame ettirilmesi için asgari düzeyde gerekli gelir düzeyi ile ölçülür. Burada yapılacak ilk iş, gelir seviyesini oluşturan etmenlerin (diğer bir deyişle ekonomik ve sosyal göstergelerin) ortaya çıkarılmasıdır. Bu çaba, ise "yoksulluk sınırı" olarak kabul edilen gelir seviyesi altında yaşayanların kimler olduğunun tespitini getirecektir. Bu yoksulluğun olgusal boyutunu vermekte ve o anda var olan ekonomik görünüm içindeki yoksulluğun niceliksel yapısını açıklamaktadır. (Sapançalı, 2001) Bununla birlikte sorun sadece niceliksel değil, aynı zamanda nitelikseldir. Bugüne değin yoksulluk konusunda yapılmış araştırmalarda hep kişilerin yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli bir gelir imkânına sahip olup olmadıkları konusu araştırılmıştır. Ancak yoksulluk, parasal bir gelire sahip olmanın ötesinde bireylerin insanca yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli asgari sosyal imkânlarla sahip olup olmadıkları yönünden de araştırılabilir. Bu anlamda dünyanın birçok yerinde yeterli gelire sahip olmakla birlikte insani yaşam için gerekli şartlara ve imkanlara sahip olmayan bireyler bulunmaktadır. Bu nedenle yoksulluğu değerlendirirken gelir yoksulluğunun yanısıra "insani yoksulluğun" da değerlendirilmesi gerekir. (Sapançalı, 2001)

Kerbo (1996) yoksulluğu dört farklı kategoride incelediği ve açıkladığı yoksulluk teorileri ile ele almıştır. Bunlar "yoksul bireyi suçlayan popüler görüş" "yoksulluk kültürü görüşü" "durumsal görüş" ve "yapısal görüştür."

Kerbo'nun geliştirdiği bu teorik sınıflandırma açıklandığında yoksul bireyi suçlayan popüler görüşe göre, yoksul bireyler, yoksul yaşamlarında kendileri sorumludur. Burada yoksul bireyin ahlaki özellikleri üzerinde bir odaklaşma söz konusudur. Bu görüşe göre yoksul bireyler tembel, zamanlarını ve paralarını boş yere harcayan ve kendilerini kontrol etmeyi başaramayan bireylerdir. (İkizoğlu, 2000)

Yoksulluk kültürü görüşüne göre yoksulluk kültürü içinde daha çok etkiye maruz kalarak yaşayan çocuk vasıtasıyla, kuşaktan kuşağa yoksulluk kültürü aktarılmaktadır. Çocuklar içinde yaşadıkları "aşağı kültürün" başlıca değer ve davranış kalıplarını benimserler. Psikolojik destek görmeyen bu çocuklar, hayatları boyunca yaşadıkları yaşamlarını değiştirme fırsatlarını kullanamazlar. Çok hızlı gelişen toplumda, aşağı tabakada yer alan insanlar yoksulluk kültürünü diğer insanlara göre daha fazla benimserler. Yoksulluk kültürü içinde bireyler, toplumdan ayrı tutulma duygusuna sahiptir, başkasına bağlı olduğunu düşünür, çaresizdir ve aşağılık duygusuna sahiptir. Genelde sadece kendi çevrelerinde yaşamlarını sürdürürler. (Lewis 1971, Akt İkizoğlu, 2000)

Diğer bir görüş ise, durumsal yoksulluk görüşüdür. Bu görüşe göre yoksul kişiler bazen farklı davranışlar içindedir. Onların farklı yaşam tarzları ve farklı tercihleri söz konusudur. Çünkü yoksul güvenli iş imkânından ve diğer fırsatlardan yoksundur. Kendi gerçek durumlarına karşı tepkilidirler. Yoksulların her ne kadar alt sınıf değerleri içinde yaşadığı kabul edilse de yaşamlarında toplumdaki diğer bazı değerleri de tercih edebilecekleri düşünülmektedir. (İkizoğlu, 2000)

Diğer bir yoksulluk görüşü de yapısal yoksulluk görüşüdür. Bu görüşe göre, yoksulluk kültüre ve durumsal yoksulluk görüşleri eksiktir. Yapısal görüşe göre yoksulun bireysel özelliklerinin yoksulluk üzerinde güçlü bir etkisi söz konusu değildir. Asıl odaklaşılması gereken nokta toplumdaki grup uyumsuzluğu, politik ve ekonomik güç kaynaklarının eşit olmaması konusudur. Bu sayede sosyal katmanlaşma eşitsizlik ve yoksulluğu anlamak daha kolay olacaktır. Bu görüşe göre yoksulluk, yoksulların herhangi bir özelliğinden çok, toplumun politik ve ekonomik özelliklerin kaynak olarak anlaşılabilir ve açıklanabilir. Endüstrileşmeyle ortaya çıkan ani değişikliklere, herhangi bir yeteneğe, beceriye sahip olamayanlar uyum sağlayamamakta ve kalıcı yoksulluk ortaya çıkmaktadır. (İkizoğlu, 2000)

Bu çalışmada diğer görüşlerde dikkate alınmış olsa da yapısal yoksulluk görüşü daha belirleyici olacaktır. Ülke koşulları açısından bakıldığında yoksulluğun oluşmasında yapısal unsurların daha belirgin olduğu görülmektedir. Göç hareketleri ve kent yaşamının yoğunlaşması gibi etkiler kaynakların paylaşımı noktasında sorunlar ortaya çıkarmıştır. Kent ortamlarının yapısal farklılığı ve özellikle ekonomik yapıdaki farklılıklar kente gelen bireyin uyum sorunu ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Kent yaşamında sosyal yaşam ile üretim ve bölüşüm ilişkileri kırsala göre farklılık taşımaktadır. Gelir dağılımındaki dengesizlikler kent yaşamında yoksullukla karşılaşmasında etkili bir unsurdur. Sanayileşme ya da buna benzer etkilerle ortaya çıkan değişimlerde herhangi bir yeteneğe yada beceriye sahip olmayan kişiler yeni duruma uyum sağlayamamakta ve bu yoksulluğu tetiklemektedir. Gelişmekte olan ülkemiz kaynakların eşit ve sosyal adalet çerçevesi ile dağıtılmasında sorunlar yaşamaktadır. Gelir dağılımının eşit olmadığı ülkemiz için bilinen bir gerçektir.

Yoksulluğun anlaşılması ve ne kadar etkili bir sorun olduğunu görmek adına dünya üzerinden bir kısım verilere göz atılması fayda sağlayacaktır. Bu veriler dünyanın yoksullukla ilgili durumu göstermek adına oldukça etkileyicidir.

- "Dünyanın yarısı -yaklaşık 3 milyar insan- günlük 2 doların altında bir gelirle yaşıyor."

- "Dünyanın en yoksul 48 ülkesinin gayrisafi milli hasılası dünyanın en zengin 3 insanının servetlerinin toplamından daha az."

- "Yaklaşık 1 milyar insan 21. yüzyıla bir kitabı okuyamadan ya da ismini bile yazmadan girdi."

- "Dünyada her yıl silahlara harcanan paranın yüzde 1'indendaha azı ile bütün çocuklar okula gidebilirlerdi."

- "Dünyanın en zengin ülkesi, endüstrileşmiş ülkeler içinde zengin-yoksul arasındaki farkın en büyük olduğu ülke."
- "Gelişmiş ülkelerdeki nüfusun yüzde 20'si dünyadaki mallarını yüzde 86'sını tüketiyor."
- "Bir kaç yüz milyarlerin serveti dünyanın en yoksul 2,5 milyar insanınkine eşit."
- "UNICEF verilerine göre, dünyada yoksulluk yüzünden her gün 30 bin çocuk hayatını kaybediyor."
- "Dünyadaki 2,2 milyar çocuğun 1 milyarı yoksul."
- "Dünyada temel eğitim hakkından yoksun olan çocuk sayısı 121 milyon."
- "Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan 1,1 milyon insan yeterlisuya, 2,6 milyon insan da temel sağlık hizmetlerine ulaşamıyor."
- "Dünya nüfusunun yalnızca yüzde 12'si suyun yüzde 85'ini kullanıyor ve bu yüzde 12 Üçüncü Dünya Ülkelerinde yaşamıyor."
- "Sadece ABD'de kozmetik ürünlerine yılda 8 milyar dolar, ABD ve Avrupa'da evde beslenen hayvanlara 17 milyar dolar, Avrupa'da sigaraya 50 milyar dolar ve yine Avrupa'da alkollü içeceklerle 105 milyar dolar harcanırken; dünyada yaşayan herkese temel eğitim verilebilmesi için gerekli olan para 6 milyar dolar ve temel sağlık ve beslenme için sadece 13 milyar dolardır."

Bu listeyi daha da uzatmak mümkündür. Ancak bu kadarı bile, dünyamızın yaşadığı gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk sorununun boyutlarını gözler önüne sermek için yeterlidir.

3. YOKSULLUK VE SOSYAL YARDIM İLİŞKİSİ

Yoksulluğun çok boyutlu ve dinamik bir sorun olması, bu sorunla mücadelede izlenecek politikaların da çok boyutlu olmasını, zamana ve ülkelerin içinde buldukları sosyo-ekonomik koşullara göre farklılaşmasını zorunlu kılmaktadır. Yoksullukla mücadele edilirken öncelikle karar verilmesi gereken, bu mücadelenin **hangi yoksullukla ve kimlerin yoksulluğu** ile yapılacağı konusudur. Dolayısıyla, yoksullukla mücadele politikalarının çerçevesi belirlenirken mücadele edilecek yoksulluk türünün ve yoksulların profillerinin bilinmesi gerekir. (Gündoğdu, 2007)

Tarihsel olarak, özellikle 20. yüzyıl içerisindeki değişik dönemlerde benimsenen yoksullukla mücadele stratejilerine bakıldığında, esas olarak iki temel politika grubunun uygulandığını söylemek mümkündür. İlk grup politikalar, daha çok II. Dünya Savaşı'nın ardından 1980'lere kadar bütün dünyada yaygın olan, yoksullukla doğrudan mücadele amacını güden ve esas olarak bir sosyal güvenlik ağını öngören sosyal politikalar niteliğinde iken; "küreselleşme" döneminin bir ürünü olarak görülebilecek ikinci grup politikalar, doğrudan yoksulluğu azaltmak için tasarlanmamış olsalar da, dolaylı olarak yoksulluğu azalttığı ileri sürülen, yoksulluğun önemli bir kaynağı olan işsizlik sorununu azaltmak ile iktisadi büyümeyi sağlayacak türden politikalarlardır. (Dpt, 2007)

3.1. Dolaylı Mücadele Yaklaşımı

Ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılmasındaki etkisi konusunda farklı düşünceler olsa da, literatürde büyümenin yoksulluk oranlarını azalttığı konusunda genel bir kanaatin bulunduğu söylenebilir. Nitekim tarihsel olarak bakıldığında, yoksulluk oranlarındaki en büyük düşüşlerin yaşandığı dönemlerin, aynı zamanda istikrarlı büyümenin gerçekleştiği dönemler olduğu görülmektedir.

Ekonomik büyümenin hızı yanında, gerçekleştirilen büyümeden kaynaklanan kazanımların adil bölüşümünün de yoksulluğun azaltılmasında önemli bir etkisi bulunmaktadır. Büyümenin gerçekleşmediği ya da düşük olduğu dönemlerde gelir dağılımı politikaları aracılığıyla yoksulluğun azaltılabileceğini iddia etmek, her ne kadar güç olsa da, gelir dağılımının da olumlu değişimlere yol açan büyümenin, gelir dağılımını değiştirmeyen büyümeden daha fazla yoksulluğu azalttığı söylenebilir.

3.2. Doğrudan Mücadele Yaklaşımı

Yoksullukla doğrudan mücadele yaklaşımında, yoksulluk sorununun dolaysız çözümüne yönelik politikaların ve programların uygulanması söz konusudur. Bu yaklaşımda kamu; vergi, sosyal güvenlik, sosyal yardım, sağlık ve eğitim politikaları gibi temel araçlarla gelirin ikincil dağılımına etkin bir biçimde müdahil olmaktadır. Bu politik araçlarla birlikte, kamunun öncülük ettiği, özel olarak dizayn edilmiş yoksullukla mücadele programları da bu yaklaşımın temel enstrümanları arasında yer almaktadır.

Yoksullukla mücadele için uygulanabilecek doğrudan önlemler arasında ağırlıklı yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, asgari ücret, istihdamı arttırmaya yönelik çeşitli proje ve önlemler, yoksullara yönelik kredi programları ve çeşitli çocuk eğitim ve beslenme programları ön plana çıkmaktadır. Toplumsal refahı yükseltmek ve özellikle gelir düzeyi düşük yoksul hane halklarının yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla hane halklarına yapılan transferler yoksullukla mücadelede önemli bir araçtır. Sosyal transferler bir anlamda sosyal devlet anlayışının bir sonucudur. Sosyal transferlerin yoksulluk riskini azaltmadaki rolünü daha iyi anlamak için Avrupa Birliği'ne bakmak gerekir. 2007 yılı verilerine göre, Avrupa Birliği'nde yoksulluk riskiyle karşı karşıya olan nüfusun oranı yüzde 16'dır (72 milyon kişi). Bu oran İsveç'te yüzde 9 iken; Litvanya ve Portekiz'de yüzde 21'e kadar yükselmektedir. AB'de sosyal transferler yoksulluk riskine maruz kalanların oranının düşürülmesinde önemli ölçüde rol oynar: Eğer emekli maaşları dışındaki sosyal transferler olmasaydı yüzde 16 olan bu oran yüzde 26 olarak gerçekleşecekti. (Gündoğan, 2008)

En geniş kapsamı ile "sosyal yardım; yerel ölçüler içinde asgari seviyede dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından kendi ellerinde olmayan nedenlerden dolayı yoksun kalmış kişilere, resmi kuruluşlar veya kanunun verdiği yetkiye dayanarak yarı resmi veya gönüllü kuruluşlarca muhtaçlık tesbitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan kişileri en kısa sürede kendi kendilerini yeterli hale getirmek amacıyla taşıyan parasal ve nesnel sosyal gelirden oluşan bir sosyal güvenlik ve sosyal hizmet alanıdır". (Ceylan, 2010)

4.YOKSULLUĞUN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yoksulluk çocukları yaşama, büyüme ve gelişme açısından gereksinim duydukları olanaklardan yoksun bırakarak, bu etkilerin yetişkinlik dönemine de yansımaya neden olmaktadır. Yoksulluk çocukların fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyerek, yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim ve korunma haklarından yeterli düzeyde yararlanmalarını engellemektedir (Öztürk, 2008)

Yoksulluk riski altında olan çocuklar; tek ebeveynli, çok çocuklu, etnik ya da ırksal azınlığa ait olan, göç etmiş, işsiz, çalışmayan aileler ile özürlü ve kronik hastalığa sahip üyeleri olan ailelerin çocuklarıdır (DWP 2003:11). Bunların yanında asgari ücretle, kayıtdışı sektörde ve sosyal güvenceye sahip olmadan çalışan ailelerin çocukları da yoksul çocuklardır (Öztürk, 2008)

Az gelişmiş ve yoksul ülkelerde var olan sosyoekonomik sorunlardan çocuklar daha olumsuz etkilenmekte, bazı ailelerde çocukların temel gereksinimleri dahi karşılanamamaktadır. Çocukların sağlıklı bireyler olarak yetişebilmelerinin önünde engeller bulunmakta ve bazı çocukların korunması gerektiğine ilişkin görüşler ortaya çıkmaktadır. Korunması gereken çocuklar olgusu, her toplumun içinde bulunduğu kendine özgü siyasal ve sosyal ortamın, ekonomi politikalarının bir ürünü ve önemli sosyal sorunlardan biri olarak kendini göstermektedir. Bu sorundan etkilenen çocukların profili, sayı ve nitelik bakımından zaman içerisinde değişimlere uğramakta ve sorunu ortaya çıkaran etkiler bağlamında yoğunluğu zaman içerisinde ve ülkedeki konjoktüre göre farklılaşabilmektedir. (Yolcuoğlu, 2008)

Yoksulluğun pençeleri bir aileye uzandığında, bundan en çok etkilenen, en çok zarar görenler; yaşama, gelişme ve büyüme hakları riske atılanlar, o ailenin en küçük üyeleridir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde doğan her 10 çocuktan dördü aşırı yoksulluk içindeki bir dünyaya gelmektedir. Çocuk haklarının yaygın bir biçimde ihlali de temelde gene yoksulluktan kaynaklanmaktadır". Bir başka deyişle yoksulluk arttıkça evde paylaşılan besinler de azalır ve en çok annelerle, küçük bebekleri çaresiz bırakır. UNICEF'e göre yoksulluk çocukların hem bedenlerini hem de zihinlerini tahrip eder ve sonuçta yoksulluk daha sonraki kuşaklara geçerek bir "kısır döngü" oluşturur. Bu nedenle de yoksulluğun önlenmesine çocukluk çağında başlanmalıdır.

UNICEF'in temel raporu, Sayılarla Dünya Çocuklarının Durumu 2014 şunları göstermektedir:

- Çocuk ölüm hızlarının 1990 yılındaki düzeyinde kalması durumunda yaşamlarını yitirecek 90 milyon kadar çocuk bugün hayattadır. Bunu sağlayan, büyük ölçüde, bağışıklama, sağlık, su ve sanitasyon hizmetleridir.

- Beslenme alanında sağlanan iyileşmelerle 1990 yılından bu yana bodurlukta yüzde 37'ye kadar varan azalma sağlandı.

- İlköğretimde okullaşma en az gelişmiş ülkelerde bile arttı: Bu ülkelerde 1990 yılında her 100 çocuktan ancak 53'ü okula gidebiliyorken 2011'de bu sayı 81'e çıkmıştır.

Böyle de olsa, "Her Çocuk Önemlidir: Eşitsizliklerin ortaya konulması, çocuk haklarının geliştirilmesi" başlıklı raporda yer alan istatistikler aynı zamanda sürüp giden çocuk hakları ihlallerini de ortaya koymaktadır:

- Temel yaşama ve gelişme hakkının ihlali anlamına gelmek üzere, 2012 yılında 5 yaşından küçük yaklaşık 6,6 milyon çocuk önlenebilir nedenler yüzünden ölmüştür.

- Dünyadaki çocukların yüzde on beşi, ekonomik sömürden korunma hakkını zedeleyecek, okuma ve oyun oynama haklarını ihlal edecek şekilde çeşitli işlerde çalışmaktadır.

- Kızların yüzde on biri 15 yaşına gelmeden evlendirilmektedir ve bu da onların sağlık, eğitim ve korunma haklarını tehlikeye düşürmektedir.

Veriler aynı zamanda açıklara ve eşitsizliklere işaret etmekte, kalkınmanın kazanımlarının eşit dağılmadığını göstermektedir:

- Dünyadaki en yoksul çocukların doğumda vasıflı nezaretçi eşliğinde dünyaya gelme şansları en varlıklı kesimlerden çocuklara göre neredeyse üç kat daha azdır (2,7 kat). Bu da gerek bu çocukları gerekse annelerini doğumla ilgili komplikasyonlara daha açık kılmaktadır.

UNICEF, çocuk yoksulluğunun göstergesi olarak, bebek ve çocuk ölüm oranlarını, beş yaş altındaki düşük ağırlıklı veya kısa boylu çocuk oranını, temiz içme suyuna ulaşan nüfus oranını, yeterli temizlik ve sağlık bakımını, tam aşılı çocuk oranını ve son olarak ilköğretime başlayan çocuk oranını kabul etmektedir. Yine UNICEF'e göre, "Yoksulluğun tek bir göstergesi yoktur ve bu nedenle nicel terimlerle ifadesi her zaman kolay değildir. Tek başına gelir düzeyi anlamında bir yoksulluk tanımı, yoksulluğun örneğin ayrımcılık, toplumsal dışlanma ve saygınlığın yitimi gibi yönlerini dikkate almaz". (Hatun, 2002)

Sosyal dışlanmaya neden olan en önemli olgu yoksulluktur. Yoksulluğun en belirgin sonucu, bireylerin dışlanmasıdır; çünkü yoksulluk kavramının özünde bir dışlanma söz konusudur. Yoksulluğun toplumların geleceğiyle ilgili en önemli etkisi, yoksulluğun çocuklar üzerindeki olumsuz etkileridir. Çocuklar, yoksulluktan direkt olarak ve dolaylı olarak iki şekilde etkilenmektedirler. Direkt olarak, gıda kalitesinde düşme, konut, sağlık-bakım eğitim ve ulaşım olanaklarının eksikliği şeklinde; dolaylı yoldan ise olumsuz koşullarla daha fazla baş edecek gücü kalmayarak ekonomik durumları bozulan, düşük ve yetersiz geliri ebeveynleri vasıtasıyla etkilenmektedirler (Fraser, 2006).

5. ÇOCUK REFAHI UYGULAMSI OLARAK SOSYAL YARDIM MEVZUATI VE SOSYAL HİZMET

Çocukların istismardan korunması ile buna bağlı olarak çocukların korunması gereken istismarın niteliği ve biçiminin dışında, devletin çocukların yaşamlarına dair rolüne ilişkin pek çok farklı mesele söz konusudur. Bunların başında, devletin fırsat eşitsizliğinin, örneğin maddi yoksulluk gibi, etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik müdahalesinin kapsamı gelir. Çocukların yaşam deneyimleri büyük ölçüde ebeveynlerinin ekonomik şartları tarafından şekillenmektedir. Bazı devletler yüksek düzeyde eşitsizliğe müsamaha gösterebilirken, diğerleri yoksulluk ve yoksunluğun etkilerini azaltmaya yönelik, örneğin çocuğun yaşamının ilk 5-6 yılı boyunca kamu sübvansiyonu gibi, müdahalelerde bulunur.

Türkiye'de son yıllarda kamu sağlığı, sosyal hizmet, eğitim alanında bir takım olumlu gelişmeler yaşanmasına karşın; ülkemizin sosyal kayıtları, çocukların yaşam kalitesi bakımından halen insan onuruna yaraşır ve çocukların sağlıklı gelişimine uygun bir seyir izleyememektedir. Yoksulluk, en önemli sosyal sorunlardan biri olarak varlığını sürdürmekte, azımsanmayacak oranda çocuk nüfusu, aileleriyle birlikte yoksulluk yükü altında ezilmektedir. Sosyal hizmet açısından çocuk yoksulluğunun ve sosyal dışlanma sorununun çözümü, sistematik ve çok kapsamlı bir bakışı, farklı düzeylerde müdahaleleri gerektirmektedir. (Yolcuoğlu, 2008)

Çocuk-merkezli erken müdahale programları ve gereksinimlerle ve risklerin belirlenmesi temelli yaklaşımlarla, ailelerin gereksinimlerinin karşılanması ve güçlendirilmeleri yoluyla, çocukların her türlü

ihmal ve istismardan uzak tutulabilir. Çocuk yoksulluğunun çocukların ihmal ve istismara uğramasına ve çocukların sosyal dışlanma süreçlerine dahil olmasına yol açtığı ve çocukların iyilik halinin sağlanmasına yönelik, 'erken müdahale' ilkesinin ön plana çıkartılması gerektiği görülmektedir. Erken müdahale ile risk yaratan etmenlerin ortadan kaldırılarak, koruyucu mekanizmaların desteklenmesi suretiyle, ailelerin direncinin teşvik edilmesini ve ailenin güçlendirilmesi hedeflenmelidir. Sosyal hizmet alanında yapılacak erken müdahale uygulamalarıyla, kapsamlı "toplum temelli" sosyal hizmetlerin sunumu organize edilerek, tüm çocukların iyilik halinin en üst seviyede desteklenmesi temel bir ilke olmalıdır.(Fraser ve Jenson, 2006, Akt Yolcuoğlu 2008)

Çocuk yoksulluğu önlemek adına geliştirilen politikalara genel anlamda yoksullukla mücadele adına geliştirilen programlardan ayrı düşünülemez. Aile ve çocuk refahı alanında gerçekleştirilecek sosyal hizmet uygulamalarında çocuk odaklı bir anlayış hakim olmalıdır. Çocuğun yararına oluşturulacak uygulamalar ailenin işlevselliğini kazanmasına yardımcı olacaktır.

Sosyal hizmet uzmanlarının çocuk refahı alanında yoksullukla mücadele ederken mesleki müdahalelerini mesleğin sahip olduğu eklektik bilgi temelinde genelci bir yaklaşımla oluşturmalıdır. Bu çaba mesleğin kendi ürünü olan sosyal inceleme raporuyla somutlaşmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanları gerek yoksul bireylerle çalışırken gerekse yoksulluk üzerine politikaları ve hizmetleri geliştirmeye çalışırken kullanabilecekleri teori ve yaklaşımlara hakim olmalıdırlar.

Çocuk yoksulluğu ile ilgili çalışan sosyal hizmet uzmanları sosyal sistem ve ekosistem teorilerinden yararlanırlar. Her iki teori de de sosyal hizmet uzmanına yoksul müracaatçıların durumlarını anlamak, yoksulluğun nedenlerini ve sonuçlarını bir bütün olarak görebilmek ve müdahale odaklarını belirleyebilmek için bir uygulama rehberi olacaktır. (Çoban, 2014)

Yoksulluk üzerine çalışan sosyal hizmet uzmanlarının başvurduğu diğer bir yaklaşım ise güçlendirme yaklaşımıdır. Güçlendirme yaklaşımı bireylerin/grupların sorunlarının; bireysel yetersizlikten değil, onu etkileyen ve kendisinin de etkide bulunduğu kişisel, kişiler arası ve daha geniş çevresel alanlarındaki kaynakların yetersizliği ya da bunların kullanılmaması nedeniyle ortaya çıktığını ifade etmektedir. Sosyal hizmet uygulamasında güçlendirme, birey, grup, aile ve toplumlara , kendi bireysel, bireyler arası sosyo-ekonomik ve politik güçlerini artırmaları ve kendi koşullarını geliştirmeye yönelik etkide bulunmaları için yardım etme sürecidir. (Barker, 1999, Akt Çoban, 2014)

Çocuk refahı alanında sosyo-ekonomik destek uygulamaları ileri refah ülkelerinde aile sigortası kapsamında uygulanmaktadır. Gelişmekte olan ülke olarak tanımlanan Türkiye'de ekonomik gerekçelerle çocukların korunma ihtiyacı olan çocuk durumunda değerlendirilmesi ülkenin ekonomik gerçekleriyle bağlantılı olup bir taraftan da kavramlarla ilgili tartışmaları da gündemde tutmaktadır. Ekonomik gerekçeler ileri refah ülkelerinde çocukların devlet tarafından korunma altına alınmasına neden olarak kabul edilmemektedir. Çocukların ihmal ya da istismarının boyutları çocukların korunma ihtiyacı ile ilgili belirleyici unsurdur.

Türkiye özelinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yürütülen, çocuk refahı alanında sosyal ve ekonomik destek uygulaması olarak tanımlanan ve 2828 sayılı kanun ve 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kuruluş kanununa dayandırılarak çıkartılan, "Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliği" ile şekillendirilen bu hizmeti hem uygulama hem de teorik anlamda değerlendirdiğimizde aşağıdaki sonuçlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca yönetmeliğin Avrupa Sosyal Şartı açısından da irdelenmesin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Avrupa Sosyal Şartı Türkiye Cumhuriyeti tarafından 1989 yılında onaylanmıştır. 1961 yılında kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı, temel sosyal ve ekonomik hakları koruyan, medeni ve politik hakları garanti eden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini takviye eden bir Avrupa Sözleşmesidir. 1996 yılında Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı 1 Ağustos 2007 tarihinde Türkiye tarafından onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Avrupa Sosyal Şartının 13. maddesi Sağlık ve Sosyal Yardım Hakkını 14. maddesi de Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkını tanımlamıştır. 14. Maddenin 1. bendinde ise sosyal refah hizmetlerinin sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak yürütülmesini öngörmektedir. Avrupa Sosyal Şartının 14. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir.

Madde 14. Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı

Akit taraflar sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

1. Sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak, toplumda bireylerin ve grupların refah ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uyum sağlamalarına katkıda bulunacak hizmetleri teşvik etmeyi ya da sağlamayı;

2. Bireylerin ve gönüllü ya da diğer örgütlerin bu tür hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesine katılmalarını özendirme; taahhüt ederler.

14. maddenin 1. bendinde ifade edilen toplumda bireylerin ve grupların refah ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uyum sağlamalarına katkıda bulunacak hizmetleri sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak teşvik etmek ya da sağlamak ifadesi taraf devletlerin iç hukuk düzenlemelerinde Avrupa Sosyal Şartına uyumlu düzenlemeler yapmasını gerektirmektedir.

Sosyal ekonomik destek yönetmeliğinin tanımlar kısmına Meslek Elemanı tanımı eklenmiştir. Bu tanımlama ile sosyal hizmet, psikoloji, çocuk gelişimi, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, sosyoloji alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensupları meslek elemanı olarak belirlenmiştir. Tanımlar bölümünde yer alan diğer bir tanımlama ise "Sosyal Hizmet Desteği"dir. Sosyal hizmet desteği "gençlerin ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan ve kontrolleri dışında oluşan psikolojik ve sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesini, hayat standartlarının yükseltilmesini, kişilerin kendi kendine yeterli duruma gelmesini, sorunlarını çözme becerisi kazandırmasını amaçlayan mesleki çalışmalar" olarak tanımlanmıştır. Yönetmeliğin sosyal inceleme başlığı altında 8.maddesinin 1 bendinde "**meslek elemanları tarafından sosyal hizmet etiği ve müdahale yöntemleri çerçevesinde, müracaatçının ikametinde, gerek görülmesi halinde okul, işyeri ve toplumsal çevresi hakkında sosyal ve ekonomik durumlarını kapsayan kapsamlı inceleme yapılarak sosyal inceleme raporu düzenlenir**" ve denilmektedir.

Yönetmeliğin 21. maddesinin sosyal hizmet desteği başlığı altında 1. bendinde "Meslek elemanları, sosyal ve ekonomik destek hizmeti talebiyle müracaat eden kişi ve aileleri ekonomik durumlarını düzeltici faaliyetlere; iş ve meslek edinmeleri için ilgili kurumlara yönlendirmekle, kendi kendilerine yeterli hale gelmeleri için rehberlik ve yönlendirmede bulunmakla yükümlüdür" ve aynı maddenin 2. bendinde ise "**Koruyucu önleyici hizmetler kapsamında ihtiyaç duyulan vakalara yönelik meslek elemanları, sosyal hizmet desteği sağlanması amacıyla mesleğinin gerektirdiği bilgi, beceri ve yöntemleri kullanarak aşağıda belirtilen veya uygun görülen mesleki çalışmaları yapabilirler:**" ifadesi yer almaktadır.

Yönetmelikte meslek elemanı tanımı yapılmış ve bu tanımlama içinde yer alan mesleklerin sosyal hizmet müdahalesini sosyal hizmet etiği içinde yapması beklenmektedir. Bu durum Avrupa Sosyal Şartının 14 maddesiyle uyumlu gözükmemektedir. Şöyle ki bireylerin ve grupların refah ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uyum sağlamalarına katkıda bulunacak hizmetleri sosyal hizmet yöntemlerini kullanarak gerçekleştirecek mesleki formasyon sosyal hizmet eğitimi alan sosyal hizmet uzmanlarının/sosyal çalışanların sorumluluğundadır. Sosyal hizmet eğitimi almayan farklı disiplinlerle lisans eğitimi tamamlamış meslek mensuplarının kendi mesleki yeti ve yetkileriyle hareket etmesi beklenir. Mezun oldukları disiplinin yöntem ve tekniklerini uygulamaları doğal bir sonuçtur. Psikoloji, sosyoloji, rehberlik alanı mezunlarının sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirmelerini beklemek bilimsel anlamda mümkün gözükmemektedir. Sosyal hizmet mesleğinin uluslararası kabul gören tanımına baktığımızda sosyal hizmet "İnsan hakları ve sosyal adalet ilkelerini temel alan sosyal değişimi destekleyen, insanların iyilik durumunun geliştirilmesi için insan ilişkilerinde problem çözmeyi, güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi amaçlayan insan davranışına ve sosyal sistemlere ilişkin teorilerden yararlanarak insanların çevreleri ile etkileşim noktalarına müdahale eden bir meslektir." (IFSW 2001) olarak tanımlanmıştır. Sosyal hizmet mesleğinin tanımı da bakıldığında yönetmelikle yapılmak istenen sosyal hizmet desteğinin sosyal hizmet mesleğinin bir alanı olduğu görülmektedir.

Tüm bu bulgular ışığında bu düzenlemenin ve daha önce buna benzer şekillerde yapılmış ve içinde sosyal çalışma görevlisi, meslek elemanı tanımı olan düzenlemelerin hukuki olmadığı söylenebilir. Ayrıca bu düzenlemeler bilimsel içerikte taşımamaktadır.

Ayrıca Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasını denetlemekle görevli Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, Türkiye'ye ilişkin çeşitli yıllarda yazılmış gözlem sonuçları raporlarında istatistiki veri eksikliğinden, yardımların bir hak olarak düzenlenmemiş olmasına, yürürlükteki sosyal yardım hizmetlerinin yeterli olmamasından kurumlar arası koordinasyon eksikliğine, sosyal açıdan hizmete ihtiyaç duyanların ihmal edildiğinden yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadelede ulusal bir stratejinin eksikliğine kadar çeşitli eleştirilere yer vermektedir.

Sosyal ve ekonomik destek yönetmeliğinin diğer maddeleri irdelendiğinde yönetmeliğin tanımlar başlığı altında 4 Maddesinin k bendinde muhtaçlık "Kendisini, eşini ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarını ve diğer aile bireylerini, buldukları mahallin hayat şartlarına göre asgari seviyede geçindirmeye yetecek geliri, malı veya kazancı bulunmama halini," olarak tanımlanmıştır. Genel esaslar başlığı altında yönetmeliğin 5. Maddesinin ç bendinde "Sosyal ve ekonomik destek hizmetinin uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk ve gençlere öncelik tanınması, ekonomik destek talebinin bütçe imkânları ile karşılanamayacak derecede fazla olması halinde; aciliyet durumu, muhtaç olma derecesi ve müracaat sırası esas alınarak öncelikli olarak değerlendirilmesi," müracaat ve ilk görüşme başlığı altında 7 maddenin 1 bendinde "Meslek elemanı, sosyal ve ekonomik destek hizmetinden yararlanma talebinde bulunanlar ile bir ön görüşme yapar. Görüşme neticesinde, ekonomik ve sosyal olarak desteklenmesi kanaatine varıldığı takdirde müracaatçı için dosya açılır ve gerekli incelemelere başlanır." sosyal ve ekonomik destek hizmetinden faydalanma başlığı altında 10 maddesinin 1. Bendinde "Bakanlıkça yapılacak ekonomik destekler karşılıksızdır. Ekonomik desteklerden, bu Yönetmelikte belirtilen esaslar çerçevesinde, bakım tedbiri kararına bakılmaksızın öncelikle muhtaç çocuklar faydalanır. Sosyal ve ekonomik destek hizmetinden yararlanacakların kapsamı ile destek tutarının belirlenmesinde, kişilerin her türlü kaynaklardan elde ettikleri yardımlar ve gelirleri dikkate alınır." ifadeleri yer almaktadır. Yukarıda bahsedilen tüm maddeler gözden geçirildiğinde kurum ekonomik yoksunluğu belirlerken takdir yetkisini meslek elemanına bırakmıştır. Bu takdir yetkisi meslek elemanının (Sosyal hizmet, psikoloji, çocuk gelişimi, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, sosyoloji alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarını,) sosyal inceleme raporunda belirlediği muhtaçlık sonucu yapılacak yardımın nasıl ve hangi süreyle olacağı ile ilgili kanaatinin idare tarafından onaylanması ile oluşmaktadır. Bu yetki ile meslek elemanı görece bir muhtaçlık algısı yaratmaktadır. Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliğinde ekonomik bir kriter belirlenmemiştir. Meslek elemanı bu değerlendirmeyi yaparken yerel sosyal ve ekonomik koşulları dikkate alsa da meslek elemanları arasında aynı vakada farklı bakış açıları ortaya çıkmaktadır. Bu oldukça doğal bir sonuçtur. Fakat hizmetin ulusal bir hizmet olması, hizmetin eşit ve ulaşılabilir olması açısından belli bir standart yakalanamamaktadır. Hizmetin sorgulanması anlamında iller arasında hizmetten yararlanan kişi sayılarına bakıldığında ciddi farklılıklar olduğu görülebilir. Aynı nüfus yoğunluğuna sahip benzer ekonomik potansiyeli olan iller karşılaştırıldığında a ilinde hizmetten yararlanan sayısı 2000 civarı iken b ilinde sayı 100 civarındadır. Bu da muhtaçlık yorumunun objektif bir kriterle oluşturulmadığının göstergesidir. Bu hizmetin eşit ne nitelikli ulaşılabilirliği açısından bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca yönetmeliği tanımlar başlığı altında 4 maddesinin i bendinde "Korunmaya muhtaç çocuk: 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinin birinci alt bendinde tanımlanan çocuğu," ifadesi yer almıştır. 2828 sayılı kanunun 3 maddesinde korunmaya ihtiyacı olan çocuk "Beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup; ana veya babasız, ana ve babasız; ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan; ana ve babası veya her ikisi tarafından terk edilen; ana veya babası tarafından ihmal edilip, fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuk" olarak yapılmıştır. 5395 sayılı kanunun 3. Maddesinde korunmaya ihtiyacı olan çocuk "Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuğu," olarak tanımlanmıştır.

Bu tanımlardan yola çıkarak çocuğun ekonomik gerekçelerle korunma altına alınması korunmaya ihtiyacı olan çocuk tanımı ile uyusmamaktadır. Sonuç olarak burada korunma ihtiyacı olan çocuk üzerinden sosyal yardım uygulamasını yapmak yönetmeliğin kendi tanımları ile çalışmaktadır. Yoksulluk çocuk için korunma altına alınma gerekçesi olmamalıdır. Yoksulluk çocuk ve ailesi için doğrudan destek sağlanarak ortadan

kaldırılması gereken sosyal bir sorundur. Bu nedenle yönetmeliğin yardımdan yararlanacaklar başlığı altında 6. Maddenin a bendinde " Haklarında bakım tedbiri kararı verilerek sosyal hizmet kuruluşlarında bakılan ve desteklendikleri takdirde ailesi veya yakınları yanına verilebilecek çocuklar" ve b bendinde "Ekonomik yoksunluk nedeniyle, desteklenmedikleri takdirde korunmaya muhtaç duruma düşecek olanlardan haklarında bakım tedbiri kararı alınmaksızın sosyal ve ekonomik destek hizmetinden yararlandırılarak ailesi veya yakınları tarafından bakılabilecek çocuklar." olarak tanımlanan çocuklar için ekonomik gerekçelerle korunmaya muhtaç çocuk tanımlaması yapılmasının sorunu doğru teşhis etmek adına verilecek hizmetin yapılandırılması açısından nitelikli bir tanımlama olmadığı ayrıca ailesinin özen ve yükümlülüklerini yerine getirdiği çocukların yoksul oldukları için korunmaya ihtiyacı olan çocuk olarak tanımlanmasının uygun olmayacağı düşünülmektedir. Yoksulluğu olan çocuk "ekonomik gerekçelerle temel ihtiyaçları karşılanamayan çocuk" gibi tanımlamalar yapılabilir. Bu algı aslında yoksulluğun çocuklar açısından nasıl görüldüğünün de bir göstergesidir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı sosyal ve ekonomik destek uygulaması ile korunma ihtiyacı olan çocukların ailesi yanında desteklenmesini amaçlamaktadır. Verilen hizmetin neden sonuç ilişkisi doğru bir düzlem üzerinde ifade edilememektedir. Pratik uygulamada çocukların korunmaya muhtaç çocuk algısı yaratılarak sosyal ve ekonomik yönden desteklenmesi yetişkin bireyler tarafından çocuğun ekonomik istismarına yol açabilmektedir.

Yönetmeliğin genel esaslar başlığı altında 5. Maddesinin d bendinde "Muhtaç durumda bulunan çocuğun ailesi veya yakınları ile ekonomik desteğe ihtiyaç duyan gençlerin, en kısa sürede kendi imkânlarıyla yaşamlarını sürdürebilecekleri koşullara kavuşturulması, " ifadesi yer almaktadır. Yoksullukla mücadele adına önemli bir vurgu olan yoksul bireyin kendi kendine yeterli hale getirilmesi başlığı altında neyin nasıl yapılacağı hangi kurumların işbirliği ile bu tür hizmetlerin geliştirileceği yönetmelik ya da yönetmelik ile ilgili genelelerde standardize edilmemiştir. Bu tür çalışmalar için format oluşturulmamıştır. Bu çalışmalar meslek elemanlarının önceliğine ve duyarlılığına bırakılmıştır. Çocuk odaklı olduğu ifade edilen bu uygulama da temel işlev çocuk ile ilgili ailenin ya da yakınlarının geliştirilmesi ve desteklenmesi noktasında şekillenmesi beklenmelidir. Uygulamada meslek elemanlarının yeterli olmadığı, iş yükü yoğunluğu gibi gerekçelerle nakdi yardım dışında kurum sosyal yardım hizmetinden yararlanan kişilere onların yaşam kalitelerini etkileyecek, kişinin sosyal yaşamında yeni sosyal beceriler kazanacağı mesleki çalışmalara profesyonelliği de ön planda tutan çalışma ortamı oluşturulamamıştır. Meslek elemanı tanımı ile meslek elemanı kavramı içinde yer alan meslekler arasında rol ve işlev karmaşası oluşturulmuştur. Kişide değişimi sağlayamayan ve bireyi özgürleştiremeyen sosyal yardım uygulaması bir süre sonra sosyal yardım bağımlısı bireyler ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal hizmet, sosyal sorunlarla yakından ilgili sorun çözücü bir meslektir. Sosyal hizmet mesleği sorunlarla ilgili olarak müracaatçıların önüne hazır reçete koyan bir meslek değildir. Sorunun çözümü açısından müracaatçıyla beraber hareket eden ve müracaatçının sorunun çözümü sürecinde yer almasını ve katılım göstermesini sağlamaya çalışan bir meslektir. Mesleğin uygulayıcısı olan sosyal çalışmacılar müracaatçı ile beraber sorunun çözümüne yönelik alternatifleri değerlendirerek müracaatçının bu konuda ne yapabileceğine ilişkin düşünmeye yönlendirir. Buradaki amaç müracaatçıya sorun çözme becerisinin kazandırılması, böylece müracaatçının ileride benzer sorunlarla karşılaştığında, kazanmış olduğu beceriyi kazanma fırsatı bulacak her konuda karşılaştığında hemen profesyonel yardım almaya yönelecektir. Sosyal çalışmacının nihai amacı bireylerin kendilerini gerçekleştirmesine yardımcı olmak ve bu sayede tüm toplumda sosyal refahı sağlamaktır. (Ceylan, 2010)

Sosyal hizmet mesleği, yoksulluğun nedenlerine de yönelik çalışma içinde bulunmaktadır. Bireylerin mevcut kaynaklardan yararlanma şansını yükseltmeye; insanların sorunların üstesinden gelebilecek donanım sağlamaya, nedenleri ortadan kaldırmaya yönelik yoksul bireylerle mesleki çalışma yapar. Örneğin; bazı eğitimsel, bilgisel becerilerin olmamasına dayalı bir işte çalışmama, gelir elde edememeye bağlı yoksulluğu ortadan kaldırmak için bireye yol gösterici, destekleyici ve bireyin güçlü yönlerini ortaya çıkarıcı bir yaklaşımla yaklaşma gibi. Bu açıdan bireyin örneğin: dil eğitimi alması, bilgisaya öğrenmesi, yeteneğine uygun işle ilgili kurs vb. eğitim alması teşvik edilebilir. Yoksul bireyle, yeteneklerine uygun yapabileceği işi belirlemeye yönelik çalışabilir. Bireyin farkında olmadığı yeteneklerini görmesi sağlanır. (Ceylan, 2010)

Sosyal hizmet mesleği açısından, yoksulluk sorunun çözümüne makro ve mikro düzeydeki ele alışlarla yaklaşılabilir. Mikro düzeydeki ele alış, sorunun çözümü açısından daha çok bireyle birebir ilişkiyi gerektiren düzeyde bir ele alıştır. Makro düzeyde, sosyal hizmet mesleğinin politika oluşturma sürecindeki katkılarından söz etmek mümkündür. Bu açıdan, diğer bireylere yönelik olduğu kadar, yoksul bireylere yönelik sosyal refah politikalarının oluşturulması sürecinde katkı sağlayıcı role sahiptir. Bir başka deyişle mesleğin uygulayıcısı sosyal hizmet uzmanları bu konuda, günümüzdeki uygulamalarında makro-mikro düzeyde bakıldığında, politikaların oluşturulması ve uygulanması ile ilgilidir. (Ceylan, 2010)

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yoksul ailelerde yetişen çocuklar yetişkin dönemlerinde de aynı koşullarda yaşama eğilimi göstermektedir. Buda yoksulluk kültürünü tetikleyen bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanların yoksul olmasının sebebini toplumun geneline göre farklı bir kültüre veya yaşam biçimine sahip olmalarına bağlayan görüşler yoksulluğu kültürle ilişkilendirmiştir. Yoksulları yaşadıkları koşullar için suçlu bulmak yoksulluğu ortadan kaldırmak amacıyla hazırlanan program ve politikalara desteği reddetmek için elverişli bir mazarettir. Oysa yoksul içinde yaşadığı kültür yüzünden değil, gerçekten ekonomik kazancı olmadığı için yoksuldur.

İşte bu anlamda yoksulluk kültürü teorisi tartışmalı bir görüştür. Bir insanın yoksul olması ile ilgili içsel yada dışsal nedenler vardır. Bu nedenlerin hiçbirinde kişinin kendisini suçlamak ahlaki değildir. Dışsal nedenlere yüksek işsizlik, etnik ayrımcılık, cinsiyete yönelik ayrımcılık, enflasyon, yoksullukla mücadele programlarını yeterli olmaması gibi nedenler sayılabilir. İçsel nedenler arasında ruhsal, fiziksel bozukluklar, alkolizm, erken yaşta çocuk sahibi olma, yetersiz eğitim düzeyi gibi nedenler sayılabilir.

Sosyal hizmet uygulamaları içinde sosyal yardım hizmetleri önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle yoksulluğu önlemek ve dezavantajlı yoksul grupların yaşam kaliteleri yükseltmek adına sosyal devletin hak temelli uygulamalarında biri olmalıdır. Ülkemizde sosyal yardım uygulamaları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından yürütülmektedir. Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumunun sonlandırılması ile Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri aracılığıyla yürütülen sosyal yardım uygulamaları daha çocuk odaklı sosyal yardım uygulamaları olarak tanımlanmıştır. Bu uygulamaların odağında korunma ihtiyacı olan çocuk olduğu bilinmektedir. Bu uygulamanın temel amacı ekonomik gerekçelerle çocukların korunma altına alınmadan çocukların aile yanında desteklenmeleridir.

Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne sosyal yardım talebiyle müracaatta bulunanların müracaatları meslek elemanının ön görüşmesi sonrası oluşan kanaat ile kabul edilir ya da müracaat red edilebilir. Müracaatı kabul edilen kişi ile ilgili meslek elemanı sosyal inceleme çalışması yürütür ve ihtiyacı olduğunu düşündüğü aileler için sosyal yardım uygulamasını başlatır. Sosyal yardımlar süreli ve geçici nakdi yardımlar şeklinde yapılır. Çocukların yaş ve eğitim durumlarına göre ödemelerde değişiklikler vardır. Aile ve sosyal politikalar il müdürlüklerince yürütülen sosyal yardım uygulamalarının ekonomik destek dışında sosyal destek çalışmaları çeşitli nedenlerle ihmal edilmektedir. Aileler yapılan nakdi yardım dışında rehberlik ve danışmanlık hizmeti gibi sosyal yardım bağımlılığından kurtulabilecekleri, bağımsız yaşam becerileri gerçekleştirebilecekleri sosyal hizmet uygulamalarından yararlanamamaktadır. Aile ve sosyal politikalar bakanlığında çalışan sosyal hizmet uzmanları meslek elemanı yetersizliği, müracaat yoğunluğu, idarenin sosyal yardımlara bakış açısı gibi gerekçelerle nitelikli bir sosyal hizmet uygulamasını gerçekleştirememektedir.

Bu uygulamada karşılaşılan aksaklıklar arasında çalışmayı yürüten meslek elemanları arasında yoksulluk değerlendirmesinde görülen farklı bakış açıları sonucu oluşan müracaatçılara yönelik farklı değerlendirmelerdir. Uygulama ile ilgili mevzuatta yoksulluğun ölçülmesi ile ilgili bir ekonomik kriter getirilmediği için meslek elemanlarının uygulamaları arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. İller arası yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde nüfus, sosyal ve ekonomik özellikleri yakın illerde sosyal yardım hizmetinde yararlananların sayısı arasında ciddi farklılıklar vardır. Yakın özellikler gösteren illerden birinde yararlanan sayısı 100 civarında iken bir başka benzer ilde sayı 2000 civarına çıkabilmektedir.

Sosyal yardım uygulamalarının temel amacı sosyal yardım müracaatçısının sosyal yardım bağımlılığı gibi kronik bir sosyal patolojiyle karşılaşmadan bağımsız yaşama geçişini kolaylaştırmak olmalıdır.

TÜİK 2015 ekim ayı verilerine göre güncel dört kişilik ailenin açlık sınırı 1.379 liraya, yoksulluk sınırı da 4473 liradır. Bu veriler ışığında bu uygulama ile ailelere ödenen miktarların açlık sınırının altında olduğu görülmektedir. Çocuğun yaşına ve eğitim durumuna göre kategorize edilen ödemelerde örnek olarak 12 yaşında ilköğretim öğrencisi bir çocuk için ödenen miktar TL dir. Dört kişilik herhangi bir geliri olmayan ailede iki çocuk dahi olsa uygulamada bir çocuk için ödeme yapılmaktadır. Buda kaynağın yetersiz olduğu gerekçesine bağlanmaktadır. Bu miktar günümüz koşullarında açlık sınırının altında bir rakamdır.

Türkiye'nin yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadelede ulusal bir strateji geliştirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu strateji kapsamında yoksullara vatandaş olma hakkından kaynaklanan düzenli gelir desteği verilmesi, ikinci ise böyle bir stratejinin mutlaka koruyucu, önleyici çalışmalar ve sosyal hizmetlerle desteklenmesidir. Sosyal yardımların yoksullara ulaştırılma yöntemi, insanlık onurunu kırmadan, kriterleri objektif ve şeffaf, yasa ile belirlenmiş bir hak olarak, temel gelir desteği yoksullukla mücadelenin bir unsuru olmalıdır. Yoksullukla mücadele stratejisinin iki temel unsuru olan hem koruyucu – önleyici hizmetler hem de yoksullara düzenli gelir desteği için gerekli kaynakların ayrılması gerekmektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının uygulamada olan sosyal ve ekonomik destek yönetmeliğinin Avrupa Sosyal Şartı açısından değerlendirdiğimizde yönetmeliğin hukuki ve bilimsel anlamda handikaplarının olduğu görülmektedir.

6.1. Öneriler

- Sosyal yardımların yoksullara ulaştırılma yöntemi, insanlık onurunu kırmadan, kriterleri objektif ve şeffaf yasa ile belirlenmiş bir hak olarak tanımlanmalıdır
- Yoksullara vatandaş olma hakkından kaynaklanan düzenli gelir desteği verilmelidir. .
- Sosyal yardımların ekonomik destek sağlayan unsurları mutlaka koruyucu, önleyici çalışmalar ve sosyal hizmetlerle desteklenmelidir
- Sosyal hizmet ve sosyal yardım alanında yapılacak ulusal düzenlemelerin Avrupa Sosyal Şartı ve ülkemizin taraf olduğu diğer sözleşmelere uygunluğu üzerinde durulmalıdır.
- Yoksulluğun belirleyicisi olan yapısal sorunlarla ilgili çözüm geliştiren politikalar oluşturulmalıdır.
- Gelişmekte olan ülkemizde yenilenen ve gelişen kaynakların sosyal adalet ilkesiyle adil dağılımını sağlayan politikalara öncelik verilmelidir.
- Sosyal dışlanma nedeniyle çocuklar üzerinde oluşacak travmalara erken müdahale edebilme adına çocuk yoksulluğu yoksullukla mücadelede öncelikle ele alınmalıdır.
- Bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak üzere, ekonomik yatırımlar yanında, eğitim, sağlık ve sosyal hizmet uygulamaları geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- 1- Şenses, F. (2001). Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.
- 2- Koşar, G. N. (1992). Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: İLTEK A.Ş.
- 3- Koşar, G. N. (1992). Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: İLTEK A.Ş.
- İkizoğlu, M. (2000). Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi. Mamak İlçesinde Ampirik Bir Araştırma. Ankara, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Polat Gonca, Çoban içağasioğlu Arzu, Yoksulluk ve Sosyal Hizmet, İstanbul 2014
- Fraser, M. W. ve Jenson J. M. (Edit.). (2006). Social Policy for Children and Families: A Risk And Resilience Perspective. Sage Publications, California
- Sapancalı, F. (2003). Sosyal Dışlanma. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Yayını
- Sapancalı, F. (2001) Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Yayını
- Gündoğan Naci, Yoksulluğun Değişen Yüzü: Çalışan Yoksullar, Eskişehir, 2007,
- Gündoğan Naci, Türkiye de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, Ankara, 2008
- Ceylan Cesur. Sosyal Yardım Alanı ve Yoksulluk., 2010
- Yolcuoğlu İsmet Galip, Korunmaya Muutaç Çocuklar Sorunu ve Sosyal Dışlanmanın Önlenebilmesinde Erken Müdahalenin Önemi, 2008
- Uğur Tuğba, Korunmaya Muhtaçlığın Önlenmesi Açısından Ayni Nakdi Yardım Uygulması ve Çocuk Yoksulluğu İle İlişkisi, 2013
- DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2007,
- ETUC, Key Challenges Facing European Labour Markets: A Joint Analysis of European Social Partners, October2007,
- Songül Sallan Gül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları (Editör: Yasemin Özdek), TODAİE Yayınları, Ankara, 2002, s. 112.
- Tutvedt, Ø., & Young, L. (Eds.). (1991). *Social work and the Norwegian welfare state*. Oslo: Nota Bene
- Fraser, M. W. ve Jenson J. M. (Edit.). (2006). Social Policy for Children and Families: A Risk And Resilience Perspective. Sage Publications, California.
- Barker, R. L. (2003). The Social Work Dictionary. Silver Spring, Md: NASW Pres
- Duyan, V. (2003b). Sosyal Hizmetin İşlev ve Roller. Toplum ve Sosyal Hizmet. Ankara: H.Ü. SHY Yayını, Volume 14(2): 1-22.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunu. 2828 Sayılı Kanun. Resmi Gazete. 18059, (27 Mayıs, 1983).
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliği Resmi Gazete 19235, (28.09.1986)
- Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliği Taslağı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Aile Yanında Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı
- Çocuk Koruma Kanunu. (ÇKK). 5395 Sayılı Kanun. 03.07.2005.
- <http://www.un.org/millenniumgoals>
- UNICEF web portalı 2015
- TÜİK web portalı 2015

ÜSTÜN ZEKALİ ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMET İHTİYACI

Ganze Zenzem Kılıcı¹

ÖZET

Üstün zekalı çocuklar bünyelerinde önemli bir potansiyel barındıran bireylerdir. Bu potansiyelin de doğru şekilde değerlendirilmesi için, üstün zekalı çocuk ve çevresi bilgilendirilmeye, desteklenmeye ve yönlendirilmeye gereksinim duymaktadır. Bu konuda yapılacak sosyal hizmet çalışmaları, üstün zekalı çocuklar ve çevresinin bu ihtiyaçlarını karşılamak adına büyük öneme sahip olacaktır. Bu çalışmada da, üstün zekalı çocukların taşıdığı farklı niteliklerinden dolayı farklı problemlerinin, ihtiyaçlarının olduğu ve bunların da sosyal hizmet çalışmaları ile karşılanmasının mümkün olduğu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Üstün Zekalı Çocuklar, Sosyal Hizmet

GİRİŞ

Genelde "120 ve üzeri zeka puanına sahip bireyler" olarak ifade edilen üstün zekalı çocuklar, yaşitlarından farklı bir takım özellikler taşımakta; bu özellikler de onların bir takım problemler yaşamasına neden olmaktadır. Bu problemler üstün zekalı çocuğun gelişimini etkilemekte, potansiyelini gerçekleştirememesine hatta yeteneklerinin körelmesine neden olmaktadır.

Problemler üstün zekalı çocuğu bireysel anlamda zorladığı gibi aile hayatını ve diğer sosyal ilişkilerini de etkilemektedir. Aile hayatında üstün zekalı çocuk ve ailesi karşılıklı olarak bazı problemler yaşamaktadırlar. Bu problemlerin temelinde, ailenin üstün zekalı olma konusunda yeterli bilgi ve bilince sahip olmaması bulunmaktadır.

Aynı zamanda, üstün zekalı çocuk okul çevresinde, yaşitlarıyla da bir takım problemler yaşamaktadırlar. Üstün zekalı çocuklar farklı hisseden, farklı düşünen bireyler oldukları için yaşitlarıyla ilişki kurmada zorluk çekebilirler. Bu da onların yalnız kalma, dışlanmış hissetme, içe kapanma gibi problemler yaşamasına neden olabilir.

Üstün zekalı çocuklar tüm bu özellikleri sebebiyle desteklenmeye ve yönlendirilmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Yeteneklerinin körelmemesi, potansiyellerinin doğru değerlendirilebilmesi, farklılıklarının probleme dönüşmesinin engellenmesi, aksine farklılıklarının avantaja çevrilmesi açısından üstün zekalı çocuklar profesyonel anlamda desteklenmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Sosyal hizmet alanı da bu ihtiyacı karşılayan bir niteliğe sahiptir. Sosyal hizmet uygulamalarıyla üstün zekalı çocukların güçlü yanlarına odaklanılarak, problemleriyle baş etmesi sağlanılabilmektedir. Çocuğun çevresi de bu süreçlere dahil edilerek çevresinden kaynaklı sorunlar yaşamamasının da önüne geçmek mümkündür.

1. ÜSTÜN ZEKALİ ÇOCUKLAR

Türkiye'de üstün zekalı ve yetenekli çocukların eğitim aldığı Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesine göre üstün zekalı çocuk, "Zeka, yaratıcılık, sanat, liderlik kapasitesi veya özel akademik alanlarda yaşitlarına göre yüksek düzeyde performans gösterdiği uzmanlar tarafından belirlenen çocuk/öğrenciler" şeklinde tanımlanmıştır (BİLSEM Yönerge, madde 4).

1.1. Üstün Zekalı Çocukların Özellikleri

Tam anlamıyla genellenemese de, üstün zekalı çocuklar yaşitlarından farklı olarak birtakım fiziksel, zihinsel, öğrenme, kişilik vb. özellikler gösterirler. Ancak üstün zekalı çocuklar bu yönleriyle diğer bireylerden tam olarak ayrılmamaktadır.

1.1.1. Bedensel Özellikleri

Üstün zekalılar, doğumdan itibaren farklı bir bedensel gelişim düzeyine sahiptirler (Şenol, 2011: 14). Yapılan çalışmalar sonucunda üstün zekalılar ilgili birtakım ortak bedensel gelişim özellikleri belirlenmiştir (Çağlar, 2004: 114).

- Doğularında normal çocuklardan daha ağır ve uzun doğarlar.
- Her yaşta akranları ile kıyaslandıklarında bedeni gelişimlerinde belirli derecede üstünlük gösterirler.

¹ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

• Akranlarından ve normal çocuklardan daha erken konuşurlar, yürürler. Bu bazen zekanın yüksekliği ile oranlı olarak çok erken olarak gelişir.

1.1.2. Zihinsel Özellikleri

Üstün zekalı çocukların genel zihinsel özellikler şu şekilde sıralanmıştır (Kitano ve Kirby, 1986; akt. Ersoy ve Avcı, 2004: 196-197):

- Yaşlarına göre ileri sözcük dağarcığı
- Erken okuma yeteneği; oldukça erken yaşta içinden okuma (2-3 yaş gibi)
- Hızlı öğrenme ve olaylara dayalı bilgileri kolay hatırlama
- Neden-sonuç ilişkilerini hızlı algılama
- Merak; sürekli olarak nasıl ve niçin soruları sorma
- Kendinden büyük çocuklarla birlikte olmaktan hoşlanma
- Yaşlarına göre ileri bir mizah anlayışına sahip olma
- Akranları ile karşılaştırıldığında planlama, problem çözme ve soyut düşünme becerilerinde daha ileri seviyeye sahip olma
- Rutin işlerden sıkılma
- Ahlaki konular, din ve politika gibi yetişkin konularına ilgi

1.1.3. Öğrenme Özellikleri

Munro (2000)'ya göre üstün zekalı çocuklar hızlı ve istekli öğrenirler. Yaşlarından daha hızlı fikir üretirler. Birçok alanda geniş bilgiye sahiptirler. Kendi kendilerine öğrenmeyi severler ve öğrenmeleri istekten doğar. Üstün zekalı öğrenciler analitik-ardışık öğrenme metotlarından daha çok kavramlar arası bağlantı ve ilişki kurarak öğrenmeye meyillidirler (Şenol, 2011: 21).

Okul başarıları açısından üstün zekalı çocuklar, her öğretim aşamasında bulunduktan sınıfın ortalama iki sınıf üstünde bilgiye sahip oldukları, bazı konularda bu üstünlüğün dört sınıf düzeyine ulaşabileceğini araştırmalar belirtmektedir. Özellikle, fen, matematik, dil bilimleri gibi konularda başarılı olmaktadır (Ataman, 2004a: 158)

1.1.4. Kişilik Özellikleri

Üstün zekalı çocukların duygusal hassasiyetleri ve duyarlılık seviyeleri oldukça yüksektir. Güçlü empati yeteneğine sahiptirler. Bu sebeple diğer insanlara ve sosyal meselelere karşı daha şefkati ve duyarlı davranabilmektedirler. Farkındalık, öz farkındalık ve benlik kavramları oldukça gelişmiştir. (Davis, 2014: 60).

Üstün zekalı çocuklar aynı zamanda mükemmeliyetçi, adalete ve doğruluğa fazlasıyla önem veren, bağımsız çalışmayı tercih eden, lider olma isteği taşıyan, aşırı duygusal ve kırılgan bir kişilik yapısına sahiptirler (Kargı ve Akman, 2003: 212-213).

Üstün zekalı çocukların kişilik özellikleri birtakım araştırmalar sonucunda şu şekilde derlenip sıralanmıştır (Çağlar, 2004: 120-121) :

- Başkaları üzerinde kuvvetli bir hakimiyet ve nüfuz sahibi olmayı, etkili ilişkiler kurmayı arzu ederler.
- Azimleri kuvvetli ve süreklidir.
- Orijinal ve tenkidi düşünce sahibidirler.
- Akranları ile ilişkilerinde daha etkili ve olgundurlar.

1.1.5. Sosyal Özellikleri

Üstün zekalı çocuklar insan ilişkilerini algılama ve anlama konusunda akranlarına göre yüksek düzeyde bir bilince sahiptir. Aynı zamanda sosyal sorunlara karşı da daha duyarlıdır. (Ataman, 2004b: 470).

Üstün zekalı çocuklar akranlarına göre kişisel ve zihinsel anlamda daha erken gelişme gösterdiklerinden, olay ve durumlara akranlarından farklı bakış açısı geliştirip farklı tepkiler verebilirler. Bu nedenle akranlarıyla ilişkilerinde zorluk yaşayabilmektedirler.

1.2. Üstün Zekalı Çocukların Karşılaşabileceği Problemler

Üstün zekalı çocukların akranlarından farklı olarak taşıdığı özellikler çocuğun hayatını olumlu yönde etkileyecek özellikler olarak görülse de, bu farklı özellikler üstün zekalılar için kimi durumlar da problem oluşturabilir.

1.2.1. Bireysel Problemleri

Üstün zekalı çocukların sahip oldukları karmaşık ve üst düzey bilişsel yetenekleri, farklı düşünmelerine, farklı hissetmelerine neden olmaktadır (Köksal, 2007:35). Bu farklılıklar da üstün zekalı çocukların bireysel anlamda birtakım problemlerle karşılaşmasına neden olabilmektedirler.

Hollingworth (1942) tarafından belirtildiği gibi, üstün zekalı çocuklar için en zor olan ve en çok problem yaratan nokta, bu çocukların bir yetişkinin zekasına aynı zamanda da bir çocuğun duygularına sahip olmasıdır. Duygusal kırılabilirlik, yaşadıkları en büyük zorluklardandır (Davis, 2014: 33).

Johnson (1988), okul öncesi dönemdeki üstün zekalı çocuklarla yürüttüğü bir çalışmada, eş zamanlı olmayan gelişimden kaynaklanan yalnız başına oynama, sürekli olarak akranlarına patronluk taslama/onlara karışma, hayal gücünü aşırı derecede kullanma, başkalarından sürekli ilgi/davet bekleme ile kendi yaşatlarından oluşan gruplara girmekte zorlanma gibi davranışlar gözlemlemiştir (Saranlı ve Metin, 2012: 146).

Üstün zekalı çocukların yaşadığı problemlerden biri de yalnızlıktır. Bazı kişisel özellikleri akranlarından farklı düşünmesine neden olduğu için akranlarıyla arkadaşlık kurmakta zorlanabilirler (Saranlı ve Metin, 2012: 146).

Üstün zekalı çocukların taşıdığı mükemmeliyetçilik özelliği bazı durumlarda onlar için problemler yaratır. Mükemmeliyetçi olan üstün zekalı çocuklar başarıyı elde edemediklerinde aşırı moral bozukluğu ve yetersizlik hissi yaşayabilirler. Aşırı katı standartlara sahiptirler ve bu konuda esneklik göstermezler (Bencik ve Metin, 2006: 97-98-99).

1.2.2. Aile Hayatında Karşılaşabilecekleri Problemler

Üstün zekalı çocuğa sahip ailelerin en başta gelen problemlerinden biri, çocuğunun gösterdiği farklılıkları açıklayacak, ona karşı gösterecekleri tutum ve davranışları belirlemelerinde yardımcı olacak bir rehber eksikliğidir. Bu eksiklikten dolayı aileler çocuklarıyla ilgili kafa karışıklığı yaşamakta ve çocuğa karşı davranış belirlemede zorlanmaktadır (Dağlıoğlu ve Alemdar, 2010: 851).

Aileler kimi zaman üstün zekalı olmanın ne anlama geldiği konusunda eksik ya da yanlış bilgiye sahip olabilirler (Doğan ve Aslan, 2009 :198). Üstün zekalı çocuğun ne gibi özellikler gösterdiği, çocuğa nasıl yaklaşılması gerektiği, çocuğun ne tarz gelişim özelliklerine sahip olduğu, gelişim özellikleriyle ilgili olarak ne tür ihtiyaçlara sahip olduğu, bu ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiği konusunda çeşitli sorulara sahip olabilirler. Bu konularda eksik ya da yanlış bilgiler ailelerin çocuklarına karşı yanlış tutum ve tavır sergilemesine neden olabilir.

Üstün zekalı çocuğa sahip aileler, doğuştan farklı özelliklere ve yeteneklere sahip çocuklarının gelişimi için uygun ortamı hazırlayamama korkusu yaşayabilirler. Çocuklarıyla ilişki kurma sorunu yaşayabilirler ve anne baba olarak tutarlılıklarını yitirebilirler. Çocuklarının serbest zamanlarında dahi akademik işlerle uğraşmasını isteyebilirler ve oyun gibi etkinlikleri kısıtlayabilir ve bu konuda baskıcı bir tutum oluşturabilirler. Bu durum hem çocuk hem de ebeveynler için çeşitli olumsuz sonuçlar doğurabilir (Doğan ve Aslan, 2009: 200).

1.2.3. Okul Hayatında Karşılaşabilecekleri Problemler

Üstün zekalı çocuk, okulda kendisini zorlayacak, akademik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak özel bir program olmadığından sıkılır. Bunun sonucunda okuldan sıkılır, okul çevresi onu dışlanmışlık duygusuna, başarısızlık duygusuna, depresyona, zayıf sosyal becerilere ve zayıf öğrenme becerilerine götürebilir (Davis, 2014: 406).

Üstün zekalı çocukların bazıları okul mutluluğunu doğrudan notlarındaki artışa bağlamaktadırlar. Bu artış olmayınca da çocuklar aldıkları eğitimden soğumakta, olumsuz tavır takınmakta, oldukça mutsuz olmakta ve öğrenme hevesini yitirmektedirler (Davis, 2014: 34).

Üstün zekalı çocuğun 'üstün'lüğünden dolayı her alanda başarı göstermesi beklenir. Ancak üstün zekalı ailenin ve öğretmenin üstün zekalı çocuktan beklediğinin aksine düşük okul başarısı gösterebilir. Derslere

ve okula ilgisiz olabilir. Bu durum aile ve öğretmenin daha fazla hayal kırıklığı yaşamasıyla beraber çocuğun okula karşı olumsuz tutum sergilemesi ve okuldan uzaklaşmasına neden olabilir (Batdal-Karaduman, 2009: 198-200).

Üstün zekalı çocuk rutin çalışmalardan sıkıldığı için öğretmeni çocuğun ilgisiz, olumsuz ya da davranış sorunu olduğunu düşünebilir (Sisk, 1996; akt. Doğan ve Aslan, 2009: 199).

Okul yaşamı üstün zekalı çocuğun gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu noktada okulun, üstün zekalı çocuğun ihtiyaçlarını karşılıyor olabilmesi, öğretmenlerin üstün zekalı hakkında yeterli bilgiye sahip olması, tutum ve davranışlarını düzenleyecek duyarlılığa sahip olması önemlidir.

1.3.Üstün Zekalı Çocukların Güçlendirilmesi

Üstün zekalı çocuklar, genellikle duyarlı, kendilerinden çok şey beklenen ve desteklenmeye gereksinim duyan çocuklardır. Bu çocuklar yeteneklerinin tamamıyla gelişmesi, potansiyellerinin açığa çıkarılması için desteklenmeye ve güçlendirilmeye gereksinim duymaktadırlar (Kargı ve Akman, 2003: 212). Bunun aksi olarak, üstün bir zekaya, bu zekanın getirdiği olağanüstü özelliklere sahip bu çocukların fark edilmemesi ve gerekli desteği sağlanmaması üstün zekalı çocuğun sahip olduğu güçleri kullanamamasına ve onun sıradan bir kişi olarak yetişmesine neden olmaktadır (Hallahan ve Kauffman, 1994; akt. Levent, 2014: 14).

Üstün zekalı çocukların psikososyal gelişimlerini desteklemek ve ortaya çıkabilecek risk faktörlerinin önüne geçebilmek için alınabilecek birtakım önlemler bulunmaktadır. Bu noktada sosyal yönden güçlü oldukları özellikleri ön plana çıkarmak ve yapabildiklerine odaklanmak sağlıklı kişilik oluşturmaları açısından önemlidir (Levent, 2014: 80). Bu bağlamda vurgulanan nokta, üstün zekalı çocukların güçlendirilmesi üzerinedir.

1.4. Ailelerinin Güçlendirilmesi

Üstün zekalı çocukları güçlendirirken, ailesini de güçlendirmeyi esas alan sosyal hizmeti uygulamaları, ailenin, üstün zekalı çocuğu üzerindeki kontrolünü arttırmayı hedefler. Sosyal çalışmacılar, üstün zekalı çocuklarla birlikte ailelerini güçlendirirken taşıdıkları eğitmen, bağlantı kurucu, savunucu, harekete geçirici ve güçlendirici (Duyan vd., 2008: 82-83) rollerini kullanarak hareket eder. Bu rollerinin getirdiği sorumlulukla, ailelere çocukları hakkında bilgi verip, yönlendirir, gerekli kaynaklara ulaşımını sağlar ve bunların sonucunda hem çocuğun hem ailenin güçlenmesini ve problemlerle kendi kendilerine başa çıkmasını sağlar.

Aileye yönelik yapılan güçlendirme, ailenin çocuğunu yetiştirmesinde yaşadığı problemlerin önüne geçmesini sağlayacak, bu da çocuğun bireysel anlamda daha az problem yaşamasına yardımcı olacaktır. Ailelerin problem çözme ve baş etme becerilerinin geliştirilmesi amacıyla bireysel ve kolektif olarak güçlendirilmesi önemlidir (Gökçearslan-Çifci ve Polat-Uluocak, 2011: 102).

1.5. Okul Çevresinin Güçlendirilmesi

Üstün zekalı çocukların okul hayatında yaşadığı problemlere yönelik çözümlerde odak nokta okul sosyal hizmetidir.

Okul sosyal hizmeti, üstün zekalı çocuğu, ailesini ve diğer çevresini kapsayan çalışmalar yürüterek üstün zekalı çocuğun yaşadığı birtakım problemlerle başa çıkmasında önemli bir rol oynar.

Okul sosyal çalışmacıları üstün zekalı çocukların gelişimi için önem taşıyan danışmanlık rolünü sergilerler. Danışmanlık da, üstün zekalı öğrencilerin kendilerini daha iyi anlamalarına, becerilerini fark etmelerine, kişisel ve sosyal problemlerle başa çıkmalarına, eğitim ve kariyer planlamasına yardımcı olur (Davis, 2014: 446).

Okul sosyal çalışmacıları, yürüttükleri her çalışmada olduğu gibi, üstün zekalı çocukların güçlendirilmesi uygulamalarında da çocuğun çevresini sürece dahil edecek, en etkin çalışmaların yürütülmesini sağlayacak meslek elemanlarıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Üstün zekalı çocuklar yaşlılarından farklı birçok özellik barındırmaktadır. Literatürde bu farklı özelliklerin üstün zekalı çocuklar için problemler yarattığına dair çalışmalar bulunmaktadır. Bu problemler çocukların bireysel problemleri, aile hayatında yaşadığı problemler ve okul hayatında yaşadığı problemler olarak

karşımıza çıkmaktadır. Üstün zekalı çocukların bu problemleriyle başa çıkmasında, çocukların sosyal hizmet uygulamalarıyla güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Güçlendirme faaliyetleriyle üstün zekalı çocukların taşıdığı farklı özelliklerin sorun haline dönüşmesi engellenebilmekte ve bu farklılıkların olumlu yönde değerlendirilmesi sağlanabilmektedir. Bu noktada, üstün zekalı çocukların özelliklerinin olumsuz yanlarına değil, olumlu yanlarına odaklanmak önem taşımaktadır.

Üstün zekalı çocukların taşıdığı yaşitlarından farklı özellikler ve bunların ortaya çıkardığı problemler daha çok sosyal ilişkilerine yansımaktadır. Üstün zekalı çocuk, hem aile hayatında hem de okul hayatındaki arkadaş grubuyla bir takım problemler yaşamaktadır. Bu sebeple üstün zekalı çocukların problemlerine yönelik çözümler üretirken çevresinin de göz önünde bulundurulması, üstün zekalı çocuklara yönelik yürütülecek sosyal hizmet uygulamalarına çevresinin de dahil edilmesi önemlidir.

Üstün zekalı çocuklarla ilgili literatür araştırmaları ve çalışmalarına genellikle eğitim bilimleri alanında rastlanmaktadır. Ancak üstün zekalı çocukların farklı özelliklerini ve problemlerini ortaya koymak adına daha farklı alanlarda çalışmalar yapılması gerekmektedir. Özellikle üstün zekalı çocukların sosyal yönlerine ve sosyal gelişimlerine odaklanan çalışmaların sayısının artırılması gerekmektedir. Sosyal hizmet alanında üstün zekalı çocuk konusuna daha fazla önem verilmesi, sosyal hizmet bakış açılarıyla konunun ele alınması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ataman, Ayşegül (a); (2004), "Üstün Zekalı ve Üstün Özel Yetenekli Çocuklar" ,Editörler: Mustafa Ruhi Şirin, Adnan Kulaksızoğlu, Ahmet Emre Bilgili, *1. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Seçilmiş Makaleler Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, s. 155-168.
- Ataman, Ayşegül (b); (2004), "Aileler ve Öğretmenler Üstün Zekalı Çocuklara Nasıl Yardımcı Olabilir?" , Editörler: Mustafa Ruhi Şirin, Adnan Kulaksızoğlu, Ahmet Emre Bilgili, *1. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Seçilmiş Makaleler Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, s. 467-478.
- Batdal-Karaduman, Gülşah; (2009), "Üstün Yetenekli Öğrencilerde Başarı Düşüklüğünü Önlemek İçin Örnek Bir Model" , *International Online Journal of Educational Sciences*, 2009, Sayı: 1, s. 196 - 221.
- Bencik, Saniye ve Nilgün Metin; (2006), "Mükemmeliyetçilik ve Üstün Yeteneklilik" , *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, s.92-105.
- Çağlar, Doğan; (2004), "Üstün Zekalı Çocukların Özellikleri" , Editörler: Mustafa Ruhi Şirin, Adnan Kulaksızoğlu, Ahmet Emre Bilgili, *1. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Seçilmiş Makaleler Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, s. 111-125
- Dağlıoğlu, Elif ve Meral Alemdar; (2010), "Üstün Yetenekli Bir Çocuğun Ebeveyni Olmak" , *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Sayı: 3, Cilt: 18, s.849-860.
- Davis, Gary A; (2013), *Üstün Yetenekli Çocuklar ve Eğitimi*, Çev. Müjde Işık Koç, 1. Baskı, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Doğan, Derya Gümüş ve Mehmet Aslan; (2009), "Üstün Yetenekli Çocuğa Pediatrik Yaklaşım" , *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, Cilt: 3, s.197-201.
- Duyan, Veli; (2010), *Sosyal Hizmet Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*, 1. Baskı, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Ankara.
- Ersoy, Özlem, Neslihan Avcı; (2004), "Üstün Zekalı ve Üstün Yetenekliler" ,Editörler: Mustafa Ruhi Şirin, Adnan Kulaksızoğlu, Ahmet Emre Bilgili, *1. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Seçilmiş Makaleler Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, s. 195-210
- Gökçearslan-Çifci, Elif ve Gonca Polat-Uluocak; (2011), " Alkol ve Madde Bağımlısı Ergenler ve Aileleri: Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Sosyal Hizmet Müdahalesi" , Editör: Yasemin Özkan, *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı*, Maya Akademi Yayınevi, s.89-106.
- Kargı, Eda ve Berrin Akman; (2003), "Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğuna Sahip Üstün Yetenekli Çocuklar" , *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, s.212-214.
- Köksal, Ayça; (2007), *Üstün Zekalı Çocuklarda Duygusal Zekayı Geliştirmeye Dönük Program Geliştirme Çalışması*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Levent, Faruk; (2014), *Üstün Yetenekli Çocukları Anlamak*, 3. Basım, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı; (2007), *Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2593_0.html, 02.03.2015.
- Saranlı, Adile Gülşah ve Nilgün Metin; (2012), "Üstün Yetenekli Çocuklarda Gözlenen Sosyal-Duygusal Sorunlar" , *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, Cilt:45 , s.139-163.
- Şenol, Cem; (2011), *Üstün Yetenekliler Eğitim Programlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri (Bilsem Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

ROMANLARIN /ÇİNGENELERİN MARUZ KALDIĞI AYRIMCILIK VE ETNİK ÖTEKİLEŞTİRME SORUNLARINA GENÇLERİN BAKIŞ AÇISI

Hülya Böge¹

ÖZET

Etnik gruplar, tarih boyunca birçok ayrımcılığa, ötekileştirmeye ve asimilasyona maruz kalmışlardır. Varlıklarını, kendilerine özgü sosyo-kültürel özelliklerini günümüze değin sürdürebilen etnik gruplardan biri olan Romanlar hakkında oluşan kalıp ve önyargılar, nefret söylemleri Romanların 'marjinal' gruplar olarak hayatlarını sürdürmelerine neden olmuş, sosyal yaşamlarında birçok zorluğu da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada, Romanların maruz kaldığı ayrımcılık ve etnik ötekileştirme sorunlarına yönelik var olan bakış açısı saptanmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: ayrımcılık, ötekileştirme, etnisite, Romanlar /Çingenerler

GİRİŞ

Ayrımcılık ve ön yargı, sosyal ilişkilerde yüzyılımızın en temel sorun alanlarından. Küreselleşme süreciyle kültürlerarası iletişim kolaylaşırken; kültürlerarası çatışma da derinleşmektedir. "Biz" ve "ötekiler" ayrımı, diyalogu değil çatışmayı; uzlaşmayı değil ayrımcılığı kökleştirmektedir². Etnik grupların yoğun bir şekilde maruz kaldığı ayrımcılık ve ön yargıdan etkilenen sosyo-kültürel gruplardan biri Romanlardır.

Aslen Kuzey Hindistan kökenli olup göçebe yaşayan Romanların /Çingenerin³ bir ülkelere olmaması, göç ettikleri ülkelere yerleşmeleri ile buldukları ülkede hâkim olan kültürle yaşadıkları uyum sorunları ve asimilasyona maruz kalmaları birçok ekonomik, kültürel ve sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir.

Türkiye'ye de yoğun bir şekilde göç eden Roman /Çingene gurupları da ayrımcılığa, ötekileştirmeye ve nefret söylemlerine maruz kalmışlardır.

Romanların /Çingenerin kendi kültürlerini yaşamaya çalışmaları etnik ötekileştirme sorunsalına yol açmış, bu durum ön yargılarla birlikte ayrımcılığı da beraberinde getirmiştir. Var olan olumsuz imgeler Romanların /Çingenerin ikinci sınıf vatandaş olarak muamele görmelerine, günlük işlerde vasıfsız işçi olarak çalışmalarına, eğitim, hak ve eşitlik, barınma, meslek edinme ve sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamamalarına sebep olmuştur. Tüm bu tabuları yıkmak birçok Roman /Çingene vatandaşın maruz kaldığı ayrımcılık ve etnik ötekileştirme sorunlarını görmemizi sağlamak adına durumu gözler önüne sermek amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda Roman vatandaşlara yönelik var olan bakış açısını saptamak amacıyla literatür taraması yapılmış, araştırma evreni Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri⁴ seçilmiştir. Bogardus' un 1925'de geliştirdiği sosyal mesafe ölçeği anket çalışmasında temel alınarak 50 kadın, 50 erkek toplamda 100 kişiye anket çalışması uygulanmıştır.

AYRIMCILIK NEDİR?

Ayrımcılık, bir gruba veya grubun üyelerine karşı ön yargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışların tümüyle ilgili bir süreçtir. Ön yargılar ve dolayısıyla ayrımcılık, bir gruba ya da grup üyelerine yönelik olumsuz düşüncelerin yanı sıra hoşlanmama, hor görme, kaçınma ve nefret etmeye kadar uzanan olumsuz duyguları içeren tutumlara da yol açarlar. Önyargılar, diğer insanları, bireysel varoluşlarından

1 Öğrenci, Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF Sosyal Hizmet Bölümü

2 Uluslararası Roman Sorunları Çalıştayı, Sakarya'da Romanlara Yönelik Sosyal Mesafe Araştırması, s.36

3 Romanlar veya halk arasındaki tabirle Çingenerler, İran ve Anadolu üzerinden dünyaya yayılmış Hint-Avrupa kökenli halktır. Roman sözcüğü yerleşik düzeni olmayan göçebe insanları çağırıştır; Ayşe Koyun, Pınar Çiçekoğlu "Karanlıkta Kaybolan Umutlar", Anadolu Hemsirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 2011; 14: 1, s.59

4 Öğrencilerin seçilmesindeki temel amaç farklı bölgelerden üniversite okumak için gelen, belirli bir eğitim seviyesi ve bilinç düzeyine sahip gençlerin ayrımcılık ve ötekileştirme fiillerinde bulunma seviyesi ile bu konuda var olan bakış açıları saptanmak amaçlanmıştır.

değil, grup aidiyetlerinden hareketle değerlendiren bir tutumu ve olumsuz, dogmatik kanaatleri ifade eder¹. Ayrımcılık iki türüdür: Doğrudan ve Dolaylı Ayrımcılık

1-Doğrudan Ayrımcılık: Doğrudan ayrımcılık ırksal ya da etnik köken ya da inançları, engellilik, cinsiyet, yaş ya da cinsel yönelim veya benzer nitelikteki herhangi bir diğer konuları nedeniyle bir kişi ya da grubun daha az lehinde ya da onlara zarar verici muamele olduğunda gerçekleşmektedir. Bu haliyle doğrudan ayrımcılık, bir kişiye, yasaklanan ayrımcılık nedenlerinden herhangi birisiyle karşılaştırılabilir benzer durumlarda muamele edildiğinden, edilmiş olduğundan veya edileceğinden daha az elverişli davranmaktır.

2- Dolaylı Ayrımcılık: Ayrımcılık gündelik hayatın gerçekliği içinde sıklıkla çok fazla göze çarpmayan biçimlerde meydana gelir. Bu nedenle, dolaylı ayrımcılık da ayrımcılıkla ilgili mevzuat kapsamında ele alınmaktadır. Dolaylı ayrımcılık bir koşul, bir ölçüt ya da bir uygulama görünüşte tarafsız olmasına karşın, yasal bir amaç tarafından nesnel olarak meşrulaştırılmaksızın, ırk ya da etnik köken ya da inanç, engellilik, cinsiyet, yaş ya da cinsel yönelime mensup kişiler için dezavantaj oluşturduğunda meydana gelir².

ÖTEKİLEŞTİRME

Önyargılar ve ayrımcılığın bir arada görüldüğü bir kavram, *öteki* kavramdır. Diğeri, öteki, yabancı, başkası gibi sözcükler, insani çeşitliliği göstermektedir. Bu kavramlar, ben veya bizden farklı olan veya farklı olarak tanımlanmış olan birileri olabilir. Ötekilik veya başkalık, bir kişi veya gruba atfedilen bir özelliktir. Önyargılar ve ayrımcılığın bu kavram içindeki yeri; diğerrinin sosyal temsiller düzeyinde bir farkla damgalanması ve ayrıca ayrımcılığa maruz kalması, dışlanması halinde ötekileştirmenin söz konusu olmasıdır (Akt. Olcay Gürgevil).

NEFRET SÖYLEMİ

Belirli ortak karakteristikleri bulunan birey ve gruplara veya onların mülklerine yönelik önyargılarla işlenmiş suçlara nefret suçu denir. Nefret suçları dünya çapında başta etnik, ulusal ve dini kimlik, cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli olmak üzere; sağlık durumu zihinsel ya da fiziksel engellilik, toplumsal statü, siyasi veya felsefi görüş eğitim durumu gibi özelliklere yönelik işlenmektedir³. Nefret suçu örneklerinden bazıları şunlardır:

- Fiziksel şiddet ve saldırı
- Şiddet ya da saldırı tehditleri
- Taciz
- Mülke ya da eşyalara zarar verme
- İrkçi, nefret içerikli ya da saldırgan duvar yazıları
- Kundaklama
- Saldırgan broşürler ve posterler
- Okulda ya da iş yerinde zorbalık yapma vb⁴.

ETNİK BİR GRUP: ROMANLAR

Kendilerini asgari düzeyde düzenli bir ilişki içinde oldukları diğer grupların üyelerinden kültürel açıdan farklı kabul edilen kişiler arasındaki toplumsal ilişkinin bir unsuru olan etnisite, bireylerin kazandıkları veya bireylere atfedilen rasyonel bir kimliktir. 'Kimlik' somut bir kavram değildir; bir insanın veya grubun birden fazla kimliği olduğu gibi birden fazla kimlik belirleyenleri de vardır. Bu bağlamda tüm kültürlere genelleyecek sabit belirleyenler olmadığı gibi, aynı kültür içinde de değişmeyen kategoriler aramak pek anlamlı olmayabilir. Kimliği belirleyen ve şekillendiren, tarihsel süreçlerin, sosyal ve ekonomik koşulların

¹ Melek Göregenli, Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık, s.18-24

² Hakan Ataman, Ayrımcılığa Karşı Bir Adım At, s.3-4

³ Sosyal Değişim Demeği, "Nefret Suçu ve Söylemi İzleme Rehberi", İstanbul: 2012, s.7

⁴ Sosyal Değişim Demeği, "Nefret Suçu ve Söylemi İzleme Rehberi", İstanbul: 2012, s.7-8

değişkenliği ve çeşitliliğidir¹. Bu çalışmada etnisite kavramı aynı sosyo-kültürel özelliklere sahip grupları belirtecek şekilde kullanılacaktır. Etnik bir grup olan Romanların tarihine bakıldığında, bu halkın geçmişinin Kuzey Hindistan'a dayandığını görürüz. Kuzey Hindistan'daki Punjab bölgesi ve çevresinin M.S. 11. yüzyılda Gazneliler tarafından fethedilmesiyle birlikte, birçok Çingene ya Gazneliler tarafından köleleştirilir ya da göç yoluyla batı bölgelere kaçmaya başlar (Adrian Marsh, 2009:128). Bu göç, dalgalar halinde gerçekleşir ve yüzyıllar boyunca devam eder. Orta Doğu'da üç ana kola ayrılan Çingenelerin bir kısmı Kuzey Afrika'ya yönelirken, bir kısmı Kafkaslara ilerler ve diğer bir kısmı da Anadolu üzerinden Avrupa'ya göç eder. Türkiye'deki Çingenelerin M.S. 1300'lerde, Orta Doğu üzerinden Anadolu'ya geldikleri yönündeki bilgiler çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Türkiye Dom², Lom³ ve Romanların⁴ bir arada yaşadığı tek ülkedir (Şahin, 2011). Bu grupların yanında göçebeler olarak nitelendirilen Çalgar, Mangosör, Gevende, Karaçi ve Mıtrıp gibi alt kimlikler de Çingene olarak tanımlanmaktadır (Marsh, 2008: 21). Etnik kimliklere ilişkin bilgiler yetersiz olduğundan dolayı Türkiye'deki Çingene nüfusu hakkında yeterli düzeyde bilgi bulunmamaktadır. 1960 nüfus sayımından sonra, nüfus sayımlarında Türkiye'de yaşayanların etnik kimliği ile ilgili sorular sorulmamaktadır⁵. Romanların her ne kadar yaşadıkları bölgeye bağlı olarak dinleri ve dilleri değişse de, ortak payda olarak *Çingene kimliği* ile bilinir ve tanınırlar. Çingeneler Türkiye'de, başta İstanbul ve çevresi olmak üzere neredeyse her bölgede yaşarlar.

Çingeneler, buldukları yerlerin belirli semtlerin varoşlarında, kenar mahallerinde, sağlıksız koşullarda yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Çingeneler arasında önemli bir kesim, tamamen yerleşik yaşamaya başlamıştır. Gerek göçebe gerek yerleşik düzende yaşayan Çingenelerin önemli bir bölümü 'marjinal' gruplar halinde zor şartlar altında hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar. Çingenelerin büyük bir çoğunluğu, halen resmi dilde okur-yazar değildir. Okur- yazar durumda olanların da eğitim ve kültür seviyeleri oldukça düşüktür. Okur- yazar olmadıkları için de esnek ve marjinal işlerle geçimlerini sağlamaktadırlar⁶. Mevcut işler hemen her zaman geçici, kayıt dışı, vasıfsız ve çoğunlukla sağlık ve güvenlik koşullarına itina gösterilmeksizin gerçekleştirilen işlerdir. Romanların çoğunlukla yer aldığı iş alanları ayakkabı boyacılığı, hamallık, çiçek satmak, işportacılık, bohçacılık, çöp toplayıcılığı, falcılık, fayton sürücülüğü, tarım işçiliği, demircilik, zurnaçlık, müzisyenlik, dansçılık, madencilik ve dilenciliktir. Romanlar, yaptıkları bu işlerden dolayı çoğu zaman hırsızlık, büyücülük, çocuk kaçırma gibi eylemlerle suçlanmışlardır. Romanların daimi işlerde çalışma oranlarının düşük olması, onların göçebe olarak hayat sürdürmelerine ve sezonluk iş kolları bulanan sektörlerle kaymalarına neden olmaktadır. Bu durumda romanlar ve onların çocukları sağlık, eğitim gibi hizmetlerden yeterince faydalanamamaktadırlar⁷.

II. GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Roman /Çingene vatandaşların maruz kaldığı ayrımcılık ve etnik ötekileştirme sorunlarını görmemizi sağlamak adına sosyal mesafe düzeyi ölçülerek durumu gözler önüne sermek amaçlanmıştır.

1 Işık ve Nişancı, Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni, s. 195-224

2 Domlar, Türkiye'nin doğusu ile güney doğusunda yaşarlar ve yok olma tehlikesi altındaki anadilleri Domari'nin yanı sıra Kürtçe ve Türkçe konuşurlar.

3 Lomlar, Türkiye'nin kuzey doğusunda yaşarlar ve etkisini yitiren Lomavren'in yanı sıra Türkçe konuşurlar.

4 Türkiye'deki en büyük Çingene grubunu oluşturan Romanlar ise, ülkenin ortası ile batısında yaşarlar ve Romani dışında Türkçe de konuşmaktadırlar.

5 Ancak yine de Türkiye'de yaşayan Çingenelerin nüfusu ile ilgili resmi kayıtlar Türkiye'deki Çingene nüfusunun 500.000-600.000 civarında olduğunu gösterir. Bu sayılar, Kemal Karpat'ın 1831 tarihli Osmanlı nüfus sayımındaki toplam 3,6 milyon olan nüfus içinde 36.500 olarak belirtilen Çingene nüfusunun, günümüz ülke nüfusu toplamına oranlanmasıyla elde edilmiştir (Marsh, 2008:22).

⁶ Halime Ünal, Türkiye'de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingeneler, s.615-620

⁷ Anadolu Hemsirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 2011; 14: 1, s.59

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmada kullanılan anket sorularında Bogardus ve Likert ölçekleri uygulanmıştır. Bogardus ölçeği ilk olarak ABD'li Emery S. Bogardus tarafından 1925 yılında yapılan ulusal ve ırkçı tutumların ölçülmesi için kullanılmıştır. Toplumsal Uzaklık Ölçeği olarak ta adlandırılan bu ölçek herhangi bir grubun toplumsal bakımdan benimsenme derecesini ölçmek üzere seçilmiş bazı maddelerden oluşmuştur. Bu maddeler çok yakın bir toplumsal ilişkiyi benimseme eğiliminden uzak bir toplumsal ilişkiden kaçınma eğilimine doğru sistematik olarak sıralanmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini; Adanan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır.

Buna göre veri toplama sürecinde gönüllük esasına uygun olarak 100 öğrenci anket formunu yanıtlamıştır.

Araştırma Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmada elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılarak ilk etapta veri kontrolü yapılmış ve hatalı veriler düzeltilmiştir. İstatistiksel analizler SPSS Statistics 17.0 Version paket programı kullanılarak yapılmış ve çözümlenmesinde frekans, yüzde ve ortalama istatistiklerine yer verilmiştir. Verilerin işlenmesi ve çözümlenmesi sonucu ortaya çıkan bulgular yorumlanarak sonuca ulaşılmıştır.

III. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Tablo 1. Katılımcı Özellikleri

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	50	50,0
Erkek	50	50,0
Yaş		
18-25	100	100,0
Memleket		
Karadeniz Bölgesi	7	7,0
Marmara Bölgesi	10	10,0
Ege Bölgesi	28	28,0
İç Anadolu Bölgesi	17	17,0
Akdeniz Bölgesi	18	18,0
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	9	9,0
Doğu Anadolu Bölgesi	11	11,0

Tabloya göre ankete katılanların %50'sini kadınlar oluştururken %50'sini erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların tamamı 18-25 yaş aralığındaki gençlerden oluşmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi katılımcıların %28'inin memleketi Ege Bölgesinde bulunurken bu sırayı takiben %18'i Akdeniz Bölgesi, %17'si İç Anadolu Bölgesi, %11'i Doğu Anadolu Bölgesi, %10'u Marmara Bölgesi ve %9'u Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşamlarını sürdürmektedirler.

Tablo 2. Roman Vatandaşlar Hakkında Bilgi Düzeyi

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
Roman vatandaşlar hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumuzu düşünüyor musunuz?	4,0	33,0	25,0	28,0	10,0
Romanların yaşam standartların yeterli düzeyde olduğunu düşünüyor musunuz?	1,0	13,0	31,0	42,0	13,0
Romanların toplumumuz tarafından dışlandığını düşünüyor musunuz?	14,0	41,0	25,0	16,0	4,0
Medyanın Romanları olumsuz yansıttığını düşünüyor musunuz?	4,0	33,0	25,0	28,0	10,0

Katılımcıların %63'ü Roman vatandaşlarla ilgili yeterli bilgi düzeyine sahip değildir. Yeterli bilgiye sahip olanların sayısı %37'dir. Romanların yaşam standartlarının yeterli düzeyde olmadığı hâkim bir düşüncedir (%86). Ankete katılan bireylerin %55'i Romanların toplumumuzun tarafından dışlanmadığını düşünürken %25'i kararsız, %20'si ise dışlandıklarını düşünmektedir.

Medyada Roman vatandaşların genelde "marjinal" yönlerinin yansıtılmasına rağmen katılımcıların %37'si medyanın Romanları olumsuz yansıtmadığını düşünürken %38'i olumsuz yansıttığını düşünmektedir. Kararsız olanlar %25'lik bir dileme sahiptir.

Tablo 3. Roman Vatandaşlara Bakış Açıları

	Sayı	%
Samimi ve sıcakkanlı olduklarını düşünüyorum	14	14,0
Çok eğlenceli insanlar	30	30,0
Normal, vatandaş olarak görüyorum	37	37,0
Tehlikeli olduklarını düşünüyorum	11,0	11,0
Hırsız, kapkaççı ve saldırgan olduklarını düşünüyorum	8	8,0
Toplam	100	100,0

Ankete katılanların %37'si Romanları "normal vatandaş" olarak görmektedir. Bunu %37'lik dileme "çok eğlenceli insanlar" cevabı takip etmektedir. Katılımcıların %81'nin Romanlara bakış açısı olumludur.

Tablo 4. Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal Mesafe Düzeyi

Roman bir vatandaşla evlenir miydiniz?	Sayı	%
Evet	35	35,0
Hayır	65	65,0
Roman bir vatandaşla arkadaş olur muydunuz?		
Seve seve	19	19,0
Kişiyeye göre	71	71,0
Duruma göre	8	8,0
Mecbur kalmadıkça arkadaş olmam	2	2,0
Roman vatandaşlara misafirlige gidip gelebilirim.		
Evet	65	65,0
Hayır	35	35,0
Roman bir vatandaşla aynı mahallede oturmak isterim.		
Seve seve aynı mahallede otururum	18	18,0
Benim için Roman olması ya da olmaması önemli değil	61	61,0
Mecbur kahrısam otururum	10	10,0
Roman vatandaşların olmadığı bir mahalleyi tercih ederim	8	8,0
Asla aynı mahallede oturmak istemem	3	3,0
Roman komşularla sosyal ilişkileriniz nasıl olurdu?		
Çok olumlu, içten	12	12,0
Ne çok iyi ne de çok kötü	24	24,0
Normal	47	47,0
Fazla samimi ilişkiler kurmam	10	10,0
Sadece selamlaşır, fazla diyaloga girmem	4	4,0
Asla samimi olmam ve konuşmam	3	3,0
Roman bir vatandaşla aynı ofiste çalışmak ister miydiniz?		
Zevkle aynı ofiste çalışırım	50	50,0
İşime bakar fazla yaklaşmam	46	46,0
Asla aynı ofiste çalışmak istemem	3	3,0
Aynı ortamda bulunmak dahi istemem	1	1,0
Roman bir çocuğu evlatlık edinmek ister miydiniz?		
Evet	45	45,0
Hayır	55	55,0

Katılımcıların %35'i Roman birisiyle evlenirim yanıtını verirken %65'i hayır yanıtını vermiştir. Roman vatandaşlarla soy bağı kurmak istemeyen katılımcıların vermiş olduğu bu olumsuz yanıt Roman vatandaşlara yönelik önyargının devam edeceğine işaret etmektedirler.

Roman bir vatandaşla arkadaş olur muydunuz soruna katılımcıların %71'i kişiyeye göre yanıtını verirken %19'u ise seve seve yanıtını vermiş bu doğrultuda katılımcıların büyük bir çoğunluğu arkadaşlık ilişkileri kurabileceklerini söylemişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğu Roman vatandaşlara (%65'i) misafirlige gidebileceklerini belirtmişlerdir.

Romanlarla aynı mahallede oturmak isteyip istemediklerine ilişkin soruya cevaben; katılımcıların

%61'i benim için Roman olması ya da olmaması önemli değil derken % 18'si seve seve yanıtını vermiştir. Katılımcıların %79'u aynı mahallede oturmak isterken %29'u aynı mahallede oturmak istememektedir.

Katılımcıların %47'sine göre Roman vatandaşlarla sosyal ilişkilerini "normal" olarak nitelendirirken %24'ü "ne çok iyi ne de çok kötü", %10'u ise "fazla samimi ilişkiler kurmam" demıştır.

Roman bir vatandaşla aynı ofiste çalışmak ister miydiniz sorusa katılımcıların %50'si "zevkle çalışırım", %46'sı "işime bakar fazla yaklaşmam" cevaplarını vermiştir.

Katılımcıların %55'i Roman bir bebeği evlatlık edinmeyeceğini belirtmiştir. Bu durum içerisinde katılımcıların herhangi bir çocuk evlatlık edinmek istemeyeceği düşünülürse katılımcıların çoğu Roman bir çocuğu evlatlık edinmek istemektedir.

Tablo 5. Sosyal Mesafe Tutumları

	Tamamen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
Roman vatandaşla aynı sınıfta eğitim görebilirim.	48,0	35,0	10,0	5,0	2,0
Roman vatandaşla aynı okulda eğitim görmekten rahatsız olmam.	44,0	36,0	11,0	4,0	5,0
Roman bir vatandaşın milletvekili olmasını isterim.	27,0	36,0	22,0	7,0	8,0
Roman bir vatandaşla aynı ülkede yaşamak sizin için ne ifade ediyor?	Sayı			%	
Aynı ülkede yaşamaktan mutluluk duyuyorum.	27			27,0	
Romanlarla aynı ülkede yaşamayı isterim.	13			13,0	
Romanlarla aynı ülkede yaşamam fark etmez.	55			55,0	
Roman birisinin ülkede ne vatandaş ne de ziyaretçi olarak kalmasını istiyorum.	5			5,0	

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%83) Roman vatandaşlarla aynı sınıfta eğitim görmek ister iken katılımcıların %80'i aynı okulda eğitim görebileceklerini belirtmiştir. Bu sonuçlar katılımcıların bir çelişki yaşadığını göstermektedir. Anket yapılan kişilerin %40'ı Roman vatandaşla aynı ülkede yaşamayı isterken "Romanlarla aynı ülkede yaşamam fark etmez" yanıtını veren %50'dir. Katılımcıların %63'ü Roman vatandaşların milletvekili olmasını isterken vatandaşların TBMM'de siyasi varlıklarının temsil edilmesini desteklemektedir. Katılımcıların %22'si bu konu hakkında kararsız bir tutum sergilerken %15'lik bir kesim olumsuz yaklaşmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, ankete katılanların Romanlara yönelik sosyal mesafe düzeyi uzak değildir. Katılımcıların büyük çoğunluğu Roman vatandaşlarla aynı okulda eğitim almak ve aynı ofiste çalışmayı istemektedirler. Fakat sosyal ilişkilerini "normal" olarak nitelendirirken samimi ilişkiler kurmaktan çekinmişlerdir. Katılımcılar Roman vatandaşları eğlenceli, samimi ve sıcakkanlı, normal vatandaş olarak görmektedir. Romanlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirten katılımcıların bu doğrultuda toplumda Roman vatandaşlara karşı var olan hâkim bakış açısını benimsediklerini söyleyebiliriz.

Sosyal Hizmet disiplini de vurguladığı gibi ırk, dil, din, cinsiyet, kültür ayrımcılığı yapılmadan hak temelli bir yaklaşımla toplumun bütün kesimlerine ulaşılmalı, insan onur ve değerini yücelten bir anlayışla toplumsal birlik ve bütünlük sağlanmalıdır. Farklılıklar üzerinde kutuplaşmayla değil ortak değer ve özellikler çerçevesinde biraradalığı sağlamak önemlidir. Roman vatandaşlar hakkında oluşan önyargı ve kalıp yargıları kırmak adına medyanın Roman vatandaşları "marjinal" yönleriyle, ayrımcı, ötekileştirmeye maruz bırakan söylemlerle değil insani yönleriyle olduğu gibi yansıtmalıdır.

Sosyal gruplar arası toplumsal teması arttıracak projelerle sosyal politikalara etki edilmeli, var olan proje ve politikalar desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

Ataman, H. (2010). Ayrımcılığa Karşı Bir Adım At, s.3-4.

Genç, Y., Taylan, H., ve Barış, İ. (2015). Sakarya'da Romanlara Yönelik Sosyal Mesafe Araştırması, *Uluslararası Roman Sorunları Çalıştayı Bildiri Kitabı*, s.36-43.

Göregenli, M. (2012). Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (1. Baskı) içinde (18-24). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Koyun, A. ve Çiçekoğlu P. (2011). Karanlıkta Kaybolan Umutlar, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*,14: 1, s.59.

Nişancı, Ş., ve Işık, C. (2015). Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni. KAÜ İİBF Dergisi, 6(9), s.195-224.

Sosyal Değişim Derneği, (2012). Nefret Suçu ve Söylemi İzleme Rehberi, İçinde(7). İstanbul.

Marsh, A. (2008). Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni, s.19-27

Ünaldı, H. (2012). Türkiye'de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingeneler, s.615-620.

KIRSAL ALANDAKİ YOKSULLUĞUN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARAŞTIRMA BULGULARI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Mustafa Çelik¹, Ganze Zemzem Kılıç²

Özet

Yoksulluğun daha şiddetli hissedildiği kırsal alanda, yoksulluk ölçümü ve algısını tespit etmeye yönelik olarak yapılmış bir araştırmanın bulgularıyla oluşturulan bu çalışmada, araştırmanın örnekleminde bulunan ailelerin yaşadığı yoksulluğun, çocuklarına etkileri tartışılmıştır. Bu bağlamda, çocukların kırsal alanlardaki durumu ve yoksul ailelerdeki çocukların durumları sosyal hizmet perspektifinde değerlendirilerek sonuç ve öneriler ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çocuk Yoksulluğu, Kırsal Alan

GİRİŞ

Yoksulluk, temelde bireylerin hayatını idame ettirebilecekleri bir gelire sahip olmama durumunu ifade etmektedir. Kavram, ekonomik boyutlarının yanı sıra psikolojik ve sosyal boyutları içermektedir. Bireylerin maddi gelirlerinin yetersiz olması, psikolojik olarak baskı yaratmakla birlikte sosyal hayattan da izole olmalarına neden olmaktadır. Yoksulluğun tüm bu sonuçları, aile hayatına da yansımakta ve doğal süreçte beklenen gelişimlerin yaşanmamasına sebep olmaktadır. Yoksulluğun aile hayatındaki bu izlerinden kadınlar ve çocuklar daha fazla etkilenmektedirler.

Özellikle gelişim sürecinde olan çocukların ihtiyaçlarının yetişkinlere göre daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Fiziksel, zihinsel, sosyal ve kişilik gelişiminin yoğun olduğu çocukluk dönemi, ekonomik unsurların en çok önem arz ettiği dönemdir. Gelişim dönemlerinin gerektirdiği imkanlara ulaşamayan, yoksulluk içinde yaşayan çocukların bu gelişim alanlarını eksik olarak tamamladıkları söylenebilmektedir.

Kırsal alanlarda yoksulluğun kaynaklara ulaşım açısından daha fazla ve şiddetli yaşandığı bilinmektedir. Kırsal alanda çocuk olmak ya da kırsal alanda yoksul bir çocuk olmanın bu bağlamda farklı bir olgu olacağı düşünülmektedir.

1. YOKSULLUK

Yoksulluk kavramının net bir tanımı olmamakla birlikte çeşitli alan ve disiplinlerde farklı boyutları göz önüne alınarak farklı tanımlar yapıldığını söylemek mümkündür. Tam ve kesin bir tanımının olmaması, farklı disiplinlere göre farklı tanımlarının bulunması yoksulluğun sebep ve sonuçlarının bağlamsal olarak değerlendirilmesi ya da değerlendirilmesi gerekliliğinin ortaya çıkardığı bir olgudur. Yoksulluk, farklı toplumlarda farklı şekillerde ve boyutlarda ortaya çıkan; bireysel, sosyal, yapısal sebep ve sonuçlar gibi birçok bağlamda değerlendirilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Yoksulluk kavramı kişiden kişiye, toplumdaki topluma değişiklik arz eder. Kişiden kişiye, zamana ve mekâna göre değişiklik gösteren bu kavramı ölçmek, her ülkede farklılık arz eden bu parametreleri evrensel bir ölçümle ortak bir yoksulluk tanımına ulaştırmak mümkün değildir" (Taş ve Özcan, t.y.:423).

Türkiye İstatistik Kurumu'na göre ise yoksulluk, insanların temel gereksinimlerin karşılayamama halidir. Buna göre yoksulluk iki türlü tanımlanabilecektir. Bunlardan dar anlamda yoksulluk; "açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk; gıda, giyim ve barınma gibi olanaqları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder" (TÜİK, 2008:32).

Bu bağlamda yoksulluk geniş çaplı bir biçimde; insanların yaşamlarını devam ettirmek için gerekli olan asgari geçimini sağlayabilecek kaynaklara ve temel gereksinimlere ulaşamama ve bu durumdan ötürü sağlık, eğitim, sanat, spor gibi imkânlardan uzak kalma, özgüven ve benlik saygısının gelişmemesi, sosyal dışlanmaya maruz kalmasına yol açan yoksulluk durumu' olarak tanımlanabilecektir.

1 Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

2 Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

2. ÇOCUK YOKSULLUĞU

Çocuklar, yoksulluğun izlerini ve etkilerini en derin yaşayan gruplardan biridir. Çünkü çocuklar içinde buldukları gelişimsel dönem itibariyle doğrudan ya da dolaylı olarak daha fazla maddi kaynağa ihtiyaç duymaktadırlar.

Çocuğun psikolojik ve fiziksel olarak sağlıklı gelişimi için aile ve ailenin gelir durumu büyük önem arz etmektedir. Yoksulluk içinde büyümek ise, çocuğun gelişimini olumsuz etkilemektedir (Avşar-Kurnaz, 2007: 51). Yoksulluk nedeniyle çocuğun fiziksel ve psikolojik gelişimini destekleyici ihtiyaçları karşılanmadığında ise, gelişim alanları eksik olarak tamamlanmaktadır.

UNICEF tarafından yayınlanan "Dünya Çocuklarının Durumu 2001" raporuna göre "Yoksulluğun pençeleri bir aileye uzandığında, bundan en çok etkilenen, en çok zarar görenler; yaşama ,gelişme ve büyüme hakları riske atılanlar, o ailenin en küçük üyeleridir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde doğan her 10 çocuktan dördü aşırı yoksulluk içindeki bir dünyaya gelmektedir. Çocuk haklarının yaygın bir biçimde ihlali de temelde gene yoksulluktan kaynaklanmaktadır" (Hatun, 2002: 15).

Çocuklar, bazı yazarlara göre geliri olmaması sebebiyle "yoksul" olarak tanımlanmamaktadırlar. Çocuk yoksulluğu, onları yetiştiren yetişkinlerin yoksulluklarının bir ürünü olarak kabul edilmektedir. Yoksul aileler, çocuklarının bedensel ve zihinsel gelişimleri açısından ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmalarının yanı sıra, çocukların sömürülmesine, istismarına, şiddet ve ayrımcılığa uğramalarına sebep olurlar (Durgun, 2011: 145).

Çocuk yoksulluğunun etkilerinden bir diğeri ise, yoksulluğun sonraki kuşaklara aktararak bir kısır döngü haline almasıdır. Yoksulluk içinde büyüyen çocuklar, yoksulluğu daha ağır bir şekilde tecrübe etmektedirler ve bu çocukların yoksul olma riskleri daha fazla olmaktadır (Corak, 2006; Roelen ve Gassman, 2008; Toran, 2010; UNICEF, 2001; akt. Kahraman ve Sallan-Gül, 2005: 345).

3. KIRSAL YOKSULLUK

Kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluğa göre farklı olgular etrafında gelişen bir olgudur. Kırsal alanların kendine özgü özellikleri ekonomik ve sosyal hayatta kendini göstermektedir. İnsanların ekonomik faaliyetlerinden sosyal hayat pratiklerine kadar birçok alanda kentlere göre farklı olması yaşanan yoksulluğu da farklı bir boyuta taşımaktadır.

Aydemir (2013)'e göre, yoksulluk kırsal kesimdeki bireyleri kentlerde yaşayanlara göre daha çok etkilemektedir. Tarımda çalışanların daha yüksek bir yoksulluk riski ile karşı karşıya olması, yoksulluğun kırsal kesimde daha yaygın olması sonucunu doğurmuştur (Aydemir, 2013:133).

Tarımsal faaliyetlerin ekonomik risklere daha açık olması, güvencesiz çalışma durumu yoksulluğun daha şiddetli bir biçimde yaşanmasını ve süresini uzatmaktadır.

"Kırsal ve kentsel yoksulluk, yoksulluğun mekânsal bir ifadesidir" (Topgül, 2013:282). Bu bağlamda mekânsal bir ifade olan kırsal yoksulluk bireylerin sosyal gelişimini olumsuz etkileyen bir kavramdır. Kentlere göre daha az eğitim, sağlık hizmetlerinin olması bu durumun en önemli nedenlerindedir.

İbrişim(2008) bu durumu açıklarken kırsal yoksulluğun tarım ve hayvancılık sektörlerinde, kentsel yoksulluğun ise sanayi ve hizmet sektöründe ağırlık kazandığını; kırsaldaki yoksulluğun ihmal edilerek geri bırakılmaktan kaynaklandığını ve kentsel yoksulluktan daha vahim bir hal aldığını ileri sürmüştür. Bu durumdan ötürü geçim sıkıntısı çekenlerin gelir kapısı olarak kenti gördüğünü ve yaşanan göç ile birlikte kentsel yoksulluğu artıran bir olgu haline getirmektedir (İbrişim, 2008:12).

Sonuç olarak kırsal yoksulluk kentlerden farklı olan özellikleri ve koşulları ile birlikte kırsalın ortaya çıkardığı bir olgudur. Kişilerin olumsuz olarak etkileyen unsurların daha fazla olduğu kırsal alanlar, yoksulluğun en şiddetli ve en fazla yaşandığı mekânlardır.

4.ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, kırsal bölgede yaşayan yoksul ailelerdeki çocukların yoksulluktan ne şekilde etkilendiği ve yoksulluğun özellikle çocukların gelişimini nasıl etkilediğini tartışmak olmaktadır.

4.2. Yöntem

Araştırmanın evrenini Trabzon ilinin Vakfıkebir ilçesinin köylerinde yaşayan kişiler oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini, Trabzon'un Vakfıkebir ilçesine bağlı Sekmenli Köyü'nde yaşayan ve rastgele örneklem yöntemiyle seçilen 104 kişi oluşturmaktadır.

Hazırlanan anket uygulanarak ve veriler SPSS Statistics 17.0 veri programına girilmiş, frekans ve tablo değerleri değerlendirilerek sonuçlar ortaya koyulmuştur.

4.3. Bulgular Ve Tartışma

Örneklem olarak seçilen Sekmenli Köyü'nde yapılan anket çalışmasından ortaya çıkan bulgular, çalışmanın amacına uygun olarak 3 tablo halinde verilmiştir. Bu tablolarda demografik bulgular, hanenin aylık gelirine ilişkin bulgular ve hanedeki çocuk sayısına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo.1. Demografik Bulgular

Kategoriler	Değerler	Frekans	Yüzde(%)
Cinsiyet	Erkek	44	42,3
	Kadın	60	57,7
Yaş	15-24	7	6,7
	25-49	40	38,5
	49-64	27	26,0
	65+	30	28,8
Eğitim Durumu	Okur-yazar Değil	23	22,1
	İlkokul	50	48,1
	Ortaokul	3	2,9
	Lise	14	13,5
	Üniversite	13	12,5
	Okur-yazar	1	1,0
Medeni Durum	Evli	77	74,0
	Bekâr	27	26,0
Meslek	Emekli	23	22,1
	Ev Hanımı	50	48,1
	Kamu Personeli	6	5,8
	Hizmet Sektörü	9	8,7
	Diğer	16	15,3
	Toplam	104	100

Tablo1.de de görüldüğü üzere araştırmaya katılan kişilerin % 42,3'ünü erkek, % 57,7'sini kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmadaki kadın ve erkek yüzdesinin birbirine yakın olması, cinsiyet faktörünün araştırmaya konu olan hususlara olan etkisini ortaya koymada dengeli bir dağılım sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan gözlemlerle birlikte de kadın yüzdesinin erkek yüzdesine göre fazla olmasının sebebinin araştırmanın yapıldığı dönemde erkeklerin iş dolayısıyla köyde olmamasından kaynaklandığı görülmüştür.

Araştırma kapsamındaki örneklem grubunun yaş dağılımına bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin %6,7'sinin 15-24, %38,5'inin 25-49, %26,0'sının 49-64, %28,8'inin 65 yaş ve üzeri olduğu görülmüştür. Araştırmanın örneklemini düşünüldüğünde genel nüfus yapısına uygun bir sonucun ortaya çıktığı görülmektedir. Eğitim durumu ve yoksulluk algısı ilişkisini ortaya koymak amacıyla incelenen eğitim

durumu verilerine bakıldığında araştırmanın örnekleminde yer alan kişilerin %22,1'inin okur-yazar olmadığı, %1,0'inin sadece okur-yazar olduğu, %48,1'inin ilkokul mezunu, %29,0'unun ortaokul mezunu, %13,5'inin lise mezunu ve %12,5'inin üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Bu bulgunun da araştırmanın yapıldığı yerin eğitim durumunun genel görünümüne uygun bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Yapılan anketler medeni hal üzerine değerlendirildiğinde araştırmaya dâhil olan kişilerin %74,0'ünün evli ve %26,0'sının bekar olduğu görülmüştür. Araştırmanın örnekleminde yer alan kişilerin yaş durumunun medeni hal durumuna etkisi olduğu düşünülmektedir. Yoksulluk algısı ve özellikle de yoksulluk durumuna etkisi olduğu düşünülen meslekler öğrenilerek emekli, ev hanımı, kamu personeli, hizmet sektörü ve diğerleri şeklinde kategorilendirilmiş ve bu kategoriler neticesinde ortaya çıkan veriler değerlendirilmiştir. Bu bağlamda örneklem dâhilinde yer alan kişilerin %22,1'inin emekli olduğu, %48,1'inin ev hanımı, %5,8'inin kamu personeli olduğu, %8,7'sinin hizmet sektöründe ve %15,3'ünün diğer mesleklerde çalıştığı görülmüştür. Bu bulgularda ev hanımlarının fazla sayıda olmasının araştırmanın genel yapısında yer alan kadın sayısından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo.2. Hanenin Aylık Geliri

Seçenekler	Frekans	Yüzde(%)
500-1000	40	38,5
1001-2000	49	47,1
2001+	15	14,4
Toplam	104	100,0

Yoksulluk durumunu belirleyen diğer önemli bir faktör olan hanenin aylık gelir durumu Tablo.2.de ortaya koyulmuştur. Görüldüğü üzere araştırmaya katılan kişilerin yaşadığı hanenin gelire göre dağılımında %38,5'inin 500-1000 TL, %47,1'inin 1001-2000 TL ve %14,4'ünün ise 2000 TL ve üzeri geliri olan ailelerde yaşadığı görülmüştür.

Tablo.3. Hanedeki Çocuk Sayısı

Seçenekler	Frekans	Yüzde(%)
Tek Çocuk	5	4,8
2 Çocuk	16	15,4
3 Çocuk	10	9,6
4 ve Üzeri	34	32,7
Yok	39	37,5
Toplam	104	100,0

Yaşanılan ailedeki kişi başına düşen gelirden önemli bir etken olan hanedeki çocuk sayısı yoksulluğun görünümü ve şiddetini etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada da ele alınan bu husus kişilerin sahip oldukları çocuk sayısını değil hanede yaşayan çocuk sayısını ifade etmektedir. Bu minvalde anket yapılan 104 kişinin %4,8'inin tek, %15,4'ünün 2, %9,6'sının 3, %32,7'sinin 4 ve üzeri çocuğa bakmakla yükümlü olduğu ve %37,5'inin hanesinde yaşayan çocuk olmadığı görülmüştür.(Tablo.3.)

5.SONUÇ

Araştırmada kırsal alandaki yoksulluğun çocuklar üzerine etkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda araştırma yapılan yerde yaşayan kişilerin demografik özellikleri ve hanenin aylık geliri doğrultusunda yoksulluk durumları ortaya koyulmuştur. Bununla beraber hanedeki çocuk sayısına ilişkin bulgularla, kırsalda yaşanan çocuk yoksulluğunun şiddeti ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamındaki bireylerin yoksulluk durumunu ortaya koyan hane aylık geliri durumu incelendiğinde %38,5'inin 500-1000 TL arasında bir gelire, %47,1'inin e 1001-2000 TL arasında bir gelire

sahip olduğu gör÷lmektedir. Bunun beraberinde hanedeki çocuk sayısına bakıldığında, araştırmaya katılan 104 kişinin %4,8'inin tek, %15,4'ünün 2, %9,6'sının 3, %32,7'sinin 4 ve üzeri çocuğa bakmakla yükümlü olduğu ve %37,5'inin hanesinde yaşayan çocuk olmadığı gör÷lmüştür. Yani araştırma kapsamındaki ailelerin büyük çoğunlu 4 ve üzeri çocuğa bakmakla yükümlüdür.

Hane aylık geliri ve hanedeki çocuk sayısı kıyaslandığında, düşük gelire rağmen çocuk sayısının fazla olması dikkat çekmektedir. Bu durum da, araştırma yapılan kırsal alanda, çocukların yoksul durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Çocukların yoksulluk yaşaması ise, gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Yoksulluk nedeniyle gelişim dönemlerine özgü ihtiyaçları yeterli düzeyde karşılanamamaktadır.

Yoksulluk nedeniyle çocuklar, sömür÷lme, ihmal edilme, istismara uğrama gibi durumlarla da karşılaşabilmektedirler. Özellikle kırsal alanlarda çocuklar bir yetişkin gibi çalıştırılmakta, kapasitelerine uygun olmayan işler yapmak zorunda bırakılmaktadırlar. Bu da çocuğun hem fiziksel hem de psikososyal gelişimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Yoksulluk içinde yetişen çocuklar, eğitim gibi imkanlara ulaşamamaktadır. Bu durum çocukların yoksulluktan çıkamamasına, hatta sonraki kuşaklara da yoksulluğu aktarmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, çocuklar yoksulluğun etkilerini en derinden yaşayan gruplardır. Yoksulluğun olumsuz etkilerini ve izlerini hayat boyu taşımakta, hatta sonraki nesillere aktarmaktadırlar. Çocuklar için fiziksel, psikolojik, sosyal anlamda oldukça örseleyici olan yoksulluk, çocuk özelinde ihmal edilen bir durumdur. Yapılan literatür çalışmalarına bakıldığında, çocuk yoksulluğuyla ilgili yeterli sayıda çalışma ve araştırmanın olmadığı gör÷lmektedir. Konuyla ilgili, birtakım bulgu, sonuç ve öneri sunan çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Avşar-Kurnaz, Şebnem; (2007), "Çocuk Yoksulluğu", *Aile ve Toplum*, Cilt: 3, Sayı: 12, s.47-55.
- Hatun, Şükrü; (2002), *Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri*, Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi, Ankara.
- Durgun, Özlem; (2011), "Türkiye'de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, s.143-154.
- Kahraman, Fatih ve Songül Sallan-Gül; (2015), "Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma" , *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1, s. 339-366.
- AYDEMİR, Cahit(2013), "Türkiye'de İşgücü Yapısı, İşsizlik Ve Kırsal Alan", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı:1, 115-138.
- İBRİŞİM, Nur(2008), Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi Ve Türkiye Üzerine Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TOPGÜL, Seda (2013), "Türkiye'de Yoksulluk Ve Yoksulluğun Kadınlaşması", Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 277-296.
- TÜİK(2008), Tüketim Harcamaları Yoksulluk Ve Gelir Dağılımı: Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-6, Eylül, Ankara.

ÇALIŞAN KADINLARDA ÖRGÜTSEL STRES VE BAŞA ÇIKMA YOLLARI (BİR KAMU KURUMU ÖRNEĞİ)

Onur Yaşar¹

Özet

Günümüz çalışma hayatında, üzerinde durulan en önemli konulardan bir tanesi strestir. Çalışma hayatında belirli rol ve sorumlulukları bulunan birey, örgüt ortamından kaynaklanan "örgütsel stres" ile karşı karşıya kalmaktadır. Diğer taraftan kadınlar, sadece kadın olmaları sebebiyle hem çalışma hayatına girişte, hem de çalışma hayatında erkeklere göre daha fazla sorunla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunların temelinde kadınlara verilen toplumsal cinsiyet rolleri bulunmaktadır. Çalışan kadın bir taraftan ev ve iş yaşamı arasında denge kurmaya çalışırken diğer yandan birçok sorunla mücadele etmektedir.

Bu araştırmanın amacı; çalışan kadınların yaşamış oldukları örgütsel stres kaynaklarını tespit etmek ve bu stres kaynakları ile mücadele ederken bireysel ve örgütsel çözüm önerileri sunabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Stres, Çalışan Kadın, Stres Kaynakları, Stresle Baş Etme Yöntemleri.

1. Giriş

Hızla gelişen teknolojinin beraberinde getirdiği sanayileşme ve değişen çalışma koşulları, çalışanlar üzerinde strese neden olmaktadır. Çalışanlar bir taraftan hızla değişen bu çevre koşullarına ayak uydurmaya çalışırken diğer taraftan mesleki ve bireysel sorumluluklarını yerine getirmeye ve ailelerinin beklentilerini karşılamaya çalışmaktadırlar. Bu da çalışanların yaşamış oldukları stres düzeyini artırmaktadır. Özellikle son yıllarda kadınların geleneksel rollerinden sıyrılarak çalışma yaşamına girmeleriyle birlikte anne, eş, ev kadını ve iş kadını olarak kadının sorumluluklarına yenileri eklenmiştir. Kadınlar toplum tarafında kendilerine biçilen sorumluluklar arasındaki dengeyi kurmaya çalışırken çoğu zaman bu ağır yükün altında strese girmekten kurtulamamışlardır.

Kadınların çalışma hayatında kendilerini kabul ettirmeye çalışmalarıyla başlayan sorunlar hala, iş gücü piyasasında ikinci iş gücü olarak kabul edilmeleri, işe alımlarda ve terfilerde tercih edilmemeleri, düşük ücretle ve sosyal güvenceden yoksun olarak çalıştırılmaları gibi sorunlarla devam etmektedir. Kadınların çalışma hayatında bu denli sorunla karşılaşması, çalışan kadınların çalışma yaşamındaki stres kaynaklarının ve bu stres ile baş etme yöntemlerinin araştırılması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmış ve bu çalışmanın yapılmasına öncü olmuştur.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Stres ve Örgütsel Stres Kavramları

Stres kavramı Latince kökenli bir kelime olup, 17. yüzyılda felaket, bela, keder, elem, dert anlamlarında kullanılmış, ancak zaman içerisinde anlam değişimine uğrayarak 18. ve 19. yüzyıllarda objelere, kişilere, organlara ve ruhsal yapılara uygulanan baskı ve zorlama anlamlarında kullanılır hale gelmiştir (Torun, 1996: 43).

Günümüzde stres; insanın yaşamakta olduğu ortamda meydana gelen bir değişikliğin veya insanın mevcut yaşamını devam ettirdiği ortamını değiştirmesinin onun üzerinde etkiler bırakması ile ilgili olup, bireyin içinde bulunduğu mevcut koşulların ve iş koşullarının onu etkilemesi sebebiyle vücut tarafından bir takım özel biyokimyasal salgıların harekete geçirilerek, değişen yeni koşullara uyum sağlayabilmek adına düşünsel ve bedensel olarak metabolizmanın harekete geçmesi durumu olarak da tanımlanabilir (Eren, 2010: 291-292).

Örgütsel stres ise; iş ortamındaki bir olguyu, stres kaynaklarını ve gerginlik durumunu işaret etmektedir. Kişilerin örgütle ya da işle ilgili olarak herhangi bir beklenti içinde olmaları durumunda bireysel enerjinin harekete geçmesi olarak tanımlanmaktadır (Quick, 1984: 10). Bir başka deyişle işin özelliklerinin ve işle ilgili sosyo-psikolojik durumların kişi üzerindeki potansiyel zararlı etkileri şeklinde ifade edilmektedir (Beehr, 1998: 7).

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Doktora Öğrencisi

2.2. Çalışma Hayatında Kadın

Tarih boyunca ekonomik ve toplumsal yaşamın bir kısmını kadınlar, bir kısmını da erkekler meydana getirmiştir. Ancak kadınların ekonomik yaşama katılımları ile toplumsal ve ekonomik alanda ortaya çıkan kalkınmadan yararlanma düzeyleri ne yazık ki doğru orantılı olmamıştır (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 195). Ancak, sosyal, siyasal ve ekonomik yaşamda meydana gelen değişimler toplumsal ve ekonomik kalkınmada kadınların etkin bir biçimde yer almasını, işsizlik ve yoksullukla mücadelede önemli bir rol oynayacağı görüşünü ortaya çıkarmıştır (Karabıyık, 2012: 232).

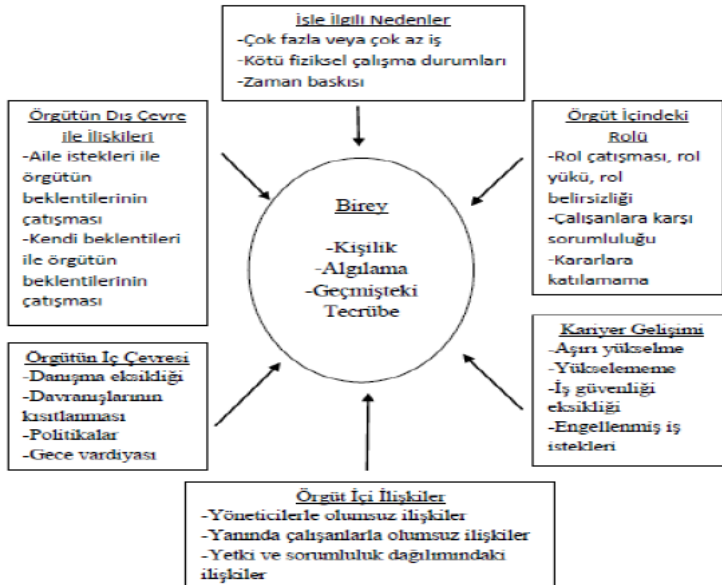
Tarihin ilk dönemlerinde kadınlar yoğun olarak tarım sektöründe çalışmışlardır. Geleneksel yapı içerisinde kendisine temel olarak; üreme ile ev ve ailenin bakımı görevi verilen kadının çalışma alanı, savaş dönemleri haricinde tarım kesimi ve kendi aile işletmeleri ile sınırlı kalmıştır (Erdal, 2008: 110). Aslında kadınların iş yaşamının dışında tutularak ev işleri yapmak zorunda kalmalarının temelinde toplumsal cinsiyet rolleri yatmaktadır. Sosyalleşme sürecinin başından itibaren kız çocuklarının uysal, yumuşak ve özverili, erkek çocuklarının ise yarışmacı, atak ve girişken olma davranışları ailesi ve toplum tarafından pekiştirilmekte, bu durum da kız ve erkek çocuklarının yönedikleri serbest zaman aktivitelerini, kendilerini geliştirecekleri alanları, hatta meslek seçimi ve iş yaşamlarını etkilemektedir (Kuzgun ve Sevim, 2004: 16).

Diğer yandan tarihsel süreç içerisinde Sanayi Devrimi ile birlikte kadın ilk kez, ekonomik gelir karşılığı bağımlı olarak yani bir başkası hesabına iş üretmeye başlamıştır. Bu nedenle Sanayi Devrimi, ilk kez ve bugünkü anlamıyla, ücretli kadın iş gücü kavramının ortaya çıkmasına sebep olan en önemli tarihsel gelişme olarak kabul görmektedir (Akgün, 2010: 59).

Ülkemiz için ise Cumhuriyet'in ilanından itibaren kız ve erkek meslek okullarının sayısının artmasına da bağlı olarak kadının iş yaşamında daha etkin rol almaya başladığı ve bunun sonucunda ekonomik bağımsızlığını elde etmeye başladığının görüldüğü, bu durumun Doğudaki Müslüman toplumlara örnek olabilecek seviyelere kadar geldiği değerlendirilmektedir (Erdal, 2008: 110).

2.3. Çalışan Kadın Açısından Örgütsel Stres Kaynakları

İş yaşamında kadın sadece bireysel stres kaynaklarıyla değil; işin kendisi, örgüt içindeki rolü, örgütün iç ve dış çevre ile olan ilişkileri ve kariyer gelişimi ile ilgili baskılarla da çevrelenmiş durumdadır. Kadın bu baskılar nedeniyle yoğun bir stres altında kalabilmektedir. Kadını çevreleyen örgütsel stres kaynakları Şekil 1'de yer almaktadır (Kirel, 1999: 221):

Şekil 1. Kadını Çevreleyen Örgütsel Stres Kaynakları

Kaynak: (Kirel, 1999: 221)

Örgütsel stres kaynakları; işin niteliği ve çalışma ortamının fiziki koşulları, örgütsel yapı, iklim ve politikalar ile ilgili etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. İşin niteliği ile ilgili etkenler ise; aşırı iş yükü ve zaman baskısı, monotonluk, fazla mesai ve vardiyalı çalışma düzeni ile rol belirsizliği ve rol çatışmasını içerisine almaktadır. Aşırı iş yükü, kantitatif (niceliksel) ve kalitatif(niteliksel) iş yükü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Niceliksel iş yükü, belirli bir zaman diliminde çalışan tarafından çok sayıda ve çeşitte yapılması gereken iş olması, yapılacak işlere oranla zamanın kısıtlı olması ile yapılacak olan işlerin fiziki olarak yüksek çaba gerektiren, ağır ve yorucu işler olması şeklinde tanımlanmaktadır (Eroğlu, 2006: 429). Niteliksel iş yükü ise, çalışan kişinin işini yapabilmesi için gerekli olan yeteneklere, kişisel özelliklere sahip olmadığı ya da o iş için gerekli olan performans standartlarının kişinin sahip olduğu standartlardan yüksek olması olarak tanımlanabilir (Solmuş, 2004: 81-82).

İşin niteliği ile ilgili stres faktörlerinden biri olan rol belirsizliği; çalışma ortamında çalışanın işini yaparken kendisinden beklenen performansı gösterebilmesi için yeterince bilgiye sahip olmadığında ortaya çıkmaktadır. Rol çatışması ise, çalışma ortamında çalışanın birbiri ile çelişen, birbirinin zıttı olan talep ve beklentilerle aynı anda karşılaşması durumunda yaşanmaktadır. Bu durumda çalışan taleplerden birini karşılamaya çalışırken en az bir diğer talebi karşılayamayacak ya da karşılamakta zorlanacaktır (Ceylan ve Ulutürk, 2006: 48-49). Çalışma ortamının fiziki koşullarının kötü olması da kadınlar açısından önemli bir stres faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütlerde strese neden olan fiziksel koşullar kısaca; aydınlatma, gürültü, hava koşulları ve ergonomik faktörler olarak sıralanabilmektedir (Soysal, 2009: 21).

Çalışan kadınların örgüt içi alınan kararlara katılmaması, kendilerini soyutlanmış hissetmeleri, kuruma karşı olan güvenlerini kaybetmeleri, geleceğe ilişkin hedeflerini belirlemede sorun yaşamaları gibi olumsuz etkilere sebep olacak ve stres düzeylerini yükseltebilecektir (Özbay, 2007: 23). Örgütlerde terfi olanaklarının az veya imkânsız olması, çalışanların terfi ettirilirken adaletli davranılmaması, çalışanların haksızlığa uğradıklarını düşünerek hayal kırıklığı yaşamasına ve bu durumun çalışanlar üzerinde büyük stres oluşturmalarına sebep olacaktır (Ergun, 2008: 30). Örgütlerde iletişim doğru bir şekilde gerçekleştirilmediğinde fiziksel olarak olmasa bile ruhsal anlamda bir yabancılaşma meydana gelecektir. Özellikle yöneticiler çalışanlarıyla ve örgütün genelile olan ilişkilerini kopardıklarında örgütteki sıkıntıları tespit edemeyecektir (Kirel, 2008: 96).

Örgütte çalışanlara verilen ücret eşit ve dengeli değilse, çalışanlar arasında ücretlendirmenin nesnel olarak yapılmadığına dair bir algı varsa bu durum çalışanlar açısından bir stres kaynağı olacaktır. Diğer taraftan çalışanlara verilen ücret onların işe olan katkısını ve performansını göstermesi açısından bir mesaj olarak da görülmektedir (Soysal, 2009: 25).

Çalışma hayatında stres kaynakları çalışanın bireysel özelliklerinden ya da örgütsel yapıdan kaynaklı olabildiği gibi çevresel kaynaklı da olabilmektedir. Başlıca çevresel stres kaynakları; teknoloji, ekonomi, siyasi ve politik, kültürel ve sosyal, ulaşım olarak sıralanabilir (Eren, 2010: 301-302).

2.4. Çalışan Kadın Açısından Örgütsel Stres ile Başa Çıkma Yolları

Stresle başa çıkma yolları bireysel ve örgütsel başa çıkma yolları olarak iki grupta ele alınabilir. Bireysel olarak kullanılabilen yöntemlerin ortak noktası, kişisel alışkanlıklar ile fiziksel, psikolojik ve davranışsal yapıların kontrol altına alınmaya çalışılmasıdır (Akgün, 2010: 80).

Stresle başa çıkmada bireysel olarak kullanılan yöntemlerden bir tanesi egzersiz yapmaktır. Egzersiz yapmak, gerilimi, depresyonu azaltır, kişilerin kendilerini iyi hissetmelerine sebep olur ve başa çıkılmayan stresin, psikolojik ve fiziksel sonuçlarını da azaltır (İlgar, 2001: 73).

Meditasyon, genellikle dinsel bir tören olarak bilinmekle birlikte, günümüzde stresi azaltıcı ve pek çok kronik hastalığı yenmeye yardımcı bir araç olarak kullanılmaktadır. Meditasyonun temeli, beyni meşgul eden durumlar ortaya çıktığında, bir objeye, düşünceye vücudun bir bölümüne veya nefese odaklanabilmek ve tekrar beynin odağını geri döndürmektir (İlgar, 2001: 75-76).

Yeterince beslenememek ya da şişmanlık gibi beslenme düzenindeki yanlışlıklar fizyolojik ve biyolojik sorunları da beraberinde getirerek kişilerde strese neden olmaktadır (Türkgüngör, 2009: 79). Dolayısıyla iyi bir beslenme düzeni stresle baş etmede önemli bir yöntemdir.

Örgütsel başa çıkma yolları; iş görenlerin iş stresini azaltmak ya da önlemek için örgüt düzeyindeki stres kaynaklarının kontrol altına alınması ve olabildiğince azaltılması için yapılan örgütsel düzenlemeler olarak

tanımlanabilir (Bayram, 2006: 57). Stresle örgütsel başa çıkma yolları; olumlu örgüt iklimi ve katılımcı yönetim, kariyer planlama ve geliştirme, rollerin belirlenmesi ve çatışmanın azaltılması, işin yeniden yapılandırılması ve iş rotasyonu, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sosyal destek sistemleri, zaman yönetimi, eğitim ve geliştirme programları olarak sıralanabilir.

Genellikle örgütlerin çoğunda, bürokratik, katı ve kişisel olmayan resmi bir yapı vardır. Bu durumda örgüt çalışanları üzerinde stres yaratan etmenlerden bir tanesidir. Dolayısıyla örgütlerde, daha az merkezîyetçi, alınan kararlara katılımın desteklediği, yukarıya doğru iletişime izin veren bir yapının kurulması örgütsel stres ile başa çıkmada izlenebilecek etkili bir yöntemdir (Ergül, 2012: 41). Yapılan araştırmalar, alınan kararlara katılım düzeyi yükseldikçe, çalışanların işe karşı olan motivasyonlarının arttığını, işe karşı tutumlarının ve başarıma anlayışlarının olumlu yönde değiştiğini göstermektedir (Türkgüngör, 2009: 86).

Çoğunlukla örgütlerde, çalışanların mesleki gelişim ve kariyer planlamalarına ilişkin geçişlerin ve yükselmelerin geleneksel yollarla yapıldığı görülmektedir (Okutan ve Tengilimoğlu, 2002: 26). Oysa örgütlerde kariyer geliştirme programlarının oluşturulması hem örgüt hem de çalışanlar açısından iki taraflı olarak yararlar sağlayacaktır. İş gören açısından kendi geleceğini ve kariyerini planlamasına imkân sağlayarak motivasyonunu artıracak, örgüt açısından ise, çalışanın tatmin ve örgüte bağlılığı artacak, kariyer hedef ve planları hazırlanırken daha gerçekçi davranmalarını, çalışanlarının becerilerinin geliştirilmesini beraberinde getirecektir (Türkgüngör, 2009: 86).

Örgütlerdeki rol çatışması ve belirsizlikler çalışanlar açısından önemli bir stres kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yöneticiler, örgütteki rol belirsizliğini ve çatışmalarını ortadan kaldırarak bunun çalışanlar üzerinde neden olduğu stresi azaltabilirler (Okutan ve Tengilimoğlu, 2002: 26). Ayrıca örgütteki rol belirsizliği ve rol çatışmasının önüne geçmek için, açık iş bölümü sistemi geliştirilebilir, adil ve objektif bir performans değerlendirmesi yapılabilir. Bunun yanı sıra esnek örgüt yapısı, daha az çatışma ve kişiler arası ilişkilerin daha iyi olması açısından yarar sağlayacaktır. Bilgi akış sistemi geliştirilerek rol belirsizliği azaltılmalı, gereken durumlarda ise yeniden örgütlenme veya yeniden yapılanmaya gitmekten kaçınılmamalıdır (İlgar, 2001: 90).

İş ve görevlerin yeniden düzenlenmesi ile iş yerindeki stresin olumsuz etkileri azaltılabilir. İşin çalışma grubu dikkate alınarak yatay ve dikey genişletilmesi işin yeniden yapılandırılması kapsamında olup, aşırı ve az iş yükü, zaman baskıları, iş teslimleri, rol çatışmaları ve rol belirsizliklerinin neden olduğu örgütsel stresi engellemede etkili bir yöntemdir (Soysal, 2009: 34).

Çalışma koşullarının iyileştirilmesi, örgütsel stres ile başa çıkmada önemli bir yoldur. Bunun için çalışanların işlerinden tatmin olmaları, ast ve üstleri ile ilişkilerinin iyi olması gerekir. Tepe yöneticiler, çalışanların taleplerini anlamalı, karar verme ve planlama sürecinde çalışanları dâhil etmeli ve çalışanlar ile etkin ve açık bir iletişim tarzı benimsemelidirler (İlgar, 2001: 90).

Çalışanlara sosyal destek sağlanması, düzenli bir alt yapıya dayanarak çalışanlarla birlikte durumun gözlemlenmesi, incelenmesi, ortaya çıkan problemlerin tartışılarak ele alınması ve çalışanların strese karşı önlem almalarına ve gerekli değişiklikleri yapmalarına yönelik gerekli teşviklerin yapılmasını da içine almaktadır (Towner, 1998: 58). Sosyal destek alan bireyler, fizyolojik ve psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissetmekte, stresi meydana getiren durumla karşılaştıklarında stresle daha başarılı bir şekilde başa çıkabilmektedirler (Soysal, 2009: 34).

Zaman yönetiminin temel amacı, zamanı ihtiyaç ve istekleri en uygun şekilde karşılayacak biçimde kontrol altında tutmaktır. Zaman yönetimi için üç temel basamak vardır; plan yapmak, öncelikleri belirlemek ve uygulamaya geçmek. (Türkgüngör, 2009: 80). Zamanı iyi kullanmayı sağlayan teknikler sayesinde yaşanan endişe ve stresi azaltmak mümkündür (Ergun, 2008: 77-78).

Çalışanlar için, yaptıkları işle ilgili yetenek geliştirici eğitim programları düzenlenmesi, yaptıkları işi daha iyi tanımlarını, daha etkin çalışmalarını sağlamak ve stres düzeylerinin azalmasına yardımcı olmaktadır (İlgar, 2001: 88).

3.Yöntem

Araştırma, betimleyici bir alan araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın evrenini Ankara ilinde bir genel müdürlük ve ona bağlı 7 daire başkanlığında çalışan 75 kadın oluşturmaktadır. Uygulama sırasında katılımcılar tarafından, 10 sorudan oluşan demografik sorular, 43 sorudan oluşan Mayerson'un Stres

Kaynağı Ölçeği ve 15 sorudan oluşan Stresle Başa Çıkma Ölçeği cevaplanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular bilgisayar ortamına aktarılarak, istatistiksel analizler için IBM SPSS Statistics 22 paket programı kullanılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken, tanımlayıcı istatistiksel metotların (Ortalama, Standart Sapma) yanı sıra, normal dağılım gösteren niceliksel verilerin karşılaştırılmasında gruplar arası karşılaştırmalarında Oneway Anova testi, iki grup değerlendirmelerinde ise student t testi kullanılmıştır. Ölçeklerin geçerlilik güvenilirliği Reliability analizi ile yapılmıştır. Sonuçlar % 95'lik güven aralığında, anlamlılık $p < 0.05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

Çalışan kadınların stres kaynaklarını belirlemek için Mayerson'un Stres Kaynağı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türk toplumunda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Aynur Dinç Sever tarafından yapılmıştır. Bu ölçek; stres vericilerle ilgili dört alt boyutu ifade eden toplam 43 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte stres kaynaklarıyla ilgili dört alt boyut bulunmaktadır. Bunlar:

- Sosyal Stres Vericiler (İnsan ilişkilerinden kaynaklanan stres vericiler)
- İşle İlgili Stres Vericiler (İş hayatından kaynaklanan stres vericiler)
- Kendini Yorumlama Biçiminden Kaynaklanan Stres Vericiler (Kişinin iç ve dış dünyasından yansıyan bilgileri yorumlayış biçiminden kaynaklanan, iç konuşma da denilebilen kendini yorumlama ile ilgili stres vericiler)
- Fiziki Çevreden Kaynaklanan Stres Vericiler (Kişinin yaşadığı fizik çevreden kaynaklanan, gürültü ve hava kirliliğini de içine alan stres vericiler) şeklindedir.

Çalışan kadınların stresle başa çıkma yöntemlerini belirlemek için ise; Paşa (2007), tarafından geliştirilen ve geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılan stresle başa çıkma ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, "kesinlikle katılmıyorum", "katılmıyorum", "kararsızım", "katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" ifadelerinin bulunduğu toplamda 15 sorudan oluşmaktadır. Ölçek yönetsel faktörler, psikolojik faktörler ve fizyolojik faktörler olmak üzere üç bölümden oluşmuştur.

4. Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1 incelenecek olursa; araştırmaya katılanların %4'ü 20-25 yaş arasında, %29,3'ü 26-30 yaş arasında, %25,3'ü 31-35 yaş arasında, %14,7'si 36-40 yaş arasında, %6,7'si 41-45 yaş arasında ve %20'sinin ise 40 yaş ve üzerinde olduğu gözlenmektedir. Katılımcılar %4'ü lise, %12'si ön lisans, %58,7'si lisans, %22,7'si yüksek lisans, %2,7'si doktora düzeyinde eğitim görmüştür. Araştırmaya katılanların %72'sinin evli, %22,7'sinin bekâr, %5,3'ünün boşanmış olduğu, %57,3'ünün çocuk sahibi iken %42,7'sinin çocuk sahibi olmadığı görülmektedir.

Meslek dağılımlarına bakılacak olursa, %17,3'ü meslek elemanı, %32'si kariyer meslek, %14,7'si idareci, %33,3'ü genel memur ve %2,7'si mütercim olarak görev yapmaktadır. Araştırmaya katılanların %8'i 1 yıldan az, %29,3'ü 1-4 yıldır, %26,7'si 5-9 yıldır, %4'ü 10-14 yıldır %30,7'si 15 yıl ve daha fazla süredir şu anki yapmakta olduğu mesleği yapmaktadırlar. Yine araştırmaya katılanların % 12'sinin 1 yıldan az, %44'ünün 1-4 yıldır, % 25,3'ünün 5-9 yıldır, %18,7'sinin 10 yıl ve daha fazla süredir şu anki kurumlarında görev yaptıkları görülmektedir.

Araştırmaya katılanların %40'ı gelirin giderden az, %46,7'si gelirin giderine denk olduğunu belirtirken, %13,3'ü gelirin giderinden fazla olduğunu ifade etmiştir. Araştırmaya katılanların %66,7'si çalışma hayatının aile yaşamını olumsuz yönde etkilemediğini ifade ederken, %33,3'ü çalışmasının aile yaşamını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Araştırmaya katılanların %58,7'si stres kaynakları ve yönetimi konusunda eğitim almamışken, %41,3'ü stres kaynakları ve yönetimi konusunda eğitim almıştır.

Katılımcıların Mayerson Stres Kaynağı Ölçeğine verdikleri cevapların dağılımı tablo.2'de gösterilmiştir.

Tablo1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		Sıklık	Yüzde
Yaş	20-25	3	4.0
	26-30	22	29.3
	31-35	19	25.3
	36-40	11	14.7
	41-45	5	6.7
	46 ve üstü	15	20.0
	Toplam	75	100.0
Eğitim Düzeyi	Lise	3	4.0
	Ön Lisans	9	12.0
	Lisans	44	58.7
	Yüksek Lisans	17	22.7
	Doktora	2	2.7
	Toplam	75	100.0
Medeni Hal	Evli	54	72.0
	Bekâr	17	22.7
	Boşanmış	4	5.3
	Toplam	75	100.0
Çocuk Sahibi/Çocuk Sahibi Değil	Çocuk Sahibi	43	57.3
	Çocuk Sahibi Değil	32	42.7
	Toplam	75	100.0
Görev	Meslek Elemanı	13	17.3
	İdareci	11	14.7
	Genel Memur	25	33.3
	Kariyer Meslek	24	32.0
	Mütercim	2	2.7
	Toplam	75	100.0
Meslek Yılı	1 yıldan az	6	8
	1-4 yıl	22	29.3
	5-9 yıl	20	26.7
	10-14 yıl	3	4.0
	15 yıl ve daha fazla	23	30.7
	Toplam	74	98.7
Kurum Yılı	1 yıldan az	9	12.0
	1-4 yıl	33	44.0
	5-9 yıl	19	25.3
	10 yıl ve daha fazla	14	18.7
	Toplam	75	100.0
Gelir Durumu Değerlendirmesi	Gelir Giderden Az	30	40.0
	Gelir Gidere Denk	35	46.7
	Gelir Giderden Fazla	10	13.3
	Toplam	75	100.0
Çalışmanın Aile Hayatına Olumsuz Etkisi	Evet	25	33.3
	Hayır	50	66.7
	Toplam	75	100.0
Stres Yönetimi Alma Durumu	Evet	31	41.3
	Hayır	44	58.7
	Toplam	75	100.0

Tablo 2. Mayerson Stres Kaynağı Ölçeği ve Araştırmaya Katılanların Verdikleri Cevapların Yüzde Dağılımı

	Asla	Seyrek Olarak	Bazen	Sık sık	Her zaman
1. Yabancılarla karşılaşmaktan rahatsız olurum.	33,3	29,3	29,3	8,0	0
2. Bir grup önünde konuşurken rahatsız olurum.	21,3	22,7	36,0	16,0	4,0
3. İstediklerimi yapıp yapamayacağım konusunda kuşku duvarım.	17,3	33,3	38,7	10,7	0
4. Birlikte çalıştığım insanların yaptığım iş konusunda bilgisi yok.	14,7	36,0	36,0	9,3	2,7
5. Amirlerimle görüş ayrımlıklarım var.	8,0	12,0	46,7	32,0	1,3
6. İşte zamanımı alan, birbirleriyle çatışanlardır.	6,7	29,3	32,0	25,3	4,0
7. Yöneticilik konusunda kendime güvenmiyorum.	36,0	20,0	29,3	10,7	2,7
8. "Yönetim" işim arasında yeni taleplerde bulunarak beni engeller.	12,0	20,0	26,7	36,0	4,0
9. Çalışmam gerekenlerle benim bölümüm arasında çatışma var.	13,3	29,3	38,7	13,3	2,7
10. Sadece yaptığım iş vetersiz olduğunda beni hatırlarlar.	29,3	20,0	20,0	21,3	6,7
11. Beni etkileyecek olan kararlar ve değişiklikler, bilgim olmadan	10,7	14,7	20,0	36,0	18,7
12. Yapacak çok işim ve çok az zamanım var.	5,3	16,0	24,0	45,3	9,3
13. İşimde yaptıklarından daha fazla niteliklerim olduğumu	2,7	9,3	26,7	28,0	32,0
14. Şu sırada yapmaktaki olduğum iş için vetersiz olduğumu	69,3	20,0	9,3	0	1,3
15. Yakın olarak çalıştığım mesai arkadaşlarım, benden daha farklı	25,3	30,7	22,7	17,3	4,0
16. İşimi yapabilmem için başka bölümlere de gitmem gerekir.	9,3	30,7	38,7	20,0	1,3
17. İş verindeki insanlarla veya ailemle olan çatışmaları	24,0	45,3	25,3	4,0	1,3
18. Diğer bölümlerle olan çatışmaları çözümleremem.	20,0	38,7	36,0	5,3	0
19. Birlikte çalıştığım insanlardan kişisel destek alamam.	22,7	38,7	30,7	6,7	1,3
20. Bir plan üzerine çalışmak verime vaktimi onunla ilgili güçlükleri	5,3	32,0	36,0	26,7	0
21. Fazla mesailer ve hafta sonunu da içine alan iş koşullarım	28,0	20,0	36,0	13,3	1,3
22. Kendi kendime zaman sınırlamaları koyarım.	0	24,0	49,3	21,3	5,3
23. Daha alt derecedeki kişilere (veya çocuklara) olumsuz bir şey	10,7	33,3	24,0	17,3	13,3
24. Saldırgan kişilerle başa çıkmakta güçlük çekerim.	14,7	26,7	17,3	36,0	5,3
25. Pasif kişilerle iş yapmaktaki güçlük çekerim.	5,3	28,0	34,7	25,3	5,3
26. Birbirleriyle çıkan sorunluluklar beni güç durumda bırakır.	5,3	21,3	38,7	29,3	5,3
27. Yaşıtlarım arasındaki bir çatışmada hakemlik yapmaktan	13,3	30,7	36,0	14,7	4,0
28. Benden küçükler (veya çocuklar) arasındaki bir çatışmada	26,7	33,3	28,0	8,0	4,0
29. Yaşıtlarımla çatışmaya girmekten kaçınırım.	9,3	17,3	22,7	33,3	17,3
30. Amirlerimle çatışmaya girmekten kaçınırım.	9,3	20,0	18,7	29,3	22,7
31. Aslımla çatışmaya girmekten kaçınırım.	6,7	24,0	16,0	36,0	17,3
32. Karmaşık işler canımı sıkır.	6,7	8,0	28,0	25,3	32,0
33. Kişisel iltivaçlarım işyerim ile çatışma halindedir.	14,7	16,0	45,3	18,7	5,3
34. Gürültülü çevrem beni rahatsız ediyor.	8,0	5,3	24,0	21,3	41,3
35. Bir iş üzerinde dikkatimi toplamakta zorluk çekiyorum.	9,3	10,7	30,7	28,0	21,3
36. Eşimin benden birçok istekleri var.	24,0	22,7	20,0	22,7	1,3
37. Ebeveynimin sağlığı ile ilgilenmem gerekli.	9,3	32,0	25,3	16,0	16,0
38. Çocuklarımla iletişim kurmakta güçlük çekerim.	34,7	17,3	33,3	1,3	0
39. Hissettiklerimi söylemekte güçlük çekerim.	25,3	28,0	38,7	8,0	0
40. Çalıştığım yerde çok sızara içiliyorum.	46,7	29,3	14,7	2,7	4,0
41. Çalıştığım yerdeki koku beni rahatsız ediyor.	13,3	36,0	30,7	10,7	9,3
42. Oldukça gürültülü bir yerde çalışıyorum.	4,0	14,7	8,0	25,3	46,7
43. Oturduğum yerdeki çevre kirliliğinden şikâyetçiyim.	18,7	29,3	28,0	10,7	13,3

Tablo 2' deki sonuçlara göre çalışan kadınları "sosyal stres vericiler" içinde en çok; 31, 29, 24, 5 ve 25'inci sorularda yer alan stres kaynakları etkilemiştir. "Astarımla çatışmaya girmekten kaçınırım" ifadesi %53,3 oranıyla birinci sıradadır. "Yaşlıtlarımla çatışmaya girmekten kaçınırım" ifadesi %50,6 oranıyla ikinci sırada, "saldırgan kişilerle başa çıkmakta güçlük çekerim" ifadesi %41,3 oranıyla üçüncü sırada, "amirlerimle görüş ayrılıklarım var" ifadesi %33,3 oranıyla dördüncü sırada, "pasif kişilerle iş yapmada güçlük çekerim" ifadesi %30,6 oranıyla beşinci sırada yer almaktadır.

Çalışan kadınları "işle ilgili stres vericiler" içinde en çok; 32, 11, 8 ve 5'inci sorularda yer alan stres kaynakları etkilemiştir. Karmaşık işler canımı sıkır" ifadesi %57,3 oranıyla birinci sırada, "Beni etkileyecek olan kararlar ve değişiklikler, bilgim olmadan veya bana sorulmadan yapılır" ifadesi %54,7 oranıyla ikinci sırada, "Yönetim işim arasında yeni taleplerde bulunarak beni engeller" ifadesi %40 oranıyla üçüncü sırada, "Amirlerimle görüş ayrılıklarım var" ifadesi %33,3 oranıyla dördüncü sırada yer almaktadır.

Çalışan kadınları "kendini yorumlama biçiminden kaynaklanan stres vericiler" içinde en çok; 13, 12 ve 35'inci sorularda yer alan stres kaynakları etkilemiştir. "İşimde yaptıklarımın daha fazla niteliklerim olduğunu düşünüyorum" ifadesi %60 oranıyla birinci sıradadır. "Yapacak çok işim ve çok az zamanım var" ifadesi %54,6 oranıyla ikinci sırada, "bir iş üzerinde dikkatimi toplamakta zorluk çekiyorum" ifadesi %49,3 oranıyla üçüncü sırada yer almaktadır.

Çalışan kadınları "fiziki çevreden kaynaklanan stres vericiler" içinde en çok; 42 ve 34'üncü sorularda yer alan stres kaynakları etkilemiştir. "Oldukça gürültülü bir yerde çalışıyorum" ifadesi %72 oranıyla birinci sırada, "gürültülü çevrem beni rahatsız ediyor" ifadesi %62,6 oranıyla ikinci sırada yer almaktadır.

Araştırmaya katılanların "kesinlikle katılmıyorum", "katılmıyorum", "kararsızım", "katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" ifadelerini içeren Stresle Başa Çıkma Ölçeğine verdikleri cevapların yüzde dağılımı Tablo 3. 'te ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Stresle Başa Çıkma Ölçeğine Verdikleri Cevapların Yüzde Dağılımı

Yöneltil Faktörler	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Yaptığım işin takdir edilmesi beni rahatlatır.	0	1,3	1,3	36,0	61,3
2. Sorumluluklarımı iş arkadaşlarımla paylaşarak stres düzeyimi azaltmaya çalışırım.	2,7	14,7	10,7	57,3	14,7
3. Amirlerim ve iş arkadaşlarımla etkin bir iletişim içinde olmaya gayret ederim.	0	2,7	5,3	66,7	24,0
4. İş yerimde beni rahatlatacak sosyal etkinliklerin olması stres düzeyimi azaltır.	0	5,3	9,3	52,0	30,7
5. İşyerimde, arkadaşlarımdan ve amirlerimden beni rahatsız edecek davranış görmem.	8,0	37,3	28,0	20,0	6,7
Psikolojik Faktörler					
1. Amirlerimin beni her zaman dinlemeye hazır olduklarını bilmek beni rahatlatır.	2,7	12,0	12,0	40,0	33,3
2. Arkadaşlarımdan ve ailemden duygusal destek almaya çalışırım.	1,3	2,7	2,7	61,3	32,0
3. İşletme içinde psikolojik danışmanlık alabileceğim bir birimin bulunması beni rahatlatır.	2,7	2,7	20,0	44,0	30,7
4. Performansım hakkında geri bildirim aldığımında kendimi mutlu hissederim.	2,7	0	12,0	57,3	28,0
5. İş arkadaşlarımla ve amirlerimle yaşayacağım çatışmaları en aza indirmeye çalışırım.	0	2,7	5,3	58,7	33,3
6. Performansımın adil bir şekilde belirlendiğine ve ölçüldüğüne inancım tamdır.	18,7	22,7	33,3	20,0	4,0
7. Her sabah işe seveerek ve motive olmuş bir şekilde gelirim.	22,7	20,0	30,7	20,0	6,7
Fizyolojik Faktörler					
1. Stresli bir günün sonunda meditasyon ve yoga yaparak rahatlamaya çalışırım.	29,3	34,7	24,0	9,3	2,7
2. Sık sık egzersiz yapmak beni stresten uzaklaştırır.	8,0	6,7	21,3	56,0	8,0
3. Beslenmeme dikkat etmeye çalışırım.	6,7	8,0	14,7	60,0	10,7

Yönetmel faktörlerde katılımcıların % 97,3'ü yaptıkları işin takdir edilmesinin kendilerini rahatlattığını, %72'si sorumluluklarını iş arkadaşları ile paylaşmanın stresi azalttığını, %90,7'si amirleri ve iş arkadaşları ile etkin bir iletişim içerisinde olmaya gayret ettiklerini, % 82,7'si iş yerindeki sosyal aktivitelerin stres düzeyini azalttığını, % 45,3'ü iş yerinde amirleri ve iş arkadaşlarından rahatsız edecek davranış gördüklerini ifade etmişlerdir.

Psikolojik faktörlere bakıldığında % 73,3'ü amirlerinin kendilerini her zaman dinlemeye hazır olduklarını bilmenin onları rahatlatacağını, %93,3'ü arkadaşlarından ve ailesinden duygusal destek almaya çalıştığını, %74,7'si işletme içerisinde psikolojik destek alabileceği birisinin bulunmasının kendilerini rahatlatacağını, %85,3'ü performansı hakkında geri bildirim almanın kendisini mutlu edeceğini, %92'si iş arkadaşları ve amirleri ile olan çatışmaları en aza indirmeye çalıştığını, %41,4'ü performansının adil bir şekilde değerlendirildiğini, % 42,7'si her sabah işe motive olmuş bir şekilde gelmediğini ifade etmiştir.

Fizyolojik faktörlerde ise; % 64'ü stresli bir günün sonunda yoga ve meditasyon yapmadığını, % 64'ü sık sık egzersiz yapmanın stresten uzaklaştırdığını, %70,7'si beslenmesine dikkat ettiğini ifade etmiştir.

5. Sonuç

Teknolojideki hızlı gelişim, ekonomik, siyasi ve kültürel alandaki yenilikler ve değişimler, piyasalarda var olmak ve devamlı olmak isteyen örgütlerin bu gelişmeleri yakından takip etmesini ve yeniliklere ayak uydurmasını gerektirmektedir. Bu uyum sürecinde kadınlar erkeklerle kıyaslandığında işteki sorumluluklarının yanı sıra bir çalışan, ev hanımı, çocuklar ve ebeveynler için bakıcı gibi birçok rol ve sorumluluğu üstlenmek durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla kadınlar hem iş yaşamı hem de ev yaşamı arasındaki toplumsal cinsiyet temelli bu rolleri arasında denge kurmaya çalışırken daha fazla stres yaşamaktadırlar.

Çalışan kadınlarda örgütsel stres ve başa çıkma yollarına ilişkin bir kamu kurumunda yapılan bu araştırma sonuçlarına göre; çalışan kadınların yoğun olarak amirleri ile görüş ayrılıkları yaşadıkları, bir iş yaparken yönetimin kendilerinden başka bir iş talep etmesinin, çalışan kadınlar açısından önemli bir stres kaynağı olduğu, kendilerini etkileyecek olan kararlarda fikirlerinin alınmamasının çalışan kadınların stres düzeyini artırdığı, yapacak çok işlerinin olup yeterli zamanlarının olmamasının ve birbiriyle çakışan sorumlulukların çalışan kadınlar için önemli bir stres kaynağı olduğu, yaptıkları işten daha fazla niteliğe sahip olduklarını düşünmelerinin stres düzeylerini artırdığı, fazla mesailer ve hafta sonunu da içine alan iş koşullarının stres düzeylerini yükselttiği, karmaşık işlerle karşılaşmalarının stres düzeylerini artıran bir diğer faktör olduğu ve çalışma ortamının gürültülü olması ile buna bağlı olarak bir iş üzerinde dikkatini toplamakta güçlük çekmelerinin stres düzeylerini olumsuz yönde etkileyen bir unsur olduğu görülmüştür.

Yapılan araştırma; yaptıkları işin takdir edilmesinin, sorumluluklarını iş arkadaşları ile paylaşmaları, amirleri ve çalışma arkadaşları ile etkili bir iletişim kurmalarının, iş yerinde sosyal aktivitelerin olmasının, amirlerinin kendilerini her zaman dinlemeye hazır olduklarını bilmenin, işletme içerisinde psikolojik danışmanlık hizmeti alabilecekları birisinin bulunmasının ve performansları hakkında geri bildirim almalarının çalışan kadınların stresle başa çıkmalarında önemli birer faktör olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak; örgütlerin başarılı olmaları çalışanlarının başarılı olmaları ile doğrudan ilişkilidir. Çalışanların yaptıkları işte başarılı ve mutlu olmaları örgütü de başarıya götürecektir. Kadınların çalışma yaşamındaki önemi ve yeri göz önüne alındığında, çalışan kadının başarısı da örgütün başarısını artıracaktır. Bu nedenle örgütün kadın çalışanlarının ve tüm çalışanlarının stres kaynaklarını belirleyip, bunlara yönelik gerekli tedbirleri alması kendi yararına olacaktır.

Kaynakça

- Akgün, S., (2010), "Örgütsel Stresin Çalışan Kadınların Verimliliğine Etkisi: Seramik Sektöründe Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Bayram, S., (2006), Örgütsel Stres Faktörleri ve Rehber Öğretmenler Üzerinde Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Beehr, T., (1998), "An Organizational Psychology Meta-Model of Occupational Stress", Theories of Organizational Stress, (Der: Cary L. Cooper), Oxford University Press.
- Ceylan, A. ve Y.H. Ulutürk, (2006), "Rol Belirsizliği, Rol Çatışması, İş Tatmini Ve Performans Arasındaki İlişkiler", Doğu Üniversitesi Dergisi, C.7, S.1, ss.48-58.
- Erdal, K., (2008), "Halide Edib Adıvar'ın Bakış Açısıyla Kadının Çalışma Hayatı", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.7, S.1, ss.109-123.
- Eren, E., (2010), Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Ergun, G., (2008), Sağlık İşletmelerinde Örgütsel Stresin İşgücü Performansı ile Etkileşiminin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ergül, A., (2012), Çalışma Yaşamında Stresin Bireysel Performans Üzerindeki Etkileri: Eğitim ve Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Eroğlu, F., (2006), Davranış Bilimleri, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- İlgar, Ö., (2001), Örgütsel Stresin Çalışan Kadınlar Üzerindeki Etkileri ve Stresle Başa Çıkma Yolları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karabıyık, İ., (2012), "Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı", Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.32, S.1, ss.231- 260.
- Kırel, Ç., (1999), "Örgütsel Stres ve Yönetimi", Örgütsel Davranış içinde (Ed.), E. Özkalp, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kırel, Ç., (2008), Örgütlerde Psikolojik Taciz (mobbing) ve Yönetimi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kocacı, F. ve V.B. Gökçaya, (2005), "Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.6, S.1, Sivas, ss.195-219.
- Kuzgun, Y. ve S.A. Sevim, (2004), "Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, C.37, S.1, ss.14-27.
- Okutan, M. ve D. Tengilimoğlu, (2002). "İş Ortamında Stres ve Stresle Başa Çıkma Yöntemleri: Bir Alan Uygulaması", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S.3, ss.15-42.
- Özbay, E., (2007), "İstanbul İlinde Askeri Hastanelerde Çalışan Yönetici Hemşirelerin Stres Kaynakları Ve Başa Çıkma Yöntemlerinin Belirlenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Quik, C., (1984), "Organizational Stress and Preventive Management", New York: Mc Graw Hill.
- Solmuş, T., (2004), İş Yaşamında Duygular ve Kişilerarası İlişkiler, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Soysal, A., (2009), "İş Yaşamında Stres", Çimento İşveren Dergisi, C.23, S.3, ss:17-40.
- Torun, A., (1996), "Stres ve Tükenmişlik", Endüstri ve Örgüt Psikolojisi içinde, (Ed.), S. Tevrüz, Türk Psikologlar Derneği Yayını, Ankara.
- Towner, L., (1998), "Managing Employee Stress: Support Your Staff by Preventing or Reducing Stress in the Workplace with This Step by Step Guide, Kogan Page Publication, London.
- Türküngör, S.P., (2009), Örgütsel Stres ve Çözüm Yollarında Cinsiyet Faktörü: Bir Örnek Olay, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

OKUL SOSYAL HİZMETİ VE OKULLARDA EKİP ÇALIŞMASININ KURGUSAL BİR VAKA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Ural Nadir¹

Özet

Okul sosyal hizmeti Türkiye için çok yenilerde tartışmaya başlanılan bir konu olduğu gibi akademik anlamda da çok uzun soluklu tartışmaları ve araştırmalar da barındırmayan bir alan olarak kalmıştır. Özellikle ülkemizdeki son günlerde yaşanan kimi gelişmeler (Milli Eğitim bakanlığı tarafından açılan kadrolar ve okullarda yaşana ciddi problemler gibi) okul sosyal hizmetini ve alanda kimlerin hangi yeterlilikle çalışması gerektiğini daha tartışılır hale getirmiştir. Bu bildiride (gerçekte her gün karşıya geldiğimiz) kurgusal bir durum üzerinden okul sosyal hizmet uygulamaları ve uygulamalar sırasındaki ekip çalışmasının önemi tartışılacaktır.

Mehmet şehrin yoksul bölgelerinden birisinde bir ilköğretim okulunun ikinci kademesinde sosyal hizmet uzmanı olarak çalışmaktadır. Bölgenin yoksulluğu ile birlikte suçta sürüklenme bölgede çocuklar açısından da aileler açısından da önemli bir sorudur. Mehmet'in çalıştığı okulda da suçta sürüklenen çocuk sorunu gün geçtikçe artmaktadır. Okul idaresi durumu fark ederek Mehmet'ten bu sorun ile ilgili bir çalışma yapmasını istemiştir.

Okulda sosyal hizmet uzmanı olarak görev yapan Mehmet, okul sosyal hizmetinin dayandığı iki temel kuramsal yaklaşım olan ekosistem yaklaşımı ve güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde gerekli çalışmaları okulda görev yapan tüm diğer meslek elemanları ve idare ile birlikte işbirliği ve koordinasyon halinde sürdürmüş ve bölgedeki suçta sürüklenen çocuk sorununu bütüncül bir yaklaşımla değerlendirerek müdahalelerde bulunmuştur.

Okul sosyal hizmeti ve etkin bir ekip çalışmasının Mehmet'in görev yaptığı bölgede anlamlı sonuçlar verdiği, bir çok çocuğun gerek riskleri erken fark edilerek suçta sürüklenmekten alı konulduğu, gerekse de ssuçta sürüklenen bir çok çocuğun da rehabilitasyon süreçlerinin ekip çalışması ile oldukça etkin bir biçimde yürütüldüğü vaka çalışmasında gösterilmektedir. Her ne kadar vaka kurgusal (bir o kadar da gerçek) olsa da amaç şu an ülkemizde hayata geçirilmemiş olan okul sosyal hizmetinin ve okul sosyal hizmeti içerisinde en önemli kavramlardan olan ekip çalışmasının okul sosyal hizmet uzmanının rolleri ile birlikte detaylıca tartışılmasıdır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Okul Sosyal Hizmeti, Sosyal Hizmet, Ekip Çalışması, Suça Sürüklenen Çocuk

Giriş

Her ne kadar dünyada 100 yıldan fazla bir geçmişi olsa da, okul sosyal hizmeti ülkemizde çok yenilerde telaffuz edilmeye başlamış bir kavramdır. Bu güne kadar konu ile ilgili doğrudan yazılıp çizilenler (alana dolaylı olarak katkı sunan bir çok eserin yanında doğrudan okul sosyal hizmeti başlığı ile yazılanlar) sosyal hizmet alanında çalışan birkaç akademisyenin yazdıklarından öteye çok fazla gitmemektedir. Fakat günümüzde yaşanan kimi gelişmeler (okullarda şiddet olaylarının sıklığında görülen büyük artış, madde kullanımına ilişkin ciddi kaygılar gibi) okul sosyal hizmetinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Okul sosyal hizmetine ilişkin tarihsel gelişmeler, okul sosyal hizmetinin dayandığı kuramsal temeller, okul sosyal hizmetinin hangi konularla nasıl bir çalışma sisteminde çalışacağı gibi konular, aynı zamanda da okul sosyal hizmetine ilişkin ülkemizde verilen akademik eğitim bu özel sayının çeşitli yazılarında alanında uzman kişiler tarafından detaylıca tartışılmaktadır. Bu nedenle bu yazıda o konulara çok fazla girilmeden ağırlıklı olarak okul sosyal hizmetine ilişkin ekip çalışmasının öneminden ve bahsedilecektir. Ekip çalışmasının öneminden bahsedilirken ağırlıklı olarak sosyal hizmet uzmanının rolleri üzerinden gidilecek ve bir kısa vaka örneği ile de ekip çalışmasının gereklilikleri ve önemi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kuramsal Temel

Öncelikle farklı bölümlerde de ifade edildiği gibi okul sosyal hizmetinin en önemli kuramsal dayanaklarından birisi olan ekosistem yaklaşımından bahsetmek önemli görülmektedir. Eko sistem

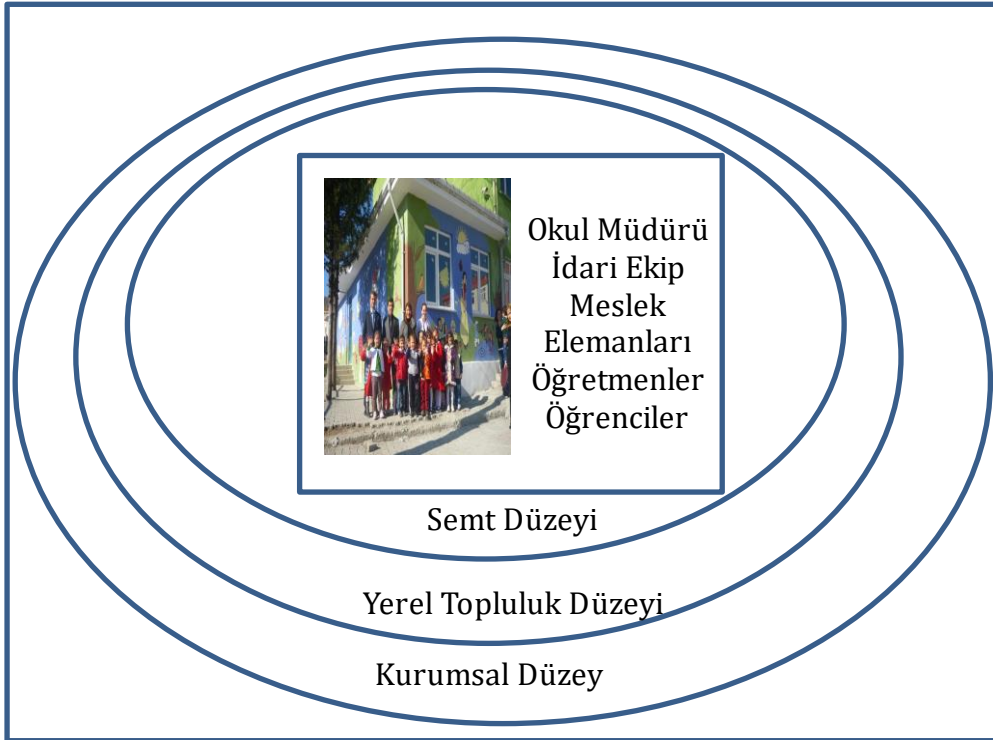
¹ Klinik Psikolog / Öğretim Görevlisi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

yaklaşımı bireyi ve bireyin yaşadıkları sorunları içinde yaşadığı sistemden farklı olarak ele almamakta, içinde yaşadığı sistem ile birlikte değerlendirmektedir. Bu yaklaşım özellikle sistemlerin birbirleri ile etkileşimde buldukları noktalarda yaşanan sıkıntıların bireyin sorunlarına yol açtığını ifade etmektedir. Yine okul sosyal hizmetinin doğal tanımının çocukların okul performansının artırılmasına odaklandığı, bir başka ifade ile yaslandığı, düşünüldüğünde tüm bu sistemlerle birlikte bir değerlendirme ve çalışmanın önemi ortadadır.

Ekosistem yaklaşımı kavramlarını biyolojinin bir alt dalı olan ekolojiden almıştır ve bu kavramlarla toplumu ve toplumsal olayları anlamaya çalışmaktadır. Kuramın kullandığı kavram veya metaforlar bireyin her zaman bir sosyal çevre içerisinde yaşadığı ve gerek her bireyin gerekse de her grubun eylemlerinin diğer birey ve grupları etkilediği gerçeğidir. Bu aynı zamanda bir sosyal çalışmacının bir bireyle veya grupla çalışırken, bir değişimi öngörürken her zaman bireyin ve/veya grubun içerisinde bulunduğu ekonomik, politik ve kültürel çerçeveyi daima göz önünde bulundurması gerekliliğini de bize göstermektedir (Drumm, Pitman, & Perry, 2004).

Okul sosyal hizmetini eko sistem yaklaşımı ile birlikte ele aldığımızda ve bunu da ekip çalışması kavramı ile birleştirdiğimizde iki farklı noktadan bakışın önemli olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi okul sistemi, okul sisteminin alt sistemleri ve okulun içerisindeki ekip ile organize edilecek bir ekip çalışması, bir diğeri de çocuğun okul sistemi dışındaki diğer sistemlerle yaşadığı sorunların ele alınması sırasında bu sistemlerdeki profesyonellerle kurulacak olan ilişki ve ekip çalışmasıdır.

Sistem yaklaşımı çerçevesinde konuyu ele alan Bowen (2007) aşağıdaki şekil ile okul ve çevresini, aynı zamanda da bir okul sosyal hizmet uzmanının çalışma alanlarını ortaya koymuştur.

Şekil: Alt sistem ve supra sistemleriyle okulun örgütsel yapısı

Okul Sosyal Hizmeti ve Ekip Çalışması

Berrick ve Duerr (1996) okul ortamlarında çalışacak bir sosyal hizmet uzmanı için ekip çalışması bağlamında işleri kolaylaştıracak beş temel ilke ortaya koymaktadır. Bunlar ilk olarak okulda çalışan tüm diğer meslek elemanları ile kurulacak güvenli bir ilişkidir. İkinci olarak okul idaresi ile kurulacak ilişki önemlidir. Üçüncü olarak sosyal hizmet uzmanının kendi rollerinin farkında olması, diğer meslek

elemanlarının rollerinin farkında olması önemli görülmektedir. Okulda çalışan bir sosyal hizmet uzmanı açısından dördüncü önemli nokta görünür olmasıdır, kendisini her zaman görünür ve ulaşılabilir kılmasıdır. Ve son olarak da sürekli bir geri bildirim döngüsünde olmak, belki başka bir ifade ile etkin bir süpervizyon altında çalışmak önemlidir.

Okul sosyal hizmeti açısından bakıldığında okul sosyal servislerinin nasıl yapılandırılacağı oldukça önemlidir. Bu yapılandırma süreci bir ekip çalışmasının nasıl yürütüleceği açısından da tartışmasız bir yere sahiptir. Yukarıda anlatılan ekosistem yaklaşımı, Brandis ve Philliber (1998) göre de neden okul sosyal hizmeti açısından gerek okul içerisinde gerekse de diğer sistemler ile çalışırken sıkı bir ekip çalışmasına ve işbirliğine ihtiyaç duyulduğunu gayet net bir biçimde açıklamaktadır.

Harris, Franklin ve Hopson (2007) de Berrick ve Duerr (1996) gibi ekip çalışmasının öneminden ve ekibin diğer üyeleri ile başlanışta geliştirilecek sıkı bir güven ilişkisinin gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Harris, Franklin ve Hopson (2007) diğer okul personeli ile ilişki geliştirilmesinin önünde, sadece yerel kültüre veya çalışanın kişiliğine ait kimi engellerin olabileceği gibi kimi evrensel engellerin varlığından da bahsetmiştir. Evrensel olarak bakıldığında okullarda çalışan sosyal hizmet uzmanları ile diğer okul personeli arasında yaşanan en önemli sorunlar iş güvenliği, mesleki görev ve rollerin iç içe girmesi, kısıtlı kaynaklar için rekabet ve aşırı iş yükü olarak ifade edilebilir.

Osborne ve Collison (1998, akt. Harris, Franklin ve Hopson, 2007) özellikle okullarda çalışan psikolojik danışmanların bir süre sonra okul sosyal hizmet uzmanları ile değiştiklerini düşündüklerini, bunun yanında zaten kısıtlı olan kaynaklar yüzünden rekabete girmekten rahatsız olduklarını ifade etmektedirler. Bununla birlikte özellikle işbirliğinin en önemli olduğu fakat arada çıkan sorunların sıkça yaşandığı bir diğer meslek grubu da öğretmenler olarak göstermektedir. Özellikle çocukla ilk temas eden ve en sık temas halinde bulunan öğretmenleri okul sosyal servisleri ile işbirliği içerisinde çalışmalarını çocuklarla ilgili fark ettikleri tüm değişkenleri hızlı bir biçimde sosyal servise rapor etmeleri çocukların yaşadıkları veya yaşamaları muhtemel bir çok sorunun erken tespiti ve hızlı bir müdahale konusunda oldukça yardımcı olacaktır. Fakat burada da öğretmenlerle ilgili olarak yaşanan en önemli sorun bu tür raporlamaların öğretmenlerin iş yükünü arttırması olarak literatürde gösterilmektedir.

Literatürde okullarda çalışan çeşitli meslek elemanlarının bir arada ve etkin bir işbirliği içerisinde çalışmasının öğrencilerin yaşadıkları sorunların çözümündeki önemli rolü defalarca gösterilmiştir (Harris, Franklin ve Hopson, 2007) Bununla birlikte öğrenci sorunları ile ilgili yapılan çalışmalarda ailelerin de sürece katılabilmesi çalışmaların etkinliğini çok daha arttıran önemli bir faktör olarak bulunmuştur (Streeter, Franklin; 2002). Bu da ekibin en önemli üyelerinden birisi olan sosyal hizmet uzmanının önemini de bir kez daha göstermektedir.

Osborne ve Collison (1998) farklı ekip üyelerinin bir arada çalıştığı kurumlarda psikolojik danışmanlar için, fakat farklı alanlar için de kullanılabilen, bir ekip modeli önermektedir. Bu modeli önerirken araştırmacılar özellikle farklı disiplinlerden yetişen çeşitli meslek elemanlarının tüm eğitimleri boyunca işbirliğinden çok farklılıkları üzerinden eğitimler aldıkları vurgusunu da yapmaktadırlar. Bu model beş aşamada oluşmaktadır. İlk aşamada okul psikolojik danışmanı tarafından ekip üyeleri ile bir grup oluşturulması bulunmaktadır. Daha sonra her grup üyesi çalıştığı grubun en iyi hizmeti alması için bir arada, işbirliği içerisinde çalışmalarının önemini vurgulayan birer konuşma yaparlar. Üçüncü aşamada grup üyeleri özellikle idareye kurumsal yapının işlemlerine ilişkin ve bir amaç ve gerekçe metni yazarlar. Dördüncü aşamada grup ortak amaçlarını belirler ve bunu duyurur. Ve son aşamada grubun her üyesi güçlü yanlarını ve ortak amaçlar doğrultusunda ekibe neler katacağını bilir.

Yukarıda çerçeve çalışma okullarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarına da diğer ekip üyeleri ile birlikte nasıl etkin bir ekip olabileceklerine ilişkin yapılandırılmış net bir çerçeve sunmaktadır.

Okul Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rollerini

Özbesler ve Duyan (2009) okullarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının görevlerini şu altı maddede saymışlardır: Öğrencinin gereksinimlerini değerlendirme, program planlama ve değerlendirme, doğrudan öğrenciye hizmet etme, savunuculuk, konsültasyon/liyezon, koordinasyon ve işbirliği ve yönetim/organizasyon görevleridir. Ortadadır ki bu görevlerin neredeyse tamamının yerine getirilmesi bir ekip çalışması olmadan eksik kalacaktır.

Öğrencilerin gereksinimlerinin belirlendiği ve sorunların çözümü için çalışıldığı süreçte sosyal hizmet uzmanı çoğunlukla geniş bir takımın bir parçası olarak aracılık rolü de üstlenmek durumunda kalabilecektir (Lee, 2007). Verilecek hizmetin kalitesi aslında bu aracılık rolünün nasıl etkin bir biçimde yerine getirildiği ile de sıkı bir biçimde ilgilidir. Sosyal hizmet uzmanı öğrencilerle çalışırken çalıştığı kurumun özelliklerine göre değişebilecek şekilde, öğretmen, doktor, hemşire, konuşma terapisti, özel eğitmen, okul psikologu, psikolojik danışman ve çoğu zaman kaçınılmaz şekilde okul idaresi ile birlikte çalışmak durumundadır. Yine çoğu zaman bu ekibin ahenkli bir biçimde öğrencinin yararına çalışabilmesinin sorumluluğu okul sosyal çalışanlarından beklenen en önemli görevlerden birisidir (Lee, 2007). Yine hemen bir kaç paragraf önce ifade ettiğimiz gibi bu rol sadece okul içerisindeki ekibin koordinesini sağlamak ve etkin bir biçimde çalışması için emek vermekle bitmemektedir. Ekosistem perspektifi içerisinde bakıldığında diğer sistemlerdeki bir çok uzmanın da (denetimli serbestlik görevlisi, aile danışmanı, çocuk ergen ruh sağlığı hekimi, farklı birimlerdeki çeşitli sosyal hizmet çalışanları gibi) çocuğun yararına etkin bir hizmet üretebilmesi açısından okul sosyal hizmet uzmanının rolü önemli görülmektedir (Lee, 2007). Mikro düzeyden makro düzeye doğru ilerledikçe de ekip çalışmasının gerekliliği hiçbir biçimde azalmamakta, tam tersi politika üretmenin genel etkinliği göz önüne alındığında artarak devam etmektedir. Böylesi bir çalışmada da sosyal hizmet uzmanı makro boyutta politikacılar, bürokratlar, sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile bir ekip çalışması içerisinde çalışmak zorunda kalabilir.

Bowen (2007) okul sosyal hizmet uzmanının rol ve görevlerini tanımlarken bu görevleri içerisinde öğrenci ve ailesi ile çalışmalar yapmanın olduğu gibi okuldaki öğretmenler ve hatta idarecilerin de çocuğun yüksek yararı açısından görevlerini en iyi şekilde yapmalarının da sorumluluğunu okul sosyal hizmet uzmanının üzerine yüklemiştir. Özellikle savunuculuk açısından bakıldığında bu önemli bir görev olduğu gibi ekip çalışması açısından bakıldığında ise yer yer çatışmacı bir çizgidedir ve kafa karıştırıcıdır.

Franklin ve Harris (2007) ise okul sosyal hizmet uzmanlarının rollerini şu şekilde sıralamışlardır:

Konsültasyon: Okullarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının bu rolü ekip çalışması içerisindeki en önemli rollerden birisidir. Özellikle okul idaresinin yönlendirmesinde okul sosyal hizmet uzmanı, diğer personele meslek alanı ve sınırları çerçevesinde danışmanlık verebilir ve öğrencilerin sistemden en etkin bir biçimde yararlanmasının önünü açabilir (Franklin ve Harris, 2007).

Klinisyenlik: Okullarda çalışan sosyal hizmet uzmanları, rehberlik öğretmenleri ve okul psikologlarının rollerine bakıldığında en fazla kesişen noktalardan birisinin –belki de en kesişim noktasının- klinik bir danışmanlık rolü olduğu görülebilir. Buradaki klinik müdahale veya danışmanlık rolü özellikle diğer meslek elemanları ile de çatışmanın en sıcak olduğu noktalardan birisi olarak da görülebilir. Burada sosyal hizmet uzmanını farklı kılacak rol sadece öğrenci değil tüm sistemleri içine katan bir danışmanlık olarak ifade edilebilir (Franklin ve Harris, 2007).

Kolaylaştırıcılık: Okullarda çalışan sosyal hizmet uzmanları sadece öğrenci veya aileler için bir şeyler yapan değil, onları güçlendirerek kendilerinin sorun çözmelerini sağlayacak bir noktaya getirmektir. Burada önemli amaçlardan bir tanesi de öğrenci veya ailesinin yaşantılarındaki kontrolü ele aldıklarının onlara gösterilmesidir (Franklin ve Harris, 2007).

İşbirlikçilik: Okul sosyal hizmet uzmanını bu rolü özellikle problem çözme süreçlerinde sürecin taraflarını yan yana getirmeyi ve bilgi alverişini sağlamayı öne çıkartmaktadır. Burada da sürecin tarafları okul idaresinden diğer bir çok okul personeline kadar değişebilir ve yine bu rolle birlikte multidisipliner bir takımın içerisinde olma vurgusu önem kazanır. Özellikle böylesi bir rolü yerine getirebilmek için sosyal hizmet uzmanının arabulucu rolü ve işbirliğine açık olması gerekliliği açıktır (Franklin ve Harris, 2007).

Eğitici: Okul sosyal hizmet uzmanı öğrencilerin eğitim ortamında en etkin bir biçimde yararlanmasını sağlamak amacı ile öğrencileri, aileleri, veya öğretmenleri kendi meslek sınıri dahilindeki bilgiler ve becerilerle eğitir. Bunlar içerisinde ailelere ebeveyn tutumları eğitimleri, öğretmenlere problem çözme eğitimleri gibi eğitimler sayılabilir (Franklin ve Harris, 2007).

Arabuluculuk: Okullarda çalışan sosyal hizmet uzmanları problem çözme süreçlerinde tarafları bir araya getirerek yetkin iletişim becerileri ile tarafların problemleri adil ve uygulanabilir bir biçimde çözmeleri için önemli bir rol oynarlar (Franklin ve Harris, 2007).

Savunuculuk: Arabuluculukta her iki taraf için de uygun bir çözüm için sosyal hizmet uzmanı sürecin içinde var olurken bu rolde özellikle daha dezavantajlı taraf için sosyal hizmet uzmanı da taraf olarak süreçte yer almaktadır (Franklin ve Harris, 2007).

Farklılıklarla Çalışma: Okul ortamlarında özellikle son yıllarda oldukça farklı kültürlerden, sosyo ekonomik gruplardan gelen öğrenciler bir arada eğitim görmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanları özellikle farklı grupların birbirleri ile sağlıklı etkileşim kurmaları ve bu gruplarla okul personelinin iletişimlerinin etkin bir biçimde kurulması açısından en önemli uzmanlardırlar (Franklin ve Harris, 2007).

Yöneticilik: Okullarda çalışan sosyal hizmet uzmanları aynı zamanda etkin yöneticilik becerileri ile donanmış olmalıdırlar. Gerek sosyal servisin yönetiminde görev almak gerekse de farklı sosyal kurumların bir arada çalışmasını koordine etmek böylesi bir rolün sınırları içerisine girmektedir (Franklin ve Harris, 2007).

Vaka Yöneticiliği ve Aracılık: Vaka yönetimi ve aracılık rolü sosyal hizmet uzmanının problem durumunun çözülmesi için kaynaklarla sorun yaşayan bireylerin buluşmasını sağlama sürecinin etkin bir biçimde yönetilmesi şeklinde ifade edilebilir (Franklin ve Harris, 2007).

Toplum Müdahalesi: Sosyal hizmet uzmanı okul sistemi içerisinde yer alan çocukların toplum kaynaklarına etkin bir biçimde ulaşmasına arıcılık etmez. Aynı zamanda da öğrencilerin ihtiyaçlarına göre hizmetlerin belirlenmesinden sonra bu hizmetlerin yerine getirilmesi açısından eksik kalan kurumların ve kuruluşların kurulması için de öncülük ederler (Franklin ve Harris, 2007).

Politika Geliştiriciliği: Okullarda çalışan sosyal hizmet uzmanları tüm görevlerinin yanında çocukların fiziksel ve duygusal olarak en etkin şekilde okul ortamından yararlanmalarını sağlayacak politikaların geliştirilmesi için çalışmalar yaparlar (Franklin ve Harris, 2007).

Okul Sosyal Hizmeti Örnek Vaka Çalışması

Mehmet şehrin yoksul bölgelerinden birisinde bir ilköğretim okulunun ikinci kademesinde sosyal hizmet uzmanı olarak çalışmaktadır. Bölgenin yoksulluğu ile birlikte suçla sürüklenme bölgede çocuklar açısından da aileler açısından da önemli bir sorudur. Mehmet'in çalıştığı okulda da suçla sürüklenen çocuk sorunu gün geçtikçe artmaktadır. Okul idaresi durumu fark ederek Mehmet'e bu sorun ile ilgili bir çalışma yapmasını istemiştir.

Mehmet ilk olarak okul idaresinden hakkında eğitim tedbiri verilen çocukları istemiştir. Eğitim tedbirlerinin bir bölümüne ulaşan Mehmet kalan eğitim tedbiri kararlarına ulaşabilmek açısından da ilçe ve İl Millî Eğitim Müdürlüklerine ulaşmıştır. Buradan gelen sonuçlarla birlikte Mehmet okullarında 15 tane çocuğun çeşitli suçlara karıştıkları ve bu çocukların haklarında danışmanlık tedbirleri ile birlikte eğitim tedbirleri de verildiği sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda bu çocuklardan iki tanesi hakkında bakım ve barınma tedbiri de bulunmakta, bu çocuklar Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı bir yetiştirme Yurdunda kalmaktadırlar.

Mehmet yine Adalet Bakanlığı aracılığı ile bu çocukların danışmanlık tedbirlerini yürüten sosyal çalışma görevlilerine ulaşmış ve kendileri ile bir görüşme yapmıştır. Yapılan görüşmelerden çocukların büyük bölümünün yoksul ve çok kardeşli ailelerden geldikleri, ailelerin çoğunluğunda aile tutumları konusunda ciddi sorunlar bulunduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte diğer iki çocuğun kaldıkları kurumun sosyal servislerine ulaşan Mehmet bu çocukların da aileleri ile ilgili sorunlar olduğu, her ikisinin boşanmış aile çocukları olduğu ve bu çocukların annelerinin yeniden evlenmesi ve hem babalarının hem de üvey babalarının kendilerine bakmayı reddetmesi sonucu kurumda kaldıkları ve kurum geçişi sırasında ufak birer suça bulaştıkları için haklarında danışmanlık tedbirleri ile birlikte, eğitim, bakım ve barınma tedbiri kararlarının alındığı bilgisini almıştır.

Mehmet bir sonraki aşamada her çocukla ayrı ayrı görüşmeler yaparak çocukların temel ihtiyaçlarını tespit etmiştir. Bu süreçte özellikle devam sorunu da bulunan 5 çocuğun ciddi ekonomik sorunlar yaşadığı ve çalışmak durumunda da oldukları için okula devam etmedikleri, diğer çocukların da çeşitli psikolojik sorunlar yaşadıkları ve neredeyse hepsinin aileleri ile problemlili ilişkileri olduğu sonucuna varmıştır.

Okulda bir vaka toplantısı düzenleyen Mehmet bu toplantıya okul idaresini, okulda görev yapan rehber öğretmenleri ve ilgili çocukların sınıf öğretmenlerini çağırılmış ve elindeki bilgileri diğer meslek profesyonelleri ile paylaşmıştır. Konu ile ilgili olarak yapılan vaka toplantısından sonra özellikle psikolojik

sorunları olan çocukların ilk değerlendirilmesinin okul rehber öğretmeni tarafından yapılması ve gerekli görülürse görüşmelerin kendisi tarafından sürdürülmesi kararı alınmıştır. Sınıf öğretmenleri tarafından çocukların okula devamlarının ve uyum sorunlarının dikkatle takip edilmesi ve olası sorunlarda acil olarak okul sosyal servisine ve rehberlik servisine başvurulması konuşulmuş, ve karara bağlanmıştır. Haklarında eğitim tedbiri olan ve aileleri ile yaşayan çocukların aileleri ile bir grup çalışması yapılması ve bu çalışmanın Mehmet tarafından yürütülmesi kararı ile birlikte toplantı bitirilmiştir.

Süreçte okul rehberlik servisi özellikle bu çocuklardan psikolojik sorunları olan çocuklarla görüşmeler yaparak ihtiyacı olan kimi çocukları psikiyatrik bir değerlendirmeye göndermiştir. Bu çocuklardan sigortası olmayan veya ailesi tarafından psikiyatrik takibinin yapılması konusunda tereddütler olan çocuklar için okul rehberlik servisi yeniden Mehmet'e başvurmuş ve bu çocuklar hakkında diğer tedbirlere ek olarak mahkemeden sağlık tedbirleri de çıkartılmıştır. Çocukların psikiyatrik süreçleri devam etmektedir.

Okulda görev yapan sosyal hizmet uzmanı Mehmet tarafından haklarında tedbir kararı bulunan çocukların aileleri görüşmelere çağırılmış olsa da ailesi ile yaşayan 13 çocuğun sadece 7'sinin annesi görüşmelere gelmiştir. Diğer çocukların aileleri (özellikle anneleri) çalıştıkları için veya diğer kardeşlere baktıkları için görüşmeye gelmemişlerdir. Mehmet bu durumda haklarında tedbir kararı olmayan çocukların annelerinden de katılımcı bularak annelerle bir grup çalışmasına başlamıştır. Bunun yanında gündüz saatlerinde babalara ulaşma sorunu yaşayan Mehmet haftada bir gün akşamları düzenlenecek bir baba destek programı için de tüm okul öğrencilerinin velilerine bir duyuru yapmıştır.

Haklarında barınma tedbiri olan iki çocuğun kaldığı kuruluşlarda çocuklara bakım veren grup sorumlularına ulaşan Mehmet bu çocuklarla ilgili olarak gerek sosyal servis gerekse de grup sorumluları ile işbirliği içerisinde çalışmaya başlamıştır. Özellikle çocukların ailelerine ulaşmak ve çocuklarının aile desteğini sağlamak konusundan kurum çalışanları üzerinde Mehmet'in büyük etkisi olmuştur.

Mehmet okula yaptığı çağrılara rağmen irtibat kurmadığı velilerin evlerine ziyaretler gerçekleştirmiş, bu ziyaretlerden de özellikle kadınların çalışması veya diğer çocukların bakım yükümlülüğü nedeni ile okula gelemediklerini görmüştür. Özellikle okul çağında olmayan çocuklara bakım vermek durumunda olan anneler okula giden çocukları ile de yeterince ilgilenememektedirler. Mehmet bu aileler için ASPB'ye bağlı sosyal hizmet merkezleri ile görüşmüş ve aileleri buralara yönlendirerek gerek sosyal yardım gerekse de ücretsiz kreş desteği konusunda bir değerlendirme taleplerini buralara yapmalarını sağlamıştır.

Tüm bu süreçte gerek okul içerisinde (okul idaresi, rehberlik öğretmenleri, sınıf öğretmenleri) gerekse de diğer kurumlarda çalışan (Danışmanlık tedbiri, bakım tedbiri, barınma tedbiri ve sağlık tedbiri uygulamalarında görevli sosyal çalışma görevlileri, çocukların kaldıkları kurumlardaki grup sorumluları, çocukların takiplerini yapan psikiyatristler ve buralardaki sosyal hizmet uzmanları) profesyonellerle düzenli görüşmeler devam etmektedir ve okulda çalışmanın başlamasına sebep olan 15 çocukla ilgili alınan geri bildirimlerden ve değerlendirmelerden çocukların devam durumlarının ve akademik başarılarının arttığı, davranış sorunlarının da anlamlı düzeyde azaldığı görülmektedir. Kurum bakımındaki iki çocuğun aile görüşmelerinin sıklığının artırılması ile orantılı olarak bu çocukların da başarı düzeyleri ve davranış sorunlarında anlamlı değişimler gözlenmiştir.

Bu olumlu gelişmeler ışığında Okul idaresi tüm okuldaki öğrencileri ve velileri kapsayacak ve gerek okuldaki öğrencilerin karıştığı suç oranlarını azaltacak gerekse de tüm öğrencilerin başarı durumlarını ve davranış sorunlarını anlamlı olarak etkileyecek okul ve aile temelli bir çalışmanın başlatılması için okul sosyal servisinden ve rehberlik servisinden bir istekte daha bulunmuştur.

Sonuç

Okul sosyal hizmeti ve etkin bir ekip çalışmasının Mehmet'in görev yaptığı bölgede anlamlı sonuçlar verdiği, bir çok çocuğun gerek riskleri erken fark edilerek suça sürüklenmekten alı konulduğu, gerekse de suça sürüklenen bir çok çocuğun da rehabilitasyon süreçlerinin ekip çalışması ile oldukça etkin bir biçimde yürütüldüğü vaka çalışmasında gösterilmektedir. Her ne kadar vaka kurgusal (bir o kadar da gerçek) olsa da amaç şu an ülkemizde hayata geçirilmemiş olan okul sosyal hizmetinin ve okul sosyal hizmeti içerisinde en önemli kavramlardan olan ekip çalışmasının okul sosyal hizmet uzmanının rolleri ile birlikte bir an önce hayata geçirilmesidir.

KAYNAKÇA

Berrick, J. D., Duerr, M. (1996). Maintaining Positive School Relationships: The Role of the Social Worker vis-à-vis Full-Service Schools Children Schools, *Social Work In Education*, 18 (1): 53-58.

Bowen, G. L. (2007). Social organization and schools: A general systems theory perspective. In P. Allen-Meaers, *Social work services in schools* (5th ed., pp. 60-80). Boston: Pearson Education, Inc.

Brandis, C. , Philibber, S. (1998). Room to grow: Improving servicesfor pregnant and parenting teenagers in school settings. *Education and Urban Society*, 30(5), 242-261.

Drumm, R. D. , Pitmann, S. W., & Perry, S. (2004). Social work interventions in refugee camps: An ecosystems approach, *Journal of Social Service Research*, 30(2), 67-92.

Franklin,C.& ,Harris, M. B. (2007). The Delivery of School Social Work Services. In P. Allen-Meaers, *Social work services in schools* (5th ed., pp. 60-80). Boston: Pearson Education, Inc.

Harris, M. B., Franklin, C., & Hopson, L. (2007). The design of school social work services. In P. Allen-Meaers (Ed.), *Social work services in the schools* (5th ed., pp. 293-300). Boston, MA: Allyn & Bacon.

Lee, W. (2007). The many facets in the role of a school social worker. In L. Bye & M. Alvarez (2007). *School social work: Theory in practice*. Belmont, CA: Thompson Brooks/Cole.

Osborne, J. L., & Collison, B. B. (1998). School counselors and external providers: Conflict of complement. *Professional School Counseling*, 1(4), 7-11.

Özbesler, C. ve Duyan, V. (2009). Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim*, 34 (154), 17-25

Streeter, C. & Franklin, C. (2002). Standards for school social work in the 21st Century. In A. Roberts & G. Greene (Eds.), *Social Workers' Desk Reference*. New York: Oxford University Press.

"VARMİŞ GİBİ GÖRÜNEN YOK" ENGELLİ BİREYLER VE AİLELERİ

Arzu İçağasioğlu Çoban¹, Ozan Yıldız²

GİRİŞ

Engellilik literatürde farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Ancak en temel olarak engellilik, hastalık, kaza gibi çeşitli nedenlerle işlevlerde bozulma, kısıtlanma durumudur.

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2011 tarihli Dünya Engellilik Raporuna göre, bir milyardan fazla insanın veya (2010 dünya nüfus tahminlerine göre) dünya nüfusunun yaklaşık %15'inin, Ülkemizde ise %12'sinin bir tür engellilik ile yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu rakamlar, engelli bireylerin aileleri de işin içine katılarak düşünüldüğünde engellilik nedeniyle her gün pek çok sorunla boğuşan nüfus grubunun aslında ne kadar büyük olduğunu bize göstermektedir.

Engelli bireyler, engel gruplarına göre farklılık göstermesine rağmen, dezavantajlı gruplar arasında hizmetlere erişimi sınırlı grupların başında gelmektedir. Engelli bireyler ve aileleri pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Sağlık, eğitim, istihdam, ulaşılabilir fiziksel çevre alanları sıklıkla sorun yaşanan alanlardır. Bu sorunlar, sadece kişiyi değil, içinde bulunduğu aileyi de doğrudan etkilemektedir.

Ülkemizde engelli bireylere ve ailelerine ilişkin sosyal politika ve hizmetlerin dağınık biçimde örgütlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yerel yönetimler engelli bireylere ve ailelerine hizmet sunmak konusunda önemli görev ve sorumluluklara sahiptir.

Bu çalışmanın odağı, engelli bireye sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ve ihtiyaçları onların gözünden görebilmektir. Çalışmanın, engelli bireylere ve ailelerine yönelik var olan hizmetlerin değerlendirilmesinde, yeni hizmetlerin oluşturulmasında yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

Bir Sosyal Dışlanma Pratiği Olarak Engellilik

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) (2011), engellilik kavramını, günlük aktiviteleri ve toplumsal yaşama katılım engelleyen işlevsel bozuklukların tümünü içine alan çatı bir kavram olarak tanımlamıştır. Bu açıdan bakıldığında engellilik yalnızca fiziksel bir durum olarak değerlendirilememektedir. Aynı zamanda bireyin sosyal işlevselliğini bozan ve onun toplumsal yaşama katılmasını kısıtlayan bir durumdur.

Bu gün dünyada ve ülkemizde pek çok engelli birey ve ailesi günlük yaşam pratiklerinin engelli olmayan bireyler için düzenlenmiş eğitim, sağlık, istihdam, fiziksel çevre, ulaşım, bilgi, kendini gerçekleştirme ve geliştirme deneyimi ve fırsatları gibi pek çok alanın dışında yaşamakta (daha doğru bir ifadeyle yaşamak zorunda bırakılmakta) dir.

Sosyal dışlanma (social exclusion), kavramı ilk olarak yoksulluk konusunda yapılan çalışmalarda kullanılmıştır. Ancak sonraki çalışmalar sosyal dışlanmanın yalnızca bir gelire sahip olamamanın ötesinde daha karmaşık ve çok boyutlu olduğunu göstermiştir.

Sosyal dışlanma olduğunda bireyler, düşük gelir, ayrımcılık, yeteneklerin kullanılmasında fırsat yoksunluğu, suça bulaşma riskinin yüksek olması, sağlığın bozulması, aile ilişkilerinin bozulması ve aile desteğinin yitirilmesi gibi pek çok sorunla karşılaşabilmektedirler. Bu sorunların birleşimi kimi zaman fasit bir daire yaratabilir. Sosyal dışlanma bu sorunları yaratabildiği gibi bu sorunların sonucunda da oluşabilir (Social Exclusion Unit, 1999).

Sosyal dışlanma ve engellilik açısından konuya bakıldığında adeta kendi kuyruğunu kovalayan bir yılan resmi akla gelmektedir. Engellilik mi sosyal dışlanmanın nedenidir yoksa sosyal dışlanma mı engelli bireylerin yaşadığı sorunları arttırmaktadır sorularının kesin yanıtını vermek oldukça güçtür. Her iki durumun da birbirini içerdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. DSÖ'nün de belirttiği gibi engelli insanların

¹Doç. Dr. Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

²Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

karşılaştığı zorlukları aşmak ve çevresel ve sosyal engelleri kaldırmak için profesyonel düzeyde müdahaleler gerekmektedir. Bu müdahaleleri planlamak ve uygun hizmetleri oluşturmak içinse engelli bireylerin engelli olmayan bireyler gibi geliştirilebilecek potansiyele ve hizmetlere ulaşma hakkına sahip olduğuna ilişkin bir temel görüş ve inanç gereklidir.

Tarihsel süreç içinde engelli bireyler konusundaki inançları ve algılamaları bazı modeller çerçevesinde açıklamak mümkündür. Bu modelleri kavramak engelli bireylerin, engelli bireylerinin ailelerinin, toplumun ve politika yapanların engelliği nasıl gördüklerini ve bu durumla nasıl baş ettiklerini anlamak açısından önem taşımaktadır.

Moral Model (Ahlaki)

Engelliğe ilişkin en eski yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Moral model engelliliği günahkârlık ve kötülükle ilişkilendirmektedir. Engellilik kötü davranış veya yaşam biçimi ile ilişki değil kişinin kötü olması ve ahlaki çöküntü yaşaması sebebiyle Tanrı'nın kişiyi cezalandırma biçimi olarak kabul edilmiştir. Bu model engelli bireyler ve ailelerinin hak etmedikleri biçimde cezalandırılmalarına, damgalanmalarına hatta öldürülmelerine sebep olmuştur (Erkan, 2004:34, Akt:Demirbilek, 2013:59). Bu yaklaşım günümüzde de varlığını korumaktadır. Engelli bir bireye sahip olan aileler ya da herhangi bir nedenle engelli durumuna gelen bireyler Tanrı, Allah, yüce bir varlık, kötü kader gibi güçler tarafından cezalandırıldıklarını ya da bunun kendilerine verilmiş bir sınav olduğunu düşünme eğiliminde olabilmektedirler.

Medikal Model

19. yüzyılın son dönemleri ve 20. yüzyılın başlangıç döneminde, tıp alanındaki gelişmeler engellilik alanına da etki etmiştir. Sağlık kavramı, hastalık halinin olmayışı şeklinde tanımlanmıştır. 20 yüzyılın başlarında bilime verilen önemin artması sebebiyle, sağlık modeli klasik bilim anlayışından oldukça etkilenmiştir. İnsan, çevresel tüm etkilerden bağımsız olarak ele alınmıştır. Bu bakış açısı her insanı bir makine, hastalığı ise makinenin bünyesinde meydana gelen ve düzeltilebilir bir hata olarak görmüştür. Medikal model bu bakış açısı üzerine kurulmuştur (Fougeyrollas ve Beauregard,2001:174 Akt:Meşe, 2014:82). Medikal modelin ortaya çıkışının ardından, tıp biliminin hastalıkların tedavisinde başarılı sonuçlar alması ile birlikte model geçerlilik kazanmıştır. Tıp bilimi, engellilik alanını tanımlaması, kategorilere ayırması, "normal ile anormal" ayırması sebebiyle alana ilişkin toplumsal algının değişmesini sağlamıştır (Akt: Okur ve Erdugan,2010:248); (Akt: Barnes, Mercer ve Shakespeare, 1999:19-21). Bu model engelli bireyler için tanı, tedavi rehabilitasyon olanaklarının ve hizmetlerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu açıdan olumlu olarak değerlendirilebilir. Ancak burada da engellilik bireyin ve ailenin bizzat kendilerinin "uyum sağlaması, baş etmesi" gereken bir durum olarak ele alınmıştır. Engelli birey ve ailesi, alanda çalışan profesyoneller tarafından haklarında karar verilecek edilgen nesnelere algılanmış, bireyin ve ailenin topluma ilişkin yaşadığı uyum sorunlarının toplum tarafından yaratıldığı ve bu nedenle toplum tarafından çözülmesi gerektiği görüşü henüz oluşmamıştır.

Sosyal Model

Medikal Model'e yönelik eleştiriler, Sosyal Model'in ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Topçuoğlu, 2014:131); (Akt: Lang, 2001:3). Medikal Modelin engelli kişileri "yetersiz ve anormal" olarak tanımlaması, 1960'lı yıllarda bir grup engelli aktivistin tepkisini çekmiştir. Aktivist grup engelliliğin tedavi edilmesi gereken bir hastalık değil, aksine yoksulluk, barınma yetersizliği, düşük istihdam oranları ve eğitim eksikliği gibi engelliliğin olumsuz sonuçlarının etkisini artıran çevresel koşullarla birlikte ele alınması gereken sosyal bir olgu olduğunu belirtmişlerdir. Çevresel etkenlerin, engellilerin hayatlarını olumsuz yönde etkilediği ve bağımlı hale getirdiği fikri üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu bağlamda tüm bu sebepler engellilerin toplumla bütünleşmesine engel olmakta, sistematik bir biçimde toplumdan dışlamakta ve izole bir yaşam sürmelerine neden olmaktadır (Akt: Meşe, 2014:83);(Akt: Prilleltensky, 2012:333).

Sosyal model, medikal modelden farklı olarak, engelli kişiyi bireye indirgememektedir. Medikal modelin savunduğu, engelli kişinin bazı fonksiyonlarındaki yetersizliği reddetmemektedir fakat bunun sonucunda ortaya çıkacak problemleri kişilere değil toplumun tümüne mal etmektedir (Akt: Özgökçeler, 2010:37-38);(Akt: Karçkay, 2002).

Sosyal model ve sosyal dışlanma kavramları da tam bu noktada örtüşmektedir. Sosyal model engelli bireyin engelli olma halinin toplum tarafından yapılmayan düzenlemelerle yaratıldığını ifade etmektedir. Bir başka deyişle engelli bireyler toplum tarafından "görünmez" ya da bir başka bakış açısıyla "yatırım

yapmaya değmez" bir grubu oluşturmaktadırlar. İşte bu noktada sosyal model, bu bakış açısını değiştirmek ve sosyal içermenin sağlanması için hak temelli yaklaşımı benimsemenin hayati olduğunu ifade etmektedir.

Dünyada ve Ülkemizde Engellilerin Durumu

Dünyada engelli bireylerin algılanması ve onlara sunulan hizmetler konusunda ilerlemeler bulunmaktadır. Buna karşın bu ilerlemeler hala istenilen düzeyde değildir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tarafından yayınlanan Dünya Engellilik Raporuna göre (2011:2-4) engelli bireylerin yaşadığı sorunlar; yetersiz politikalar ve standartlar, olumsuz tavırlar, hizmet iletimi sorunları, yetersiz finansman, yetersiz erişilebilirlik, danışma ve katılım yetersizliği, veri ve bulgu yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Üstelik bu sorunlar düşük sosyo ekonomik refaha sahip ülkelerde daha yoğun yaşanmaktadır.

Ülkemiz açısından da engelli bireylerin durumun benzer olduğunu söylemek mümkündür.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan "Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010:4)" konulu araştırma sonuçlarına göre 280.014 engelli birey arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı %41,6'dır. Lise ve üstü eğitime devam eden engelli oranı ise sadece %7,7'dir. Erkek ve kadın engelliler arasında da bu konuda büyük bir ayrım bulunmaktadır. Erkeklerin okuryazarlık oranları kadınlara göre daha yüksektir. Benzer şekilde, engelli çocuklar için eğitim veren tüm kurumların sayısı 1370'dir. Bu okullarda toplam 261 bin çocuk eğitim görmektedir. Üstelik bu okulların büyük çoğunluğu şehirlerde yer almaktadır. Bu durum da kırsal bölgelerde yaşayan engellilerin eğitim hizmetine ulaşmasını zorlaştırmaktadır

Engelli bireylere yönelik eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri de gerek sayısal olarak gerekse hizmet çeşitliliği açısından son derece sınırlıdır. Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010:4) göre Ulusal Özürlüler Veri Tabanı'na kayıtlı olan 280.014 kişiden yalnızca %4'ü herhangi bir mesleki eğitim hizmetinden faydalanmıştır. Gerek temel eğitim gerekse mesleki eğitim almaya olanak bulamayan engelli bireylerin çalışma yaşamına katılabilme oranları da son derece düşüktür. Her ne kadar yasal olarak kamu kurumları ve özel şirketlerin belli bir kotada engelli birey çalıştırma zorunluluğu olsa da özürlü bireyler çalışma yaşamına katılamamaktadır. Yine Ulusal Özürlüler Veri Tabanı'na kayıtlı olan engelli bireylerden sadece %14,3'ü çalışmaktadır.

Ülkemizde 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun'a göre tüm kamu kurum ve kuruluşları fiziksel yapılarını engelliler için erişilebilir hale getirmekle yükümlüdür. Ancak bu yasada belirtilen sürenin 2014 yılında dolmuş olmasına karşın hedefe ulaşamamış ve bu süre 2015 yılına kadar uzatılmıştır. Tüm bu nedenler engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımı konusunda önemli bir sorun yaratmaktadır. Nitekim, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010) bulgularında kaldırımlar, yaya yolları ve yaya geçitlerinin özürlüler için uygun olmadığını belirtenlerin oranı %66.9; oturlan binanın uygun olmadığını belirtenlerin oranı %66.3'ü; dükkan, market, mağaza ve lokantaların uygun olmadığını belirtilerin oranı %59.5'i, kamu binalarının uygun olmadığını belirtenlerin oranı ise %58.4; postane ve banka benzeri yerlerin uygun olmadığını %55.4'ü olarak bulunmuştur. Bu durum sosyal yaşamın devam ettiği fiziksel çevrenin büyük bir kısmının engelli bireyler için uygun olmadığı anlamını taşımaktadır.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan "Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor" konulu araştırma sonuçlarına göre ise (ÖZİDA, 2010:132); Türkiye genelinde engellilere yönelik tutumların, algıların ve düşüncelerin genelde "olumlu" olduğu bulunmuştur. Maalesef düşünce ve tutum boyutunda "olumlu" olan bu yaklaşımın davranışa dönüşmemesi ilginç bir durum olarak değerlendirilebilir. Nitekim aynı araştırmada elde edilen bir başka sonuca göre, toplumda engellilere acıma belirli sosyal ortamlarda engellileri tercih etmeme, eğitim ortamlarında belirli engel gruplarının ayrı okullarda eğitim görmeleri gibi gizli olumsuz tutumların varlığı da belirlenmiştir.

Engellilerin çalışma imkânı bulamadıkları söylendiğinde "normal insanların dahi" iş bulamadıkları, engellilere sağlanan sosyal yardımların yetersizliği eleştirildiğinde "çalışanların dahi" yeterli ücret almadıkları, engelli çocukların eğitim alamadıkları belirtildiğinde "engelli olmayan çocukların dahi" yetersiz eğitim aldığı yanıtı sıkça verilmektedir. Bu yanıtlar, iki hususu ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, engelliler ve engelli olmayanlar arasında bir hiyerarşinin varlığıdır. Buna göre, engelli olmayanların sorunları önceliklidir ve bunlar çözülmüdüğü, engellilerin karşılaştıkları sorunların çözümü için yeterli

kaynağın ayrılması söz konusu değildir. İkinci olarak yukarıdaki yanıtlar, engelli olmayanların engelliler ve kendileri için iki ayrı evren öngördüklerini ortaya koymaktadır. Buna göre, bir evrende alınan tedbirlerin, diğeri üzerinde etkisi yoktur. Bu yaklaşım, aslında sorunun bir insan hakları sorunu olarak kabul edilmediğinin de bir göstergesi olmaktadır (Gül 2008:9).

Özetle, dünyada ve ülkemizde engelli bireylerin yaşadığı sorunlar devam etmektedir. Bu sorunların temelinde engelli bireylere ilişkin dışlayıcı tutumların yer aldığı yadsınamaz bir gerçektir. Konu engelli bireyler olduğunda mış gibi yapmak son derece pratik ve uygulanabilir bir çözüm olarak görülmektedir.

Engelli Bireylerin ve Ailelerinin İhtiyaçları

Çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edilen durumlar göz önüne alındığında engelli bireylerin ve ailelerinin pek çok ihtiyacı olduğu bir gerçektir. Bu ihtiyaçlar İçağasioğlu Çoban (2002) tarafından şu şekilde gruplandırılmıştır;

Bilgilenme İhtiyacı

Engellilik süreğen bir durumdur. Bu sebeple engelli çocuğa sahip ailelerin sürekli ve sistematik bir biçimde bilgilendirilmeye ihtiyaçları vardır. Ailelerin ihtiyacı olan rehberlik hizmeti, profesyonel meslek elemanları tarafından karşılanmalıdır. Bilgilerin açık ve anlaşılır bir biçimde aktarılması hizmetin verimini artıracaktır. Tıbbi konularda bilgilendirmenin önemi bilinmekle birlikte, ailelerin yasal haklarına ve toplumsal hizmetlere erişim konusunda da bilgilendirilmesi son derece önem arz etmektedir.

Duygusal Destek İhtiyacı

Engelli bireye sahip ailelerin ebeveynleri, sağlıklı bir çocuğa sahip olma beklentilerinin gerçekleşmemesi sebebiyle çoğu zaman travma yaşamaktadır. Bu travmanın getirdiği duygusal stresle başa çıkma durumunda kalmaktadırlar. Bu süreci engelli çocuğun ve ailenin en az zararla atlattığı için ailenin bütünüyle ve aile üyeleriyle bireysel olarak çalışılması önemlidir. Engelli çocuğa karşı, aile bireylerinin bakış açısı farklılık gösterebilir. Eşlerin birbirini suçlaması, sağlıklı kardeşlerin engelli bireye yaklaşımı ve ihmal edilmişlik duygusunun getirdiği, iletişim çatışmalarının çözümü aile içi ilişkilerin güçlendirilmesinden geçmektedir.

Sosyal Destek İhtiyacı

Sosyal destek, resmi ve özel kurumlardan alınan sosyal destek ve sosyal çevreden (akraba, arkadaşlar) alınan sosyal destek olarak iki gruba ayrılabilir. Engelli çocuğun aileye katılımı ile artan sorumluluklar, değişim gösteren rol ve işlevler sosyal destek ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Yapılan araştırmalar, özellikle engelli bireyin bakımından sorumlu olan ebeveynin çoğunlukla anne olduğunu göstermektedir. Bu sorumluluk kadınları, çalışma yaşamından uzaklaştırmakta, kişisel amaçlarını gerçekleştirmelerine engel olmaktadır. Bu sebeple kadınlar sosyal desteğe gereksinim duyan aile fertlerinin başında gelmektedir. Ayrıca ebeveynler yakın akrabaların olumsuz tutum ve davranışlarının hedefi olabilmekte ve engelliliğin sorumlusu ilan edilebilmektedir.

Ekonomik Destek İhtiyacı

Engellilik, iş gücünü kısıtlaması ve engellilerin gereksinim duyduğu hizmetlerin süreklilik arz etmesi sebebiyle, çoğunlukla sosyo-ekonomik yoksunluğu beraberinde getirir. Bu sebeple ekonomik destek ihtiyacı doğar. Bakım ve tedavilerin getirdiği maddi yük özellikle düşük gelir düzeyindeki ailelerin ekonomik yönden desteklenmeleri için gereklilik arz etmektedir.

Geleceği Planlama İhtiyacı

Engelli ailelerinde en çok karşılaşılan sorun geleceğin sağlıklı bir biçimde planlanamamasıdır. Bazı engelli bireyler (zihinsel, ortopedik, ruhsal/duygusal gibi) yaşamları boyunca sürekli bir destek ve bakım ihtiyacı içinde olabilmektedirler. Bu nedenle aileler engelli bireyin bakımını garanti altına ihtiyacı hissetmektedirler. Özsoy, Özkahraman ve Çallı tarafından (2006) yapılan araştırmaya göre, ailelerin %54.5'ini her zaman, %29.1'i ise çoğu zaman gelecek kaygısı yaşamaktadır.

Bu ihtiyaçların yanı sıra engelli bireyin (engel türü ne olursa olsun) üretken bir birey olarak topluma katılması ve kendini toplumun bir parçası olarak hissetmesi de en temel ihtiyaçlar içinde yer almaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Ülkemizde engelli bireylerin durumuna ilişkin ilk ulusal ölçekli çalışma 2002 yılında yapılmıştır. TÜİK tarafından yapılan diğer araştırmalar ise 2002 yılında yapılan bu çalışmanın verileri üzerine inşa edilmiştir. Oysa daha önce de belirtildiği üzere engellilerin durumu konusunda veri üretmek ve bu veri üretim sürecine engelli bireylerin bizzat kendilerini katmak önem taşımaktadır.

Bu nedenle engelli bu çalışmanın amacı, Ankara'da yaşayan ve engelli üyelere sahip ailelerin engelli bir üyeye sahip olmak nedeniyle yaşadıkları sorunları ve ihtiyaçlarını, toplumda var olma çabalarını, kamusal hizmetlerden yararlanma biçimlerini ve bu süreçte yaşadıklarını onların gözünden belirlemektir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın amacı, engelli bireye sahip ailelerin görüşlerini derinlikli bir kavrayışla incelemek ve toplumda karşılaştıkları sorunları onların bakış açısıyla anlamak olduğu için araştırma nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma özellikle belirli bir nüfusun sosyal bağlarına ilişkin değerleri fikirleri davranışları ve kültüre özgün bilgi edinmeyi sağlar (Mack at all, 2005).

ARAŞTIRMANIN KATILIMCILARI

Araştırmanın katılımcılarını, Ankara'da bir yerel yönetime bağlı olarak hizmet veren Engelli Hizmet Biriminden hizmet alan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 9 ebeveyn oluşturmuştur. Bu ebeveynler nitel araştırma örnekleme yöntemlerinden biri olan kriter örnekleme yöntemi (Patton, 1990:176) ile belirlenmiştir.

VERİ TOPLAMA VE VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ SÜRECİ

Nitel araştırma tekniğinde veriler farklı yollarla toplanabilir. Gözlem, görüşme, odak grup görüşmesi, doküman inceleme bu yollardan bazılarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2004:36; D'Cruz ve Jones, 2004:111).

Bu çalışmada sorun merkezli görüşme tekniği kullanılmıştır. Sorun merkezli görüşme tekniğinde görüşülen kişi serbest bir söyleşi için tamamen özgür bırakılır. Ancak görüşme konusu, araştırmacı tarafından önceden analiz edilmiştir ve görüşme boyunca hangi evrelerin izleneceği ve nelerden söz edileceği önceden belirlenmiştir (Mayring 2000: 57).

Görüşme yolu ile veri toplamadan önce çeşitli kategorilerin belirlenmesi, verilerin sınıflandırılarak bulanıklıktan kurtarılmasına katkıda bulunur (Kuş 2003:158). Bu nedenle görüşmelerden önce yapılan literatür çalışması sonucunda engelli bireye sahip ailelerin bu duruma ilişkin tepkileri, karşılaştıkları sorunlar, ihtiyaçları, aldıkları hizmetlerin neler olduğu ve toplumda karşılaştıkları güçlüklerin neler olduğu kategorileri oluşturulmuş ve her bir kategori için sorulacak sorular belirlenmiştir. Böylelikle görüşme, yarı yapılandırılmış hale getirilmiştir.

Her ebeveyn ile bir kez görüşülmüştür. Görüşmeler ortalama 75 dakika sürmüştür. Görüşmelerden önce katılımcılara araştırmanın amacı ve süreci hakkında bilgi verilmiş, rahatsız oldukları anda görüşmeyi sonlandırabilecekleri ifade edilmiştir. Görüşmelerin tamamında katılımcılardan onay alınarak ses kaydı alınmıştır. Ses kayıtları görüşmelerin hemen sonrasında bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

BULGULAR VE SONUÇ

Araştırmanın bulguları, katılımcıların sosyo demografik özellikleri, engelli üyelere sahip ailelerin engelli bir üyeye sahip olmak nedeniyle yaşadıkları sorunlar ve ailelerin ihtiyaçları, kamusal hizmetlerden yararlanma biçimleri ve bu süreçte yaşadıkları sorunlar başlıkları altında kategorize edilmiştir.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmanın katılımcılarının sosyo-demografik özellikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüşülen ebeveynler arasındaki en düşük yaş 50, en yüksek yaş 77'dir. Yaş ortalaması ise, 61'tir. Ebeveynlerin eğitim durumları incelendiğinde; 1 ebeveynin üniversite, 2 ebeveynin yüksekokul, 2 ebeveynin lise, 2 ebeveynin ortaokul, 2 ebeveynin ise ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin çalışma durumları incelendiğinde; 4 ebeveynin emekli, 2 ebeveynin aktif çalıştığı, 3 ebeveynin ise, yaşamları süresince çalışmadığı görülmektedir. Aktif çalışan ebeveynlerden 1'i şoförlük yapmakta diğeri ise hamamda temizlik görevlisi olarak çalışmaktadır. Ebeveynlerin hepsinin çocuğu zihinsel engelli biri hem

zihinsel hem ortopedik engellidir. Çocuklar arasındaki en düşük yaş 29, en yüksek yaş 40'dır. Yaş ortalaması ise, 31,1'dir. Ayrıca çocukların 5'i kız 4'ü erkektir.

Tablo incelendiğinde en çok göze çarpan durum, görüşülen ebeveynlerin biri dışında hepsinin anne olmasıdır. Yapılan görüşmelerde, annelerin çoğunluğu babanın durumu kabullenmekte güçlük çektiğini ifade etmiştir. Görüşmelerin araştırma öncesi, anne ve baba ile yapılması düşünülmüş fakat bir katılımcı hariç görüşülen babalardan olumlu dönüş alınamamıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

	Görüşülen Kişi	Görüşülen Kişinin Yaşı	Görüşülen Kişinin Eğitim Durumu	Görüşülen Kişinin Çalışma Durumu	Engelli Çocuğun Yaşı/ Cinsiyeti	Engel Türü
E1	Anne	69	Ortaokul	Emekli	34/E	Zihinsel
E2	Anne	60	İlkokul	Hiç çalışmadı	30\K	Zihinsel
E3	Anne	52	Ortaokul	Hiç çalışmadı	31\K	Zihinsel
E4	Anne	51	Lise	Çalışıyor	29\K	Zihinsel
E5	Anne	65	Üniversite	Emekli	33\K	Zihinsel
E6	Anne	58	Lise	Hiç çalışmadı	34\E	Zihinsel\ Ortopedik
E7	Baba	50	İlkokul	Çalışıyor	29\E	Zihinsel
E8	Anne	77	Yüksekokul	Emekli	38\E	Zihinsel
E9	Anne	67	Yüksekokul	Emekli	40\E	Zihinsel

Engelli Bir Üyeye Sahip Olmak "Gerçekten kelimelerle anlatmak çok zor"

Engelli bir üyeye sahip olduğunu öğrenmek karşısında ebeveynler farklı tepkiler verebilmektedir. Yaş, cinsiyet, ekonomik durum, sosyal destek sistemleri, kültürel özellikler bu tepkileri farklılaştırır da bireylerin verdikleri bazı tepkilerde ortaklaşma söz konusu olabilmektedir. Engelli bir üyeye sahip olmak konusunda verilen tepkileri açıklayan Aşama Modeli bu konuda en sık karşılaştığımız açıklamaları sunmaktadır. Aşama modeline göre engelli bir bireye sahip olduğunu öğrenen bireyler ölüm ve ciddi bir kayıp karşısında verilen tepkilere benzer tepkiler vermektedir. Bu modele göre bireyler Şok/ İnkâr, Kızgınlık, Pazarlık, Depresyon ve Kabullenme aşamalarından geçmektedirler. Çalışma kapsamında görüşülen ebeveynler de benzer durumları ifade etmişlerdir.

Görüşülen ebeveynlerin kullandıkları ifadeler incelendiğinde çoğunluğu "şok" yaşadığını ifade etmiştir. Ebeveynler, sağlıklı bir çocuk beklerken, engelli çocuğa sahip olmanın kendilerinde travmaya yol açtığını belirtmiştir. Göze çarpan bir diğer bulgu ise engelli ailelerinde, babanın genellikle durumu kabullenememesi ve kendini sürecin dışında bırakmasıdır.

E 1

"Valla ilk çocuğum (ablası) çok akıllı başarılı, gittiği her yerde pohpohlanan bir çocuktu. Ona alışık olduğumuz için birden böyle bir şeyin çıkması, 18 aylığa kadarda bilmediğimiz için bizi şoka uğrattı."

E 5

"Gayet gerçekçi konuşacağım. Acil bir durum için Almanya'ya gitmeniz gerek diyelim. Yanlış uçağa bindiniz. Hollanda ya gittiniz. "Burada çok güzel laleler bahçeler var" der misiniz? Sağlıklı bir çocuk beklerken çocuğunuz engelli doğunca diyorsunuz. Buda güzel bu da harika diyorsunuz. Ama bir süre yalan yok bıkıyorsunuz. Ben diye bir şey kalmıyor."

E 7

"Oğlum doğduktan 3 ay sonra kromozom hastası olduğunu öğrendik. Çok üzüldük ilk öğrendiğimiz de. Önceden öğrenme gibi bir durumumuz olmadığı için şok olduk."

E 8

"Gerçekten kelimelerle anlatmak çok zor. Özellikle ilk başlar da okadar zor okadar zor ki. Kendinizi suçluyorsunuz. Çaresizsiniz, her yerde medet umuyorsunuz. Bırakın toplumu, çevremi, eşim olacak adam, öğrendi. Bundan bir şey olmaz dedi. Boşa dolaşıyorsun, dedi. Kendi evde yattı, ben çocuk sırtında gezdim."

E 9

"İlk başlarda baba çok kabullenemedi. Sonra ben konuştum onunla. Dedim bak bu bizim çocuğumuz farklı yerden gelmedi. Abisi neyse oda o. Bir mucize bizim için dedim. Biz yetiştireceğiz topluma kazandıracamız bu çocuğu dedim. Oda bana tamam dedi, maddi destek benden, manevi destek senden ama yetişemediğin yerde ben yardımcıyım dedi."

E4

"... devlete engelli çocuğu doğan, babaları zorunlu olarak eğitmeli, psikolog desteği vermeliler."

Görüşülen ebeveynler engelli bir üyeye sahip olmayı "Allah'tan gelen bir durum" olarak görmektedirler. Bu durum engelliliği algılama konusundaki modellerden Moral Modeli akla getirmektedir. Çalışmaya katılan ebeveynlerin verdiği cevaplar incelendiğinde, "Suçumuz ne diye düşündük?" "Ne günah işledik de çocuğumuz böyle oldu?" gibi ifadelerin göze çarpmaktadır. Bu ifadeler çalışmanın kuramsal kısmında açıklanan Moral (Ahlaki) Model ile örtüşmektedir. Ebeveynler süreç içerisinde durumu kabullenseler dahi, özellikle ilk zamanlar da çocuğun engelli oluşunu olumsuz değerlendirmekte ve bu durumu ailenin yanlışlarından veya günahlarından ötürü cezalandırılmak üzere verildiğini düşünmektedir

E5

"Bu Allah'tan gelen bir şey. Ben ne olacağım bilmiyorum benden sonra da Allaha emanet"

E9

"Allah'ın bir lütfu sonuçta bu çocuk bize"

Engelli Bir Üyeye Sahip Ailelerin İhtiyaçları

Yapılan görüşmeler, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları sorunların tek bir başlık altında toplanamadığını göstermektedir. Eğitim ve istihdam alanına ilişkin sorunlar, gelecek kaygısı, bilgi edinme ihtiyacı ve farklı değişkenlere bağlı olarak maddi sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ebeveynler, engelli bir üyeye ile yaşamının en büyük zorluğunu bakım yükü olarak tanımlamışlardır.

E5

"...Ama bir süre yalan yok bıkiyorsunuz. Ben diye bir şey kalmıyor. Birine sürekli baktığınız zaman, onunla sürekli yaşadığınız zaman. Bazıları belki bana gaddar diyecek acımasız diyecek. Hayır değilim. Bir müddet sonra onun güzelliği sevgisi falan ikinci planda kalıyor. Desteğe ihtiyacınız oluyor. Kısacası zor ve olumsuz bir his"

E6

"Engelli çocuğa sahip olmak demek. Hayata 1-0 geride başlamak demek bana göre. Sonuçta en ufak bir hastalık bile insanı afallatıyor çocuğunun başına gelince. Biz üst üste 2 şok yaşadık yani empati yapın demeyeceğim bunu yaşamadan bilemezsiniz."

E8

İşimden ayrıldım. Herşeyi terk ettim,

E 9

"Çalışan bir anneydim. Oğlumun durumunu öğrenince ayrıldım. Emekliliğime de çok vardı. Ayrılmak zorunda kaldım."

E8

Bu çocuğun arkasında ben de bittim. Bir gözüm, ameliyatta kör oldu. Diğeri de az görüyor. Kemik erimem ilerledi, gezemiyorum, oturamıyorum.

Ebeveynlerin ifadelerinde de görüldüğü gibi engelli bir üyeye bakmak son derece zor bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bireyler bu süreçte sağlıklarının kötüye gittiğini, yıprandıklarını, bakım vermek için işten ayrıldıklarını ifade etmektedirler. Bakım yükü sorununu arttıran diğer etmenler de katılımcılar tarafından

toplumda engelli bireylere ilişkin olumsuz algılamalar, hizmetlerin olmayışı, var olan hizmetlerin ulaşılabilir ve sürekli olmaması biçiminde ifade edilmiştir.

E1

"Şimdi engelliyle yaşamak zaten çok zor, bir sürü sorun var. Mesela bir parka gidiyorsunuz diğer çocuklardan farklı olduğunu anlayan bir anne geliyor size sorular soruyor bir müddet sonra bu sorular sizi üzüyor, yoruyor, bıktırıyor. Kısa kısa geçiştiriyorsunuz. Gençken hiç komşulara gitmezdim bu sebepten ötürü"

E2

En büyük sorun insanların onları aşağı görüyor. İlkokul, ortaokulda hep sorun yaşadık. Ezdiler M.K (kızı) öyle M.K(kızı) böyle. Tekerlekli sandalyede olanla çok dalga geçmiyorlar. Ama zihin özürleriyle dalga geçiyorlar. Hâlbuki ki 2 side aynı.

E6

"En önemli sorun eğitimsizlik. Hem engelli ailelerinin hemde sağlıklı insanların, engellilere ilişkin bilgilendirilmesi şart. Zaten zar zor dışarı çıkıyorum bir nefes alayım derken sürekli sorular. Nasıl oldu? Ne zaman oldu? İnsanlar kötü niyetli olduğundan değil elbet ama belki ben o an o psikolojide değilim."

E3

"Çok engelli var dışarda görünmese bile varlar mesela benim kızım dışardan anlaşılıyor ama engelli böyle çok insan var. O yüzden inkânlar artırılmalı. Dışarı çıkamayanlar dışarı çıkarılmalı. Ailesinde engelli olmayan insanlar bizim halimizden anlamıyor. Ateş düştüğü yeri yakar sonuçta."

E7

"Mesela bu çocuklar boş kalınca daha geriye gidiyorlar. Bu çocukların boş kalmaması lazım. Sabah gönül rahatlığı içinde bırakabileceğimiz akşama kadar duracağı bir yer olsa keşke. Bunlar saf daha doğrusu çocuk bunlar. Kendine bir tebessüm göstereni hemen dost bilir kanarlar. Haberler de duyuyoruz başımızda gelebilir Allah korusun taciz tecavüz kaldıramayız. Bakkala gönderemiyoruz.

E9

"Değişmesi gereken şey engellilere verilen iş imkânlarının artırılması gerekir. Ayrıca Avrupa kalitesinde bir bakım yurdu açmalı. Ben şuan rahatım ama bizim gibi olmayan aileler için devlet bunu yapmalı."

Maddi güçlükler de önemli sorunlar arasındadır.

E8

"Ben öldükten sonra mağdur olmasın diye onun maaşına hiç dokunmuyorum. Öyle olunca da maddi olarak zora giriyoruz. İstediklerini alamıyorum. Hor giyiniyor, üzülüyorum. Tek maaşla olmuyor, zorla idare etmeye çalışıyoruz.

E6

"Maddi olarak çok problemler yaşadık zamanında. Sürekli doktor kontrolü bunlar hep külfet devletin bu konuda engellileri biraz daha desteklemesi lazım. Ben çok mutlu olduğum eşimden, maddi olarak zor durumda olduğum için engelli maaşı alabilmek için boşanmak zorunda olmamalıyım. Devlet bizi buna mecbur etmemeli."

Gelecek kaygısı

Görüşülen ebeveynlerin tümü gelecek kaygısı yaşamaktadır. Engelli çocuklarının istihdam edilememesi ve düzenli maddi kazançları ve sigortaları olmaması sebebiyle geleceğe umutla bakamadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca ebeveynlerin ağırlıklı bölümü ülkemizde sosyal devlet olmanın gerekliliklerinin yerine getirilememesi sebebiyle gelecek kaygılarının arttığını belirtmişlerdir.

E3

"Gelecek kaygısı... Mesela ben oğlumu evlendirdiğim zaman ona dedim ki ben kızımı sana emanet edebilir miyim? Öyle bir eş mi alıyorsun? Kendin sevdin ve aldın ben sana ve eşine kızımı emanet edebilir miyim dedim? Oda bana tabi ki anne dedi. O benim kardeşim ben gerekirse eşimi iterim ondan vazgeçmem dedi."

E4

"Ne kadar acıdır ki, ben öldükten sonra devletin engelli kızıma bakacağına inansaydım ben oğlumı doğurmazdım. Derin düşündüğünüz zaman bu çok acı bir durum. Çaresizlikten bir çocuk daha doğuyorsunuz ve maddi durumunuza biraz daha zarar veriyorsunuz."

E5

"Biz şunu bile dile getiriyoruz. Eğer muhtaç olacaksa, eğer kötü duruma düşecekse, Allah bizim arkamıza bırakmasın."

E7

"Geleceği düşünemiyorum mesela. Düşündükçe içim daralıyor. Bende o yüzden düşünmemeyi seçiyorum. Bakılmaya muhtaç bu kötü bir his."

E8

"En önemli sorunun ben ölünce ne olacak. Kim ilgilenecek? Bilemiyorum. Ben bu çocuğun parasını niye çekmiyorum sanıyorsunuz. Benden sonra bakacak biri çıksın. Parası içinde olsa biri baksın diye."

Kamusal Hizmetlerden Yararlanma Biçimleri

Engelliler ve aileleri içinde buldukları durum itibarıyla, toplumun dezavantajlı kesimlerinin başında gelmektedir. Bu sebeple kamusal hizmetlere oldukça ihtiyaç duymaktadırlar. Çalışma kapsamında görüşülen ebeveynlerin ifadeleri ışığında, kamusal hizmetlerin günlük örgütlendiği ve ulaşılabilir olmadığı anlaşılmaktadır. Ebeveynler genel olarak hizmet almadıkları yönünde görüş bildirmekle birlikte, alabildikleri hizmetleri de yetersiz bulmaktadır.

Ebeveynler aldıkları hizmetlere ilişkin bilgilendirmeleri genel olarak kendi çevrelerinden aldıklarını belirtmiştir. Kullandıkları ifadeler, çalışmanın başında açıklanan bilgi edinme ihtiyacının engelli aileleri için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle yerel yönetimlerin engelli çalışmalarının üzerinde durmaları gerektiği ve siyaset üstü bir bakış açısının hizmetlere hakim olması gerektiğine ilişkin düşünce belirtmişlerdir.

E 6

"Yıllar önce araştırdım ben. Yurt dışında her şey engellilere yönelik tasarlanmış. Kaldırımlar yollar rezalet. Ortopedik engelli için en sıkıştığı anda bir tuvalet ararsın bulamazsın. Kafelere alan götürürsün engelli WC yok. Bu konuda çok mağdur olduk. Engelli geçişi yapmışlar. Önünde araba park etmiş. Gerçi bu insanların bilinçsizliği."

E5

"Yerel yönetimler daha fazla insiyatif almalı. Bu insiyatifi onlara verecek olan da sosyal devlet olmalı. Bizim sorunlarımız ortak. Sıralasanız, istihdam ve geleceğe yönelik kaygılar ilk 2 sırayı alır. Devletin işi kolay aslında, tanımlanmış bir sorunu çözüme kavuşturacaklar. Bu çocuklar sigortalanmalı ve istihdam edilmeli bir şekilde. İşe yaradıklarını hissetmemeller."

E3

"Devletten hiçbir hizmet almadık."

E4

"Devlet dediğimiz şey gerçekten bence devlet baba olmalı."

E1

"Bizde birçok şeyin görüntüsü güzel gel gelelim altı boş ben bir sahicilik görmüyorum Açık söylemek gerekirse Türkiye'de bu işler hep gösterişe dayalı çünkü ben yaşadım biliyorum. Ne tür hizmetler verildiğini yurt dışında da görmemin rahatlığıyla söyleyebiliyorum. Oradaki doktorların, sosyal görevlilerin, öğretmenlerin nasıl yaklaştığını ve çalıştığını gördüm. Mesela orada Respite House denilen yerler var. Hafta sonu evi de deniyor. Mesela hafta sonu bir sinemaya tiyatroya gitmek istiyorsun. Çocuğunu götürüp güvenerek bırakabileceğin yerler. Öyle bir iş ciddiyeti var ki, emanet ettiğiniz kişiye yüzde yüz güveniyorsunuz gözünüz arkada kalmadan. Bizde genellikle kayıtlar alınır sonra ses çıkmaz. Yaz tahtaya al haftaya misali."

ES

"A partisi yapıyorsa B partisi yapmıyor. A partisinin adamı B partisinin adamı diye ayırıyorlar. Özürlü bunlar birleştirici olmak lazım. Biz yorulduk artık koşamıyoruz peşinden."

Görüldüğü gibi engelli bireylere sahip aileler, engelli üyenin doğumundan itibaren başlayan ve bakımı, yetiştirilmesi sürecinde devam eden her konuda sorunlar yaşamışlardır ve yaşamaya da devam etmektedirler. Ancak aileler bu sorunların çözümünde çoğunlukla yalnız kaldıklarını ve tek başlarına mücadele ettiklerini belirtmişlerdir. Özellikle yurt dışı deneyimi olan ailede orda engelli bireylere ve ailelerine sağlanan haklar ve olanaklar ile ülkemizdeki durumu karşılaştırma görülmüştür. Bu aile ülkemizdeki hizmetlerin çok sınırlı olduğunu ve bu konuda pek çok sorun yaşandığını özellikle vurgulamıştır.

Araştırmadan elde edilen önemli bir başka bulgu da engelli üyeye bakım verme konusunda kadınların erkeklere göre daha çok sorumluluk üstlendiğidir. Bu bulgu bu alanda yapılan diğer çalışmalarla da benzerlik göstermektedir.

ÖNERİLER

Engellilere yönelik sosyal dışlanmanın önüne geçilmesi gerekmektedir. Engellilerin ve ailelerinin yaşadıkları sorunların başında sosyal dışlanma gelmektedir. Özellikle ülkemizde fırsat eşitliği her alanda sağlanamamaktadır. Bu sebeple toplumun dezavantajlı kesimlerinin kaynaklara erişimini kolaylaştıracak içermeci politikaların oluşturulması mutlak gereklidir.

Engellilik kavramı tarih boyunca farklı modellerle ele alınmıştır. Fakat anlaşıldığı üzere engellilik bir hastalık veya Tanrının laneti değildir. Engellilere ilişkin bu tip olumsuz algılar, engellilerin toplumda yaşadığı sorunların tahrip edici sonuçlarını artırmaktadır. Engellilik kişi veya kişilerin değil toplumun sorunudur. Engelliliğe ilişkin sorunlar ancak, engellilere yönelik yasa hizmet ve politikaların, sosyal model ve hak temelli yaklaşımla ele alınarak yeniden değerlendirilmesi ile çözülebilir.

Engelli bireyler ve ailelerinin yaşadıkları sorunların başında toplumun bakış açısı gelmektedir. Bu sorunların çözümü de görünür kılınması ile sağlanabilir. Bu nedenle engellilerin yaşadığı sorunlara ilişkin farkındalık oluşturulması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2002). Türkiye Özürlüler Araştırması. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını. Ankara.
- Başbakanlık Özürlüler İdaresi. Özürlülük Araştırmaları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı. (2006). Özürlülük Araştırmaları.
- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2010). Toplum Özürlülüğü Nasıl Algılıyor. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını. Ankara.
- İçağasioğlu Çoban A. (2002). 'Özürlü Bir Bireye Sahip Olan Ailelerin İhtiyaçları'. Ufku Ötesi Bilim Dergisi 2(1):103- 110.
- D'Cruz, H., M. Jones (2004). SocialWorkResearchEthicalandPoliticalContexts. Sage Publications, London.
- Demirbilek, M. (2013). 'Zihinsel Engelli Bireylerin Ailelerinin Gereksinimleri'. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi 2(15). s. 31-38
- Dünya Sağlık Örgütü WEB Sitesi. <http://www.who.int/topics/disabilities/en/> Erişim Tarihi: 26 Ekim 2015
- Dünya Sağlık Örgütü (2011). "Dünya Engellilik Raporu-2011" <http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687-1328710754698/YoneticiOzeti.pdf> Erişim Tarihi: 26 Ekim 2015
- Gül, İ. I (2008). "Bir Hak Mücadelesi Alanı Olarak Engellilik ve Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" ÖZ-VERİ Dergisi. Cilt: 5 Sayı: 2
- Henden, B. ve Henden, R. (2005). 'Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumlarındaki Değişim ve Belediyecilik'. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 4(14). s. 48-66.
- Karçay, K. (2002). "Toplumsal Bir Kimlik Olarak Özürlülük (Uzmanlık Tezi)". Ankara: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Koç, M. (2014). 'Kent Hakkı Bağlamında Down Sendromlu Bireylerin Kente Entegrasyonu" Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü. s. 97- 116.
- Kuş, E. (2003). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri, Anı Yayıncılık: İstanbul
- Mack, N., C., Woodsong; K. M., MacQueen; G., Guest; E., Namey (2005). QualitativeResearchMethods: A Data Collector'sField Guide. FamilyHealth International, North Carolina, USA
- Mayring, P (2000). Nitel sosyal araştırmaya giriş (A. Gümüş & M.S. Durgun, Çev.) Adana: Baki Kitapevi.
- Meşe, İ. (2014). 'Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?' Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi (33). s. 82.
- Okur, N. ve Erdugan, F. (2010). 'Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme'. s. 248.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2006).
- Özsoy, S. Özkahraman, Ş. ve Çallı, F. (2006). 'Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi'. Aile ve Toplum Dergisi. 8(3). s. 69-77.
- Patton, M.Q. (1990). Qualitative Evaluation andResearchMethods. Sage Publications, USA.
- Pehlevan, Ş. (2010). 'Zihinsel Engelli Çocukların Sosyalleşmelerinde Türk Halk Oyunlarının Etkisinin Araştırılması Yüksek Lisans Tezi'.
- Social Exclusion Unit (1999) Definition of Social Exclusion, www.socialexclusion.gov.uk Erişim Tarihi: 26 Ekim 2015
- Topçuoğlu, R. (2014). '1900-2000 Yılları Arasında Avusturya'da Engellilere Yönelik Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler: Medikal Modelden Sosyal Modele Geçiş'. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi 25(2). s. 131
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010). "Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması"
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- 5393 Numaralı Belediye Kanunu, (2005). s.44.

"KİŞİSEL OLAN POLİTİKTİR" ŞİDDET GÖRÜMÜŞ KADINLARINTOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE İLİŞKİN ALGILAMALARI

Arzu İçağasioğlu Çoban¹, Beğüm Turğut²

GİRİŞ

Kadına yönelik şiddet dünyada ve ülkemizde yaygın olarak karşımıza çıkan önemli bir sorundur. Özellikle son yıllarda ülkemizde şiddete uğrayan kadınların sayısında ve şiddetin görünürlüğünde ciddi artışlar olmuştur. Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bir araştırmaya göre hayatının herhangi bir döneminde fiziksel şiddete uğrayan kadınların oranı %12'den (Çin gibi) başlayıp değişen bölgelere göre % 59'lara kadar (Zambiya) yükselebilmektedir (ASPB, 2012). Avrupa Birliği tarafından yürütülen bir diğer araştırmaya göre ise her beş kişiden biri, arkadaş çevresinde ya da ailesinde ev içi şiddete tanık olmaktadır (EuropeanCommission, 2010). Ülkemiz genelinde yaşamının herhangi bir döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını belirten kadınların oranı 2010 yılı itibari ile %39' dur. Başka bir ifadeyle, her 10 kadından 4'ü eşi veya beraber olduğu kişiler tarafından fiziksel şiddete maruz kalmıştır.

Kadına yönelik şiddetin nedenleri açıklayan kuramlar içi içe geçmiş pek çok nedenden söz etmektedir. Biyolojik, ruhsal, ekonomik, sosyal alanlardaki pek çok etken kadına yönelik şiddet sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu etkenlerden belki de en önemlisi toplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet kavramı en genel tanımla, erkek ile kadın arasındaki kültürel farklılaşım olarak tanımlanır. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğin biyolojik farklılıkları yerine, kadın ve erkeğin toplumsal olarak nasıl inşa edildiğini, kültürel özellikler doğrultusunda kadın ve erkek olmanın toplumdaki yerini inceler. Bir başka deyişle kadınların ve erkeklerin sosyal olarak kendilerine biçilen roller ve bu rollerin bireyler tarafından nasıl algılandığıdır. Bu konudaki algılamalar kadınların kendilerine ilişkin görüşlerinden sosyal politikaların oluşturulmasına kadar çok geniş bir alanda etki etmektedir.

Feminist yaklaşım, toplumsal cinsiyet rollerinin ataerkil toplum tarafından oluşturulduğunu ve bu rollerin kadınlara (hatta erkeklere) dayatıldığını savunmaktadır. Kadına yönelik şiddet konusunda farkındalığın artmasında ve şiddeti önleme, şiddet sonucunda ortaya çıkan zararları azaltma konusunda feminist yaklaşımın önemli katkıları olmuştur. Bunlardan belki de en önemlisi "Kişisel olan politiktir" bakış açısıyla şiddetin "aile" düzeyinde ele alınması yaklaşımından uzaklaşılması ve kadınların yaşadıkları şiddeti görünür kılmaya yol açmış olmasıdır.

Bu çalışmanın amacı, şiddet görmüş ve bu şiddet nedeni ile sığınmaevinde kalan kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılamalarının nasıl olduğunun belirlenmesidir. Bu kapsamda Ankara'da bir yerel yönetim tarafından açılmış sığınmaevinde kalan kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN TANIMLANMASI VE NEDENLERİ

Şiddet insanlık tarihinde her dönemde ve çeşitli şekillerde var olmuştur. Hangi davranışın şiddet olarak nitelendirildiği kültürden kültüre değişmekte, bu da şiddet kavramını tanım gereği muğlaklaştırmıştır. Şiddetin kendi başına tanımı bile tarihin ilk dönemlerinden beri psikolojik, biyolojik, hukuki ve sosyolojik birçok bilim dalı çerçevesinde tartışılmaktadır (Demirkan, 2009). Şiddet kavramı 'Kanuna uymamak, kişiye zarar vermek, hakaret etmek, onurunu kırmak, sükunet ve huzura son vermek, birinin hakkını çiğnemek, hırpalamak, incitmek, canını acıtmak için zor kullanmak, yıkıcı aşırı davranışlarda bulunmak, aşırı derecede öfke ifade etmek şekillerinde kendini gösteren davranışlar' olarak tanımlanmıştır (alıntılayan Demirkan, 2009);(aktaran Ertenve Ardalı, 1996).Ünsal (1996). Şiddeti yalnızca başkalarının fiziksel bütünlüğüne saldırı ya da tehdit kavramıyla sınırlandırmayıp YvesMichaud'un (1986) 'Şiddet' başlıklı incelemesindeki tanımla kavramı genişletmiştir (Demirkan, 2009). Ünsal, (1996) şiddeti, 'Bir karşılıklı ilişkiler ortamında

¹Doç. Dr. Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

²Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

tarafından biri veya birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu veya dağınık olarak, diğerlerinin bir veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel, sembolik, kültürel değerlerine oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa orada şiddet vardır.' şeklinde genişletmiştir (Demirkan, 2009). Şiddet kavramının uygulanış biçimleri itibarıyla, zaman zaman iç içe geçse de tanımlanabilmesinin kolaylaştırabilmesi açısından pek çok türü bulunmaktadır. Bunlar; fiziksel, cinsel, ekonomik, sözel ve psikolojik şiddettir.

FİZİKSEL ŞİDDET

Fiziksel şiddet, kaba kuvvetin korkutma, sindirme veya ceza aracı olarak kullanılmasıdır (alıntılayan Akin, 2013);(aktaran Uçar, 2003). 2001 ve 2008'de yapılan araştırmalar ışığında ülkemizde en çok maruz kalınan şiddet türü fiziksel şiddettir (Akin,2013). WHO' nun 2005 yılındaki 'çok ülkeli kadın sağlığı ve aile içinde kadına yönelik şiddet raporu'na göre; kadınlar arasında yaşam boyu fiziksel şiddet görme sıklığı %6-59 arasında saptanmıştır. Bununla birlikte kadınların eşleri tarafından 'yunruklanma', 'tekmelenme', 'yerde sürüklenme', 'silahla tehdit edilme' gibi ağır şiddet şekillerinin uygulanma sıklığı %4-49 arasında olduğu bulunmuştur.

CİNSEL ŞİDDET

Cinsel şiddet; kadını hem kendisi hem de başkaları ile cinsel ilişkiye zorlamak, cinsel organlarına zarar vermek, çocuk doğurmaya, doğuramaya veya kürtaja zorlamak, zorla evlendirmek, telefonla ya da sözlü olarak cinsel içerikli rahatsızlık verici davranışlarda bulunmak olarak tanımlanmaktadır (KSGM,2008). Dünya Sağlık Örgütü' nün 2002 yılı raporunda; kadınların yaklaşık %47'sinin ilk cinsel ilişkilerinin zorla olduğu, kadın cinayetlerinin yaklaşık %70'inin erkek partnerleri tarafından işlendiği belirtilmiştir (WHO 2002). WHO' nun 2005 yılında yaptığı bir diğer çalışmada ise cinsel şiddet sıklığı; %6-59 oranında olduğu belirlenmiştir (WHO 2005).

EKONOMİK ŞİDDET

Ekonomik şiddet KSGM' ye göre; 'Eşe para vermemek veya kısıtlı para vermek, ailenin tasarrufları, gelir ve giderleri konusunda bilgi vermemek, kadının mallarını ve diğer gelirlerini elinden almak, çalışmasına izin vermemek, kadını istemediği işte zorla çalıştırmak, kadın çalışıyorsa iş hayatını olumsuz etkileyecek kısıtlamalar getirmek, aileyi ilgilendiren ekonomik konularda kadının fikrini almadan tek başına karar vermek' olarak tanımlanmaktadır (KSGM,2008).

SÖZEL ŞİDDET

Sözel şiddet, aşağılama, hakaret etme, dalga geçme, karar verme hakkına engel olma, başkaları ile karşılaştırma, kişisel gelişimine engel olma, sosyal çevresiyle ilişki kurma hakkını elinden alma, ekonomik veya sosyo-kültürel üstünlük belirtme gibi davranışları içermektedir (Kara, 2002).

PSİKOLOJİK ŞİDDET (DUYGUSAL)

Psikolojik şiddet; bağırmak, korkutmak, küfür etmek, tehdit etmek, hakaret etmek, ailesiyle, akrabalarıyla, arkadaşlarıyla ya da başkalarıyla görüştürmemek, eve kapatmak, küçük düşürmek, çocuklarından uzaklaştırmak, kıskançlık bahanesiyle sürekli kontrol altında tutmak, başka kadınlarla kıyaslamak, kadının nasıl giyineceği, nereye gideceği, kimlerle görüşeceği konusunda baskı yapmak, kadının kendini geliştirmesine engel olmaktır. Dünya Sağlık Örgütü bu tanımları genişleterek; kadının bilgi ya da yardıma ulaşmasını kısıtlama gibi çeşitli kontrol edici davranışları da psikolojik şiddet olarak değerlendirmiştir. (KSGM, 2008). Duygusal şiddete ilişkin bazı davranışlar; sevgi, şefkat, ilgi, onay, destek gibi duygu ve duygusal ihtiyaçların göz ardı edilmesi, küçümsenmesi, dine, ırka, dile, kültürel gruba veya geçmişe ait değer verilen inançlarına aşılınması veya onlara aykırı davranmaya zorlanması, kadının maddi ve manevi destek alabileceği kurum ve kişilerden soyutlanmasına yönelik olarak arkada ve aile bireylerinin sürekli aşağılanması, görüşmenin denetlenmesi ve engellenmesi, evden kovulma veya evden ayrılmakla tehdit edilmesi şeklinde sıralanabilir.

Kadına yönelik aile içi şiddetin altında yatan nedenler konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu farklı bakış açılarının temel maddeleri ise şunlardır:

BİYOLOJİK NEDENLER

Şiddet davranışının temelinde hormonal etkilerin bulunduğunu öne sürmüştür. Birçok araştırmacıyı bu düşünceye sevk eden, şiddet uygulayıcılarının genelde erkekler olduğu, dolayısıyla erkeklik hormonunun şiddet davranışında etkili olduğudur. Bunun yanı sıra alkol ve madde bağımlılığı gibi patolojik nedenler de aile içi şiddetin nedeni olarak gösterilmekle birlikte, birçok kaynak bu sayılanların aile içi şiddetin doğrudan değil ancak dolaylı olarak etkili olduğunu belirtmektedir.

PSİKOLOJİK NEDENLER

Psikolojik nedenler şiddetin temelini, erkeğin özgüven eksikliğine bağlamaktadır. Bu bireyler, kadınları baskı altına alarak dilediklerini yaptırmak için şiddet yolunu seçerler, çünkü bu davranış daha kolaydır ve daha az maliyetlidir. Bu yolu seçen erkek, egosunu tatmin ederek otoritesini ortaya koymuştur. Şiddet davranışının psikolojik bir başka nedeni olarak da ruhsal bozukluklar öne sürülmüştür. Ancak şiddet uygulayanların yalnızca %10'unda ruhsal bozukluk olduğu tespit edilmiştir.

SOSYOLOJİK NEDENLER

Toplumsal nedenlerden en önemlisi toplumun kadına ve erkeğe yüklediği cinsiyet rolleri çerçevesinde, erkeğin saldırganlığını normal karşılayarak gerekli durumlarda kadına yönelik şiddeti haklı göstermesidir. Aile hayatı içerisinde de kadın ve erkeğin sosyal rolleri tanımlıdır ve ailedeki çocuklar bu kalıpları öğrenirler. Bu bağlamda şiddet de aile ilişkileri içinde öğrenilen bir davranıştır ve bu öğrenme süreci kuşaktan kuşağa aktarılır. Geleneksel, toplumsal söylemlerle şiddet olgusunu doğal olarak kalıplaştıran medya, bir diğer toplumsal neden olarak gösterilmiştir.

FEMİNİST TEORİ

Feminizmin tanımından önce tarihsel gelişimine bakılması gerekir; Christine de Pisan tarafından yazılan ve 1405 yılında İtalya'da yayınlanan "Hanımefendiler Şehrinin Kitabı" siyasi etki ve eğitim haklarını savunarak feminizmin birçok fikrini dile getirmiştir. Fransız Devriminden sonra Mary Wollstonecraft'ın kaleme aldığı "Kadın Haklarının Savunması" ise ilk modern feminizm metni olarak kabul görmektedir. 19. yüzyılın ortalarında kadın hareketi ilgi odağı olmuş ve kadınlar daha çok seçme hakkını kazanmak için çaba harcamışlardır. Feminizmin ilk dalga hareketi olan bu dönem de kadınlar seçme hakkını elde edince tüm diğer haklarını da elde edebileceklerini düşünmüşlerdir (alıntılayan Atan, 2015); (aktaran Heywood,). Ancak 1960'lara gelindiğinde siyasi hakları elde etmiş olmanın kadın sorunlarını çözmediği anlaşılmış ve daha önceleri siyasi olarak ele alınan sınırlar genişletilerek kadın baskısının kişisel, psikolojik ve cinsel yönlerine ilgi çekilmiştir. Böylece kadının özgürleştirilmesi düşüncesiyle ikinci dalga feminizmi başlamıştır. İkinci Dalga Feminizm döneminde '*kişisel olan politiktir*' sloganı sadece kamusal alanda değil özel alanda da ve cinsiyete dayalı iş bölümünde de dönüşüm talebinde bulunuyordu. 1960'lı yıllardan itibaren kadınlar erkeklere karşı muhalefet için birbirlerini desteklemeye başlamışlar ve kız kardeşlik kavramını kullanmaya başlamışlardır. 1970'li yıllardan sonra da kadın çalışmaları akademiye de yansımış ve yeni disiplinler arası bir alan ortaya çıkmıştır (Atan, 2015). Feminizm temelde; kadın erkek eşitliğini savunan ve eşitsizliğin kaldırılması için verilen bir mücadeledir. Bell Hooks (2012) feminizmi 'cinsiyetçiliği, cinsel sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir hareket' olarak tanımlamıştır. Michel (1995) ise 'kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratarak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu mücadele' şeklinde feminizmi tanımlamıştır. Feminizm tanımının içeriği feminist hareket doğrultusunda genişlemiştir ve bu doğrultuda gelişmeye devam etmiştir. Önceleri kadın hakkı temelli ortaya çıkmıştır ancak bazı haklar elde edildikçe özgürlüklerin yalnızca bu haklarla ilgili olmadığı, değişmesi gerekenin çeşitli düşünce yapıları olduğu anlaşılmıştır.

Feminist teori, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve bu eşitsizliği yaratan etkenlerle ilgilenir. Teori, toplumsal cinsiyet teorileri, cinsiyet kavramından yola çıkarak, ırk, sınıf, kültür, din, millet gibi önemli sosyo-kültürel ayrımları ve farklılıkları da açıklamaya çalışır (Çağ, 2010). Feminist yöntem içerisinde de çeşitli akımlar oluşmuş ve her birinin kendine göre olaylara bakış yöntemleri gelişmiştir. Bu oluşumları liberal, sosyalist ve radikal feminizm olarak adlandırabilir. Hangi feminist akım olursa olsun, tüm bu farklı bakış açıları temelde kadınların, toplum tarafından yaratılan ve dayatılan rolleri benimsedikleri/benimsenememek zorunda kaldıkları, bu nedenle kendilerini güçsüz hissettiklerini, güçsüzleştirildiklerini ifade etmektedir.

FEMİNİZMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

ATAERKİLLİK

Ataerkillik Mackinnon'a göre (1983) kadın üzerinde erkek egemenliğini haklı gösteren bir inanç ve fikirler dizisine işaret eden evrensel bir ideolojidir (alıntılıyan Buz, 2009);(aktaran Mackinnoni 1983). Bu sistem bireylerin bedenlerini, kimliklerini, nasıl yaşayacaklarını denetim altına almıştır. Kadın ve erkeğin yaşayışını kontrol etmekte, tanımladığı erkeklik kategorisi içinde davranılmasını beklemektedir.

TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyet farklılıklarına yani kadın ya da erkek olmaya toplumsal yapının attığı anlamlar ve beklentiler bütünüdür. Bu anlam ve beklentiler, doğmadan önce başlayarak bireylerin davranışlarına, yaşam biçimlerine ve hatta politikalara yön vermektedir.

KİŞİSEL OLAN POLİTİKTİR

Tarihsel olarak kadınlarla özdeştilen hane içinin-özel alanın, kamusal alandan-politik alandan ayrı olmadığını, kişisel yaşantıların aslında politik bir gerçeğin yaşanma şekli olduğunu ifade eden söylemdir. Gerçekte hak ihlali olan şiddet, evlilik içi tecavüz, ensest gibi konuların 'aile meselesi' olmaktan çıkarılıp politik bir mücadele haline gelmesini sağlamıştır. Kamusal ve özel alan ayrımının kökenleri ve bu ikili ayrımın kadının toplum içinde ikincilleştirilmesine katkısı feminist sosyal hizmet uzmanlarının dikkate aldığı bir konudur. Geleneksel sosyal hizmet uygulamasının dışında feminist sosyal hizmet uygulaması "kişisel olan politiktir" ilkesini uygulamanın mikro, mezzo ve makro düzeyleriyle bütünlükte hareket eder. Çünkü özel alandaki deneyimler olarak sunulan sorunlar aslında ataerkillikle bağlantılı, cinsiyetçi yapısal faktörler bütününden doğmaktadır (Buz, 2009).

FEMİNİST KURAMLAR

Feminizmde farklı akımların etkisi ve bu doğrultuda farklı tahakküm biçimlerine karşı çıkış ile çeşitlenmiş birçok kuram bulunmaktadır. Bu kuramların ortaya çıkışı ikinci dalga feminist hareket ile aynı tarihlere denk gelmiştir. Temelde ataerkillik aile düzenini eleştiren feminist görüşü bir bütün olarak çözümlenmeye yönelik bir genel teori geliştirilmediğinden, feminist düşünürler liberalizm, marksizm, psikanaliz, varoluşçuluk gibi düşünce akımlarının etkisinde kalarak oluşturdukları teoriler ile kadın haklarına alternatif çözüm arayışlarını sürdürmüştür (Aktaş, 2013)

LİBERAL FEMİNİST KURAM (1. FEMİNİST DALGA)

Liberal feminist kuramda kadınların konumu, onların çeşitli haklara sahip olmayışları ve kamusal yaşama katılmalarının engellenmesi ile ilişkilendirilmiştir. Erkeklerle verilirken kadınlara verilmeyen haklarla ilgili yasa ve pratiklere odaklanılmıştır (Berktaş, 2011). Bu bağlamda kadınların kamusal alana tam katılmalarını sağlayacak olan en önemli siyasal amaçlardan biri *'fırsat eşitliğidir'*. Liberal feministlerin temel düşünceleri; akla inanç, kadının ve erkeğin ruhları ile akılcı yeteneklerinin aynı olduğu inancı, toplumsal değişime ve toplumun dönüşümüne etki etmenin en iyi yolunun eğitim, özellikle eleştirel düşünememek için eğitilmek olduğu inancı, bireyin onuru bağımsızlığa özerk bir varlık olduğu görüşüdür. Kadınların eğitim kurumlarından yararlanmaları, evli kadınların kendi adına mülk edinme hakları ve genç kızların da meslek edinme talepleri, kadın örgütleri tarafından gündeme getirilmiştir. Bu hakları siyasi temsil ve oy verme hakkı izlenmiştir (Sümer, 2009).

2.FEMİNİST DALGA (KADIN ÖZGÜRLÜĞÜ HAREKETİ)

Kadınların kamusal alanda elde ettikleri sınırlı hakların savaş ve savaş sonrası dönemde yitirilmesi, toplumsal rollerinin anne, eş ve ev kadınına indirgenmesi, kadınların konumunun özel alanda yeniden tanımlanması, itici güç olmuştur. Böylece 20. Yüzyılda feminizm, 19. yüzyıldaki liberal anlamının kazanıldığı ivmeye karşın, geleneksel liberal feminizme ve siyaset anlayışına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (alıntılıyan Sümer, 2009);(aktaran Tong, 1989). Kadınlar bu dönemde kendi bedenlerinin hâkimi olmayı talep etmişler ve cinsel nesneleştirme ve yeniden üretim haklarını MacKinnon'un öncülüğünde *'kişisel olan politiktir'* söylemiyle dile getirmişlerdir (Sümer, 2009). Ayrıca kadınlar bu süreçte, bilim alanında da harekete geçerek, bilimi sadece erkek deneyimlerinin tanımlandığı bir alan olmaktan çıkararak, bilgi konusunda hak iddia etmek, kadın deneyimlerini görünür kılmak, kısaca kadınlar adına bilgi üretmek

çabası içine girmişlerdir. Bu hareket aydınlanma çağı ile gelen egemen bilim anlayışının kadınları dışlayan veya ikincileştiren taraflılığın sorgulanmasında bir dönüm noktasını oluşturmuştur (Çakır ve Akgökçe, 1995).

3.FEMİNİST DALGA

Yeni feminizm akımlarının hepsini kapsayacak biçimde gelişen oluşumdur. Kadınlara karşı adaletsizlik, eşitsizlik, ataerki sistem gibi sorunlar hala devam etmiştir ve araştırma ve eleştirme konusu olmuştur. Üçüncü dalga feminizm kişisel olanı politiklestirmiş ve bu nedenle ikinci dalga feminizm hareketinin en önemli sloganını devam ettirmiştir. Bu dönemde kadın kimliğinin çeşitliliği sadece ırksal değil, sınıfsal ve cinsel olarak da egemen kültürün dışladıklarını kapsamaya başlamıştır (Sümer, 2009)

KÜLTÜREL FEMİNİST KURAM

Kültürel feminizm, liberal feminizmin temel bazı düşüncelerine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kültürel feministler, kadınlarla erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulamak yerine farklılıkları üzerinde durmuşlardır (Donovan, 2014). Kadınlıkla ilgili özellikleri yüceltir ve bunların değerli olduğunu iddia ederler (Berktaş, 2011). Kadınların, fedakâr, dayanışmacı, barışçıl olduklarını; erkeklerin ise rekabetçi, savaşçı bir yapılarının olduklarını savunmuşlardır (Ulusoy, 2013). Kültürel feminizm, kadınların ürettiği ancak, kayıt veya tarihdışlaştırılmış kültür ürünlerini araştırıp ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Müzik, edebiyat veya diğer sanat dalları bahsedilen araştırmanın kapsamına girmiştir. Kültürel feminizm, kültürel maskülen kimliğine ek olarak feminen kimliğinin varlığını ortaya koymayı ve kültürünün cinsiyetsizleştirilebilmesini hedeflemiştir (Sümer, 2009).

MARKSİST FEMİNİST KURAM

Marksist feminist anlayışta, ataerki toplumsal sistemdeki aile yerine alternatif bir aile tarzı sunulmaktadır. Alternatif aile anlayışında Engels'in ifade ettiği üzere 'ataerki ailenin yerine iş ortaklaşmasının getirilmesi hiç kuşkusuz devrimci kafa eğitimi' sorununun temelidir. Marksist feministlere göre; 'Tüm diğer ezilenler gibi kadınlar da ancak sistemden kurtulup sosyalist sisteme geçince hiç kimseye ekonomik olarak bağımlı olmayacaklarından, erkeklerden bağımsız ve dolayısıyla onlara eşit olacaklardır.' Bu nedenle Marksist feministlerin en çok vurguladıkları kavramlar kapitalizm, sınıf toplumu ve ekonomi olmuştur (alıntılanan Sümer, 2009);(aktaran Tong, 1989). Kadınların ezilmesi üzerinde cinsiyetten öte sınıf farklılıklarının etkisi olduğuna inanmışlardır.

SOSYALİST FEMİNİST KURAM

Temelde marksist kuram ile benzer olmakla birlikte birkaç noktada ayrılmıştır. Baskının başlıca yapısının açıklanması olarak kapitalizmin sınıf ilişkilerinin Markçı çözümlenmesini kabul ederler. Ancak aynı ekonomik üretimin bir yan ürünü olarak Marksçı ataerkillik çözümlenmesini reddetmişlerdir. Ataerkilliğin, ekonomik koşullarda etkileşime girdiği halde baskının bağımsız bir yapısı olduğu şeklindeki görüşü desteklemişlerdir (Yanık ve Öztürk, 2014). '*İkili Sistem*' yaklaşımını geliştirmişlerdir. Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet çözümlenmesini hem kapitalist hem de ataerki güç ve iktidar ilişkilerine bağlı olarak yapmaktadır. Kapitalizmin ve ataerkilliğin farklı toplumsal ilişki biçimleri olduğunu ve bir araya geldiklerinde kadınlar üzerinde çok olumsuz etkiler yarattıklarını, kadınları baskı altına aldıklarını iddia eder (Berktaş, 2011)

RADİKAL FEMİNİST KURAM

Erkek egemenliğinin ve kadınlara hükmetmenin toplumdaki baskının kökü ve modeli olduğuna ve gerçekten devrimci olan bir değişimin temelini feminizm olduğuna inanmışlardır (Donovan, 2014). Kadınların özgürleşmesi ve kadın merkezli bir yaşam tarzının yaratılmasını savunmuşlardır (alıntılanan Kirk, Okazawa-Rey);(aktaran Ashman ve Zastrow, 2014). Kadının üreme işlevinin, ataerkilliği ve onun yönetme ideolojisinin, cinsiyet ayrımcılığının üzerine kurulduğu ve cinsiyete dayalı iş bölümü olduğunu ileri sürmüşlerdir (Sümer, 2009). Bu düşünceye göre uygun yaşam şartlarının oluşabilmesi için yapılabilecek şeylerin başında kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılığı minimize edecek yeniden üretim teknolojilerinin geliştirilmesi gelmektedir. Kadını anne, erkeği de baba yapan biyolojik farklılık, gebelikten korunma, kısırlaştırma ve kürtaja ilgili geliştirilen yeni teknolojilerle eski anlam ve işlevini kaybedecektir. Suni dölleme, anlaşmalı annelik gibi yeni yöntemlere uygun yasal düzenlemeler yapıldığında, çocuk dünyaya getiren anne ona bakmak zorunda kalmayacak, çocuk büyütme isteyen de çocuk doğurmaya

meçbur olmayacaktır. Kısaca teknolojinin yardımıyla kadınların kurtuluşu karınlarından başlayacaktır (alıntılaman Sümer, 2009);(aktaran Michel, 1995: 82).

SİYAH FEMİNİZM

1980'li yılların sonunda varolan feminizm ırkçı ve heteroseksüel olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş ve bu eleştirilerin başını çeken siyah feministler olmuştur (alıntılaman Sümer, 2009);(aktaran Sevim, 2005: 87). Pek çok siyah feminist bakış açısının Afrika merkezli olması noktasında bulunmuştur. Afrika dinlerine, siyah toplum geleneklerine, kültürüne, edebiyatına ve özellikle anneliğin kültürel önemine vurguda bulunmuşlardır

PSİKANALİTİK FEMİNİST KURAM

Freud'un kuramlarını revize ederek ataerkilliği anlamaya çalışmışlardır. Bu kuramlar, ataerkilliği içinde erkeklerin kadınlara boyun eğdirdiği, evrensel düzeyde yaygın, zaman ve mekana dayanıklı ve arada ortaya çıkan itirazlar karşısında kararlı bir şekilde sürdürülen bir sistem olarak görmüşlerdir. Ataerkil sistemin, tüm insanların günlük bireysel eylemlerinde oluşturmaya ve sürdürmeye çalıştıkları bir sistem olduğu görüşü psikanalitik feminizme özgüdür (Yanık ve Öztürk, 2014).

Ayrıca Freudcu feministler çocuk bakımının erkekler tarafından paylaşılmasının toplumsal cinsiyet temelli ezme-ezilmeye ilişkilerinin değişmesinde önemli bir rol oynayacağını savunmuşlardır (Erdoğan, 2014).

POSTMODERN FEMİNİST KURAM

Postmodern feministler, cinsiyet kimliği ile ilgili tanımlama ve sınıflamaların, değişmeyen ve kaçınılmaz olarak görülen biyolojinin bir sonucu olmayıp toplumsal olarak üretildiğini savunmuşlardır (Berktaş, 2011)

EKOFEMİNİST KURAM

Ekofeministler, kadınların doğaya yakın olduğunu ve bu yakınlığın onları güçsüz kılmak için kullanıldığını savunmaktadırlar. Ekofeminizmin temel varsayımları:

-Kadınların ezilmesi ve doğanın sömürülmesi arasında önemli bağlantılar vardır.

-Kadınların ve doğanın sömürülmesi bağlantılı olduğundan, kadınlar yeşil hareket içinde aktif rol oynamalıdır.

-Ataerkil sistemde kadın doğaya (ve özel alana), erkek ise kültüre (ve kamusal alana) yakın görülür. Doğa kültürden aşağı bir konumda tasavvur edildiği için, kadın da erkekten aşağı görülmüştür (Üzel, 2006)

Şiddet mağduru kadınların, gördükleri şiddeti sonlandırmaları ve bu süreçten kurtulabilmelerinde farklı pek çok etkenin varlığından söz edilebilir ancak bu etkenlerin içinde en önemli etken kuşkusuz kadınların kendilerini nasıl algıladıkları, toplumsal cinsiyet rolleri açısından kendilerini nerede gördüklerini fark etmeleridir.

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Oakley (1985)'e göre "cinsiyet" biyolojik olarak kadın-erkek ayrımını anlatırken; "toplumsal cinsiyet" kadınlık ile erkeklik arasında ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeyi ifade etmektedir. Yine Oakley (1985)'e göre, toplumsal cinsiyet bir kültür meselesidir ve kadınlar ile erkeklerin "dişil" ve "eril" olarak sosyal sınıflandırılmasına işaret etmektedir. İnsanların eril veya dişil olduğu ise aynı şekilde anlaşılabilir; ölçütler kültürel, yere ve zamana göre değişiklik gösterir. Cinsiyetin değişmezliğini kabul etmek zorunludur ama toplumsal cinsiyetin değişkenliği de kabul edilmelidir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının bir sonucu olarak kadınların bazı insan haklarından yararlanamaması söz konusudur. Fırsatları kullanma, kaynakların ayrılması ve kullanımında, hizmetlere ulaşmada bireyin cinsiyeti nedeni ile ayrımcılığa maruz kalmaması/ayrımcılık yapılmaması sosyal devletin gereklerinden biridir. Kadına yönelik şiddetle mücadele; adalet, sağlık, güvenlik, sosyal hizmet gibi birden çok hizmet dalının koordinasyon ve işbirliği içinde çalışmasını gerektirir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumdan topluma değiştiği gibi sınıf, etnik köken, din gibi sosyal tabakalara göre de değişiklik göstermektedir. Toplumsal cinsiyet bağlamında her zaman için iki cinsiyet rolü vardır: 'Erkek Rolü' ve 'Kadın Rolü'. Daha az yaygın olmakla birlikte 'Erkeğin Rolü' ve 'Kadının Rolü' ya da 'Eril Rol' ve 'Dişil Rol' de aynı anlamda kullanılmaktadır (Demirkan,2009)

Çoğu çalışmada erkeklik ve kadınlık terimleri zıt kutuplaşmalar ile tanımlanmıştır (alıntılan Demirkan, 2009);(aktaran Burke, 1989)Örneğin kız çocukları annelik rollerine uygun olarak, erkek çocuklar ise iş dünyası için yarışmacı kişilikler olarak yetiştirilir. Kız çocukları pasif ve bağımlı; erkek çocukları ise kendilerine güvenli ve bağımsız kişilikler olarak; kız çocukları güçsüz, erkek çocukları güçlü; kız çocukları duygusal, erkek çocukları daha akılcı olarak yetiştirilir. Etkileşimcilere göre bu tür toplumsal cinsiyet tanımları birçok sosyal yapının içine sızmıştır (alıntılan Demirkan, 2009);(aktaran Goffman, 1977). Özellikle ataerkil toplumlarda geleneksel erkek rolleri içerisinde erkeklerden beklenen kadınları ve toplumu korumasıdır, bunun için gerekirse erkeklerin şiddet kullanımı toplumda desteklenmektedir. Geleneksel kadın rolleri ise saldırgan davranışı içermez. Toplumda kadınlardan beklenen, mümkün olduğunca fiziksel saldırgan davranışlardan kaçınmalarıdır. Kadınlar çocukluktan itibaren erkek cinsiyet rollerine zıt olarak kendilerine daha az güvenli ve diğerlerine daha bağımlı olarak yetiştirilirler (Demirkan, 2009). Günümüzde toplumda kabul edilen 'geleneksel kadınlık' rolleri değişkenlik gösterebilmekte, birçok davranış kalıpları 'geleneksel erkeklik' davranış kalıplarını içerebilmektedir. Koca (2006) genç kadınlar arasında 'leydi' devrinin kapandığını alkol kullanan, genellikle erkeklerin hoşlandığı sporları seven, küstah ve saldırgan davranışlar gösteren genç kadınların İngiltere'de başlayıp Türkiye'yi de etkilediğini belirtmiştir (alıntılan Demirkan, 2009);(aktaran Koca, 2006). Ancak her ne olursa olsun kadınların toplumsal yaşamda karşılarına çıkan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, eğitimden başlayarak, iş yaşamında çalışan kadın sayısının erkeklere oranla oldukça düşük olması, kadınların aynı işi yapan erkeklere oranla daha az gelir sağlaması ve sosyal güvencesi olmaksızın çalıştırılması olarak devam etmektedir. Yaşanan bu ayrımcılığın temelinde, geleneksel cinsiyet rollerine olan bağlılık yatmaktadır. Çünkü geleneksel cinsiyet algısında kadına düşen rol, annelik ve ücretsiz aile işçisi olmaktır (Özates). Kadınlar, yaşadığı sosyalizasyon süreci boyunca toplumsal cinsiyet rollerine ait kavramsallaştırmaların etkisinde kalır ve bu durum kadının özel alanda kalması sonucunu doğurur (Ersöz,1999). Bunun nedeni, bireyin önceden olmuş ve toplum tarafından onaylanmış toplumsal cinsiyet rolleri dâhilinde davranmasının, onun toplumsal aidiyet duygusunun pekişmesine yardım etmesi ve toplumsal kabul görmesidir (alıntılan Özates);(aktaran Arslan, 2000)

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, şiddet görmüş ve bu şiddet nedeni ile sığınmaevinde kalan kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılamalarının nasıl olduğunun belirlenmesidir. Bu açıdan çalışmanın kuramsal dayanağını feminist teori oluşturmuştur. Feminist teoriye göre, kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizlikler toplumsal cinsiyet rollerinin algılanma biçimleri çerçevesinde yaratılan bir sorundur. Özellikle de şiddete maruz kalan kadınların bu rolleri nasıl algıladıkları ve bu roller çerçevesinde kendilerini nasıl algıladıkları şiddeti kavramsallaştırmaları ve şiddeti durdurabilmeleri açısından önem taşımaktadır. Feminist teori, kadınların yaşadıkları sorunların toplumsal sistemler tarafından belirlendiğini bu nedenle kişisel sorunların temelde o toplumdaki politikalarla yakından ilgili olduğunu savunmaktadır.

Araştırmanın amacı, şiddet mağduru kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılamalarını derinlikli bir kavrayışla incelemek ve şiddete maruz kalmak nedeniyle karşılaştıkları sorunları onların bakış açısıyla anlamak olduğu için araştırma nitel araştırma olarak tasarlanmıştır.

Araştırmada kadınların yaşadıkları durumu nasıl algıladıklarını ve anlamlandırdıklarını kendi ifadeleri ile anlayabilmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem insan eylemlerinin öznel anlamları içerdiğini bu nedenle insanla ilgili yapılacak araştırmalarda sayısal veriler kadar öznel algılamaların da önemli olduğunu ifade etmektedir. Bir başka deyişle olguları belirli başlıklar altında sınıflandırmak kadar onları yaşayan kişilerin algılamaları ve olgulara verdikleri anlamları bilmenin, gerçeği kavramak açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır (Mayring 2000; Kuş 2003).

Nitel araştırma yönteminde veri toplamak için sorun merkezli görüşme, anlatı, odak grup tartışmaları, katılımlı gözlem gibi kullanılan farklı teknikler bulunmaktadır. Bu çalışmada sorun merkezli görüşme tekniği kullanılmıştır. Sorun merkezli görüşme tekniğinde görüşülen kişi serbest bir söyleşi için tamamen özgür bırakılır. Ancak görüşme konusu, araştırmacı tarafından önceden analiz edilmiştir ve görüşme boyunca hangi evrelerin izleneceği ve nelerden söz edileceği önceden belirlenmiştir (Mayring 2000: 57).

Araştırmanın verileri Ankara'da bir yerel yönetime bağlı olarak açılan sığınmaevinde kalan 21 kadından araştırmaya katılmayı kabul eden ve görüşmelere katılabilecek 7 kadından yarı yapılandırılmış derinlemesine

görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, literatüre dayanılarak oluşturulmuştur. Görüşmeler sığınmaevinde yapılmıştır. Ortalama olarak 60 dakika sürmüştür.

Görüşme yolu ile veri toplamadan önce çeşitli kategorilerin belirlenmesi, verilerin sınıflandırılarak bulanıklıktan kurtarılmasına katkıda bulunur (Kuş 2003). Bu nedenle görüşmelerden önce yapılan literatür çalışması sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda şiddet mağduru kadınların toplumsal cinsiyet rollerini algılamalarına ilişkin özgül faktörler belirlenmiştir. Bu faktörler, sosyo-demografik özellikler, kök aile ile ilişkileri, ev yaşantıları ve şiddeti nasıl algıladıkları ve toplumsal cinsiyet rollerini nasıl algıladıkları olmak üzere dört başlık altında toplanmıştır. Her bir başlık için sorulacak sorular belirlenmiştir.

Sosyo-demografik özellikler konusunda, 'Yaşınız?', 'Eğitim durumunuz?', 'Medeni durumunuz?', 'Ekonomik durumunuz?', 'Çalışma durumunuz?' 'Kaç yıldır evlisiniz? Ne zaman ve neden boşandınız? 'Kaç çocuğunuz var? Biraz çocuklarınızdan bahseder misiniz? Yaşları, cinsiyetleri, eğitim durumları, engelli olup olmadıkları...' soruları sorulmuştur.

Kök ailesi ile ilişkiler konusunda, 'Bana biraz ailenizden bahseder misiniz?', 'Çocukluğunuz nasıldı?', 'Kardeşleriniz var mıydı?', 'Anne ve babanız size nasıl davranırdı?' soruları yöneltilmiştir.

Evlilik yaşantıları ve şiddeti nasıl algıladıkları konusunda, 'Eşinizle ilişkinizden bahseder misiniz?', 'Ne zaman ve nasıl evlendiniz?', 'Sizce şiddet nedir?', 'Ailenizde ve evliliğinizde şiddet nasıl başladı?', 'Siz bu durum karşısında ne yaptınız?' soruları yöneltilmiştir.

Toplumsal cinsiyet rollerini nasıl algıladıkları konusunda ise, 'Sizce kadın olmak ne demek?', 'Kadınların rolleri nelerdir?', 'Erkeklerin rolleri nelerdir?' soruları yöneltilmiştir.

BULGULAR VE SONUÇ

1. KATILIMCILARIN SOSYO DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Araştırmanın katılımcılarına ilişkin sosyo demografik bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Özellikler

Rumuz	Yaş	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Çocuk Sayısı
K1	45yaş	Okur-yazar değil	Çalışmıyor	5(16E/17E/27E/8K/4E)
K2	35yaş	İlkokul	Çalışmıyor	4(3'ü K/1' E)
K3	24yaş	Lise	Çalışmıyor	Yok
K4	33yaş	Okur-yazar değil	Çalışmıyor	2(7E/8K)
K5	24yaş	İlkokul	Çalışmıyor	1(2K)
K6	21yaş	Lise	Çalışmıyor	1(40günlük K)
K7	29yaş	İlkokul	Çalışmıyor	4(2'si K, 2'Sİ E)

Görüşülen kadınlar arasındaki en düşük yaş 21, en yüksek yaş 45'dir. Kadınların yaş ortalaması ise, 30,14'dür. Kadınların eğitim durumları incelendiğinde; 2 kadının okuma yazma bilmediği, 3 kadının ilkokul ve 2 kadının lise mezunu olduğu görülmektedir. Kadınlardan 1'inin çocuğu bulunmamaktadır.

Kadınların ifadelerinde ve yapılan gözlemlerde ailelerde geleneksel yapının baskın olduğunu, kadınların ev düzeni, evle ilgili yapılacak alışveriş, çocukların yaşantılarının düzenlenmesi konusunda tek başlarına karar vermekte zorlandıklarını göstermiştir. Bu duruma paralel olarak kayınvalidelerin, kadınların ev yaşantısında söz sahibi olduğu görülmektedir.

Kadınların ifadeleri yazıya dökülürken, görüşme esnasında kullandıkları dil, anlatım bozukluğu, kelimelerdeki vurgular değiştirilmemiştir. Yapılan alıntılarda kadınların kimliklerinin belli olmaması için isimlerinin baş harfleri yerine K1, K2 biçiminde kodlama yapılmıştır.

K1.

45 yaşındayım, okuma-yazmam yok. Kaç yıldır evli olduğumu hatırlayamıyorum, aman zaten hatırlasam da ne çare...Gerek yok.

Herhangi bir gelirim ve sosyal güvencem yok. Sağlık sorunlarım nedeniyle hiçbir iş yapamıyorum. Gün boyu yatıyorum bel ağrımdan.

K2

6,10,14 ve 15 yaşlarında (3'ü kız 1'i erkek olmak üzere) dört çocuğum var. 3'ü okuyor, en küçüğü de sığınmaevinde bulunan kreşe gidiyor. Babaları olmadığına çocuklar kendilerini çok iyi ifade edebiliyor artık, dayak yiyeceğiz diye çocuklar 'panik atak' oldu, bir 'çıt' sesinden bile irkilir durumdalar. Çocuklarımı o kadar çok döverdi ki artık dayanamazdım, engel de olamazdım. Bir gün yeter artık dedim ve terk ettim onu. Daha boşanamadım ama şubat ayındaki mahkemede kesin boşanırız artık. Nafaka istediğim için boşanmaya da yanaşmıyor. Parayı duyunca çocukları almak istedi. Velayet davası açtı. Sırf para vermemek için, zamanında ağzını burnunu kan doldurduğu kızlarımı yanına almak istiyor.

K4

33 yıldır bu hayattayım ama yaşamıyorum ki. Çalışmıyorum, ne okumam var ne yazmam. 7 yaşında erkek ve 8 yaşında kız çocuğum var. 3 yıldır kızımın haber alamıyorum. Öldü mü kaldı mı bilmiyorum. Adam aldı kızı, yurt dışına çıktı. Göstermedi yavrumu bana. Aklim hep onda.

K5

19 yaşındayken babamın patronun aşık olduğum, evleniriz dedim. Farketmeden, istemeden hamile kaldım. Ailem bunu öğrenince karşı çıktı. Ayırdılar bizi. Kızım sığınakta doğdu, onu babasız büyütme zorunda kaldım. Sonra babamın patronu olan adam babalık davası açtı. Tekrar görüşmeye başladık bu vesileyle. Ama kızımı kendi başıma burada büyütüyorum daha çok küçük 11 aylık hiçbir şeyden haberi yok.

K6

2.5 yıllık ilişkim vardı. Bana evlenme vaadinde bulunurdu hep. Seninle evleneceğim, çocuklarımız olacak, şöyle bir evimiz olacak derdi. Beni hayallerle kandırdı. Ona güvendim, nasıl olsa evleneceğiz, bazı şeyleri ha şimdi yaşamışsın ha evlendikten sonra dedim ve cinsel ilişkimiz oldu. Fark etmeden, istemeden gebe kalmışım. O da gitti beni bıraktı başkasıyla nişanlandı. Çocuğumu da kabul etmedi. Çocuğum daha 40 günlük. Hiçbir şeyden haberi yok.

K7

1986 doğumluyum, evliyim, 4 çocuğum var. 3 çocuğuyla birlikte sığınmaevine geldim, Büyük oğlum da (10 yaşında) yanıma almamak istiyorum.

2. KATILIMCILARIN KÖK AİLESİYLE İLİŞKİLERİ

Benim varlığım yokluğum birdi baba evimde de...

Çocuklar ilişki kurma biçimlerini ailelerden öğrenirler. Şiddet yaşanan ailelerde çocuklar şiddet kullanarak ilişki kuran aile üyelerini gözlemledikleri için dışarıda ilişki kurma biçimleri de bu şekilde olur. Bazı çocuklar saldırgan, yıkıcı, kaba ve uygunsuz davranışlar sergileyebilirler. Kendilerini ifade etmekte zorlanırlar ve problem çözme becerileri yoktur. İstediklerini arkadaşlarını tehdit ederek almaya çalışır veya şiddet kullanarak insanların ilgisini çekmeye çalışır. Özellikle ergenlik döneminde başkalarına ve kendine zarar verme, alkol ve ilaç kullanımı gibi sıkıntılar ortaya çıkabilir. Bazı çocuklar ise saldırgan davranışların aksine içe kapanır, üzüntü, korku ve endişe gibi belirtiler gösterebilir. İleriki yıllarda da şiddet konusunda hassas, endişeli ve depresif bir ruh haline sahip olabilirler (Sosyal Hizmet Uzmanları WEB Sitesi). Katılımcıların çoğu çocukluklarında da ev içi şiddete pek çok kez tanıklık ettiklerini ifade etmiştir. Deneyimledikleri bu şiddetin, ileriki yaşlarda kendilerini olumsuz etkilediğini, toplumsal cinsiyetle ilgili fikirlerinde ailelerinin çok büyük etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Çocukluklarında şiddet ile karşı karşıya kaldıklarından dolayı sorun çözme şekillerini değiştirdiklerini arkadaş ilişkilerinde kendileriyle ilgili sorunları 'kaba kuvvetle' çözmeyi babalarından öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların çoğunun anneleri tarafından zorla evlendirildiği göze çarpmaktadır. Bu duruma engel olmadıklarını ve bu nedenle pişmanlık ve mutsuzluk gibi duygular içinde olduklarını ifade etmişlerdir.

K1

Annemin zoruyla, görücü usulü evlendim. Eşimin bir başkasını sevdiğini öğrendiğimde 'Anne bana o adamı alma, günah olur.' diye karşı koymaya çalıştım Ama nafile. Annem beni dinlemedi. Zaten ne zaman dinlerdi ki' Benim varlığım yokluğum birdi baba evimde de.

Bir bayram günü babam namaz kılmak için hazırlanırken, abdest aldığı esnada düşüp öldü. Babam anneme neler yaptı. Hep korkardık. 'Sobayla sizi yakacağım' derdi. Evdeki bıçakları hep saklardık ki biz uykudayken bizi bıçaklamasın diye. O eve içkili geldiğinde hep uyuyormuş gibi taklit yapardık. Hep titrerdik. Allah'ım annemin çektiği nelerdi. Bizi hep 'Sizi kurban edeceğim' diye korkuturdu. 'Şerefsiz' adam bir gün yüzü göstermedi anneme. Ağabeyim o zamanlar 20 yaşındaydı, 30 yaşındaki 'dul' kadını ona zorla aldılar. Kadınlığı öğrenmiş sonuçta o kız. Ağabeyim de bir yandan bize babalık yaptığı için böyle bir kadına ihtiyacı vardı. Annem de kendine hizmetçi tuttu resmen. Ama kız 'iş bilmez aş bilmez.

K2

6 kardeşim (4 kız, 2 erkek) var. Babam çalıştığı için yılın uzun bir süresinde yurt dışında olurdu genelde annem ve kardeşlerimle günü geçirirdim. Babam anneme 1 tokat dahi atmamıştır. Babam hiçbir zaman beni dövmedi. Ne beni ne kardeşlerimi. Baba hasreti çektiğimiz için, onunla geçirdiğimiz kısa zamanda hep hasret giderirdik. Babam çok yumuşak bir babaydı. Annem bize hem annelik hem babalık yaptı. Yeri geldiğinde 'erkek işlerini de' son derece rahatlıkla yapardı. Bu yüzden babamızı özlemek dışında yokluğunu hiç hissetmezdik.

K3

Babamdan şiddet görmedim. Ama annem ve 2 kız kardeşim fiziksel şiddet mağduru. 18 yaşından beri çalışıyorum. Ekonomik ve duygusal şiddet gördüm. Babamın borçlarından dolayı kendi adıma 31.000 TL kredi çektim. Onu ödemeye çalışıyorum. Bir gün işteyken babamın annemin boğazını sıktığını öğrendim. Eve geldim hemen. Annemle birlikte komşulara sığındım. O geceyi amcamlarda geçirdik. Ertesi gün de KOZA'ya başvurduk. Babam taksici, eskiden şiddetle ilişkili sıkıntılarımız olmazdı. Son yıllarda alkole başladı babam. Borcu harcı olmaya başladı. Ben de üzerime kredi çekmek zorunda kaldım. Mecbur bıraktı beni. Çalışmasam beni de döverdi eminim. Para getirdiğim için bana el kaldıramıyor. Evi terk etsem benden gelen parayı alamayacak çünkü elimden. Ama dövmese de hem psikolojik hem de ekonomik şiddet görüyorum. Annem ve 2 ablamla eve çıkmak istiyorum. Elimden gelen tüm çabayı gösteriyorum. Ama birikim yapamıyorum çünkü krediyi ödemek zorundayım. Onunla karşılaşma korkusu yaşıyorum. Ancak yine de koruma ve tedbir kararı istemiyorum. Babam çok sorumsuz. Bir erkeğin yapacağı tüm işi bana bindirdiler, çok sorumluluk yükledim.

K4

Annem ben doğduğumda vefat etmiş, üvey anneyle büyüdüm. 10 yaşındayken de babamı kaybettim. Üvey ve öz toplam 12 kardeşim var. Zorla evlendirildim. Çok ağır fiziksel ve cinsel şiddete uğradım. Küçükken çok kardeş arasında anasız büyüdüm. Hep hakkım yendi, büyüdüm zorla evlendirildim.

K5

Evlenmeden hamile kalınca annemler çok kızdı, teyzelerim bağırıyor çağırıyordu. Bunu nasıl yaparsın diye demediklerini bırakmadılar. Adamın parasına güvenmedim ben sevdim onu. Onlar yanlış anladı ama. Herkes zannetti ki ben o adamı parası için sevdim. Evlenmeden çocuk doğurmama da çok kızdılar. Ben de bu baskılara dayanamadım sığınmaevinde buldum çareyi. Bana âşık olduğum adam şiddet göstermedi ama annemden ve teyzelerimden, çevremden çok hakaret yedim. Bu da bir duygusal şiddettir sonuçta. Hakkımda demediklerini bırakmadılar. Babam çok iyi biridir, bana hep anlayışlı davranır. Ama annem tam tersi, hiç anlayış göstermez.

K7

Beni zorla evlendirdiler. Ben de sesimi çıkaramadım. Evde de kavga dövüş eksik olmayınca kocaya gitmeyi bir şey sandık.

3. KATILIMCILARIN EVLİLİK YAŞANTILARI VE ŞİDDETİ NASIL ALGILADIKLARI

Gücü yeten yetene... Şu hayatta herkes kullandı beni.

Katılımcıların, şiddete ilişkin öyküleri hakkında görüşüldüğünde şiddetin ilk olarak fiziksel türünün akıllarına geldiği görülmektedir. Bununla birlikte yapılan görüşmelerde kadınlar, fiziksel olarak şiddete maruz kalmadıkları için kendilerini şiddet mağduru olarak görmemekte, yaşadıkları duygusal ve cinsel şiddeti yok sayabilmektedirler. Bunun nedeninin şiddetin en genel hattıyla kadınlar tarafından bilinmediği anlaşıldığında görüşme esnasında kadınlara şiddetin ne olduğu, tanımı ve türleri hakkında bilgilendirme

yapılmıştır. Bunun sonucunda kadınlar; yaşadıklarını cinsel, duygusal veya ekonomik şiddet diye nitelendirmeye başlamışlardır. Katılımcılardan birinin ifadesi doğrultusundan kıskanç eşten dolayı kadının sosyalleşemediği ve kendini yeterince gerçekleştiremediği görülmektedir. KSGM' de de (2008) yer aldığı üzere 'kıskançlık bahanesiyle sürekli kontrol altında tutmak' şiddetin bir türü olan psikolojik şiddettir.

K1

Eşimle resmi nikâh yoluyla evlenmeden önce, bir gece bana zorla 'sahip oldu. Evliliğin ilk yıllarında beni demir sopayla dövdü, kolumu kırdı. İkinci eşi ile evliliğimizin ilk 2 ayı hiçbir şekilde sorun yaşamadık, ilerleyen zamanlarda eşim ailesinin doldurmasına çok geldiği için şiddet uygulamaya başladı. Eşim 'Seni bıçaklarım.' diye sürekli tehdit ederdi, akşamları eve içkili geldiğinde ağzımı, burnumu kan doldururdu. Eşim yetmiyormuş gibi bir de ağabeyi vardı, o da bana hep hakaret ederdi, 'Senden de ev hanım olacakmış duy da inanma' derdi.

Adam bana 1 bardak su bile getirmezdi ki. Ölüyorum desem arkamdan dua bile okumaz eminim. Kırk yılda bir eve eli dolu gelirdi, biraz kuruyemiş getirirdi (o da içki masasından kalanlardır kesin) ben tam yemeye başlayınca' b.kumu ye' diye benimle dalga geçip önümdeki kuruyemişi alırdı. Bunu niye yapardı hala anlamam. Madem vermeyeceksin ne diye eve getirip canımı çektirirsin, çocuklara da vermezdi, ağılatırdı onları. İkinci eşim öyle bir dövdü ki kaşımı patlattı. Bir gün meyve soyarken, eşim bıçağı alıp 3 yaşındaki kızımın elini kesti, buna engel olamadım. Çocuğun çektiği acıyı görmeme rağmen sesimi çıkaramadım. Bir ana baltanın altına yatar ki, çocukları zarar görmesin diye ama ben bunu bile yapamadım, engel olamadım çocuğumun elinin kesilmesine.

2. çocuğu doğurduğumda, erkek olmasına rağmen hiç mutlu olmadı, dikişli halimle üstüme yürüyüp üzerimde tepindi.

İlk eşim, ikinci eşime göre daha az şiddet uygulardı. Herifimi (ilk eş) doldururlardı, o da beni döverdi. Aslında iyi bir adamdır ama öyle çok da fazla dövmezdi. Bir keresinde burnumu tekmeledi ama o gün de dolduruşa geldiği için yaptı, belki o kadını sevdiği kadar beni sevseydi dövmezdi.

İkinci eşim aslında bir katilmiş. Önceki karısından olan 2 çocuğunu boğarak öldürmüş, Karısı buna kız çocuk doğurmuş Onların da yaşamaya hakkı yokmuş, öyle derdi sorduklarında. Sonra cezaevine girmiş, oradan da kaçmış katil. Bilsedim evlenir miydim katille. Bir gün, kızımı 1 gece buzdolabında bekletti, öldürmeye yeltendi. Kıza cinsel istismarda da bulundu. Bu durumu sürekli gizlemek zorunda kaldım. Kızımın 'kızlığına' bir zarar gelmedi ama duyulursa 'kötü gözle' bakabilir eş dost.

K2

Eşim 7 kardeşti. Bu kardeşlerinin de hepsinden hakaret işittim, evlendiğim günden itibaren kişiliğime ve 'kadınlığıma' karşı çok laf işittim. Ancak kimseye saygısızlık etmedim.

Sebepler ne olursa olsun çocuklarımı dövmeye hakkı yoktu o adamın (eşi). Belli bir zamana kadar dayandım ama artık bu duruma katlanamadım. Bir anne için en zor şey gözleri önünde çocuklarının dövülmesi. Eskiden de kızlara onları sakat bırakana kadar arkadaşlarının içinde döveceğini söyleyip, onları tehdit ederdi.

İlk yıllarda bana elini bile kaldırmazdı, fiziksel şiddete başvurmazdı ama sözel şiddet çok gördüm, ilerleyen zamanlarda hafif hafif tartışmaya başladık. Ara ara dayak yediğim oluyordu ama az. Gittikçe şiddetin boyutunu arttırmaya başladı. Özellikle geçen sene... Bana vurduğunun 10 katını çocuklara vururdu. Bana da sinirlense elini asla kaldırmazdı, sinirini çocuklardan alırdı. Bana sadece alkol aldığı zamanlarda vururdu, o da kendini kaybettiği için yani. Yoksa alkollü olmamış olsa, kafası kendinde olsa onu da hayatta yapmaz. Mesela çok sinirlendiğinde eğer içmemişse ^bu evde huzur yok^ derdi en fazla evi terk ederdi.'

Çocukları öyle döverdi ki ağızlarından, burunlarından kan gelirdi. Kime sinirlenirse sinirlensin çocuklardan sinirini çıkarırdı. Onların ne suçu var. Yeri gelirdi ^beni döv, onlara vurmaya kes artık^ diye bağırdım, dönüp bakmazdı bile bana. Dedim ya, bana çok nadir fiziksel şiddette bulunurdu.

Ama markete bile yollamazdı, evin dışına bir adım çıkmasına bile müsaade etmezdi, market alışverişini yapamazdım. O da hep yanlış şeyler alırdı ve onu tekrar markete yollamak zorunda kaldığımda da kavga ederdik işte. Çocuklar küçük yaşta, onları okula götürmeme bile izin vermezdi. O da çocuklardan 'nefret' ettiği için asla okula kadar onlara eşlik etmezdi. Çocuklar küçük yaşta çok zor durumda kalırdı.

O kadar kıskançtı ki hiçbir arkadaşım olamazdı. Örneğin canım sıkılırdı, birisiyle muhabbet etmek isterdim, dertleşmeye ihtiyacım olurdu ama yanımda kimse olamazdı, Çünkü kadın olsun erkek olsun herkesi benden kıskanırdı. Annemle babamdan da 'nefret' ederdi. Onlarla çok sık görüşmemi istemezdi. Bu da bir duygusal şiddettir sonuçta, değil mi? . Bir gün annemler geldi ve çocuğun yattığı sünger yatağı gördüler, babam hemen gidip yatak aldı çocuğa. Akşam eve geldi eşim, babamlar da bizde. Yatağı gördü, 'Ben sizden yatak mı istedim, siz kim oluyorsunuz da benim ev işlerime karışsınız' deyip yatağı tuttuğu gibi camdan aşağıya fırlattı. Babam ezildi, utandı ama yine de arada ben olduğum için sesini çıkarmadı. Çocukları dövmeyeceğini bilse eminim babam da sert yapardı eşime.

Evlendiğimden beri aldatıldım ama buna çocuklarım için dayandım. Çocukları dövse de ondan ayrılamadım. Bir kız çocuğu kolay yetişmiyor. Hele babasız nasıl büyütecektim.

Eşim madde etkisiyle özellikle son bir yılda çok sık şiddete başvurdu. Balkon camını, kapıları kırdı. Annesinin çok doldurmasına gelirdi. Bu kadın sana 'kadınlık yapamıyor, sen daha iyilerini hak ediyorsun derdi, eşim de normalde beni içten içe sevse de sert davranmaya başladığı bana. Kayınvalidemden de en az eşim kadar çektim. Arardı beni, yemeğimi hazırla ben geliyorum derdi, eve geldiğinde istediği bir şey olmasın sürekli hakaret ederdi. Sesimi çıkarmazdım evime gelmiş misafir sonuçta.

Eve arada sırada ekmeğe, yemeklik malzeme getirirdi, çok aç uyuduğumuz zamanlar oldu. Faturaları bile ödeyemedik bir ara. Elektrikçim, suyum kesildi, Bunun umurunda bile olmadı. Öğlen anneme giderdim, saklı gizli, akşam o gelmeden önce gelirdim ki annemlere gittiğimi duyup sinirlenmesin. Bir gün illa anneme gideceksin dedi bana. Beni kendi annemle görüştürmeyen bir adamın annesinde ne işim var benim. Ben de anlasın ne demek olduğunu diye gitmedim. O akşam kendisi iş çıkışı annesine gitti. Benim gitmediğimi görünce eve geldi. Beni dövdü, inanılmaz sinirliydi, onu hiç öyle görmemiştim. Çocuklarıma o anki siniriyle inanılmaz derecede şiddet uyguladı. Faturalar yatmamış, o kadar dayak yemişim bir de bunun üstüne bu. O an ben de dayanamadım ve evi terk etmeye karar verdim. Çocukları da aldım, hemen karakola sığındım. Gittim bunu da şikâyet ettim.

K4

Boşandıktan sonra ekonomik sıkıntılar çektim, sevgilimden de şiddet gördüm. 2 kere tecavüze uğradım. Oradan kaçıp İstanbul ve Ankara'ya tek başıma yaşadım. Bu zamanlarda da hem cinsel hem fiziksel şiddet gördüm. Bununla da bitmedi paramı pulumu aldılar, psikolojimle oynadılar. Artık bana herkesten kötülük gelir, ben onu öğrendim. Kimseye güvenim kalmadı, herkes her şeyi yapar bana. Gücü yeten yetene... Şu hayatta herkes kullandı beni. Kocamın dediğinden çıkamazdım. Onun lafının üstüne laf söylenmezdi zaten. Hele bir söyle. Bak o zaman ne oluyordu. Hayatım boyunca ezildim, ötelendim, bu da böyle devam eder gider eminim...

K7

Kocamın ne yemeğini eksik ettim, ne evimin temizliğini. Elimden ne geliyorsa yaptım. Ama adam benden tüm sinirini çıkarırdı. Ben ona hiç ses çıkarmazdım. Ne olursa olsun, örneğin bir başkasına sinirlendi gelirdi bana patlardı. Beni evden çıkarmazdı.

4. KATILIMCILARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİ NASIL ALGILADIKLARI

Bu dünyada erkeğe göre bir şey yok. Erkekler bir şekilde yolunu bulur, aç kalmaz, yatar her yerde. Ama kadınlar öyle mi. Hele de çocuğun varsa. Zaten çocuğun varsa 1-0 geridesin. Çünkü atamazsın, ciğerin onlar senin. Erkeğe göre bir şey yok, ver çocuğu kadına gez gezebildiğin kadar.

Aile hayatı içerisinde de kadın ve erkeğin sosyal rolleri tanımlıdır ve ailedeki çocuklar bu kalıpları öğrenirler. Bu bağlamda şiddet de aile ilişkileri içinde öğrenilen bir davranıştır ve bu öğrenme süreci kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu bağlamda katılımcılardan biri, çocuklarının tanıklık ettiği aile içi şiddet deneyimlerinden dolayı çocuğunun 'şiddet uygulayan bir baba ve eş' olabilesinden dolayı endişe duymaktadır.

Katılımcılara kadınlık ve erkeklik rollerine ilişkin algılamalarının ne olduğu sorulduğunda kadınların ev işi, çocuk bakımı gibi sorumlulukları olurken, erkeklerin gelir getirci bir işte çalışıp evin geçimini sağlamaları gerektiğini belirtmişlerdir. Aile yaşamlarında paylaştıkları rollerin bunlar olduğunu ve sosyal yaşantılarında bunun dışına çıkmadıklarını belirten kadınlar, geçmişte olanakların sağlanması halinde bugün oldukları

yerden çok farklı yerlerde olacaklarına inanmaktadırlar. Kadınlar, görüşmelerde akrabalarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin değerlendirmelerine de yer vermişlerdir.

K1

Teyzemin kızı evlenmeden birlikte olduğumu duyunca 'Bu adam seni 'kireletmiş', başkasını sevse de seninle evlenmek zorunda.' diye o adamla evlenmem için bana baskı kurdu. İkna etti. O gün onu dinlemeseydim, o adamla evlenmezdim, tecavüzümü de hep saklardım.

Kocamdan dayaağı yediğimi gören elim 'Salıncaktan düştüm de herkese, dövdüyse dövdü, herkese söyleyince ne değişecek.' dedi. Ben de gizledim bu durumu. Belki eşe, dosta söyleseydim bir şeyler değişirdi. Dayak yediğimi duyan komşular da 'Kimseye sesini çıkarma, boş ver. Olur, böyle şeyler, biz hiç sopa yemedik mi' dediler. Ben de baktım ki herkes benim gibi, alışmaya çalıştım bu duruma.

Ben aslında çok iyi yemek de yaparım ev de temizlerim. Bakma şimdi böyle belimin, bacağımın ağrıdığına. Benim yaptığım temizliği kim yapabilir? Temizliği bir 'bayandan' iyi kim bilir.

Evliliğimin ilerleyen zamanlarında artık dayanamıyordum. Boşanmak istiyordum ama ablam beni zorla eşine tekrar döndürdü. Ablam (amcasının eşi) beni o adama zorla geri döndürdü, bir abla şiddet görmüş kadını niye o adama geri döndürtür ki. 'Eşek' satar gibi beni o adama geri sattı, hem de adamdan para aldı. Ablam 'Bir kadın dursa dursa başkasının evinde kaç gün durabilir? Var git kocanın evine, hiçbir yerde barınamazsın, bir gün evini açar, ikinci gün de açar, üçüncü gün herkes kapı önüne koyar seni' derdi ve bu söylenenlere hak verdim, eve dönmekten başka bir çaresi yoktu.

Erkekler kadınları alttan almak zorunda, yuvayı dışı kuş kurar, kadın sürekli huysuzluk çıkarırsa bu yuva hemen bozulabilir çünkü erkek dışarda bir sürü kadın bulabilir. Kadınlara yine kadınlardan zarar geliyor. Erkeğin 'erkeklik' göstermesi gerekir, yeri geldiğinde sert duruş sergilemesi gerekir, sabırlı olması gerekir, eve ekmek getiren erkektir ve dolayısıyla kadınların erkekleri çok fazla yormaması gerekir. Ama bir de erkekler annelerinin doldurmasına da gelmemeli. Sonuçta bir insansın sen, kendi kararını kendin al değil mi?

Evde bir sürü peynir, zeytin olurdu adam gidip gidip peynir, zeytin alırdı. İhtiyacımız yok derdim yine de saçma sapan alışverişler yapardı. Git bir bulaşık makinesi al, bak ellerim mahvoluyor her gün senin ailenin tabaklarını yıkamaktan deyince de 'Sen 'kadınlık' yapmak zorundasın için ne, elinde yıkayacaksın tabi' diye konuşurdu bana.

Erkekler özellikle 'dost' hayatı yaşamamalı, evine bağlı olmalı.

K2

Bir gün kızlarımdan birine görüncem 'Senin o... annen.' gibi bir ifadede bulundu, eğer eşim bana 'sahip çıkan bir koca olsaydı' kimse bana bu lafları edemezdi.

Eşim madde bağımlıydı. Bir gün denetimli serbestlik kapsamında kan ve idrar tahlili vermeye gidiyorduk, taksidyeken çok ufak bir konudan dolayı eşim bana hakaret etmeye başladı, o an onu tanıyamadım, taksi şoförünün duymasını ister gibi yüksek bir sesle 'Eve gidelim ben sana yapacağımı biliyorum. Bak gör be seni nasıl adam ediyorum.' dedi. Ama eve geldiğimizde 'süt dökmüş kedi' gibi oldu, hiçbir şekilde zarar vermedi. Evde el kaldıramayan adam, başka bir erkeğin yanında 'erkeklik yaparak kendini tatmin eder tabi.

Kadının ev işi, ütü işi, mutfak işi gibi işleri mutlaka özenli bir şekilde yapması gerekir ama bu konudaki tüm sorumluluğun kadınlarda verilmesi yanlıştır. Örneğin; kadın hastaysa erkeğin de yemek yapabilmesi gerekir, erkeğin eşine ve çocuklarına sahip çıkması gerekir, çocukların karınlarını doyurması ve ne olursa olsun o evin ihtiyaçlarını karşılaması gerekir ve bu anlamda bir erkeğin davranış şekillerinin bir kadına göre daha önemlidir. Bir erkeğin parası olmasa da bir güler yüzü her şeyi çözebilir.

Elektrik faturasını ödemeyen bir erkek erkek olabilir mi?

K3

Yaşımdan büyük sorumluluk taşıyorum. Çok bunalıyorum, sıkıldım ve yorgunum. Nerden, nasıl başlayacağımı bilmiyorum yeni hayatıma. Evet, 18 yaşındayken çok hataları oldu ama neyin ne olduğunu artık biliyorum. Olgunlaştım.. Ama babama hala öfkeliyim. Yaşıtlarım gibi sosyal hayatım yok. Buna param yetmiyor. Beni seven adam gibi biri olsaydı tüm bunlarla boğuşmak zorunda kalmazdım.

K5

Erkeklerle güvenim kalmadı, çocuğumun bakımını yaptıktan sonra hiçbir erkeğe ihtiyacım da yok zaten. Ben kızımın hem annesi hem babası olabilirim. Erkekler ne yapıyor ki zaten?

Erkek işte... İsteddiğini yapmayınca senden kötüsü yok, hemen lekeler seni...

K6

Hamile olduğumu anneme söylediğimde annem de bana karşı çıktı, attı evden. Reddetti. Çok olumsuz tepkiler aldım. Sanki böyle durumlarda suç sadece kadının... Sonuçta böyle bir şey tek başıma yapamam.

Erkekler gezsin tozsun, eğlensin, bir kadınla istediğini yapsın. Kadın bunu yapınca kötü olur adı. Adı çıkar. Daha da temize çıkaramaz kendini.

K7

Öyle korkuyorum ki oğlum da ileride onun gibi bir baba olacak diye. Bunları görsün, benim çektiklerimi görsün de karsına, kızına böyle davranması işte ama onu da suçlayamam böyle kötü bir baba olursa. Çocuk ne gördü ki ne uygulasin. Hayat çok zor. Okusaydım bunların hiçbiri olmazdı. Paramı da kazanırdım, kimseye muhtaç olmazdım. Ne erkek görürdü gözüm o zaman ne de sığınmaevine ihtiyacım olurdu. Ama okutmadılar, okuyamadık, mecbur kurtuluşu kocada bulduk. Evde de kavga dövüş eksik olmayınca kocaya gitmeyi bir şey sandık.

Bu dünyada erkeğe göre bir şey yok. Erkekler bir şekilde yolunu bulur, aç kalmaz, yatar her yerde. Ama kadınlar öyle mi. Hele de çocuğun varsa. Zaten çocuğun varsa 1-0 geridesin. Çünkü atamazsın, ciğerin onlar senin. Erkeğe göre bir şey yok, ver çocuğu kadına gez gezebildiğin kadar.'

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen veriler, kadınların şiddet görmesinin altında yatan en temel etkenin toplumsal cinsiyet rolleri olduğunu göstermektedir. Kadınlar "ev işlerini yapmak, eşinin sözünden çıkmamak, onu idare etmek" konusunda ellerinden geleni yaptıklarını buna karşın şiddetin devam ettiğini belirtmişlerdir. Bu durum bir açıdan kadınların da toplumsal cinsiyet rollerini benimsediklerini göstermektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda önerilerimiz, kadına yönelik şiddet konusunda var olan yasaları, hizmetleri ve politikaları feminist bakış açısıyla ve toplumsal cinsiyet rollerinin algılanması temelinde yeniden ele almak ve değerlendirmek ve kadınları güçlendirecek dinamikleri (eğitim, istihdam, hakların güvence altına alınması v.b.) sorgulamak ve işler hale getirmektir.

KAYNAKLAR

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2012). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015*. Elma Teknik Basım Matbaacılık, Ankara.
- EuropeanCommission (2010). "DomesticViolenceagainstWomen Report" http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_344_en.pdf. Erişim tarihi: 7 Eylül 2015.
- Oakley, A (1985). *Taking it like a woman*. Flamingo, London.
- Akın, M. (2013). 'Aile İçi Şiddet'. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. s. 27-29.
- Aktaş, G. (2013). 'Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak'. Edebiyat Fakültesi Dergisi. 30(1). s. 62.
- Atan, M. (2015). 'Radikal Feminizm: "Kişisel Olan Politiktir" Söyleminde Aile'. TheJournal Of Europe. 1(2). s. 4-12.
- Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet*. Ankara: Elma Teknik Basım.
- Buz, S. (2009). 'Feminist Sosyal Hizmet Uygulaması'. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi. 20(1), s. 55.
- Çak, Ş. (2010). 'Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklam Filmleri ve Popüler Müzik Videoları'. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi. s. 101.
- Çakır, S. ve Akgökçe, N. (1995). 'Kadınların Belleği'. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 36(2).
- Demirkan, T. (2009). 'Beyin ve Cinsiyet'. İstanbul. Pencere Yayınları.
- Donovan, J. (2015). *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, D. (2014). 'Feminist Kuramlar'. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. s. 7.
- Yanık, C. ve Öztürk, M. (2014). 'Toplumsal Hareketlerin Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme'. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü
- Ersöz, A. 'Türkiye'de Boşanma Olgusu ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme'. Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. Ankara. s. 261.
- Hooks, B. (2012). *Feminizm Herkes İçindir*. İstanbul:BGST Yayınları.
- Karal, D. ve Aydemir, E. (2012). 'Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet'. Usak Sosyal Araştırmalar Merkezi. s.22.
- Kirk, G. ve Rey, O. *Women'sLives*. s. 32.
- Kuş, E. (2003). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*, Anı Yayıncılık: İstanbul
- Mayring, P (2000). *Nitel sosyal araştırmaya giriş* (A. Gümüş & M.S. Durgun, Çev.) Adana: Baki Kitapevi.
- Michel, A. (1984). *Feminizm*. İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Sümer, S. (2009). 'Tarih İçinde Görünürlükten, Kadınların Tarihine: Amerikan Kadın Romanında Feminist Bilinç ve Politika'. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Doktora Programı, Konya.
- Tüter, G. 'Şiddetin Çocuklar Üzerindeki Etkisi'. Sosyal Hizmet Uzmanları WEB Sitesi. (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/siddetvecocuk.htm>) .
- Ulusoy, T. (2013). *Feminist Kuramın Tarihsel Seyri*. s.3. http://www.academia.edu/2454253/Feminist_Kuram%C4%B1n_Tarihsel_Seyri
- Üzel, E. (2006). 'Feminizm ve Doğa Ekseninde Ekofeminizm'. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. s.118.
- WHO. (2002). *2002 Yılı Raporu. ;kadına yönelik şiddet*.
- WHO. (2005). *2005 Yılı Raporu. ;kadına yönelik şiddet*.